UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228610

UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—880—5-8-74—10,000.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. R. ع ٩١٣٥٢ Accession No. P.٧٩١

Author ج ل

Title

This book should be returned on or before the date last marked below.

به عون عطا نمای سخن فهمی زبانی نوع انسانی

نادر کتاب مدار افاضل لغات حامل آداب شعرا اعنی مصطلحات که بر تشیید بنیاد اعتبار
سند تداول جهان گیر یش اتفاق محققین برهان قاطع ست دست آویز علما مسمی

مؤید الفضلا

تو گوئی هفت قلزم لغات ست که از هر چشمه رد یفش صد دریای کلمات متنوعه
موج در موج روانست از تصنیفات رشیقه بحر جواهر فنون نفیسه فاضل متبحر محقق نیاد مولوی محمد لادر حوم

در مطبع نامی منشی نول کشور به طبع گرزین و بهین منطبع شد

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم کر سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے تمثیل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انہن بعض کتب لغت عربی و فارسی وارد و وغیرہ کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب لغت عربی

مجمع بحار الانوار - مع تکملہ کے چھپی چھاپہ بہت صاف خوشخط اعلیٰ درجہ کی صحت اور یہ اس رتبہ کی کتاب ہی کہ جیسا قاموس حاوی لغات عرب ہی ویسا ہی یہ کتاب جامع لغات و احادیث سرور دو عالم مصنفہ عالم جلیل القدر شیخ طاہر پٹنی قیمت اسکی زیادہ تھی بتدریج عام نفع کے لیے قیمت مین تخفیف کی گئی اور اس بے بہا کتاب کی مع تکملہ چار جلد ہین۔

۱ جلد اول - مین لغات ہمزہ سے تا حرف راے مہملہ باجاے مہملی ہین۔

۲ جلد دوم - مین لغات حرف راے مہملہ باذاے معجمہ سے تا عین مہملہ بایاے تحتانی ہین۔

۳ جلد سوم - مین لغات حرف غین معجمہ سے تایاے تحتانی مع الیاکمین اور اس جلد کے آخر مین علوم لغت اور انکی اصطلاح اور رواۃ محدثین کے طبقات کا بیان اور واقعات غزواۃ کا بیان تخصیص و صراحت نام مقامات بقید ماہ و سال اور خاتمۃ الکتاب اور خاتمۃ الطبع ہی۔

۴ جلد چہارم - مین تکملہ ہی جسمین لغات ہمزہ سے تایاے تحتانی مرسوم ہین اور آخر کتاب مین بحوالہ نام کتاب کے جو ماخذ لغات کا ہی بحرف مرموز تصریح کردی ہی

درحقیقت یہ کتاب کیا ہی ایک معدن لغات حدیث سرور کائنات ہی۔

قاموس - لغت عربی کی کتاب متعارف و متداول مستفنی الصفات ہی از مجد الدین محمد فیروز آبادی شیرازی دو جلد ہین۔

۱ جلد اول - مین ہمزہ سے حرف سین مہملہ تک کے لغات کا بیان۔

۲ جلد دوم - مین لغات شین منقوطہ سے تایاے تحتانی و حروف معنوی کے استعمال کا بیان ہی۔

صراح - مع خیمہ و فرہنگ تراج مشاہیر کتب معتبرہ لغت سے ہی کہ جسکے ہر صفحہ مین دو کالم مین و ہر لغت سر سطر سے آغاز ہی کہ ناظرین کو اس طریق سے نکالنا ہر لغت کا آسان ہی۔

منتخب اللغات - معروف کتاب ہی لغات عربی کی جسکا بیان معنی عبارت فارسی مین ہی مصنفہ مولوی عبد الرشید السیفی المدنی۔

کتب لغت فارسی

لغات المبتدی - ردیف وار لغات کا بیان حرف اول و آخر کی رعایت بترتیب حروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی۔

نصاب الصبیان - ہر سہ کے لغت منظوم ہین مصنفہ ابو نصر فراہی

به عون عطا نامی سخن فهمی هر زبانی نوع انسان

نادر کتاب مدار افاضل لغات حامل آداب شعرا یعنی مصطلحات که ترشید نیاد دهقان
سند تداول جهان گیریش اتفاق محققین برهان قاطع ست دست آویز علما سمی

مؤید الفضلا

نکوئی صفت نام لغات ست که از هر چشمه رود انش صد دریای کلمات نوع
موج دمع بروانست تصحیفات رشحه بحر جواهر فشان فضل انعمال بر تحقیق بنیاد دلوجی لادوم

در مطبع نامی منشی نول کشور به طبع گزین و بهین منطبع شد

اگر باشند آب دریاے
محیط کہ شامل رضیب سیاہی برائی نشتن سخنان بے پروگار من
اسی معانی قرآن و مضامین او و لطائف کنایات او ہر آئینہ فانی
گردد و نماند آب یازیدا کہ جسم ست ہر جسمے متناہی شاہد مراد اینکہ بہایت برسد پیش از انکہ
برسد و نماند بعلوم آفریدگار من بہایت آنکہ غیر متناہی ست ۱۲ اص ی ۱۲ اگر باشند اشجار تمامی زمین
قلمہا و دریا محیط عالم سیاہی مدد دہند بعد ازین ہفت دریا عالم ہمہ ہا فانی شوند و متناہی تمام نگردد و
کلمات پروگار من ہر آئینہ پروردگار من غالب و داناست بہر چیز و کل اص ی ۱۲ تعلیم کرد آدم را اسما تمامہا
۱۲ اینست فضل خدا امید ہد و عطا میکند بہر کہ می خواہد ۱۲ و حدیث ست البتہ بعض شعر
دانائی ست ۱۲ اص ی ۱۲ یعنی تقدستا دہ ام کہ ہر رسول را مگر بزبان قوم او تا می تجسس و ہر اص ی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

محامد متوافر و مدائح متکاثر مر داور دانا و شکوہی توانا را کہ بتالیف چندی حروف معدودہ و چندین
لغات نامحصورہ و کلمات غیر محدودہ پرداخت کہ لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات
ربی بلکہ و لو ان ما فی الارض من شجرۃ اقلام و البحر یمدہ من بعدہ سبعۃ ابحر ما نفدت کلمات اللہ ان اللہ
عزیز حکیم و بحکمت بالغہ خود حاملان لغات بیحد و شاملان کلمات بی عد نسخہ انسانی ست کہ کتابی ست
بی نظیر و مجموعہ ایست دلپذیر مزاج عالم کیمیا ساختہ کما قال جل و علا و علم آدم الاسماء کلہا و تاج فرہنگ و فہرانش
با وجود چندین آفرینش او را نواخت ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء و سیاس بقیاس مر خداوندے را
کہ فضلا را فضیلت بزبانگویا فی او و سواند فوائد در لسان شعرا نہاد کما اشار الیہ فی الحدیث ان من الشعر
لحکمۃ و شعر فہ ایشان را بشعر لطیف اشعر آملا عد الرحمن بذروہ اعلی رسانید و علم لغات ادوات فضلا و بستور
افاضل صاحب سخن و قبلہ طالبان این فن آگردانید و در رو دنا محدود بر خلاصہ موجود حضرت رسالت پناہ
احمد مجتبی محمد مصطفے صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ ہر قومی را دعوت و تبلیغ رسالت بزبان او وحی کردہ با اسلنا
من رسول الا بلسان قومہ و ہمہ وحی زبان عرب بعجم بمین او روی با سلام آورد و بر پیروان کہ پیش و ان ایمہ
و اصحاب او لوا الالباب او کہ خداوند یقین اند اما بعد حمد و صلوۃ میگوید ضعیف عباد محمد لا و غفر اللہ
ولوالدیہ و حسن الیہا و الیہ الی یوم التناد ہر گاہ این کتاب مشتمل ست از لغات عرب عجم قدر ما یحتاج من الصراح
و التاج و از لغات فارس روم و سمرقند و ماوراء النہر و ترک و خزان من لسان الشعرا و ادات الفضلا و دستور الافاضل

و زفانگیا و موائد الفوائد و شرح مخزن اسرار و طیب حقائق الاشیاء مذکور است و آنچه در شرفنامه و تحفة الطالبین
و در فرهنگ مهما و شخمای متعارف و متداول مسطور است و از مصطلحات شاعران نکته دان و سخنوران
و طبیبان و فیلسوفان و منجمان و موسیقیان و غیرهم از اکثر آنچه میان ایشان معروف و مشهور است و آنچه از زبان استادان
و اهل لسان مسموع و منقول و آنچه از این شیوع فکر انبساط نموده و استخراج کرده شاید که این را شامل باشد
و از این رو که فضلا را اینها فی و علم و تفضل از این کتاب حاصل میشود باید که این را مؤید الافاضل خوانند پس
هر چه درین کتاب مؤید فاضلان است در حل مشکلات و فتح مغلقات و مقوی شاعر است و تحفه افی
فهم معانی اول این است که این را مؤید الفضلا نام دارند و باعث بر تالیف این کتاب آن شد که شرفنامه
اگرچه فرهنگی متاخر و جامع است باآن همه برای تتبع لغت حاجت بنسخ دیگر می افتاد و خصوصاً با قفیة الطالبین
که جامع آن قدوة الفاضلین امام السالکین استاد و ملاذ این باب قاضی شمس خطاب است و آن در لغت و ازی
شرفنامه خواهد بود و بازیادت اما آنچه در شرفنامه آمده است از آن چیزی در تحفة الطالبین مذکور نیاورده
مگر بعضی و دیگر بنا بر آن مولف تایید بید العباد این نسخه را بنیاد نهاد که این مجموعه جامع جمیع نسخه هاست
ناسخ و منسوخ و اسامی آن نسخ در تغیر لغات مسطور است مگر آنچه بعضی معروف و مشهور است این نسخه کافی و شافی است
برای خواندن و سبق گفتن شاهنامه فردوسی طوسی و خمسه خواجه نظامی و حدیقه سنائی و دواوین خاقانی
انوری و ظهیر و خجندی و حافظ و سلمان و سعدی و خسرو و جز آن و این نسخه بترتیب حروف تهجی مرتب آمد
تا جوینده زود یابد حروف اول از کتاب سابع قسم و حروف آخر از باب دوم و هر بابی سه فصل پس دانسته گردد بابی که هر لغت
بیابد قسم یکم و لغات عربی که در فارسی مستعمل است دوم و لغات فارسی و پهلوی و مانند آن سوم و لغات ترکی
ملتمس آنکه اگر بسهو لسان عربی یا ترکی در فصل فارسی یا بعکس آن یابند باید که بعد تحقیق باهلاح قلم زنند و
همچنین در ترتیب حروف میانه اگر فروگذاشته باشد بجای آن آرند و تتمة الکتاب در بیان اعداد
و حساب و قواعد و بعضی تصرفات فارسی بران ملحق کرده شد و این کتاب بدست و الله الموفق علی الاتمام و المؤید علی الاختتام

کتاب الالف الالف الفرد من الرجال یعنی مرد و فرد در حساب ابجد بمعنی یک

الف ساکن یعنی ملازمت آید چنانچه در بین مصراع **مصراع** تا سیند مهر و وشا دوش ثای تا هر دو رسیدند بملازمت
و دوش یکدیگر باد و دوش یکدیگر و نیز چیزی را یعنی فاعل آن چیز گرداند چنانچه درین مصراع **مصراع** در همه آمیخته خندهٔ
یعنی یکدیگر آمیخته خندیده و خندا نیز هم شاید و اصل خند بوده است و نیز شاد و گشاد و جواد و بوا از این قبیل
معنی ایشان نیوشنده و گوشنده و بوینده و بویده است و نیز بمعنی به و برآید چنانچه **شعر** شه زگرمی سیاستم
فرمود و ورملاکم مکوش زود ازو رد و نیز بمعنی از اینجا تا آنجا آید چون سرایا و سراسری از سر تا پا و از یک سر

تا سر دوم شیخ سعدی راست شعر بجذاوبسرا پای تو کز دوستیت ۔ خبر از دشمن و اندیشهٔ دشنام نیست و نیز بدل
حرف ندا محذوف در آخر منادی ملحق کنند و نیز مقحم آید چنانچه خاقانی راست شعر بدا سلطانیا کو را بود درنج
دل آشوبی ۔ خوشا دریشیا کو را بود گنج تن آسانی ۔ بداد خوشا دل اصل ای بدوای خویش بوده است و الف
سلطانیا و دریشیا مقحم ست و نیز برای دوام و استمرار در میانه و آخر وارند چنانچه بماناد و باد امعنی و او عطف
نیز آید کذا فی شرح فنارئه نیز ی اقول هو الف ساکن که میان دو کلمه متجانس یا متباین واقع شود الف کبرای
مقارنت بود یعنی دلالت کند بر این که ایشان هر دو کلمه متجانس اند و در بعضی مواضع مفید معنی حالیه نیز باشد
چنانچه در نظائر مذکور لفظ و شادوش و خندانند و زود و اند یعنی تا رسیدند هر دو در این حال که دوش
بیکدیگر ملصق بود و بدوش و یگری و در هم آمیخته در این حال که خندیدن من مقارن بود بخندیدن او و در این حال
در این حال که یک شبانه روز متصل بود و بشبانه روز دیگر یعنی قدری تا خیر کن و هم ازین قبیل ست گفتم و بیا بی رفتم
گفتم در این حال که روی من بالای بروی او بود در این حال که پای من متصل پای او بود و گونه چنین ست
شبانه روز که گفتم سر تا سر افتم ای ختم در این حال که یک شب بالصق بود بشب دیگر یعنی از شب دیروز شب مراد ست قبیل
ذکر مرسل اراده کل بود چنانچه گوئی بسیار شب رفته است و اندک مانده است یعنی بسیار جزو شب رفته است آنچنان
اینجا هم یعنی تا ختم در این حال که یک جزو شب متصل بود بجزو دیگر از بهر این حال معنی دیگر نیز هست که بهمین شب تا ختم
یعنی روز بکار بریم و یا ختم در این حال که یک سر متصل بسر دیگر ای یک طرف متصل بود بطرف دیگر یعنی تمام
یا تیم و مفید ست آنچه یعنی سر تا سر اعمال ایشان در محل سر تا سر بسر باظهار یا در مقام الف دوم شل این ترکیب الف ندا و نیز
نیز میتواند بود ای از یک سر تا سر دوم و قوله سر تا پا هم ازین قبیل ست بیک معنی و نظائر دیگر از ان متجانس که آنجا
معنی حالیه نیست بلکه مجرد مقارنت بسیار ست چنانچه پیچا پیچ ای یک پیچ ملصق بپیچی دیگر و جا جا ای
یک جا بدان ملصق بجا بدیگری و آواز زنان و آواز زنان ای آواز زنان یکدیگر را ملصق بزدن و گفتن دیگری و یکسره و پیاپی
ای یک پی ملصق بپی دیگری و همچنین ست پکا پک انچه مرکب ست بود متجانس که میان آن الف ساکن ست اما انچه
مرکب ست بدو متباین و میانه آن الف ساکن ست مانند سه شبانه روز و نگاپوی ست ای شبانه روز و دیدن
یا بدیدن دوست که اینجا الف را یعنی ما و بگویم بار عایت معنی مقارنت بدلیل آنکه شبانه روز ترجمهٔ لیلة تمام
و لیالیها ست سر انجام هم ازین قبیل ست و میتواند که الف امتدادیه باشد و هر الف ساکن که در آخر کلمه آید
برای تصغیر بود و در ست این و تقدیر مذکور ست در لغت یا بارای می الف و تصغیر برای تحقیر باشد و تقلیل نیز
و اند کی ست که برای تعظیم آید بر وجه استعاره و برای مدح و شفقت و تلطف و ملاحت میآید چنانچه در عربی
مشهور ست و در فارسی الف سلطانیا و در دریشیا که در بیت مذکور ست هم ازین قبیل ست یعنی الف سلطانیا

برای تحقیر و تقلیل ست و الف در ویشیا برای تعظیم و شفقت ست و سوق و سیاق کلام نیز مفید این معنی ست
مقام جای گویند که هیچ معانی نتواند و نیز الف مذکور بدل حرف ندا محذوف آید اگر در آخر منادی بود چنانچه
در وزع معاویه ست سعدیا حافظا قاآنیا اما خاقانی در یک شعر جمع کرده است میان بدل و مبدل یعنی میان
حرف ندا یا آمدن آنست که این الف را برای تصغیر گویند و نیز الف مذکور برای استمرار آید یعنی همیشه و هیچ ابهام
این الف را بدل حرف ندا گفته است و محل مذ نیست و لفظ فوش و بدرهما علامت ندا دکه منادی باشد زیرا چه
نه علم ست و نه صفت و الف در ساعا هم ازین قبیل ست و نیز الف مذکور برای فاعل بود اگر در امر آخر لاحق شود
چنانچه گویا دشنوا و این مطرد نیست زیرا چه میگوئی در زدن و کردن زنا و کنا و بدانکه بعد الف فاعل در تثنیه مواضع
نون نیز می آید چنانچه علامت جمع حیوان مانند خندان و گریان و نیز الف مذکور علامت جمع آید اگر در آخر
اسم مفرد ها باشد چنانچه باها و جاها و نیز الف مذکور در آخر کلمه برای استقامت وزن و قافیه آید بر نهج
اشباع چنانچه قطران بهت نظم پایده شود دشمن از اسپ دولت تو چو کردی بر اسپ سعادت سوار
بر اسپ سعادت سوار کی و داری پایدست اندرون از سعادت سوار ۱۲ و چون ازین معانی مذکور نیست
یافته شود مقحم باشد این بود بیان الف ساکن اما الف متحرک که آنرا همزه خوانند دو ست یکی متحرک ست
مصورة و معنی آن همزه استفهام ست و دوم متحرک ست مصورة و ساکن ست معنی آن الف وصل ست اما همزه
استفهام در فارسی مضموم آید و در شرفنامه آورده است که در بعضی نسخ محققان بعد همزه استفهام فارسی او حذف
نوشته معاینه گشته است و همزه استفهام در فارسی کسانی مفتوح خوانند که تحقیق ندانند اما الف وصل جای مضموم
باشد از بهر موافقت و جای مفتوح از بهر مخالفت ناموافقت و جای مکسور از بهر موافقت یا باعتبار آنکه الف ساکن
اول حرکت حرکت یا مکسور و رواست که همزه وصل را حذف کنند و ما بعد او حرکت دهند یا همین ساکن دارند و ما قبل
او وصل کنند نظیر مضموم چنین و او را بحذف همزه و حرکت ما بعده و وصل بحذف همزه و وصل ما قبل چون اصطراب
و اصطراب نیز آمده است بحذف همزه و ضم ما بعد و درج در اصطراب نیز گویند بحذف همزه و در تلفظ نظیر مفتوح
آن آمده است و دران نیز آمده است بحذف همزه و وصل و درین تحریک دست نیست زیرا چه الف قبول حرکت
نمیکند و افسون بفتح همزه و افسون نیز رواست بحذف همزه و ضم ما بعد بعلت حرکت ما بعد و درج همزه
و وصل را حذف کنند بغیر تحریک ما قبل چنانچه و افسون نظیر مکسور آنست و درین بحذف آمده است و اسکندر
و اسکندر نیز آمده است و نظائر این بسیار ست

باب الالف فصل فی العربی

ابا بکسر باز بودن کسی کردن و فارسی بعنی نخور ترا از فلان شیء یا از فلان

ابو جلبسا - کوک که نر بجوزه و آن تره ایست که خواب

افراید کذا فی القنیه -

ابو الحیا - کنیت امیر المؤمنین عثمان رضی الله عنه

ابو الشفا - کنیت شکر ست -

ابو المنها شراب کذا فی القنیه و فی اصطلاح ایشان کنایه از شراب

ازان شراب عشق و محبت خواسته بدین که همه مشعوق

و بیخودی حاصل میشود -

ابو الهیجا - کنیت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه

ابو یحیی اسپ کذا فی القنیه -

احیا - دوستان -

آرطا - درخت گز و بعضی رشاد گویند و نیست او

رگیستانست و بلندی او از قامت مردم زیاده نباشد

و او را ابو ماران نیز گویند کذا فی طب جدید -

ارمیا - بوزن سیمیا نام دیهے از دیه های شام -

استسقا - آنچه استسقا نام علتی ست که هر چند آب و تشنگی او

معدوم باشد منهاوشکم هر روز بزرگ تر شود و این علت را

در هندوستان دهر گویند کذا فی الادویه المفرده -

اسما نام زنی کنیز امیر المؤمنین حسن بن علی علیهما السلام

و بنت الله عنها را بزهر کشته بود و نیز

نام دختر امیر المؤمنین ابی بکر رضی الله عنه هم نام او بود

عمیث که راوی حدیث طلوع الشمس بعد المغرب ست

و نیز نام زنی معشوقه سعد بود و او را اسما بنت اسما

کنیت بدے کذا فی شرفنامه -

اصل حیا - همان ابو الحیا کذا فی القنیه -

الف اسقوا - یعنی خط استوا و این نزدیک حکما خطے ست موهوم در وسط السمار که یک سر او بقطب شمالی

و سر دیگر بقطب جنوبی پیوسته ست کذا فی شرفنامه -

املا - نوشتن از تلقین غیرے کذا فی دستور الافاضل و

اقول املا نوشانیدن غیرے را تلقین -

انجما - روشنائی کذا فی القنیه -

انحنا - کوز پشت کذا فی و اقول الانحنا کوز پشت بودن

منحنی کوز پشت شدن -

انزوا - گوشه خانه کذا فی فرهنگ علی بیگی اقول انزله

سمعت لکن استعمل فی الاسم -

افها - جاسوسی کذا فی الدستور -

الا بیس الا عضا - حکما چشم را گویند کذا فی القنیه

ابلا - بالفتح آسان کذا فی الدستور الافاضل

ابا اسوا مالا - مترادف اند -

آیا - در عربی برائے ندائے قریب ست و در فارسی

کلمه تنبیه است ایا یکرر کلمه تعجب ست یعنی زهی -

ایتیا - بیائید شما دو مرد -

فصل فی الفارسی

ا - معدود امر آمدن -

آب آتش نما - یعنی می انگوری و نرمائے

و فی الادویات می سرخ -

آب آزر آسا - مثله -

آب آسیا - بایاء موقوف آن آسیاکه بزور روئین آب بگردد و آنرا آسیای آب نیز گویند -

آتش زده آب پیکران - یعنی رونق سی وشش پیکر جنوبی و شمالی و غربی را محو کرده کذا فی لسان الشعرا

آتش سنوا - یعنی گرمی طبع و فیاضی آن آتش و الاتر از آتش گرمی کذا فی

آتشین نژاد - یعنی شیطان کذا فی اوراد الاحباب اقول و معنی اول آتشین گویند

آتش هفت اژدها - یعنی کواکب سبع کذا فی التقنیه

آرا - امر از آراستن و آراینده و معنی ثانی استعمالش مرکب آید چون آهن آرا یعنی آهن آراینده و حریص آینده

آسا - مانند و آسایش و آسایشده و آسودن و بدمعنی استعمالش مرکب آید نیز آنکه ذهن از وی بازشود از کاهلی و یا از غلبهٔ خواب و آنرا فارونیز گویند کذا فی

شرفنامه و فی ادات الفضلا فرق کرده اند بعد آسا بین انسان مراد باشد بغیر مدفازه -

آسیا - موقوف کرداب پیش رحی گویند هندی پنکی -

آشنا - باشین موقوف شناکردن و آب و بحذف هزه نیز آمده است و تند بیگانه

آن عروس عورو رعنا - یعنی فلک -

آنکه - یعنی آنکه اورا چنانچه هرکرا کلاهما من التقنیه

آوا - مخفف آواز -

آهن ربا - سنگیست که آهن را بخود جذب کند و معنی ترکیبی رباینده آهن و امر آن باشد و هندیش

بعنی اول کانک گویند کذا فی زفانگویا -

آیا - بمعنی تنبی آیا یعنی گمان -

ایرسما - بفتح یکم و بیخ سوسن کذا فی التقنیه -

ارسطاطا - نام حکیمی کرا از ارسطاطالیس گویند -

ازار - بالکسر اسمی موقوف بر چیزی که بپوشند مثل شلوار

اژدرها و اژدها - بالمد فارسی مار بزرگ و غایت شهوت و در شاهنامه بمعنی سلاطین جابره مثل ضحاک و افراسیاب هم آمده است و غلط بصورت اژدها بدون الف نیز گویند و در برهنه فرهنگ بمعنی دلیر و شجاع هم آمده است و این معنی مجاز است -

از یرا - بایای فارسی زیرا و این مترادف این است

اسا - نیز آمده چنانچه در بیت ذیل از حلاج نامه

استا - بالضم و الفتح نام کتاب مغان و احکام دین آتش پرستی تصنیف زرادشت و بعضی تصنیف ابراهیم ترشت و لکه ستایش و قبول اعظم خود استا نیز آمده است

استقیا - نام ترکی بمعنی زاغ اسیاب -

اشترگیا - گیاهیست که تباشیر سازند گویند کذا فی التقنیه

افتد چه گل و قفا - یعنی اشتباه بیفتد چنانچه معتاد زمانست در وقت جمع خلاف کردن کسان که ایشان از دوست اند -

افتد ستا و فتد ستا - نیکو تر ستایش و آن ستایش باری ست غرا همه در لسان الشعرا گوید که لفظ افتد با لفظ ستا مرکب شده و الف ستا بسبب ترکیب ساقط شده است و معنی لفظ ستا مرکب شده است و الف افتد شگفت ست پس ستایش افتد ستا مرکب نیکو ترین ستایش بود -

افراز یا بالفتح بای موقوف و بای فارسی هر چه در قدم برشته مثل کهسر و مهره کذا فی

افزار اسم آلۂ فزودن و افزاینده و بعضی آلۂ مرکب استعمال کنند۔

اقاقیا - معرب اقاقیا کذا فی اقرب و فی التبیین یعنی صمغ درخت مغیلان که بهندی کیکر نامند و فقیر را بهندوی گوند گویند و در لغات طب میگویند صمغ است و آنرا اقاقیا گویند یعنی وزیر۔

اقلیمیا - نام فرشته که علیه السلام و وزیر نقل و کوتوال آسمان و زمین و نقره و طلا و جواهر و لؤلؤ است کذا فی البرهان۔

اکرا - بضم ست از اسامی که آنرا بشین نیز گویند کذا فی التبیین۔

الف باتا - یعنی ابا بست از تختهٔ اول۔

الوا - با لکسر بستی ست که بغایت تلخ باشد و آنرا بزبان عرب صبر و بزبان هندی گوار پیٹھا گویند۔

امیا - نام سلاطین ست که کاموس کشانی را گویند۔

امیا - همیان۔

امی اکوبا - یعنی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم

انندا - با فتح کاف و کل کردن و فاعل و اسمان یعنی کاهگل کننده و کاهگل کن۔

انذخور - بر وزن اسباب معدول از آنچ کذا فی التبیین

اندروا - با فتح نگون آویخته و باژگونه کرده و در زفانکمو یا یعنی حاجت نیز آورده است۔

انگشروا - بفتح یکم و کسر سوم و با کاف و رای فارسی بیای گوسفند ان وقتیکه در وقف فارسی۔

انگشت نما - با آنے وقف یعنی در غایت شهرت اما استعمال این بذمی است چنانچه میگویند فلان در تقبیح انگشت نماست و نمیگویند انگشت انگشت نما بمعنی مستعمل

انگشتوا - با کاف فارسی و تای موقوف نامی که انگشتش پیوسته بهندوی انکا گویند۔

انوشا - ذهب گیران۔

اول و آخر شد پیغمبران - یعنی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در نبوت و رسالت و نبوت آدم فی القینه۔

اوریا - نام مرد ست که او و ملیه السلام اورا بلشکر بحری نامزد فرمود چون او بتقدیر الله آنجا شهادت یافته او و علیه السلام زنش را در نکاح خود در آورد و سلیمان علیه السلام ازان متولد شده میگویند که او و ملیه السلام ازان زن پیش ازین او تولد بود صاحب بال بود و بشکل مرد بود و این زنت بود که او را روی نمود و قصه آنست که داود علیه السلام قصد اختلاف در سجده رفت و عزم کرده بود که بعبادتگاه نشود و بآنجا در سجده یک جانور رنگین زرین و لطیف دیده خواست که گرفته در آن دیبا آرد رفته رفته بر دیوار نشست چون داود علیه السلام قریب دیوار رسید آن زن او را علیه السلام استاده بود چون نظر او بر آن زن افتاد مفتون گشت بعد زمانی دیده چون اوریا شهید شد بعد او را در نکاح آورد بعد زمانی شد که این واقعه وقوع کرده بود بی که بغیر توسل انعام چگونه بدان مشغول شدی بعد چهل سال توبه و تأمل و استغفار بود و عاجزان و گونه مانیز باید که استغفار مذکور استدعا توفیق تعالی از و قبول کرد۔

ایرا - بای فارسی یعنی زیرا۔

ایسا - صحف ابراهیم علیه السلام کذا فی القینه

ایلا - نام مبارز افراسیاب -

ایلیا - بکسر یکم و سوم قبایۂ پیشینیان کہ آن را بیت المقدس نیز گویند و در عجائب البلدان ہست کہ ایلیا شہر ہست مبارک و نیز نام پیغمبرے کہ آن شہر را بوے خواندند و آنرا عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فتح کردہ بود و در زفانگویا نام بیت المقدس و نام حضرت علی علیہ السلام

این دو مرخ و نب و غل و زمل سما - اشارت بسوے دو حلقہ زاولانہ است کذا فی القنیہ -

این زال عنا - اشارت بسوے دنیاست

این مفت بنا - اشارت بسوے افلاک -

فصل فی الترکی

آتا - بالفتح پدر کذا فی القنیہ و **آتا** بالضم تلخہ -

ارخنا - بالفتح آن بوے وارغا و بزبادیت و اونیز

ارقا - حجامت گاہ کذا فی القنیہ -

استقیا - نام ترکے مبارز افراسیاب -

اغا - بالفتح برادر بزرگ -

الا - ابلق -

امغا - بالکسر زکوہی کذا فی القنیہ -

امارغا - ایشان -

انا - بالفتح مادر -

اوفکا - بضم اول و فتح دوم شش -

ایا - بالفتح کف دست این ہر سہ لغت از قنیہ است

باب الباء

فصل فی العربی

اب پدر در فارسی مشدد و نیز میخوانند بشاکلہ بندگی بیند

اباالب - بالفتح اقطاع یافتن کذا فی القنیہ و القنیہ لا یعلم انہ اعربی ام فارسی ام ترکی -

ابن السحاب - باران -

ابن العنب - مے انگوری -

ابوایوب - سبزہ و تری باران کہ در شب بارد

ابوتراب - کنیت امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ

ابوخضب - گوشت کذا فی القنیہ

ابوطیب - وارے بیشہ کہ آنرا اذخر و گاہ مکہ و گزیدہ و خشک گویند

ابوالعیاب - بضم تری آب و بسیے آب و آمدن آن رود

ابوالعجب - کنیت بازیگر کذا فی القنیہ ولیکن در استعمال اہل شگفت تر باشد آنرا نیز گویند -

اتب - بالکسر دواج کذا فی القنیہ و الدستہ دوات قبا و فی الصراح

اتب بالکسر شاماچہ و آن سینہ بند زنانست و این لغت اگرچہ در فارسی مستعمل ست و بعضین بعضے لغات دیگر ہم اگرچہ مستعمل در فارسی نیست اما تبعا للسلف آورده شدہ ہست در بیاب بندہ را معذور دارند اما کاتب ہر لغت عربی کہ درین فرہنگ آوردہ است غیر مستعمل در فارسی نیاوردہ است -

اجتناب - جنب شدن و دور شدن و پرہیز کردن

احباب - دوستان -

ادب - بفتحتین فرہنگ و پاس و شگفت و نگاہداشت صد ہر چیزے و دانش کذا فی الصراح -

ارباب قلوب - صاحبدلان و **ارباب** اصحاب

ارنب - بالفتح خرگوش کذا فی الصراح و فی الدستور گوزہ و فی زفانگویا ارنب بالفتح نام دابوے ست

که بهندوی برهمین گویند۔

آرنب ۔ نشاط و بسیار خوانده و دشمنی و ترس و باوے کہ میان صبا و جنوب وزد و آن باد مهلک است کذا فی القنیه۔

اسلوب ۔ راه اسالیب جمع کذا فی الدستور و بمعنی قانون و قاعده نیز مستعمل ست و این معنی قریب معنی اول ست از روے استعمال و در شرفنامه آورده است اسلوب بالضم نام حکیمے و نیز جنسے از طعمه و در قصیده مذکور ست کہ اسلوب چیزے از ادهان حکماست فی الصراح اسلوب گونه و روش و راه یقال ہو فی اسالیب من القول ای فنون منه۔

اسنان الذئب ۔ گیاهیست مالوف پلنگ کذا فی زفانگویا۔

اشهب کلگون ۔ یعنی سرخ فام کذا فی الدستور و فی الصراح سبز رنگ و معنی جوهر حروف سپیدی کہ سیاهی زند و نیز نوعے از عنبر اشهب۔

اصحاب ۔ بالفتح یاران و خداوندان و بکسر اول کردن یاران۔

اضطراب ۔ سخت جنبان شدن و بایکدیگر شمشیر زدن و باهم و اگرفتن کذا فی التاج المصادر۔

اطناب ۔ مبالغت کردن در سخن۔

اظفار الطیب ۔ نان خوش کہ بهندوے مهیه گهر گویند کذا فی زفانگویا و در فرهنگ نامه است کہ اظفار الطیب حرف و آن جانوریست از حشرات بحری کہ هندش دکه و دکه بیزی گویند و نیز در فرهنگ نامه مسطورست کہ اظفار الطیب را بپارسی ناخن بان گویند هندش ہمدش نکهنامند و آن دارونے ست

افواه الطیب ۔ کم کام را گویند کذا فی زفانگویا و فی الصراح فوه بوے افزارهاے خوشبوے۔

اللهاب ۔ زبانه و شعله آتش۔

ام الکتاب ۔ یعنی قرآن مجید۔

انتحاب ۔ نگریستن زیراچه در مقدمه است انتحب نگریستن اما باجیم و باخاے معجمه بمعنی برگزیدنست چنانچه در مقدمه است۔

انقلاب ۔ برگشتن از کارے۔

اواب ۔ بالفتح و التشدید بسیار توبه کننده و رجوع و توبه بدل آورد

فصل فی الفارسی

اب ۔ معروف و رونق و جاه و فیض و عطا و روح و رحمت و سخن و این معنی از دادات ست و بعضے از آب روح کہ جان ست مراد دانند زیراچه هر دو سبب حیات اند و نیز آب ترجمه مار ست و از مار بعضے همین روح مراد داشته اند کما فی قلائد و از لنا من الماء کل شیء حی فکذا هذا و نیز کنایه از شراب خالص آب کنند و نیز آبداری تیغ و کاره را گویند چنانچه میگوئی آب این تیغ خوب ست یا نیست و نیز مدت ماندن آفتاب در برج اسد کہ رومیان آنرا آب ماه خوانند و هند آنرا بهادون گویند و فی القنیه آخرین ماه تابستان ست بزبان رومی بدانکه ایهمه معانی مجازی ست و این ماه را کہ آب میگویند بدان میگویند کہ درین ماه آب بسیار میشود و سخن آنکه آب میگویند بدان که روانی و اردو رحمت آب میگویند که اثر رحمت ست بلکه گفته اند که الماء کله رحمة

وفیض لازمهٔ آنست و رونق تبازگی ست و تازگی
اثر آبست و لازمهٔ اوست و همچنین دیگر پیاله بلوری
آتش و آبتنج و امثال آن هرچه از الفاظ قتال باشد
کذا فی القنیه بدانکه کنایت از شراب نیز و یا می انگوری
آب طرب - ے انگوری -

آتش بر آب مشکه کذا فی القنیه و الادات و نیز عبارت
از پیاله لعل یا یاقوت یا زرسرخ بر شراب خالص آن
بران تقریرست که بر بابای فارسی مضموم باشد و اگر
بابای تازی مفتوح که ترجمهٔ علی ست پس کنایت
از شراب نیز و می انگوری بر پیاله بلوری -
آتشین آب - می انگوری و اشک خونی و اشک
گرم عاشقان و غم زدگان کذا فی الادات -
آتشین صلیب یعنی آفتاب کذا فی القنیه
این تشبیه صوریست -
آسیاب - باسین مدقوف آن آسیا که بزور
روش آب بگردد و آنرا آب آسیا نیز گویند کذا فی شرفنامه
منیری و فیه نظر زیرا چه قیاس تقاضا کند که آس آب
بنویسند بغیر بای زیرا چه مرکب بآس ست و آب گوئی
که این مرکب به آسیا و آبست لیکن بسبب ترکیب و
ثقل الف آب ساقط شده است یا مرکب ست از آسیه
که مختصر آسیاست بحذف الف چنانچه مرکب و رستا
الف را حذف میکنند جواب گویم که این سخن آن هنگام
مسلم باشد چون باسین موقوف ندکور نباشد چنانچه
در ادات الفضلا گفته است -
آسیب - بابای فارسی بر توران

گویند کذا فی لسان الشعرا و در قنیه
مذکورست چون دوش بر دوش هم رسانیده و یا بهم رسیده
پس یکدیگر را آزاری و کوفتگی رسد گویند آسیب رسید
یعنی دهکه رسید و در ادات مسطورست که آسیب بای فارسی
بر توکه دوش با دوش یا پهلو بپهلو یکدیگر بهم کوبند یا نکوبند
چنانکه زور رسد بتازیش صدمه خوانند و هکه گویند و فیه نظر
زیرا چه ازین معلوم میشود که بر توصدمه اگویند و لیکن لک
بلکه بر توعکس چیزے را گویند چنانچه صورتے که در آب
یا در آئینه ظاهر میشود و میگویند این صورت بر تو صورت
خارجی ست و هر چیزے که بذاته وجود ندارد بلکه بتاثیر وجود
غیرے وجود نماید آنرا بر تو گویند چنانچه بعضے موحدان
میگویند این عالم بر تو وجود خدائی ست بذاته وجود ندارد
و شیخ سعدی رحمت ع همه نور را پرتو نور او دست و صاحب
شرفنامه معنی پرتو روشنائی نوشته است در باب لباب
نبا بر آنست که روشنائی را بر تو میگویند بدینکه وجود روشنائی
قائم بنور منورست ببینی تا که آفتاب ست روشنائی آن
همه هست و چون آفتاب نیست روشنائی آن هم نیست
نه آنکه پرتوے ببینی که سایه را بر تو میگویند و روشنائی
نیست و صورتے که در آئینه ست آنهم پرتوست و روشنائی
نیست اما همه همین روشنائی نیست و همچنین تمام عالم
نزد یک آن موحد پرتوست اما همین روشنائی نیست
بلکه ظلمت نیز هست و لو سلم که پرتو همین روشنائی را گویند
چنانچه در شرفنامه گفته است باز نمائی آنست که پرتو را
بر هکه تفسیر کند و تحقیق آنست که آسیب اعلم ست از هم
دهکه را و هم بر تو را و آنکه مزاحمت و یورش را آسیب گویند

هم بدین میگویند که آن پرتو از ایشانست و بعضی
این را دهکه می نامند بجهت ارتفاع و مساس لیت
فافهم و انصف -

اسکوب - باسین موقوف آسمانه که عرب آنرا
سقف خوانند کذا فی الادات و در شرفنامه مندرج است
بامی که بتازیش سقف خوانند و فیه نظر زیرا چه بام را
بتازی سطح میگویند نه سقف و هم در شرفنامه مذکورست
که بام بالای سقف و در ادات مذکورست آسمانه سقف
که اهل هند آنرا چهت می نامند و قول لسان الشعرا مؤید
قول ادات ست زیرا چه گفته است اسکوب بوزن
آب پوشش یعنی آنچه بدو آب را پوشند و معنی
سقف در مقدمه جار الله علامه مخشری آسمان خانه
نبشته است و بقضی آسمانه نیز میگویند زیرا چه این هر دو تا ادف آید
و هم از بهر این در شرفنامه یعنی آسمانه سقف نوشته است
ازین جمله معلوم میشود که بسهو بجای آسمانه بام نبشته اند

آشوب - باشین موقوف باو او فارسی شور و غوغا
که بتازیش مستعمل با نون بعد میم بگویند آشوبنده بمعنی فاعل و در
دستور بمعنی قنیه مسطورست آفتاب معروف که بمعنی ذو نیر
آید چنانکه گویند مهر آفتاب ای مهر ذو نیر و نیز بمعنی شراب آید
کذا فی شرفنامه اقول معنی دوم از قبیل ذکر لازم و ادات
ملزوم و معنی آخر از قبیل استعاره مصرح بها و وجه تشبیه
تابش و گرمی نیز و جه اطلاح السالکین اذ آفتاب روح
مراد دارند زیرا چه وجود بدن آدمی که عالم صغیرست روح
بمنزلهٔ آفتابست و نفس بمنزلهٔ ماهتاب و چنانچه ماه
مقتبس انوار از آفتاب است آنچنان نفس نیز قوای
فیض از روح میکند و چنانچه بطلوع آفتاب ظلمت شب
زایل میشود آنچنان بظهور نیر نور روح ظلمات نفسانی منعدم
میشود در مکتوبات قدیم شیخ جهان مذکورست که چون
سالک در ریاضت زیادت میکند اول روشنائی
چون چراغ مے بیند آن شیطانے بدین ملتفت نشود
و چون هجوم جیوش سماویات بیند بدان هم ملتفت نشود
بلکه دران زیادت تا که نه چو ماهتاب بیند و این ظهور
نفس ست و چون هچو آفتاب به بیند بداند که ظهور
روح ست بدین هم ملتفت نشود چون ازین هم بگذرد
در نور نامحدود مستغرق شود و در اینجا مگر ببرکت پیر و
عنایت خدای عزوجل و چون درین مقام برسد
همه محو بیند چنانچه بطلوع آفتاب همه ستارگان را
معدوم می بیند نه آنکه ستارگان فی الحقیقت نیست میشوند

آرد و شاب - بالفتح و واو و فارسی خیکانے ست
یعنی مالیده که از آرد درست میکنند و باو شاب میخورند
کذا فی القنیه -

ازدب - بالفتح بگیر و بکش کذا فی الادات و
فی الدستور بگیر و فی نسخهٔ منه یعنی بکش بدانکه درین لغت
کاتب را شبهه است که فارسی ست یا ترکی غالب آنست
که ترکی ست لیکن هر چه تصحیح روایت یافته نشده است
هم در فارسی آورده -

ازین خراس خراب - اشاره ایست فلکست و آنرا
خراس بمعنی گفته است که همیشه در گردش ست و خراب
بدین گفته است که اول و آخر دنیا همین خراب ست
و بدین معنی اگر هر کرا گویند درست باشد -

اسطرلاب - بضم یکم و سوم آلتی ست حکما و منجمان ازا
کدان راز فلکی ایشان با کدیگر مشکل شود و معنی آن ترازوی
آفتاب ست چه بیونانی زبان اسطر تمام و لاب آفتاب گویند الحکم
اشتاب - سالک شتابی بزیادت همزه ضد آهسته -
اصطرلاب - همان آله و آن طاسی ست که بدان
سوا زنه بشناسند کذا فی زفانگویا -
افراس آب - یعنی سوارگان آب که تبا ریش
حباب خوانند و بجاب بفتح حا ست و افراس سوار ان گویند
افراسیاب - بادشاه ترکستان زمین داو
جادو بوجود آورده ست که بعد کشتن نوذر بادشاه
ایران زمین دوازده سال ملک ایران را فرو گرفته
و همیشه با ایرانیان منازعت داشت میطلبید پادشاه
ایران زمین شاه مذکور را بصلح یکتیر پرتاب آبرشی یعنی مسافت
دوشت چون فرا زکنند از ایران زمین بیرون کرده با بترکستان فرستاد
اگب - با لفتح با کاف فارسی خماره کذا فی زفانگویا
و در ادات الفضلا از اسلاف همچنین معلوم میشود که
این لفظ بفارسی رخساره کذا فی زفانگویا و در ادات آورده شد
اندراب - نام شهری بحد خراسان و هندوستان و بدخشان کذا فی شرفنامه
انسرب - بالفتح دره که بپوست را آواره کند کذا فی الادات و در
شرفنامه کوست دره که بپوست را از غایت خارش دشت وار کند
انزروب - بالفتح ثقل سرخمی که روغنش بدر آورده باشند
و او را گنجاره خوانند و گنجال نیز گویند بعاجب زفانگویا نوشته
انزروب شلم - است اشلغم گویند و او مانند گزرست و بیخ خوبیده میخورند
انسب - نام باد رجب -

فصل فی الاسماء الفارسیه

آذرگشسب - بضم کاف بوزن اشرپرست
نام آتشکده بلخ که بانی آن گشتاسب شاه بود
ذوالقرنین آنرا منهدم گردانید و گنجها که در وبود برداشته
کذا فی الادات و شرفنامه -
ارجاسب - نام پهلوان افراسیاب و نام بادشاه
تورانزمین که بست و چند پسر گشتاسب شاه را در جنگ
کشت و آفرین که دختر گشتاسب شاه بود اسیر کرده در
دژ رویین محبوس ساخت آخر الامر از دست اسفندیار
بن گشتاسب بهزیست خورد و کشته گشته -
اسپ - معروف که آنرا فرس گویند نیز نام مهتر اشطرنج
اسپرس - سرکه بهندی سیسا گویند کذا فی زفانگویا -
انزروب - همان انزروب که در بالا تازی گذشت
آذرخشسب - نام فرشته ایست موکل آتش و پرستیدن آن رانشاید
اسبرسیب - بمعنی اسپرس ست که عربان میدان باشد

باب التاء

فصل فی العربی

ابهت - بضم اول تشدید ثانی بزرگی و بزرگواری کذا فی المنتقی
ابهات - بالکسر بوی گرفتن گوشت -
ابو البنات - خداوند دختران نیز نام پشمینه معروف -
اثبات - بجای داشتن و نوشتن و نام در دیوان
اثبات کردن -
اشارات - جمع اشارت و نیز نام کتاب بوعلی سینا حکیم
کذا فی شرفنامه و نیز کتابی ست در علم اصول

فصل فی البستکی

الب - بفتح اول و ثانی بمعنی بن دوم ست

اغنات - لکبار کاری انگندن که ازان بیرون نتوان آمد و در اصطلاح شعرا نگرار حرفی که بیش از وے باشد و آنرا لزوم مالایلزم نیز گویند زیرا که اگر آن حرف ماقبل را بر خود لازم نگرفتی قافیه درست نبودے چنانچه میم در عمم و عمل

اهمات - مادران و این جمع امست و ام بمعنی اصل چیزی نیز آید و جمع آن امهات آید -

اندروت - کمند یعنی انزروت -

انروت - نام بادشاهے از ترک -

اختمات - ناکس و بون گردنهیدن و شرم داشتن -

اذات - رنج کردن و رنجه شدن -

فصل فی الفارسی

اباقت - با فاے موقوف خامه ایست و خامه سفت و سطبر کذا فی الادات و شرفنامه -

آب و ریحت - یعنی او را خجل کرد کذا فی القنیه و این آنجا میگویند جائیکه آب وی کسی فوت شود -

آبت زیر کاهت - یعنی دقیق تو خس پوشت کذا فی الادات

آب حیات - چشمه ایست ظلمات هر که از ان آب بخورد و بطول حیات رسد کذا فی شرفنامه منیری و نیز کنایت از دهان معشوق کنند بدینکه زندگی عاشق بدست و ظلمات خط اوست

آب خرابات - یعنی شراب کذا فی القنیه

آب درجوے تست - با بای موقوف یعنی دولت و بخت و اقبال و فرمانده ی وصل و عقد امور خلایق بر دست تست

آبدست - با بای موقوف زاهد پاک که هرگز بلوث معاصی ملوث نشود و نیز استنجا کردن با آب

آب دوصنو و شیرین و پاک دست کذا فی شرفنامه

آب دهِ دست - با ضافت یعنی حضرت رسالت و نیز آنکه آرایش صدر از و باشد کذا فی الادات - و القنیه و نیز آنکه جاه و صدر از و بیفزاید و نیز رونق ده و منخاوت -

آب عشرت - یعنی مے کذا فی القنیه -

آب گوشت کنایه از شوربا گوشت ست کذا فیهما ایضا

اندوخت - بالفتح جمع کرد و گرد آورد -

آب نبات - کنایت از شربت ست کذا فی العلمی و میتواند که شراب نیز مراد بود زیرا چه شراب از قند میشود و قند و نبات یکے ست و میتواند که از نبات رستنی مراد باشد و از آب نبات شراب انگوری مراد باشد بدینکه انگور یکے از نباتات است -

آتش پرست - قومی اند از طبایع اربعه و قوم موسی علیه السلام

آخر دست - یعنی صف نعال و عاقبت کار کذا فی الادات و فی شرفنامه و او آخر قمار و نرد -

آذر پرست - با بای فارسی مفتوح یعنی آتش پرست کذا فی الادات و ایشان قوم موسی پیغمبر اند علیه السلام و الله اعلم و این مغلطه ایشان را لازم است که موسے علیه السلام فی انا الله از آتش شنید ایشان پنداشتند که همین آتش خداست و بنے معقول نیز یافتند. ایشان بزعم خویش و آن آنست که از طبایعه اربعه و اعلی عناصر همین آتش ست پس آتش خدائے باشد و هرگاه که از موسی علیه السلام آنچنان شنیدند آن گمان ایشان را یقین شد فضل یکبار دیگر بسیار بکشیرا

آرزمی دخت - نام دختر پیروز شاه که لشکر بید بیعت کرد و شش ماه ملک راند کذا فی الادات

ارت - استخوانهائیکه بلند و بند گاه بازو و ساعد گویند انرا ارنج نیز گویند کذا فی التنسیه و فیه ایضا -

آزاد درخت - بادام موقوف درختیست معروف که تبازیش علم گویند و هندش بکاین نامند -

آستان برخاست - ای بلند شد از کثرت رونق و معدوم و مردود شد از خرابی کذا فی الادات -

آسمان صفت - ای قادر بر همه چیز کذا فی الادات

آفتاب پرست - بای یکم موقوف و بای دوم فارسی گل نیلوفر و جانوریست مانند کرفس دراز تر ازو که عرب آنرا حربا نامند و هندگرگٹ خوانند کذا فی الادات و فی لسان الشعرا گل نیلوفر و بوقلمون و فی شرفنامه هر گلے که بسوی آفتاب پرست گویند و ایضا طائفه از کافران که آتش پرست اند بقول آتش پرست دیگرند و آفتاب پرست دیگر آتش پرست طائفه اند و قوم موسی علیه السلام ایشانرا یهودی میگویند و آفتاب پرست افلاکیه و نصرانی که قوم عیسی علیه السلام اند و سبب پرستیدن افلاکیه آفتاب را آنست که در اعتقاد ایشان انجم سبعه که هر یک در عالم میشود از دست و پا شاه انجم آفتاب است پس او را پرستیدند و قوم عیسی که می پرستند بدین که عیسی علیه السلام از دل شد بسوے آسمان چهارم که مقام آفتاب است ازینجا بیکه آمده بود باز بجانجا رفت و او را نوعی آفتاب بود به آفتاب میپرستند او را ابن الله میگفتند نعوذ بالله و بیت المعمور که قبله ایشان بود در آسمان چهارم ست و آفتاب نیز بهمانجاست پس بدین واسطه آفتاب را می پرستند و فی التنسیه نیز نام درختے که بر گهاے وی هر طرف که قرص آفتاب بود بهمان طرف متوجه باشد سخت نیز بود و هندش کنول و هر دو نامند و کاتب در باغ بندگی میان محمد شه درختے دیده بود که هر طرف که آفتاب شدے برگ وے بدان سو شدے گل او زرد میشود و هندوی آن را سدرسن میگویند و چیزے را که لجاجه گویند آن نیز آفتاب پرست است -

آفتاب دولت - در اصطلاح سالکان روح و قلب و سر خفی و در اصطلاح فضلا بخت و اقبال و قیل آن اضافت مشبه به سوے مشبه است ای دولتیکه همچو آفتاب است

آفتابش فرو کوه رفت - یعنی وقت مرگش رسید کذا فی التنسیه -

آکفت - بوزن آبست بلا در پنج کذا فی لسان الشعرا

آهن جفت - یعنی آن آله بزرگتری که دیوان زمین شیار کنند هندش بهال نامند -

آن زال کوز پشت - اشارت سوے فلک و بعضی گویند کنایه ایست

آئینه شش جهت - یعنی دل حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم پنجه و طوابع است و شرح عبد الرشید

ابلق بدست - ای برلق بدست کذا فی الادات

ات - بالفتح تو کذا فی شرفنامه منیری چنان که گویند خانه ات و کاشانه ات -

آگیست - بر اول و فتح ثانی گوشت پنج ریشه پالنگ و

بسندی بجوری کاگو دنا مند۔
اردی بہشت ۔ بالضم والفتح مدت ماندن آفتاب
در برج ثور فارسیان یکماہ شمرند و آنرا اردی بہشت
گویند و در میان آن ۱۵ ایہار خوانند کذا فی الادات
و در شرفنامہ منقول از زردشتنامہ کہ بیاست کہ سیم روز آن ماہ را
نامند و در قنیہ از زرفانکوہی کہ بقل ست کہ اردی بہشت
سوم روز اگویند واللہ اعلم این تفاوت از خطای کاتب
خواہد بود و اول درست ست زیرا کہ کاتب درست
دارد بدیکہ این در محلے باشد و آن در محلے دیگر انتہی
و در نسخہ متروک بود و از اردی بہشت بدین معنی
جرم ماہ مراد باشد یعنی قمر نہ شہر واللہ اعلم بالصواب
و مراد از اردی بہشت حمل ست کہ آنرا ہندی بیاکہ
گویند و آن یکماہ ست کمال بہار در ست و آن ماہ ہر سال
شمسی ست و سال شمسی را جلالی گویند چنانچہ از شرفنامہ
مذکور شد پس ہم بدین سبب این ماہ را ماہ جلالی میگویند
و قیل ہر چہ شرف آفتاب درین ماہ ست این ماہ را
جلالی میگویند و قول شیخ سعدی رحمہ اللہ مصرع
اول اردی بہشت ماہ جلالی ۔ گواہ عدلست بدین
آن کار نیست یعنی لائق کار نیست کذا فی لغات شاہنامہ
از دست و بہ جست ۔ ای مرد صورت خواہی
بشست ای غیر گردانید و بیارست کذا فی القنیہ
و در ادات بجاے خوار بشست و سبوے شست
نوشتہ است ہم بمعنی۔
از گور نفش خاز بر رست ۔ یعنی تن مردہ را نند
گردانید کذا فی الکوید ادات الفوائد۔
از ہلالت ۔ یعنی از اردی تو کذا فی الادات
است ۔ بالفتح مختصر استر کہ تازی نعل خوانند کذا فی لغات
سکندنامہ نیز بمعنی ہست و بالضم ہمان استاکہ گذشت یعنی نام
کتاب منجانست در احکام دین آتش پرستی تصنیف ابراہیم زردشت
اسطقسات ۔ بضم کم و سوم و چہارم شمرند و در میان
طبائع اربعہ آگویند و محرب آنرا عناصر اربعہ گویند کذا
فی الادات و زادنی فی شرفنامہ یکی را اقتس نامند پنجمی را ایثر
عنصر عناصر خوانند و فیہا نظر زیرا چہ طبائع حرارت و برودت
و رطوبت و یبوست را گویند و عناصر باد و خاک و
آب و آتش را نامند پس ہر دو یکے چگونہ باشند
و عناصر بمنزلہ جسم ست و طبائع بمنزلہ جان آن و فرق
میان ایشان ظاہر ست و سطقسات مرکبتین و بسیط مختصر ترین ست
الجخت ۔ باجیم و خا بوزن الفخت امید کذا فی لسان الشعرا
و فی الادات بالضم والفتح باجیم فارسی طمع و فی شرفنامہ
بالفتح با سوم فارسی طمع و قیل لابہ۔
الفخت ۔ گرد کردن و کنانیدن و گرد کردہ و کنانیدہ
و گرد کردہ شد کذا فی شرفنامہ و در ادات بمعنی گرد
کردن و گرد کردند کورست فقط و صیغہ ہم بر ہمین
دلالت میکند اما آنچہ در شرفنامہ گفتہ از صیغہ
معلوم نمیشود و آن ظاہر ست۔
الف کوفی ست ۔ ای نوکرست کذا فی الادات
و تتابع چنین ست الف کوفی کرمے ماند پس
ہر چہ کژ باشد آنرا الف کوفی گویند۔
الف نقش بست ۔ ای اول چیزے کہ آفریدگار
آفرید و اول چیزے کہ از حروف بنی وضع کرد کذا

فی الادات واقول الف نقش بست نقش کیست و تمام ترکیب این بیت تخته اول که نقش بست بای الف مصور شود و اول بسا تخته که بچگان اول برای نوشتن میسازند همین الف مینویسند و میگویند که چون قلم را فرمان شد که کتاب باقلم قلم از هیبت آن زرخوی شد و قطره از وی در لوح محفوظ چکید از آن نقش اول الف پدید آمد و درین بیت نظامی محمد کازل تا ابد هر چه هست بار آورد نام او نقش بست مقصود همین صورت الف است که در ام احدست و یا از تخته اول موجودات مراد باشد و از الف عقل اول که آنرا جبرئیل میگویند مراد باشد و آن حجاب در حضرت رسالت ست که در محجوبه احمد نشست یعنی اول موجودات که عقل اول شد در محجوبه حضرت رسالت نشست

اگر در خیال شرح این بیت افتم بتطویل انجامد۔

ازرباست ۔ بالفتح حاجت۔

انفحت ۔ یعنی پنیر مایه کذا فی بعض الطب۔

انفست ۔ بفتح یکم و سوم پرده خصیه و تثنیه آن کذا فی الادات و شرفنامه فی الدستور انفست پرده ست

انگشت ۔ با کاف فارسی مضموم اصبع و با کاف تازی بکسور زکال مرده و سیاه شده۔

اوت ۔ با واو فارسی یعنی آو و تو۔

اول قنوت یعنی مخیر یرا که نزد یک شافعی در مجرم قنوت میخوانند

این سبز طشت ۔ اشارت بسوے فلک ست

این طبقات ۔ اشاره بسوے افلاک ست

این کوزپشت ۔ یعنی فلک و قیل دنیای دون

این یوزهرنیم سفت ۔ در کلاه خواجه نظامی اشارت بسوے سکندرنامه تو دانی که این یوز هرنیم سفت چه جنبها دارد اندرنیم سفت و نیم سفت نیم پکیده و را گویند بدینکه سفتن مراورا تمام نیاوردن ست و تمام نیاوردن رفتن آب بالا اندک اندک و پکیدن نیز می و آهستگی و سخن نیز اندک اندک فراهم می آید بعده با آهستگی در تحریر و تقریر می آرند و نیم سفت گفته یا بدینجهت گفت که بیان استعداد خود میکند که تمام استعدادها خود درین تر نمیتوانم با این همه اینچنین مشکل و غراشده است اگر تمام استعداد خرج میکردم ازین هم زیاده تر مغرا شدے یا بیان شقت خود میکند بنا بران که گفت بزرگانست که سخن را باسخن ضم کردن قطره از خون جگر کم کردن ست پس میگوید درین کتاب نیمے خون جگر صرف کردم یعنی شقت بسیار کشیدم میگوید که از نیمه خون جگر شده است و یا نیم سفته یعنی نیم گفته است بدینکه سکندرنامه بری و دیگر سکندرنامه بحری ست پس گوئیا نیمے گفته شده است و سفتن یعنی گفتن بسیار آمده است بدینجهت که سخن گفتن مگر جان سفتن ست

فصل فی الترکی

آت ۔ محدود سپ کذا فی شرفنامه و در ادات یعنی گوشت ست و در قنیه نیز هم بدینمعنی منقول از زنانگوئیا وات بالفتح بغیر مد زین یعنی آمده است۔

آنت ۔ محدود سوگند۔

ات ۔ بالکسر سگ۔

ارفت ۔ پشت۔

ارمت ۔ بالفتح آمرد۔

است ۔ بکسر تین کوچه۔

انگست ۔ سغاب کذا فی شرفنامه و در قنیه هم بدینمعنی

اوت - بالفتح کاه و دارو کذا فی القنیه و اوت بضم یکم و فتح دوم شرم -
اولت - بالضم فانید -
اوزت - بضاد نیز یعنی غول -
ایت - سرخاب است و نیز کوچ که بعربی صبغ گویند -
ایت - بای فارسی گوشت -
ایت - سنگ -

باب الثا المثلثه

فصل فی العربی

ابوالغیاث - همان غیث یعنی آب کذا فی القنیه و فیه ایضاً
اثاث - بالفتح رخت خانه و تماشی خانه -
احداث - نو پیدا کردن -
ابعاث - برانگیختن -
ابثاث - از خود آشکار کردن -
اغافت - گیاهیست که بهندوی اکاس بیل گویند
اغریث - بالکسر نام برادر افراسیاب پسر پشنگ شاه کذا فی شرفنامه این هر دو لغت اگرچه در عربی یافته نشده است اما باعتبار آنکه شاه نژادی عجم نمی آید و نه در ترکی همدرین آوردیم و شاید که این معرب باشد
الغیاث - فریاد -
ام الخبایث - یعنی شراب زیرا چه همه بدیها از شراب زاید چنانچه آن قصه مشهورست شهریست بزرگ در هندوستان برای محافظت از در آمدن مسلمانان در هر دروازه مکان فضیلت داشته بود هر که مسلمان خواهد بود ضرور مرتکب بران منهی نخواهد شد و نه در آن شهر درخواهد آمد در یک دروازه آن گوشت خوک بود که هر که درین دروازه درآید آن خورد بعده برود و در دروازه دیگر یک تیغ و یک آدمی بیند که هر که این را بکشد ازین در بیرون رود در دروازه دیگر یک عورتی صاحب جمال هر که با این زنا کند ازان در بیرون رود و در دروازه چهارم شراب بود هر که این بنوشد ازین در برود یک مسافری را اتفاق آن شهر افتاد گفت یکدام در بروم باز نمانده شدم من با تکی سلیمتین آمد یک پیاله این شراب بنوشم و بروم که الخمر من هاتین الشجرتین و این آن شرابیست که مطلق حرام خواهد شد نهایت مستی آن حرام ست چنانچه در خبرست کل مسکر حرام و چندان نخواهم نوشید بدین اجتهاد یک پیاله و قلیله مفضی الی کثیره که علت حرمت قلت ست و اعی نشد کثرت شد دوم پیاله نوشید سرخوش گشت گفت یکی دیگر بدهٔ تا ثالثه غاله شود چون هر سه نوشید مست گشت رغبت بر تفرج شد و در تفرج درآمد در رسید که دران تیغ و مردم بود در رون درآمدن خواهست دربانان گفتند این را کشش بعده برود فی الحال ستد تیغ و اندر گشت و در رون رفت بازاری دید شراب رغبت بطعام شد نیچ طعامی موجود نه مگر گوشت خوک آن هم خورد باز از شراب که منبع شهوات ست رغبت برجماع شد دران دروازه رفت و با آن زن زنا هم کرد و مرتکب هر چهار منهی شد این شراب اینچنین چیزیست اگرچه اینجا محل این قصه نبود اما برای خباثت آن نوشته شد تا شاید که دیگران ازین ابتدا بپرهیزند
ابث - مست شدن از بسیار خوردن شیر شتر و نیز شادان

باب الجیم التازی

فصل فی العربی

ابتهاج - شادی -

ابوسریج - نام سرود گوے -

اخراج - بیرون کردن -

ادراج - درنوردیدن -

اعرج - لنگ -

اعوج - کژ و نام است عرب فی عربی کذا فی البستور و فی تاج اسم فرس لبنی هلال

انبج - بالفتح بغرک کذا فی زفانگویا و این معرب است

انموذج - بالضم نمودار و مانند و چاشنی این لغت معروف است و قیل بالفتح و آن فصیح نیست و بحذف همزه نیز مستعمل

ادواج - رگهای باریک هر دو طرف گردن -

اول بمج - یعنی حمل -

ابلج - روشن و شخص ابرو کشاده -

فصل فی الفارسی

اتشین دواج - لفرینه جام کذا فی القنیه اگر گوئی دواج قبا را گویند می را با قبا چه نسبت جواب گویم در حق رفع سر ما تشبیه بقبا کرده چنانچه آفتاب را جب المساکین گفته اند -

آخشیج - با خاے موقوف و یاے فارسی بمعنی یک طبع از طبایع اربعه که بتازیش عنصر خوانند و نام کذا فی الادات و شرفنامه در زفانگو با جیم فارسی آورده است -

آرج و آرنج - استخوانهاے بلند درمیان بندگاه بازو و ساعد که بتازی ابتدای آمفق گویند کذا فی شرفنامه و قنیه آورده است که در لسان الشعرا ترجمه ینج آرنج بنشسته است چنانچه در باب الباء می آید اما در نسخه لسان الشعرا که جامع این لغات است دران نوشته بوزن آکنج از ان زبر افشردن و در ادات آورده است آرج پرنده است که آنرا شکار کنند و ارج بالفتح در کنز اللغات بمعنی بها یعنی دارو ها خوش آورده است و در فرهنگ ارج بالفتح قدر و آکج - بوزن آرد صندر دقلاب آهنین که بر سر چوبی کرده باشند و بدان پاره ها ے یخ کشند و در شرفنامه هم بدین معنی بوزن کارند مکورست اگر آن کاردست پس هیچ اختلافی نیست زیرا چه کارد دارد همین یک وزن اند و اگر ازین کارد آهنین مراد باشد پس بعضے آنرا بارا موقوف میخوانند بنابرین کاف آکج نیز موقوف باید خواند اما صحیح آنست که کاف مفتوح ست و در ادات الفضلا بدین معنی آکنج بنون آورده آگنج - بوزن آگند معمار گوسپند بگوشتابه پر کرده بتازیش عصیب خوانند کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا که نزدیکتر بصحت نیز هم بدین معنی آورده حیث قال آگنج بوزن آگند عصیب که آنرا پارسی جگر آگند گویند اما در قنیه مذکورست که در لسان الشعرا مرقوم ست که امیر اسدی گوید آگنج قلابے آهنین بود بر سر چوبے محکم کرده و بدان پاره ها ے یخ از یخدان بکشند و در ادات الفضلا آگنج با کاف تازی بمعنی قلابه است و با کاف فارسی بدین معنی ست و هذا هو الصحیح -

آهنج - بوزن آگنج اندازه اندازه کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا بمعنی اول مذکورست و میان ملکعی شه خطاب در حاشیه ملتقط بقلم خود بمعنی نوشته و شیه

واین لفظ مشتق از آهنجیدن و معنی آهنجیدن در قنینه کشیدن تبشه است پس معنی آهنج کشیدن و کشنده و بکش نیز باشد۔

ارج - بوزن خرج قدر و اندازه و ارجمند مرکب از نست

اسرنج - بالفتح شنگرف زاولی که هندش سیندور گویند از سرب و عصاره بالنسه بسازند کذا فی طب حقائق الاشیا اما در بعضے نسخه طب ام رنج ست والله اعلم

اسفاناج - بالکسر سبزی پالک کذا فی القنینه

اسفنج - بالکسر ابر مرده کذا فی القنینه

اسفیداج - بالکسر سپیده این لغت همچو معرب مے نماید اما هرچه در لغات عربی یافته نشد همه در فارسی آورده ایم و در نسخه طب مذکور ست سپیده ارزیز و سرب هندوی بنگ بود سودن گویند

الفنج - بوزن ارنج الفنجتن جمع کردن و جمع کرده شد و گردکن بمعنی امر کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا بمعنی اول و در ادات بمعنی آخر و اقوال ابن مبیضه مشترک ست میان مصدر و فاعل و امر مشتق ست از الفنجیدن۔

اماج - بالکسر بچه را شیر دادن و بالضم آشے ست که از آرد و سازندش و اوماج نیز گویند کذا فی القنینه۔

انج - بوزن رنج بیرون رفتن و بیرون کشیدن کذا فی لسان الشعرا و در ادات و شرفنامه بیرون روے نبشته است بجای بیرون رفتن و بیرون کشیدن و این معنے هر دو قریب بیکدیگرست زیرا که یکے معنی لازمی ست و دوم معنی متعدی اینچنین بسیار مے آید اما معنی آن بیرون روی از کدام قبیل باشد و من میدانم شاید این تحریف کاتب بجاے رفتن روی نبشته است و کتابتش قریب ست و این گمان ازان میشود که در ادات لغات لسان الشعرا کل آورده است و درین لغت بجاے رفتن روی آورده است پس معلوم شد که خطاے کاتب ست والله اعلم بالصواب۔

آلنج بمد اول و ضم ثانی و سکون نون آلوچه کذا فی لغات الطب

انج بمد اول و فتح ثانی و سکون نون نرگ و کذا فی بعض الطب

اوج - بالفتح بلندی و هوا۔

اوماج - همان آماج مذکور۔

اونج - بوزن سونگند میوه ایست که اندرون او لنج ست و فارسیان آنرا سک انگور خوانند و اهل هند آنرا لهسوڑه گویند و بعضے بضم همزه نیز گویند کذا فی الادات۔

ایرج - نام پسر فریدون والی ایران زمین و نیز نام بادشاه شهر بابل که یکے از سران لشکر کیخسرو شاه بن سیاوش بود۔

این برج - اشارت سوے فلک ست۔

این پنج گنج - یعنی حواس خمسه۔

فصل فی التركی

ابتج - بفتحتین دام۔

اج - بالضم گرد۔

ارلوج - بافتح سبز۔
ارسج - بضم یکم وسوم کوبان شتر۔
ارکوج - بفتح مثلثہ۔
ارنج - بضم یکم وسوم شوت وقیل بفتح یکم وضم دوم ارنج بکسرتین پروبال۔
اسیج - بکسرتین دیگ گلی۔
اغاج - بفتحتین درخت۔
افنخ - بفتحتین نردبان۔
اوج - بضم یکم وقیل بفتح کنارہ۔
اورج - بضم یکم وسوم روزہ۔
اورکاج - صنادم تعلق۔
اورکوج - کوبان شتر کذا فی القنیہ۔
اوکنج - بضم پشمانی۔
اویج - بضم یکم ودوم مفتوح موانست۔

فصل الجیم الفارسی

آماج - آن نشانگاہ بندکہ نشانہ تیر بدو زنند ونشانہ را نیز گویند کذا فی الادات نیز آلتی ست بزرگ ازان درکشاورزی کذا فی شرفنامہ اماج وامواج بمعنی ہمان اوماج کہ در فصل سابق گذشت
ایجوج - بفتح اول وسکون ثانی وضم جیم باواو عود کہ بہندی اگر گویند۔
ایلیوج - بافتح باواو ہای شیرینی بغایت سپید وآنرا قند نیز گویند کذا فی شرفنامہ ودر فرہنگ شکر کہ بغایت سپید میشود آنرا میگویند۔
ایوج - بوزن ومعنی ہیچ وفی القنیہ قسلابہ آہنین۔

فصل فی الترکی

اجماج - بابضم بہشت کذا فی شرفنامہ ودر زفانگویا کسب جامہ کہنہ آوردہ است۔

باب الحاء

فصل فی العربی

ابن الصبح - آفتاب وروز وحرام زادہ کذا فی القنیہ
ابوالملیح - چکاوک یعنی قبرہ کذا فی زفانگویا وآنرا سرخاب نیز گویند ومیگویند چون جفت او علیحدہ شود جفتے دیگر نکند چند روزے ہمچنان بزید وبازبمیرد وبعضے سرخاب خود جانیکہ جفت او بریان میشد دران آتش خود را زدہ اند۔
اربعین صباح - آن چہل صبح کہ بطبیعت آدم گذشت
اصلاح - باصلاح آوردن وخوشی کردن وفیکو کردن خلاف
اصطلاح - بایکدیگر صلح کردن کذا فی التاج ودر عرف موافقت بر چیزے۔
افضیاح - سرخ وزرد شدن غورۂ خرما وپدید آمدن صبح کذا فی التاج اکنون در استعمال غالب آمدہ پدید آمدن عیب وبظاہر شدن عیب روسیاہی مردم سرخ وزرد میشود۔
اقتراح - چیزے بحکم از کسی خواستن ودر اندیشہ فی العمل افتادن
الحاح - زاری کردن ودر خواستن وایستادن۔
املح - سخت نمکدار ودر بعضی لغت طب بمعنی آملہ است ودر تاج ست سپیدی اندک باواو سیاہی آمیختہ باشد وشیرین تر۔
ایضاح - ہویدا گردانیدن۔

فصل فی الفارسی

آفتش صبح - اسم آفتاب و گرمی و روشنائی آن کذا فی الادات -

از الف آدم و میم مسیح - یعنی از آدم تا عیسی علیهما السلام -

اندرین مستراح و این مستراح - اشارت بسوی دنیاست زیرا چه الدنیا کنیف آدم -

فصل فی الترکی

احماج - بالضم بهشت کذا فی القنیه منقول از زفانکو یا والله اعلم -

باب الخاء المعجمه

فصل فی العربی

اخ - برادر و در فارسی بمعنی آفرین و تحسین استعمال کرده و مکرر آورده اند بمجون بخ بخ و اخ اخ -

اصطخر - نام شهری در ایران زمین که تختگاه دارا بن دارا بود و در عجائب البلدان مندرج ست که کشتگاه سلیمان علیه السلام آنجا بوده و این معنی منقول الی ست و اصطخر بلغت اهل فارس بمعنی اصل و بنیاد نام است -

اصراخ - بفریاد رسیدن و اصراخ فریاد کنندگان -

افنخ - آنکه در خایهٔ او باد باشد -

فصل فی الفارسی

آبستنج - کنایت از شربت بنج کذا فی القنیه

آزنج - گوشت پاره بلند که در تن مردم بر آید بیشتر سیاه بود نصفی سیزه و عرب آنرا ثولول و هند مسه خوانند کذا فی الادات و قیل بازاء سے کذا فی شرفنامه

آسبنه چرخ - آفتاب و مهتاب -

ابلق چرخ - روزگار اسے شب و روز -

آبنوسی نشاخ - نای و شهنائی -

اجرام چرخ - یعنی افلاک و سیارات سبعه کذا فی الادات و معنی ترکیبی ستارگان آسمان ست

اخنوخ - نام نوح پیغمبر علیه السلام کذا فی شرفنامه مذکور ست در تاریخ نام او ادریس

ازرق چرخ - فلک -

استاخ بمعنی گستاخ و بستاخ - نیز همین معنی دارد کذا فی شرفنامه -

اشک تلخ - آب چشم که از گریه و اندوه زاید کذا فی الادات و القنیه -

انجرخ - بالفتح گرفته و رنجیده کذا فی شرفنامه و فی الادات انجرخ گرفته روے و اندام هم همین معنی دارد و شاخ روے و اندام -

این حصن هزار میخ - اشارت سوے فلک ست و قیل اشارت سوے شب ست کذا فی القنیه و در ادات هم بهمین معنی این خشن هزار میخ آورده ست بدانکه اطلاق لفظ خشن بر سپهر در کلام خاقانی نیز آمده ست ع این گرگ گه خشن بارانی یعنی فلک زیرا چه آن درشت ست و هزار میخ کنایت از ستارگان ست و نیز هزار میخ نوعی از سلسله که همچو سیاره میشود و مانند دق خرقه درویشان و میتواند بود که لفظ خشن از خطاے کاتب باشد -

باب الدال المهمله

فصل فی العربی

ابا محمد۔ کنیت مستر آدم علیہ السلام او در مشت زیرا کہ اشرف اکرم اولاد او محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کذا فی رسالۂ حسین شاہی۔

ابد۔ ہمیشہ۔

ابو جعاد۔ کنیت گرگ کذا فی القنیہ۔

ابو زید۔ موضوع صاحب مقامات حریری آنرا ابو زید سروجی گفتہ است کذا فی اشرفنامہ او شاطر بود بطرح اسپ و فرزین مے تاختے۔

احد۔ بفتحتین یکی از نام خدائے تعالے و بضمتین نام کوہے کہ در باب اوست احد جبل یحبنا و نحبہ و نیز نام جنگے معروف کہ دندان مبارک آنحضرت صلعم در ان جنگ شہید شد در مصفی آوردہ است کہ با حضرت رسالت ہفتصد تن بودہ و مشرکان سہ ہزار و یکصد و ہفتاد تن شہید شدند در ان جنگ و در خلاصۃ السیر آوردہ است کہ در ان غزوہ جبرئیل و میکائیل از یمین و یسار حضرت رسالت قتالہ مے کردند سخت ترین قتال واقعہ۔

احمد۔ نام حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم قال انا فی السماء احمد و فی الارض محمد و نیز نام شرف الحق والدین یحیی منیری و نیز نام لنگر دریا پیر حضرت علیا شیخ المشایخ بن شیخ حسین تاجی کہ از فرزندان سلطان ابراہیم ادہم بلخی ست و لنگر دریا ازان گویند کہ ہمہ زیارہ شدہ بود ببرکت قدم ایشان دریا پایاب شد و ہمہ خلق بسلامت بساحل رسیدند

ارشد۔ شہرے و نیز نام پہلوانے کہ فن تیر اندازی

اسعاد۔ نیکبخت کردن و یاری کردن۔

اسد۔ شیر درندۂ نام برجی ست کہ بصورت شیر دارد

اسود۔ سیاہ و مار بزرگ و میان دل۔

اشہاد۔ گواہ گرفتن و حاضر کردن و منی و مذی ازمرد جدا شدن۔

اطراد۔ براندن چیزے فرمودن۔

افراد۔ تنہا کردن و یک بچہ زادن۔

افساد۔ تباہ کردن۔

امجد۔ نام پیغمبر علیہ السلام و نیز امجد نام شاعرے معروف ست و بمعنی بزرگ ہم آمدہ۔

امرد۔ بالفتح بے ریش و سادہ رنخ۔

امسعید۔ کنیت دیر کذا فی القنیہ۔

ام القلاید۔ بالضم و باقاف و لام شارستان زرین کذا فی زفانگویا۔

انشاد۔ شعر انشاد کردن و تعریف کردن گم شدہ و ضالہ و اوتاد جمع وتد است و در اصطلاح ارکان حبال را گویند کہ ایجاد بہ ہست کردن نو کردن و در جوا آوردن و تواند کہ گردند ایراد۔ حاضر کردن و فرد آوردن۔

فصل فی الفارسی

آب آتش شد۔ ای در شور و غضب شد۔ و نیز آب نجو آتش شد۔

آباد۔ آباد ان مندہ ویران و نیز آفرین۔

آب او برد۔ اے رونق طراوت و جاہ او برد و او را خجل کرد۔

آب بدل بیشود ای سرد در دل مے افتد

کذا فی الادات و این معنی اصطلاحی ست -
آب بقم شد - ای سرخ شد -
آب خورشید - یعنی آب حیات این معنی مجاز ست از قبیل ذکر سبب و ارادت مسبب زیرا که نزد یک حکما همین آفتاب مؤثر ست برای حیات حیوانات و ایشان میگویند آفتاب تجلی رحمت و ماه ظهور نفس
آب در جگر ندارد - یا بار موقوف یعنی بغایت مفلس ست اینهمه لغات و اصطلاحات ادات ست -
آب رکنا باد - چشمه ایست در کنا باد که آن را آب رکنی نیز گویند کذا فی التقسیه
آبروو - یا بار موقوف سنبل که هندش بالچهڑ گویند کذا فی فرهنگ و یا با اضافت جوے آب -
آب شد - ای شرمنده شد -
آب فتنه تیره شد - ای فتنه فرو شد -
آب کبود - یعنی آن آب دریاے چین که در حدود مشرق ست گویند هر شب عورات خوبصورت ازان آب کبود بیرون آیند و در دامن کوه بازی کنند و سرود گویند چون آفتاب برآید در آب در روند و آن دریا - ابحر اعظم و بحر اخضر و بحر محیط نیز گویند کذا فی الادات -
آبکند - یا بار موقوف یعنی مغاکے که از سیلان آب در زمین می افتد و در فرهنگ یا بمعنی کوه ست
آب گل را آبستنی دهد - یعنی زمین حامل ناسیه کذا فی المؤید الفواید -
آب مروارید - یعنی رونق مروارید و روشنی او و نیز علتے که مردم کلان سال را در چشم پدید آید و بینائی بکلی دور گرداند و مقدمه آن جمرت ست -
آب منجمد - یعنی تیغ و سنان و امثال آن و پیاله آبگینه و باور -
آب منعقد - مثله و در ادات یعنی می ست -
آتش بنشاند - ای استمتار کذا فی الادات و نیز فتنه فرو نشاند و غضب دور کرد -
آتش باد - ای رونق ظلم و گرمی بازار ظلم کذا فی القنیه و نیز بمعنی فرو آمدن زیرا که مر آتش ست که بے باد مے افروزد بخلاف آتش حقیقی که بغیر باد نیفروزد و رواج ظلم و رونق آن کذا فی الادات و نیز آتش ظلم اژدهائے که همچو آتش ست باضافت مشبه به سوے مشبه و اگر ازین بیداد ظالم مراد بود بدین که آخر موقوف باشد از آتش باد ظلم مراد بود -
آتش بے دود - مر آفتاب و زر و غصه -
آتش خورشید - نور آفتاب و گرمی او و سودائے عشق
آتش زد - ای ترک کرد و غضب آورد و بیقرار کرد کذا فی الادات و نیز سوخت و افروخت
آتش زمیافتند - ای رونق و گرمی بازار از و یافتند
آتش سیرد - مر سرخ و آب لعل کذا فی الادات
آتش قند - ای شراب -
آختہ قد - باخار موقوف نام آورده شده کذا فی الادات -
آرایش خورشید - یعنی نام نوائے ست و لحنے کذا فی شرفنامه و نیز خطیکه بر عارضه خوبان برآید -

آرد - غلهٔ آس کرده که آنرا آرد مقشر نیز گویند کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی اول بارا و تو نوشته مسطور است هر جا که ذکر آرد افتاده است و آرد بفتح را بمعنی توانستن است و این مضارع یاریدن بمعنی توانستن است و در فارسی ابدال هر دو بیا و بعکس بسیار آمده چنانچه آید بیاید و نیاید و نیارد آرد ضد بردارد و بکنجد خیکامی ست که بار طب و دوشاب خورند.

آزاد - ضد آباد و درخت سرو که یک شاخه راست راست باشد و شاخی متمائل نشده و سوسن را نیز آزاد گفته اند و نیز بمعنی علیحده و جدا آید کذا فی شرفنامه و قال فی زفانگو یا نام درختیست و گویند درخت بیم و در بعضی لغات طب درخت بکاین گفته است و اقول نیز آنکه از قید بنا آزاد شود از بند تعلقات عالم خلاص یابد.

آزدرد - دوشیست که آنرا اندوه و خند قوقو نیز گویند.

آژند - بازار فارسی گل میانهٔ آب نگلی که در میان دوخشت باشد و بسیار آنرا ملاط خوانند کذا فی الادات و آنرا گلابه نیز گویند.

آسمان برخاست و افتاد - بلا ضافت یعنی دنیا بوقوف نون یعنی آسمان بلند شد و پست شد

آستین برزد - یعنی مستعد و آماده شد و آستین در مالید

آسمان را زمین میکند - یعنی آسمان را همچو زمین میکند در حق پی سپر کردن و زیر پا آوردن یا از روی غبار کذا قالت اقول.

آفتاب زرد - خربزه و خربزهٔ عفرانی کذا فی الادات

افند - بوزن آکند یعنی جنگ و خصومت کذا فی لسان الشعرا و قیل بفتحتین کذا فی القنیه.

آمرود - میوه درخت اراک که پخته نشده باشد و انچه پخته باشد اورا خلص و حشرور غیله و بربرنامند کذا فی القنیه و در صراح بدو معنی مرد آمده است و در تاج نیز بمعنی میوه اراک تر و تازه و این لغت بالف در عربی یافته نشده پس معلوم شد که فارسی ست

آورد - ضد برد و کارزار و حمله گاه جنگ مبارزت و کوشش تمام و در ادات بفتح و ضم و او برای معانی مذکور آمده است غیر معنی اول.

آوند - بالمد و قیل بفتحتین آدانی خانه و تخت و شطرنج کذا فی القنیه منقول از دستور و لیکن نسخهٔ نزد کاتب ست و ران تصحیح نکرده است بمد یا بفتحتین.

آهن سحر نخورد - ای زخم سکه سحر نخورد و بیست

آیت مقصود - ای آیت اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم کذا فیها.

آئین جمشید - یعنی طرح الخی ست کذا فی الادات

آبرود - سنبل ست که بهندی بچهر گویند و بعضی گویند نیلوفر

ابروزند - یعنی رضا دهد و اشارت بابرو کند کلاهما من شرفنامه

ایهد - بضم ثالث نام داروئیست که آنرا اورس نیز گویند مهذا و بیرنامند خون جمین بقوت راند و نرم کنند طبیعت ست اگر سوده بر جره افگنند نافع آید کذا فی القنیه من الطب.

اجمود - اجوا این خراسانی کذا فی زفانگو یا و

و در بعضے نسخہ طب معنی او اجو این نیز کرفس مذکورست۔

دب آموز دادب آوازہ کرد - ای بلند قدر و نام آور شد کذا فی القنیہ و معنی ادب آموزندہ کرد ای مؤدب کرد و آوازہ او بمجو آوازہ ادب گردانید یعنی چنانچہ ادب مقبول و پسندیدہ است آنچنان ہم

ارا وند - بالفتح نام کوہے کذا فی زفانگویا وقال فی شرفنامہ پہلوی دہلہ را گویند کہ رود مصرست

ارجمند - بالفتح با جیم موقوف و اظہار حرکت جیم نماط ست چہ این از مرکبات ست چون دانشمند و در مرکبات اظہار اعراب آخر اول کلمہ نشاید معناہ صاحب و عزت کذا فی شرفنامہ و در دستور مذکورست ارجمند بے ہمتا و غلبہ کنندہ و گرامی یعنی عزیز و فی الادات ارجمند گرامی

ارچند - با جیم فارسی ہر چند کذا فی القنیہ۔

ارد - بوزن سرد ہمان آرد ممدود و بمعنی نخست و نیز بیست و پنجم روز از ماہ۔

آرد گنجد - از گنجد بہ است یکمند و با طب و با دو شاب میخورند کذا فی القنیہ۔

ارفید - نام کوہے کذا فی القنیہ۔

اروند - بالفتح فیروز پیائی و مہتری و نام کوہے بر یک فرسنگے ہمدان جانب مغرب در محاذب ابہلدان و قوم ست کہ برین کوہ در یک فصل سہ حالت بود بر قلۂ بستان باشد و بر بضعہ ربیع و در دامن تابستان و ہمان اراوند معنی اخیر۔

از پشت سیاہ زین فرو کرد - او شب کوتاہ شد کذا فی الادات و معناہ شب بآخر رسید و صبح دمید

از پشت کوہ چادر اجرام بر کشید - او برف از پشت کوہ گداز آوردہ کذا فی الادات۔

از جہان سیر آمد - یعنی زندگانی خویش سر آمد

از جای نبرد - ای حیران و بیقرار کرد کذا فی الادات

از خواب در آمد - ای بیدار شد۔

از دست شد - ای از دست رفت و تباہ شد۔

از عدم بگذرد - یعنی از مرز و زندہ شود و قیل یعنی در عدم بر د اقول بہ یعنی اشارت از انجا بصحرای محشر بر دست نے آید۔

از عدم در برد - مثلہ۔

از گرد عدم شانہ کرد - ای وجود شد و آفرید و ظاہر شد و کرد کذا فی الادات و معنی ترکیب آنست کہ عدم را دور کرد۔

از گل او بر خورند - یعنی از شفاعت او و خلق او و از دولت او بہرہ مند گردند۔

از ہم بر آید - یعنی پریشان شود و نیز بمعنی غصہ شود

از ہم شد - ای جدا شد و باز شد و شگفت۔

اژ ند - بالفتح تیز بازار فارسی ہمان از ند ممدود۔

اسپ مند - بالکسر با بر فارسی و انہ است سنبتی معروف برای دفع چشم زخم دافع آفات سپند بجدر زہ نیز گویند۔

اسپ و فرزین نہد - یعنی بطرف ہر دو اسپ و فرزین شطرنج ببازد و بازی ببرد و فرد برد کذا فی شرفنامہ

اسپید - بکسر همزه یعنی درسپیدست بزیادت همزه وصل

استاد - بالضم آموزنده و آنکه در کاری ماهر باشد گویند فلان کار استادست یعنی داناست -

استخوان رند - بضم همزه و بفتح را پرنده ایست که بهیچ جانوری را نیازارد و چون گرسنه شود استخوان سوده بیند پرده را بمنقار گرفته در هوا پرد و از انجا فرو اندازد اگر پشک بخورد و اگر نخورد سنگ خورد و بهر که سایه کند او پادشاه شود و عرب آنرا هما خوانند کذا فی ادات الفضلا و یعنی ترکیب خواشنده استخوانست و در لسان الشعرا بجای دال کاف آورده است یعنی استخوان رنگ

استقود - سیر چینی و آنرا اسقودیون نیز گویند کذا فی لغات الطب

اسکندر آباد - نام شهریست بسیر جد جنوب آباد کاپه و الله اعلم

اشناد - بیست و ششم روز از ماه -

اشنود - دوم روز از فروردیان - فروردیان

افتاد - بالضم بند بر خاست و نیز بمعنی دور شد

افتد و افد - کلاهما بالفتح شگفت که تابش عجب گویند و نیز افتد مضارع افتادن آید لیکن آن بهنگام باید کرد بضم همزه باشد اما در قصیده مفتوح آورده است و گفته است که در بعضی فرهنگ نامه بمعنی افتد جنگ و خصومت نوشته است اقول آن افند بانون خواهد بود

افراشته قد - باشین موقوف همان آخته قد -

افرند - همان وند یعنی فروزیبائی و مهتری و افزونیها

افند - بفتحتین همان صدر وند یعنی جنگ و خصومت

اگر چند - یعنی هر چند کذا فی شرفنامه و قیل این مختصر اگر چه اندک ست و نیز مرکب از اگر و چند -

الف شد - ای مفلس شد و مجرد گشت -

الوند - بالفتح نام کوهیست بسیار بلند -

امرود - بادو فارسی نام میوه ایست در ملک خراسان بغایت شیرینی و تازگی و شیره در و خوشبوی بشکل نبات میشود آنرا تشبیه به پستان نو برآمده کنند -

امید - بضم یکم و کسر دوم معروف و بفتح سیم مشدده کخوانند مخفف خطاست کذا فی القنیه و اقول در کلمات شیخ سعدی و غیر آن مشدد یافته شد پس تحقیق چنین باشد که بکسر سیم مشدد خوانند و خطا همین بفتح و تشدید دوم دانند کورست

امید با ای فارسی چشم تهی داشتن از کسی -

امید را بی برید - ای نومید گردانید -

امید را بی کرد - مثله -

انار فرهاد - درخت اناریست که در کوه بیستون بود و کیفیت آن چنان بود که خسرو پرویز فرهاد را خبر فوت شیرین بدر وغ رسانید او تیشه که بدست داشت بر سر خود زد و دست آهن از چوب انار بود بخون آلوده گشت و بقدرت حق تعالی از آن دسته درخت انار رست گویند آن درخت هنوز بدست بسیار میوه آن سرخ میباشد و درون آن هیچ دانه نبود بلکه بیان آن چون دل عاشق سوخته میباشد کذا فی شرفنامه

انبان باد - انبان تهی که بباد پر باشد و بر شکم نیز اطلاق کنند و آدمی را نیز انبان باد گویند مجازا -

اند - بالفتح عدد مجهول از ستاده و نیز سخن بشک گفتن در شمار کذا فی الادات و شرفنامه و در قصیده آورده است اند بوزن و یعنی چند و نیز پانصد قرن را گویند هر قرنی سی سال پس پانصد قرن پانزده هزار سال باشد کذا و جد فی بعض النسخ

اندرخورد - لائق وزیبا واندرخورد بفتح راء دوم بمعنی رسیدست کذا فی شرفنامه وزیرخورد چنانچه گوئی آب در خورد رود و حریم وغیر آن -

انفحه - یعنی پنیرمایه کذا فی بعض الکتب -

انگزد - بالفتح وبالکاف فارسی بضموم انگوزه که هندش هینگ خوانند -

انگشت بر چشم نهاد - یعنی قبول کرد وبطوع ورغبت سماع ست از قضیه حال خراسانی که در خراسان چو سخن کسی قبول میکنند انگشت بر چشم می نهند واین عادتست

اورمزد - بالضم بازار موقوف ستاره ایست یعنی سیاره در آسمان ششم که قاضی فلک ست وخانه در برج قویس وحوت دارد واقلیم دوم که آن بلاد چین ست بدو منسوب ست ومنجمان سعد اکبر خوانند وبتازیش مشتری نامند ودر لسان الشعرا بواو فارسی صحیح ست ونیز اول روز پاسیان ست از ماه ونیز نام بهمن بن اسفندیار یعنی اخیر از قنینه ست

اورند - بالفتح فریب ودغا وفریبادن کذا فی الادات ودر شرفنامه یعنی آفرین مرقوم ست -

اوزجند - بالضم بازار موزه موقوف نام مرتفعات کذا فی القنینه

اولاد - باواو فارسی نام دیوی که رستم براه هفتخوان نشست بسته بود واو رستم را رهبری کرده تا جائیکه آنجا دیو بسته بود برده ومقام دیو نمود وبعد کشتن دیو رسید وباو شاه مازندران رستم اورا باو شاهی مازندران داده -

اوند - بالفتحتین همان آوند معروف -

اهنود - بالفتح اول ودال فروریان وبالضم

باب موقوف پنجم روز از ماه آبان که آفتاب بعقرب بود وآن روز جشن مغان ست

ایند - سرشک آتش کذا فی الدستور -

ایزد - باواو فارسی نام ایزد تعالی بپارسی زبان -

اید - بالفتح والکسر آهنی ست که زین زهت بدان پاره کنند وشیار نیز گویند هندی بهال نامند کذا فی الادات وشرفنامه

بوزن گیردست ونیز قوت وسخت شدن وقوی شدن

ایمن آباد - یعنی جای امن -

این سواد - این جهان -

این شاهد رخ زرد - یعنی می زعفرانی وآفتاب

این مشد - یعنی دنیا -

این مهد - این هوائی زمین من الادات کلها

فصل فی الترکی

ارمد - بکسر یکم وسوم واورد بضم یکم وفتح دوم کبک دری کذا فی القنینه

اند - بالفتح سوگند -

اود - بضم یکم وفتح دوم آرے -

باب الذال

فصل فی العربی

استاذ - معروف یعنی دانا واو در اینش آخر زرد فارسیان بزیادت واو فرس وچین موقوف استعمال کرده اند

فصل فی الفارسی

اسپندارمذ - بالکسر بازار موقوف مدت ماندن آفتاب در برج حوت که هندش پهاگن نامند اسفندارمذ نیز گفته اند

اوستاذ - باواو فارسی همان استاد -

باب الراء المهملة
مفصل فی العربی

آخر - پسین و بمعنی نهایت و تمام نیز آید چنانچه گوئی آخر کار چنین ست و بمعنی باز هم آید چنانچه گوئی آخر فلان ست و نیز استعمالش در محل هیچ گوئی آخر فلان ست و نیز استعمالش در محل شبهه و شک و بی شبهه آید چنانچه گوئی این کار شدنی ست ای خواهد شد و در شرح مشارق آورده ست الاول پیدا آینده موجود الآخر فنا کننده موجود قبل الاول همیشه بود و الآخر همیشه باشد -

آمر - کار فرما -

ابجر - گنده ذهن -

ابناء دهر و ابناء عصر - همزادان و همعهدان و اهل روزگار کذا فی الادات -

ابو بکر - نام یکی از چهار یار مصطفی صلعم که او را ابن قحافه نیز گفتندی و نیز ممدوح شیخ سعدی پسر سعد زنگی -

ابو البشر - کنیت مهتر آدم علیه السلام -

ابو الخضر - سبزه -

ابو العزار - بفتح عین مهمله و زای معجمه مرغی دراز گردن که دائم در آب باشد و ماهی گیرد -

اثر - بفتحتین نشان زخم و سنت رسول و اثر بالکسر بے -

اثیر - کره آتشین که عنصر اعلی عناصر اربعه است و در فرهنگ فخر کما نگمرد و فرهنگ علی بیگ اثیر بزبان عبیر آفتاب و در دستور ند کور ست

اثیر آسمان و فلک و سرشک و آتش -

اجر - پاداش دادن -

اجیر - مزدور -

احمر - سرخ و نام جانوری مانند سگ که در عهد بهلول شاه پیدا شده بود کذا فی الدستور و فی التاج مرد بے سلاح و مرد سخت -

احسار البقر - پاچک پشتی کذا فی لغات الطب

اخضر - سبز و فی القنیه است سبزه -

اخیار - برگزیدگان و آن هفت تن اند منجمله سی و شش -

اثیر - پسین -

اوبار - پشت سمور پشین کردن و خداوند سمور که پشت شاه و در باد و بشین پشت اون دولت

اذخر - گیاه خوش -

اوه ار - انعام موبد کذا فی القنیه و فی السراج روان شدن شیر از خرگنده بغل و مشک تیز بوی کذا فی التاج -

ازان الحمار - گیاهیست که برنبات او برگهای بسیار ست مقدار دستی و بغرض و بیخ او از گذر بزرگتر باشد بمقدار ساعد و او را بجز زنده طعم او شیرین بود کذا فی القنیه -

انان الفار - نباتی ست که در وقت نشو برو زمین گسترده باشد و شاخهای او باریک بود و شاخی از شاخ بود و برگهای او خرد مانند گوش موش و او را مرز نگوش نیز گویند و بهندوی موساکنی گویند -

ازن الحمار - همان ازان الحمار -

ازن الفار - همان ازان الفار -

ازار - بالکسر مئزر شلوار و مانند آن مثل لحاف کذا فی الصراح و در دیار ما جامه دوخته معروف که تا آستین برای هر دو ساق می دوزند و تا ناف می شود -

ازهر بفتح یکم و سوم نام درگاه و بتی کذا فی المنتخب و در صراح بمعنی سپیدروی از کرم و جوانمردی و روشن و روشنی کننده نیز است -

استحقار - حقیر پنداشتن -

استمار - معروف و آن ده درهم سنگ است و به وقتی موضع شش و نیم درهم دارد باعتبار موضع اساتیر جمع کذا فی الصراح و قال غیره آن سیر نوشته است و سیر در بلاد هند بیست چهار تولچه باشد -

استظهار - بالکسر طلب پشتی کردن و بمعنی تقویت دادن شده و در المنتخب بمعنی استعانت آمده کردن بمعنی یاری کردن و نیز بمعنی طلب یاری -

اسیر - بند و دستگیر کرده شده -

اشعار - نشانی کردن تا آگاه باشند -

اشتر - اسپ سرخ که بزردی و سیاهی زند و فرس دورم او بمعنی کمیت بود کذا فی فرهنگ جهانگیری و قیل اسپ بود و فی التاج اسپ سرخ یکرنگ و بعضی گویند دیو و پری از بود و ازان دیو و پری بنا می زده صورت او بود آنرا اشتقر گویند -

اصرار - پیوسته بر گناه بودن -

اصفر - زرد و اسپ زرده -

اصفار - محتاج و درویش شدن -

اصطخر - بالکسر نام شهری در ولایت پارس کذا فی زفانگویا این لغت اگرچه در عربی یافته نشده است لیکن هرچه حروف این لفظ عربی اند و قسم عربی آورده شده -

اظهار - آشکارا کردن و مطلع گردانیدن -

اغبر - غبار آلوده -

اقرار - بگفت بر خود ثابت کردن چیزی را و آرام دادن و بقرار آوردن کار را -

اکار - بوزن خمار باغبان که بهندش کوری نامند کذا فی شرفنامه و فی التاج الاکار کشاورز -

اللهم اکبر - کوهی ست در شیراز که بر و اطلاق کنند و از وی چشمه لطیف بیرون آمده در کنار آن کنار باد جاریست -

اولوالامر - بادشاه و صاحب را نیز گویند -

امر - کار و فرمان فرمودن امور و اوامر جمع -

امر صعبار - بالفتح والتشدید زمین سنگناک -

امر صعبور - بالفتح والتشدید کار سخت کذا فی المنتخب این هر دو لغت اگرچه در فارسی مستعمل یافته نشده است لیکن هرچه در قنیه آورده است و آن فرهنگ فارسیست آورده شد و شاید ایشان در استعمال یافته باشند -

امیر - بادشاه -

املا - تر سانیدن -

انکار - ضد اقرار و در اوات بمعنی آشنائی کردن

اغر - اسپ پلنگ رنگ اول عنصر خاک -
اول البشر - آدم علیہ السلام -
ایثار - برگزیدن و در استعمال فارسی بجای عطا و منیض ست و این لازمہ برگزیدگانست
ایر - ذکر یعنے کبر -

فصل فی الفارسی

آب انار و آب احمر - می انگوری و خرما کذا فی القنیہ و در ادات بمعنی می مسرح مستعمل ست و این صواب ست -
آب انگور - ش آب انگور -
آب جگر - خون جگر از غم زدگان -
آب خاطر - رونق و روشنی خاطر کذا فی القنیہ و در ادات بمعنی صفائے و خاطر صاف نیز ست و اقول آب خاطر سخن شعر است زیرا چہ سخن را در حق روانی آب تشبیہ کردہ اند
آب خضر و آب خضر - یعنی آب حیات کذا فی الادات و کنایہ از حیات ابد و علم لدنے -
آبخور - بابا زہ وقوف و واو معدولہ علامت یعنی مقام آب خوردن کہ اہل ہند گھاٹ گویند و اقول و نیز امر آب خوردن و فاعل آن -
آبدار - گیاہیست بلیغ ماندو اند کہ طعم باشد و اند کے کذا فی بعض لغات الطب مروارید و لؤلؤ و نور و تیغ ہر ان و امثال آن آورده اند بمعنی دانندہ آب و آب ابدار ہم ست در ادات بمعنی تر و تازہ و روشن
آب زر - می زعفرانی -
آب سیر - بادوم موقوف خوش رفتار از اسپ و امثال آن -
آبشخور - ہمان آبخور بمعنی اول -
آب شناسان کار - قانونگویان و قواعد دانان کذا فی الادات و اقول بمعنی ماہیت دانندگان کار و ماہران -
آب شور - باواو فارسی معروف اشک گرم کہ از فراق و غم زاید کذا فی القنیہ و در ادات بمعنی اشک غم کہ از خوشی و بیان آید آن شیرین ست و شور
آب کار - باضافت فوق در وارد و فرماندہی چنانکہ گویند فلان را آب کار ست یعنی فرماندہی و صاحبی ست و بمعنی آبرو نیز آید کذا فی القنیہ اقول معنی اخیر مقتضائے ترکیب نیست و آبکاہا باء موقوف و کاف فارسی نشیبے کہ در و آب باران فراہم آید کذا فی شرفنامہ و بمعنی تکمیلی آب گیر و آب پاکیزہ
آب نار - یعنی شراب آتش -
آب پرور - تیغ آبدار و مصقول و امثال آن از سلاح
آتش بہار - رونق بہار -
آتش تر - آب لعل و می سرخ و نیز آتش آن آتش کہ از آتش زنہ بیرون آید -
آتش خاطر - روشنی خاطر و تیزی آن -
آتش خوار - حرام خوار و رشوت خوار و خورندہ آتش و نیز جاندریست کہ انگشت فروزان بخورد و آنرا اکبک و تدرو نیز گویند -
آتش زر - یعنی رونق و رواج آن —

آتش شجر - می سرخ و شراب انگوری -

آتش فکر - شاعر تیز فکر و مضامین بلند -

آتش بار - کنایه از آه گرم و زبانهٔ آتش و نیز چیزی از هوائی میشود مانند ستاره ولیکن بجای ستاره مانندگان با بچگان ازان میکشایند -

آتش نثار - اشک خونی و اشک غمزه گان

آچار - معدود و غیر معدود معروف چیزیست که از آهن و نفرک و جز آن سازند -

آخور و آخور - با واو فارسی علف گاه ستوران و جای بستن و آب خوردن ایشان -

آذار - مدت ماندن آفتاب در برج حوت که بهندی چیت نامند و آن اول ماه از ربیع است

آذر - روزهای جشن مغان کذا فی زفان گویا و فی الادات آذر آتش و مدت ماندن آفتاب در برج حوت که فارسیان یکم و ششم و آزاد ماه گویند و در شرفنامه مذکورست آذر آتشکده و مدت ماندن آفتاب در برج قوس که هندش پوس گویند و این از ماههای خزانی ست -

آذر - نام عم ابراهیم چه پدر ابراهیم تارخ نام داشت و نیز نام ماه نهم از سال رومیان

آزور - حریص و این مرکبست مثل ریخور و گنجور -

آژیر - بازداشتن فارسی جان آگهی و آماده کردن لشکر و بهوشیار و غلبه بانگ زدن و هوشمند و زیرک و در ادات بمعنی پرهیزگار نیز مذکورست -

آستر - با سین موقوف صندابره و فی الادات استران جامه که زیر ابره قبا و امثال آن بدوزند

واستر بمعنی همزه برای ضرورت نظم خوانده اند -

آسیمه سر - شیفته و سرگشته -

آشام فزور - آب شنگ که طبیبان کسی را گویند که تنها بسیار کرده باشد بدهند چنان راست کنند که شنگ تمام برگردد از نامه باشد کذا فی القنیه -

آش تنزو پیرسا شیئی که از ادویه سازند و آن مخصوص است بمریض و آزار مزو نیز گویند -

آشنا کر - با کاف فارسی و آشنا و رکلاهها باشین موقوف شناکننده در آب هر دو لغت مرکب اند بلفظ گرو و رکه بمعنی خداوند است -

آغار - زمینی که در و آب در رفته و نیک سرشته بود و بین نمناک -

آفریدگار - با دال موقوف و کاف فارسی پدید آرنده همه موجودات جل جلاله و در شرفنامه اظهار اعراب دال غلط -

افسنقر - با کاف اول موقوف و سین و قاف دوم مضموم و در ستور بمعنی روزند کورست و در قنیه مذکورست که در فرهنگی ترجمه آن آفتاب نوشته است و این ادات بمعنی سپیدست اما در شرفنامه بمعنی شکر سپید و در لغات ترکی آورده است اقول معنی لغوی موضع او و گیر مجازیست و این لغت اگرچه ترکیبست اما اینجا آورده شده است بنابر انکه دیگران تصریح نکرده اند ترکی

آگور - با کاف و واو فارسی خشت پخته را گویند چنانچه بنج آگور یعنی بالا خشت گچ مالیده کذا فی الادات و در شرفنامه مذکورست که در لسان الشعرا بروزن

مامور وصحیح ست ولیکن نسخ مترددکاتب ست دران
وزن باسو بهست واین محتمل ست اگر شین ترشت
باشد پس موافق ادات ست واگر سین بعض چنانچه
درسشر نامه بهست -

آلودگان دهر - دنیا داران بخیل وطالبان
دنیا بحرص ومحبت دنیا کذا فی القنیه والادات
وبمعنی گناهگاران نیز آید - اند

آ - بالفتح والمد ترجمه حساب آماره آواره نماره وآوارتراد
آمارگیر - یارا مرموقوف وکاف فارسی آماره گیر
بکاف فارسی محاسب ونویسنده واین هردو لغت
بغیر مد نیز آمده است -

آمده گیر - یعنی آمده تصور کن کذا قلت فی القنیه
آمن قبول کن وازدل بپذیر برسبیل جاد تفاد دل
آموزگار - باواو وکاف فارسی بفضل خدا
موقوف شاگرد وپند پذیر ومعلم وآموزنده این لفظ
مرکب ست باکار -

آوار - بمعنی حساب ست وآواره نکذا فی الادات
آوارگیر آواره گیر - بوزن بمعنی آمارگیر وآماره گیر کذا
آوه - آب ست که بهندی پانی وجل گویند
آور - گردگان وبادام وجوز هندی ودسته وامثال
آن که مغز آن ضائع وتیره شده باشد کذا فی بعض لغات الطب

او بیار - دارنده وخداوند لیکن این هردو
معنی بغیر ترکیب نیآید چنانچه دلاور وجنگ آور

اهار - بهشت مالیده که درته جامه یافته می ماند
تا قوت یابد وسفت نماید اول کارجولاهگان
آنرا هندی گویند ودوم کارگران ست و
آنرا هندکلپ وکهرب گویند -

آهنین جگر - یعنی مبارز سخت دل -
آهون بر - بوزن صابون گر کسی را گویند که
در دیوار یا در زمین نقب زند یعنی سوراخ کند چنانچه
عمل دزد است واین لفظ مرکبست از بر که بمعنی
برنده ست وتواند که بمعنی امر باشد یعنی سوراخ بکن
آبار گلوبر - کنایت از سرور جهانست ونعم
بدانست کذا فی القنیه وفیه ایضا -
آبار گلوگیر - نعیم دنیاوی وشادی کننده که در موت
وحیات دشمن کند ودر اوات آورده ست آبار گلوگیر
نعیم دنیاوی وآن شادی که بر فوت شدن نعمت دشمن
وحیات او کنند -
ابار گلوبرنده - مثله قول معنی ترکیب نانخورش گلوبرنده
وگلوگیرنده ونعم دنیاوی همچنین ست زیرا چه
مهلک ست اول خوب وآخر زشت ست -
آبار - سرب که بهندی سیسا نامند
ابدشهر - نام رودی ونام شهری -
ابر - بالفتح مرکذا فی شرفنامه لیکن مشهور ترجمه
سحابست وازابر مجازاً باران نیز مراد بود وهذا اصطلاح
سالک ازابر وباران فیض باری تعالی مراد ست -
ابروی زال زر - اے ماه نو -
ابناء روزگار - همان ابناء دهر -
ابوذرجمهر - باجیم موقوف مذیر نوشیروان -
اختر خان - یکی از ستاره شناسان هندوستان وهو علم در
طالع هم آید نیز نام فرشته یعنی آواز شرفنامه ست وان ذکر در
ادات نیز ست اما در لسان الشعرا بدینگونه ست

اختر بوزن اکثر فال و منزل ماه و یکی از هفت ستاره
هر که باشد و در قتینه بمعنی فال گیر یعنی منجم ست -
اخگر - بالفتح انگشت سوزان و افروخته -
اوغر بفتح یکم و سوم معجمه جائی که باد بسیار باشد
ار - بالفتح اگر و بمعنی تا که برای عطف ست
نیز آید و نیز مختصر اره که بدان درخت و چوب را برند
ارژنگ شیر - بالدال و قوف نام پادشاه ایران زمین پسر اسفندیار
و او را بهمن نیز نام بود کذا فی قتینه و در اوستا
ارژو شیر بازار فارسی پسر شیر و به بن پرویز شاه
که یکسال پنج ماه در ایران زمین ملک راند و از دست
شهرزاد نیز بر گشته شد و نام پسر ساسان بن بهمن
بن اسفندیار که ملک فارس داشت و ارد و اندر
گشت خلق او را والی ساسانیان خوانند و او را
اردشیر بابک نیز گویند -
ارزه گر - بالکاف فارسی بوزن هرزه گرد است
کرونی الادات و در قتینه است ارزه گر کناهل
کننده ای کج گر -
ارما نخور - بالکسر حسرت خورنده کذا فی زفان گویا
و بمعنی امر نیز تواند -
ازان سیگون سکه نوبهار - کنایت از
گلهای سپید ست کذا قلت مخصوص اطهار
کرده میشود تا کسی اعتماد بر من نکند اگر درست آید
قبول کند و گرنه معنی دیگر بهتر ازین گوید زیرا چه
لبسائع مختلف ست -
ازبر - بالفتح یاد و در بشر فنامه آورده ست

که تا زایش خفظ گویند اقول ازین معلوم مے شود
که از بر را در محل ذکر استعمال نکنند یعنی نگویند که
فلان ما را از بر نمیکند چنانچه گویند فلان ما را یاد نمیکند
ازور - یعنی لائق کذا فی القتینه منقول از لغات
شاهنامه و نیز ترجمه من الباب ست -
اژدر - بازای فارسی مار بزرگ در غایت شهرت
اژدها از دست مگذار - ای صنایع مگذار
ازرم مگذار - ای مرا مگذار این هر دو لغت
از قتینه است و معنی ترکیب ظاهر ست -
از کار دور - یعنی نالائق و بیکار -
از هفت و از چهار - یعنی هفت ستاره و چهار طبع
از یاد مبر - با چهارم موقوف یعنی فراموش مکن -
اسپ عمر - یعنی عمر که همیشه در روانی ست -
اسپندیار - نام پسر گشتاسپ شاه که در راه هفتخوان
رفته و دژ روئین را فتح کرده و ارجاسپ شاه
را کشته و خواهران خود را که به بند ارجاسپ بند خلاص کرد
پس هم در جنگ گشتاسپ به تیر دوشاخه از دست رستم
کشته شد و اسفندیار نیز گویند -
اسپیدار - بالکسر با دوم و سوم فارسی درختی ست
که مطلق با ثمر نبود مثل بید و آنرا اسپیدار و اسفید
نیز گویند کذا فی القتینه -
آسور - بالضم با سوم و چهارم فارسی مهابت
و آن کژ شدن طبع و خالی ذهن و پر غضب باشد
اسور - بالضم یعنی دستور کذا فی القتینه و معنی اول صحیح ست
و آنکه جامه بر و اعتماد کنند و نیز بمعنی دستوری و رخصت و اجازت

استر - بچه مادیان که از خر زاده شود و این وضع فرعونست و فی الادات استر آن جامه که زیر ابره قبا و امثال آن بدوزند و بعد همزه برای ضرورت نظم خوانده اند -

اسفندار - بکسر یکم و سوم همان اسفندار مذکور که گذشت و پنجم روز از ماه -

اسفیدار - بالکسر با ر فارسی همان سپیدار مذکور

اسقنقر - آنچه بهیئه نهنگ در ریگ سنگ پدید آید و از دو ماهی باریک متولد شود و ایقا نهنگ دشتی و بعضی گویند خورنده ابا نهایت قوت و هضم خاصه با شراب انچه در وی بکار آید صدره و منی گاه است و وقت گرفتن او ایام بهار بهترست و انرا استقنقر نیز گویند و آبی او را ورل مانند و بری را مطلقا ورل مانند مر او را دو قضیب باده را دوفع باشد و خصیه او شبیه بخصیه خروس کذا فی القنینه

اسکدار - بالفتح و قیل بفتح یکم و ضم سوم و قیل بضم فتح الاعی که بهر او بهر فرسنگی اسپ و توشه مهیا دارند چون ازین اسپ فرود آید بران نشیند و در زر فانگویاند که بزنست که تا زیش برید و بهندی رهاوه گویند -

اسکرار - بفتح یکم و ضم سوم زاغ کذا فی الدستور - اقول غالب آنست که این از باب تصحیف و تحریف کاتب ست اسکدار را اسکرار نوشته است و کتابت دال و راء قریب و الاغ را زاغ نوشته است بدینکه الف را در یکی ترک کرد و در دیگری لام را گمان برد که زاست باجتهاد و همچنین می افتد و الله اعلم بالصواب

اسمار - درخت مورد -

اسغر - خار پشت هندی ساهی -

استرار - عدس هندی مسور -

اسکندر - بالکسر رستنی که برای دفع بخر کار بندند و انرا اسکندروس نیز گویند و چنان نماید که این

که زر میان بندند و بدین سبب اگویند انهم بخر اد و بسکنند کذا فی الشرفنامه و در لغت اسکندروس نام بادشاهی رومی که بهفت اقلیم فتح کرده و بعضی گویند که پیغمبر بود و بعضی گفته اند که ولی بود و بعضی گویند که حکیم پیشه بود و بیک روایت فرشته بود و در آئینه اسکندری آورده که افریدون از پانصد سال بادشاهی کرده و بندگی خواجه آورده است که عمرش دو قرن بوده و وجه تسمیه بدین نام مشرح و بکیفیت در شرفنامه منیری مذکورست -

اسپیر مور - بهندی مور مورین گویند

اسپیر - کاه خس هندی کانڈل -

اشتر خار - درختی ست خرد خاردار که شتر را نیک فربه گرداند و خار او مانند شهد شیرین بدر آید

اشتر غار - مثله بهندش جوانسه گویند و در بعضی فرهنگ نامه ست که گیاهیست تلخ و فی بعض الکتب اشتر غار با چهارم موقوف بیجی ست که از خراسان می آرند و گویند بیخ درخت انگوزه خراسانی ست و در سرکه پرورده خورند معده را قوت دهد و اشتها آرد و جرم او دیر گوارست -

اشتخار - بالکسر انچه گازران و رنگرزان بکار برند بهندش ساجی و کهار مانند و اشخار نیز گویند کذا فی القنینه

اصابع اصفر - سرد و چوبه کذا فی الطب الفاش اگرچه تازیست اما ترکیب فارسیست بنابران درین فصل آورده شد -

اغار - همان آغار مذکور -

اغیار - معنی دشمنان و مخالفان محبوب کذا فی شرفنامه و در مادات آورده است آنکه یار نباشد

اخدر - بالفتح خواهرزاده و برادرزاده و دوستور باء بدینعنی آورده است اما در دستور بجای دال راء نوشته است میتواند که ارباب تصحیف کاتب باشد

افزار - بالفتح آلهٔ چیزے -

افساء - آنچه بدان اسپ بندند و در زبان گویا نوشته بدانچه بدان بندند

افسر - بالفتح تاج -

افشار - بالفتح بریزه و بریزنده و ریختن گندم و امثال آن

افکار - بالفتح باکاف فارسی آورده و نیز بجا ماند

اکسیر - بالکسر داروی کیمیا که بدان زر و نقره شود و از زبان بندگی میان عامه مستمع است که اکسیر تخم زر گویند که کیمیاگران راست سازند و ازان زر و نقره هر طرح کنند در خود و بمعنے اکسیر همچنین میشود که یک جبه برای یک جبه و یک من کافیست -

الفنجار - اهل بلخ همه انواع آلو را گویند یعنے زرد آلو و سیاه آلو و سرخ آلو کذا فی القنیه -

امر - بالفتح و یکسر سیم روز از ایام عجوز کذا فی فرهنگ جهانگیری و کارروزمان و در اصطلاح متصوفه امر بالفتح عالمی است که بی ماده و مدت موجود گشته همچو عقول و نفوس و این را عالم ملکوت و عالم غیب میخوانند و آمر بالفتح والمد و بکسر دوم کار فرما و فرمانده و امر بالکسر عجب و سخت و بضمتین و تخفیف راه نشانهاے راه بیابان -

امار - و امار گیر و اماره گیر بقصور همان مدد و امادر دستور که امان و امان گیر با نون آورده است میتواند که تحریف شده

اروارہ گیر - آواره گیر مثله و اواره هم خود درست و هم معرب

انار - بفتحتین میوه در غایت شهرت و در حاشیه بقلم میان قاضی شبه است آنکه میوه گویند خطاست

انبار - توده و غله بسیار و ران بدارند -

انبیر - بفتح یکم و ضم سوم آلتے آهنین که آهنگران آهن گرم بدان گیرند و بتازش کلتبان و سندسی خوانند و در ادات بمعنی پر کردن نیز ست

انبر بر مثله انبیر بوزن انجیر پر کردن آگنش یعنی پر کردن هذا هو الصحیح و آنچه از دستور مسطور ست شاید از ارباب خطاے کاتب ست بدینکه الف را ترک کرده است بسهو و اصل کتابت آگنش و صاحب قنیه التفات بدان کرده ست بنا بر انفاسد فاسد آمده باجتهاد رای خویش کیش را تفسیر بدین کرد و المجتهد یخطی و یصیب و این گمان میشود که صاحب ادات بدینعنی نیاورده بلکه بمعنے پر کردن ذکر کرده ست با انکه دعوی کرده ست که لغات لسان الشعرا و دستور الافاضل و نسخ دیگر همه آورده ام ترک ندادم گر تکرار غیر مفید پس اگر بدینعنی بودے او ترک نکردے و نیز بدین معنی استعمال یافته شده است و نه در لغات و مثله اشتقاق او نیز بدین دلالت نمیکند چنانچه انبر و انبور

انجیر - بالفتح نام میوه ایست و آن چند جنس ست سپید فام و سرخ و سبز کذا فی علمے و در شرفنامه آورده است انجیر و زیری جنسے ازانست -

انداش کرو اندایش گر - باکاف فارسی همان ازره گر -

اندرخور - باواو معدوله لائق و زیبا -

انگار - بالفتح باکاف فارسی امر انگاردن و

وفاعل آن وبمعنی مصدر نیز آید و در شرفنامه بمعنی تصور کردن و تصور کن و تصور کننده و در قنیه بمعنی بدان ترجمه است ولیکن در استعمال بجای بندار استعمال است۔

انگور۔ باکاف فارسی معروف و آن بادیست

اوار۔ بالضم گرما کذا فی القنیه۔

اوبار۔ بالفتح خانه کذا فی شرفنامه و در قنیه آورده است که اوبار بجانوریست که جانور زنده را فرو خورد چون مار و ماهی و نهر مهلک و آتش غالب فی الحال فرو برد و بیرون افگندن چنانچه گویند فرو برد و بیرون افگند کذا فی الادات ایضاً۔

اودر۔ بالفتح و باسوم مکسور برادر پدر را گویند که بعربی عم خوانند و نیز سلاح و بارها که بر پشت بردارند

اور۔ بالضم مشت که بدان کسی را بزنند شعر آنکس که کند قدرت آن میر معظم ۔ جز اور بفرمانش دگر هیچ نیاید۔

اورمن آردشیر۔ با واو فارسی و بارا اول و دال موقوف نام شهرے۔

اهمر۔ بالفتح نام جانوریست که در عهد سلجوق شاه پیدا شده بود و نیز توانگر شدن و بی نیاز شدن۔

ایار۔ بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج ثور که هندش جیٹھ گویند کذا فی شرفنامه و در قنیه است که آن آخرین ماه است از ربیع۔

ایدر۔ بالفتح و الکسر اینجا و اکنون و اینک۔

ایرمانخوار و ایرمانخور۔ کاهبا را برار موقوف و واو سعد را ای حسرت خوار و قیل با را بفارسی۔

ایمر۔ بالفتح یکم و سوم آن آلتی آهنی که بزرگران و کدیوانان بمین بدان شدیار کنند و اهل هند پچال گویند کذا

این پیر۔ یعنی دنیا۔

این دو خواهر۔ اشارت بسوی دو ستاره اند که عرب آنرا سهیل گویند

این دو سه چنبر۔ یعنی افلاک۔

این دو کله دار۔ یعنی ماه و خور۔

این سه دختر۔ یعنی ستاره که متصل بنات نعش اند۔

این شش در۔ یعنی دنیا۔

این عمت و اربکد۔ اشارت بسوی آن خمست که شرش منور

این کبود حصار۔ یعنی آسمان اول۔

این مسدر۔ اشارت بسوی زمین ست اقول و نیز منهی دیدن یعنی این را مدر هذا کله من القنیه

فصل فی الترکی

اقستقر۔ باقاف مفتوح و ضم سین و قاف دوم ساکن و سپید و ترکان غلامان را نیز نام نهند کذا فی شرفنامه و در دستور بمعنی زرد و کورست و در ادات بمعنی سپید و در قنیه منقول از فرهنگ بمعنی آفتاب ست اقول معنی اول حقیقی ست و دیگر همه مجازی و بضم همزه نیز درین لغت ست۔

اتمر۔ سپرز یعنی تلی کذا فی الادات و در ملتقط القلم میان قاضی شهبار معجمه ست۔

اخبر۔ بکسر یکم و ضم سوم معجمه مکرانی ایچر بابار۔

ار۔ بالضم اسپ چموش و بالکسر مرد یعنی باز قنیه است

ارتر۔ نیچیر۔

اشتر۔ بکسر یکم و فتح دوم درون۔

آغار - درخت -
اغر - بفتح یکم و کسر دوم زبان و بکسر تین گران -
اگسر - بفتح یکم و ضم سوم انسان بی پدر و بی مادر -
الترشتن -
الغار - بالکسر تاخت -
انکه - بضم یکم و فتح سوم انسان -
اوجار - بازار -
اور - بالضم مقام -
اویشر - بالضم مے نماید و شمار میکند -
اوفکر - بضم یکم و فتح سوم و چهارم بیاموز کذا فی القنیه
اوکدر - بالفتح یوم -
اوبر - بضم یکم و سوم که در هرسته زبان کنایه نام نهاده اند آنرا دخن بهندی چینه خوانند و بازار فارسی صدف باز گویند
ایر - بالکسر رود کذا فی القنیه -
ایغر - بکسر یکم و سوم مجه کشتن -
ایدر - آرے و آنچنان -

باب الزاء المعجمة

فصل فی العربی

ابرار - اخیار -
آبریز - زر خالص کذا فی القنیه -
احراز - حرز کردن -
احتراز - بریدن خویشتن را نگاه داشتن و پرهیز کردن بندگی شیخ سعدی بالا استعمال کرده اند زیرا که تا فیه ستیز و پرهیز آورده اند ع نه دشمن بهر حال کن احتراز کذا فی القنیه
ارز - گرنج و برنج هندیش چانول خوانند -
اصاب المخ - بفتح میم و الحاء المهملة بعضی از مشل است و تمامه اصاب المخ و طبق المفصل این مثل بجای میگویند که کار چنانچه باید کردن کرده شود کذا فی القنیه -
اعجاز - عاجز یافتن و عاجز کردن -
اعزاز - عزیز کردن و قوی کردن -
امتیاز - جدا شدن -
ایام العجوز - هفت روز ست سه روز از آخر ماه شباط و چهار روز از اول ماه آذر کذا فی شرفنامه
ایجاز - اختصار -

فصل فی الفارسی

آبگیر - باب موصوف و بار فارسی یعنی موج آب
آب اوبریز - ای رونق و جاه اوبر و شرمنده و سیه روی و بی نور بکن -
آب رز - می انگوری -
آتش روز - گرمی روز و روشنائی آن از خواهش سخت که بازیش حرص گویند و قیل خواهش سخت در امور دنیاوی و افعال محمود کذا فی الادات و در قنیه است و آن نام مقامی ست که در آن آتش افروزند و بدانچه آتش برافروزند و گویند مرغیست کذا فی زفانگویا -
است موبز - آنچه بدان موبز سازند -
آسفته مغز - همان اسپرس -
آغاز - سخت
ابخاز - نام موضعے که اکثر ساکنانش مغان اند

وآنرا انجار بانون وجیم نیز میگویند و در ادات
ہمین بانون وجیم ست باقی ہمہ فارسیست۔

افسیر۔ بالفتح یکم و کسر سوم نام بادشاہ خوارزم۔

اختر سبز۔ یعنی ستارہ سعد و فال نیک۔

ارز۔ بالفتح قدر و عظمت و بہا کہ بتازیش قیمت خوانند
کذا فی شرفنامہ و در رقیہ آورده ست کہ ارز بہای
ہر چیزی و ارزنده در دخت ثمار و بعضی گویند درخت
و قیل ہمہ بر اقوال از شرفنامہ معلوم میشود کہ قیمت
مفہوم میگردد کہ موازنہ و بہای قیمت ہر چیزے را
گویند و در صراح بمعنی قیمت از ہر چیزی نوشتہ ست
و در تاج بہار ارا ترجمہ قیمت آورده ست۔

آرد بیز۔ اوال موقوف بہ ارده بمعنی غربال۔

ارزیز۔ بالفتح قلعی خوب کذا فی شرفنامہ لیکن
خوب نیست زیرا کہ بمعنی ارزیز قلعی ست مطلقا۔

ارغوان۔ بالفتح نام زن ضحاک۔

اسب انگیز۔ باسوم و ششم و ہفتم فارسی و جیم
الف انگیز آہن بن موزہ کہ رانہیل فرا سپلو بی ستور
میزنند بدو و بتازیش مہماز خوانند کذا فی جہانگیری
اقول معنی ترکیب ہا نگیزنده اسپ اگر بقطع ہمزہ
انگیز بخوانی معنے امر باشد۔

اسپروز۔ بالکسر با بای فارسی نام کوہے۔

اشترغاز۔ نام گیاہیست کہ از بیخش آچار سازند
کذا فی شرفنامہ و در ادات بزمینی یا رامہ مہایست

افراز۔ بالفتح بلندی و بلند کن و بلند کننده۔

افروز۔ با دال فارسی روشن کردن روشن کننده

و روشن کن و در ادات ہمچو تابان کننده و فروزنده
آتش و چراغ و جز آن۔

البرز۔ بالفتح نام کوہی شامخ و بعضی گویند کہ میان
ہندوستان و ترکستان ست و بنزد ما پہلوانی و دستمال
ہر کہ بلند قد و الا قامت باشد بدو طلاق کنند بر وجہ
استعارہ بمعنی ہمیش کذا فی فرہنگ و ایو غیره۔

انباز۔ بالفتح شریک۔

انجاز۔ نام ولایتی ست از ترکستان زمین کہ
بادشاہ و ساکنان انجا ہمہ مغان اند۔

انجم سوز۔ خراب کننده و انجم یعنی آفتاب و معنے
ترکیب سوزنده ستارگان ست کذا قالت۔

اندازه۔ اسم از افتعل و فاعل آن و بمعنی مصدر نیز

اندرز۔ بالفتح وصیت کردن بفصیحت و دستور و بمعنی کتاب
نیز مذکور ست این معنی مجازیست بدینکہ مؤلف او نصایح در آن کتاب

اندوز۔ با دال فارسی پیدا کن و جمع کردن حاصل کننده
چنانکہ گویی سیم اندوز و غم اندوز و امثال آن کذا
فی الادات و شرفنامہ و فی المعتمد چیزی و در کسی نہادن
چنانکہ گویی فلان غم اندوز ست یعنی غم در دل کسی نہاده ست
بوضع اقول اندوز ماخوذ از اندوختن ست و معنی اندوختن
در کردن یافتہ شد پیدا ست مگر آنکہ گفتہ شود کہ شاید
ایشان بدین معنی یافتہ باشند پس از قبیل لغت
متضادہ باشد و یا آنکہ گویند این اندوز مشتق ست
از اندوختن کہ معنی آن وام گرفتن و در کردن ست زیرا کہ
فی الجملہ درین معنی و در کردن یافتہ میشود چنانکہ گویند
فلان وام و دخت یعنی وام از دیگری خود در کرد۔

انکز - بالفتح وضم فارسی سرگج فیل کذا فی شرفنامه
غلب ست که این لغت مفرس ست چنانچه بعضے معرب میشوند -
اورمز - بارموتوف اورمزد که در فصل دال گذشت
وقیل باو فارسی نام ستاره ایست که بتازی مرزم میشتری گویند
اهواز - بالفتح نام شهری در خوزستان که هوای سرد
دارد بهر که سالی دران مقام کند در عقل خود نقصان
یابد وقیل نام ولایتے -
ایاز - بالفتح نام غلام سلطان محمود سبکتگین انار الله
برهانه که هم محبوب سلطان بود و حکایت آن مشهورست
این پشت کوز - یعنی فلک -
این کره وهم سوز - بمثله -
این کوز - ایضا -

فصل فی الترکی

ارتیغز - بفتح یکم وکسر دوم وچهارم ناپاک از
اندک کذا فی القنیه ودر شرفنامه مذکورست
بریں معنی چنانچه بالا گذشت -
اسپیرز - بالضم وبضم سوم که دوم فارسیست میان فتح
اجزا - بفتحتین روزی -
ارسغر - بکسر تین دریغ -
ارسفر - بفتح یکم وکسر دوم چیچک پاے -
اسپاسز - بفتح یکم وکسر سوم بے اصل -
انغز - دوان -
انکز - بفتحتین گاو وحشی -
الدکز وایلدکز - بالکسر با کاف فارسی نام دو بتے
اوتسبز - بضم یکم وفتح دوم وکسر چهارم بے شرم
وننیز نرگاو وجوان وبالکسر مهمل -
الیز - بالکسر خواب -

باب الزاء الفارسی

فصل فی الفارسی

ازبشیر - بفتح اول وثانی وسکون نون وفتح تحتانی وکسر موحده
وسکون زا زنجار نام دارویست که از اطبم وبقم خنثوبا میگویند

باب السین المهمله

فصل فی العربی

آس - بروزن راس درخت مورد کذا فی القنیه
ونی زفانکویا درخت مورد که هندش مورد گویند
ودر تاج نیز هم بدین معنی ست ودر شرفنامه بمعنی امرود
وآسیاو درو کردن غلبه ست وبرین معنی آس لفظ
فارسیست ودر عجائب البلدان ست که ریحانی ست
مبارک وخوشبوی ونیز نام ریحانی ست -
اباغاس - درختی ست شگوفه واسپغه بلون
لاجوردی بیرون آید آن مقدار را فائده دهد وآنرا
بجایگاه زهر برده واسپغه بلون سرخ بود بیرون آید آن
مقدار را زیاده کند واورا اکبر انیز گویند کذا فی القنیه
اباغورس - نام حکیمے -
ابلیس - معرب دیو ان مسمی بلایه البلس من رحمة الله
ابن عرس - بکسر عین آسوکه هندش نیول نامند -
ابواوراس - کنیت فرج زن -
ابوقیس - بکسر القاف شغال کذا فی القنیه
احساس - دیدن -
اخرس - گنگ -

اوس - اسپ کہ موزبود نہ کمیت بلکہ دوشاب رنگ بود مبشتر بیوماند کذا فی القنیہ و فی التاج اسپ نیک سرخ -

اوریس نام پیغمبرے معروف کہ بتن در بہشت ست و رفعناہ مکانا علیا در شان اوست و آن مشتق از دروس ست و دروس ناپدید شدن نشان و او را بدان نام برزند بدین کہ نا پدید شد نشان او از بین جہان -

اساس بنیاد و عمارت -

اصل السوس - کندر و سندروس نیز خوانند و این صمغ ست مشہور مانند کہربا و چون باش بگداز دو بوے خوش دہد فارسی بیخ مہک و بہندی ماہتی گویند

اطلس - نام جامہ ابریشمی لال و زرد و نیز بمعنی دلال و دام بے نقش و چیزی کنایہ از گرگ زیرا کہ گرگ ریختہ مو و چیزے چرگ رنگ و نام زنے شاعرہ کہ در عصر امیر خسرو نیز زندہ بود -

اعس - اسپ سمند -

افلاس - تہاس شدن -

ام الراس - پوست -

انفحۃ الانس - بکسر آدمی و بضم الف و فتحتین نام صحابی -

انکیس - نام شکل دوازدہم علم رمل کذا فی شرفنامہ و در کتاب رمل کہ تصنیف ذاتی ست دران ہفتم شکل انکیس ست و این مشتق ست از انکس فرود افگندن و نگونسار کردن و این شکل را انکیس بدین گویند کہ سرنگون ست و ہم از بہر آنکہ در بعضے نسخ رمل بجاے انکیس منکوس مذکور ست و شکل او اینست

انیس - مونس و الفت گیرندہ -

اویس - بضم اول و فتح دوم نام ولی معروف کہ او را خواجہ اویس قرنی گویند و نیز نام بادشاہے و این تصغیر اوس ست -

اوس - گرگ و پدر اقتبلیہ من عطارد و عوض او از چیزے

فصل فی الفارسی

آبس نام شہرے و در عربی ابس بالفتح جاے درشت و شکستن و خوار و حقیر کردن - مرزوی

آبنوس با ے موقوف چوبی ست سیاہ مشہور -

آتش لباس - ای نعل پوش و کنایہ از شراب سرخ

آس - مختصر آسیا -

اختر شناس - یعنی منجم

اخیروس گندم و شتی آنکہ از زمین بغیر زراعت روید و کشتن و درودن او را معتاد نباشد -

اخینوس - بفارسی خرد بنہ و بہندی سالک گویند بیخ نباتی ست سیاہ پوست مثل کنول و تا لابہا روید

ارس بفتحتین نام رود بست کنارہ نفلیس سیگذرد و این سماع ست از امیر شہاب حکیم کرمانی کذا فی شرفنامہ

ارسطاطالیس - بالفتح نام کسے کہ ہم استاد و ہم وزیر ذوالقرنین بود و در علمے مخصوص ماگرد افلاطون بود و آنرا ارسطوی بضم و فتح طا و رائی نقطہ نیز گویند و نیز نام شہرے کہ ارسطاطالیس بنام خود آباد ان کردہ بود -

ارمیس عمارت کہ از برگہاے درختہا و غیرہا سازند

اسپسریس - با کسر های فارسی میدان و قیل بکسر سوم -
اسطوخودوس - گیاهیست که بهندی دهار گویند تخم او
بساق باشد چون بالند بکوه خوش آید کذا فی زفانگو با و از جزیره
سخاوس خیزد و مواقف الادویه نیز گویند مشهور شیاهم فرم روئی
اسطقس - مادهٔ از هر چیزی و در میان یکی از چهار طبع
را گویند که جمع اسطقسات آرند -
اسکندروس - با کاف نام پسر اسکندر که از روشنک بنت
دارا متولد شده و قیل نام پادشاه اسکندر و گویند دو آئینه بر آ
دفع بخر بندند و چنان تسامع ست که اسکندروس میان
میوه را گویند اساسیش با بونه بری -
اشکبوس - با کاف موقوف و واو فارسی نام مبارزی کیانی
که بهدد افراسیاب آمده بود و افراسیاب او را بیاری پیران سر لشکر
خویش که بطوس بن نوذر شاه سر لشکر ایرانیان بجنگ بود
فرستاد چون اشکبوس بمیدان آمد رهام بن گودرز در میدان
رفت و چون بمبارزت با اشکبوس برنیامد از پیش او گریخته
رستم گوفته را بود بنا بر علیه رستم پیاده در میدان آمده
بزخم تیر اشکبوس را کشت کذا فی شرفنامه -
افسوس - با واو فارسی تخن در دروغ و نیز نام مدینه که
بادشاه آنرا دقیانوس لجبا بنگفتندی -
اقلیدس - بضم همزه و کسر لام نام کتابی در علم هندسه که
بنام مصنفش مشهور شده و این سماع از میرشهاب الدین حکیم
کرمانی و از شیخ واحدی شیرازی بکسر همزه و فتح دال
مرویست معنی آن کلید هندسه چه بزبان قلی کلید را اقلیدس گویند
الماس - با واو فارسی نام مبارزی تورانی که رستم او را کشته
الماس نام گوهریست نفیس که خبا بر زیر نشکنند هندش

بیرا گویند و جنسی ست از پولاد قیمتی که زهر دارد و معنی
تیغ هم آید و آئینه را نیز گویند -
الیاس - نام برادر خضر علیهما السلام و نیز نام پادشاه خزر
و خزر بالفتح نام شهریست -
اندلس بضم امیر اگویند و در نسخهٔ ادات امیر مسطورست
و علامه سنجطار الکاتب نیز نام شهریست عظیم بحدود مغرب
که آنرا قرطبه گویند و نیز نام جزیره ایست بالای کوهی
ایاس - با فتح همان ایاز چه اکثر ازا معجمه را بسین بدل کنند
ایس - با فتح نام مرغی که در بطالت و بدکاری مضرب المثل بود
این سبز طاوس - بازار موقوف یعنی فلک -

فصل فی الترکی

اس - قائم که از زمینه است و خود روئی -
اس - بالضم عقل

باب الشین المعجمة

فصل فی العربی

انقش - شبیه که نام مرغی از ایامه لغت و نحو و قرابت
کذا فی علمی و در تاج بمعنی ضعیف چشم ست مشتق از خفاش
ارتعاش - با خود لرزیدن کذا فی اعلمی و الدستور -
اطروش - گران گوش کذا فی التاج و فی الخصائص الطرش کر
ام الجیش - علم لشکر -
اوباش - بالفتح جماعة المتقرقون من مختلف الناس یعنی
مردمان مهالت از هر جنسی که بهم آیند کذا فی التاج و در ینبه
مردم اصیل بهم از هر جنس آمیخته و قیل مردم عوام و کمینه
آب صعب باش - با با اول موقوف یعنی کثیر النفع باش
کذا فی شرفنامه و نیز بمعنی متواضع باش و لطیف باش آید
آب و آتش - کنایت از حلم و غضب ست کذا
فی المنیا لفوائد و در ادات بمعنی غضب و لطف مزاج ست

و این بنا بر آنست که چون آب و آتش می افتد
میشورد و چنانچه چون کسی در غضب شود و بشورد
و بند معنی بغیر واو و نیز ے آید چنانچه میگویند فلان
بشنیدن این سخن آب آتش شد و قوت با همه
داشتها و نوزه رونق و رواج کار و گرانی نرخها
بمعنی غضب نیز استعمال کرده اند و آنکه سخت
غضب و غصه در باشد گویند آتش ست -

اوخش - آتش آسمانی که تبازیش صاعقه خوانند -

ارښش - بایا رفارسی آتش کذا فی شرفنامه

ارتباش نیکو شدن حال

آرالیش - نام نوائے کذا فی الدستور -

آرش - نام سردار طهماسپ بادشاه ایران
که تیر حکمت رست کرده بود و نیز نام پسر دوم
کیقباد برادر کیکاوس که تیر او در رفتے و بخیابان بود

آش - بمعنی آشامی و از هر چیزے که بآشامند
نسبت بان کنند چنانچه آش میوه و آش زیره
و آش آلو چه مگر آش تره و بیرکه مخصوص برائے
مرض از آرد و پنج می پزند و آنرا آشام مرزنگوش
گویند

اغالش - شورش و کسی را بر شورانیدن و چیزے
کذا فی شرفنامه اقول این لفظ مرکب بشین مصدریه
و آغال امر آغالیدن ست و معنی آن معلوم ست
در زفانکو یا گفته است گویند هر دو اغال کرده اند
یعنی یکدیگر بشوریدند و تنگ فراگرفتند -

آغوش آگوش بالکاف و واو فارسی کنا معنی بند و پیرایه

اغراش بکسر اول و سکون ثانی و راء مهمله و الف و شین معجمه
ثانی مغهور عربی مرتبستم که بسبب پیرش خم شده کذا فی بعض لغات العرب

آلایش - عیب و خیانت و آلودگی کذا فی
شرفنامه و اقول این مرکبست زیرا چه امر آلائیدن
با آلودن مرکب شده است با شین مصدریه و شتق
از آگندن ست آلایش چنانچه اغالش -

آئینه یوسفان وش یعنی آفتاب بمعنی اصطلاحیست

اباغورش - گزردشتی -

ابرش - اسپی که قطعاتی او مخالف رنگ او باشد
تبازیش ملمع خوانند و نیز مرکب بمعنی ابرو ابرخود آید

ابرطورویش - بارام موقوف اسپ بزرگ هیکل
و معنی ترکیب او ابر مانند طور -

آخترداتش - یعنی مشتری و عطارد و مهان دانش
باضافت بیائیه کذا فی شرفنامه -

ارش - مسافت دو دست چون فراز کنند و بازو

ارلیش - زیرک و هوشیار کذا فی الدستور -

ارسمندیش - بفتح یکم و سوم و چهارم نام حکیمے که
انیس و جلیس سکندر بود -

ازین گوش - یعنی بندگی و خدمتگاری و فرمانبرداری
و بندگی بطوع رغبت کذا قیل و ماخذ این آنست که
چون کسی جای بندگی دارد یا فرمان کسے بپذیرد
از غایت تواضع بن گوش میگیرد و سر فرود میکند
کنایت بدینکه من بندهٔ توام و حلقه عبودیت در گوش دارم

ازجوی زر آتش کش - ای از صراحی زرین
می انگوری بجام ریز -

ازگل باغش - ای از نسیم حیات -

آزمایش - بالفتح تجربه کذا فی شرفنامه و این لفظ مرکب ست با شین مصدر از آزمودن و آن مصدر و مقصور هر دو آمده است -

استرش - بضم کیم و سوم شیار رود رز فانگویا آورده است که بهندش پهال گویند و تخته استرش را هندیل نامند -

اغالش - بالفتح آغالش معنی و معنی شوراندن و شورش کذا فی شرفنامه و قیه نظر زیرا چه او ان مصدر نوشته است و لفظ مصدر نیست مگر آنکه چون مرکب باشد با شین مصدریه آن هنگام باید که مصدر بود مشتق افاگندن زیرا چه مقصود هیچ افتنی یافته نشده و آنچه مصدر دست یعنی آن معلوم ست و در هیچ باکاف فارسی مکسور بمعنی برکردن ست و آنمعنی صحیح ست و لفظ غلط زیرا چه تصحیح لفظ بهر و کاف فارسی موقوف ست -

اندایش - کاه گل کردن و فی الدستور آرایش کاه گل کردن اقول این مرکبست با شین مصدریه و مشتق ست از اندائیدن -

اوش - بالضم شهریست میان ماوراالنهر و کشان

اولین نقش - ای قضای ازلی -

این روم و حبش - یعنی روز و شب کذا فی التنبیه و در روایات بجای روم روس ست و معنی روزگار

این تمع یهودی وش - یعنی ای زخرفانی کذا فی التنبیه -

این کبود وش - باکاف فارسی و دال موقوف یعنی فلک -

این کعبتین بی نقش - ای ماه و آفتاب -

فصل فی الترکی

اوش - بضمتین همنام -

ارفش - بفتح و کسر سوم کاروان -

اش - بضم آهنک -

افغلمش - نام بادشاه -

اکدش - بالکسر با دال مکسور ترکه که از جانب مادر یا پدر بفرزند رسد و بود و آن اسپ که از تازی و ترکی زاید و در زر فانگویا ند کورست که فرزندرا گویند که شراک بود از دو جنس که بترکی فرقه گویند اقوال این معلوم میشود که اکدش ترکه نیست بنا بر آن نیز و ترکه آوردیم و نیز از لفظ همه معلوم میشود که این ترکیست و نیز در و زبین باشد آنرا اکدش گویند بروجه مجاز -

اکش - بضمتین بسیار -

التمش - شست -

الش - بضمتین بخش -

الغش - بضمتین دعای نیک قرعش ضد آن -

اورش - بضم کیم و سوم جنگ -

افریش - بالضم جان و تن و سر

اوکوش - دوستان -

اویش - بکسر کیم و فتح دوم با -

ایکدش - همان اکدش مذکور -

باب الصاد

فصل فی العربی

ابرص - پیس که عوام پیت گویند و قرص را گیرگویند

اختص - خاصه -

اخلاص - سیرنکو یعنی بی آمیزش و باصطلاح متصوفه خالص کردن چیزے و عبادت بریا کردن و پاک کردن روغن را و در عوارف آورده است که چون صحابه حضرت رسالت را پرسیدند که ما الاخلاص حضرت رسالت پنج نکفت از جبرئیل پرسید جبرئیل خدای عزوجل را پرسید که یارب ما الاخلاص فرمان شد که در دل محبان صادق نهاد دوام یعنی محبت الذات من غیر نظر الی الصفات و اخلاص در اعمال آنست که نیت محض برائے خدا باشد زیرا چه دران ریا مستور است -

اخمص - بالفتح با خا معجمه آنجا که زمین نشیند از پائے و باریک میان میان کف پائی که بر زمین نیاید

اصابع الاصوص - سنگیست که هندش سکن گویند بمقدار سیاه دانه بزرگ است چون دانه او مقشر کنند زمانی در آب نهند پر شیپنه دانه دانه ها از وطاهر گردد و مزه تلخ باشد و در بعضی طب نوشته که اصابع الاصوص را پاک کرده با شکر سرخ بخورند و قدری شیر جوشیده و عقب آن آشامند مادهٔ منی بیفزاید و باه را قوت دهد و آنرا جوز السکلی نیز گویند کذا فی القنیه و در بعضی طب ست که اصابع الاصوص تخم اسکندر و اسکندرا هم گویند

الخوص - آسیانه سنگ خرد و با لفظ سنگ خسپان و بازدو دختن و فراهم آوردن میان و نیز کذا فی القنیه

فصل فی الفارسی

آبگون قفص - با بار موقوف کاف فارسی یعنی آسمان

باب الضاد

فصل فی العربی

ابیض - سپید -

ارض - زمین -

اس الارض - تخم زیتون دشتی -

اعراض - بالکسر روی گردانیدن و آشکارا شدن و بالفتح بسیارها و چیزهای نو پیدا شده گو ثابت و مستقل بنفس خود نباشد و قائم بغیر باشد و شهرهای حجاز و جسدهای مردم -

امعار الارض - خراطین -

ام البیض - شتر مرغ -

باب الطاء

فصل فی العربی

ارماط - بالضم ارمال بی زاد شدن -

استقاط - بیفگندن -

الحموط - گیاهیست که هندش ستاول گویند

الخطوط - نام قلم از شش قلم که خواجه یاقوت معتصمی اختراع کرده و آنرا ثلث نیز گویند -

انبساط - گشاده شدن و بهمین شدن و در فارسی بمعنی خوشی و انشراح و انشاط -

باب الظاء
فصل فی العربی

اقعاظ - بند گرفتن -

احتظاظ - بالکسر برآسایش شدن مرد از چیز مرغوب

احاظ و احظ - جمع حظ یعنی بخش با نصیبها اما احاظ تخفیف ظ جمع غیر قیاس ست -

احتفاظ - نگهداشتن و خویشتن داری کردن

احفاظ - بخشم آوردن -

استحفاظ - یادگرفتن و خواستن -

استغلاظ - غلیظ شمردن چیزی را و ترک گفتن آن بسبب غلظت و سطبر شدن -

استماظ - چیزے خوردن -

استظاظ - برپای خواستن و تیر چوب و در گوشۂ حوالی گردن و برخیزانیدن -

انتفاظ - شکنبہ فشردن و آب آن خوردن کذا فی الصراح

افتظاظ - بالکل آب خوردن شتر را و دیر بان بستن تا تشنہ باز نزند تا اگر خداوند شتر تشنہ شود شکم او را گنداند و آن آب بخورد -

اکتظاظ - پر شدن وادی از سیل -

الظاظ - ملازم گرفتن و ملازم شدن و الحاح و مبالغہ کردن

الغاظ - بگاہ فرو بردن و انگیز بردن -

انقاظ - شتابانیدن -

باب العین
فصل فی العربی

ابتیاع - خریدن -

ابداع - نو باوہ پیدا کردن -

ابضاع - چیزی بہ بضاعت دادن -

ابقع - زاغ سیاہ سفید و ہر مرغیکہ سیاہ و سپید باشد کذا فی الدستور -

ابوالطمع - خداوند طمع کہ طمع بسیار کند -

اجماع - عزم کردن بر کاری و اتفاق کردن

اجتماع - جمع شدن و نام شکل پانزدہم علم ریل بر ینصورت ⟨ ⟩ و در شرفنامہ شکل چہاردہم گفتہ است و اول منقول ست از کتب علم ریل کہ معتمد علیہ اند تصنیف نزاقی و غیر آن -

اختراع - از خود افشا کردن و چیزی نو انگیختن و آفریدن و از خود انشا کردن -

ارتضاع - شیر خوردن -

ارتفاع - بلند شدن و پاس و فکر داشتن از چیزی و بلندی و بلند نمودن زمین صحرا -

اسبوع - یک ہفتہ و ہفت بار -

استماع - شنیدن و گوش داشتن

اسرع - سرعت کنندہ و در نسخہ طب بمعنی خون سیاوشان کہ ہندش ہیرا دوکھی و در پشتو وزمان اہل ارد و خون خرابا نامند -

اسروع - بالضم خطہا کہ در کمان پیدا آید و کرمک سرخ کہ در تره می افتد و بدان تشبیہ کنند انگشتان زنان را و شاخے کہ از بن درخت روید کذا فی القنیہ -

اشعاع - پراگندہ شدن شعاع آفتاب

اشباع - سیر کردن و یاران و مانند ها -
اصبع - انگشت و اشارت کردن بانگشت -
اصابع - جمع انگشت ها -
اصلع - آنکه از میانه موی سرش رفته باشد -
اطلاع - دیده ور شدن و گردانیدن -
اقرع - کل هندی گنجه -
انتفاع - نفع گرفتن -
ایداع - بامانت دادن و بضمان دادن چیزے را و در صراح ست واجب کردن حج را بر خود بتطیب زعفران بجهت احرام و بالفتح زعفران -
ایتاع - رسیده شدن میوه -
ایلاع - حریص گردانیدن -
ایقاع - بحد مردی رسیدن کودک و بفتح حا بلند شدن و مردانه شدن کودک -

فصل فی الفارسی

آب نافع - می - اسیر طبع - گرفتار نفس امارہ
آتش طبع - تیزی طبع و فیاضی آن
از تو کشاید فقاع - یعنی از تو مفاخرت کند

فصل فی الترکی

اجمع - تلخ و شورہ ترش گویند فی القنیہ -

باب الغین

فصل فی العربی

ابلاغ - رسانیدن -
اصبغ - اسپ سپید پنجه و اسپی که همه دنبالش سپید باشد -
ام الدماغ - پوست مغز و جای مغز در سر

فصل فی الفارسی

آتشین داغ - ای داغ آتشین -
ارنج - بضم را و آرونج با واو و فارسی بادی که از گلوی مردم بخوردن طعام یا چیزی گوارا با آواز برآید و بعضے را بسبب باد میشود و چون آرونج بر مے آید بعده فراغ میشود بدانکه اصل لغت آرونج ست و ارنج مقصور او ست هم از بهر این هم فارسیست ارنج و آرونج ممدود و انچه از درخت خرما ببرند و قیل کلا هما بازار فارسی -
ارزیز - ممدود بازار فارسی شرر یکه از کسی دور افتد -
ارمنج - معدود بالفتح و ضم هم قدر و قیمت -
امینج - بابا فارسی آمیزش و آمیخته -
استرمرغ - جانوریست که پرواز دو پا چون شتر اندود آتش را خورد -
اطفال بانع - یعنی سبزه و نباتات و نهال نو رسته و شاخهاے نو خیز و نیز اشارت از شاهد نو خاسته -
انباغ - بالفتح چون دو زن در حبالہ یک مرد بود هر یکے مر دیگرے را انباغ بود هندی سوتن -
انجوغ - بالفتح شکنج اندام و گرفته روے و کونته و تر سخیده -
این بانع - دنیا -

این مطبخی باغ - یعنی آفتاب -

فصل فی الترکی

ارسلانغ - زرده -

اریغ - بایار فارسی باک کذا فی زفانگویا و در شرفنامه بابا برتادی ست -

اسغلانغ - بفتح یکم و کسر دوم و چهارم همکاره -

اسلانغ - بفتح یکم و کسر سوم با اصل -

انغ - بالفتح پرنده -

انجرغ - بالفتح یکم و کسر سوم و رو مسند -

الانغ - بالضم آنکه برای اسپ توشه مهیا دارند تا بجایگاه آمد و بود زود برسد و نیز اسپ را گویند و بمعنی آسایش و راحت ست -

الغ - بفتح اول و کسر دوم و نام یکی از امرای تیموری بفتحتین بزرگ

اوتاغ - خانه و مکان -

اوزبالغ - بالفتح بازاریان -

اوقبلغ - بضم یکم و سوم رو مسند -

اویغوغ - بیداری -

ایاغ - بالفتح کاسه و فی العلمی پیاله -

ارنغ - بالفتح خبس -

باب الالف فصل فی العربی

اتحاف - تحفه دادن -

اتراف - کم کردن فراموش کردن و نعمت بسیار دادن

اتلاف - هلاک کردن هلاک یافتن -

استف - بضم یکم و سوم و تشدید فا نی ستم ایشان و زاهد زنجیر پوش و بالفتح مرد دراز و خمیده و پیشوا کذا فی شرفنامه

و فی التاج کلانتر ترسایان و فی زفانگویا انجیل خوان و در دستور مذکور ست دانشمند ترسایان که خوش آواز باشد و در بعضی نسخ آن اشفق شاهین عجمه و قاف بعد فا ست لیکن اول اصحست -

اشکاف - کفشگر و بعضی مشروح نصاب هر صانع

اشراف - بالفتح بزرگان و بلندسران و برجای عالی نشستن و بلند شدن و اطلاع یافتن بر چیزی و از بالا بزیر نگریستن

اشرف - بلند سر و بزرگوارتر و بلندتر -

اف - صوتی ست که متکلم کرده شیوه دیدان خبیث و بیک کاری که شوار نماید در وقتی که تنگدلی و زجر گویند و کلمه ایست که بجهت اهانت کسی گویند -

الطاف - جمع لطف یعنی نوازش -

الف - بفتح اول و کسر دوم نام یکی از حروف تهجی معروف که آنرا بحساب ابجد بمعنی یک گیرند و نیز کنایت از محبوب و شاهد است از راستی قد معشوق بود و نیز کنایت از راست باشد و نیز کنایت از روح اعظم و مراد آدم علیه السلام و جوهر فرد بود و نیز از الف الله مراد و بسکون دوم هزار و بکسر اول با سکون دوم دوستی -

ام عوف - بفتح العین ملخ -

ام الثعالف - بیابان دور دست -

انصاف - داد دادن -

فصل فی الفارسی

آب لطف - فیض رحمت و عطا -

آبگون صدف - یعنی آفتاب کذا فی الادات ولیکن آسمان مناسب بدمعنی زیرا چه آفتاب برنگ آب نیست -

آتش لطف - فیض و عطا کذا فی شرفنامه -

آتشین صدف - آفتاب -
آتش دوزخ تف - تیغ کذا فی الادات -
آخرین حرف - تقدیر و آخرین کار کذا فی التعینیہ
آصف - نام وزیر سلیمان علیہ السلام و او یکے از علمای بنی اسرائیل بود پدر او برخیا نام داشت -
ارغاف - چہ آب و زود گشتن -
اسپرسف - بابای فارسی ہمان اسپرس یعنی عرعر
اسیر طبع مخالف - یعنی گرفتار نفس امارہ -
اولین حرف - الف و علم لدنی -

باب القاف

فصل فی العربی

آفاق - جمع افق گرانہ جہان و اسپ خوش آیندہ
ابریق - بالکسر کوزہ آب و شیشہ کہ سخت تا بندہ باشد
ابلق - اسپ یعنی دو رنگ و فی التاج اسپے کہ دو رنگ باشد یکی سپید و دیگر ہر رنگی کہ باشد و نیز نام قلعہ
احمق معروف ضد عاقل -
احق - سزاوار و است تر، پارہ کہ پاجگ دست نہند و زنند
احماق - بچہ احمق زائیدن و کسی را احمق یافتن
اخلاق - جمع خلق بالضمتین خوی و بالفتح اول و کسرثانی خوش خوی و بالضمتین کہن -
ازرق - بالفتح کبود یعنی آسمان گون گربہ چشم و آب صاف و شان و فی شرفنامہ نام یکے از خطوط جام جہان نما کہ آنرا جام جم گویند -
استبرق - دیبای سبز -
استحقاق - سزاوار شدن -
استنطاق - طلب نطق -
اشتیاق - آرزومند شدن کذا فی التاج و در کشف الوجوہ آوردہ است شوق کشیدن -

باطن محب حالت فراق است و وصال محبوب و اشتیاق کشیدن باطن محب حالت وصال و وصال بازیادت وصال -
اشتیشاق - استواری کردن فی است از کسی و استوار کردن
اصطلاح المنطق - نام کتابی ست در علم لغت تصنیف ابن سکیت -
اغلاق - در بستہ شدن کلام -
ام الطریق - راہ بزرگ -
املاق - بالکسر درویشی و نام ولایت ترکستان و در شرفنامہ بمعنی اخیر در ترکی آوردہ است -
ایرماق - زون اسپ لین لفظ ترکیست -
انفاق - نفقہ کردن و صدیق شدن -
اورق - اسپ کہ برنگ سنجاب بود کذا فی التعینیہ و فی التاج الاورق شتر و کبوتر خاکستر گون -

فصل فی الفارسی

آب تشنگی - خون و می سرخ -
آب عرق - کنایت از گلاب ست -
آتش و فوق - یعنی نام آتشی ست کہ از آرد و برنج سازند و آنرا آتش بایم نیز گویند -
اشاق - بالضم خادم و غلام مثل و مشاق
اشق - آنچہ در نشاندن طبق زر بکار می آید و نام صنعتی ست
الباق - نام جامہ معروف زنان نیک ابدان تنگ کردہ اند و در فرہنگ علمی گفتہ است جامہ با کمر و بست معروف و تحقیق آنست کہ پارچہ جامہ است کہ کنار پیشوا وصل میکنند پس پشت افتادہ میباشد ہنگام سرما یا گرد بندہا او را بر ناصیہ می بندند تا در گوش سرما نرسد

و این جامه برای زره پوشیدن خوب ست -

المالق - بفتح پنجم نام ولایتی ست کذا فی القنیه و در ادوات المالق باشد بشکنه مرقوم ست و در شرفنامه و در ترکی بافامذکور ست -

امیر صاحب دلق - یعنی امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه

انیق - دارویست که بدان موی ریزانند چنانچه قرع و هر دو را یکجا استعمال میکنند گویند قرع و انیق کذا فی رفانگویا -

ایلاق - بالفتح نام شهریست و نیز نام درختی و نشستگاه بادشاه در تابستان معنی اخیر از قنیه است و در شرفنامه بمعنی ترکی آورده است چنانچه می آید

این کهنه طاق - یعنی فلک -

این هفت اوراق - و این هفت رواق اشارت سوی سبعه سموات -

فصل فی الترکی

ایاق - بالفتح کاسه -

ایرق - داس -

احساق - بالضم سنگ کذا فی شرفنامه و در رفانگویا بمعنی لنگ آمده است -

اراق - نامی و نام موضع -

ارقق - بکسر یکم و سوم زیاده -

ارتوق - بالفتح پا و باریک تر -

ارق - بکسر یکم و فتح دوم و در و بفتح یکم و کسر دوم لاغر و در رفانگویا بمعنی خوست -

ارتوق جوزا -

ارتاق - زدن -

استق - بضم یکم و سوم شتالنگ -

اسلاق - بالفتح نشستگاه بادشاهان در زمستان

اشق - بالضم توشه -

اغلق - بضم یکم و کسر سوم شتالنگ -

اخلق - بضم یکم و سوم بزغاله -

اخلاق - مشله و نیز علوان و نیز کذا فی رفانگویا -

افق - وحشی -

اق - بالفتح خانه کذا فی رفانگویا و در شرفنامه بمعنی سپید

الافیق - بکسر یکم و ضم سوم و پنجم آنکاه -

الاق - بالضم همان الاغ -

الملق الافق -

املاق - نام ولایتهای ترکمان -

اوق - بفتحتین راست -

اوجعلاق - سرحد و اوق دیگیدان -

اودلق - ساق -

اونتارق - فراموش کردن -

اویق - زورق -

ایاق - بالفتح همان ایاغ که گذشت -

ایرق - بالفتح دیگر کذا فی شرفنامه و در رفانگویا بمعنی کهیل نوشته

ایلق - بفتحتین پاره -

ایلاق - بالفتح نشستگاه ملوک تابستان -

ایلیق - کما سبق والله اعلم -

باب الکاف التازی

فصل فی العربی

آک - ممدود روزی سخت گرم کذا فی التاج و در صراح ست آک سختی گرما و در شرفنامه بمعنی آفت و در لغات طب ست که شجر عشر ست که آنرا بهندی آک و مدار خوانند -

اکروهک - از مروت ست -

ادراک - دریافتن و در رسیدن کودک به بلوغ و میوه به پختگی و در اصطلاح متصوفه ادراک بر دو نوعست اول ادراک بسیط و عبارت عن ادراک هو وجود الحق سبحانه مع الذهول عن هذا الادراک و عن ان المدرک هو الوجود الحق سبحانه و در ظهور حق سبحانه بحسب ادراک بسیط خفائے نیست زیرا که هر چه ادراک کنی اول هستی حق مدرک شود اگرچه از ادراک این ادراک غایب باشی از غایت ظهور حق مخفی نماند دوم ادراک مرکب و هو عبارة عن الادراک الوجود الحق سبحانه مع الشعور بهذه الادراک و بان المدرک هو الوجود الحق و اما ادراک مرکب که محل منکر خطا و صواب راست و حکم ایمان و کفر راجع باوست و تفاصیل میان ارباب معرفت بتفاوت مراتب ست -

اراک - بالفتح درخت شور و تاخ کذا فی القنیه عن الصراح و فی التاج شجر المسواک و بهندی پیلو گویند -

اریک - بوزن شریک نام وادی کذا فی القنیه و در تاج بازار معجمه است -

افک - بالکسر دروغ و در دغگو و ضعیف العقل -

اکلیل الملک - بکسر میم مضموم نام گیاهیست و قیل نام دارو نیست یعنی اسپرک و آنرا شاهسفرم نیز گویند و قیل گیاهیست که بفارسی قیصر و زیرو بهندی اسپرک و بگجراتی گویند و در طب عین الحیات زرد میشود که بدان ابریشم رنگ میکنند -

امساک - چنگ در زدن و در استادن و نگهداشتن -

انک - بضم نون سرب که هندش سکا و سیسا گویند و در زفانگویا بمعنی مس و روی گداخته مذکور ست و در شرفنامه گفته است بضم نون آبله که بر اندام بر آید و بمعنی سرب تازی و در تاج انوک بمعنی آبله آورده است -

اهلاک - نیست و هلاک کردن -

انارمشک - نارمشک هندی نارگیر -

انجرک - بفارسی هزرنگبوش و بهندی هرو اخوانند

انجنگ - بفارسی محلب بهندی کهیلا خوانند -

فصل فی الفارسی

آب خشک - یعنی پیاله آبگینه و بلوری آبی مجرد بی ماکولات

آب سبک - آب گوارا و گوارنده و هاضم -

آبله رخ فلک - یعنی ستارگان -

آتشک - گریکے خرد سبز گون که شب چون افگند تابان نماید و نیز جمعیتے در غایت شهرت که گودیکان را بروے دمیدگی پیدا آید و این لفظ مرکبست با کاف تصغیر

اخورخشک - آن آخور که درمان آب و گیاه نباشد

آزاک - بروزن ناپاک خشکی میان دریا که بتازی جزیره خوانند -

آرام خاک - شبانه مین و سکونت او و حلم و تحرک بشر

آرده تحرک - مدوده و قیل مقصورا بالفتح و ضمها

یعنے چنگال تحرک نام میوہ ایست و بعضی بالیدگی دوام
بادام کوہی نیز گویند۔

آژیدراک ۔ ممدود و بواے فارسی فقط بانگ ستوران

آفتاب پرستک ۔ بپارسی گل نیلوفر و نیز ہر گلے
کہ بسوے دست آنرا آفتاب پرست گویند و نیز طایفہ
از گبران کہ آفتاب پرست اند و نیز حربا کہ اہل ہند
گرگٹ گویند و نیز درختے خود باشد کہ در ہند او را
ہر ہر گویند بر گہاے آن جملہ سوی آفتاب باشد
تجربہ کردہ شدہ است و نیز جامۂ بوقلمون کہ رنگ
برنگ مے نماید۔

آفتاب گردک ۔ با فا و باے موقوف و
کاف اول فارسی حانوریست در ازدم در نہایت
شہرت از کرفس بزرگ کہ با آفتاب ہمے گردد
یعنے بہر طرف کہ آفتاب باشد روی آن بدانطرف
باشد و عرب آنرا حربا گویند۔

آمورزیاک ۔ با واو فارسی و زاے موقوف
اے خداوند تعالے معلم علوم و آداب۔

آنک ۔ مصغر آن کہ اشارت ست بسوے بعید
اے ہندانیک۔

آورک ۔ ممدود موقوف آخر تاریخ را گویند
کہ ہندش کچنا مند۔

آہوی فلک ۔ و آہو برۂ فلک اگر برج حمل
مراد دارند روا باشد۔

آیک ۔ چیزیست کہ اینجا چونہ گویند۔

ابلق فلک ۔ روزگار یعنے روز و شب۔

آتابک ۔ نگاہدارندہ و ادب آموز کودکان و
بادشاہان شیراز را آتابک ازان سبب گویند کہ
سعد بن زنگی آتابک سلطان سنجر بود و شبے در حالت
مستی سعد بن زنگی وسہ نفر دیگر را بادشاہی داد بعد
وفات سلطان سنجر ایشان بزہ پیشین خطاب آتابکی
مستقیم داشتہ و برادر زادگان سنجر شاہ را بادشاہی دادہ
اردباک ۔ با اینہم ارزال وارذال چوبیست کہ با آن چینی سیاہ
رانند و بوی خوش دارد و بہ نسبت آن ہمین باشد۔

املاک ۔ یعنی افلاک از سیر باز ماندہ و فرو افتادہ۔

اژدہای فلک ۔ راس و ذنب کذا فی التقنیہ و در
نسخہ سنجوبی آوردہ کہ راس و ذنب سر و دم تنین الافلاک است

اژدہاک ۔ بالفتح بازار فارسی نام بادشاہے کہ
بوسوسۂ شیطان دو مار از کتف وی پیدا شدہ بود
ہزار سال کم یک و زملک راند۔

اسپرک ۔ با با فارسی مفتوح نگہبت کہ رنگ برنگ
جامۂ سبز دہان رزندہ و در اوراق بعضی از نسخ ہندی
و در بعض لغات طب نوشتہ کہ اسپرک ابو العرفی اکلیل الملک
مزبور خوانند و تحقیق آن در اکلیل الملک نگارند۔

اسک ۔ بالفتح قاصدی و الاغی۔

اشتک ۔ بالفتح آن جامہ کہ طفل نوزائیدہ در پیچند
و فی الدستور آنچہ بچہ خرد را بدان بندند۔

اشک ۔ قطرۂ آب چشم و در زر فانگو یابت نے
کہ بر گیاہ و بر زمین نشیند۔

اشک خوش نمک ۔ یعنی اشک شور کہ از
گریۂ درد و فراق برآید کذا فی المؤید الفوائد و در تقنیہ
مذکور ست کہ این اشک تلخ باشد و نیز گرم و
بخلاف اشک خویشی و گفتہ کہ آن شیرین و سرد بود

اصلداران پاک - باسوم موقوف ونهم فارسی یعنی انبیاء علیهم السلام ملائکه واولیا رضی الله عنهم

افشک - بروزن نغرک یعنی شبنم

الماک - بالفتح قی -

الجیچک - نام شاهزاده -

الک - بیچاره وقلیل راه -

انجلک - بفتح یکم وضم سوم نام میوه ایست که لطافت ندارد -

اندیک - بالفتح بود که وباشد که -

انیک - جنجره کذا فی بعض اللغات

اوارهٔ افلاک - عرش کذا فی الادات والتشبیه اقول شاید اوره افلاک ست والف خط است یراجع آواره حساب اگویند وآن مقصود نیست اما آوارهٔ افلاک ست یعنی یافته میشود زیرا چه اوره جمد است ست وعرش آب افلاک ست بدینکه بالای افلاک ست چنانچه ابره بالای قبا میباشد -

اینک - بالکسر مصغر این چنانچه آنک مصغر آنست وبعضی فارسی غلط ست کذا فی القنیه اقول اینک بمعنی این زمانست یعنی زمان حال وآن زمانی اندک و لطیف ست وهم ازبهر این تصغیر کرده شد واگرچه عام ومرهر مشارالیه حاضر را اما درین ترکیب اشارت بسوی زمان خاص ست بسبب غلبه یا باعتبار عرف یعنی از قبیل اسم این زمان شده است وهم ازبهر این را فارسی خواندند تا دلالت کند برینکه درین نوع تغیر معنی شده است وبالجمله ما را فارسی ازبهر کثرت استعمال زیرا چه فارسی در زبان ایشان خفیف ست یا بگوییم اینک بایا فارسی لفظ علیحده موضوعست برای این معنی زیرا که اگر مصغر این بودی استعمال آن عام میشدی در هر مشارالیه حاضر -

این خاک تاریک - یعنی قالب مردم -

این پرده هفت رنگ - یعنی دنیا وزمانه -

این دو رنگ - یعنی روز گل رابلق -

فصل فی الترکی

اتوک - سوره -

ابک - بفتحتین هدهد -

آتک - بفتحتین دامن -

آتمک - بالفتح نان -

اجک - بضم بام -

اوک - بکسرتین بودم -

ارک - بفتحتین زردآلو وبفتح یکم وضم سوم ش این لغت از قنیه است -

ارکاک - بالفتح انگشت -

ارکک - بکسر یکم وفتح سوم سرد -

ارمک - بالضم پشمینه است خوبتر از صوف -

اوک - پخته -

اوزنک - بکسر یکم وسوم وفتح دوم استانه در وبضم یکم وکسر سوم اینک -

اک - بالکسر علت -

اکسوک - سرد -

الک - بکسرتین درست وکذا فی الشرفنامه ودر قنیه الک بفتح یکم وکسر سوم بمعنی راه راست الک بضمتین مرده -

الکلک - بکسر یکم و دوم و چهارم دستوانه.
املک - بفتح یکم و سوم رنج -
انک - بفتحتین رخساره -
انکرنگ - بفتح یکم و سوم و کسر پنجم الیشان -
اوجک - بام -
اوزدک - مرغابی کذا فی القنیه -
اوزاک - کرجان -
اورمک - آموختن -
اولک - مرده -
اویلک - وقت نماز پیشین یعنی ظهر -
ایرک - بضم یکم و کسر سوم مرغابی -
ایشک - خر -
ایکلک - بیمار کذا فی القنیه -
ایک - بالکسر بجوزی و نام ولایتی نزدیک شیراز که نارنج دران خوب شود -
ایلک - بالکسر آبادان جای کذا فی الشرفنامه و در زفانگو یا بمعنی غربال مسطور است -

باب الکاف الفارسی
فصل فی الفارسی

آب آتش رنگ - شراب سرخ -
آب باده رنگ - خون و اشک خونین -
آب گلرنگ - یعنی آب سرخ و اشک خونین و نیز شراب -
آتش رنگ - می سرخ -
اورنگ و ادرنگ کلاهها باسوم موقوف هلاکی و رنج و آذرنگ بذال معجمه بمعنی روشن هم آمده است کذا فی شرفنامه اقول فیه نظر اما اول آنکه کلاهها باسوم موقوف گفته است و این آن هنگام راست آید چون مرکب از اداة و رنگ باشد و لفظ اذ جائی یافته نشده است نه در فرهنگ نامهای معروف و نه در دواوین مشهور ست و ثانیا هر چند تسلم کنیم که مرکبست پس باید که معنی آن برنگ و باشد نه برنگ آن بود چنانچه سیگونی آب رنگ یعنی برنگ آب نه آنکه معنی آن رنگ آب مسلم باشد چون لفظ آذرنگ را چه آذ بمعنی آتش آمده است در روشنائی و روست و لیس کذلک و در ادات الفضلا خوب گفته است که اورنگ هر دو لغت باکاف هلاک و رنج که عربی نژاد مار خوانند -
آزرنگ - ممدود و بازای معجمه آن خیار که سبز بود کذا فی الادات -
آژرنگ - بازار فارسی شکنج رومی و اندام کذا فی شرفنامه و در ادات آورده است شکنج رومی و اندام و چین دو گونه و پیمانه پای باشد و بغیر مذیر آمده است و در دستور یعنی آن بزای معجمه مذکور ست اقول آن بر است بر اد مهمله و این بزای خطای کاتب ست که آن مهمله را بزای معجمه نوشته است و در زفانگو یا اژرنگ بمعنی میو و تصریح ست -
آسترنگ - بالفتح همان آسترنک ممدود و آسترکان ممدود و مقصور نیز آمده و در شرفنامه باسین موقوف گفته است ازان معلوم میشود که مرکبست و لیکن گمان هیست بعید و چنین که بصورت مردم روید هر که

آزا بکسند بمیرد و در ادات گفته است که در فتن روید و در معصی طب نوشته اند که بهندوی آزا لکهان گویند، و در لکهان این خاصیت نیست که هر که بکبند بمیرد کاتب او را بسیار دیده است بیخ او مانند صورت آدمی باشد و نر و ماده نیز میشود و پنج نر باشد آزا اگر عقیمه زن باشیر ماده گاو بخورد امکان ست که بکرم الله آبستن شود -

اترنگ - ممدود و بازا معجمه همان ازرنگ مذکور -

آونگ - ممدود و در سنبکه یک سر ش بجائے و سر دیگرش بجائی دیگر بندند و بر و جامه و انگور و غیرآن بیاویزند و بهندی لگنی نامند و بعینی آویزان بتر آید و در ادات بدینه معنی اورنگ آورده است و آخر گفته است که عرب طلاق و بهند ملکنی نامند و قیل میوهٔ آویخته و در دستور هم بدینمعنی او زند آورده است در فصل لام و این خطاست و تصحیف ست -

آهنگ - آواز نرم در پردهٔ سرود و ساز و قصد

ارژنگ و ارتنگ - نقاشی بازار فارسی و کلاهها بالفتح نگارخانه مانی نقاش در صور تگری و قیل ارژنگ نام پهلوانے ایرانی که طوس بن نوذر او را کشته و ایضاً نام دیوے که ذافی شرفنامه در الادات نگارخانه و نام کتاب مانی نقاش در صور تگری و در دستور بمعنی انغیر مسطور ست یعنی نقاشی و در زفانگویا گفته است و قیل چادرے که در و همه نقشها بود یعنی علم خانه -

ارهنگ - بروزن فرسنگ نام قصبهٔ از بدخشان که سر مبارک حضرت امیر المومنین حسین همانجا مدفون است

استخوان بزرگ - یعنی اصل بزرگ -

استخوان رنگ - همان استخوان مذکور گذشت

اشترلگ - بالفتح همان اشترمرغ که گذشت -

افرنگ - بالفتح زیبائی و فر -

اورنگ - بالفتح تخت بادشاهان و نام عاشق گلچهر و همان افرنگ -

اوشنگ - بالفتح اورنگ مذکور -

این بره و هفت رنگ - یعنی دنیا و زمانه -

این سنگ نشین نهنگ - یعنی فلک -

این دو رنگ - یعنی روزگار -

این کهن گرگ - یعنی فلک -

این نهنگ - یعنی دنیا نیز اچه همه افروی بر د

باب اللام

فصل فی العربی

آل - شخصے هر چیزے دسراب که بامداد و شبانگاه نماید و چوبهای خیمه و آل البعیر قرابته و قیل اهل و منه کذافی التاج و در شرفنامه در ادات آل رنگ معصفر و ماهی دم دار و نیز آنکه از تابش آفتاب در نیمروز آوی درگشت باز کرده آب نماید و نباشد یعنی سراب و در ادات بمعنی ماهی در حوض آورده است ازین معلوم میشود که بدینمعنی این لغت شاید فارسیست زیرا چه او عربی نیاورده است

آکل - وزن فاعل سلطان کذافی التقنیه و معنی جوهر حروف خورنده -

ابابیل - جمع ابول گاه مرغان کذا فی التاج ولیکن اکنون اسم شده است مر آن پرندگان را که اصحاب فیل را هلاک کرده بودند میگویند چون اصحاب فیل برای تخریب خانه کعبه با نبوه بی تمام آمدند پرندگان مانند کشک سنگریزها مقدار حمص ای نخود و عدس بهر دو پا یها و منقار گرفته پیدا شدند و بر سر هر که میزدند همچو برگ کرم خورده میکردند همچنین همه اهلاک ساختند یکی از میان ایشان گریخته پیش پادشاه خود رفت قصه حال میگفت نظر بسوی بالا کرده آن دابرا پسر پادشاهان نمود یکی از نمودان این راهم بیک ریزه پیش تخت بکشت -

ابتال - فانی کردن و فاسد کردن دوستی کسی را

ابتهال - زاری و لعنت نمودن -

ابدال - بکسر همزه کردن و با بالفتح بدلها و آن هفت تن که اشیا را بدل گویند چون یکی از ایشان سفر کند و مقام خود بدارد و دران مقام صورت خویش را تا نشناسد هیچ یک او نمیرد -

ابن و ابیل - ای همچان و ابیل که مردی بغایت مقتدر و متمول بود در روزگار خود و بگلستان نیز کورت که بر سر جمعی از یکسال بحکایت مکرر نگفتی و آنگه مصلحت با آن حکایت اقتدای بعبارتی دیگر میگفتی -

ابنیة الخیل - آواز و صدا -

ابهل - بوزن حنظل دانه ها باشد مقدار کنار خرد هندی و بعربی کتکل و مرچ گویند کذا فی القنیه و قلاعن بعض الاطباء حقائق الاشیاء و قیل ابهل درخت عرعر و بعضی گویند درختیست که او را بربس خوانند و هندو او بیر

کذا فی القنیه ایضا و در تاج معنی درس نوشته است

ابو رغال - بکسر اول و عین مهمله و یا غین معجمه نام مردی

ابو الخیل - بکسر خا مهمله و سکون سین مهمله سوسمار کلاهها من القنیه -

ابو الفضل - کارکن سلطان محمود سبکتگین و نیز خداوند فضل را گویند -

اجل - بفتحتین با لام مشدد بزرگ و محقق معروف یعنی مهلت و وقت مرگ و در شرفنامه بمعنی آروغ هندی هست -

اجمال التفضیل - نام صنعتی ست از قسم بدیع و آن آنست که اول چیزی را مجمل ذکر کنند بعده مفصل کنند -

اجمال - جمله و خوبی کردن و نیز ضد تفصیل و بالفتح شتران نر -

اجمل - نیکوتر -

احمال - بارها و بار دادن و برداشتن -

احتمال - بار برداشتن و از کسی فرو بردن و بمعنی قبول کردن هم آید -

احول - کج چشم آنکه یکی را دو بیند هندی بھینگا

احکال - مشکل شدن -

احلال - حلال کردن و جزا و از عقوبت شدن

احتیال - چیله ساختن و حواله قبول کردن و بدام شکار کردن -

احوال - حالها -

اختیال - نقصان عضوی کردن و کم و کژ کردن

اختلال - خلل پذیرفتن و خلل
اختیال - گردنکشی و تکبر کردن و خیال بخود بستن
اخلال - خلل رسانیدن و زیان و محتاج کردن
اخمال - گمنام کردن -
اختاسهیل - آن دو ستاره که عرب آنرا شعریان خوانند -
ادخال - در آوردن و در بردن -
ادغال - تباهی و فساد در کاری آوردن -
ادلال - ناز و کرشمه کردن -
اذبال - پژمرده و لاغر و کاهیده کردن -
اذلال - خوار کردن -
اذهال - غافل کردن -
ارجل - مردی کلان پای و اسپ که یک پای وی سفید باشد و آن مکروه دارند در چارپا -
ارسال - بالکسر فرستادن و فروگذاشتن -
استعمال - مستعمل گردانیدن چیزی علی الدوام
استقبال - معروف و طلب اقبال کردن -
استهتال - نرم شدن شکم و طبیعت و این از باب افتعال ست -
استهال - مهلت خواستن و انتظار کشیدن
اشتغال - مشغول شدن -
اشغال - بالفتح جمع شغل -
اشکال - بالفتح جمع شکل و آن در هیئت مجموعی چیزی اطلاق کنند که در علم دل شانزده شکل اند و در علم تکسیر و هندسه نیز اشکال متنوعه و مختلفه می باشد

بسبب اطالت نوشتن مترادف آفتاب و در تاج بمعنی مشکل مانند دست و اشکال بالکسر مشکل شدن -
اصطبل - آخور ستور یعنی پایگاه -
اصل - بیخ و بنیاد چیزی - و اصل الرجل حسبه الثابت و یقال فلان لا اصل له
اصیل - چیزی با اصل و بزرگ و شایسته و آن بعد از وقت عصر تا وقت فرو رفتن آفتاب -
اضمحلال - نیست شدن و نابود شدن
اضلال - ضائع و هلاک و بیراه گردانیدن و بی راه یافتن -
اطفال - بالفتح جمع طفل یعنی بچه -
اعتدال - بالکسر راستی و برابر شدن -
اعتزال - بالکسر یکسو شدن و اعتصاد گوشه گرفتن
اعمال - بالفتح جمع عمل -
اغتزال - تشنه شدن -
اغفال - غافل گردانیدن -
اقبال پیش آمدن ضد ادبار و فی التاج روی فرا کردن و در موید الفضلا آمده است اقبال روی آوردن بکسی و در استعمال بمعنی دولت و لطف و کرم نیز مے آید مجازا و جائیکه مضاف الیه آید از بخت کنایت است انجا اقبال اختر و بخت مراد است -
اکال - بالفتح مخفف طعام و خوردنی و بالضم خاشاک و مترادف مجم و فی المنتهی
الکحل - گرد سرمه چشم را گویند کذا فی الاستوا -
اکلیل - تاج و یکے از بیست و هشت منازل قمر و در دستور بمعنی منزل ماه مذکور ست -

امتثال - فرمان برداری کردن -

ام رمال - بکسر اکثر بفتح لکان کذا فی القنیة مؤید الفضلا

امل - بفتحتین امید داشتن و استعمال این لفظ در طلب دنیا و افعال مذمومه کرده اند کذا فی المؤید الفوائد -

امیر النخل - یعنی امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه و نخل جمع نخله است و معنی آن اینست که ذات شرفنامه و بفتح نون با سکون خا و معله با دو شا بگس شهد و آن بگبگس میشود و مقدار سه بزرگ از مگسان دیگر همه مگسان تابع آن مگس میباشند و آن مگس در خانه میباشد و مگسان دیگر میروند و در اطراف برای آوردن شهد باز در آن خانه بشوند و چون آن مگس بادشاه از آن خانه روان شود ایشان همه برابر وی روان شوند همه از بهر این کسانیکه می پرورند آن مگس را بحافظت میدارند باقی دیگر همه خودی خود میمانند و میروند و می آیند و شهد را میدهند و میگویند در کلام این امیر النخل را جهاز میدهند و مزد ایشان را و در قرآن فاوحی ربک الی النحل معروف آمده است از آن همین امیر النخل مراد است و آن الف و لام برای عهد است نه استغراق که همه گیران تابع وی اند در خور وحی نیند -

انتقال - از جائے بجائے بردن -

انزال - فرو فرستادن - آبے از مرد جدا شدن

انجیل - نام کتاب که بر عیسی علیه السلام نازل شد بونانی

اول - نخستین در شرح مشارق آورده هو الاول بلا ابتداء و هو الوجود و الآخر فیفنا کننده موجود و قیل الاول همیشه بوده و الآخر همیشه باشد -

اهلال - ماه نو را دیدن و نام چیزی داشتن -

اهل - باشندگان خانه و شایسته و سزاوار

اهمال - فروگذاشتن -

اهوال - انگورها رو کننده -

ایجال - تر سانیدن -

ایصال رسانیدن و شبانگاه رفتن -

ایفال - شتاب رفتن و از بیماری تندرست شدن

ایکال - خورانیدن و نمامی کردن -

ایدا ول - نام کوهیست -

فصل فی الفارسی

آب سیر و اسپ نعل - اسپ تندگام و تیز رو -

آب نعل - می سرخ فام -

آب و گل - یعنی قالب بشر -

آب و دل - سوز دل و محبت و روش نیز می آید

آتش نعل - اسپ تند رو و جهنده -

آتشین سیال - می سرخ فام -

آخال - ممدوح چیزی افگندنی که بتازیش نقط مینامند

آمل - نام شهرے -

آموختگان ازل - یعنی انبیا علیهم السلام و اولیا نیز و قیل شعر انیز لان الشعر آلة میزان من

آینه پیل یعنی جرم او چنانچه در سکندر نامه است ع شبقصها آینه پیل مست یعنی از جرمهای ایشان جائے دیگر است آینه پیل و رنگ شتر ای از جرمهای ایشان و پیل لیکن بلفظ آینه ذکر میکنند چنانچه در شعر بلفظ رنگ آورده

ایجل نام بادشاه جابلسا -

ابهول - هان اصل انسوس کذا فی لغات العرب

اردبیل سبا دال قوف و جیم فارسی و ثم ثمر مجدد و آذربیجان

ارمال بیچیدن کودک در جامه یعنی سیاه باندن و بکوشش ها و منت آوردن
ارمایل - نام شهزاده که برای حمایت خلائق مطبخی ضحاک شده و دومین کرمایل بود ایشان از جمله آن دو نفر گزیده مغزانیان بمالم ضحاک میدادند یک نفر هر روز مگر قتلند چون چندے جمع میشدند چند تن گوسپند بدیشان میدادند میگفتند که ببرید و در دشت خرابه آبادان شهید سیگویند امروز گرفتار هم از اولاد آن دشتیانند
ازمل - بزای معجمه آواز کذا فی القنیه -
اسپ آرش نعل - اسپ تند گام رو -
اسپغول - بالکسر با بار و واو فارسی تخمی که با شربت بخورند برای مسروری -
اسقیل بالکسر پیاز و شتی که بهندوی کانده - یگویند و در طب حقایق الاشیا مذکور ست اسقیل بروزن انجیل پیاز موش که تبازیش بصل الفار گویند هندگند نا گویند و آنرا قردمانا خوانند -
اسماعیل - نام پیغمبر معروف و نام صاحب مذهب اباحت که در ویش نژده اسپ پرستیدندے و و اسماعیل بدو منسوبست و افغان نیز قومی اسماعیلی اند
اشترول - یعنی غرول هندی نامرد -
اغال - بالفتح سیه کردن و تقریب و فرکذانی زفانگو یا معنی تقریب در تاج مکنده زون و میان قوم بهم آوردن و در صراح معنی آن برا غالیدن ست ازین معلوم میشود که این آغال امر آغالیدن ست و در لسان الشعرا لبیار محل امر آمده یعنی مصدری ذکر کرده است پس در زفانگویا نیز هم ازین اصل ست لیکن بمعنی فرا غالیدن جائی دیده نشده است شاید که او یافته باشد و احتمال دارد که این معنی از آن اغال باشد قطع نظر ازین که این مشتق ازان باشد و لفظ فرا گر فارسیست پس معنی آن معلوم ست و اگر تازی ست پس معنی آن در صراح بلذکا و مین ارکاوات و در تاج واجز و هیدن از چیزے ست -
انغل - ستاره که او را میزان خوانند -
افلاک جلل - یعنی سخت حمایت کذا فی الادات و این صفت ازان بادشاهے باشد که سایه لطف او محیط باشد جمله عالم را مانند افلاک پس معنی ترکیب سایه چو افلاک ست چنانچه شیر دل ای دل مجموعه شیرست این ترکیب در اصل صفت و موصوف بوده بر تشبیه بقلب مقلوب شده
ایل - بالکسر نام خدا یتعالی و ازینجاست جبرئیل و میکائیل یعنی بنده خدا و عزیل و بعث مرسانی و عبر انی نام کوه
انگل - بالفتح با کاف فارسی مضموم گریبان و ویل مادوگوی گریبان و نیز تکمه کلاه -
اوبل - میوه آویخته کذا فی القنیه من الادات اوبل شاید این تصحیف کاتب ست زیرا چیزے در ادات لغات دستور بزبان عربی همه مسطورست و در ادات این مذکور نیست بلکه بمعنی آورده است در نسخه دستور که نزد کاتب ست دران بدین معنی او بک بدو الف و میانه واو و بعد الف دوم نون آورده است و هر دو الف را بمدات فتح کرده است و این نسخه انتقل خست از نسخه سالمینه و الله اعلم بالصواب -
اوشدول - با واو و فارسی دوم شتاب

و در لسان الشعرا بودن ثبوت ست۔

ایداول - نام کوہیست۔

ایلیول - بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج سنبلہ کہ
رویہ میان یک ماہ و شمرند ہندش بجاہ دون خوانند کذا
فی غرر فنامہ و در قنیہ آوردہ است کہ شش ماہ در
اول سال و آخرین ماہ خریف ست بزبان رویہ میان

ایل - بالکسر ہمان ال بمعنی سرما فی این آلکون ایل
یعنی فلک۔

این میزدہ دیر سال - یعنی سپہر و دہر

این دونمنزل - یعنی دنیا و عقبے و این منزل
بدان گفتہ اند کہ بمقدمہ سالکان طریقت مقام
صدق ست عند ملیک مقتدر و آن مقامی ست کہ
لیس فیہا مرور و لا تصور لکن تجلی ربنا ضاحکا۔

این طلل - بالفتح یعنی دنیا۔

این ظلل - بالظاء المعجمۃ مضموم یعنی آسمانہا و زمینہا

این لعاب لعل - یعنی آفتاب۔

فصل فی الترکی

اغل - بضمتین آدم علیہ السلام۔

ال - بالفتح رنگ لال و اسپ یوز و بستان
و بالکسر شہر و ولایت و بضم اول مکان رنج۔

انزل - بضم یکم و سوم و فتح۔

اسکال - بالفتح رستخیز۔

اوغل - بضم یکم و کسر سوم سیراب کردن

ایل - بالفتح قرنہا نام ولایت۔

باب الیمیم

فصل فی العربی

آدم - سیاہ رنگ و نام پیغمبر علیہ السلام کہ ابلیس گوید
کذا فی الدستور و در تاج و صراح بمعنی گندم گون ست

ات ایام - آفتاب و ماہتاب این ترکیب مشترک
میان عربی و فارسی۔

ابرام - سخت تافتن و بستوہ آوردن کلام کسانی کہ
ابریسم - بالفتح و الکسر مع السین بمعنی ابریشم۔

ابریشم - گنگ شدن و گنگ گردانیدن۔

ابریشم - معرب قال ابن الاعرابی لیس فی الکلام العرب
افعیل و متوالی الکسرات و لیکن افعلیل
بفتح اللام مثل اہلیلج و ہو یصرف و المعرفۃ و النکرۃ
و ان سمیت بہ کذا فی الصراح و در تاج معنی آن
بریسم بغیر الف ست بمعنی معروف و گنگ شدن و گنگ گردانیدن

ابکم - بالفتح گنگ شدن و گنگ گردانیدن

ابن کسلام - نام شوہر لیلی۔

ابو عاصم - کنیت ست کہ بتازیش سویق خوانند
کذا فی الصراح

ابو الادہم - ریگ کذا فی التاج۔

اتمام - تمام کردن و تمام شدن

آثام - بار بر گرفتن زن و جزائے گناہ و اداں

اجرام - سموات و ستارات و ثوابت کذا
فی القنیہ و در شرفنامہ بمعنی ستارگان آوردہ است
اقول در عربی این جمع جرم ست و معنی آن تن
و گوشت آوازست لیکن در فارسی غالب آمدہ است
بر ستارگان بدینکہ خداوند جہان و سموات نیز

اسکندر مقام طریقت نیست ... دران خود ابو تصور ... ولکن بی کاری ... کہ موجب گناہ ... دران فضل کہ ... ای تو بر ... دسر و در تو

همچنین یا بدینکه این ستارگان گوناگون اند
هر یکی بصورت دیگر اند و سموات نیز متنوعه اند.
احتشام - بکسر سوم حشمت احترام داشتن.
احرام - بالکسر در حرم در آمدن و در ماه احرام شدن
و احرام گرفتن و باز داشتن از کسی و حرام کردن
کذا فی التاج و احرام در عرف آنست که حاجیان
کعبه لبس مخیط و استعمال طیب و حجامت و مجامعت
و غیر آن بر خود حرام میگردانند و جامه سیاه می پوشند.
احکام - استوار کردن.
احسن التقویم - روی خوب کذا فی فرهنگ
علی بیگی و در تفسیر مذکور راست قامت
و نیکو صورت و فی العمدة معنی الآیة لقد خلقنا
الانسان بشرا سویا فصحار ارا سیا و فی التاج
تقویم راست کردن.
اختتام - ختم کردن و آخر کار.
ادرم - بالفتح بارانی معلوم معروف که ازان نمد
زیرینه زرین بافند و فی التاج الادرم جای هموار.
ادهم - اسپ سیاه و فنگ و نیز نام پدر سلطان
ابراهیم که بادشاهی بلخ ترک داده در رویشی اختیار
کرده بود و قصهٔ آن مشهور است.
ادیم - بالفتح پوستی خوشبوی که هنگام طلوع سهیل
آنرا رنگ و بوی حاصل می آید و این دو نوع است
ادیم مینی و ادیم طائفی و در قمنیه آورده که ادیم
پوست گوسپند و آن چیرمی است و فی التاج
الادیم معروف و ادیم کل شی ظاهر جلده و ادیم النهار

ارقم - مار سیاه و سپید
ارم - بالکسر باغ و بهشت شداد عاد و میگویند که بعد شش شاه
یک هشت آن آن بنتی و تا انجا که صفت بهشت هست در ان موجود
کرده چون خبر آن بگوش او رسید جانش قبض کرد در نیافت
نیافت زیرا که بهشت مکافران حرام است هم
بدین دلیل شاید بمعنی میگویند که بهشت هفتم بهشت است
یا جائی نقل یافته اند و میگویند که این اژدهای تفه
بر آسمان خواهد برد و همچو بهشتان دیگر وسیع خواهد کرد
و این برای آنست تا شداد باحسرت زیادت شود و
در سراج القلوب است که این بهشت هشتم نیست و آن
بهشت بهشت بالای هفت آسمان طبقا عن طبق
این زمان هست یعنی یکی بالای دیگری و بعضی از
مذکورست که این بهشت نصیب مومنان ست غافر و
خواهند کرد و در بعضی نسخ ست که بالای هر آسمانی
بهشتی ست و در زفانگویا مذکورست که ارم نام مردی
نیز ست و در تفسیر زاهدی میگوید که نام عاد اول ست یا
شهر دیگر و فی التاج سنگهای بیابان راه.
ازدحام - هجوم و انبوهی کردن.
ازمیم - مانگ چون باریک شود تا فرق سر.
اسم - نام.
اسلام - معروف و سلامت داشتن نفس و مال را
بگفتن لا الٰه الا الله محمد رسول الله و ایمان و اسلام
یکیست و قیل الایمان اعلی من الاسلام و فقه کبیر
آورده محل اسلام صدر است و محل ایمان قلب.
اصم - کر.

احلام - خوابهای شوریده که آنرا تعبیر نتوان کرد.

اعلام - بالفتح جمع علم نام و نشان.

اقالیم - بالفتح جمع اقلیم بالکسر کشور و آن قسمی است از هفت قسمت ربع مسکون و هر یکی از اقالیم منسوب بستاره ایست یعنی هندرا زحل و چین مشتری و ترک بریخ و خراسان بشمس و ماوراء النهر زهره و روم بعطارد و یمن بقمر.

اقانیم - بالفتح جمع اقنوم بالضم اصل هر چیزی و نیز کفایت جهه و آن سه اند مجموع را اقانیم گویند و در تقسیم زمانی و مکانی مذکور است که اقانیم ثلث وجود و علم و حیوة است و نصاری که قوم عیسی علیه السلام اند وجود را اب و علم را ابن و حیات را روح القدس نام نهاده و گفتند عیسی پسر خدا است و مریم زن خدا است و این غلط ایشان از آنست که در انجیل لوقا بلفظ اب عیسی ابن مذکور است پنداشتند که لفظ ابن مجاز نیست یعنی الله را اب گفت باعتبار آنکه مشفق و مهربان مجوب پدرست و عیسی را ابن مجازی گفت بدینکه محبوب اوست چنانکه در قرآن است نحن ابناء الله و احباؤه و ازین اخبار حقیقت ابناء مراد نیست بلکه اخبار و اغراض است و مانیکوییم از اب اهل مراد است و ازین فرع و دیگر در ظن ایشان آنست که علم خدای منتقل شده است بسوی عیسی یعنی صورت علم اوست پس عیسی ابن باشد زیرا که علم عبارت ازین ست چنانچه گذشت و علم را ابن بداشتن گفتند که ابن از مادر و پدر فرزند صورت نه بندد درینجا بی وجود و حیات علم حاصل نگردد

و این هر سه اقانیم ثلثه ایشان گویند که این سه اصل اند و دیگر صفات را افعال این سه گویند.

اکرام - گرامی کردن.

اکمام - خیره شدن چشم.

اکمم - کند زبان و خیره چشم.

التزام - در پیش گرفتن و لازم شمردن الزام را.

التشام - دهن بند کردن.

التطام - بیکدیگر زدن موجها.

التیام - فراهم آمدن جراحت.

الزام - لازم کردن.

الم - بالفتح تحقیق درد.

الهام - بالکسر در دل افگندن.

الیم - بالفتح دردناک.

امام - بالکسر پیشوای قوم و امام الهدی و امام الضلال و امام هر چیزی کل ما انضم الیه و سائر ما یلیه یعنی امام قبل اهلاً امه و هم از همه جمع این معنیات آمده.

ام الدم - مرگ.

ام الطعام - گندم و معده.

ام قشعم - بکسر قاف و فتح عین مرگ و بلام پیش القوم پیش و ام مزمر بکسر المیم و سکون الزاء المعجمة و فتح الراء آخر جانب باد شمال.

ام المدم - بکسر المیم و فتح دال مهمله کنیت تب که تبازیش می خوانند.

ام النجوم - یعنی آسمان و کاهکشان

انتظام - راست شدن کار و بهم بازه و بافتن

انتقام - کینه کشیدن از کسی.

انجم - ستارگان.

اوام - بالضم تشنگی کذا فی القنیة

ای هر اینکه نقطه نقطه شود نقطه او نقاط چون کیا الصال یابد باور

اهتصام - رسم کردن و از حق کسی چیزی کم کردن
اهدام - جسارتهای کردن -
اهرام - سخت پیر شدن -
اهتمام - اندوهگین و نیازمند شدن و همت بهمت خواستن
ایام - جمع یوم روزها و زمانه و غیر یعنی روزگار آید -
ایهام - بگمان انگندن و نام صنعتی است بدین که ازاد و معنیین خواهند

فصل فی الفارسی

آب از جگر خشم - ای غضب مرا کدانی اصطلاح اشعار
آب اندام - بابا بر موقوف سپید پوست تر اندام
وصاف اندام و بابا بر مکسور و شناسی اندام نازکی
آب حرام - شراب بکنایت از عشق و محبت
لیکن آب حرام بدین گفت کذا زاهدان مجی و مدانندان
آب دیده جام - یعنی شراب و بر عنقا -
آب غمام - یکسر باران و رونق ابر -
آبگینه طارم - یعنی آسمان -
آب مریم - شیره درنگبوه و مباده و اصلاح مریم و آبرو
آب شبنم - ای جاه و قاسم و قضیه بجاه و قدر و وجاهت
آتش مجسم - تیغ و امثال آن از آلات قتال -
آتش رمزم - آفتاب -
ابدم - بفتح یکم و ضم سوم عدل و انصاف نگاه
و شیم و گناه نهی و در فی نگهبانی یعنی شرم فی الادات قدیمه ایضا
استان عدم - یعنی دنیا و موت -
اشنام - معروف -
اش حلیم - همان آش دلیق -
آلوده خون آمدم - ای مجروح و خون گرفته بان آمدم
امر لوح و قلم - ای حق تعالی و در لغتی حضرت رسالت

آهوان بزم - ستارگان و شاهدان بزم -
آهوی توام - ای اسیر و صید توام -
ایت ایام - یعنی آفتاب و ماهتاب -
اسجد تجریدنوشتم - یعنی از خود و هر چه خود و از محبت
نفس بیرون آمدم و از ما سوی الله محو و گشتم -
ابراهیم - کوهیست در کرمان زمین که آنرا کوه
ابراهیم مانند و نیز نام زرتشت که صاحب مذهب آباست
ابریشم - معروف که آنرا ابریشم نیز گویند و
بریشم نیز دران لغت ست سود تازی ابریسم بسین
خوانند معرب ست -
ابدام - بمعنی - جسم -
ابلق ایام - زمانه -
ابلق چشم - ای مرکب چشم با ضافت صفت سوی
موصوف یا بلق بدنیکه چشم سیاه و سپیدست
ابن سلام - نام شوهر لیلی -
ابو عاصم - کنیت نیز پسر که تبا لیش سویق خواهند
کذا فی الصراح و بهتر بستو خوانند و آنرا از گندم و بیرنج و نخود بریان
اختر نجم - مریخ -
اغشام - با الفتح طائفه اند سخن نشین و کنایت از
طوائح و گیست چنانچه زیره و فلفل و نیمک و
هر چه مانند این باشد کذا فی الاعلمی -
از پوست بیرون آمدم - ای خنده زنان
آمدم و فانی شدم -
از جان قدم برآرم - یعنی از جان بگذرم -
از روم - بفتح یکم و ضم سوم نام شهریست کذا فی التتمیه

وقیل صفتیست نیز ترجمہ من المرحوم ست ونیز مرکبست
از سہ لفظ یعنی از روی من یعنی مراد و مراد است بخت مدد بخت
از سر زانو قدم ساختم - ای برای سیر دل مراقبہ
قدم ساختم کذا فی الاوات واقول یعنی سر زانو را
قدم ساختم و این میان حالت مراقبہ است زیرا کہ
در مراقبہ مردم سر بزانو می نہند و دل در سیر می شود
پس گوئی زانو را قدم ساخت -

اسپرغم - بالکسر با پارسی رستنی ست شبیہ بکہ بتازیش ریحان گویند
بگویند کہ در غم کسی یعنی نبوشیدن بای نزدیک سر بر
آمدن از من قدیمی تخم سیاہ نزدیک بیدخت کسی بر فرمود
تا این تخم را کشتند از آن این رست -

اسیتم - بالکسر با پارسی سر را کہ بر ریش زنند و
ریش پیدا باشد و آن سروی کہ از تابش ماہتاب
بر روی بہیمہ می افتد و بمیرد و در لسان الشعرا مرقوم ست
ریے کہ از جراحت چون فراہم آید درون پر شود -

اسطرلاب جہارم - آفتاب -

اشام - بالفتح ہمان آشام مدود آشتک و اطیف و بجذف فی آخرہ
اشتلم - بضم یکم و سوم و چہارم ستم کردن و
بزور کسی را بچیزے داشتن و درشتی کردن و
بزور چیزے از کسے ستدن -

اشک خون لقم - ای اشک خون آلودہ کہ
از اندوہ و فراق زاید -

اشک شورہ گرم - یعنی اشک اندوہ و فراق -

اشکم - بالکسر ہمان شکم بزیادت ہمزہ -

افسر زیر اعظم - یعنی آفتاب -

افعی زرفام کلک و زبانہ آتش -

الف و دال و میم - یعنی آدم علیہ السلام -

الف اقلیم - و آن ہندست کذا فی الاوات
واقول مراد از آن الف ست کہ حاوی بر اقلیم ست -

اشیلم - بالفتح یکم و ضم دوم خلابہ ست مانندگان اگر
آنرا بخورند خذا حاصل شود و از آن آتش سازند و آتش
کرد و دخان آن پرند و آن ہندگلبار بسیار شود کذا فی البرہانی و گویند
دارے ہا صاف گیرد ہست کہ بعضے سیاہ و بعضی سرخ و میان کشت گنم رویند

الم - از ستن الم الم بتمثیل یعنی پیاپی و فوج فوج و گروہ گروہ

آم - بالفتح ہتم و من و امر ست از آہنگ کردن و نیز بزدن و شکستن

انجام - بالفتح آخر کار و در لسان الشعرا گفتہ ست
انجام و زان احکام عاقبت و ہم انجام بالفتح بعد
از یک لغت بازآوردہ ست انجام بوزن اندام
کارے کہ بنظام آید و در قدیمہ معنی این در لغت اندام
آوردہ ست نقلا از لسان الشعرا -

اندام - معروف و آراستگی و زیبائی و در قدیمہ
منقول ست از لسان الشعرا یعنی کارے کہ بنظام آید
و نیز در اقم الحروف و آن صحیح نیست -

انگشت دشنام - یعنی انگشت شہادت
کذا فی دستور الاخوان -

اوستام - با واو فارسی و سین موقوف معتمد

این زال عظیم - یعنی دنیا -

این طارم - یعنی فلک -

این قبای معلم - یعنی آسمان دنیا -

این ہفت خم - یعنی سموات سبعہ -

این میتم - یعنی آفتاب -

فصل فی الترکی

اجتد تکلم - کروبستی پایه -
ادم - بفتحتین آدم علیه السلام -
اردم - هزار -
ارم - بکسرتین بودوم -
ادم - بفتحتین فرزند -
اسلم - بالفتح اسود -
الغ یرم - عید فطر -
اویرم - چنگ که آن ساز لیست -
اودم - بالفتح خانهٔ دیوار -
اوزم - مخلب اوزم بالضم و بارانه فارسی انگور -

باب النون

فصل فی العربی

ابطان - بالکسر از خواص و صاحب سر خود گردانیدن و شمشیر برگرفتن و مجامله الاستر کردن -
آمان - بالفتح زینهاری بی بیمی آمانی بالفتح بمعنی -
امین - قبول کن و چنین باد آمین و مقصور و در حاشیه کنز منقول از ابونافع ست که امین بغیر مد همین ست یعنی همین میخواهم -
ابن سیرین - نام معبری تعبیر خواب هندو -
ابن یامین - نام برادر یوسف علیه السلام -
ابوحیان - نام زاهد توریت خوان و عالم ایشان کذا فی التصفیر و نیز کنیت مرد بدرد ای غول -
ابوقلمون - نوعی از ترای آذا تعداد یعنی الشمس بالوان شتی لعمل بلاد یونان کذا فی التاج و

فی شرفنامه ست نیز حامه ایست بغایت لطیف از پروحش می بافند زمان زمان بر نگی دیگر نماید و در عجائب البلدان ست در عنبیت بر کوه بابل هر لونی که در عالم ست در پرهای وی میباشد بامداد یکلونی نماید و میانه روز بر نگی دیگر و باخر روز بر نگی دیگر و چون شب آید مانند آتش نماید و آوازی سخت نیکو دارد و کاتب را سماع ست ازین بندگی شیخ المشائخ شیخ سلطان که در عهد ملک شمس مقطع بهار بوقلمون را در بهار آورده و آن جانوری از جربا قدری بزرگ و بر نگهای گوناگون می نماید صبح بر نگی دیگر میان روز بر نگی دیگر در شب بر نگی دیگر دارد و در شرفنامه ست که تبازی زبان کنیت حربا ست که بپارسی آن را آفتاب پرست نیز گویند و نیز حامه ابریشمی ست که در رومیان گویند که زمان زمان بر نگی دیگر نماید -
امان - بالفتح ماده خروان بضمتین جمع و نیز سنگ استادن گاه آبکش باشد سر لب چاه -
اتقان - کاری محکم کردن -
اتقان - استوار کردن -
احسان - نیکوی کردن و دانستن -
احمد حسن - نام وزیر سلطان محمود سبکتگین کنز فی التقنیه
ادکن - خاک رنگ را گویند کذا فی الاستوا قول این مشتق ست از ادکنه بالضم رنگی که بسیاهی زند
ادمان - پیوسته شراب خوردن کذا فی الاستوا مدمن خمر هم ازین مشتق -

اول - مرد خمیده پشت -

اوّل - بالکسر و ستوری کذا فی المستور و بالضم گوش

ارقان - آنست که بکشت رسد و آنرا یرقان نیز گویند کذا فی القنیه و فی التاج آفت کشت و بیماری و دود

ارکان - چهار طبع و چهار عنصر کذا فی القنیه اقول این جمع رکین ست و رکن بمعنی آنچه مایقوم به ذلک الشیء و آن بمعنی آن هنگام آید که مضاف بسوی عالم باشد ای ارکان عالم -

اسود العین - کوهیست کذا فی القنیه و نیز سیاه چشم -

اسکتان - دو کرانه فرج زن -

اشتان - بالضم گیاهیست خوشبو که بعد از خوردن طعام بدان دست بشویند تا چربیش و ملامت دست برود کذا فی شرفنامه و در حاشیهٔ ملتقط بقلم میان قاضی شه مرقوم ست که تامل صابون دارد اگر جامه بران شویند سپید گردد و در زفانکو ماند کورست که گیاهی ازجنس شور گیاه که از و شنبار سازند -

اصنان بالکسر تکبر کردن و گند بغل شدن -

اضغان - کینه ها و عداوتها -

اطعان بالکسر نیزه زدن -

اطمینان - آرامیدن

اطنان - با واز آوردن رویه و غیران -

اطعان - بیرون راندن

اظنان - تهمت نهادن

اعتشان بفکر در ای خود چیزی گفتن -

اعمیان - بالکسر نیک چربی خوردن گیرد گرفتن و دیدبان شدن -

اعلان - آشکارا کردن -

اعلن - آشکارا تر -

اعوان - یاران -

اعیان - برادران و بزرگان و همچشمان -

اغصان - بالفتح ساقها و شاخهای درخت -

افعوان - بضم یکم و سوم اژدهاے نر کذا فی القنیه و در تاج ست مار زرینه با رنگ پهن سر -

افیون - بضم معروف معرب اپیون ست در حاشیه حسامی بالفتح و الافیون حرام -

افانین - جمع افنون و گونه از هر چیزے و بمعنی شاخها نیز آید -

اقحوان - بالضم بابونه کوهی هندی و مرهمی کذا فی شرفنامه و در تاج بمعنی بابونه فقط ست -

اقران - بالفتح نزدیکان و هم مشربان -

الحان بالکسر آواز و در اصل این مصدر ست و بالفتح جمع لحن آواز خوش -

ام صبیان - نام دیویست که بچگان را بترساند و نیز سایه را گویند و معنی ترکیب مادر بچگان -

ام غیلان - درختی ست خاردار کخار او کج باشد هندش جوانسه گویند کذا فی القنیه اما در نسخه هست درخت خاردار که هندیش کنگره و هبول نامند -

امدان - بکسر تین با سوم مهمله مشدد و که چهارم ست آب سخت شور -

امن - ضد خوف و بی بیم شدن -

امیان - همیان مال -

امیر المومنین - سرقوم امتیاز و خطاب علی مرتضی ع

امین - معروف یعنی امانت دار و اعتماد کرده شده

انسان العین - مردم چشم -

انسان - مردم و مردمک چشم و سر انگشت -

انکذان - معرب انگوزه هندی هینگ -

انوان - ماهیان و او جمع نون ست -

اوان - بفتح وقت و هنگام -

اهون - آسان تر و در تاج بمعنی روز دوشنبه است

ایمان - گرویدن و بی بیم گردانیدن و در شرع تصدیق بدل و اقرار بزبان وحدانیت خدای تعالی را و حقیت پیغمبر علیه السلام را و ایمان بالفتح پیمان و پیمانها و سوگند و سوگندها و دوست راست و دوستهای راست و در اصطلاح متصوفه ایمان از مقتضات اسماء جلالیه است و نیز عبارت از مرتبه علم بقاست -

ایمن - سوگند دست راست و مبارک تر و نام بیابانی ست که موسی علیه السلام در آن گوسپند می چرانیده و در صراح ست ایمن بالفتح نام دایه فرزندان رسول الله صلی الله علیه وسلم بود -

ایوان - بوزن کیوان و قیل بوزن دیوان صفه و طاق و نشستگاه کذا فی لسان الشعراء و در ستور بمعنی کوشک و سرا پرده مسطور ست و فی اتاج خانه پیش کشاده و بلند -

ایهقان - بالضم و بالفتح و ضم الهاء جریده بیاضی که آنرا بهندی ترم گویند کذا فی المقنیه و رتاج الاسهقان مندیل و دستی -

ایقاقین - عود بست -

ایران - دوغ است -

فصل فی الفارسی

آبار انیدن - بفتح اول و موحده بالف کشیده و موحده تحتانی و راء مهمله بالف کشیده و کسر نون بمثناة تحتانی رسیده و فتح دال ابجد و نون زده منعطف ستایش کردن و وصف نمودن -

آبادیان - بفتح اول بالف کشیده و موحده تحتانی بالف کشیده و کسر دال مهمله و مثناة تحتانی بالف کشیده امتیان مه آبادر اگویند و اولین پیغمبریست که بعلم مبعوث شده -

آب از جگر بخشیدن - کنایه از عطا کردن و چیزی بمردم دادن باشد -

آب باران - نام سیرگاهیست از مضافات کابل

آب برین - کنار جوی آب اگویند که زیرش مجوف باشد و مردم آب در انجا رخنه کنند و بیرون رود یا پیوسته تراوش میکرده باشد -

آبان - معدود بروزن تابان نام ماه هشتم ست از سال شمسی و آن مدت ماندن آفتاب در برج عقرب که فارسیان آنرا آبان ماه گویند هندیش کاتک نامند و فی الادات یازدهم روز از ماه و فی العلمی ماه را گویند و نام فرشته ایست موکل بر آبها و تدبیر امور و مصالح ماه آبان باو تعلق دارد و نام روز دهم از هر ماه شمسی و

فارسیان بموجب قاعدهٔ کلیه که نزد ایشان مقرر است
که چون نام روز با نام ماه موافق آید آن روز را مبارک
دانند و درین روز عید کنند و جشن سازند و نیز بسبب آنکه
زردشت یکی از بادشاهان ایران بود درین روز با فراسیاب
جنگ کرده او را شکست داده تعاقب نموده و از ملک
خویش بیرون کرد پارسیان این روز را عید کنند و
دیگر آنکه چون مدت هشت سال ایران از باران بارید و قحطی شد
و مردم بسیار تلف گردیدند بعضی بملک دیگر رفتند
عاقبت در همین روز باران شروع در باریدن کرد
بنابر آن این روز را پارسیان مبارک گیرند و عید کنند
و گویند نیک ست درین روز حاجت از خدا و سلاطین
و بزرگان خواستن و سلاح ساختن -

آب آتشین - خون و اشک غم زدگان کذا
فی القنیه و قبل شراب ارغوانی و نیز تیز -

آب پیکران - ستارگان و کواکب را گویند
عموماً و روشنائی سی و شش پیکر که منجمان
آنرا وجود خوانند خصوصاً -

آتبین - نام پدر فریدون که ضحاک او را کشته
و بعد از کشته شدن او فریدون ضحاک را کشته و
بادشاه ایران زمین شده و صاحب گیتی گردد از نیک
و اسعد السعد را گویند -

آب حیوان - یعنی آب حیات فارسیان
بسکون با استعمال کرده اند -

آب خزان - باران خزان -

آب خورشین شراب خورد خونخوار و چشم غم زدگان

آب خوش خوردن - آسودن و راحت یافتن
و برخورداری گرفتن کذا فی القنیه و فی شرفنامه
اول با مکسور بود و خوش صفت آب باشد چون
موقوف باشد آب بفراغت و راحت خوردن
بود یعنی آسودن و راحت گرفتن و برخورداری یافتن

آبدان - با بار موقوف مختصر آبادان و جای عمیق را
گویند که آب دران جمع شود و ظرف و انائی را که آب
دران جمع شود هم نامند و نیز نشیبی که در و آب باران
فراهم آید -

آب دستان - با بار موقوف ابریق و اقتا به مطهره

آب دستدان - بمعنی آب دستان ست -

آب دندان - یعنی برافت و تابش اسنان
و نیز بمعنی ضعیف و سفت آبدیده نیز میوهٔ امرود را گویند
کذا فی شرفنامه و در صراح اطلاح الشعرا بمعنی مضیقه و موافق
و تیز دندان نیز آمده است و در قنیه بمعنی سحر و گناه
آورده است و نام نوعی از حلواست -

ابدان - سزاوار و مستحق و خاندان کذا فی الادات

آب رزان - می انگوری -

آب رنگین خون و اشک غم زدگان و می سرخ فام

آب زن - با بار موقوف ظرفی را گویند از مس
امثال آن بمقدار قامت آدمی یا کمتر ازان با سر سوراخ
سوراخ دار که اطبا بیماران را دران خوابانند یا بنشانند
و سر بیمار را ازان سوراخ بیرون آرند و آب گرم با دوا
جوشانیده دران کنند و بمعنی آرام و قرار دهنده
و نیز خرخره و معرب آن آب زن ست کذا فی القنیه

منقول از حاشیه صحیح بخاری -

آبشین فرنانخوان - یعنی مربوط -

آبشین - باشین قرشت نهفتن وجای خرمی نهفته کذا فی الادات ودلیل قوی برین که آبشتن باشین فرشت ست قول لسان الشعراست ودر لغت آبشتن گاه که لفظ آبشتن وزن وانستن باشین معجمه مرکب با لفظ گاه قدمگاه وجلوتخانه آورده است و آبشینگاه را با علامت شین قرشت نوشته است چنانچه در آبشتن لیکن تصحیح نکرده است که معجمه است یا مهمله اما در لسان الشعر تصریح کرده است چنانچه گفتم پس ازین معلوم میشود که آبستن باسین مهمله ست و آبشتن ست مر آبشتن را که باشین معجمه است و در معنی نهفتن -

آب طبرستان چشمه ایست بر کوه بے روان اگر بانگ برق زنی بایستد وچون مرد فریاد کند بزمان شده دیگر بار روان گردد اگر صد بار چنین کنی وی چنان کند کذا فی عجایب البلدان -

آب گفتن - طراوت وجاه وفتاوت من -

آب مرغان - تفرج گاهیست در شیراز کذا فی شرفنامه و در علمی مذکورست مقامی ست در شیراز در صحرای چنار دو بیشتر مزار مشایخ آنجاست و بیرون شیراز جایی ست که در ماه رجب هر سه شنبه بیشتر خلق از زنان ومردان حاضر شوند وتفرج وعیش میکنند چنانچه در جیوه وشهره شهید است و در شیراز آب مرغانست وآن رود را آب مرغان

نیز گویند میان سعد وهمایون هم در آب مرغان عشق شده بود -

آب من وجمال من - ای جاه من وجمال من

آب مه من - ای آب معشوق من -

آب میگون - خون واشک غمزدگان وعاشقان ومی سرخ -

آب نخوردن - یعنی توقف نکردن ودرنگ نمودن

آب ناروان - می انگوری -

آتش بجان - ای غم وشور وشوق محبت بجان

آتش پاشیدن - بفتح اول بالف کشیده وفتح ثانیا وذ قانی وشین منقوط زده وباء پارسی بالف کشیده وکسر شین معجمه ثانیا وتحتانی رسیده وفتح دال بجیده ونون زده رشتاب کردن وبتیز رشیدن کذا فی القنیه واقول نیز کنایت از طلاق کردن

آتش دادن - کنایه از ترک کردن وترک دادن وکسی را برسر قهر وغضب آوردن وشخصی را بتیز رفتار ساختن

آتش دهقان - آتشی که در هاقین تابستان در مزرعها خشک زنند تا چون باران بیارد تا شتا بگیاه نورسته

آتش روحانیان - احرام ملائکه -

آتش سخن - با سوم وقوت سخن با غضب گفتن وآنکه سخن با غضب گوید کذا فی القنیه وفی الادات آتش سخن طاعن وطاعن را آتش سخن گویند -

آتش سیماب سان - با یای موقوف یعنی آفتاب

آتش گون - باکاف فارسی نام گلیست که در غایت لطافت ست چشم را از دیدن او روشنی افزاید

آتش سان - ای موافق آن وهمانند -

آتش نیستان - ای رونق بهار -
آتش وادی ایمن - یعنی تجلی انی انا الله
آتشیان - دیوان و کافران
آتشین زبان - تیز زبان یعنی شخصیکه تند و جلد و تیز حرف زند -
آختن - با خای موقوف بیرون کشیدن و برآوردن تیغ از غلاف -
آخریان - با خا موقوف کالا و اسباب متاع را گویند و بعربی بضاعة خوانند و اخریان بقصر و کالا نیز گویند و بعربی سلعه خوانند و اخریان بقصر و کالا نیز گویند ش کذا فی شرفنامه و بکسر خا صندلیان -
آخشیجان - با خا موقوف و یا فارسی یعنی طبایع اربعه و در قنیه آورده است عناصر اربعه و آنرا امهات سفلی نیز گویند و در اوات گفته است با یا فارسی جمع آخشیج ست یعنی نقیضان و مخالفان ای چهار طبع که آنرا عناصر اربعه خوانند آقول ازین معلوم میشود که طبایع و عناصر یکی اند و لیس کذلک بلکه طبائع همچو جان و عناصر همچو جسم ست زیرا که طبائع حرارت و برودت و رطوبت و یبوست ست و عناصر خاک با و آب آتش و در دستور آخشیج بمعنی نامتماسطورست و در زفانگویا بجیم فارسی آورده است -
آخور سنگین - آن آخور که پر و کاه نبود و مقامه بی حاصل -
آذرآبادگان و آذربایجان هر دو اول با کاف فارسی نام آتشکده تبریز و شهر تبریز نیز چون دیر تبریز آتشکده بسیار بوده ست لهذا بدین نام موسوم شد
آذرآباد گون آتشگاه بگلگون حمام گوره آتشگاه مثال آن
آذرآئین - نام آتشکده چهارم گویند که عجمان را هفت آتشکده نامی بوده ست بعد هفت کواکب و اسامی آنها اینست آذرمهر آذرنوش آذربهرام آذرآئین آذرخرین آذربرزین آذرگرزه وشت و هریک ازین آتشکده ها را منسوب بیکی از کواکب سبعه میدانسته اند و بخوزی که متعلق بآن کواکب بوده میدوخته اند -
آذربایگان - با ذال معجمه نام ولایتی ست مشهور کذا فی العلمی گویند آتشکده تبریز بانی شهر تبریز را هم نامند گویند و قتیکه او فوت آن ولایت را گرفت صحرا و مرغزار او جان که یکی از محال ولایت آذربایجان ست او را خوش آمد نوکران را فرمود که هریک یک دامن خاک بیاورند و اینجا بریزند و خود بنفس خود یک دامن خاک آورد و بریخت و تمام لشکر و مردم او هریک دامنی خاک بیاوردند و بریختند پشته عظیمی بهم رسید نام آن پشته آذربایگان کرد پس آذربایگان بمعنی بزرگان و متشمان و بخارا دان نام مشهور گردانیده و معرب آن آذربایجان ست -
آذربرزین - آتشکده ایست یعنی آتشگاهی ست بر و شار نیشاپور و آنرا ابرزین و برزین نیز گویند کذا فی زفانگویا -
آذرشین - سمندر را گویند و آن حانوریست

که در آتش متکون گردد۔

آذرگان - نام شهریست۔

آذرگون - آتشگون نیز نام گلیست سرخرنگ و در فرهنگ نامه کورست آذرگون گیاهی ست بمرغ فام که در آب و بید و دستور الافاضل مکورست آذرگون یعنی موش آتشین و در رطب مکورست که آذرگون سیاه گرفتار در غایت شهرتست بدان او چشم را روشنائی آرد و گویند که نوعی از بابونه است و شگوفه او لون عسجدی دارد یعنی زرد مایل و میان شگوفه او چیزیست که برنگ و شباهت دارد و شگوفه او با آفتاب میگردد و بهر طرف که آفتاب باشد و چون شب شود فرو دل پذیرد و عجب نیست که سوسن گلهی باشد زیرا که از بیان مؤلف همین نظیر مناسب حال است کذا فی القنیه۔

آذرهمایون - نام ساحر و از نسل سام که خانه آتشکده سپاهان بود و چون ذوالقرنین آنجا رسید بلیناس او را بزور سحر خود کرد و دختر خود را بشکل اژدها نمود و مغلوب و باطل کرده بخدمت سلطان حاضر آورده و بلیناس جادو بش لقب شد۔

آذریون - همان آذرگون با ذال معجمه که نوعی از شقائق و گل همیشه بهار باشد و غیر از بیان آذر گل گاو چشم گویند و بعضی بر انند که نام نباتی ست که شگوفه اش در نهایت سرخی میباشد و دوا های صلب طلا کنند نافع آید۔

آرمیدن و آرامیدن - بار امر موقوف آرام گرفتن و دادن و ساکن و باطمینان شدن و گردانیدن

ارودستان - نام ولایتی ست از ولایت بالادر انجا انار خوب میشوند۔

آرین - بازار موقوف آلتی ست مانند کفگیر در رفتها بسیار دارد و حلوائیان شکر و روغن بدان صاف کنند مبند آنرا بونه گویند و در ادات بمعنی نیک نیز آمده است ممدود و مقصور۔

آرد روغن - بار ارد و دال موقوف دارد روی روغن یعنی حلوای تیز۔

آرستن - توانستن و آراستن۔

آروان - صفتهای خوب و نیک را گویند

ارسن - بمعنی مجمع مجلس و انجمن و محفل باشد۔

آریدن - بار ار مهمله همان آرستن یعنی توانستن کذا فی فرهنگ جهانگیری۔

آزادگان - با کاف فارسی و فتح دال چه آن جمع آزاده است یعنی احرار و جوانمردان و اولیا و رجال زادگان۔

آزدن - بازار موقوف زنگ کردن و بمعنی خلانیدن سوزن کذا فی شرفنامه و بمعنی مقراض آمده

آزردن - بفتح زار و بکسر آن را آزردن و خود آزردن شدن کذا فی شرفنامه و بضم زا را کرمی خوانند از قبیل غلط عوام ست زیرا چه این مختصر آزاریدن است

آزپیدن - همان آزردن و قیل با زار فارسی و در قنیه بمعنی آمیختن مسطور ست بزار و ژای فارسی بمعنی مهیا کردن و در زار و هوسیار کردن و بانگ کردن و آماده ساختن آمده است۔

اژدیدن - بازار فارسی گل سیاه شود بگلگون

آژندن - بمعنی اجهد و کردن باشد -

آژیدن - خلانیدن سوزان و امثال آن واحده کردن را نیز گویند خواه با سوزان باشد خواه بغیر سوزن -

آژگندن - از بهر بیان حرف سوم و چهارم نمودن هشیار کردن و بانگ کردن -

آسان - خلاف مشکل -

آستان - ستانه مرحله چوب کفاش الادات و در شرفنامه باسین موقوف پیش درست -

آستانه گردون - یعنی آسمان و نیلگون فلک قمر باشد و آنرا آستانه گردان هم گویند -

آستین فشاندن - باسین موقوف بمعنی آستین افشاندن یعنی ترک گفتن و انکار کردن و رقص کردن و اقدام و بخشش نمودن -

آستین برافشاندن - یعنی عطا دادن و خوش شدن و رقص کردن است کذا فی المقدمه

آستین برفشان - امر آستین برفشاندن -

آستین بر و برافشان - ای رقص کن -

آستان برخاستن - کنایه از زیاده شدن بمعنی بلندی و رفعت باد دولت او هم آمده -

آستین برچیدن - مهیا و آماده شدن -

آستین بزیر کردن - کنایه از دست باشد یعنی دست درازی فضول کردن -

آستین مالیدن - یعنی آستین برچیدن

آسکون - باسین موقوف نام دریاچه ایست که دریای گیلان شد

آسمان - معروف که بعربی سما و فلک خوانند و معنی ترکیبی آن آسیا مانند است باعتبار گردیدن چه آسیا را آس نیز گویند و نام روز بست و بهشتم ماه باشد از بهر ماه شمسی و بعضی روز بست و پنجم هر ماه شمسی را آسمان گویند و نام فرشته ایست موکل بر موت که او را عزرائیل گویند -

آسمان برین - فلک نهم را گویند و آنرا فلک الافلاک نیز خوانند -

آسمان را زمین کردن - یعنی آسمان را پی پیر و زیر پا کردن -

آسودن - راحت گرفتن و راحت رسانیدن

آشفتن و آشوفتن - باو او فارسی و فای موقوف شوریدن و شوریده شدن و جنبیدن و جنبانیدن و جنبانیده شدن -

آشفته روزمیان - انگشت افروخته -

اشکون - نام ولایتیست -

آشوردن - باراء موقوف خمیر کردن است و جز آن

آشوبیدن - آشفتن یعنی دیوانه شدن و این متعدی نیز می آید -

اشیان - باشین موقوف خانه مرغان که آنجا میخانند و بچه آرند و شر کنند -

اغاردن - باراء موقوف و اغاریدن فروشدن نم بزمین یکبار شتن و حرکت کردن -

آغازیدن - آغاز کردن و اراده و قصد نمودن

آخالیدن - تیز کردن و شدن و سخت برشورانیدن و شوریدن و در زفانگو باید کورست گویند هر دو را خال کردن یعنی یکدیگر بشوریدن و تنگ فراگرفتن و خصومت انگیختن میان مردم

اخلتن - فرو کردن و آلوده کردن و آلوده شدن

آفرین - مدح و ستایش و دعای نیک و تحسین کردن کسی را که کار نیک کرده باشد و امر از آفریدن و آفریننده بمعنی افریدگار مرکبست چون جان آفرین و سخن آفرین کذا فی الشرفنامه ازین معلوم میشود که اختیار شیخ ابراهیم که آفرین با سخن مرکب ست درست تواند شد و فیه نظر زیرا چه برین تقدیر لازم می آید فصل میان ترکیب استنزاجی بلفظ بر زبان و در مثل این ترکیب در استعمال فصحا فصل یافته نشده است چنانست که از روی حقیقت اصل مضاف و مضاف الیه است و فصل میان ایشان درست نیست و قاعده است هر فاعل که بر بنا را مرا باشد مرکب باشد با قبل خود و اگر مرکب با چیزی دیگر بود بگوییم التباس آید اگر گوئی استعمال شیخ سعدی کم ست او را استعمال دیگرے جواب گوییم شیخ سعدی رحمه الله بدعتی استعمال نکرده است زیرا چه در نسخهای قدیم بدین طریق چه گوییم سخن در زبان آفرین و این ادلی و ابلغ ست و بدین عبارت ستایش زیاده است و در قوه آن طاقت ست بنا بر آن که کرده نشده است لیکن در عاشی بوستان نوشته شده است و مثال معنی آنست

چگوییم سخن در حق زبان آفرین ای آفریننده زبان
پس برین تقدیر آفرین مرکب بازبان می شود و فصل لازم می آید لیکن شاعران برین نمط گرد انیدند حکیم سخن بر زبان آفرین معلوم نیست که ایشان را چه باعث شد که بدین راه تکلف و طریق تعسف پوئیدند رحمة الله علی المصنف و الله تعالی اعلم

افریدون - بایاء فارسی نام بادشاه ایران زمین پسر آبتین اولاد طهمورث شاه چون ضحاک آبتین را کشته و دودمان او را تبلقین کاهنان برانداخته فرانکه مادر فریدون را تسلیم کاهن کاویانی کرده او شیر مادگاو کنام او بر بیون و برمایه بود می پرورد چون ضحاک خبر فریدون یافت روزبانان را تلقین کرده مادر فریدون پیش ازان آمده و با فریدون ازان زمین انتقال بهندوستان کرد ضحاک بکینه فریدون آن گاو را کشته هنگامیکه کاوه آهنگر از ضحاک خروج کرده با لشکر بیاری لشکر فریدون پیوست ضحاک گریزنده و شکسته شده فریدون او را بکینه آبتین و آن مادگاو کاویانی او بدر کوه ماسندران و پوست انداخته او را کشته و بدان آویخته و گویند هنوز آن پوست آویخته است کذا فی الشرفنامه و در ادات این لغت را در باب الالف مع النون آورده است یعنی مقصور و گفته است که فریدون اول روز از مهر گان بر تخت سلطنت جلوس کرده خلایق آن روز را عید نوروز و مبارک گرفتند و جشنها ساختند تا امروز در هر سال در ملک بالا

وافریدون حکیم پیشه بود و او سه پسر داشت سلم و تور و ایرج و پانصد سال ملک اند۔

اگمندن - باکاف فارسی انباشتن و پر کردن

اگین هم ازین - یعنی پر و مالا مال و انباشتن و پر کننده و پر کردن و پر کن۔

آلوده دامن - یعنی ملوث و گناهگار و عاصی و فاجر و فاسق و نامقید۔

آماون - ساختن و ساخته شدن و پر کردن و شکن و ساخته گردانیدن کذا فی شرفنامه۔

آمائیدن - مثله۔

آموون - آراستن و آراسته شدن و پر کردن کذا فی رفنامه

و ساخته گردانیدن کذا فی شرفنامه آماهیدن مثله

آمولن - بیوفائی نشناسه را گویند کذا از ان پاپوده اهانیده

آمون - ممدود نام رودیست در ولایت ایران

کنار خوارزم می گذرد و میان رود و میان خراسان

و ماوراء النهر است و در لسان الشعرا بغیر نون گفته است

معنی نخست از قمنیه است اقول این مشتق از آمودن است

بمعنی نخست چنانچه افزون از افزودن۔

آمیختن - غلط کردن چیزی بچیزی۔

آن - اشارت ببعید اختصاریست و بمعنی ازان

و تنگ و صفه طاق و دشتگاه و جایگاه بلند نیز آید

و از شیخ واحدی منقول است که آن اشارت بسوی

چیزی کیفیتیست که در محبوب است که در گفت نیاید و از تقریر

و بیان تجاوز و تمتاز بود و در دستور بمعنی هنگام مسطور

و اقول نیز اشارت بسوی آن جهان بود یعنی

آخرت و در بعضی فرهنگ آن بمعنی شراب و نقل۔

آنان - جمع انست یعنی انکسان۔

آن باد تاشکن - ای بت شکن یعنی ابراهیم علیه السلام

آن زرین زرین - یعنی آفتاب۔

آوردیدن - حمله کردن۔

آویکان - آویختن و آویخته شده و آویزان

آویزگان - ممدود و باکاف تازی و بالف و نون معشوقان و غلمان

اویشن - بایای فارسی و شین هوقوف گیاهی است

منسوب بزلف شاهدان تبازیش سعتر تری خواند۔

آهازیدن - آهیختن یعنی بیرون کشیدن و

برداشتن کذا فی رفنامه۔

آه آشین - ای آه گرم و دردناک۔

آهیختن - یعنی کشیدن باشد مطلقا اعم از قد

کشیدن و شمشیر از غلاف کشیدن و دست از زیری کشیدن

آهرمن - دیو و طایفه تنوگویند که خالق الشر

و الظلمه است کذا فی شرفنامه ذی الادات بغیر مد نیز

همین معنی دارد و در رفنامه گفته است ممدود و غیر ممدود

دیو مطلق و گویند دیو که با لارود و شهاب و یرا

بزنند و بسوزد و بمعنی آهرمن نیز است که رهنمای بدها

باشد بعضی گویند که آهرمن شیطان است بمقابله

یزدان که فرشته است و بعضی دیگر برانند که یزدان نام

خدای تعالی و آهرمن نام شیطان و این اصح است

و قومی برانند که خالق کننده ظلمت و تاریکی و مبهم

رساننده شر و فساد اوست۔

آهنجان - بالکسر و خر نابالغ را در بغل گرفتن و

صراح بمعنی دختر نابالغ را وطی کردن۔

آه عنبرین - ای آه دردناک -

آهنجیدن - انداختن و در قنیه بمعنی کشیدن است و در حاشیه بلقط بخط میان قاضی شه مرقوم است آهنج پوشیده ازین معلوم میشود که بمعنی پوشیدن نیز آمده است -

آهن - معروف و تیغ و شمشیر را نیز آهن گویند -

آهن سرد کوفتن - کنایه از کاری دارد اراده باشد که نتیجه نداشته باشد و بنبل نیاید -

آهنین آشیان - انگشت دان که خیاطان وقت بخیه در انگشت پوشند تا از صدمهٔ سوزن محفوظ باشد در هندی انگشتانه گویند -

آهنین جان - سختی کش و جان سخت

آهنین مغز - آهنین جان است که کنایه از مردم سخت جان و سختی بین و جفاکش باشد و مرد دلاور را نیز آهنین جان و آهنین جگر گویند -

آهون - بوزن ماهون سوراخ و نقب که در زیر زمین و دیوار در کنند و در زنند کذا فی شرفنامه بهندوی آنرا سیندھ میگویند و این کار دزد است و ایشان را هم بدین جهت آهون نیز گویند -

آهوگان - بفتح واو یعنی آهوبرگان و آهوبچگان این نقط جمع مصغر است یعنی جمع آهوکه مصغر آهو و در شرح سخون این ترکیب اضافی گفته است و گان را بمعنی معدن گمان برده است و گان آهو باغ را داشته است لیکن درین نوع تکلف است -

آهوی زرین - یعنی آفتاب -

آهوی سیمین - شاخی سپید پوست و آن صاحب جشنی ست که در مجلس بروم شراب میدهد کذا فی الاقنیه اقول چون آهوی زرین آفتاب باشد آهوی سیمین ماهتاب بود -

آهوی شیرافگن - ساقی و چشم شاهد -

آهیختن - همان آهختن بمعنی آوردن و کشیدن شمشیر و غیره از غلاف -

آیندگان - کسانیکه درین عالم می آیند -

آیین - رسم و عادت و طرز و روش و زیب و زینت و نام دهی ست نزدیک بغار مومیائی -

آیینهٔ آسمان - یعنی آفتاب عالمتاب -

آیینهٔ بندو آسمان - یعنی آسمان آفتاب امید آرد

آیینهٔ طلعت درویشان - یعنی دل ایشان و قبیل روی ایشان -

آیینهٔ گردان - باکاف فارسی مفتوح آفتاب جهانگرد و امر بگردانیدن آیینه برین معنی بلفک اضافت فاعل و امر باین معنی باشد -

ابدان - بالفتح باذال معجمه خاندان و دودمان و نسل و ذریت و مستحق و خبر داون -

ابر سنبل گون - ابر سیاه -

ابر نیسان - نام بارانی ست که در هوای سرما ببارد و صدف دُر دهد و اژدها و ماران و دیگر را نهر اما ارزوی ترکیب ابر بهار را گویند که اهل هند آنرا باران سواتی نامند و آن ابتدای زمستان و انتهای برشکال ست کذا فی فرهنگ فخر قواس -

ابلق مطلق عنان - زمانه و گردش آن -

انبار انس و جان - آدمیان و پریان -

ابنای جهان - یعنی کل مخلوقات از کانی و نباتی و حیوانی -

ابون بضمتین رهی که بدان سنگ گویند کذا فی لغات الطب

اپیون - با دوم فارسی بالفتح که معرب آن فیون است که تریاک باشد و نام دارو نیز هم هست که بیهوشی آرد

اختر شمردن - کنایه از شب بیداریست -

اختر کاوان - و اختر کاویان کلاهها بالفتح همزه و با کاف فارسی و واو در لغت ثانی موقوف یعنی رایت و علم فریدون و آن از چرم بود که کاوه آهنگر روز خروج بر سر چوبی کرده و علم ساخته بطلب فریدون بیرون آمده چون بفریدون پیوسته و فریدون علی کاوه اژدها گرفته و آن علم چرمین را مبارک شمرده و بجامه پوشیده و لعل و جواهر بر و نشانده آخر همه سلاطین آنرا میمون گرفته و باز آنرا مکلل و مرصع بلعل و جواهر نهایت ساخته آخر الامر چون در عهد خلافت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه فراسان تسخیر شده و یکی از لشکر اسلام آنرا بغنایم یافته امیر المؤمنین آنرا میان مسلمانان قسمت کرده داد

اخه بان - بالفتح قماش و متاع و اسباب کالای برگزیده -

اردیم بیکران سقف بسیار -

اران - بالفتح یکم بار داده شد نام ولایتی که انجا معادن زرست و نقره کذا فی عجایب البلدان و در قهستان کوهستان اران بالفتح و تشدید الراء المهملة و تخفیفها شهرهای فارس تقریب آن ارجان است بالفتح و تشدید الراء المهملة و الجیم -

ارباین - ملح آب و آن نوعی از ماهی خرد است که هندیش جهینکه نامند و بلغت اهل شام گل ماهونه گویند

ارجان - بلغت اهل مغرب چاپلوزه باشد و بعضی استادان چنان بگوش خورده که بادام کوهی ست -

ارجهان - نوعی از جداول و اشکال اسرار علوم نجوم و نام موضعی ست از مضافات شیراز و نام دهی ست از نواحی نیشاپور -

اردستان - بالفتح با دال مکسور نام ولایتی ست از ولایتهای بالادست و انجا انارهای خوب میشوند کذا فی العلمی -

اردن - همان اردن محمود و بهر دو معنی مذکورست

ارووان - نام بادشاهی از آل کشتاسب شاه و بمعنی اگر دوان مرکب ست کذا فی شرفنامه و در قهستانیه ست بالفتح با دال موقوف نام بادشاهی از ایران زمین -

ارغوان - بضم همزه و ذال معجمه شهریست عظیم بشام که گور یعقوب و چاه یوسف علیهما السلام بارون ست و مسکن یعقوب بدروازه فرسنگی اوست کذا فی عجایب البلدان -

ارزان - ضد گران نرخ و معنی ترکیب اگر ارزان -

ارزن - بالفتح نام غله که تهازیش دخن و هندی جینه گویند و بمعنی اگر زن مرکب ست

و نوعی از درخت بادام کوهی که ثمر آن بسیار تلخ باشد و آنرا در دوا بکار برند و چوب آنرا عصا کنند و پوست آنرا بر کمان پیچند.

ارغن زرین - عجمه می زعفرانی و ستارگان کذا فی القنیه و نیز عبارت از آن حباب خرد که از تیزی شراب در شراب افتد هنگام ریختن می در پیاله هند آنرا جهانه نامند.

ارزیتون - نام دختر بادشاه مغرب که در خبالات بهرام گور بود.

ارزیدن - لائق بودن و سزیدن چنانچه گوئی او بدین می ارزد یعنی نمیشود و مایها بودن کذا فی القنیه اقول یعنی با قدر و قیمت.

ارسلان - نام بادشاه ایران زمین و شیر کذا فی الادات.

ارطیون - زیرک و دانا و نیز نام مردی که دانا نزد حکمای روم بود.

ارغن ارغنون - کلاهها بالفتح نوعی از سازهای ساخته افلاطون که رومیان نواز ند و در زفانگویا ترجمه مزامیر است مثل باب و چنگ و بربط و طنبور و در قنیه است گویند سازیست که هزار آدمی از مرد و زن پیر و جوان مزامیر مختلفه و آواز های متنوعه یکبارگی سازکنند و بنوازند آنرا ارغنون گویند کذا اسمع و در دستور مسطور است ارغنون ساز و آواز هفتاد و دختر خواننده و سازنده که یکبار بر کشند.

ارغوان - بفتح یکم و سوم نام گلیست و افسوس که تا بازیش حسرت خوانند و نیز چیزی عاریت و نیز نام شهری از ایران زمین سرحد توران زمین و نام گلی ست رنگ سرخ و قیل گیاهیست سرخ صحیح آنست که درخت ست شاخهای آن باریک میشود گویا که مرجان میشود در تمام سال یکبار برگ آرد و تبامل معلوم شود.

ارمغان - از شیخ واحدی بفتح یکم و ضم سوم محقق تحفه و سوغاتیکه برای دوستان از جائی بیارند یا بفرستند و بعنی اگر مغان مرکب ست تبازیش عراضه خوانند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا گوید درست که درم و دینار را نیز گویند.

ارمقان - بوزن زرگران جهان ارمغان بفتحتین اول و بفتحه گویند یرمقان بیارید و نقطه ست تحله کذا فی القنیه منقول از لسان الشعرا لیکن نسخه که نزد کاتب ست در ان ارمغان با نون ست چنانچه بالا گذشت و در ادات نیز همچنان با نون ست بمعنی اول و آخر پس ازین معلوم میشود که قاف تصحیف و صحیح همانست که گذشت لیکن از لسان الشعرا معلوم میشود که میم مفتوح ست زیرا چه بروزن زرگران گفته است.

ارمن - بالکسر نام ولایتیست در کوهپایه ابریشم ارمنی بدان منسوبست و در دستور مسطورست ارمن نام شهریست منسوب بکوه و گل و سکون جای و مخفف اگر من هم آمده.

ارمین - نام سپر چارمین کیقباد شاه برادر خرد کیکاؤس شاه -

ارزه زبان - بالفتح تیز زبان -

آرمون - زرے که مزدور پیش از مزدوری دهند -

ارهنگ حسین - بالفتح با کاف فارسی بوزن فرهنگ نام قصبه که مدفن سر امیر المومنین حسین در انجاست چنانچه در لغت ارهنگ بوزن فرهنگ ست که گذشت

از اندازه بیرون - یعنی بسیار و بیشتر -

از بد مذهبان - یعنی فلاکیه کذا فی القنیه و معنی ترکیب مفید نیست -

از پای در آمدن - بمعنی عاجز شدن و کشتن و بلغزیدن و بیفتادن باشد -

از پیر کار شدن - کنایه از بیخودی و بی اختیاری و اضطراب کردن باشد -

از بن دندان - یعنی از بن گوش ست که کنایه از طوع و رضا و رغبت و از ته دل و بکنون خاطر باشد خاقانی از بن گوش کنایه از ته دل شنیدن باشد و از بن دندان کنایه از ته دل گفتن باشد و قیل خیره و بهره تمام تر و کرده شده کذا فی آنندراج

از بن سی و دو دندان - یعنی از بن سی و دو دست که کنایه از طوع و رغبت باشد -

از بن ناخن - کنایه از ذخیره جمع شده باشد و کنایه از اطاعت و بندگی و ته دل هم هست -

از پوست بر آمدن - کنایه از کشف راز و احوال خود کردن و ترک دنیا نمودن و از خودی و نفسانیت باز آمدن و خندان بودن و بمقصود رسیدن باشد

از خر افتادن - کنایه از مردن و از عالم رفتن باشد

از دست بر گرفتن - کنایه از نیست و نابود گردانیدن بود -

از دست در بر جستن - یعنی از خر افتادن ست که مردن و از عالم رفتن باشد -

از دست رفتن - کنایه از بیخودی و بی اختیاری و اضطراب کردن باشد -

از کان - مردم بیکار و جهول و کاهل و باطل

از کان - بمعنی از کان مرقوم -

از کن - شبکه و روزن باشد که از پس آن نگاه توان کرد -

از پای در آوردن - یعنی افگندن کذا فی القنیه لیکن از روی ترکیب متعدی لغت سابق ست پس معنی این عاجز گردانیدن و لغزانیدن نیز باشد

از زبان جستن - کنایه از خطا و سهو کردن در گفتگو باشد -

از سر پا روان شدن - کنایه از زود روان شدن و تعجیل رفتن باشد -

از شکم افتادن - کنایه از مردن و از عالم رفتن باشد

از گرد رفتن - کنایه از ضائع و تلف شدن باشد

از پای در گشتن - ای لغزیدن و بیفتادن کذا فی القنیه -

از پی مغز فاخیان - باسوم فارسی یعنی از پی

ترسی دماغ آدمیان کذا فی المؤید الفضلاء۔
ازدست برآوردن ۔ یعنی کشتن کذا فی القنیہ۔
ازدن ۔ بمعنی رنگ کردن باشد و بمعنی خلانیدن سوزن ہم بنظر آمدہ۔
ازدوسندان ۔ چاروندان ازدہم کش چاروندان پیشین کذا فی القنیہ لکن ۔ ۔ ۔

بمعنی خداوندست چنانچه دزدگاه بان و کشتی بان و دربان وغیر آن۔

استرون تن۔ بانجت ژند و پازند بمعنی بستن باشد که در مقابل کشودن ست۔

استره لیسیدن۔ کنایه از دلیری و جانبازی کردن باشد۔

استن۔ ستون عمارت را گویند۔

استوان بمعنی استواست که محکم و مضبوط باشد و نیز امین و معتمد

استودان۔ دخمه و مقبره گبران را گویند۔

اسکندان۔ بمعنی کلیدان ست که محل بستن و کشادن درباغ و خانه تحویل و امثال آن باشد بعربی معلق خوانند۔

استهیدن۔ بکسر اول و ثالث لکاریدن تیز و آبدار

اسیرازمین۔ یعنی نباتات

اسرافین۔ بوزن و معنی اسرافیل کذا فی التحفه

اسفاهان۔ همان اسپاهان۔

اسطخدوس۔ زروک کذا فی لغات الطب۔

اسقوردیون۔ بضم اول و سوم و کسر ششم و فتح هشتم سیر وشی کذا فی رفائق گویا۔

اسقورون۔ ریم آهن باشد و بعربی خبث الحدید خوانند

اسقوروفوریون۔ بفتح اول و مفتم و ضم سوم و پنجم و دوازدهم و کسر هشتم بیخ کبر رومی ست۔

اسقولوقندریون بفتح اول و دوم و ضم سوم و پنجم و دوازدهم و کسر هفتم با واو موقوف بشله آسیابی

اسکنجبین۔ بکسر همزه و زیادت الف از سکر انگبین نیز گویند و آن آنست که سکر و شهد و روغن گنجد یکجا کرده می خورند۔

اسماعیلین۔ بوزن و معنی اسماعیل۔

اشتان۔ بالضم گیاهیست که هندوی چوکا گویند۔

اشک شکرین یعنی گریه شادی۔

اشک شیرین۔ همشله۔

اشپیختن و اشپوختن۔ بمعنی پاشیدن باشد اعم ازانکه آب باشد یا چیزے دیگر۔

اصفهان۔ همان اسپهان و آن شهرے باشد دارالسلطنت در ملک عراق اهل وی زیرک باشند در صناعتها و آن شهر را در قدیم دارالنصف گفتندی گویند دجال ازانجا خروج کند و ابتدائے فتوا ازانجا شود گویند یکه چهل روز در انجا باشد بخیال متمسک گردد و بالا گذشت۔

اغاردون۔ بارار موقوف و اغاریدن همان اغاردون و آغاریدن محدود۔

افاقیقون۔ تخم زیتون وشتی۔

افتادن از دست افتادگان یعنی خراب شدن از دعای مظلومان۔

افتادن۔ بالضم صدیه خاستن و دور شدن و اشباع او فتادن دلالتی تمام بضم یکم کذا فی شرفنامه و نیز بمعنی تواضع کردن۔

افتیمون۔ زیره رومی که سرخ و سبز ست۔

افدمیدن شگفتگی کردن۔

افراختن - باخا موقوف برآوردن و بلند کردن و برکشیدن و بنا کردن و روا است که همزه را حذف کنند و فا را فتح دهند کذا فی رفائی گویا۔

افسونی چیزے شدن - کنایه از عادت کردن بچیزی باشد که ترک آن قادر نباشد۔

افراختن - آراستن و خوش کردن و بالا بیدن و زیب دادن کذا فی شرفنامه و در قنیه مذکور است افراز بیدن بمعنی افراختن یعنی برآوردن و برکشیدن و بالا بردن۔

افلاطون - مقل که بهندی گوگل گویند۔

افیلون - بمثله گویند که اگر خاکستر آنرا با روغن بادام بر موضع ریش بمالند موی برآرد بعربی شیح خوانند۔

افراسلتن - باسین موقوف همان افراختن۔

افرندیدن - زیب دادن و آراستن و زینت کردن۔

افروختن - باواو فارسی و خا موقوف روشن کردن و روشن شدن کذا فی شرفنامه و در اوات بمعنی اخیر فقط است و مراد آن روشن کردن آتش است مطلق بلکه فی الحقیقه معنی افروختن آتش مشتعل کردنست که تبازی و قد گویند و استعمال این در غایت شهرتست که چون چراغ کشته شده باشد یا چراغ نباشد بگویند چراغ بیفروز اما چون روشنائی چراغ کم شود نگویند که بیفروز بلکه گویند که روشن بکن و آفتاب را نگویند که افروخته است و در رفائی گوید یاند گورست

افروزیدن افروختن یعنی آتش برکردن ست

افریدون - بالکسر باید فارسی همان افریدون ممدود که بادشاهی بود مشهور و بعضے گویند افریدون نوح علیه السلام و بعضی ذوالقرنین اعظم اورا میدانند کذا فی شرفنامه لیکن مشهور بفتح ست۔

افرازدن - بالفتح باز او موقوف اوندی مانند نمکدان چوب و غیر آن که دران حوائج دیگ بدارند تا بازیش مفرحه خوانند کذا فی القنیه اما تر کیبی چوبی که دران آلت چیزی بدارند۔

افندیدن - جنگ و خصومت کردن۔

افلاکیان - کنایه از ثوابت و سیارات و طائفه باشند از بیدینان و بدمذهبان۔

افروليدن - باواو یا فارسی برانگیختن بجنگ

افساندن و افسانیدن - گردو سبوس و جز آن از غله دور کردن و گرد و جز آن تیز که برجامه و امثال آن نشسته باشد دور کردن و در رفائی گویا مذکورست اگر همزه را حذف کنند بکسر فا توانند۔

افدیدن - بروزن خندیدن شکفتگی کردن و تعجب نمودن باشد

افسانیدن - بالفتح باسین مهمله فسانیدن یعنی مالیدن و راست و دوام گردانیدن چنانکه گویند مارا فسانی یعنی افسونگری و بحذف همزه و کسر فا نیز گویند کذا فی رفائی گویا۔

افسرشدن - کنایه از بادشاه شدن۔

افسردن - سرد شدن و یخ بستن و منجمد گردیدن باشد و از کسے دل سرد شدن هم هست در رفائی گویا

مذکور است اگر همزه را حذف کنند بکسر خوانند
اقوال بضم فاء اولی است بموافقت ضم سین
زیرا چه بکسر فاء لازم می آید خروج کسره بسوی ضمه
و آن ثقیل ست۔

اوسین۔ دارنی که بیارسار گویند و این لغت روسیست کذا فی
افسون۔ کلماتی که دونان و ساحران جهت
حصول اغراض بکار بندند و سحر و همزه نیز آمده است
افشاردن۔ بارا موقوف شپلیدن۔
افشان معروف ریزان و ریزنده و بریز۔
افشاندن۔ و افشانیدن ریختن و نثار کردن
گذاشتن مشترک الادات ولیکن در استعمال بمعنی
نثار و قربان کردن نیز آمده است چنانچه در بیت
ع گردست و سر هزار جانم بدر پای مبارکت فشانم
یعنی نثار و قربان کنم زیرا چه جان ارزیختن گفتن
از استعمال بعید ست۔
افشردن۔ همان افشاردن اما در لغت
فشردن بمعنی پای محکم داشتن نیز هست۔
افشون۔ چیزی باشد مانند تخمه دوست و
دسته نیز دارد که دهقانان بدان غله کوفته شده را
بر باد دهند تا کاه ازان جدا شود۔
افسنتین۔ نوعی از بوی مادران کوهی ست
گل آن با اقحوان و تلخی آن بصبر نزدیک باشد
و بد و چشم را سود وار د۔
افسیس۔ نام شخصیست که بسیار کریم و صاحب
همت بود مانند حاتم و حسن و سوزنی در اشعار خود
ذکر آن بسیار کرده اند۔
افعی قربان یعنی کمان تیر اندازی
افغان۔ بالفتح فریاد و عوغا و نیز قبایلیست
افلاطن و افلاطون۔ نام حکیمی که رئیس
ذوالقرنین در جهان بکردنی جهان گیری و انیس
و جلیس او بود و او را خمنون وضع کرده اوست
و ارسطو در علمی مخصوص شاگرد اوست۔
افلاک شناسان۔ باکان موقوف یعنی منجمان
اقارون۔ دوائی باشد که بفارسی اگرد و بعربی
عود الوج خوانند سطبر و گره دار و سفید میباشد
و باد را قوت دهد اهل هند بیخ خوانند گذا فی الطب
اقطن۔ غلهٔ ایست که آنرا ماش خوانند۔
اقشون۔ دوائیست گرم و لطیف و آن را
شیرازی حبیص خوانند۔
اقومارثون۔ رازیانهٔ صحرائی باشد۔
اقویلیاسمون۔ روغن بلسان را گویند۔
اکدشان۔ جمع اکدش که در ترکی نام کوهست
اکسولیاتون۔ رستنی باشد که آنرا تمازی حامل المار
خوانند و آن پیوسته در آب و بیشتر بر کنار آن بسیار
باشد برگ بیرگ کاسنی و بر سر آن تخمی
بود سیاه رنگ و سرخی مائل۔
اکسون۔ بالفتح نوعی از دیبای سیاه و جامهٔ
سیاه قیمتی باشد که اکابر بجهت تفاخر پوشند و بکسر
در قنینه نوشته۔
اکوان۔ باکاف فارسی دیو یکه رستم را در ربا انداخته

وهم بدست رستم کشته شد ومعنی کل ارغوان نیز مفهوم آید
اکلیون نام مرغی وعلتی ست که از ابتازی قوباء بهندی واو گویند۔
الان - بالفتح نام ولایتی ست از ترکستان زمین وقیل نام شهرے کذا فی شرفنامه در قطنیه مذکور ست نام کوهیست در عرفات۔
الانیون - بلغت یونانی رسن اگویند وآن نوعی از فیلگوش ست بیخ آنرا مرکنند وآنرا بجمیل شامی خوانند۔
الپ ارسلان - بابر فارسی نام بادشاهی ست ونام مردی بلاد رکذا فی الادات۔
التفاختن - باخا معجمه وتاء مثناة فوقانی والفخت والفخدان کلهم بالفتح کسب کردن وگرد کردن واندوختن وجمع کردن وبهم رسانیدن۔
الات کوفیان - کنایت از چیزے کرتچه الات کوفیان کرشت وبعضے کنایت از ذکر یعنی آلت تناسل می کنند۔
التفجیدن - تحمل کردن کنانیدن جمع آوردن
التفقدن - جمع کردن واندوختن التفجیدن والتفیدن همچنان۔
النجان - نام الکه ایست در حدفاهان که بیخ خوب در انجا پیدا میشود۔ (بمعنی جاگیر)
اماموان - بلغت یونانی ... آنست که آنرا بفارسی ماهیون وبعربی حماما نامند بول را براند گرم وخشک در دوم گذا فی بعض لغات الطیب
امعاسیدن - بالغت رومی آب غوره را گویند وبتازی ماء الحصرم خوانند۔
امیان - همیان مال که کیسه در باشد کذا فی الادات
امیر آب جیوان - خواجه خضر علیه السلام
انباردن و انباشتن - بفتحها وبارا بوسین موقوف بر کردن جامی عمیق بخاک وجز آن
انباریدن بمثله۔
انبان - بالفتح پوست بز غاله خشک کرده که درویشان درمیان بندند وذخیره در وبدارند تا بنا بیش جوال خوانند وقیل خریطه که در وهر چیزه باشد بدارند۔
ان - بفتح اول وسکون نون بلغت فرزند وپسر والده را گویند که در باشد ودر معنی آن هم ست که در مقابل این ست۔
انباخون - قلعه وحصار وجامی محکم را گویند۔
انیران - بالفتح وبهارم مجمه سی ام روز از ماه گذا فی شرفنامه ودر قطنیه هم بدین معنی ست۔
انبوبیدن - با واو فارسی بوکردن گذا فی شرفنامه ودر قطنیه منقول از حاشیه زفانگو ست که انبوبیدن ستایش وبانگ کردن چنانچه انبوبیدن بغیر با۔
انبیزیدن - پر کردن گذا فی زفانگویا۔
انجامیدن - آخر شدن کار۔
انجختن - بالفتح بتقدیم جیم بر حبتن۔
انجم فسارودن - محکم کردن وستبلیدن

کذا فی القنیه -

انجمن مجلس و مجمع مردان -

انجمن کهکشان - راه کهکشان -

انجیدن - بمعنی استرون یعنی حجامت کردن و ریزه ریزه کردن هم گفته اند و بمعنی آب دادن هم بنظر آمده و در قنیه بمعنی پران کشیدن قبوم

انجیردن - بالفتح سوراخ کردن چه انجیر بمعنی سوراخ است

اندائیدن - کاهگل کردن -

اندخسیدن - بالفتح پناه گرفتن و پناه دادن و حمایت نمودن و پشتی کردن -

اندریمان - نام مبارز تورانی که در جنگ دوازده رخ بدست گرگین میلاد کشته شده -

اندکان - نام شهرے و ولایتی ست مابین سمرقند و چین -

اندوختن - با خا موقوف - پس گزاردن و اگزاردن و حاصل کردن و گرد کردن کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی اندوزچیزی و در کنده گفته است چنانچه گذشت ازین معلوم میشود که معنی اندوختن دور کردن هم باشد -

اندهان - جمع اندوه بر خلاف قیاس -

اندیدن - سخن بشک گفتن -

انگارون - بالفتح با کاف فارسی و الف موقوف و نگاشتن با کاف فارسی و شین موقوف پنداشتن کذا فی القنیه و در رشیدی نگارون گوید است انگاریدن و انگاشتن و انگمان بردن و در شرفنامه بمعنی انگار تصویر کردن و تصور کردن و تصور کننده آورده است ازین معلوم میشود که معنی آن هر کی تصور کردن پیراچه انگار امرست و مشتق ازان ست -

انگبین - شهد و عسل را مانند و معرب آن انجبین ست بضم کاف مشهورست و در علمی بفتح مذکورست -

انگدان - با کاف فارسی بوزن مرزبان خاکستری که تابزنش بسباس خوانند و در فرهنگی ست خلاف و نوعی از عطر کذا فی القنیه و فیه ایضا محل آجزای این هر دو معنی اخیر از دستور الافاضل ست جامع این لغات و در دستور مذکور دیدم ان و از آن مسطورست و در رادات نیز همچنین ست زیرا چه گفته است که آنرا بسباس خوانند و در ای آن نساس آگویند یعنی دیو مردم و آن جانورے باشد وحشی شبیه بآدمی و در مؤید الفوائد بمعنی بسباس آمده که هندی حاوتری میگویند و نوعی از عطر کذا فی القنیه و نام درختی هم ست که صمغ آنرا بعربی علت گویند و معرب آن انجدان ست و با معنی با ذال معجمه هم آمده کذا فی دستور و نام قریه ایست از قرای کاشان که با نگوان اشتهار دارد

انگشت بدندان گزیدن - یعنی افسوس کردن و بزنهار ازمنع کردن ست دیگری را از فعلے که نشاید کرد و بزنهار کنایت از تحیر شدن چنانچه معروفست

انگشت کنیز کان - نوعی از انگور هاے کوهی ست کذا فی القنیه -

انگشت بدندان - یعنی تعجب کذا فی القنیه

انگشت بدندان نهادن - مثله کذا فی القنیه و قنیه با قیه و معنی لغت مشهور ست نیاز نمے آید - یعنی و تعجب

انگشت بر حرف نهادن - یعنی عیب گردن و نکته گیری کردن -

انگشت بر چشم نهادن - کنایه از قبول کردن و مسلم داشتن است و انگشت بر دیده نهادن هم همین ست -

انگشت بر دهان گذاشتن - کنایه از حسرت و افسوس و ندامت و پشیمانی باشد -

انگشت بر لب زدن - کسی را بر سر حرف آوردن

انگشت خائیدن - کنایه از حسرت و افسوس و ندامت و پشیمانی باشد -

انگشتک زدن - بمعنی انگشت زدن باشد یعنی در هنگام خوشحالی انگشتان را بر هم زنند چنانچه صدای از ان ظاهر گردد -

انگشت گزیدن - تاسف و پشیمانی و ندامت و حیرت باشد -

انگشت گشیدن - کنایه از محو کردن و نابود انگاشتن باشد -

انگشت نهادن - بمعنی انگشت و شمار ست و کنایه از اعتراض کردن و عیب گرفتن -

انگشت نیل کشیدن - کنایه از رسوائی و نشان فقر و ترک دادن کاری باشد -

انگشت بر دهان نهادن - افسوس کردن ست بر کاری که برخلاف مراد باشد و نیز اشارت کردن ست دیگری را برای سکوت و نیز کنایت از متحیر شدن -

انگشت سمین - بمعنی انگشت ابهام آمده که انگشت نر باشد -

انگشت مسمین - بزرگترین انگشت ها و آن وسطی ست -

آن نگاوین - بالفتح با دو متجانس فارسی مضموم مفتوحهای خوب کذا فی زفانگویا -

انگلیون - بالفتح با کاف فارسی نام کتاب نصاری که انجیل عیسی باشد و نام کتاب مانی نقاش هم است و دیباچی بوده است هفت رنگ که هفت رنگ دران ظاهر شده اند گویند این لغت هر جا که باشد عیسی و صلیب و چلیپا مذکور میگردد و مراد ازان انجیل ست و جائیکه با نقش و نگار و گل و لاله گفته میشود غرض ازان کتاب مانی نقاش باشد و به قلمون رانیز گویند و آن نوعی از چلپاست -

انگیختن - با کاف فارسی از جائی جنبانیدن و برشوراندن و پیدا کردن و ساختن و افشا کردن و کشیدن و دور کردن -

انگیزیدن - با کاف فارسی همان انگیختن -

انومیدن - بالفتح با واو فارسی نوحه و زاری

کردن و در فرهنگ بمعنی نالیدن هم آمده۔
اولیسون ۔ بفتح یکم و کسر دوم رازیانه رومی کذا فی طب حقائق الاشیا و در لغات طب میگویند والان رومی۔
او بار یدن ۔ باو او فارسی نالہ وزاری کردن و ناچاریدہ فرو بردن کہ بعربی بلع گویند و گشتے افگندن ہم ست۔
او ارین ۔ بدوزشت را گویند۔
او باشیدن ۔ بمعنی افگندن و پر کردن باشد۔
او چیت پین ۔ بمعنی انگشت در لغت زند و پاژند آمدہ و خواہ انگشت دست باشد خواہ انگشت پا
او چیزیان ۔ بمعنی ماہیات باشد کہ جمع ماہیت ست
او واسالیدون ۔ بیونانی کرچس کوہی گویند و تخم آنرا فطر اسالیون خوانند۔
او فردون ۔ بلغت زند و پاژند بمعنی مردن و از عالم رفتن باشد۔
او رامن ۔ نوعی از خواندگی و گویندگی باشد کہ آن خاصہ پارسیان ست و شعر آن زبان پہلوی باشد و نام وہی ست از توابع و مضافات جوشقان مشہور بابو رامہ و چون این قسم گویندگی را شخصے از خنیاگران آن دہ وضع کردہ بود و بنابر آن شہرت باو رامن یافت۔
او ردیدن ۔ حملہ کردن و جنگ نمودن باشد
او رنجین و **او رنجن** ۔ میلی باشد از طلا و نقرہ کہ زنان در دست و پا کنند۔
او رندیدن ۔ فریب دادن و مکر و حیلہ نمودن
او روختن ۔ بمعنی افروختن ست کہ روشن کردن آتش و چراغ باشد۔
او ژن ۔ بمعنی انداز باشد کہ از افگندن و انداختن باشد و بمعنی فاعل ہم آمدہ کہ افگندہ و انداز زندہ باشد و امر باو معنی ہم آمدہ یعنی بیفگن و بینداز و قتل و کشتن را نیز گویند۔
او ژندیدن ۔ باو ژ فارسی بمعنی افگندن و انداختن باشد۔
او ژولیدن ۔ بالفتح باو ژ فارسی بروزن افروزیدن بمعنی آمیختن کہ معنی آن از جاے جنبانیدن و برشوراندن ست و بمعنی پریشان کردن ہم بنظر آمدہ۔
او فتادن ۔ باو او فارسی و فا موقوف بمعنی افتادن کہ از پا در آمدن و دور شدن باشد۔
او ویش ۔ بالفتح سعتر کہ گیاہی ست و قیل نوعی از سبزہای باکولی کہ درمیان پیاز و ترب کاز زندش ہندش سانتھ گویند از ملک بالا در ہند مے آید کذا فی القنیہ و نیز بالا گذشت۔
اہرمن ۔ بالفتح ہمان آہرمن مذکور و اہرمن نام داماد قیصر روم و ہم سلف کشتاسپ شاہ۔
اہل دروں ۔ مقرب و خواص و محرم اسرار۔
ایام بسر بردن ۔ ای زندگانی کردن و معنی ترکیبی روزگار بآخر رسانیدن۔
ایخان ۔ بالکسر خا معجمہ نام ولایت ترکان

کذا فی الدستور۔

ایتگین - باکاف فارسی خداوند و خانه دار و اسامی ترکان کذا فی القنیه۔

ایدون - بالفتح اکنون و قیل بالکسر بایه فارسی کذا فی شرفنامه و در زفانگو بامعنی انچنین مذکور است

ایران - ولایت خراسان و عراق و فارس و کرمان و ارمنستان و طبرستان و آذربایجان و اهواز کذا فی شرفنامه و در ادوات ایران نام ولایتی ست برین طرف آب آمون که همیشه دارالملک ملوک کبار عجم بوده است۔

ایرگان - بمعنی مردان باشد۔

ایرمان - بایه فارسی و راء موقوف مهمان اما مهمان طفیلی که بی دعوت یاران و آشنایان بجائی رود و یا خود بی آنکه او را طلبیده باشند برود و شخصی را نیز گویند که بی رضا در خانه یا بملک کسی فرود آید و بمعنی ندامت و پشیمانی هم بنظر آمده و نام شهری از مدینه هم هست و بعضی آنرا زرو و اریان کوهستان هم گفته اند۔

ای روزگار زرگان - بانجم موقوف ای بید دولتان و اجل گرفتگان کذا فی القنیه۔

ایلخان - بالام موقوف نام ممدوح بندگی شیخ مصلح الدین سعدی شیرازی رح۔

این - ضد آن یعنی این و اتمام اشارت قریب ست و هم از بهر کنایت ازین جهان بود و نیز مسکر را گویند۔

این پیرزن - یعنی دنیا۔

این پرده نیلگون - یعنی آسمان۔

این خم آهن گون - مشاله۔

این دژ رویین - کنایه از فلک۔

این دده دیوان - یعنی دنیا۔

این ده ویران - مشاله۔

این زن - یعنی دنیا۔

این کوچه پاستان - مشاله۔

این نقره گیران - یعنی طالبان دنیای فانی و نیز شراب خوران که می به پیاله خورند و نیز بمعنی قحبگان مستعمل۔

این و آن - کنایت ست از جهان و روزگار کذا فی مؤید الفوائد و نیز کنایت از دنیا و آخرت و در مرض بمعنی فکر و تفکر و اشارت بتقریب و بعید و نیز برای تعمیم آمده است۔

فصل فی الترکی

ارسلان - شیر و نیز بادشاهی۔

ارسلن - مشاله۔

ازن - بفتح یکم و ضم دوم آب۔

ازن - بمعنی تین دران۔

اسن - بکسر تین سلامت۔

اقن - بفتح یکم و کسر دوم تاختن۔

اکن - بفتح یکم و کسر دوم پشیانی و در تبیان اللغات الترکی اکن باکاف فارسی دیده شده است۔

اندن - بفتح یکم و سوم سخن گفتن از راه تعجب گویان و تکبر

انگیروان - بفتح یکم و سوم و پنجم از بهشیان -
اوردن - بضم یکم و سوم بیزم -
اودرکان - بضم یکم و پنجم و کسر سوم میرانند -
اون - بضم یکم و فتح دوم آواز -
ایلنگان - بالفتح آفرینند -
این - بکسر یکم و فتح دوم یکبارگی -

باب الواو

فصل فی العربی

ایلو - پدرشدن و غذا دادن و پروردن
احشو - بالکسر رانده شوید و خوار شوید ای
کافران در آتش دوزخ -
اوو - فریقین -
ارجو - امید میدارم -
اسو - دارو در جراحت کردن و جراحت را
دوا کردن -
الو - بالفتح تقصیر کردن و توانستن بضمتین خدا او مان و صاحبان
امتازو - بالکسر که در قرآن آمده
فعل امر ست یعنی جدا شوید -
اوسو - بالفتح ربودن و ربایش -
او - بمعنی با و بل هم آمده -

فصل فی الفارسی

آبخو - جزیره و عمیق را گویند که میان دریا باشد
یعنی دختان و نباتات آن ظاهر بود لیکن آب داشته باشد
و تفیش دران نتوان کرد -
آب رو - با با بر مکسور و معروف یعنی تازگی و

تری و روشنائی روی و عزت و حرمت مردم
کذا فی شرفنامه و در علمی مذکور ست آب روبا با
موقوف آنکه پیش بزرگان قدری و قیمتی دارد
آلو - گل نیلوفر را گویند -
آتش گاو - چوبی که بدان آتش را بگیرند و
در تنور و با مذان تا افروخته شود کذا فی الفقینه
و معنی ترکیبی کاوندهٔ آتش -
آرزو - مدد و بازار موقوف کشش خاطر که
عرب شهوت نامند کذا فی الادات -
آزاد دارو - نوعی از چقندر صحرائی ست بیخ
آنرا علیمو گویند -
آشنا و - بمعنی شناور باشد -
آشو - مخفف آشوب که غوغا و شور و فتنه باشد
آفتاب زرد رو - یعنی خربزه -
الاو - آتش شعله ناک را گویند -
آلو - نام میوه ایست خوش و ترش میشود و آش
ازان هم می پزند و آلو با لام مشدد نیز ست کذا فی العلم
آمیزه مو - با با فارسی یعنی مردم دو موے
که بتاو لیش کهل خوانند -
آمویه رو - نام لب آبی ست که میان خراسان
و ما وراء النهر ست زیرتر بذو خوارزم میرود
و در نسخهٔ مذکور ست زمینی ست میان جیحون و فرات
آن تر رو - اشارت سوی ساقی ست -
آوو - با لمد و فتح واو اول نام شهر ست این
هر سه لغت از قنیه ست -

آو - بشیرازی زبان آب راگویند
آهن گاو - شیار که مهندش پهال گویند کذا فی فرهنگ جهانگیری
آهو - مابقی روشنی و غایت شهرت که عرب غزال نامند و نیز بمعنی عیب آید کذا فی شرفنامه و دیوانات مذکور است آهو عیب عیب گیران بمعنی ایست یا دام چشم و بعضے بمعنی چشم شاهدان نیز استعمال کرده اند اما اکثر استعمال بمعنی شاهدان که آهوان چشم اند -
ارسطو - همان ارسطاطالیس که گذشت -
ارغوانی - بمعنی ارغوان است -
ارمانو - نام میوه ایست از نواحی همدان -
ارنجو - بالضم همنی ست که حلوای آن بغایت دلپسند و مقوی و منفعت دهد در دکر با -
ازکار او - آثار عبادت و طاعت او و بی نیازی او کذا فی القنیه و بمعنی میانه او نیز آید -
ازگشتن نام تو - ای از شوق نام تو -
استوخودوس - قند کذا فی لغات الطب و بیدانی گاو و بحری را گویند و بروی قطاس خوانند -
اسو - جانب و طرف و سو بالضم اول مخفف اسو باشد و بمعنی ربودن و ربایندگی و ربایش ست
اشترگاو - بالضم با کاف فارسی شتر گاو و ران بهیمه ایست و شتی تبازیش زرافه گویند کذا فی فرهنگ جهانگیری
اشبو - بالفتح انگشت وان کذا فی شرفنامه و دیوانات الفضلا مذکور ست اشبو بالضم و قیل بالفتح انگشت وان -
اشقو - بمعنی انگشت و زغال ست و جائی را نیز گویند که زغال دران ریزند و بعضے برانند که این لغت مترادف اشبوست و بعضے برانند که با موحده تحتانی تصحیف خوانی شده باشد والله اعلم
و بمعنی انگشت هم بدین آمده که بتازی اصبع خوانند بضم اول بمعنی سبزه هم بنظر رسیده -
اشعنان دارو - زوفای خشک انمانند که مشهور بزوفای مصری ست و آن گیاهی ست دوائی شبیه ببرگ حنا استعمار نافع
اشو - بمعنی بهشت باشد و در لغت ژند و پاژند بمقابل دوزخ
اشو - آتش شعله ناک را گویند -
الماس تو - ای دندان تو -
الو - نام میوه کذائی شرفنامه و در علمی چنانچه گذشت در ممدوح -
اندا و سا بکسر هر چهار دشتی یعنی تره بیابانی که بتازیش ایهقان خوانند -
اندخسو - تباه کذا فی القنیه -
انزرو - پازهر -
انگشتو - بالفتح با کاف فارسی مضموم مالیده -
انمیو - درختی ست بزرگ بقیاس خرمای هندی و بوقت رستن با برگ و گل و بار میروید بزبان هندی وبالوه جهوار گویند -
اوریو - بمعنی اوریب ست که بعربی محرف خوانند
اوکو بوم را مندوآن پرنده ایست کوبنحوست

اشتهار دارد۔
اونو۔ بلغت یونانی شراب را گویند۔
اوسو۔ بالفتح والضم ربوده و رایش و بعضی بشین معجمه گویند و بمعنی ماتم و غرامم آمده۔
این زال ابرو۔ اشارت سوی آسمان ست کذا فی القنیه۔
ایرو۔ کنایه از ماه نو ست۔

فصل فی الترکی

ارتو۔ بالضم پوشش۔
ارزلو۔ بضمتین روزی مند۔
ارغاد۔ بالفتح جوی آب و آنرا ارنا بغیر واو نیز گویند۔
اسلو۔ بالضم با عقل۔
اکو۔ بضمتین یوم۔
او۔ بالفتح سید۔
اوتلو۔ بضم یکم و فتح دوم باشرم۔
اماکو۔ بالفتح پهلو۔
ایجکو۔ بالکسر شکنبه۔

باب الهاء

فصل فی العربی

آجله۔ مدود بکسر جیم آن جهان و موعود۔
آخره۔ بمثله۔
آیه۔ مدود نشانی
اباحه۔ مباح گردانیدن۔
اباعر۔ بالضم جماعتی ست که آمیخته باشند از هر جنس کذا فی التاج و در فارسی اوباش میگویند
ابرهه۔ بوزن اشبهه نام سرلشکر اصحاب فیل که برای تخریب خانه کعبه پیل سپید آورده بود و آن پیل محمود نام داشت۔
ابره۔ بکسر تین سوزن و تیزی نیش کژدم۔
ابله۔ دهیدگی که از کثرت کار کردن بر دست و از بسیاری مشی کردن در پا افتد و نیز گول و کم عقل در امر معاش و نیاز در امر معاد و آخرت و نیز جوان غافل مغرور و عیش و زندگانی و عمر و در فارسی آبله معدود آورده اند۔
ابن اللبد۔ بعضی بدبختان علیهما اللعنة مهتر علیه السلام را میگویند و بعضی عزیر را گویند۔
ابن تمثه۔ بالکسر نام مردی تیرانداز۔
ابرهیه۔ اهل فارس آنرا چغند مانند زیره باج کذا فی الطیب
ابن مقله۔ نام واضع خط ثلث و غیره۔
میگویند ابن مقله را بسبب دزدی دستهایش بریده بودند و ابن مقله حضرت رسالت را در خواب دیده کیفیت دست خود از ایشان پرسید فرمودند بشومیت آن که خط کوفه را گردانیدی مستحق این عذاب شدی کذا فی القنیه
ابن حبه۔ نان کذا فی لغات الطب
ابنه۔ دختر۔
ابوه۔ پدران و غذا دادن و پرورون۔
ابه۔ پدر و عار و ننگ و آنچه از آن شرم دارند و در یافتن چیزی که فراموش کرده باشند۔
ابعاد ثلثه۔ طول و عرض و عمق جهان۔

ابوزنه - بانون مشدد بوزنه -
ابوالحرکه - وطی یعنی جماع کذا فی التاج -
ابوالمره - بضم المیم کنیت ابلیس علیه اللعنه -
اتاحه - قی کردن -
اتاوه - خراج وحاصل ملک دادن و رشوت دادن -
استجاه - متوجه شدن -
اترجه - بزنج -
آتلاه - بیعقل وحیران شدن -
آتاه - پاداش دادن -
آتاره - بکسر گرد و غبار گیختن -
اثاله - اصل شدن وغمازی کردن
آتاوه - سخن چینی کردن -
اجاره - مزدوری که بکسی بدهند و اجیر داشتن
اجازه - اذن دادن و در تاج بمعنی وداشتن
اجبه - فراخ پشمانی -
اجمه - نیستان -
اجنجه - مرغان -
احاطه - گرد چیزی درآمدن و دانستن -
احاکه - اثر کردن -
احانه - هلاک کردن و فوار کردن -
اخنه - کینه داشتن و خشم گرفتن -
اخوه - برادران -
اخبیه - بالفتح وکسر سوم بیسآره یعنی بیحرکت
ادراه - ضعیف و تنگ گردانیدن مغز استخوان وغیره -
ادالله - دولت دادن و نصرت دادن -
ادامه - دائم داشتن و ساکن گردانیدن
ادانه - قرض دادن و جزا دادن -
ادله - راهنمایان -
اوباره - پارهٔ گوشت که از گوشت در آویخته باشد
اداه - بالفتح دست افزای آله حصول چیزی
ادواه - مظهره -
اذان الفاره - همان اذان الفار و آن گیاهیست معروف گل او بنفشه رنگ و برگ او خرد بود در تابستان روید -
اذاله - خوار کردن و اذله خوار شدگان -
اذاقه - چشانیدن -
اذکاره - ای گذشته ها یاد کردن -
اذیه - رنجانیدن -
اراقه - فراخ نعمت شدن زمین و بزمین فراخ نعمت در رشدن -
اراقه - ریختن آب و انچه مآب باند -
اُربه - عقد یعنی گره -
ارتقاه - همه روز روغن مالیدن خود را -
ارمله - بالفتح زن بیوه و مرد ضعیف و فقیر و محتاج
ازاره - بزیارت بردن و قبیل مزر و شلوار و مثل آن
ازاغه - ازراه راست بگردانیدن -
ازبله - بسیار -
ازمنه - زمانها -
اساوه - بالکسر بالش -

اسد اللہ - اول خطاب امیر المومنین حمزہ بود بعدہ بعد شہادت ایشان خطاب امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ شد -

اسرہ - بفتح یکم و کسر دوم تشدید سوم شکنج پیشانی کذا فی الدستور -

اشارہ - اشارت کردن بدست و بسر کذا فی الصراح

اشتہ - بالضم همان اشتان مذکور کذا فی شرفنامہ و فی معرب اللب گیاہیست کہ بہاری رود الک گویند و بہندی چیلہ نامند و در زفانکو یا مذکور تذبح ایشان فرق -

اصطاخ الفدر - قوی از انگلیسیہ سیاہ و آنرا انگلیسیہ سیاہ فام و بہندی کالی دار گویند

اصابہ - رسیدن و خوشہ شدن میوہ و انعقاد حب

اضاءہ - روشن کردن و روشن شدن

اضاعہ - ضایع کردن -

اطاعہ - فرمان بردن -

اعجوبہ - نوادر و عجائب -

اغلاق - بستن و بسیدن -

اغماء - عمارت کردن و شافتن -

افیون - دارویی خوشبو چون قرنفل و دارچینی و بہ لبنان و مانند آن -

افاقہ - درگذاشتن -

افاده - سرفائدہ و داون و چیزی ستاندن از کسی

افاضہ - ہلاک کردن و غیر و ریختن و دوختن -

افادہ - نرم و آشکارا گفتن سخن -

افاضہ - بسیار کردن و غیر رسانیدن و حصہ

یا قصہ شروع کردن -

افاظہ - ہلاک کردن -

افاقہ - بہوش آمدن و نیرو و ہای خوشبو -

انہاء - فراموش کردن و کند زبان شدن -

آفتہ - صدمہ و زحمت و آفات جمع -

اقامہ - مقیم شدن و استادن و برپا کردن

پیراست کردن قامت گفتن و وقت چیزی گزاردن

اقمصہ - پیراہنہا جمع قمیص -

اقنہ - خانہ سنگ -

اکاسرہ - بادشاہان عجم -

اکتناہ - بنہایت چیزی رسیدن -

اکراہ - بجبر بر کاری داشتن -

اکلہ - نصیب مردم کردن و یکبار خوردن تا چیزی یک لقمہ و یک قرص -

اکمہ - بفتح یکم و سوم نابینا مادرزاد -

اکنہ - بالکسر و بالفتح کاف و تشدید نون مرغ ہر کجا کہ باشد -

الاتہ - نگہداشتن و درست کردن و دوختن

پیرایہ بر ای مرد و پیرایہ زن -

الاک - رسول و ایلچی شدن -

الامہ - سزاوار ملامت گشتن -

السنہ - زبانہا -

الاجہ - بالکسر آفتاب -

الہ - بالکسر خدای عزوجل -

الہیہ - بالکسر خدائی -

الفیه - نام کتابی ست در علم نحو و منطق نیز
امه - بالضم و تشدید الیم جماعهٔ مردان و کل جنس من الحیوانات غیر بنی آدم امه علیحده و کل جیل للمن تسمی امته و امه دین و طاعت و وقت و بالای و مردم کذا فی التاج -
امامه - بالضم نام زن و بالکسر پیشوائی -
امانه - بالفتح معروف -
ام طلحه و ام عقبه - پیش کذا فی القینه -
امینه - بالضم مراد و آرزو و ورع و کتاب خواندن و بالفتح امینی -
آمنه - بالمد و فتح دوم نام مادر حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم
انبوبه بالضم نایزهٔ آفتاب و مطهره و امثال آن کذا فی شرفنامه و فی الصراح بندقی -
انفحه - بالفتح و بکسر فا بپارسی پنیر مایه را گویند -
انمله - بالفتح و بضم میم سر انگشت -
اوارجه - معرب اوارده بمعنی حساب -
اوقیه - بالضم و بکسر قاف چهل درهم کذا فی التاج و در قنینه چهل درم سنگ آورده است
اباقه - سیراب شدن مردم تشنه کذا فی الکنز و در صراح ست زود تشنه شدن ناقه -
اباله چربش گوشت و پیه گداخته -
ابانه - خوار کردن -
ابهیه ساز و یراق و در تاج المصادر ست و هیه ساختگی کار -

اهوته - میان آسمانها و زمین ها -
آهه - محدود راه کشیدن از اندوه
ایالته - سیاست کردن و رعایت کردن و بصلاح آوردن -
اسیه - بالکسر نام زن فرعون که مربی موسی علیه السلام را پسر کرده پرورده و پوشیده با و ایمان آورده میگویند او نیز در بهشت ست و او در سیاست فرعون جان داد اما از ایمان رجوع نکرده -
ائمه - بالفتح و بکسر دوم جمع امام امام در عرف علما و مشائخ و قضاة و امثال ایشان را میگویند -
ایفاده - فرمان بردن و دریافتن -

فصل فی الفارسی

آب افسرده - یعنی پیالهٔ ابگینه و بلور و سیم و امثال آن از آلات قتال -
آبجامه - با بار موقوف یعنی آوند آب و بمعنی جامه آوند نیز ست کذا فی شرفنامه -
آنجامه - با بار موقوف قدم جای -
آب خفته - آب منجمد و ژاله و برف -
آب دیده - گریه و اشک -
آب دهه - با دوم موقوف گذر آب هر جا که باشد از سیل -
ابره - توی بالاپوش و لبانچه و قبا کذا فی القینه و در او تست ابره بالای قبا و کلاه و امثال آن -
آبانگاه - نام روز دهم فروردین باشد و نام فرشته نیز ست که موکل آب ست گویند اگر در فارس این روز

باران اگر بارد آبگاه مردان بسته و مردان آب درآیند و اگر نبارد آبگاه زنان باشد و ایشان آب درآیند و این عمل را برخود شگون مبارک دانند۔

آب زهره۔ می و قنائش شفق بعد از صبح انیز گویند

آب بسته۔ کنایه از شیشه و آبگینه و بلور باشد و یخ و تگرگ و ژاله را نیز گویند۔

آبزه۔ آبیکه از چشمه ساز تالاب و دخانه تراوش کند

آب زیرگاه کسی را گویند که خود را بظاهر خوب وانماید و در باطن مفتن و فتنه انگیز باشد و کنایه از خوبی و نیکی مخفی و در رواج و رونق جنس پوشیده هم هست چنانکه گویند آبش زیرگاه است مراد آن باشد که خوبی و نیکی و قابلیت بکمال او سعداد در رواج و رونق مخفی و پوشیده است و بمعنی جاسوس هم آمده است و مردم چاپلوس را هم گویند۔

آب سبحه۔ ای رونق و بهره تسبیح۔

آبسته۔ کشت راست کرده بجهت زراعت کذا فی الدستور و در شرفنامه ممدود آورده و بمعنی آن چاپلوس و جاسوس گرد آورده و آراسته آبسته۔ اسم مفعول آبستن است چنانچه آغشته را بمعنی زهدان که بتازبش رحم خوانند و مرادات بمعنی کشت راست کردن بجهت زراعت است۔

آب سیاه آب سیه۔ طوفان نوح و آبیکه بعد حضرت پیغمبر ان آید کذا فی القنیه و بعضی کنایه از شراب انگور نیز گفته اند و بمعنی ملتی را نیز گویند که بسبب آن چشم نابینا گردد۔

آبشتنگاه۔ لفظ آبشتن بوزن و نشستن باشین معجمه مرکب با لفظ گاه قدمجا و خلوت خانه کذا فی لسان الشعراء و در لغات بمعنی جای نهفته و قدمجا و خلوت خانه و محل نهان شدن باشد و ادب خانه و مستراح را نیز گویند۔

آب طبریه مید و چشمه ایست که هفت سال روان باشد و هفت سال خشک بود و عمارت آن خراب میماند

آب فسرده۔ کنایه از شمشیر و خنجر و شیشه و بلور و آبگینه

آب غوره۔ شیره انگور خام که از ان اشک هم میریزند خوش ترش و گوارا می شود۔

آب فتنه۔ ای جاه فتنه و رونق کار او۔

آب تیره۔ ای رونق و جاه فتنه بتاه این هر سه لغت از قنیه است۔

آب کامه۔ با با موقوف آشامی ست و نیز چند ترشی جمع کرده می پزند و نام داروئی که بهندی کانجی گویند۔

آبگاه۔ تهیگاه و پهلو را گویند و بمعنی تالاب و اصطخر هم هست۔

آب ساده۔ کنایه از شراب زبون کم کیف۔

آب که۔ آبی ست خاکستری رنگ و بغایت گنده و بدبوئی آنرا از شکم نوعی اهرما سه گیرند که بحرچین مشهور گوید هر عضوی که بشکند مقدار دو مثقال ازان بخورند چنانکه بدنرا نهانرسد آن عضو شکسته را درست کند و آن ماهی در دریای هرمز بسیار

آب گردنده - یعنی آسمان -

آبگینه - با بار موقوف وکاف فارسی الماس و نیز شیشه و کنایه از دل عاشق و بمعنی شراب انگوری نیز هست -

آبگینه خانه - عرش و افلاک و آن خانه که در محوطه او جابجا شیشه نهند -

آبله - دمیدگی که از کثرت کار کردن بر دست واز بسیاری سیر کردن در پای افتد و اعلت وجز آن بر تن و مد تبا زیش آبله مقصور خوانند بمعنی احمق و غافل و مغرور چنانچه گذشت واین لغت معجم یا معرب ست -

آب ماه - روشنی ماه -

آتش افروزنه - با واو فارسی بچیزی که آتش افروزند و بحذف الف نیز آمده است یعنی آتش فروزنه -

آتش بی زبانه - می سرخ فام ولعل آتشی و عقیق و یاقوت سرخ -

آتش بسته - کنایه از زر سرخ و طلای احمر باشد

آتش تابنده - آفتاب و طشت نیز -

آتش زده - محو کرده و ترک داده و سوخته و آتش افروخته -

آتش زنه - آن آلت پولادی که بر سنگش زنند تا بر کیش چقماق گویند و بتازیش زند خوانند -

آتشکده - جائیکه آتش افروزند و آنرا پرستش آتش

آتشین کاسه - یعنی آفتاب -

آتش گیره - هر چیزی که آتش بدان گیرند -

آتشگه - آتشکده یعنی جائیکه آتش افروزند -

آتش هفت مجمره - کنایه از سبعه سیاره است -

آتشیره - گرم شتاب که بهندی جگنو گویند

آتش پنجه - کنایه از استاد تیز دست و آنرا آتشین دست نیز گویند -

آخته - با خا موقوف بیرون کشیده باشد خواه تیغ خواه غیر آن -

آخمسه - با خا موقوف شرابی ست مثل بکمی که از ارزن وجو سازند و در فرهنگ بخش و گونه آورده که بعضی بشین معجمه خوانده اند -

آدره - چوب بلندی ست که از زمین فرو برند و چوب دیگر بر بالای آن بندند تا کبوتران دیگر جانوران بران نشینند -

آدینه - معروف و بفارسی روز جمعه -

آدینده - بدال موقوف قوس قزح که آن را کمان رستم گویند -

آدیهاره - خا را واو گونه که بهندی چپرگدا گویند کدا

آدیچه - نمذ زین گویند

آذربویه - بنج زعفران و بعضی او را بدال مهمله گویند و گویند گل اشنان ست و بعضی بانمذ زرد خارست که شیراز این دیگ اشنان خوانند و بخ مریم نوعی از انست گویند اگر زن آبستن بسیار نشود قدری ازان بجوشاند و گیرد آبستن شود -

آذرماه - نام نهم ماه است از سال شمسی -

آرامیده - ساکن شده و قرار گرفته
آرمیده مختصر آرامیده است -
آردهاله - بدال موقوف آشی ست که از آرد سازند و آنرا در ایام قحط و تنگی بجوزند و اهل قریش بجوزدن این عیب کرده شد ندی تبازیش سنجینه گویند -
آرغده - بوزن ناکرده جنگ آور و خشمناک و حریص و چیز ها -
آراسته - معروف و بمعنی رود خانه بم آمده
آردجونه - آشی باشد مانند کاچی که از آرد بپزند و مردم درویش اکثر خورند -
اردوله بمثله -
آرسته - مخفف آراسته -
ارغاده - نام رود خانه -
آره - بن و بیخ و بنداتها -
اراه - مصطلکی را بلغت رومی گویند -
ارحیقنه - اسپرک ست -
آرداته - گلیست صحرائی -
آزادمیوه - یعنی جاودانی که از لیسته و فرهاد ام و نخود مفشر و قندمی پزند و آنرا بهفت رنگ نیز گویند
آزاده - ممدوده پیرو ولی و صالح و حلال زاده و اصیل و بمعنی شعور و سیر شدن هم آنرا آزاد گفته اند
آزوده - ممدوده و مقصوره رنگ کرده و بمعنی خاندان و سوزن و امثال آن آید کذا فی منتهی الارب و فی اسان الشعرا ازده بوزن نازده بمعنی آلت رنگ کرده یعنی صبغ داده و بعضی ارده بوزن کرده گویند
آزرده - باسوم مضموم تنگ آمده و مانده شده کذا فی القنیه و بمعنی رنجیده نیز آمده است -
آزرماه - مدت ماندن آفتاب در برج حوت کذا فی الادات -
آژنیه - بازار فارسی مختار آسیا که بدان غله آسیا تیز کنند و آنرا سیازه نیز نامند و در قنیه آنرا آسیه گفته است -
آستانه - باسین موقوف پیش در و شانه بمثله استاره - ستاره و کوکبه و شامیانه و سایبان و مسطر فولادی و چوب جدول کشان و طنبور تار و نام قلعه از ملک دکن -
استوه - مانده شده و افسرده و به تنگ آمده و ملول -
استه - دانه خربا و شفتالو و زردآلو و استخوان آدمی و حیوانات و ستیزه و لجاجت -
استینه - باسین موقوف همان آستان مذکور و در فارسی بصیغه فرع و قلیل باشین معجمه -
آستین زوده - ترشی ست کذا فی زفان گویا
آسفنده - ممدوده بفتح سین هم آمده سوخته و قیل آسفده بغین و سکون سین بمثله کذا فی الادات
آسمان دره - باسین موقوف یعنی آنچه بشب در آسمان مانند راهی پدید آید آنرا کهکشان نیز گویند
آسمانه - باسین موقوف سقف که بندکنی از چهپ نامند کذا فی الادات -

اسکندریه - شهریست در ساحل فرنگ بر کنار دریا که بنا کرده سلطان اسکندر ذوالقرنین است

اسیمه - دیوانه مزاج و شوریده بهره و شیفته -

آسوده - بی مشقت و بی مزاحمت -

آسه - همان اصل السوس که گذشت کذا فی لغات الطب و کشت راست کرده چوبست زرد رنگ اما در ادویات بمعنی آسه آورده است و در بعضی بمعنی استه آورده است چنانچه گذشت -

آسیمانه - همان آشپزخانه گوید -

آش خلیل اند - یعنی آش خلیل که در روضه خلیل علیه السلام می پزند -

آش زیره - آشی که از زیره می پزند -

آش آلوچه - آشی که از آلوچه می پزند -

آشه - گیاهی ست که دهان گوسفند را از چرا بازدارد

آشفته - بمعنی درهم و پریشان معروف است

آشفوشه - هوائی را گویند که با صدا و حرکت از سر و دماغ برآید بعربی آنرا عطسه گویند

آشفته و آشوفته - با واو فارسی و فای موقوف شوریده شده و شوریده حال و دیوانه مزاج و عاشق شده -

آشناه - با شین موقوفه شناکردن در آب

آشیانه - همان آشیان که گفته شد -

آشته - گیاهی ست خوشبو که بعد خوردن طعام بدان دست شویند تا خوشبو شود -

آشیمه - حمدود آواز است شبیه -

اصویل فاخته - نام صوتی و ضربی از نغمه های فارسی چنانکه یک بحری و دو بحری

آغازه - حمدود و مقصور نوعی از سازگنشگران

آغزه - بزبان ناکرده عامه تنگ و تازه -

آغشته - با غین منقوط و کسور آمیخته و آلوده و تر کرده و ملین آب داده -

آغشنده - بزبان آگنده -

آقاساوه - کنایه از سلیمان ست زیرا که ساوه نام شهریست کذا فی الفتنه

آفکانه - با فای موقوف و کاف فارسی یعنی بیخه ناقص نیست که از شکاف درافتد پیه آنرا نیز آفکانه گویند

آگاه - با نون مدود و شین

آگسته - بکسر کاف فارسی و قصور و شکست آگفته بمعنی آفتست که از زور و سخت افتاده

آگنده - بکاف فارسی ازپاشیده و پر کرده و نیز جایی را گویند که میان دو دیوار بجای سنگ خشت و گل میان آورده باشند و این معنی اولیست زیرا که آغز بانا پاشیده باشد -

آگنه - با کاف فارسی مع التشدید مخلوطی که میان استر و ابره بود

اکسیه - سوزن را گویند -

الوسیه - درختی که بارا و سیه فام و ترش بود هندجا مین گویند

اله - بضم لام نام پرنده درنده که بدان شکار کنند بتازیش نقاب خوانند و در عربی اله

بفتحتین بمعنی سرگشته شدن و بفتح لام مقابل ازرق
و آن دوائیست و بخارا رها سنبل الطیب که بهندی
بچهر گویند کذا فی بعض لغات الطب -

اشکنه - شعلهٔ آتش -

الوجه - همان آلو یعنی نوعی از میوه -

الغوزه والکوزه - سرخی که زنان بر روی مالند

آماج کاه - با میم فارسی موقوف و کاف نیز
فارسی یعنی دنباکذا فی التحفه و معنی نشانه کهی تعلم آماج

آماده - نقد و موجود و مهیا و ساخته و پرداخته
کرده شده برای کاری -

اماره - امیر شدن و فرمان فرمائی و هنگام و وقت
حساب کذا فی شرفنامه فی الادوات همان آواره

آمخته - مختصر آموخته -

آمله - میوه ایست سبز فام خاصیت سرد دارد
هندآنوله گویند -

امنه - بفتح میم پشتوار و هنزم -

آموده - بر وزن آسوده آراسته و تمام
آمیخته و پر کرده -

آمه - مهر و بروزن جامه سیاهی دان
که بتازیش دوات و محبره خوانند -

آمیزه - بازار فارسی مردم دوموی و
آمیخته و نیز سیاه و سفید بهم آمیخته و موزون

آمیخته - با میم فارسی و خاء موقوف معروف
که بتازیش مخلوط گویند -

اندرخشواره - پناه پشتوان و حصار و جای
استوار که بدان پناه گیرند -

انباردوه - بالفتح بار موقوف بر کرده با لغت
انباشته - بالفتح و شین موقوف بر کرده
انبره - قسمی ست از غله -

انسمه - بالفتح و کسر نون بیخ گیاهی ست
که بوی خوش دارد و هندش موتها منه عربش سعد خوانند

انجیره - بعربی تین و هندی انجیر گویند -

انگاره - همان انکاره یعنی افسانه و سرگذشت
و جریدهٔ حساب -

انگله - تکمهٔ کلاه -

اواره - همان اماره معروف کذا فی شرفنامه
و در ادات یعنی دیوان و حساب دیوه و مردم
پریشان و بالضم نام آبی و ریزهٔ آهن را نیز گویند
که در وقت سوراخ کردن نعل اسپ بر آید
و نیز دیو اسخانه و هوای گرم -

آوردگاه و آورده گله کلاهها با کاف فارسی
و دال موقوف جنگجای و قبیل بضم و او نیز کذا
فی الادوات الفضلا -

آوره - بمد همان کرمند کور بالای قبا و کلاه -

آوه - نام شهرے و آه و ناله کردن -

آهنجه - پهناکش که جولاهگان دارند و وقت
بافتن در جامه نمند هندش ها تهه نامند -

آهیانه - کاسهٔ سر و قبیل نزدیک حلقوم که آنرا
کام نیز گویند هندش تالو نامند کذا فی شرفنامه
و نیز آنجا که به سر کودک می جنبد کذا فی التحفه -

اویژه - پاک و پاکیزه و خالص شراب انگوری
اهمه پاره پاره شده و ناقوص شده -

امنامه - خودآرائی و خودنمائی و کبر و فسر
و عشق و رسوائی و چیزیکه از دست برود و شکسته شود

آیشه - معرب جاسوس کردار و چاپلوس کذا
فی القنیه و الادات و در شرفنامه بدین معنی
ایشته را آورده است و الله اعلم بالصواب -

ایشه - بوزن شیشه نیز جاسوس و جاسوس کردار
کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه بمعنی چاپلوس

آینه و آئینه - معروف بتازیش مرات خوانند
و قرص آفتاب و ماهتاب را بدان تشبیه میکنند

ابرقوه - بوزن خیزروه نام شهریست که در انجا
چنار بزرگ میشود کذا فی العلمی -

ابرمرده - دارویست چون در آب اندازند
آب را بخورد و آماس اسفنج گوید بتازی -

ابرهه - بفتح یکم و سوم نام مردی است
مشهور که کلیسا بصنعا آورده بود و قصه آن
در شرح مشارق مسروحا آورده -

أبره - بضم اول معربی جباگویند و تبر کی تو عندی کذا فی

ابریشه - بفتح نام عمه شاپور که در اصطخر بود
کذا و بدست فی بعض النسخ بخط المصنف یعنی تبر
قرشت ست و در دستور بدمعنی بانون ست
چنانچه می آید و بزبان فرنگی بادشاه جوان را گویند

اجهره اریکه - یعنی صخره کذا قیل -

اختران بت - ده ای ستارگان که در آب نمایند

انجه - بالفتح ماسوم فارسی مهرزر و نقره کذا فی
شرفنامه و فی القنیه مهریست سیمین -

انگوژنه - ابزار فارسی و قیل کاف نیز هان
انگله مذکر یعنی زه گریبان و گوکب گریبان و
تکمه کلاه و دراادات بمعنی خورکره نیز ست -

انمسه - بوزن مخمصه کذا فی کریافت بمعنی شراب

اودیس خانه - بهشت -

ادب آوازه - ای بلند آوازه -

آرد - بارارشد معروف -

ارزه - بالفتح کاهگل و نیز نام درختی ست کذا فی
شرفنامه و فی القنیه درخت نار و قیل عرعر یعنی
قسمی از سرو و نیز در قنیه ست در لغت چلغوزه
کارزه بروزن کرزه مصنوعا گویند و فی
حاشیة المصابیح چلغوزه که آن بار درخت صنوبر ست
و در ادات مذکور ست درختی ست که چلغوزه میدهد

ارزن - قطرات باران و جز ان آب

ارغنده - جان آزرده محدوده -

ارغنده - بالفتح مرد خشمناک و ننگ آور -

ارمه - درخت شاخ کذا فی زفانگویا -

ارمینه - بالکسر نام شهر -

آزاره - خرگاه یعنی خیمه ها و پرده ها و بزیارت بردن

ازپوست بیرون آمده - اسرکشف
احوال کرده و دینار ترک داده و از انانیت
خود را بیرون آورده -

ازدود تیره - ای از ابر سیه و بخار آن -

ازدهان مار بیرون آمده - ای لطیف
ورست کذا فی القنیه -

ازدهان زاده - ای سخن چین از دهان گذشت

ازکاره - جریده وشماری گذشتها باد کرده
کذا فی فرهنگ شیخ ابراهیم اول این مشتق
وکست ودر فارسی ذال را دال گویند -

اساسه - بالفتح گذشته چشم گرسنگین و
اسپاه - بالکسر وبا بای فارسی اشکاره -

اسپ نمه - باکم وچهارم مفتوح وسوم ساکن
موقوف یعنی برگستوان تمام زرهی که
کذا فی القنیه -

استروده - همان ستروده که قبلا مشروح شد

استره - بضم کم وسوم معروف که تراشند

استخوان افشاندن - ای بیکبت شدن کذا فی
وفی الادات ای تمکن فرمانروایی یافتن -

استوده - بالظم یا واو ای بسیار

نیک آوردن وبیکار ماندگی گرفتن

استه - بوزن خسته همان بیدوخته

اسفنده - بفتح یکم وسکون دوم همان سپندان

اسفرنه نارشت -

اسکنه - بالکسر وبا بین مهمله ساکن
سکنه باسین مهمله یعنی گزیر که از عرب
گویند وبفتح سین راستی وسکون موضع گرو
که بدان متصل ست کذا فی الادات در باب السین

ودر قنیه مذکورست اشکنه بالکسر باشین معجمه
آله سوراخ کردن چنانچه برمه ودر صحاح بمعنی
مثقب یا که با ثقب به مذکورست ودر سراج ترجمه
مثقب اشکنه وبرمه مندرجست وقیل اشکنه بالکسر مصنوع آلت اشکنه
اشکنه شکنه کذا فی القنیه -

افشانده - بالفتح همان آخار بمعنی تاراج وبازار
کاسد وقتیل غارت کننده وآب چیپه رفتار
تا افتن ریسمان وبالکسر غارت کردن ومتاع فتن
افتاده بالضم ساقط شده وعقد خاسته و
واقع شده ومتواضع ودر شرفنامه گفته است
که جغتای افتاده هست والتی تمام بر ضم یکم
وفتح بالفتح با سوم فارسی چیزی که گذشتها
نویسند برای رسیدن بجانوران هندش
دوگویند کذا فی فرهنگ علی جلی -

افشنده - بفتح یکم وسوم برادرزاده وخواهرزاده
کذا فی الادات -

افشیجه - بالفتح نام شهریست که آبادان کرده
نوشیروانست کذا فی شرفنامه ودر دستور مسطور
نام دلاوریست از رزمیاران ودر زفانگویا مذکورست
نام زمینی ست در بلاد عرب -

افروشه - باواو فارسی نوعی از حلوا که از
دلیده گندم بسازند کذا فی شرفنامه ودر لسان الشعرا
مذکورست افروشه بوزن دوگوشه نام حلوایست
دولیده گندم را نیز گویند وقیل جنسی که از زنان
وفشار وروغن سازند وآنرا لیده نامند -

افسانه - حکایتهای گذشتگان و فسانه مشابه فسون نیز درین لغت است یعنی کلماتیکه عزائم خوانان و ساحران بجهت حصول اغراض خود بکار بندند و خوانند فسون کذا فی الدستور یعنی حیله و تزویر هم هست

افگانه - بالفتح با کاف فارسی همین افگانه مدود کرده

اقبال یک هفته - ای دولت اندک روزه

اگرچه - بالفتح با سوم فارسی همان اگرچه یعنی هرچند

اگرچه بمعنی هرچه نیز می آید چنانچه اگر چند بمعنی هرچند آمده است و میان واو فصل از میان این هم میکردند تائید آن نیز میخواندند لیکن کاتب ایام ما اگه

اگه - بالفتح آن آهنی که بدان گوشت از دیگ کشند بتازیش منشار خوانند کذا فی المقدمه

اگشته - بفتح یکم و کسر دوم فارسی همان آگشته ممدود یعنی درهم بسته کذا فی شرفنامه

البه - بالضم طعامی ست ترکان را چون بغرا در خراسان و فرغانه و شیراز و مهیوه در لار گویند البه و مهیوه در آفتاب می پزند

التهه - چب بزرگ یعنی چاه بزرگ که آب شفاف و شیرین و سبک باشد کذا فی بعض الطب

التحته و الفغده - کرده شده و جمع کرده شده

امیله - بالفتح با سوم فارسی آمله دارو ئی میوه ایست خاصیت سرد دارد کذا فی القنینه

انباردہ - بالفتح بار موقوف پر کرده بالفعل و انباشته باشین موقوف پر کرده

انبانه - همان انبان یعنی پوست بز غاله خشک کرده که در و بشان درمیان بسته دارند و ذخیره در و بدارند کذا فی شرفنامه

انبزه - بفتح یکم و سوم و قیل بالضم با شتری که از بس بار کشیدن مویش ریخته باشد و نیز شکم و دره کوه و قیل بفتح با شتر آبکش و غیر آن کذا فی شرفنامه و در ادات بمعنی آبیاکش آورده است

انبوه - میوه ایست معروف در هندوستان و مخفف انبوه نیز

انبوه - با واو فارسی انبوه از بسیاری بهم پیوسته و بعضی آنرا کش خوانند کذا فی الادات

انبیره - بالفتح آن کاره که هنگام پوشش بر بام اندازند تا بالای آن گل بر کنند و درمیان دو دیوار برآرند تا دیوار محکم گردد

انجره - تخمی ست که در تداوی بکار برند شبیه بانگشت کبج کذا فی لغات الطب

انجیره - دره معقد و قیل با سوم فارسی کذا فی شرفنامه

اندازه - مرتبه و قدرت و موازنه حال

انداوه - بفتح ما له که آلت اندایش ست یعنی گچ و کاهگل کردن

انبله - مشهور تر هندی که اهل هند آملی گویند

اندرواه - بمعنی اندروست که سرنگون و آویخته و سرگشته و حیران باشد و بمعنی احتیاج هم دیده شد

انده - دلگیری و گرفتگی دل

اندوخته - با خار موقوف اسم مفعول اندوختن بمعنی گرد کرده و جمع کرده

انطاکیه - بالفتح نام شهرے نیکو بشام و در آن بناہاے عجیب ست

انگاره - باکاف فارسی همان از کاره یعنی افسانه و سرگذشت
کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی پس خزنده از شرم و حیا

انگبین - بنون خانه نام حلوایست و آن عسلی باشد که
خوب بقوام آورده باشد و به الطبخ ریزند تا سخت شود

انگشته - بالفتح و بالکسر کاف فارسی آن مزارع
که خدمتکاران بسیار دارد کذا فی الشرفنامه و
فی الادات ایضا و قال فی لسان الشعرا انگشته
بوزن زن رشته مزارع پرمایه اقول در نسخه
شرفنامه والادات بعد شین باء ابجد مرقوم است
و در لسان الشعرا بعد شین تاء قرشت و الله اعلم بالصواب

انگشتوانه - بالفتح و بالتاء موقوف بهر دو معنی
معروف که گذشت -

انوشه - بالفتح بادشاه نو جوان و نیز گویند
بمعنی خوشا او را یعنی طوبی له کذا فی الادات
اما در شرفنامه معنی آخرین ست و در دستور مسطور است
انوشه نام غوری که در عهد شاپور بود به ولایت
اصطخر و عمه شاپور بود و در قنیه بدین معنی
انوشه آورده است بتاء قرشت و الله اعلم بالصواب

انیه - بالفتح مادهٔ هر چیز بسته که بدشواری حل
گردد و آنرا انبشه نیز گویند کذا فی الشرفنامه و
والادات نیز چنین ست یعنی با نون زیرا چه در
باب الالف مع النون در لسان الشعرا بدین معنی
آنیه بالفتح والمد ظرفهای آب اما در لسان الشعرا
بدین معنی جمع انا ست و بغایت گرم قوله تعالی
تسقی من عین آنیة که نسخه از صمغ گیاهیست

آواره - بالفتح همان آباره ممدود یعنی حساب
و دیوان مع وقت و بمعنی مردم پریشان نیز و در ادات
بمعنی دور شدن از جای نیز آمده است -

آوره - بالفتح همان آبره مذکور یعنی قوی بالینه
از مصدرهای دو توی -

اوسه - بالفتح و الضم ربالیش -

اوشه - بالضم و بالشین معجمه گیاهی ست که
کمانگران بر بازوی فرود آمده بندند و آنرا اکوع
نیز گویند تا بازویش استوار خوانند کذا فی زفانگویا -

ایکمه - بالفتح اول و سکون ثانی و ضم کاف و فتح میم و بای خار باز گونه
یعنی مرچرا کذا فی اغات الطب -

اهل بشه - خداوند جاه و قدر -

ایاره - بالفتح بار ار موقوف نام تفسیر ژند
که تصنیف ابراهیم زرتشت ست و گویند تفسیر
سبک ست و آن هم کتابی ست مغان را و نیز گویند
که از معجزات زرتشت ست -

ایرانخانه - با یار فارسی و بار ار موقوف خانهٔ
عمارتی این جهان لفظ مرکب با ایران که معنی آن
حسرت و عمارت و خانه که معنی ظرفیت ست -

ایزاره - بالکسر آنکه فرو دیوار را از دو گچ کنند

ایشه - بوزن شیشه جاسوس کردار و چاپلوس
کذا فی الادات و الشرفنامه و لسان الشعرا -

ایغده - همزه مکسور با یاء فاساکن و دال مفتوح در
ادات یار فارسی و فیل بتغیر فارسی ست بمعنی
بیهوده گوی و سکسار -

ایلدان - بالکسر با لام موقوف الا پی بزرگ کذا فی القنیه

این بارگاه - یعنی فلک و این جهان و نیز اشارت بسوی سینهٔ زنان -

این پرده - یعنی آسمان و نیز حجاب نفس -

این پنج گنج باد آورده - یعنی حواس خمسه -

این ترکش سلطان شکوه - یعنی آفتاب -

این چاه - یعنی دنیا -

این خاک تیره - اشارت بسوی قالب بشریت -

این دامگاه - یعنی دنیا -

این دوسته ویرانه ده - اشارت بسوی اقالیم سبعه است -

این ده ویرانه - یعنی دنیا و قالب زهاد

این زال مستحاضه - یعنی دنیا -

این سیلگاه - بمثله -

این کاسه - یعنی فلک و زمین و دنیا و آفتاب

این کارگاه - یعنی دنیا -

این کارخانه - مثله -

این کره - ای فلک -

این کوی هفتاد راه - یعنی دنیا -

این گل پرورده - یعنی قالب مردم -

این هفت جزیره - یعنی هفت کشور -

این هفت صحیفه - اشارت بسوی سموات سبعه و کرسی و عرش ست کذا فی القنیه و فی الآخرین نظر -

این هفت نقطه - یعنی سیارات سبعه -

ایفاوه - بالکسر فرمان بردن و دریافتن -

ایواه ماه - بالکسر آسمان دنیا -

ایوازه و ایوزه - آرایسته -

فصل فی الترکی

اته - بالفتح پدر -

اویلرنه - بکسرتین مع فتح اللام نوه دند -

ارنه - بالضم میانه -

اسره - بکسر یکم و فتح سوم ازان -

اسواله - بفتحتین اسپ ابلق -

انجه - خندان -

انده - بفتح یکم بره -

انالہ - بفتح یکم و کسر دوم و فتح چهارم و نجم ای داماد یم

انه - بفتحتین مادر -

اوبه - بالضم آشیانه -

اوجه - بالضم پشت آدمی -

اته - بالضم بدرستی -

اومی اته - مادر نیز بدرستی -

ایله - بفتح یکم و سوم چنان -

ایلیه - طعامی ست ترکان را -

باب الیاء

فصل فی العربی

ابی - سرباز زننده و سرکشی کننده و باز ایستنده

اتی - آینده بکاری چنانچه گویند فلان بدین اتی شد یعنی گرد آن کار گردید -

اتی - حزن هین و عیب گو -

آلائی - نعمتها و تبعی لطف و کرم نیز می آید مجازاً

زیرا کہ عطار نعمت اثر لطف و کرم ست۔

ای حرف ندا ست۔

ابدی آنکہ منسوب بسوی ابد ست و ابد ہمیشہ و در شرح مخزن ست آنکہ نہایت ندارد و ابدے بالفتح و با الف مقصورہ آشکارا تر۔

ابو علی۔ نام حکیمے کہ نام پدرش سینا بود و میگویند کہ او آدمی از کاغذ راست کردہ بود کہ او خرید و فروخت میکرد و نیز نام پدر طبیبے کہ چنین نام داشتہ و نیز نام شاعری کہ او را ابو علی دقاق گفتندے۔

ابو الحصی۔ کنیت روباہ۔

ابو یحیی۔ کنیت مہتر عزرائیل علیہ السلام یعنی ملک الموت

اجلی۔ بالفتح و با الف مقصورہ روشن تر۔

احدی۔ با الف مقصورہ یکے۔

احوری۔ سپید و نازک۔

احوزی۔ مرد چست و چالاک۔

اخوی۔ با الف مقصورہ سیاہ لب گندم گون۔

اخطی۔ شہریست منسوب بہ خوبان۔

اخی۔ برادر من و اصطلاحاً صاحب، مروت نامند اخیان تبریز مشہور ند۔

ادانی نزدیکان۔

ادنی۔ با الف مقصورہ نزدیکتر و زبونتر و کمترین

اذانی۔ شخصے بزرگ گوش۔

آذری۔ آنکہ منسوب با آذربائیجان ست۔

اذکی۔ با الف مقصورہ روشن تر۔

اذمی۔ موج دریا۔

ارسطوی۔ ہمان ارسطاطالیس نام حکیمے کہ ہم استاد زادہ و ہم وزیر سلطان سکندر بود و نیز نام شہریست کہ ارسطاطالیس نام خویش بنا کردہ

ارخی۔ زیادہ تر۔

اردمی۔ بزکوہی کذا فی الصراح۔

ارطی۔ بفتحتین درختی ست از درختان ریگ کہ برگہا دراز دارد و بفارسی درخت وزک مشہور پسید ار

ازی۔ آزار۔

ازلی۔ ہمیشہ کذا فی التاج و در شرح مخزن ست آنکہ ابتدا ندارد۔

اسامی۔ جمع اسم ست و آنکہ اسامی بد گویند خطاست۔

اسماعیلی۔ و اسمعیلی کلاہما بالکسر قربانی و نیز طائفہ اند کہ نژاد اسپ می پرستند و آنہا را نیز اسماعیلی گویند و لیکن ایشان میگویند کہ اولاد اسماعیل پیغمبر ہستیم واللہ اعلم بالصواب۔

اساری و اسری۔ کلاہما با الف مقصورہ اسیران و بردگان اسری فعل ماضی ہم آمدہ یعنی شب رفت

اسابی۔ بالفتح خیکہا و او جمع سقا ست۔

استغوی۔ با الف مقصورہ سرگشتہ و حیران و شیفتہ گردانیدن۔

اسی۔ درمان و علاج۔

اشافی۔ دوا فشہائے گفشگران۔

اشفی۔ با الف مقصورہ شفا دہندہ۔

اشقی۔ بدبخت تر۔

اصفی - بالف مقصورہ صافی تر۔
اصابع الغداری - انواع انگورہاے کوہی ست، کذا فی زفانگویا۔
اقصی - بالف مقصورہ درفش۔
اطمی - بالکسر بالف مقصورہ سیلاب۔
اطبی - بالفتح آہوان۔
اعرابی - بیابانی کذا فی التاج۔
اعلی - بالف مقصورہ برتر و بلند تر و بزرگتر۔
اعمی - نابینا تر۔
اعتبی - بالفتح نام شاعر یست و شبکور۔
افضلی - خاقانی را گفتند و نام او پدید بود
افعی - نام مار یست کہ بنظر بکشد فاما چون نظر او بر زمرد افتد دیدہ او بطرفة در سماع ست کہ چون آئینہ پیش دیدہ وی بنہند و نظرش بران آئینہ افتد بتاثیر نظر خویش ہمین خود ہلاک گردد
اقصی - بالف مقصورہ دور تر۔
اقضی - بالف مقصورہ حکم کنندہ تر و بہتر
اقوی - بالف مقصورہ قوت مند تر۔
اقیلونی - یعنے مگزارید مرا۔
اکفی - بالف مقصورہ کفایت مند تر۔
الوی - بالف مقصورہ مرد سخت خصومت و مرد تنہا گوشہ گیر و منزوی از خلائق۔
ام المشوی - زن کذا فی القنیہ۔
ام ہانی - نام دختر عبد المطلب کہ آن سرور صلعم در شب معراج از خانہ او بر فلک شدہ بود۔

امہات سفلی - یعنی عناصر اربعہ۔
امہات علوی - یعنی عقل و نفس کل و ارواح
امی - نانویسندہ و نا خواندہ و حضرت رسالت راکہ امی نیکویند ہم بدین معنی کہ او نخواندہ و نانویسندہ
الہنی - بفتحتین آدمی و اناسی جمع آن۔
انی - بالفتح و فتحتین و بنہایت رسیدن گرما۔
اوانی - ظرفہاے آب یعنے آوندآب۔
اولی - بالضم خداوندان و بالفتح بالف مقصورہ صواب تر و سزاوار تر۔
اومی - بالف مقصورہ اشارت کردن۔
اہلی - جمع اہل ست من غیر قیاس۔
ایادی - نعمتہا و دستہا و جمع ایدی۔
ایاری - مرد بزرگ ایر۔
ای - بالکسر ہل و آرے و ای بالفتح یعنی و فلان بمعنی اول حرف تفسیر ست و بمعنی دوم حرف ندا و ای بفتح یکم و ضم دوم مشدد ہر کدام و مخفف کدام

فصل فی الفارسی

آبای علوی - یعنی کواکب سبعہ۔
آب آتشی - یعنی می سرخ و اشک گلرنگان
آب آتش زای - مثلہ یعنی اخیر کذا فی القنیہ و نیز شراب زیرا چنین می و گریہ ازان وجود می آید
آب آتش نمای - کنایہ از شراب لعلین و اشک گلرنگین
آب ارغوانی - می سرخ خام۔
ابدانی - بابای موقوف و آبادانی۔
آب در جوی - یعنی دولت و عظمت فرماندہی

و بیغمی در ذات -

آب رکنی - چشمه ایست کنارهٔ کناباد که نمازگاه شیراز
از انجاست و آنرا مصلّی گویند -

آب شنگرفی - می لعل فام و خون اشک فونی عاشقان

آبگینهٔ شامی - شیشه ایست در غایت صفائی

آبی - آنچه منسوب بسوی آب باشد و نیز نمود است
مانند سیب اگر زن حامله خورد فرزندش خوش خو
می آید و هر که خورد طبعش خوش شود و عرب آنرا
سفرجل گویند -

آتش پای - عدد و چهارم فارسی یعنی اسپ بیقرار
و اسپی که از تندی بر یک جای نه ایستد -

آتش جام رمیقی - آن می سرخ فام که در جام بلور
یا کاسهٔ زرین و یا در جام نقره خورند -

آتش موسی - آن آتش که سوی طور رهپوی
کرد موسی عزم را یعنی نور انی انا الله و می سرخ فام
و این قصه شهورست و کنایه از سرخ لب معشوق
و نیز می انگوری و هم شراب لال آید -

آتش موسوی - مثله -

آتش هندی - تیغ پولادی -

آتش پارسی - مرضی ست غیر آتشک مشهور
و آنرا بعربی نار فارسی خوانند و بعضی گویند
آتش فرنگ ست و بعضی دیگر گویند جوشیست
بسیار سوزان و دردناک و ننگ آنرا دمی مامل
و صاحب این مرض بیشتر اوقات با حرارت و تب
میباشد و علاج آن بچیزهای سرد باید کرد و آنرا
بادفرنگ میگویند -

آخرین رایتی - یعنی حضرت رسالت صلی الله
علیه وسلم -

آرامی - آرایش کننده و آرایش آرایده و امر از آراستن

ازامی - برابر چنانچه گویند ازای فلان بر فلان

آزادی - شکر و آزاد گشتگی و آزاد هستی -

آسامی - آساینده و امر از آسودن و مانند آن

آستی - با سین موقوف مختصر آستین -

آشتی - با شین معجمه موقوف صلح -

آگاهی و آگهی - کلمها با کاف فارسی خبر

آلامی - آلاینده و امر از آلایدن یعنی بیالای

آلی - رنگ معصفر کذا فی القنیه و دیگر رنگهای سرخ

آلی بالی - نام میوه ایست مشهور بآلوبالو -

امامی - پرکننده و آراینده و ساخته کننده
و امر آموون و آمادن ای پرکن و بیارا و ساخته کن

آموی - پرکرده کذا فی القنیه اقول آموی
امر آموون ست و بمعنی فاعل هم آید و در لسان الشعرا
بمعنی مصدر نیز آمده ست نظر الی الاصل و نیز
بمعنی ماضی یافته نشده است -

آمیزه موی - با پارسی همان آمیزه موکه گذشت

آهسته رای - دانا و عاقل کذا فی الاختیار -

آهنی کسی - یعنی سندان -

آئینه اسکندری - آن آئینه که ارسطو از حکمت
ساخته بر منارهٔ اسکندریه برداشته و دیدبانان
تعیین کرده تا خبر و شر استعداد آمدن فرنگیان

درین آئینه معاینه کنند چون دو کرت فرنگیان مقهور شدند مدیریانان غفلت کردند سوم کرت فرنگیان آن آئینه کدارسطو از حکمت ساخته بر منارهٔ اسکندریه نصب کرده بود خراب ساختند و آن آئینه را در آب انداختند چون اسکندر از گشت جهان باز گشت و باز اسکندریه را از سر بنا کرد گویند ارسطو حکمتی ساخت که آن آئینه را از قعر دریا باز جست و بران منار و نصب کرد ازان روز باز فرنگیان غالب نیامدند و نیز آفتاب آئینهٔ اسکندری میگویند هم بدین مناسبت که از دریا بیرون می آید و بجای آئینه اسکندری اسکندر بمعنی مهره نیز می آید۔

آئینه خاوری ۔ آفتاب عالمتاب۔

آئینه صینی ۔ آئینه ایست که از تمثال ها زند۔

آئینه زنگی ۔ صیقلگر و روشنگر را نامند۔

آئین پرستی ۔ کنایت از خدمت کردن و نهایت فروتنی باشد اقول در فارسی قاعدهٔ معین ست که هر جا که دو یا حطی بهم می آیند اول متحرک و دوم ساکن اگر با هنر یا واو ابدال کنند درست ست و اگر نکنند نیز درست ست۔

ابر رکابی ۔ ابر سیاه کذا فی القنیه لیکن این معنی از ترکیب نمی آید اما بمعنی ابر رکاب هستی یعنی سریع السیر هستی فی الجمله چیزے هست۔

ابرو فراخی ۔ یعنی خوشدلی و مکرمی و خوش منشی۔

ابلق عمر منی ۔ برخوردار منی و زندگی و جوان منی

ابیاری ۔ بالفتح نام جامه ایست و فی المعلمی آبیاری بالفتح جامه ایست مثل جامگی۔

احمد زرچی ۔ نام یکی از سران لشکر آبا مسلم مروزی است کیفیت پیوستن احمد بران جمله است که احمد هم بمیان میدان آمده و بسیاری از خوارج کشته آمد ملاقات صاحب الدعوة ابا مسلم باز گشته چون روز دوم روز در مصاف آمد و از پی طریقه تیشه کنندگان چندے با خود آورده و میان میدان تیشه در زمین فرو برد بعد آن هر که از ملعونان بمیدان آمده اورا عاف تیغ ساخته سر او بر سر یکے ازان نیزه ها می نهاد و درین بیت تلمیح آن بولاهگی کرده است ۔ ۔ ۔ در مصاف آنکه جوانرا صف توے تار و پود احمد زرچیش باد آورده نماید خواه تو۔

احطی ۔ بفتح یکم و سوم نام شهریست منسوب بخوبان

اخی ۔ صاحب مروت ۔

اردوی ۔ بالضم یا واو فارسی لشکر گه۔

اردسی ۔ بفتح یکم و سکوم جانوریست در صراح نسبتے بزکوهی ماده۔

ارسطوهی ۔ بالفتح همان ارسطاطالیس مرقوم

ارغوانی ۔ سرخ۔

ارمغانی و ارمقانی ۔ کلاهها بالفتح همان ارمغان مذکور و غنیمت۔

ازانجمانی ۔ آنکه از مرض صحت یافته باشد کذا فی القنیه و معنی ترکیبی ازان عالمی ست۔

ازاستخوانی ۔ ای درسخته خرائی۔

ازچه رو می - یعنی ازچه جهت -

از کعبه چو بگذری - یعنی اگر و اما آن تصویر کنی

اسپری - بابا فارسی تمام شدن و باشیدن

چنانچه گویند با اسپری ای با پیشی و تیز

که او را سه پر بود کذا فی القنیه اقول بمعنی انیر

الف نمی آید -

اسپرکی - بکسر کیم و فتح دوم و سکون سیم سبز کردن

اسپرک روزندان گیاهیست -

اسفیوی - الکسر بابای فارسی نام کنیزک زن

افرا - فرا بالف بغایت جمیله نوچوان او گویند بحیث پیران او را

افغانی سرای - ای سرود گوی و نوشخوان -

افرین - مخفف آفرین ست که در مقام تحسین گویند -

افتادگی - فروتنی و متواضع بودن آمده -

افتمی - بفتحتین مغربان خرامی را گویند -

الغی - با فارسی معجمه گاه است بان صنع از بندگی

میران سیدنا سر شتر ازی -

الحق - بمعنی تحقیق مثل کذا فی بعض الطب

انبار دولی - با بای موقوف و کاف فارسی

پرستی نفس و هوا نیس

فی شتر

انبار تی - با فتح پر کنی -

انبا نی - با فتح با با نجمه شکر و شکریه

انجیر - انجیر یست سیاه

انداسی - کار مشکل کنز و کار مشکل گشنده

اندر یوست - سلک داری یعنی نازک

نفس اماره و لوامه داری و قبیل یعنی نفس رو ری

و باین کنایت از مرده دلی ست کذا فی اللغوات

اندروانی - آرزومندی و نیازمندی

نگاون آویخته هستی -

انگور فجری - جنسی ست از انگور بغایت خوب -

انگور ومشقی - ساکنان هند بسوزه خوانند

و بهاری بجوار گویند -

انگور شقالی - نوعی از انگور ست در شیراز

و آنرا بعقد ثریا تشبیه کرده اند کذا فی العلمی

اورنگی - نام پرده ایست از موسیقی و نام لحن

سوم ست از سی لحن باربد -

اولین ایتی - یعنی حضرت رسالت صلی الله

علیه وسلم که نور مبارک او از همه موجودات پیشتر پیدا شده

اهمی - با دو فارسی او بزیادت یا

ایی - با بای فارسی ترجمه باکه حرف نداست

ایتلی - با تا موقوف و کاف فارسی

خاندوزی و خداوندی -

ایلیاتی گنج باد آورد می یعنی خواص خمسه

ایلیاتی دیرپایی - یعنی دهر و این را

دیرپایی گفته است بنسبت موجودات دیگر که

درست از حیوانات و نباتات و در شرح مخزن

آورده است که این دائره اشارت بفلک است

از سبب طول مدت و خلقت او میگویند از

آفرینش آسمان و زمین بر قول حکما و اصحاب نجوم

و حساب کفایه یک لک هشتاد و هزار چهار صد و

نود و شش سال ست و بر قول نکماے هندی
هشت لک نود هزار چهار صد نود و پنج سال ست
و هر فلک تا قیامت خواهد بود بدین سبب پرسیدند
گفت تم افظه در تنزیل آورده است یعنی
میگویند اینچه فوق فلک قمرست عالم کون و فساد ست
و اینچه بالاے فلک قمرست عالم بقا و ثبات ست
و مجموع دران ست که بعد چهل و نه هزار سال قیامت
خطے میشود و در قیامت عظمی زمین یکبار زیر و زبر
آب فرو رود و آب محیط خاک گردد و بعد ازان
آن نیمه دیگر که در آب بود پیدا آید اما قول ازین
لازم نمی آید که آسمان جاوید خواهد ماند تواند
که بعد از چند گاه یک قیامتے اینچنین آید که آسمان
هم نماند چنانچه از قرآن معلوم میشود اذا السماء
انفطرت و اذا السماء انشقت و مانند آن قرآن
بسیار ست و روز قیامت اندازه دیگر خداے تعالی
این دو زنگی و رومی - یعنی روز و شب
و جوانی و پیری -
این طاق نیلوفری - اشاره بفلک قمرست
ایوان زنگاری نیز اشاره بفلک قمرست
ایوان آسمانی و ایوان سیمابی - بمثله
ایوب خوزی نام فیل امیر المومنین مسعود

فصل فی الترکی

ایی ماه -
اچی - بالضم طبیب -
آتی - بالضم سوار -

اجکری - بالکسر دیون -
اچی - با جیم فارسی برادر مهتر -
ازگی - بالکسر زبان -
ارایچی - بالکسر و بتحانس نان -
ارونگی - بکسر یکم و فتح سوم هنرمند -
ارکی - بالکسر جوی آب ست -
اری - بفتح یکم و کسر دوم زنبور -
اسری - یوز -
اخری - بالضم درد -
اکرمی - بیت -
اکری - بالکسر زبان راست -
الکموی - بالکسر پیش -
التی - بالکسر و قیل بفتح یکم و کسر سوم وزن
ابرلی - چوب بازوی در -
البری - بفتح یکم و ضم سوم ازان سبو -
امدی - بالکسر این ساعت -
اسکنی - بفتح یکم و کسر دوم و فتح چهارم همچو او
اوجی - بالجیم صیاد -
امی - بالضم اسپ و نیزه -
اچی - با جیم فارسی اتباع -
ایکی - بالکسر خوشی -

کتاب الباء التازی

البار - الرسل شیشتن یعنی مرد بسیار شهوت
و بحساب ابجد دو را گویند بدانکه ترجمه بار بکسر
تا زیست که یکی از حروف حاست در فارسی

مفتوح آید زیرا چه کسره آن در عربی مناسبت
عمل و ست اما در فارسی سبیح عمل ندارد پس
مفتوح باشد و انچه بر فعل در آید مکسور آید یا مضموم
از بهر موافقت مابعد چنانچه بزد و بزن و بگفت
و بگو و آن با مفتوح زائده آید اگر در یابرد ران
ترکیب نیز بر وی واقع شود و بعضی گویند که آن
با زائده نیست و آن در رو بر زاید بهت برا
استقامت و زن آورده میشود و هم ازین ریشه
مدافع آوز نیشود و معنی با نیزه می آید چنانچه با معنی
برسه آید۔

باب الالف

فصل فی العربی

بار بالمد بالفتح همزه فعل ماضی ست یعنی بار
شد و بهتماش و اضرار کرد و در قماس و بار بالمد
و کسر همزه نکاح کردن۔

باریا۔ بالمد فرشی معروف که از حصیر که از فی
بافته شود بفارسی بوریا گویند و معنی ترکیبی ظاهر است

باعیرا۔ نام پدر بلعم ست و او زاهدی بود
مستجاب الدعوات در زمان موسی علیه السلام
و عاقبت ایمان بر باد داد و در ابلعام نیز گفته اند

بانوا۔ نام مردیست که در عهد ذوالقرنین بعد از
بینوائی شدید تواند گردد و الدار شده و معنی
ترکیبی ظاهرست که با سامان و سر انجام باشد۔

بغا۔ بالفتح طوطی۔

بثیر۔ بضم اول و فتح ثانی آفتاب۔

بسجیرا۔ بوزن تبیرا نام راهبی از زمین شام که
حضرت رسالت پناه پیغمبر آخر الزمان محمد مصطفی
صلی الله علیه وسلم را شناخته بود و بعلامتی که در
کتب سابق یافته بود و نیز ایمان آورد۔

بذرقوطغا۔ بفارسی سیمبول نامند و آن دو سم ست
سیاه و سفید سیاه آن با یوست ست از خوزان آن
پرنیز و تبر و غیر آن سخت ست و با قوت محاله و ملیون
کذا فی القنیه۔

برصیصا۔ نام عابدی که بوسواس شیطان
کافر گشته۔

برلاس۔ بالفتح و الف فکر و رای نیکو۔

بصرا۔ بوزن فعلا بینندگان۔

بطحا۔ بالفتح نام مقامی ست و بکه مبارک
و نیز زمین فراخ و هموار و آب رفتنگاه فراخ
که در و سنگریزه ها باشند۔

بطرا۔ کوه راگویند۔

بظهرا۔ بالضم و با ظا منقوطه زن فتنه ناکرده

بعدا۔ بالفتح و ال سپس چیزی۔

بغا۔ بالکسر و بغین معجمه نا کردن و بالضم
جستن یعنی طلبیدن۔

بغایا۔ بالفتح کنیزکان و زنان فاحشه و پیشروان لشکر

بغشاء۔ بالفتح و المد گروهی از قوم متفرق و
عامه خلائق و گویند آن که بر ایشان نقش سیاه و سپید باشد

بغضاء۔ بالفتح و المد دشمن سخت۔

بقا۔ بالفتح و بقیا بالضم ماندن۔

ابقلة الحمقا - خرفه که هندیش اونیه گویند
آب او مسکن حدت صفرا و خون او قاطع
ترف الدم و نفث الدم -
بقلة الزهرا - بشنله -
بقرا - نام بادشاه خوارزم و کلنگ پیش رو
بلا - زحمت و بدی و محنت و نیکی و آزمایش
بشدت یا بنعمت و بوسیدگی کذا فی التاج -
باقلا - بالضم هامجا و نیز شهریست عظیم در شرق
نقاب جابلسا -
بکا - بفتح گریه و بالضم گریستن -
بلهما - بالفتح و المد زنی بیعقل باشد -
بناء - بالکسر معروف چنانچه گویند خانه بنا کرد
یا ای راست کرد -
بنا - بالفتح مع تشدید النون راز که بنای عمارت کنند
بنو یقطرا - بفتح الغین در وثیان -
بوحیا کنیت یحیی علیه السلام -
بوالحیا کنیت امیر المومنین عثمان بن عفان
رضی الله عنه -
بوالهیجا یعنی امیر المومنین علی مرتضی علیه السلام
بوالعلا کنیت هنبق که در حمق ضرب المثل ست
و نیز کنیت آهن -
بیدا - بیابان که رونده در و هلاک شود و نیز طاس
بهما - خوبی -
بیضا - زمین ناکشته و بختی کذا فی التاج
و در نصاب ابو نصر فراهی معنی آفتاب عالمتاب

و در شرفنامه گفته است قصریست نمالی بصره -

فصل فی الفارسی

با - ترجمه مع که برای مصاحبت راست و بمعنی
الصاق نیز آید چنانچه سعدی فرماید رایت از
رنج راه و گرد رکاب نگفت پاره از طریق عتاب
و در قنیه مذکور ست که در اصطلاحات بمعنی در که
ترجمه فی ست بسیار آمده است و بمعنی به بفتح
موحده و تحتانی و نیز در آخر نا خورشی که دران شوربا
بود سازند چنانچه نیره یا دوغ یا و امثال آن و ب مفتوح
ترجمه با یکسو ترا زیست که یکے از حروف جارست
چون بسم الله معنی آن بنام ایزد بود و آنکه در اوائل
بعضے کسان ترجمه ب ب میگویند غلط فاحش ست
چه معنی بنا با نمیخورند بلکه با میگویند و نیز مغنی هم آید
هنگامیکه در ترکیب برود در ازدو موخر بود و ایضا
به سبقت در و بر هم زائده آید و نیز حرف قسم ست -
بابا - پدر و جد را گویند که پدر پدر و پدر بابا در باشد
دسگیره و دریش سفید قلندران بر ادریش بابا گویند -
بادا - دعا و غایبه و معنی آن بود ست و چون
دعا بخطاب کنند بادی گویند و معنی آن باشماست
بادپا - با دال موقوف و با بدو هم فارسی موزن
که در عمارت بر رخ بادهندش کذا فی المشرفنامه -
و در قنیه بمعنی سخت رونده و چالاک پایش همچو باد
تیز بود نیز آمده است -
بادپروا - خانه را گویند که باد گیر داشته باشد و
گذر گاه باد و در وزنی را گویند که بر آن باد گذارند کذا

می زفانگویا و بمعنی می تفاوت هم آمده -

بادہ پیما - با چهارم فارسی شراب خور و شراب خواره

بادپیما با چهارم فارسی مرد مفلس و لاابالی بیفایده گو و دروغ گو و بی ما حصل را گویند و کنایه از مردم سیاح و بیابان گرد و اسپ اشتر و شتر تیز رفتار -

باد صبا - باد شرقی و در بعضے فرهنگ ست آن باد که بدان گل شگفد و در تاج نوشته باد یکه از پشت آید چون روی بقبله آری و در تذکرة الاولیا آورده صبا باد یست که از زیر عرش بری خیزد و آن وقت صبح می وزد و بمعنی باد خزان هم آمده -

بادفزا - با دال موقوف باد داش در زفانگویا این لغت را بغیر ها نیز آورده ست کذا فی القنیه

بادپیرا - چوبکی بشکل پنجگان مدان بازی کنند و آنرا بهندی لٹو گویند -

بادمسیحا - یعنی معجزه مهتر عیسیٰ که بدان مرده را زنده میکرد -

بادہا - بفتح دال جمع باد و باده -

بادہوا - با دال موقوف عده در دوغ هر چه بخواهد کذا فی الاصطلاح -

بارخدا - با را موقوف بمعنی خداوند و در امثال تنی ترجمه مولی بارخدا آورده و بدین معنی شعرا ممدوح را بارخدا آورده اند کذا فی الشرفنامه اقول این لفظ ست مرکب بمعنی خداوند حضرت و بارخدایا آنکه آنکه پس معنی چنین باشد یعنی ای بزرگ خدای -

باریا - مرکب ست یعنی بانمایش و بمعنی بوریا باریست

چنانچه گذشت در عربی بازار یا تصغیر بازاری کذا فی القنیه ازین معلوم میشود که الف برای تصغیر می آید -

باغ سخا - یعنی دنیا و مرد صاحب همت -

بام خضرا - آسمان -

باها - نوعے از طعام که پاپ نیز گویند -

بتا - بکسر اول مرکب داشتن یعنی نگهدار و بتا بالفتح و التشدید نوعے از طعام ست که آنرا بتازی تبات و بهط گویند -

بخارا - بالضم نام شهری عظیم که در اقالیم خراسان از رونق باد تر کمتر جائی بود و آنرا قبة الاسلام نیز گویند چرا که معاون و مسکن کلام فقه است -

برج ثریا - کنایه از ذهن معشوق و دهان شیرین او هم هست کذا فی الادات -

برخوردبا - یعنی همیشه برخوردار باد -

برزویلا - نام مبارز افراسیاب -

بزشخا - بالفتح نام مقامی میان ایران و توران

برکتف ابرجا دارآسا - ای بالای ابر افتاب یار روشنی افتاب -

برک و نوا - با کاف فارسی موقوف آنکه کسے را روزگاری باشد چنانچه گوئی فلان برگ نوائی یعنی روزگاری دارد کذا فی المعلمی و در فرهنگی بخ

برنا - بالفتح جوان و از بندگی شیخ واحدے بالضم صحیح ست کذا فی شرفنامه و در قنیه نقیل از علمی بالضم نظر آمده بمعنی جوان ظریف خوشخو

و آنکه ببار مضموع گویند خطاست و این تحقیق کرده شده است و حیا را نیز گویند.

بریان محلا - یعنی بریانی که گرد بر گردش پوند و ترخان و نان و پیاز داشته باشد.

بروانیا - رستنی باشد که مانند عشقه بر درخت پیچد و میوه اش شبیه بانگور بجهت دباغت کردن چرم بکار آید و بتازی خانق الشعر خوانند.

بروان صرا - دری را گویند که در غیر دار الضرب سکه کرده باشند.

بریلیا - رستنی باشد که آنرا ارزیانه گویند.

بزر - تخم زراعت را گویند مطلقا.

بسا - با الفتح ای بسیار و با الکسر امر سائیدن کذا فی الله فنامه اقول از معنی اول معلوم میشود که الف ندا ست و لیکن کذلک لانه لا یصلح الندا بلکه الف اصلی ست و بس مختصر اوست با لف مشبع ست و در فرهنگها باید گفت بسا از اضداد است ای بسیار و اندک و کم کردن.

بسته گمواره فتاده - ای اسیر محبت دنیا و گرفتار آن.

بکیاسا - با الکسر تملیت ای کلیم.

بنازم چشم مستت را - یعنی مفاخرت بچشم مست تو کنم.

بنبا - بضم اول آشی ست که از برنج کوبی پزند و آن شوربت بطم ست.

بنا - بفتحتین و تخفیف نون بنا کردن چیزی وزن آوردن و بنا بالفتح و تشدید نون بنا کننده یعنی را از چنانچه گذشت.

بوریا - با واو فارسی همان باریا تازی و نیز مرکب بمعنی بوی ریا لیکن ترکیب بلفک اضافت میشود

بویا - چیزی خوشبوی و نیز بد بوی کذا فی الشرفنامه ولیکن بویا بمعنی بوی کننده است زیرا چه الف فاعلی ست چنانچه در گویا و شنوا.

بوی افزا - ادویه گرم یعنی انچه بالای دیگ پخته اندازند برای خوشبوی چنانچه زیره و دهنیه و ادرک و قرنفل و دارچینی و مثل آن و نیز انچه بو به آس کرده کذا فی التنبیه.

بهار آرا - بفتح اول و ها و مدود و با لف کشیده و سکون را مهمله و الف ممدوده و را و قرشت با لف کشیده یعنی آرایندهٔ بهار.

بها - بکسر اول خوبی و زیبائی و بفتح اول قیمت هر چیز

بهار پیرا - پیرایندهٔ بهار.

بهشت دنیا - نام ولایتیست قریب سمرقند که آنرا سعد نیز گویند کذا فی التنبیه.

بهر ا - یعنی از جهت چیزی و برای چیزی باشد.

بیا - بکسر اول امر آمدن باشد و بفتح موجه شتحانی یعنی پر آمده که ضد خالی ست و در خانه و دیگ را

بی آبی ست عالم را - ای ناپاکی ست کذا فی التنبیه و عندی معناه رواج و رونق نیست عالم را از جهت قحط و یا از سبب ظلم.

بیاض روی صبا - ای روشنائی روی مرا بجا مه شعر

از سواد چین زلفش چون بیاض روم را می نماید صبح دم در تیره شام۔

بیتا۔ بافت فرمند و پاژند بمعنی خانه است که بتازی بیت خوانند۔

بیدست و پا۔ ای سراسیمه و بدحال۔

بیدگیا۔ نوعی از سرشف ست که کنگر باشد

بیدلا۔ بے ربط و بیزبان۔

پیرپوشا۔ بافت فرمند و پاژند خیارو بادرنگ را گویند۔

پیلوا۔ با یاء فارسی و لام موقوف دارو فروش و بعضے مردم نخستین را نیز فارسی گویند۔

فصل فی الترکی

بزکا۔ با کاف مارا۔

بغرا۔ بالفتح نوک نرکه بعربی خنزیر گویند۔ و بالضم نام بادشاه خوارزم و آن کلنگ که هنگام پریدن بیشتر از دیگران پر دو نوع از طعام و نیز اشتر۔

برزوبلا۔ نام مبارزی تورانی از لشکر افراسیاب

برزوشا۔ پستوک را گویند۔

بسریا۔ گوشت را گویند که بتازی شحم خوانند

بزرا۔ تخم زراعت۔

بغا۔ پیزه پشت پای را گویند و بعربی مخنث خوانند

بغلا۔ غول بیابانی را گویند۔

بغتاغا۔ کلاه و قرجی را گویند۔

بغسورا۔ نام قریه ایست میان سرخس و هرات

باب الباء التازی

فصل فی العربی

باب۔ در و باب کتاب در فارسی بمعنی حق آمد

بتاب۔ بالفتح والتشدید نوعی از طعام که از برنج و دوغ و یخ سازند و آنرا بهطنیز گویند کذا فی الصراح و در صحاح مسطور ست البهط ضرب من الطعام و هو معرب و هو بالفارسیة بتا۔

بجدب۔ بفتح یکم و سوم که چهارم ست بار رستمی ست که در خانه ها می روید مانند کدوے بزرگ میشود از ان حلوا میسازند و نا مخورش نیز میکنند هندش پیٹھا گویند و کهنده نیز نامند کذا فی القنیه۔

بنت العنب۔ یعنی شراب انگور۔

بوّاب۔ دربان۔

بوتراب۔ کنیت امیر المومنین علی کرم الله وجهه و خود را بند خاک۔

بوالعجب۔ بازیگر و ستاد۔

فصل فی الفارسی

باب۔ پدر و بارده و حق چنانچه گویند در باب فلان یعنی در حق فلان و شایسته و در خور نیز آمده و در تازی در خانه را گویند۔

بادسنجاب۔ گیاهی ست که آنرا آفتاب پرست گویند بتازی خیاری و خیار و شکاعی و هندش ہلہل نامند۔

بارب۔ چشمه ایست مشهور و وسیع در ماوراء النهر

وزراعتے را نیز گویند کہ از آب رود خانہ و کاریز و غدیر و آبگیر حاصل شدہ باشد۔

بارنب - تخم شبت ہندش سویا مانند کذا فی الطب

بدخش مذاب یعنی لعل بدخشانی و بدخشی نیز گفتہ اند کذا فی زفانگویا و اقول یعنی می لعل و کنایہ از خون و تمثیل ست کہ وقت جنگ بخنجر آلود میشود

بدیہای سنجاب - ای آبہای دود ناک کذا فی الادات۔

برف آب - آب سرد و آب برف آگویند و کنایہ از آب دہان کہ بوقت خوردن شخصے چیزے را بسبب میل و خواہش طبیعت در وہرے دیگر بمکنند و گاہ باشد کہ از دہن بیرون آید بے اختیار بریزد۔

برہ آب - یعنی بیج کذا فی زفانگویا و در شعر تاج در باب الفنون آوردہ ست واللہ اعلم بالصواب

بصد عیب - ای بصد عیب ترا۔

بغداد خراب - یعنی شکم خالی۔

بوب - بالضم بساط و فرش۔

بورہ کباب بالضم خون گوسپند و یا جانوران و امثال آن را پیچ از و بخن نیک مہرا کردہ بپزند آن پارچہ را از دک از دک بالای آن بطرق آن را بورہ کباب گویند نہایت لذیذ شود کذا فی القنیہ

بی آب - یعنی شرمندہ خجل و بیرونق۔

بیجادہ آب - برنگ سرخ وام باشد کذا فی القنیہ والادات و بمعنی شراب کہ برنگ کہربا باشد نیز آید

بیجادہ مذاب - خون و می سرخ وام و می سرخ کذا فی کذا فیہا

باب الباء الفارسی
فصل فی الفارسی

برجاسپ - بالضم نام مبارز تورانی کہ پیران ویسہ بجنگ گودرز آمدہ بود۔

برنجاسپ - بوی مادران کذا فی الطب حقائق الاشیاء و در شرفنامہ بایا قرشت آوردہ ست

باب التاء
فصل فی العربی

بت - نوعی از جامہ ہای دیبا مانند کذا فی القنیہ و فی التاج اللغات بت کرباس و طیلسان از غرہ رس بزبر فرود بافتہ و فی الشرفنامہ بت بالفتح اہل جولاہہ کہ برتابہ و جامہ کہ آنرا ماوتان نیز گویند و بر جامہ بافتہ بمالند تا شفاف و روشن نماید

بخت - بالفتح شراب فی منع و صرف و محض

بخت - معروف و ہو اعجمی کذا فی التاج و بعضے گویند بخت و نصیب یکی ست و بعضے فرق کردہ اند نصیب را اطلاق کردہ اند بر دریافت بدین انصیبت و نصیب بخت را بر دریافت و فاہیت پس بخت اعم باشد و الاول اصح زیرا چہ گفتہ میشود کہ نصیب بانبود حاصل آمد نہ بخت و نصیب اسم ست مر تقدیر خدای را بندہ ہے بھاگ و لہنہ نامند و در زفانگویا مذکور ست بخت بالفتح چرم موزہ و کفش پای افزار و بخت بالضم نام بادشاہی جبار کہ بیت المقدس را خراب کردہ بود و شصت پسر بزرگ و قوی و بدسا و نصر نام داشت۔

بر هوت - بوزن ملکوت نام چاهی کو ارواح کافران در و باشد کذا فی الصراح و در تاج میگوید نام وادیست در حضرموت که ارواح کافران دران باشد اما حدیث خیر آلبیر زمزم و شر البیر برهوت مؤید صراح ست -

بطن الحوت - رشاکت از منازل ماه است

بنات - جمع بنت یعنی صور تها و دختران نیز بعبتان که دختران بازی میکنند -

بیت - خانه و دو مصراع که موزون و مقفی باشد والاول ولی زیرا چه ازین لازم می آید که آنچه مقفی نباشد آنرا بیت نگویند و لیس کذلک بلکه آن را بیت فرو نامند -

بیات - بالفتح شجون و معنی ضرورت هم آمده است

بیت الحیات - آن برج که در وقت طالع مولود بود

فصل فی الفارسی

بادام دو مغز ست - یعنی طرفه میوه است از خامیکه پری و پر بودن -

باد بروت یعنی تکبر و غرور و معنی ترکیب باد سبلت ست -

باد بدست و باد دست - کلاهها باد ال مع توقف یعنی بیحاصل و بی فائده و تهدست کذا فی المنتهی و در قنینه بمعنی سخی هم آمده است -

باد پیش دست - باد یکه از سوی قبل آید و بتازیش دبور خوانند و در صراح ترجمه دبور باد پیش گفته و در تاج اسامی معنی دبور باد یکه سوی قبله آورده است پس باد پس پشت بدینطریق بود که روی سوی مشرق آورده باشد و آنرا باد غربی نیز گویند چنانچه در صراح معنی صبا باد پس میگویند و در تاج اسامی ترجمه صبا آورده است باد یکه از پیش پشت آید چون آدمی بقبله آری -

باد داری در دو دست - ای هر دو دست تهی داری -

باد صبولت - باسوم موقوف که چهارم است آنکه حمله او در جنگ آوری بسبکی و شتابی همچو باد ست

بار کاب تو خاک ست - ای هنگام سواری تو مطیع ست و رام انوری در تعریف اسپ گوید تبارک الله ازین آب سرد آتش بغل - که بارکاب تو خاک ست باعتانت هوا -

باشکرت - ای بالب تو کذا فی الادات و نیز کنایه باسخن شیرین بود -

باعنانت هوا ست - یعنی چون عنان گردانی در هوا چون باد روان شود -

باکران بهشت حوران -

بالادست - صدر مجلس و کنایه از حریف غالب و نیز چیزیکه نفاست تمامی دارد -

بالا و پست - آسمان و زمین و نیز عبارت از همه عالم

بام نشست - ای بام فرو افتاد یعنی ویران و خراب شد کذا فی القنینه -

باد لیست - حاجت و نیز چنانکه می شاید -

بت - بالضم آنچه پرستندش و صورت مکاشته

و ساختن از پوست گل و غیر آن معشوق را نیز گویند
بجای خود درست یعنی موضع اشیای او محله
بجست بالفتحتین و از هر چیزی ریزه ریزه یا عضو
جستن ای جابیدن و بضم جیم بمعنی جستن
ای خواست کذا فی الادات -
بجیدن بشست - ای جیدن اعجبه کرد
کذا فی القنیه و ادات مذکور است که وجیدنا
کاشکی سوار شدی فیل کنایت از گریه بسیار زیرک است
بحروست - با سوء وقوف آن بخی و کریم
که بخشنده و بعد و ادان ذمامت بسیار -
بخست - یعنی شکست بمجروح گردانید
بالفتح اول صدا و آواز هر چیز و بضم اول صدا و آواز ناقوس
بدست - وجب اگویند که تبارک
بشبه مانند و بمعنی دروست و بدست نیز ظاهر
بگشت - یعنی بدور کذا فی زنانگویا
بماورفت - ای منافع شد و بدان رفت که
بازگشت کذا فی القنیه -
برابست یعنی قانون قاعده و روش و طرز
برابست رفت - ای سفر کرد و کوچ نمود
بردوش احمد دارد وست - ای متابع احمد
علیه السلام باش کذا فی الادات -
بنفشت - بالفتح تره ایست بهاری که
چهارپایان خورند ش کذا فی الشرفنامه و -
زنانگویا یعنی بسیار که هندیان بتوالی گویند نیز
آمده و دست بمعنی گویند گیاهیست که گل زرد
دارد و آنرا بیشتر اوقات بگاو و خر دهند و جل
فرغ را نیز گویند و آن نیز ایست سبز که بر روی
آب ایستاده می ایستد و جوی آبی را نیز گویند
که بزمینگیران از منبع بجانب زراعت برند
برشست - بکسر تین بریان که در روغن بریان
کنند کذا فی القنیه -
برفشاندن دست - کنایه از قصیدن ست
برکاشت - باشین و قوف یعنی برگزیدند
کذا فی الشرفنامه اما در ادات افضلا و لسان الشعرا
و دستور الافاضل و غیرذالک این لغت مذکور نیست
برگست - بالفتح با کاف فارسی مبادا و معاذا
و مخدا نکند باشد و بهمین معنی بجای معده تحتانی
با با پارسی هم دیده شد -
برنشست - سواری کرد و سوار شد -
بروت - بالضم سبلت ای موی لب بالا -
برجهیت - یعنی لب کوزه آمده کذا فی ادب کردن ست
برجهیت - ماضی برجهیدن ست که بمعنی برگشیدن
و برآمدن آمده -
برسخ نشست - یعنی کاغذ بفیامده و بیهوده کرد
بلست - بالضم نام ولایتی و شهری از
کابلستان زمین و بالفتح کوه و این معنی از فرهنگها ست
بشست - لفظ ماضی ست بمعنی امر یعنی اترک و ذر
کذا فی القنیه اما ماضی بمعنی معدب یا آزار دیده ست
بکسمات - بفتح یکم و سوم توشه ایست که آنرا در
روغن ترکیب کرده بپزند -

بلنجاست بفتحتین با سین موقوف همان برنجاسب زیرا که حرف را مبدل از حرف لام ست -

بلندست وپیست - ای آسمان وزمین غنی وفقیر کذا فی القنیه -

پست - بالفتح هرچه ارتفاع ندارد وچیزی که با زمین برابر بود وشیب وپست بالکسر ضد بلند گندم وگندم بیان کرده که بخورندش -

پاشت - با با فارسی ولام مفتوح وقیل بالام مکسور پلید وناپاک ونالائق ومصر بر کار خراب

بابت - بالفتح بریدن وبلبت بفتحتین بریده شدن

برخت - بضم یکم وسوم چهره -

بنه بست - بضم یکم وفتح دوم وچهارم اسفر کرده -

بولهبان وقت - یعنی مخالفان مجتهدان بر باطل ومنکران دلائل معقول ومحسوس -

بوی پرست - سگ که بوی شکار گیرد کذا فی زفانگلویا واطلاق این بر جنبیان نیز آید زیرا چه ایشان بهمین بوی قناعت کنند -

بهشت - دارالجزا ودارالجزا مردمان نیکوکار نیز گذاشت وترک داد -

پنجگشت - درختی ست معروف که هندش سنبهالو وسنبهالی نامند ودر بعضی لغات طب مسطور ست پنج انگشت خار پشت می باشد هندوی گرما -

پنجست - بکاف اول وثناة تحتانی وفا چیزی که آنرا از پنج کنده باشند وبنای که بپای محبوس کنند -

بیدخت - بوزن میگفت زهره که آنرا ناهید نامند

بیعلاحت - بکسر الباء وفتح الیاء والعین وسکون اللام والحا بیندوخت یعنی جمع کرده گرد آورد کذا فی زفانگلویا اقول این با صفی آمده همزه را بیا بدل کرده بسبب کثرت استعمال چنانچه در بیامد از آمدن -

بیافت - زهره کذا فی الدستور -

فصل فی الترکی

بیات - ایزد تعالی -

بوت - ران -

باب الثاء

فصل فی العربی

باعث - برانگیزنده ودراست استنده -

بث - سخت پراگنده کردن واندوه سخت وآشکارا کردن -

برغوث - کبک براغیث جمع آن -

بحث - در لغت کاویدن ودر عرف سوال وجواب کردن علما با متعلمان -

بعث - برانگیختن وفرستادن ونیز نام شاعرے از تمیم -

بغاث - بالفتح مرغی که شکار نکند ومرغ ضعیف ومردار خوار -

بوث - کاویدن وبحث کردن -

باب الجیم التازی
فصل فی العربی

باونج - معرب بابونه که بهندی ایرسا و بسوئحش نامند و دو دسته رستنی دارد و نیکه در عفریات افتد -

باورنج - این لغت معرب ست و از بعض معلوم میشود که این لغت عربی نیست بلکه عربی آن مرکب ست والله اعلم بالصواب بفارسی آنرا ریحان کوهی و بهندی ایرسی و بن تلسی نامند نوعی از ریحان ست -

بحر البنج - نام دریائی ست عظیم تا به عمان برسد هر که از ان آب بخورد و چرب بیرون آید و اهل آنجا را همیشه جرب باشد -

برج - بالضم ضمن و رکن و کوشک و یکی از دوازده برج آسمان برج جمع آن و شهریست دار الملک هندوان و بالضم سپیدی سخت سفیدی و سیاهی سخت سیاه و سیاه شدن چشم

بذر البنج - دهاتوره کذا فی القنیه و در طب حقائق الاشیا نه کورست بذر البنج دانه ها ست مانند شنبلیت که از خراسان آرند -

بنج - معرب بنگ و آن گیاهی ست که برگهاش مثل کنگر میباشد بیهوشی بازآرد و آن در ولایت هند اکثر میباشد و بعضی گویند اجوائن خراسانی را بنج گویند و از قنیه معلوم میشود که دهاتوره را گویند و در تاج مذکورست بنج بالضم و بالفتح انشز ن

بهیج - بالفتح نیکو و شادمان و زیبا -

بهرج - باطل و هر چیزی که زبون باشد و درهم سره

بنفسج - بفتح یکم و دوم و قیل بضم یکم و دوم معرب بنفشه و در علمی نوکورست بنفسج رنگیست سرخ کبودی میکشد -

فصل فی الفارسی

باج - آنچه زبردستی از زیردستان بسبیل زبردست بستانند و آنچه متغلب بر عاجز مقرر کند و آنچه از تجار بر سر کالا بستانند و فیز بمعنی خاموشی باشد که خان و آتش پرستان وقت بدا هتن و چیزی خوردن و عبادت که معمول ایشان ست بجا آورند -

بادروج - باد ال موقوف بستان افروز و آن گلی ست سرخ که تمازیش عبهر خوانند کذا فی فانگو یا و در حقایق الاشیا باذال معجمه مسطورست بمعنی شاد و پسر غم که تمازیش حرکت خوانند و هندش ماهری نامند

بادسنج - با ابا موقوف یعنی غافل و خام طمع و متکبر و آنکه اندیشه های فاسد دارد -

بهروج - با لکسر کند را گویند که بهندی آنرا بریجان خوانند و گویند نوعی از بلور کبود -

تبنج - افشردن کذا فی الشرفنامه و در قنیه مذکورست کتبنج فراهم آمدن نشان -

بیج - اندرون و بهن -

بدیج - هلیله کذا فی لغات الطب -

برخج - بفتح یکم و سوم و قیل بالضم خواب گرانی

که مردم را در خواب فرو گیرد و هندش اچماما گویند
کذا فی الشرفنامه و در زفانا و با بمعنی یوستینه بفتح
سخت پوست و در امادات با بیم فارسی بوشت
مرقوم است -

بنج - بفتحتین و جیم تازی گیاهی است که در پوست
بیخ او بیهوشی گذارد و تا یکپاس یا یکدم کذا فی منتهی الارب
و در تحفه بضم بنگ مست دان و در منتخب است
بنگ تخم درخت بان است و در شرفنامه بضم اول
گفته هندش جاپال نامند و نیز بضم اول و ثانی گفته که هندش
کاسه گویند -

بنج - با زای فارسی چیزی که بدان دوا کنند یا
بدان دوا کنند با هم رسانیدن -

بسانج - نام گیاهیست خراسانی قوان
بنجی ست بر جیم اگر درست است و بر ثانیه
هزاری بود و بنگش نامند و فاس بنج عیال شده مشدد
بجیم فارسیست بدین اندر شکفتن و در فرنج زرد
بیرون آید -

بشنج - بر وزن بیج یا الف و نون یعنی تقید

بشنج - بضم اول و ثانی و فتح نون و جیم فارسی
بفتح - با فتح آن چیزیکه بدان چیزی را از بدن
بیرون افتند و نیز لب شتر که از خشم فرو هشته باشد
کذا فی لسان الشعراء و در موید الفضلاء با بیم فارسی
مرقوم است -

بانج - اندازه و مقدر چیزی -

بانج با فتح چیزیکه بر سر طاق و ایوان و امثال آن سازند

و نیز آن بارگاه گذشت که بر خیمه گاه زنان باشد
و الیضا ناصر ولایتی از ایران بدین و تاج
نزدیک انگریز گفته اند و آن گوشتی باشد که بر سر او
رسته و قوی باشد و حرافی کم عقل و تاج آنرا
بانج - با نون بمعنی زرعی و رشید آن بر وزن
شاید و واو بجای نون بمعنی شاید -

بنج - بضم اول و ثانی و فتح نون و جیم بر وزن و معنی
بیخ هر درخت و مرکب سه رنج و بنج باشد قیل
کلا ها با بجمله نباتی هندیش سه کن و نصف
بنج بر وزن گنج همان بنج است که کذا فی الشرفنامه
و در زفانا گفته اند که درست بنج با ضم نخ و الله اعلم
شاید این بنج با از مقوله است که در با قبول
نیز گویند چه در مستورد بیم با بنج و مطبوعست که
بنج بر وزن گنج الشرفنامه کذا فی لسان الشعراء
و الیضا و قنیه منقول از لسان الشعراء مسطور
است اما در نسخه کاتب معتبر ک باشد
و الله اعلم بالصواب و بمعنی تازی ست

بنج - خود کافی و کره فر

بنج - بر وزن فرسنج که نام شهریست میان آباد
و در نسخه بدایات بجای نون میم مجمه عین مهمله نوشته

باب الباء والفارسی

فصل فی ابجد الفارسی

بانزاج - دایه ناف که بتازی شکل قابله نامند
آن دایه که بقدر چه کند و آنانکه بار او معامله خداوند
خطاست و قیل با با بتازی و جیم فارسی ست

بازیچ بازار موقوف آن دایه که بتعهد بچه کند وانانکه با بار معامله خوانند خطاست وقیل با بار تازی وجیم فارسی رسنی دوتا که بیاویزند و بچگان و دختران بران بر نشینند و بازی کنند بهندی پینگھ نامند بیچ مشله۔

بربیچ بفتحتین زشت کذا فی الشرفنامه۔

بسیچ بالفتح و با جیم فارسی چون میوه و امثال آن در زیر بار گران افتد پهن شود گویند بیچ گردید۔

بلاچ بفتحتین زاک سیاه که بدان خضاب کنند تبازیش راج گویند۔

پیچاپیچ بالفتح و با زا فارسی خم در خم و سخت پیچیده پیچ پیچ مشله۔

فصل سے فی التركی

بسیج بکسرتین پخته و نرم و بتاب روی۔

باب الخاء المهملة

فصل فی العربی

بارح سخت و باد گرم و بخیر که طرف چپ او پیدا شود چنانچه از طرف راست شخص آید و بطرف چپ او رود۔

بجبج باهر دو با تازی بالفتح شاد شدن۔

بح بالفتح بح بح کردن و آواز یعنی گلو گرفتگی و بح بالفتح والتشدید سخنهاء نفیس در قمار و کسانیکه در آواز خود بح بح کنند۔

بداح زمین فراخ و بداح بالکسر جمع آن۔

بدوح بضمتین نیک اه رفتن زن۔

بذاح بالفتح و بذال منقوطه تنگ افتادن بزمین بضمتین تنگ افها۔

براح بالفتح روشن زمین فراخ بی کشت و بی درخت۔

برح بفتحتین از جای خود با تسور رفتن و نیست شدن و آشکارا شدن و براح بالکسر مثله۔

بزح بفتح یکم و سکون دوم سختی و گزند۔

بزوح بضمتین پدید آمدن طرف چپ بشکار و رفتن آهو از سوی راست و عرب بروح را بد میدانند و سنوح را نیک۔

بسیح ساختن کار و غزیمت و اندیشه و قصد۔

بطاح بالکسر و بطائح بالفتح جاهای فراخ که رفتگاه سیلهای آب و سیل باشد و دران سنگ ریزه با بسیار بود من الصحاح و زمینهای هامون من الدستور۔

بطح بالفتح بر روی افتادن۔

بلح بالتحریک خشک شدن و در صراح ست خورده خرما۔

بلوح بضمتین مانده شدن۔

بلندح بضمتین فربه و کوتاه۔

بوح بالضم اصل و اثر و اندام زن و جماع و نفس و درهم شدگی کار و نامی از نامهای آفتاب و بالفتح آشکارا کردن راز۔

بیاح نوعی از ماهی ست۔

فصل فی الفارسی

بام سپیح یعنی فلک چهارم۔

بامسیح دوم عیسی و نیز روحانی عیسی علیه السلام

برهان مسیح - زنده کردن مرده و به کردن جمیع
واجابت دعوات عیسی علیه السلام -
بهترین خلق اربعین صباح - یعنی محمد
صلی الله علیه وسلم کذا فی الادات -
بیضه صبح - یعنی آفتاب -

باب الخاء
فصل فی العربی

بارنج - کوه بلند و بلند -
بنج - بتشدید خا خوش کلمه ایست که استعمال
کرده میشود نزد یک دیگر بخیر و نیز میگویند
بنج بنج یعنی آفرین آفرین و بنج بنج بنج یعنی خوش خوش خوش
برنزخ - خطی ست میان دوزخ و آفتاب کذا
فی الدستور و قال فی التاج البرزخ ما روا شت
میان دو چیز و در دستور مذکور ست برزخ آنکه در
زن باشد والله اعلم بالصواب و نیز برزخ روح اعظم
را گویند و آنچه میان دو چیز حائل باشد و قبر را که
برزخ میگویند هم بدین معنی که میان دارین ست
از وقت موت تا وقت نشور -

فصل فی الفارسی

بام فراخ - عرش و قیل هر آسمانی
بیخ - افشردن کذا فی القنیه ولیکن در شرفنامه
بدین معنی بیج با جیم تازی ست والله اعلم بالصواب
برخ - بالفتح افزون و منوکردن و قهر کردن
و جست کردن و شکستن و بعضی از کل و بهره از چیزی
و خواه و نصیب در دسته بمعنی شاخ آتش مسطور

برنج - ارزان و بزرگ و بالضم شبنم و آتشک
و قیل بروزن برج برق و باهی و زمین پست
که آب در ان جمع شود -
بشنج - بفتح یکم و سوم نام دعائی ست بزبان
سریانی و انجیل و تورات و عام این ست
که بشنج بفتح یکم بمعنی بزرگوار و بشنج بکسر اول
بتنوین بکسوره حرف چهارم بمعنی ای پروردگار -
بلخ - آوند شراب چون صراحی و قرابه و نیز نام
شهرے مشهور و اهل وی بت پرستیدندے و
بالتحریک در عربی تکبر کردن و بزرگ منشی نمودن
بنیاد عمر برسیخ - یعنی بنیاد عمر استواری ندارد
و ناپایدار ست -
بهمن سرخ - بیخ انگبن ست کذا فی طب جمالیوس الاشیاء
و در بعضے طب مذکور ست بهمن سپید و بهمن سرخ

باب الدال
فصل فی العربی

باعد - بکسر عین خوار و خوار شده و دور شده و
بعد بالضم دور شدن و دور کردن و هلاک شدن و
هلاک کردن کذا فی القنیه -
بلد - بالفتح دور کردن و پراگنده کردن و بالضم عوض بت یا
گریز و آنچه گویند لا ابنه یعنی ناگزیر ست از و نه یقال لا افراق منه
کذا فی التاج و قیل نیست چاره از ان انی ناگزیر
بهرو - بالفتح سرما و خواب سرد و داروی سرد
سامیده که بر جائی افشانند و در فارسی بر دبالفتح
از راه دور شود -

بر دجرد - نام قبیله ایست قریب همدان
بر قعید - نام محله ایست قریب موصل
با فد - بسکون فا نام واویست بکرمان
بلید - کند ذهن

بنی اسد - نام قبیله

بوارد - بفتح یکم و کسر چهارم چیزی از ترشی که از جنس مخلات جمع کنند کذا فی الشرفنامه و نیز گویند گان گفته اند لم یسقط البوارد

بلاد با لکسر شهر با بلد بفتحتین شهر و نشاندهٔ شتر مرغ

فصل فی الفارسی

باباد شه دست زد - با لف ممدود و دال موقوف یعنی بعدل و داد و در عمارت ممالک کوشید کذا فی الشرفنامه و ایضا باباد شه دست زد ای باباد شه برابری کرد و گرو بست

باب اندر شکر دارد - یعنی گذاران ست کذا فی الشرفنامه اقول این بیان تعجب میکند سبب اجتماع ضدین و آن آب و شکر آبست یعنی شکر کنایت از آبست و از آب آب دهان خواسته و مقصود آنست که در آب شکر دارد چه شکر در آب نماند و بگدازد

باد - ریح معروف بمعنی کبر و شراب هم آمده است منقول از لغات شیرین اقول باد بمعنی بوده باشد نیز آید چنانچه در دعا و نیز بمعنی هیچ هم آید چنانچه درین بیت سه رهبرت اول ارچه باد بود رسد آنجا که باد با باد بود چنانچه میگوئی بر دست باد است یعنی هیچ ست و نیز دوم روز از ماه هم آمده است

باد آورد - باد ال موقوف در اروئیست که آنرا خاک سپید نیز گویند تبازیش شوکة البیضا و بهندی جوان گویند کذا فی القنیه و در لغات طب هم باد آورد جوانسا و شکاعی جنسی از انست و الله اعلم بالصواب باد آورد آن گنجی که قیصر روم از ترس پرویز چند کشتی پر کرده بر باد شاهی ودیعت نهاد باد آن کشتی بر پرویز آورد و پرویز آن مال بستد و نام آن گنج باد آورد نهاد و نام موضعیست در شهر واسط و نام نوامیست از موسیقی و کنایه از چیزیست که مفت بی تعب بدست آید و نام بوته خاریست سفید و دراز بقدر یک ذرع در نهایت خفت و سبکی که بشیر در زمین آگیرد و آن را بهمین نام خوانند

باد بر قدم خاک زد - یعنی خدمت بسر کنانید کذا فی الادات و القنیه اقول معناه تکبر او را بر پای خاک زد یعنی بسیار خوار گردانید

باد بود - باسوم موقوف ای گوئی هیچ نبود کذا فی القنیه و در لغات بمعنی هیچ بوده است

باد سرد - یعنی آه سرد که بمؤمیدی بود دوم سرد باد شدای ناپدید شد کذا فی القنیه اقول بمعنی بر بیدن نیز می آید و نیز بمعنی رحمت باد شد آمد و شد بمعنی رفت هم آید

باد عقد - باد ال موقوف و عین معجمه بابی که در باد گذرد و مقامی که دران باد از هر جانبی برسد

وآن عارتی ست مخصوص ومشهور ودرلسان الشعرا مذکورست که این لغت در فرهنگنامه اسدی درباب الرا رست ودر فرهنگنامه مولانا فخر قواس بادال ست اما اختیار قاضی خان بادال ست زیراچه درابیات بلغات دال نیاورده ست اگرچه مغشش ست ازنسخ واختیار عاشق صادق بادال ست زیراچه درلسان الشعرا هرچه بالغات دال نیاورد دال بربن ست که نزدا وصح بارا ست -

بازاو - بالکسرین کردن اسپ وبیابان فراخ -

بادبرد - یعنی فانی وناچیز شد -

باربد - بارا موقوف نام مطرب خسرو که مسرز بجمع گفتی وآن سرود را خسروانی نامند وتیل حرف یکم فارسی وفتح رکب ازباد وبندهٔ یعنی تاکید باقوت کذا فی التنبیه -

بالاد - بابا بر فارسی اوزون شیدو نشو ونما کرد -

بام بلند - عرش وسه آسمان ونیز قصر هامان

بانگ برابلق زند - ای زمانه زجر کند ومحو سازد

باورد - نام شهریست ازبلاد خراسان که زه باوردی منسوب بدوست -

باید - معروف ست که بمعنی شاید آید ودر نظم ونثر قدیمه باید سابق وشاید آخر مذکورست بوکذا فی الشرفنامه

بجرتنگ - کشید - ای حکم دراگرفت -

بجای شد - یعنی استاد -

بجای خود بود - یعنی وضع اشی فی محله باشد

بچه خورشید - یعنی لعل یاقوت وامثال آن هرچه کافی باشد وفلزات نیز -

بچهٔ نو برآورد - یعنی نتیجهٔ نو پیدا آورد -

بخمود - بالضم تندرو وغرنده کذا فی القنیه ودر دستور بجای خا جیم مرقوم ست والله اعلم بالصواب

بخرد - ازخدمت امیر شهاب الدین لکن محقق ست یعنی جیاشعور ودرلسان الشعرا بالفتح یعنی ارزومند مندرج ست ونیز عاقل وهوشیار وخردمند -

بخساند - ای پژمرده سازد وآزار ورنج دارد وبگداند وچنین چنین گرداند -

بخسید - یعنی بگداخت وپژمرده شد وفراهم آمد

بخفد - یعنی عطسه زند -

بخم درشد - ای بمراقبه شد -

بخواب درآمد - ای درخواب رفت -

بخوان سلیم بنشاند - یعنی انقطاع ازماسوی الله دارد ومعنی سلامت ومعنی وخورسندی نیز بمیت کذا فی المؤید الفوائد -

بد - بالفتح صد نیک وجامهٔ نیم سوخته وسخت کهنه وسوده که دران آتش زود درگیرد ونیز گیاهیست آبی که زیر چقماق نهند تا آتش زود گیرد وقیل بد ومعنی اخیر بابا فارسی ست کذا فی الشرفنامه اقول بدین هر دو معنی مختصر بوده است پس باید بضم فارسی نیز بود -

بدرود - بابا عربی وفارسی یعنی بدرود بالضم خیر ومعنی دوری شدن میان مردوزن وبمعارضه بمیع کردن ونیز طاقت وقیل بالکسر وداع وترک -

بدر نیاید - یعنی درماندہ نگردد و کذا فی القنیہ ومعنی ترکیبی بیرون نیامدہ است -

پذمرد - بالکسر و بابا رخا سی و ذال معجمہ یعنی قبول کند

بدیاداد - ای شست و دور کرد -

بذرانجد - با سی تخم کوک کذا فی الطب -

برازد - بالفتح زیبد بحکم کہ باز از فارسی ست

برباد داد - ای نیست و نابود گردانید -

برید - بفتح یکم و سوم و لایت نیمروز و نیز مرکب از برد و برید و نیز مختصر بارید -

برتابد - ای طاقت آرد و تحمل کند -

برج قید - یعنی نام برجی از حصار و بند و آن برج کہ آنرا بخانہ سازند -

بردارند - ای میوہ و انرا بر دار ہستند - ای بر صلیب کہ مرکب منصوب بود و نیز مضارع بر داشتن

برود - بالفتح از راہ دور شود -

بردابرد و بردبرد - تبکرار نیز مستعمل ست -

بُرد - بالضم جندآور و رو جامہ و در ادات ست بر دنوعی از جامہ ہای پوشش زمستان -

بردمید - یعنی در غضب شد و غصہ نمود و نیز سبزہ دمیدن گفتہ و خطر را ہم یعنی سبزہ و خط رست کذا فی الشرفنامہ اقول معناہ اللغوی دم برزد زیرا چہ این فعل مشتق ست از جابد یعنی از دم خیاطہ بتبدید مشتق از تندست و ہم از ہمین گفتہ میشود صبح دمید یعنی صبح دم زد و ہم ازین قبیل ست مانند جابجا کہ بر آب دمیدیم یعنی بر آب دم زدیم و معناہ المجازی سر برزد و ظاہر شد و در ادات لفظ آب نیست -

برزبان آمد - ای گفتہ شد بر سبیل مضارع رسانیدن بزبانوت با بر سبیل ماضی نیز ہمچنین

برشیر نر زنین نہد - یعنی سخت دلاوری کند و قیل این مثل ست در دروغ زنی یعنی سخنی محال گویند زیرا چہ نہادن از محالات ست -

برف آب کرد - ای در دہان کرد بوقت خوردن دیگر بسبب ہمیت طبع و این معنی سماع از غماد خراسانی ست -

بر فلان چکید - با ہفتم پارسی ای بر فلان افتاد و گمان بر فلان رفت کذا فی الادات و فی القنیہ گمان بر فلان و فلان ثابت شد -

برق شد - ای شتاب رفت -

بر قدم خاک زد - ای خدمت بسر کنانید کذا فی القنیہ و نیز بمعنی خوار گردید -

برکہ لاجورد - آسمان را گویند -

برگ بید - با کاف فارسی و جیم نام جنسی ست از پیکان کہ ہیئت برگ بید سازند -

برکند - مرد صحیح و تنومند را گویند و بمعنی شوشتہ ہم آمدہ

برگشتہ باد - ای زیر و زبر باد -

برنتابد - یعنی طاقت نیارد و تحمل نکند و در ادات بجای تحمل احتمال ست -

برنج زرد - یعنی برنجی کہ از زعفران و زردچوبہ ترکیب کردہ باشند -

پرند - حریر ساده منسوب بخجند و قیل پرند بابا و فارسی کذا فی الشرفنامه و در دستور بمعنی زیر پوش مسطور است و نیز گوهر شمشیر و ایضا بمعنی تیغ و شمشیر آمده

پروبند - با واو فارسی بر خوردار کذا فی شرفنامه و در زفانکو بمعنی بردبار و در و توانا و خرم و کامیاب و صاحب میوه است -

پرهمند - یعنی اصیل و دانشمند و خجیب و شریف و محترم

پرهود - بالفتح چنان باشد که پیری نزدیک سوختن رسد و انچه بدان آتش رسد زرد و گردد و قیل پرهود بابا بر فارسی و فی القنیه پرهود بالفتح و پهود بابا بر فارسی حامنه که از نقش زرد نماید و بیهوده بمثابه گویند مصرع نخواهم سوختن دانم که هم آنجا ببر هودم -

پزرگ امید - بازاء و کاف فارسی نام استاد خسرو که ندیم هرمز بن نوشیروان بود و او منجم حکیم پیشه بود -

پژمند - بالضم نام دختریست و قیل بابا روزا از فارسی

پژند - بالفتح و با زاے فارسی و قیل بالضم بازار تازی گیاهی خوشبوی بهاری -

پساوند - قافیه شعر را گویند و دو چیزے را که با یکدیگر مناسبت داشته باشند نیز گویند -

پست و بند - کنایه از استحکام و ضبط و ربط

پستر و - بالضم دو کرد و محو ساخت کذا فی الغیاث و در شرح مخزن بمعنی ستردن حک کردن و محو کردن ست و نزدیک ستردن بمعنی حلق کردن موی است

پسند - بالضم مشدد و مخفف و پسد بتخفیف معروف مرجان و هندش پنوالی و مونگا نامند مناسب وے تعرد رایست چون درخت بروید و باد بران بوزد و آفتاب بران رسد سرخ گردد و در احتمال سایده او قوت بصر را سود مند کذا فی الشرفنامه و در تتمیه مذکور ست که بر شبه درخت در میان دریا از کود بیرون آید و آن دو نوع ست سپید و سرخ بتا زیش مرجان و هندپنوالی نامند هر که مرجان لعل در گردن کودکان بندد از مضرت چشم زخم ایمن باشد و اگر بر صاحب دق بندند صحت یابد و اگر از وی تعویذی سازند و بر گردن مصروع بندند صرع از وی دفع گردد و اگر مرجان سپید با سرخ بسایند و با عسل آمیزند و بر برص طلا کنند برص بگرداند و سود دارد و اگر موضع برص انجا مالند درشت بمالند و مرجان سوده با عسل پیوسته طلا کنند در مدت شش ماه زائل شود -

پسند - سزاوار و کفایت -

پسیجد - یعنی قصد و اراده کند و کار سازی و استعداد نماید -

پسرشد - بسکون دوم سرشته کنند یعنی خمیر کذا فی الشرفنامه لیکن قیاس پسرشند بکسرات آید

پشاورد - زمین پشته پشته را گویند -

پشکرد - شکار و شکارگاه -

پشکلیدن - رخنه کردن و نشان کردن به سر انگشت یا ناخن و را فگندن -

بغداد - نام شهریست عظیم و مبارک و در و شصت هزار گرمابه بود آبادان کرده امیر المومنین منصور ابن علی بن عبد الله بن عباس رضی الله عنهم و بغداد را پیش از آبادانی باغ داد گفتندی از انکه هر هفته نوشیروان عادل دران با غام دادی و ظلومان را با نصاف رسانیدی چون انجا شهر بنا کردند الف را ساقط کردند بغداد گفتند کذا فی الادات -

بغمند پوستی ست غیر کیمخت که آنرا غمن خوانند و کفش ازان دوزند -

بکاغذ برند - یعنی بعزت تمام برند کذا فی الشرفنامه اول معنی ترکیبی دیگر کاغذ برند ست و این معنی لازمی ست زیرا که هر چه عزیز باشد آنرا در کاغذ کرده برند چنانچه سعدی رح در کتاب بوستان فرماید که ارباب معنی بکاغذ برند

بکف آورد - ای قابض شد کذا فی القنیه و نیز بمعنی ظاهر کردن آید -

بکواکب ستر د - ای بکواکب روشن گردنید و زنگ دور کرد کذا فی القنیه اقول این بعض ترکیب ست و تمام ترکیب بدینسان ست مصرعه زنگ هوا را بکواکب ستر د و معنی آن انست که تاریکی هوا را بروشنائی محو کرد -

بکمند - بمعنی آشیان باشد -

بلاش جرد و بلاش گرد - قریه ایست بر چهار فرسنگ مرو شاهجهان و آن قریه را ملک بلاش پسر فیروز شاه بنا کرده -

بلغند - بمعنی جمع نموده و بالای هم نهاده و فراهم آمده است -

بلکند - بوزن بلگند یعنی رشوت -

بنام ایزد - بالفتح بمعنی بسم الله و نیز برای قسم آید -

بن بخت برزمین مالید - یعنی دولت و بخت درازی گرفت -

بند - بالفتح نام ولایتی ست و نیز بمعنی حیله و تلوق و محبت و طلب و جنس و قبیل نخلیه از وزن و بدین معنی با بای فارسی نیز ست و نیز بمعنی مکر و حیله و زرق و فریب آید -

بنداد و بندد - کلاهما بالضم بنیاد و اصل هر چیزی

بنفشگون - ای زمین کذا فی القنیه و قیل آسمان -

بنیاد - بالضم بنا و بیخ و ریشه کذا فی زفانگویا -

بود - هستی و بودن همان بدستور و نیز بمعنی قدر و حامه و قیل بمعنی اخیر بابای فارسی -

بود و نابود - وجود و عدم و غنا و فقر بود -

بوند - بمعنی آهنگ باشد کذا فی الشرفنامه و نیز بمعنی باشند آید -

به آفرید - نام دختر گشتاسپ شاه کذا فی شرفنامه و معنی ترکیب نیکو آفرید -

به آمد و به افتاد - بوصل همزه و به آمد و به بود یعنی خیریت کذا فی القنیه و معنی ترکیبی پیدا و به بودن ست زیرا که این فعل معنی مصدر ست

بهزاد - بالکسر نام اسپ سیاوخش بن کیکاوس شاه

که او با شیر نگ بهزاد گفتندی و در ادات نام افغنیا
بن گشتاسپ شاه است -
بهم برآمد - یعنی درخصه شد -
بهمن سفید - بالفتح بیخ اسگندست کذا
فی طب حقائق الاشیاء و در شرفنامه بهمن
دارویست که برد و نوع است سرخ را بهندی بهکن
و سفید را بهندی سکهند مرخوانند -
بهید - سنگ شکن هندش کلتهی نامند کذا فی
لغات الطب -
بی آب کرد - باد دوم فارسی و چهارم موقوف
ای خجل کرد و شرمنده ساخت و بی رونق نمود -
بیجاده - مخفف بیجاده و در فرهنگی بدین آمده
که بیجاده آنست که پر مرغ جذب کند و بعضی گویند
سنگریزه ایست سرخ نما قوت اما کم قیمت -
بیجاده شد - ای بیراه شد -
بیخود - آنکه در خود باز نیاید و بیخبر باشد -
بید - با یاء فارسی موش و نیز نام درختی ست که
بارنداره و با ندک با بجنبد و آن هفده نوع ست
بعضی ازان در ظلمات اند و یکی ازان گربه بیدست
و یکی ازان بید خلاف ست و ایضا یعنی باشند آید
و در تازی بید بالکسر یا بنها و جمع بیدست و بالفتح عیر
و نیز نام دیوست مازندرانی که رستم اورا کشت و کرمکی را
نیز گویند که کاغذ و جامه پشمین ضایع سازد و نیز نامسود و بیهوده
بیداد - با یاء فارسی ظلم و ستم و نیز نام شهری از
ترکستان زمین که رستم اورا فتح کرده و با دشاه آن
کافور نام داشت و او آدمی خوار بود -
بیاد - بمعنی هوشیاری و بیداری باشد -
بیا غارید - یعنی سرشت و آمیخت -
بیزرد - با یاء فارسی و راء موقوف چیزی که
در دود گران برای وصلش بکار برند و برده مید گویها
مالند و در مرهم ها داخل کنند کذا من الشمسی -
بی نمکی کرد - یعنی بی رونقی کرد و بیوفائی نمود
بیضهٔ زرین نهد - ای آفتاب پیدا آرد -
بیور رو - نام مبارزی که بیاری و تائید پیران
فرستادهٔ افراسیاب آمده و نام شهری بنا کرده او را سیاب
بیوسد مشتق از بیوسیدن بمعنی طمع کند و امید دار گردد
بیوفائی - بمعنی بیوفائی کردن باشد -
بیوگلند - بفتحتین با کاف فارسی مفتوح پنگلند
در اصل بیگلند بود بعده فارا بوا و بدل کردند
چنانچه بارا بوا و بدل میکنند باعتبار قرب مخرج
کذا فی القنیه -
بیهوده - با یاء فارسی همان بر هوده مذکور و نیز بیفایده
و ناحق و باطل -

باب الذال
فصل فی العربی

بغداد - همان بیان مذکور بغداد که گذشت
بافو - تواضع کردن مردمان -
پوذ - نام جبل در سراندیب که آدم علیه السلام از جنت
بر آورده در اسخا انداختند -
بذ - یعنی عمده و عمر یکه بوسیده شده باشد و گویند آب
دریای ایران آذربایجان و نیز شاشت یعنی کهنگی و نصیب و حصه

باب الباء
فصل فی العربی

باحور - باحار حطی سختی کرباد تابستان و قتیل بخار ریست که از زیر زمین خیزد و معنی اخیر محقق ست از حکیم میرشهاب الدین کرمانی -

باقر - لقب محمد بن علی بن الحسین بن علی رضی الله عنهم لتبقره فی العلم ای تجربوبن او در علم ای وسعت دارنده و مرد بسیار علم و مال

بحتر - بضم اول و فتح ثانی از اسامی مردان

بحر - بالفتح دریا و آب شور و اسپ شور و اسپ تیز رو کذا فی التاج -

بحر الاخضر - نام دریائی ست که طول و عرض آن خدا داند و نیز آسمان را گویند -

بحر الثور - دریائیست نزدیک شهر کازرون -

بخار - بالضم شم آب و جزآن کذا فی الشرفنامه و قال فی التاج شم آب گرم و رطوبات و فی التاج بخار تف که بهندی بھاپ گویند و فی القنیه بخار بالضم دود و عفونت و گرمی که از دهان از انهار روان از زمستان برآید -

بخر - گنده دهان -

بخور - بالفتح ما یتبخر به کذا فی الصراح و قال فی القنیه بخور بالفتح عطر سوده و فی الدستور خود سفید و فی التاج هر چه بر تن بوی کنند

بدر - ماه تمام و غلام و نام جائیست منسوب ببدر بن کلاد است و قیل نام موضع -

برّ - بالفتح نیک مرد و بیابان و خشکی و بارو نعره زننده و بخشم سخن کننده و بالاخانه و بالکسر نیکوئی و آنچه نزدیک کسی فرستند از هدیه و غیره

براق القمر - بضم اول و فتح ثانی گیاهی ست در زمین عرب و قتی که ماه در نقصان نباشد آنرا بگیرند و زیره القمر نیز گویند کذا فی القنیه و بساق القمر مثل

بسار - نام گلبانگ قیصر روم کذا فی الادات

بسر - بالضم آب باران تازه باریدن و بالفتح حاجت تا جایگاه خواستن و خراشیده شدن سر پیش از نضج و روی ترش کردن و گونه زردی گرفتن

عذره خرما که هنوز رطب و پخته نشده باشد و جوان

بشر - بالکسر نام عاشق هند و نیز نام ولیی که او را بشر حافی گفتندی و بالضم نقیضین مرد و احد و جمع برابر ست و تازه روی -

بشیر - مژده دهنده و خوب روی و نام حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم -

بصاق القمر - همان براق القمر بفارسی رنگ ماه

بصاقة القمر - بالضم با صاد مهمله سنگ سیاه رخشان کذا فی القنیه -

بصر - بفتحتین بینائی و سنگ سخت و سپید و

بصل - بالفتح پوست بر روی پوست دو خلق -

بصیر - بینا و دانا -

بصل الفار - پیازدشتی کذا فی زفن نگویا و قال فی الطب الحقائق الاشیاء بصل الفار عربی ست و پیاز موش فارسی ست -

بطر - سخت و باطل شدن خون و شکافتن زخم
کذا فی المستوفی و در تاج بمعنی بزرگ منش ست
بطر حقه ناکردن شدن و بسکون ظاء گوشت پارهٔ
که بر دو طرف زبان باشد -

بعیر - بالفتح پشک انداختن شتر و گوسپند -
بعیر - بالفتح شتر نر و ناقه را هم گویند المذکر و المؤنث
بعیر حمار - شتر باریک میان -
بغر - نخستین علفی ست که شتر را پید شود چندانکه آب
سیر نشود و بالفتح و سکون غین گرمابه باران بسیار
بقر - گاو -
بکیر - بالکسر و شیشه یعنی نارسیده و زنی که
یک بچه آورده باشد و نخستین -
بلخ - خیار شنبر سبد بشکاعی گویند کذا فی لغات الطب
بلور - بالکسر بالام مشدد و مفتوح معروف کذا
فی الشرفنامه و در قمنیه است که جنسی از سنگ
لطیف در غایت صفا بجواهر آبگینه مشابهت
دارد و چون او را پرداخته و قدر درم شود
باشد حباب ساخته مرایه آفتاب بدارند و فرود
او شیشه بسته یا خامه نهند شعاع آفتاب دران
آتش گیرد جامع این مجموعه این معنی بچشم خود
تجربه کرده است و گفته اند هر که با خود دارد
درویشی آرد و هر که در جام و قدح بلورش آب
خورد از علت استسقا ایمن شود آمیزش او
در ادویهٔ چشم و دندان نافع است و او رنگ
پذیرد و بمثابه لعل و یاقوت و جواهر پران جاهل
در و سوهان میکنند و بعضی از بلور آنست که آنرا
بلور آبی گویند در آب افگنند فرق نکنند بزنگ
آب نماید و در عرف کنند این نوع عزیز الوجود اگر
حاصل شود دانکه کوههای کشمیر اکثر آن جاست
بباین وسبل و جرب و تعلیق آن جهت ارتباط
طفل در خواب حبس موثر کذا فی طب حقایق الاشیاء
بوالاصفر - درم -
بوبکر - نام مردی رهبانی که بدین کنیت در غایت
شهرت ست -
بوجعفر - کنیت مردی طرار -
بوالعسر - کنیت مصنف هدایت نامه صاحب فقر
بوالمعشر - نام منجمی صاحب کتاب الفرق -
بیطار - بالفتح بچشک ستور را علاج کنند چهارپایان
بقور - بالفتح گاوان کذا فی القنیه و در تاج
آنرا جمع بقر آورده است -

فصل فی الفارسی

با تر - کلمناک و نام مردی و بلتر خون سرخ خالص احمق
باختر - باخار موقوف مغرب و نیز بمعنی مشرق آید
که در ادوات گفته است اما صحیح معنی اول ست -
باجور - آن پانزده روز که در سال سخت گرم ست
هر چند این منقول از زرقانی نامه است لیکن نزد
صاحب تاج و عنبر باجور باخاء حطاست صحیح باجور
است بجاء حطی -
بادآور - همان بادآورد که گذشت و نیز نام
آن گنج که کیخسرو شاه تسلیم گودرز کرد جهت صرف

بادانجیر - بادال موقوف درختی است معروف
بادشکن کذا فی زفانگویا -

بادبان اخضر - آسمان کنایه از عرش و کرسی

بادبیر - بادال موقوف و بضم با بدوم چوبی
تراشیده که بچکان بریسمانش پیچیده گردانند
هندو انگشت کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بمعنی
فرقه است که بهندی آنرا پچهکی نامند

بادوار - بادال موقوف یعنی نیچ انکار و
مردم صاحب غرور و متکبر و بیباد و آماس کردن و مردم و نیاز

بادور - سرجنازه -

بادسار - بادال موقوف یعنی سبکسار
و سبکبار تر و در زفانگویا بمعنی بادگزار و سبکتر است

بادسیر - بادال موقوف ای آهسته و مرد متکبر
و نیز بمعنی آهسته رو و بادیست که آب را بشوراند و

بادسیر بادال موقوف ای سریع السیر

بادنگر - بادال موقوف همان بادغدکه مرقوم
گشته یعنی حنانه تابستانی و بادگیر و بمعنی بادبزن
بزرگ که بار میان بسته بسقف خانه آویزند و
بجنبانند تا همه کس را باد برسد و جزاو مکافات بدی

بادگردار - بادال موقوف شتابان -

بادگذار - بادال موقوف همان بادغد و بادگیر

بادال موقوف و کاف فارسی یعنی رودربنی
که برخ باد نهند و معنی ترکیب بادگیرنده است

بادبیر - بوزن بادگیر چوبی که درمیان دیوار و
بر پشت دیوار شکسته نهند و قیل حرف اول فارسی

بادیه غول وار - یعنی دنیا -

بار - بمعنی برگ چنانچه میگوئی بار خدایا و وقت
ملاقات و در آمدن پیش کسی و محل و یافتن
و میوه و رخت و کرت و حمل و بازنده و گناه چون بارگیری
و دیوانه بار گرفته و در لسان الشعرا بمعنی بار ننگنی
و امثال آن و مناسب دربار و عهد و حواله و دخل
و نیز چیزی بود که نویسندگان می نویسند و انچه نخوانند
و در قنیه بمعنی شاخ هم آمده است منقول از
لغات خسرو شیرین از خدمت میان نجم الدین شاه و

باردار - رخت میوه ارزن نامه کذا فی الادات

بارگیر - بارار موقوف و کاف فارسی اسپ و ستور و شتر
که بعاریت برای سواری دهند کذا فی الشرفنامه
و در قنیه بمعنی هودج است که آنرا عماری نیز گویند
اقول معنی ترکیب بارگیرنده و بارا بگیرد و در عرف
هوا دستوری که صاحبان مرغ شکار خود را بر آن
سواری بدهند -

بازار - معروف ست که عربی ق گویند و نیز بمعنی
ارزش و رواج آید چنانچه گوئی امروز بازار اوست
و نیز بمعنی خواهش آید و نیز مرکب از و باز آر بدل
دوم بمعنی امر باز آوردن -

بازدار - دارنده باز و باز بدار و نیز بمعنی منع کن
و بمعنی نیز بدار و بار دیگر بدارهم آید -

بازدار - بارار موقوف یعنی گذربان که در راه باج گیرد

بارسپهر - یعنی - وزر و آفتاب -

بازدر - نام جادوی از توران که جادوگر ده

بر مرکز اطلاع اہل ذوق شریف میرساند کہ بمحکمۂ طباعت و انشاء آلات

لشکر ایران را شکست داده آخر بدست رستم بن گودرز کشته شد و در عربی باز در مرد شکار آنده را گویند

باز یار - یعنی باز دار و نیز بمعنی کشتکار آید که بهندی کسان نامند و نیز بمعنی صیاد و میر شکار و شکار دار اند

باستانه رکاب محمد عنان در آر - ای متابع محمد صلی الله علیه وسلم باش و در اصطلاح الشعرا در فصل نزاعه آورده است -

پاسپار و پاسپار - کلاهها باهر و با فارسی لکد -

پاستار - لفظیست متابع فلان و بهمان استعمال آن نیز در صحاح مجهول است پاسار و پی سار الفاظ متابعه آنچه فلان و بهم

باسحر - با قلا -

باشجر - باشین موقوف بالا را گویند -

باعث لیل و نهار - یعنی حضرت عزت جل و علا و آفتاب بر سبیل مجاز -

باف گار - با فارسی موقوف و کاف فارسی بافنده یعنی حائک

بالار - شخصی را گویند که اسیر محبت یار و موقوف بر رضای او باشد و بمعنی ستون نیز آید و نیز چوبها را گویند که بر شاه تیر گذارند و تخته و پوشش دیگر را بر بالای او بگسترانند و بعضی شاه تیر را گویند و آن چوب بزرگ است که هر دو سر آن بالای عمارت باشد و سر چوبهای دیگر را بر بالای آن گذارند -

بالاگر - یعنی بالا رست -

بالادر - کوزه پر آب -

باور - بوزن خاور استوار و راست و نیز استوار

دشمن کذافی زفانکویا -

با یار - ظرف و آوند را گویند -

با هر که بندد کمر - یعنی با هر که مقابل شود و مقابله کند کذا قیل فی القنیه -

بهبر - با فتح با نامه بود که رستم و زال در روز جنگ پوشیده و بعضی گویند که آن از پوست اکوان دیو بوده است و نیز جانوری باشد آبی شبیه بگبر لیکن دم ندارد و از پوست آن پوستین سازند و ذاتی باشد که دمیان رو حق بریان کرده باشند و نام دهنده ایست مشهور و بکسر اول موش را گویند که تبازی فاره خوانند -

بپایین تو تخت بندد کمر - یعنی بپایه تخت تو بخدمت ایستد -

پای افزار - با با فارسی یعنی پای زار و پای پوش و پای افزار بمثله -

پانغ - با با فارسی بیا بیا -

بحر نهنگ آثار - تیغ -

بخت ور - بفتح و ضم اول عزده مثل عدو امثال آن -

بداختر - بدبخت و شوم -

بدآخار - یعنی سرشت بد -

بدر - بفتحتین بیرون و بسکون دال ماه تمام و نام جائیست که منسوب بدین کلاه است و قیل نام موضعی -

بدگهر - با کاف فارسی یعنی کم اصل -

بده ماهی بلورین آبدار - ای قسم بدگشت تر و تازه معشوق -

بدین سبزه زار - اشارت سوی فلک ست کذا فی الادات و در قنیه بمعنی کم اصل و فاسق -

بذرگر - با کاف فارسی کشاورز و کدیور و در شرفنامه بدین معنی بزرگ آورده اول را مهمله بعد ازا معجمه چنانچه می آید و این غلط ست زیرا چه بزر معنی ندارد اما بذر بمعنی تخم تازی ست و آن مناسب ست

بر - بالفتح پستان زن جوان و بلندی و بالا هر چیزی که مقابل پایین ست و کنار مردم و پرنده را نیز گویند و میوه درخت و پهنای هر چیز

و نفع و زمین خشک و بی آب و بیابان و بمعنی طرف و جانب و حافظه و حفظ و نگاه داشتن

بر آب افگند چون زمینش بسپرد - ای همچو زمین سپر بر آب افگند و ایمنی از و عاجز شود و منهزم گردد و بمعنی مستعد شدن هم آمده کذا قیل -

بر آور - امر از بر آوردن و میوه بیار و بیاورند میوه و بمعنی امر و فاعل آوردن هم آمده -

بر بار - بمعنی بالاخانه باشد که بر بالای خانه سازند

بربر - بالفتح نام ولایتی ست بمغرب که خلق آنجا سبز چهره میباشند و نیز پرگوی و هرزه گوی و لحاجت را هم گویند و نام صنفی از مردمان -

بر پای دار - ای قائم دار -

بر خط بلیند از سر - ای اسیر و مطیع باش

بر خلد بر و سر - ای همیشگی یافت کذا فی الادات و لیکن اولی اینست که بگویند سر بآسمان برد -

بر خور - با واو معدوله بر خوردار شو و جوانمرد شو و خداوند بخت و اقبال و رخ و روی و بودهٔ اخذ و تدبیر و در لسان الشعرا بورن مرد صندیح ست و در ادات مذکور ست ای حظ از مرادات گیرد و معنی ترکیب و نحو

بر خوردار - آنکه محظوظ از مرادات و منظور حاجات خود باشد کذا فی الادات و قیل این هر سه امر ست ای بده و بخور و بدار -

بر دبار - بالضم با دال موقوف بار کش و خصلت کش و تحمل کننده و تاب آورنده و ماضی بردن بارت

بر رو - ی کار - ای ظاهر -

بر زه گر - با زا موقوف و کاف فارسی مزارع که آنرا کدیور و رزگر و عیت اکنده گویند و پرورش و نیز دلیل که پیش طبیب برند -

بر فور - یعنی فی الحال بغیر درنگ -

بر فر - بمعنی منزلت و شان و شوکت و علو قدر

بر گشت گردجهان روزگار - روزگار جهان روزگار معلوم یعنی کار جهان تغیر پذیرفت -

برکه آرد شیر - نام شهریست از ولایت فارس

برکنده قدر - ای پست مرتبه و خجل و خوار گردیده

برگ زر - بمعنی برگ زر و آمده -

بر من بگیر - ای بر من اضافه مکن و خطا مگیر

بر و دار - خانهٔ تابستانی -

بر و ر - بوزن و روزنجاوند فراوینر جامهٔ دبیران و رسم آئین و دستور

مخفف بارو هم هست و نیز بمعنی برآید یا لغت شذ و یا شذ بهره عافیت نزار - ای تن از درستی و نیکی مغلوب و ضعیف شد کذا فی الادات -

بزرجمهر بالضم نام وزیر نوشیروان بود که آنرا قباد بادشاه گفتندی و بوزرجمهر مثله

بزر - بالفتح کتان عربی و بزر فارسی تخم بعضها از کذا فی العلمی -

بساط سازی ابسز رخسار - ای سجده کنی و در مرقعه باشی -

بسار - بالفتح والکسر ست و ناستوار -

بسر بر - ای بر سر -

بستر - بالفتح نام میکائیل علیه السلام و نیز فرشته باران و نبات کذا فی الشرفنامه بضم یکم و سوم و سیوم گذاردن کذا فی الشرفنامه اقول بستر م شاید مجرد بین معنی نیز آمده است چنانچه در ادات مصرح ست پس باید که بستر نیز بین محل آید -

بسنداو معمور - کنایت از پیری تکم یعنی سیری و پیری ساغر -

بقنقار - جانوریست بزرگ و فربه گوشت او بغایت لذیذ می شود -

بغار - چوبکی باشد که در وقت گران بوسیله گاه فتح چوب بر آن نهند

بگتر - بفتح یکم و سوم جامه ایست که هنگام جنگ پوشند و نیز نوعی از سلاح جنگ باشد و آن آهنی چند ست که با هم وصل کنند و بر روی آن زربفت مخمل و امثال آن کشند و در هندوستان اکثر شے زربفت و مخمل هم پوشند -

بلادر - نام درختی مشهور که هندیش بهلاوان خوانند و در مؤید الفوائد آورده است که تنه ندارد اما کاتب حروف درخت آنرا دیده است درخت بزرگ میشود هر که زیر آن درخت بگذرد و یا آن را خام بخورد و یا بر اندام بالکل وجود او بیاماساید و اگر از و معجونی سازند و استعمال کنند بیهوش گردند و نیک گرمی دارد و بادهای مخالفت را دفع کند و اگر با گنجد خورده شود مضرت نبود و اگر بر آماس آن اماله دهند بهتر شود و نیز هر آینه که عروسان بر سر ش بندند بلاد و رمثله -

بلغار - بالضم چرمی رنگین و خوشبوی که بلوکی از آن موزه و نطع سازند و نیز نام شهری عظیم نزدیک ظلمات آبادان کرده سکندر چون بدان ظلمات درآمد بر گاه و راه بر بن غاری گذاشت هنگام باز آمدن از آب گوچ کرد خلقی که از اطراف فراهم آمده بودند آنانکه از سفر ستوه آمده بودند ایشان هم آنجا متوطن ماندند بآهستگی شهری معظم شد پس نون را بلام بدل کردند بلغار شد کذا فی الادات و نیز ولایتی ست دران سه شهر بزرگ یکم بلغار دوم سنوار سوم اسل کذا فی الشرفنامه و زنگلویا مذکور ست که این لغت ترکی ست -

بلغور - بالضم باواو فارسی و قیل بالفتح طعام و لیده که آنرا کاچی گویند کذا فی القنیه و قال فی العلمی دیگی ست خصوص -

بلقندر - بفتح یکم و سوم لفظی ست که در محل قدح استعمال کرده اند و بمعنی بی دیانت نیز آمده

بلند نظر - با دال موقوف یعنی عالی همت -

بناور - بالفتح و الضم و نبل تبازیش دهل گویند

بنگر - بسکون ثانی دوائی ست از آنرا سپستان گویند و کبسر نون از مگر بستن باشد -

بندار - بالضم رخت خانه و اتباع و اثاث یعنی خانه دار و نام یکی از شعرای قدیم ست و صاحب مکنت و تجمل و از ران فروش و گران فروش

بندامیر - بند آب ست در شیراز که امیر مبارز الدین محمد المظفر ولد مظفر دیلمی بامر او ساخت و بعضی گویند مرد مسافری بود امیر نام مراد او خود این بند را بست کرد -

بندر - محلی باشد که قافلهٔ تجار در آن آیند و روند و آن اکثر بر کنار دریا کشور می باشد و نام شهریست از ولایت غرجه -

بندشهریار - نام نوائی ست از موسیقی

بندور - ریسمانی باشد که بدان جوال و توبره و امثال آن دوزند -

بونجد - ملحد و بیدین و بی دیانت را گویند -

بوتیمار - معروف کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا مذکور ست که جانوریست پرنده سپید و دراز گردن و آنرا ماهی خوراک نیز گویند غذای او ماهی ست و در قتینه است که هندش بگ و بگلا نامند -

بودوتار - انتظام امور خلل کذا فی الادات

والقتینه و معنی ترکیبی ظاهر ست و نیز بمعنی کل و جمیع آید و معنی ظاهر و باطن هم آید -

بور - باو او فارسی اسپ سرخ که تبازیش اشقر خوانند و نیز جانوریست خوب رفتار و آتش خوار که آنرا تذرو نامند و معنی بیار هم هست که امر بیاوردن باشد

بوزار - بوی افزا کذا فی القتینه و نیز موزا آنرا گویند که در شکم مرغ تو ابل جمع کرده پزند -

بوصیر - گیاهیست و دائی که تبازی آنرا اوان الدبه گویند

بوقلمون شد بهار - ای باحسن گونا گون متلون شد

بوی افزار - همان بوذار یعنی افزار که تبازیش تو ابل گویند کذا فی زفانگویا -

بهادر - بفتح یکم و ضم چهارم پهلوان و مبارز سخت زور آور -

بهار - مدت ماندن آفتاب در برج حمل و ثور و بوزا که تبازیش ربیع خوانند و نام تنجانه بترکستان زمین و نام جزیره و نیز نام تنجانه و از بندگی شیخ واحدی محقق ست که گل کاچشم را گویند کذا فی الشرفنامه و قال فی زفانگویا ایضاً گیاهی ست که آنرا گاوچشم گویند و فی لسان الشعرا بهار بالفتح نام خطه ایست در هندوستان و نیز گل را گویند و فی الادات نام خانه ایست در ترکستان و نام تنجانه و گل زرد و فی الدستور تنجانه ایست بترکستان و شهریست در هندوستان -

بهاگیر - باکاف فارسی و بهاوزیر یعنی چیزی بهشیر بهاو نمی -

بهر - بوزن شهر نام ولایتی و نیز حظ و نصیب

بهرام سپهر - بمعنی مریخ -

بهرام شکیر زور - یعنی بهرام گور -

بهرام گور - بالفتح مع کاف و واو فارسی نام بادشاه ایران زمین پسر یزدجرد و وجه تسمیه او آنست که شیری گور خر را گرفته بود بهرام بر پشت شیر تیز زد چنانکه از شکم گور گذشت و زمین نشکافت ازان روز باز بهرام گور خواندند مدت چهار سال در عهد او قحط بود خلق را از خزانه قوت رسانید یک نفری دران قحط مرد چون بهرام را خبر شد چندان گریست در حضرت خدای که هاتفی آواز داد برو از ولایت تو چهار سال مرگ برگرفتیم بعهد او آبادانی از ری تا سپاهان شده بود رعایا را خراج هفت سال ببخشید و شش هزار مطرب با کبوب را طراز آراسته تا خلق در تنعم باشد و بدو رشک خلق در تنعم و شراب مشغول بود و عهد او در دور زهره بود و ثور صاحب طالع و بهمون کافر چند ملک را یکسواره فتح کرد و خاقان چین را که نهصد هزار سوار داشت با سیصد سوار زنده گرفتار کرد و این بیت فارسی اول او گفت بیت منم آن پیل دمان و منم آن شیر ژیله * نام بهرام مرا و پدرم بوجیله *

بهره بر - انداز و شریک را گویند -

بهمنیار - نام یکی از شاگردان شیخ بوعلی سینا

بهور - بمعنی چیره باشد که بتازی عین گویند و بمعنی نگاه نیز که بعربی نظر خوانند -

بیاض خور - باو او معدوله روز و روشنائی آفتاب -

بیرق نور - عود الصبح یعنی روشنائی صبح

بید انجیر - درختی ست معروف که کوتة است از به بهندوی ارند گویند کذا فی القنیه -

بیست و یک پیکر - یعنی آن صور فلکی که روبشمالی آرند -

بیشتر - باو دوم فارسی ضد کمتر ست دارد کذا فی القنیه

بیشم مختصر بی شمار ست و این استعمال خواجه منصور

بیشمار - یعنی بیحساب -

بیضه آتشین سپهر - آفتاب -

بیضه زر - مشله -

بیضه کافور - یعنی کنایت از برف و آفتاب کذا فی الادات -

بیگار - بایا و کاف فارسی کار بی اجرت کنانیدن

بیمار - مریض و خسته و ناتوان را گویند -

بیمبر - بمعنی برنده بیم و یا بیم را بر و بمعنی قیمت هم آمده کذا فی الشرفنامه لیکن معنی ترکیب بیم را بیر و بیم بر بنده صحیح و درست -

فصل فی التر کی

بغبر - بضم یکم و کسر دوم جگر -

بغشور - نام قریه ایست میان سرخس و هرات

بلغر - بضم یکم و سوم آش گندم کذا فی العلمی و در شرفنامه این لغت را در فارسی آورده است

ومن میدانم که این لغت مختصر بلغور است اگرچه در ترکی مستعمل شده پس هر دو لغت این در فارسی و ترکی آورده شده است -

بلغار - پوستهای رنگین خوشبوی موج دار و شهریست نزدیک ظلمات -

بلغندر - بی قید و بی دیانت و لفظیست که در مدح و دشنام استعمال کنند -

بلغور - بالضم با واو فارسی و قیل بالفتح طعام کاجی و در علمی ندکور است که دیگی ست مخصوص

باب الزاء التازی

فصل فی العرفی

باز - جانوریست معروف و زنده و معافی دیگر فارسی ست -

بارز - ظاهر و در اصطلاح مشرقیان رقم حساب که در غایة چهارم می نویسند و این الف را بالا می نهند

برز - جامه و یزار - جامه فروش -

برطقوز - معرب پتغور بالفتح گله و گرداگرد دهان و قیل مرغان را منقار خار دار از دهان -

بنات الدوز - پیش و بچه اولاد از صراح -

برز - در میان مجلس نشستن و نام اسپ عباس بن مرداس رضی الله عنه -

بارز - نام اسپ

برغز - بچه گاو -

فصل فی الفارسی

باب وان انداز - یعنی دور بکن کذا قیل

باپیز با فی لبساز - یعنی سکوت کن و خاموش باش کذا فی مؤید الفضلا و اقول معناه گنگ باش خواه یعنی باشد یا لا یعنی -

باخرز - نام شهری و نیز نام پرده سرود -

بادنورو ز معروف و نیز نام نوائیست و لحنی

باز - خراج و کشاده بدین معنی اصل این لفظ است بعده واو را بیا بدل کردند و بمعنی رجعت کذا فی الادات و غیره اقول معنی رجعت باز گشتن است نه تنها باز بمعنی قلب و عکس ست و اصل باز بمعنی قلب انبان ست زیرا چه چون پوست چیزے باز میکنند منقلب میشود و بمعنی قلب الانام می آید چنانچه در بازگونه یعنی منکوس مشکل زیرا چه گونه از ادات تشبیه است و معنی باز اگر عکس نباشد مانند این معنی چگونه باشد و نیز مسافت دو دست چون فراز کنی که تا بازیش باع خوانند و بقارسی ارش و آرش گویند و نیز بحساب باز جمله ده بود کذا فی شرفنامه و در قنیه یعنی باز و کشاده و دسته گیرند یعنی رشوت و مزاح ست و در دستور بمعنی سوے مسطور ست و هم در دستور مذکور ست بمعنی دوش و یک بند انگشت ست و معنی دیگر لیکن تصحیح شده است که بازا - فارسی کدام ست و تازی کدام اقول بمعنی نیز و دیگر بار هم می آید چنانچه میگویند باز گفت و هم بمعنی بازست در ترجمه رجعت الله عالم بالصواب نیز پرنده ایست مشهور و معروف که سلاطین و اکابر بدان شکار کنند و بمعنی تکرار و معاودت بمعنی نا رسیدن

هم آمده چون بازماندن و واماندن و معنی تمیز کردن و تفرقه نمودن میان دو چیز باشد و شراب را هم میگویند که بعربی خمر خوانند و سرخس و بیدی گفته که در وسیط سه معنی نیامده است ۱۲ امروز اگر وهمی تو مرا بفردا بخواند اگر بازیابی - باسایه رکاب محمد عثمان دراز - ای متابع محمد علیه السلام باش کذا فی الادات ولیکن در قصیده در فصل الرد علی المنهاست و قیاس همین ست -

بپرواز - ای خالی کن و بساز کذا فی الادات اقول این امر پرداختن ست پس آن همه معانی درین هم باشد -

بتفوز - بالفتح لاف گزاف و گزاف دان قتیل مرغان را منقار و خار و نیز پیرامون دهان و قتیل کذا فی الشرفنامه و در موید الفوائد بابا فارسی و در فرهنگ فخری قواس باطا مطبقه آورده است -

بتواز - بالفتح جای آرام کبوتر و شکره که از سر چوب دست کنند و آنرا آلوده خوانند کذا فی زفانگویا -

بچیز - بالفتح با جیم فارسی کمینه و کمترین هر چیز و کمین و کوچک -

بدآغاز - بدذات و بدسرشت -

بدپوز - دهان که گویند از طرف بیرون -

برواز - بالفتح زیبا و قتیل بازار فارسی و بالکسر سرگین آدمی و بکسی برای جنگ بیرون آمدن و پرواز کردن و گفتگو از ان مابین گفتن و قتال کذا فی الادات و در دیوان میان تنگاوتن چوب نوشته و وقت رگ فتن و بمعنی برازندگی و زیبائی و آراستگی و نکوئی هم باشد و امر بامعنی نیز هست یعنی آراسته کن و نیکو بجا بیاور و منقله و غالط را نیز گویند و بمعنی وصل کردن و چسپانیدن نیز آمده و پنبه و پاره را نیز گویند که بر قبا و خرقه و سیرآدونند بر پوز - بالفتح با دوم و سوم که با بفارسی ست برآوردن دهان و منقار مرغان باشد -

برز - بالفتح کشاورزی و بلندی بالای قد مردم و زیبائی و زیبا و ماله که بدان گل کنند و برز با ضم بلند و بالای تنه درخت و بالای مردم که بفتح با نیز ست کذا فی شرفنامه و الادات ایضا و در لسان الشعرا مذکور ست بروزن طرز زیبائی ست و ماله که بدان گل کنند و بروزن گرز یعنی مطلق بلندی بالای مردم و بلندی تنه درخت و بلندی مجرد و عاقل و پرهیزگار و بروزه جامه و امثال آن هر که پرهیز - باکاف فارسی موقوف و نیز با فارسی خزان برگ و ساز - باکاف موقوف همان برگ و نوا بر مغاز - شاگرد و نامند و آن زریست اندک که بعد از اجرت استاد بهم انعام بشاگرد دهد -

هر موز - بالفتح و قتیل بالضم معنی انتظار و امید و آمده و زمزمه خسک انیز گویند و معنی علف و اب هم باشد

هروار - نشیمن باز و شاهین و امثال آنرا گویند و بمعنی جای قرار و آرام هم ست -

هیر فور - بفتحتین آراستن و تزئین که در پای دامن و آستین دوزند و بینند و بمعنی گستردنی نیز شنیده باشد مایونی پس از لونی دیگر پیدا آید و عرب آنرا

فرانگ گویند و قتیل بابا بر فارسی کذا فی لسان الشعرا
و نیز بوزن مرکز است و استعمال آن در اشعار خاقانی
اکثر است و قتیل بر دربار ر مهمله
بریز مرکز کنایه از زمین است کذا فی المؤید الفضلا
بتر - بالفتح بزم و سرکوه که آنرا تیغ کوه نامند
بز - بالضم چاروائی که اینجا گوسپندش نامند گویند
و بلغت بلخی راگویند و نیز گوسپند کوهی -
بزمانه - بالفتح بسباس یعنی جاوتری و بعضی گویند
که شگوفه و گل و بهار جوز است -
بژ - چیزی باشد که در وقت شدت سرما
مانند زرک از هوا ریزد -
بساطی از رخسار سازد - یعنی در مراقبه چنان
سر فرو کن که خود را حلقه سازد که رخسار و شرگان تو
قریب بزمین رسند کذا فی مؤید الفوائد لیکن
بدین طریق رخسار بساط نمیشود و لی آنست که
همچنین گویند در مراقبه چنان سر فرو کن که رخسار
بزمین گسترده شود گویا تو بران نشسته و این مبالغه
در مراقبه هست چنانچه نظامی فرموده هست ؎
سر من شده کرسی پای من - و از سالکی چنان
مسموع شده که بهر طلب حاجت دعائی هست
که ابدا و دوگانه چند بار رخسار بر است و چند بار
رخسار چپ بزمین نهاده بخواهند ازین لغت
همین مراد است -
بستان افروز - باو او فارسی روشن کننده
بستان و بستان اروشن کن و نام گلی سرخ که
تبا زیش عجم خوانند و تاج خروس نامند و در زفانگویا
مذکور هست که ضمیران و شاه سپرغم هست که هندش بهری
نامند و گویند ضمیران بستان افروز هست و آن را
باد روج نیز گویند -
بشنیز - بالفتح گیاهیست که در تداوی بکار برند ش
و آنرا بوی مادران و بوماران نیز گویند -
بشیز - پول بیزه نازک بسیار تنک را نچه را گویند
بغاز - چوبی که در وقت گران بوقت تنگ قاش
چوب بر رشته آن بندند و کفشگران بدین کفش
و قالب گذارند -
بغلنقار - جانوریست بزرگ و فربه که گوشت او
بغایت لطیف میشود -
بکماز - بالکسر مهمانی و نهیدو شراب غم و اندوه
و ملامت و نوعی از ابریشم کمینه که آنرا بوشه نیز
گویند کذا فی المقنیه و قتیل مهمانی شراب -
پاز - بکسر تین مع التشدید زن سبز رنگ بالفتح
و قتیل بالضم مواله و زن -
پوز - باو او فارسی تمنه و دهنه و اسپ و تنگ
کذا فی الشرفنامه و پوز بالضم و با بر فارسی گرداگرد
لب و قتیل میان لب و بالای ذقن -
پهر - بالفتح دو فیکرون بچوبند و فی کردن نیز نام مرد
پیروز - بالکسر با بر فارسی مظفر و فیروز کننده
و نیز نام مهار زایرانی و نیز فرشته -
پیدار مقه - بازار موقوف یعنی سیکیم وزیرک
و عاقل و هوشیار -

بیمار خیز - آنکه از بیماری خاسته باشد کذا فی القنیه

بی نیاز - یعنی تونگر و آنکه احتیاجش بکسی نبود

بیواز - بایاء فارسی شپرک که بتازیش فراش خوانند و بمعنی اجابت و قبول و پاسخ و جواب هم آمده

فصل فی الترکی

بزکاسر بایای زبر و بای موحده بلوز باواو فارسی ست خفاش نیز بکسر کاف و فتح دوم صدو

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

باژ - خراج و آنچه از برای سل زیر دست بستانند و آنچه متقلب بر خاجز نهند و در دستور بمعنی بازدوش و یک بند گشت تصریحش در حرف العجمیه عنقریب گذشت -

بژ - بالفتح رگ بلند و قیل بازنیز فارسی -

بوژ - بالفتح گرداب و گرانی و سنگینی -

باب السین المهملة
فصل فی العربی

باس - بابای تازی قوت در حرب و عذاب و باک و دلیری و سختی و نیز باس سخت شدن مرد در جنگ و دلیر شدن و بیخوف در هر کار و باس بابای فارسی محافظت و نوبت و استوار داشتن و چهارم حصه از روز و شب زیرا که روز و شب هشت پاس ست و منز لگاه -

بخس - چیزی ناقص و معانی دیگر چنانچه در فارسی می آید -

برجیس - بالکسر مشتری و تشتر ماده -

برجاس - بالضم نشانه تیر که بلند بر نیزه یا بر چوبی کنند و در قنیه مذکور ست نشانه آهنی و هوا بر س - بالکسر قطن یعنی آهنه -

برطاس - معرب پرتاس و فی القنیه برطاس بالضم جنسی از پوستینهای نفیس نیز نام مرویست مبارز و نام شهریست بجاه ورود و روس و قبیل نام ولایت ترکستان -

بسماس - بالفتح جاتری و در دستور مسطور ست برگ درخت فرنقل و در قنیه مذکور ست دارویست که از ابریاتر نیز گویند هندش جاتری گویند -

بسرس - نام زنی که ضرب المثل بود در شوخی

بقلة العدس - بوده نه دشتی -

بلبوس - پیاز دشتی تلخ تر کذا فی لغات الطیب

بلقیس - نام زنی که بادشاه شهر سبا بود آخر الامر سلیمان علیه السلام در حبالهٔ خویش آورده

بوس - بالضم بوسه و بوسنده و امر از بوسیدن و کوشش کردن و سختی -

بوقبیس - کنیت کوهی نزدیک مکه معظمه -

بیت المقدس - قبلهٔ پیشینیان -

فصل فی الفارسی

بادرس - بادال موقوف بادهٔ خانه را گویند که از هر چهار طرف آن باد آید کذا فی لسان الشعرا

بابسوس - بیخ کبر وی -

بابس بوس - نباتی ست که اوراق مزنگوش نیز گویند

بتازی اذان الفار گویند بهندی موساکنی گذا و الفنیه

باغ قدس - بهشت -

بابوس - یعنی کافور معشوش و بالفتح آمیخته و نیز بابار فارسی -

بالیدوس - بالام موقوف ولایت قندهار را گویند

بامس - بفتح یکم و کسر سوم پای بسته نه بند بلکه زمینی که خوش نیاید رفتن از انجا و تعدی بجای دیگر رفت و در قنیه مذکور ست بامس بوزن ناکس و بکسر میم نیز آمده است پای بسته بغیر بند چنانچه گویند فلان بسته فلانست و در نسخه ذخیره تصحیح بخط خراسان بود دیده شد که فوهاو با سه نقطه که آن نشان بار فارسی ست کرده بود -

بوس - بابار و واو فارسی بچربی بافی کسے را فریفتن و فروختن کردن و در کنز اللغات بوس دادن و بس فرستادن و نرم راندن و آمیختن و ترکیبن آرد و بست و در مغنی و نیز بوس و بوشی و بد حالی و سختی و ریا و نفاق -

بوستان سندس - ای سبزه و گلهای گوناگون گذاشتن و القنیه بوستان سبز و تازه -

بجس - بالکسر نزدیکی و سستی -

بحر الماس - دریائیست عظیم که در جزیره آن الماس باشد و آن جوهری نفیس که بتیغ و تیشه نتوان برید و نیز آبگینه را گویند -

بحر اندلس - دریائیست که در آن کشتی نرود مگر روز شنبه بوقت فرو رفتن آفتاب که سالش شود از اطراف آنگه کشتی روان شود -

بحر قطاس - نام دریائیست که قطاس در آن باشد و آن گاویست که دم آنرا بگردن آسیان و بر سر علم بندند و در فرهنگی نوشته گاویست که در کوههای ختای باشد -

بجس - زمین که بر دهد و دران گیاه روید و آب دادن چیزی ناقص و کم و نیز کاشتن و پیدا کردن و نیز تر مرده شدن و تر مرده شدن چیز یکه در خوشه انگور بود و خوشه گندم و جو و ادات الفضلا بر پنج معنی بابار فارسی مرقوم ست کذا فی الشرفنامه اقول بچهار معنی سابق عربی ست چنانچه در تاختن ست و در نسخه ردات که نزد کاتب ست دران بر خوشه انگور بجس بابار فارسی تر مردن چیزیکه در خوشه بود و خوشه گندم

بخسلوس - نام بادشاهی ست که عذرا را عفت و قعدی و قهرمانه بود -

برجاس - آماجگاه و نشانه تیر را مانند حربه آنرا که در زمین نشانه کنند بدان تیر اندازند و آنرا که در هوا نشانه کرده باشند برجاس گویند -

برجلیس - نام ستاره مشتری -

بروبولیس - نام عزیمتیست که آنرا جادوگران خوانند

برشاس - نام هروی و شهریست بکنار رود مرو و قبلا نام ولایت ترکستان در قنیه مذکورست که در انجا پوست خیمه بیاشند و آن پوست را آنجا بستند

برس - بالکسر قطن یعنی پنبه -

برنس - بضمه یکم و سوم و سکون دوم نوعی از کلاه مربعان و در صحاح کلاه دراز گوشه و در مستوفی پوشش ایست

بسوس وبسنوس - بالفتح نام زنی است
که بالیخاش بن فرو شبابی بوده است وبین بهرام
شتر داده بوده وکلیب وایل نام شخصی آن شتر داده را
بتیر کشاده وبدرآمده وتخم مرغ از شکسته یعنی
بیضه مرغ با کلیب اتفاق گرفته تیر بر پستان آن شتر داده
زده چنانش که خداوند زاده بسوس ست بجنگ کلیب
برخاسته وکلیب را کشته واز این سبب میان قبیله
خباش وقبیله کلیب مدت چهل سال فتنه وحرب
شده از جهت حرب حربی که در شاهنامه است
وضرب المثل است بحرب بسوس گویند -

بر نوس - بالضم نام سر لشکر بیست هزار سوار شبلیه
پس پس - بالکسر هر دو با بر فارسی بمعنی نوش
وزین خالی ویس بس بیغه بالکسر هر دو با بر فارسی
لفظیست که برای تسکین شتر داده گویند بیغه نوشیدن
بس - بالفتح بمعنی فقط وبسنده ولبتهاده هم آید
وبر بسیان ربا کردن ستور را وبسته ساختن آن
نوعی از طعام نیز ست بمعنی بسیار آید در بخنیه نوشته
پرواس - بالفتح وبا بر فارسی بمعنی خاشاک
بسیا - بمعنی بسیار ومکوب وبسیار شدن
بسابس - بالفتح سخنهای باطل بیهوده فعال
بسطاس - هرزه وبیهوده
بطلیموس - بالفتح نام حکیمی ست وهر کدام از
علماء ابدان وهیئت فلک ونجوم وطلسمات و
کیمیا در نفاع نکتهای دیگر استاد بوده ونیز نام
بادشاهی ودر قصه منقول از زند فانگویا بمعنی روشنائی
مذکورست لیکن این معنی از استعمال قیاس دور ست
بلبس - بر وزن هرمس کجکیم بود بمعنی سر بیوار
کذا فی لسان الشعرا ودر شرفنامه مذکورست که
آنرا تلکس نیز گویند ودر دستور شاهین فرشت مسطورست
بکبوس - بمعنی قریب -
بابیناس - بالفتح نام حکیمی که امین جالینوس
سکندر بود وآنرا ابلیناس جاودوخیر نوامند -
بوس - با واو فارسی بوسه وبوسنده وامر از
بوسیدن ست وفی القصه فرو تنی کردن وزبان
کسی را فرسائیدن -
بیناس - دریچه خانه -
بیوس - چاپلوسی -

فصل فی الترکی

بیس - بالکسر دریچه نظر ونگاه -
بیس - بالفتح شیر درنده -
بیلیس - بالفتح یکم وکسر دوم درویش شدن
وعاجز شدن -
برس - بفتحتین پلنگ -

باب العشرین

فصل فی العربی

برافش - بالفتح نام سنگی ست وقتیل نام خونی
که در شنومی ضرب المثل بود -
بشنیش - تازه روی وشادکام -
بشنیش تازه روی کذا فی التاج -

بشوش - مکاس کردن و بیع ای تاخیر کردن و فروختن تا بهاء زیاده شود کذا فی القنیه

بنات النعش - هفت رنگ وفی القنیه چند ستاره که پراگنده اند و آن سه ستاره اند متصل نعش و در دستور بمعنی شتاب مسطور است -

بوبر آمش - مرتعیست که هر زمان از رنگ برنگ دیگر نماید -

بوش - بالفتح گروه آدمیان که از هر جانب بهم آمیخته باشند و در فارسی بوش کردن در جنگ و غیر آن و بمعنی غوغا و جماعتی بسیار از هر دهان -

بهش - شادمان شدن بچیزی -

فصل فی الفارسی

بادوش و باوش - کلاهما خیار بزرگ که تخم دارند ش و خوشه انگور که خرد بود -

باش - بمان و گذار و بمعنی باد و باور امر است

باد فروش - یعنی پیش هر کس سخن خفت گوینده که در هندی بهاٹ خوانند و نیز نام شهریست -

باشمش - بکسر شین اول ترجمه سکنی کذا فی

باد پیش - با چهارم و پنجم فارسی و ترکیب اضافی یعنی باد شرقی زیرا چه صاحب صراح ترجمه قبول بالفتح باد پیش نوشته است و در مقدمه امام جار الله زمخشری حسینی معنی قبول باد شرق مرقوم است -

باش - با با فارسی بریز و بفیشان بنسر مسلم و معنی ترکیب با پی او و پای او را -

باد کش - یعنی هر چه باد کشند -

بارکش - با سوم موقوف و چهارم فارسی آنکه بارهای گران بردارد و غمخوارگی کسی کند و تحمل اذا کند و نیز مظلوم و طناب بزرگ و صندوق بزرگ

بازار مکش - ای خرافات مگوی و لاف مزن کذا فی القنیه -

بالش - چیزی که هنگام خفتن بزیر سر کنند و نیز هر آنچه تکیه کنند چون بدست نشیند و در دستور مسطور است بالش افزودن و آنچه وقت خفتن زیر سر نهند اقول معنی اول از بالیدن ست آن بار که فارسی ست -

بالوش - همان بالوس مذکور که در فصل سابق گذشت

بپای باش - ای استاده باش -

بخش - بالفتحتین نرمه بینی و سستی کذا فی فرهنگ جهانگیری و بخش بالفتح حصه و نصیب و قسمت و قتیل ریح و بخشنده و امر بخشیدن و بخشش و عطا و قسمت -

بدخش - بالفتح جوهری که معدن وی کوههای مشرق ست رنگی سرخ دارد و قتیل نام گوهری و در فرهنگ نوشته اند که بدخشان را بدخشی و بدخش نیز گویند -

بدست باش - با با موقوف یعنی تقصیر مکن بهمه اره بخش -

بدکنش - بدکنشت یعنی بدکردار کذا فی فرهنگ

برازش - بالفتح وقیل بضم یکم وکسر چهارم
گزارش و در علمی مذکور ست بزارش بفتح یکم و
کسر چهارم زیبائی -

برآش - بوزن طراش بمعنی برش ست یعنی
پاشیدن و فرونشاندن و فشردن و بریدن -

برخاش - بالفتح جنگ کذا فی لسان الشعرا
و در کتب دیگر بار فارسی ست و آن بمعنی غضب
زبانی آمده است کذا فی بعض التحریرات و
بجای نفاق نیز مستعمل میشود -

برنوش بروش واو دوم فارسی بمعنی برنوش بوس
که فاضل سبین معه گذشته -

بروان از جنبش - ای برتر از فلک -

بریش - بالفتح با بار فارسی پریشان کردن فرو
نشاندن و پاشیدن و قلیل حرف یکم فارسی
و در بعضی نسخ بستور کذا پریش مسطور ست بجیم
بجای طا رحطی تا رقوشت مسطور ست از غلطهای
کاتب ست و نیز برش بمعنی با جراحت ست -

بریمش - بضم یکم و کسر دوم و سکون سیم پیدا
شکم و بیدان ان کذا فی الشرفنامه و در فرهنگها
مذکور ست بریش بالفتح بمعنی شکم و بیدان و نیز آن

بسرخوش - بمعنی باستغنا کذا فی

بشاش - بالفتح و الف و شین دوم و عربی بمعنی خرم و شادان
و کشاده روی و گشاده گام و در فارسی بمعنی اهیمن یا
بیمن آمده و بعضی فرق کرده اند و بسا بود که
برای استحکام معنی بودن آنرا مقصود فرموده

کذا فی لسان الشعرا و در ادات الفضلا بمعنی اول
بیش بالفتح و بمعنی دیگر بیش با بار مضموم مرقوم ست
بشکرش - سوگند بلب او و سخن شیرین او -

بغرتاش - بضم یکم و فتح دوم زدن و بار و انچه
بر و بار کنند کذا فی القنیه لیکن مستعمل بدان معنی
بغرتای ست و شین نمیرست و استعمال این لفظ
در هند اکثر ست اما از یک فراسانی مسموع ست
که این لغت ترکی ست و در اصل این آلتی ست
مانند کفگیر که بدان انبار را میکشند و کسی که هم بدان
بزمند خویش بغیر تاش خورد و الله اعلم بالصواب

بگتاش - بالفتح نام پادشاه خوارزم و بمعنی
بن گوش و امر بزر امیدن و جلوه کردن شد یعنی بخرام جلوه کن

بهندش - بالفتح بنبه برزده و گرد کرده برای
ریسیدن و نیز باغنده و باغنده گویند و هندگانه هم

بنفش - بالضم و قلیل بالکسر کبود رنگ

بنوماش - بالضم نام غله که بهندش مونگ نامند

بناگوش و بن گوش - یعنی طاعت و انقیاد کردن

بوفروش - بالضم عطار -

پوزش - با واو و فارسی عذرخواهی و بهانه
و قلیل حجت -

پهش - بالفتح نام میوه و خیست که صنع آنرا مقل
گویند و آنیکه تر و تازه باشد و بیوان خشک شده و مقل هندی

پیخوش - شرابیکه در وی خ تریاکی انداخته باشند

پیرایش - ای تراز فلک -

پیدش - با با فارسی و دال موقوف کمی از

یکی از بضده بید یعنی بیدے کہ اورا گربہ بید ہم خوانند۔

نیش - بایاء فارسی بمعنی زیادتی و افزونی ضد کم

بیلکش - سلاحی ست کذا فی زفانگویا۔

بیل آب کش - بایاء فارسی ولام موقوف ابر

پنج نوش - شرابے کہ در پنج تریاک انداختہ باشند۔

باب الصاد

فصل فی العربی

باحفص، بوحفص، ابوحفص ماکیانی کہ بچگان از زیر پر وارند دانہ بچہ افتند کذا وجدت فی نسخۃ الصحیحۃ۔

بایص - شتابندہ و پیش گیرندہ۔

بخصص - بالکسر چشم تر کردن و بخص بفتحتین گوشت کف پا و گوشت سم شتر۔

برص - بالفتح پیسی و پیس شدن۔

باب الضاد

فصل فی العربی

بارض - بکسر را گیاہی کہ اول از زمین برآید

بعض - بالفتح تقیض کل۔

بعوض - بالفتح پشہ۔

بغض - بالضم دشمن شدن و دشمنی کردن۔

بغیض - دشمن۔

بنات الارض - جوہاے خرد کذا فی ابجال الحسینی بنات الارض

بیض - جمع بیضہ و بمعنی خود آہنی و تخم مرغ و بالکسر شمشیرہا و ہم بمعنی مرغان سیار خانہ کن آمدہ است

بیاض - سپیدی و نام شکل نہم علم رمل کذا فی الکلیات

باب الطاء

فصل فی العربی

بحر محیط - نام دریائیست بمغرب بی منتہاے و فلک را نیز گفتہ اند۔

بربط - معروف و این معرب ست کذا فی التاج و در شرفنامہ نوشتہ کہ نام سازیست و در موایدست نوعے از مزامیر کہ در قرارہاے ابریشمی بندند و آن خرد تر از رباب ست و در زفانگویا ست کہ بتازیش عود گویند و نیز ترجمۂ علی البط است۔

بساط - بالکسر شادروان یعنی جامخانہ و پردہ کہ بر در بندند و چیزیکہ بالاے نہرہاے شط بیچ یعنے عرصۂ شط بیچ بود۔

بسط - فراخی و جاے فراخ۔

بسیط - زمین و عالم و چیز غیر مرکب و نیز نام بحری کہ تقطیع او مستفعلن و فاعلن و وبار آید و در اصطلاح حکما بسیط بمین مرکب و غیر متحیزی را گویند و قیل بسیط آنکہ بعض وی مشابہ کل باشد چنانچہ آب۔

بط - جانوری مشہور و نیز صراحی کہ بصورت بط بود و نیز بمعنی شگافتن جراحت۔

بطبط - بالفتح عیب و دروغ۔

بقراط - نام حکیمے کہ انیس جلیوس سکندر بود و نام حکیمے دہریہ کہ عالم را قدیم میگفت و مخلوق نمیدانست۔

بلوط - بالفتح وتقیل لام نیز مفتوح نام میوه ایست مغز دار که آنرا آش کرده نان هم می پزند کذا فی شرفنامه ودرزفانگویاند کورست درختی ست گویند این درخت یکسال بار آرد وسال دیگر بلوط چنانچه درخت پسته یکسال پسته وسال دیگر بلیله وبلوط بالفتح والتشدید ناگاه وبنام پشته -

بهوط - بالفتح برنج بشیر وبرنج پخته کذا فی الثلج

بابط - بمعنی فراخ کننده روزی ونامی متبرک ازنامهای باری تعالی عز اسمه ازنو نام -

بعشوط وبغشوط - کلاهها بالضم نام دیهیست بالای بلارط - بالفتح سنگها وخشتهای پخته که جهت سرگذر بالا شکنند

باب الظاء

فصل فی العربی

باهظ - گران بلون ودوشوار -

بهوظ - بالفتح گران شدن بلون گران شدن بار وچیز

بظ - بالفتح آب منی حیوان منی الجمل -

باب العین

فصل فی العربی

بدیع - نو پیدا ونیز بمعنی مبدع آید یعنی نو آفریننده ونوپیدا ونو -

برزوع - بالفتح نام شهرے که اول بردم نام داشت

برقع - بالضم روی پوش -

بضع - بالضم قرص ویالکسر شمار فرد تا ده -

بلع - بالضم اول منزل من منازل القمر

بلع بفتحتین فرو خوردن طعام وغیره -

بلیع - زمین بے نبات -

بارع - فائق وفضل وهنر -

باضع - شمشیر برنده که بهر که برآمد پاره کند -

بزاع - بالضم مرد ظریف وبسیار فصیح وبی شرم

بزیع - مشکله

بضع - بالفتح سخن زشت گفتن هر کسے را وتهمت نهادن -

بلع - بالفتح تمام بخشیدن ورفتن وپیاپی زدن کسے را وبلاست فاموش کردن وپیش آوردن کسے را چیزی که ناخوش آید -

بلقع بالفتح زمین خالی وبیابان -

بونافع - بالضم یعنی شراب -

بوضع - بالفتح جماعت گوسپندان -

بورع - بالفتح نوزده نام زنے -

بوع - بالفتح مقدار کشش دست پیمودن آن ریسمان ونیز آن وفراخ گام نهادن آنچه شتر در رفتار

بیاع - بالفتح والتشدید دلال -

فصل فی الفارسی

باغ بدیع - بهشت هشتم یعنی جنت الماوے

باغ رفیع وباغ وسیع - مشکله

بام رفیع - عرش عظیم وآسمان ونیز قصر همان

بام وسیع - عرش وقبل هر فلک

بحر وسیع - فلک ودست سنجے -

بدیع وشع - روح اعظم وقبل آدم -

بونافع - شراب هر نوع حیوانی وکانی وغیرہ

باب الغین

فصل فی العربی

بالغ - بکسر لام رسنده نیکو و قیل بالفتح پیاپی کردار چوب یا از شاخ گاو میش سازند و بدان شراب نوشند کذا فی الشرفنامه و در ادات بمعنی باد فارسی و لام مکسور مذکور در باب سیت اما در لسان الشعرا هیچ شرفنا

بانغ و بزوغ - طلوع کننده -
باغ - طلب کننده بشم -
بدغ - آلوده شدن بد بدی -

فصل فی الفارسی

باغ - معروف و فی المؤید الفواد بالکسر و قیل بالفتح و فقهان از میوه دار و گل آور و بی بار خار دار باشد و بایدین تر کاری نیز بود و بنمایند گلستان و بوستان و بمعنی بهشت نیز آید

بزواغ - بالفتح بالضم و قیل بالکسر بینی باد کچیله رنگ از آینه و تیغ و امثال آن بزداید

بزغ - بوزن فرغ همان بزوغ مذکور و نیز رنگ آب کذا فی القنیه و منقول از لغات عنصری و شیرین

وبزغ - بضم اول و فتح دوم خوک ماده بستور بمعنی سیمرغ آب مسطور

بستغ - بالفتح بکاف پیش سوم و دال ان الشعوا بوزن افشردست و بالفتح با نیز هست و در ادات تیغ همین گفته است و قیل بالفتح راستی است کز آزاد سیرک گویند و قیل گیاهیست کز رنگ سبز دان رنگند و آن رنگ را سیرکی نوانند و در بستر بمعنی پاره از خیشه آنگور و غیرها مسطور است و الله اعلم بالصواب

بلبل بوستان مازاغ - یعنی حضرت رسالت صلے الله علیه وسلم -

بناغ - بالفتح و بیرون نیز ریسمان خام که بر دوک ریسندش مانند بینه - هندیش کوکرنی نامند - کذا فی شرفنامه -

بوارغ - تخت بستن ریسمان را -

بوستان مازاغ - ای مازاغ وحدت زیرا چه قول مازاغ البصر ظاهر مشیر برین ست که حضرت رسالت در مقام وحدت رسیده بعده میل نکرد چشم او بجز وحدت مطلوب و مرضی است که ازین بهشت مراد باشد -

بیت الفراغ - قدمجا و خانه که دران نشستن بکشادگی زنند -

بیغاده گون تیغ - با دوم و نقطه فارسی تیغ فنون آلود -

فصل فی التری

بلیغ - یعنی فرو شدن آب و گل -

بلعیغ - بالضم چاپ که قعر آن نزدیک بیشه

باب الفاء

فصل فی الفارسی

باد درفت - بے تامل -

برفغ - بیخ و زمین سوراخ و نیز بیخ کوه را نامند -

برکرسی شرف یعنی آفتاب بر نقطه حمل -

بیت الشرف - یعنی بیت حمل که دران شرف

آفتاب بعد نوزدهم روز نوروز باشد۔

بهترین خلف ۔ یعنی حضرت رسالت صلے اللہ علیہ وسلم۔

فصل فی الفارسی

پامی باف ۔ بابا فارسی حائک یعنی جولاہ

باب القاف

فصل فی العربی

باب الطاق ۔ یعنی آن در بزرگ کہ در دوش طاق نہند چون در سلاطین و ملوک دربار دار

بارق بکسر را ابریکہ از و برق بیرون جہد

باسق ۔ درخت خرما و افسون و نخم آفتاب کذا فی الادات۔

براق ۔ بالضم اسب بہشتی کہ حضرت رسالت صلے اللہ علیہ وسلم بران سوار شدہ از کعبہ تا مسجد اقصے رفتہ از انجا بر پیغمبر تا سدرۃ المنتہے آمد و از انجا بر بیرون سوار شدہ تا کرسی و از انجا بر فرق سوار شدہ تا عرش رفتہ و در طوالہ است کہ این ہر چہار طبائع او بودند یعنی خاک و باد و آب و آتش و از لیلی مجنون معلوم مے شود کہ مرکب اول براق بود بعدہ جبرئیل بعدہ میکائیل بعدہ اسرافیل بعدہ رفرف بودہ و

براق بالکسر زمینہاے با سنگ و ریگ و گل و بروق بمثلہ۔

برق ۔ خیرہ شدن چشم و جہان شدن روشنی کہ از ابر

براق بساق بصاق کلہم بالضم خوبی اعضا

ابطریق ۔ بالکسر سر ہنگ مرد مبارز معرب کذا فی الصراح و در شرفنامہ بمعنی زاہد ترسایان نوشتہ و در کنز اللغات بطریق نام فائدست از فواد روم یعنی لشکر کش روم۔

بنت طبیق ۔ سنگ پشت یعنی ماہ بوزن رفیق و بورہ و سبورہ کہ در آش مانند بہیا بکار برند کذا فی القنیہ و در لغات طب ست ارمنی بورہ یعنے شورہ۔

بوق ۔ بالضم نای بزرگ کہ ہندش بھیر ماند کذا فی زفانگویا و بواق بالفتح دروغ و باطل و سختی و مکروہے بکسے رسیدن۔

بہق ۔ بالفتح نقاط سپید و قیل اغ ہای سپید کہ بر تن مردم پیدا شود کذا فی القنیہ و در دستور مسطور ست داغ ہای سپید کہ در گردن چہارپایان پیدا آیند و خدا او در نگ پوست بدن باشند و تاج خروس سپید نوشتہ است۔

بوائق سختی و بلا کما فی الحدیث لا یدخل الجنۃ عبد لا یامن بوائقہ۔

بوق ۔ بالفتح سختی۔

بوذوق ۔ بفتحتین پیوستہ۔

بیابایق ۔ بضم کم و چہارم خوزہ خرزہ و گز بیابانی یعنی فندق

بوق ۔ بالضم مرد بسیار گو و بسیار گفتن و باران سخت باریدن و بچہ شدن پشہ و البقوق جمع الیفاع و ہم موضع

بقباق و بق بوق ۔ مثلہ۔

بلاق ۔ بالفتح ازار پایچہ۔

بلایق ۔ بیابانہا و ہو جمع بلقوق ست۔

بالاق ۔ آبہای ایستادہ۔

بیذق - بالفتح یعنے پیادہ شطرنج -
بیہق - بالفتح نام شہریست -

فصل فی الفارسی

بام ناکشادہ رواق - یعنی فلک -
بانوی مشرق و بانوی برق - آفتاب و ماہتاب
باستبرق - ای بیابانہای سبز رستہ -
بغلطاق - بفتحتین گدا و برگستوان -
بلاق - بالفتح ازار پاچہ -
بلغاق - بالضم بلغاک یعنی غوغا و شور و فتنہ و بسیار از بسیار -
بندق - بفتحتین جلوز و بہندی بلیہ و مغز او ہمچو مغز آلو بادام مگر آنکہ مدور ست بہندوی جار دلی نامند -
بو اسحاق و بو سحاق - طائفہ اند و گویند ورنیشاپور چند کان پیروزہ ہست یکے را کان بو اسحاق گویند و پیروزہ بو اسحاق منسوب بدانجا کانست و نام شاعرے صاحب اطعمہ -
پنجرواق - بالکسر را یعنی فلک کہ مقام وی ست
پیالق - بضم یکم و چارم جوزہ خورد و گردہ بندق -
پاکشادہ رواق - ای آسمان -
پیرق - بالفتح معروف یعنی پارہ جامہ و جزآن کہ بر نی نیزہ وصل کنند -
پیست و یک و شاق - یعنی بیست و یک پیکر از جملہ سی و شش پیکر -
پیلاق - بابار فارسی خانہ سرد کہ از جہت تابستان کنند ش -

فصل فی الترکی

بہق - بکسر یکم و فتح دوم بمعنی اسپ بدست
بخاق - آنکہ خواہر زن او زنش باشد بتازیش سلف خوانند -
بدق - بفتحتین سگ دراز موی -
برسق - بفتح یکم و ضم سوم انگور خرد -
برقلق - بضم یکم و فتح کسوم و کسر پنجم بتخانہ -
برماق - بالفتح دست -
بسق - سان -
بشق - پیکان -
بق - بالفتح پیکر و بالضم نیست -
بلاق - بالضم چاک و سوراخ و پیہ بینی -
بوتاق - بالضم شاخ درخت -
بیرسق - بکسر یکم و فتح دوم روزہ -
بیوق - سرفراز -

باب الکاف التازی

فصل فی العربی

بعلة الملک - شاہترہ یعنی پت پاپڑا کذا فی المقنیہ
بلوط الملک - بفارسی شاہ بلوط گویند گروہ کہ بعربی جوزہ بہندی اخروٹ خوانند

فصل فی الفارسی

بابک - نام بادشاہ پارس بیشتر دختر را نیز بابک خواندندے کذا فی الشرفنامہ و در بعضے نسخہ بابک بفتح باب چنانچہ مامک تصغیر مام یعنی مادر و پدر

و تصغیر برای تعظیم ست۔

بازار خاک ۔ یعنی عظمت بشر و رونق اندر دنیا و اعتبار وی کذا فی الشرفنامہ و قضیہ بمعنی قالب بشریت

باسک ۔ بفتح یکم و ضم سوم آنکہ دہن از ہم باز شود از کاہلی و یا از غلبۂ خواب کہ آنرا فازہ نیز گویند۔

باشۂ فلک ۔ یعنی آفتاب

باک ۔ بیم و بمعنی التفات نیز می آید ای باز پس نگر بسین کذا فی الشرفنامہ و بمعنی اندیشہ نیز می آید چنانچہ شیخ سعدی رحمہ اللہ راست ؎ بصحرا در از دشمنان ذر باک ٭ کہ در خانہ باشد گل از خار پاک یعنی در صحرا از دشمنان اندیشہ است نہ آنچہ عوام گویند کہ در خانہ باشد گل از خار پاک ٭ و یا بمعنی امن باشد از قبیل متضادین یعنی در صحرا از دشمنان امن نیست زیرا چہ بمعنی بیم و التفات اینجا راست نیاید و پاک بابا فارسی تمام و پاکیزہ۔

بالشک ۔ بکسر لام مصغر بالش۔

بالیسک ۔ نام مرویست کذا فی الدستور

بالیک ۔ پای پوش و کفش چرمی۔

بیتک ۔ پارۂ از خرما و انگور کذا فی الادات و در لسان الشعرا بابا وکان ہر دو فارسی بوزن جیتک آوردہ است و بعضے بکاف عربی دارند۔

بیوی آنکہ ۔ ای بطمع آنکہ۔

بیخاک ۔ با ضم موضعیست نزدیک کابل

بیچرک ۔ با جیم فارسی آنکہ سخرہ باشد چہ بقہر و چہ بخوشی کذا فی الادات۔

پچشک ۔ بضمتین و قیل بکسر دوم فارسے و ایضا بفتح یکم و در ادات بابا فارسی صحیح است طبیب بر گزین کذا فی الشرفنامہ اقول در ادات بچشک طبیب و بضمتین نیز خواندہ اند تم لفظہا بدانکہ در ادات ست جای کہ فارسی می باشد تصریح میکنند و در عربی نہ زیرا چہ آن وصل ست و اینجا تصریح نکردہ دلیل بدینکہ عربی ست و در لسان الشعرا کہ مرجع ادات الفضلا ست آن ہم در باب بابا تازی آوردہ است۔

بچرک ۔ با ضم نام میوہ ایست کہ آنرا بادام کوہی نیز گویند۔

براق چارم فلک ۔ ای آسمان ہفتم کذا فی الادات و فی الاصطلاحات و در قضیہ ہم بدین معنی براق چہارم فلک آوردہ است لیکن با این معنی مفعولیت اگر آفتاب را میگفتے روا بود

پر وک ۔ با فتح افسانہ و بقیہ چیزی از ہلوطہ پرسیدنی کہ ہندسہیلی نامند کذا فی الشرفنامہ اما در ادات الفضلا و لسان الشعرا فرق کردہ اند بفتح بمعنی افسانہ و بضم بمعنی لغز و معما گفتہ اند و آنرا چیستان نیز گویند۔

برک ۔ بفتحتین نام ستارہ کہ بتازیش سہیل خوانند و نیز گلخن است کذا فی الشرفنامہ و در زرفنگ پیشتر گفتہ است نام ولایتے کہ قطب جنوبی آنجا نمود و نیز قسمی از گلیم بود و بافتہ باشد از پشم شتر کہ بشیر و پشمان ازان قبا و کلاہ سازند و جامہ گوتاہی باشد تا کمر گاہ کہ مردم ارمز بوشند

بسمک - بالفتح نام مقامی ست ونام درختی
و در بیکسانه نام رودیست ونام مرد یست که
گیش آتش پرستی داشت و در زمین بی شاه
ضرب المثل بود و در حاشیه ملتقط بقلم مصنف
تحفه مذکور ست که یکی از جمله اسخیا بود و
بسنی معروف اند -

بسندک بفتحتین پشته کوه خرد که در میان
دشت بود و در لسان الشعرا میان شش نیز
مذکور است -

برج فلک - برج حمل -

برید فلک - یعنی ذیل کذا فی المقتنیه
ولیکن از روی لغت بمعنی پیک فلک باشد
و آن تمر ست برید فلک اگر با دراگنی به بود
زیرا چه حمل بدو نیم سال گذرد و ماه بدو نیم روز
گذرد و میان ستارگان ماه سریع السیر ست -

برغاله فلک - برج جدی -

برگوک - بالضم بازار فارسی نارستان
کذا فی المستدرک و در لسان الشعرا بدین
بذیل ست بالام در باب با و فارسی با واو
واللہ اعلم بالصواب -

بساط خاک - زمین -

بساط فلک - مثله -

بساک - بالفتح نام تاجی ست که از گذاها
بافندش و اهل هند آنرا کلهره خوانند و در
ادات بدین معنی آورده است و گفته است که

اهل هند مورخوانند و شاید از خطای کاتب ست
بشک بضم اول کندرو و در زمنگی نوشته بضمتین
مانند کندرو در شرفنامه گفته است که صمغ درخت
پسته را نیز گفته اند و بمعنی ثانی بتازی لبان خوانند
بسک - بوزن اشک بالشین معجمه درشت کوفته
کندم و جو و بفتحتین نام گیاهی ست که آنرا اکلیل الملک
بشتک - بالفتح و بالضم مرکب پیک فلک کذا فی الشرفنامه و
در لسان الشعرا بوزن مشتک گفته است اما در
نسخه ادات بجای تا رقرشت نون هر قوم ست
واللہ اعلم بالصواب -

بشک - بالفتح ژاله و برف و پشوه و غمزه و بمعنی
دلاوه نیز آید و نام درختی ست و همان بسک و
بمعنی اخیر و بالضم نیز خوانده اند کذا فی الشرفنامه
اما در ادات بمعنی آخر همین بالضم فقط ست و در
لسان الشعرا معنی بشک نه خمزه است و نه دلاویز
بلکه بمعنی زلف و موی معجد و موی پیش سر کنایه باشد
و بعضی گویند بشک پرنده که بر درخانه آویزند و بمعنی
درختی هم ست و مخفف باشد که بابشد چنانچه بوک مخفف بود که
بشک - خیار و شتی کذا فی بعض لغات الطب
بشک بالضم بی هنری و بیعقلی و در لسان الشعرا
بمعنی اول ست و نیز انگشت زغال و خساره درو
بشک - بضمتین چوبی که بر بالای تنور نهند
و نان را بر سیاه آن چوب در تنور نهند بسین مهمله
نیز خوانده اند و در ادات ست آن چوب که در زیر
نهادن نهند بوقت تنور نهادن و در لسان الشعرا

نیز همچنین ست لیکن در ادات بسین مهمله و در لسان الشعرا بشین معجمه ست -

بلغلک - بالضم آواز فریاد و خروشای عظیم که بیکبارگی از هم برآید -

بالک - بکسر کم و فتح دوم چیزی نو باد و نو که خوش آید و پذیرش تبازی طرفه خوانند کذا فی الشرفنامه و در قمینه ست بلک بالکسر با دوم مفتوح تحفه که مسافران برای احبا آرند و بالضم بخشکی که ظرفه باشد و در ادات نیز همین معنی اخیره ست اما حرکاتش هیچ بیان نکرده

بالک مشک - بفتحتین و قیل بکسر با بفارسی سنبل و قرنفل بستانی و تره کریه را گویند کذا فی زفانگویا -

بلکک - بوزن گلک مصغر کلک آب شیر گرم و در ادات بدو معنی بالا مین میان کاف فارسی و الله اعلم بالصواب -

بنجشک - بوزن و معنی گنجشک -

بنجک - بضم یکم و سوم با با و جیم فارسی نام سلاح ست -

بندک - بفتح یکم و سوم پنبه حلاجی کرده و گلوله نموده باشد بحیث رشتن و هندآنرا گالا نامند

بنک - بالضم و بالفتح بن و بیخ هر چیزی و داروی خوشبوی و بفتح یکم و ضم دوم مشدد مقیم شدن و ایستادن -

بنگ - بالفتح و با با رو کاف فارسی و برگ و چوب و خوشه خرما و بمعنی بنه نیز ست یعنی درخت خرما

کذا فی الشرفنامه و هم از بهر این در ادات معنی آن درخت خرد نوشته است و نیز گفته میشود از آن آن نیک نمانده است یعنی نشانی نمانده است -

بنگلک - بضم یکم و فتح سوم و چهارم نام میوه که غلیظ است مثل سپستان -

بنوک - بالفتح عروس کذا فی الدستور لیکن احتمال دارد که تصحیف باشد زیرا چه در لسان الشعرا پتوک با با رو فارسی و با رحطی ست و در شرفنامه نیز همچنین ست -

بوبک - بالضم و فتح دو شیزه و نیز جانوریست تاج دار که بتازیش هدهد خوانند -

بوته خاک - قالب بشر و قالب انسان و مردم و نیز تودهٔ خاک که نشانه بدان نهند و تیر بران اندازند

بورک - با واو فارسی بغداد بغدادی و هم در خراسان طعامی مشهورست کذا فی القنیه و در شرفنامه بدین معنی در کاف فارسی آورده است

بوزک - بالفتح زنگار شکلی که بر روی نان کنند و امثال آن فشینند هندش کهنکهدی گندی نامند

بوسه خشک - با واو فارسی مجرد بوسه یعنی بوسیدن

بوسلیک - نام نوائی -

بوشک - با واو فارسی کریه قیل با نیز فارسی

بوک - بالضم مختصر بود و نیز گیاهی ست و برگ سوخته و چوب بوسیده که زیر حقیق نهند تا آتش زود در گیرد و ایضا محلی که پنهان کنند و خاشاک بر سر اندازند و بمعنی بکر از زفانگویا و در لسان الشعرا

منقول است بوک بر جستن خر نر بر ماده۔

بوی آنک با واو فارسی و صطلاحات یعنی امید آنکه بسیار آمده است کذا فی القنیه۔

بوی کلک ۔ همان بنگلک مذکور۔

پهرک ۔ ریم و نیز از کثرت کار پوستے که سطبر و سخت گردد و هندکش گره نامند۔

پیباک ۔ آنکه دلیر تر بر کسی نباشد و دلاور

پیانک ۔ کاهے که ازان بوریا سازند و هندوی گویند گویند کذا فی لغات الطب۔

پیدمشک ۔ با دوم فارسی و سوم موقوف و چهارم مضموم دوائیست خراسانی کبیر جرمے جلد بلغمی نامند و نیچه اگر ریزه تر نامند و از گل آن عمل می کشند

پیراک ۔ با ر فارسی پیچه همان خرکه از مادیان آید یعنی پدرش فرس و مادرش نادیان و این موضع فرعون ست۔

پیناسک ۔ با کسر و ریچه خرد و در ادوات با کاف فارسی آورده است و معنی پاپی پوش چرمین اقول نسخه ادوات که نزد کاتب ست در آن کر با ر فارسی ست و واب آوات آنست که در محل فارسی تنبیه میکند و اکتفا بنقاط نمیکند۔

پیلک ۔ با ر فارسی پیکان شکاری یعنے پیل پیکان که مثل پیل پهن دارد و این لغت هندیست مستعمل در فارسی شده است۔

فصل فی الترکی

بترک ۔ بکسر کم و فتح دوم بت۔

بک ۔ بالفتح امیر و بالضم پشه

بکیک ۔ پاشنه پای۔

بلک ۔ بالفتح واس بزرگ۔

برکوک ۔ با با ر فارسی عمارت۔

بلوک بضمتین نام قصبه ایست در ترکستان۔

بنک ۔ با با ر فارسی نیلوفر و نزد صاحب کنز اللغات گلی ست که همواره روی او بسوے آفتاب باشد هندسورج مکھی نامند و برک مثله۔

بیک و بربهتک ۔ با لکسر آستین و بسک والله اعلم بالصواب۔

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

باسنگ ۔ وریچه خرد و اضح

باورنگ ۔ با سوم موقوف ترنج و خیار معروف و در لغات شاه نامه مذکور ست بمعنی هلاک و رنج و بمعنی از زفان گویا نیز منقول ست و در لغات طب مذکور ست باورنگبویه با لنگوه هندوی رام تلسی

باوبرنگ ۔ دارویست که هندش باوبهرنگ گویند کذا فی القنیه باوابرنگ نیز گویند۔

بگ ۔ بالفتح و با کاف فارسی خوک و آهزا جغر نیز گویند۔

باذابرنگ ۔ با ذال معجمه ترنج که میوه مشهور ست کذا فی القنیه و ایضا با زیچه رهم و زنگ یعنی تخم زرد گار کذا فی المشترفنامه و در ادوات لفظ تخم نیست

پاسنگ ۔ گران بار و عظیم القدر و با حرمت

کذا فی القنیه -

باشنگ - باشین معجمه یعنی منقوط خیار و خوشهٔ انگوری که برای تخم دارند بش کذا فی الشرفنامه و در دستور یعنی خوشهٔ خرد انگور مسطور ست در اوات باشنگ خوشهٔ انگور که خرد بود و خیار بزرگ که برای تخم دارند -

بالشنگ - بالام بکسر و شین قرشت مفتوح چیزیست از جامهٔ پیچیده غیر جامهٔ بستر که خوانین شکست بندند و آنرا بالشنج هم گویند کذا فی العلمی اقول الاشتقاق تقاضا میکند که لفظ بالشنگ باشد بصغر بالش یا بالشک بصغر بالشت به بالشنگ بانون غنه چنانچه مکتوب ست -

بالشنگ میوه ایست از جنس ست از ترنج بزرگ برگ معروف و اسباب خانه و ساختگی کذا فی الادات و در شرفنامه بابا فارسی آورده است

برنگ - بالکسر با کاف فارسی ذخیره و جرس و کلفت و قیل بالفتح و بعضی بمعنی کلمند و جرس گفته اند و بارا غیر منقوطه بمعنی ذخیره آورده اند و لیکن در ادات بهر سه معنی یک لفظ آورده است من غیر تعیین حرف و تغیر حرکت و ربط حقایق الاشیاء بذکر دست برنگ بکسر تمر معروفست و آن دانها بود بهیئت مستدیر از دانه بلیله خرد بهترین انواع او کابلی ست دارد برنگ نوعیست که دانهای بزرگ دارد و روی چندان منفعت نبود -

بزرگ - ضد خرد -

بستر آهنگ - یعنی کمان و نهالی -

بشنگ بفتحتین با نون غنه آنچه از خربزه برون باشد کذا فی لسان الشعرا

پشنگ بمعنی بشنگ مذکور با شین قرشت و در دستور آلتی ست که درودگران بدان در چوب سوراخ کنند مسطور ست و در ادات بمعنی سوراخ کن نجار که چوب را بدان سوراخ کنند و در شرفنامه نیز همچنین ست و نیز نجار چوب بدان بستند هندش نهائی نامند و آنچه بنا بندآن سوراخ در دیوار کنند

بنگ - با فتح نام دارویست خوشبوی خراسانی تخم باریک دارد مانند تخم کرفس سیاه و سپید میشود سیاه را بعمل می آرند اکثر سپید را و کار بندند کذا فی القنیه و مشهور آنست که آن گیاهی ست که برگ آن بغایت سبز و با کنگره باشد آنرا سبزی گویند و اسرار هم میخوانند و آن دو نوع میشود یکی آنکه برگهایش همچو پرچم میشود آنرا سهندوی خمارهری گویند این نوع اثر بسیار میکند کشته قلندران و جوگیان آنرا در کار بندند و در تداوی بها می اندازند و آن مقویست و آبهای مختلف بخورند آن مضرت نکند معرب آن بنج ست چنانچه در مسائل فقه است البنج و الافیون حرام یعنی میگویند از آن بنج اجوان خراسان مراد ست لیکن تصحیح آنست که آن گیاه مراد ست زیرا که علت حرمت در بن گیاه یافته میشود و آن بیخی ست -

بهشت گنگ بکسر اول با دو شین منقوط و سکون نون و قاف

دیہ و دکاف فارسی دار الملک افراسیاب پادشاہ ترکستان بود و بہا رنگ بشلہ

باآب و رنگ - ای زرہی یا سرخ روئی کذا فی القنیہ و در ادات یعنی بشاشت و سرخروئی

بوبرگ - با واو فارسی طعامی ست کہ آنرا بغرا مینامند

بی آب و رنگ - یعنی ہیچ خوبی و رونق ندارد

بیدبرگ - با یا و کاف فارسی و دال موقوف جنسے از پیکان تیر و در شرفنامہ بیدبرگ تیرے کہ ہمشکل بید برگ سازند و آن ساختہ و ایجاد دارا گوید

بیرنگ - بالفتح طرحی کہ نقاشان اول بقلم می افگنند بعدہ رنگ می آمیزند -

بینا سک - ہمان بینا سک کہ در فصل کاف تازی گذشت کذا فی الشرفنامہ قد قلت فیہ تہا

بی وزن و سنگ - یعنی بی وقر و بی قیمت کذا فی القنیہ و معنی ترکیب بے قدر و بی قیمت حاصل ہر دو یکیست -

بیمجا با بلنگ - روزگار کذا فی القنیہ و قیل معنی مرگ -

باب اللام

فصل فی العربی

بابل - بکسر سوم و قیل بضم سوم نام موضعیست در میان عراق و عراق وسط عالم ست ازین ہمین اعتبار بابل مرکز دائرہ عالم ست و شراب را بدان نسبت کنند و نیز بابل یونانیان مشتری را گویند و در بابل چاہی ست کہ ہاروت و ماروت در ان معذب اند چنان تسامع ست کہ اگر کسے بر ہاروت رود و مزاحم میشود ہاروت ازان چاہ جادو و سحر می آموزاند -

باخل - بکسر خا معجمہ بانخشندہ و شوم -

بادل - بکسر ذال منقوطہ بخشندہ جمع بوادل

بازل - باز ا معجمہ شتر نہ سالہ و ہفت سالہ و شتر پیر کہ دندان پیشین او بالا برآمدہ باشند -

باسل - مرد شجاع و دلیر و ترش روی -

باطل - ضد حق و نادرست و ناچیز و شیطان

باقل - کودک نشان ریش برآمدہ و نیز نام مردے کہ در گران زبانی و حماقت وکند زبانی ضرب المثل بود و در قنیہ ست نام مردی از عرب کہ او را بکاہلی و درماندگی بسجن مثل زنند ہی روزے آہوئی بیازدہ درم بخرید پرسیدند بچند دہم خرید ہر دو کف دست بکشادہ و ہر دو انگشتان دو دست جدا کردہ و اکردہ و زبان از دہن بیرون آوردہ برای تفہیم یازدہم ہرگاہ دست بکشاد آہو بگریخت و در دستور مسطور ست کہ قابل ہم نام یکی از خلفا و گنگ

بتل - بالفتح بریدن و جدا کردن چیزی از چیزے

بتول - آن زن کہ او را بمرد حاجت نباشد و نیز لقب ام المومنین فاطمہ رضی اللہ عنہا و نیز زن باکرہ کہ بریدہ باشد از دنیا و بریدہ باشد از شہوت و بتول آن نہالیکہ از بن درخت برآمدہ باشد و از ان درخت مستغنی باشد و بتل بمثلہ و از بہر این سادات اولاد را بتولی میگویند -

بخل و بخیلی - ضد سخاوت -

بخیل - ضد سخی -

بدیل - چیزے را بچیزے بدل کردن کذا فی التاج و در شرفنامہ ہست نام خاقانی علیہ الرحمہ اقول بہ بدیل بجای لاشل مستعمل ست -

بذل - بخشیدن بذول بخشیدہ -

بصل - پیاز -

بطل - دلیر -

بطال - مرد بیکار -

بقل - تره و سبزی و قیل تره کہ ناپختہ توان خورد

بقال - تره فروش -

بلال - بالفتح ترے و نم و غیرہ و بیکی و بالکسر آب و شیر و ہر چہ حلق را تر کند و نیز نام مؤذن حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم -

فصل فی الفارسی

بلبل - بضم ہر دو با ہزار دستان و مرد سبک و چست

بوالکمل - کنیت ندیم خلیفہ ہارون رشید -

باذل - شجاع کذا فی المستوفی و صاحب دل و نیز نام مبارزی کہ تہمتن سوار او را از ہندوستان بروز روشن آوردہ و قصہ او در ہند و غایت شہرت و بار راہ نجم داندودہ -

باسک بجوال - آنکہ با مردم بدجوی ہمخانہ بود کذا فی القنیہ -

بال - مردم دانا بازو و مرغ را شہپر و بالضم انگشت افروختہ و در لسان الشعرا مرکب از بن حال با جیم عربی ست

بحر جگل - با جیم فارسی دریای عظیم در ترکستان بحر بان ز بیق عمل آن را بر کہ از و باران تقاطر می کند کذا فی القنیہ

بجل - بکسر تین عفو از گناہ کذا فی لسان الشعرا -

بدول - غرول ضد شجاع بتازی جبان و بہندوی کاہل نامند -

بدسگال - با کاف فارسی بعد سین مہملہ مکسورہ یعنی بدگوی و بد اندیش و دشمن و بد قوم -

براحیل - و یعنی کہ بغیر خیانت باشد و در ان شمارے نیفتد کذا فی القنیہ و براحیل یعنی دنیا و جانب آمدہ

برعت استہلال - نام صنعتے ست و آن آنست کہ در ابتدا ء کلام اعلام مقصود و مراعات شود

برج ہلال - یعنی برج سرطان -

برخوہل - کذا فی زفانگو یا و در شرفنامہ بمعنی لفظ ہر معجمی کج و کج پای -

بروال - مونون و بمعنی پرکار و با بر فارسے نیز ست و در دستور پرکال بجای وال کاف مطورت

برغول - بالفتح با واو فارسی حلوای کہ از گندم و یا از جو راست کنند و قیل با بہ فارسی و لسان الشعرا نیز نیم کردہ یعنی والیدہ و نام حلوای کہ از نزا فروش گویند و بچون ق مطوط خوانند -

برگ نیل - دارو ئیست کہ تا زیشن و سمہ با لکسر خوانند

برومند از ماہ و سال - یعنی تمتع از روزگار

بسمل - با لکسر جرحت و ذبیح را بسمل بدان گفتہ است کہ وقت ذبح بسم اللہ میگویند

بشکل - بفتح یکم وسوم وکاف کلید ان کذا فی الشرفنامه
واقول ونیز امر بشکلیدن -

بشکول - بالفتح باوانم دجلد وقوی وسختی کش
وجریص درکار اقول امر بشکلولیدن ست والنعت جابد

بشمل - بالفتح وآخر زاء ودر لسان الشعرا بوزن خسل ست

بشمول - بالضم ودال ودانستن کذا فی الشرفنامه
اقول وفصل نون وهم درشرفنامه یعنی بشمولیدن
بشمائدن نوشته است واین امر وست پس
باید که نیز این معنی دران باشد وآن معتقد من
بکاول - بضم یکم وهمزه وشین گیر مشخصی
که بطعام را برد ستر خوان آراسته کند وترتیب دهد
کذا فی القنیه -

بکسل - پیر کذا فی الشرفنامه ودر قنیه بمعنی
بشکن ودست گردانیدن ودست گردان -

بکول - بالکسر بکاف فارسی آب شیر گرم مثل
بلغاث کوره وفصل کاف تازی ست -

بل - بالفتح پاشنه پای وقیل ببار فارسی
زبالکه بگذارد -

بلیله - بفتحتین مختصر بلیله که نام دارویی ست
معروف ومعنی نرمی ونم -

بناحن رسد خون دل - یعنی خون دل
از سینه بناحن پای بود کذا فی القنیه والادات
وقیل کنایت از خراشیدن سینه است یعنی
سینه خود چندان خراشد از حسرت که خون دل
بناحن رسد وقیل عبارت از خون گریستن ست

بهرام تل - بامیم موقوف چوتره که بهرام چوبین
از سرهاے ترکان برآورده بود -

بهل - بکسر تین بگذار ودر عربی بهل بفتح اول
وآسان وبفرین کردن وزاری کردن لغت گذاشتن

بیل - بایاے فارسی چوبی که بدان کشتی رانند
ومیخ آهنین ست سرپهن تره کاران را که
بدان کلوخ بکسوی کنند وزمین بکاوند -

باب المیم

فصل فی العربی

بحر العمام - نام دریاییست ازان سوے کاشغر
کس زهره ندارد که سنگے دران اندازد واگر کسے
چیزی دران افگند ابرے عظیم ورعدها مهیب
آواز کند وخلقے را هلاک گرداند ونزدیک وے
نتواند رفت -

بدم - آنکه هندوی پارسی چست -

بندم - یعنی چوب بادام کذا فی لغات الطب -

برم - آنکه هندوی پارسی برنگ یعنی بابرنگ
پارسی چوب بادام کذا فی لغات الطب ایضا

برشام - تیزنگر سیتن وتیزی نظر -

برسام - بالفتح علتے ست معروف کذا فی الاتباح
ودر قنیه مذکور ست که بیماریست معروف که عقل را
دور کند وحرارت گرمی پیدا کند که زبان از رشت
گرمی بسوزد وسینه آماس کند واکثر علامات سرسام
در برسام ظهور گیرد ودر سرسام درد دورم از سر
در برسام درد وآماس در سینه میباشد -

برصام - سمان برسام در قنیه مذکورست در محلے دیگر کہ برصام برص یعنی پیس -

بسطام - نام شہرے مبارک کہ دران شہر کسی را رسد بود یعنی در وے چشم و بسطام بالکسر نام مردیست بقم معروف و در قنیه مذکورست کہ نام مرد بسیار خوار سخت فرو برنده -

بم - بالفتح رود سطبر رباب در عربی مشدد ست جمع آن بموم اما در فارسی تخفیف استعمال کردہ اند و در قنیه آوردہ است نام قلعه ایست و در شرفنامه گفته است نام شہری در حد مشرق -

بوم - چغدنر -

بوالقاسم - کنیت حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم جہل ابوالقاسم ست در استعمال فارسے الف ساقط کردہ اند -

بوالحکیم - آنکه دعوی حکمت کند و کنیت ابوجہل بحذف یا استحقاقی -

فصل فی الفارسی

تاباد و دم - بروزن باجام و جم یعنی باعزور و تکبر و باباد و دم یعنی تکبر و عجب خود بینی و خود غالی

بادام - میوه معروف و بکنایت چشم شاہدان را نیز گویند و معنی باجانور درنده و باجال و بادام و بادامن مرکب ست کذا فی اشرفنامه و در دستور مسطور ست بادام معروف -

برجان قیم شم یعنی ترک نهم و بہلاک خود گذشتم

بادریسه چشم بفتح اول و سکون دال مهمله و فتح سین فارسے یعنی شیطان و آنکه یک چشم او کور باشد و دجال و ہر کوری کہ باشد -

بادرم - باداں موقوف و را مضموم سوده و انکار باز نمانده -

بادژفام و بادش وام - باداں بکسور و زاے فارسی مخرج و کدو و صفرا کہ ہندش پت گویند -

بارزه نهم - یعنی عرش مجید -

بازپس سپرم - باسوم موقوف و ہر دو با فارسے ای بازپس دہم و رجوع کنم کذا فی الادات -

بامرم - زمین آراستہ کذا فی اللد ستور

بانغ ارم - آن باغ کہ شداد جادو در دنیا بہشت خانه ساخته بود -

بافدم - با جامه موقوف و دال موقوف پایان کار و در ادات بجاے فا قاف نوشته است یعنے دو نقطه کرده است شاید خطای کاتب باشد -

بام - بادا دو بالاے سقف و نیز رود سطبر کہ بتازیش ہم گویند -

بام نهم - یعنی عرش مجید -

با م چشم - یعنی پاک چشم -

باہم - یعنی با نهم و ہم بمعنی نهم مشدد ست اما فارسیان را مخفف خوانند و نیز بمعنی یک جا آید -

بنجم - امر بمیدن ست ای بخزام -

بنجر خار زرم - دریائیست کو یک بخطه بلا دخوارزم

بنخط بلاسر آرم - با کشتی کنم و راه بی بیلا باشم

بنجم - بالفتح نام ولایتی ست مشک خیز و بکسر کم

و بفتح دوم امر میدن ست -

بخور مریم - بالفتح یعنی گیاهی که مریم رضی الله عنها وقت وضع حمل دران دست زده بودند پنج انگشت گشته بوی خوش دارد -

بلادم - بالکسر آراسته و خرم و با آسایش و جای آرام بود باغ و خانه و مجلس و در زر فانگویند بمعنی همیشه مرقوم ست -

بدم - ای سرعت کذا فی القنیه و قیل بدم بکسر یکم و فتح دوم امر دمیدن و بفتحتین لفظ بد مرکب با میم متکلم بمعنی بدام من و بدمن و بدمرا و نیز دم مرکب با با ترجمه نفس و سرعت لازم این معنی ست و بضم یکم و فتح دوم مقصور بود دم -

بلگام - اسپے که باسانی لگام کردن ندهد و نیز کنایه از مخالف ست یعنی و غضب شد -

بهرام - لغتی در برابهیم ست و نیز نام مهودے متمول که بغایت بخیل بود و بهرام گور تمام مال و اسباب او ضبط کرده به لنبک متلاکه بغایت اکرم زمان خویش بود بخشید -

براهیم - همان ابراهیم که در فصل الف گذشت

برج سوم - یعنی جوزا -

برخود گرفتم - ای احمال و اضافت این کار من گرفتم کذا فی الادات و در قنیه بجای کار من گرفتم

برسم بفتح یکم و سوم چیزی که بوقت پرستش آتش و جز آن بدست گرفته می پرستند و در فرهنگ بدیدن آمده که برسم کتابی ست که آتش پرستان در عین پرستش بر دست گیرند و در فرهنگی دیگر نوشته که گیاهیست و فیقر گوید که این لغت از مجوسی که در دین خود بغایت فاضل بود گرفته شد نام داشت و در عهد محمد اکبر شاه از کرمان بهندوستان آمده بود بتحقیق نمودم که شاخهای باریک بی گره باشد بمقدار یک وجب که آنرا از درخت هوم ببرند و آن درختی ست شبیه بدرخت گز و اگر هوم نباشد از درخت گز و الا از درخت انار و برسم بدین آن چنانست که اول کاردی که دست آن هم از آهن باشد و آنرا برسم چنین خوانند بادیادی کنند یعنی پاکیزه بشویند و آب کشند و لیکن مزمزه نمایند یعنی وقتیکه در وقت عبادت آتش و بدن شستن و چیزی خوردن میخوانند بخوانند و برسم را بر سم چنین ببرند پس برهم دان را نیز آب کشند و آن ظرفی باشد مانند قلمدان و آنرا از طلا و نقره و امثال آن بسازند و برسمها را اندرون آن گذارند و هرگاه که خواهند بدن بشویند و یا چیزی بخورند و یا عبادتی کنند و یا نسکے از نسکهای ژند یعنی قسمے از اقسام بیست و یک کتاب ژند بخوانند چند عدد از ان برسم که بحسب آن کار آن فعل معین ست بدست گیرند چنانچه بحسب خواندن نسک ندیداد که یکی از نسکهای مشهورهٔ ژندست سی و پنج برسم بدست گیرند و بحسب نسک پشت بست و چهار برسم و هنگام بدن شستن و چیزی خوردن و عبادت کردن پنج برسم و چون یکبار نسک وندیداد خوانده شود آن برسمها باطل

گردد و از جهت فسکهای دیگر و افعالیکه مذکور شدند
اختیار دارند خواهند باهمان سیم عمل کنند و خواهند
برسم تازه مدست گیرند و از شروط برسم بدست
گرفتن بدن شستن و جامهٔ پاک پوشیدنست -
برزم - نوعی از خرمای خشک -
برم - بمعنی حفظ و از بر گرفتن و بیاد نگاه داشتن
و چشمهٔ آب و استخر و تالاب و بمعنی انتظار و بیزه
رکنار جوی و چوب بندی را گویند که بر تاک انگور
و بیاره کدو و خیار و مثل آن بر بالایش اندازند
و در تازی بمعنی یلول شدن و بسته آمدن کسی را
گویند که در مجلس نمازیشین و بازی نکند و بیهوده و دخت
خار دار را گویند و بمعنی شکوفه و بهار و دست و بیعلا از اضداد
بزم - بازو داشتن و منع را گویند و بازدارنده و منع
کننده و آمد بمعنی نیز هست یعنی منع کن و بازدار -
برمندکام - مراد بالینه دهان کذا فی حاشیهٔ
فرهنگ و بمعنی کیاهی باشد که آنرا بیوزگاه گویند
بزیم - بمعنی نگهدار و نگهبان و نگهداشت
بزیشم - بشم بزی باشد که از بن موی بر بدن
آنرا بشانه بازکنند و از ان شال بافند -
بزم - بالفتح مجلس شراب و جشن کذا فی اشرفنامه
و در لغات ست بزم مهمانی و بزم جشن و مهمان
و در لسان الشعرا بزم بضم اول بمعنی مهمانی -
بزوهشم - معوی و پشم بز را گویند -
بزهکم - بازو داشتن و منع کردن -
بژم - شبنم -
بستام - مرجان -
بسم - لذت -

بستره - بضم یکم و سوم که تار و پشت باشین معجمه
و میدگی اندام مردم که آنرا باد گویند کذا فی الادات
بشین معجمه نیز در ادات مذکورست اما در لسان الشعرا
سین را هیچ بیان نکرده لیکن بروزن اشتره
گفته است یعنی گمان برده اند که باشین معجمه است
و نیز بمعنی حلق کنم مشتق از سترون ست -
بسته رحم - یعنی عورتی عقیم و نیز آنکه از زادن
باز مانده بود -

بستر از مایه بستانم - ای بغیر تیغ بیدریغ
بزخم از مایه فتح کنم کذا فی الاصطلاح -
بشتالم - بالکسر باشین وشت بالفعل
بشتره - باشین معجمه بروزن اشتره و میدگی اندام
بگفتار شد سخن از سر کنم بگفت کسان
مغز سر کنم - یعنی بگفتار شد سخن آسایم
و بگفتار دیگران خاموش باشم -
بلیجم - چیزی که دران نشانند و آنرا فانوس نیز گویند
بماتم - یعنی بگذارم و بگذار مارا و باشد -
بناجم - یعنی مفاخرت کنم -
بنفشه گون طارم - یعنی آسمان -
بوم - زمین هموار و بیده و بمعنی ولایت و شهر
نیز آید و بمعنی مرغ و بوم بضم یکم و فتح دوم یعنی بام
بوی شمنوم - یعنی ببویم و بوی کنم -
بهرام - بالفتح بادشاه ایران زمین که اورا
بهرام گور گویند و او پسر یزدجرد بود و او تاج
از میان دو شیر گرسنه ستید و بر سر خود نهاده بود

بنجمان

وخاقان چین را زنده گرفته وکشته بود وکامروا
بکیسوار و تخ کرده بود و او را بهرام گور ازین گویند
که روزی شیر گور اگرفته بود او تیر بر پیشانی شیر
چنان زده که از شکم گور بیرون رفت و بعضی گویند
و بچه میدانست که او وحوشی تمام داشت که
یک تیر بای گور را با گوش او میدوخت و یکمتش
آن بود که اول غلوله گل تنگ غیر آن در گوش
گور میزد بعد از پای گوش می خایید و میدانست
حال تیر می اندازد تیر بای با گوش میدوخت
بدین واسطه او را بهرام گور افتاد و بعضی
گویند که اکثر شکار گور کرده از ان این لقب
یافت و نیز نام سر لشکر پرزمن نویسنده وان او را
از بسبب لاغری بهرام چوبین گویند و نیز نام تور
از روزهای فارسیان و در بعضی فرهنگ بمعنی
پنج و قوروست و نیز ستاره ایست بر فلک پنجم
که تابانیش مریخ گویند.

بهم - جان باهم که گذشت و بعضی تحقیق پیرو
زبرشدن از غم و در عرف بهم بر بیشه گویند
و در جمع بیشه است و بیشه بزر و ماده اطلاق کنند
بهم بضم یکم و فتح دوم سوار ان صف جنگی لشکر ها
و در وانکه آنرا پیشرو نباشد.

بیاگنم - باکاف فارسی یعنی پر کنم.

بیدخام - یعنی خود خام.

بیرم - سینه و بعضی از پارچه ریسمانی باشد شبیه
بمثقالی اعراق لیکن از ان باریکتر و نازکتر.

بیم - ترس

پیک چشم - مردمک چشم

پنبکانه چشم - ابا بار فارسی آنکه چشمش چون پنبکان بود

پیر تعلم - ابا لکسر با بار فارسی معلم علوم دینی

پیلیسم - ابا بار فارسی نام پدر پیران ولیه
که سر لشکر افراسیاب بود و او بدست رستم کشته شد
و نیز کنایت از شب سیاه است.

فصل فی التر کی

بارم - بست یا نیست

بقم - بضم کاف و کسر دوم نیست

بیرم - با فتح ثانی بمعنی واللہ اعلم بالصواب

باب النون

فصل فی العربی

بادنجان - معرب بادیکان بکاف فارسی است
تره ایست که بزبان هندیش بیگن گویند.

باطن - اندرون چیزی و پنهان و دانندهٔ نهان
و الباطن اسمار الله تعالی و در فرهنگها ست که
درخت بیجنه را گویند و در قنیه هست درختی ست
مثل سرو منقول از خط مصنف شرفنامه منیری
اما جامع این کتاب یعنی قنیه بافی نوشته بدین
درختی ست که بنهایت نرم و نازک ست هندش
بیجنه خوانند.

بحران - با بضم با و کره و تب کذا فی القنیه
و در بعضی فرهنگ بمعنی باد سموم ست و آن باد
بر هر که رسد سوخته و بریان گردد.

بحرین - بفتح یکم و سوم نام مقامی ست که دریا
فاصل و روم آنجا جمع شده اند و وعدهٔ ملاقات
با حضرت موسی علیه السلام و خواجه خضر علیه السلام آنجا بود کذا
فی القنیه منقول از مدارک اقول امینی مجمع البحرین است
لیکن باعتبار شهرت شاید بجذف مضاف الیه جمع و
استعمال میکنند -

بدن - مرد کبیر سن والبدان محرکه سرین الجسد یا سوای آن

بذرالکتان بهندوی السی گویند
کذا فی لغات الطب

برزوان بالکسر و فتح واو استاذی -

برهان - حجت روشن براهین جمع -

بستان - بالضم و رب بوستان بساتین جمع آن
و نیز بمعنی بسا این مرکبت با با رفارسی و عربی

بطن - شکم و قبیله و جزو -

بطین - بالضم یکم و فتح دوم منزلیست از منازل قمر
و هو بطن الحمل -

بنیان - با الضم بنا ی و بنیاد -

بوالحسنین - کنیت ریباه -

بهستان - دروغ بیران کننده -

بیت الحزن - سوگ خانه -

فصل فی الفارسی

باب زن - با دوم موقوف سیخ آهن چوبی
که بدان مرغ و گوشت بریان کنند -

بابیزان - بروزن آویزان میانجی و وکیل
که تا زیش ضمان خواهند و درو ستوریدین معنی

با بیزان بروزن بازی وان مسطور ست والله
اعلم بالصواب -

باتمدن - بوزن پاکبن خشیدن کذا فی الادات

باتنگان - با سوم و خیسه فارسی
بازنخوان کذا فی القنیه

باحفصیان یعنی معلم صبیان منوع از شیخ
المشایخ شیخ احمد حسن سهیل الحنفی قدس الله سره
القدیر و اهل این آنست که با جفت ما کیان که
بچگان زیر پر دارد و دانه بچیرانند

باختن - با فارسی موقوف بازی کردن و خیخ
کردن کذا فی القنیه یعنی واو الف ما قبل آن

بادام شکوفه شدن - ای چشم گریان شدن

بادان - بمعنی پاداش و جزای نیکی -

بادبان - با دال موقوف بامه که بر برخ با دنها
و دیبا زو کشتی بندند از جهت سرعت سیر و نیز
پیش و پس گریزان و سر آستین -

بادپران - کسی را گویند که همه وقت فخر کند و
منصب خود بر دم عرض نماید و هیچ کار از دنیا

بادبرین - یعنی باد گیر از سوی مغرب بسه
تبا زیش و هو زا مند چنانچه شمس فخری گفته ست
بزیر پنج برین بمثال فرماید - بسوی مغرب
نیارد وزید باد برین کذا فی الشرفنامه و در ادات
گفته است بادی که از سوی مشرق آید و عرب
آنرا صبا خوانند -

بادبیزن - با دال موقوف انچه از جام و

و برگ خرما و فی سازند و بدان باد کشند -

باد پیمودن - باد ال موقوف باد فارسی کنایه از تحقیق گفتن و بمعنی شراب خوردن نیز آمده

بادران - اسی شتابران و طالبان سری و سروی کذا فی الجهانگیری و بمعنی ترکیبی رانده باد و باد ابران ام نامه نوشته است که باد را حرکت بدان جای بجا برد

بادبیزان - بشلمه و بمعنی مروحه و هاون بفتیل و سیابچی هم آمده -

بادنگین - یعنی شوره بیکه در قصیده و غزل او باغ باشد

بادزان - همان بادبیزان یعنی مروحه -

بادوستان - باد ال موقوف یعنی متکبران و طالبان سری و سروری -

بادسلیمان - بمعنی عظمت و دولت سلیمان علیه السلام و آن باد که او را با لشکر منزل بمنزل بردی و کنایه از تخت اوست نظامی در خسرو و شیرین گوید

ز روی آبنوسی که فرهنگ گشت * باد سلیمان بچوگان گذشت *

بادفرودین - بروزن باد برسرین همان باد بود که متوجه دو است از جانب مغرب که گذشت

بادبان - باد ال موقوف پیش پس گریبان بادگان بمثله کذا فی زفانگویا -

بادرگان و بادیگان - باکاف فارسی معروف و گذشت

بادویزن - همان بادبیزن -

بارسین - کدوی تلخ کذا فی لغات الطب -

باروان - باراء موقوف و راحی کذا فی الشرفنامه

بازمان - باراء موقوف و زای معجمه بروزن و معنی بازیان گذشت

بازرگان و بازرگان - اول باراء موقوف و هر دو کاف فارسی طائفه سوداگر پیشه دار

بازمان - باراء موقوف جبال -

باشمان - باراء فارسی طائفه اندازندگان کذا فی الشرفنامه و نیز باجیان یعنی نگاه دارنده باج که آنرا خراج گویند -

باشروان - باراء فارسی موقوف آمدنی که در محصول سیم باج می اندازند و نگاهدارنده باج همان باشمان کذا فی زفانگویا -

باستان - باسین موقوف دم قدیم و کهنه و گذشته و قدیم و دیرینه و کنایه از دنیا و عالم و دهر گردون و بمعنی مجرد هم هست کذا فی برهان و بزبان تازی تاریخ را گویند که احوال پیشینیان در آن مرقوم باشد -

باسگ بجوال رفتن - کنایه از بیهوده شدن با مردم بدخو و معارض شدن با هر زه گوئی -

باشتین - بلوکی است از سیستان -

باغبان - معروف نگاهدارنده باغ باشد

باغ رنگین - یعنی دنیا -

باغ شیرین - نام نوائی و گفتی ست از موسیقی

باکافه شگاوفه شان - ای شیر لران کذا فی القنیه

بالین - آنچه زیر سر نهند چون نگاه خفتن و بالش

بامداد - یعنی وقت فجر و مظهر زیرا که در تاج تخت خداوند خود آورده بهست میان نماز بامداد و نیز برآمدن آفتاب -

بامیان - نام شهریست از توران زمین منسوب بقلط در شت نویس -

بانگ هاون - آواز دین محمد صلی الله علیه وسلم یا شریعت محمدی کذا فی المؤید الفضلا -

بانیازان - حاجتمندان ای مخلوقات -

بان - چیزی خوشبوی از محیط هایی سفتنی تخم نام درختی که ثمر آن را حب البان گویند و در آن تخم مانند پسته مغز شفتالو لیکن خرد و پیچیده مغز و معنی دارد بر شکل بیدانه گویند و می خفظت کنند و نگاهدارند و نیز نام درختیکه بکلک ترتیب شود و چوب فیلبان سازند و باغبان و دربان و بانگ و فریاد و آواز بلند و بمعنی صاحب و خداوند نیز آید چنانکه آن مرتب بر بان بفتح اول و سکون ثانی حد فاصل میان دو چیز و کنار و ساحل و فتح موحده و تحتانی بالف کشیده و نون زده و فرنگنامه گوید نام جانوریست کیا وای وی و رکوه قاقم ست و گذروی و گه و البرز بود و تمر او را دکوه شاه گشته بود و او بیست وی نزدیک سانقته قامیت او آنست که آتش نشود و در آب غرق نشود و در قصه آمده است که نوشیروان ده هزار سوار و محلی امر کرده بود که از بهر شیران افتاد و جمله را بخورد و در جنگ بدیشان آمده که در زبان نوشیروان آن جانور بهم رسیده بود هزار آن بکشتن او فرستاد و آن جانور میان آن جماعت افتاده همه را بخورد ساخت و کشت و خورد و بعضی گویند جعبه جامه رستم که از پوست پلنگ بود پوشیده پوست آن جانور بود و در تاریخ تیمور کار کرده شده و بعضی گویند که آن از پوست اکوان دیو بوده و با قصه او بعضی است که از ابجهت رستم آن پوشت آورده بود و در شرفنامه مذکور فانگو یا نیز قوم که در بیابانی نقش آنرا گویند و آنرا در روم بافته هر زمان رنگ دیگر نماید -

بنده ی نفس بکش جان - یعنی جان را تابع مطیع نفس گردان کذا فی الاصطلاح -

بنابیدن - بگذاشتن کذا فی القنیه

بت رویان - یعنی خوبرویان -

بتکندن بتکندیدن - کلاهها بکسر الباء وفتح الکاف التازی سر بازدون از خوردن شخص بسیار کذا فی فرهنگ و در شرفنامه بمعنی بتکن بکار رست حیث قال -

بتکن - بالکسر بکاف تازی مفتوح و قبل مکسور سر بازدون از خوردن سخت بسیار از غایت سیری و در ابات بادرفا بمعنی گفته است اما لسان الشعرا در باب بادرفا التازی بجای بتکن آورده است

باتا - قرشت اقول از روی اشتقاق تبکن ام
بتکندن ست لیکن داب لسان الشعراست که امر
بمعنی مصدر نیگویند و دیگران تابع اویند -
بتگن - باکاف فارسی نوعی از سماز زرگری و مالد
و در ادات بانیز فارسی ست -
بچشم کردن - یعنی تیز نگریستن و نظر زده گردانیدن
بچشم آمدن - چشم زخم را گویند یعنی آزار کسی رسیدن
بچراغ رسیدن - کنایه از رسیدن بدانش
و یا رسیدن بخدمت دولتمندے -
بچراغ گذشتن - کنایه از رسیدن بخدمت
کاملے یا عارفے -
بچه خونین - کنایه از اشک گلگون عاشقان و خونین دیدگان
بچه طاؤس علوی آشیان - کنایه از
انگشت که طاؤس علوی آشیان آتش باشد
چه اکه عنصر اعلی ست -
بحر عمان - دریائیست عظیم که در ان لولو بود
و عمان نام قصبه ایست بر کناره دریا که او صحاریان
بخوان - نام ولایتے ست -
بخسانیدن و بخسیدن گرازان رفتن اے
خرامان و گدازیدن و گرازانیدن -
بخسان - بوزن مردان گدازانیدن و این
هر سه لغت با با رفارسی نیز می آید -
بخشودن - شفقت کردن -
بخشیدن - دادن -
بدسپران خانه کن - یعنی ناخلفان و آنکه
خانه پدر را خشت خشت کنند و بفروشند کذا فی القنیه
و الادات و معنی ترکیب ظاهر ست -
بدخشان - بفتحتین نام شهر ست میان خراسان
و هندوستان آنجا گوسپندان بزرگی همچندان
اسپان میشوند مردم دران گوسپندان بر نشینند
و معدن زر و طلا آنجا ست -
بدران - بالفتح سبزه ایست مثل ترب بوے
زشت دارد کذا فی الشرفنامه و معنی ترکیب رانند و بدران
و بدرا بران و نیز بمعنی ان باید بدران بکسر اول
و تشدید را یعنی این کار را تمام کن کذا فی القنیه
و معنی ترکیب پاره بکنان این کار را -
بدلیشان - با با رفارسی یعنی بدی ایشان
بدین تخت روان - یعنی آسمان کذا فی القنیه
لیکن آسمان را تخت نگفته اند بلکه تاج گفته اند
مگر آنکه بدین نسبت گویند که چنانچه تخته را مربع
و مکلل میکنند آنچنان آسمان هم بکواکب مربع
کرده شده است و بدین که معراج حضرت رسالت
صلی الله علیه وسلم بالای آسمان بود پس گوئی که
تخت ست و تخت روان را اصل تخت مهر سلیمان
گفته اند و نیز میتوانند که نقش فلک مراد باشد و مجازاً
فلک را تخت گویند -
بذل سیمین - بخشش بسیار -
بذبون - تماشا نفیس -
بر آب آمدن - کنایه از فاش گردیدن و
تمام تر شدن و ظاهر شدن -

برابران - گیاهی ست دوائی که آنرا بیونانی سطاریون خوانند -

برآب فلان - یعنی بر طریق فلان و بر شکل فلان

برآب گفتن - بمعنی فی الحال و زود گفتن و زود جواب دادن -

برازبان - آهن پاره دراز را گویند که در میانه تیغه کارد و خنجر و شمشیر و امثال آن باشد که بدرون دسته و قبضه فرو کنند کذا فی التمنیه -

برانیدن - بالفتح زیبا نمودن و وصل کردن چیزی

براشیدن - بالفتح فرو نشانیدن کذا فی فتاحی

برانخالیدن و براغلیدن - کلاهها بالفتح

انتخته و بر غلانیدن ست یعنی تحریص کردن و برانگیختن و دور کردن و فرستادن -

برباد کردن خلق را خرمن - ای عیش خلق را بسته تهلک گردانیدن -

برباد نشیند بهر بران - ای دلاوران بر اسپ سوار شوند و برآب گردند -

بربون - بالضم حریر نازک و دیبای تنک -

بربین - تخم خضخ که تازیش بقله الحمقا و بنبه لویا کاساگ گویند یعنی آنچنان زنانک تخم او سیاه باشد و مغز وی سپید باشد و بعضی گویند همان گیاه ست که تخم او را کاکنج یعنی تخم خرفه گویند کذا فی لغات الطب -

برحرص نازمرده کن - یعنی حریص را بسیران

برخوردن - بمعنی حظ از امیدها و نعمتها برگرفتن

و برحاجت خود ظفر یافتن و برخوردار شدن گرفتن کذا فی المنتخب نامه ولیکن معنی ترکیب میوه خوردنست

بردیدن - بالفتح دور شدن از راه یکسو شدن از راه

بردون - بمعنی یافتن ست چنانکه گویند فلان از فلان زبردن یعنی یافت کذا فی القنیه اقول بردن کنایه از مراد و نتیجه یافتن ست زیرا چون کسی چیزی نیابد و در خانه نبرد آن چیز را اصلا نخواهد دید

بررسیدن - بالفتح تفحص کردن و تجسس کردن و پرسیدن و آفرین و تحسین کردن -

برزن - بالفتح کوچه است که تازی محله گویند و در رسالت القصیر یعنی صحرا مرقوم ست و بعضی فرهنگ بمعنی کوچه و لاوگاه ست و لیکن باید باشد از گل یا نان بر بالای آن بنند

برزبرزین و برزین - نام آتشکده که در بلخ بوده و در لغت نوشته میگوید که آن آتشکده در نوبهار بنیز نام داشته و همان برزن مرقوم ست و نام یکی از ایمه دین ابراهیم زردشت هم هست که آتشکده ساخت و آنرا آذر برزین نام کرد و آن آتشکده ششم ست

برسمان - بالفتح دوشاب سیاه خوشبوی و بالضم گروهی از دیمان و غیر بمعنی اشدها آمده و بالفتح و کسر موحده تحتانی مطلق مست را گویند از هر که باشد

برسم آمدن - کنایه از زیادتی و افزونی و غلبه کردن

برسم چین - کاردیست که شاه آن هم از آهن باشد فارسی سبزهم

برسخنش زن - یعنی بر سخن او در آویز -

برسرزدن - یعنی بیخبر رسیدن و دریافتن

کذا فی التسمیه ومعنی ترکیب ظاهرست۔

برشنجان بفتح یکم وسوم نام مقامی میان ایران وتوران

برشکستن - کنایه از برگشتن وواگذاشتن و ترک دادن واعراض نمودن۔

برشیر زرین نهادن - کنایه از نهایت غالب شدن وافزونی وزیادتی کردن۔

برصحرا نهادن - کنایه از آشکار وظاهر ساختن

برطاق نهادن - یعنی برمرتبه اعلی رسانیدن وفراموش کردن وکنایه از ترک دادن۔

برغلانیدن - تیز گردانیدن کسی را در کاری بتازیش تحریص گویند۔

برغمان - بفتح یکم وسوم مار نر وبزرگ که آنرا اژدها نیز گویند۔

برغندان - بوزن سرگردان ایام خیر و ماه شعبان که دران شراب خواران شراب بکثرت نوشند وتفریط روا ندارند۔

برف آبادن کنایه از ناامید ساختن ونیز دل سرد کردن باشد۔

برفروشان مطلق مست گویند از هر پیشه که باشد۔

برقان بفتحتین دزدیدن۔

برق یمان یعنی برقی که از طرف یمن پیدا میشود آن است که گفته اند برق از آن طرف جهد دلیل باران بود۔

برگان - نام درختی ست در شیراز که معدن سنگ معنی در انجاست۔

برگ ریزان - باکاف فارسی یعنی خزان وایام پیری وآخر عمر۔

برگرفتن - یعنی قبول کردن۔

برگردون - کنایه از برافراختن آتش باشد و بمعنی نگاه داشتن وحفظ کردن نیز آمده۔

برگرسی نشاندن - کنایه از خوب ونیک سامان دادن باشد۔

برمایون - بالکسر نام گاوی که فرود وشاه شیر آن پرورده شده بود۔

برمخیدان - نافرمانی ما در وپدر کردن۔

برمگان - بالفتح موی زهار وآن بالای موضع آلت مردی وزنی ست که آنرا بعربی عانه گویند۔

برنشستن یعنی سوار شدن وسوار شو۔

برنون - بالفتح دیباچی تنک وحریر نازک۔

برنیان - جامه ابریشمی که تابیش حریر کرده باشند قیل بالفارسی کذا فی الشرفنامه را قوال اگر حریر وپرنیان یکی بودی شیخ سعدی نگفتی قبا گر حریرست وگر پرنیان + بنا چار خوشش بود در میان واز کلام شیخ معلوم میشود که پرنیان جامه ایست که فائق از حریرست زیرا چه نکره پرنیان بعد از حریر افتاده است۔

بروشان - لغتیست بر بدون معنی خیز یعنی گروه وامثال

بروون - صندروون کذا فی الشرفنامه وفی التسمیه حلقه های بینی شتر از مس وموی وهر حلقه را که باشد چون دستیانه وخلخال گوشواره۔

برون آمدن - کنایه از ترک اطاعت وانقیاد

برخاستن - بمعنی ادب کردن و برکشیدن و برآوردن

برگرفتن کنایه از عاجز و زبون گرفتن -

برهمن نصفتین معروف یعنی زنار دار -

برهون - بالضم آرایش و نیز دائره که گاه و گاه بگرد ماه و آفتاب برآید و قیل بابا فارسی مفتوح بتازیش هاله خوانند -

برهیختن - بمعنی برکشیدن و برآوردن آمده

برهیختن - تندرستی آگویند که دران کاج و نان سنگک پزند بمعنی

بریختن زدن - کنایه از ناپدید کردن و معدوم گردانیدن و از خاطر محو نمودن و نام بزدن و فراموش کردن و هیچ انگاشتن -

بریزان - بالفتح بابا تازی آبخیزی که از آردمی پزند و قیل بابا فارسی -

بریزن - بالفتح بهشت بالائین و نیز آتشکده بزرگ و در فرنگویا بمعنی بزرگ و بالاترین هست -

بریختن نوشتن و زدن - عبارت از ناپدید کردن چیزی که وجود ندارد و معدوم گردانیدن -

بریده زبان - یعنی خاموش کذا فی مؤید الفضلاء

بریون - بروزن افیون نیلتی ست که پوست انسان آورده کند و درشت گرداند کذا فی لسان الشعرا بهندی آمزاد او گویند و در شرفنامه بابا فارسی هست و گرداگرد دهان را نیز گویند -

بزاختن و بزاریدن - کلاهما بالضم و بابا تازی بجمه گداختن -

بزدوایدن و بزدودن - زنگ از آئینه و تیغ و امثال آن دور کردن -

بزمان - بالفتح و قیل بالضم مخمور و غمگین و قیل بازار فارسی

بژهان - بالضم بازار فارسی مضموم بمعنی آرزو آمده و قیل بانیز فارسی ست -

بزیون - بالضم همان بزیون مسطور -

بزین - بالفتح بازار بجمه آتشکده بروستائی نیشاپور کذا فی فرهنگ و در شرفنامه بدین معنی بازار مهله است -

بسالت کردن - سودن -

بسمتن - صندکشادن و صورت و نقش و خیال و طمع را بستن استعمال کرده اند -

بسرمردن - تأخیر رسانیدن و وفا کردن و روزگار گذرانیدن و سازگاری نمودن و نگاهداری کردن

بغدیدن - بالفتح ساخته شدن بسودن و دست و سوده کردن -

بسالانیدن - مخفف بگسلانیدن آمده -

بسوریدن - بالضم با سین مهمله چنانچه در ادات بتصریح ست و با واو فارسی نفرین کردن

بسیحیدن - با سوم و چهارم فارسی قصد و آهنگ کردن و آراستن کذا فی فرهنگویا -

بسکیدن - یعنی بستن از رسن و مانند آن -

بشکولیدن - با واو فارسی با شین معجمه رخنه افگندن و کردن کذا فی الشرفنامه و در ادات بمعنی بشکلید نشان کرد و رخنه کرد و سرناخن انگشت در افگنده آورده ست پس معنی آن همچنین باشد

زیرا چه آن مصدر این ست و نیز بشکلیدن یعنی
بستن از رسن و مانند آن آید و بمعنی جلد رفتن چابک
نمودن در کارها و حریص بودن هم آمده -
بشوریدن - معروف که آنرا بتازی هوان
گویند و نیز بمعنی غضب شدن و نفرین و دعای بد کردن
و اصل شوریدنست و با زائده است -
بشولیدن - با واو فارسی بمعنی بشوریدن گذا
فی الشرفنامه و هم در شرفنامه مذکور در باشیدن
شولیدن را بمعنی تحیر و درماندن نوشته است
و درین شبهه نیست که اصل شولیدنست و با زائده
مگر آنکه با اصلی باشد آن هنگام لغت مختلف باشد
و نیز در فصل لام بمعنی بشول و میدن و هشتن آورده ایم
چنانچه گذشت پس باید که معنی این و آن متحد باشد
زیرا چه مشتق ازین ست -
بشتبیون - بروزن افیون قریه صندلاغر -
بعدان - بالضم شتران واو جمع بعید ست -
بغدان - بالفتح لغتی ست در بغداد -
بغلک زدن - کنایه از شماتت کردن آمده -
بکار آب بودن - کنایه از دوائم الخمر بودنست
یعنی پیوسته شراب خوردن -
بکتوسان - نام مردی عقیل و دانا و در قصیده
نام شاعری معروف -
بکتوکسن - بالفتح نام مردی کذا فی فرهنگ ویا -
بکران - بالضم و فتح دوم ته دیگی که بطریق
طبق فرود دیگ بندو اهل هند کهرچن نامند
و قتیکه با برنج جمع گردد و بجان جان خوانند کذا
فی الشرفنامه -
بکهر مشامل خمران - یعنی شرابی که هنوز از آن کسی
شراب نخورده باشد کذا فی القنیه و فیه ایضا می انگوری
بگل گرفتن - کنایه از مخفی نمودن و خوش کردن
بگل آفتاب ندودن - ای خس پوش کردن
چیزی که در نهایت شهرت باشد و این مثل است
بگهان و بگهیان - یعنی سنگ شکن مهندس
کلتهی نامند کذا فی لغات الطب -
بگهوجمان - بالفتح با واو فارسی و جیم موقوف
و قبل با واو تازی خرشته کذا فی الشرفنامه
و در لسان الشعرا و ادات الفضلا با خاء معجمه
مرقوم ست و در دستور بگهوجمان مسطور ست یعنی
بعد کاف تازی شست ست -
بلسان - بفتح نام ولایتی ست و نام دختریست
که بمصر معروف ست زبق ازان میچکد و در تمام
عالم همان یکه بنت ست روغنش بغایت نافع است
بلطان - گیاهی ست که بتازی بقلة الیمانیه
گویند و بهندی چولائی نامند کذا فی القنیه -
بلکن - بالفتح نام ولایتی ست و بکاف فارسی
سر دیوار و در فرهنگ بمعنی منجنیق هم دیده شده
بلمون - سافج صحرائی و آن برگی باشد
دوائی مانند برگ گردگان -
بلندین - یعنی چوب پائین دهانه و بلغتی
چهار چوب در خانه را هم گفته اند -

بلبون - یعنی بنده آمده که در مقابل آزاد ست -

بلیان - نام قریه ست از ولایت کازرون و انجا محل مرقد اولیاء الله بسیار ست و در فرهنگ نظر رسیده که نام خفته علیه السلام ست -

بلمند بینیان - یعنی صاحبان کشف -

بمان - بالکسر یعنی باش و بگذار آمده -

بماوا شدان - یعنی پناه گرفتن -

بن - بالضم اول بیخ درخت و درخت و پیه یعنی بنیاد آید و در ادات بمعنی تنه نیز ست -

بنات النعش - اشک -

بنات النعش گردون و بنات گردون بناتش گردون - باکاف فارسی آن هفت ستاره صف زده که متصل یک پایه بنات النعش گویند از کذا فی القنیه اقول این هر دو ترکیب مختصر بنات نعش گردون ست و بنات گردون بمعنی ستارگان آید -

بن و امان شبستان کن - یعنی زمین و انجا خوابگاه خود ساز کذا فی مزید الفوائد و در قنیه مذکور ست یعنی در مراقبه باش و ادات هر دو بمعنی جمع گردو ادات زیرا که گفته است ای مراقبه کن تبیین در زمین خواب کن اقول معنی ترکیب اینست اهل زمین شبستان ساز و معنی شبستان انجا که شب بسته احت گذرانند در حرم خانه سلاطین خوابگاه ست یعنی قناعت بکن بجای شبستان بدمن -

بن و امان - بالضم یعنی زمین و اهل و امن

کذا فی القنیه -

بند جان - اسیر محبت جان کذا فی القنیه و قتیل بند جان عشق و محبت ست یعنی جان

بن و مدان - یعنی فرمانبرداری کردن کمال تواضع و در ذخیره کذا فی الشرفنامه و قنیه بمعنی قصد و اراده ست و در لیس بودن چیزی -

بندیدن - بستن کذا فی زفانگویا -

بنشاختن - باخا معجمه توقف بنشاندن -

بنگران - بمعنی نگران ست و آن هر نخ و زهر چیزی دیگر بود که از ته دیگ طعام چسبیده برنیاید و باشد -

بنگشتن - بالضم بکم و سوم و کاف فارسی و شین معجمه فرو بردن چیزی کذا فی زفانگویا و ادات بالفتح باست و قتیل بالضم کاف -

بگشتندن - با ضم و کاف فارسی نا چاویدن و فرو کذا فی زفانگویا ایضا -

بنوان نبین - کلاهها پسران بالضم و قتیل بالفتح خرمن بان یعنی نگاهبان خرمن -

بنیاد بر یخ نهادن - کنایه از بی ثباتی و ناپایداری -

بوان - بالفتح نام ولایتی ست که میوه و ناردان در انجا بسیار باشد و بوان بالفتح و التشدید تثنیه بوست در لغت فارس کذا فی الصراح و بوان بکسر در عربی ستون و بوان جمع -

بوروستان - بالضم و با بار فارسی رستم -

بوستان - با واو فارسی و سین موقوف

جائیکه درختان گل و میوه های خوشبوی باشند تبازی بستان گویند و چون با کاف تازی و سین مکسور بود معنی آن ستاننده بوی و بوی را بستان بکذافی زفانگویا۔

بوستکستن - کنایه از بوسیدن بوسه کردن باشد

بوقلمون - حامه ایست که در رومها قبند بدان نامند بزنگی دیگر نماید کذافی الادات و گویند که بغلت نگ دارد و این دیباچی نقش ست و در قتنیه است که جانوریست در ارزوم که بیندش گرگ نامند و نیز در قتنیه ست بوقلمون آفتاب پرست و حامه و متاعیست از بندگی شیخ الشیوخ سلطان الاولیا قدس الله سره العزیز که آن جانوریست مثل حربا اما از آن بزرگ میشود و رنگ دیگر بغایت خوب میشود و هر ساعت بزنگی دیگر نماید و در نسخه دیده شده ست که پرنده ایست در کوهها می باشد رنگ نماید گویند جانوریست از حربا قدری بزرگ که بزنگهای گوناگون نماید و صبح بزنگی دیگر و میانه روز بزنگی دیگر و شب بزنگی دیگر خنانچه در عهد ملک شمس مقطع بهار از آنجا آورده بود والله اعلم اما در استعمال فرس هر بیه و هر که بیک حال نماند آنرا بوقلمون گویند۔

بوکان - بالفتح زهدان که تبازی رحم گویند کذافی الشرفنامه و در لسان الشعرا بوزن و معنی چوگانست و این محتمل ست اگر چوگان جمع چوک باشد پس بالضم باشد و اگر چوگان ملایم گوی بود پس بالفتح باشد لیکن در نسخه که نزد کاتب ست دران برجا رنقطه ست و بر سر ضم ست و ازین معلوم میشود که کاف فارسی ست لیکن تصریح نیافته نشده که او کاف فارسی ست یا تازی۔

بوماندران - نام دارو ئیست که آنرا بزجاف نیز گویند کذافی القتنیه۔

بومادران - بحذف دال بشله و در زفانگویا بوماندران و بوماران نام دارو ئیست از رستنی تبازیش قیصوم گویند و آن همیشه سبز باشد۔

بومن - زائله و در بعضی نسخه ادات بومین مرقوم ست اما انقلب خطای کاتب ست۔

بومیمون - کتنیه شهد کذافی القتنیه۔

بون - بالضم رودی گویند که مسرگین در و نیش بود و همان بوکان مرقوم که معنی آن زهدانست و در عربی بون بالفتح افزون آمدن در فضل و علم

بوهمان - از اسامی مهمله فارسی ست همچو فلان و بهمان و بمعنی بچه دان و زهدان آمده۔

بویان - بوی کننده۔

بوی بردن - کنایه از اندک آنچنان بر چیزها مخفی رسیدن و گمان بردن و چیزی شنیدن۔

بویدان - ظرفی را گویند که بدان پیه از عطریات کرده باشند۔

بهآفرین - نام خواهر اسفندیار بن گشتاسپ شاه که او را ارجاسپ شاه اسیر کرده بود و در روئین دژ محبوس داشته بعد ازان اسفندیار آنجا رفت

وارجاسپ را کشت و آفرین را نجات داده گذا
فی الشرفنامه لیکن معنی ترکیبی نیکو و تحسین ست
بهاران - بالفتح وقت بهار -
بهرام چوبین - با جیم فارسی نام سرلشکر هرمز
بن نوشیروان و چوبین بسبب آن گفتندے
که دراز قد بود و فربهی نداشت -
بهرمان - بالفتح گل معصفر و جامهٔ رنگین و حریر
پرنیان - با کاف فارسی و بالکسر آنکه چیزها
نیکو انتخاب کند و کسیکه سیم را سره کند تمیز بیش
ناقد و نقاد خوانند -
بهمان - از بندگی شیخ واحدی بالفتح محقق
و مشهور لکهرست یعنی از متتابع فلانست و نیز
بمان بفوقتین بمعنی آن نوع باشد -
بهمن - بالفتح نام داروئی که بر دو نوع ست
سرخ و سپید برای نوع بادوفربهی و قوت باه
برندش بهندش سگنده خوانند و دو روز از نام
و مدت ماندن آفتاب در برج دلو و نیز نام بادشاه
ایران زمین که آرد شیر و اسفندیار نام داشت
و بهمن دختر و منکوحهٔ این بود یکصد و چهارده سال
ملک راند و قت مرزن تاج و تخت بهمن داده فتنه
نام حصاریست کذا فی الشرفنامه در خلی مذکورست
که بهمن ماه را گویند و در لسان الشعرا ست که نام گل
آن دو نوع ست یکی بهمن سفید و دوم بهمن سرخ
بهمن - بفتح و با فارسی بمعنی عریض
بهین - بکسر بین تو انگری یافتن و نیز انتخاب چیزین

بیاگن - یعنی پر کن ضد خالی -
بیابان - طائفه اند که اعتبار ندارند و ایشان
مرارند کذا فی الادات -
بیابان - معروف که دشت ست -
بیان - بالفتح و با نون آنکار اشدن و فصیح شدن
در فارسی جانوریست گنده و شمن شیر کذا فی القینیه
بیستن - عاجز شدن و درماندن کذا فی فرهنگ جهانگیری
و بمعنی پی شکستن و پی شکنیدن مرکب ست -
بیجن - نام پسر گیو که در شاهنامه و نام شاعرے
بیخ سوسن - معروف که بهندے ملیٹھی و میٹھی گویند کذا
بیدین - با با فارسی و دال موقوف درخت بید
بیدم مردان - بنی دعا را ولیا یان -
پیران - بالفتح نام سرلشکر افراسیاب و قتیل
با با فارسی و کیفیت آن در شرفنامه مرقوم ست
پروزن - هندی باز زره گویند کذا فی اللغات الاولیک
بیرون - جان برون صندرون -
بیژن - با زا فارسی نام پسر گیو که شاهزاده
ایران زمین بود و خواهزاده رستم که عاشق
منیژه دختر افراسیاب بود و میگویند که شبے خفیه
در کوشک منیژه در آمد افراسیاب گرفت و در چاه
زندان داد چون رستم شنید شبیخون بر لشکر بابان
زد و بیژن را خلاص داد -
بیستون - با با فارسی نام کوهی که فرهاد
بگفته پرویز کنده و در ادات مذکورست نام گوهی
که شیرین کنده بنام آن کوه را فرهاد و بستون

دیدن آن کوه بود که موت شیرین شنید و
خود را از بالای آن کوه افگند و هلاک گردد و
تسامع است از بعضے خراسانیان که روایت
صحیح و مشهور است که شیرین چون شنید که فرهاد
بدین حادثه مرد او هم خود را از انجا افگند و جان
داد اما این روایت مخالف روایت خواجه نظامی
گنجوی است رحمة الله علیه زیرا چه ایشان گفته اند که
شیرین خود را بر تربت خسرو کشته است این است
پنبه کین - بالضم با یاء فارسی منکر شود و محو
کن و قیل پراگنده ساز -
پنبه شدن - بالضم با یاء فارسی گریختن
پنبه زدن - بالضم با یاء فارسی متفرق کردن
بیست و یک گریبان - همان بیست و یک
پیکر که گذشت -
بیسن - با یاء فارسی معلم مفتوح زهر قاتل -
بی سخن - با یاء فارسی یعنی بیشک کذا فی القنیه
بیسران - با یاء فارسی آنان که تربیت از مادر
و پدر نیافته باشند کذا فی القنیه و نیز آنانکه مربی
ایشان کسی نباشد ای صاحبی و معینی یا دوست و پدر فرما
بیشکین و پشکین - با یاء فارسی و شین معجمه
نام ممدوح بندگی خواجه نظامی و ظهیر فاریابی
قدس الله سرهما کذا فی القنیه -
پلنگان گورافگن - ای مردان دین و
زور آور و پهلوان -
بنروان - بفتحتین برجستن -

بنگین - بالفتح بمعنی بکل ست یعنی زن تازه و جوان
پهلو کردن و پهلو تهی کردن - کلاهما
بالفتح بمعنے گریختن -
پهلو دادن - بالفتح و با یاء فارسی روی گرداندن
پهلو زدن - بالفتح با یاء فارسی برابری کردن در مرتبه
بیضهٔ زرین - آفتاب -
بیقطون - نام مردی -
بیگانگان - با هر دو کاف فارسی جمع بیگانه -
بیگمان - ای بی یقین -
بیلقان - بالفتح با لام موقوف نام مقامی که
خواجه محمد بیلقانی شاعر از انجا بود -
بیمارستان - بفتح الراء مقامی که دران بیماران باشند
چنانچه گلستان و نخلستان زیرا که این الفاظ
مرکب اند بعده چون ترکیب کنند کسر سین بماقبل
میدهند اما فتحه را جهتی یافته نمیشود -
بیمغزان تر و امن - آن اصحاب خلل که فاسق
باشند کذا فی الاصطلاح الادبا قول این کنایت
از کسانیکه مایهٔ نیکی ندارند و بد کردار اند و ایشان
بدترین انسان اند زیرا چه کسیکه خیری نیکی ندارد
او را تخفیف در عذاب ست -
بی نمکی کردن - کنایه از بیمزگی و بیمعنی و بیوفائی
بی نور کن - ای بیران کذا فی القنیه و نیز
بمعنی بی آب کن و روشنائی دور کن -
بیوگندن - بکاف فارسی بیفگندن کذا
فی حاشیهٔ زفانگویا -

فصل فی الترکی

بامن - سنگ وزن -

بان - مست -

بتورکان - پیدا آرنده -

بجتن - بکسر تین بونند -

بذین - بضم باء وفتح دوم بتحتین -

برین - دشمنی -

برقن - بالضم بت -

بلین - بسیخ -

بلدرخن - بضم باء وکسر سوم خ - مرنج

بلسن - بضم باء وسین باو -

بلشن - بضم باء وکسر لام وسوم شفا -

بولکرون - بضم باء وچهارم وسوم گوهر -

بوگن - امروز -

بوین - گردن -

بیتکان - بکسر باء وسوم پیدا آرنده -

باب الواو

فصل فی الفارسی

بطو - بالضم وزنگ -

بزرالقرو - تخم مرو رشک که بهندی کنوچه گویند

باو - تکبر کردن وناز یدن -

باکو - نام شهریست وقیل نام قلعه ایست بالای کوه

بدو - تکبر او دندو تهه کردن -

بغو - جرم وخیانت وبغاوت کردن -

فصل فی الفارسی

بسو - بضم تین آرام یافتن بچیزی وانس گرفتن باکسی بلکه وجود او سبب وجود چیزی دیگر باشد چنانچه بعضی موحدان میگویند که وجود عالم پرتو وجود باریتعالی ست او بذاته وجود ندارد -

بوبلیو - بد بد وآواز بد بد -

باد رو - نوعی از خیاکدانی اشرفنامه وزفانگو مذکورست باد رو یا ایم تو چیزیست که بتاریش باد رو ج وبهندوستان هرکی گوید والله در ادات گفته است نوعی از خیار که عرب باد رو خوانند

باد گیسو - یعنی عظمت گیسوی مصطفی صلی الله علیه وسلم کذا فی مؤید الفضلا -

پاره افیون درو - ای نقطه سیاه درو کذا فی الاشرفنامه

باز رو - باز ارتوشت دیوار حصار کذا فی الاشرفنامه

دره علمی گفته است که این لغت ترکی ست

باکو - باو فارسی نام شهریست کذا فی الاشرفنامه

ودره علمی گفته است نام قلعه ایست بالای کوه بغایت مرتفع بلند ودر قلمند مذکورست از میران سید ناصر الدین خراسانی سماع ست که نام شهریست که دران فرزندان امیر المومنین حمزه رضی الله عنهم عم رسول الله صلعم بادشاه بودند -

بابو - پدر بزرگ قلندران وزنده پیشوا ودر باب کشف الاسرار گوید که از شاه عادل نیز بشارت امت امد ولی رجوع دارم که محمد قلندر یا بابو قلندر این هر دو خلیفه شاه نعمت الله اند والله اعلم

بالله رو - بفتح همزه الله و راء و واو یعنی بگذار برو
گذافی التاتار خانی -

بالو - رخ که بهندوی مه گویند وقیل واو فارسی
و رزدات ایرنیز فارسی بست -

بالو - عروس یعنی آوند گلاب و شراب نیز استعمال کرده اند

بتو - بالفتح والکسر و بر وزن بخش واسپه در و گذاب او نیز
وقیل قبه اندکی که بر بستر تا زیانه و حصار بهشال آن
سازند و در اسان الشعر ایز نعینی بزبان لنبوکه بدان
بچگان بازند آورده است و آنرا قع گفته است
بکسر قاف و فتح میم و فتح تحتانی تغییر بدان کرده است
گویند بتا رنگ دراز که بدان دارو و هشال آن
ببندند و بسایند تا بالیش متمع آمد -

بچکو - با جیم فارسی بر وزن دانه زاده بتازیش لقیط
خوانند و زراعت کننده -

برزه گاو - با کاف فارسی آن گاو که بدان
زراعت کنند و جفت راند -

برشاخ آهو - یعنی وعده دروغ و معدوم را
موجود و موعود بدروغ و خبرهای بی بنیاد گذافی
الاصطلاح الادات اقول این ضرب مثل ست
جائیکه حصول مقصود ممکن نیست و وصول مراد
متعذر ست زیرا که شاخ آهو خالی از برگ و بار ست
و حاصل از ان خار خارست و بسبب نفرت و وحشت
او خود وصال و شاخش قریب محال و اصل آن
درین مصراع عبرات عاشقان بر شاخ آهو
و این بعض ترکیب ست -

بلبو - بالفتح والکسر آزمودن -

بولبو - بالضم و باهر دو بار فارسی یعنی کابیک
غوک را گویند -

بیهو - بالفتح خانه در پیش سرای جداگانه -

بیچرو - بالفتح پسر مقتدی -

بینبو - بالکسر و بای بار دو واو فارسی حشرات پاک
که هنوز و سکه از مادر بیرون نیاورده باشند -

بیبو - بالکسر و بای بار دو واو فارسی کلوخ -

بجمتو - هر چیز غرنده -

بشمو - ای بوکن -

بولو - کثیر یعنی بسیار -

برمو - بالفتح انتظار و امید و بمعنی زنبور عسل نیز آمده

برتو - بالفتح جامه باریک گذافی الهتنیه والادات
و در زفانگدیا بای بار فارسی ست -

برو - بضمتین یعنی ابرو گذافی حاشیه زفانگویا

بیخ زدن نام او - یعنی ذکرش نکنند -

بیجو - بالفتح کیم و ضم دوم خرمن -

بو - بالفتح والتشدید بکاه گنده باشد پوست
شتر بچه که درست کشیده کاه و خز آن پر کنند
و پیش ناقه بدارند تا او فرا ندکه بچه او مرده و نسبت
و مهر مادرانه بلیسد بعده شیر بدهد -

بهشتی رو - ای خوب رو و نیکو بصورت و بی ریش

پس رو - رونده پس آگوینده که پیروی کننده باشد

پیشرو - با دوم فارسی و سوم موقوف و چهارم
مفتوح بسیار رونده و امام و مقتدا -

فصل فی التبرکی

بارو - دیوار حصار - گذاشتم -
براغو - مادہ گاؤ -
برغو - بالضم گوسالہ -

باب الباء

فصل فی العربی

باقلہ - غلہ ایست کہ ہندیش گویند و اہل ہند باکلا نامند
بازغہ - طلوع کنندہ -
باکرہ - زن نارسیدہ و در تاج بمعنی ابر بابدا ست
باکورہ - ہر میوۂ نخستین کہ برسد -
بنتیہ - بالتصغیر نام زنی معشوقہ جمیل -
بدرہ - پوست برہ و بز غالہ شیر خوارہ و دہ ہزار درم
بدعہ - نو آوردہ -
بدیہہ - مثل البدابتہ بالفتح بی اندیشہ آمدن سخن
و ناگاہ آمدن سخن و سخن بی اندیشہ و فوراً
بذرالا لبخرۃ بہدانہ کذا فی الطب -
بذافرہ بحال و بتکمل و پیش گرفتن و کہنہ شدن
برکہ - بالکسر چاہ خرد -
بشرہ - بیرون پوست مردم و انچہ ظاہر شدہ باشد
بشارہ - بالکسر مژدہ و مژدہ دادن و بیکو و بالفتح شاد
شدن و شاد کردن و نیز بالفتح تازہ روی شدن
و خوش طبع شدن و گلو گیر شدن طعام و بی طعم
شدن و خوش آیندہ شدن -
بصاعہ - پارہ کالا کہ بفروختن نبرستند -
بقعہ - بالضم پارۂ زمین -
بقرہ - گاویہ -
بقلۃ الحمقیہ - گیاہیست مانند سیر -
بقلہ الیہودیہ - سنبال الذیب و آن گیاہیست مانوف پلنگ
بقیہ - بازماندہ -
بلیلہ - کورہ بادیرہ یعنی مشربہ و نیز صراحی -
بلادہ - گندہ و مین شدن -
بلیہ - جمع بلا و در قنیہ یازدہ شتر کہ و جا بالیست چون مہا عشن بسر
بر سر گور یا پہلوی گور خداوندش می بستند و آب
و علف نمیدادند و یا حفرہ میکندند و دران آنرا
می انداختند تا آنہم بمردی -
بیت الشقہ - سخن
بوقماقہ - کنیت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ
بہطہ - بالفتح مع تشدید الطا و بالضم الضرب
من الطعام و آرزو باو ہو معرب کذا فی الصحاح و شاید این معرب
بارقہ - ابر و شمشیر -
بہیمہ - ستور و کل دابۃ الارتع من دواب البر و البحر
بیضہ - خود و خایہ مرغ و غایۂ آدمی و میان ہر چیزے
و میان ہر سرای و اصل قوم و جماعت مسلمانان
و بیضہ بالکسر نام شہریست -
بیعہ - بالفتح پیمان و عہد و بیعۃ بالکسر کلیسا ترسایان
بینہ - گواہان -

فصل فی الفارسی

با آہن فسردہ - ای آہن بی ہنری و بیدردی
و سنگدلی کذا فی القنیہ و معنی ترکیب با آہن منجمد شدہ
کہ در روز رزم اثر نکند و نرمی ندارد -
بانجہ - ژالہ -

بابونه - سبزه ایست که بتازیش اقحوان خوانند
و نیز شکونه که بتازیش بابونج و هندایرم سار
و سوچهل و کویل نامند -
باجنامه - باجیم موقوف کاغذیکه در باج و خراج نویسند
باحصانه - سخن مبتدیان را و بچگان را که معلمان
صبیان بچگان را گویند -
باخته - باخا موقوف راهی که در غیر در بهای
در آمدن در خانه بود و نیز گذاره چهار پهلو و پیل
بابا به فارسی گذافی شرفنامه و در ادات معنی آن
راه مطلق نوشته است و معنی پروازه نیز
مذکور ست و بمعنی حجره و کمر نیز مسطور ست
و در لسان الشعرا گفته است باخته بوزن تاخته
بروازه - بشله یعنی آنکه از غیر راه جای در آمدن باشد
باخه - جانوری آبی در غایت شهرت که آنرا سنگ پشت
و کشف نیز گویند و هندی کچهو گویند -
باد آبله - هلاک کننده و در ادات ست که آنرا
باد اوله و باد لوط خوانند -
باد افراه - و باد افره کلاهها عقوبت و جزا و کفافات
باد امه - آن خرقه که از پر کاله های سه گوشه
یا چهار گوشه خرد خرد کرده بدوزند برای نشان و
زیبائی و نیز جنسی ست از ابریشم کمینه و در شرح
مخزن آورده که بخیه منقش را گویند که بر عمامه ها
زنان و کلاهها کودکان زنند و چشمه ساز نیز مثل آن باشد
باد اوله - همان آبله مرقوم بمعنی باد سیخ -
بودیه - باد ال موقوف گیاهیست که چون
بر گهایش شگافته باشند بوی تریخ دارد و آنرا
شاهتره نیز گویند کذافی زفانگویا -
باد روزه - با دال موقوف با واو و فارسی
هر چه آنرا اکثر بکار بسته باشند و نیز جامه کهنه که
تبازیش بذله خوانند -
باد رون بویه - با دال موقوف همان باد روج بویه
باد ریسه - با دال موقوف فارسی آن گرده
چرمین که میان سوراخ کرده بر ستون خیمه نصب کنند
نیز چرمی مدور که در وی بوقلمون بازی فلکه گویند -
باد زنه - با دال موقوف همان باد بزن مسطور
باد افسره - چوبکی تراشیده را گویند که بچگانش
رشته و ران گذارند و در کشاکش آرند تا بگردش
در آید و صدائی ازان ظاهر شود و بهندیش لاتو گویند
باده - شراب -
باد گانه - با دال موقوف و کاف فارسی دریچه
چهچه کذافی العلمی -
باد هراه - از خدمت امیر شهاب الدین حکیم محقق ست
که در شهر یزد موازنه هفت هشت ماه متواتر با شمال
وزد و آن بغایت لطیف و موافق مزاج خلائق ست
باد هرزه - افسوسی که در زدان برای خواب
صاحبخانه و مند کذافی زفانگویا -
باد یه - خرابی و این را با باله بدیه نیز خوانده اند
باد مهره - مهرهٔ مار را گویند -
بارزه - آشکارا -
باد سره - نوعی از آنست که سپر را میشود

بارگاه و بارگه - کلاهها بار موقوف و کاف فارسی نوعی از خیام مراتب سالکین و ملوک و جای باروادن بادشاه و وزیر سیه دنان -

بارنامه - بار از موقوف لقب نیک نهادن و تفاخر کردن و منت نهادن -

باره - اسپ بارگی و نام شهر و مشهور شده و صرت و کرت و مجرد بالای او و سوی او و نیز دیوار حصار و ایضا با بار فارسی پاره رشوت کذا فی الشرفنامه و در تاج اسامی باره ترجمه شکل با لکسر آورده گفته است و یقال امراته ذات شکل اما در استعمال بمعنی باب و حق یافته میشود چنانچه گویند ملک در باره فلان یعنی در حق فلان مرحمت فرمود -

بازجواه - باز از فارسی موقوف باجبان گذر با

بازوکشاده - یعنی نیازمند کذا فی القنیه و معنی ترکیب ظاهر است -

بازه - چوب دستی -

بازیچه - با جیم فارسی بدانچه بازی کنند و مسخره

باسه - سیاه روکذا فی القنیه -

باسره - بکسر سوم بمعنی زمین کشت زار با سر سیاه روی کذا فی القنیه -

باشامه - سر و پیش چون دامنی چادر و مثال آن

باشگونه - باشین موقوف و کاف فارسی بازگونه و بازگردانیده که بتازی مقلوب خوانند و در قنیه با سین مهمله بمعنی تحتین مسطور است -

باشنامه - همان باجنامه که آنرا بادنامه نیز گویند

باشه - نوعی از شکرد که عرب آنرا باشق گویند -

باغ پرستاره - ای باغ پر از گلهای شگفته -

باغره - آن زحمت که از زحمت دیگر متولد شود و دربندگاه خنجر مردم و برگردن و گلو و حلق میشل غلوله گردد چون پخته گردد ریم بیرون آید -

بالشتچه - با جیم فارسی بالشت خرد -

بالوانه - بوزن بادخانه مرغکی است مقدار کنجشکی سیاه و سفید کوتاه پای بر درخت و دیوار نشیند و اگر بر زمین نشیند بدشواری پرد کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه بمعنی بالوانه بایا خطی مذکور است چنانچه بیاید

بالواه و بالوایه - پرنده ایست که آنرا فرشکنک مند و عرب آنرا خطاف گویند کذا فی الادات و در شرفنامه بالوایه مذکور است با لام موقوف و کسر سوم مرغکی است همچون کنجشک سپید و سیاه کوتاه پای بر درخت و بر دیوار نشیند چون بر زمین نشیند بدشواری پرد و بتازیش خطاف خوانند و قیل بابا بار فارسی و در لسان الشعرا مذکور است بالوایه بروزن حالوایه با خفاف لفظ حال از فرشکنک قبل معلوم شد که هر سه لفظ مشترک است

بامداوبیگاه - ای وقت صبح کذا فی الاصطلاح

بام زمانه - آسمان -

بانگ اندر بکسر کاف تضمنی بانگ نماز -

بربرفسرده - ای بابر فی هنرے در وی سنگ

باه - شهوت و پشت و شهوت افزای -

بیخ گندنا بسته - با بر دو کاف فارسی هم درست

بیایی اندر آمده - ای بانفرنده بفتیا وکذا فی المؤید الفضلا
بتلخ وترش رضا وده - ای برشد اندصابر و
برقسمت رزق قلیل وکثیر بقضای حق تعالی
راضی باش و قناعت کن کذا فی المؤید الفوائد وفی الفضلا
ای بمصائب فقر وسختی ودرمی روزگار راضی باش
بتکده - بالضم تجانه -
بته - بالفتح تا ومشدد دبلیته اخیر کرگدشت
یعنی آن سنگ دراز که بدان دارو و مثال
آن بکوبند تبا زیش مقمع گویند و در لسان الشعرا
بمعنی قمع مذکور ست -
بتاره - چیزیست چاروب مانند جولاهگان را -
بانه - جائے باشد در زیر ناف -
پشته - زمین نرم -
بتیاره - بالکسر چیزیکه مردمان آن زا شمشیر دارند و فتنه و
بلا و محنت کذا فی الشرفنامه والادات یعنی حرف
دوم تا رقوشت ست که آنرا چهار صد گویند و
وسوم یا رحطی که آنرا ده نویسند اما در لسان الشعرا
بوزن بچاره ست یعنی بیتاره برعکس آن
بتقدیم یا بر کاف و نقطه تحتانیه است بر تاکه بدو
نقطه فوقانیه است -
بجام عدل بده - یعنی اندک و کم بده -
بچگان دیده - با دوم وسوم فارسی
قطرات اشک -
بچگان افگنده - یعنی مظلوم کذا فی المؤید الفضلا
و نیز خوار شده و خوار کرده و بزمین افگنده

برزمین زده - یعنی مظلوم و عاجز -
بخت مرد ماده - یعنی بخت که اقبال او را
نباشد و دوامی نباشد -
بخته - بالفتح پیش و هر چیزے که پوست باز
کرده بود و نیز دنبه فربه و پرورده -
بختوه - بالفتح و قیل بضم یکم و سوم برق و
قیل بفتح با و نون و دو دستور بجیبود و بالفتح و
دو با بضموم معنی درخش مسطور ست و الله اعلم بالصواب
بخور شیشه - بالفتح چیزے از خطرات یک جا
آب و یا بشربت تر کرده که در شیشه میکنند و دلبر
بر آتش نهند چون دود از آن برمی آید همه مجلس
معطر شود -
بخیده - بالفتح پنبه و پشم بزده و از هم جدا کرده
بداکه - بدال بیشه و خشم آلوده و ژاکه شاکذا فی
بدرقه - بالفتح راهبر -
بدره - بوزن عمدره درختی ست که بار ندارد
کذا فی لسان الشعرا -
بدزهره - بالفتح یکم و سوم بدول -
بدوانه - اسی بدولت -
بده - بفتحتین و خشیت که بار ندارد و بالضم جامه
سخت کهنه و سوده که آتش در و زود گیرد و گیاه خشک
نرم که زیر حصیر نهند و قیل بهر دو معنی با بای فارسی
بالکسر والتشدید قوت باک و توانائی و نصیب -
بالفتح نگاه آمدن و بی اندیشه آمدن -
بذله - بالکسر والضم با ذال معجمه عربی جامه که بسیار رنگارنگ

وهرچه بسیار بکار داشته شود وجامه که ناپاک باشد
و در فارسی لطیفه و نغز و خوب و دلکش و خواندن شعر
نیده - بالضم گوی ساخته و در عربی بالفتح والتشدید
بمعنی بل -

بازیه - بفتح کاف و کسر دوم بزبان منقوطه و مکنون و تبشد
با بمعنی زن بدزبان و این لغت در عربی و فارسی مستعمل
برآوده - بالضم سونش هر چیزی یعنی سرشین آهن
کذا فی القنیه -

برآورده - یعنی حصار برآورده -

بربارده - بالفتح حجره که بالای حجره دیگر سازند و همان
باخته یعنی نخست کذا فی الشرفنامه اما در ادات
بمعنی اول فقط است لیکن بربارده را مترادف
باخته آورده است -

بربسته - بفتح دو متجانس جماد و هرچه بفریبد
و بندد بربسته چنانچه گویند بربسته دیگریست و بسته
دیگر یعنی چیزی که بزور بربندند آن دیگریست و بسته
آنچه از خود بسته باشد دیگریست -

برپیخته - ای برپیچیده کذا فی القنیه -

پرپیچیده - با با دو جیم فارسی یعنی شرمرده و درهم شده

برته - نام مبارز ایرانی -

برج خوشه - ای برج سنبله -

برچین گاه - بالفتح و جیم و کاف فارسی کرسی کذا فی فرهنگ جهانگیری

بردمه - شهریست بسرحد آذربیجان تا کوه قبق -

بزده - بوزن هزده شاخ درخت گویند کذا فی لسان الشعرا

برده - بروزن کرده اسیر را گویند -

بربرسته - یعنی گیاه تنه زوار و غیر تنه و انبوه نخل بربسته

برزده - شاخ و ساخته بلند شده و برآلیده -

برزه - بالفتح شاخ درخت و قیل پیاله -

برگشته - بکسر تن بریان کرده -

برقه - بالفتح شهریست بشام -

برکمر کوه - با واو فارسی یعنی برمیانه کوه و بلندی
کوه و قیل تا آسمان چهارم -

برکنه - بالفتح والکسر با دوره آن عطریات ست
و قیل با کاف فارسی و ایضا با با فارسی نیز
خوانده اند و این اصح است کذا فی الشرفنامه و
در لسان الشعرا بر کنه بوزن سلسله ذکر کرده -

برکه - بروزن سرکه آبگیر خرد کذا فی فرهنگ مولانا
رفیع الدین عقیق و بالضم مرغابی است -

بربایه - بالکسر همان بربالین مذکور -

برخمیده - بفتح یکم و سوم فرزند عاق و نافرمان
و مخالف و خودرای و عاق و عاصی شده -

برمه - بالفتح نوعی از آلات درودگران که بدان
سوراخ کنند -

برنامه - بوزن و معنی سرنامه -

برنانه - بوزن گلخانه یعنی خانه گلین کذا فی
لسان الشعرا -

برناه - از بندگی کشیخ واحدی بالضم محقق ست
و خلق اینجا بالفتح خوانند همان برنا یعنی جوان
و ظریف و خوشخوی چنانچه گذشت

بریخ شمالة - باشین موقوف بندگی مخدوم رح

سیفرمودند که در شیراز طباخی مخصوص بر سر راه بود
برنج زرد در شب پختی و در انجا فانوسی داشتی و
شعلها افروخته بر دست کرده فریاد کردی که
بیا برنج شاله و این بیت خواندی بیت این شعلها که
در دل بسحاق بر فروخت ۔ از رگهذار باد برنج شاله
بود ۔ کذا فی العلمی ۔

برواره ۔ بالفتح همان باخته یعنی اوانک مرقوم
گشته یعنی راهی که خیرا بتعارف در آمدن خانه
بود کذا فی الشرفنامه و در لسان الشعر اندکورست
برواره بالفتح بار اره معلمه حجر و بالاترین و در ادات
بدان هر دو معنی و بمعنی گذاره چهار پهلوست ۔

بروقه ۔ بفتح اول و سوم گیاهی ست که بخورد ان
آن شکم گوسفند درد کند ۔

بروازه ۔ آن آتش که پیش عروس برافروزند
و خوردنی که پس از رفتن قومی یا در عقب سپر ند
بروزنده ۔ بالفتح سلهٔ قماش ای سبد و در ادات
بابا بر فارسی یعنی بقچه جامه و سیلهٔ قماش ست ۔

بره ۔ بالفتح بچه گوسپند که آنرا دیگی گویند تا بزیش
خلان نامند و آنکه خلوان میگویند غلط ست چه
معنی آن مرد فال گوی ست و مردی که کابین
دختران بستاند اذا عار عند اهل العرب خلوان المراة
بمهر ست و نیز بارای مشدد آید ۔

برهم تافته یعنی یکجا جمع کرده و پیچیده چنانچه
چند سن یکجا جمع کرده بپیچند تا بایکدیگر بایستند
بربره ۔ راهگذر کذا فی الدستور ۔

بریزه ۔ بایا بر فارسی قلیل اثر فارسی دوات نسبه بمعطلگی
پریشیده پریشان پریشان کرده شده و پراکنده
بربن دائره ۔ اشارت بکرهٔ خاک ست بفلک نیز
بربن سفره ۔ اشارت بسوی فلک کذا فی القنیه
اقول اشارت بسوی دنیا و زمین ست و نیز بالاترین سفره
بربن پادشاه ۔ ای پادشاه بزرگ و موفق تر یعنی
بزرگ و بالاترین پادشاه بزرگ کذا فی القنیه
و نیز اشارت ست سوی شاه ۔

بزغاله ۔ بچه بز در هند غلط ازان اگو سپندان گویند
که تبازیش جدی خوانند و نیز بچه گوسپند گویی ۔

بزغه ۔ بالضم انچه بر و شاخ درخت افگنند
تا از گرانباری شکسته نگردد و در دستور سطورست
انچه از شاخ برافگنند ۔

بزگله ۔ بالضم با کاف فارسی یعنی گلهٔ بز ۔

بزبچه ۔ بالضم بالجیم فارسی همان بزغاله مرقوم

بزمه ۔ بالفتح طرفی از ان بزم ۔

بزه ۔ زمین کریوه و میوهٔ خوشبوی که مزه خوب دارد

بزلیشه ۔ بالضم کنج دارد کرده و قیل حرف یکم
فارسی کذا فی الشرفنامه و در زفانگو یا بمعنی گنجاره
و در ادات ست گنجد گرد کرده ای گنجاره ۔

پسته ۔ بالکسر و بایا بر فارسی میوه ایست مشهور
که بالا دست میوه میباشد و آنکه دهن کشاده بود
آنرا پسته دهان نامند و استعاره بدهن معشوق
و مغرش رانسبت لب هم میکنند و بسته بابا بر تازی
بالفتح ضد کشاده و حریفی که عطاران بدان بندند

بسغده بفتحتین بای موحده بین مهملتین و غین معجمه
سازواری و مدد ساخته برای کاری۔

بسوده بالفتح دست دست زده شده و نیز
لمس و ملامسه و بمعنی سودا که در ان هم مدد شده

بسه بالفتح بمعنی گیاهیست که انرا اکلیل الملک گویند

بسیچیده سوم و چهارم فارسی ساخته و قصد کرده

بشخوده پایمال کرده و مبناخ کنده

بشغره بالفتح ساخته و برداخته شده

بشکامه و بشکنه کلاهها بالکسر کجاوه و کلیدان

کذا فی اشرفنامه مرادات بجاشین مجمه مهمله نوشته

بشمه بوزن پشمه یا چغلی مثله

بشنجه بکسر اول و فتح ثانی و فتح ثالث و سکون نون و جیم
و نان بایک کرده مثل جغاله ای ها شند

بشوامیده بادادن بمعنی شوریده پریشان

بعدل بالضم بکسر و فتح دوم و دال مهمله زدن

بعدم بازده یعنی نیست کرده

بغاله بالفتح با غین معجمه غول بیابانی کذا فی منتهی الارب
بفلانه مبارک جان بقله الحمقا

بقلة یمانیه بلطاوان و آن گیاهی است
که بندش چوانی ها مند فوج را بدوی سخت سود
اهل هند تعریف کنند کذا فی المنتخب
لغات طب گفته است چوانی خرد بتازه چوانی قرنفل
بانده یعنی محکم کن و دربند

بکباکه بوزن غرغره دوغ ترش که شیر آنرا گرفته

کذا فی اشرفنامه و در لسان الشعرا البلبا بالامین
مرقوم است و در ادات بکلیه مکتوبست والله اعلم

بلاده بروزن خواجه فاسد کار۔

بلاچ بالفتح زن دشنام ده و فاسد کار۔

بلبله صراحی و کوزه با غول کذا فی اشرفنامه
اقول معنی اخیره تازی ست چنانچه گذشت و
در ادات و دستور معنی اندوه نیز مسطورست۔

بلنده دستار کلان که از سه تا پنج گز باشد
بلنده جامه و دراعه ست از زه با الفتح و الکسر
پشتواره جامه و جز آن در اشرفنامه معنی ازمه
تگاری و آنچه ست پیدا معلوم شده که بلنده بمعنی
پشتواره و آنچه است

بلمه بالفتح همان بامه مسطور یعنی دراز رشت

بلیله بوزن بلبله زمین نمناکی که زود آب
معروف که بهندی بیر گویند۔

بماهی روان شده رفته بسوی حوت رفته

بمر حقه ای بزمین و آسمان۔

بمیخانه ده ای بمیخانه در باز کذا فی القنیه
و نیز و میخانه بده و بمعنی اول باید که مرکب نباشد
بلکه همچنین نویسند مگر آنکه چون مقصود از لفظ ثانی
با دو معنی مرکب نویسند۔

بنجره بوزن فرفره سوراخی و یا دری که از
خانه باو گاهها سوی کوچه یا بازار بود و بفال با
ها بر فارسی مذکور۔

بندیمه بالفتح گوک گریبان بندمه مثله کذا فی

بنفشه - بالضم گلیست و نیز گیاهیست که دانه
رویه سبز و کبود و اندکی بسیاهی زند و خمار شاه
برگ و بیخ و چشم و گوشش نسبت کنند و قیل الکر
منفشه کرده - ای کبود کرده -

بنگاه و بنگه - مکان با بانوان مجرد و مکان
فارسی آنجا که رخت نهند -

بنوه - بالفتح یکم و ضم سوم بمعنی پسر و نیز نبیره
پنه - بالضم رخت خانه کذا فی الشرفنامه و
بالفتح رشته که بآن زنده عمارت را برابر کنند -
کذا فی القنیه -

بنیقه - بر وزن عتیقه شکاف پیراهن کذا فی القنیه
بوتقه - بالضم بوته کذا فیها ایضاً
بوته - با واو فارسی بیخ بعضی سبزی و نقره و غیرها که
آنرا بگدازند -

بوجن - بر وزن شوکت -

بوجه - بالضم نام نوعی از ریحان و بتشدید سین الشعر
شکیب بمعنی مذکور است مشتمل بر چند نوع و فائده
آورده هست بعد از شنیدن بوی بسیار با واو فارسی
نیز گویند و نیز مشروبیست که از آن زایل و مشابه
بوسه - با واو فارسی بمعنی بوسیدن است کذا فی الشرفنامه
بوک - بالضم مخفف بوزک بمعنی تمنا آید یعنی بگذر
و در لسان الشعرا از فرهنگ یا بمعنی مگر که کلمه استفهامیست
مسطورست و بغیر این نیز آمده است -

بوند - بضم اول و کسر ثانی بمعنی بانگی رفتن و
قیل بضم دوم کذا فی الشرفنامه اما در اداء حرکت

و اورا بیک قول کسره بیان کرده هست و قیل
دوم را بیج تصریح نکرده اند اما معلوم میشود که ثانیه
قول دوم نسخ است -

بویه - با واو فارسی آرزومندی کذا فی الشرفنامه
و در لغات الطب است شاهتره که هندیش دونا مرو
نامند و نوعی از ریحان که آن متوسط باشد و لیکن
استعمال با واو فارسی مشهورتر و قوی از شاهتره آن بویه
بهار خانه - با راء موقوف بنای ایوان دار که در
خانه کنند و بهم بار آنجا نشینند و اگر راء بکسور
خوانند خانه ایست بر بوج بزبان پهلوی کذا فی فرهنگ
بهانه - بالفتح عذر بیجا یگاه و ناپسندیده آورده اند
بمعنی بیوده و موزون و معنی و اسلم هم آمده است
کذا فی القنیه -

بهاجه - بضم کم و چهارم نیکو شدن -

بهت - با اول نام آفتابه و زینت و با ثانی جوانی
و شادابی و شاد شدن و نیکو شدن -

بهکنه - بالفتح زن جوان و تازه -

بهمارله - بر وزن مشعله نام مادر امام عاصم که یکی
از قراء سبعه است صحیح الله و نیز نام مرد از تمیم
به - بالکسر میوه ایست آشنا بی و آبی نیز خوانند
با ضم سیب بوی خوش دارد و از و شراب سازند
چون خام باشد و بدمزه شود و قیل خوب و نیکو و نیز
نزد خدان مشوق نسبت کنند -

بهراده - نام درختی و وی سرخ و ابریشم سرخ -

بهره - بالفتح نصیب و بخشش که تا زیش حصه خوانند -

و در عربی میانه چیزے۔

بهمکه۔ بالفتح پوستی باشد که بادام پنجه دست و زند و
پیرشکاران بر دست کشند و باز و شاهین و چرغ را بدست گیرند

بهمنجنه۔ بالفتح با جیم فارسی نام روز از بهمن ماه که
روز جشن اهل عجم و خریست درین روز در طعامهای
بهمن سرخ و سپید اندازند و در زفانگویاست اول
روز از بهمن ماه است و آن اهل عجم را موسمی است
که درمان روز طعامها بر نهج مسطور سازند و در زفر هنگ
است که آن موسم دوم روز ست از بهمن ماه و در
دستور مسطور ست آخر ماه زمستان که بعد او بهار آید

بهمه۔ بالضم سوار دلیر و لشکر و بالفتح بزرگ گویند
و در صراح ست مستوریزه چون بره و بزغاله و بزماده

بهنانه۔ بالفتح جانوریست معروف که آن را
بتازیش بوزنه بفتح زا معجمه و نون مشدد و کلیت است
قیل با بازگار و در سوتور بمعنی بهار مسطور و الله اعلم بالصواب

بهنانه۔ بالکسر کلیچه سفید و قرص نان و در عربی
بفتح زن خوشبوی و خوش نفس۔

بهمنه۔ بالفتح دروغ گفتن۔

بهیمه۔ بالفتح حیوان چارپای۔

بهمنه۔ بالفتح همان باد افراه و قیل با بارفارسی
و آن چوبکے تراشیده گویند که بچگان رشته
پیچیده گرداننده ش بهندش لطونا مند و صحرش گذشت

بهیمنه۔ بالکسر نیکوترین چیزے۔

پیاره۔ با بارفارسی همان میانه که گذشت

پیاده۔ با بارفارسی مشهور و نیز نام گلی ست۔

بیجاده۔ با بارفارسی نوعی ست از جواهر و کافران
گویندش که کاه رباست و معنی ترکیبی بر اه است چه
جاده بتازی زبان راه فراخ را گویند کذا فی المنتخب
و در طب حقائق الاشیاست که بیجاده بیاقوت مشتبه
گردد و بآتش فرق توان کرد۔

بی حیله۔ خرفه۔

بیرانه۔ خرابه

بیتانه۔ بمعنی بیگانه آمده که نقیض آشنا باشد۔

بیانه۔ نام شهرے۔

بیخسته۔ با بارفارسی و خار مضموم درمانده و عاجز
و در لوات بفتح فا و ضم نیز ست و در لسان الشعرا
بوزن بی جسته مذکور ست اما بر در هر دو مفتوح
مکتوبست و الله اعلم بالصواب۔

بی دیده۔ شوخ و بی شرم و نابینا و در زاد و آنکه
هر دو دیده وی کشیده باشند کذا فی القنیه و نیز
آنکه ناشناسی کند و مینائی نکند در چیزے۔

بیراه و بیراهه۔ کلاهها با بارفارسی معروف
و با لفتح آنچه بدان زینت و زیب کنند و نیکوئی
و فضیلت معنی اخیر و از شرفنامه ست و بدان تأیید
بیسره۔ با بارفارسی نوعی از شکره و نیز خرے که
از اسپ زاده باشد

بیشه۔ با بارفارسی دشت و نیستان و جنگل و
در زفانگویا مرقوم ست که نیمسازیست مثل چنگ و رباب

پیشه۔ با بارفارسی کار و هنر و حرفت و عادت
و رسن خر را نیز گویند۔

پیر چهل ساله۔ بالکسر با بارفارسی ملاک و عقل و نیز آدم علیه السلام

بابته - بالکسر و با ارتازی و قبیل فا و یای سوم بکسر سیاه عدد و خیاه
بیضه در کلاه - یعنی آن بیضه که بازیگران در
کلاه شاگردان میدارند و یکی را میگویند که بیضه در
کلاه است بشکن و چون او بهر دو دست دران کلاه
زور میکند بیضه غائب میگردد و آنکس خجل میشود و
تمام خلق بر و بنگاه می خندد و نیز کنایت از سرست
بیعانه - آنچه بر سر بیع پیش بدهند -
بیگاه - غیر وقت و بی رنگ -
بیگه - مخفف -
بیله - بالکسر و قبیل حرف دوم فارسی نوعی از
گیاه دارو و زمین کشاده و خشک که میانه دو شاخ
آب بود و نیز ریم که از خون پیدا شود و نیز کرم ابریشم
که تخم ابریشم ست و بعضی بای عربی هم گویند و
بای و یای هر دو فارسی یعنی زمین مذکور و گیاه است اما
در لسان الشعرا بوزن بیله یعنی ریم که از خون میشود
مذکور و در قنیه بلیه بالفتح بوی دان یعنی خربزه عطا -
بینده - یعنی چشم و دیده و مردم دیده و صاحب
وقوف و عاقبت اندیش -
بیواره - سایه فارسی بروزن بیچاره بمعنی بی
غریب و تنها و بی قدر و بی مرتبه و بی اعتبار و
نیز کیه بدان گلوله خمیر نان را آنگ سازند و بجذف
ها رهوز از آخر کلمه یعنی بیوار بروزن دیوار عدد
دو هزار را گویند و اول درست ترست کذا
فی زفان گویا -
بیوه - بالفتح زنیکه شوهرش مرده و مرد نیز

که زنش وفات یافته باشد -
بیهده و بیهوده - کلاهها بای فارسی ناحق -
باطل و بی نفع و بی فائده و نیز جامه نیم سوخته که
بهیچ کار نیاید و صاحب فانگویا بمعنی جامه که از حرارت
آتش زرد شده باشد آورده -

فصل فی الترکی

برکه - بالفتح کیل -
بسره - بالکسر ازین سو -
بقه - بالضم گوساله -
بله - بالکسر اینجا -
بلکه - بالفتح تبر -
بیر قوله - بکسر یکم و فتح دوم و چهارم بکیلو -
بدمکه - بضم یکم و سوم بزیز -

باب الیاء

فصل فی العربی

باری - نام خدای تعالی و آفریننده و نیکو کار
و داننده قلم -
بازی - بازآمده بازی که بدان شکار کنند
و بمعنی لهو و لعب در فارسی ست و نیز بمعنی بازیدن
و با پیر ایه مرکب ست -
باغلی - از جنس جو بوست گاو زرد بخیم احول
و بتشدید لام نیز آمده است -
باقی - بازمانده از چیزے و همیشه -
باکی - بکاکننده ای گریننده -
بانی - بناکننده -

بحری - آنچه دریائی باشد -

بختی - بالضم شتر نر خراسانی قبیل شتر سرخ موے منسوب ست سوی بخت کہ آن نام بادشاہ جبار بود و پدر او نصر بود -

بدوی - بیابانی -

بدی - فحش گوئی -

بری - بالفتح مع التشدید آنچه در خشکی باشد و بری بالفتح و التخفیف بی عیب و بیزار -

بشر حافی - بالکسر نام ولی کبار بغداد میگذشت

بوعلی - شاعری بود در روزگار خویش مستغنی کہ او را بوعلی دقاق گفتندی و وزیر سلطان مشہور وزیر نظام الدولہ بادشاہ ری کہ نام پدرش سینا بود و بعضے کسان گویند کہ بوعلی شاگرد لقمان بود غلطست اشارات و عیون و شفا و قانون از تصنیفات اوست

بعیسی - کنیت عزرائیل علیہ السلام -

فصل فی الفارسی

بادامی - نام جزیرہ ایست بزرگ بدیدن آمدہ و بادامیان زر و جواہر ست -

بادامی کوہی - نام مردیست کہ بسیار معالج و نیکوکار بود -

بادخانی - نام جثہ ایست در تربہوا کہ یکے از قواری بادامیان ست کہ بندا کہ اندک چیزی مردار [illegible]

بادخانی - بضم و فتح و نیز کلاہیست کہ ہنگام باران پوشند تا آب باران جامہ را تر نشوند و آن طرفہ مہتری باشد

بارخدائی - باراے موقوف خدا و ندو در اجناس سیخ

و بکشادگی مزاج و در ادات ست ای با خوشے و تازہ روئی -

بادام ساقی - ای چشم معشوق -

بادام کوہی - باششم فارسی قسمی از بادام ست کہ در کوہہا پیدا شود و بغایت گرم و تر نیز ست -

بادپائی - با دال موقوف و با یائی فارسی اسپ رونده و تیز گام -

بادسری - عجب و تکبر کردن و مغرور و گردنکش بودن

بادعیسی - یعنی معجزہ عیسی علیہ السلام -

بادیمانی - یعنی بادی کہ از جانب یمن آید چنانکہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود انی وجدت نفس الرحمن من الیمن یعنے بدرستیکہ یافتم نفس رحمان را از جانب یمن بعضی گویند مراد از ان خواجہ اویس قرنی ست و بعضے گویند زمین یمانی مراد ست و آن [illegible] بعضے بادبہار مراد دارند و در اصطلاح [illegible] بادیمانی عبارت از نفس رحمانی ست زیرا کہ روح طرف راست ست و در شرح مخزن میگوید بادبہار اوست -

بادی - ای باشی تو در حالات خطاب ست چنانچہ در مثنوی گوید بادا -

بادنجان دشتی - یعنی کمانی بزرگ -

بارانی - بضم و فتح و نیز کلاہیست کہ ہنگام باران پوشند تا آب باران جامہ را تر نشوند و آن طرفہ مہتری باشد

بارخدائی - باراے موقوف خدا و ندو در اجناس سیخ

ودیگر نسخ لغات ترجمهٔ مولی بار خدای نوشته است
وشعرا هم ممدوح را بار خدا خوانند چنانچه گذشت
بارگی - بار ارموقوف وکاف فارسی یعنی اسپ آمده
وبعضی گویند که اسپ بارگیر ونیز بر پشتی جنگی را گویند و
این هر دو معنی اخیر از زفانگو یاست و در بعضی فرهنگ
بمعنی اندازهٔ قدر و توانائی مسطور است -
بارهی - نامی از نامهای خدا تعالی وگاهے
بر ملوک وسلاطین نیز اطلاق کنند وازبرای
تقلیل واختصار هم آمده بمجموع القصه وبهمه حال و
بهرحال بمعنی مرتبه هم گفته اند همچو یکباری و دوباری
وسه باری وهر چیزی را که بر بار و سنگین باشد
نیز گویند وبمعنی گاهی و وایامی هم آمده ونام قصبه و بندر و
بارنگ وبوی - یعنی با آب وتاب وکروفر
واستعداد تمام -
بازی - معروف که تبازی لعب انندش و
طشت نیز گویند ونیز مرکب بمعنی باچیزی -
باستی - بمعنی افتادگی وفروتنی -
باشکوهی - باشین وهرد و متجانس فارسی بازرگونگی
باگزیری - باکاف مضموم وقیل نیز فارسی
مضموم واصح آنست که بابا رتازی مضموم ست و
اصل این گرگ وپزی ست یعنی بزوری وزاری
بعده مستقل شده است بمعنی دانائی وبزرگی وبعضے
میگویند باگزیر باکاف با هر دو فارسی مضموم بمعنے
دانا و بزرگ لایق موضوع ست والله اعلم بالصواب
بالافی - اسپ کندو اسپ بارگیر -

بالای - اسپ جنیبت وافصح بابار فارسی ست
ودر زفانگو یا بمعنی افزای وصافی کن وصافی شو
وافزاینده ودر قنیه ودر شرفنامه بمعنی صافی کننده
وصافی شونده -
بالش عالی - ای سند عالی -
باورچی - باجیم فارسی چاشنی گیری که بر سر طعام
باشد کذا فی العلمی وفی القنیه ایضا
بسامی - بامیم فارسی یعنی بمان وتوقف کن و
امر بدر انتظار داشتن هم هست که از پایدن باشد -
بپاهی پیل می - ای قرابه پری -
بترجابی - یعنی بتر کذا فی العلمی ومعنی ترکیب جابتر
بتکچی - باجیم فارسی نویسنده -
بچه خونی - اشک خونی که عاشقان غمدیده گریانند
بچه طاؤس علوی - آتش وآفتاب ونور حجرات
نفیس یعنی لعل ویاقوت کذا فی القنیه -
بچه کوی - باجیم فارسی همان بچه کبوک مسطور شده
بخاکی افگنده داری - ای مظلومی را بے
کذا فی القنیه واقول یعنی خوار وزبون داری
بخت ودان خای - یعنی بخت بد نا موافق
بخردی - بکسر دال بالفتح دانائی وهوشیاری
بخشی - بمعنی زر وجواهر وهر چه حاصل آید وگدا فته شده
بخشائی - امر بخشودن وبخشانیدن آمدن شفقت
آوردن وشفقت آرنده -
بدخشی - بفتحتین لعل بدخشانی -
بدی - صد نیکی وقصد بادی [illegible]

کذا فی الشرفنامہ۔

بدری ۔ خریطہ زر و پول۔

برائی ۔ مردان را گویند کہ در عروسی ہمراہ نوشاہ بخانۂ عروس روند و جامۂ کہنہ و امثال آن باشد کہ در وجہ برات مواجب بمردم دہند۔

برتنی ۔ غرور و تکبر و تجبر باشد۔

برج آذری یعنی برج آتش و آن سہ برج است حمل و اسد و قوس۔

برج آبی ۔ و آن سہ برج است سرطان و عقرب و حوت

برج بادی ۔ جوزا و دلو و میزان۔

برج خاکی ۔ سہ برج اند ثور و سنبلہ و جدی

برحی ۔ بالفتح انچہ بدل چیزی بکسی دہند و قدری وقیل بازار ہموزن نیز بازار فارسی خواندہ اند کذا فی الشرفنامہ و در لسان الشعرا مذکور ست برحی بروزن کرخی فدا انچہ بدل جان کسی دہند و در ادات نیز چنین ست زیرا چہ گفتہ است انچہ بدل کسی جان دہند کہ عرب آنرا فدا نامند و نیز برخی بروزن حرفی پارہ از چیزی این لغت مرتب از برخ و این بار وحدت و تنکیہ چنانچہ گویند مرے و شخصے۔

برچپی بضم باء موحدہ و سکون تیزہ کاری۔

بردی ۔ بالفتح گیاہیست معروف کہ بخ او خورده میشود و نیز گیاہیست کہ در آب روید و بہند بیتر نامند کذا فی ملحقات الاشیاء فی التقنیہ بردی یخ۔

بزرگری ۔ بازار مہ توت و بزرگری کلاہا بالفتح باکاف فارسی زراعت و کشاورزی۔

برقع حلی ۔ شب۔

برگ گاز روفی ۔ دوائیست کہ آنرا بشیراز آہو دوستک گویند۔

برگری ۔ بالفتح باکاف فارسی مختصر برگیری ست

برگی ۔ کلاہ دراز باشد کہ زاہدان بر سر گذارند۔

برماہ مشک داری ۔ ای خط سیاہ بر عذار خوب داری

برنا شیتی یعنی پشتی و تعصب آمدہ۔

برنائی ۔ جوانی۔

برنج کابلی ۔ تخمیست دوائی و آن کوچک و بزرگ مے باشد و کوچک آن بہتر ست و رنگ آن مائل بسرخی ست۔

برہ دو مادری ۔ کنایہ از بختی و چیزی باشد کہ از حوادث روزگار آزاری و کاہشی و نقصانی بہ بور او رسیدہ باشد

برنیان خوبی ۔ ای نرم خوبی و خوش خوبی

برومندی ۔ بالفتح باو او فارسی برخورداری۔

برہنہ سری ۔ مجرمی و بیحرمتی و محرومی۔

بری ۔ پاک آمدہ و پاک مہتی و معروفست کہ ضد عار است

برزنی ۔ یعنی باحتیاط تمام کذا فی الشرفنامہ۔

بساط مقراضی ۔ بساطی کہ آنرا مقراض برند نقوش مختلفہ بدوزند کذا فی التقنیہ۔

بسر باری ۔ رای بر سر آن کذا فی التقنیہ اتول معناہ بارے کہ بر سر بود۔

بسے ۔ بسیار و بس کذا فی الشرفنامہ و قد آن معنے

بر تقدیر آنکه بارفارسی اما چون امر تازی باشد
یعنی چنین باشد بس هستی و بسند و هستی -
بسر دستی - بمعنی سر کلی و اندک سی آمده -
بشتری - شخصی را گویند که علت شتر داشته باشد
و آن نوعی از آماس و ورم و دمیدگی و جوششی
باشد که در بدن و اعضای آدمی بهم رسد -
بشکاری - بمعنی کشت و زراعت آمده -
بشکولی - شورکذا فی المزهر قول این لغت
مرکب از بش و کولی ست بش معنی آن جلدی و قوت
و سختی کش مریض باشد اگر یاء مصدریه باشد و اگر
یای خطاب باشد پس معنی آن بشکول هستی بود
و اگر یاء وحدت و تنکیر باشد بدین که بارفارسی باشد
پس معنی آن یک مردی بشکول باشد -
بشلی - یعنی بچپی و دراویزی -
بصور نیم شبی - ای باه نیم شبی -
بط سرخاب زای - کنایه از صراحی شراب باشد
بظلتری - کنایه از بخالت و شرمندگی -
بغداد خالی - کنایه از شکم خالی -
بفتری - بفتح یکم و سکون دوم آنچه بافندگان را
باشد و آن چوبی ست که بهنگام بافتن بر جا
زنند کذا فی القنیه و در لسان الشعرا بفتری
بروزن افتری بایای تازی هف و هف کارگاه
بافنده را گویند و در زفانگو یاست بفتری بفتح
یکم و سوم کارگاه جولاهه و در ادات ست کارگاه
بافنده و آن چوب که بهنگام بافتن بر جا نه نند

بکار آبی - بالاضافت یعنی بشراب مشغولی کذا
فی القنیه و بالوقف یعنی بکار میوه آبی -
بکر پوشیده روی - کنایه از شراب که
آنرا هنوز از خم بر نیاورده باشند -
بکر روی - یعنی باکی ست و آن هم وقتی باشد که
بکنی - بالفتح باکان فارسی نوعی از اشربه و
آنرا چوب فی پزند تا رشیش نمیز گویند کذا فی القنیه
از تمر نیز میشود -
بلادری - نوعی از معجونات که از بلادر ترکیب کنند
بلبالانی - بفتح یکم و سوم طعامی ست ترکان را
کذا فی الشرفنامه و در علمی بمعنی حلوای است و
این لغت ترکی ست -
بلبلی - بضم یکم و سوم صراحی و کوزه و ساغر و
بمعنی شراب هم دیده شده و نوعی از چرم بوده که
آنرا بسیار لطیف و نازک سازند و بالوان مختلف رنگ
کنند و جنسی از زرد آلو هم ست -
بلندپری - با چهارم موقوف و پنجم فارسی تفاخر
کردن و بزرگی نمودن و ادعا رهتری بر سبیل مبالغت
کردن کذا فی القنیه اقول این معنی مصدریه ست
و اگر یای خطاب باشد معنی چنین باشد که بلندپرتر
بلندگرای - ای آنکه میل بزرگی و عظمت کند -
بلندی - بزرگی -
بنات النعش صغری - هفت اورنگ کهین -
بنات النعش کبری - هفت اورنگ مهین -
بندبازی - با دال موقوم نام بازیست که بازیگران

چوبی دراز و بزرگ استاده کرده طنابها می بندند
و بادیگرے سبوی آب پر کرده بران طنابها میاویزند
آن بازی را باصطلاحات بند بازی گویند کذا فی القاموس
بندقی هندی ثمریست بمقدار فندق که آنرا رته گویند
ورنگ آن بسیاهی میزند۔
بن کوهی ۔ بالضم باواو فارسی یعنی گیاهے
بغایت چرب که ازان آش پزند۔
بنوکافی ۔ بالفتح عروسی کذا فی القنیه۔
بوریاکوبی ۔ کنایه از ضیافتی باشد که در خانه کنند
بوخلافی ۔ کنایه از شیطان است ۔
بوره ارمنی ۔ شوره را گویند۔
بوستان گل نمای ۔ باکاف فارسی مضموم آسمان
بوی ۔ معروف که تبازی بیخ و هند گنده هامند
و استعمال این اعم ست و هم از بهرین مے گویند۔
خوشبوی و بوی گنده و اثر و علامت چیزی را
نیز بوی میگویند چنانچه گویند بوی ازان مانده است
کذا قیل و در بعضے فرهنگ بمعنی بهره و نصیبت
و در شرفنامه بمعنی امید و محبت و طمع و خوی و روی
نیز بوی یعنی باشی۔
بوی سیاهی ۔ یعنی بدانچه خط سیاهند۔
بوی یکرنگی ۔ بمعنی اتحاد و طمع و اخلاص محبت
بهارنگی ۔ واردنیست که آنرا سوندها کهه گویند
گویند کذا فی الطب۔
بهی ۔ بالکسر نکوی و نیز همان به که گذشت ۔

بهرامی ۔ بمعنی دلاوری و خونریزی آمده۔
بهشتی ۔ کنایه از خوش صورت و خوبرو و صالح و نیکوکار
بهشتی روی ۔ بمثابه۔
بی تحاشی ۔ بمعنی بیباکی و یکسو شدن آمده
بیخ کوهی ۔ بیخ لفتی ست که شوکران باشد
بیداری ۔ باو متجانس فارسی یعنی اهل و هوشیاری
بیدطبری ۔ بایکم فارسی نام درختی که هفده نوعست
و آنرا گربه بید نیز خوانند و بیخ آن چون بیخ گربه است
و گل خوشبوی دارد۔
بیرزی صینی باشد مانند مصطگی سبک و خشک و گندو بدبو
بیری ۔ بمعنی فرش و فروش و گستردنی عمده۔
بیزبانی ۔ ای خاموشی۔
بیستگانی ۔ مواجب لشکریان و ماهانه نوکران و
هر چیزی که بحیث ایشان مقرر شده باشد۔
بیضهٔ خاکی ۔ زمین را گویند کذا فی القنیه و نیز
بیضه که ماکیان بی جفتی نرمی اندازند کذا قیل
ینبغی وقع کذا فی الشرفنامه۔
بیمحلی ۔ بی اتفاقی چنانکه گویند اتفاقی نکردی
بیغمی ۔ معروف ست که بغم بودن باشد۔
بیلایی ۔ چاه را گویند۔
بیموری ۔ بمعنی مهابت و صلابت آمده۔
بینائی ۔ بمعنی دیده وری و بینندگی۔
بی نمازی ۔ کنایه از آمدن حیض زنان باشد
بیوکافی ۔ بمعنی عروسی آمده۔
باتیغ بی محلی ۔ آبا چشم بری و بی اتفاقی کذا فی الجهانگیری

بی نیازی - توانگری و بے احتیاجی -

فصل فی الترکی

باری - دیوار حصار کذا فی انکمی -

بلبلانی - صلوٰۃ است کذا فیہا ایضاً واللہ اعلم -

کتاب الباء الفارسی

باب الالف فصل فی الفارسی

پارسا - باسوم موقوف پرہیزگار و دور از معاصی و ذمائم کہ بتازیش عابد گویند کذا فی القنیہ -

پادشا - باوال موقوف سلطان -

پا - معروفست کہ بتازی رجل خوانند و بمعنی قدرت و تاب و طاقت ہم آمدہ -

پاپا - باب را گویند کہ خلیفہ دین عیسی علیہ السلام باشد -

پابرجا - بمعنی ثابت قدم و دائم و ہمیشہ آمدہ -

پالا - صافی کن و افزون کن و صافی کنندہ و افزون کنندہ کذا فی الشرفنامہ و در قنیہ است یعنی زیادہ شونده و زیادہ کنندہ و زیادت شود و قبول کنندہ و فرمانبردار و سخن شنوندہ -

پاپا - بمعنی قائم آمدہ چنانکہ گویند عرض پاپا جسم ست یعنے عرض قائم بجسم ست -

پیلیپیا - بلغت ہندو پلنگ نامہ و قبار را گویند -

پخشا - بمعنی مضائقہ و دریغ آمدہ -

پختہ تدبیرہا - یعنی معقولات -

پذیرا - قبول کنندہ و فرمانبردار -

پروا - بالفتح فراغت کذا فی الشرفنامہ و در لسان الشعرا بمعنے پروا ست و در زفانگویا بمعنی قصد و پرواخت و پرورش ست چنانچہ گویی مرا پروای کسی نیست یعنی باک و التفات نیست -

پنج دعا - باسوم موقوف صلوٰۃ خمسہ -

پورسقا - نام مردی عالم ربانی و زاہد ترین خلائق ہندوانی کہ صنعانیز نام داشت و در راہ بر دختر مجوسی عاشق شدہ بود و دین مغان اختیار کردہ چون آن دختر بحبالہ او در آمد حق تعالیٰ او را و آن ملکوحہ او را و بیشتر طائفہ مجوس را ہدایت و معرفت دین اسلام روزی کرد و گویند قصہ مزبور ہشت پری افسا - شخصے را گویند کہ برای تسخیر چیزے افسون بخواند و بمعنی افسونگر نیز آمدہ -

پسا - بمعنی بسیار آمدہ و آن شہریست در ملک فارس

پستا - برکناری رفتن کہ قبل از آن شروع شدہ باشد

پنج پا - مرغ چنگ گویند و آن جانوریست کہ در خشکی و آب ہر دو میباشد و بتازی سرطان خوانند و نیز نام برج چہارم از دوازدہ برج فلکی

پورسینا - ہمان بوعلی کہ گفتہ شد -

پورعذرا - در اصطلاح بمعنی شراب انگوری آمدہ کذا فی مدار الافاضل -

پورستقا - یعنی دستان بن سام -

پوشا - بمعنی پوشندہ و پوشندگی -

پویا - بمعنی رونده آمدہ و رفندہ را نیز گویند -

پیرا - بمعنی پیرایندہ آمدہ و آن شخصے ست کہ چیزہا را کمند بواسطہ خوش آیندگی ہمچو ولاک و سرتراش کہ موی زیادتی را بکند و بافیان کہ شاخہای بافتنی را ہر دو بکنار مشاطہ بمعنی خالی نمودن چیزہا از عیب

و منتج کردن و سالطتن و پرواختن نیز آمده۔

پیر و وتا ۔ آسمان۔

پیر ماستینا ۔ یعنی جعفرات۔

پیر کشتہ عثمانا ۔ یعنی امیر المومنین عثمان رضی اللہ عنہ

پیس مدانشت و پس دہ ۔ یعنی ہمہ عالم پر از حوادث ست کنایتی مؤید الفوائد و آن ضرب المثل بہ کار سخت در حق کسے کہ دشوار پیش آید و او را ہیچ چارہ نباشد۔

پیشوا ۔ با یا بفارسی و شین موقوف پیشرو قوم کہ بتازیش مقتدا خوانند۔

پیشہ ولشکر صحرا ۔ یعنی گور خر کنایتی الادات

پیکر ان مانا ۔ عالم بزخ را گویند و آن عالم ست درمیان ملک ملکوت۔

پیل بالا ۔ با سوم موقوف بایندی کہ موازی بالای پیل باشد خواہ تودہ غلہ باشد خواہ مال و نیز کنایت از بسیار آمدہ۔

پیلپا ۔ با لام موقوف پیالۂ شراب سخت بزرگ و یکی از اسلحہ ست رنگیان را و نیز نام علتی ست کہ پای آدمی مثل پائے پیل سطبر شود۔

پیل معلق در ہوا ۔ کنایہ از ابر کہ تازی سحاب گویند

پیلوا ۔ بوزن پیشوا دارو فروش و در بعضی نسخہ بیلور بار ارست و قبل حرف یکم تازی۔

باب البا را لتازی

فصل فی الفارسی

باب ۔ دین عیسی را گویند۔

با در رکاب ۔ یعنی سوار و سواری و سفر و مکنایہ از مہیا شدن و مستعد بودن بہ سفر ہم ہست و مؤنث را نیز گفتہ اند کہ ابتدائے سفر آخرت ست و ہر چیز کہ نزدیک بظاہر شدن باشد عموماً و مثرابہ کہ بآں تاج شی شدہ باشد خصوصاً

پارکاب ۔ بمعنے پا در رکاب ست۔

پاد یاب ۔ بمعنی شستن و پاکیزہ ساختن چیز ہا باشد با دعا خواندن۔

پاروب ۔ پیر زال و پیر زن را گویند۔

پاریاب ۔ زراعتی را گویند کہ با آب بگیرد و امثال آں مزروع شود۔

پاشیب ۔ زینہ پایہ مزدبان۔

پایاب ۔ آبی را گویند کہ پا بزمین آں برسد و از انجا پیادہ تواں گذشت برخلاف غرقاب و تاب و طاقت و مقاومت را نیز گویند و تہ حوض و دریا را نیز گفتہ اند کہ تازی قعر خوانند و آب انباری را ہم گفتہ اند کہ زینہ پایہا بران ساختہ باشند تا مردم بآسانی آب از انجا برد ارند و ہمیشگی و ہمیشگی

پای شیب ۔ با دوم فارسی عقبہ ایست برائے حاجیاں کہ انجا رمی جمار کنند۔

پای کوب ۔ با و او فارسی رقاص۔

پای منسب ۔ قوت آبا و اجداد۔

پرتاب ۔ بمعنی انداختن آمدہ و نوعی از تیر ہم ہست کہ آنرا بسیار دور تواں انداخت۔

پنجاب ۔ ولایتی ست از ہندوستان کہ لاہور را از تواریخ آنست۔

پوب - کاکل مرغان را گویند -

پورشب - نام پدر زرتشت ست -

پوراب - بمعنی حسن باشد -

پوسیدنیوب - چوبیست که در شب بطور آتش سوزان در کبک شب تاب خشک و چوب کهنه و پوسیده

پیراب - بمعنی آب پیر آمده -

پیناوب - بالفتح با واو فارسی بمعنی آچار که از مغز خر و شیر و مغزات سازند ترش بوده و در لسان الشعرا بمعنی اخیر نیز فارسی ست کذا فی القنیه -

پیاب - بمعنی پایاب آمده که بن حوض و ته دریا باشد

پیترسب - نام پدر پورشسب ست که جد زرتشت باشد

پیرسرانديب - کنایه از آدم علیه السلام -

پیشاب - با دوم فارسی و قیل بالفتح معروف که بتازیش بول خوانند کذا فی القنیه و نیز مرکب با لفظ پیش و آب بقول اول و بقول ثانی نیز مرکب از لفظ پی و شاب آید -

باب التاء

و فصل فی الفارسی

پات - اورنگ و تخت و سریر را گویند -

پاوست - بمعنی نسیه آمده و آن خریدن چیزیست امروز که فردا قیمت بدهند -

پالوده گشت یعنی از بدی گم شده و پاک گشت

پایی بست - مقید شده و بسته و ملتزم و اسیر محبت

پایی جست - چیزیرا گویند که در زیر پا کوفته و مانده شده باشد اعم از زمین و چیزی دیگر -

پایی خست - بمثله

پایست - بمعنی بقا و ثبات کرده و پاینده

پت - اهاری باشد که بر کاغذ و هند و پشم نرمی را نیز گویند که از بن موی بز برویند و آنرا بشانه برآورند و از آن شال بافند -

پتت - بمعنی توبه و استغفار و بازگشت از گناه آمده

تپفت - بمثله

پختگان حقیقت - و اصلان حقیقت لیکن موجب لفظ و ایمان اسرارست چون دانا را پخته گفته اند و مشایخان حقیقت نیز تواند که پیر را پخته گویند

پایی رکاب - اسی و رهنمست و رهنوا بیست -

پخت - بالضم بخش را گویند یعنی لکد زن کذا فی زفانگو یا پخت بالضم فارسی ماضی پختن و نیز بمعنی مصدر آید چنانچه گوئی پخته شروع شد و نیز بمعنی توقف نشد -

پراندا خت - نشاط کردن کذا فی القنیه و قول پراندا ختن در کبوتر و مانند آن عبارت ست از پخته شدن و گریز خوردن زیرا چه بچه چون پخته میشود دل یک پری اندازد و بجای او دیگر پر آرد و او هم چنین تا دو پر دو سالی در وقت مشکال جانوران همه پرها می اندازند آنرا اندر آمیگویند که پر خورد و نیز شکره و مانند آن عملی الصباح پری اندازد آنرا بمهر می گویند -

پرداخت - ماضی خالی کردن و فارغ گشتن باشد و بمعنی خالی کرد و فارغ گشت و ماضی آراستن

وجلا دادن و درساختن و مرتب گردانیدن
هم هست یعنی آراست وجلا داد و درساخت
و مرتب گردانید و نقاشان و غیرایشان پرداخت
مصنوعات خود را نیز گویند وگاهی در تقبیح و
تحسین کسی هم استعمال کنند چنانچه گویند دیدی
و شنیدی که فلان کس چه پرداخت -

پرداخت - مخفف پرداخت ست یعنی خالی
گردو فارغ شد و آراست وجلا داد و مرتب
گردانید و درساخت -

پرده عنکبوت - نوعی از علل چشم و خانهٔ
عنکبوت کذا فی القنیه -

پرریخت - یعنی عاجز شد -

پرده یاقوت - نام پرده ایست از بربط یا سیتار

پرست - بفتح اول یعنی پرستنده و پرستار آمده و شخصی را
گویند که در وهم و خیال خود یعنی در فکر و خیال خود انداخته باشد

پریدخت - نام دختر بادشاه چین ست که
سام نریمان عاشق او گشته و زال از و بهم رسید -

پسا وست - یعنی نسیه آمده یعنی امروز چیزے
بخورند و قیمت آنرا بعد چند روز بدهند -

پست - بالفتح هرچه از انتفاع ندارد و چیزی که
بازمین برابر بود و نشیب و صعب و آواز سخت آهسته
هم افتاده و هیزم گویند بالکسر آرد جو و گندم بریان
کرده که آنرا بخورند -

پشت - بالضم پشتیبان و بیرون هر چیزی

پشت بست - گلیمے یا شالے یا چادرے

باشد که بزرگران و باغبانان چیزی دران نهند
و بر پشت بندند -

پاشت - بفتح اول و دوم و قبل الف لام لکسو پلید و ناپاک

پنج شاخ درخت پنج انگشت - کلاهما بالفتح
معروف اند و نیز نام شاخی ست که آنرا دل آشوب
نامند و بوته درخت آن در کنار رود خانه روید -

پنج شاخ دست - بمثله -

پنج نوبت - بالجیم مدقوف معروف و قصهٔ
پنج نوبت چنین آورده اند که اول همین چهار نوبت
نوبه بوده است در عهد سلطان سنجر پنج نوبت در
پنج وقت می زدند و آن چنین بوده است که سلطان
سنجر را آرزو مند می بود که همیشه در قلعهٔ سنجر می بود و بهیچ وجه
بر سنجر دست نمی یافت و فرو نمی آمد بعده حیله کرد
و اهیان را نشاند تا القصه مرگ سنجر کنند ایشان
بمشقتے تمام بهر طریقے که بستن و اهیمه بهم رسانیدند
بعد ازان سنجر ضعیف و نحیف شدن گرفت بحدے
که خود بران آشامیدن بکلی قوی و ور شد و اطبا
از تدبیر وی باز ماندند و هیچکس دوای آن نمیدانست
حکما و فیلسوفان بگیاست و فراست دریافتند
که شاید و اهیان را بدین ملتفت گردند و حیلهٔ
ایشان دفع شود همین باتفاق یکدیگر گفتند
نوبت خیز وقت بزنند و همین که نوبت غیر وقت
زدند و اهیان را گمان شد که بادشاهی بگیر گشت
بدین گمان و هم و اهیان بشکست سنجر را فراغتے
شد و علتے و مرضے که بود برفت ازان روز باز برو

بادشاه پنج نوبت میزنند کذا فی التسمیه

پنج نوش بمعنی سلامت - خواص جسم باطن کذا فی انتها

پنداشت - بالکسر با شین موقوف بمعنی تکبر و دانستن بگمان -

پوت - جگر گوسپند را گویند -

پوخت - بمعنی پخت آمده -

پووات - بمعنی محسوس آمده -

پوران دخت - بمعنی پسر ست نه دختر نه یک پسر بلکه چندین پسر ست چه پوران جمع پور باشد و آن نام دختر خسرو پرویز ست که پیش از آنکه بمسند خلافت بادشاهی کرده و او را بدین نام بجهت آن خوانده اند که از و کارهای مردانه بظهور آمد

پوست - معروف و بمعنی بگوئی و دوست باشد

پیست - شخصی را گویند که علت برص جذام داشته باشد

پیروزه طشت - آسمان -

پیشدست - بابا بر فارسی موقوف بمعنی اول بیشی گفته اند و بمعنی پیشدستی آمده و بقدر انیز گویند که در مقابل نسیه باشد و در قصیده بمعنی صدر نشین و صدر مجلس و بمعنی مددگار هم دیده شده

پیوست - بمعنی پیوسته آمده که مدام و دائم و همیشه باشد و بمعنی پیوند هم ست که معنی پیوستن و پیوند کردن و الحاق باشد -

باب الجیم التازی

فصل فی الفارسی

پازاج - دایه نام و در زرفانکو یا بر این نوع مسطور ست پازاج و این درست ترست اینجا عبارت فانکو یا ست لیکن درست نیست کذا فی القنیه اقول احتمال دارد که ذکر زا معجمه اتفاقی باشد و مقصود همین جیم باشد که جیم در بعضی نسخه پارسی و در بعضی تازی اما زا در هیچ نسخه ممکن معجمه است چنانچه از شرفنامه هم معلوم میشود و دیگر بمعنی هم دلالت بر این میکند که زا معجمه و جیم پارسی باشد لیکن در فرهنگ قاضی خان مذکور ست پازاج با جیم هر دو فارسی و در برهان الفضلا نیز بیان کرده که زا معجمه ست اما ممکن ست که نقطه متروک باشد و آداب آن نیست که تمیز کند میان معجمه و مهمله پس میتواند زا همین معجمه باشد چنانچه در پازنج گفته که زا معجمه ست با اینکه زا مهمله ست لیکن بشبهه باقی ست و در حروف سوم پرست هم نگاشته نکرده است تا دلیل برین باشد که زا همین معجمه ست نه مهمله زیرا چه بعد یاء مهمله آورده است

پازاج دایه نام که تعهد و چه کند و قبیل با جیم فارسی

پانزنج - زری باشد که بشاعران و مطربان و امثال آن دهند تا در جشن و مهمانی حاضر شوند -

پای رنج - مشله -

پنج - بمعنی کوه آمده که تبازی جبل گویند -

باب الجیم الفارسی

فصل فی الفارسی

پازاج - همان پازاج که در فصل سابق گذشت

پنج - بمعنی پهن باشد و آن اقلام گویند که بدان مینویسند

بزرگان و با غبانان افتد و بهن گردد گویند تخم کرده کدافی شرفنامه و در لسان الشعرا بمعنی بخش ست۔

پیچ پیچ - حرف زدن آهسته را گویند و کلمه باشد که شبانان بزرابدان پیش خود خوانند و نوازش کنند۔

پنا پیچ - بالفتح آن زن که شوهرش دزدن دارد یک مرد یگرے را پناپیچ بود چنانکه اینما هندستون هند

پیچا پیچ - یعنی خم در خم و سخت پیچیده۔

پیچ پیچ - مثله و نیز در صفت دلبر و معشوق آید بجای

پیچ در پیچ - بمثله و نیز بمعنی نار است و خم در خم بخط پیچیده در من بهر دو لغت اگر در صفت معشوق آید مدح بود و در غیر وی ذم۔

باب الخاء
فصل فی الفارسی

پاخ - بمعنی آزار و مالش آمده۔

پاسخ - بضم سین جواب که در مقابل سوال ست۔

پاخ - بمعنی متحیر و حیران و مبهوت آمده۔

پخ - بالفتح بمعنی خوش و پسندیده باشد و تکرار آن بمعنی بسیار و محبوب خوش است و آنرا بتازی بخ بخ و بلوبی مرحبا لک گویند و بمعنی پیلوم آمده چنانکه گویند پخا پخ ست یعنی چه بسیار پسندیده ست۔

پرکار پرخ - کنایه از دور چرخ و منطقه چرخ آمده

پرانداخ - تاج و سختیان را گویند۔

پاخ پخ - سخته سنگ اگر مسطح و هموار باشد گویند

پاخ - بمعنی گلو و حلق آمده۔

پوخ - بیهوده۔

پیرنداخ - بمعنی تاج و سختیان آمده و آن کیسه دراز ست که از پارچه دوزند۔

پیش شاخ - خرجی و جامه پیش بلاز را گویند که اکثر زنان پوشند۔

پیخ - بوزن سیخ آبی غلیظ که از پیغوله چشم بدر آید و بر مژه و پیغوله چشم خشک شود۔

پیروزه چرخ - فلک۔

پیر ششم چرخ - مشتری۔

پیر هفتم چرخ - کنایه از زحل ست۔

باب الدال المهملة
فصل فی الفارسی

پاد - بمعنی پاس و پاسبان و نگهبان پایندان باشد

پابند - قید کرده شده و قتیل ضد مجرد و نیز بمعنی پاے را ببند۔

پاپس آمد - یعنی گرسنگیت و بهر بمیت خورد و کم افتاد

پاپس شد - یعنی پای بر جای نماند و بیجا یا

نبرد گاه آن بزرگ و بادشاه و بادشه مرکب ازین اندازین بادال موقوف۔

پارند - بارا و نون نام سرود گوی پرویز که سرود مسیحی گفته و قتیل بار بد بابارتازی ست۔

پاره آرد - طعامی ست که نقل مقدار گندم از آرد درست کنند و از ان آش نیز سازند۔

پاره زهره - یعنی آن پاره جامه زرد که یهود بر کتف دوزند برای شهرت و تعریف بتازیش عنبارة خوانند

پارند - کتابیست مغان را در احکام دین آتش پرستی

وقیل صحف ابراهیم علیه السلام۔

پاساو۔ بمعنی صیانت آمده و آن محافظت کردنست خود را از افعال شنیعه و قبیحه و بخنان نزل پاغند۔ همان غلوله پنبه حلاجی کرده را گویند

پاکند۔ بمعنی یاقوت را گویند از زرد و سفید و سرخ

پالاد۔ اسپ جنیبت کذا فی الادات۔

پالید۔ صافی شدن و کردن و افزون شدن و کردن و صافی کردن و شدن و افزون کردن و شدن بمعنی مصدر و ترکیب بکسر دال باید خواند۔

پانید۔ شکریست مثل شکر برگ و شکر قلم و نیز با ذال معجمه آمده است و اندرونی قاعده خود ذال فانید تقریب این ست کذا فی الشرفنامه و در قنیه مذکور ست پانید شکر برگ و آن شکریست که در کسار برگ شکل ست کنند و شکر قلم همان برگ شکر را گویند و آن حلوای از ان قبیل یعنی عصاره چون منجمد شود و پانیذ از و سازند کذا فی زفان اللغه

پانسند۔ بمعنی پرسیده و احوال گرفته آمده

پاوند۔ بندی باشد که در پای مجرمان و گنهگاران اندازند۔

پای آن ندارد۔ یعنی قوت آن ندارد۔

پای بند۔ همان پابند۔

پای پیچید۔ یعنی سرافت و گرسخت۔

پای داوند۔ یعنی روان کردند۔

پایمرد۔ یعنی دستگیر و مددگار و یاری ده و شفیع و معین آمده۔

پای مزد۔ آن اجرت که قاصد یا هندوانه را بعربی جعل خوانند۔

پای وند۔ بمعنی پای بند آمده و نیز بندی که در پای مجرمان و ستمگاران زنند۔

پایداد۔ بمعنی قوت داد و روان کرد۔

پریشد۔ یعنی پریشان کند و پراگنده سازد۔

پژمچود۔ بمعنی پژمرده گردیده شده آمده۔

پژمشود۔ همان

پد۔ بالفتح همان ست که در باب سابق گذشت یعنی پدر کذا فی الشرفنامه و در قنیه است که حق را نیز گویند و حق گوی نیم سوخته باشد که زیر خاکستر نهند تا آتش زود گیرد و اقول بدین معنی پود ست پس باید که بضم پا رسی باشد و نیز بمعنی گیاه آبی آید چنانچه در پودنه آید۔

پر باز کند۔ ای روی پر بدین آرد و بپرد کذا فی القنیه۔

پرد و پرد بفتحتین مضارع پریدن و پرد بضم یکم و فتح دوم پرشود و پر کند۔

پرند۔ بفتحتین حریر ساده که بچین بافند و نیز گوهر شمشیر و ایضاً بمعنی تیغ و شمشیر آمده است۔

پرواز کند۔ مضارع پرویز کردن۔

پرواز کرد۔ ماضی آن۔

پرهود۔ همان برهود که بابرتاسی گذشت

پشراوند۔ بالفتح بازار فارسی چوبیکه پس انگشت تا کسی باز نکند۔

پژغند - بازار فارسی نام درختی ست و قیل بابا تازی

پژمرید - بازار فارسی پژمرد و در آنندراج نظامی

پژمند - بازار فارسی گیاهی ست و قیل

حرف اول تازی

پس از قضا و پس افگند - یعنی آنچه بعد از مردن

کسے باند و نهند -

پسند - بکسر کم و فتح دوم پسندیده و فاعل

آن پسندنده و نهنده -

پشت بر جان کردن - بالضم بابا بمعنی

یعنی ترک جان کرد کذا فی العلمی -

پشکلید - بکسر کم و سوم همان پشکلید که در باب

بابا تازی گذشت یعنی بناخن و انگشت رخنه کردن

پشما گند - چیزی را گویند که از پشم بریشند

و بابن و پشت ستور و تنگ بر گرد اسپ و پالان

خراسانی را نیز گویند -

پشم در کلاه ندارد - کسی را گویند که از

پشته کسی نخ اگرد - ای پشته که مرد را هلاک کرد

بپیش زدن در غرض سرش -

پلپل سپید - تخم سپیدهٔ پلپل نام مزه گویند -

پنجره آلا جویند - فلک -

پنجه زد - ای پنجه کرد و پاچه زد و در ادات

بمعنی قبض کردن هم ست -

پنجیک بر گرفته باد - اے شش جهات

از میان خواسته و دستخوش آمده کذا فی القنیه

پند - بالفتح نصیحت و نیز بابا تازی پرنده

کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا مذکور ست که بضم

بالفتح غلط واز وقیل بابا تازی نیز فی الادات

و در لسان الشعرا همین بابا تازی آورده است

پود - همان پسطه و صندتا و قیل بابا تازی

و در ادات فرق کرده است بابا در او هر دو فات

آن گیاه آبی که نیک و نرم بود و در ریسمان تنند

تا آتش زود گیرد و بابا تازی صندتا فتح جا به

پور قباد - بضم قاف نوشیروان عادل -

پور مند - بادا در فارسی درا گیاهی ست خوشبو

کذا فی الشرفنامه و در قنیه یعنی پسر و فرزند نادان

گرفتن مندرج ست -

پولاد - بادا در فارسی آهنی خوب نام پهلوانے

ایرانی و نام مبارزی که بدست افراسیاب آمده بود

و نیز نام دیوی مازندرانی و در نسخه رستور

مسطور ست آهن معروف -

پهلوتهی کند و پهلوته کند - یعنی بگریزد

و پشت دهد کذا فی الشرفنامه و معنی ترکیب ظاهر ست

پهلوداد - یعنی منفعت داد و نزدیکی نمود و نیز

بمعنی پشت داد -

پید - بابا بفارسی بی فائده و هرچه از تف

آتش نرسیده سوده شده باشد چنانچه بهیچ کار نیاید

کذا فی الادات -

پیراگند - یعنی متفرق ساخت -

پیراید - کاغذ و شعاع آفتاب -

پیشتر کرد - بابای فارسی ای سابق شد -

پیش خورد - با بارفا سی وتشین وموقوف طعام اندکی که بسبیل پیشی بخورد -

پیشند - چیزی که با ان آش را مزه کنند -

پیش واد - با بارفا سی وتشین وموقوف یکی پیش از کار بزرگ و کار گیرند تا بدان کار تقدیم نمایند واول کسی را نیز گویند که تظلم برد کسی کند وحاکمی که اول بفریاد مظلوم برسد یعنی نخستین دادرس نیز آمده واول پیشدادیان را نیز گفته اند که نیک باشد واول افا سیان پیشداد میگفتند وپیشدادیان اول اول وبعد از طهمورث پس از جمشید بپادشاهی ضحاک وفریدون ومنوچهر که شش تن باشند وبعضی پانزده تن را گفته اند که ایشان در هزار چهار صد وپنجاه سال پادشاهی کردند واول کیومرث دوم هوشنگ سوم طهمورث چهارم جمشید پنجم ضحاک ششم فریدون هفتم منوچهر هشتم نوذر نهم افراسیاب ترک دهم زو یازدهم طهماسپ دوازدهم گرشاسپ پیشکش کردن - با سوم موقوف ای عذتی آورد

پیر هشت خلد - رضوان علیه السلام

پیلمند - نام مقامی ست در توران زمین -

پیل افگند - یعنی پیل بات کردکذا فی القنیه

پیلبند - نام بندیست در شطرنج بدو پیاده بر یک پیل بند یعنی دو یکی بر دیگری راست بندند

پیمانه پر شد - یعنی اجل رسید وزندگانی سپری شد وروی نماند -

پیوند - وصل چیزی وقرابت -

باب الذال
فصل فی الفارسی

پانیذ - قند مفید را گویند که در ماء سایند گذاشت

پرستخچه - یعنی آب اوشال را شبیه بپوشد -

باب الراء فصل فی الفارسی

پا اعشار - دو سخته گویند یک پا شد، بمقدار نعلین که بافندگان دوالا مگان چون یک پای بران افشاندند نصفی از رشته ها نیک میافتد پائین رود وچون پای دیگر بنصف دیگر

پا تیار - یعنی شتاب وتعجیل آمده -

پا پیر - بوزن دائر نام تیر ماه کذا فی الالفاظ الشعرا ولسان

پا دار - یعنی آنکه همیشه باقی وپایدار بود -

پا دیر - آن چوب که میان دو پا برای رقص وقتیل بابا بر تازی نیز ست چنانچه گذشت -

پار - سال گذشته از هر سال حال ونیز بمعنی پاره کذا فی الشرفنامه ودر قنیه ندکور ست پار دو گاه منقول از خط شیخ ابراهیم قوام رحمه الله علیه

پازار - همان پازار -

پاسار و پاسپار - کند ولغت ثانی با سین مهمله وبا بر فارسی ست -

پاغر - ستونی را گویند که سقف خانه بران قرار گیرد کذا فی القنیه ونیز پلپار را گویند ونیز پاپیا

پاکیر - زمین خوش آینده کذا فی لسان الشعرا -

پاکار - شخصی را گویند که چون تحصیلدار بجائی بیاید او زر از مردم تحصیل کند وتحصیلدار رود وتیسر

شخصے را گویند کہ مستراح و او بخانہ را ہموار و پاکیزہ سازد و بتازیش کنّاس خوانند۔

پای افزار۔ نعلین و کفش و ہر چہ در پا کنند کذا فی فرہنگ جہانگیری۔

پای بستہ مادر۔ یعنی اسیر محبت مادر کذا فی الشرفنامہ و در قفینہ یعنی پابست ست و ہم در قفینہ است بمحلے دیگر و مینویسد لیکن درین معنی نوعی ناملائمت و معنی ترکیبی پای ہای داشتن و فاعل آنست۔

پا در پیر۔ یعنی تاب و طاقت و توانائی

پا فزار۔ پای افزار ست۔

پا فشی زار۔ یعنی پای افزار و کفش

پای طرب سبک بر آر یعنی چرخ زن رقص کن

پاکیمار۔ یعنی پاکار ست کہ گذشت بتازیش کنّاس خوانند کذا فی الشرفنامہ و در قفینہ پاکات

فارسی پیادہ و دیوان و سرہنگ و شحنہ و نیز شناسندہ و کارگزار و قوم اقوال درین ہر دو معنی نظر

پای و پیر۔ پای دوم نیز فارسی یعنی طاقت قدرت

پایہ دار۔ یعنی صاحب مرتبہ بزرگ۔

پتر۔ تنگہ مس و طلا و نقرہ و برنج و مثال آنرا گویند کہ دران اسماء و طلسمات و عزائم نقش کنند

پتکیر۔ یعنی پرہ پرہی۔

پتجار۔ یعنی پیچ ست کہ کوزہ باشد۔

پختہ خوار۔ یعنی گدا و گدائی کنندہ کذا فی القنیہ و نیز دامادہ۔

پدر۔ بکسر اول و فتح دوم والد را گویند۔

پذرفتگار و پذرفتار۔ ہر دو بیک معنی ست یعنی قبول کنندہ و فرمانبردار کذا فی القنیہ و فقیر و معترف کذا فی الشرفنامہ۔

پدندر۔ یعنی پدر بی کہ شوہر مادر ست۔

پذیرفتار۔ ہمان پذرفتار پذیرفتگار بمثلہ۔

پیزر۔ بابا مفتوح و زا ساکن تخم کتان کذا فی الشرفنامہ اقول اگر این لغت بازاری بودے فروتر می آوردی زیرا چہ میانہ نیز ترتیب ست و این مقام از معجمہ است زیرا چہ بار از مہملہ است و فرود و دال مہملہ۔

پذر۔ بکسر اول و فتح ذال معجمہ ہمان پدر کہ گذشت

پرآور۔ یعنی تیز پر و تیز رو پرندہ آمدہ۔

پرتر۔ یعنی پرانندہ و طاؤسی آمدہ چنانچہ امیر خسرو فرمودہ شعر کاغذی کاغذ پرتر میکند بقوز کاغذ بازپرتر میکنی۔

پرخاشخر۔ باشین موقوف یعنی جنگ آورو طالب جنگ باشتیاق ہر چہ تمامتر کذا فی الشرفنامہ و معنی ترکیب خریدکنندہ جنگ۔

پردہ دار۔ دربان و پردہ پوش۔

پردہ شناسان کار۔ عارفان و اصحاب فراست

پردہ نشینان مار۔ ملائکہ آسمان کذا فی القنیہ و معنی ترکیب آنست آنانکہ در پردہ نشستہ بار میدہند چنانچہ ملائکہ مقرب۔

پردہ نشینان کار۔ یعنی محرم اسرار اولیاء

مستور و آنانکه در پرده نشسته کار میکنند۔

پرستار ۔ کنیزک و پرستنده کذا فی الشرفنامه و در قمقنیه است پرستار بفتحتین مطیع و منقاد۔

پرگار ۔ قلم آهنین که نقاشان بدان دایره کشند و قیل باکاف تازی کذا فی الشرفنامه و بقلم میان خالی ثبت و حاشیه ملتقط است که معرب آن فرجارست و در فرهنگ علمی مذکورست هر که باکاف عربی و یا باء عربی مفتوح گویند خطاست این تحقیق کرده شده است ولیکن مشهور همین بکاف تازیست

پرگیر ۔ بالفتح باکاف فارسی و قیل بکاف تازی قلم و شاخ که بدان دایره کشند پرگار بمثله کذا فی القنیه و در شرفنامه مذکورست

پرکر یا کاف فارسی طوق و قیل باکاف تازی

پرندوار ۔ بالفتح تیغ گوهرنگار و قیل حرف یکم تازی

پژم ۔ بفتح یکم و سوم همان پرمرکه در باب سابق و فصل راء مندرج گشته یعنی انتظار و بعضی نزاهت عجبه گویند یعنی خانه تابستانی کذا فی زفانگویا و در لسان الشعرا بمعنی پرورست و در شرفنامه است بمعنی پدرش و پیشانی که از آن بیمار سر طبیب برند۔

پرورد ۔ بالفتح پیوند و با باء تازی نیز خوانده اند چنانچه گذشت کذا فی الشرفنامه و در قمقنیه است پروز و ازین

پروردگار ۔ با دال موقوف و کاف فارسی خدای تعالی که پرورنده همه است و بمعنی پرورنده نیز آمده است و اظهار اعراب دال غلط محض است لانه من المرکبات۔

پرنداو ۔ تیغ گوهردار کذا فی زفانگویا و در شرفنامه بدین معنی برندوارست چنانچه بالا مذکور شد و آن محل تامل ست زیرا چه پرند در لغت گوهر شمشیر را گویند اما بروزن و بدین معنی یافته نشده شاید که او یافته باشد اما بمعنی شنبد و زگذشته که پری شبست و آنرا تبازی البارحة الاولی خوانند بنظر کاتب الحروف آمده

پریدار ۔ یعنی آنکه در وجوش اثر پری باشد۔

پریر ۔ بابای فارسی روز پیش از دی و آن سوم روزست از روز حال۔

پسندر ۔ پسر زن باشد از شوهر دیگر یا پسر شوهر باشد از زن دیگر۔

پشتدار ۔ یعنی شبیتبان آمده۔

پشکر ۔ یعنی پشک ست۔

پشور ۔ دعای بد را گویند۔

پشه دار ۔ یعنی پشه خانه آمده و آن در حق بیست که تبازی شجره ابق خوانند۔

پغار ۔ بضم اول عجب و تکبر و خودستائی را گویند۔

پیل آبگون آتشبار ۔ کنایه از فلک تیز آمده۔

پلنگر ۔ باکاف فارسی نام بادشاه زنگ که سکندر او را در میدان

پنجر ۔ هر چیزی که شبک یا شبکه دار باشد و بمعنی نفس هم آمده۔

پنج و شش و هفت و چهار ۔ ای پنج حس و شش جهات و هفت کواکب سیاره و چهار طبع کذا فی القنیه۔

پنجر و پنجر و پنجیر ۔ با جیم موقوف نام ولایتی از توران زمین

پندار - بالکسر امید داشتن و اسم فاعل آن فنیر
تکبر و عجب و خود را بزرگ و نیکو پنداشتن -
پندر - قلعه ایست در شیراز بالای کوه -
پنیر - بالفتح چیزی ترش که مادهٔ آن شیر است
کذا فی لشرفنامه و در علمی ست پنیر بالفتح جغرات که در
جامه می بندند و آب از وچکیده میرود و جسد آن
بسته مثل قرص آفتاب و ماهتاب بسیار تشبیه کرده اند
در وقت بستن میان آن روغن زیاده می اندازند
خوب تر میشود و آنرا خشک کرده هم میدارند و آنرا
پنیر خشک می نامند تحم لفظه -
پور پسیر - کسی را گویند که خود را نادان و بیچیز
و انما یقال فی ذلک عند فقد الشیئین -
پور آزر - یعنی پسر ابراهیم علیه السلام -
پور هاجر - یعنی پسر اسمعیل علیه السلام -
پور چینود - یعنی پل صراط کذا فی زفانگویا -
پوریان هزبر - اسپ کذا فی القنیه -
پهر - بالضم مدرسهٔ جهودان کذا فیها -
پهناور - بابر فارسی هر چیز که عرض فراخ دارد -
پیام آور - پیک خبر رساننده نیز بمعنی مژده آورنده می آید -
پیاله جور - بفتح جیم پیاله پر و مالا مال
را گویند و جور نام یکی از خطوط جام که بر لب بود
کذا فی القنیه -
پیار - بالفتح سال پیشین یا پار و سال و نیز روز پیش از روز دی
پیر زر - یعنی پیر کهن کذا فی القنیه -
پیروزه چادر - فلک -
پیروزه مغفر - بمثله -
پی پیار - یعنی زمند و راهبر و آمده و چیزی را
گویند که در زیر پایی گرفته و لگد کوب شده باشد
پی پیر - بمثله یعنی پایمال و لگد کوب کرده شده
و فی القنیه تابع -
پیش آر - بوزن پیشکار پیشاب که در شیشه کرده
پیش طبیب برند و نیز امر پیش آوردن -
پیش این کار - ای حیله و تدبیر این کار کذا
فی اصطلاح الادات لیکن معنی ترکیب
نخستین این کار ست
پیش دار - حربهٔ باشد بسیار بزرگ که از آهن
و فولاد سازند و بران حلقه های چهار گوشه هم
از فولاد تعبیه کنند و بران گرگ و خوک کشند -
پیشتر - بابر فارسی ضد پسیتر -
پیشکار - باشین موقوف و کاف فارسی
آنکه کارهای صاحب منصب را روان کرداند و بمعنی مدد
و معاون و مددگار هم آمده و خدمتگار و شاگرد
و مزدور را هم گویند -
پیشگاه نشور - کنایه از قیامت -
پیشکر - خادم و خدمتگار و مددگار -
پیشه ور - بابر فارسی صاحب هنر -
پیغور - دهان تنگ و مرطبان کوچک گویند کذا فی
پیکار - بالفتح جنگ و جدال و در بعضی فرهنگ
بمعنی قضیه نیز آمده است و نیز مرکب ست بمعنی
و بنال کار -

پیکر - بالفتح صورت و در ادات گفته است که پیکر چهره که عرب آنرا صورت خوانند اقول چهره روی را مقام چهر و نیز خوانند چنانچه گوئی پری پیکر بجای پری چهر و صفت پری بین رحق چهره کرده اند زیرا که دیگر اندام ایشان مرغوب نیست -

پی گور - پی نشان کذا فی القنیه و نیز بنال گور خر که جانور است و گور معنی فراهم آمده است و اکثر تازی اعمی را گویند و معنی دنبال اعمی راست و نیز پای انجمی

پیلوار - کنایه از بسیار بسیار آمده -

پیله ور - بالکسر الام معروف طبیب و دارو فروش

پیوار - صد و ده هزار را گویند و در فرهنگی بجای موحده تحتانی مجهول و مرموز نیز دیده شده

پیور - بابا فارسی معنی پیوار است که صد و ده هزار باشد عربی نیز گویند کذا فی زفانگویا -

باب الهمزة التازی
فصل فی الفارسی

پانیز - زمین پست اطناب بلند همیوار را نیز گویند

پادشاه نیمروز - پادشاه نیمروز - آفتاب کذا فی فرهنگ علی نگی و نیز حضرت ابوالبشر آدم علیه السلام را گویند چه او در بهشت نیمروز بود و اشاره بحضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم است بجهت آنکه بشفاعت امت خود تا نیمروز خواهند فرمود و معنی دوم نیک پی و مبارک قدم نیز دیده شد و بادشاه سیستان را نیز گویند از آنجهت که نیمروز از سیستان است و گنایه از آفتاب عالمتاب نیز هست -

پاکباز - با سوم موقوف یعنی تمام و هرچه بالکش بود تمام بقما و رباره و تجرد و زاهد و نیز آنکه در عشقبازی از معشوق حظ خود نجواهد -

پالغز - بمعنی جرم و خطا و زلات آمده یا لغز بشله

پالیز - کشت خربزه و خیار و امثال آن و باغ و بستان و قیل بابا فارسی پائیز و پائیزه مدت ماندن آفتاب در برج سرطان و قیل کلا بها بازا فارسی و نیز بارا رمله خوانده اند -

پیفوز - گرداگرد و کلاه و گرد بر گرد و بان قیل مرغان را منقار و چار وا را بیرون دهن و نیز بابا زای خوانده اند چنانچه در باب سابق گذشت -

پتواز - بالفتح جای آرام شکوه و کبوتر کذا فی الشرفنامه و در زفانگویا مذکور است که چوبکیرا از سر چوب راست میکنند و آنرا بهندوی اڈا خوانند و بعضی بابا عربی گویند

پدواز - همان پتواز مذکور است کذا فی القنیه

پیرامد قفیز - یعنی زندگانی بسیری شد -

پیروز - بالفتح و بای دوم نیز فارسی همان تفور مذکور کذا فی الشرفنامه و در ادات و اساس الشعرا بمعنی گرداگرد و بان -

پیرزگی رز - کنایه از می انگوری -

پیرز - آنچه زنان بخود در گیرند و لیفه دوات را نیز گویند و نیز آنرا گویند که بر روی ستمرلات و دیگر پشمینه بعد از پوشیدن بهم سرد و آنرا پیرز نیز گویند

پیروار - امرا زپیراختن است و فاعل آن پیرازنده یعنی خالی کننده و آراسته کننده -

پیرزن - بالضم پرده جامه و امثال آن -

پیرموزن - بالضم علف که سبزه خشک شده و بفتح اول بمعنی امید و انتظار روز نبوز خسل -

پیروار - معروف ست که از پیرهن باشد کذا فی الاوات و در چهار گویند که هر یک بجداگانه و سه وجب طول که بجهت پوشیدن خانه بر بالای پوستهای بزرگ یک بخم پیچند و بوریا بر روی آن پوشند و خاک بر بوریا ریزند و بمعنی موزه و پوتین و موزه شاهی هم دیده شده و شیمن و شستگاه مرغابی نیز گویند و بمعنی شلوار هم آمده و آن زری باشد که بر فراخین پادشاهان باشند -

پیروز - بفتح یکم و سوم از ریش پوستین که در آستین و پایه امن دوزند و بپوشند و جامه گسترده نی یا پوشیدنی که بوئی پس از بوئی نماید -

پیروش آموز - یعنی علم و حکمت و عبادت آموز و آن حق تعالی و تقدس ست و نیز اعجاز پیر مرشد و هادی را گویند و در اوات بمعنی اصحاب ادب و علم و حکمت و ارباب مجاهده آموز و آن حق تعالی و تقدس ست و نیز مجازاً پیر مرشد و هادی را گویند -

پیروزه - ابا زنا بی مخفف پیروزان ست آن آلتی باشد که بران آرد و شکر و امثال آن ریزند و بعضی گویند آلتی ست مخصوص شکر بخیتن و بیختن را نیز گویند و پروین را هم گفته اند و آن ستاره چند ست در کوهان ثور و بزبان پهلوی هادی را گویند کذا فی الاوات و بمعنی غربزه و گرامی و سعید و مظفر و منصور نیز آمده و بمعنی همت و نخاوت و خوش رفتاری و جلوه کردن هم دیده شده و نام پسر بزرگ نوشیروان و او را خسرو نیز گفتند و نیز آن پرویز که بهرام چوبین را بتغلب ملک گرفته بود و ایوان کسری را خراب کرد و آزاده بود و شش ست آثار در موضع بجوابه نفیسه سلسله او دیخته چون از وادی آن تاج بر سر خود نهاد و تختی داشت نمایج و ساج مکلل بانواع جواهر آراسته و صور تهای گوناگون بر و نگاشته و اشکال اقالیم و فلک البروج در و ثبت کرد و آن تخت را طاقی در آورده و طلسمی ساخته از بهر و گوزن و طاوس که در زیر چون آن فیلوار از دهن شیر طاوس افتادی معلوم شدی که ساعتی گذشت و او را چهار دست بود و هر دستی فصلی از فصول سال نگاشته و او را شطرنجی بود که یک جانب او از یاقوت و دوم جانب او از زمرد تراشیده بود و آزاد بی بود که یک طرف او فیروزه با هیم ترکیب کرده و او را دو هیئت مثقال زر دست افشان بود چون باد و او آزاد بدست گرفته صورتها ساخته و شکستی و او را خوانی بود از جواهر نفیس مرصع و کاسه ها از زر و زمرد و او را فیلی بود سپید از همه فیلان سفید بزرگ و از غایت سپیدی در فشان و تابان و او را مطربی بود بار بد نام که واضع سرود خسروانی بود و شیرین زن معشوقه او بود و او را پسری بود مشهور بگلگون نام و پسری داشت از مریم بنت قیصر روم قباد نام و شیرویه ملقب آخر الامر ولیعهد همین شیرویه شد باقی کیفیات او شرح در شرفنامه نظامی ست

پرهیز - با راء فارسی ترس و نگاهداشت خویش از مضرت و نیز بمعنی تقامت آید -

پشت انداز - لفظی باشد که آنرا هم بر فاعل و مفعول هر دو اطلاق کنند اما بر مفعول اکثرست کذا فی المجمع

پریزه - بمعنی پروین آمده و سبزه در کنار جوی و رودخانه و تالاب و چاهی که آب بسیار داشته باشد برویده و گویند بمعنی فریاد و ناله و فغان هم زیده شد -

پرسپور - نام پدر بهرام چوبینه بوده و در زمان خسرو پرویز و بعضی گویند نام قصابیست که شیرین انار دست انجوک با سنجارفت -

پز - بضم اول معنی بریدن چیزها که از شدت هوا سرد مانند برگ از آسمان فرو ریزد چون زرد برنگ نیز گویند که بدان مداوا کنند و آنرا بتازی مرج خوانند و بفتح اول بمعنی چسبک و ریم آمده و نیز گل کهنه و نرم و بمعنی کهنه و بلند پس و زمین پست و بلند کوه و کتل را هم گویند -

پشیز - و میست کم ارزد خرید و فروخت روان شود

پنجروز - با جیم موقوف و واو فارسی یعنی مدت اندک و قلیل قلیل و این صحیحست کذلک شش روز و ده روز کذا فی الشرفنامه و اقول پنجروزان گویند که در هفته یک روز تحت زادن رود و دو یک روز تحت مردان رود باقی همین پنجروز فرحیاناست و دیگر بدین که شنبه همین پنجم باشد

پوز - گرد اگرد لب و قبیل میان لب بالای بینی -

پیر کله - بمعنی طبانی که سر بریان و پاچه پزد -

پیروز - با راء فارسی مظفر و فیروزی کننده و نیز نام مبارز ایرانی کذا فی الشرفنامه و در زفر نگویند

بمعنی مبارکست و اقول نیز نام پادشاه که آنرا فیروز نیز گویند

پیوز - با واو فارسی و واو تازی در خسیست معروف که استواری ندارد -

پیش انداز - انچه زنان در گلو پوشند و بر سینه نیز و امر پیش انداختن و فاعل آن -

پیشین نماز - باشین موقوف امام که پیش از نماز گزارند

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

پاپزه یا پشیز - همان معنی دارد که در فصل سابق گذشت

پپنه - با فتح نون و زاء تازی بمعنی گل کهنه نرم و سرخ رفت و گویند پپنه بمعنی نخست نیز با باء تازی چنانچه مسطور گشت گذا فی الشرفنامه اما در لسان پپنه بوزن کشته با باء فارسی و در ادات ست یا وزا هر دو فارسی زمین پست و بلند و کهنه که غرب آنرا عقبه گویند سر کوه و نیز نرم و در لسان الشعرا این هر دو معنی سر کوه و نرم با باء وزا هر دو تازی ست -

پشپشه - کلمه باشد که شبانان بزها بدان نوازش کنند و بسوی خود خوانند و آنرا تپری هم گفته اند -

باب السین المهمله
فصل فی الفارسی

پاس - محافظت و نوبت و استوار داشتن و چهارم حصه روز و شب که شب و روز هشت پاس ست و نگاه

پاپتراس - بمعنی جزا و مکافات آمده -

پابوس - بمعنی فاعل و امر هر دو آمده یعنی پابوسنده و پابوسن

پارس - نام ولایتی در نهایت شهرت و آن چهار شهر

شیراز و سپاهان و کرمان و یزد و در استعمال یک حرف پارسی زیادت از وزن آمده است -

پامس - بفتح سوم و کسر آن همان پامس که در باب سابق گذشت یعنی پای بسته بغیر هند چنانکه گویند فلان پای بسته فلانست کذا فی القنیه -

پاموس - همان پاموس یعنی کافور منقوش کذا فی الادات و بالفتح آمده -

پپلس - بالفتح با دوم فارسی و سوم مضموم و طعامیست که از نان خشک و دوشاب و روغن پزند یعنی گویند اشکنه باشد که از روغن و پیاز بروغن بریان کرده و آب و نان خشک سازند -

پخس - بالفتح پژمرده شدن چیزی که در جوشیده بود و بمعشوه و گذارش - یعنی اخیر با شین قرشت نیز آمده است

پرطاس - بالضم جنسی از مدینه است شکل قاقم و سنجاب

پرناس - پلارک یعنی گوهرتیغ کذا فی زفانگویا نیز یک نوع جامه ابریشمی -

پرواس - بالفتح پرواختن و بمعنی پرداختن و بمعنی پایدن یعنی ثبات و استقرار و بمعنی پرواز و بمعنی پرواس بفتح اول و ثانی و سکون سین و ضم واو و الف و سین دیگر بمعنی پرواختن و پرداختن

پسخش - بالفتح همان بخش مذکور بسبه معنی اخیر
ونیز همان بخچ که در فصل جیم فارسی مندرج ست -

پخته جوش - بالضم با واو فارسی شرابی ست تیز
کذا فی الشرفنامه -

برتاش پرشاش - نام ولایت ترکستان کذا فی التحفه
پرخاش - بالفتح همان پیکار مذکور و در بعضی فرهنگها
بمعنی خصومت زبانی مسطور ست و در محل فغان نیز مستعمل میشود
پرخش - بمعنی کفل و ساغری اسپ و اشتر و گاو و خر -
پرستش - بفتحتین عبادت و نماز -
پرستاش - بالضم نام ولایت ترکستان کذا فی التحفه
ولیکن در دستور بجای شین تاء قرشت ست
والله اعلم بالصواب -

پرندوش - بفتحتین با واو فارسی شب که پیش از
دوش باشد بتازیش المبارحة الاولی گویند یعنی پیش از
دوش چه بارحه بمعنی دوش ست و اولی بمعنی پیش -
پریش - با بای فارسی پریشان کننده و پریشان کردن
و پاشنده و بپاش و فرو نشاندن و پاشیدن -
پژوهش - با واو فارسی باز پرس و باز جست
و نصیحت کردن و پژوهیدن مصدر ست -
پیش - بالضم چند و پشک نیز درین لغت ست و
بالفتح موی گردن اسپ و طره که بر کمر زنند و فرو مایه
از هر چیزی و قیل معنی نخست با بای تازی و بالکسر
بزبان شیرازی مختصر پیش باشد و الله اعلم بالصواب کذا
فی الشرفنامه و در لسان الشعرا پیش با بای فارسی
بوزن خوش بمعنی طرهٔ اسپ و با بای عربی نیز لغت ست

و در ادات با بای فارسی بمعنی موی گردن اسپ و طره
فرومایه و ناقص ست -

پنج نوش - با جیم موقوف و واو فارسی شرابی ست
که پنج تریاک دران می افتند کذا فی زفانگویا -

پوزش - بوزن هوش عذر خواهی بهانه و قبیل حجت
پوش - بالفتح گروه مردم که از هر جانب بهم آمیخته باشند
و نیز کره و فر در جنگ و غیر آن و بالضم از راکیسو شود راه برده

پیازموش - بازار مجمه موقوف بیخی ست که تبازیش
بصل الفار گویند کذا فی زفانگویا و در قنیه مذکور ست که
نام داروئی که تبازیش اسقیل گویند بهندش کاندا نامند
و بعضی آنرا قردمانا خوانند -

پیرهنداوش - فلک -

پیش - زهر و خرمای بوجهل باین معنی نیز درین
لغت ست کذا فی الشرفنامه و نیز ترجمه قبل ضد پس
که ترجمه بعدست و بمعنی حرکت رفع نیز آمده و در دستور
مسطورست انچه از پوست آن رسن سازند -

پیشکش - با بای فارسی و سوم موقوف بمعنی خدمتی آمده
پیشه آتش - کنایه از کارهای شیطانی -

پیغلوش - با غین موقوف و واو فارسی و پیغلو بوش
گلیست از جنس سوسن آسمان گون فقط و غالبا موجه
و گوشه دهن کذا فی الدستور و در ادات مذکورست
گلیست از جنس سوسن و بعضی او را آسمان گون نیز گویند
و بر کنارهٔ آن گل رخنه ها و نقطه سیاه ست اقول این
هر دو لفظ بیک معنی ست -

پیکران درفش - ستارگان و در اصطلاح سالکان

صورتهای روحانی مراد است -

پیل آبکش - با ای موقوف یعنی ابر -

پیل گوش - با لام موقوف و کاف و واو فارسی همان بنفلویش مرقوم و نیلوفر نیز واروئی که اهل هند آنرا کهنه نامند و عورات آنرا بایند و در سر بالند و عطاران در اخلاط خوشبویها ترکیب کنند والله اعلم -

باب الضاد المعجمه

فصل فی الفارسی

پای حوض و **پایه حوض** - کنایه از جای رسوائی و بدنامی باشد -

باب الغین المعجمه

فصل فی الفارسی

پالغ - بکسر و فتح سوم پایه که از چوب و یا از شاخ گاو سازند و بدان باده کشند و قبل با با تازی و در ادات مذکور است باین معنی با با فارسی و کسر لام و فتح لام نام ولایت شمال -

پرواغ - بالفتح والضم و قیل بالکسر بد انچه نمک آمینه قوبغ و امثال آن بزدایند و تباریش مصطلح

پتاغ - بالکسر یعنی باشوره آمده و بفیه مانند باشد از ریسمان خام که دو دو یک پیچیده شود و تار ابریشم را نیز گفته اند و منشی و دبیر و نویسنده را نیز گویند

پیل مرغ - مرغیست که از بالای همنقار او پوستے مانند خرطوم پیل آویخته میباشد -

باب الفا ر

فصل فی الفارسی

پای باف یعنی جولاهه که تبا زیش حایک گویند

باب القاف

فصل فی الفارسی

پنجم رواق - بکسر ا یعنی فلک خامس که مقام آفتاب است

پل رهبت طاق - با خم موقوف بمعنی فلک

پرسق - جانوریست که آنرا اسو گویند -

پاسق - بفتح اول بمعنی پوست آمده -

پشماق - بفتح اول بمعنی اسپ دیده شده

باب الکاف

فصل فی الفارسی

پاچک - با جیم فارسی سرگین ماده گاو که خشک شده باشد و نیز سرگین زده و گرد کرده گدا فی الشر فناسه و در ادات بدین معنی پاوچک یا واو آورده اند

پاسبان فلک - با سین موقوف یعنی زحل -

پاسک - با سین مفتوح و مضموم فازه که هندش جنوائی گویند -

پاک - تمام و پاکیزه کاری -

پاوچک - با واو موقوف و جیم فارسی همان پاچک

پتنک - بوزن خشتک پاره از خوشه خرما و قیل با کاف فارسی و در ادات هر دو با کاف تازیست -

پتک - خایسک که بزرگران و آهنگران دارند که هندش گهن گویند -

پتنک - بوزن پتنک در بجه و فهیج با کاف فارسی

پچشک - بالفتح و قیل بضمتین با جیم فارسی

وقیل بابا بزنازی کذا فی الشرفنامه اما در لسان الشعرا
واوات الفضلا بیا بزنازی فقط ست و در قنیه مذکور ست
پیشاب بضم تحتین باجیم فارسی سرگین گوسپند و بز
و مثل آن که تبازیش بفده و بهندی مینگنی نامند و در
زفانگو یا بمعنی گیاه فروش ست -
پیچواگ - بالفتح باجیم فارسی شخصی باشد که لغت زبانی
را بزبانی دیگر بیان کند بتازیش ترجمان گویند -
پیرده وار فلک - ماه کذا فی القنیه -
پیرک بضمتین نام رودی و نیز نام ستاره که
بتازیش سهیل خوانند -
پیرکوک - عمارت عالی کذا فی الشرفنامه و واوات
بابا بزنازی ست -
پیرنگ - بکسر اول و فتح و کسر دوم پنج که هندیش
پنچیل گویند کذا فی زفانگویا -
پیروانگ - جانوریست که پیش شیر روان شود
آواز کنان تا معلوم شود که شیر می آید پس جانوران
دیگر از آواز او بگریزند بتازی آنرا فرانق گویند و آن
معربست و بهندوی آنرا بهیکاری گویند و آن پیش رو
شیر را بخورد و آنرا هند خاله شیر نامند و در صراح
آورده است فرانق پرنده و در قاموس آورده
هو الذی ینذر قدامه الاسد هو مرتب دواگ و بایل حیات الربیع
علی الطریق و الفرنق کقنفذ الرویبضة
و تفرنق فسد و اذنه بخصت و در قنیه پروانه
و پروانگ را بایک معنی ذکر کرده است -
پرویز فلک - یعنی خورشید -

پزشک - بوزن و معنی همان پچشک مرقوم -
پشت ملک بضم اول و چهارم قوت ملک و
آنکه قوام ملک بدو باشد -
پشتاک - بالضم بمعنی بازی آمده و آن آنست که
دستهای خود را بر زمین گذارند و پا را بر هوا کرده
پشک - سرگین گوسپند و شتر و امثال آن و
بالفتح جعل کذا فی الشرفنامه و در قنیه مذکورست
پشک بالضم صقیع و فی الصراح صقیع پشک افتادن
بر زمین و صقع پشک شبهای ماه افتد بر زمین ارض
مصقع زمین پشک زده باشد -
پشتک - بالفتح چند و معنی برابری کردن و موافق
ساختن هم آمده و نیز در آویختن و عشق و عاشقی
هم دیده شده و معنی خمره و مچیه و مرطبان هم آمده و
بکسر اول و سکون ثانی قرعه را گویند که شبگیان
میان خود بجهت تقسیم اسباب اشیا بیندازند و پشکل
گوسفند و آهو را نیز گفته اند و بلغت ماوراء النهر
گربه را گویند و بمعنی شبنم هم دیده شده -
پک - بوزن لک غوک را گویند کذا فی لسان الشعرا
و در شرفنامه است بالفتح غوک و بالکسر هندگشت و
و بائی مطراق آهنگران و قیل ما کاف فارسی بهر
معنی در قنیه مذکورست و هکذا
پک - بالفتح متابع لک ست چنانکه گویند لک پک
آورده است یعنی بهنری آورده است و بمعنی
بر جستن هم آمده -
پلارک بلارک کلاهما بالفتح گوهر تیغ و شمشیر

وامثال آن - جنسے از پولاد کہ بہردار و نیزہ بجنی تیغ آید

پلنگ مشک - یعنی مشک اندر آن دانہ ہا باشد مانند باجی و درخت او مشابہ درخت خشخاش بود بوی او قریب ست بہ بوی مشک آمیزا بید مشک

پلک - نخستین و نیز بسکون دوم معروف و منعطف

پلک پشم - معنی آہیختہ ہم دیدہ شد -

پلوک نشستگاہ خوش فراز بام خوکہ بتازیش غرفہ نامند و نیز خانیک آہنگر کذا فی الشرفنامہ و در ادات بمعنی نخستین فقط مذکور ست -

پنج پایک - با جیم مفتوح و سین آن با فارسے جانوریست آبی کہ در خشکی ہم بسیار می گردد و پنج پا دارد

پنیرگ - بالفتح گیاہیست کہ ہوارہ روی بسوے آفتاب دارد و آنرا نیلوفر نیز گویند و جہ بدان نیز گفتہ اند و نیز نباتی ست کہ آنرا گلی بود سرخ رنگ چون آفتاب بسمت او سر بگردند و آنرا گل خبازی نیز گویند

پوپک - بالضم با باء موحدہ فارسی مفتوح مرغی ست در غایت شہرت ہدہد رو تبازیش مدہ نامند

پورک نام دختر ای قنوج کہ در حبالہ بہرام گور بود

پوشک - بالضم بالفتح سوم گربہ

پوشنگ - بمثلہ و نیز قریہ ایست بابین قبلی حار و بالفتح

پوک - بادیکہ بجہت آتش روشن کردہ از دہن بدمند و آتشگیرہ نیز گویند و غلدا نیز گویند کہ در ہوا پنہان کنند و خاک بر بالای آن ریزند و نیز مغز و ریشہ نی

لادرک اسپ پرزور -

پہمرگ - خار پشت بزرگ تیر انداز -

پتیک - کوبی ست کہ جامہ ہای ابریشمی را بخورد و تبا و سازد -

پیچک - خشقہ ایست کہ آنرا ابلا نیز گویند گرد بیچد ابریشم و ریسمان و سر بند زنان را نیز گفتہ اند بمعنی انگشتری نگینین ہم آمدہ کہ از شاخ و استخوان سازند

پیازک - بالکسر گیاہی کہ از ان بوریا سازند و ہندوی بونہ گویند کذا فی زفانگویا -

پیر فلک - زحل -

پیر ہفت فلک - بمثلہ و قیل مشتری لیکن درین نظر ست -

پیک - بالفتح پیام آور و خبر دہ و بندگے شیخ واحدی باکاف فارسی میخواند -

پیاک فلک - ماہ کہ قمر باشد -

پیلہ فلک - صحرای فلک کذا فی الاصطلاح

پینہ سک - دریچہ -

پیوگ - بفتحتین عروس -

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

پاچنگ - با جیم فارسی مفتوح دریچہ خرد غیر مشبک کہ در دیوار کنند و نیز پاکی افراز چرمین -

پاسنگ - انچہ برای برابر کردن کفہ ہای ترازو مند

پاشنگ - خیار و خوشہ انگوری کہ برای تخمش نگاہ دارند و با مازیہ نیز و در ادات آورد و خوشہ انگور کہ خرد بود و خیار بزرگ کہ برای تخم نگاہ دارند -

پالنگ - باسوم مفتوح همان پانگ مسطور -

پالاهنگ و پالهنگ - بالام موقوف بیمانی و دوم الف کمندی که بدان اسپ اگیرند و نیز پالهنگ شکلی را گویند که در آسمان بشب بدیدن آید بتازی مجره خوانند و در دستور مسطور است پالهنگ کمند دو شاخه و چوبی که بر گردن سگ نهند -

پاهنگ - همان پانسگ مرقوم و در اوستا پاینگ یعنی دریچه خرد آورده است -

پای خاطر و آمد پسنگ یعنی جای پیش از اقتاد

پتپک - بالام دوم نیز فارسی بوزن خشتک نان پتپک مذکور که در فصل سابق گذشت -

پتنگ - دریچه خرد که در خانه بجهت روشنی سازند

پرده هفت رنگ - ای دنیا و هفت فلک زیرا چه هر آسمانی برنگی دیگر است اول از سنگ خارا است و دوم از آهن پولاد و سوم از مس و چهارم از سیم و پنجم از زر و ششم از زبرجد و هفتم از یاقوت -

پرنگ - بالکسر گوهر شمشیر و فرنغ آنرا تا بدان پیش فردیخوانند کذا فی القنیه و در رشفانامه بالنگ بکسر تین و قیل بفتح را بر نج که مهندش پتیل نامند و در لغات طب مذکور است که برنگ اگویند -

پشت لنگ پس افتاده و ناقص و معیوب

پشنگ - بفتحتین نام پدر افراسیاب و نیز نام پسر او که شیده نام داشت و نام مبارزی از ایران زمین که نام پسر او روئین بود و نیز نام پدر منوچهر شاه -

پگ - بوزن تگ نی نار ریستان و فندق گذگچا باز ند کذا فی القنیه و در رشفانامه مذکور است پگ بالفتح و الکسر و در فرهنگ گفته است که بکسر با خطات و بمعنی کاورس نیز آمده -

پلنگ - نوعی از رنگ کبوتر و معانور یست بشت معروف و نیز جانوریست دشتی و دشمن شیر در لسان الشعرا نوشته که جانوریست که آمزا زرافه گویند و هر چیز که در ان نقطه ها از رنگ دیگر باشد و چهار پائی را نیز گویند و کان جهار پهلو بست چهار پیهم صیقل کرده که در میان آنرا بانوار و امثال میبافند و بران بخوابند و بکسر اول و ثانی آزپیش آستانه تا نهایت ضخامت دیوار را گویند یعنی میان در -

پیش آهنگ - پیش رو لشکر -

پیگ - بالفتح همان پیک که در فصل سابق مرقوم گشته و در فرهنگ علمی آورده است آنکه بکاف عجمی گویند خطاست

باب اللام
فصل فی الفارسی

پاتیل - آلتی ست حلوائیان را که مهندش گراهی مهند

پاتله - بمثله کذا فی العلمی -

پاچال - گویی باشد که جولاهگان و بافندگان در وقت بافندگی پاهای خود را دران و نیز مردم اوستان دان بقال دنان فروش نیز دران ایستاده چیزی فروشند

پارسال - بارا موقوف سالی که پیش آن سال گذشته باشد کذا فی رفانگدیا -

پالاپال - یعنی پالوده سخت آمده و حریره باشد که زنگیان دارند -

پای شمال و گل - ای باد شمال بمی وزد -
پای عدل - ای قوت عدل و شفاعت -
پای عقل - بمعنی قوت عقل کذا فی الاصطلاح
پپچول - بالضم و بچیم فارسی و واو مجهول و شین لنگ
پچل - شخصے را گویند که لباس خود را چرکین گرداند
و بپوشد و ضائع گرداند -
پربال - بمعنی پر بارست که خانهٔ تابستانی باشد -
پرودال - بوزن و معنی پرکار -
پرول - یعنی دلاور کذا فی الشرفنامه -
بمعنی جوانمرد و سخی و شجاع هم آمده -
پرودهٔ دیرسال - بشین فارسی و فتح موقوف
نام پرده ایست از موسیقی و نیز کنایه از فلک -
پرستاران خیال - کنایه از شعرا -
پرستندهٔ خیال - یعنی شاعر و نقاش -
پرسندهٔ خیال - بمثله -
پرغول - با واو فارسی حلوائیکه از گندم و ماش و جو
راست کنند و قیل با با بر فارسی -
پرگال - بمعنی پرکار و نیز سامان و اسباب و جمعیت
پرورش آموختگان اول - انبیاء علیهم السلام
و اولیاء رحمهم الله و نیز کنایه از مرشد -
پتول - بوزن قبول بازار و واو فارسی قحبه
که بدان بازی کنند و پتولان زنان کذا فی الادات
و در لسان الشعرا بمعنی تاریستان مندرج ست و
نام بازی ست که بچگان بازند -
پاکان حصهٔ اول - کنایه از حاملان عرش -

پای پیل - بمعنی پیالهٔ شراب خوری آمده -
پشکال - بوزن و حال فصل باران بهندوستان
پشکل - سرگین اسپ و غیره -
پشل - دو چیز را گویند که بر یکدیگر زنند تا صدا کند
پشول - بروزن هول بمعنی نفرین و عای بد
پشه خال - بوزن و معنی پشه دانه که شجرهٔ ابریشم
پکمال - بالفتح بوزن بدحال آهنی که چرم و دران
بدان خط کشند و نقش کنند تا رشیم خط گویند
کذا فی الدستور -
پکول - با واو فارسی بروزن قبول همان پکوک که
در فصل کاف تازی گذشته کذا فی الشرفنامه و
ادات معنی پاشنه فقط -
پل - بضم اول و سکون ثانی طاقی باشد که
بر رودخانه آب بندند و بعربی قنطره خوانند و
مخفف پول هم هست که عرب فلوس گویند و بکسر اول
پاشنه پا را گویند و اشکلک خیمه را نیز گفته اند و آن
چوبکی باشد بمقدار چهار انگشت که ریسمانی بر کمر آن بندند
و بدان بالا و پائین خیمه را بهم وصل کنند و آن بمنزلهٔ
گوش گریبان و تکمهٔ کلاه باشد و خیمه و چوبکی را نیز گویند
که طنابان ریسمان بر میان آن بندند و در کشاکش
آورند تا صدائی ازان ظاهر شود و هر چیز را که ریسمان
بر کمرش بندند و کشاکش آورند تا صدا کند پل گویند
و نیز عبارت بمقدار یک وجب یا کمتر و هر دو سر آنرا
تیز کنند و بدان بازی کنند باین طریق که آنرا بر زمین
گذارند و چوبی دیگر بمقدار سه وجب بر دست گیرند

و یک سر آن زنند تا از زمین بلند شود و در وقت برگشتن بر گردآن زنند تا دور رود و موجب آن را قلقل گویند و بالفتح اول بمعنی مرزبا شد و آن شتی ست که بجهت سبزی کاشتن یا چیزهای دیگر مهیا سازند و کناره‌های آنرا بلند کنند۔

پلپل - بکسر دوم و تحتانی ساکن معروف کذا فی القنیه و آن دو قسم است یکی پلپل گرد که آنرا بهندوی مرچ گویند و دوم پلپل دراز و آنرا بهندوی پیپل گویند و آن دو برای تقویت مجاری بکار می آید و آنرا فلفل نیز گویند۔

پل پول - کلاهها بالضم یعنی که بجهت سبزی کاشتن بکار آید و آنرا نیز پول گویند و بهندی پول خوانند و در ممالک ما لاولت غریب فروخته میشود۔

پلپل - بالکسر و سوم فارسی میوه درختیست که همراه برگ تنبول خورند و بتازیش فوفل و بهندی سپاری نامند کذا فی القنیه۔

پوستکال - پوست نارنجی که در زیر روغن گل گویند میباشد و آنرا با برگ بید اکرده و شراب پزند و هر گویند نیز گفته که سرگین از موهای آن آویخته باشد۔

پیخال - پس افگنده بز و غیره و نیز آبی غلیظ که از چشم بدر آید۔

پیل - معروف و معرب آن فیل و بمعنی کیسه کرده و غربالیه نیز دیده شد۔

پیل مال - کنایه از پایمال نمودن فی السرکردن آمده

باب الهاء

فصل فی الفارسی

پام - بمعنی لون و رنگ و مانند و شبیه آمده۔

پایداهم - حلقه باشد از چرم که هر دو پای را دران کنند و بر بالای دو تهمای بلند همچو درخت خرما و نارجیل مانند آن و مدد و معنی را نیز گویند که بر کنار دام بندند تا مرغان دیگر بهوای او آمده بدام افتند و بمعنی دام گاو نیز دیده شد و نوعی از دام و تله نیز هست و آنچنان باشد که سیخهای باریک از چوب بقدر یک جب بتراشند و بر سر هر یک دامی بندند و سنگریزه آنرا بزمین فرو برند و صیاد در پناه گاوی یا خری در آمده پیش رود و جانوران را رام داده بجانب دام آورد تا پاهای ایشان درمیان دام بند شده و در اصطلاح شعرا بمعنی گرانه دام که بدان بلواح بندند و بلواح بالکسر همان مرغ مذکور و در قنیه مذکور است آن حلقه رشته پایه‌ای که آنرا پاسبی خوانند۔

پادام - پرنده را گویند که نزدیک بدام بندند تا جانوران دیگر بهوا آیند و بدام افتند و حلقه موی را نیز گویند و آن دو آنست که از دم اسپ یا بند زیر آن جا بزنند تا پرنده گذارد

پاسبان طارم نهم - زحل۔

پاردوم - با ای فارسی مقلوب و دال مهمله دوالی که بهر دو پای بود۔

پیچکم - بمعنی گرگ آمده و خانه را هم گفته اند که از شاخ آن پنجره‌ها و شبکه‌ها باشد و نیز بمعنی ایوان و بارگاه۔

پدراهم - بالکسر آراسته و نیکو و با آسایش و جای آرام چون باغ و خانه مجلس و بابای تازی نیز خوانده اند۔

پرچم - باسوم پارسی مفتوح موحدی بن مادہ گاو و بزکوہی و غیرہ خیری سیاہ مدور کہ بر گران علم و غیرہ بندند

پرندہ خالی کنم - ای ظاہر کنم آنچہ در پردہ است -

پرنیشم - بابا فارسی ابریشم -

پلپل خام - ہمان پلپل سپید کذا فی الطب -

پل حکیم - بالضم نام پل ست در شیراز و در تتمہ او در شرفنامہ مذکور است -

پنجہ مریم - گیاہیست خوشبوی و خاریست خرد کثیف بدان پشم میشویند کذا فی الزفانگویا در شرفنامہ مذکور ست کہ گیاہی ست کہ مریم رضی اللہ عنہا ہنگام وضع حمل در ان گیاہ دست در زد و مانند پنج انگشت گیاہ مذکور شدہ بوی خوش دارد -

پور ملجم - یعنی عبد الرحمن ملجم شہید کنندہ حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ -

پوشیدہ چشم - معروف و نابینا کذا فی القنیہ اقول آنکہ نظرش بر ہیچکا نہ نیفتادہ باشد -

پیام - ای پیغام -

پیر تعلیم - یعنی معلم علوم دینی -

پیکانہ حکم - یعنی آنکہ شمشیر بران پیکان بود -

پیلسم - نام پادشاہ پیشدادیان کہ سر لشکر افراسیاب بود و بدست رستم کشتہ شد کذا فی الشرفنامہ و در اصطلاح الشعرا مذکور ست کہ پیلسم کنایہ از اسپ یا مرد با دولت یعنی سبز خوست -

باب المنون

فصل فی الفارسی

پابدامن کردن - کوشہ گرفتن و صبر کردن و قانع شدن

پابستن - محبوس شدن و منتظر شدن -

پابسنگ سیدن - ہشتم فارسی موقوف ای از پا بیفتادن و بیہوش شدن -

پاپس آوردن - ترک دادن و باز ماندن از طلب بعجز و نیز منہزم شدن در رزم -

پادرزمین آمدن - ای بسیار فروتنان کذا فی القنیہ و نیز کنایت ست از کم افتادن -

پاردان - بارا موقوف جوالی از ہر چیز باشد و فرہنگ خاقانی بجای آوندشراب استعمال کردہ است

پارگین - بارا موقوف و کاف فارسی آب گندہ و خوضکے کہ آب باران در آب کندہ و نشالہ دران گردآید و در قنیہ مذکور ست چیزیست کہ مجوہ حوض بزرگ راست و در زرستان آب باران در وی جمع کنند و آن اکثر در ولایت ماوراء النہر ست بتازیش فارقین گویند -

پادشاہ ختن - باسوم موقوف یعنی آفتاب روز

پارنجن - ہمان بابرنجن کہ گفتہ آمد -

پاشیدن - ریختن و ریختہ شدن و پر کردن و پر کردہ شدن -

پاکوفتن - باواو فارسی یعنی رقص کردن -

پالاوان - آلتی ست جہت ایشان را مانند کفگیر بسیار سوراخدار روغن و خلاب بدان کنند کذا فی الشرفنامہ و در زفانگویا مذکور ست آنکہ بدان چیزی پالایند کہ بہندوی آنرا ہانگہ گویند -

پالائیدن - زیادہ کردن و زیادہ شدن -

نیز صافی کردن چیزے۔

پالودن - صافی و روشن شدن از کدورتها وصاف کردن و خلاصه شدن و کردن۔

پالیدن - افزون شدن و صاف کردن و بزرگ شدن و کردن۔

پابرجن خلخال۔

پایان - آخر مجلس و آخر کار و صد فعال و سر چیزے

پای بر پی نهادن - یعنی متابعت کردن و پیروی کردن کذا فی القنیه۔

پای برافگندن - باکاف فارسی کنایت از سحر کردن ست برای جلب کردن کسی فیل اصلش آنست کہ قصابان بران افسوفی خوانند وچون خواهند کہ گوسپندی را ذبح کنند استخوان پالش کہ کشیده دانسته بوند پا چیزی بنویسند و به بندند یا در آتش نهند آن گوسپند از چراگاه فریاد کنان روان بسوے این آید و خود را ذبح کناند و نیز کنایه از بی آرام شدن و بی طاقت شدن۔

پابسنگ برآمدن یعنی افتادن و بلغزیدن

پای پیچیدن - یعنی ستر افتن و گرفتن۔

پای پس آمدن و پای پس شدن عبارت از منهزم شدن ست کذا فی الفیل۔

پاتیا به کشادن یعنی از سفر باز آمدن و اقامت کردن

پای چوبین - آنکه بازگیران چوب راست کرده می بندند تا بلند نماید۔

پای خاکی کردن - سفر کردن و طلب کردن

و قدم رنجه فرمودن کذا فی القنیه۔

پای دامن - آن محل کہ از دامن کہ بزمین می رسد یک باشد

پای سخن - ای قوت سخن۔

پای سنگین - آن پای کہ از جای نه جنبد

پای فشاردن - یعنی استوار کردن۔

پای کشادن باز آمدن و طلاق دادن و گریختن

پای پاچان - باجیم فارسی یعنی رسمی و سنت نشانه کہ چون کسی از ایشان گناهی کند او را بصد نعالی کہ مقام غرامت ست بیکپای باز دارند و او بهر دو گوش چپ راست و دست گیرد یعنی گوش چپ را بدست راست و گوش راست بدست چپ گرفته چندان بر یکپای بایستد کہ پیر مرشد عذر او را بپذیرد و از گناهش درگذرد۔

پایندان - بوزن بازیخان یعنی بعهده گرفتن سخن کسی و میانجی کردن و بازپرسش ضامن خواستن۔

پایندگان - باکاف فارسی یعنی بهشت و نوع و اهل آن و عرش و امثال آن کذا فی نخجوانی شد

پایون - پیرایه۔

پتکن - باکاف فارسی مفتوح بمعنی همان تکین کہ گذشت یعنی اول و ثانی مع اداة تکین باکاف آورده شد اما اعراب بیان نکرده است۔

پائین - همان پایان مذکور۔

پختن - بالضم زمین پخته گشتن خیال و سودا و طمع کردن استعمال کرده اند کذا فی الشرفنامه و نیز استعمالش ساختن و سازیدن آید یعنی توافق کردن

وچنانچه گوئی با ایشان سخت خواهد بخت یعنی با ایشان سازنخواهد شد۔

پخسانیدن و پخسیدن - گذاران و خواباندن رفتن و قیل بابای تازی بخشانیدن کسے را و در رنج افگندن و اندوه کردن و گداختن۔

پخشیدن - خوردن و یا دیگری را در رنج داشتن و اندوه کردن و گداختن و بهمین گردیدن و کوفته شدن چیزی تازه۔

پذیرا آمدن - ای سخن معقول و مخصوص۔

پذیرفتن و پذیرفتن - اول بکسرات و ثانیه بکسرتین قبول کردن۔

پذیرانیدن - بالکسر قبول کنانیدن۔

پذیران - فرمانبرداران۔

پرآشیدن - فرونشانیدن۔

پرباز کردن - همان پرواز کردن۔

پربودن - بالفتح دیباچه تنگ و فروشانیدن و شیره اهیت ترش۔

پربهمن - بالفتح کیسه و چهارم با بارفارسے سبزه ایست ترش کده و اخر فیه گویند کذا فی القنیه و در شرفنامه مذکور است تخم حضخ که تازی بقایة القطا گویند و بهندی کنک گویند یعنی گیاه نمناک و تخم وی سیاه باشد و غیر سپید و بعضے گویند پربهمن همان گیاه است که تخم او را کلنگ گویند۔

پرچین - بالفتح اول و ثانی خاری که گرد باغ کاشته و کلان تر قدر و بلند تر برای محافظت راه

گذاران الشر فتاده و در زفانگو یاند که پرست پرچین بالفتح باجیم فارسی ماضی که پرنبد کمر سخت کردن۔

پرداختن - باخاره و توقف پرداختن و خالی شدن از علائق و خالی شدن و بکسی پرداختن و انگیختن و ترک دادن و آراستن و ساختن و دور کردن زیرا که معنی پرداخته مرتب کرده آمده است

پرداز یدن - مثله کذا فی الزفانگویا۔

پردازان - دلاوران و جوانمردان۔

پرده برگرفتن - یعنی بیرونی و بی شرمی ظاهر ساختن و نمودن۔

پرده دری بر روی خود کردن - یعنی دریده روئی خود را نگاهدار کذا فی القنیه

پرده خالی کردن - کنایت ست از ظاهر کردن چیزی که در پرده است۔

پرده شناسان - یعنی مطربان و مغنیان

پرده گرفتن - یعنی پرده بر گرفتن ای آشکارا کردن بی شرمی کردن و بیرونی کردن۔

پرده نشینان - یعنی ملائکه و محرمان خلوت

پرده نیلگون - یعنی آسمان و باغ رنگین دنیا کذا فی القنیه لکن فیه نظر زیرا که این مجموع معنی نیست لعدم التناسب الا تعفا بر بلکه معنی نیلگون آسمان است چنانچه بالا ذکر کردیم و معنی باغ رنگین دنیا ست والله اعلم شاید این از تصحیف کاتب ست

پرسیاوشان - رستنی ست مانند کشنیز شکوفه و میوه دارد مانند کرفس و نزدیک چاه بود و تازش

شعرا لبن گویند۔

پرستیدن ۔عبادت کردن۔

پرن ۔بالفتح بین منزلی از منازل قمر که شش ستاره اند در برج ثور تبازیش ثریا خوانند۔

پرنیان ۔بفتح یکم و کسر سوم و نون ساکن و قبل با بار تازی

پرواز کردن ۔ای پرکشاده کردن و آن برای پریدن ست یا برای جهت شدن و هم از بهر این پرواز کردن عبارت ست از جهت شدن چنانچه گفت ۔ کند تجنیش همچنس پرواز ۔ کبوتر با کبوتر باز با باز ۔ و نیز پرکشاده کردن و پریدن و آن عبارت از سرعت ست برای گرگنیدن جانوران را نیز ۔ باز و بحری۔

پرواسیدن ۔ واهمه نمودن و ترسیدن و لاسه کردن و دست مالیدن۔

پروبزن ۔ با بار فارسی آلتی باشد که بدان آرد و شکر و ادویه کوفته و امثال آن بیزند تبازیش غربال گویند۔

پروین ۔ همان پرن مذکور۔

پرهیون ۔ بالفتح آرایش و دوازده ماه و آفتاب و قبل بالضم۔

پرسی خوان ۔یعنی حاضر کننده پرسی و آن اشاره ست از افسونگر و شخصیکه بتسخیر جن گرده باشد

پرزبان ۔یعنی تیز زبان۔

پرزبزن ۔آرد بیز۔

پریشانیدن ۔ باسوم فارسی بدحال و پریشان

گردانیدن و شدن و پرکردن و جهیدن و گشتن۔

پریدن ۔ بالضم پرکردن و پرشدن و پروان

پریون ۔ درد که پوست را آواره کند و درست گرداند و وجع شش ست بالخاریش که آنرا واو گویند

پزاختن ۔ با خا موقوف گداختن۔

پژمان ۔ بالفتح و قبل بالضم بازار فارسی نصیحت کردن و باز پرس کردن که تبازیش تفحص خوانند گذافی شرفنامه و فیه ایضاً پژوهیدن بازا و واو فارسی نرم و پژمردن ازین معلوم میشود که معنی این نرم شدن و پژمردن نیز ست زیرا چه آن مشتق ست ازین پژوهیدن بازا و واو فارسی مشابه بمعنی اخیر گذافی الادات و در بعضی فرهنگ ها بمعنی پژوهیده سوال کننده و نصیحتگر و دانا و هوشیار آمده است ازین معلوم میشود که آن معنی دیگر نیز زیرا چه آن مشتق ست ازین۔

پژمان ۔ بالضم بازار فارسی آرزو و خواهش دل و غیظ باشد و غیظ بعضی ست در آدمی که چون چیز خوب پیش کسی بیند خواهد که آن چیز یا مثل آن چیز او هم داشته باشد بلکه آنکه بصاحب آن چیز نقصان رسد و محروم شود و قبل با با رتازی۔

پستان ۔ بالکسر معروف که تبازیش ثی خوانند گذافی القنیه

پستان مادر بریدن ۔کنایه از حرص کردن و وجع بیتی و حق ناشناسی و دنی حقیقتی و بیوفائی

پسته شکر افشان ۔ بالکسر ای لبهای شیرین

پسر آبتین - فریدون تا قتل ضحاک با دنیا و برادرین
پسندیدن - ستودن و فوش آمدن کنایه از رغبت نمودن
پسوزیدن - بازار فارسی نفرین کردن -
پشت پای زدن - باچهارم فارسی که بمعنی اعراض کردن و منهزم شدن کذا فی الاتنیه و قاموس اگر موقوف الآخر باشد پس معنی چنین باشد یعنی پشت پای زدن و آن عبارت از غالب آمدن است و اگر اول مرکب باشد باز معنی ترکیبی و اضافی پیدا میکند و معنی ست یکی از پشت پای زدن دیگری راه آن موجب آوردن دندان ست زیرا چه مقاد و مصاب آنست که اگر چیزی را بنظر قهر و غارت بیندازی از پشت پای او داد و کنند و دوم زدن و پشت پای آن عبارت ست از تغییر -
پشت بر جهان کردن - کنایه از ترک جهان نمودن کذا فی الاتنی -
پشت همین - ای حتما همین -
پشت دادن - عبارت از روی گردانیدنست و آن بر دو نوع ست یکی بر طریق اعراض یا ناز دیگر دوم بر طریق قرار و پشیمانی -
پشتیبان و پشتوان - بامی موقوف و مضموم و شین معجمه ساکن و تای مثناة فوقانی و نون و الف و نون و بای موحده و الف و نون کذا فی الاتنی -
پشت بالفتح - تخته یا فلس -
پشتم شدن - یعنی تعرف و پرا گنده شدن -
پشتکار - بفتحتین نام مقامی که میان پیران و بسنه طرف تبریز لشکر کیخسرو شاه واقع شده و بقول بعضی فتح

کرده و اکثر سپاهان گودرزیان کشته شدند -
پشته زرین - شراره آتش -
پشته زعفران - انگشت افروخته -
پشین - نام پسر سوم بین کیقباد -
پلوان - بالضم پشتواره کاه کذا و جل بکتوبا بخط و الف
پلندین - بالفتح و الکسر پیرامون و قیل حرف نخست تازی و در ادات پلندی ست و الله اعلم -
پلنگان کوزن افگن - ماهر سه تجانس اقتضا یعنی مردان دین کذا فی الادات و معنی ترکیب شیران آهوگیر و نیز کنایه از بهادران و دلاوران
پنبه شدن - یعنی گریختن کذا فی الشرفنامه و قیمه یعنی پنبه ده پریدن مذکورست و نیز عبارت از نرم شدن -
پنبه کهن - یعنی منکر شود و محو کن کذا فی الادات
پنج ارکان - یعنی خدا توحید و نماز و روزه و زکوة و حج
پنجه تیز کردن - یعنی جنگجوئی و ستیزه کردن -
پنج اریدن - پنج اشتن کذا فی الاتنی و فتحاکم -
پنج اشتن - باشین معجمه و مفتوحه و اشتن تکبر کردن و گمان بردن و قصد کردن کذا فی الاتنی -
پند دادن - نصیحت کردن و نصیحت پذیرفتن مجهول کذا فی
پنگاشتن - نقش کردن کذا فی الاتنی و فتحاکم -
پیکان کمان - آفتاب یعنی سیاراتی که در کمان آفتاب اند کذا فی الاصطلاح الادات لیکن این ترکیب نوع سقامت ست و قیمه بر وزن دوم بابات چنانچه می آید و الله اعلم بالصواب -

پنگان - بالکسر بکاف فارسی بروزن سندان
پهلو تهی کردن - یعنی تنها شدن و از خود دور کردن
پهلو دادن - روی گردانیدن -
پهلو زدن - پیش کردن بدعوی و مرتبه با کسی
که از خود اعلی و بزرگ باشد -
پهلو کردن - یعنی گریختن و روی ادبار دادن یعنی
روی گردانیدنست -
پیچیدن - گردانیدن و خم دادن رسن و نیز
خم موی و تاب بالا شدن و خفه کردن -
پیراستن - بالفتح با سین موقوف آراستن و نازه
و دور کردن و زیادتی بریدن از درخت و مردم
زیاده از بدن و موی و باغ و داون و چرم و بافتن
و باغ و دواوات و پیرایه فارسی آراسته کردن
بدانچه باشد خواه پیرایه شود خواه نشود بیرایدن گویند
پیرامون - بالفتح و قیل بالکسر فارسی گرداگرد چیزی -
پیرامن - کلاهها بالفتح و قیل بالکسر
پیرایه - بالفتح با سین موقوف آراستن و نازه
و دور کردن و زیادتی بریدن از درخت و مردم
زیاده از بدن و موی و باغ و داون و چرم و بافتن
و باغ و دواوات و پیرایه فارسی آراسته کردن
بدانچه باشد خواه پیرایه شود خواه نشود بیرایدن گویند
**پیش

پیراهن قباکردن یعنی پیراهن یا پوکردن پاک کردن

پیرو پیمان - یعنی می انگوری که کهنه باشد -

پیرکنعان - یعنی حضرت یعقوب علیه السلام -

پیروزه پیکان - آسمان -

پی سودن - میل کردن بطرف -

پیش بین - با دوم فارسی و سوم موقوف عاقبت بین -

پیشین - بالکسر چیزیست از نقره یا که ازان کمر تا بند

پیشان - با دوم فارسی پیشانی را گویند که ازان پیش چیزی نباشد یعنی انتها -

پیش نشین - با دوم فارسی بانون یعنی واپس کذا فی المنشی فضائله و معنی ترکیب پیش نشستن و فاعل آن

پیشوای فرستادگان - کنایه از حضرت سیدنا محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم -

پیغان پیغون - با با رفارسی شرط و عهد و پیمان و هر زوکذا فی المنشی فضائله و در قنیه است پیغون بالفتح شرع و عهد و در دیوان شیخ ابراهیم قوام کنامش اصلی ست معرب بقلم ایشان بالفتح باست و در حاشیه نیز بقلم ایشان مکتوب ست پیمان و پیغون هر دو با با رفارسی مفتوح شرط و عهد -

پی فشردن - ثابت قدم بودن و استوار شدن و استوار کردن و قدم زدن کذا فی القنیه -

پیکارپرستان - بالفتح با پنجم موقوف و ششم فارسی که دوم ست کنایه از جنگ جویان -

پیکان بالفتح معروف کذا فی القنیه نیز بمعنی آسمان و آهنی تیر را گویند که بنیزه و نصل کنند و آن انواع بشود

پیکاکشکان - آفتاب سیاراتی که در کمانی مسدود آفتاب نه کذا فی القنیه و در اصطلاح ادوات بجای نون مانده است چنانچه گذشت و در ترکیب هر دو سقامت ست و اغلب کیمعنی چنین خواهد بود یعنی آفتاب سیاراتی که در کمان محدود اند -

پیکت ایگان - کنایه از بلندی و سود اگر و با و ما و ما را نیز گویند -

پیل افگندن - مات شدنست گویند پیل افگند فلان را یعنی پیل مات کرد کذا فی القنیه -

پیلیتن - با لام موقوف رستم را گویند -

پیمان - بالفتح و تحتیل با پارسی سوگند و شرط و عهد

پیمانه پر شدن - کنایه از عمر با خر رسیدن -

پیوستن - بهم شدن و نیز گویند فلان با فلان ام پیوست یعنی با او ساخت -

پیوکان - بالضم با واو و کاف فارسی عربی کذا فی القنیه -

باب الواو و فصل فی الفارسی

پالو - رخ کذا فی الدستور -

پرتو - روشنائی هر چیزی کذا فی المنشی فضائله و لیکن در اصل پرتو چیزی را گویند که وجود او بذات او نبود بلکه وجود او بسبب وجود چیزی دیگر باشد چنانچه بعضی موحدان میگویند که وجود عالم پرتو وجود باری تعالی ست بذاته وجود ندارد بلکه روشنائی را

کہ پرتو میگویند وجود عالم بدین میگویند کہ وجود آن روشنائی از چیزی منورست و بمعنی آیت و صفت ہم بنظر آمدہ

پرستو - بفتحتین مرغیکہ ہندش بجکاراج گویند کذا فی فرہنگ فخر قواس در شرفنامہ ست مرغکی ست سیاہ و سپید کہ بخانہ و در یچہ پیلی آرد و او را فراشک نیز گویند -

پرمیو - بالفتح چہارم فارسی زمینی ست معروف کہ بول بسوزش و درد شود کذا فی القنیہ اقول این را سوزاک گویند اما پرمیو ہفدہ نوع میشود و چہار از ان لاعلاج ست و باقی بتداوی بہتر میشود و آن منی خام کہ برابر پیشاب می افتد و پیش از پیشاب و یا بعد از پیشاب بعضے بزنگ سپید میشود و بعضے مانند چوب از خشکی فرود پیشاب می افتد و بعضے سرخ میشود و بعضے زرد و بعضے سیاہ -

پرنو - جامۂ باریک کذا فی زفانگویا و در ادات الفضلا با با تازی بمعنی و با ہمی منقش و نہایت نزاکت و لطافت

پسندیدہ رو - بفتح را یعنی پسندیدہ روش کذا فی القنیہ اقول معناہ خوش رفتار و خوش رو و مذہب مورخ

پوپو - ہمان پوپک مسطور -

پہلو - بفتح یکم و سوم نام ولایتی و مقامی کہ پہلوی زبان بدان منسوب ست و پہلو بضم سوم راستا و جہت و حکم مردم و بمعنی سخت نزدیک آید و نیز مرد توانا و دلاور و بزرگ و ضابط و درشت -

پیشرو - بالفتح پس رو و مقتدی -

پیشرو - معروف و فاعل آن و امام و مقتدے

پیغو - بفتح اول بر وزن و معنی پنگو باشد و آن ولایتی ست مشہور و نام ہر کس کہ بادشاہ آن ولایت شود و یکبسر اول پرندہ ایست شکاری و جانور جلیس باشہ و نیز منقار مرغان -

پیلو - بالکسر نام درختی ست کہ از بیخ آن مسواک کنند کی تلخ بود و بتازگی آن را اراک گویند و بعضے تفاوت مسطورست کہ پیلو با درخت اراک ست -

پیسو - باو او فارسی جغرات چکیدہ عربی نزاقط خوانند کذا فی الادات و نیز جغرات خشک شدہ کہ ہنوز مسکہ از بیرون نیاورده باشند -

پیو - باو او فارسی کلوخ -

پیوستہ برو - یعنی پیوستہ ابرو -

پیہو - جانوریست خرد کہ خون از اندام مکدوران

لغت فارسی ست کذا فی القنیہ -

باب الہاء

فصل فی الفارسی

پایمہ - الفتی ست حلوائیان را کہ مند کرا نیز گویند

پاجامۂ پاشامہ - دو مرد موقوف معجمہ معروف آنکہ اورا تنبان و شلوار گویند کذا فی الزفانگویا -

پاچیاہ - چاپک جولاہہ کہ در وی پا پیش نہند -

پاچنامہ - بمعنی لقب آمدہ -

پاچہ - باجیم فارسی معروف بتازیش کراع خوانند

پاخرہ - باخا مرموقوف نشستگاہ کہ پشین و خانہ راست کنند ہندش روئیہ خوانند -

پاخسہ - باخا مرموقوف و سین مہملہ رستہ باکہ ہندش روہ نامند و در فرہنگی مرقوم ست کہ چیچہ چیز

پادشاه و پادشه - کلاهها باشین و دال موقوف و کاف فارسی در پهلوی
بزرگ و پایمه و دارندگی تخت و اورنگ باشد -

پاده - کوبان و نگاهبان و گویند رمه گاوان و
اینجاست که کوبان را باوبان گویند کذا فی القنیه
و در لسان الشعرا نکوهست بمعنی چراگاه سپان و شتران

پاره - معروف و رشوت کذا فی الشرفنامه و در
زفانگو یا بمعنی زاده یعنی مولود نیز آمده است و استعمال
آن مرکب بدینچنانچه گویند شیخ پاره و محمد پاره یعنی
شیخ زاده و محمد زاده کذا سمی من ابل الاسان -

پارینه - یعنی ازان سال گذشته و نیز بمعنی کهنه آمده

پازده - بازار فارسی همان پاچه گذشت -

پازنامه - معنی پاچنامه که لقب و قرین باشد -

پاسره - زینی را گویند که مناسب باشد و در وجه
اختراعات بسیار کرده بزرگان دهقانان ایشان حاصل
آمده صرف اختراعات یونانی کنند -

پاشنامه - باشین موقوف بوزن شاهنامه
یعنی لقب قرین و همال باشد -

پاشنه - باشین موقوف معروف و در قنیه
مذکورست که عقب پای و عقب کفش -

پاشنگ - خوشه که بدیک انگور باشد و بهر چیز که بجهت تحکم
پاغره - سنان زمست که ازان زمستی دیگر متولد شود و
در بنگاله مدرسه دبیرستان و کلوشتل خلوا گرده چون
دیر کشد پخته گردد کذا فی الادات -

پاکنده - پنبه بهر زده و گرد کرده رسیده کی هندی

پاگانه - یعنی بام بلند کذا فی الزفانگو یا در شرفنامه

مذکورست باسوم موقوف و کاف فارسی در پهلوی -

پالاینده - افزاینده -

پالائیده - افزوده -

پالوانه و پالونه - بالام موقوف همان پالون گذشته و قیل شراب
مدر ادات ست پالوانه بابا بر فارسی مرغیست سیاه
و سپید مقدار گنجشک کوتاه پا می و بر درخت و دیوار
بنشیند و اگر زمین بنشیند بدشواری تواند پرید -

پلوانه - بالام موقوف همان پستوکه گذشت
کذا فی الشرفنامه و در زفانگو یا بمعنی فراشک -

پالوده - چیزی صافی و مروق که از نشاسته پزند
و با شکر قند و عرق عرب آنرا فالوده نامند خلاصه
و حلوائی در غایت شهرت و در قنیه آورده است که
آنرا اگر از انجان گفته اند اگرچه حلوائی سبکی دارد
از نیکه نازک و لرزان ست و بعضی گفته اند از بهم گرفته
پانه - چوبکی شبیه که شیر در خارند تا دلبته کشوده نگردد

پانیده - افزوده و چیزی صافی و مروق که روغن خلاصه

پانی افراه - همی افزاینده و مرتبه

پانیه پیش - بیشه و تاوان نامی بازاری که در زمین
آنرا بفتحی گویند کذا فی الاسامی -

پاینده - چیزی که عنان را بدان بندند و قبض کش
استوار و رسن و امثال خیمه که استوار بندند -

پای کشاینده - همی گریزاننده -

پایگاه و پایه گاه و پایگه - کلاهها با کاف فارسی
مرتبه و صف نعال و جای بستن استران -

پاینده - انچه فنا پذیر نبود و باقی بود همیشه و بمعنی

جاوید و دائم و مدام هم باشد همچو بهشت و دوزخ و اهل آن و عرش و کرسی۔

پایه - مرتبه نزد سلطان و بمعنی بنای عمارت هم آمده و در زبان که هنگام بدر رفتن پای بر وی نهند

پدروزه - بفتحتین و پدمه بالفتح حصه و بهره و در لسان الشعرا مندجست که پدرزه چیزی را گویند که در جامه یا دراز اگره بندند کذا فی الشرفنامه و در نسخه لسان الشعرا که نزد بنده است دران مذکورست پدرزه و پرزه بوزن هرزه چون نقی هرزه کنی چیزی که در جامه و یا دراز اگره بندند کذا فی الشرفنامه انتهی بمعنی گویند لطیفی باشد که آنرا در رومال و لنگی بندند و آن را از جائی بجائی برند و آنرا ازلگ گویند و نیز هر چیز گره در رومال و لنگی بسته باشد چه آن رومال بسته را مجموع پدرزه خوانند۔

پدمه - بوزن پرمه بهره اوّل الذکر معلوم می شود که در شرفنامه پدرزه و پدمه را از قبیل مترادفات آورده است غلط است بلکه مترادف پدرزه پرزه است چنانچه گذشت و الله اعلم بالصواب۔

پده - بفتحتین درختی ست که ابرش نبود و بارش تلخ نیز خوانده اند و بالضم گیاهیست نرم و سبک که زیر نقش نهند و جامه نیم سوخته که آتش در روزه گیرد۔

پذیره - بکسر تین پیش کسی رفتن و امر کسی را پیوا کننده پیش رونده و بمعنی پیشواز و استقبال کسی یا چیزی یا فرمان باشد و بمعنی قبول کردن و فرمانبرداری نمودن و بمعنی بگذر هم دیده شده۔

پدرعروه - بازار ساکن و بیم مضموم یعنی تیمار۔

پیرازده - بالفتح بازار هوز موقوف غده آرد خمیر کرده که بندش پیژه خوانند کذا فی اللغتین و فیها پاره خمیر کرده که بندش بمیت نان پزیدن گرد کنند و آنرا ازوار نیز گویند بتازیش قدر و قوله نامند۔

پیراشیده - از هم جدا شده و پریشان شده و بیخود گردیده و برباد داده۔

پرداخته و پیرداخته - خار سابق موقوف ساخته و آراسته و مرتب کرده و موجود و خالی کذا فی الشرفنامه و نیز بمعنی انگیخته و ترک داده و باکسی درساخته و در گرده است یا مفعول پرداختن ست۔

پرده - بالفتح انچه درمیان حائل بود از جامه و غیر آن و پوستے رقیق که بر بیضه بود و نیز پرده سرا و بمعنی ملک الاملاک نیز آمده۔

پرزه - بالضم پاره افگنیم و ریسمان که از جامه و دیبا کنند و نور بردارند۔

پرستنده - عابد و خدمتگار۔

پرستیده - انچه او را پرستند و ستایش کنند بحق همچو خدا یعالی و بباطل همچو بت و پیرته بکسر۔

پرسه - پرسیدن و بعیادت بیمار رفتن۔

پرکاله - پرده از هر چیزی جدا کرده و قطعی که در جامه دوزند و قطعهٔ جامه و غیر آن۔

پرگنده - با کاف فارسی مختصر پراگنده۔

پرگنه - بفتح کاف فارسی و قلب با کاف تازی مذکور اغلاطی که عطاران سازند بتازیش وزیره خوانند

و معنی لغت دیگر در نهایت شهرت کذا فی اشرف نامه
و در اوقات ست پرگنه ماکان فارسی پاره زمین که از آن
باج و خراج یکسال آید و در بعضی دیار عرفا پرگنه
دیهی و قصبه را گویند که چند قریات از مضافات او باشد
و خراج آن قریات در انجا جمع شود -

پریموده - نام پسر ساوه شاه -

پیروار - آنکه او را پیدا نیاید و فریب با تاز این سمین
گوید کذا فی القنیه -

پیروانه پروانگ - حاجب بست که شب و روز با
شمع زند و سوخته شود و در راغ نیز آنکه متوسط امرا
امر بود و معنی ترکیب فراغت ندکذا فی اشرف نامه و نیز
مرکب است از پیر و انه یعنی پیمانه کذا قلت و در تحفه سامی
پروانه و پروانگ پرنده و هوالذی یقدر قدر الامر
و نیز نامه که فرامین بدان نویسند چنانچه فرمان سلطان
پروند - بسته قماش و التحف جامه کذا فی اشرف نامه
و در زفانگو یا بدینی بر وزن عمل یست و در لسان الشعرا
مذکور است با فتح و را معلوم و واو و نون بر وزن
ساکن و دال مفتوح -

پیره - با فتح و الف و شکون پرای گرد گرفتن شکار
و جز آن و الف زائد و پرنده نکلید و برگ کاه روی به
پختگی آورده و ضد تازه کذا فی القنیه و در زفانگو با
معنی ثانی نیز آمده است -

پیر دلیره - با زاء و دال و فارسی نرم شده کذا فی شرفنامه
اقول این پیر دلیره است پس باید که معنی آن
دران باشد و معنی این دین سبب اشتقاق -

پیشرو و هنده - دانا و نصیحت کن و خواننده و سوال کننده
پیشه - بابا و زاء هر دو فارسی زمین پشته بلند و استر
قبا و جنگان کذا فی الادات -

پسته - بالکسر میوه ایست مشهور که از بلاد
آید و آنکه دهنش کشاده بود و در پسته خندان مانند
و بستعاره بر دهن معشوق نیز اطلاق کنند -

پسر بچه - با کسر و چیم فارسی معروف یعنی بچه کاره و سفله

پسندیده - بکسر تین برگزیده -

پشت خم گرفته - یعنی کوز و راکع و خاضع کذا فی القنیه

پشت تاره - با زاء موقوف سلک مروارید پشت
که تاز بش مطلب خوانند -

پشته خانه - پرنده سخت باریک که جامه بدان بگیرند
تا پشه دران در نیاید و آنرا کلمه خوانند کذا فی القنیه
اقول پشته خانه مثل چیز کست میشود که چیز میدهند
عجوزگان را بهندوی آنرا سهرنی مینامند و در زفانگو
اگر آن دارند و نیز درخت سدر که بعربی شجره النبق
پشکاله - بفتح کاف کلک کلیدان گویند کذا فی زفانگو با
پشه - معروف و آنرا زیاده از چهار و زعمر نباشد
و کعب الاحبار گوید که عمر پشه از سه روز بیش نبود و در
مؤید الفوائد است پشه از زمین پنبه که از مرغزار ها خیزد
پشمینه - چیزیکه در دامن جامه دوزند و بسیانی که
دروی کشند و چیزی که میان تیغ و دسته کارد وصل کنند

پغنه - بالفتح پایه زینه و نردبان -

پلغنده - بالضم بمعنی فراهم آورده و بر بالای هم نهاده
و بفتح اول یک بسته و یک لنگ بار دیک پشته ارده

و یک لقمه را اسباب را گویند و بلغنده بمعنی فیوه و تخم مرغ
که درون آن صنایع و گندیده شده باشد چنانچه گویند
بیضهٔ مرغ را بلغنده کرد ای گنده کرد و بچه نیاورد -
پلمه بالفتح بهانه و در فرع گفتن و متهم کردن -
پلته مشد و کفه و پله درختی معروف که آنرا اینجا پلاس گویند
پنجاه بالفتح اعتکاف باد و تر سایان و آن پنجاه درست
چنانکه اهل سنت و جماعت را چهل روزست -
پنجپایه - جانوریست آبی که در خشکی پای رود و
پنج پای دارد و بتازی سرطان نامند و هندکیکڑا گویند
کذا فی زفانگویا -
پنجره - بالکسر چیزی که در و مرغ دارند و نیز سوراخی
و یا دری که از خانه و کاخ بجانب بازار و کوی
دارند و در شرح مخزن ست پنجره قفس و موضع
دیدبان بر کشتی و جهاز -
پنج شعبه - باسوم موقوف حواس خمسهٔ ظاهره است
یعنی سامعه باصره لامسه ذائقه شامه -
پنج نوبت شاه - ای پناه گیرنده بصلوات خمسه
کذا فی القنیه -
پنجه گربه - نام گلی ست در ولایت خراسان
برنگ روناس مانند پنجهٔ گربه و آنرا بید مشک نیز گویند و
بتازیش خلاف بلغمی نامند -
پنجه - بالفتح نوعی از رقص عجم که دستها یکدیگر گرفته
رقص کنند کذا فی القنیه و این لعب دختر گانست
که بهندوی آنرا یهودی نامند و نیز پنجه دو پهلوانانکه
دست یکدیگر گرفته زور میکنند و میگویند پنجه بگیریم
و آن پنجه عبارت از پنج انگشتانست و اگر پنجه بر وزان
هفده بود مختصر پنجاه باشد -
پنجه بر هم تافته - ای پنجه بر هم پیچیده و گره زده
پنجه بر تافته - ای پیچیده و گسترانیده -
پنیر کیسه - یعنی پنیری که در غربیله بود و سوده و
ریخته شود و کیسه و غربیله آنرا گویند کذا در انجمن ارا
پودنه - بالضم بستنی معروف که برگهای او را بالای
طعام بدارند و نیز خام بخورند لذیذ بود بتازیش نعناع گویند
پوده - سخت سوده و ریخته و در اوات ست که بمعنی
گنده و ضایع ست -
پوره - باواو فارسی تنهٔ درخت و قیل پورای پسر
پوزه - پیرامون و گرداگرد دهان -
پوسانه - قرو تنی کردن و بزبان شیرین کسی را فریفتن
پوست پاره - باسین قلم موقوف و باء فارسی
آن پارهٔ پوست که کاوهٔ آهنگر بوقت کار آهنگری
بر کمر بستی و بنگام غدر ضحاک آنرا بر سر نیزه نهاده
بر سر فریدون داشته و کیفیت آن در شرفنامهٔ
منیری مسطورست -
پوست گاله - چیزیست زیر دنبه گوسپند و پوست
مقعد گوسپند که بتازیش حمیره گویند کذا فی زفانگویا
پوسیده - باواو فارسی سخت سوده و نزدیک
ریختن شده -
پوشینه - باواو فارسی سرپوش هر چیزی -
پویه - باواو معدوله نوعی از دویدن که متوسط
باشد و بتازیش جنب گویند کذا فی القنیه لیکن در استعمال

باو او فارسی مشهور ست -

پسنانه - بالفتح جانوری معروف وقیل بابتازی وآبزاکپی نیز گویند وفیز کلیچه روغنی -

پهنه - بالفتح گوی بازی کردن کهندش لیتو خوانند وفیز آن چوب که مانند کفچه بود وبدان گوی بازی کنند بتازیش بلبطاب گویند

پیاده - معروف ست که بمقابل سواره باشد و کنایه از مردم بی سواد که فضل علم وکسب نکرده باشند ونوعی از درخت بید وتاک انگور ابود ونام یکی از مهره های شطرنج ونیز نام گلی ست -

پیاله - قدح وکاسه که بدان شراب نوشند -

پیچه - بابا بجیم فارسی طره زلف وکاکل ونیز گیاهی ست کبخ ندارد ومدرختی که درپیچد خشکش گردانند بتازیش شقاقل نامند وهندی کاس پل خوانند کذا فی شرفنامه ودر قطینه مندرجست که پوشش بالای خانه راگویند بتازیش کندبالضم گویند ودر لسان الشعرا مذکورست پیچه طره موی که کحورات بر کلمازند وپیشانی ودر ادات آورده اپوشش جامه وبی سر که نیز ودر سر وعذار وپیشانی پیچیده می نهند برای زیبائی روی وقیل موبند تم لفظا ودر بعضی کتب ترجمه خقاص پیچه نوشته اند وآن رشته ایست که بدان موراپیچند ونیز بعضی پیچه نام پیرایه ایست زنانه وضع ومکلل که بر کلاسا عروسان می زنند بهندی آنرا جونه گویند وبعضی طره آن پاره معدن پیشکن که از سر علحده شده بر پیشانی

بابر عذار حلقه زده آویخته باشند وآن نهایت خوب زیبائی نماید ودر زفانگلو یا ترجمه کومین بکاف تازی وچه بجیم فارسی نوشته است -

پیراسته بابا بفارسی وسین موقوف آراسته و نازیبا بریده وقیل بالفتح

پیرایه پیراه - کلاهها بالفتح انچه بدان زینت افزایند وزیب ونیکوئی -

پیر چهل ساله - یعنی ملائکه وعقل نیز آدم علیه السلام

پیرزده - بفتحتین همان پدرزده یعنی ازپیر گذاشتی شرفنامه اقول ازین معلوم میشود که پدرزده نادرست وفیز چنین نیست چنانچه گذشت درانت آن -

پیرزنه - جنسی از به هر کانی سبز فام -

پیره - یعنی پیر آمده صفت جان بزیادت ها -

پیسه - بابا بفارسی سیاه ودر سپید هم آمده است که بتازیش ابلق خوانند وهر رنگی که با سپیدی آمیخته بود

پیش خانه - بابا بفارسی وشین موقوف رواق که پیشگاه خانه باشد ونیز ایوانی که در سر پشته دو سایبان باشد

پیشگاه پیشگه - کلاهها بابا وکاف تفضیل شین موقوف صدر ونیز زیبا وچه وجا خانه که در صدر بگسترانیدش کذا فی شرفنامه ودر قطینه مندرجست یعنی محراب مسجد ومصدر مجلس وآزادشگاه نیز گویند

پیشکاره - بابا بفارسی تفضیل شین معجمه موقوف فراشگاه

پیشه - بابا بفارسی کار ونیز حرفت -

پیشواره - یعنی آن دست برگشن که در سر بست بابشد ودیگر پیرایه ها از پس لم یذکر -

پیغاره - بالفتح وقبل با بار فارسی سرزنش وطعنه کذا فی القنیه ودر ادات مزفانگویا بمعنی دشنام نیز مذکور است -

پیغوله - بالفتح باو او فارسی گوشه خانه وگوشه چشم

پیکان - مقراضه - بالفتح آن پیکان که آنرا دوشاخه گویند -

پلسته - با بار فارسی وسوم مفتوح خسارهٔ ساعد

پیله - با یار فارسی کرم ابریشم که تخم ابریشم است وقبل با بار تازی وپیله بوزن حیله بیم که با فون بار زخم برآید ونوعی از گیاه - وار وقبل حرف نخست تازی کذا فی شرفنامه ودر ادات مذکور است پیله با بار تازی فقط ریم وکرم افریشم که تخم افریشم است وبعضی با بار عربی هم گویند ودر قنیه نوشته که پیله با بار تازی هر دو فارسی زمین کشاده وخشک که درمیان آب درشاخه بود ونوعی از گیاه دارو که در لب آبها باشد اصل ابریشم امیر اسدی نوشته است که پیله آن بازیچه باشد که تخم ابریشم اندر وباشد وپیله بوزن حیله ریم که وزنون بود وگیاه دارو تم لفظه -

پیواره - با یار فارسی غریب تنها وبعضی با بار عربی گویند واین درست تر است وپیوه هم ازین است کذا فی الادات -

پیمانه - قنینه وکیل که بدان هر چیزی پیمایند کذا فی زفانگویا ونیز پیاله را گویند واز شیخ محمد خضری ساعت که پیمانه آوند شراب که بدان شراب به پیمانه

پیوسته - با بار فارسی وسین مهمله وتاء فوقانی بر وزن فصیل وفصیله

پیوده - هزار - را گویند -

پیوسته - بهم شده ضد منفصل ومسئله دائم وکسی را نیز گویند که از بسیاری گریستن سخن گفتن نتواند واگر گوید گرد وخیش افتد ومعنی بلا فاصله ودرهم بسته وپیوند کرده شده نیز آمده -

پیه - بالکسر معروف است که بتازیش شحم خوانند ونیز بمعنی کبر وغرور آید چنانچه گویند فلان در پیه خود می میرد یعنی از کبر خود در اندوه است کذا فی القنیه بفتحتین وفضای هوا مجوره بمعنی پسر وتابع آمده -

باب الیاء

فصل فی الفارسی

پارگی - با بار فارسی وواو معروف وکاف فارسی فوجگی

پالاتی - اسپ بارگیر -

پالاهنگ - اسپ نیز اسپ جنیبتی را گویند وبمعنی افزای وصافی کن وصافی شده وافزاینده وصافی شونده وصافی کننده نیز مستعمل -

پای - معروف وپاینده وبمان وبایست وفرود هر چیزی وبماننده وتوانای وبیخ درخت وبنیاد دیوار

پای برجای - بمعنی ثابت قدم بودن باشد -

پابازی - بمعنی سوزش ودرد باشد -

پابین پرستی - کنایه از طاعت وبندگی وخدمتگاری باشد -

پای گزاری - کنایه از مددگاری باشد -

پای مردی - دستگیری کذا فی الفرهنگات ودر ادات بمعنی شفاعت وقوت مرقوم است -

پایندانی - میانجی گری که تبازیش ضمانت گویند

پتتنی - طبقے از چوب که غله بدان بیفشانند -

پاکی - طهارت و صفا و تمام شدن و استره سر تراشی

پذیرای - فرمانبردار و شنوندهٔ سخن و پیشرو و قبول کنندهٔ فرمان -

پرده دخانی - کنایه از شب تیره -

پرستشگری - باکاف فارسی مفتوح یعنی عبادت و خدمت آورده -

پرستندگی - باکاف فارسی مکسور بمعنی عبادت و خدمت باشد

پرندگی - باکاف فارسی مکسور چیزی پوشیده و زنی که نامحرمان پرده بود تبازیش مخدره خوانند یعنی مستوره و در اصطلاح الشعرا مذکور ست جانب و پرده در اقول این لفظ مرکب ست از پرده و از گی که بمعنی بودن ست چنانچه بندگی و آزادگی و پایندگی و فرخندگی یعنی بمعنی مصدر و مصدر روا ست بمعنی فاعل یا مفعول باشد و بمعنی لفظ پردگی هم ازین قبیل ست -

پرده ایزدی - یعنی حجاب اللہ -

پرگندگی - باهر دو متجانس فارسی دال موقوف مختصر پراگندگی -

پرنیان خوئی - نرم خوئی و خوشخوئی -

پرسی - معروف کذا فی شرفنامه یعنی جن اگر بفتح با باشد و بالضم چند خلد یعنی پربودن و نیز بمعنی پرستی و در هر دو لغت مشدد و مخفف هر دو آمده است و نیز مضارع پریدن چنانچه گویند اگر بر هوا پری بگسی -

پژدی - مانا از تبازی مردم فرومایه از مردمان کهتبازی ارازل گویند -

پشمک قندی - بالفتح کنایه از حلوائے پشمک ست کذا فی العلمی -

پنداری - یعنی تصور کنی -

پولادغندی - باواو فارسی نام دیوی ست مازندرانی -

پولانی - باواو فارسی نوعی از آتش آرد باشد

پوی پوی پویه پوی - یعنی شتاب شتاب

پهلوانی - لغت آتش پرستانست و آنرا پهلوی نیز گویند و نیز پهلوانی زردآلوی ست که مخصوص در شهر نیشاپور شود -

پهلوساری - یعنی هم مرتبه و هم نشین و موازی

پهلوی - همان پهلوانی مسطور -

پی - بالکسر مخفف پیه باشد که در چراغ افروزند - و قیل بالفتح پی معروف که کمان بدان استوار کنند و سینه و قدم و نشان پای که نقش قدم ست و در ادات بمعنی قصد نیز ست -

پی بزنی - یعنی قدم بر قدم و اثر قدم بر اثر قدم و این کنایت از متعاقب رفتن ست -

پیازدشتی - نام دوائیست که آنرا بعربی بصل الفار خوانند اگر بوش بجوزد بمیرد -

پیازکوهی - باضافت پیاز دشتی ست یعنی پیاز

پیرایی - بالفتح و قیل بابای فارسی آرائے

وم و آراینده و پرنده -

پیر خدای - یعنی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه

پیر زمی - رخت و اسباب فیروزی فروشان -

پیروزی - باواو فارسی آرمی هرچه فرهی برآمدای وروای حاجت که بتازیش ظفر خوانند و واوات با با اقول و واو هردو فارسی ست -

پیشیانی - باباء فارسی معروف و نیز بمعنی قوت و صلابت و شوخی کذا فی الشرفنامه -

پیش پای - یعنی بجائی که پای پس بود -

پیشدستی - باباء فارسی و شین معجمه قوت سبقت -

پیشگشتی - باباء فارسی و شین موقوف نیز بمعنی سبقت

پیشی - باباء فارسی و شین منقوطه بمعنی پیشدستی آمده که سبقت باشد -

پیشگاهی و پیشگهی - هردو باباء فارسی و شین ترشت موقوف و کاف فارسی مرتبه بلند و صدر و آنچه روزه دار در وقت افطار خورد صد سحرگاهی کذا فی القنیه -

پیمانه کشی - ای سبوکشی و نیز شراب خواری -

پیک را یکانی - بالفتح باکاف فارسی ماه و سود اگر و راهگذری کذا فی القنیه -

پیک هوائی - یعنی ابر -

پیلپای - همان چپایه کشی یعنی پیاله شراب و سخت بزرگ و بمعنی صراحی نیز آمده است -

پیکانی - بالفتح جنسی از لعل و نیز نوعی از نوشادر

پینگی - بالکسر غنودگی سبک -

پیوستگی - وسیلتی کذا فی القنیه منقول از زفانگو یا اقوال بمعناه تو سل -

پیوسته گری - با هفتم فارسی ای پیوند گری

پیوگانی - بالضم باواو و کاف فارسی عروسی شوی و بالضم باواو فارسی عروس کذا فی زفانگویا

کتاب التاء

البقرة التی تحلب قائما یعنی گاوی که دوشیده شود همیشه و بحساب ابجد چهار صد باشد متحرک و ساکن بمعنی تو و ترا و شما آید و نیز بمعنی خود بود و نیز بدل دال آرند چنانکه گویند و فتیت و رکویند و فتید و این لغت خوارزمیانست و در اصطلاح شطاریان اشارت از سخت ست که دم را از سخت نافی سخت دراز کشد ازان حرارت افزاید و در اصطلاح عبد الرزاق کاشی کنایت ست از ذات باعتبار تعینات و تعدد او

باب الالف

فصل فی العربی

تاتا - آنکه زبانش در تا آویزد یعنی وقت تکلم تا تا چند بار تکرار کند بعد آن کلمه ادا کند -

تبرا - پیش آمدن و بری شدن و اصل این تبری ست

تختا - خاک پاشیدن و خاک زدن بر روی کسی و چیزی انداختن -

تدرا - بالضم قوت و توانائی تمام -

ترابا و تربا - باباء ابجد خاک و زمین -

تقاضا - طلب خواهش -

تکا - مرد بسیار تکیه کننده -

تلقا - بالکسر دین و بالفتح جهت و برابر -

تمخیشا - نام دیهات و در دستور مسطور کہ نام یکے از اصحاب کہف -

تمنا - آرزو کردن و دروغ گفتن -

توا - ہلاک کردن و ہلاکت -

توتا - بالفتح محبت و دوستی و بالکسر تصرف کردن و دست یافتن -

توتیا - معروف یعنی دوائی ست کہ برای روشنائی چشم بکار آید و در شرفنامہ ست کہ از کان سازند و قیل اگر توتیا سبز باشد آنکہ آرایش کردہ و چشم کشند روشنائی بخشد این منقول است از فانگویا -

تہمجا - انگو آرایش کردہ و ساختہ و نیز در عربی ہیجون گفتن منقول از زفانگویا -

تیما - بالفتح والمد دشت و بیابان کہ رونده در آن حیران میماند و نیز نام موضعیست -

تیہا - بالفتح والمد بیابان -

تمقتا - بمعنی دشمنی نمودن -

تا - خاک نرم و آوند شراب -

فصل فی الفارسی

تا - ترجمہ حتی ست و بمعنی تو ہم نیز آید و نیز برای تاکید آید چنانچہ زنہا یعنی برای استحضاری کلام و بیداری متکلم و در علمی اعلام بین کردہ ست کہ در اصطلاحات تا بمعنی بسیار آمدہ ست -

تا فسیا - دارو ئیست و گویند جمع سداب شتی کذا

تاپسیا - بمثلہ -

تراترا - ای ملوثان دنیا و فاسقان -

ترسا - بالفتح طائفہ آتش پرست کہ قوم عیسے علیہ السلام اند بتازیش نصرانی خوانند و جمع این ترسایان کہ پایان می نویسند غلطست بلکہ ترسا آن ہمزہ باید نوشت در یک نسخہ ملا جمال حسینی بدین نمط کتابت دیدہ شدہ فقط کذا فی الشرفنامہ اقول این غلط نگویند بلکہ اینجا ہمزہ را بیا بدل میکنند برای تخفیف الملا این را در عربی نظیر ست چنانچہ خطایا و مطایا و در فارسی ہر جا کہ ہمزہ میان دو الف واقع شود یا مکسور باشد مفتوح را با ماقبل او روا ست کہ بدل کنند بیا چنانچہ در سہاب و بیامد و رای آن میگویند ترسایان علیہم اللعنۃ در کف بے خود نام حضرت رسالت صلعم می نویسند و در قرآن یا و خواند ایشان را غلط نیفتد و در مؤید الفوائد آوردہ ست کہ رسم کتابت ایشان برخلاف عادت مسلمانانست یعنی از چپ آغاز میکنند و بسوی راست میروند چنانچہ این زبان کافران می نویسند -

ترکمپایی را یعنی از چپ آغاز میکنند و بسوی راست میروند چنانچہ سخن گویم و لقمہ در دہان نہم

تصحیف قبا ای فی ما کذا فی الشرفنامہ و الصحیح **تقلیب بقا** ای قبا -

تمغا - بالفتح نشان و داغی کہ بر ران اسپ نہند و باج کہ از ابنای سبیل بستانند کذا فی الشرفنامہ و در قصیدہ مذکورست تمغا بالفتح مہر کہ بر چوب کنند و باشد

بجهت انبار و جز آن تبازیش رسم رستم خوانند
کذا فی الصراح بهندش چهاپه نامند۔

تنگلوشا - بالفتح با کاف فارسی علم خانه رومیان
در صور تگری غیر از سنگ و رزفانگو یا تنگلوشا در بابا
نار مشلشه نیز آمده است۔

تنگه بغرا - جنسی ست از طعام از آرد و فطیر کرده
مثل تنگهای نقره می سازند و بغرا می پزند کذا فی

تنها - معروف ست کذا از مفرد بودن باشد و
بمعنی اجسام نیز آمده چه تن بمعنی جسم ست۔

تن محرم آسا - ای تن بر هنه کذا فی القنیه
اقول شاید که بنا بر آنست که در لفظ محرم سیج
نقطه نیست بخلاف اسامی ناحمای دیگر که منقوط اند
و الله اعلم بالصواب۔

ته و بالا - یعنی زیر و زبر و نیز عبارت از بیقراری
و اضطرابی ست کذا فی القنیه۔

تیلا - بالکسر چیزیست و نیز چیزیکه منقش و بالفتح
اول جعل منقش بر خط و خال۔

تینا - بلغت ژند پاژند گل را گویند۔

تیبا - بزبان ژند پاژند آهو را خوانند و
بتازی ظبی خوانند۔

تیما - بالفتح دشت و بیابان و الله اعلم بالصواب

باب الثاء المثلثة و فصل فی العربی

تادیب - ادب کردن و ادب کردن۔

تب و تاب - هلاکی و هلاک شدن و بیقراری

ترتیب - خاک آلود کردن۔

تجاوب - از یکدیگر جدا شدن۔

ترتیب - سرزنش کردن و مذمت نمودن

تجریب و تجرب - آزمودن۔

تجنب - جنب شدن کذا فی التاج و بمعنی
دور شدن مضارع تجنیب ست۔

تخریب - خراب کردن کذا فی التاج یعنی
متفرق کردن۔

تذنیب - دنبال کردن چیزی۔

تذنب - از باب تفعل و بنالهٔ دستار گذاشتن۔

تذهیب - زراندود کردن۔

تراب - بالضم خاک۔

ترب - بالفتح خاک بر چیز کردن و نفتیمین و ریش
شدن و خاک آلوده شدن و بالکسر و بالضم بمعنی

ترتیب - بالفتح وجه و از پس یکدیگر فال گرفتن
و مرتبه بمرتبه آوردن۔

ترغیب - راغب کردن و رغبت نمودن۔

ترکیب - نهاد آدمی و جز آن۔

ترهیب - بالفتح عبادت کردن و راهب شدن
بمعنی عابد نصرانی شدن۔

تعجیب - شگفتی نمودن۔

تعذیب - عذاب کردن۔

تقریب - بالفتح پی در پی فرستادن موی بوقت
و آب و زنجبیل کردن تا در زمانی آب استوار گردد

تصلیب - بالفتح سخت گردانیدن و بردار
کردن کسی را و نقشی مانند صلیب کردن بچیزی

تضریب - بالفتح بدانگیزی کردن میان مردم و انداختن مردم را بجنگ و خصومت یکدیگر -

تطریب - بالفتح آواز خوش آمیذ کردن -

تطرب - بطرب آوردن کسے را -

تطیاب - بالفتح پاک شدن -

تطیب - خوشبوی کردن -

تعب - رنجور شدن و نیز رنج و مشقت -

تعریب - سخن غیر عربی را عربی کردن و پاک گردانیدن سخن را از خطا در اعراب و سخن گفتن از کسے و رو کردن سخن کسی را با کار -

تعصب - پشتی کردن کسی را و خویشاوندی کردن

تعاقب - از پی یکدیگر در آمدن و کسی انگشت او گرفتن و از پی چیزی بر رسیدن و عاقبت نیک یافتن

تعقیب - از پی در داشتن و آمد و شد کردن و در کاری سجده و نشستن پس از نماز از بهر دعا چنانچه در حدیث است من عقب فی صلوته فهو فی الصلوة

تقارب - یکدیگر نزدیک شدن -

تقرب - نزدیکی جستن و نزدیک شدن و بت بر تهیگاه نهادن -

تلعب - بازی کردن -

تناسب - با یکدیگر خویشی داشتن و در صحت اصلاح فضلا سخن با مناسبت گفتن -

تهذیب - پاکیزه خلق کردن و آراستن نظم و نثر و امثال آن -

فصل فی الفارسی

تاب - روشنی ماه و آفتاب و فروغ هر چیزے که روشن بود و گرمی آن و توانائی و نیز آن پیچ که در زلف خوبان و شاهدان و در رشته افتد و در زفانگویا بمعنی فوج و رنج نیز آمده است و در استعمال بمعنی غرور و غصه و تقویت هم می آید و در لسان الشعرا بمعنی طاقت هم آمده است چنانچه گویند او تاب بادشاهی دارد بدان تاب میکند اما را تاب آن نیست و این همه معانی در یک غزل کاتب آمده است که مطلع او اینست ؎ بتا تاب رخت چون آفتاب است ز تابش جان من در تب و تاب است و بسبب تطویل ثنای غزل اینجا ترک افتاد -

تب - زحمتی ست معروف که تبازیش حمی نامند و بپارسی فارسی غلط است -

تراب - رفتن و عنان از آوند بیالایش و رفتن آب بپالا اندک اندک -

تراب - بالفتح نگرد و خاک و نیز گرد و نرق و تزویر و هر زه -

تنگاب - بالفتح و بالکاف فارسی زمینے که در و آب فرو رود و جای بجای بماند گدانی الشرفنامه و بقول شاید این لغت مرکب ست از تنگ و آب

تنگیاب - بالکاف فارسی موقوف یعنی هر چه بدشواری تمام دست دهد و فراخ نبود -

توب - دیده گدانی زفانگویا -

تیغ افراسیاب - آن رشته شکل که در پیاله گلین از تابش آفتاب و تیزی شراب دیده می شود

نجوتیغ می نماید و آمزاتیغ افراسیاب بدین سبب گویند
کہ افراسیاب بادشاہ ایران را کشتہ و تغلب ایران
مالک گشتہ آنچنان این تیزی شراب عقل را دور
کردہ و دارالملک عقل را بزور گرفتہ۔

تثیب - بوزن و معنی سیب و گزارد سر گشتہ و پریشان

فصل فی الترکی

تب - بالفتح بمعنی پیشگاہ و اللہ اعلم بالصواب

باب التاء

فصل فی العربی

تابوت - معروف یعنی جنازہ نیز آنچہ در تربت نہند

تارات - جمع تارہ است یعنی یکبار و چیزی اندک

تابعات - خواہندگان و سروان

تثبیت - از باب تفعل درنگ کردن و بجای
آوردن و برجای داشتن و ثابت شدن

تحت - بالفتح زیر

تخت - معروف یعنی آنچہ پادشاہ بر و پا نہند

تخافت - از باب تفاعل ہنہان با ہم راز گفتن

ترات - بالفتح کینہ و خشم

تربت بالضم گور یعنی خاک پاسی ست

ترہات - تبہ و باطل کذا فی التاج و در شرفنامہ
سخنان یاوہ و خرافات و در دستور بمعنی فریفتن
مسطور ست و این درست نیست و نیز شطحیات
شیخانرا گویند

ترتب - از باب تفعل آراستن و نظم دادن

تسمیت - دعا دادن عطسہ کنندہ را و دعای خیر

کردن کسی را و نام خدای را بر چیزے خواندن

تصمیت - خاموش کردن و خاموش شدن
و او متعدی و لازمی ہر دو آمدہ است

تعنت - از باب تفعل خطا و سہو کسی جستن

تفاوت - دوری افتادن چیزی را با چیزی

تفت - گرم شدہ کردہ و تافتہ شدہ و خشک شتابہ

تفتت - از باب تفعل پارہ پارہ افتادن

تفلت - از باب تفعل التفات کردن یعنی و اپس نگریستن

تفوت - از باب تفعل درگذشتن

تلمت - ناگاہ شدن کار و رسیدن

تماوت - خود را مردہ نمودن و وا کشیدن
از مناہی و پارسائی بدروغ و ریا

تبنیت - ترکیب کردن و درخت نشاندن

تفعنت - جنبانیدن چیزی

تہانت - افتادن و آفریدن

تہامت - زمین نشیب و قبیلہ

تثبت - استوار کردن و ثابت کردن

تحیت - درود و رحمت

فصل فی الفارسی

تبت - بکسر تین و نیز بار مشدد نام ولایتے
مشک خیز منسوب بخوبرویان و بفحتین چیزے
از کار افتادہ و تباہ شدہ و بمعنی بت مرکبست

تبرت - بریان و مرت متابع این ہست مثل
دغل و مغل

تحلیت و تطلیت کلاہا بالفتح سربری یعنی

که بر و بار بزرگ بندند و گاه بر بالای چارپا و اشتر و بر بالای گران سوار شوند و یک لنگر یا بدانیز گویند۔

تنگدست - باکاف فارسی موقوف بنون مفتوح پس مثناة فوقانی مکسور و سین مهمله ساکن و تاء مثناة فوقانی مفتوح و سین مهمله ساکن و تاء مثناة فوقانی مکسور و سین مهمله ساکن نام مقامی که آنجا بلور آبی میشود و بلور آبی جنسی از بلور است در غایت شهرت کذا فی حقائق الاشیاء۔

تهیدست - بمعنی خالی دست۔

تیرانست - بوزن غیرست عدد ده و یازده را گویند و قبل عدد دو صد را کذا فی الکنیه۔

فصل فی الترکی

تات - بار یک۔

تت - بالضم نگیر۔

باب الثاء

فصل فی العربی

تاریث - بدی انگیختن و آتش افروختن۔

تانیث - ماده گردانیدن و مؤنث کردن کلمه را۔

تبعث - پراگنده شدن۔

تثلیث - سه گوشه کردن و معجونی ساختن از عطر که آنرا مثلث خوانند و در اصطلاح منجمان اگر دو کوکب نظر به پنجم و نهم دارند دوستی تمام باشد و این را تثلیث گویند چنانچه یکی اگر در حمل باشد و دوم بین و را سدیس اگر چه در حمل ست نظر او به پنجم ست و اگر چه در را سدست نظر او به نهم ست زیرا که اول حمل تا را سدیج خانه بهت و را سدست تا حمل نهم خانه است و اگر بسوم و یازدهم نظر دارند نیم دوستی ست و این را تسدیس گویند و اگر بچهارم و دهم نظر ست نیم دشمنی دارند و این را تربیع گویند و اگر با اول و هفتم نظر دارند دشمنی تمام باز آرند و این را مقابله گویند و اگر هر دو کوکب بیک برج باشند قران نامند

تحاوث - باهم بگیر حدیث گفتن و خبر کردن

تحشث - بر انگیختن۔

تحدیث - حدیث گفتن و خبر کردن۔

تحنث - از باب تفعل عبادت کردن و از گناه پرهیزیدن

تخثث - سخن منقوطه نرمی کردن۔

تدمیث - نرم کردن۔

تربیث - رام کردن چیزی راست کرده را۔

تراث - بالضم میراث فعال تعلیل کلاهما الاول اکلا لما و دو مهمل وارث بودن ست و او را بتا قلب کرده اند برای خفت۔

تربث - از باب تفعل درنگ کردن و باز ایستادن

تربیث - بالفتح باز داشتن از حاجت و جد کردن

تربعث - گوشواره در گوش کردن۔

تشبیث - چنگ در زدن۔

تشعبث - پراگنده کردن۔

تعزیث - گرسنه شدن۔

تغویث - وا غوثاه گفتن۔

تفث - در کعبه مبارک شاربین گرفتن و پشم زیر بغل تراشیدن و ناخن گرفتن و سر تراشیدن و شتر کشتن و موی بن بغل گرفتن۔

تلبث درنگ کردن۔

تلبیث - کاہی کردن و کاہل گردانیدن -
تلثلث - متردد و خاطر شدن در کار و بار و اشتغال
تلویث - تیره و آلوده کردن آب را -
تمکث - درنگ کردن -
تنفیث - شتافتن -
توارث - از همدیگر میراث گرفتن -
توریث - میراث دادن -

باب التاء
فصل فی العربی

تاج - معروف یعنی کلاهی که پادشاهان بر سر نهند
تاجیج - برافروخته شدن آتش -
تاریج - برنمالانیدن کذا فی الصراح -
تبرج - درخشیدن و خود را آراستن زن در نظر مرد
تبلج - روشن شدن صبح -
تبوج - درخشیدن برق -
تبهج - شادی نمودن -
تتوج - تاج بر سر نهادن -
تحاج - حجت آوردن و حجت گرفتن -
تحرج - تنگ گرفتن کار بر کسے -
تحمیج - تیز نگریستن و بگردی فرو رفتن چشم -
تخاج - قفقه بیرون کردن هر یک از همراهان و باران بقدر یکدیگر و یعنی دو گروه بروے جنگ کردن کذا فی الصراح -
تخالج - در دل آمدن شک -
تخرج - بعلم رسیدن و ادب یافتن -
تخریج - بر راه افگندن شاگرد را کذا فی المصباح و نیز بیرون آوردن -
تدرج - اندک اندک بسوی چیزی رفتن -
تدریج - بر کاری داشتن و با هستگی در نوردیدن
تدلیج - اغتسال -
تذلیج - اندک اندک کردن و خود را بطاقه و امثال آن پوشیدن
تزوج - زن بودن و شوهر کردن -
تسریج - نیکو گردانیدن روی و جز آن -
تسمیح - نیک خراشیدن -
تشریح - سخت شکستن سر
تشریح - آمیختن گوشت پخته با خام -
تشویح - کار ناشفته کردن و عصا بر پشت گرفتن
تشهیج - در هم کشیدن چیزی را -
تصرج - وا کشوده شدن و دهان آلوده شدن
تصریح - رنگ سرخ کردن جامه -
تعرج - کوز پشت شدن -
تعلج - بهم وا کوشیدن -
تعریج - کج شدن و کج کردن -
تعلج - ستم کردن -
تغنج - کرشمه کردن -
تفریج - اندوه بردن و کشادگی -
تفرج - انس جستن و آرمیده شدن و بشادی تماشا گاه رفتن و اندوه بردن و کشادگی گرفتن و در فارسی بمعنی تماشا هم می آید -
تلجلج - آشفته کردن سخن چنانکه بین نباشد

تلنجیج - پدر و دوشدن در زورق و کشتی و غیر آن -
تلنجیج - آشفته شدن از خبر و پوشیده گفتن آن -
تلنجیج - لب لیسیدن -
تلنجیج - طعام نهاری نهادن -
تنجیج - فراهم نشاندن و افشردن -
تحنجیج - بانگ بر سباع زدن -
تهزج - بنغمه آواز کشیدن -
تهیج - بر خاستن باد و غبار و گرد و مثال آن -
تهییج - بر انگیختن -
تمارج - آمیخته شدن و آمیخته گردانیدن -

فصل فی الفارسی

تاراج - غارت کردن و در دزدی تالو یا تاراج بمعنی از یکدیگر جدا کردنست -

تتاج - با جیم فارسی طعامی ست مشهور -

تخت مراج - نام مدرسه حضرت شیخ ابو اسحاق گازرونی ست گویند که شیخ چراغی دران مدرسه بنهاد مبارک خویش افروخته بود موازنه چهار صد سال بشد که همدران چراغ روشن ست -

تخت عاج - تخت دندان پیل نیز کنایت از زر و زرست و عبارت از سرین و شرمگاه نیز کنند

تخم خفرج - لونگ و قرنفل هم گویند -

ترفیج - بوزن درنج راه باریک و دشوار -

ترنیج - بفتحتین فراهم نشاندن و ترنج بضمتین نام میوه ایست و آن دو نوع میشود شیرین و ترش و بمعنی خشک شده و درشت گردیده نیز آمده -

تزیج - اندک کردن و خود را بلطایف و ابستن

تراج - بالفتح شور و غوغا و در لسان الشعرا بوزن خراج بمعنی بانگ و مشغله آمده است اما هر یک بمعنی قریب بهست -

تشمیج - سخنی ست سیاه و املس که بهندی کپا گویند

تاراج - بانگ و غلغله و شور و مشغله

تلاج - مشله -

تنج - بوزن سنج درهم شدن و در هم پیچیدن و در ادات بمعنی پاک افشردن و نشاندن و از فی در آینده نیز ست -

تورج - نام پسر بزرگ فریدون و توران از مین بحصه او بود -

توج - لبلاب و آن گیاهیست که آنرا تاباره عشقه نامند -

تیج - بمعنی پنبه آمده که آنرا بدست از هم بکشایند و رشته گویند که پنبه ریزهای ست که در وقت حلاجی کردن بر سر و ریش استاد حلاج می چسپد و بمعنی تیج ابریشم هم آمده و بمعنی پیچیده و فشارده نیز هست و امر باشد یعنی هم باشد یعنی بپیچ و بفشار و بمعنی تیز دیده شده که تازی سنج گویند -

فصل فی الترکی

تیج - طبقه -

باب الجیم الفارسی

فصل فی الفارسی

تیماج - بالضم طعامیست معروف -
تخم خفرج - همان تخم خفرج مذکور -

تیر تیماج - بالکسر چرمی ست رنگین بوی خوش دارد و شب از طلوع سهیل آنرا رنگ بوی حاصل آید

باب الحاء المهملة

فصل فی العربی

تباریح - سختیها و دشواریها -

تبجح - از باب تفعل شادی کردن -

تبریح - رنجانیدن -

تبایح - مانده شدن -

تتریح - اندوهناک شدن و کردن -

تجالیح - تنگ خوردن و اقبت خود گشتن - کار بد کردن -

تدلیح - از دو سر فرود آوردن بر کوع و پشت خم کردن چنانچه سر از پشت فرو تر باشد -

تداصح - یکدیگر را گلو بریدن -

تذبیح - بسیار کشتن حیوانات را -

تزعیج - زعفران از آب تر کردن -

تزلیج - افزون شدن و خود را باین طرف آن طرف میل دادن -

ترجیح - افزونی دادن -

ترح - اندوهناک شدن -

ترمحرح - کشاده نمودن اسپ پایهای خود را برای جاپین -

ترشیح - چکیدن آب از چشم و غیر آن و چکیدن شیر از پستان -

ترشیح - آب دادن کذا لانه الدستور و در تاج بمعنی پرورش است و نیز نام تفقه ست یعنی ذکر ملائم مشبه به و در جامع الصنائع لوائم جانبین ریعایت کردن -

ترفیح - از باب تفعل کسب کردن -

تسفیح - بصلاح آوردن -

تسریح - از باب تفعل با نیطرف و آنطرف میل کردن ست و غیر آن و تماریح بمثله -

تسریح - ژولیدن گردانیدن و سرگشته کردن و ضعیف و سست شدن -

تسریح - راحت دادن و خوشبوی گردانیدن

تسرخح - دور شدن -

تسرخح - در اتش سخت بودن -

تسامح - آسان گرفتن -

تسبیح - خدا را بپاکی یاد کردن و نماز گزاردن

تسلح - سلاح پوشیدن -

تسمح - آسان رفتن و راست کردن نیزه -

تشبیح - خط بر جامه انداختن و بافتن -

تشاح - حریص نمودن -

تشبیح - نیک شرح کردن سخن شرحه کردن گوشت را

تصافح - مر یکدیگر را گرفتن -

تصالح - با یکدیگر صلح کردن -

تصایح - بانگ یکدیگر زدن

تصبح - بامداد خفتن و بامداد شراب خوردن و قبل بامداد آمدن و صباح بخیر گفتن -

تصحیح - نیک کردن و درست کردن -

تصریح - آشکار گفتن و آشکارا کردن پاک و صاف شدن

تصفح - نیک نگریستن -
تصفیح - پیچیدن گردانیدن و دست بر هم زدن
تصویح و تصبیح - خشک گردانیدن آفتاب گیاه و زمین را و خشک شدن گیاه گرما -
تضعضع - جنبیدن شراب و آب و خشیدن شراب
تضمیخ - آمیختن شیر آب و شیر آب آمیخته کبی آشامانیدن
تطلیح - پیچیدن گردانیدن -
تطلوح - بهدگیر چیزی انداختن -
تطریح - بسیار انداختن -
تطفیح - پر کردن حوض -
تطوح و تطیح - کلاه هلاک کردن سرگشته شدن
تطویح - از جای بجای افگندن -
تفاح - با ضم مع التشدید
تفاصح - در مجلس فراخ نشستن -
تفاصح - خود را تیز زبان نمودن بر کسے که تیز زبان نباشد -
تفتح - وا کشودن و شگفته شدن
تفاریح - تواہل کردن و یک لعام کمند
تقبیح - زشت کردن -
تکلح - پی در پی جستن برق -
تقمیح - سر بر داشتن -
تقیح - ریم کردن جراحت -
تلحلح - بیک جای ایستادن -
تلمیح - صفتے ست اشارت کردن بسوے قصه مشهور -

تلویح - اشارت کردن و دزخشان کردن و آتش گرم کردن و سیاه کردن و آتش گرفتن و نیز صفتے ست اشارت بسوی مسئله شرعی یا حکمی عرفی کنایة فی التکلم و نیز نام کتابیست مشهور
تماسیح - مرد شیرین سخن -
تمایح - باین طرف و آن طرف میل کردن
تمساح - بالکسر نهنگ یعنی شیر آبی تماسیح جمع
تمسیح - خود را در چیزی مالیدن -
تناصح - یکدیگر را نصیحت کردن -
تناطح - بیکدیگر دو گوفتن و بهدگر شاخ زدن
تنابح - روی بر روی یکدیگر شدن -
تنجیح - متکمن شدن
تنخیخ - خندیدن گل و بسیار نمودن و گلو روشن کردن
تنظیف - پاک کردن و مغز از استخوان بیرون آوردن و دور بدن شاخهای درخت تا پاک و آزاد گردد
تواطح - شرابیختن و کار زار کردن -
توشح - حمائل در گردن انداختن و آراستن
توضیح - از آب تفضل و شن کردن و بجای آوردن
توضیح - روشن گردانیدن و نام کتابی -
توضیح - شاد کردن -

فصل فی الفارسی

تباشیر صبح - اول صبح و روشنائی آن

باب الخاء المعجمة

فصل فی العربی

تخ - خمیر ترش -
تاریخ و تورخ - وقت چیزے پدید آرکردن و تاریخ جمع

تبخ - آرمیده شدن گربا -
تبدخ - گردنکشی کردن و بلند شدن -
تبلخ - تکبر کردن -
تنخ - حکایتی ست از صوفی -
تهیج - پشت برآوردن سر فرو افگندن در کوی
ترنج - بکجا ایستادن و بستادن خواستن سر فرو کشیدن
تدنج - در شهر بگردیدن و رام کردن و مقهور کردن
تذنج - رام کردن -
تواضح - با یکدیگر سنگ یا تیر انداختن
تسریح - مرغ چیزی گرفتن -
تشبیح - خواندن کسی را به پیری و پیر شدن
تصرخ - افغان کردن و بفریاد آواز سخت کردن
تفریخ - از غم خندیدن -
تمارخ - گیاه بتنگ -
تمخ - مغز از استخوان بیرون کردن -
تمدیخ - بسیار خوردن -
تمرخ - خود را بدوختن چیزی مشغول کردن -
تنخ - دروغ گفتن شعر -
تنفیخ - رام کردن -
توبیخ - ستوه کردن و سرزنش و نکوهیدن کردن -
توسیخ - چرکین کردن -
توسیخ - چرکین شدن -
تناسخ - نقل کردن روح از قالبی بقالبی
چنانچه کافران میگویند که همی میرد باز روح او
برحسب اعمال در قالبی دیگر تنزل میکند و میگوید

این تناسخ نقل کردن او تا آن زمان ست که
او واصل نشده است و دیگر تناسخ در میراث است
که وارث بیش از قسمت بمیرد بعده قسمت کنند
تنوخ - نام قبیله از یمن که آنجا شاعران نامبردار بودند

فصل فی الفارسی

تاخ - نام دشنیست که عرب آنرا غضا گویند و
تاخ - بوزن صاخ نام پدر مقتدر ابراهیم خلیل الله
علیه السلام که او را آزر گفتندی -
ترازوی چرخ - برج میزان -
ترخ - بالفتح نام گیاهی و قیل ترنج است فیه
ترکان چرخ - کواکب بنه -
تسابیح - بوزن تطبیق سجاده و مصلا -
تشرخ - ای آتش گشت -
تلخ - معروف ضد شیرین -
تماخ - گیاه بتنگ کذا فی بعض الطب -
ترازوی چرخ - یعنی برج میزان و نیز تیر کمان
تیر چرخ - یعنی عطارد و نیز تیر کمان چرخ

باب الدال
فصل فی العربی

تباحد - از یکدیگر دور شدن -
تبرد - بآب سرد شستن -
تجرد - برهنه شدن و در اصطلاح درویشان
خالی شدن از علائق دنیاوی -
تجرید - برهنه کردن و شمشیر از نیام برکشیدن و
بدین شاخهای درخت تا آزاده شود و قیل تجرید

آنکه هرچه امروز دریابی ازان آزاد بیرون آمی
وازخلائق پاک شدن و در راه آزادگان چالاک
وچست شدن۔

تربد۔ آنکه در بند فرو ماندن و ترده آمدن شدگ
کذا فی التاج و نیز باز گشتن۔

تردید۔ بسیار گردانیدن چیزی او باز گردانیدن

تشدید۔ سختی و نیز آن علامت مشابه که بر نغم
تعبد۔ بندگی کردن و عبادت کردن۔

تعمد۔ قصد چیزی کردن۔

تعهد۔ نگاه داشتن چیزے۔

تفرد۔ یگانه شدن۔

تفرید۔ اعلی از تجرید است چنانچه گذشت
در لغت تجرید یگانه کردن و تنها گردانیدن

تفقد۔ واجستن گم شده کذا فی التاج و نیز
بمعنی غمخواری کردن آید و در دستور مستطرست
رفتن و پرسیدن مهتران مر کهتران را۔

تقلید۔ در کردن کسی کار کردن و پیرے کردن کار
تقیید۔ بند کردن کتاب را بنقطه دان اعراب دان

تمجید۔ باکیدگی فخر کردن بزرگی

تمرد۔ شوخ و سرکش شدن۔

تمراد۔ با لکسر و با یک میم تر کذا فی التاج۔

تمهید۔ گسترانیدن۔

توحید۔ یکی گفتن۔

تهدید۔ ترسانیدن۔

فصل فی الفارسی

تا چه سر دارد۔ یعنی تا چه خیال و اندیشه در سر دارد

تاند۔ مختصر توانند۔

تبد۔ بکسر اول و سکون ثانی باشد بسیار زمه که از بن موے
بزرگ بشاخه برآورند و ازان شال بافند

تپند۔ بالفتح اول و با دوم فارسی از جانبی بجانبی
و نیز بمعنی جنبیدن و لرزیدن آید چنانچه در تخت پیش
مندرج ست

تنبد۔ مکار و محیل و حیله

تخته بند۔ یعنی آنچه از جامه بر ساختوان باشد
تنگ پیچند و بند بش بتی نامند۔

تخت محاسبان شود۔ ای خاک بر سر افتاد
و گرد آلوده گردد کذا فی التاج

تراند و تراود مستقبل تراویدن و تراودن است

تربد۔ بکسر یکم و سکون دوم داروی که اسهال
آرد و کسانیکه از باب فعال گویند غلط است۔ بندش
سنوت خوانند و در ادات و زفانگه یاند کورست

نام داروی ست و چوبی نیز خاص

ترفند و ترکند و ترفوند۔ کلام با یکم و سوم مفتوح
همان خدع که گذشت یعنی مکر و حیله و نیز دروغ
و بیهوده و مجازا فراق

ترکان مریخ لوح کنند۔ ای سیارات از برج
بیرجی انتقال کنند و در غروب شوند۔

ترک معرب۔ ای مریخ کالهامن الفتنه

تربد۔ با لکسر یکم شهری که سادات انجا بالاتفاق
صحیح النسب اند۔

ترید معروف که بتازیش ثرید گویند و مهندسی بیت
تکمند بفتحتین و قیل بالکاف خانهٔ مرغ و جای نشستن آن
تند بالضم صنبان جهنده و غضوب کذا فی الشرفنامه
و در رفاقگویا ندکو بست تند بالضم توانا و فربه قوی
تند بمعنی سخت و مرارت تیز باشد و نیز گفته میشود که
البته تندشد یعنی وجنبش آمد و نیز میگویند که فلان
تندشد ای تفته شد و در غضب آمد کذا فی الصنیه
اقوال این هیچ ست و نیز معنی که تندست ای تیز
و بمعنی غول بیابان هم آمده و گوید راهم گفته اند
و بمعنی بلند و بلندی نیز دیده شد و هر چه بجای
بر جهد و بمعنی خشم و خشمناک و غضبناک و درشت و توانا
تمهید ماضی تندشدن و در خشم رفتن
غنچه برگ و شکوفه برآوردن و درخت و آتشکار
و فاش کردن و آواز بلند کردن و کسی را به بدی
معروف کردن و پرده از او دریدن
تن داد یعنی راضی و فرمانبردار شد و نیز تسلیم شدن
تن در کمان و هد یعنی محاط احاطت خیط
باطن شد و کذا فی الشرفنامه این ترجمه مشکل ست
از لغت و لیکن آنست که کماوند شود
تن در ندهد یعنی راضی نبود کذا فی الشرفنامه
و نیز بمعنی نپوشد
تنومند بالکم مفتوح و واو فارسی زور آور
و توانا و پهلوان و دانا و وزیرک
تنبد بفتح کم و سوم خاموشی و خاموش بودن
و لرزیدن باشد یعنی میلرزد و خاموش میباشد

و بضم ثالث بمعنی جسم گل ست همچنانکه روان بمعنی گل
چه تن بمعنی جسم و روان یعنی نفس و بدن بمعنی همه و گل شد
تیغ خورشید ای روشنائی آفتاب کذا فی الصنیه

باب الذال

فصل فی العربی

تشخید گرفتن و ستیدن
تشخیذ تیز کردن کارد
تشوذ دستار بر سر بستن
تعوذ اعوذ بالله گفتن
تعویذ معروف یعنی دعائی آیتی بکاغذ نوشته
که در نقره و مانند آن بگیرند و اکثر آن بازو و گلو آویزند
تقدید سبک تنه و میان و بالا گردانیدن
تلمید شاگرد تلامید جمع
تلذذ خوش آمدن و لذت یافتن
تنفید فرستادن و روان کردن فرمان

فصل فی الفارسی

تا خط بغداد یعنی پر و مالال و دام جهان
چند خط بود یکی بغداد دوم از دق سوم جوز فارسی
جوز صریح تا غایت یافته نشده است مگر بطریق اتهام

باب الراء

فصل فی العربی

تاجر بازارگان و شراب فروش تجار جمع آن
تاخیر درنگ کردن
تیر زر و سیم گداخته
تبادر بهم شتافتن و پیشی گرفتن در کاری

تبار - هلاکی و هلاک شدن -

تباشیر - اول هر چیزی و معنی روشنائی اول صبح نیز آید و در دستور مستور است تباشیر صبح دمید روز دولت دار و اطفال را نیز گویند و در شرفنامه است نام دارد نیست سر و مزاج هر نگ سپید هندش بنسلوچن گویند و در علمی ست برای حرارت دل میدهند آنرا اصبح و صبح بآن تشبیه کرده اند

تحقیر - حقیر گردانیدن -

تدبیر - اندیشه کردن در عاقبت کار و بنده آزاد کردن از پس مرگ -

تدویر - گرد آوردن کذا فی الدستور -

تذکیر - ذکر کردن کلمه او و خط گفتن بالای نبر و یاد دهانیدن -

تذکر - یاد آوردن و ذکر کردن -

تسحر - سحر کردن -

تسخیر - مسخر کردن -

تشاجر - با یکدیگر خلاف کردن با یکدیگر نیز زدن

تشاعر - شاعری نمودن کسی که شاعر نباشد

تشویر - غرقه شدن از خجالت کذا فی الدستور

تصاغر - تحاقر تقصیر حقارت کردن کوچک گردانیدن و در عرب بنیغه مصغر بوزن مفعیل آید و در فارسی زیادت کاف ساکن در آخر و بزیادت الف نیز آید و بزیادت لفظ چه در آخر نیز چنانچه با چنچه و مزرچه -

تصدر - بر پیشگاه نشستن -

تطهر - پاک شدن از حیض و نفاس و پاکی شستن و پاک

تطهیر - پاک کردن و اینجا ختنه کردن را تطهیر میگویند

تکفیر - کفارت دادن و کافر خواندن -

تناقر - با یکدیگر نفرت کردن -

تنفر - گریختن و نفرت کردن -

تنفیر - معروف و در اینچه نان و قرص پزند -

توفیر - تمام کردن حق کسی را و در استعمال بمعنی افتادن حال آید -

تهور - دلاوری و مردانگی -

فصل فی الفارسی

تابه زر - یعنی آفتاب -

تاتار - نام ولایتی مشک خیز که نیز منسوب بست و بگمان تاتار چه تکمر و تاتاری را هم تاتار و تاتر گویند کذا فی الشرفنامه -

تاجدار - چون جیم موقوف بود معنی آن دارنده تاج است یعنی بادشاه و تاج دارنده ای خازن و محافظ تاج و تاج را بدار و نیز خانه که مخزن تاج است و چون بیم مکسور باشد معنی آن تاج از ان او بود و اینجا تاج خانه و سرای و تاجدار رحم الله علی من الضعف کذا فی الشرفنامه -

تاجور - بادشاه و خداوند تاج -

تارستان - یک دسیاه سرخ یعنی تارک سر که آن مخرج است

تارتار - با سوم موقوف و جیم فارسی ذره ذره کردن و ریزه ریزه ساختن -

تارتور - با سوم موقوف و جیم فارسی یعنی سخت

تاریک و همان تاتار۔

تارومار۔ یعنی زیر و زبر کذا فی السقط و در حاشیۂ زفانگویا بمعنی سخت پریشانست۔

تازه گیاشیر۔ ای شیر گیاه تازه کذا فی شرح اخرزن

تبار۔ بالفتح خیل خانه و عاندان و طایفه۔

تبر۔ بالکسر مرغیست و بتازی زبان زرخاص بود و چنانچه گذشت۔

تتار و تتر۔ کلاهها بالفتح تا تار مذکور و تکمه و تاتار راهم تاتار گویند و تتر دوم بسکون دوم هم آید۔

تخوار۔ بالضم بادا و معدوله نام بادشاه دوستان که مبارز و سر لشکر کیخسرو شاه دین سیاوش بود۔

تخته شیار۔ یعنی تخته آمده که بر سر آن آهن باشد کذا فی زفانگویا و در قنیه تخته سیار بضم سین و یا فارسی تخته که بر سر آن آهن باشد و بدان زمین را پاره پاره کنند برای استمالت راه۔

تدرو زرین پر۔ بالضم فارسی مفتوح کنایه از آتش آفتاب کذا فی القنیه۔

تر۔ مرغیست خوش آواز که در باغها نشیمند و همان جهان رود اما اندک بود و قتیل بازتاب بیاورند که رنگ او سپید بود و تیر گی اش قلیل سپید خوشرنگ و در قنیه است تر خشک خیرک دوست

ترا اشتقر۔ مریخ کذا فی القنیه۔

ترنجبین۔ ترنجبین است تلخ مانند تبرخون تر یا کیگر یا بقاط خوانند آن را بهر که مشوق بعاشق دهد

ترنمار۔ بوزن قلماندر صعوه و اگویند کذا فی لسان

تستر۔ بضم یکم و فتح سوم نام شهری که خواجه سهیل تستری منسوب بوی ست۔

تستخر۔ بفتح یکم و سوم یعنی تستخر فارسیان تعال کرده از تعلیم گر۔ استاد و معلم کذا فی الادات۔

تفته گر۔ بالکاف فارسی موقوف تفیده و عاشق کذا فی القنیه۔

تفور۔ بالفتح گل و قتیل بازار تازی مورد اوست یعنی گل فاره است که آنرا طین گویند۔

تکمر۔ بفتح یکم و فتح سوم تیری معروف که بر اهل زمان و مستند حامه تکمه گویند۔

تگاور۔ بالفتح بالکاف فارسی اسپ و شتر تگ نیک دونده و رونده بود کذا فی الشرفنامه و اقول معنی ترکیب تگ رونده است یا خداوند تگ است لیکن در استعمال غالب نزاعست۔

تم۔ بالکسر علتی ست که چون عمر مردم از چهل سال افزون شود و چشم حادث شود و بینائی نقصان پذیرد و بعضی را عمرش چون به پنجاه رسد خود بخود ضعف گیرد و بعضی را آب مرواری گیرد و ازان بینائی بکلی مرتفع گردد و بعضی را بدین علت منها کذا فی القنیه۔

تمثال گر۔ نقاش صورتگر۔

تناور۔ بفتح اول و چهارم یعنی قوی جثه کذا فی القنیه و اقول این حاصل معنی ست و این لفظ مرکب ست از تن و آور و معنی ترکیب چنانچه در اسباب که مرکب ست از اس و آب و هم از بهر این اسباب را بیابانی نویسند و اگر مرکب از آس می بودی آس آب

می نوشتی چنانچه افراسیاب استعمال لفظ تناور
در معنت و زنتان دلیلی ظاهرست برین که اصل
این تنه است۔

تندر و تندور۔ کلاهما بضم یکم و سوم و قیل بفتح
دال لغت سخت غرنده که تبازیش رعد خوانند
و در زفانگویا نیز کورست تندر رعد غرنده یعنی آواز
ابر و نیز بلبل را گویند۔

تند بور۔ بالضم با دال موقوف بر جستن۔

تنگا۔ بالفتح با کاف فارسی آنکه بهندیش سوهاگه
نامند و در وی اختلافست بعضے گویند
کافی ست و بعضے گویند معدنی ست و بعضی گویند
که آب دریا بعضی جمع شود و چون بهند و تنگا گردد
و بقیاس چنان می نماید که کافی ست کذا فی طب
حقائق الاشیاء۔

تنگبار۔ با کاف فارسی موقوف یعنی آنکه بهر
هر کسی را چیزی دراوند بهر وقت بار او را روا
نباشد کذا فی الشرفنامه و چیزی را نیز گویند که
بیشه اری آید و بغایت غریز الوجود باشد و نبات
از نامهای باریتعالی جل شانه و در اصطلاح سالکان
حضرت خدای تعالی باعتبار وحدت حقیقی که
گنجی در ان خیر می نه از روی وجود و نه از راه تعقل

تنگ بگیر۔ با کاف موقوف یعنی تخت کنار گیر

تنگ شکر۔ با کاف فارسی بار شکر و شکر سیاه
کذا فی القنیه و کنایه از دهان معشوق۔

تنگناسی دهر۔ با کاف فارسی موقوف یعنی دنیا

تنوار۔ بالفتح رستنی بود که چون بار بر چهار پایه
نهند بدان بندند کذا فی لسان الشعرا۔

تنوره کافور۔ انبار کافور و نیز بر سبیل کنایه

تنوره بضم میم و نام گیاهیست که آنرا ترش مزگونند
کذا فی زفانگویا و در شرفنامه است تنوره بضم میم همان تنوره
مذکور و نیز ولایت توران بدین نام و مختصر ایرج که منوچهر پسر او
تنوار معروف که دران تعویذ انداخته در گلو
بچگان می اندازند و اصل این طوماریست۔

تیر۔ معروف و نیز مدت ماندن آفتاب در برج
سرطان که فارسیان آنرا تیرماه گویند و تیر کشتی و
تیر چوب بستبر که بدان بام خانه پوشند تبازیش حاجزه
خوانند و بهندی کڑی نامند و آن چوبی درازو پر
میشود و بعضے چهار پهلو می بود و بعضے گرد که بران بنائے
سقف میباشد و بهره که تبازیش حصه خوانند و نام
ستاره در آسمان دوم که خانه دو برج جوزا دارد و تباشیر
عطارد نامند و نام مرغی و فصل خزان و تاریک
و سیزدهم روز از ماه و در بعضی نسخه الاول ست در
قنیه آورده است تیر بالکسر معروف و امان و چون
پادشاهان شهری را فتح کنند و در غارت آرند اگر
دران شهر بزرگی یا دوستی ساکن باشد چون خواهند
که خانه او را هیچ نگذارند تیر از کیش خود بدست
او دهند تا او آن تیر بدست گرفته بر در خانه خود
ایستاده باشد چون اصحاب پادشاه آن تیر را بینند
دران خانه نگذرند نرسانند تم لفظه اقول این هر دو
از روی مفهوم یکی ست بلکه اخیر توجیه و تفسیر ماقبل ست

وحق اینست که امان معنی وضعی تیز نیست بلکه مجاز نیست
از قبیل ذکر لازم و اراده ملزوم و در بستور
نیز بمعنی طاق مستعمل است -

تیر باران سحر - ای آههای سحر کذا فی الادات

تیز دیر - با دوم فارسی و سوم موقوف بسیار تیز
و خداوند تیزی -

تیغ سحر - روشنائی صبح کاذب صبح صادق
هم آمده و دعا هم صبحگاهی را نیز گویند -

تیمار - بالکسر غمخواری و غم و نگاهداشت غم و محافظت
کردن کسی را که بیمار بود و مبتلائی گرفتار شده باشد
و بمعنی فکر و اندیشه کردن و غم خوردن و محافظت
نمودن و نگاهداشتن هم آمده -

فصل فی الترکی

تار - تنگ -

تقور - بضمتین بمعنی هست عندنیت -

تکر - بضمتین اسب ماده و پیشانی -

تمر - بالفتح رگ و آهن و الله اعلم -

باب الزاء

فصل فی العربی

تبارز - بر روی یکدیگر بیرون شدن برای جنگ

تبرز - از باب تفعل بر اغایط کردن و بیرون رفتن

تبریز - بیرون آوردن و ظاهر کردن و بیان کردن
و از همراه خود و در گذشتن بفضل و هنر و نام شهریست مشهور
گویند تبریز را زبیده خاتون زنکه هارون رشید
کرد و خرج عمش بود و در سنه خمس و سبعین و مائة بنا نهاد
و در شهور سنه اربع و اربعین مائتان از زلزله خراب شد
و در ایام سلطنت قائم عباسی حکومت آن بلده
به امیر سعدون بن محمد راوندی مفوض گردانیدند
اتفاقا ابو طاهر شیرازی منجم که در علوم نجوم یگانگی
موسوم بود به تبریز افتاد و حکم کرد که در شب جمعه رابع
شهر صفر سنه ثلاث و ثلاثین و اربع مائة ما بین نماز شام
و خفتن زلزله عظیم میشود و این شهر خراب میگردد
و اکثر مردم در آن شب بسر خانه رفته بجانب شهر
نظاره میکردند که بیکبار مقارن وقت معهود زلزله شد
چنانکه بهوش آگشت بیکنم ناصر خسرو در شرفنامه آورده
که دران تاریخ من در تبریز بودم جمعی که سخن آن منجم را
خوار پنداشتند و بیرون رفتند زیاده از چهل هزار
کس بودند همه هلاک شدند و ابو طاهر شیرازی منجم مذکور
از شهور سنه اربع و ثلاثین و اربع مائة هجری تا شهور
سنه خمس و ثلاثین و اربع مائة هجری طالع عقرب
اختیار نموده و در آنجا بنا نهاده و گفت من تعهد
خرابی زلزله میکنم و متکفل آنم یعنی میشوم اما سیل را
متضمن نیستم و تا غایت آن بنا ابو طاهر منجم باقی ست
و حالا همان شهرست که بنا او دست

تجاوز - نوعی از جامه بر -

تجمر - بفتحتین جمع شدن و رفتن شب -

تجوز - آسان فراگرفتن و درگذشتن و بمجاز سخن گفتن

تجویز - روا داشتن -

تجهز - از باب تفعل ساختن -

تجهیز - ساز کردن و ساختن -

تحاجز - باکدیگر صلح کردن -
تحرز - پرهیز دیدن -
تحوز - فراهم آمدن وجای گرفتن از طرفی بطرفی یا گرد آمدن
ترجیز - موزون کردن سخن از بحر شعر گوئی -
تحامز - مهیا شدن بر کاری -
ترز - سخت شدن وقوی شدن گوشت -
ترزیز - برکاغذ مهر کردن وچیزی را صیقل زدن
تیزر - آسانی و براورد کردن کار را -
تزمر - جنبیدن لشکر -
تشمیز - برنجیدن کذا فی القنیه -
تطریز - طراز کردن ای نقش کردن -
تعجز - برپس اسپ وشتر نشستن -
تعجز - پیر شدن زن وبعجز نسبت کردن کسی را
وخوار گردانیدن وبازداشتن از کار -
تغرز - غرز شدن وسخت تنگ وراخ شدن بستان
تغریز - غرز کردن وقوی گردانیدن -
تغامز - باکدیگر بچشم اشارت کردن -
تفخز - تکبر کردن وبزرگی بر خود کردن -
تفوز - رستن وپیروزی یافتن وهلاک شدن
وبیابان قطع کردن -
تفویز - بیابان بردن ومردن -
تقمز - برجهانیدن ورها کردن -
تقفز - پرهیز گار شدن ورمیده وطبع شدن از مزاحمت
تلمز - درهم رفته شدن عضو وخلقت -
تلمیز - سخن خویش کردن -
تمریز - ترش وشیرین گردانیدن -
تمامز - رستن -
تمایز - رهانیدن -
تمییز - از باب تفعیل از همدیگر جدا شدن وتمییز
وپاره پاره شدن از زخم -
تناهز - نشتافتن وعکس باره - بکدیگر
تنفیز - برجهانیدن -
تنفیز - لقب دادن -
توجیز - روای حاجت جستن -
توعیز - اشارت کردن -
تهزیز - نیک بعضبانیدن -

فصل فی الفارسی

تاز - تاختن ودویدن وامر آن وتازنده و
فرمایه که تبازیش سفله خوانند کذا فی الشرفنامه
ودرهواشی زفانگه یابند کورست تازسگ تازی -
تحرمز - بوزن تسلسل حرامزادگی کردن واین
موضوع فارسیانست مشتق از حرام زاده -
تخمز - بابای فارسی قیمه که هنگام بریان کردن
مرغ درو می پاشند وچندان کفچه میزنند که بیدات
میشود وسنبوسه ازان میسازند ومانان نیز خورند
وبرای قوت باه نافع آید بلکه انفع ست کذا فی المعلی
ترکتاز - بالضم ابسوم موقوف یعنی تاخت تر کانه
کذا فی القنیه واقول معناه تازنده وترک ابتاز
وبمعنی غارت هم آمده ونیز بمعنی شتاب آید -
تربز - هندوانه وبادانگیز -

تریژ - بالفتح شاخ جامه و قبا و مانند آن بر سر خان
تیز - صفوه را گویند
تیفوز - بالفتح همان تفوز که در فصل سابق رفت -
تیکتاش - بالفتح با کاف فارسی یعنی دویدن تاختن
و جست و جهی کردن -
تیمور - بالفتح با واو فارسی گریا و بمعنی ماندن
آفتاب در هیچ سرطان و میان یک ماه شمرند
و بتیمور ماه خوانند -
تینگ بیز - بالفتح بمعنی ترشی پالا آمده و آن
آلتی ست مانند آسیان را مانند کنگره سوراخها دارد
و میان دو تخته و جلاب صافی کنند کذا فی القنیه
تهمورث - نام دختری و چیزی که بر کمانها پیچند تا بد نشیند
میدار خوانند و قیل با واو فارسی و تهمورث با واو عربی
جستن و دویدن و کشیدن و حمل کردن و آوردن
و انچه از کسی برسد و باز بدو رسانیدن -
تونیز - بلیل خطائی کذا فی الطب -
تیرپز - پیراهن ست -
تیز - بادی که از دو برجد اشود و چنانچه حکیم سنائی
گفته ست بشنو از تیز یعنی از سنائی تیز - بوسه بر گلان
زنی بیابی تیز - و تیز بالکسر و با یای فارسی ضد کند و
تعجیل و شتاب زود و نیز چنانچه گویند این اسپ تیز
میدود و آن تیز میرود -

فصل فی الترکی

تاز - اسپ ابرش -
تغوز - بضم یکم و فتح سوم خون دندان بن

تغور - بفتحتین نمک -

باب الزاء الفارسی

فصل فی الفارسی

تژ - بفتح یکم برگ گیاه که نو برآید -
تگرژ - بفتحتین با کاف فارسی و ژ انگور که میان عم بود
تهمورث - نام پسر افریدون شاه که توران زمین بخش او
بود و پوست درختی ست که بر کمان و زین پیچند

باب السین

فصل فی العربی

تابس - از باب تفعل متغیر شدن -
تابیس - رام کردن و خوار کردن و شکستن -
تاسیس - بنیاد نهادن و استوار کردن -
تامیس - خوگر گردانیدن و واپس داشتن -
تائیس - نومید گردانیدن -
تنجیس - کم شدن و کاهیده کردن -
تیباس - سخت رفتن -
تجسس - جست و جو کردن و معبر جستن -
تجنیس - مجانست و نیز نام صنعتی ست معروف
و آن متجانس گردانیدن دو کلمه ست و آن انواع ست
تدریس - درس گفتن -
تترس - با ضم سه پر -
تشمیس - چیزی به آفتاب ساختن و آفتاب استیادن
تقدیس - پاک کردن و پاکی صفت کردن -
تلبیس - پوشانیدن کار بر کسی و حیله کردن
تنفس - پراگنده شدن نور صبح و تنگ گرفته شدن

کمان و باد سر کشیدن و پاشیدن موج و نفس زدن مردم و جوهر خرد و دلالت بر خرد و خرد و نسیم میکنند

فصل فی الکاف الفارسی

تاج خروس کلیست سرخ و آنرا لالک نیز گویند و گوشت پارهٔ لعل که بر سر خروس بود کذا فی زفانگویا اقوال زرد نیز میشود و بشکل تاج مرغ ماکیان میشود و آنرا بستان افروز نیز گویند و در قصیده گفته است که تا بزیش عنبر گویند۔

ترس بفتح یکم و ضم دوم زمین سخت کذا فی اشرفنامه و بسکون ثانی هم که تا بزیش خوف گویند۔

ترمس بفتح اول و ضم سوم گیاهیست که لقبا باقلای مصری و بهندی مجهار تهین و بلهیرا مند که دانهٔ او بشکل مهره هاست مستدیر اگر او را در آب بجوشانند و آب بگیرند قدری شهد بخورند کرم کدو دانه و کرم خرد جمله را بیرون آرد و اگر ترمس سوده بر زخم بچه خرد نهند همین عمل کند کذا فی الطب و آنرا تابین معجمه نیز خوانده اند۔

تس بالضم خوی سوی کسی انداختن۔

تفلیس بکسر یکم و سوم نام شهری که رود ارس کنارهٔ آن میگذرد۔

تماس بفتحتین با دوم فارسی همان دانهٔ انگور۔

تماس شهریست در ترکستان زمین۔

تندیس بمعنی تن مانند ست و بمعنی جثه و قالب و صورت و تمثال و پیکر نیز آمده۔

تنوتاس بمعنی صاحب علم آمده۔

تهمورس بمعنی نفس ناطقه نیز آمده۔

تیماس بیشه و نیستان و جنگل۔

باب الثاء المثلثة

فصل فی العربی

تبیش بفتح یکم مع التشدید شادمان و گشاده رو تجمیش یاری کردن۔

تجمیش از باب تفعل گرد آمدن و جمع شدن تجمیش جمع کردن۔

تجربش بر یکدیگر انداختن مردم را بجنگ

تحوش دور شدن۔

تخوش نیک خرامیدن۔

تخشخش آواز کردن سلاح یا جامه یا کیان خشک

ترشاش بالکسر باریدن باران۔

ترشش از باب تفعل برچکیدن آب یا گل تر یا مثل آن برچیزی۔

ترش بفتح یکم و سکون دوم بدخوی شدن و سبک شدن۔

ترعیش لرزیدن۔

ترفیش آراستن سخن و غیر آن و سخن چینی کردن

تلش تیشهٔ بزرگ که درخت بدان بشگافند و پاره کنند و رودگران بیشتر دارند۔

تشویش شوریده شدن۔

تشوش شوریده کردن۔

تعاش باهم بعیش زندگانی کردن۔

تفتیش باز پرس کردن جستجو کردن

تفحش - بدزبانی کردن -

تفرقش - سنگ یا خشت را سر بر فرش کردن و دیگری را بر سر زدن بر مدین مزح -

تفش - بفتح طعنه زدن و بکسر دوم گرمی -

تقرش - از باب تفعل کسب کردن و وزیدن و گرد آمدن -

تقربش - با یکدیگر راز داختن مردم ابد شمنی و کسب کردن -

تقشقش - بفتحتین نیکو شدن بیمار -

تکمیش - از باب تفعل شتاب کردن -

تمشیش - شتاب ماندن -

تمشش - خائیدن آنچه نرم باشد از استخوان و مغز استخوان خوردن -

تناحش - در قیمت چیزی فزودن بی نیت خریدن تا دیگری بخرد -

تنادش - فراگرفتن فائده و غیر آن بر داشتن

تنادش - بمعنی پس استادن و دور شدن -

تنقیش - نقش کردن -

توبیش - آمیخته شدن بگروه های مختلفه -

توجیش - جامه سلاح از خود انداختن از ترس -

توحش - از باب تفعل بیابان شدن خالی شدن زمین

توریش - فتنه کردن میان مردم و درهم انداختن مردم را بدشمنی -

توطیش - بالفتح دست برکشیدن از دفع کردن بخشیدن و میسر کردن -

توفیش - از باب تفعل جنبیدن -

تهاریس - با یکدیگر در افتادن سگان بجنگ

تهویش - آمیخته کردن و آمیخته شدن و در فتنه و آشوب انداختن -

توخش - کشیدن -

فصل فی الفارسی

تابش - بکسر سوم که دوم ست روشنائی کذا فی القنیه و اقول یعنی گرمی آفتاب نیز مستعمل باشد زیرا چه این لفظ مرکب ست از تاب و شین مصدریه نه آنکه لفظی لمحده موضوعیت آن بر ایل و نش ظاهر

تاج تاش - باسم موقوف خداوند تاج کذا فی القنیه

تاش - خواجه و خداوند کار و خانه و خالص بمعنی ترکیب تا اورا و تا خود -

تابوش - نام دختر قیصر روم -

تبش - بفتح یکم و کسر دوم گرمی -

تخته استرش - آلتی ست چوبی بزرگری که هندش هل مانند و استرش پچال را گویند -

ترازوی آهنین دوش - یعنی آن ترازو که دسته وی آهنین باشد -

تراش - بالفتح زایدی که هنگام آراستن چیزی بریده و تراشیده جدا کرده باشند کذا فی المنتهی و در ادات ست برادوه هر چیزی که بریده و جدا کرده باشند بوقت آراستن هر چیزی و گرفتن و ستدن اقول تراش برادوه چیزی که ریزه ریزه باشد و امر تراشیدن و فاعل آن اگر مرکب ست -

ترپش - نام مزه معروف چنانچه مزه سرکه -

ترمش - بضم اول وسوم نام گیاهیست که آنرا تورنیز گویند کذا فی رفانگویا و با سین مهمله نیز بلغتی ست چنانچه گذشت -

تلش - بالفتح تیشه بزرگ که درخت بدان بگذارند و پاره کنند درودگران بیشتر دارند -

تنگش - بفتحتین و باکاف فارسی دانه انگور و بکسر تین اسمی از اسامی ترکان -

تنگ عیش - باکاف فارسی موقوف فقیر و آنکه اکثر اوقات در اندوه گذارد کذا فی القنیه -

تنگلوش - بالفتح باکاف فارسی علم خانه رومیان در صور تگری غیر از تنگ -

توخش - بفتحتین کشیدن کذا فی رفانگویا -

توش - باواو فارسی توانائی کذا فی المشرفیه و خوراک بقدر حاجت را هم گفته اند که قوت لایموت باشد

توش پوش - کلاهها باواو فارسی یعنی توانائی و کروفر گویند با توش می آید کذا فی رفانگویا و در اصل این آواز جاؤشان ست -

فصل فی الترکی

تریش - بالفتح خدمت -

تیش - دندان -

باب الصاد المهملة

فصل فی العربی

تبصبص - دم جنبانیدن سگ و چاپلوسی کردن

تبعصص - جنبیدن بخود پیچیدن از زخم خورده

تحاص - بهم گیر رسخ شیدن چیزی را -

تحاحص - بهتر و صلح کردن باهم -

تحاوص - بدنبالهٔ چشم نگریستن -

تحریص - استوار کردن و راست کردن

تخریص - حریص گردانیدن -

تحمیص - بریان کردن تخود و غیر آن -

تخرص - دروغ گفتن -

تخصیص - خاص گردانیدن -

تخلیص - پاکیدن و محض و خالص کردن -

تخلص - برستن و زیبنده شدن و در اصطلاح شعرا نام ممدوح آوردنست کذا فی جامع الصنایع اما در اساس الفضلا که تصنیف قاضی شهاب الدین ست مندرجست که حسن تخلص آنست که خروج از غزل و دخول در مدح باحسن وجه باشد و درین سخن لغوی مرعی میشود زیرا که رستن از غزل ست -

تفحص - جستجو کردن و واکاویدن و پژوهیدن

تمصیص - مومیا کردن موجود کرده شده کذا فی الدستور و معنی تصریح نیز هست -

باب الضاد المعجمة

فصل فی العربی

تباغض - همدیگر را دشمن داشتن -

تبرض - از باب تفعل باندک چیزی روزگار گذرانیدن بمعیشت واندکی از چیزی گرفتن -

تبضیض اندک اندک سخن گرفتن از کسی -

تبعض - بعض بعض شدن -

تبعیض - پاره پاره کردن -
تبغض - دشمنی نمودن -
تبغیض - دشمن گردانیدن -
تخاض - بتشدید ضاد دیگری را در حرص چیزی انداختن و دیگری را بر چیزی برانگیختن -
تخضخض - لغتیست جنبیدن آب و مثل آن -
تخمیض - اندک کردن چیزی را -
تخویض - خوض کردن و گردیدن در چیزی -
تحیض - از نماز باز ایستادن در ایام حیض -
تخاوض - با همدیگر مشورت کردن -
تخریض - برانگیختن و واداشتن بر قتال و جز آن -
تخفیض - فرو داشتن و آسان کردن -
تراکض - با هم اسپ دوانیدن -
ترضض - کوفته شدن -
ترمض - شکار را بموکردن در وقت تابش آفتاب -
ترهیض - نیک خورد کردن -
تعارض - کسی دیگری را پیش آمدن -
تعریض - پیش چیزی و اندرون چیزی راه کردن و اظهار کردن نوشتن و راه آوردن و سر بسته سخن گفتن و در اصطلاح فصحا تعریض آنست که مخاطب بکلام کسی دیگر باشد و مقصود بخطاب دیگری باشد
تعرض - پیش آمدن و نیز بمعنی رنج آید چنانچه گویی فلان را تعرض رسانید -
تعارض - بالفتح و التشدید همدیگر را بدندان گرفتن
تعویض - عوض دادن یعنی بدل -

تغریض - نیک سوراخ کردن و رخنه رخنه کردن مسمار و مانند آن مسمار و امثال آن و در صراحت تغریض بالفتح نیز کردن -
تغمیض - چشم فرو چیدن و آسان گرفتن در معامله و سخن و امثال آن گردانیدن -
تفریض - تیز شدن شیر در بیشه و باز داشتن
تفاوض - با یار شدن و باهم مشورت کردن
تفویض - کار کسی گذاشتن -
تقریض - مدح کردن -
تقضض - پراگنده کردن -
تقوض - از هم جدا شدن و شکافته شدن
تقویض - خانه در عمارت کردن -
تماض - بیار ساختن خویشتن را -
تمریض - تقصیر کردن در کار و بیمار پرسی کردن
تناقض - عهد همدیگر شدن -

باب التاء المعجمة
فصل فی العربی

تابط - در زیر بغل گرفتن -
تبابط - همدیگر را شمشیر زدن و جلدی نمودن -
تبسط - گستاخانه رفتن بهر طرف -
تبلیط - فرش کردن زمین را بسنگ و مانند آن
تبنیط - مشغول کردن و باز داشتن و کاهلی کردن
تحنط - خود را آراستن و صندل بر خویشتن کردن
تحنیط - مرده را بداروی خوشبوی آمیختن
تحویط - دیوار کردن و گرداگرد چیزی گردیدن

تخندط - تباه کردن -
تخطیط - جامه را مخطط بافتن -
تخلیط - آمیخته کردن -
تخمط - گردن کشی کردن -
تخییط - جامه دوختن -
تساقط - افتادن -
تسخط - اندک شمردن بخشش و خشم گرفتن -
تسقط - خطا و ذلل جستن بر کسی -
تسلط - بر کسی غالب شدن -
تسلیط - بر گماشتن -
تسمیط - شعر گفتن چنانکه در هر بیت چهار یا قافیه متماثله آورده شود و بعد از ان قافیه سهلیه شعر که ان مخالف آن قافیه ها باشد گفته شود -
چیزی بر دوال زین آویختن -
تسویط - آمیختن و بتازیانه زدن -
تشخیط - از باب تفعل در خون گردیدن مقتول -
تشخیط - آمیختن و بتازیانه زدن -
تشویط چیزی آتش داشتن تا موی او بسوزد -
تضریط - بفتح تیزیدن و افسوس داشتن -
تعطط - بدر شکافتن جامه را -
تغطیط - بفتح مهار از سر شتر فرو کردن -
تغلیط - بغلط انداختن و در غلط منسوب کردن کسے را -
تغوط - از باب تفعل بجهت غائط کردن رفتن -
تقریط - تقصیر کردن و فراموش کردن

و ضائع کردن و ترک کردن و دور کردن و بیهوده گردن و گوشواره در گوش خود کردن و گوشواره در گوش کرده شدن -
تقرط - بفتح گوشواره در گوش کردن و لجام بر سر اسپ کردن -
تقسط - از باب تفعل بخشیدن چیزی را -
تلقط - از باب تفعل از جائی بجائی کردن چیزها و جز آن -
تمائط - از یکدیگر جدا شدن -
تمرط - از باب تفعل بریخته شدن موی -
تمطط - بوزن تفعل خود را نازیدن و خرامیدن و آشکار کردن و انداختن -
تنخط - از باب تفعل منی پاک کردن -
تنشط - از باب تفعل نشاط کردن شادمانی نمودن -
تنقط - از باب تفعل آبله کردن نیک نقطه بودن -
تنواط - بالفتح آنچه بر بهوده آویزند برای آرایش -
تهریط - در هلاک انداختن -
توسط - درمیان چیزی رفتن و میانجی کردن -
توسیط - درمیان انداختن چیزی را و میانی و نیم کردن -
تهابط - فراهم آمدن -
تهارط - مر یکدیگر را دشنام دادن -

باب الظاء المعجمة

فصل فی العربی

تحفظ - یاد گرفتن و خود را نگاهبان آگاه بودن -
تغلیظ - درشت کردن و درشت گفتن -

تغیظ - خشم کردن و آواز کردن خشمناک بگرفتگی گلو
تقارظ - همدیگر را ستودن -
تقریظ - ستودن کسی را که زنده باشد -
تقنیظ - پسندیده بودن چیزی را بر آن گواهی نبشتن
تقنیط - بکاری اقامت نمودن و گرد آن تا بستن
تکالظ - زیاده و از حد تمنی کردن با همدیگر
تلاحظ - در همدیگر نگریستن -
تلافظ - زبان آوردن تخم از دهن اندختن چیزی
تلمظ - زبان گردانیدن بر آوردن تا دهن را از طعام پاک کرده شود -
تماظظ - بدی و منازعت کردن -
تنقیظ - در پی روندگان رفتن -
تنکیظ - شتابانیدن -
تنفظ - بیدار شدن و بودن -
توقیظ - بیدار کردن -

باب العین المهملة

فصل فی العربی

تابع - چاکر و پیرو -
تباع - پیروی عمل کسی کردن -
تبایع - با همدگر بیع کردن و نیز بیعت کردن -
تبدیع - کسی را مبتدع خواندن -
تبرع - بخشیدن غیر واجب -
تبرقع - برقع پوشیدن بر رو -
تبزع - خوی روان شدن از پیشانی -
تبلیع - پدید آمدن سپیدی در سعی و در صرح
تبلیغ حاجی روی شستن -
تتابع - پیاپی شدن و پیاپی در اقتادن به بدی
تتبع - پیروی کردن -
تتبیع - زر پرفی داشتن -
تترع - شتافتن به بدی -
تتجدیع - حبس کردن -
تتجرع - جرعه آب نوشیدن -
تتجزع - پاره پاره کردن گوشت و جز آن -
تتجمیع - بنا را جمع آمدن -
تتجوع و تتجیع - گرسنه داشتن خود را -
تتخدیع - فریفتن -
تتخزیع - از زقار باز داشتن -
تتخشع - فروتنی نمودن -
تتخضیع - متواضع گردانیدن -
تتخلع - پراگنده شدن -
تتخلیع - از جای برکندن -
تتدافع - از یکدیگر دفع کردن -
تتدرع - زره با جوشن پوشیدن -
تتدمیع - سخت رفتن اشک از چشم -
تتذرع - گلوی چیزی گرفتن -
تتذعذع - پراگنده شدن -
تترسیع - تباه شدن و تباه چشم شدن مردمی -
تترصیع سور نشاندن جواهر و قیمل سخن را متجانس کردن از کلمه که مقابل بود در وزن یکسان باشد -
تتسجیع - سجع کردن -

تشریف - بزرگوار گردانیدن -
تشنف - گوشواره در گوش خود کردن -
تصارف - باهم صف کشیدن -
تصحیف - بخطا نبشتن و خواندن -
تصرف - شروع کردن در کار و ستاندن نیکه و نوکر
تصریف - سخت گردانیدن -
تصعد - زیرکی نمودن -
تصیف - تابستان کردن -
تصنف - نوع نوع کردن -
تصوف - یک سو رفتن -
تضارف - بسیار جمع شدن مردم بر آب -
تضایف - تنگ شدن -
تطمیف - دوبالا بودن -
تطنیف - میل کردن و مهمانی کسی شدن
تطوف - طواف کردن -
تظرف - زیرکی و بزرگی نمودن -
تعارف - همدیگر را شناختن -
تعاطف - باهمدیگر مهربانی کردن -
تعجیف - اندک طعام خوردن کسی -
تعرف - وقوف کاری کردن و شناسانیدن
تعریف - شناسانیدن گم شده را بستن
تعسف - بربی راهی رفتن و سوار شدن
تعطف - مهربانی کردن -
تعطیف - مهربان گردانیدن -
تعفف - پرهیزگاری نمودن -

تعفیف - کوز پشت شدن -
تعنیف - سرزنش کردن -
تعضف - شکسته شدن -
تعلف - غالیه کردن ریش و موی را -
تغلیف - غلاف کردن -
تغیف - میل کردن درخت بچپ یا راست -
تف - بالضم ریم بینی و چرک ناخن و گاه جشتا با نان گویند
تقرف - پوست واکرده شدن جراحت -
تقذیف - سخت سنگ انداختن -
تقصف - شکسته شدن -
تقصیف - نیک شکستن -
تکاشف - عیب همدیگر ظاهر کردن -
تکاشف - برهنه شدن -

فصل فی الفاء الفارسی

ترف - بالفتح نوعی از تریدی که زود خشک شود و خشک کرده هنگام حاجت نرم کرده بپزند و پنیر انیز گویند -
تف - بالفتح گرمی آتش و زبانه و تابندگی آفتاب
بالفتح بخار آب و زمین که از گرمی برزمان میجوشد و بر آید و در ادات بمعنی عقوبت نیز هست -
تلف - بالضم کثافت که بعد از شستن بر دست و انگشت امثال آن بماند -
تلاتوف - بمعنی شخصی آمده که خود را پلید و پرکین داشته باشد و از کثافت و نجاست پرهیز نکند و مردم از و نفرت کنند و بمعنی شور و غوغا هم آمده -

تلف - ہلاکی کہ وبا را گویند و نیز ہلاکی ہر نوع خاصہ غلہ
تیف - خار و خس و خلاشہ را گویند -

باب القاف

فصل فی العربی

تریاق - بالکسر تریاک -
تسابق - بر یکدیگر پیشی گرفتن -
تصادق - با یکدیگر راست شدن در دوستی و سخن
تصدق - صدقہ دادن -
تصدیق - راست گوئی داشتن و باور نمودن
تصعاق - بیہوش شدن -
تضییق - تنگ شدن -
تطابق - اتفاق کردن -
تطویق - توانا گردانیدن -
تعانق - بہ یکدیگر فرا کردن و بمعنی المعتقد
تعشق - عشق نمودن -
تعلق - چنگ در زدن و بچیزی در آویختن
تعنق - بناز زیستن -
تعلیق - در آویختن و نیز نام قلمی و خطی ست و در اصطلاح نویسندگان اہل دیوان نسخہ کردہ بدانند
تعویق - سست کاری کردن -
تغریق - غرق کردن و کشتن -
تغلیق - در خانہ را بستن -
تفریق - پراگندہ کردن -
تلاحق - با یکدیگر رسیدن -
تنمیق - نوشتن -
توثیق - استوار کردن -
توفیق - سزاوار گردانیدن -
توافق - اتفاق نمودن و موافقت کردن
تملق - چاپلوسی کردن -

فصل فی الفارسی

تا خط ارزق - یعنی پیالہ پر و مالا مال و ارزق نام خطیست از خطوط جام جم کہ شرح در فصل دال گفتہ شدہ -
تنق - بضمتین پردہ و در دستور مسطور ست تنق انچہ پیش تخت عروس وقت جلوہ باشد -
تنگاورابلق - با دوم فارسی روزگار کذا فی الاقتنیہ
تلاق - با الفتح ازار پایچہ را بالکسر پیشکی کہ در میان فرج بود
تیغ نطق - یعنی زبان فصیح -

فصل فی الترکی

تاریق - بکسر لام تنگی -
تبراق - بالضم خاک -
تبغلق - خانہ -
تبق - بفتح کسر -
تفق - بفتح یکم و کسر دوم مرغ خانگی -
تلشق - بضم یکم و فتح سوم کمان زہ -
تمشق - بضم یکم و فتح سوم و قاف بمعنی دوا و معالجہ
تمورفوق - با الفتح با ہیم و قاف بضم و واو معدلہ ستارہ قطب -
تنق - بفتح یکم و دوم کنیز و گواہ -
تنغلق - گواہی -

تولق - بالضم داویان اول شکم -
ترغاق - خبز داون والله اعلم بالصواب -

باب الکاف العربی

فصل فی العربی

تبارک - بالفتح برکت و اوج و افزایش کردن و بزرگ شدن
تبرک - تیمن -
تحرک - جنبیدن -
تحریک - جنبانیدن -
تحکیک - ناخن خاریدن -
تدارک - دریافتن و باکسی گیر سیدن و بدست آوردن
تداحک - باهمدیگر کوشش نمودن و جنگ
تداوک - همدیگر را تنگ گرفتن و تنگ آمدن در حرب -
تراک - بگذار -
تسویک - مسواک بدندان مالیدن -
تشبیک - درهم بردن -
تشریک - کسی را شریک کردن -
تشکیک - در شک انداختن -
تشویک - خار بر سر دیوار نهادن و سرتیز کذا فی التاج و بلند شدن پستان دختر و تاج المصادر تشویک پستان از جای برداشتن
تمالک - توانستن و پادشاهی داشتن -
تملک - پادشاه شدن و خداوند شدن
تهتک - رسوا شدن -

فصل فی الفارسی

تاپاک - با سوم فارسی که دوست بقدری خلد و نعوذ بالله من ذلک
تاک - درخت انگور و معرب آن طاق و در وجه تسمیه آن میان را که هندی بانگ خوانند کذا فی القنیه و نیز آنچه از رسن راست میکنند و در چهپیر و همثال آن آویزند و بران چیزها میدارند هندی چهپکا نامند کذا فی فرهنگ فخر قواس
تابرک - بیرون درست درعما تمها -
تاجیک - غیر عرب و ترک و تاجیک نیز نامند -
تارک - میانهٔ سر که مفرق ست و خود بمعنی اخیر از زفان گویاست -
تازیک و تازنیک - دوم بازار فارسی جهان تاجیک مذکور و نیز اصلی ست ترکان را و قبیل بیگانه عرب که در عجم بزرگ میشوند -
تاوک - خروگاه و اجوانه -
تبالک - بالفتح نام مردی کذا فی القنیه -
تبوراک - بالفتح آوندی ست و قیل بدانچه آرد بیزند و در او هست آوندی که دران بریده و خرد آن می گذارند -
تبوک - طبقی ست مانند دون که بیشتر بقالان دارند و بدان طعام بخورند -
تخت نشینان خاک - پادشاهان و زمینیان و ارواح و ساکنان زمین -
تخمهٔ خاک یعنی تخمهٔ محاسبان و نیز زمین کذا قیل
ترازوی فلک - یعنی برج میزان -
ترترک - پرنده ایست سپید و دم و نول دراز

سرچه نیز گویند تا زیش صعوه و ہند مولانا مند
ترتک - با دو متجانس مضموم جانوریست خوب رفتار
آتش فوار و اندک پرده و در کوہہای نواحی ہند بود
ترد ک - بالفتح یکم و سوم و کرم گندم خوارک و قیل
بازار فارسی ست -
ترسک - بالضم و فتح سوم پرنده ایست سبز فام
ترک - سوره و کلاه و کلاه آہنین که ہنگام جنگ
بر سر کش نہند تا زیش بمعنی خواندن و ترک بمعنی
باز ماندن و دوست داشتن تازیست و استعمال
در کلام اساتذه ترک آوردن و کردن و ترک
گفتن گفته اند کذا فی شرفنامه اقول بمعنی
کلاه آہنین نیز تازیست چنانچه بالا گذشت و
ترک بفتحتین جلد آنیست که در ان تخم ریحان و
عطریات تعبیه کنند و کنایه از معشوق و غلام باشد
و گذاشتن و گذشتن و ترک دادن و خلاصی از
تعلقات جسمانی و خواهشهای نفسانی و برگشتن از
ماسوی الله سجدات صفائی و بخششها و موزه ہای
کلاه و خیمه و امثال آن را نیز گفته اند و نام قصبه ایست
از مضافات آذربایجان و نام رودخانه ایست نزدیک
بدربند شروان و صدای رعد و نیز صدا و آوازی که
از شکستن و ترکیدن چیزی آید و بمعنی رخنه و ترک
هم باشد و دختر کبر و دوشیزه را نیز گویند و خندقی را
گویند که بر دور حصار و قلعه و باغ و امثال آن کنند
و مصغر ترم ست که ضد خشک باشد و در دستور
بمعنی گاله گلیم سطور ست -

ترک فلک - مریخ و قیل آفتاب -
ترندک - بفتحتین ہمان ترک مذکور یعنی صعوه
تره و خشک - ای با نا نخورش و بغیر نا نخورش
و نان اندک و بسیار کذا فی الاصطلاح -
تره تیزک - با یاء فارسی سبزه که تخمش را ہندے
اہلم و چند سور نامند -
تریاک - بالفتح پازہر آن مهره ایست از کف ماخورا
و قیل کف گاو دشتی نیز ہر که مومی شیر خورده باشد
باد او مومی مسهل بدہند یا ہر کرا مار گزیده باشد
اگر او را بدہند نیکو شود کذا فی بعض الطب -
ترنیاک - شکر و جوز -
ترنک - تفنگ و ہن را گویند و آن چوبی باشد
میان خالی بدرازی نیزه که با گلوله گل یا زور نفس
گنجشک و امثال آن را بدان زنند کذا
فی الدستور -
تره ک - بالفتح بازار فارسی بمعنی کرم گندم
ضایع کن آمده -
تعزنیک - ادب کردن -
تک - بالفتح تگ است غیر آن و قعر چاه و
امثال آن و در ادات بمعنی بن حوض و چاه و آب
و در دستور ہندکور ست تگ بن حوض یعنی بلندی
و بمعنی بسیار تند بر راه رفتن و دویدن نیز آمده و نام
گیاہیست که در میان گندم زار روید و سخت تر از
گیاه گندم باشد و نام گیاہی ہم ست که در میان
آب میروید و در مصر کاغذ از ان میسازند و بمعنی اندک

و قلیل و کم هم آمده و بر زبون را گویند بجهة ما در زبان
دست بر کنار تخته نرم کرده بتین و رست نشیند جنبیدن
و یکسر اول پیش و نزدیک آمده و لقمه طعام که تناول
الفمه خوانند و بضم اول چراغی که اندک روشنی بیشتر باشد
و نوک خنجر و نیزه و مانند آنها نوان را نیز گویند و نرمه
گردن را هم خوانند و بوم و زمین را نیز گفته اند -
و الله اعلم بالصواب -

تکوک - بالضم باو او فارسی غرفه بزرگ که بادیچه
بود و کذا فی فرهنگ علی بیگی و بالفتح سراجی که از
زر بسیم و گل بصورت جانوری سازند -

تلخ چکوک - نام تره ایست که آنرا طرخشقوق
نیز گویند و بفارسی کاسنی صحرائی نامند -

تلخک - گیاهیست بغایت تلخ و گویند خوردنی
و در قنیه بمعنی خربزهٔ تلخست -

تلک - بالکسر لقمه که تناولش لوبیا خوانند و قلیل
ادرک و در دستور بفتحتین بمعنی سبلت بر کنده و مسطور
و الله اعلم بالصواب -

تلوک و تموک - نشانهٔ تیر که بعربی هدف خوانند
کذا فی القنیه لیکن صحیح تمیک بوزن فصیل ست
چنانچه در کاف فارسی مے آید -

تمرقزک - یعنی قرآن مجید کذا فی فرهنگ علی بیگی
و در فرهنگ فخری قواس هم بمعنی بالفتح کیم و چهارم
پنجم و کسر دوم مرقوم ست -

تمنک - بضم اول با انگشت ابهام و وسطی گرفتن
چیزی خوردنی باشد یعنی برگرفت چیزی بر داشتن خوردن

و ملی باشد و از آنکه از جوب سفال سازند و
با بینی گران و بغل گرفته مواز ند و جناغ زین و اپ و آهن زین
و بیای با پی و ریچه زرگری هفتاری باشد و آن
قالبی ست که چیزها از طلا و نقره و امثال آن از ان
ریزند و بعضے ریچه زین اسپ و طاق زین را هم گفته اند
تمنبوک جناغ زین اسپ گویند و ریچهٔ زین بمعنی کباوه
تمناک - بادشاهی و نام مردی -
تمنگنای خاک یعنی دنیا و طالب بشر -
تنین فلک - یعنی راس و ذنب و در قنیه است
تنین فلک کواکب بعده اما جامع این مجموعه در نسخهٔ
نجوم مرقوم دیده است که اثر دهائیست در آسمان
که سر او را راس و دم او را ذنب میگویند و آنرا تنین فلک
خوانند چنانچه یک اژدهائی ست در زمین که تمامی
زمین را همچو انگشتری گرد گرفته است میگویند
که وه قاف پس آنست و بعضے گویند که آن پس کوه قاف است
و الله اعلم بالصواب میگویند که آن اژدها تمام روز
بقصد دم خود میگردد اما سر او بدم او نمیرسد و میگویند
که وقتی که سر او بدم او خواهد رسید قیامت قائم
خواهد شد و هلاک وی هم از وی خواهد شد و الله اعلم بالصواب
و رزاق رزق او یک ماهی از دریا کرده است هر روز
آن ماهی از دریا بیامده در کنار می افتد آن را او را مسخر میکند
تنوبک - بالضم گنجینه و بمعنی سجای با نون است
کذا فی لسان الشعرا و قلیل با کاف فارسی -
تودهٔ خاک - طبقات زمین و اقالیم کذا فی القنیه
اقول قالب بشر هم تواند -

تورزک - باواو فارسی سبزه است که بندش لوبیا مانند و در فرهنگ علی بیگی باواو فارسی مرقوم است

تورک - باواو فارسی سبزه است که بندش لوبیا مانند و در فرهنگ علی بیگی باواو فارسی مرقوم است

تیرک - بالکسر آبه ها که بالای دیگ بوشان از غایت پخته شدن گوشت و امثال آن در روغن پدید آید کذا فی القنیه -

فصل فی الترکی

تشک - بکسرتین جلیس و خرومند -

ترشک - بالکسر ترنج -

ترک - بکسرتین زنده و بفتح یکم بالکسر دوم سرگین

ترشک - بکسرتین چادر -

ترمک - بفتحتین غرقاب -

تیلک - بفتح یکم وسوم اوزن -

توشک - بالضم جامه خواب -

تولک - شقالو -

تیزک - بکسر یکم وسوم زنده و بفتح یکم وسوم درخت

تیک - بکسرتین بمثله

تیلک - سرفه -

تشیک - بکسر یکم و فتح دوم وسوم سنجاب

باب الکاف الفارسیه

فصل فی الفارسی

تارنگ - بمعنی ستونی آمده که از گچ و سنگ سازند و بر بالای آن سایه بای طاق گذارند و لسان الشعرا تارنگ بوزن پاسنگ مندرجست -

ترنگ - بالفتح همان ترک که گذشته بمعنی دوم -

ترنگ - بالفتح همان تارنگ که گذشت کذا فی شرفنامه و در اواخر است ترنگ تارک سر و غرقاب و آواز کمان و زخم و در لسان الشعرا ترنگ بکسرتین بمعنی آواز کمان باشد بوقت تیر انداختن و ترنگا ترنگ آواز کمان که بعد انداختن تیر پیدا و از چاشنی دادن کمان خیزد -

تنگ - بالفتح همان تک مذکور که در فصل سابق گذشته و قیل بمعنی خیرتنگ اسپ بالکسر کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا تنگ بفتح و کسر تابن حوض -

تگرگ - بفتحتین با دوم فارسی که یکم دومتجانس است چیزی که از ابر بارد و آنرا ژاله نیز گویند یعنی آبی بسته همچو بلور در بهار می بارد و در زمان دوم ناپدید گردد و آن بنهایت سرد میشود و هندش اولا ماند -

تلنگ - بضمتین حاجت و ضروری و میل و خواهش و آرزو و بفتح اول نام میوه ایست شبیه بشفتالو -

تمنگ - چیزیست سرخ از رستنی ها بطعم ترش از درخت می آرندش و در دفانگو یا نهنگ بجای تمنگ مرقوم است -

تشناگ - نام پادشاهی کذا فی القنیه و در شرفنامه با کاف فارسی نام پادشاهی و نام مرد است چنانچه گذشت

تنگ - ضد فراخ و شکم بند است پشت و ستور و غیر ذی روح گویند سخت قریب و مخرج و اشکم و بار ستور و غیر و امثال آن و ایضاً بمعنی لب یار آید و بمعنی تنگ شکر کمر و استقبال ست و تنگانک بمعنی سخت نزدیک بود و نیز مقامی ست از ترکستان چنین گویند سکان تنگی منسوب باندیان مقام و نیز تنگ فرو بردن بمعنی پوشیدن و ناپدید کردن ست -

تنگ تنگ - بمعنی بسیار بسیار آمده کنایه از اتفاق

تورنگ - بالفتح با واو فارسی نام خروس صحرائی که

توبک - گنجینه و مخزن -

تهمتاک - بفتحتین همان تهمک که مندرج گشته والله اعلم

باب اللام

فصل فی العربی

تابل - یکسر با جمیع و افراد طعام توابل جمع آن

تبجیل - بزرگ داشتن و تعظیم و تکریم کردن -

تجاهل - نادانی نمودن بی نادانی

تحصیل - حاصل کردن و ستاندن و آشکارا کردن

تحلل - استثنا کردن و سوگند -

تحلیل - حلال کردن -

تحمل - بار بر داشتن و قبول کردن چیزی -

تخییل - خیال کردن و ابزاری که آن بر آن بار کنند

تذلل - رام شدن -

تذلذل - همه بسیدن چیزی که آویخته باشد -

تذلیل - رام بودن

ترجل - بار بر داشتن -

تزاول - بهم واکوشیدن -

تزمل - خود را در جامه پیچیدن -

تسایل - با یکدیگر روان شدن لشکر و غیر آن از طرفی

تشاغل - خود بچیزی مشغول کردن -

تصاصل - بانگ کردن -

تضلیل - گمراه کردن -

تعطیل - بی زیور کردن و بیکار کردن و فرو گذاشتن

تفصیل - موجدا کردن از یکدیگر یا یاره یاره کردن

تقابل - با یکدیگر هم برابر شدن و روی فرا روی

تقبیل - بوسه دادن -

تل - زمین بلند و فی التاج توده که سرش پهن فراخ نباشد -

تمثال - بت و صورت -

تمایل - با یکدیگر میل کردن -

تمثیل - مثل زدن و در مثال چیزی -

تمحل - حیله کردن -

تمتل - درنگ کردن -

تنزل - فرود آمدن و درنگ -

تنزیل - فرو فرستادن و نام مغیبی و نیز بمعنی فراز آمده و نیز نام کتابی ست در علم مسلمانان -

توابل - دارو باد و اخلاط که در طعام کنند -

توصل - با یکدیگر پیوستن -

توصیل - نزدیکی جستن و نزدیکی کردن -

توکل - اعتماد کردن خود در صلاح ست امور خود بعجز خود و نیز اعتماد بر غیر خود کردن -

تهاویل - رنگهای گوناگون -
تهتال - باریدن باران -
تهلیل - لا الٰہ الا اللہ گفتن -
تهویل - ترسانیدن -
تکول - جمع شدن -
تعمل - از خود کار - کردن و آهنگ کردن

فصل فی الفارسی

تاپال - با با فارسی تنه درخت -
تال ومال - یعنی متفرق وزیر و زبر شدن
تاسول - برگ تنبولی که آنرا با سپاری می چوند
وغیر آن خورند - هندیش تنبول مندکنافی الادویه
تاول - همان خرگاه و جواله -
تبخال - بالفتح آنچه بمجوه دانها می خشخاش
برگرداگرد لب اندر تب پدید آید و در شرفنامه است
دیسه گی که هر روی پدید آید از تبش تب -
تخمهٔ اول - اوج محفوظ و اسجد والف با با
تراول و تروال - بالفتح بار و مهله ساکن
برگ گیاه و در زفانگویا بمعنی بازاتر از ست
تراول بوزن تالان گ گیاه کذا فی لسان الشعرا و در ستوبا
تشنه دل - تشنه جگر که کنایه از اشتیاق باشد کذا فی الغیاث
تفشل - طعنه و سرزنش -
تفته دل - ای تنگدل و غمناک -
تاسل - بفتح یکم و کسر سوم خشک مویز و مانند
بنا زیش عجم خوانند -
تکل - آنکه خطش هنوز نه دمیده بود بنا زیش

امرد مے گویند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا
تکل بفتحتین با کاف فارسی و نه سرزن که
بنا زیش کبش خوانند و گویند جوانی را گویند که
هنوز تمام خطش نه دمیده بود و بعضے گویند که این
کاف عربی ست و در ادات یعنی اول بالفتح تا
و کاف تازی نیز آمده -
تنبل - بفتح یکم و سوم و خامس و تشدید کاره سخر و
توبال - مس بنا زیش سخا سن نامند و در لغات
طب ست توبال پوست مس یعنی سوزش
تویل - بوزن جمیل پیشانی و فرق سر تارک سر
و علامتی نیز گویند که صیادان در صحرا بر پا کنند تا
بخیر ازان بترسد و سوی دام آید و نیز شقه که
بر بالای پیشانی اوموی نباشد داورا بنا زی خال

فصل فی الترکی

تل - بالکسر زبان -
توشمال - بکاول -

باب السیم

فصل فی العربی

تاثم - از باب تفعل از اثم و پرهیزیدن -
تاثیم - به بزه و گناه نسبت کردن کسی را -
تاسم - قصد کردن و دریافتن -
تام - مشدد اسم فاعل تمام یعنی پیوستن
تبسم - دندان پیدا کردن بخنده اندکی
تراکم - بهم نشستن و موجهای پیاپی زدن
ترحم - بخشودن -

تسلیم — سلام کردن و سپردن و گردن نهادن —
تسنیم — بالفتح نام شرابی ست در بهشت کذا فی التقنیه
واقول نام چشمه ایست در بهشت و بلند کردن قبر —
تشزم — دریده شدن و شگافته شدن —
تشمم — بوئیدن —
تصاولم — بهم واکوفتن —
تضرم — خشم گرفتن —
تطعم — چشیدن —
تظلم — از بیداد کسے نالیدن —
تعلم — آموختن چیزے —
تعمم — عمامه بر سر بستن و همه را فرا سر بندن و غم خواندن کسے را
تغرم — کسے را تاوان نهادن —
تغنیم — غنیمت دادن —
تغییم — ابر ناک شدن آسمان —
تفرم — در پیش کسی در شرف مهتر شدن
تقویم — حساب یکسالهٔ منجمان که هندش تیره نامند و هر سال تقویمے دیگر کنند باستخراج —
تکریم — گرامی کردن —
تکلم — سخن گفتن —
تلاطم — بایکدیگر پنجه زدن و استعمال این لغت در امواج بطریق تشبیه است زیرا چه برهم زدن امواج
تمام — بالکسر درازترین شبها در سال و بالفتح معروف و پنجاه و شب چهار دهم —
تمغم — بیمار زیستن و سخن نرم گفتن —
تیم — بالکسر خانه و کاروانسرای کذا فی القنیه

و در علمی مذکور ست تیم محله اگویند اقول این لغت در عربی بفتح تا آمده است یعنی قبیله و بمعنی بنده نیز آمده است چنانچه تیم الله و تیم نام مردی —

فصل فی الفارسی

تام — اندک —
تتم — بضمتین ترشاوه ست که آنرا سماق نیز گویند و در فرهنگ علمی است که این لغت ترکی ست
تخت خورشید بر سر مرغام — مرغام آفتاب و تخت رقوم بمعنی تخته رمال و منجم آمده که بران پانسه انداخته حساب اشکال کنند —
تخجم — بمعنی خداوند شره و حریص آمده —
تخم — بالضم معروف و آن اصل هر چیز ست و نیز تراز وی انجم — یعنی اصطرلاب —
ترشم — آن سنجاب که مانند ابر لیکن بیشتر بزمین نزدیک باشد و آن مثل دود ست که هوا را تاریک گرداند بتازیش ضباب نامند —
تم — آفتی ست که در چشم پیدا میشود و مانند پرده بتازی آنرا غشاوه خوانند —
تنگ چشم — با کاف فارسی موقوف فراخ چیم فارسی یعنی بخیل و ممسک و فقیر ازول و مردم نادیده زن و نفی را نیز گویند که بغیر از یک شوهر ندیده باشد —
تنعم — بفتحتین و نیز بسکون دوم که نجم ست بی همتا و بزرگی قامت و تهتمن مرکب ازین ست —

تیره شد آب ستم - ای ظالم کذا فی الصحیفه
تیشه فرهاد تیز می کردم - یعنے اورا عشق می آموختم کذا فیها ایضاً
تیر لطلم - کنایه از آه مظلومان -
تیرم - بمعنے خاتون بزرگ و بانوی اعظم آمده -
تیغ ستم - کنایه از زور و تعلم و تعدی آمده -
تیم - کارونسرا - امی بزرگ - خانه کاروانسرا

فصل فی الترکی

تیم - بصیغتین ترشاوه کذا فی الفعلی -
تولوم - بضم یکم وسوم اسلحه -

باب النون

فصل فی العربی

تابین - چشم داشتن چیزی را و دریافتن چیزی را -
تامین - آمین گفتن بعد از دعا -
تبتین - مشت گوشه کردن -
تجبین - بدل کردن و بدل ساختن -
تحصین - خود را در حصار گرفتن -
تحنن - مهربانی کردن -
تحنین - بالفتح گمان سخن گفتن و بالضم گمان -
تراهن - باهم گرو کردن -
ترین - زمین سخت -
ترجمان - لغتی که معنی لغت دیگر باشد و باز گرداندن و درین چهار لغت ست بفتح تکم وضم یکم و بضم و فتح سوم پس دو در دو چهار بود -
ترصین - خط یکسان محرران و بعضے محل نقطه

دو حرف در از کشیدن و بجناز تنگ کردن و بین السطور کتاب تنگ کردن در کتابت -
ترنجبین - بفتحتین و بضم جیم معرب ترنگبین -
تزئین - زینت داده شدن کذا فی الدستور اقول این ضد است بمعنی آن آراستن ست لیکن مصدر بمعنی مفعول نیز آمده است -
تسجین - صورت چیزی مشاهده کردن -
تسخین - نرم کردن و کفش دریا کردن -
تسکین - آرام کردن -
تسکن - خوار و نحیف و بیچاره شدن -
تسمین - فربه کردن و خشک تر کردن -
تسنن - متغیر شدن -
تشرین - دو ماه اند از خریف بزبان رومے یکی را تشرین اول و دوم را تشرین آخر گویند کذا فی التاج و در شرفنامه میگوید که ترکے ست -
تمکین - جای دادن و در قدمنه بمعنی مرتبه است و در دستور بمعنی فرمانبرداری بندگی کردن مطلوب است
تنوین - بالفتح نون کردن کلمه یعنی نون ساکن در آخر کلمه در آوردن -
تنئین - بالکسر والتشدید از دها و ستاره جوزا و غیره شدن آواز نفس -
توامان - دو بچه که یکبارگی زاده باشد -
تهاون - از باب تفعل راست ستادن کار -
تهاون - خوار داشتن و سستی کردن کذا فی التاج
متجین - زشت گردانیدن -

تین - انجیر و کوهیست بشام و در قتینه مذکورست
تین بوزن قین بالفتح بچه که باز گوره زاید یعنی اول
پاپها بیرون آید بعده ثمرین میگویند که آن بچه
نیک بخت بود -

فصل فی الفارسی

تا به بریان - یعنی درنجختی ست که بعد پختن
گوشت میان روغن گاو برشت میکنند اگر از
شوربای آن شربت کنند لطیف بود -

تاپان - با بار فارسی تنه درخت مثل تاپال
کذا فی زفانگویا -

تابیدن - طاقت آوردن و درخشیدن
و لازم نیز آید کذا فی الشرفنامه و اقول تابیدن
بجمیع معانی تافتن آید و از تفاوت تاب ازین
نیز دلیل مبین است که آن معانی درین یافته نمیشود
تاج گردوان - با سکون کنایه از آفتاب جا لتتاب -

تاران - بمعنی تیر دو تا یکی آمده -

تارون و تارین - بمعنی -

تازیان - بمعنی تاخته و دوان دوان
و تعدد لسان کذا فی الشرفنامه و نیز جمع تازی
می آید با الف و نون چنانچه میگویند یکیان تازیان
تاج معدان - بمعنی -

تاختن - با خا بمعنی دوانیدن و مجازاً آن
و تاخت کردن کاران کذا فی القتینه و نیز بمعنی
غارت کردن چنانچه گویند تاختا تاخت یعنی این
برعه ازان تاخت ست کذا فی الاستعمال -

تافتن - با سوم موقوف گردانیدن و
تاب دادن رشته و مجازاً آن و پیچیدن کذا فی القتینه
اقول معنی تافتن حقیقةً همین پیچیدن ست
اما گردانیدن و تاب دادن اهل ست و پیچیدن
زیرا چه ازین گردانیدن بسی و سر است چنانچه گویند
روی و سر تافت و این در معنی همین پیچیدن ست
نه گردانیدن که ترجمان جعل تصییر ست و تاب دادن
رشته خود همین پیچیدست و نیز بمعنی طلوع آید چنانچه
آفتابی در بجر از آن امکنه تافته یعنی آزرده و
مکدر و گرم شده هم لفظها اقول ازین معلوم میشود
که تفت و تافته مترادف اند بلکه تفته مخفف تافته است
و نیز ازین معلوم میشود که معنی تافتن آزردن نیز
و گرم شدن نیز ست -

تان - بهن که بتار ریشه هم خوانند کذا فی
لسان الشعرا و غیرها و قیل بهن از دو و بر آوردن کذا
فی الآوات الفضلا و در شرفنامه بمعنی تهمتراشیدن
خنده این مان ست و اکثر محل ایتان بر شالها و
محدوف بود و نیز تارحامه کنند بود ست تا وان
غیر است -

تابیدن - از گرما بجوش شدن کذا فی زفانگویا -

تبرزین - با را مجزوم تبری ست فراخ سر
که مزرنگیل بندند و بدان کار زار کنند -

تپیدن - با دوم فارسی جنبیدن و لرزیدن
و نیز بمعنی از جای برجستن و بیقراری نمودن
و لرزیدن آمده طبیدن معرب آن -

تپسیدن - گرم شدن -
تخشیدن - بمعنی بالا شستن -
تخمدان - بمعنی پیمانی آمده که زنان شما جای در ختان فرو برده باشند -
تختهٔ حساب شمار سان ای آن تختهٔ حساب که آنرا تختهٔ خاک میخوانند -
تخت روان - ستاره بنش را گویند از نبات الغش و کنایه از آسمان ست و نیز آب روندهٔ خوش راه و هم تخت سلیمان علیه السلام
تختهٔ زون - پنبه را محاوج ساختن تا زبر ندف نشانند و فاعل آن را نداف گویند و نیز آنکه بدان قیاس امثال آن محاوج کذا فی القنیه -
تخم ریحان - بعربی بذر الریحان گویند دوا ست معلل جمیع اورام -
تخمگان - تخم روئیدنیها را گویند عموماً و تخم خربزه را خصوصاً و نیز بیضه های آدمی را گویند که بتازی خصیتین خوانند -
تخم کتان - تخمی ست که از وی روغن بیرون آرند و عرب آنرا بزر و هندی آنرا تیسی خوانند کذا فی الادویه -
تدبیر شناسندگان - ای ماتحلان حکیمان -
ترابیدن ترابیدان - رفتن آب اندک اندک و چکیدن بزری و آهستگی -
ترشیدن - هموار کردن و راست شدن و انگیختن و نکاشتن کذا فی زفانگویا -
ترایمان - بهندی هیش نام مرض سهال کذا فی الطب

ترین - بفتح یکم و ضم سوم و سکون دوم بسیار تخت کذا فی المنتخب -
ترخان - بالفتح خربزه و نیز سبزه ایست مثل ترده و پودنه که بانان نیز خورند -
تروامن - بار امر مجزوم یعنی گناهکار و معیوب و ملوث در چیزی کذا فی المنتخب و در قنیه تروامن بمعنی بدگمان ست -
ترزفان - بالکسر و سوم مفتوح همان ترجمان مترجم -
ترزین - بالفتح آرامیده گردانیدن -
ترشدن - آزرده گردیدن -
ترفان - مترادف ترزفان که محرران در بعضی محل میان دو حرف در اکشند و نیز این لغت نطقی ست -
ترکمان - بالضم نام قومی موقوف صلابت کاز و بغایت نامردم ناسپاسند و بالفتح خود را بگدا بنده خوانند بود -
ترن - بفتحتین نام گلیست منسوب بزن خوبان و شاهدان و در دستور بمعنی نسترن مسطور ست و در زفانگویا بمعنی گل نسترن مذکور ست -
ترنج صمرگان - کنایه از آفتاب عالمتاب کذا فی القنیه -
ترنجیدن - بضمتین گنجلک شدن و خشک شدن پوست و خز آن و درشت شدن -
ترانبلین - بفتحتین با کاف فارسی موقوف شیر که از خار شکر خار بدر آید مانند شهد کذا فی المنتخب و در بهار ک مذکور ست که آسمان انجبین می بارید بر قوم موسی علیه السلام وقت تیه و آنرا تاجی سن
ترک چین - کنایه از آفتاب -
ترنگان - بادرنجبویه -

ترینان - بفتح یکم و کسر سوم و ترمان ایضا بمعنی طعنی باشد چون که از شاخهای چوب بید باشد و طبق چوبین را هم گویند -

تریدن - بالفتح بیرون کشیدن -

ترگانیان مصدر ترگ بمعنی بصدا آوردن چیزی کمان

تشتن بفتح و بجانش که مقصور شین فرشت ست تشیه

تعویذ سیمین - سیاره و فیه شک اقول بمعنی ماه و هیکل جوزا چونکه متعلق بحجره باشد مناسبتی دارد

تکمین - بالکسر با کاف فارسی نام پادشاهی نیز نام پهلوانی کذا فی الشرفنامه اقول نام پادشاه سبکتگین مرکب بود و در فرهنگ مخزن قواس بمعنی آتش مذکور ست -

تلخ جوان - با خا موقوف و جیم مضموم و هر یعنی تلخه چنانچه در شرح مخزن ست اما در تشبیه این را تلخ خوان گفت و معنی آن زهر گرفته چنانچه

تلخ خوان - با خا اول موقوف و واو معدولہ زهر کذا فی القنیه و قیل موت -

تلیمان - نام پهلوانی ایرانی -

تناسیدن - خوش شدن کذا فی زفانگویا -

تنبان - بالضم ازار کوتاه کشتی گیران -

تن پرستان - بالفتح و با با فارسی یعنی تن پروران و نیز کابلان کذا فی الاصطلاح -

تنگ ترکان - با دوم موقوف و کاف عربی موقوف

تن زدن - با دوم مجرد یعنی خاموش گشتن و معنی مصدر مکمل مذکور هم آمده کذا فی الاصطلاح

و در دستور یعنی ستودن مسطور ست ا معنی ترکیب ظاهر

تنگ غفران یعنی برگهای زرد که در خزان میریزند

توان - بالضم زور و قوت و نیز از قوی آن مرکب

توبان - بالضم همان تنبان مرقوم و در ادات چاکر نیز آمده است -

توختن - بالضم او او فارسی و خا موقوف چیزی کار و کسی رسیده باشد باز پس رسانیدن و در تشبیه توخته بمعنی کشیدن و تحمل کردن و نیز بمعنی جستن و دوختن آید و نیز تحصیل نمودن و اندوختن و جمع نمودن و خواستن -

توران - بالضم نام ولایتی ست از ان طرف آب آمون که بخش تورج بن فریدون آمده بود نام دختر پوینه که بعد شاهزاده لشکر به بیعت کرد چون حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم شنید در شان وی فرمودند لن یفلح قوم ولوا امرهم امرأة -

توریدن - با او او فارسی نهایت شرمنده شدن و شکسته گشتن بحضور خصم کذا فی القنیه -

توزیدن - همان توختن مذکور -

توس - اسپ سرکش و جنده که تبا و بین حرون مانند کذا فی الشرفنامه و در قنیه بقلم میان قاضی شاذ از زفانگو یا بمعنی آب زننده نیز مرقوم ست اقول شاید این از باب سهو کاتب باشد که بجای اسب آب مرقوم شده و الله اعلم بالصواب -

توشکان - با او او کاف فارسی تو فضل شین

توران

ملتقط بعضی گرگین طوس نامزد توران و توسیه پشت پناه خود گردانیدن رای

موقوف آتشدان گرمابه و در لسان الشعرا مذکور است
ایوان حمام یعنی آنجا که آتش سوزند و در فرهنگ
فخری بمعنی آتشدان گرمابه -

توفیدن - با دال مهمله خروشیدن و غلبه نمودن ابر
توبن - بالضم قرارگاه نخلبند و جولاهگان و امثال ایشان
نیز گویند و نیز رودی را گویند که در وی سرگین بود -
توبین - بالفتح معمار کننده که در فی القنیه بود -
و بسکون بمعنی مرمت کننده و مسطور است -
متهتن - بفتحتین و نیز بالفتح یکم و جزم دوم پهلوان
و خداوند سپاه گران و فیل رستم را مانند و در برهان
بمعنی سپهدار و کردار مسطور است و در فرهنگ ها بمعنی
فرمانبرداری کردن مذکور است و بمعنی گوینده
که نام بمعنی است -
تیرگردون - عطارد و حوادث آسمان -
تیره منگلن - ای دعای بد بکن -
تیره خاکدان - یعنی دنیا -
تاب اختران - ای روشنی اختران -
تیشه زن بیستون - یعنی فرهاد بیستون
نام کوهیست که وی کنده بود -
تیغزن آسمان - صبح و آفتاب و نیز مجازاً مه آبان
تن - نماز دیگر و نماز پیشین -

فصل فی الترکی

تتن - مشورت -
تتر عتن - بفتحتین تیغ -
تتخاتن - بالفتح ذیابیطس -

تنگان - بکسر یکم و سوم بکاف فارسی زنده
کننده و پدید آرنده همه تعالی و اعلی -
تشتن - بفتح یکم و کسر دوم بیرون -
تکسین - سچه و نیز نام بزرگ و در لسان الشعرا
مذکور است تکسین بوزن ماسین نام ترکیست و
بکان را چه تکسین گویند -
تواکن - بضم یکم و چهارم غلیواز -
تورتگان - بکاف فارسی همان تلنگار مذکور
تمن - بالضم ده هزار -
تومان - بالضم نمیدانم - ز تو لیکن
توان - جامه شبروانی -
تودن - بضم یکم و سوم ماندن را در ایه -

باب الواو

فصل فی العربی

تشوتشو - بالفتح تنها آواز بیست مر عرب را وقت
استادن و فرواندن خر کذا فی القنیه -
تفو - همان تفه -
تفو - تا رسن و چیزی تنها کذا فی هدایة الاسلام التفو
بالضم استخوان و تو در فارسی بتخفیف استعمال کرده اند چنانچه
سه گو یک تو و دو تو -
تلو - آنچه پشت که از بیت باز دیر رود -

فصل فی الفارسی

تاتکو - بکاف فارسی حمام -
تاو - طاقت و قدرت کذا فی اللغات اقول این
ترکیب موهوم است و در فارسی بمعانی تقدیری

طاقت ست ولیس کذلک بلکه طاقت ما خوذ ست
از طاق که ضد جفت ست یعنی پرکاله چنانچه میگویند
یکدو طاقه کاغذ و پنج طاقه جامه۔

تنگو ـ بفتحتین بوی دان که بتازیش جوزبوا خوانند
وزنبیل حجامه و تغار روسپه۔

تربو ـ بفتح یکم و سوم سخن دروغ و ظرافت
و سخره کذا فی الدستور و در قنیه تربو با مسطور
و الله اعلم بالصواب و در زفانگو یاست که بفتحتین
و سکون واو فارسی خوانند۔

تدرو ـ بفتحتین کبک و آن پرنده ایست آتش خوار
خوش گفتار که بکبوها بود کذا فی الادات و در زفانگو
نگویست تدرو بفتحتین و راج و گویند حا بنور یست سنج آم
و خوش گفتار و بعضی بذال معجمه گویند۔

تربو ـ بالفتح حامه سفت و باریک۔

تراو ـ بازار فارسی نام مبارز توانی که داماد
افراسیاب بود و او با شاه دیگر وه بود و گیو او را
زنده بگیرش گرفته با انتقام بهرام برادر نویش کشته

تسو ـ بهار جو که بتازیش تلسوج خوانند۔

تشنه تو ـ ای مشتاق لقای تو۔

تفو ـ بفتحتین همان تفو که بر قوم گشته۔

تگاو ـ بالفتح با کاف فارسی نیز که آب
آب کم شود و جاے جاے بماند و در آب
باے تازی نیز نوشته و نیز بیاید شد از تقه
و بخیر که در تبه آن واو انقلب کرده باشند و بان
شراب و گلاب و امثال آن در شیشه کنند و
آنرا بتازی قیف گویند۔

تنگو ـ بفتح یکم و ضم دوم بمعنی بزنگیانه و قبل با کاف فارسی

تندرو ـ بالضم با اول کموقوف یعنی تجنبل و مسک

تنگو ـ با کاف فارسی نام بادشاه خطا و ختن کذا فی الادات

تنو ـ بالفتح با واو فارسی همان توان تنگو یعنی زور و قوت

تو ـ معروف و نیز بمعنی خود آید و ایضا بمعنی تا
آید چنانچه گویند دو تو و تا و ته و توے۔

تونگو ـ بفتحتین با کاف فارسی همان تانگو نیز گویند یعنی حجام

تهو ـ بضمتین همان تف مسطور و نیز خوی سوے
کسے باستخفاف انداختن و نیز تهو که گفته آید۔

تیو ـ بالکسر زور و قوت و در لسان الشعرا
بروزن دیو طاقت و توانائی۔

تیهو ـ بالکسر مرغکے ست خرد تر از کبک خشک تا پیش
تیوج خوانند۔

فصل فی الترکی

تکلو ـ بالضم روباه۔

باب الهاء

فصل فی العربی

تامه ـ کم عقلی و احمقی نمودن۔

تاره ـ یکبار تارات جمع۔

تاهه ـ آه کردن و غمگین شدن۔

تاوه ـ آه گفتن۔

تباعه ـ بالکسر عقوبت و عذاب۔

تباله ـ ابلهی نمودن۔

تبصره ـ بنیاد کردن۔

تالہ - عبادت حق کردن -
تابیہ - شتر را خواندن -
تبنیہ - نیک بنا کردن -
تبریہ - باطل و بیکار -
تتمہ - چیزی باشد نہایت و نیز آخر کار -
تجارہ - بازرگانی -
تحیہ - بادشاہ گردانیدن و بزرگی دادن و سلام کردن بر کسے و درود و دعا و اقرار و قبول کردن تحیات جمع -
تخمہ - ناگہ ارکذا فی القنیہ و در ما تقدم است تخمہ اصل و نسل و نیز خلقی کہ کسیان را شود و اقول نیز خلقی میشود در چشم کہ بترو ما کیان در خلقی مانند کوست گوشت و گندم و جو در مغز و بیضہ مرغ کہ جا بجا کردہ پختہ آید -
تربہ - خاک نام دادی و فارسیان بمعنی گور استعمال کردہ اند -
تربیہ - پرورش و آموختن و دینہ -
ترجمہ - بفتح اول و ضم سوم بیان ترجمان -
ترجیہ - امید داشتن و کسی را امیدوار کردن -
ترفیہ - آسان گردانیدن و غم را بردن و خوش عیش گردانیدن -
ترفیہ - بلند گردانیدن و بر بالا کردن -
ترکہ - بفتح یکم و کسر دوم آنچہ از مردہ ماند باشد -
تروبہ - روز هشتم از ماہ ذی الحجہ -
ترہہ - واحد التراہات وہی البواطل -
تسعہ - نہ مرد -
تعزیہ - ماتم داشتن و ماتم زدہ را تسکین دادن -

تکہ - شلوار بند -
تکلہ - مردکہ از عجز کار بر دیگران افگند و نیز نام بادشاہی کہ در شیراز بود و قبیل با الفتح -
تمیمہ - تعویذ -
توبہ - معروف یعنی باز گشتن سوے خدای تعالی -
تہلکہ - بالفتح ہر چہ عاقبت وی ہلاک باشد -
تہنیہ - مبارکی فرستادن -
تہمہ - بالضم معروف یعنی دروغ بر بستن بکسے -
تیہ - بیابان کہ رونده در وی ہلاک شود و متحیر گردد -

فصل فی الفارسی

تاجنخانہ - بابا موقوف خانہ کہ دران شیشہ بندی بود تا ہر چہ از بیرون باشد دیدہ میشود و در روشنائی خورشید دران خانہ افتد -
تابندہ روشن و زیبا -
تابہ - انچہ بران نان پزند و تابہ نیز گویند -
تاج دہ - با جیم موقوف بادشاہی ورد -
تاج فیروزہ - یعنی تاج کیخسرو شاہ و نیز تارک سر -
تارہ - یعنی تارجولاہگان آمدہ کہ نقش پود و تار را نیز گویند و آن خانہ باشد مانند خرگاہ کہ از چوب سازند و یعنی تغار ہم دیدہ شدہ -
تیرہ و تاریک ہم آمدہ و زبانہ کپان را نیز گفتہ اند و کپان تراز و مانند است کہ بدان بار سنجند -
تازانہ - تازیانہ ای چابک -
تازہ - نو و در زفانگو یا مذکور ست تازہ جدید و بالا -
تازیانہ - بازار موقوف چابک کذا فی القنیہ -
تاسمہ - سیاہی روی کہ از اندوہ دیدہ آید تا ریش

کلفه نامند و در قنیه مذکور است آوازیکه از مردم فربه برآید وقت دمیدن و نیز هیاهی آمدن دم از مردم و جز آن و در اوات یعنی مقداری نیز هست

تاقیه - با فاء موقوف حالیه خمیر که بنان از شیرینی سازد و آنرا رده و بکدر قتاب داده شده و طالع شده و گردانیده و غلیظ شده و پیچیده - تخبیده

تاخه - اندک و زبون و بیمزه -

تالانه - میوه ایست مانند شفتالو -

تالواسه - بالام موقوف خمیر و اندوده و در اوات یعنی بیقراریست که عوام آنرا تلواسه نیز گویند -

تاه - یعنی تو و آید و رنگ شمشیر و جز آن و در زفانگلویا نه کورست و نیز کنایت از تعداد کنند و گویند تاهی چند -

تاوه - همان تابه مذکور -

تپانچه - بالفتح با جیم فارسی معروف که تپانچه نیز لطمه خوانند -

تپاهیچه - با چهارم موقوف و چیم فارسی گوشت نرم پشت کدان القنیه -

تپاه - بالفتح آنچه باصل باشد و چیزیکه بیخ کار زمانه

تپاهه - یعنی گوشت پخته و نرم و نازک آمده و یعنی قلیه با دنبان و کباب و جاگینه هم -

تپخال - بالفتح همان تپخال که گذشت و در اوات لفظه آبلهٔ که در روی مردم برآید و آبله هندگویند -

تپیدن - یعنی تپیدن و رفتن -

تپیده - یعنی تپیده و آمده -

تبرزینه - بالفتحتین با نجم فارسی آلتی ست آهنی که دو رویه دارد یک طرفش مجوف تیشه ست و طرف دوم مجوف تبر و در میانش دسته پیاشد تبار یشس صمدات خوانند -

تبنچه - بالفتحتین همان تپانچه مرقوم -

تبوه - همان تباه کذا فی الادات -

تبه - بالفتحتین همان تباه مذکور -

تبیاره - بالفتح تپ و لرزه که از بزرگ شدن پیدا آید کذا فی زفانگویا و در لسان الشعرا بروزن تبیره طبل و دمامه و در رواشی اجمال مسینی آورده است که تبیره دهل که میانهٔ او باریک باشد و در اوات بمعنی دهل مطلقا آمده است -

تتارچه - بالفتح با راء موقوف و جیم فارسی نوعی از اسامی تیر با عتبار پیکان -

تتربوه - سخن و لاف کذا فی القنیه و الدستور -

تخت فیروزه - تخت کیخسرو و در اصلاح اشعرا بمعنی آسمان نیز ست -

تخله - بالکسر نعلین و عصا و در زفانگویا ست

تخله - بالفتح و قبل الفتحتین نعلین و عصا -

تخمه - یعنی اصل و نژاد آمده و مرضی ست که آدمی و حیوانات دیگر را انگیزد و زدن بسیار

ترانشه - همان تراشه که گذشت یعنی [illegible]

ترانه - بالفتح نوعی از اسماء اجناس سرود و تصنیف آوازه خوانان یا انگلو باشد یا از ریاب و غیره بمعنی شاهدان ترقه باز آید -

تردد - بالفتح مزد و اجرت کردن آسیا را و بزه تازی نیز لغت است

تردد - بالفتح یکدرم و سوم قیراط

ترغده - بالفتح ثانی و ثالث و بالفتح یکم و سکون دوم گرفته و بخیده و بهر تعنتی و بندی که از دوش حرکت نتواند کردن گویند ترغده شده است -

ترفنده - بالفتح ترش رو و عبوس ترفنده کند -

ترمه - تریاک کذا فی الطب -

تروده - بالضم بمعنی طاق و در فرهنگ بمعنی تاروده است کذا فی القنیه -

تروده - بمعنی تروده است کذا فی الادات

تروشه - نام میوه -

تره - بادرنگ شد و نیز بمعنی که بهر پیش تواند خورد و نیز بمعنی از ترکیبات مخصوص آید که بر زبان طعام انگشت پیش نهادن تقل خواندن و کنیت او جمیل آرد

ترنجبین - بفتحتین گرفته و درشت شده را گویند کذا فی رفائی یا اماده ترنجبین بمعنی تنگ گرفته فی آید

تره میره - تره ایست که تبازیش ابهتان نامند

ترمینه - بالفتح چیزی از طعام که تبازیش عولیشه خوانند و اقسام سبزه میهارا نیز گویند و نوعی از قاتق باشد که مردم نامراد و فقیر در آشهای آرد کنند و طریق ساختش آنست که نان تنوری نیم پخته را ریز ریزه کرده مانند چغندر و شلغم و بودنه و گت ناو امثال آن مجموع را در تغاری کنند و سرکه و دوشاب بر بالای آن ریزند و بسیار شت زنند تا خوب تخمیر شود و در آفتاب نهند همچنین تا چهل روز بدین دستور هر روز سرکه و دوشاب بر ان ریزند و بر هم زنند و در آفتاب نهند تا بقوام آید بعد از چهل روز قرص ازان سازند و خشک کنند و در وقت حاجت قرصی ازان در آب گرم اندازند تا نرم شود و قاتق

تریوه - بالفتح ماهیچه بسته و بیا فارسی اصح است

تزوده - بالفتح همان تروده مرقوم -

تشروده - بالفتح بازاری که در او دکانداران کلیدان نگذارند

تشمه - بالفتح چرم تسمه و نیز موی شانه کرده را فراز ماشانی هندش یاقی نامند -

تشاجه - فنگ -

تشاشه - معروف و شناق کذا فی القنیه -

تشیره - بوزن بشیره یعنی گلوله آبدکه از سنگلهای الوان و سخت سازند و میدان بازی کنند -

تشه - بوزن پشه پیمانه روغن -

تشیمه - بوسه - یعنی توشه -

تغاره - بالفتح آوندی چوبین در نهایت شهرت که در وی حامه شویند تا بی او را در کس دواب گویند بسبب شش گوشه نامند و تبل بالفتح آوند بزرگ رو کشاده کذا فی القنیه -

تفته - بالفتح سخت گرم شده و بغدی مردم گرم گشته کذا فی اللغات و در تنبیه گفته است تفته بالفتح تافته یعنی آزرده و مکدر و بسیار گرم شده

تفسه - بالضم همان تاسه مسطور و بالفتح طعنه وقیل بمعنی اخیر باشین قرشت ست -

تفسیله - جنسے از جامهای کہ ازان قبا و لباچه سازند و در اوات ست کہ نوعی از جامهاے کہ برای زمستان باشند -

تفشه - بالفتح همان تفسه -

تفشیله - بالفتح گندم بیخه و چوزه و مغز و گوشت گندنا بیکجا پخته و در لسان الشعرا مذکور ست گوشت گندم و چوزه و مغز و بیضه یکجا کرده و بدیگ پخته تم لفظها و در بیان الاحکام آورده ست اگر کسے وقت قیراره تفشلو گوید تفشیله مخور کافر گردد -

تفنه - بالفتح تفست - تنبوت و خانه او -

تکاوانه - بالفتح باکاف و زا در فارسی غلاف

تکمه - بالضم گوی گریبان و کلاه و امثال آن

تکه - بوزن مکه گوسفندی کہ از اول رنگ نیز گویند و این تسامح ست از خدمت امیر شهاب الدین حکیم کرمانی و در علی گفته کہ بالفتح گوسفند و صراح ترجمه تیس و در کنز اللغات تکا بالکسر مع التشدید بندشلوار یعنی ازار بند و بمعنی سرگین گاو و گاومیش نیز آمده کہ آنرا بهم ساخته بجهت سوختن خشک نموده باشند و نیز لقمه و پاره از هر چیز باشد چنانکه گویند فلان چیز را تکه تکه کرد یعنی پاره پاره ساخت و نیز نشیبه بلند و نوعی از تیر کہ بجامی پیکان گرهے دارد

تکنده - بمعنی کج زبان آمده -

تامنه - بالضم حاجت یعنی نیاز و قیل بالفتح

تلواسه - غم و اندوه -

تاسه - بوزن بوسه غلاف کارد و تیغ و قیل بالضم و قیل بالفتحتین و نیز اندوه و بیقراری و بی آرامی و اضطراب و میل سخیری و غلاف کارد و شمشیر و امثال آن کذا فی زفانگویا و در اوات ست غلاف دانه خربزه و در دستور مسطور ست غلاف کارد بمعنی شگوفه -

تله - بوزن همه دام و حبال کہ عرب فخ گوید و بمعنی پایه نردبان هم آمده و بمعنی طلاهم دیده شد کہ بتازی مذهب خوانند و نیز اتوئی کہ بر جامه و امثال آن کنند و جائی را گویند کہ چارواداران بندند و مطلق آنچه حیوانات بران بقید درآید -

تماخره - بالفتح باخار موقوف سخره -

تماهیچه - بوزن و معنی تباهیچه -

تمتیشه - بالفتح بامیم مشدد و یاء فارسی شهریست در ایران زمین -

تمتمه - آواز جنگ -

تمنده - بالضم بمعنی زنبور آمده و چیزی باشد مانند غنچه بمرتبه اول از درخت سرزند و بعد از آن برگ از میان آن برآید و زنبور سرخ را هم گویند

تمندسیه - بالفتح صورت و بایاء فارسی اشهر و افصح ست و در اوات ست قیل بغیر حرف پارسی پس تاسه باشد و در دستور مسطور ست تمندسیه پیکر و صورت و الله اعلم بالصواب -

تن ربوده بفتح یکم و سوم و سکون دوم کذا فی الدستور

تن زده - بانون مجزوم یعنی خموش
تنگ میغوله - بالفتح باکاف موقوف و
باواو فارسی کنایت ازدنیا و روزگار است -
تنگ حوصله - باکاف موقوف وفتح حا و
صاد آنکه اسرار مال مخفی تواند داشت کذا فی القنیه
اقول معنی ترکیب این اندک زائد است و مستعمل
بجای کم همت نیز ست یعنی همت بزرگ نیست پنانچه
گویند فلان حوصلهٔ اندک دارد -
تنگه - باکاف فارسی معروف و نیز از آرد
خمیر کرده مثل تنگهای نقره میسازند و بغرابیز
و آنرا تنگه بغرا نامند کذا فی الملتقط -
تنوره - بالفتح تنور آتش و نیز نوعی از پوشش
مبارزان مانند موزه لیکن جیب دارد و آنرا
تنوليه - بزرگی -
توارة - بالفتح معروف یعنی نشستگاه و
خانه که در و سرگین و پلیدی در رفته بود و نیز خانه
که گرد بر گرد باغ و بستان و کشت فرو برند و
فی الادات بر چین گاه گرسی و خانه که در و جز
سرگین و پلیدی در رفته خاک و کاه بود و در
لسان الشعرا مذکور ست که توارة بوزن بیاره
خانه که سرگین در رفته در بود و بر چین یعنی
جائیست که بهندوی بازار نامند والله اعلم بالصواب
توانچه - باجیم فارسی بوزن معنی همان پانچه گذشت
توانچه - بوزن تبانچه معروف -
توانه - بمعنی کباب و گوشت پخته نازک آمده
و خاگینه و کوکو را نیز گفته اند و بعربی آنرا گویند
کذا فی القنیه -
توانه - نام مبارز ایرانی که پسر اوبرته نام داشت
توبارده - بریز -
توبرده - باواو فارسی معروف -
توبه - توس و قرخ -
تووده - باواو یکم فارسی جفت که ضد طاق ست
و در لسان الشعرا تودة مرقوم ست -
تووده - انبار هر چیزی کذا فی الادات -
توره - بالفتح فرزند عزیز -
توزه - بالفتح والضم اشکال که بر دست آسیابان
نهند یعنی دست کله و بالضم جانوری نادر زنده که
آنرا اشکال نیز گویند تا بازلیش شغال خوانند
کذا فی الملتقط و در قنیه آورده ست توزه بالضم
نام شرعتی که چنگیز پادشاه مغلان ازان خود نهاده بود
و او علیه اللعنة جهانی را خراب کرده بود اما از بعضی
خراسانیان سماع ست که توره بلغت ترکی قاعده
و رسم را گویند -
توشه برداشته - یعنی مسافر شده -
تووه - همان تووده مذکور کذا فی زفانگویا -
تونگه - باکاف فارسی گنجینه و مخزن -
تهمیشه - نام بیشه ایست در دارالمرز نزدیک
بیشهٔ ناروان -
ته - بوزن شه همان تاه مرقوم و نیز هر چیز پست
را گویند -

تهیشه - بالفتح نام شهری که فریدون دران بود کذا فی الاوقات وغیره -

تیراه - بالکسر جانوریست کدنهایت سرخ وبا موج بود و در زردوزری بکار برند نامش کذا فی التحفه و آنرا سیمرغ گویند و نام ولایتی ست در هندوستان که در انجا تیغ خوب پیدا شود -

تیرازه - بمعنی قوس قزح آمده -

تیرماه - نام ماه چهارم از سالهای شمسی که در ان آفتاب در برج سرطان باشد -

تیره - تاریک و سیاه و نام گل آلود را نیز گویند -

تیغ کوه - یعنی سر کوه و نیز بلندی هر چیزی -

تیه - بالکسر بیابانی که مردم دران حیران مانند و ازان بیرون آمدن نتواند و نیز آن بیابان که حضرت موسی علیه السلام با دوازده سبط بنی اسرائیل که در هر سبطی پنجاه هزار مرد بودند ان بیابان چهل سال محبوس ماندند و ازان بیرون نتوانستند کذا فی المؤید الفوائد -

فصل فی التاء المثناة من فوق

تیه - بضم کم و فتح دوم نازک -

ترمه - بالفتح ترب -

ترنه - بالضم کلنگ -

تکه - نهان کذا فی الملتقط و در علمی مذکورست

تکه بوزن کعبه بزکوهی -

تکوره - رسم و قاعده -

تکوژه - کلمند -

توشه - بالضم سینه -

توقه - بالضم کرساز -

توه - بالفتح والکسر شتر -

تونکه - بالضم با کاف فارسی شب تاریک -

تن فرد - ابریشم سیاه -

باب الیاء المثناة من تحت

فصل فی الثاء المثلثة

ثابی - بالفتح بیدار و مستعد کردن -

ثاجی - بالفتح نشستن -

ثاغی - آرزو داشتن -

ثاری - الیتیم دادن -

ثاری - بالضم سیر کردن -

ثاریدن - باهم معارضه کردن در کار -

ثبانی - آزمودن -

تجلی - ظهور و روشنائی -

ثقة الشرع - نیک نام و معتمد دین -

ثروی - بلند شدن -

ثقیح - بالفتح پرهیزگار و معتمد و نام حضرت رسالت صلعم

ثقوی - بالفتح پرهیزگاری -

ثالفی - بالفتح دریافتن و بدست آوردن و نیز تلف کردن چیزی را و خود را ناداں ساختن کذا فی التحفه

ثواری - پنهان شدن و سرگشته شدن و ناپدید شدن

توقیع احمدی - نام مهر نبوت حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم -

توزی - معروف کذا فی التاج و در اداب الحذاقت

توزی بالضم جامه ایست مدور و ملمع و مفرح
و در قفیه آورده است توزی بالضم بازی عجمه
جامه ایست مثل کمان که چون شعاع آفتاب
بر و افتد پاره پاره گردد و اقوال نیز منسوب به
آنست که رنگ کمان بدان میکنند و آن پوست
درختیست -

فصل فی الفارسی

تابیدن تابی - تابی را بعد از پوختن میتابند
و رشته میکنند بغایت ظریف و نازک
[illegible] وضع مخصوص از آن قماشے
[illegible] سلطان ابراهیم رحمت
[illegible] تاج الملک ساخته بودند و آن تاج را
[illegible] میگویند -

تا بقدر بید رنگ ریز گل تر
نشانگری - یعنی تا تو از سیاهی خط بر خسار
نشان کنند زهستی -

تاری - تیره رنگ -

تازی - عربی و نیز مضارع تاختن یعنی
تاخت کنی و اسپ عروف -

تالکی - کشتیزشتی یعنی وهنیه -

تابی - همان تاه و نیز بمعنی طاقت آید چنانکه
گویند چندین تا توکاند و چندین تابی حامه در اصل
وضع جامه و کاغذ درشت را گویند -

تباهی - چیزی بکمال رسیده و ضائع گردیده و نابود شده

ترشی - بالفتح ترشابیست معروف که دو گیاه اندازند کذا

تتق نیلی - بضمتین آسمان و ابر سیاه -

تخت طاقدیسی - نام نوای و لحنی -

تخته گوی بازی - با پنجم و ششم فارسی صراح
ترجمه طبطاب نوشته است و در تاج اسامی
معنی طبطاب نهنه بازی آورده است آن چوبکی
که خواطیان راست کنند و رشته ریسمان پیچیده
بچگان در زمین زنند بگردد و آواز کند هندش
لطو نامند و بهویزه تیه نامند کذا فی القنیه اقول
این تقریر بانضمام تخته آبی ست زیرا چه لوگو بیشود

تخم امنی - بالفتح ملغی و گناهکاری و معیوبی

ترکتازی - تاخت ترکانه و ترک تاختن -

ترکی - منسوب ست بترک و اسپ معروف
و در زفانگو یا نیز کورست ترکی خار انداز و این
جانورست از غرندگان -

ترمی - بروزن بیاله یعنی بالکسر و با یا فارسی
دیوار که بنا بر پیش حیدار گویند کذا فی فرهنگ علی بیگی

تشی - بالفتح و بکسر جانوریست غرنده که پشتش
مانند دو کوک خار های سیاه و سپید سر تیز دارد چون
کسے قصدش کند خود را بفشاند خارهایش چون تیر
جهد و در اندام قاصد نشیند تا زیش قتفذ هند
سایی نامند و در زفانگو یا ترکی راهم بدین معنے
آورده است و در زفانگو یا تشی را بمعنی روباه نوشته
و در ادات آورده است که آنرا روباه ترکی نیز گویند

تقنی - بالفتح تا و سکون فا و کسر نون پرده عنکبوت
کذا فی الدستور -

تابیدن تابی را بعد از پوختن میتابند و رشته میکنند بغایت ظریف و نازک [illegible] وضع مخصوص از آن قماشے [illegible] سلطان ابراهیم رحمت [illegible] تاج الملک ساخته بودند و آن تاج را [illegible] میگویند -

تنگاپوی — باکاف وواو فارسی یعنی دویدن وجست وجوے —

تندلکی — بضمتین باکاف فارسی حاجتمند —

تلی — بالضم وبالفتح دست افزار دان حجام که بهندش نجانی نامند ودست افزار حجام گذا فی الادات ومعنی اول درست ست چنانچه ازز فانگو یا معلوم میشود —

تماشائی — باپای تازی تماشا کننده گذا فی القنیه

تمازی — بالضم درشتی وبلندی —

تنگدستی — باکاف فارسی موقوف یعنی فقیری ومسکی وبخیلی —

تنگنای — باکاف موقوف یعنی تنگچه تنگی هر چیزے وراهی که درمیان دو کوه بود ودرته کوه گذا فی شرفنامه بکنایت از گور کنایش قبر گویند هم آمده است ونیز کنایت از دنیای دنیه کنند ودر لسان الشعرا بمعنی ظلمت دنیا وقالب دم زده ست

توالی — بالفتح طماچه گذا فی زفانگو یا ودر ملتقط این لغت را در ترکی آورده است وبجاے

توتری — نام گیاهی ست ودرز فانگو یا نگورست که آن دو نوع می باشد یکے لال ودوم سفید —

توزی — باواو فارسی وپای تازی بمشارع تونتن ست چنانچه دوزی از دوختن ونیز بمعنی مصدر آمده زرا گر یا تازی ببای مصدریت هم آمده ونیز بمعنی توزنده هستی آمده ودین تقدیر دو معنی مرکب مستفاد ست چنانچه گوئی کینه توزی یعنی

توی — تو هستی ونیز معنی تو بودن چنانچه گوئی تا بوی مرا خاست محمد نباشی یعنی باخود نه

نرود واین معنی یا مصدریه است ودرز فانگو یا مذکور ست که نام پرنده خرد ست —

تهی — بکسر تین خالی واز بندگی شیخ واحدے شیرازی بالضم مصحح ست گذا فی القنیه ومعنے ترکیب خالی رفتن بروے وخالی رونده وخالی هستی هم آمده —

تیرماهی — نام دارویست ودر قنیه معنی گذرست

تیزمندی — یعنی عطارد گذا فی القنیه ومعنے ترکیب ظاهر ست —

تیغ دودستی — یعنی کشش وجنبش وقتیل این عبارت از جهاد قوی ست —

تیلماجی — ترجمان یعنی آنکه زبانهای مختلف فهم کند وهریکے را بزبان وی تفهیم کناند ونیز گذا فی القنیه —

فصل فی الترکی

تپسچی — بالضم باجیم فارسی آب کام رده —

تپوچی — بفتحتین باجیم فارسی کشاورز —

ترغی — بالضم کجشک —

ترکی — بفتح یکم وکسر دوم خوان —

تزلقی — بفتح یکم وسوم نمک آب —

تشقری — بالفتح بیرون —

تشتی — بکسر تین ماده —

تغدی — بالضم برآمده وبالفتح نیز —

تنگری — بکسر یکم وسوم فارسی خدائے تعالی ونقابس وبالفتح در عربی سنها گه بدان زر وزقره گداز

تنگی - باکاف فارسی دریا۔
توانی - همان تلیانچه مرقوم۔
توبی - گل سرشته واللہ و علم بالصواب۔
توقدری - حبابی۔

کتاب الثا

اشارہ بعیش من کل شی یعنی از هر چیزی که از ان زندگانی کنند و بحساب ابجد با پنصد باشد۔

باب الالف

فصل فی العربی

ثادار - بالکسر۔ ن ثار۔
ثمار - چشم زخم از هر چیزی کذا فی الدستور۔
ثرار - بالفتح بسیاری و توانگری۔
ثروار و ثروا - بالفتح زنی پرمال۔
ثریا - چند ستاره از جمع در برج ثور که آنرا پروین گویند و آن شش ستاره اند و قیل هفت و آن یکی از منازل قمر است و نیز نام زنی۔
ثغار - بالضم والمد آوازی گویند بمثل آن۔
ثلاثا - بالفتح روز سه شنبه۔
ثمر - درخت میوه دار۔
ثنار - ستایش و سخن نیک و بالکسر میان کاه پای بند شتر
ثوربالبار - جز لاوه قرآن ستی ست سبز که در آب روید بندش سوال گویند کذا فی القنیه۔
ثوبار - بضم یکم و فتح دوم و هن درره یعنی فازه۔
ثولار - گوسپند ماده گویانه۔
ثاء - گاوی که وحشی را بپوسته دوشند و نوعی پنیر

فصل فی الترکی

ثنگلوسا - بالفتح باکاف فارسی موقوف و انبر

فصل فی الفارسی

ثافیا - صنع درخت سداب کوهی و بعضی بر انند صنع سداب صحرائی۔
ثفار - وارونیست که آبزنان فروال گویند و بهندی رائی خوانند۔

باب الباء

فصل فی العربی

ثعلب - بالفتح یکم و سوم لقب احمد بن یحیی نحوی و نیز نام علتی ست که آنرا دوار الثعلب نیز گویند تمام موی را می ریزاند بقوه و بالبقدونس و نیز زبانه و نیز که در سنان باشد کذا فی القنیه و بمعنی روباه نیز آمده است۔
ثعب - بفتحتین و بسکون دوم نیز حوض زیر سایه که آب خنک دارد و آنرا سردابه گویند۔
ثقب - سوراخ۔
ثواب - بالفتح مزد کذا فی القنیه و نیز نام مرده که بغایت فرمانبردار بوده است و هم پاکی و داشت نیکی یعنی ضد عقاب۔

باب التاء

فصل فی العربی

ثبات - قرار و ایستادن و برجائی بودن و آرام و مرد ثابت عقل۔
ثبیت - بالفتح مرد ثابت عقل و ثابت زبان

ضد هیبت که معنی آن مرد بد دل ترسنده است

ثوابت - ستارگان غیر سیاره که آن یکهزار و بست و دو اند و نزد بعضے یکهزار و بست و چهار اند و جمله بر کرسی جای دارند -

باب الثاء
فصل فی العربی

ثالث - سوم و ستاره و نام بت گذاشته آمده -

ثامن - سوم و سه کننده و ستاره و نام بت گذاشته الدستور و بالضم نام قلمست از بشش اقلام که خواجه یاقوت معتصمی رحمه الله اختراع کرده بود و اسامی آن در ین رباعی مے آید رباعی

نگارین خط خوش مینویسد + بغایت خوب و دلکش مینویسد
مناشیر و محقق نسخ و ریحان + رقاع و ثلث هر شش مینویسد

و بعضے مناشیر را توقیع میگویند و متاخران یک قلم دیگر هم ازین استخراج کرده اند و نامش نسخ تعلیق داشته اند و معنی ثلث آنست که سه خط حصه ازان دست دهد و آنرا ام الخطوط هم گویند -

ثلیث - بالفتح سه یک -

باب الجیم
فصل فی العربی

ثاج - بانگ کردن گوسپند -

ثجاج - بالفتح مع التشدید فرو ریزنده و روان شونده

ثجیج و ثجیج - کلاهما بالفتح خون ریختن شتر نحر و آب ریختن بر چیزے و روان شدن آب و خون و در حدیث ست افضل الحج العج والثج

ثجوج - جمع ثجج -

ثلج - بفتح مثلثه و سکون لام برف و باران یا راندن و کندن دل گردانیدن و برف و ثلوج بضمتین جمع آن و بفتحتین آرام گرفتن و خنک شدن دل -

ثواج - بالضم بانگ و فریاد گوسپند -

ثوج - بالفتح نام طرفی ست -

ثیج - بالکسر میان کاهف و پشت و میان هر چیز و رگ و پیشانی بلند والله اعلم

باب الحاء فصل فی العربی

ثرح - بالفتح بزنا فی یعنی زانی -

باب الخاء فصل العربی

ثواخ - بیخ ریش مرد فرو رفتن با پی و پشت و بار

باب الدال
فصل فی العربی

ثاد - نم و سر با -

ثرد - بالفتح و سکون ریزه کردن نان را و بشکستن و بریدن و بفتح را شکافته شدن هر دو لب -

ثرید - بالفتح و آن ریزه کردن نان باشد در شیر و شربت و گوشت -

ثعد - بالفتح و السکون خورده خرما نرم شده آب گرفته

ثمد - بالفتح بسیار سوال کردن از کسی و بسیار درخواستن زن جماع را از مرد چندانکه آب مرد تمام و ابریده شود -

ثمود - بالفتح قبیله از عرب و هم قوم صالح علیه السلام

ثوید - بالفتح جوان نوخاسته و فربه قوی کز نزدیک بلوغ
ثهمد - بالفتح نام موضعیست
ثید - فتح یکم و کسر دوم جامه نماک سر بسیده

باب الراء
فصل فی العربی

ثبیر - بروزن کبیر نام کوهی در مکه مبارک -
ثعجب کافور - دارویست که بهندش کافر پیشگی
ثرثار - بالفتح نام جوی بزرگ کذا فی القنیه نیز بیاگو
ثغر - دندان پیش و در قنیه مذکور ست جایی
که ازان خوف باشد و در بند کافر
ثمر - میوه ثمار جماعت -
ثور - بالضم لغتی در تور نام پسر بزرگ فریدون
که او را ثوریج نیز گویند کذا فی القنیه و بالفتح نام
دهقانی که اورا گاو گردون گویند و نیز گاو -

فصل فی الفارسی

ثناگر و ثناگستر - مداح

باب الطاء
فصل فی العربی

ثاط - گلها و لاه باو او جمع ثاط است -
ثرط - بفتحتین سرشین که در کمان نیز و در دهان
بکار بند و رنج بردن و سرگین انداختن
ثط - بالفتح مرد کوته ثطاط جمع و ثیاب جمع
گوشهٔ کمان -
ثطط - بفتحتین کوته شدن -
ثعط - بفتحتین بوی گرفتن گوشت و

ثلط - بالفتح سرگین تر -
ثمط - گل و قول رفیق و روشن -

باب العین
فصل فی العربی

ثطع - بالفتح انکار کردن و زنکار گرفتن کسی را
ثع - بالفتح مع التشدید قی کردن
ثلع - بالفتح سر شکستن -

باب الغین
فصل فی العربی

ثلغ - با غین معجمه بالفتح سر شکستن
ثمغ - بمعنی -

باب القاف
فصل فی العربی

ثقف - دانا و استاد و زیرک و زخم و چست
ثقاف - کالبد و نیزه -
ثقیف - سه که تیز و کمنه کذا فی القنیه
و در تاج مذکور ست ثقیف سه که به تن خرما و نیز ترش

باب القاف
فصل فی العربی

تاذق - نام آبستنی و روان کذا فی القنیه

باب الکاف
فصل فی الفارسی

تنگ - نام کتابی در علم خانه رومیان و او
اصل تنگ نقش و نگارستان ست

باب اللام

فصل فی العربی

تالیل - جمع تولول فرخ که هندی مسا نامند

تیل - بالکسر گیاهی ست که او را احیة التیس نیز گویند و آن نباتی ست که در زمین درهم بافته بسیار شود

باب النون
فصل فی العربی

تخنین - درشت -

تعبان - نوعی از مار و اژدها -

تمین - بیش بها و فربه -

تومون - گیاهی ست که عرب او را حاشا گویند و آن شبیه از پیاز نه است کذا فی القنیه -

باب الهاء
فصل فی العربی

ثالث ثلثه - فرقه از نصاری که قوم عیسی اند خدای را میگویند و گمان میبرند که عیسی پسر خدا است و مریم زن او است تعالی الله عن ذالک علوا کبیرا و معنی ترکیب سوم سه است و نیز سومی سه طلاق و سوم پیاله -

ثجره - بالضم میان وادی و فراخی آن و میانه سینه کذا فی القنیه -

ثرطیبه - بکسر ثالث و سوم احمق و سست و گول کذا فی القنیه -

ثقه - نام حضرت عزت کذا فی الدستور اقول در [illegible] نام باری تعالی نیست انام حضرت رسالت صلعم خواهد بود و نیز استوار و معتمد

و ثقات بالکسر جمع

ثلثه غسالة یعنی سه پیاله که مزیل کدورات باشند اقول اگرچه این هر دو لفظ تازی ست اما ترکیب فارسی ست

ثلمه - بالضم رخنه

ثمیله - باقی مانده چیزی از شراب و غیر آن

باب الیاء
فصل فی العربی

ثادی مقیم

ثالی - جای گوسپند -

ثری - پستان مرد و زن -

ثری - خاک نمناک و در دستور هفتم زمین است تحت الثری و در قنیه بمعنی توانگر میست و در صراح این لغت بالف ندوده یافته شده است ثری بسیاری مال و توانگری -

ثوی - بضم ثالث و کسر دوم و تشدید یا مقیم شدن

فصل فی الفارسی

ثوره موی سرخ و سپید که بتازیش الشیب خوانند

کتاب الجیم
باب الالف
فصل فی العربی

جزا - پاداش نیکی و بدی اما فارسیان فرق کرده اند در نیکی جزا گویند و در بدی سزا -

جفا - بالفتح ستم کردن و ظلم و جور و بدی و جفا با بعلم دانشمند گیاه و خاشاک که آنرا روند

وسیل برد کقوله تعالی فاما الزبد فیذهب جفاء
جلا - روشنائی -
جوزا - بالفتح نام یکی از بروج فلک که حکما آن را
برج کادی خوانند و در دستور بمعنی دو پیکر مسطور است
جنتیا - سپیان -

فصل فی الفارسی

جابلسا - بضم سوم نام شهریست بغایت عظیم بسیار
هزار دروازه دارد و بر هر دری هزار پاسبان -
جابلقا - شهریست عظیم بسر حد مشرق در مقابل
جابلسا که از پس وی هیچ آبادانی نیست -
جان افزا - آنچه مدد حیات بود مثل آب حیات
و امثال آن -
جان صبا - ای خاصیت صبا کذا
فی الادات والقنیه -
جانگذا - با کاف فارسی مفتوح یعنی آنچه
کاهندهٔ حیات بود همچو زهر و مانند آن -
جان من وجان شما - یعنی سوگند
بجان من و بجان شما و نیز جان من فدای جان شما
و نیز بجائی استحاد و محبت سخت باشد گویند
جان من وجان شما یکیست اقول یعنی سوگند
بغیر حرف قسم درین قسم کمتر آمده باشد و معنی لفظ
اول این لفظ مستفاد نمیشود الا معنی اتحاد و ملازمت
مستفاد میشود چنانچه گفته شد و من دوم من اول است
و تغیر دست من و من تو موقع تو و گردن من یعنی یکدیگر
جفتا - بفتحتین است در جفته یعنی کج شده
و خمیده و دوتا گشته -
جلنا - بلغت ژند پازند پوست آدمی و
حیوانات دیگر باشد -
جلماثا - بلغت سریانی یعنی خیار آمده -
جنبش آبا - سیر کواکب سبعه که کیوان و
برجیس و بهرام و آفتاب و ماه و اندر و تیر و ماه باشد
جوزبوا - میوه ایست معروف که بهندوی
جایپهل گویند گذافی زفانگویا و در رطب حقائق الاشیا
جوزبویا یا بازنوشته است و حق همین است زیرا که
این مرکب بلفظ جوز و بلفظ بویا است که اسم فاعل
بوی ست بزیادت الف چنانچه در گویا -
جوزبویا - همان جوزبوا چنانچه گذشت -
جوزه لوا - بوزن کوزه ستا یعنی ستاننده کوزه
اسنے غلیوا از بعضے بجیم فارسی گویند گذافی لسان الشعرا
جوفروش گندم نما - یعنی دغاباز -
جویا - باواو فارسی جوینده و نیز نام پهلوانی
مازندرانی که رستم او را کشته -
جنطیانا - گیاهی بلغت که اول از املاک جنطیانس خیزد
جیبا - بتازی حطب خوانند -

باب الباء التازی

فصل فی العربی

جاذب - کشنده و شترکم شیر -
جانب - کناره و طرف و غریب -
جباب - بالکسر بریدن تره و خایه کندن
و بریدن شاخهای درخت خرما تا آزاد شود -
جب - بالضم چاه و بالفتح بریدن و خادم کردن

کسی را و غالب شدن بر کسی بحسن و فضل و غیر آن۔

جذب ۔ کشیدن و ربودن و جدا کردن چیزی

جراب ۔ بالکسر انبان و اندرون چاه و بالضم آبی ست بمکه مبارک جمع آن جرائب ۔

جریب ۔ بالفتح مقدار زمین معلوم و معروف و مقدار معین از غله

جزب بفتحتین گرد و گرمین شدن

جلاب ۔ بالضم والتشدید سکر آب و بالفتح والتشدید بسیار کشنده که بدان قماش و جز آن از شهری

جلب بفتحتین لفظ تازی است استعمال در فارسی بمعنی زن خاشه است کذا فی شرفنامه و در تاری بمعنی بانگ زدن بهر ابوقت دواندن تا در گذرد و بمعنی جوهر حرون کشیدن ست و عورت خاشه را که جلب میگویند بدین جهت که او دواماے مردان را بسوی خود میکشد۔

جنوب ۔ ضد شمال و بالفتح بادی بد که از طرف دست راست آید چون آ و بقبله آریم طرف دست راست

جنب ۔ بالفتح پهلو و بضمتین آنکه دخول کرده شد در قبل یا از زال شده باشد۔

جوب ۔ پیراهن بے آستین۔

جوذاب ۔ سنگ دواب ۔

جوع الکلب ۔ علتی ست که هر چند بخورد سیری نشود کذا فی موائد الفوائد۔

جواب ۔ پاسخ دادن سخن را و پاسخی۔

فصل فی الفارسی

جاروب ۔ چیزی که بدان صحن خانه را روبند و روبنده جای و جای را بروب۔

جگرتاب ۔ تفسانندهٔ جگر۔

جگرچوب ۔ بالکسر والضم با چهارم و پنجم فارسی مدآ پخته گوشت و جانور بریان کنند و سیخ را نیز گویند واللہ اعلم

باب الباء الفارسی

جاماسپ ۔ نام حکیمی که وزیر گشتاسپ بود و جاماسپ نامه از تصنیفات اوست۔

جمشاسپ ۔ نام پسر جمشید ست و نیز اگر با خاتم و نگین و بلقیس و ماہی و امثال آن مذکور شود سلیمان ست و اگر در مقابله رستم و آئینه و امثال آن افتد سکندر مراد ست و اگر پیاله و شراب مرقوم باشد جمشید مراد ست و چون از نهاد چیزی مسطور نبود هر چیز که مقتضای محل باشد آن مراد دارند۔

باب التاء

فصل فی العربی

جالوت ۔ نام کافری که داؤد علیه السلام او را کشت و این لغت اگرچه عجمی ست لکن هر چه مستعمل در فارسی ست همه در عربی آورده شد

جبروت ۔ عالم بالقوه را گویند و معنی عظمت و بزرگواری نیز و این صفت برای مبالغه است چنانچه ملکوت۔

جمالات ۔ شتران نر۔

جنت ۔ بهشت۔

جنایت ۔ گناه۔

جسارت - دلیری و گستاخی -

فصل فی الفارسی

جام هوش از دست رفت - ای هوش از دست شد کذا فی الادات و در تشبیه از دست فلک رفت ست -

جرخست - چرخ انگور مال کذا فی زفانگویا و قتیل با جیم فارسی جرخست بالفتح مع الزاء المهملة المشددة آواز بر هم سودن دندان و جز آن

جرعه ها بر سر طشت - ای نثار کان -

جست - بالفتح یعنی خلاص یافت کذا فی لقفنامه در شرفنامه ست بالفتح چمید و خمیدن و بالضم طاقت و طلبیدن

جغبوت بفتحتین پنبه آگنده خشوا گنده و قتیل با جیم فارسی -

جغرات - بالضم معروف یعنی ماست بتازی صغراط خوانند کذا فی القنیه از بندگی شیخ محمد شیرازی مسموع ست که این لغت فارسی کمتر باشد شاید که سمرقندی باشد - خواهد بود

جمست بفتحتین جوهریست فرومایه کبود فام اندکی بسرخی زند و در عجائب البلدان مندرج که میان سرخی و سپیدی جوهری ست اگر بقدح جمست شراب خورند مستی نیارد و اگر پارهاش در قدح انگلنی رهین تاثیر دارد و اگر زیر بالین نهند خوابهای نیکو بیند -

جندبیدست - خایه حیوانی ست که موی او مانند دله ست کذا فی زفانگویا -

جنیبت کش فرمانت - ای مطیع فرمان تو

جوش صبورت - بدخوی و ترشروی -

فصل فی الترکی

جفت - بکسر اول و فتح دوم پی -

جریت - پارهای -

باب الشاء

فصل فی العربی

جامت - ترسانیدن و رفتن شتر در حین گرانبار

جبث - بالضم زمین بلند و بالفتح موم و مگس مرده و پرگس و غیر آن که بهل آمیخته باشد و از بن برکندن -

جثاجث - بالضم سبایگیاه در هم رفته و موی در هم شده و شتر سطبر -

جثجاث - نام گیاهی ست و در تاج اسامی نباتی خوشبوی ست -

جثیث - درخت خرد خرما -

جدث - بفتحتین قبور -

جریث - بالکسر و التشدید نوعی از ماهی یعنی مارماهی

جنث بالکسر اهل هر چیزے

باب الجیم

فصل فی العربی

جرجر - بالضم نام مردے -

جلیج - سپیدی اول صبح و سر باو کاسه ها

جنوج - بضمتین میل کردن و بشتاب رفتن شتر

جوج - پاره گوشتی که بر سر عروس زنند و نیز انچه بر سر تیر نا خود و تیرهای طاق ایوان و امثال آن

فصل الفاء من الجیم الفارسی

فصل فی الفارسی

جمرح - داروئی ست که خارها را جاکسونیز گویند
هندش جاکلنا مند کذا فی القنیه -

باب الحاء
فصل فی العربی

جارح - برنده -
جامح - آنکه سوار باسبے بر نفس خود و او را ازان باز توان
جبل الفصح بالفتح نام کوهی ست در مصر بر کران کوه
مشغول شده است او را کارها کشاده است از بخت
او را جبل الفتح میگویند کذا فی معدن المعانی -
جحجاح - بالفتح مهتر قوم -
جرّاح - جراحتها و بالتشدید بسیار جراحت کننده -
جنح - بازوی درنده و بالضم گناه و الله اعلم
جوارح - اعضاے آدمی که بدان اکسب خیری
کند از غیر و شر و نیز جانوران شکاری از مرغ و دد -

فصل فی الفارسی

جرم صبح - آفتاب و روشنی صبح و روز -

باب الخاء
فصل فی العربی

جمخ - فخر و تکبر کردن -
جفخ - بمثله -
جلاخ - یعنی سیل که همه چیز را ببرد -
جاواخ وادی فراخ پر آب -
جوخ - بالفتح گروهی سوار یا پیاده که بتازی فوج خوانند
و بالضم بیدن سیل زمین را و در فاتحه یا نوشته جوخ بالفتح فوج

فصل فی الفارسی

جخ - جنگجو و ستیزه کار -

باب الدال
فصل فی العربی

جاید - باران بسیار -
جابد - کوشنده و آزردهی طعام کننده -
جبهة الاسد - یکی از منازل ماه -
جوز العود - بالکسر لقب شاعری -
جلد - بالکسر پوست و در عرف کتابے که
جرم چیده باشد از اوراق گویند و بالفتح چابک از
هر چیزے یعنی جالاک -
جلید - بالفتح برف نام یکی از پرده های چشم کذا فی القنیه
جماد - زمین که باران بتو نرسیده باشد و هر چه جان
جند - بالضم لشکر و حشم و بارگران جنود جمع و
بالفتح نام شهری ست از ولایت ماوراء النهر
جواد - بخشنده و نام حضرت عزت
جود - باران بزرگ قطره و بخشش -
جماد - بالکسر کارزار و در قنیه آمده است میوه
درخت اراک را گویند و اراک درخت پیلو است
که ازان مسواک سازند و ازا جماض با ضاد
معجمه نیز خوانند -
جهد - بالفتح و الضم توانائی و کوشش
و بالضم طاقت و رنج -
جحود - بالضم کافر را گویند و نام درختی ست
بلند بالا چون میوه اش گرد و خرد و سیاه طعم قدری تلخ که

نشستا و غایت متفرق میشود و نهایت پراگنده گردد
بحدیکه اگر بخواهند که آنرا در یابند یکایک بیابند
گویند این درخت را بهمندوی تار نامند و تخم
جهود نهایت پراگنده ازین گویند کذا فی التلقیه

فصل فی الفارسی

جامه خورشید - یعنی زمین و قیل برگ
درختان و فیه نظر و قیل غبار و در اصطلاح
سالک عبارت از بدنست زیرا چه جسم لباس جانست
و چون رشد در اصطلاح ایشان همین روح را گویند
و در فرهنگ علی بیگی بمعنی مردمک دیده مسطورست
جامه سیاه کرد و جامه نیلی کرد - کنایت
از ماتم نشستن آن کذا فی التعلیم
جاورد و جاوزد - ثانی با ای هوز
فارسی بمعنی رنگ -
جاوید - با یای فارسی آن جهان و همیشه و
جدجد - بالضم کرم سیاه که در شب آواز کند
و مانند بلبل بوده هندش جهینگ نامند -
جرغند - بالفتح امعار گویند بگوشتابه
پر کرده و در لسان الشعر اند کورست جرغند
بوزن جلوند چراغ جعفر آباد نام مثومیست مرغوب شیراز
جگرآگند - با دو متجانس فارسی همان جرغند
که گذشت و در لسان الشعر اند کورست که عصفت را گویند
جگرند - بکسر کاف فارسی فرزند و نیز لاغر و
این از میان ابن منقولست و در فرهنگ
علی بیگی مذکورست ذکر دیگر و فرش و اینچه
درون شکم آویزان می باشد آنرا در اصطلاحات
جگرینه میگویند -
جلوند - بوزن درینه چراغ -
جمشید - با یای فارسی و در شرفنامه
با میم مشدد نیز آمده است بادشاهی بود جم پیشه
و بمعنی سلیمان علیه السلام چون بمقابله سد گو
ما لیق به واقع شود مراد باشد و جم نیز بمعنی می آید
جمند - مردم بیگانه و کاهل و مهلو چند نام شهری است
جنبد - بوزن و معنی لنبد و بالضم مضارع جنبیدن
جوهر فرد - یعنی جزو لا یتجزی -

فصل فی الترکی

جود - منحوس -
جداد - ریزه ریزه -

باب الذال

فصل فی العربی

جذب - کشیدن مقلوب جبذ ربودن -
جذذ - بفتحتین بلات پی ستو چون آماس و تربیدگی کذا فی الصراح
جذاذ - بالضم ریزه ریزه -
جذیذ - پست -
جذ - بریدن و شکستن -
جهیذ - ناقه -

باب الراء المهملة

فصل فی العربی

جار - همسایه و شریک و زنهار داده شده -
جبل الاخضر - کوهی ست از سوی خلات

اوز بر جد گرد عالم آمده پانصد فرسنگ ارتفاع
دارد گرد بر گرد وی آسمانست عکس رنگ آن کنو
بر آب افتد و بمکس آب بر فلک منعکس شود آسمان
سبز نماید گرد چرخ فلک و رغایت صفاست چون
آئینه و آنرا کوه قاف نیز گویند کذا فی شرفنامه
جبر - بالفتح شکسته را بستن و حرف و فحاطر کسی کردن -
جدار - دیوار -
جدیر - سزاوار -
جذر - بالفتح شتر چهار ساله و ماده شتر چهار ساله را نیز
گویند و معنی اخیر از فرهنگ اویست و در مفتاح الحساب
مذکورست جذر بذال معجمه در لغت اصل هر چیزی را
گویند و معنی کشیدن و در هم آوردن نیز آمده است
و نزد یک محاسبان جذر آن عددیست که چون آن
عدد در نقش خودش ضرب کنند لا بد ازین عدد
عددی بوی گر حاصل آید آن عدد مضروب بنسبت
این عدد حاصل جذر بود و آن عدد محصول نسبت
این عدد مضروب مجذور باشد مثلاً چون دو را در دو
ضرب کنیم چهار حاصل شود و آن دو که مضروب اند
نسبت این چهار جذر باشد و آن چهار نسبت
این دو مجذور و البواقی گفته علی هذا و جذر دو
نوع ست یکی جذر منطق دوم جذر منطق آنکه
در وکسر و اقع نشود و جذر اصم جز آن و
جذر را ضلع نیز گویند -
جرار - بسوی خود کشنده و نیز بسیار کشنده
و لشکر بسیار و بالکسر مهره ها و چیزی سفالین و نیز سبوها

جریر - نام شاعری -
جعفر - بالکسر اول و بالفتح نام اسپرکی بر بکی که
با نواع هنر و فن و کیاست آراسته بود و هارون رشید
با و میلی و رغبتی تمام داشت و نیز مردی بود کیمیا گر
که زر جعفری منسوب بدوست -
جلنار - بالضم گلنار یعنی انار گل و هر گل لعل
جمر انگشت -
جمهور - همه گروه و جماعت و بزرگترین مردم و پیشه بلند
جم - بالفتح تسم کرد ای از راه گرد بدن و نیز کم
از خطوط جام جم کلب پیاله بود و پیاله جور پیاله
پر و مالامال را گویند -
جوهر - انچه عرض بدو قائم بود و نیز معرب
گوهر و در اصطلاحات بوعلی حاقیه جوهر و گوهر کنایه
از دانه نخودست کذا فی العلمی و نیز خلاصه چیزی
که در چیزی باشد چنانکه خاصیتی که در آدمی باشد
گویند گوهر خود پیدا کرد و گوهر آهن و جز آن
کذا فی القنیه اقول جوهر بمعنی اصل نیز آید
و الله اعلم بالصواب -
جهر - بالفتح آشکارا کردن و آواز بلند کردن
و بفتحتین در روز کور شدن و بالضم مشکل و هیبت
جهیر - شخصی بلند آواز و نیک منظر -

فصل فی الفارسی

جاج نگر - نام شهریست در هند -
جنار - الفنجان رستنی باشد مانند نیلوفر -
جیاغ - چینه دان مرغان -
جیاشکره - با کاف فارسی بسیار مباشرت کننده

وخزامندہ وقتیل باجیم فارسی۔
جام سحر آفتاب۔
جامۂ سحر مشلہ۔
جانگلی خوار دروی نوش و نیز پرستار۔
جانمہ شیر یعنی انسان شیر دار کذا فی القنیہ
والاولات اقول این جانمہ یعنی جارست نہ ترجمۂ تو
جانوسیار زنا قاتل دارابن داراب۔
جانور ہر چہ جان دارد از آدمی و غیر ان
جانہ دار قوت الامیرست وزرہی و زرق و
نگہبان و محافظت کنندہ و نگاہ دارندہ اسلحہ جنگ
جان شکر باشین معجمہ مکسورہ یعنی با نون غنہ
و دوم با نون موقوف بمان جانور مرقومہ کذا
فی شرفنامہ و در فرہنگے یعنی مزرائیل آمدہ
جانشکہ یعنی شکار کنندہ و شکار کنندۂ جان
است و کنایہ از معشوق نیز ست۔
جبرور بالفتح جانوری کہ خار دارد و آنرا
خارپشت نیز گویند کذا فی فرہنگ جہانگیری۔
جبرس دار ہارون یعنی قاصد کہ او
جرسہا در کمر بندد و روان شود و این نشان اوست
جبرسہای زر ستارگان۔
جبرور چیزی کہ از پشہ و نبہ بعد گداختن بما
و بعضے بفتح جیم گویند کذا فی فرہنگ یا و قیل
باکیم و دوم فارسی۔
جگر باکاف فارسی معروف شفقت و رنج
و میانۂ ہر چیز را جگر آن چیز نامند کذا فی شرفنامہ

و در قنیہ یعنی شفقت ہم آمدہ است اقول جگر
مفرد یعنی شفقت و رنج کثیر آمدہ باشد اما در اینچنین
ترکیب چرا نیاید کہ بخون جگر این کار کردم یعنی
بشفقت کردم۔
جمز بور اسپی کہ روی و شکم و ہر دو دست و پای
وی سپید باشد و اگر چنین نبود جمز بور نخوانند
جمشید ماہی گیر باکاف فارسی یعنی سلیمان
علیہ السلام نیز آفتاب را گویند چون در برج حوت
بود و یونس علیہ السلام را نیز نامند۔
جنگار باکاف فارسی جانوریست آبی کہ
در خشکی ہم پیدا کمتر رود و آنرا پنج پایہ گویند کہ
بتازیش سرطان خوانند۔ یعنی فاعل کہ جنگ آورندہ
باشد و امر کہ جنگ کرہ باشد ہم ہست۔
جوزہر بالفتح کیم و سوم و کسر چہارم کہ خم ست اس
و زنبور را گویند و در قنیہ ست محقق را اس فرو نبرد
جویبار بواو فارسی آنجا کہ مرجہای بزرگ شاخ
یا کثرت جویہای خرد بود و روایت ست بوے
بزرگ کہ دران جویہای خرد جمع شوند۔
جہاد اصغر کارزار با کفار برای خدای تعالی
جہاد اکبر یعنی مجاہدہ با نفس امارہ۔
جہاندار بادشاہ دارندۂ جہان و جہان آبادان
جہان سالار بادشاہ۔
جہانگیر باکاف فارسی بادشاہ و جہان را
بگیرد و جہان گیرندہ۔

فصل فی الترکی

جادر - خیمه -

جربوع - پرندهٔ صحرائی -

جغر - نام مردی و نیز جنگل -

باب الزاء المعجمه

فصل فی العربی

جایز - روا -

جارز - زنی که آبستن نشود -

جارز - آب در گاو مانده از خضب و آبگیه در گاو مانده -

جیغز - نان خشک -

جواز - اجازت و خلاص و گذرنامه -

جوز - گردگان -

جهاز - کشتی بزرگ که در دریا شود و نیز ساختگی عروس ای آنچه عروس را دهند -

فصل فی الفارسی

جبروز - بالفتح جانوریست خزنده که مانند دیگر خارها دارد و تبارزش قنفذ و هندش ساهی نامند -

جره باز - بالضم یعنی باز سپید -

جیرجیز - یکبار کم و سوم آواز دیگ بهنگام بریان کردن گوشت و یا هر چه با چربش باشد کذا فی العلم -

جزیره - جزیره کنار دریا و میان دریا -

جفت ساز - نوعی از تیرهای ساز چنانچه چنگ و رباب و امثال آن و آن سه نوع است جفت ساز و یکنیم ساز و ساز راست -

جلاب - سپید پر - یعنی طباخی که در شیراز بود و بریسه خوب پختی -

جلوبز - بایای فارسی و معنی دارد اول کمندرا گویند که بتازی مقود خوانند دوم معنی ناز و نعمت و برگزیده و قبیل بایتازی -

جمیز - نوعی از انجیر -

جواز - بالضم چیزی که از چوب و سنگ برای گوفتن دارو و غله و جز آن سازند ش و لسان العرب ترجمهٔ این هاون مذکر است -

جغر و مغز - بالفتح بازار موقوف همان جوز یعنی مغز جوزی که سخت باشد کذا فی زفانگو یا حامل آنست چیزی که مغز آن سخت باشد گویند -

جوز مغز است یعنی مغز او همچو مغز جوز است -

جوشیده مغز - کنایه از مرد خشمناک و نیز مردم بد اخلاق -

جهمز - مباشرت و جماع و بازن فاحشه کردن چه جه بمعنی فاحشه و مز بمعنی جماع آمده -

فصل فی الترکی

جاپوز - نام شهر نیست از ترکستان -

باب السین المهمله

فصل فی العربی

جالس - فروه -

جالس - نشسته -

جاورس - کاورس -

جرجیس - بالکسر نام پیغمبری -

جرس - بالفتح آنست که هندس گهنه نامند

جاموس - گاومیش -

جوس - آواز نرم و آهسته آواز کردن بغنی
جساس - نام مردی ست -
جعس - دویدن سگ و بالتحریک پاپیدن مردم
جالوس - نشسته -
جلیس - همنشین -
جموس - فشردن روغن و آب -
جوس - خبر جستن و در میان سرای رفتن
برای غارت -

فصل فی الفارسی

جاسوس - معروف یعنی آن قاصد و پیاده
که خبر از لشکر خنا اعنی از اعدا آورد و چغیه بیارد
جالینوس - نام حکیمی -
جاماس - همان جاماسپ مذکور -
جنت مقرنس - طاق عمارات سنگ و خشت

فصل فی الترکی

جمس - آب بینی -
جنکوس - بیماری که از بیماری برخاسته
طاقت رفتار در او نمانده باشد -

باب الشین المعجمه

فصل فی العربی

جتاش - بالفتح کثیر الجنبش و جمبش بازی
و نیز بمعنی مست آید و بمعنی دلیر و شوخ هم
استعمال کرده اند و در لسان التعرا بمعنی جادو
جحیش - لشکر -

فصل فی الفارسی

جاش - انبار غله پاک کرده از خرمن و قبل باجیم فارسی
جان بخش - بخشنده جان و جان را بخشیدن و
جان نصیب -
جحش - بالفتح با سکون خار علتی مانند کدو
در گاوی مردم از گوشت برآید و آن بیشتر در گاوی
مردم تتار کافتو و فرغانه و جنکانو شود و بر بدن
مخاطره دارد و بهندوی کهنگا گویند -
جنیبت کش - رکابدار و امیر آخور -
جوتریش - چوبیست که پوست ندارد کدانی الیقین
جوش - شورش -

باب الصاد

فصل فی العربی

جصاص - بالفتح مع التشدید گچ -
جص - گچ که از سنگ میباشد -

باب الضاد المعجمه

فصل فی العربی

جاهض - زیرک و تیز و شتاب -
جرجس - بالتحریک خیره و گاوی گرفته شدن از
اندوه و غمگین شدن -
جهر واض و جهاض - شتر که بجاید هر چیز را
بدندان خویش و یا بگزد و سطبر و بزرگ شکم -
جهیض - غمناک و اندوهناک و بر فرزنده و
انچه در گاو گیرد -
جحض - حمله به نیزه و برکسی کردن -
جحض - چهره شدن برکسی برای تمامیدن دگر

ورهانیدن صید را از چنگل باز وصیاد۔

جهیض ۔ بچۂ ناتمام کہ از شکم شتر افتاده باشد۔

جهاض ۔ همان جهار مذکور بمعنے آخر۔

جیض ۔ برگشتن از چیزے و برگردیدن

جئیض ۔ بروزن نحیف رفتار متکبرانہ۔

باب الطاء

فصل فی العربی

جحرط ۔ بالکسر زن پیر۔

حیاط ۔ بفتح یکم بسکون دوم سر تراشیدن و شمشیر کشیدن از نیام۔

باب الظاء

فصل فی العربی

جاحظ ۔ نام مردیست و آنکہ کنارۂ چشم او بدر آمده باشد۔

جحوظ ۔ بضمتین خیره شدن چشم و در صراح بیرون شدن و بزرگ شدن چشم۔

جظ ۔ بالتشدید شخصے سطبر

جعظ ۔ بازداشتن و سطبری۔

جفاظ ۔ بدخلق۔

جلیظ ۔ بالکسر آنکہ بسیار موی بر تن او باشد

جواظ ۔ بالتشدید مرد سطبر و متکبر در رفتار

جوظ ۔ بہ تکبر رفتن۔

باب العین

فصل فی العربی

جاوع ۔ بدال مہملہ بزنده بینی یا لب و گوش

جاذع ۔ بذال معجمہ چوبی کہ در زیر رز انگور میزنند

جالع ۔ مردم کم حیا و فحش گوے۔

جامع ۔ فراہم آرنده۔

جالع ۔ گرسنہ۔

جدع ۔ بسکون دال بریدن بینی و لب و گوش و دست و بفتح دال بدغذا شدن۔

جذع ۔ بسکون ذال سوراخ بینی عاطف داشتن و بفتح ذال نوشدن در کاری۔

جرع ۔ جرعہ جرعہ خوردن آب و شراب۔

جزع ۔ قطع مسافت کردن و بفتحتین ناشکیبائی

جشع ۔ بالفتح سخت حریص شدن و بکسر جیم بسیار

جعجاع و جعجع ۔ زمین و موضع درشت و تنگ

جلع ۔ کشاده شدن لبها از هم چنانکہ دندان دیده شود و کم حیا شدن و فحش گفتن

جماع ۔ بالکسر مجامعت کردن و بالفتح مع التشدید جمع کننده۔

جمع ۔ همہ۔

جوع ۔ گرسنہ شدن۔

جاع ۔ گرسنگی و آتشدان۔

فصل فی الفارسی

چاه مقنع ۔ چاہی ست کہ این مقنع یکیم از ذوماه مدور برآورده بود و در چهارشهر روشنائی او ظاهر شد۔

باب الغین

فصل فی العربی

جناغ - بالضم آنچه فرود دامن زین بود آرایش را و آنرا جناق نیز گویند کذا فی الملتقط اما در برهان اللغات ست که عاشیهٔ زین را گویند -

فصل فی الفارسی

جانا غ - تخته سوراخدار که بر سر ستون خیمه گذارند -
جانا رغ - نوعی از پای افزار ست که بیشتر دهقانان بر پای بندند -
جل و زغ - جانوریست و آن چیزی باشد سبز رنگ که در روی آبهای استاده بهم رسد و آنرا بعربی طحلب بهندی کائی گویند -
جناغ - بالضم دامن زین اسپ را گویند و تتمه ارکان اربعه گفته اند و نوعی از اسباب زائده زین باشد برای زینت نقاشی کنند و بفتح اول گردی و شرطی که دو کس با هم بندند و استخوان سینهٔ مرغ را نیز گویند و نیز طاق میان دو ایوان -
جوغ - بمعنی چوبی آمده که در وقت زراعت گردن بر گردن گاو نهند -
جا نسوز را کشته بهتر چراغ - یعنی نوری کشته به -
جرغ - خار پشت و نیز دنبه بریشته کرده که بر روی -
جبا غ - جنسی ست از ماهی قبیل با جیم فارسی -
جغ - چوبی باشد سیاه رنگ آبنوس که از آن نیزها سازند و تراشند و نیز چوبی ست که بدان قرات زنند تا مسکه برآید و قبیل با جیم فارسی نیز چوبی که در گردن گاو جفتی کش بود -

جارو غ - نوعی از پای افزار و قبیل با جیم فارسی

باب الفاء

فصل فی العربی

جف - جماعت مردم -
جحذف - قبه -
جحیف - لشکر -
جفوف - خشک -
جنادف - شخصیکه هر دو بازو او وقت رفتار بجنبند
جلف - سخن و سخره و بیباک و سفیه و در تاج بمعنی جان ست -
جارف - طاعون و سیل که بر بندد زمین باشد
جاف - ترسانیدن گربه گرد و انیدن آن
جالف - مرگ عام -
جدف - بفتحتین قبر و نوعی از شراب و نباتی که در زمین باشد
جراف - بالضم مع التشدید سیل که همه چیز ببرد
جرف - مکانیکه سیل آنرا کنده باشد -
جزاف - گزاف -
جزف - آسان گرفتن کار -
جعف - برکندن و افگندن و بزمین زدن کسی را
جفاف - بالضم مع التشدید بمعنی گرد و مردم
جحجف - باد سخت و زمین بلند -
جنادف - کوتاه و سطبر -
جنف - میل کردن و نیز جور و ستم -
جواف - نوعی از ماهی
جوف - شکم و اندرون خالی و نام قبیلست

ابجوف بضم الجیم نوعی از ماهی و میانه هر چیزی

جیف - مردار -

فصل فی الفارسی

جاف - زن بدکاره که بر یک شوی آرام نگیرد و هر روز شوهرے خواهد جاف بمعنی فاحشه و خبیثه -

جاماسف - همان جاماسپ مذکور -

جام صدف - آن جام که از صدف سازند -

جاف - بکسر اول و الف ممدوده بمعنے نیکو سر و پیشانی -

جلپاب بشگرف لاله و گلهای لعل -

باب القاف

فصل فی العربی

جاثلیق - عالم و عابد و حکیم و سایان و پیشوا نصاری و بمعنی بزرگ و رئیس هر طایفه هم بعلت رعایت بود و نیز بزرگستان -

جالاق - گماشته -

جوالق - بالضم چیزے ست از پشم شتر مانند زنبیل و زنانه شهرت -

جوسق - کوشک -

فصل فی الفارسی

جام فلک مشرق - قرص آفتاب چه پیاله مرادست مشرق -

جناق - بالضم همان جناغ یعنی آنچه فرود دامن زین بود آرایش را -

جوق - بالفتح همان جوغ گذشته -

جیب افق - کرانهٔ آسمان -

فصل فی التركی

جانق - کاسه -

جغند قوق - نام زنیست -

جقیق - آواز مرغیکه نغمهٔ خوب ندارد -

جلنیق - آواز در بزرگ در وقت کشودن و بستن

جاق - عهد -

جابلق - کاسه -

جارق - کفشے ست که صحرائیان پوشند -

جقوق - مرغیکه نغمهٔ خوب ندارد -

چقماق چقمق - کلاهها بالفتح و بهم فارسی چخماخ یعنی آتش زنه -

چاق - گرد شش پره -

باب الکاف التازی

فصل فی الفارسی

جامه کبک چکور - لبن رائب بخشین

جامه لوبک - کنایت از کاسه بقرست -

جامه لخوک - ماده اوغاری گیاهی که بدرد آب روید سپند شش سوال گویند و در قنیه مذکورست که در بعضے طبها مسطورست تبا پیش طبلسه گویند و بهندش کائی نامند و در طب حقایق الاشیا مسطورست که نوعے از آن تجربی ست و گیاهی ست سبز

بر سنگها بروید که بر سواحل دریا باشند و آن
بر سنگ چنان رسته باشد که بوی بر اندام
حیوان رود باریکی نیز بوی ماند -
جدانگ - نام والایتی و در قینه مذکور ست
جدانگ کوزه گر و آنکه دود کوزه گلی بر سر نے
بگیرد و اندود هم بر رشته و در فرهنگنامه است
جدانگ گوی گرد انگ -
جفتک - بالضم جانوریست خرد تر از تیهو
که آنرا کبک نیز گویند و بالفتح کار دنگ
کذا فی زفانگویا -
جنت فلک - خم فلک کذا فی القینیه -
جک - جنبانیدن کجرات -
جلسک - بفتحتین مرغے ست خرد -
جلوتک - بالضم درخت خرنزه و قیل
با جیم فارسے -
جمال الملوک - با واو فارسی امروزه قاطع طریق
جمشاک - بالفتح کفش -
جنبک - بالضم مقارکذا فی القینیه -
جنگلوک - با کاف فارسے موقوف و
با واو فارسی آنکه سر و دست بر کسی نهد و نشیند
و بالضم با جیم فارسی ست -
جوت جوالک - یعنی زیرک
جوسک - بالفتح وقیل بالضم گوی گریبان
یعنے تکمه -
جوشک - بالفتح وقیل بالضم کوزه آبکوله دار

جوالک - با واو فارسی عنکبوت -
جوسنگ - یعنی جو بمقدار درهم چند جو در خرمی
جیر جنگ - با سوم موقوف آلت چرمی که زنان
شوخ هنگام غراهم آمدن بکار بندند و آن زنان را
تبازی ستقری خوانند و قیل جیم اول فارسی ست
جیسنگ - بالفتح یکم و کسر سوم نام رای گجرات
که در هند اول بادشاهی کرده هندو سے نام
جی سنگهست پارسیان جیسنگ گویند
جیک جیک - آواز اقسام جانوران و مرغان
جیناک - بمعنی جای و مقام و مسکن آمده -

فصل فی التركی

جمجک - گل را گویند -
جرک - بیابان و تمشیر -
جرغک - مرغیست بسیار گو -
جرکمک - مرغے ست بسیار کوچک
جروک - نانی باشد که طباخان آنرا ترتیب دهند
جسک - بمعنی رنج و بلا و محنت -
جزک - خار پشت -
جزنک - افترا -
جغک - کنجشک -
جغوک - سگ -

باب اللام

فصل فی العربی

جحل - حبر -
جحفل - لشکر -

جدال - جنگ -

جدول - بالفتح جوی خرد و معروف -

جعد الانامل - بخیل کذا فی الصراح -

جعل - بالضم خنیزدوک -

جلاجل و جلجل - کلاهما بالفتح معروف کذا فی المنتقط اما در تاج مذکور ست غلام جلاجل و جلجل ای خفیف الروح و نشیط فی عمله لیکن مستعمل در فارسی بمعنی آواز درای و در آنجا یافته میشود و نیز جلاجله آنرا گویند که از روی و برنج تیار میکنند و در ایره و عرمایه و دف و طبل میکنند تا وقت زدن دف و جلاجل یکبارگی آواز میکنند -

جلال - بزرگی و نیز جلال ضد جمال بدانکه حق منحصر ست در جمال و جلال و آنچه در رواثر لطف و رفق باشد آنرا جمال گویند و آنچه در رو معنی قهر جبر باشد آنرا جلال گویند و نیز صفات باطن را جلال خوانند و صفات ظاهر را جمال -

جمل - آنچه بالای اسپ و خر و جز آن بیندازند برای دفع سرما بهندوی آنرا جهول می نامند و در تاج معنی جل بادبان کشتی نوشته است اما معنی جل جامه خر آورده است و شاید جل هم ازین ماخوذ ست که آنهم جامه سطبر و درشت باشد

جلیل - بزرگ و نام خدای تعالی و بالضم با لام مفتوح جل اسپ و پیل و شتر و نیز پرده جانبی اقوال این مصغر جل ست -

جمال - خوبی و خوب شدن ضد جلال -

جمیل - خوب و عاشق پیشه -

جیل - بالکسر کیل و صنف از آدم و غیر آن و نیز ترک و روم و نیز کاروان -

فصل فی الفارسی

جال - معروف و نیز چوب ارانک که بدان جامه را خشک سازند

جامه ارنگ و ادبیل - یعنی کبود کرده های لباس ما تمی پوشیده -

جدال - غوزه خربا -

جگرگل - ای شکم زمین و آن قبر ست -

جل - پرنده ایست بقدر کبوتر خانگی و مانند بلبل آواز میدهد

جنبش اول - یعنی حرکت نخستین قلم قدرت و اول حرکت فلک و قیل حرکت سیارات از برج حمل -

جوان خوش شکل - معروف و وجه اطلاقات سخا قناعت کفایت ایثار نیز ست کذا فی العلمی

جهان آب و گل - اغلب بشر کذا فی القنیه اقوال و نیز عالم ملک -

جیپال - بالفتح با باء فارسی نام پادشاه لاهور که سبکتگین بخیل و سی هزار سوار داشت و جیپال شاهی که هندوانش سنکهه گویند وضع کرده اوست و نیز نام دارو ست برای اسهال -

جول - غلیواز -

جام غول - حرام زاده -

جرغول - لسان الملک -

جل

جل - جرس -
جلیل - جل اسپ -
جنبال - شراب خوار -

باب المیم

فصل فی العربی

جام - جای سخت گرم - جاجم چشم بلغت حبش -
جسم - تن -
جام - پسر نوح علیه السلام که بعد از طوفان زنده بود و نام مقامی و شهری و بمعنی پیاله و شعر و شیشه -
جرم - بالضم گناه و بالکسر تن و آواز کذا فی الصراح و بالفتح و سکون واو گرم -
جزم - علامت سکون و نیز جسیم بزرگ تن و بمعنی عظیم نیز آید -
جهنم - دوزخ و در بستان ابی اللیث مذکور است در تفسیر قوله تعالی لها سبعة ابواب لکل باب منهم جزء مقسوم اول آن جهنم ست که بران گنهگار هر کی خواهد شد دوم سقر ست سوم لظی ست چهارم سعیر پنجم جحیم ششم هاویه هفتم هاویه که دران عذاب سخت ست معدست برای منافقان -

فصل فی الفارسی

جاجرم - نام شهرے ست -
جام جم - یعنی پیاله جمشید که ساخته حکما بود از هفت فلک در وی معاینه و مشاهده کردی -
جام سیم - زنخدان معشوق -

جان بدستار چه دهم - ای جان بهدیه و بشکرانه دهم و بسلامی پیش آرم و در سبیل خطا -
جان عالم - حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلعم -
جان در سر شکستن - ای جان دهم -
جذر اصم - در نخته حاکی عدد هشت گوند را گویند و در علم نویسندگی عدد را گویند که از وی مخرجی بدر نیاید چون عدد گویا زده و امثال آن و نیز گویند نخته خاکی مربع دارد و هفتم آن جذر ست و هشتم آن جذر اصم ست -
جشن مریم - یعنی طعام و شراب مریم علیها السلام که از خیابان دیدن درخت خرما حاصل میشد -
جعد قلم - آن سیاهی که در شکاف قلم ست کذا فی الاوراد و در تتمه مذکور ست آن سیاهی که در قفای قلم ست -
جگر گرم - جگر مردم موق و جگر عاشق و تفسیده و سوخته -
جم - بالفتح و سکون میم بمعنی ذات آمده چنانچه گویند از فلانی فروش جم ست مراد آن باشد که فروش ذات ست و نشره و پاکیزه و نام عقل دوم باشد از عقول عشره و بمعنی مردمک چشم نیز آمده و بادشاه بزرگ - و نیز گویند نام سلیمان علیه السلام و جمشید هم این نام داشت و سکندر را نیز گویند لیکن در حالیکه با پری و دیو و نگین و وحش طیور و سر مه گفته شود مراد سلیمان ست و جایکه جام و پیاله نامکور میگردد جمشید و اگر بمقابله آینه و بسد و امثال آن آید از و سکندر مراد باشد و چون ازینها چیزی مسطور نبود هر چه مقتضای محل باشد همان مراد دارند و جیم و میم مشدد هم آمده ست -

جحم - باو و جیم مضموم کفش جاگی و قیل باو و امتجانس فارسی -

جهان قدم مراد از ازل است و الله اعلم بالصواب

باب النون
فصل فی العربی

جان - با نون مشدد پدر پرهان چنانچه میان ما انسان آدم علیه السلام پدر است پیش از آدم هم این انسان در عالم پادشاه بوده اند -

جانشین - برسنده نشینندگان و جاداشتگان بلاد

جبان - بدول و احمق و ترسنده -

جثة النساکین - آفتاب -

جثبن - نامردی و بددلی -

جثمان - بالضم تن و جسمان بمثله -

جذلان - شادمان -

جربان - بالضم جمع جریب -

جرذان - بالکسر با ذال منقوطه موشان و موشی

جریان - روان شدن و روانی -

جلستان - معرب گلستان -

جلیان - شیدا -

جلنجبین - معرب گل انگبین -

جنان - بالفتح دل و برگشته قوم و جامه و در آمدن شب و نگاه اول هشتها و ستان و اکوهی جمع جنة

جن - بالضم و فتح کردن و بالکسر پوشیدن و دل و ادون -

جنون - دیوانه شدن و دیوانگی و تاریک شدن و نشاط کردن یکسان با واو زیاده -

جنین - بچه که در شکم مادر باشد و مرده در گور

جمون - چیزی که سرخ و سبز و سپید سیاه باشد

جولان - بفتح واو و دواندن اسپ و حرکت کردن و گردیدن و سیر کردن و بسکون واو نام کوهی در شام -

جیحان - نام رودیست در شام کذا فی التاج و شرفنامه -

جیلان - نام شهریست معرب گیلان -

جیران - بالکسر همسایگان و جیرون بالفتح دروازه است

جیحون - بالفتح رودیست بزرگ آبی ناخوش دارد میان جیحون و بلخ دوازده فرسنگ از جانب مشرق می آید کذا فی عجائب البلدان و در دستور مسطورست نام ولایتیست اما در حدیث آمده که چهار رودی از بهشت فرو آمده اند جیحون و سیحون و نیل و فرات -

فصل فی الفارسی

جوشن - بالفتح چیزی از پوشش مبارزان و در قتیه بمعنی زره است و در علمی بمعنی نان تنک

جولان - در عربی بفتح واو است و در فارسی بسکون آن دواندن اسپ -

جا بودن - بمعنی آمدن باشد -

جادو سخن - شاعران با فصاحت و بلاغت

جاروب مژگان - کنایت از سجده و مراقبه کذا فی الاصطلاح اقول معنی ترکیبی چنین است یعنی جاروب را بر مژگان و دوم یعنی فراشه از مژگان -

جام بر سنگ زن - با میم و کاف فارسی موقوف یعنی توبه نصوح از شراب کن و جام بگذار

جامہ فوطہ گروان - ای جامہ چاک زن -

جان اہنین - جان سخت -

جانان - محبوب را گویند و اصل این جانا بود
یعنی ای جان بعد نون غنہ در آخر فزودند برای
تحسین صورت جانان شد -

جان برمیان - یعنی مستعد و سانت
مردہ انکاشتن کذا فی المنتقط و اقول فیہ نظر

جان جان - محبوب را گویند و روح اعظم را نیز
بود و کنایت از عشق تعالی نیز کنند و ذرہ جان بندہ
بدوست چنانچہ تن زندہ بجان و نیز کنایہ از کہ
دران روغن جمع گردد چنانچہ در لغت گایان
مسطور است و در اصطلاح لیسما قیہ نوشتہ کنایت
از نان است و نیز کنایت از مال ست از ہر چیز
باشد کذا فی العلمی اقول انچہ غریبہ محبوب دل
باشد آنرا جان گویند و ہم بدین مال را نیز
جان جان گویند -

جان جن حیوان - روغن و شیر و شہد و امثال آن
و گوشت کذا فی الاصطلاح الادات -

جان شما جان من - یعنی سوگند بجان شما
و بجان من یا جان من فدای جان شما کذا
فی المنتقط اقول این ترکیب مقلوب جان من جان
شماست و بحث آن در باب سابق گذشت

جاودان جاویدان - بایا بفارسی

جاویزن - یعنی گاویزن چیزیست کہ میان
نہرہ گاو باشد ہندش را دین گویند -

جای گرم کردن - ای بر جای قرار گرفتن

جدنین - آنبانچہ مزین -

جدینین - مثلہ کذا فی الدستور -

جرہ ہای زرین - یعنی ستارگان -

جرعہ دان - چیزی کہ در و جرعہ شراب ریزند

جرغان - طغار یعنی ظرف غان کذا فی الدستور

جرون - نام شہر مرو انجا کہ چرمی می بے پزند سازی علمی

جستن - بالفتح ہیدن کہ جہانیدن کہ را شدن کردن
و بالضم طلبیدن و طلبیدہ شدن -

جشن - بالفتح خوشی و کامرانی کہ بتازیش عید گویند

جفتہ زدن - میان پشتی زدن است کذا فی الاصطلاح
یعنی زدن جفت شدن حیوانات و کنایہ از جماع و مباشرت

جگرگون - سرخ -

جلاجل زن - آنکہ عربانہ و دائرہ و دون زند -

جلجلان - بضم ہر دو جیم گشنیز - بمعنی خراہ

جنابت بستان جنابت نشان - بر زہ بستان -

جنابت نشان - اے منار زگنادہ ریز -

جنبیدن - بر جستن -

جنطین - نام ملکے ست از ملوک یونانیان

جوپلین - باو او فارسی و در زفانگو با میم فارسی
آوردہ است و گفتہ کہ بضم عربی نیز گویند
بدانچہ پنبہ بدان کنند ہندش اوتی گویند

جوزران - بوزن روزن آنچہ کہ در و جو کنند
افتد کذا فی العلمی

جوہر جان - پاکی و اصل جان کذا فی المنتخب
و معنی نخستین در اصطلاح ادات نیز ست لیکن
جوہر بمعنی پاکی یافتہ نشدہ است اما جوہر جان

عین ثابته را گویند و نیز آن جوهر که حق تعالی
اول آفریده بود -

جوهریان - بالفتح طائفه اند بمذهب که حق تعالی
را جوهر گویند کذا فی الملتقط والادات و نیز جمع
جوهری که بمعنی جوهر فروش و جوهر شناس نیز آید
چنانچه گفته ع قدر گوهر شاه داند یا بداند جوهری -

جوئیدن - ای جستن یعنی طلب نمودن -

جهان - بالکسر عبده و از خدمت امیر
شهاب الدین حکیم کرمانی و شیخ واحدی شیرازی
بمعنی روزگار بالکسر صحیح است و در قنیه بمعنی مال و
اسباب نیاید و این سماعست از میان این رجمه الله

جهانبان - خدای عزوجل و نیز پادشاه را گویند

جهانیان - خلق -

جهان بین - چشم بینده جهان و جهان آبین

جهان داشتن - ای داشتن جهان و
مال و اسباب و نیاوری -

جهیدن - جستن و بالفتح حرکت تیز رفتن

جهن - بمعنی نقش کل آمده و نام پسر افراسیاب
هم هست که شاه ترکان چین بود و مخفف جهان نام

جیحون - نام رود معروف فارسی انبا چه مرین و در
فرهنگ بمعنی برجستن و فرو جستن هم هست -

جیلان - بالکسر نام شهری و نیز ولایتی که
تعریب گیلان ست و بعضی گفته اند هم آمده است و نیز
نام میوه مانند کنار تبازیش عناب خوانند و اصح
بالجیم فارسی ست -

فصل فی الترکی

جمن - اسپ کاهل -

جیبون - ریشه -

جیمان - رتبه - جیغان - قوبره -

جین - بالکسر بس -

باب الواو

فصل فی العربی

جو - نام شهریست -

جذو - شاره و رخنه -

فصل فی الفارسی

جادو - ساحر -

جان دارو - آب حیات کذا فی المخزن -

جمبلو - بفتح یکم و سوم مشنگ که جنسی از غلبه است
و در لسان الشعرا ست جمباء بوزن تقلة مشنگ تنگ
اما در فرهنگ فخری بجای مشنگ مشنگ تصغیر شت
بدین آمده که نوعی از بازیست که بچگان میبازند
و بمعنی کتک هم نوشته که التی ست چوبین قلندران
جو - بالفتح با جیم تازی هوا که میان آسمان و زمین
باشد و نیز جو غله معروف و نود و ششم مرتبه از
گوهر که تبازیش عیار خوانند و نیز بمعنی اندک آمده
جو بجو و جو جو یعنی پاره پاره و جزو جزو و ذره ذره -

جیزو - جانوریست که تبازیش قنفذ و هندسا هی مانند

فصل فی الترکی

جرغاتو - بمعنی جرمه ریزاده -

جرغتو - جامی باشد و چه دار تبازی بلبله خوانند

جلبو - سبزه -

جلو - مرد شوخ -
جکو - سرخاب -

باب الباء

فصل فی العربی

جادہ - راہ فراخ و روشن -
جازہ - زن باشوی -
جاریہ - کشتی و آفتاب کنیزک -
جاوہ - نام ولایتے ست از دریا پار -
جاہ - منزلت و مرتبہ نزد یک سلطان -
جائزہ - عطا کذا فی التاج و در علمی ست اینجنس
جبہ - بالضم و التشدید جامۂ مخصوص کہ کشودہ میان دارند
جبلۃ - بکسر تین خلق و بسکون دوم خلقت -
جبہہ - رخسارہ و یکی از بست و ہشت منازل قمر
کہ آنرا جبہۃ الاسد گویند و فی التاج ابجہہ پیشانی
جبیرہ - بالفتح دست بر بخن و دست بند و چوبے کہ
زیر استخوان شکستہ بندند و در فارسی جبیر با یاء فارسی خوانند
جثہ - جسم مردم -
جفتہ - بالفتح کاسۂ چوبین -
جلاثہ - بالفتح زمین و غورۂ خرما -
جذلستہ - کشت و رودہ -
جلبہ - کوہان شتر -
جمہ - بضم جیم مہر کژدم و بالفتح و التشدید جسم کژدم
جمیہ - بزبان ہنود و بعض فرہنگ بمعنی دیدہ
جدہ - بالفتح مادر مادر و مادر پدر و بالضم
آب دریا نزدیک مکہ و راہ در کوہ

جراۃ - دلیرے -
جراخہ - خستگی -
جرارہ - بالفتح بارا رمشد و سیاہ لشکر آیندہ
کہ از بسیاری آہستہ رود و کژدمی ست کہ دنبال
کشان رود و گزیدہ او کمتر زید کذا فی التاج و غیرہ
و در منتقط بمعنی زلف نیز ست و این معنی اخیر
شاید بطریق تشبیہ زلف بکژدم ست بدینکہ حلقہ حلقہ زلف
بدنبالہ کژدم می ماند و بدینکہ زلف نیشتر در دل میزند
و گزیدۂ این ہم کمتر زید -
جرعہ - بالضم کمیاریکہ آشامیدن از آب و شراب و غیرآن
کذا فی الصراح -
جریدہ - تنہا و دفتر و فی التاج گروہے از لشکر
جدا کردہ از ہر کارے -
جزیرہ - بضم یکم و فتح دوم نام دختر پیران کہ
بجالہ سیاوخش بود و بالفتح یکم و کسر دوم خشکی میان دو دریا
و جزیرۂ عرب جزیرے کہ میان دریاے فارس و
دریاے حبش و میان دجلہ و فرات جمع شود
جزیہ - باکسر یکہ ہر سال کافران قوم بدہند
جعبہ - بالفتح ترکش دان -
جعدہ - بالضم دو نوعست کبیر و صغیر کبیر را
بفارسی عنبر بید و صغیر را شیرازی گل در بہ
خوانند و گویند نوعی از درمنہ است کذا فی
بعض لغات الطب و در قنیہ میگوید گیاہی ست
کہ ہندش بھنگرہ گویند -
جلبانہ - زن بدخوے -

جمازہ - بالفتح شتر باقوت سفر -

جماعہ - گروہ مردمان و نیز نام شکل سیزدہم علم رمل کہ بشکل ذیل است

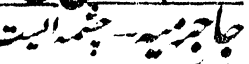

جمجمہ - بضم ہر دو میم کاسۂ سر و قدح چوبین و چاہ زمین شورہ کذا فی التاج و آنکہ میگویند کہ جمجمہ نام بادشاہی بود غلط است و قصہ جمجمہ مشہور است یعنی کاسۂ سر کہ با عیسی علیہ السلام تکلم آمدہ بود و قصہ با بنی اسرائیل و مقدار عمر و احوال و مرگ و نکنی جان کندن باز نمود

جمرہ - دمستدن زمین و در سال تمام سنہ جمرہ میشود کذا فی المنتقط و نیز آتش افروختہ و سنگ کہ در مناسک حج بیندازند و سپاہ مقدار ہزار مرد و قبیل چون در قبیلہ سہ صد سوار جمع شوند کذا فی التاج و نیز مشتعل شدن در بوے ستدن از بحور سوختہ و بمعنی عند لیب نیز آمدہ

جمنہ - بالفتح بستان و بہشت و بالضم پیر بیروہ و بالکسر دیوان و پریان کذا فی التاج

جنابہ - دوری و در شرع حالت غسل بسبب انزال باشد یا بالتقاء ختانین و درین ہم معنے دوری یافتہ میشود کہ درین مدت از قربت بعید میکردند و نزد یک اہل معرفت رفتن خطرہ بر غیر حق جنابہ است کہ دوری از حق میشود -

جنازہ مردہ کفن کردہ بر نعش -

جنایہ - گناہ -

جنانہ - دوکان یکجا وجفت تو امان -

جنیبہ - اسپے کہ پیش و با پہلوی امیر برند

جیفہ - مردار -

فصل فی الفارسی

جاجرمیہ - چشمہ ایست پر آب چون آفتاب برآید یک قطرہ آب دران نماند -

جامہ سیالۂ شراب و ہر آوندی کہ مانند کوزۂ بود در و شراب کنند و بنوشند و نیز شعر و نظم و بمعنے با جیم فارسی نیز آمدہ است -

جان جماش وہ - ای می بدہ کذا فی القنیہ

جاودانہ - ہمیشہ -

جبہ - دارویی کہ ہندوی جوگہ و رب ترنج و امثال آن گویند کذا فی القنیہ -

جبہ خورشید و ماہ - یعنی روز و شب -

جلبجلہ - یعنی انچہ بر روی جوی بستہ میشود و نعش مردمان میدوند از خشکی دران جوے می افتند و ہیچ حرکت نمیکنند و پیہا ایشان دران میروند کذا فی زفانگویا -

جبیرہ - بالفتح جمع شدن گروہے و قبیل با با رفارسی -

جبکارہ - ہ مختلف -

جبرہ - بالفتح اسپی را گویند کہ پیش عربی و پاوش غیر عربی باشد و اسپ خصی کہ تازی باشد ہجین گویند کذا فی زفانگویا و قال فی التاج الجبین اللئیم و عربی ولد من امۃ او من ابوہ خیر من امہ -

جرعہ ریز و دیدہ - ای چشم خونریز و اشک ریز

جرمہ - بالفتح اسپ خنگ و اسپی کہ مبدے او سپید باشد -

جزدره - بوزن بلبله اچه از دنبه و پیه افتد یا و بعضی بفتح جیم گویند کذا فی زفانگویا -

جفاپیشه - با چهارم و پنجم فارسی گناهکار کذا فی القنیه و ظالم را نیز گویند و کنایه از معشوقان و دلبران -

جفاله - بالفتح کاه مرغان عموما و قوجی از مرغان آنا مندکه در وقت کشت و درو زراعت ذا نمایند خصوصا -

جفته - بالفتح گرد شده و خمیده و دوتا گشته و فیل با بیم فارسی و در قنیه بمعنی طاق که در بناها کنند و بعضی گویند چوب بندی تاک انگور و در زفانگویا نه مخرقوا س جفته شاخ انگور کذا فی زفانگویا و جفته بالضم مرد دلکه پست و سرین مردم و غیر آن و در قنیه بمعنی گرد زیمان مذکور است

جفرسته - بفتح یکم و سوم و سکون سوم ریمان خام که بدو رشته بندند و بهندی گهری نامند -

جگرگوشه - با دو متجانس و او فارسی یعنی فرزند دلبند

جگرتشنه - با دوم فارسی و سوم موقوف مشتاق

جگرتافته - عاشق و مدعوق ما تقدیده

جگرخسته بشله -

جگرخواره - با کاف فارسی و واو معدوله جانگدازی و نیز رنج کش و محنت پرست -

جگرگربه - چیزی پاکیزه را گویند چنانکه گویند فلان جگرگربه خورده است یعنی چیزی از چیزهای پاکیزه کم کرده است کذا فی القنیه -

جگاشه - بالفتح جانوریست خزنده که بتازیش قنفذ خوانند و بهندسایی نامند -

جگیچه - خنور مسکه که بتازیش بکه گویند و در تاج ترجمه بکه جگیچه روغن گاوست و در صراح خنور مسکه ازین معلوم میشود که جگیچه آوندیست که گویند که دران روغن ستور میدارند -

جلغوزه بالفتح با واو فارسی میوه ایست مانند پسته که از خراسان آرند ش و در قنیه میگوید میوه درخت صنوبر را جلغوزه گویند -

جله - بالضم آوند شراب و جز آن و نیز گیاهی هست که از جایگاه عفن روید یعنی سماروغ -

جنبنده - جانوری صاحب جان کذا فی زفانگویا

جنبیه - نوعی از اسلحه که بهندش کتاری نامند کذا فی القنیه اقول آن جنبی دیگر میشود و رای کتاری که آنرا جمدهر میگویند -

جندره - بفتح یکم و سوم و چهارم طریقه اشکنجه می باشد که در میان آن صوف و شال و جامهای دیگر شکنجه کنند -

جوانه - همان جوان به زیادتی ها چنانچه در کلام خواجه نظامی آمده است ع زن پیر را نفیهانه جوانه و در قنیه بمعنی جوانی مذکورست -

جوبرمنه چوبی ست که پوست ندارد و سپیدرنگ تبازی صلت گویند کذا فی زفانگویا -

جوجره - باز کذا فی القنیه -

جوزینه - بالفتح لوزینه و در زفانگویا بمعنی شوربا جوز مذکورست -

جوزره - نام مبارز لشکر کش روس -

جوزبویه - بازاره موقوف همان جوزبوا که مذکر شد
جوشیده - بالفتح گوشک تعریب آن جوسق ست و در فرهنگ مخزن الادویه جوسه ست بوزن دوچه -
جوشیره - بمعنی جولاهه و بافنده آمده که تبازی حانک گویند و نوعی از آش هم باشد که خورند -
جولاه و جولاهه - کلاهها با واو فارسی بمعنی بافنده آمده و عنکبوت را نیز گویند که تبازی دلدل خوانند -
جوهر زمانه - اصل روزگار -
جوینه - مرغی ست بزرگ و سپید با گردن دراز که تبازی آنرا کرون گویند کذا فی زفانگویا
جهان دیده - مسافر -
جهنجه - نوعی از کفش پامی فراخ شد کذا فی زفانگویا
جهوانه - بالضم نام درختی ست که تبازی شاکه خوانند وصمغ او را عنبر زوت گویند و چوب رودهٔ بریان را نیز گویند -
جیوه - با یاء فارسی سیماب -

فصل فی الترکی

جاده - نام ولایتی ست در یابار -
جقرشه - گروه ریسمان که هندش لکرتی نامند
جلجله - غلیواز -
جمجرغه - تازیانه -

باب الیاء

فصل فی العربی

جانی - گناه کار و در فارسی بمعنی جان ستی آید و نیز منسوب بسوی جان -
جبلی - کوهی و در فارسی بمعنی کوه ستی و نیز کنایت از عبد الواسع جبلی ست -
جدی - بزغاله و نیز ستاره و نام برجی و حدی بضم کم و فتح دوم با یا مشدد و مصغر جدی ستاره باز پسین از بنات النعش صغری که قبله دان شمال سند
جلالی - بزرگی و صفت قهاری و آنچه منسوب بجلال باشد و سال شمسی را نیز سال جلالی گویند و ماه بهار
جلی - بالفتح چیزی پیدا و روشن -
جمادی الاولی و جمادی الاخری نام دو ماه
جنی - بالکسر و التشدید پری -
جندی - بالضم لشکری -
جوالقی - جوال باف -
جودی - نام کوهی ست که کشتی نوح علیه السلام بران قرار گرفته بود -
جوهری - گوهر فروش -

فصل فی الفارسی

جادوی - چیزیکه بدان حال مردم بگردانند
جادو خیالی - ای خیال جادوانه -
جالی - درختی که از چوب آن سواک سازند هندش
جام پر از شیر و می - یعنی پیاله پر از آب گرم این هر دو صفت دارد و نیز کنایت از دهان و لبان می تواند کذا قلت
جام جهان نما و جام گیتی نمای یعنی جام جم مذکور -
جاکی - با سوم موقوف و کاف فارسی

انچه نوکران را مشاهره و سالینه و انکار و جزان
دهند کذا فی الملتقط اقول انچه برای جامه خرچی
بدهند آنرا جاگی گویند و انچه در هر ماهی بدهند
آنرا مشاهره و انچه در هر سالی بدهند آنرا سالینه
گویند و نیز انچه از آن جامه باشد آنرا جاگی
گویند چنانچه پروده جاگی -

جامه گوهری - یعنی پیاله بلوری و جامی
پیاله آنکه بنه کذا فی موائد النوادر و لب و دهن
معشوق را نیز گویند فضلی گوید چشمه خضر سان
لب از لب جام گوهری ۰ کز ظلمات بجرجست آینه سکندری

جامه قطرانی - یعنی جامه سیاه و جامه ماتم

جامه پر از شیر و می - پیاله مخالفت و
دشمنی که متضمن دشمنی و خصومت و نسبت بود و مقابل
محبت و عداوت باشد و هم آمیخته یعنی شیر و می
متضاد هست و قیل ترکیب ناموافق و نیز کنایت
از شراب بهشت و لیکن در سکندر نامه این معنی
درست نمی آید بلکه آنجا این مراد است که مرا
جامی داده که همچو شیر است در شیرینی و همچو
شراب است در قدح انگیختن و مستی آوردن و زن

جامه پر از شعری - همان جام پر از شیر و می

جانفرسای یعنی انچه عمر نقصان کننده بود

جانگدازی - بکاف فارسی مضموم یعنی پژمردن

جاودان سرای - انجمان کذا فی فرانکلویا و نیز بهشت

جان در سر دل کنی - این مثل ست ای جان را
در پی دل بر باد دهی و ضائع سازی -

جحی - بالضم با یاء فارسی نام سخره که لطیفه
خوب کردی آورده اند که روزی بهلول لطیفه
خوب کرد کسی بدان نخندید از قضا روزی آن هنگامی
که بنجا نرفت چیزها در خود را شکست -

جدای - بالضم جدا بزیادت ثنات تحتانی

جاغوزه هندوی - مغز او همچو مغز زردآلوست
لیکن این مدور ست و بعضی برانند که آن تخم
پیاز ست و آن میوه جنگلی ست -

جگر خواری - یعنی غم و اندوه و مشقت و
هر چه تمام تر کذا فی الملتقط و نیز بمعنی جگر خواری

جگی جگی - این الفاظی ست که در خواستن
زنان در وقت جماع بر شوهران گویند و معنی
آن آنست که من قربان و فدای تو گذا سمع
اما از شیخ محمد خضری تحقیق ست که چون کسی بر
منت کند چیزی گلوی خود بدو انگشت گرفته بگوید
جگی جگی یعنی زنهار بس و بگذار پس بدین معنی نیز
مسلم ست که زنان در وقت جماع بنت بر شوهر
کنند که مرا بخش و درین اظهار عجز خود ست و
بدین سخن شوهر را زیادت رغبت میشود و این را
کرشمه گویند -

جمشیدماهی - بر گاه که آفتاب در برج
حوت آید گویند و نیز یونس علیه السلام و کنایه از
سلیمان علیه السلام هم هست -

جمانی بمعنی ساقی آمده -

جمهوری - نوعی از شراب و بعضی گویند

که شتر ده ساله را گویند کذا فی القنیه -

جمری - بالفتح والضم والاصح بالکسر بازاری -

جنگ زرگری - کنایه از جنگ ساختگی -

جنفی - بالفتح با کسی مشورت کردن کذا فی الملتقط اما در قنیه با جیم فارسی و نون مجمه ست

جنگلاهی - با کاف موقوف نمیلوا ز -

جوع کلبی - علتی ست که هر چند صاحب آن مرض بخورد سیری نشود کذا فی الموائد الفوائد -

جوز هندی - آنکه هندش ناریل گویند کذا فی الطب حقائق الاشیا -

جوهر علوی - یعنی آسمان و ستارگان کذا فی الملتقط و نیز روح بر قول کسیکه گفته روح جوهرست -

جویایی - با واو فارسی جوینده -

جهانبانی یعنی بادشاهی و بادشاه مستی و بنا کننده جهان ای خدای تعالی و تقدس

جوالقی - قومی از قلندران اند له اشیا نرا جوالقی گویند و نیز جوال باف -

جهانجوی - یعنی بادشاه -

جهانداری - یعنی بادشاهی و بادشاه مستی

جهان کی ای جهان پهلوان و بادشاه جهان

جیفه گاه جافی - با کاف فارسی یعنی دنیا کذا فی القنیه -

فصل فی الترکی

جبقی - مشورت و کنکاش کردن با همی با هم آمده

جمری - بازاری -

جنطی - نام بادشاهی از یونان -

جوانوسی - نام مردیست -

جفی - با کسی مشورت کردن -

کتاب الجیم الفارسی

باب الالف

فصل فی الفارسی

چادر ترسا - بارانی موقوف یعنی چادر کبود رنگ و نیز آفتاب و روشنائی -

چارا تو با - بارانی موقوف یعنی طبایع اربعه

چاروا - بارانی موقوف مرکب سواری همچو اسپ و استر و شتر و مانند آن -

چدروا - صبر یعنی الیوا -

چرا - بالکسر برای چه و سبب چه و این مرکب ست و بالفتح مفرد ست یعنی چریدن و چرنده کذا فی الملتقط اقول و نیز امر مرچریدن اما بمعنی اول مرکب آید چنانچه چراگاه اسم جای چریدن لیکن مفرد کمتر آمده باشد و بمعنی چرنده همه از روی قاعده می آید زیرا که امر و فاعل چریدن چراید و از گزیدن گزاید

چرب بالا - یعنی آنکه بالایش خوب بود

چرخ خضرا و چرخ مینا - آسمان اول

چلیپا - بالکسر با اول و چهارم فارسی آنچه سه گوشه شکلی از زر و نقره و مس و چوب و امثال آن برابر همه سه زنار اندازند و هر خط منحنی

وکنایه از زلف معشوق هم آمده و نیز صلیب نصاری
چمنا - استر
چمن پیرا - باغبان -
چمنا - نام گلیست که در هندوستان بسیار میباشد آنرا رای پنپانیز گویند -
چنبر مینا - کنایه از آسمان اول -
چوخا - باو او فارسی جامه ایست پشمین و نیز نوعی از پوشش کوتاه که هندو جوگیانش پوشند و آنرا کنتها خوانند -
چوفولا - یعنی غلیواز کذا فی زفانگویا -
چوزه لوا - بضم کیم و کسر لام و تیل با زا رفارسی
چهار اژدها - عناصر اربعه -
چهره آتش نما - سرخی روی وقت غضب -

باب الباء التازی
فصل فی الفارسی

چار اسباب - یعنی جاذبه و ماسکه و هاضمه و دافعه کذا فی اللغت و نیز کنایت از چهار عناصر بود که اسباب ایجاد عالم است -
چارم اسطرلاب ای آفتاب و اسطرلاب بمعنی تعلیم چهارم -
چهارم کتاب - یعنی قرآن عظیم -
چراغ جهانتاب - یعنی آفتاب -
چرب - مزه فراوان -
چشمه سیماب - یعنی آفتاب و نیز ماهتاب
چرنداب - نام محله ایست از محلات تبریز
چشم بی آب - بیحیا و بی شرم -
چشم شب - ماه و ستاره -
چشمه آگاسب - نام چشمه ایست در خراسان
چلب - پارچه پرنیان پهن باشد که در نقارخانه ها و بازیگاهها بر هم آویزند و بنوازند و نیز فتنه و
چلوچوب بضم چیم و لام و باو او فارسی نیخ که بران کباب برمیان کنند -
چوبکه مرطوب - یعنی زرکذا فی اللغت -

باب التاء
فصل فی الفارسی

چابک دست - ای شتابکار که در کارها سرعت نماید -
چاربالشت - مسندیست که پادشاهان و صدور و اکابر بران نشینند و کنایه از دنیا هم هست و اربعه عناصر را نیز گویند -
چاشت - از چهار حصه روز یک حصه آمده که در هندوستان پهر گویند و نیز طعامیکه دران وقت خورند
چارمیخ حیات - عناصر اربعه -
چارجوی فطرت - بمثله -
چارو هفت - ای عناصر اربعه و سیارات سبعه
چاه بیست - کنایت از دنیا -
چبغت - لحاف و نهالی و سوزنی و جامه و هر چیز پنبه دار که مندرس کهنه و از هم پاشیده باشد -
چبغوت - بمثله -
چپات - بمعنی طپانچه آمده

چرب دست - باء موقوف یعنی شیرین کار و در قینه بمعنی غالب آمده است -

چرب قامت - کنایه از خوش قد و بلند قامت

چرخست - بفتح جیم و خاء معجمه و قیل بالضم چرخی باشد که بدان شیره انگور و نیشکر گیرند و قیل باشین

چست - بالضم بمعنی تنگ و چسپان آمده که بقیض فراخ و کشاد باشد و هر چیز یکه تنگ و بادام در جائی نشیند و بمعنی محکم و زیبا و نازک و نوعی از یاپوزار که روی آنرا از ریسمان دوزند و نیز چابک و چالاک -

چشت - نام جائی ست معروف که پنج مزار از بزرگان دین در آنجاست -

چشم سوزن ست - یعنی تنگ ست -

چغبت - بمعنی پشم و پنبه و امثال آن که درمیان ابره و استر قبا و بالش و نهال و لحاف و توشک وغیره گذارند -

چغبوت - بفتح جیم و غین معجمه مشله و بتاری حشو گویند و پر و پشم آگنده را نیز گویند -

چغنت - بمشله -

چفت - نم که در فتور عمارتها بود -

چغنوت - باش و قبا -

چنگال خوست - باکاف فارسی و لام موقوف و خاء معجمه پنیری الیده و قیل دادو نیز فارسی ست و در زفانگو یاست یعنی طعام که نان با روغن و شکر تخلیط کنند -

چون سایه در گل خفت - ای بمرد و بخاطید

چیچیست بلغت زند باژند بمعنی کوه آمده -

باب الجیم مع الالف الفارسی

فصل فی الفارسی

چاج - نام شهرے از ترکستان زمین منسوب بکمان و قیل آخر نیز فارسی -

چچ - بالفتح بداسچه نله افشانند و آنرا نانگ نیز گویند

چکوچ - بالفتح باو واو فارسی سرتیز کردن آسیا و بعضے بجیم فارسی گویند کذا فی القنیه -

چار آخشیج - باء موقوف و خاء منقوطه بمعنی چار طبع یعنی آتش و باد و خاک و آب کذا فی القنیه اقول این چهار عناصرست اما چهار طبع حرارت و برودت و رطوبت و یبوست را گویند لیکن کسانی که میدانند میان ایشان فرق نمیکنند بجای یکی دیگری می آرند و آن غلطست چنانچه اگر بجای جیم با بر عکس آرند والله اعلم

فصل فی الجیم الفارسی

چاج - همان چاج مذکور -

چاوچ - همان چاوچ مذکور -

باب الخاء

فصل فی الفارسی

چهل صبح - یعنی آن چهل صباح که در آن تحمیر طینت آدم شده -

باب الخاء

فصل فی الفارسی

چارمیخ - باسوم موقوف چارعنصر -

چارمیخ - مشله و بمعنی سرنگون نیز آمده است و آنکه در دست و پایش میخ زده باشند و از شیخ واحدی میخ بوزن شیخ منقول ست -

چیخ - بالفتح امر تخمین دفاعل آن چیخا چیخ یعنی آواز زخم تیغ که هنگام زدن بر وجود ناید گیرد آید

چرخ - فلک و نیز کمان بدان روغن و شیره و نیشکر و جز آن بکشند و چیزیکه زنان بدان ریسمان ریسند و چرنده هم گویند و دایره و کمان حکمت کذا در آلات حصاری ست و تیر چرخ بدان اندازند

چنبر چرخ - دور فلک و گردش اوست -

چیخ - بالکسر آنکه آب چشمش همواره بر روی دود و موی مژگانش بسبب آن ریخته گردد -

باب الدال

فصل فی الفارسی

چار اجساد - عناصر اربعه -

چاربرو - بابا رمفتوح نام شهری که چاربرو شارح شافیه منسوب بدان ست گذا سمع من الاستاد والعلامة شیخ محمد خضر شیرازی -

چار حد - شرق و غرب و جنوب و شمال -

چار منج کند - یعنی عمل لقط کند کذا فی مؤاید الفوائد ای عمل مواطت کند -

چار م بلاد - ای اقلیم چهارم -

چادر لاجورد - یعنی سبز و زار و آسمان -

چار استاد - چار عنصر -

چار بند - کنایه از دنیا و عالم -

چاه آبی کنود - چاهی ست در طرابلس هر کسیکه آبی ازان مورد آشامد گردد -

چخد - یعنی دم زند و سعی کند و بکوشد -

چخید - یعنی سعی کرد و کوشید و دم زد -

چراغ تراروعن افزون کند - یعنی دولت ترا مدد کند و حیات ترا عمر زیادت گرداند و چراغ تراروشن گرداند -

چراغ روز را پروانه گرداند - یعنی آفتاب را پنهان گرداند زیرا چه چراغ روز کنایت از آفتاب ست و پروانه گردون عبارت از پنهان گردون ست زیرا چه چون مبتلی مذکران شمع می افروزند و دران پروانه می افتد پروانه را برآوندی نهان می کنند و نیز پروانه گردون عبارت ازین چیدن ست و درین هنگام پروانه بمعنی نامه باشد یعنی آفتاب را نورد کنند و در طبق مغرب داشتند چنانچه پروانه را میپیچانند و قتیل چنانچه پروانه در روغن چراغ فرو میرود و آنچنان آفتاب در دریا فرو برند و نیز عبارت از منهزم ساختن ست زیرا چه پروانه چون خود را در شمع میزند در کتم عدم میرود و بعضی میگویند پروانه کردند یعنی التفات نکردند و بعضی گویند پروانه کردند یعنی بی نور زیرا چه پروانه نوری ندارد

چراغ کبود - آسمان اول

چیرعند - بالفتح چراغ و نیز امعاء گویند

بگوشتابه پر کرده۔
چرو۔ بمعنی آستانه در خانه و جای را نیز گویند
که آستان در را بر انجا مانند و بفتحتین رنگی باشد
مائل بسرخی مخصوص سیب و اسپرغم الاغ۔
چربید۔ فزون شد و غالب آمد۔
چشم زد۔ مهره باشد از شیشه که برای دفع چشم زخم
بر گردن اطفال بندند و آن سیاه و سفید کبود باشد
چشمش مرساد۔ یعنی چشم زخمش مرساد۔
چشم نرسد۔ ای چشم زخم من بوی نرسد کذا فی الاقتبه
چشمه بماهی آمد۔ ای آفتاب در برج حوت آمد
چغد۔ بالضم موی گره زده و بقفا بسته
و کنگر حصار و نیز آن جانور پرنده شوم که شب
بیرون آید و در روز نه بیند و بود نشین در خرابه
بود تا زمانیکه بوم خوانند و آن دشمن زاغ است
و سبب عداوت آنست میگویند جانوران برای
پادشاهی او را انتخاب کرده بودند زاغی از دور پدید
آمد گفتند این همجنس ماست با این مشورت نکنیم
زاغ گفت و چنین چنین و ایمنست امور پادشاهی
از دور راست خواهد شد کسی دیگر را اختیار باید کرد
چغد با زاغ عداوت گرفت و کیفیت جنگ
ایشان در کلیله و دمنه مذکورست۔
چغمد۔ موی را گویند که در پس سر گره زده باشد
چغید۔ یعنی کوشید۔
چکاد۔ بالفتح سر کوه و پیشانی و نیز میانه
و این لغت بزبان نجارست۔
چماند۔ یعنی در سیر و خرام آورد۔
چمسند۔ بفتحتین اسپ کاهل چابک خوار که
چنان نبود۔
چمید۔ بالفتح خرامید و خرامان شد و کرد
چنبد۔ بالضم گنبد۔
چند۔ شمارانذک و عددیکه کم از ده بود و شمار غیر معین
چنبر کبود۔ فلک۔
چندان بود۔ یعنی تا آن زمان باشد فقط
کذا فی الآنندراج۔ شرفنامه
چون حرف آخرست از ابجد۔ یعنی چون
بلبل یا حرف آخر ابجد همین ست و غیر حساب
جمل هزار را باشد و هزار بلبل اگویند کذا فی الآنندراج
و نیز بمعنی صفر آید یعنی در شمار نیست زیرا چه آن
الف را که هیچ عدد نیست در حساب جمل و نیز هیچ حرف
مجرد ست۔
چون صدف کشاد۔ ای دهن چون
صدف کشاد۔
چون سگ در پس زانو نشاند۔ اسے در
مراقبه شد۔
چون مار و موزبان شد۔ یعنی منافق
شد کذا فی الموائد الفوائد۔
چهارم بلاد۔ یعنی اقلیم چهارم که آن
خراسانست منسوب بآفتاب۔
چهاد۔ بفتح اول بمعنی سر کوه آمده و بمعنی پیشانی نیز
چهرآزاد۔ با سوم موقوف نام ہمائے بنت بہمن

وبمن بحکم شرعی که تابع او بود او را بنکاح خود
در آورد و داماد اب از و متبدل شد و بمعنی آر و شیر
هم میگفتند -

چه در سر دارد - یعنی چه خیال در سر دارد کذا فی فرهنگ جهانگیری

چهرهٔ زرد و - صورت زرد عاشقان و عندلیبان -

چه کشاید - ای چه کار آید -

چه ماند - ای چه مثل و چه مناسب ست -

چهید - بمعنی چکید آمده و این ماضی چهیدن است

چهیدو - بلغت ژند و پاژند بمعنی پل صراط است

باب الراء

فصل فی الفارسی

چار - چاره و چهار -

چهار آخر - یعنی چار ستاره از نبات العش و نیز چار عنصر

چار جوهر - بمثله -

چار دیوار - چار حد دنیا -

چار و چدر - چنانچه تال و مال و تار و مار و ترت و درت وغیره و نیز تبیر و چاره و علاج

چاشنی گیر - بمعنی طعام قسمت کننده آمده که سفره چی باشد و حاکم مطبخ را نیز گویند که در هندوستان بکاول نامند -

چالشکر - بالکاف فارسی خرامنده و میل باجتم تازی چنانچه گذشت و در قدیمه با جیم و ار بمعنی جنگ آورست -

چاه بوقیر - نام چاهی که افراسیاب شیرین را در آن چاه بند کرده بود

چیار - بالفتح ایسی که در و نقطهای مخالف رنگ او باشد یعنی ابرش تبارش مع خوانند کذا فی المقتنیه

چیدار - بمعنی سر موده آمده که تبازی چر موق گویند

چتر سحر - آفتاب -

چراغ سحر - یعنی آفتاب و ماهتاب -

چراگر - - با کاف فارسی جانور چرنده و خزنده کذا فی المقتطف اقول چرنده اخیر بی فائده است زیرا چه چرنده خزجانور نخواهد بود -

چرب تر - ای راجح تر -

چرخ اثیر - فلک اول که بر و ماه است و نیز کره نار

چرخ اخضر - همان آسمان اول

چرخ اکبر - یعنی عرش مجید -

چرخ پیر - فلک -

چرخ مدور - فلک نهم که دوره او از همه بیشتر است

چرخ ور - چیزی که از پیه و دنبه بعد از گداختن

چشمه بیسر یعنی خورسر آبی و قوت متفکره و در قنیه موجود نیست -

چشمه خضر - ای چشمه آب حیات و نیز کنایت از دهان معشوقه است و شراب -

چشمه خور - آفتاب کذا فی الاصطلاح اقول بمعنی اضافت سایه باشد بصحت موصوف باشد و اگر اضافت بمعنی لام بود چشمه خور مراد باشد مطلع آفتاب یا آن چشمه که آفتاب در وغروب شود چون مغرب آفتاب در چشمه باشد طلوع نیز از چشمه باشد -

سوال این جگونه متصور باشد آفتاب یکی در دنیا نگنجد یک جواب هر چه مقابل آن چشمه فرو میرود همچنین گوئی در چشمه فرو میرود

وهر که در کنار دریا باشد او چنین بداند که آفتاب
در دریا فرو میرود و دراز دریا بالا میشود و لیکن اک
چشمهٔ هفت اختر - یعنی منزلے از منازل قمر
در برج ثور زیرا که هفت اختر عبارت از ثریاست
چغر - ترسیدن و التفات نمودن -
چغند و چقند و چکندر - کاهی بالضم سبزه ایست
خوردنی مثل ترب که بهندش کنکلو نامند و زرفانگو
مذکور است که بهندش گوبند گویند -
چنار - بالفتح درختی ست که برگ او
بر پنجه نسبت کنند و نیز انچه زنان بر دست از حنا
نگار میکنند آنرا میگویند -
چنبر - بالفتح حلقهٔ رسن تاب و حلقهٔ دف و
چنبر کردن یعنی خم زدن نیز دیده شد و قید
و گرفتار بودن را نیز گویند -
چنبور - قوز کش -
چندر - بالضم همان چقندر مذکور -
چنگار - بالفتح بالحاق فارسی همان چنگار
که در باب سابق مندرج گشت یعنی نخست -
چور و چور پور - کلاهها باو فارسی تدرو
و بعضے گفته اند چور پور مرکب یعنی تدرو ست
و در زفانگو یا در جیم فارسی نخست از مهمله
آورده است اما در شرفنامه در باب جیم تازی
و فصل را مهمله مرکب مذکور ست چوربوزن فوز تدرو
چور زیر - ای رنگ سبز که آنرا سبز کے خوانند
کذا فی الادات -

چور - شش شدرای عاجز -
چون وانهٔ انار - یعنی سرخ -
چهار جوهر - عناصر اربعه -
چهار گوهر و چهار مادر - مثله -
چهر - بالکسر پکیر روی مردم و غیر مردم از شاشیده
و نقش کرده -
چیر - با یاء فارسی دلاور و چیره نیز در لغت ست
و در قنیه بمعنی غالب ست -
چیدن از چهر یعنی مخالف شدن و غضب آمد

فصل فی الترکی

چاغ - کارد -
چقم بجیم - **چغر**
چقیر - بالضم نحاس -
چوقم - با واو معدوله گرز و با کثر نسخه فی را
نوشته و دیده شده است -
چقمار - مثله -

باب الزاء من التاء
فصل فی الفارسی

چاره ساز - یعنی چاره کن و کننده -
چار مغز - با سوم موقوف یعنی گردگان آمده
که بهندش اکروٹ نامند -
چاه پوز - با سوم موقوف که پنجم ست و
واو فارسی آن خارهاے آهنین میباشد که بدان دلو
افتاده از چاه برکشند -
چیدن - با دوم فارسی سرمونه که بتازیش

بر موق خوانند۔

چپ انداز۔ آنکہ تیر بدست چپ گیرد۔ بنیاز و

چتر روز۔ آفتاب عالمتاب۔

چراغ پرہیز۔ یعنی فانوس و چیزیکہ چراغ را محافظت از باد کند۔

چرخ انداز۔ یعنی کماندار آمدہ۔

چرز۔ پرندہ ایست آبی کہ آنرا ابوالملیح گویند در تازی و در پارسی نام آن چکاوک و سرخاب ہم آمدہ و در فرہنگے بدین آمدہ پرندہ ایست آنرا بچرخ و باد و امثال آن شکار کنند و چون چرخ دیا باز خواہد کہ بگیرد پنجالی بر سر روی آن بگذارد و خود را رہا سازد و بتازی حباری گویند۔

چراغ روز۔ آفتاب۔

چز۔ یعنی میمون آمدہ کہ بتازی حمدوہ گویند۔

چشم آویز۔ با یاء فارسی یعنی برقع و آن چیزے باشد سیاہ و شبکہ دار کہ از موی دم اسپ بافند و زنان مانند نقاب از پیش چشم آویزند۔

چشمہ سنبر۔ نام چشمہ ایست در خراسان از ولایت طوس۔

چشمہ سیماب ریز۔ آفتاب عالمتاب۔

چغاز۔ زن دشنام دہ۔

چرخ ساز۔ یعنی بگرد و بگردان و گردندہ و سازندہ چرخ و چرخ را بساز و چرخ شکل۔

چغز۔ بالفتح مع سکون الغین المعجمۃ نیما جانور ایست آبی کہ آنرا غوک گویند و در فارسی بیک

چغز بفتحتین ہم درست ترست و در فرہنگی نوشتہ کہ چغز آواز و صدای غوک را نامند و نیز ترس و بیم و نالہ و زاری و نیز بوتہ گیاہی را نامند۔

چفت ساز۔ نوعی از ہنرہای زدن چنگ و رباب و ارغنون و امثال آن کذا فی الاصطلاح و نیز ام حرفت ساختن و فاعل آن۔

چنگیز۔ و چنگز کلاہا بکسر اول و ثالث فارسی نام پادشاہ مغلان علیہ اللعنۃ او را چنگیز خان نیز گویند و ترکیبیست کہ بنا نہادہ بود و آنرا تودہ نامند۔

چوز۔ بالضم کباب کہ بتازیش تدرو خانند۔

چہار مغز۔ بار موقوف ہمان چار مغز کہ گذشت

چہرہ پرداز۔ صورتگر کذا فی زفانگویا و معنے ترکیب ظاہرست۔

چیز لیز۔ یعنی چیزی کم و اندک آمدہ کہ بتازی بضاعت مزجات نامند۔

باب السین

فصل فی الفارسی

چاپلوس۔ با بار موقوف یعنی خصے آمدہ کہ بزبان آوری و چرب زبانی و فروتنی مردم را فریب دہد و چاپلوس بمثلہ۔

چار دیوار نفس۔ کنایہ از جسد انسان و قالب آدمی و دنیا۔

چپلوس۔ با دوم و چہارم فارسی قمیدہ شیرین زبان و فروتن کہ مردم را فریبد۔

چرخ اطلس۔ یعنی عرش مجید۔

چرخ مقوس - یعنی فلک کوزپشت -
چرخ آبنوس - یعنی آسمان کہ فلک الافلاک باشد و فلک اول خصوصا -
چرس - بالفتح موضعی ست کہ ران انگور مالند کذا فی
چشم الوس - یعنی چشم غیل آمده و آن بغیب نگاه
چشم خروس - کنایه از شراب انگوری و نیز
چکلس - بمعنی مجالت و شرمندگی و نیز بمعنی
چاماس - شخصی را گویند کہ پیش از انداختن
چمراس - بمعنی آیت آمده -
چهاردیوار نفس - در اصطلاح کنایت از جسم مردم
چهارگرکس - با چهارم موقوف یعنی طبایع
چوب کش - آنچه بدان دانه بینبه صید کنند کذا فی
چهارباغ - با راء موقوف مسند و در زفانگوها
چهارپایه - این چهار قوائم نامیه کذا فی

باب الشین
فصل فی الفارسی

چرامیدن - ... و بمباشرت
چاوش - نقیب
چاوشی - بالضم لقبی باشد ... کدوی درگلوی

مردم برآید و در و نمیکند -
چرش - بفتح یکم و ضم سوم یعنی چربی آمد کہ بسوختن
چشم بیش - کنایه از مخجل و شرمنده شدن آمده
چشم گاو میش - با کاف و یاء فارسی و واو
موقوف نام گلی ست و آنرا گل گاو چشم نیز گویند
چشمه نوشخش - کنایه از لب دلبران
چشمه آتش - یعنی آفتاب -
چکش - افزاری باشد آهنگران بسگران
و زرگران را بتازی مطرقه خوانند -
چمش - دانه سیاهی ست کہ در داروهای چشم
بکار برند و نیز خرام و رفتاری باشد کہ از روی
عجب و ناز و تکبر روند -
چموش - نوعی از کفش و یا افراد باشد
و نیز اسب و استر لگدزن و بدنعل -
چنگ بع وش - ای چنگی کہ مانند اصطرلاب
چنگش - بالکسر با کاف فارسی نام مبارز تورانی -
چنگال جوش - نان گرمی کہ با روغن و شیرینی
در یکدیگر مالیده باشند -
چوب کش - آنچه بدان دانه بینبه صید کنند کذا فی
چهارباغ - با راء موقوف مسند و در زفانگوها
بمعنی تخت آراسته و در اوات بمعنی عناصر اربعه است
و در قصبه بمعنی جهات اربعه است -
چهارپایه - این چهار قوائم نامیه کذا فی
اصطلاح الادات و الاربعین رابع بسوی گیتی
باشد چهار عناصر مراد بود -

باب الطاء
فصل فی الفارسی

چارسیط - یعنی چهار عناصر
چشم منقط و چشم منقوط چشمی کی دیده او نقطه دارد
باب الظاء فصل فی الفارسی
چوظ - با لشد یدمر دخدایان زنگبار -
باب العین المهملة فصل فی الفارسی
چاه مقنع - آن چاه کی ابن مقنع حکیم ماه ست ازان برآورده بود و چهار شهر روشن بشید سک میگویند چون ماه آسمان فرود رفتی آن ماه ازان چاه برآمدی -

باب الغین
فصل فی الفارسی
چاغ - نوعی ازپاپ فراست کی بشیتر دهقانان
چاروغ - مشله -
چیاغ - نوعی ازماهی ست -
چراغ - معروف وکنایه ازپیر و مرشد و رهنما و بمعنی چیرا و چیرا کردن و روشنائی هم آمده
چرخ تیغ - بمعنی تیغ چرخ -
چرغ - بمعنی شکره آمده کی تبازی صعر خوانند -
چرغ - خار پشت -
چشمه تیغ - آب تیغ -
چغاغ - با لفتح ماده مرغابی جنسی ازماهی
چغ - با لضم آن چوب کی بدان جغرات زنند و گاو گردون کشش -
چغباغ - نعره و فریاد کی ازردی اضطراب و بی آرامی کنند -

باب الفاء
فصل فی الفارسی
چام صدف - آن جام کی ازصدف سازند
چاه یوسف - اهبت نزدیک سلطان کذا فی القنیه و نیز واسطه بادشاهی و نیسر چاهی ست مشهور کی برادران یوسف علیه السلام یوسف علیه السلام را دران چاه انداخته بودند و آن دار راضی ارکون کی دزنواحی شام ست نزدیک طبریه واقع ست -

باب القاف
فصل فی الفارسی
چاپطاق - با سوم موقوف جنسی ازخیام مخصوص
چاه شفوق - نام چاهی براه کعبة الله
چاق - بمعنی صحت آمده و در فرهنگی بمعنی زمان هم
چق - با لکسر چوب کی بدان جغرات زنند -
چقاچق - آواز زخم تیر کی بپایی بر اندام سپر
و نوعی ازسلاح ست کذا فی فرهنگ نظامی -
چقماق - بمعنی چخماخ ست کی آتش زنه است
چماق - گرز آهنی شش پره -
چوباق - نوعی ازسلاح آمده و قبل چاق
چمچاق - آتش زنه -
چقق - آواز تیر یک و دانع و زرغن و امثال آن

فصل فی الترکی

چاق - عمده -
چقماق و چقمیق - کلاهها بالفتح همان مخانخ که گذشت
چماق - بالضم شش پرگرز -
چواق - تنگ - تنگ

باب الکاف التازی
فصل فی الفارسی

چابک بضم سوم ظریف و چالاک و چست و جلد و تیز کش و نیک جنبان و در قدیمه بمعنی بازیاد
چالوک - بمثله -
چارک - نقیب و چاوش -
چاریک نام قصبه ایست از توابع کابل -
چاک - شکاف -
چاکا چاک - با سوم موقوف آواز زخم تیغ و گز
چالاک - همان چابک مسطوره -
چبلک - بالکسر با دوم فارسی بنا شایست آلوده و پلید و در زفانگو یا پلید و ناپاک نوشته -
چچک - بضمتین خال رخساره و در زفانگو یا بمعنی گل که در بستان باشد و بعضے بکسر تین گویند و نیز بضم اول در شرفنامه بمعنی گل در ترکی
چریک - بالضم سخنے که مخالف یکی باو گوید گویند نیز در فرهنگ است مانند باشد که در حق کسے گویند و سخنے را نیز گفته اند که از زبان دشمن بعنوان خوش طبعی و ظرافت و سخریه گے نقل کنند تا فساد زیاده گردد و بمعنی تهمت و وطنازی و مسخرگی و مخابث و انفعال و افتراق هم هست

و جهیتان را نیز گویند که تبازی لغز و بهندی پهیلی مامند و در زفانگو یا بمعنی طنز مذکور است بالفتح اول حربه نقاشان باشد و آن کاغذ است بسیار تنک چرب که نقاشان برای صفحه تصویر یا نقش با خط خوب گزارند و با قلم موی صورت و طرح آنرا برارند و نیز مصغر چرب است و نان تنکے را نیز گویند که درمیان روغن بریان کرده باشند و بروح اموات آنرا بیشتر تصدق نمایند
چرب بمعنی سر شیر که قیماغ باشد و در هند آنرا ملائی گویند هم بنظر آمده -
چرب و خشک - یعنی نیک و بد و زیادت و نقصان و ماحضر -
چرخ رسیک پرنده ایست بزرگی کنجشک -
چرخوک - چوب فخر و طی که طفلان ریسمان بدان بندند و بر زمین اندازند -
چرک - بالکسر پیه اندام و جامه و امثال آن و در لسان الشعرا بمعنی خار پشت نیز اما در حرف دوم ما هیچ بیان نکرده که منقوط است یا غیر منقوط اما در فرهنگی بازا معجمه مرقوم است و در دستور بمعنی آب دهن است اما جیم را بیان نکرده است
چروک - چین و شکنج و در هم نشستگی بالفتح اول و ثانی بمعنی نانی آورده که در تهانیسر پخته شود
چریک - بالفتح لشکریکه از ولایت بمدد بادشاه
چرک - بالکسر با دوم فارسی جانوریست خزنده که تا دیش قنفذ و هندسیاهی نامند -

کذا فی الادات وغیرها اما در لسان الشعرا
چرک بدینمعنی وبمعنی ریم نیز ست اما حرف
دوم را هیچ بیان نکرده -

چشم چراغ فلک - یعنی آفتاب -

چشمک - یعنی چشم بر یکدیگر زدن واصل او
چشم بستن وکشادن را گویند کذا فی القنیه و
نیز چشم کوتاه را گویند -

چغوک - باواو فارسی پرنده ایست آبی
که آنرا چذرگ گویند ودر فرهنگ نامه ست چغوک
قبره یعنی مانورک وبهندوی منتره گویند وباواو
فارسی نیز گویند کذا فی زفانگویا -

چفتک - بالفتح وبالضم پرنده ست که آنرا
کاروانک نیز گویند -

چفت فلک - خم فلک -

چک - بالفتح قباله وبیع نامه ودر قنبیه
بمعنی منشور وآواز زخم تیر وآواز چیزی خوردن
چکاچک وچکاچاک - آواز زخم تیغ وگرز
چون پیاپی زنند ودر زفانگویا ند کورست نام
سلاحی که بهندش چکر گویند -

چکاک - منشور نویس ومهره سای کذا
فی زفانگویا ونیز آنکه دو پسفقند وسوراخ کنند

چکاوک - بالفتح وقیل بالکسر با دوم فارسی
پرنده ایست آبی یعنی چذرگ که آنرا سرخاب نیز
گویند ونیز نام نوائی -

چک - مرغکی ست خرد -

چکک - بالضم دوال ابریشم ودر لسان الشعرا
مذکورست با دوم مضموم دوک ابریشم وکنجه
دوک زن -

چکمیز ک - بفتح اول نام مرغی ست که آنرا
بتازی تقطیر البول خوانند کذا فی زفانگویا -

چکوک - گیاهی ست وبهان چذرمذکور یعنی
سرخاب ونام نغمه ایست از موسیقی -

چلاک - یعنی سرگین گردانک آمده وآن
جانوریست معروف که بتازی جعل خوانند -

چلیک - بالفتح مانند فارسی نانی ست که میان وعن

چلک - بضم اول وفتح لام دوال ابریشم وبکون
لام کنجه دوک زن وبفتح اول وضم ثانی وسکون
دوم پاره چوب آمده که اطفال بدان بازی کنند
بمقدار یک قبضه هر دو سر آن تیز میباشد
ودیگری بقدر سه وجب چوب کوتاه را بر زمین
نهند بنوعی که یک سر آن از زمین بلند باشد وچوب
دراز را بدست گرفته بران زنند بعنوانی که بر هوا
جهد وباز بر هوا قهرا بتی بران زنند چنانکه دور افتد -

چلوک - رستی که بر گردن آسیان بندند -

چلونک - بالفتح درخت خرنیزه ونیز نام نغمه

چمتاک - پای افزارست -

چمتک - بمثله -

چمک - شان وشوکت وپیشدستی وقوه
وافزونی وبیشی وقوت ونقدیت -

چمشاک وچمشک - کلاهها بالفتح کفش کذا فی فانگویا

وقیل بالاول وآخر عربی چنانچه گذشت -
چنبک - بمعنی سنگ آمده که تیازی قضا طپس گویند وبمعنی خیز کردن ونشستن نیز آمده -
چنگ - بالضم کشتی بزرگ کذا فی فرهنگ علی وبالفتح دست مردم وچنگال درندگان انواع نوعی از مزامیر ودر نهایت شهرت نیز بمعنی اعتصام -

باب الکاف الفارسی
فصل فی الفارسی

چرخ سنگ - کنایه از آسمان وچرخ سیلاب سنگ مثله
چرم گرگ - بمعنی کوس آمده -
چرنگ - آوازی در پی زدن بشمشیر وگرز وامثال آن ونیز آوازی که درمیان گفتند کنند وبسبب فرو خوردن چیزی بر چیزی برآید -
چسنگ - واغ پیشانی -
چکلک - کمخ بنگ -
چکوک - چکاوک -
چلانگ - بمانوریست که آنرا مگس گیر انگ گویند
چنگ - بفتح اول بمعنی پنجه وانگشتان مردم ودرندگان ومرغان شکاری نام سازیست
چشم گرگ - آفتاب -
چونیست - بمعنی ابلق -
چیست - [illegible]
چیز - [illegible]
چیز چنگ - بالضم موقوف آن آلت چیدن

که زنان شوخ هنگام فراهم آمدن با زنان دیگر بکار برند وآن زنان را بازی ستری نامند -

باب اللام
فصل فی الفارسی

چاشنی دل - تاشین موقوف بمعنی خنده ولکشا وفرحت انگیز وخوب ولطیف ونیز بمعنی نیرنگ وحیله اهل کلام
چال - پرنده ایست همچو زاغ که گوشت او چون گوشت بط است ودر قفیه مذکور ست بمعنی خرام وگوی ومعاکی ونوعی از رنگ اسپ گلگون واین معنی از زفانگویایست واز زبان شیخ محمد خضری شیرازی مسموع ست که استعمال چال آنجا میکنند که کسے در بازی فرومی برد گویند فلان چال کرد فلانچه اینجا در چوگان وگوی میگویند فلان چال کرد وبا حارطی حال تصحیف چال ست بجیم فارسی والله اعلم -
چاه بابل - یعنی آن چاه که هاروت وماروت بدان در بند اند واستعاره چاه زنخدان نیز مراد بود
بیت چشم هاروت ار بدیدی همچو هاروت اے پری
سرنگون دادے بدان چاه زنخدان تو سر -
چرخ سنگدل - ای فلک مهربان ودر قفیه میگوید که آن فلک که آفتاب در وست -
چشم غول - بالفتح با واو وفارسی نام وادیی
چشم غوا - باسوم موقوف وواو نون الف
بگوشه چشم نگریستن -
چشم اخیل - همچنین ست اگر چشم بنگرد

کذا فی زفانگویا و در شعر نامه مذکور ست چشم اغیل از چشم گوشه چشم نگریستن۔

چشم ناجنال ۔ همان چشم مغفوط۔

چغل ۔ نوعی از پوشش که هنگام جنگ پوشند۔

چغداول چغدل وچغدول کلام بالضم رانده و اشکر۔

چغل ۔ نام سلاحی ست که آنرا جوشن گویند و بضمتین شخصیکه بیهوده نقل گوید و بفتحتین ظرفی لوبدار۔

چکال ۔ میانه تارک۔

چکال ۔ هر چیز گران و سنگین۔

چگل ۔ بکسرتین با دوم فارسی نام ولایتی گویند شهریست از ترکستان زمین او سنوب کنجور و بادنجان و معنی ترکیب چه گل۔

چلیل بفتح اکبم و سوم نانی ست مخصوص بروغن می پزند کذا فی العلمی۔

چل بالکسر مختصر چهل یعنی اربعین کذا فی زفانگویا و بمعنی مردم گول و ابلهی که دست است و پا چپ و سفید باشد و بالضم اول بمعنی آلت تناسل آمده و بفتح اول امر بفتن آمده ای بزن و بیندے را گویند که از چوب و گل و خاک و علف و امثال آن درپیش رو دخانه و جوی و بند۔

چنال ۔ بمعنی چنار آمده۔

چنبل ۔ بمعنی گداو گدائی کننده آمده۔

چندال ۔ شخصے را گویند که پلید بیهوده و بجا تنها پاک کند او را تبازی کنایه از زن و در هند حلال خور گویند

چندا اول بمعنی لشکر می آمده گویند این لفظ ترکی ست۔

چندل ۔ چوبی ست نقوش و غیر از صندل ست

چنبیل ۔ میوه ای ست که موی او مانند گربه دست ست۔

چنگل وچنگال ۔ کلاهما بالفتح با کاف فارسی پنجه و دست چه از دیا نور و چه از مردمان چنگال مالیده را هم گویند و در زفانگویا معنی چنگال باریک میان نیز آمده است۔

چنوپل ۔ بمعنی پل شراط آمده۔

چوگان سنبل ۔ کنایه از زلف معشوقان۔

چهار جمال ۔ عناصر اربعه و چهار عیال مثله۔

چه دل ۔ یعنی چه قدرت و چه دلیری داری

فصل فی الترکی

چوجل بالضم با دیان نازاینده آمده۔

چودول بالضم نیست

باب المیم

فصل فی الفارسی

چارتکبیر دوم ۔ یعنی ترکتاز دوم این کنایت از نماز جنازه گزاردن ست که سه مرده می گزارند و سه تکبیر می کنند یعنی خود را مرده انگاشتم۔

چراغ چرخ چهارم ۔ یعنی عیسی علیه السلام و آفتاب

چرخ اگر خاکبادگام ۔ یعنی اگر فلک سرکشی کند

چرخ چهارم ۔ فلک خورشید

چرخ نهم ۔ یعنی عرش مجید و نام مقامی ست

چراغ چشم - فرزند -

چرام - علف زار و چراگاه حیوانات -

چرم - بفتحتین نام مقامی ست از ایران بین دکسر اول و سکون ثانی و ثالث معروف یعنی پوست انسان و حیوانات و بفتح اول شیر و گرگ و اسپ و امثال آن -

چشام - بمعنی داروآنکه سیاه و لغزنده باشد -

چشخام - بمثله -

چشم - معروف که بتازی عین گویند و امید نیز بمعنی چشم زخم آید و در قطعه مذکور ست که چشم گیاهی ست که بندش چاکسو گویند -

چشم زخم - باسوم موقوف یعنی آسیب نظر -

چشم نایم - باسوم موقوف تعبیه که برای دفع چشم زخم -

چشم هایم - مثله -

چشمک آرم - آفتاب -

چمچم - بضمتین یا انفراد جا یعنی کفش جا گی که در تشان پوشند فیل با جیم عربی چنانچه گذشت و بسم است و گاه و خرم هم آمده و بفتح هر دو جیم بمعنی رفتار و خرام -

چم - بالفتح بخرام و خرامنده و بکسر اول معنی جل و زنگ آمده و آن چیزی باشد سبز مانند ابریشم که در روی آب ایستاده بهم رسد و بمندی آنرا کائی گویند و بضم اول بمعنی ثقل انگوری آمده که شیره آنرا گرفته باشند و بمعنی سزای سخت نیز دیده شده و معنی دیوان هم آمده که مطلق جا باشد

و بمعنی تفاخر کردن و لاف زدن هم باشد و دانه باشد سیاه شفاف که در دوار و های چشم بکار برند و بفتح اول بمعنی جامه تابستانی آمده و طبق پهنی را نیز گویند که آنرا از نی بوریا بافند و غله را بدان افشانند و پاک سازند و بمعنی سینه هم دیده شده که عرب صدر گویند و نام محله ایست در شهر نیشاپور و آب گردان بزرگ چوبین را نیز گویند و کوچک آنرا اگرچه نامند و بهم خمیده و راههای پیچ در پیچ نیز آمده و نیز مردم مردو شاهجهان آباد و دوازالمرز چشم راچم گویند و بمعنی خوردن و آشامیدن هم آمده و نیز جرم و گناه و بمعنی معنی نیز آمده که روح لفظ ست چه لفظ را بمنزله جسم و معنی را روح آن گفته اند چنانکه اکثر گویند این سخن چم ندارد و بمعنی ساخته و آراسته نیز آمده و اندوخته و فراهم آورده را نیز گویند -

چمامچم - بمعنی پشیمانی آمده

چنگام رم - گیاهی باشد مانند پنگشت چون زنی دشوار زاید این گیاه را در آب گذارند همین که آن گیاه از نهم واشود آن زن را وضع حمل شود -

چوکشتی شدم - یعنی شناور شدم -

چوگل از پوست بیرون آمدم - ای خنده زنان بیرون آمدم -

چهار علم - با راء موقوف یعنی خلفای راشدین ای ابوبکر و عمر بن خطاب و عثمان بن عفان و

علی مرتضی علیه السلام و عناصر اربعه -
چهار نظم - بار امر موقوف یعنی طبایع اربعه -
چهرم - با ابا کسر نام شهری -

باب النون
فصل فی الفارسی

چادر احرامیان - ای برف -
چار بالش ارکان - با سوم موقوف یعنی طبایع اربعه -
چار پهلو شدن - یعنی سخت سیر شدن گذا فی الشینه اقول معناه سنان خفتن که از شب بیدار شده
چار تکبیر زدن - نماز جنازه گزاردن -
چاه یدن - سرو شدن دندان بخوردن تگرگی یا آب که بغایت سرد باشد گذا سمع من الاستاذ العلامة اعنی شیخ محمد خضری -
چاشت اون - یعنی طعام چاشت آمده -
چاس دان - ظرفیکه بان خورد نی چاشت دهند -
چاکاندن - یعنی چکاندن آمده -
چامیدن - یعنی شاشیدن آمده -
چاویدن - یعنی فرا دکردن کنجشک و مرغ قفیکه دست بر آشیانه او کنند و نیز بانگ کردن سباع را انسان و چهارپایان
چبلان - سرموزه که تبازیش چرمی دوخته باشند گذا فی الشینه لیکن در ادات و شرفنامه در فصل جیم تازی آورده است والله اعلم بالصواب
چبانتن - یعنی انبا چه آمده -
چتر زرین - آفتاب -

چمیدن - بالفتح ستیزه کردن -
چنخین - بکسر تین ریم آلود و چرکین -
چیدن - بالکسر مختصر چیدن آمده -
چراغ آسمان - آفتاب و ماهتاب -
چراغ جهان - مشله -
چراغ کشته شدن - عبارت از مردن بعد از شب زنده داری
چراغ مغان - یعنی شراب انگور -
چرب زبان - بالفتح با سوم موقوف آنکه گویا باشد گذا فی الاعلمی و در قنیه بمعنی شیرین سخن و چاپلوس و فریب ده آمده -
چرخیدن - فرون آمدن و آوردن آوریدن و فرو فتن و کردن -
چرخ برین - عرش و قبل کرسی -
چرخ زن - رقاص و سیاح -
چرخ زدن - رقص فرو دن سیر کردن و گشت کردن
چرخ گندنا گون - آسمان اول -
چرغون - نام داروئی که آنرا زبان بره گویند -
چرنگیدن - بکسر تین با کاف فارسی آواز کردن گرز هنگام زدن و امثال آن -
چروان - بالفتح نام شهر هرمز -
چرویدن - چاره جستن و دویدن -
چسپیدن - با با فارسی یعنی چاپی غلطیدن و افزون آمدن -
چشم آغالیدن - از گوشه چشم نگریستن -
چشم براه داشتن - انتظار کردن -

چشم بر زمین افگندن - خجل شدن -
چشم پیش کن - یعنی چشم بند از دو این معنی مسموع از میان ابن ست رحمه الله کذا فی التقیه
چشم خمروشان - شراب انگوری -
چشم داشتن - امید کردن و انتظار نمودن
چشم را آب دادن - کنایه از تماشا کردن -
چشم کندن - کنایه از چشم زخم -
چشم زدن - ترسیدن و نیز عبارت از زبان اندک اکلیح باشد
چشم سوزن - آن سوراخ که در ان شته در آید -
چشم سیل زن و چشم سیل روان - اسی چشم گریان
چشم عزیزان - اسی قرمیان و چشم موشان -
چشم گرون - یعنی چشم نرم رسا میدان -
چشمه گریه گردون - کنایه از خواب اندک کردن
چشمه افلاک فشان - یعنی آفتاب -
چشمه تدبیر شناسندگان - منبع عقل عقلا و حکما
چشمه خون - دل و ان شکل مخروطی ست -
چشمه دریای روان - یعنی آفتاب
چشمه سفران - کنایه از نهایت تنگ چشمی غایت
چشمه تیره گون - کنایه از شب -
چغان - بالفتح نام شهرے -
چغربدن - ترسیدن و التفات کردن -
چکان - چکاننده و امر از چکانیدن و نیز گدام کان -
چکیدن - کشیده و نام ولایتے -
چکیده خون - می انگوری -
چگن - بالکسر کاف فارسی جامه کشیده و زردوزی
چمان - بالفتح خرامان -
چمانیدن - خرامانیدن و در زفان گویا بمعنے خرامیدن ست -
چمن - بفتحتین نشستگاهی که گرد بر گرد ان درختان سایه دار باشد و راهی را گویند که زیر درختان باز هشته و شاخهای ایشان بهم پیوسته بود و بمعنے زمین و بمعنی باغ را گویند و در دستور بمعنی بمن باغ و بوستان ست و زمین خرم و بلند بهای اطراف زمین که در میان آن چیزی کاشته باشند و در قنیه بمعنی گلزار ست -
چمیدن خرامیدن و باناز رفتن -
چن - بالضم بمعنی چون و آن ترجمه افعالست و در تفسیر زاهدی میگوید چنانستی که مختصر چونست
چنان - بالضم چون آن -
چندن - بالفتح چوبی ست خوشبوی که بتازیش صندل خوانند و از امیر زین الدین هروی ملک الشعرای بنگاله استماع است که چوبیست خوشبوی ورای صندل در زره که نام ولایتیست آنجا میشود -
چنگ در نای نهادن - یعنی دست در گلوی نهادن و آن کنایه از نخوردن چیزی و کمال مسکی ست -
چوبک اشنان - چوبی ست که از ان گلیم و پارچه شویند -

چوبک زن - بمعنی مهتر و پیش مفید پاسبان و نوبت زن را نیز گویند -

چوبه نان - با واو فارسی چوبی ست که نانبایان بدان نان راست کنند - هندش بیلن گویند بتازیش محور خوانند -

چوپان - با واو فارسی گوبان دور با نقطه میگویند شبان گوسفندان و گاوبان آنها -

چوبکین - بمعنی افزاری آمده که بدان پنبه دانه از پنبه جدا کنند -

چه پلنین - مثناه -

چوبین - پرنده ایست صحرائی شبیه بمرغ خانگی که اورا کاروانک خوانند و لقب بهرام چوبین و نیز روباهی باشد سرخ رنگ که بر سر بندند -

چوخوشه صد زبان - ای خوشه گندم خوشه چه

چوخون حیوان - روغن سقمونیا و شیر و شهد و امثال آن -

چوخون زان - می انگوری -

چوخیدن - با واو فارسی لغزیدن و افتادن

چوسن - بوزن سوسن بمعنی جوشن آمده - کذا فی لسان الشعراء -

چوسیدن - بمعنی جسپیدن آمده -

چوشیدن - بمعنی مکیدن آمده -

چوگان - آن چوب سر کز که بدان گوی را زنند بتازیش صولجان خوانند -

چون - بمعنی چگونه بسیار آمده است کذا فی المنتهی اقول و نیز برای شرط آید مترادف اگر و بمعنی وقت هم آید ترجمه اذا و نیز برای تشبیه آید مترادف مانند و بروی لفظ هم هم می آید چنانکه گوئی شب چون روز روشن بود و یا همچو روز روشن اما بر شرطیه لفظ هم در نیاید -

چونان - بمعنی چنان و همچنان و همچو آن آمده

چونین - بمعنی چنین آمده که چون این باشد

چوگان - بمعنی چوگان آمده -

چهره شدن - کنایه از برخاستن -

چهیدن - چلیدن -

چیدن - بمعنی گیاه دانه از منقار گرفتن مرغان

چهار آخور سنگین - عناصر اربعه -

چهار ارکان چهار گلخن و چهار طوفان کلها مثلها و در مولد الفوائد بمعنی طبائع اربعه هم آمده است

چهار اقران - چهار یار حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و نیز عناصر اربعه -

چهار آئین - بمعنی خوی چهار گوشه آمده و کنایه از چهار مذهب هم هست و نیز عناصر اربعه -

چهار دیوار جهان - عناصر اربعه و نیز جهات اربعه یعنی مشرق و مغرب و جنوب و شمال

چهار زبان - بشناسه بمعنی اول کذا فی مولد الفوائد و نیز کسی که بر یک سخن نماند -

چهار طاق افگن - یعنی فراش -

چهره چو تاج خسروان - ای چهره زرد -

چیستان - بالکسر با سین موقوف چیزی را
لغز پرسیدن که بازیش انگلوطه و هندی پهیلی خوانند
چیلان - با یای فارسی نام میوه ایست که
بتازیش عناب خوانند سموع از خدمت امیر
حسین خراسانی -
چین - شکن هر چیز و نیز خطوط پیشانی که
هنگام ترشروئی و غضب پدید آید و شهرت
مشهور که کافران دارند و تعریب آن صین ست
و چین قبا و امثال آن و چیننده و امر چیدن
چین بر ابرو افگندن بمعنی غضبناک شدن
و روی درهم نمودن و کنایه از پر شدن هم ست
چینه دان - حوصلهٔ مرغان -

فصل فی الترکی

چغلن - بالکسر مرثیهٔ بزرگ -
چغن - بفتحتین شکال -
چاغان - کبر تین شاهی -

باب الواو و فصل فی الفارسی

چارسو - با یا موقوف بازاری که مرد و زن
در آن باشد و با شیخ محمد خضری منقول ست که آن
چهل بازار که بهم متصل سازند تا بجای قرار آن جزا
چاکسو - با کاف موقوف دانه باشد سیاه
و لغزنده بمقدار عدس عرب آنرا شمیز خوانند
گذا فی طب تفاریق الاشیا -
چامه گو - با کاف و واو فارسی یعنی غزلخوان
چاه جو - بمعنی خارهای آهنی سر کز که بدان
دلو افتاده از چاه کشند -
چربو - بمعنی چربی آمده که پیه چراغ ست -
چرب پهلو - فربه -
چرخ تهی رو - ای تنها رو و بیفایده گرد -
چشم آرو - بمد الف آنچه برای دفع چشم زخم
در باغ و کشت و بر بام بر پا کنند ش -
چکاو - بالفتح و قیل بالکسر با کاف فارسی
نوعی از مرغابی آمده که آنرا مرغاب گویند و نیز
پرنده ایست اندکی از کنجشک بزرگتر خوش آواز
میشود و اورا تیازی ابو الملیح و نیز قبره خوانند
و نام نغمه ایست از موسیقی که آنرا نوای چکاوک
هم خوانند و بمعنی چغانه نیز آمده و آن چوبی
باشد که میان آنرا تهی کنند و چند جلاجل برآن
نصب کنند و نیز آداب خوانان بدان اصول
نگاه دارند -
چنو - بالضم با واو فارسی چون او -
چو - با واو معدوله مانند و بمعنی هنگام و شرط
و طلب و حجت نیز باشد -
چیز و چیزو - بازای فارسی جانوری ست
که بتازیش قنفذ و هندی ساهی نامند -

باب الهاء

فصل فی الفارسی

چاچله - بمعنی کفش و پاانداز چرمی آمده
چارتاره - با سوم موقوف نام سازیست مانند رباب
چاره - جدائی از چیز چیله و چارنیز درین لغت
گذا فی شرح فلانه الا انچه در معنی نفی ست چنانچه گوئی چاره

از و یا بیچاره است -

چامه - شعر و نظم و قتیل با جیم تازی -

چانه - آنچه بهندی ٹھوڑی و لوفی نامند این از شیخ محمد حضوری سماعت و کنایه از حرف و سخن آمده -

چاه - معروف و گودی که از خاکیان نیز بطریق استعاره

چاهو ده - نام ولایتیست از دریابار -

چپچله - بالفتح با کیم و دوم و سوم فارسی خلابی

چراغپایه - بالفتح با دوم و سوم فارسی چیزی که در ان چراغ نهند و از محلی بمحلی برند -

چراغله - بالکسر یکی ست خرد که شب مانند اخگر تابان نماید و آنرا کرم شب تاب نیز گویند

چرپه - بالفتح چربی که بر روی شیر بندد بهندی ملائی

چرخ ترسا جامه - یعنی آسمان دنیا -

چرخ زرین کاسه - یعنی فلک چهارم -

چرخ صوفی جامه - یعنی آسمان دنیا -

چرخه - انچه زنان بدان ریسمان رسند -

چرده و چرده - بالفتح پوست دنبه آمده

سبز رنگ را گویند و چرده آبی را گویند که برنگ بوز باشد

چرده پیه - بالفتح پنجم فارسی که دوم ست انچه برنگ گرده و جگر بود و بتازیش جازه گویند کذا فی المنتقط

چروندره - بالفتح همان چراغپایه کذا فی المنتقط و در قنیه یعنی چاره جسته و در ندره مذکور ست و در لسان الشعرا چروندره بوزن و زندره بجای جستن

چرویده - یعنی چاره جوئی کرده و دیده آمده

چره - بضم اول بسر امرد و پسر ساده -

چزدره - یعنی پیه جوشانیده آمده که روغنش بدر آورده باشند -

چزده - بالفتح و قتیل با ضم انچه در دنبه گداخته بماند کذا فی زفانگویا و قتیل با واو فاهی بغیر همزه نیز آمده است

چسته - یعنی تیز و ان گوسپند بزرگ را مثال آن آمده

چشپیره - بالضم با یاء فارسی طعامی ست که از آرد و نظیر میان آن قیمه یا دوده می اندازند و در آب می پزند بعده و جغرات انداخته بیخ چون بخورند و دهند آنرا چشپیره گویند و انرا تشبیه باکل سپید میکنند و تاج نیز مشابهت دارد و آنرا جو سبزه نیز گویند کذا فی القنیه

چشم دریده - بیحیا و بی شرم -

چشم گشته - اهول -

چشمه - سوراخ سوزن و جائیکه از انجا آب جوشد و روان شود -

چشم براه - باسوم موقوف یعنی منتظر و متوقع کننده

چشم گاوانه - باکاف فارسی یعنی چشم فراخ

چشمه اکنگله - نام چشمه ایست در آذربایجان

چشمیشه - بالفتح رنگی باشد مخصوص که آنرا و آنرا خنک نیز خوانند -

چغاله - بهر سه فارسی -

چغانه - نام سازیست که بهندی سرمندل خوانند

چغرمیده - ترسیده -

چغره و چغره - کلاهها بالفتح با دو سوم معجمه در اول و چهارم فارسی رستنی که تا بزه بهندی سوانل نامند و تبازی طحلب گویند کذا فی القنیه

چفته - بالفتح خمیده و کژ شده و دوتا گشته -

چفرسته - بالفتح ریسمان خام که بر دوک پیچند هند کرپس

چفروازه - مثله -

چکرنه - بالکسر پرنده ایست که آنرا کروان و کارنک گویند تبازیش حباری نامند کذا فی القنیه -

چلپاسه - بالکسر با سوء فارسی کرفش را گویند -

چلچله - باد و متجانس مکسور مختصر چهل و چله و ساع ست که چل چاچه غلیواز را نیز گویند اما در کتابی یا در فرهنگی تا غایت یافته نشده است -

چلمله - بمعنی منت و رایگان آمده -

چمانه - بالفتح پیاله و نیز کدوی خشک خالی که پیاله اش سازند -

چمچمغنه - بالفتح با سوم فارسی مضموم جنسی از نارزیانه معروف -

چمنده - خرامنده -

چندمرده - یعنی چیزی که چند مرده را بسنده کند و در قنیه است موازنه چند کس -

چنه - بالک دادن و این مختصر چینه است و آنرا ازرن نیز گویند -

چوب پاره - با با بر وقوت مالد که برگشتن با الله

چوبدانه - بمعنی سنجد آمده کذا فی زفان گویا -

چوشنه - با واو فارسی پرنده ایست صحرائی یعنی کاروانک -

چوگه - بمعنی خدنگ و تازیانه و زخم آمده و بمعنی بستی را نیز گفته اند -

چهارتره - بفتح یکم و سوم آن بلندی مربع که در صحن خانه و باغها راست کنند و آنکه چهوتره گویند غلط ست -

چهارده و چهارده - ثانی با واو و فارسی بچه نوزاده ماکیان

چهشپیره و چهشیره - کلاهها با واو فارسی همان چشپیره مذکور -

چون ماه چهار هفته - بار امر موقوف یعنی ناچیز و معدوم -

چوگان سنبل تافته - ای حلقه گیسوی معشوق

چون قصب سوخته - یعنی همچونی سوخته -

چونانه - یعنی همچنین و همچو این -

چه - بفتح اول بسکون های مدوره در آخر کلمه برای افاده تصغیر آمده همچو باغچه و طاقچه و مورچه و دیگچه و امثال آن و بطور ملازم مدوره مخفف چاه است همچو شه و شاه و ره و راه و گه و گاه و بکسر اول و انقای ثانی لفظ ست که برای استفهام آید و در محل تعجب و در مقام استفسار نیز استعمال کنند و صفت کثرت هم هست و بمعنی چه بزا شد و جهت تقلیل هم آمده است و نیز در آخر الحاق نمایند چنانچه در لفظ ریزاچه و بمعنی آواز مرغ هم آمده که در وقت گرسختن از حریف میزند

چهار دریچه - کنایه از دهان و بینی و چشم و گوش آدمی

چهارگام - اسپ تیز رو و راهوار -

چهارمنقوطه - کنایه از فلک کرسی آمده که فلک البروج باشد باعتبار چهار نقطه مشرق و مغرب

چهار هفته - کنایه از معدوم و ناچیز -
چهارشنبه - ای عطارد -
چهارکاسه - با چهارم موقوف ای چهار تکیه -
چهارگوشه - با چهارم موقوف و واو فارسی یعنی جنازه و نیز چهار طرف -
چهارمنظره - ای چهارم فلک -
چهره - بالکسر پیکر و روی مردم و غیر مردم از نقش شده و نقش کرده -
چهل ساله - یعنی عقل آدم و ملائکه -
چیلانه - عناب ست -
چیره - با یاء فارسی دلاور و در قنیه یعنی غالب ست

باب الیاء
فصل فی الفارسی

چابکی - یعنی جلدی و چالاکی آماده و نیز اسب راهوار -
چاپاتی - با یاء فارسی نان لطیف -
چاشنی - معروف و نمودار بحدت و مزه -
چادر گلی - شب تاریک آسمان را نیز گویند -
چادر کافوری - کنایه از سپیدی صبح صادق -
چاربردی - با یاء موقوف مفتوح نام شرح شافیه که شارحش منسوب بسوی چاربرد ست و چاربردی بجیم تازی تعریب ست یا تصحیف -
چاه جوی - با یاء موقوف و واو فارسی آن خارهای آهنی سر کژ که بدان دلو افتاده از چاه برکشند -
چاه ظلمانی - کنایه از دنیا و قالب بشر -
چاهی - معروف -
چپانی - مردم بی حیا و بی شرم -
چتر آسمانی - کنایه از ماه شب چهارده -
چتر سمائی - مثله -
چتر گحلی - آسمان و ابر سیاه -
چخی - یعنی دم زنی و سجده کنی -
چربی - یعنی پیه گوسپند و بز و امثال آن و نیز ملایمت و نرمی -
چرخ چنبری - فلک -
چرخ دولابی - مثله -
چرمی - بالکسر جنسی از جامه ابریشمی ست و نیز جنسی از اطلس ست که آنرا اطلس چرمی نامند
چشم زاری - ای دل زاری کذا فی القنیه اما در اصطلاح ادات چشم زاری یعنی عادل بمکروست لیکن هیچ مفعول نیست -
چشم شب پیمای - یعنی شب بیدار -
چکی - بالفتح آنچه بدان آسیا بگردد و یعنی حد آسیا و ازینجاست که حد خانه را چک گویند کذا فی القنیه
چمانی - ساقی و خرامان هستی -
چنگالی - با کاف فارسی آنکه پنگال مالد -
چنگلاهی - بالفتح با کاف فارسی موقوف بغلیواز و با جیم تازی هم آمده است کذا فی زفانگویا -
چنگلی - با کاف فارسی مطرب ساز و چنگ بچوبی زند
چوبتخته جوهری - ای سبز و کبود کذا فی القنیه و قیل رنگ

چو حقہ بیدل و مغزی - یعنی ہم مردہ دلی و اہل دل نرم و ہم خلل داری -

چو دل کعبہ کردی - ای توجہ بدل کردی -

چوکانی - بالفتح آنچہ کودکان بچوگان باحسن موافق مزاج بود -

چو صرصر بی سر و پائی - ای بیقرار و بی آرام -

چہار دری - معروف و نیز کنایت از جہان -

چہار جوی - کنایہ از عناصر اربعہ -

چہار زبانی - کنایہ از عناصر اربعہ و نیز چہار -

چہار سوی - بازار موقوف بازاری کہ در وسط شہر باشد و چہار طرف -

چیرگی - بایاء و کاف فارسی بفضل را و قوت و دلاوری و غالبی را گویند -

چیز - شخصے چیز آمد کہ بتازی شی گویند -

فصل فی التاء

چینی - باکسے مشورت کردن کذا فی المقدمۃ الادب شرفنامہ باجیم تازی و عین مہملہ ہم بنظر رسیدہ و در فصل فارسی آوردہ است واللہ اعلم بالصواب

چی - بالکسر در آخر کلمہ ترکی افزایند صانع آنچیز را بود چون بکاولچی کذا فی شرفنامہ نیز بمعنے

باب الحاء

حا بحساب ابجد ہشت باشد و الحاء المراۃ السلیطۃ - یعنے زن زبان آور و تیز زبان و حار بکسر ہمزہ کلمہ ایست کہ ہای را نداء بآن کنند -

باب الالف

فصل فی العربی

حاشا - پناہ بخدا کہ مقابل حاشا للہ و معاذ اللہ و بمعنے دور شدن و قبیل کلمہ روح ست یعنے ممکن نیست و این در استعمال فارسے اکثر بجای نعوذ باللہ می آید -

حبا - بالکسر بخشیدن و نیز بمعنے دوست داشتن کودک جنۃ اللہ زار - یعنی تنگ و آن گیاہی می شود بغایت سبز و در برگہای کنگر مانند می شود و بخورند آن عقل را مقاومت می شود و آن در ولایت ترمت اکثر می شود و جوگیان و قلندران می خورند و آنرا اسرار می نامند -

حبلا - یعنی شکوہ و آرزو -

حتا - بالفتح کاہ ریزہ ہا -

حجا - سرپیچیدن و شاد شدن و ایستادن و بخشیدن کردن و حجا بغیر ہمزہ ناجیہ -

حدا - بالضم و المد راندن اشتر بنغمہ بالفتح چہارپایان دیگر ہا لے دوسر -

حمار - شیرینی و حمار بالکسر و المد نام کوہی ست بمکہ

حمر - بالفتح سرخ -

حمیا - بضم اول تیزی شراب و تیزی تب -

حمیرا - لقب ام المؤمنین عایشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا

حمقا - زن کم عقل

حنا - بالفتح معروف یعنی حنا زین و بالکسر وحشی ست کہ از برگ آن خضاب کنند رنگش لعل میشود و ہندو مسلمان نامند -

خفار - بالضم مسلمانان دغل کنندگان دین حق

حوا - نام زن آدم علیه السلام که از پهلوی چپ او بر آمده بود و نیز زن گندم گون -

حورا - زنی که سپیدی چشم او سخت سپید باشد و سیاهی چشم

حیثا - هر جا -

حدوا - بالفتح بادی که ابر را براند -

حیا - بالفتح باران بهاری و فراخی سال و شرم داشتن و فرج و زبدان استر -

فصل فی الفارسی

حاشا - پودینه کوهی -

حالوما - رستنی باشد سرخ سیاهی مائل کذا فی القنیه اما در تاج در حرف قاف آورده

حسد آرا - بدخواه -

حقه مینا - یعنی فلک -

حلوا ابها - ای بهای حلوا -

حنظل قوقا - دوائیست بوستانی و صحرائی -

حوض ترسا - یعنی آن حوض که دران انگور نهند

فصل فی الترکی

حباقا - دوائیست -

حنا شا - نوعی از سوسمار است -

حنزا - دوائیست رستنی که شیر ازی مبرگ گاز رونی

حمایا - میوه ایست بشکل خوشه خرما در میان بافته مانند پودنه دارد کذا فی القنیه و فیه ایضا نوعی از گردو

خطیطا - نباتی ست که اول او در حنطین هالک شناخته بود و حنطین نام ملکی بود از یونانیان کذا فی القنیه اما در شرفنامه با جیم آورده است بمعنی آن نبات که نشسته رستنی سرخ رنگ نوشته -

حندارا - دیوشتل کذا فی القنیه اما در تاج در حرف قاف آورده و غلط کرده است -

باب الباء التاری

فصل فی العربی

حاب - گناه -

حاجب - ابرو پرده دار -

حب - بالضم دوست داشتن و دوستی و بالکسر دوست و بالفتح دانه -

حباب - بالضم دوست داشتن و دوستی و مار و دیو و قبیل نام مردی و بالفتح آب بسیار و قبه آب و بالکسر جمع و پاره ماه -

حبوب - دانه ها و سوراخ بزرگ پایه و سبو -

حبة القلب - خون بسته سیاه که می باشد درون دل -

حبیب - دوست -

حجاب - بالکسر پرده و نیز بمعنی شب در قرآن آمده است و بالضم مع التشدید دربانان و در استعمال آنانکه پیش پادشاه خبر آینده رسانند و بالفتح کوه خرد و مرد کوتاه بالا -

حجب - باز داشتن -

حدب - بفتحتین مهربان شدن و بلند برآوردن چیزی و زمین بلند و کوز پشت -

حرب - بفتحتین ستاندن مال کسی و سخت غضب شدن و بسکون را جنگ و دشمن مرد و بضمتین جمع حرب بالکسر طائفه و گروه -

حسب - گوهر مردم و شرف مردم و تیر اندازی

حساب - شمار و شمردن -

حسیب - بزرگوار -

حصب - بفتحتین مهیه و انچه بآن آتش افروزند و نیز هیزم ریزه -

حضب - بالکسر بانگ کلان و مانند آن کذا فی الصراح

حطب - هیمه جمع کردن و هیمه آوردن و بسکون طمار کار بزرگ و بکسر طا مرد سخت لاغر -

حطیب - بالفتح جای بسیار هیمه -

حقاب - یک نوع میان بند زنان و نیز نام کوهی است

حقب - بفتحتین تنگ پالان شتر و بضمتین دربانان حجره و روزگار -

حلب - بفتحتین نام شهری که آنجا شیشه خوب میشود خصوص کاسه حلبی برای شربت خوردن و نیز زانو نشستن و دوشیدن شیره انگور و نیز دوشیدن و شیر تازه -

فصل فی الفارسی

حجر زبیر و اخت خراب - انچ از آب دیده بر رخت کذا فی آنند الملاح -

حلی بند آب - یعنی آرایندهٔ آب بیزه و فزاینده و وارید از قطرهٔ آب کذا فی الملتقط

حلی آب - بضم آن نقوش را گویند که از باد و زیدن بر آب پدید آید و روا باشد که آفریننده بشر یعنی از بطنه مراد باشد کذا فی شرح المخزن -

حوضهٔ آب - یعنی آسمان -

حیز آب - عنصر ملوبت و زمین کذا فی القصیده و معنی

باب التاء

فصل فی العربی

حاجات - جمع حاجت امید و مراد و نیاز مندی

حاملات - زنان آبستن و بردارندگان و ابرهای که بردارندگان آب اند -

حامیت - بغایت گرم -

حانات - دکانهای می فروشان -

حانوت - دکان -

حجرات - خانه و خطیره و شتر -

حرافت - جمع حرفت یعنی پیشه و هنر -

حرت - مالیدن سخت -

حرمات - حرمتها و حرمت و اشتهار حرمت تعظیم و احترام و زیادتی -

حسان بن ثابت - نام مداح حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم -

حسنات - بالفتح نکوئیها جمع حسنه است -

حمت - بالفتح گرم و بفتحتین بسیار شدن -

حلبت - صنع انجدان -

حلاوت - شیرینی -

حماست - سختی و مردانگی و نام شاعرے -

حماقت - ابلهی -

حمیت - گیاهی که برگ او بزبان آدمی ماند و تخم او مثلث باشد -

حشمت - عظمت و بزرگی -

حسرت - دریغ خوردن و پشیمانی سخت -

حمایت - بالفتح نگاهداشتن کسی را از بدی

وپناه دادن ارشد امد۔

حضرت ۔ معنی لغوی آن فرجه وبازوی دریا باشد و بمعنی اصطلاحی معروف ۔

حجامت ۔ خون برداشتن ۔

حرقت ۔ سوزش چشم و دل از درد یا شنیدن ۔

حرکت ۔ جنبیدن و اعراب دادن ۔

حمیت ۔ شدید اعلاوه کذا فی التاج و حمیت بالتشدید غیرت و بتخفیف ننگ و عار شمردن کذا فی الصراح ۔

حوت ۔ ماهی و نام برجی از بروج آسمان که بصورت ماهی دارد و چون آفتاب در ان برج آید اهل هند چیت گویند و حوت بالفتح گردیدن مرغ در هوا ۔

فصل فی الفارسی

حلقهٔ تجرید را سر است ۔ یعنی سر حلقه تجرید است و تجرید در اصطلاح سالکان مجرد ای هر چه امروز دریابی از ان آزاد برون آئی و تفرید آنکه در بند فردا نباشی و در مکتوبات قدیم شیخ جهان ست تجرید از علائق و خلائق بود و تفرید از خودی اگر گوئی حلقه سر ندارد زیرا چه درست جواب گویم لفظ اول که نهایت دائره بدانست سر دائره است و آن روح اعظم است که دائره ارواح مجرد ست و راست تر ست یا گوئیم از حلقه مجلس مراد ست و از تجرید یعنی سر مجلس مراد است و در عرف هر که بزرگ باشد و مجلس او را سر حلقه گویند چیست تجرید از خلائق پاک شو ۔ در ره آزادگان چالاک شو ۔ بچو گل خندان برون می شو ز پوست گر ترا معنی تجرید آرزو ست ۔ هر که در تجرید میرد مرد نیست ۔ در طریق اهل معنی فرد نیست ۔

حمیت از دست رفت ۔ یعنی روح از دست رفت

حور از چشم رفت ۔ یعنی روح از چشم رفت ۔

حوضه کزان چشمه خورشید رفت ۔ یعنی روح از چشم رفت و از چشمه چشمه لطافت و ناز و کرشمه و از خورشید جمال و یا نور او مراد ست و نیز حوضه آن چشمه کنایت از ذات محبوب ست که منبع چشمه لطافت است و یا روح و از خورشید روح مراد ست که وجه جسم از روح ست ۔

حوادث خفت ۔ ای حوادث معدوم شد ۔

حومیت ۔ بالفتح با یاء فارسی کلیم گردا گرد کوهان شتر کذا فی القاموس ۔

باب الثاء

فصل فی العربی

حادث ۔ نو ۔

حارث ۔ شیر درنده و جمع کننده مال و بذرگر و مزارع و نام شخصی ۔

حانث ۔ بزه کار بسبب خلاف سوگند ۔

حدیث ۔ سخن و چیزی نو و در اصطلاح سخن حضرت رسالت را گویند ۔

حراث ۔ مزارع ۔

حرث ۔ کشت کاشته ۔

حشاش ۔ نواب و سرمه ۔

حشحاث وحشیش ۔ کلاها بالفتح شتاب کنند و بعجله

حدث - مرد نوخاسته و چیز نو پیدا شده و بی و نمو -
حدوث - بضمتین نو پیدا شدن و اقتضای نو پیدا
حرث - بالفتح کشت کردن و قرآن جمع از آن جمع مال کردن
و لانمر کردن سوتد شتر از بسیار ماندن و سوزانیدن آتش
حشاش - بالضم مع التشدید نام باریست و قیل ماروندہ
کہ بی آزار می کشد کذا فی الصراح
حنث - بالکسر سوگند را خلاف کردن گناہ
و معصیت و طاعت
حوادث - سخنهای نو پیدا شدہ -
حیث - بالفتح ہر جا و آنجا -

باب الجیم
فصل فی العربی

حاج - بتشدید جیم حج کننده و بتخفیف جیم حاجت
حبج - آماسیدن و درد کردن شکم شتر از خوردن
عرفج و حبج بفتح یا و سکون دوم بچوب زدن و تیز
راندن و در صراح ست تیز بدبان -
حجاج - بالضم و التشدید محبت آوردن و
حجاج بالفتح و الکسر استخوانی کہ گرد چشم باشد
حج - زیارت کعبه اقتدا کردن و قصد کردن و قدم
نہادن غالب شدن بر کسی بحجت و مجادله کردن قبل حج
در لغت قصد در شرع عبارت از طواف کعبه و وقوف
حدج - بفتحتین خلل نشستن بکہر کجاوه و بسوی کہ
زنان در آن نشینند پشت اشتر و نیز بار -
حرج - بزه و تنگی و ملحق -
حلاج - نداف -
حمج - نیکو چشم کماشتن برای نگریستن چیزی خرد

حنج - بالکسر اصل چیزی -
حوائج - جمع حاجت ای حاجتها -
حوج - حاجت -

فصل فی الفارسی

حاج - نام خاری کہ شتر آنرا بر غبت تمام خورد
و تر مجبین ازان حامل شود -
حلوا برنج - یعنی حلوائی کہ از آرد و برنج سازند
حوج - بالفتح با سوم فارسی آنچہ بالای
و یک پخته اندازند برای خوشبوی مانند ادرک و
زیره و قرنفل و مانندان تا بازدش تا مل تا مند و جمع ان
توابل ست و در فرہنگ علی بدمعنی لفظ ہوا بج با با ی
ہوز بورن توابل آمده اما ہر چہ پارسی دریں معنی
اینجا آورده شد

باب الحاء المهملة
فصل فی العربی

حرج - بالکسر حریص
حنج - بالکسر و جیم و تو بیخ وقت راندن و طلب
کردن چارپا -

باب الدال
فصل فی العربی

حاد - نام پسر حضرت یعقوب از مادر بوسعه
حب الرشاد - پیوندان و راز کہ ہندس بایشان
نامند و آنرا حرف نیز گویند کذا فی طب حقایق لاشا
حد - کرانه -
حداد - آہنگر -
حسد - بدخواہی -
حسود - بدخواه -

حقد کینه۔
حمد۔ سپاس و ستایش۔
حماد۔ بسیار حمد گوینده و نام مردے۔
حمید۔ ستوده و نیز نام مردست۔

فصل فی الفارسی

حوادث افیون خورد۔ حوادث مخدم شد۔
حسد برد۔ یعنی حسد کرد۔
حاجتمند۔ محتاج و صاحب حاجت۔
حرف آخر ابجد۔ مراد از ان هزار که بلسان ابجد

باب الدال

فصل فی العربی

حدو۔ میان پشت آدمی و سر زانو پس آنرا
و نام گیاهی هست۔
حذ حاذ۔ چست۔
حذ۔ بالفتح بریدن۔
حذو۔ سبک دست بودن و سبکی دم
اسپ و شتر۔
حند۔ بریان کردن گوسپند و جز آن مقابل
واندک آب در شراب کردن و نام شهریست
حنیذ۔ بالفتح بریان کردن بسنگ گرم
در اسپ عرق کرده و نوعی ست از روغن۔
حوذ۔ بشتاب راندن۔

باب الراء

فصل فی العربی

حابور۔ مجلس فاسقان و شراب خواران۔
حاجر۔ پل و بند آب و دیوار۔
حادر۔ فرو توی۔
حادور۔ گوشواره۔
حار۔ گرم۔
حازر۔ حزر کننده میوه و غله و شیر ترش
حاسر۔ آنکه در جنگ بی زره و خود باشد
حاشر۔ نام نامی از اسمای حضرت رسالتپناه
محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم۔
حاضر۔ شمرده و در حضار کننده و بازدارنده
حاضر۔ مقابل غائب در تاج ست آنچه
در شهر و یا در حضور تو حاضر و نیز مقابل غائب
یعنی معدور۔
حافر۔ اسم چاروا
حاير۔ سرگشته۔
حبار۔ نشان و نشانه۔
حبر۔ دانشمند و دانای جهودان و بالکسر سیاهی
و دولت و صورت و رنگ و زردی دندان
حبر بالفتح اندک چیزے بخشودن و چشیدن
و گریختن و فرگاه پرده کردن و بالکسر خطار اندک و
حبر۔ سبز شدن پلکها و چشم و دانه سبز برآوردن
حجر۔ بفتحتین سنگ و بالکسر کنار۔
حدر۔ بفتحتین زمین سرشیب و بسکون دال از بالا
بزیر فرستادن و شتاب قرآن خواندن و آماسیدن فربه شدن
حذر۔ پرهیز دین۔
حرا۔ آزاد شدن بنده۔
حر۔ بالضم آزاد و میانه سرای و هر چیزے که

بغایت نیکو باشد و بچه کبوتر و نیکو و بازیچه و آهو بره و با الفتح گرمی و بالکسر فرج زن -

حرور - بالفتح باد گرم و بالضم گرمی -

حریر - پرنیان و نیز بمعنی کاغذ آید -

حشر - گرد کرده -

حصار - بالکسر محاصره کردن و قلعه و باره و بالای شهر و حصر مترادف این ست و نیز نام دلاک و قتیل نام شهرے -

حصور - گوساله -

حصور - آن مرد که بر زن رغبت نکند و او عجز

حصیر - بوریای حریر و زندان و در قفیه یعنی

حفار - گور کن -

حفر - گور کننده کذا فی القنیه و در تاج بمعنی گودی

حقیر - خوار -

حنجور - نای گلو -

حور - گم شدن و هلاک شدن و باز گشتن و بفتحتین چشمان سیاه -

حویه - بالفتح یکم و کسر سیوم جواب سخن -

حیر - سرگشته شدن -

حیدر - شیر و نام علی رضی الله عنه و او را حیدر ازان میگفتند که چون تولد شد مادرش فواست که پستان در دهنش دهد پستان را بگزاشید و چون ابو طالب فواست که بر و بیش بوسه دهد روی او بگزاشید پس محمد صلی الله علیه وسلم بیامدند و فواستند که بوسه و هند مادرش گفت که روی خود نزدیک او مکن که او فواهد گزاشید انیک پستان من و روی پدر فود گزاشیده است این کودک حیدرست پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم حیدر را بر داشت و زبان مبارک فود بدهانش کرد و لعاب فود بدهانش داد از برکت آن لعاب دریای شریعت و مخزن طریقت و معدن حقیقت شد -

فصل فی الفارسی

حاجب بار - جبرئیل علیه السلام -

حامل اسفار - یعنی فر کذا فی القنیه و نیز عالم بے عمل و قاری جاهل -

حجت استوار - یعنی قرآن مجید -

حرفگیر - با نماز موقوف رکعات نماز

عیب گیر و عیب گیرنده و فطا را بگیر و فطا گیرنده

حریف گلوبر یعنی روزگار غدار و در اصطلاح ادات بمعنی غزو جهیان ست -

حسن عاریتی برزخ قمر - ای اوز قمر

حلوای شکر - یعنی مخصوص نام حلوائی ست که از شکر سازند کذا فی الاصطلاح الادات -

باب الزاء الثانی

فصل فی العربی

حاجز - با زداشت میان دو چیز -

حامز - دیرک و سخت استوار -

حجاز - بالکسر مکه و مدینه و نیز نام پرده سرود و این سارا بالا نیز گویند -

حجز - بازی داشتن و درمیان دو چیز درآمدن
حرز - جای استوار شده و نیز ادعیه را
مرزگویند بدینکه بواسطهٔ آن شیطان و غیره را
تعرض رسانیدن نتواند چنانچه در مقام استوار
کسے تعرض رسانیدن نتواند -
حرماز - بالفتح قبیلهٔ ایست از تمیم -
حراز - بتخفیف موسوسه و ویست که در دل پیدا
شود از غضب و بتشدید زاء خراشنده اندوه و غضب
حز - بالتشدید بریدن -
حرز - جای درشت -
حضر - افراط کننده -
حمز - گزیدن -
حوز - کنار -
حیز - یعنی مکان -

فصل فی الفارسی

حرام مغز - نخاع را گویند کذا فی القنیه
و نخاع مغز مهرهٔ پشت را گویند -
حق طراز - حق نگار و پیدا کنندهٔ حق -
حقه باز - بازیگر و بازی کن و بازی کننده
حقهٔ سبز - آسمان -
حقهٔ بمغز - مرده دل -
حکم انداز - تیر است اندازنده که خطا نکند
حرز بابی سازد کنایه از تیغ و شمشیر
حیض عروس رز - می انگوری -
حیز - نامرد -

باب السین فصل فی العربی

حارس - پاسبان -
حبس - باز داشتن و در زندان کردن و وقف کردن و بالضم
حدس - گمان بردن -
حدیقهٔ قدس - یعنی مرتبهٔ واحد -
خطیرة القدس - بهشت -
حس - دریافتن یکی از حواس خمسه یعنی
سمع و بصر و شم و ذوق و لمس -

فصل فی الفارسی

حقهٔ کاووس - نام سخنے دلنوازے -

باب الشین فصل فی العربی

حاشش - دور شدن چنانچه میگویند حاش لله
حابش - درختهای خرما -
حبش - گروهی از سیاهان اند -
حرش - نام قبیله و جانوریست که بفارسے
گرگدن گویند -
حشیش - گیاه خشک -

فصل فی الفارسی

حلقه کش - بامیم مدقوف و کاف مضموم بنده
و مطیع و فرمانبردار -
حلقهٔ دست بند این فرش - یعنی زمین
حلقه بگوش - کنایه از بنده و غلام -
حلقه در گوش - مثله -
حلقهٔ نوش - کنایه از لب معشوق -

باب الصاد
فصل فی العربی

حایص - شتر ماده که فرج او در هم رسته باشد
حرص - سخت نیازمند شدن بچیزی و آرزو -
حریص - مرد با آرزوی بسیار -
حصاص - سخت دویدن -
حصحاص - زقار شتاب -
حصحص - خاک -
حص - زعفران -
حفص - بچهٔ شیر و نیز نام مردی -
حمص - نام شهرے -

باب الضاد
فصل فی العربی

حامض - ترش -
حایض - زن بی نماز شونده -
حضض - بفتح ضاد و دارویی که بهندے رسوت گویند کذا فی القنیه -
حماض - بفتح الحاء و تشدید المیم نام دوایست که بفارسی ترشه و بهندی چوکا نامند برگے و بستانی و مائی میباشد و بستانی بردو قسم است و بهر دو ترش و بهترین انواع و مسکن قے و غثیان صفراوی -
حوض معروف یعنی مغاک -
حواس الارض - پنج اندام سرا و گلگرگ و باد و بلغم و مواشی و مثل ستور کذا فی الصراح -

حیض - خونی که از زن بالغه آید و اقل او سه روز است و اکثر ناده و الله اعلم بالصواب

باب الظاء
فصل فی العربی

حافظ - دست زنگین -
حائط - دیوار -
حنوط - بوی خوش و قیل بوی خوش مردگان

باب الظاء
فصل فی العربی

حافظ - نگاه دارنده و راه پیدا و روشن کار و نیز منقطع نشود و نام بعضے شاعران چنانچه حافظ شیرازی و حافظ ثانی و حافظ نوعے و حافظ خموش -
حظ - بخت و بهره - حظوظ جمع -
حظیظ - بهره مند کذا فی التاج و خداوند بخت و نصیب و بهره مندشدن -
حفاظ - بالضم و التشدید جمع حافظ -
حفیظ - نگاه دارنده و بایدوارنده و نام خدای تعالی و الله اعلم بالصواب -

باب الفاء
فصل فی العربی

حازف - مازا بمعجمه نام مردی از خوارج
حالف - سوگند خورنده -
حنف - مرگ -
حطوف - مشابه و نیز بمعنی قراءة آیده بمعنی

نوع و در اصطلاح سالکان حق بمعنی روح مجرد هم آمده -

حرف - بالضم سپندان و رازکه هندیش اجوین خوانند و آنرا صاحب البرهان نیز گویند کذا فی الطب حقائق الاشیاء و در تاج بمعنی سپندان گفته مسطور است -

حرف موقوف - آنچه در وقف حرکت ظاهر نگردد اما در وزن گیرند بخلاف مسروق او مغذه

حروف - جمع حرف بالفتح -

حریشف - بضمتین دارونی که بهندی کنکر گویند کذا فی زفانگویا -

حریف - هم پیشه فارسیان بمعنی همتاز و یار هم استعمال کنند -

حلف - سوگند -

حلیف - هم عهد -

حنف - کج شدن -

حیف - بالفتح ستم -

باب القاف

فصل فی العربی

حاذق - آنکه در کار خویش استاد باشد -

حرق - سوختن -

حراق - بالضم خف و تخفیف افصح است

حق - نام خدای تعالی و نیز ضد باطل

حلق - گلو -

حندقوق - دیو آسیست و آن بیزه ایست بری کذا

حنیق - نام مردی که در حق ضرب المثل بود

حوق - کرایه خشفه -

حیق - فرود آمدن -

فصل فی الفارسی

حرف مسروق - آنچه در خواندن مستور کن بود و در وزن نیاید اما در مکتوب باشد -

حصار معلق - فلک -

حصن معلق - آسمان -

باب الکاف التازی

فصل فی العربی

حابک - بافنده -

حسک - بفتحتین خارسه گوشه که بهندیش گوکهرو نامند -

حسرة الملوک - بالفتح روده کرم که بپیچد و بسیخ کنند و آنرا صاحب البرهان مندیل کرا در بازار بدکان نشستن ممکن نه بدین جهت حسرت می برند کذا فی الملتقط -

حک - بالفتح و شد و سوده کردن و خراشیدن

حکاک - سوده گر -

حمک - بفتحتین سپش و هر چیزی که خرد باشد و او جمع حمکه است و نیز انزال -

حنک - بفتحتین کام و منقار زاغ -

حوائک - بادهای مختلف -

حیک - اثر کردن سخن در دل -

فصل فی الفارسی

حجک - بفتحتین گل که تبازیش و روغن مالند

کذا فی فرهنگ علی بیگی۔

حسیبک ۔ همان حسرة الملوک این کاف تصغیر است

حلبه گه خاک ۔ رویانندهٔ سبزه۔

حمائل فلک ۔ میل فلک آن دو اند یکی میل جنوبی و یکی میل شمالی۔

حوضک ۔ مصغر حوض و طاس بزرگ۔

باب اللام
فصل فی العربی

حابل ۔ تار و آنکه برای صید دام نهد۔

حال ۔ وقت که موجود باشد و در اصطلاح سالکان آنچه وارد شود بر دل سالک بمحض موهبت بی تکلف بغیر تامل و اختیار آن چنانچه حزن یا خوف یا بسط یا قبض یا شوق یا ذوق و امثال آن و در اصطلاح نحویان آنچه بیان هیئت فاعل و مفعول باشد و در اصطلاح گویی بازان فلک حال گردد چون گوسے از میل بیرون اما از شیخ الشائخ شیخ محمد خضرق مسموع است که آنرا چال گویند با جیم فارسی و این مختص بلغوی نیست بلکه در بعض بیالی دیگر چون فرهنگ گویند چال کردن حال شاید تصحیف آنست و الله اعلم بالصواب و نیز حال در عرف یعنی هیئت مردم آید حال آنچه از چیزی باقی و ثابت بود و ورای آن رفته باشد۔

حامل ۔ بردارنده و نیز زن باردار یعنی العقبی

حایل ۔ مانع۔

حل ۔ بالفتح کشادن بسته و بالکسر ضد حرمت۔

حلال ۔ بالفتح مشله۔

حلول ۔ فرود آمدن۔

حمل ۔ بالفتح بار شکم و بر درخت و بالکسر بار سر و پشت و نصفتین بره و ابر سیاه و نام برجے

حمال ۔ باربر۔

حمائل ۔ مصحف که تقطیع او خرد باشد و آنرا جیکل نیز گویند و نیز دوالی که بر طرز زنار بندند و دوران تعویذ و حرز آویزند۔

حنبل ۔ مرد کوتاه و کلان شکم و نام مردے

حوصل ۔ معروف کذا فی التاج و بسامع ست که آن مرغابی ست که حوصلهٔ بزرگ دارد و در قلیه مذکور ست جانوریست که بدان شکار کنند و بهند گگیه نامند کذا فی فرهنگ علی بیگی۔

حوقل ۔ پیر ضعیف و عاجز شده از جماع۔

حیال ۔ برابر۔

حیل ۔ جمع حیله۔

فصل فی الفارسی

حساب جمل ۔ یعنی حساب ابجد۔

حیض گل ۔ یعنی خندهٔ گل کذا فی القنیه و نیز سرخی گل۔

باب المیم
فصل فی العربی

حاتم ۔ نام مردی مشهور که در سخا ضرب المثل است اورا حاتم طائی میگفتند و زاغ سیاه۔

حاکم - داوخواه را که حاکم میگویند بدین که منع میکند ظالم را چنانچه درد و رنج را از مردم -
حجام - خون کشنده و تراج بمعنی دهن بند شتر است -
حرام - یعنی چند حلال یعنی بازداشته شده -
حریم - بازداشت کرده شده و گرد بر گرد حوض و خانه -
حسام - شمشیر و نام شاعریست -
حسان العجم - خاقانی -
حشم - خدم و نیز قومی اهل حیا صحرا نشین احشام جمع است -
حصرم - بسر تین خوشهٔ انگور خام کذا فی المؤید و نیز مرد ترش و تنگ خوی و بخیل -
حطام - شکسته و ریزهٔ گیاه -
حطیم - دیوار بیرون از سوی کعبه -
حکم - میانجی و حاکم -
حکیم - راست کار و استوار کار و درست گفتار و نام کردگار -
حلام - بچهٔ گوسپند -
حلقوم - نای گلو -
حلیم - بردبار -
حمام - بالتشدید در تاج بمعنی گربه بود - اصطلاح کبوتر و نیز جانوری که با طوق بود بدون فاخته و قمری و سنگخوار و نیز سحاق شکم را گویند
حمّ - بالفتح والتشدید گرفتن تب و قصد کردن -
حمیم - خویشاوند و غمخواره و مرد تب گرفته و آب گرم و آب سرد و خوی و باران تابستانی و مال برگزیده -
حیزوم - میان سینه و نیز نام یکی از اسپان فرشتگان که بران جبرئیل علیه السلام سوار شدی و هر جا که سم او افتادی سبزه رستی و سامری خاک سم او را دوگاو زرین انداخته و او بانگ کرده چنانچه مشهور است -

فصل فی الفارسی

حلقهٔ دام - روباهی که مانند حلقهٔ دام بافته شنبد -
حمام - بستان افروز -
حمحم - لسان الحمل -
حقهٔ ناکی یا ناقام - یعنی افلاک -
حکم قدم - یعنی ازلی -
حلهٔ آدم - یعنی سبزه -
حلقهٔ تسلیم - کنایه از بنده و فرمانبردار -

باب النون فصل فی العربی

حان - مختصر حانه بمعنی دکان خمار -
حاسن - ماه -
حاصن - زن پرهیزگار -
حب القطن - پنبه دانه -
حبل المتین - یعنی قرآن -
حبل المساکین - معشوقه یعنی لبلاب -
حذریان - سخت ترسنده -
حرّان - بالفتح والتشدید تفسیر تشنه و نام ولایتی در کنارهٔ دریا که مسکن زردشت حکیم مصنف زند واستا آنجا بود کذا فی المؤید و مصنف ایساغوجی که کتابی ست در علم منطق از انجاست -

حرزون - حیوانی ست مشابه حربا در ناحیه مصر میشود -

حرمان - بالکسر بی بهرگی الحرمان بالفتحتین که ودنیه

حرون - بالفتح اسپ و اشتر سرکش و کره نارام

حزان - بالضم اندوه و حزن بالفتح نام اول اماه

حسان - بالفتح والتشدید نام مداح حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم و بضم حاء و بغایت خوب و نیکو -

حسبان - بالضم شمار کردن و عذاب و بلخ و و تیر ها و ناوک -

حسن - بالضم نیکوی و بفتحتین نیکو و خوبرو و نیز نام مردی -

حسین نام مردم و حسن و حسین نبیرگان حضرت رسالت صلعم بودند علیهما السلام -

حصن بالکسر جای استوار که آنرا پناه گیرند و بالضم

حرزون و حاذون - سپید مهره هندش سنگ و گهونگها نامند گذامی طب حقایق الاشیا و در زفانگو یا نوشته که حلزون بفتحتین نوعی از حشرات آب که هندش سنگ نامند و تاج است و با تیکون می الرتبه -

حلضون - بفتحتین نوعی از حشرات آب که هندش سنگ نامند و با زاء هوز بجای ضاد معجمه هم آمده است چنانچه گذشت -

حلوان - بالضم نام شهریست پر نعمت و نیز مردی کاهن و فتران برای تحویل ستا مدد دعا عند

حلوان المرآة مهر و مرد فال گوی و معنی بچه بگو پسند غلط است و بدان معنی همان حرام و جدان آمده است

حملان - بالکسر آلت مرد یعنی ایر کذا فی المنتقط

حنان - رحیم -

حنین - بالضم نام مردی نیز نام وادی و نیز گفته میشود من جادی الاولی رحنین -

حیران - فرو مانده -

حیزنون - کند -

حیوان - بفتحتین جانور فارسیان بسکون یا

حین - بالکسر گاه و حین بالفتح هلاکی -

فصل فی الفارسی

حبین - خرز هره -

حبائل شیطان - یعنی زمان حصار شیطان بر فلک مزنان فاحشه و بدکاره -

حصار بولادین - آتشدان -

حصار ثرین - فلک الافلاک -

حصار شاوران - نام شهری از ولایت ماوراء النهر

حلقه آبگون - آسمان -

حلقه بر در زدن - یعنی فتح باب کردن -

حلقه بر سندان زدن - مثله -

حلقه زن - طالب فتح باب

حلقه سیمین - آن برف که در حوض و غدیر منجمد میشود و نیز ماه -

حوت گردون - برج حوت -

حوض نعمان - یعنی آن حوض که نخست نعمان نام داشت چون پیغمبر علیه السلام بر سر آن حوض

نعمان نام نهاد حق تعالی آب آن حوض را که در غایت تلخی بود ببرکت نام نهادن آنحضرت صلعم بنهایت شیرینی رسانید۔

حیلهٔ زنان ۔ یعنی تزوج بر وجهی دیگر بجهت حلال بودن بر شوهر اول و لهذا اگر شوهر مرد زن خود را گوید حیلهٔ زنان کن مطاعنهٔ ثلثه گردد۔

باب الواو
فصل فی العربی

حسو ۔ بالفتح آش آماج کذا فی المنتقط اما در تاج حشو با شین قرشت بمعنی آشامیدنی و آنکه بسیار آشامد و الله اعلم بالصواب۔

حشو ۔ گندنا شهر موزان و بیدر را نیز حشو گویند بدین جهت که بزیر قبا و بالش پر میکنند و در اصطلاح اهل عروض حشو وسط مصراع را نامند بدین مناسبت که آنرا بین و میان می باشد و آن خواه دور کن باشد

حصو ۔ باز داشتن۔

حضو ۔ برافروختن آتش۔

حفو ۔ شلوار۔

حلو ۔ بضمتین شیرینی مزه۔

حمو ۔ بالفتح اب الزوج۔

حنو ۔ مهربانی۔

حو ۔ سیاه لبان۔

باب الهاء
فصل فی العربی

حاجة ۔ نیاز۔

حادثه ۔ پلیدی که رسد و چیزی نوپیدا شود و بمعنی قضیه نیز می آید۔

حاشیه ۔ کرانهٔ جامه و جز آن و شتران خرد و مردمان فرومایه۔

حانه ۔ دکان خمار۔

حاله ۔ حال۔

حامله ۔ زنان باردار۔

حبه ۔ دانه و تخم گیاه و تخم تره و نیز حبه آنکه دو شش حصه تولید میشود و آن لعل میشود و بسنجی سیاه هم میشود و نیز نوعی ازان سفید میشود و بهندی گهنگچی نامند و کرچنی نیز خوانند و حبهٔ این دیار حبه بکه برابر میشود۔

حبشه ۔ معروف یعنی نام ولایتی ست که مردمان آنجا بغایت سیاه میشوند۔

حجه ۔ بالضم معروف برهان و بالکسر سال و بالفتح واحدهٔ من الحج۔

حجره ۔ بالضم معروف یعنی خانه کوته و تاریک میباشد و روشنائی آفتاب دران نمی رسد اصل این حجرست بمعنی سوراخ موش مقلوب او ست یا مأخوذست از حجرة الابل خطیرتها یا از حجره کرانه بمعنی کرانه است بدین که حجره اکثر در و کرانه صفه یا بارگاه میباشد۔

حجله ۔ پرده و خانه آراسته تخت و جامه۔

حده ۔ بالفتح والتشدید تیزی بتخفیف دال یگانه و تنها شدن۔

حداثه - جوانی -

حدقه سیاه - چشم و قبیل هی العین -

حدیقه - زمینی خداوندش بستان میوه دار -

حره - زن آزاد -

حراقه - سوخته -

حرمه - بالضم گیاهی ست برگ او بزبان آدمی می ماند و تخم وی شبیث بود کذا فی زفانگویا و بالفتح دشنه کوتاه بمعنی کوتاه نیز آمده است

حرفه - پیشه -

حرکه - جنبش -

حریره - آرد باکه با شیر و روغن پزند کذا فی التاج و معنی آرد باله مذکور ست -

حریقه - بالفتح آشام گرم کذا فی القنیه اما در تاج بمعنی خصیده و پیک مندرج ست و خصید کاجی

حزب القدیر - یعنی مردمان دعا کنان و دعا گویان

حزان - بفتحتین کذا فی الصراح و در نصاب الصبیان بمعنی رسته است -

حسره - پشیمانی سخت -

حسنه - نیکوی -

حسیب النبرغاله - همان حسره الملک -

حشفه - زیر خفته گاه -

حشمه - بالکسر کینه و بالضم والکسر رده ها در دوم

حشمه - عظمت فی التاج الحشمة انقباض عن اخیک فی المطعم و طلب الحاجة -

حشوه - سنانی و مانندان و آنچه در شکم بود

حشیه - مثله -

حصاه - سنگریزه و سنگ که در شانه بود والحصاة کثرة العدد بمعنی الحجارة ازالة بالعقل کذا فی التاج -

حضره - نزدیکی چیزی یقال کلمته بحضرة فلان بهر سه حرکت آمده است و نیز گرداگرد سرای و درگاه و بفتح نماد حاضر شدگان -

حضیره - بالفتح گروهاند از لشکر که غزا کنند -

حطامه - خرده و ریزه -

حظیره - بالفتح جای شب بودن ستوران کذا از شاخ و خشت و چوب درخت راست کنند و قبر را نیز گویند کذا فی التنبیه و خوطه که برای چارپا و غیر آن سازند و دیوار است -

حفده - بفتحتین بازیگران و خادمان کذا فی التاج و بمعنی تیزه نیز مستعمل حفده کلکور کاوبده -

حفظه - بفتحتین نرشتگانی که محافظ بنی آدمند -

حقه - بالضم ظرف چوبین خرد بود و منبش تنگ بود و اکثر نزد عطاران باشد و بر بازیگران نیز بود و الحقة بکسر الحاء شتر سه ساله -

حقنه - بالضم دارو در دبر چکاندن برای اسهال

حقیقه - علم و یقین و گرانیه چیزی که بازداشتن نگاه داشتن آن بر تو واجب باشد و حقیقة الامر ما یصیر الیه حق الامر و وجوبه و یقال بلغت حقیقة ما تحت هذا الامر ای بعین شانه کذا فی التاج اما در اصطلاح صوفیان حقیقت ماهیت را گویند یعنی چیزی که بر آن

چیزی دیگر ست وآن هیولی ست وهم بدین معنی گفته اند حقیقة کل شئی هو الحق وبعضی میان حقیقت وماهیت فرق میکنند وشارح کتاب گلشن راز نوشته که حقیقت ظهور ذات حضرت حق جل وعلی ست بی حجاب تعینات ومحو کثرت موهومیت در اشعهٔ انوار ذات -

حکایه - سخن گفتن -

حکمه - بالکسر استوار وزبان دار مرد از نشانیست

حکومه - بالضم قضاء -

حله - بالضم ازار ورداء وبالکسر وقیل بالفتح نام قبیله ومقام ومنزل ونیز نام شهریست کذا فی القنیه والتاج -

حلبه - بالضم شمبلیت که اهل هند منتهی گویند

حلقه - مجلسی که مدور نشسته بوند وحلقهٔ زر ونقره واشال آن وحلقهٔ زلف خوبان -

حلیه - بالکسر آرایش وپیرایه ونیز بمعنی صورت آید چنانچه در خطوط می آید فلان حسن الحلیة بشریا وزنی که ضرب المثل بود در شهوت

حلیمه نام زنی که حضرت صلعم را شیر خوارنیده -

حماه - مادر زن وگوشت ساق -

حمامه - کبوتر -

حمایه - نگاهداشت از بدی وپناه -

حمالة - بالتشدید زن بارکننده -

حمدونه - بالفتح بوزنه کذا فی القنیه -

حمره - سرخی ونام مکحل وهم علم رمل -

حمیه - معروف ونگ -

حنه - زن مرده کذا فی التاج ونیز حنه زین آن پوستی ست که اسپان را بدان پی میکنند یا خام می پیچند -

حنجره - نای گلو -

حواه - بالفتح والتشدید غربال کذا فی القنیه -

حواله - معروف یعنی نقل ودین از ذمه خود بذمه

حوالیه - بالام مفتوح وبکسر لام خطاست یعنی گرد بر

حوصه - دکان خباز -

حوصله - بفتح کم وسوم وچهارم لازم عرض کذا فی الملتقط وبمعنی همت نیز مستعمل ست -

حیه - بالفتح مع التشدید مار نر ماده وگشودن دره

حیاضه - بالکسر حلقهٔ تنگ اسپ -

حیله - بالکسر مکر ودغا وچاره -

حیوه - زنده شدن وزیستن وزندگانی -

فصل فی الفارسی

حریر سینه - بالچهارم موقوف یعنی نرم سینه -

حریف آب ندان یافته - ای حریف معرفت وکیف یافته کذا فی القنیه -

حصن فیروزه یعنی آسمان ونام شهری وقلعه

حصار فیروزه - آسمان -

حلقهٔ سفره - آن حلقه ها که در کنار سفره میدوزند

حواله گاه - مقام تفرج که گرد بر گرد شهر باشد باطراف کوه وآب -

باب الیاء

فصل فی العربی

حابی - نزدیک -

حافی - مبالغه کننده -

حاکی - حکایت کننده -

حالی - بزیور آراسته -

حامی - حمایت کننده و نگاهبان -

حاوی - بارگیر کذا فی التاج و بمعنی ماهر نیز مستعمل است

حبابی - بالضم نام کوهی است کذا فی معظم و بالفتح چرک

حبشی منسوب بسوی حبشه و ایشان سیاه میباشند بدین مناسبت هر که سیاه میباشد او را حبشی خوانند و هم بدین معنی در اصطلاح یسحاق سیکبار را گویند که آن سیاه میشود -

حبلی - زن باردار -

حجر الحبشی - جنسی ست از سنگ که در زمین حبشه باشد رنگ وی سبز باشد و چون او را با آب بسایند مانند شیرابی از وی بیرون آید و آن آب تیز بود چنانکه زبان بسوزد خاصیت آن آب آنست که بلغم را که در معده جمع شده باشد ببرد -

حسینی سید منسوب بامیر المؤمنین حسین علیه السلام و نام پرده سرود حسینی هستی -

حمی - بالکسر بالف مقصوره مرغزارها -

حواری - بالفتح یار و هم بدین اصحاب عیسی را حواریان میگفتند که ایشان یاری میدادند عیسی علیه السلام و قیل الحواری الناصح و اصله الشیء الخالص

حواشی جمع حاشیه -

حی - نام خدای عزوجل و زنده و نام قبیله کرم از شب باشد و گیاه تر و تازه -

فصل فی الفارسی

حامل وحی - جبرئیل علیه السلام -

حجاب ظلمانی - یعنی شب -

حجاب کحلی - یعنی ابر سیاه و آسمان و غبار

حرامی - راهزن که بتازیش قاطع طریق گویند و نیز آنکه حرامزاده باشد -

حرفگیری - یعنی عیب گیری و عیب گیر هستی -

حسن عاریتی - یعنی آن خال که از موم بروی عروس نهند و هر آرایش که غیر حسن ذاتی باشد -

حسن میمندی - نام وزیر سلطان محمود سبکتگین

حصار پولادی یعنی آسمان اول را بدین سبب میگویند کذا فی الملتقط و نیز آسمان اول را پولاد دست و نیز هر حصاری که سخت و لافتح باشد -

حصین هزار آویخی بمعنی حصار هزار آویخی آمده

حق گوی - باکاف دو واو فارسی نام پرنده که تمام شب بشاخ درخت آویزان حق حق گوید و چون روز شود مخفی گردد و کس نه بیند و آخر شب از دهن وی یک قطره خون بچکد -

حقه بازی - بازیگری و چشم بندی -

حکم اندازی - درست اندازی و حکم اندازی هستی

حلالی - با یاء فارسی صیغه ست که بتازیش مصطکی خوانند کذا فی القنیه و نیز بمعنی حلال زاده و حلال هستی

یعنی حلال بودن نیز آید۔

حلقه بینی - بالفتح با جیم فارسی زلیبائی که بیک حلقه باشد و آنرا بهفت رنگ میکنند گذانی۔

حنی - بکسرتین با سوم فارسی همان حناتاریست که با لاله نیز میخوانند۔

حوض ماهی - یعنی برج حوت۔

کتاب الخاء

الخار شعر الاست یعنی موی بن بحساب ابجد

باب الالف

فصل فی العربی

خیام - خیمه پشمینه۔

خضرا - قصریست عظام بشام و سبز رود در تاج گفته است خضر اسیاهی که سیاه نماید از بسیاری آهن و نیز آسمان را گویند۔

خطا - شهریست از ترکستان زمین مشک خیز منسوب بخوبرویان و شاهدان و ضد صوابست۔

خفا - بکسر کلیم و بفتح پوشیدگی۔

خلا - خالی شدن و خلوت شدن از آسایش

خط استوا - نزدیک حکمای صدحیلی ست موهوم در وسط اسمار که یک سر او بقطب شمالی و سر دیگر بقطب جنوبی پیوسته است و دور سر اقلیم خط استوا دیگرست و چون آفتاب بغایت درجات که وقت استوا ست میرسد سایه پنهان میشود و بلکه اثرش نماند و ارتفاع آفتاب در استوای او از ان اقلیم تا آن خط استوا بود و چون آفتاب بدان خط رسد روز برابر گردد و از پس آن آفتاب را ارتفاع بگیرند بلکه زوال خوانند هر چند درجات آفتاب در روشنائی افزاید از ان بزمان و قدری بشتری نیز بتدریج در کاسب دنیاوی نقصان پذیرد گذانی الموائد۔

فصل فی الفارسی

خاتم گویا - یعنی دهن شاهدان و شاعران

خارا - سنگ سخت و شب و هی از جواهر قیمتی ساده و مخطط با غدد و نقر بعضی خارا آید با قسام الف گذانی شرفنامه و در زرنگو یا گفته است جامه آهنی که آنرا صاحبی گویند و گفته اند خارا عنابی جامه مخطط و خارا شتری همان عنابی ست۔

خال عصا - گناه گذانی القنیه۔

خانقاه بالا - آسمان و ملاء اعلی۔

خاونون دها - ای شمشصد و چهار و پنج۔

خانه خدا - خداوندخانه گذانی المنتظم

خدا - بالضم فارسیان اطلاق این لفظ تنها بر خداوند تعالی کنند بندگی شیخ واحد سه بینند مؤید که اکثر محل و اهل فارسی دال معجمه بوده است که ایدون بدال مهمله میخوانند مگر لفظ خدا که تنها بنام خدای جل جلاله و بهیت و حضرت امیر شما الله یا بحکیم کرمانی بدال مهمله میخوانده اند فاما چون مرکب مستعمل باشد مثل خانه خدا و کدخدا و دولت خدا آن هنگام اطلاق آن بر غیر خدا هم کنند و معنی آن خداوندخانه و خداوند دولت بود۔

خرگاه مینا - آسمان -
خرمن گدا - گدائی که در خرمن گدائی کند -
خسرو زرین عطا - آفتاب -
خم بدهد پشت کمان را - ای معامله را در کمان اندازد کذا فی القنیه -
خرم فضا - آسمان -
خود حاجت نبود آنجا - باواو معدوله یعنی در مقام توحید بجائی رسانیده که ذکر الله قائم مقام خداشده و بذکر حق مانوس گشت کذا فی الموائد -
خودنما - باواو معدله یعنی سر خود پرست و تکبر -
خولیا - باواو فارسی چیزیست که او را هوس تصرف کنند و مانعی نباشد و بیوانه مزاج و مانخولیا -
خنیا - بالضم سرود و عیش یعنی شادی خنیاگر مطرب -
خوان یغما - یعنی خوانی که کریمان فراز کنند و صلای عام در دهند و آنرا خوان کرم هم گویند -
خوشما - باواو معدله و باواو فارسی نیز آید خنکی که بنا بر پیش طبعی خورند و نیز خوش -
خیمهٔ خضرا - یعنی فلک کذا فی الموائد -

باب الباء التازی

فصل فی العربی

خایب - نومید -
خراب - ویرانی و در شرفنامه گفته است خراب ویران و دست خالی -
خصب - فراخی سال -
خصیب - زمین بسیار غله و سال فراخ -
خصی الکلب - بیخ گیاهی ست با هیدگی زوائد آمده و دنبه ایضا که گیاهی ست مانند خصیة الثعلب
خصیة الثعلب - گیاهی ست شاخ مربع و برگ کرده دارد المشهور به ثعلب مصری و هندوی سیاه بود گویند اقسام میباشد قسمی که دنبه تخم ست در آغاز اول گرم تر و یبس و قسوی عصب و قسم که تخم سیاهی دارد در دوم گرم و تر و جهت امراض سوداوی موثر و آنکه بخیش مدور بقدر جوز و سرخ و اندرونش سفید با لزوجت ست در دوم تر و بغایت یبس و آنکه تخم او شبیه بکتان میباشد در سوم گرم و یابسست قضایه مرور سخریک یا دو قوی -
خضاب - رنگ -
خطاب - بندگی یعنی هر آنچه حاضر سخن گوید چنانچه تو و شما و در استعمال فارسیان چون صاحب یکی را خطاب کنند یا بر و لفت شود گویند فلان چنین خطاب یافت -
خطیب - سخنگوی مردمان -
خیر الشباب - جامهٔ سپید -

فصل فی الفارسی

خاتون عرب - یعنی کعبة الله -
خاتون خرگه سنجاب - کنایه از ماه و آفتاب
خاک و آب - یعنی قالب بشر -
خر رباب خرگه آباب یعنی آن آلت چهبین که بر کاسهٔ رباب و امثال آن بود و تارها بر وی
خرگه سنجاب یعنی آفتاب -

خلاب - بالفتح زمین نمناک که در آن پا بلغزد
خلبه چوب - بفتحتین با جیم فارسی چوبی که ملاحان بدان کشتی برانند بتازیش مردی لکبر خوانند
خمب - خم بزرگ -
خنب - بالفتح صفه -
خواب - با واو معدوله و نیز با واو فارسی آید نقیض بیداریست و نیز آنچه در خواب بیند و بشود که معبر آن را رویا گویند -
خوراب - رسنی که لنگر کشتی بدان بندند
خوشاب - مروارید درخشنده و آبدار
خیراب - با یای فارسی موج آب -

باب الباء

فصل فی العربی

خرابات - بالفتح طرب آباد و می خانه گدائی شرفنامه اقول این جمع خرابه است و معنی لغوی آن خرابه است و جای پریشان و طرب آباد و می خانه را که خرابات میگویند بدین که در دیار اسلام اکثر این هم خارج آبادانی شهر میباشد قیل مشدد و هم مخفف فی الاستعمال یعنی صفت مبالغه و معنی آن بسیار ویران کننده است و طرب آباد و می خانه را که خراب میگویند هم بدین که آن خراب کننده مروانست -
خرافات - بالضم سخنان ناخوش و پریشان و خرافه واحد این ست گذا فی شرفنامه و در صراح مذکور ست خرافات حکایت شب و خرفه نام مردی پیری زده که ازان حکایت میکردی و حکایتی که باور نمیداشتندی گفتندی هذا حدیث خرافه و فی الحدیث و خرافه حق و در تنبیه مذکور ست خرافه بالضم سخنان شیرین خوش خرافات جمع ست -
خربیت - بالفتح والتشدید راهبر و استاد -
خطوات - بفتحتین بسیار گام نهادن -
خفقات - بالضم ناگاه مردن -
خفت - بالفتح آهسته سخن گفتن و نیز کردن و سخن نرم و آهسته -
خفیات - بالفتح جمع خفیه یعنی پنهان شده -
خفوت - مردن و فرو افتادن آواز -
خلوت - جای خالی و بالتحریک مرد دروغ گو و فریب دهنده -
خوات - بالفتح والتشدید نام مردی از انصار که باز فی روغن فروش گاه خود کرده بود در عهد دولت حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم و زن اشغل من ذات النحیین در باب آن زن مذکوره بود
خیر الحرکات - یعنی نماز -
خیر السکنات - روزه -

فصل فی الفارسی

خانون کائنات یعنی کعبة الله و نیز کنایه از فاطمه زهرا رضی الله عنها -
خایت - بروزن زاغ غلیواز گذا فی التنبیه

خاریست - ابر امر موقوف آنچه از زبان
و امثال آن گویند که دیدی کشت نروید
موافقت راهندش باید خواند -

خاریشت - بابا موقوف دیدی خاری
دانوی خرنده که پشتش مانند دگ خاری
تیز دارد و هندوستانی نامند و نیز موجود است
که هندش کتهل نامند -

خاز زمانه باخر حاست - یعنی هر تنگی را فراخی ست
و هر عسری را یسری ست -

خاک بست - [illegible]

خاک و باد بست - مثله -

خاک خفته - کنایه از خاک پوش -

خانه بست - دیدی -

خراج مرد طالب میکند بست - یعنی [illegible]
و شیری بچه ی خود طلب آید است از مصدر [illegible]
قند و نبات است طلب خلق میکند -

خرگاه گاه داشت - احسان -

خرد و خط بست - یعنی عقل و دانش بهم [illegible]

خروس نگرفته شغل بهم کرد گفت - یعنی [illegible]
شد و پیشه باید آموخت کذا فی المواد -

خسرو هشتم بشت - آنحضرت رسالت پناه
صلی الله علیه وسلم -

خسرو سیارات - آفتاب -

خشته - معروف و نیز [illegible]
خدائی که خشت خام کرد و خشت پخته کرد

برابر قرص و نان تنک که بر سیخ مرده می بخشند -

خشت خشت - صدای جامه که نو پوشیده باشند -

خشک سال آفت - این همان -

خط ارده پشت - آن خط که در میان پشت
اسپ بدان زنند کذا فی اللغته -

خفت - بالضم خسپیدن و خفتن و امر آن
یعنی در خواب شو کذا فی اللغته اقول امر بلفظ
ماضی نیامده است مگر همین و یکی دیگر سفت و اما چه
این هر دو ماضی را مضارع تو میفی بنا میشود تا امر
ازان برگیرند چنانچه گفت و رفت را گویند و
رسیده آمده است پس امر آن بحذف دال که
علامت مضارع است در فارسی بنا کرده می شود
اگر گوئی جفت را مضارع آمده است گویم لا نسلم
که این مضارع آنست بلکه مضارع این همین
آمده است لیکن بقدرت این هر دو را مضارع
بنای استقبال کردند بزیادت دال پس امر آن
بحذف دال ضرورت بلفظ ماضی باشد -

خواجه گریبان چه آئی گرفت - اول نوری
حاصل کرد و قبیل آنی دل دست بگریبان عقل زد

خواست - با واو معدوله خواستن یعنی مال کذا
فی اللغته و نیز ماضی خواهد یعنی مصدر آن هم
آید چون با فاقت ذکر کنی چنانچه گوئی خواست
خدا بر بین بود یعنی ارادت او -

خود بیست - یعنی خود بین و متکبر -

خوست - با واو معدوله جزیره و مالیده و راه

خیره دست - مردم سرکش -

باب الجیم
فصل فی العربی

جباج بضم زدن و تیز دادن -
خریج - عیش خوش -
خرج - معروف -
خراج - انچه در زمین خراجی لازم آید و خراج سرگزید -
خروج - بالضم بیرون آمدن -
خلیج - چیزی که از جوی بزرگ باز کشند و پاره از رود یا کذا فی التاج و در شرفنامه میگوید شاخی از رود که طرفی از رود کاویده آب برند بهندوی آنرا دونگ گویند -
خیشنوج - بالفتح پنبه دانه کذا فی التاج -

فصل فی الفارسی

خفج - بالفتح آن گرانی که بخواب مردم را فرو گیرد قیل با سوم فارسی هندیش اچهامه نامند و در زفانگویا بمعنی دیو ستبنه گفته است -
خشکانج - بالضم فارسی خشک گوشت یعنی آنکه از نزاری گوشتش بر استخوانی چسپیده باشد و از وی بوی خوی آید تبازیش خمیر خوانند کذا فی القنیه -
خسرمج - بالفتح و ضم میم رنگی از رنگهای اسپ کذا فی زفانگویا -
خرد تاج - اصاحب جزو و پیشوا و معظم -
خفرج - بفتح یکم و ضم سوم سبزه ایست ترش خورونی تبازیش بقله الحمقا گویند و هندساگ گونیا
خلج - بالفتح دو رنگ که تبازیش ابلق نامند -
خنج - بالفتح ناز و طرب و نفع -
خوج - گلنه مرغان -

فصل فی الترکی

خچ - جانوریست کذا فی زفانگویا -
خروج - بالضم با واو فارسی خروس -
خفج - بفتحتین همان خفج که گذشت -
خلج - بالفتح نام ولایتی از ترکستان زمین و نیز اصلی ست ترکان را -
خوج - بالضم نام گلی که آنرا تاج خروس نیز گویند و نیز گوسپندی که کودکان بران نشینند و سواری کنند و آنرا شکل و ساک و غرم و قوچ و قچ هم گویند

باب الخا
فصل فی العربی

خالق الاصباح - پیدا کننده صبحها -

فصل فی الفارسی

خواجه مساح - یعنی حضرت رسالت پناه صلعم والمساح کثیر الخیر -
خنجر صبح - سفیدی صبح و آفتاب -

باب الخاء
فصل فی العربی

خاخ - روضه ایست در میان مکه و مدینه -
خط الشیخ - یکی از اجناس خطوط است -
خلخ - بفتح یکم و با دوم مشدد و ضمومی نام شهری

از ترکستان زمین وزیر ولایتی ست مشک خیز منسوب بخوبرویان کذا فی شرفنامه و در لسان الشعراء مذکور ست

خلخ بوزن فرخ نام شهریست در ملک بالاست خوشبو و زعفران خیز

خنوخ - نام اوریس پیغمبر علیه السلام -

خوخ - شفتالو -

فصل فی الفارسی

خوشه خرخ - برج سنبله والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب

باب الدال
فصل فی العربی

خالد - نام قرابت دار حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم پسر ولید و نیز نام پدر یحیی برمکی که صاحب فضائل و مکارم بود کذا فی شرفنامه و در اقامات ست که این کارکن امیر المؤمنین منصور علی بن عبد الله بن عباس بود و او را خالد برمکی میگفتند و نیز نام طبیبی که قریب عهد حضرت رسالت علیه السلام بود و حق مختار او حضرت صلی الله علیه وسلم فرمود مرسبا یا بنت نبی اضاعه قومه لکن او نبوت خود را ظاهر نکرده بود و در دنیا و قصه او چنان بود که او با قوم ساکن بود در بلاد عدن پس بیرون آمد آتش عظیم در مغاره پس باغات و زراعات و مواشی و جز آن سوختن گرفت پس قوم او توجه بدو کردند او بعصای خود آن آتش را زد تا آنکه باز گشت آن آتش در آن مغاره پس گفت مر اولاد خویش را بخوانید او را بعد سه روز نام را اگر بیش از سه روز آواز بیرون آید و نیز دیس هرگاه در آید در آن مغاره صبر بکردند قوم او دو روز و شیطان وسوسه کرد با ایشان اطاقت نماندگان بر وند که او هلاک شد پس ندا کردند پس بیرون آمد از مغاره و او را از زیر آواز دو سری حامل شد پس گفت فعتموني و اطیعتم قولی و تبینتی بازخبر موت خود کرد و گفت مرا قبر خواهید و بر قبر من انقب خواهید بود تا چهل روز قطیع غنم که مقدمه او خبری دمیده باشد خواهد آمد چون مقابله قبر او کس بایستد پس آن قبر را بکاوند تا او بخفته و خبر دهد ایشان را اما جوال برزخ و قبر از یقین و ریبت پس منتظر بودند تا چهل روز آن قطیع غنم و پیش آن قوم باستاد و بر سر قبر او پس خواستند مومنان قدم او که بکاوند قبر او را و ایشان یاد آوردند سبب جهالت خود که ما را اعانت خواهد خواهند گفت اولاد میوش القبر انقرض بعده چون دفنه او را نبود بخ سالت صلعم آوردند آن نشان شد چنانچه بالا گذشت و او را خالدین سیان می گفتند و این قصه در قیصری مسطور ست

خبث الحدید - ریم آهن -

خد - بالفتح رخسار -

خضد - عود رطب و یابس -

خفد - مرد تیز رو کش در راه -

خلد - بالضم نام بهشتی و جاودان بودن کذا فی المتاج -

خود - مرد جوان نیک خلق -

خیر البلاد یعنی مکه و مدینه و بیت المقدس

فصل فی الفارسی

خاور - جانور بزنده و در غایت شهرت که آنرا خلیو نیز گویند کذا فی شرفنامه و در فرهنگ مولانا فخر الدین کما نگرند کورست که بازرا گویند و در فرهنگ نامه اسدی طوسی ست خاور بدان جهت زغن یعنی کویل و آنرا خراو نیز گویند بزیادت الف اقول وفیه نظر زیرا چه تفسیر زغن بکویل یافته نشده

خاکی نهاد - آنکه خلقتش از خاک بود یعنی متواضع نیز آید -

خاسپید - بادوم فارسی که آن تخم ست نام داروئی کذا فی شرفنامه و در قنیه میگوید داروئیست که آنرا باداورد گویند بتازیش شاه مهندوی و هماما گویند -

خاک شد - باکاف موقوف بمعنی خوار شد -

خاک و باد شد - خوار و ناپدید شد -

خانعود - بانون موقوف و عین مفتوح خانه مرتفع

خانه باد - یعنی میزان و دلو و جوزا -

خانه صیاد - یعنی کارد صیاد -

خاکی کند - ای بندگی و خدمتگاری کند -

خجند - بالضم نام شهرے در بلاد ماوراء النهر -

خداوند - یعنی صاحب و بزرگ -

خراد - بالفتح والتشدید نام بادشاهی که بدانش منسوب بود کذا فی القنیه و در شرفنامه میگوید نام مهلوانی ایرانی و بالفتح مع التخفیف غلیواز و نیز زغن یعنی کویل کذا فی القنیه

خاور - بالفتح گل که بتازیش طین خوانند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا میگوید توده گل و خرد بالضم صندبزرگ -

خرومنه - دانشمند و عاقل و دانا -

خرسند - بالضم قانع و آنکه همیشه خوش بود و در قنیه یعنی خوش و خوشنود مندرج ست -

خرداد - بالضم مدت ماندن آفتاب در برج جوزا که فارسیان بکیاه گویند و هندش اسارنه گویند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا مذکورست هفتم روز

خرد بر راه طبع آید - ای خرد از نفس پرورش

خرند - بفتحتین گیاهی ست مانند اشنان -

خطش بر آفتاب قلم راند - یعنی سوئے بر رخسار وی دمید

خم دهد - یعنی کر شود و صندغم بدهد -

خم ندهد - یعنی زور دفع نکند و نتواند کرد -

خم لاجورد - بالضم آسمان و نیز خمی که ازان لاجورد

خود - بمعنی او هم آید کذا فی شرفنامه اقول خود لفظے لازم الاضافه است و مضاف او اکثر اوقات محذوف می آید چنانچه در عربی لازم الاضافه است و مضاف الیه او محذوف آید و لفظ خود صند غیر ست معنی زیرا چه چون میگوئی فلان او آن خود ست معنی آنست که از آن غیر نیست و مضاف او نفس ست چنانچه تو گوئی فلان بذات خود قائم و چنانچه گوئی با خود او را دانی شاید یعنی با ذات خود

نمی شماریم وعلی هذا فقس اما در اینچنین محل معنی بلکه ظاهرست وجائی که میگویند خودی خود را دور کن یعنی خودبودن نفس خودرا دور بکن ودوا بسته -

خود - با واو فارسی کلاه آهنی که بهنگام جنگ بر سرش نهند -

خورد - با واو معدوله اکل کرده وخورش از طعام ومیوه وچیزآن وخوردن وریزه کذا فی شرفنامه وفیه بمعنی ریزه ریزه کرده آمده است چنانچه گوئی بشکست وخورد یعنی شکست وریزه ریزه کرد ونخورد

خورد ومرد - با واو معدوله وسیم مضموم یعنی ریزه ریزه وورتاج مصادر ترجمه بتکسر خورد ومرد ای شکستن مندرج ست -

خورشید - با واو معدول ویا فارسی آفتاب مقدار مساحت وی صد وشصت بار چند جرم زمین ست چون شب زیر زمین رود زمین بالای وی چون روز می باشد فرانیزی مخ نیز نام مردی ونام زنی معشوقه جمشید که قصه آن سلمان نبشته است -

خوشه در گلو آورد - یعنی پخته شده وقریب وقت درو رسید -

خوشید - با واو فارسی خشک شده وکرده وخشک کردن وشدن -

خونده - تند کذا فی شرفنامه ونیز بمعنی خداوند آید چنانچه گوئی خنده گار ای خداوندگار -

خون دل در بن ناخن آورد - یعنی خون دل خورده وقبیل سینه خود خراشید -

خوبد - با واو معدوله مختصر خواهد ودر دیوان سوزنی در اکثر محل ست

خوید - بالضم کشت زار جو کذا فی شرفنامه اقول خوید در ختان خام جو را گویند -

خیمه زد - یعنی فرود آمد ومقیم شد وتردد کرد ولشکر کشید -

خیمه کبود - آسمان -

خیزم چون باد - ای بطوان برخیزم وشتاب خیزم کذا فی القنیه اقول معنی اول از انفاظ نمی خیزد مگر آنکه ازین باد باد گرد مراد باشد -

خیمه بصحرا زد - ای لشکر گهی کرد -

خوی از نعل روان شد - ای شرمنده شد ومشقت کشید -

خیر باد - با راء موقوف انفاظ وداعست -

خوشک آورد - با واو معدول وکاف موقوف یعنی آورد خوشکه کذا فی زفاگویا -

باب الذال
فصل فی العربی

خافذ - زعفن یعنی گویل وآنرا خراونیز گویند بزبادت راء مهمله چنانچه در فرهنگ اسدی طوسی مسطورست وفیه نظر کما مر خراز بالقنیه غلیواز ونیز زعفن یعنی گویل کذا فی القنیه وفیه نظر کما مر

خط بغداد - نام خطی از خطوط جام جم ودر قنیه بمعنی پیاله لبالب ست -

خفیف الحاذ - آنکه او را اهل و عیال نباشد
خندیدن - بالکسر طویل -
خواندن - بالفتح آمدن در وقت غیر معلوم -
خوردند - یعنی دو از دهم روز از ماه -

باب الراء
فصل فی العزبی

خاسر - زیانکار -
خاطر - آنچه پیش دل آید بیرے یا کاری -
خالی السیر یعنی تهار دو چون با دو اسپ یا بیشتر
خبر - بالفتح آگاهی و بالضم دانش -
خبیر - آگاه و دانا -
ختار - بالضم پاک کردن کشت و باغ از گیاههای خودرو کذا فی شرفنامه و بالفتح مع التشدید فریبنده کذا فی التاج -
ختر - غدر -
خثر - لبن -
خدر - حیران و سست و کاهل -
خریر - آواز شور شراب و باد و گل
خز - بالفتح و با خر مشدد و گل سخت تر و تو بود و گل کذا فی شرفنامه و در تاج بمعنی تمر اخ است
خس الحار شمار کذا فی بعض الطب -
خسر - زیانکاری و پدر زن و پدر شوهر و معنی آخر از شرفنامه -
خضر - سبز و نام صاحب موسی علیه السلام و در نبوت ایشان اختلاف ست و در ولایت

شبهه و شک نیست و ایشان را خضر بدان میگفتند که هر کجا که می نشستند سبزی شدے بدین سبب که ایشان آب حیات نوشیده بودند -
خطر - بفتحتین قدر و عظمت و شوارے و رسن که در میان نهند تا چون در چیزی گیرند بمنزله تیر انداختن و گوی و چوگان باختن و امثال آن کذا فی شرفنامه و در تاج بمعنی منار است چنانچه گویند هذا خطر لهذا ای مثله و نیز خطر اشراف بر هلاک و در شرفنامه بهمین معنی راه شواری بیان کرده است اما ازان معلوم نمیشود اگرچه این هم نوع دشواری ست -
خطیر - دما - و مانند پیزی و مرد می با قدر کذا فی التاج
خلیع العذار - اسپ بی لگام و شتر بی مهار رها کرده و روان شده و مرد کوسه -
خمر - می یقال ما عنده خل و لا خمر ای نیست و انچه شراب حادث گردد کذا فی شرفنامه و بالکسر انچه بدان خمیر کنند و بالفتح مع التشدید می فروش -
خمیر - بالفتح مایه خمیر نان بوسیده و آرد شسته -
خنجر - دشنه و در شرفنامه مذکور ست و نیز بمعنی روشنائی آتش و ماه و خورشید آن آید و بدین معنی تیغ و شمشیر تر آمده است و در بعضی لغات بمعنی فرمانروای هندو می آمده است -
خنصر - انگشت خرد -
خیر - نیکو و مال و در قنیه بمعنی اسپ مسطور ست

خیار - چیزی برگزیده و میوه معروف - بست

خیبر - بالفتح نام قلعه معروف فی التاج اسم موضعی

خیتعور - بالفتح لعاب آفتاب و سراب کذا فی التاج و فیه ایضا لعاب الشمس مانند یکی از هوا فرود آید و یقال لعاب الشمس السراب و در صراح مذکور ست خیتعور را نچه بر یک حال نماند و نباشد چون سراب و غیر آن

فصل فی الفارسی

خاک در - ای مقیم در -

خارخار - با سوم موقوف یعنی تعلق باطن و خلجان و خاریدن اندام و امر آن که خاریدن و خارونده -

خاربیحر - پنجم فارسی حادثه -

خادم بیحر - زحل -

خاکدان غرور - با سوم موقوف یعنی دنیا -

خاکسار - با سوم موقوف نکه جایش صف نعال بود و خوار و کمزور و الوده و فقیر -

خاکستر - انچه از بیزم و غیر آن بعد از سوختن بماند هندش راکه نامند -

خانه بدش در - بفتح دال یعنی دنیا باعتبار جهان ست -

خانه شیر - پستان بایاء فارسی موج اسد -

خانه گیر - گیرنده خانه و خانه را گیر و بمعنی بازی چهارم نزد و آن هفت بازی اند یکم فارد و دوم زیاد و سوم ستاره و چهارم خانه گیر و پنجم طویل و ششم هزاران که آنرا هزار و ده هزاران نیز گویند - هفتم منصوبه -

خاور - مشرق و نیز مغرب را گویند کذا فی شرنفا و در قنیه مذکور ست خاور مرکب ست از خار معجمه و را مهمله ساکن و واو و برای عطف یعنی خر که بتازیش حمار خوانند -

خبیر - بمعنی سنجیده باشد -

خثنبر - بفتحتین مرد مفلس که بتوانگری لاف زند -

خجیر - بکسر اول مرد خوب و زیبا و جمیل و خوش صورت و صاحب حسن -

خدیر - بفتح اول بمعنی حسن ست که خوب و خوبی و خوشدلی و خوش خلقی باشد -

خدیور - بکسر اول بمعنی خدیوست -

خدمتگار - مختصر خدمتگار یعنی خدمت کننده -

خدمتگار - بمعنی خدمت کننده آمده -

خر - بضم اول آفتاب عالمتاب کذا فی القنیه و بزبان پهلوی بمعنی خوشی و خوشحالی باشد و بفتح اول و سکون دوم معروف ست که اهل هند گدها گویند و کنایه از مرد گول و احمق و لاشعور و گل تیره و چسپنده و خرک طنبور و عود و قیچک و امثال آن و نیز کنایت از زن کنند کذا فی القنیه و الخر خریدن و فاعل آن در زفانگویا بمعنی کلان و لاشه مندرج ست

خراخر - بفتح یکم با دو متجانس آوازی که از گلو بی قصد برآید تا بازیش عطسه گویند و آنرا خراکان بالفتح بتشدید

خرخره - بفتح یکم و سوم و تشدید دوم و تعریف پیشه اول

خرگاه قم فخره قم و خرمن قم و خرگاه خضر کلهم یعنی دانه که گاه گاه گردها تاب بر آید تا بازیش ها که گویند

خریدار گیر - باشتم موقوف و هفتم فارسی آنکه هر کسی او را خریدن خواهد بتازیش نافقه گویند ضد کاسد کذا فی القنیه و فیز بمعنی خری و در کن و بگیر آید و فیز بمعنی خریدار بگیر -

خروار - بالفتح دو تنگبار جامه و جز آن و قماش که خر شدن تواند اهل این ست بعده بار شتر و ستور را گویند کذا فی القنیه -

خزر - بالفتح نام ولایتیست که طوطی از انجا نزید و شهد دران ولایت بسیار میشود و در قنیه مذکورست خزر نقجتین بازار معجم نام ولایتی ست از ترکان زمین که انجا مردمان سپید پوست باشند و دران زمین قندز میشود و خزران نیز گویند -

خزه وار و شیر - با دال موقوف و یا فارسی نام شهریست آبادان کرده اردشیر و اردشیر نام بهمن بن اسفندیار بود -

خزیر - بروزن سریر آن خاکستر که از پاک کردن دیگ و امثال آن باشد هندیش بھوبھل گویند کذا فی القنیه و در فرهنگ فخر الدین کماکر بمعنی آتش مذکورست -

خسر - بفتح اول و ثانی بمعنی تخم باشد و بضم اول پدر زن و شوهر -

خشر - بمعنی حشرات الارض آمده همچو مار و موش و امثال آن و هر جانور که خزند و بالد -

خسرو خاور - بمعنی آفتاب و نیز بادشاه زمین خاور یعنی بادشاه مغرب -

خسرو چهارم سریر - یعنی آفتاب -

خشک اغر - یعنی سال قحط -

خشکاب - بالضم نام علتی که تشنگی آرد و بخورد آن آب نرود و شکم کلان شود و بتازیش استسقا خوانند و هندی جلندهر گویند کذا فی شرفنامه و قنیه و در رشیدی لفظ خشک بوزن مشک با لفظ مار بوزن انزار استسقار را گویند کذا فی لسان الشعرا -

خشک سر - با کاف موقوف یعنی بیدانه مزاج و خلاف خشک و تر -

خشک و تر - یعنی لبک بد و قلیل و کثیر و بحر و بر

خشیشار - بالفتح مرغیست آبی کلان سر تیره گون

خشمشار - بالفتح و الضم فی الشین فی موضع الباء نیز آمده است کذا فی زفانگویا همان خشیشار مذکور یعنی مرغی ست تیره گون آبی سر سپید و بزرگ کذا فی القنیه -

خط محور - نزد یک حکیم در صد خطی ست موهوم که یک سر او بمشرق و سر دیگر بمغرب پیوسته و منقطع ست خط استوا و سیر آفتاب بروست کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست که خطی ست در فلک از جنوب تا شمال -

خط سپهر - همشله -

خط جور - نام اول خط جام جم ست -

خط ساغر - همشله -

خط نصف النهار - خط استوا -

خط کردار - فرمان خدای تعالی -

خط کاسه گر - نام خط ششم ست از جمله هفت خط جام جم -

خط گزار - کنایه از قلمزن -

خطر - بفتح اول بوزن سطر بمعنی قدر و منزلت و شان و شوکت و عظمت باشد و بمعنی آفت و دشواری و گرو بستن در اسپ دوانی و شرط در تیراندازی عربی ست و سمه را نیز گویند -

خلخال زر - بمعنی پای بزنجن آمده و کنایه از آفتاب هم هست نام شهریست مابین قزوین گیلان

خلافت مهر - بمعنی مهر خلافت -

خمار - بضم اول نام شهریست از ملک خطا و ختن منسوب بسنجو برویان و در عربی ملالت و کدورت و کلفتی باشد که از رفتن کیف شراب و غیره حاصل شود و بکسر اول مقنعه و روپاک زنان بفتح اول و تشدید دوم و ترازی شراب فروش

خنیور - بفتح اول و نهم بای فارسی پل صراط را گویند و قیامت را نیز گویند -

خنجر - حربه ایست معروف و بمعنی شمشیر هم آمده

خنجر زر - آفتاب و عمود الصبح

خنجیر - بالفتح بوی گوشت و حریر که هنگام بریان کردن آید و دود آن را نیز گویند کذا فی شرفنامه و در فرهنگ جهانگیری مرقوم ست

خنور - بالفتح آوانی مطبخ چون کاسه و غیره و امثال آن و کنده که بهندی کوهلی نامند و فیل بانان مشدد -

خنیاگر - بالضم با کاف فارسی مطرب و سراینده سرود -

خنک زر - آفتاب -

خنسار - جانوریست آبی که گوشت او خورده میشود

خوار - بالضم با واو معدوله ضد عزیز و آسان و شوخ و اندک و خورنده و نام مقامی ست کذا فی شرفنامه و در فرهنگ جهانگیری مرقوم ست نزدیک ری -

خواریار - با واو معدوله و را موقوف گندم و آنچه بخورند و مزه و خطه ایست نزدیک ری کذا فی شرفنامه -

خوارکار - مرد ستمگار و خواری کننده -

خواری خوار - دشنام دهنده -

خواجه بعثت و نشر - کنایه از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم -

خواجه سپهر - با دوم معدوله و هفتم فارسی شتری

خوان سالار - با واو معدوله طباخ و در صراح ترجمه عجاهن خوان سالار نوشته است و در صحاح و تاج اسامی معنی عجاهن طباخ گفته است

خوانسار - بالضم با واو معدوله و سین موقوف جوهند

خوالیگر - بالضم با واو معدوله و کاف فارسی طباخ

خوانچه سپهر - کنایه از آفتاب عالمتاب

خوانچه زر - بمثله

خودکار - خود غرض -

خورد - با واو معدوله آنچه بدان روز بگذرانند و نام کوشک بهرام ساخته نعمان بن منذر و هر چیز خوردنی بود از طعام و جز آن و امر خوردن و فاعل آن و آفتاب -

خوستار - باسین موقوف همان خواستار یعنی خواهنده وطلب کننده وخواستگار وطلبگار -

خوشین دار - باواو معدوله وشین موقوف اهل ماسکه ووقار وآسوده ومعنی اخیر از اصطلاح اشعراست کذا فی القنیه -

خون سیاوشان نگر - ای روشنائی مصبح وشفق کذا فی القنیه -

خوشه پرویز - برج سنبله -

خورده گیر - معنی عیب گیر وعیب گیرنده وسخن ناپسند بمعنی که چنین کار کرده گیر نشود است

خوشگوار - بضم کیم وچهارم فارسی باد وم معدوله بهر چه زود هضم شود وشیرین -

خوش نظر - بالضم باواو معدوله نام گلی است کالعل زرد وسفید بود وبهندش دهن تناری نامند

خوگر - بالضم بالکاف فارسی بمعنی مختصر خوگیر بمعنی آمیزنده والفت گیرنده -

خوگیر - بالضم همان خوگر -

خوی گیر - باواو معدوله آنچه زیرزین نهند

خیار - بالکسر میوه معروف که بتازیش قثاء وبهندکهیره نامند وقیل کاکڑی -

خیارچنبر - باجیم فارسی دارو نیست تلخ مسهل که بهند گرپالا والماس وبادرپورو وبادرکلکڑی گویند کذا فی زفانگویا وفی رطب حقائق الاشیاست درخت اورا بهند کڑوالا گویند وفی رشحه یمین الجوزه مسلوست وزن بهیڑه راگویند -

خیارشنبر - همان خیارچنبر کذا فی القنیه -

خیرخیر - بکسر هر دو خا میوده قثا ریک تا یک کذا فی القنیه وفی رشحه فنامه بمعنی شوخ شوخ مستوست

خیرگیر - بایا وکاف فارسی بفصل را موقوف وخیرگیر بایا وکاف فارسی نام بازی که کوهاموی نیز گویند کذا فی رشحه فنامه ونیز خیره گیر باوه کبوتر مست شاهین چون بینه نشاط کند او تمکین کند ونیز

باب الزاء المعجمة

فصل فی العربی

خبز - نان -

خباز - نان پز -

خز - بالفتح والتشدید نوعی ست از جامه ابریشمی

خزاز - موزه دوز وفز دوخته موزه کفش

خوز - نام ولایتی ست وصنفی ازم وم

فصل فی الفارسی

خارانداز - جانوریست از خزندگان کذا فی زفانگویا وبهند آنرا ساهی نامند وبتازی قنفذ گویند

خاز - ریم اندام -

خانه باز - آن مقام که اسباب کالای خانه در قمار وبازی دربازد -

خانه برانداز - یعنی خراب کننده خانه وخانه انداز بکسر

خایه ریز - بایا فارسی یعنی خایگینه نیز بفتحتین

خربز - بفتح یکم وضم سوم مخفف خربزه بهندی وقیل کیاهی ست مانند کشنان -

خربوزه خربهوز - بایا فارسی پرنده ابی

که بر روز نه بیند مبندش کار و چمگادر خوانند و
قیل جانوریست که بشب بیرون آید و در روز
نه بیند و آنرا شب پرک نیز گویند۔

خرخیز۔ بالفتح با یاء فارسی نام ولایتیست از
ترکستان زمین مشک خیز و آنجا آدمیان هایک
وزیبا و خوبان باشند کذا فی فرهنگ جهانگیری۔

خزر۔ بالفتح نام شهریست۔

خرقه در انداز۔ یعنی مخبر و شو و از خود بستن بدر
خرگواز۔ بالفتح با کاف فارسی مضموم چوب دستی
باریک که بدان خرزا برانند۔

خرگاه سبز۔ آسمان۔

خشک مغز۔ بالضم با کاف موقوف خلط

خط سبز۔ آن خط که بر لب آمده باشد و نیز آنچه
از عیب مرقوم بود کذا فی الاصطلاح۔

خفت و خیز۔ عبارت از بیقراریست کذا
فی الکشف و نیز کنایت از جماع است یعنی با یکدیگر
گفتن و نشستن و خواستن چنانچه نشست برخاست
و در قصیده نوشته خفت و خیز با سوم موقوف و پنجم
فارسی آهستگی۔

خوز۔ نام ولایتی منسوب بشکر و بایا نسبت خوزی
نامند۔ و آن قریب اسپاهان و بهاران را
سفید و اند مانند بهار موقان۔

خوشنواز۔ با واو معدوله نام ولایتی مابین
آبشار و بزرگ کذا فی شرفنامه معنی ترکیب
نوازنده چوب۔

خودی سوز۔ با دوم معدوله و ششم فارسی
نام آتشکدهٔ آذرآبادگان کذا فی شرفنامه
و نیز سوزندهٔ خودی یعنی دور کنندهٔ خودی و ام
آن یعنی خودی را دور بکن۔

خون رز۔ می انگوری۔

خیز۔ با یاء فارسی خیزنده و امر از خواستن
و نیز موج آب کذا فی شرفنامه و نیز مستی مایده کبوتر
وقت نشاط نر و الله اعلم۔

باب السین

فصل فی العربی

خامس۔ پنج۔

خباس۔ بالفتح مع التشدید غنیمت یابنده

خبس۔ بالفتح گرفتن از غنیمت بغایت

خس۔ بالفتح مع التشدید کوک و مردکوهی
و کاه ریزه ریزه شده و بهم آمیخته معنی اول
از تاجست و دیگر از شرفنامه و معنی اخیر در فارسی
مخفف مستعمل ست۔

خسیس۔ بالفتح فرومایه۔

خمیس۔ پنجشنبه و جامهٔ پنج گزی و لشکری
که پنج رکن دارد۔

خناس۔ بالفتح والتشدید دیو وسوسه کننده

خندریس۔ بالفتح می کهنه و گندم کهنه۔

خنس۔ بضم نکم و فتح دوم مشدد و مطلق
کواکب اگر بیند و بعضی کواکب سبعه سیاره اگر بیند
و بعضی پنج کواکب را گویند و بفتحتین خسته شدن

وبسپیش رفتن سر مینی۔
خنوس ۔ بضمتین پنهان شدن و پس چیز ماندن
خیس ۔ بالفتح غدر و بدعهدی کردن و بالکسر
بیشه و جای شیر درنده سوا اللہ اعلم۔

فصل فی الفارسی

خانهٔ ابلیس ۔ کنایه از مرد عیار و کاره
نیرنگ ست که از جانب چین آورند۔
خانهٔ دیس ۔ مارونع کذا فی زفانگویا۔
خدیس ۔ بالضم بایه فارسی کدبانوی خانه
کذا فی زفانگویا۔
خراس ۔ بالفتح آسیای بزرگ که بخر و ستور گردانند
خرس ۔ بالکسر جانور شبیتی درنده در غایت
شهرت که موهای تمام اندامش دراز و انبوه بود
هندش بهالو نامند۔
خرمگس ۔ بالفتح با کاف فارسی مگس سبز رنگ
که چون بر بریشن گوشت نشیند تباه کند و آنجا
فی الفور کرم افتد۔
خروس ۔ بالضم با واو فارسی بمعنی نر ماکیان۔
خس ۔ بفتح اول و سکون سین مهمله بمعنی
مردم ناکس و زبون و فرومایه و رذیل و بخیل آمد
و جانوری ست که بدن او شبیه بود بدانهٔ جوی
پایهای دراز دارد و بر روی آب می دود و نیز خاشاک
خنجر الماس ۔ کرانهٔ برنده نیم گداخته۔
خندروس ۔ بالفتح گندم رومی۔
خورده الماس ۔ ریزهٔ الماس۔

خورش دستاس ۔ با واو معدوله و اخر نون
یعنی یک مشت از حبوب بتازیش لوبه بالضم خوانند
هندش چهینگه نامند و دستاس آسیا را گویند و
حبوب جمع حب دانهٔ هر جنس که باشد کذا فی القنیه

باب الشین

فصل فی العربی

خروش ۔ معرب خروس بمعنی نامی۔
خشخاش ۔ کوکنار۔
خفاش ۔ بالضم شب پره۔
خموش ۔ بالفتح پشه۔

فصل فی الفارسی

خاردلوکش ۔ یعنی خار دست آهن که در راه
راه افتاده راهدان بکشند کذا فی زفانگویا۔
خارکش ۔ با راء موقوف و کاف مضموم سر موزه
که بتازیش جرموق خوانند کذا فی شرفنامه با کاف تفخیم
هیزم کش و هیزم فروش کذا فی القنیه۔
خاکباش ۔ با سوم موقوف ای متواضع و فروتن
و گرد آلوده باش۔
خامش ۔ مختصر خاموش۔
خام نوش ۔ با سوم موقوف و واو فارسی یعنی
خورندهٔ شراب آمده و نیز مراد آن بدان سبب که
خام بمعنی شراب هم آمده۔
خانه فروش ۔ ای خانه بفروش فروشنده و خانه
و کنایه از تارک دنیا و مجرد بود۔
خجش ۔ بالضم نام علتی ست همچو باد سنجان و یا کدو گرهی

وآماسی که بگردن مردم بهم رسد و درد کند و بریزش مخاط غلیظ دارد -

خدیش - بالضم بایه فارسی خداوند خانه و کدبانو کذا فی شرفنامه و در زفانگویا در تحت سین مهمله آورده چنانچه گذشت -

خراش - بالفتح خراشیدن و خراشیدن بناخن و جز آن و هر چه از آن متفق بود کذا فی زفانگویا و بتازیش سقط نامند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا میگوید خراش بالفتح نابکار -

خرکش - کشندهٔ خر و خر را کشیدن مسموع -

خرگوش - بالفتح بالسوم و بجای سوم فارسی جانوری شکاری چهار پایه که او را کوتیا پنیز گویند و رستنی ست از میان قصب البیر او تخم پیاز باشد بتازیش خرجوش گویند کذا فی زفانگویا

خرمنجاش - نام مبارز تورانی -

خروش - باواو فارسی خروشیدن بر سبیل احتیاط

خران شد علم بر سرش - ای خران متقاعد است

خس پوش - باواو فارسی پوشیدن بر سبیل احتیاط کذا فی شرفنامه و قیل پوشیدن حق بباطل -

خط جهان کش - یعنی تارک دنیا باش -

خط بر سر من کش - ای خطای من مگیر

خط در خط عالم کش - ای فرمان عالم محو کن

خلاش - بالکه خلاب -

خلاکوش - باواو فارسی مشغله و غلغله و غلبه

خمش و خموش - باواو فارسی همان خاموش

خندهٔ خرگوش - سادهٔ و متجانس مفتوح و بایای فارسی خندهٔ باستخفاف و افسوس -

خواب خرگوش - باواو فارسی یعنی تغافل و خفته ساختن -

خواجه تاش - یعنی خداوند خانه و نیز غلامان و چاکران یک خواجه هر یکی مر دیگری را خواجه تاش بود

خوش - باواو فارسی بمعنی خویشتن و خویش نامند و خوب و نغز را نیز نامند و نیز با در شهر بمعنی خوشه و خوشه گندم کذا فی شرفنامه اقول اما واو فارسی خوشیدن بود اما بمعنی خویش و خویشی و خوش باواو معدوله شاد و شنگ و طبع پذیر -

خون سیاوش و خون سیاوش - چوبی ست که جامهٔ سرخ با ان رنگند بتازیش عقم خوانند و هندیان نامند و در بستمیه آنست که افراسیاب سیاوش را کشته جایگاه خون او بر زمین ریخته شده همان نشان از ان مقام این درخت رسته و بمعنی شراب نیز آمده

خویش - معروف ست و قرابت دارد و در قتینه بمعنی خود و من مر قومست -

خیره کش - بضم کاف ای ضعیف کش -

خیش - با یا فارسی جامهٔ معروف و آن نوعی از پارچه و بافته کتان باشد و گویند جامهٔ پنبه آگنده کذا فی زفانگویا و این پارچه پنبه که آن با پشم و پنبه بهم بافته باشند و نیز افزار ی باشد بجهت زراعت کردن و بعضی میگویند آن چوبی ست

که برگردن گاو نهند و بعضے برانند که آن چوب را مانند که آهن بدان محکم سازند۔

باب الصاد و فصل فی العربی

خاص ضد عام۔

خالص پاک۔

خامص مرد لاغر میان۔

خصوص تنها کسے۔

خلاص بالفتح رستگاری و بالکسر آنچه خالص گردانند و آتش از جنس زر و نقره

خلاص بالکسر و خلوص بالضم آنچه بماند از روغن پس از گداختن و در صراح است خلص و خلوص کلاهها شادشدن۔

باب الضاد المعجمة

فصل فی العربی

خافض نام خدای تعالی و نیز فرود آرنده و حرف جار را نیز خافض گویند۔

خوض غور کردن در چیزی۔

خیاض بالکسر در رفتن در چیزی باطل۔

باب الظاء

فصل فی العربی

خبط آمیختن۔

خراط خقه گر۔

خط معروف یعنی خط کتابت و اصل وضع آن از زبان قاضی ادریس مهم است و ایشان از رجای نقل میکنند که در کرانهٔ آب نقش پای بعضے جانوران منقش شده بود صورت حروف ازان استنباط کردند میگویند واضع خط این مقله بود و الله اعلم بالصواب و نیز خط آسرا میگویند که آغاز مویها در عذار شاهدان برمی آید و این از قبیل استعاره است بروجه تشبیه و نیز نام مقامی که بنسبت کرده میشود و نیزه را سوے آن یقال رمح خطی۔

خاط آمیختن۔

خاط بالکسر شوریدن عقل۔

خمط نوعی از درخت اراک که میوه او را بخورند

خوط شاخ باریک یکساله و در فارسی مهتر و بزرگ را خوط میگویند و در فارسی بضم میخوانند۔

خیط بالفتح رشته۔

خیاط بالکسر سوزن و بالفتح والتشدید درزی

فصل فی الفارسی

خربط یعنی ابله گاوان۔

خوش خط یعنی خوب خط و آنکه خط خوب نویسد

خون ابط شراب سرخ۔

باب الظاء

فصل فی العربی

خظ مرد یکه جسم او مستر خی باشد۔

باب العین

فصل فی العربی

خادع فریبنده۔

خاشع آرامنده۔

خاضع - فروتنی کننده -

خداع - بالکسر نیرنگ و فریب -

خروع - بالکسر وسکون الثانی وفتح الثالث بید انجیر -

خشونة الطبع - ای عقل خالف ست کذا فی القنیه

خضوع - فروتنی -

خلع - بالضم طلاق بمال -

فصل فی الفارسی

خوریج - بازرفت محشر -

خردنا امین ست از طبع - ای عقل خالف ست از نفس کذا فی القنیه -

خسیس طبع - مردم سیر کن فرومایه -

باب الثاء المثلثة

فصل فی الفارسی

خایه مرغ - بیضه مرغ کذا فی زفانکویا -

خانه مرغ - آشیانه مرغ -

باب الذال المعجمة

فصل فی العربی

خائف - ترسنده -

خراف - بالضم والتشدید خف وآن کوسے نیم سوخته باشد که زیر چقماق نهند تا آتش زود در گیرد کذا فی القنیه

خرف - بفتح کم و کسر دوم پیر فرتوت کذا فی التاج و در قنیه میگوید حیوانی ست از حیوانات دریا که بتازیش الخفاش البحر خوانند نگهدارند تا مگس بگیرد

خریف - تیره ماه و باران تیره ماهی و از شیخ محمد خضری منقول ست که خریف مدت ماندن آفتاب در میزان و عقرب و قوس و آن فصل خزان ست و نیز بچه خرگوش را خریف گویند -

خزف - بفتحتین بازار معجمه خرمهره و سبو و سفال و اسقاط اظفار کذا فی الصراح و در بعض لغت طب بمعنی سپندان آمده است -

خسف - بالفتح بیرون آمدن گاه آب چاه و گرسنه و کمین و بزمین فرو رفتن و بزمین فرو شدن و ناقصان شدن -

خسوف - بالضم گرفتن ماه -

خفیف - سبک -

خلف - بس و خلف بفتحتین فرزند نیک -

خلاف - بالکسر نیرنگ و دیگرگون و نوعی از رشته بیدست که از شاخ او بزمین میرسد و آنرا بطرف آب آویزند تا مقدار بیست گز و نوعی را مشک بیگویند کذا فی طب حقائق الاشیاء و بمعنی مخالفت نیز آید -

خلوف - دم دهن -

خلیفت - راه میان کوه -

خوف - ترس -

فصل فی الفارسی

خال - ضعیف بشر -

خف - بالفتح رکوی نیم سوخته که زیر چقماق نهند تا آتش زود گیرد و بزبان گیاهی ست

نیک نرم که آن هم در تحقیق نمانند۔

باب القاف

فصل فی العربی

خارق۔ پارہ کنندہ۔

خارق و خاسق۔ سناق و تیرہائے کہ بہدف نرسیدہ باشد کذا فی القنیہ۔

خافق۔ لرزندہ۔

خالق۔ آفریدگار۔

خانق۔ کرانۂ شہر کذا فی التاج و در قنیہ بمعنی کوچۂ باریک ست۔

خرق۔ بالکسر جوانمرد نیکو خوی و کریم و بالفتح بیابان و سوراخ و بارگی۔

خرباق۔ بالکسر نام مردی کذا فی القنیہ۔

خرنق۔ بالکسر برادر مہلہل بچہ خرگوش کذا فی القنیہ

خلق۔ آفریدہ شدگان و درین ندکر و مؤنث و تثنیہ و جمع برابر ست و آفرینش۔

خلوق۔ بوی خوش کذا فی التاج و در شرفنامہ مذکور ست عطرے۔

خلیق۔ بالفتح باران۔

خندق۔ معروف۔

خناق۔ بالضم مرضیست کہ از غلبۂ خون حادث

فصل فی الفارسی

خاک مطلق۔ کرۂ زمین۔

خاک معلق۔ زمین۔

خریق۔ بفتح یکم و سوم سپندانہ کہ بہندی سرسون گویند۔

خرگہ ازرق۔ آسمان۔

خط ازراق۔ خطے کہ قرمطیان جام جہان نمامست

خط الحاق۔ خطے کہ نویسندگان در مقام الحاق نویسند

خفرق۔ بفتح یکم و سوم فارسیان در مثل ذم و دشنام استعمال میکنند اما اصل لغت و معنی معلوم نشدہ است کذا فی القنیہ۔

خفچاق۔ بالفتح با سوم فارسی نام بیابانے و صحرائے ست ترکان را کہ ایشان را خفچاقیان گویند و نیز یک نفر خفچاقی را خفچاق گویند۔

خق۔ بالضم و صد نشک کذا فی القنیہ۔

خنجر ملک مشرق۔ کنایہ از آفتاب۔

خورنق۔ بفتح یکم و دوم و چہارم و قصر بہرام کہ بغایت غریب و عجیب ست و قصۂ آن در شرفنامہ مسطور ست۔

خیمۂ ازرق۔ آسمان۔

باب الکاف التازی

فصل فی العربی

خایسک۔ نام وادی ست بکران۔

خبک۔ بفتحتین نام مردی۔

خرنک۔ نام جزیرہ ایست بحر فارس۔

خسک۔ نام مردی۔

خشک۔ نام مردی۔

فصل فی الفارسی

خاتون فلک۔ زہرہ و آفتاب۔

خاتون شبستان افلاک ـ مشله ـ

خاشاک ـ ریزه کاه با خاک بهم آمیخته و
و ادات ست ریزه های چوب و خاک و امثال آن
که با یکدیگر بهم آمیخته باشند ـ

خاشک ـ مشله ـ

خاک تاریک ـ قالب بشر ـ

خاک نمک ـ نام بازی که کتاموی نیز گویند ـ

خایسک ـ پتک آهنگران و امثال آن و
پتک خرد که ترکش بندان دارند ـ

خپاک ـ بالفتح با دوم فارسی خشتگاه گویند
یا چهار دیواری که سرش کشاده باشد و در اشتا
بیا بر عربی نیز آمده است ـ

خپیدوک ـ بضمتین خزنده ایست که سرگین اغلب
و در زفانگویا مندرج ست که بعضی بزار یا نیز خوانند ـ

خپیک ـ بضمتین افشرین گلو و نیز سیاهی ریزه
که از غم واندوه پدید آید تبازیش کاف فارسی
قبل خپاک با دوم فارسی نان بزرگ ـ

خپیوک ـ بالفتح لمحکم یعنی استوار کذا فی زفانگویا

خپچک ـ بضمتین یعنی نقطه و نکته کذا فی الصراح

خدک ـ بضمتین انگشت زند که تبازیش مهره
و خرده خوانند و قیل پارچه آتش کذا فی الغنیه ـ

خدوک ـ بضمتین شرمنده و خجل شدن کذا فی
شرفنامه و در قنیه مذکورست بالضم با واو فارسی
طیر شدن یعنی خجل شدن و کسی که طیره شده باشد
آنرا میگویند خدوک ست یعنی خجل ست ـ

خراک ـ بالفتح بانگ مرغ خفته که از گلوی او برآید
تبازیش خطبط خوانند ـ

خرتیکوک ـ بالفتح با سوم فارسی گیاهی ست
که بزنان کم شیر دهند زیادتی شیر را و در زفانگویا
مذکورست و اروغیست که آنرا اچپل و کچری گویند
کذا فی زفانگویا ـ

خرچنگ فلک ـ سرطان ـ

خرک ـ بفتحتین مصغر آن خرخر و نیز چوبی
که بدان اصحاب تقریر را آنچنانند و زره زنند و آنچه
از چوب تراشیده بالای خنک و امثال آن باشد
که بران تارها بوند و نیز خربزه را گویند کذا فی شرفنامه
و در حاشیه ملتقط بقلم میان قاضی شه مرقوم ست
آنچه بدان دیوار را زخنه کنند ـ

خرگوشک ـ با سوم و چهارم فارسی مصغر خرگوش
و نیز گیاهی ست که اطلاق لنگم بازو دارد کذا فی
شرفنامه و در لسان الشعرا بمعنی بانان مذکورست ـ

خرمک ـ بالضم مهره است که دفع چشم زخم را در
گلوی کودکان بندند ـ

خروک ـ بالفتح گیاهی ست که بزنان کم شیر دهند
زیادتی شیر را ـ

خروشنک ـ بمعنی مسد آمده که تبازی مرجان و
بهندی مونگا خوانند ـ

خرنک ـ مشله ـ

خروک ـ جانوریست که شبیه بجمل ست ـ

خزوک ـ سرگین گردانگ که تبازیش جغل خوانند

خسک - بکسر اول بمعنی گل معصفر آمده و بمعنی تیره و بمعنی تاخیر و درنگ و مطلق وقت را گویند اعم از صبح و شام و غیره و بفتحتین خاری باشد سه گوشه و آن دو نوع ست خرد و کلان هر دو معروف ست و خارهای سه گوشه که از آهن سازند و نیز خاشاک که نقل من شیخ محمد خضری -

خشک - مصغر خشت و نیز خشتک جامه که در بغل پیراهن و پیشوار و یکتای میدوزند -

خشتوک - بضم یکم و سوم و خشوک بوزن و معروف حرام زاده -

خشک - ضد تر خالی از لطافت و نعمت و بخیل و بمعنی و جای که خشک و تر و سفید آنجا قلیل و کثیر باشد و نیز بحر و بر مراد ست -

خطیب فلک - مشتری -

خفتک - بالضم جانوریست پرنده که آنرا کاروانگ نیز گویند و بجیم پارسی مفتوح نیز گویند کذا فی القنیه -

خلخال فلک - آفتاب و ماهتاب -

خلشاک - بضمتین آب دهن و بفتح اول پاچه ازار و شلوار رنگین و گلی ناپخت رنگ کرده که دختران خلخ کنند و کوزه رنگین -

خمک - بالضم والتشدید آواز بانگ و دست بر دست زدن ای دستک زدن و نیز آن دف خرد که چنبرش از روی بود و نیک عمیق باشد و بالتخفیف مصغر خم -

خمنباک - بالضم نوعی از پوشش و رشت که دروپشان پوشند -

خنجک - بالفتح و قیل بالکسر سیاه دانه و خارخسک و قیل کلمه هندیه و بعضی گویند که نخاله ایست که بهندش کلتهی خوانند و خردک مثله -

خنک - بفتحتین خویش و سرد و نفس زدن و خویش باو گفتن که تبازیش طوبی خوانند -

خنیاگر فلک - با دو متجانس اول فارسی ستاره زهره

خواتیم الملک - گلی ست در روم -

خورنک - بالضم باو او معدوله مهره ایست برای دفع چشم زخم در گلوی کودکان بندند -

خواجه فلک - بالضم باو او معدوله آفتاب

خون دل خاک - ای تره پیاکه در تجویفات کوه و بحران باد و آفتاب منجمد میشود کذا فی القنیه -

خوی آتش ناک - ای خوی بغضب کذا

خونجک - نخاله ایست و رخایت شهرت که خون کم کند بهندش کلتهی نامند -

فصل فی الکاف الفارسی

خدنگ - بضمتین از تیر چوبین که خوار و سخت باشد

خرچنگ - بالفتح با سوم فارسی برجی از بروج فلک که تبازیش سرطان گویند و نیز جانوری آبی که در خشکی بپای کج رود و آنرا پنج پا یک نیز گویند

خرسنگ - یعنی سنگ ریگ سخت گران باشد

خط زبرجد رنگ - ای خط سبز نو برآمده -

خنگ - بالفتح بدفعی و بالکسر سپید و آن

بر چند گونه است -

شنگرف خنگ - شتر خنگ - نقره خنگ - مگس خنگ - شبرنگ - بوزخنگ - یوزخنگ - دیبای خنگ کذا فی القنیه

خنگ شب آهنگ - باهر دو متجانس فارسی آن براق که در شب معراج حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بران سوار بود و کنایه از صبح صادق کذا فی القنیه -

خنگ - بالکسر شراب و آن خمار و مشک بزرگ که بهندش کچال نامند -

خنگ فیروزه رنگ - آسمان -

باب اللام

فصل فی العربی

خال - بر اورا و نشان روی و تشر سیاه بزرگ و نقطی از هر دو معنی و اثر خیر و خراش و علم که بالای چوبه بر آسیا و دوار و نیز نام کوهی در درویش کذا فی التاج و در فارسی خال آنرا گویند که بمقدار نقطه روی یا اندام دیگر سیاه باشد و بمعنی نیز با غوره ترشی است زیرا که خیل نام پرنده ایست که بران نقطه ها سیاه باشد -

خیال - بالفتح بیم و خون تن و ذخیان -

خیل - بفتح یکم و سکون دوم و تمامی خیول الصنیتین جماعت

خیل - بالفتح و لفتین نیز نام ولایتی که در وادی آن زر باشد و به شخصی منسوب بدان ولایت هست -

خجل - شرمنده -

خردل - سعیدان سپید و نوش -

خسل - بالضم ضعیفان و زبونان -

خشل - بفتح یکم و سکون دوم و ضم سوم زبون -

خصل - بالفتح همیان که وقت تیراندازی بندند و نرد و قمار را نیز گویند -

خل - سرکه و مرد نحیف و دوست -

خلل - انچه در میان دندان بیرون کنند بخلال و سوراخ و فرجه میان دو چیز و سستی کار

خلال - بالکسر دندان آنرا نیز گویند که در جامه دوزند

خلخال - پای برنجن -

خلیل - دوست و درویش و مرد ضعیف تن و شمشیر و نیزه و دوست دانی کذا فی التاج و نیز ابراهیم علیه السلام را خلیل گویند -

خول - بالفتح خدمتگاران واحد و جمع درین برابر است و در قنیه بفتحتین بمعنی الاغر است -

خیال - صورتی که بخواب بینند و نیز در آینه و چیزی که در میان کشت زار بپا می کنند تا مرغان برمند کذا فی القنیه و کذا فی الموائد و التاج و نیز خیال عالم مثال را گویند و آن برزخ است میان عالم ارواح و اجسام و آنرا خیال هم بدین گویند که عکس ارواح عالم است و نیز خیال تصور صورتی در خاطر خواه آن صورت حسی باشد یا معنوی چنانچه خیال شاعر -

خیر العمل - یعنی ذکر در صفات الله جل ذکره

گذافی شرفنامه و نیز فرکرد لا الٰہ الا اللہ را گویند چنانچه در حدیث ست الا انبئکم بخیر اعمالکم فقالوا نعم یا رسول اللہ فقال ان تقولوا لا الٰہ الا اللہ

خمیل - بالفتح اسپان اصحاب گروه را نیز خمیل گویند

فصل فی الفارسی

خرچال - بالفتح با سوم فارسی پرنده ایست آبی یعنی سرخاب گذافی شرفنامه و در زفانگویا مذکورست مرغی ست که سر بالا کرده و دو تا پیش کرده راگویند

خرول - یعنی نامرد و خرذل

خرمن گل - رخسار و عارض محبوب

خرغول - بالفتح با واو فارسی گیاهی ست که اطلاق شکم بازدارد

خروس کنگر و عقل - با سوم و ششم فارسی کنایه از آنچه موزون و لطیف آید و نیز روی نفسانی گذافی القنیه

خشکسال - با کاف موقوف یعنی سال قحط و سال بی باران

خضر سکندر رول - یعنی همت گذافی القنیه

خط باطل - خطا و عیب

خط اول و خط کل - عرش گویند

خوانگاه عجول یعنی دنیا

خواهران سهیل - یعنی آن دو ستاره که بنات نعش از عقب ایشان سهیل گویند

خول - با واو فارسی و قیل بفتحتین مرغی ست تیز پرو بعضے گویند دراج که آنرا کبک نیز گویند و در لسان الشعرا الکبر بکم و فتح ثانی مسطورست و در قنیه بفتحتین یعنی لاغرست

خوان اول - کذافی القنیه

خوبل - بوزن موصل گرمندرست و قیل کج پای و اللہ اعلم بالصواب

باب الیم

فصل فی العربی

خاتم - بکسر التاء آخر هر چیزی و بفتح تا مهر و بمعنی انگشتری یا نگینه نیز آمده

خادم خدمتگار غلام باشد یا جاریه خدم بفتحتین جمع آن

خرم - با ضم و التشدید نوعی از گل و یقال میش خرم اسم ناقه کثیر الخیر گذافی التاج و در قنیه بمعنی خورش مسطورست و در فارسی این را بواو معدوله نیز می نویسند و بالفتح نام تعلیل از عرض یعنی حذف حرف اول از مفعولن و مفاعلن یعنی کوه

خمر طهوم - شراب و بمعنی کوه و بمعنی فیل گذا فی حواشی زفانگویا و فی التاج الخمر طهوم فی دبیثی و غیر الطیم القهوم ساد تهم

خصم - بالفتح معروف و درین مذکر و مؤنث و واحد و جمع برابرست یعنی با کسی خصومت نمودن و صاحب نیز آید

خیرزدم - نام مرکبے که محمد مصطفے صلعم بران سوار شده از سدرة المنتهی تا کرسی قفته در طوایع مذکورست

که در شب معراج مرکب بود از کعبه تا مسجد اقصے
براق و از مسجد اقصے تا سدرة المنتهی پر جبرئیل
علیه السلام و از سدرة المنتهی تا کرسی خیزدم و از
کرسی تا عرش رفرف و اگر نظر بصیرت بنگرے دانی
که آن چهار مرکب چهار طبع بود که ترکیب صورتش
ازان بود فلک سر لایمکن کشفه۔

خیم۔ بروزن جیم خراحت و طبع و خوے و
ریزش شکمنبه و رود و کافی کذا فی شرفنامه در تاج
بمعنی طبیعت و گوهر تیغ آمده است۔

خیشوم۔ بالفتح اندرون بینی۔

فصل فی الفارسی

خاتم جم۔ یعنی انگشتری سلیمان علیه السلام

خام۔ ضد پخته و مردی تجربه نا صادق و چرم
دباغت نا داده و کمند و نیز شراب نا معطر و نیز
ابریشم خام۔

خامه و مینه خم۔ یعنی چرم رو مینه خم و رو مینه تم

خاتون خم۔ کنایه از شراب ناب۔

خاید لگام۔ ای سرکشی کند۔

خرام۔ بالکسر ای رفتار با ناز و با ناز رفتن و
با ناز رونده کذا فی شرفنامه اقول صیغه امر از این ام
خرامیدن ست و امر بمعنی مصدر و فاعل هم می آید

خروسان طاؤس دم۔ یعنی صراحی ها۔

خسرو انجم۔ آفتاب۔

خم۔ بالکسر صراحت کذا فی شرفنامه

خصم تو مخصوص مم۔ ای خصم ترا انصیات
دمی مانده است کذا فی القنیه۔

خصم یکه چشم۔ شیطان و سپهر کذا فی القنیه

خم۔ بالفتح دو قوی و خرپشته و ایوان و بالضم
معروف کذا فی القنیه۔

خلم۔ بالکسر آب بینی که سطبر بود کذا فی القنیه

خلم چشم۔ تنبالهٔ چشم۔

خانه چشم۔ بفتحتین چنانچه که آب چشمش همواره
بر روی و موی مژگانش ریخته باشد این هر دو
لغت از زفانگویاست۔

خوارزم۔ با واو معدوله نام شهر و ولایت آنرا
نیز گویند۔

خورده ام۔ ای ریزه ریزه ام۔

خورم۔ بالضم والتشدید با واو معدوله خوبش

خیالش فرو برده دندان بکام۔ یعنے
خیال او متمکن شده و بنهایت رسیده و معنی دوم
آنست که خیال او را بحیثیتے گرفته است که معبر
هلاک آورده خیال او را تشبیه کرده است بشر
و حق اهلاک و دندان فرو بردن بکام که لازم اوست
درین اثبات کرده و او را استخیل بالکنایه گویند۔

باب النون

فصل فی العربی

خان۔ کاروان سرای کذا فی التاج و در
شرفنامه مذکور ست بادشاه ملک سمرقند هر که
باشد و در زفانگویاست که در ترکستان پادشاهی
که فروترین مرتبه بود او را خان گویند و پادشاهی

که بزرگترین مرتبه بود او را خاقان نامند و نیز نام ولایتی ست در زمین ترکستان ج فارسیان بمعنی خان نیز استعمال کرده اند۔

خانون ۔ نگاهبان مال۔

خوانچان ۔ بکسر لام معروف کذا فی التاج و در رشحات حقائق الاشیا مذکور ست خسرو دارو دان بنجها باشد کشمش و پسته بلوز سرخ و ام بود و انچه از طرف سواحل ارند سبز بود و تو آن ببوی بیخ ماند و بهترین انواع وی آنست که محکم بود این لغت معرب ست۔

خائکی ۔ نا استواره خیانت کننده۔

خفتن ۔ بفتحتین دامادی۔

خذلان ۔ بالکسر بی بهرگی۔

خسران ۔ بالضم زیان۔

خسروان ۔ بالضم از نامهای درشت و خاشی ست

خفقان ۔ علت کمکه کذا فی القنیه و در قسرا

فهمیدن علم و طمطراق دل و سماع بر قرار

خلفاء الراشدین یعنی ابو بکر و عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم اجمعین۔

خلقان ۔ بالضم جمع الخلق بلغة الفرس کذا فی شرفنامه و در تاج خلقان جمع خلق کهن بفتح مرقوم ست۔

خماهن ۔ بالضم و بالکسر سنگ ست سیاه کنگین سازند ش و پاره بهر خمی زند و زنگ مو

کهره ایست یمانی و او کبود ست و گویند که سیاه و سفید ست۔

خمسین ۔ پنجاه و اعتکاف پنجاه روزه ترسایان چنانکه اربعین اهل سنت و جماعت۔

خوان ۔ بالضم و بالکسر معروف کذا فی التاج و در شرفنامه میگوید خوان باد او معدوله معروف یعنی خوان طعام پس معلوم میشود فارسیان همان خوان را باد او معدوله استعمال کرده اند چنانچه

خیزران ۔ بالفتح درختی ست خوشبوی کذا فی التاج و در شرفنامه مذکور ست بیارفارسی و سوم موقوف چوبی ست که بهندی بید گویند

نیز نام ولایتی ست و در قنیه بسطه ست بفتح یکم و ضم سوم شاخ درخت و الله اعلم بالصواب از شرفنامه معلوم میشود که این لغت فارسی ست و نیز مرکب ست از خیز و ران امر خواستن و راندن۔

خیم المساکین ۔ گیاهی ست که برو درخت پیچد و درخت را خشک کند و آتش را بخورد و طراوت تازگی ببرد و برگهایش زرد کرداند تا بزایش عشقه و سلاب نیز گویند کذا فی القنیه۔

فصل فی الفارسی

خاتون ۔ عروس و صاحب خانه کذا فی القنیه اقول عروس و صاحب خانه لفظ مشترک ست بر مرد و هم بر زن اطلاق کنند اما خاتون مخصوص بعورت بمعنی کدبانو۔

خاتم سلیمان ۔ و هاز عشوق و دهان شاهان کذا فی القنیه۔

خارکن - بارا بصوف کننده و خار و خارا بکن و نیز نام ولایتیست -

خارمغیلان - خار درخت امرغیلان کج بهندش کلکر گویند کذا فی القنیه -

خاقان - پادشاه ترکان و پادشاه چین کذا فی شرفنامه و در قنیه ست پادشاه سمرقند و پادشاه چین و هر پادشاهی که در ترکستان بزرگتر بود -

خاکدان - باکاف موقوف و یا کذا فی شرفنامه اقول خاکدان آنرا گویند که روفته خانه آنجا اندازند تبازی دمن ساقه گویند و آن مرکب ست از قبیر میدان و سرمه دان یعنی آوندی و سرمه مراد ازین ظرف ست یعنی محل پس معنی ترکیبی جای ناک و محل خاک باشد و بنابر همچنین ست و معنی خاک نیز آید اقول خاکدان خاک

خاک ذلیلان - ای قوالب کافران جاهلان کذا فی القنیه -

خاک دیوار خوردن خاکیان - یعنی آدمیان و خواران -

خال نان - یعنی بر روی نان که ستر و پنهان بچگان کرده نقند کذا فی شرفنامه و قیل آن نقطه که سیاه که بر روی نان بسبب تیزی آتش می افتد

خام کن - باسوم موقوف ای محکم کننده کذا فی القنیه لیکن از ترکیب مستفاد نیست -

خاما لاون - سپند سفری -

خامان و خامالیون - مثله -

خاقانی - پادشاه چین -

خاندان - خلخانه و نیز بمعنی خانه بدآید

خانه زرین - آفتاب و ستارگان -

خانه روشن کردن - کنایه از نماز شدن و بانتها رسیدن -

خانه فروشان - باواو فارسی پاکبازان و مجردان و مجرداتیان و ناخلفان -

خانه کن - یعنی مدبر و خانه دار کذا فی شرفنامه

خاوران - نام ولایتی ست که حکیم جلال الدین خاوری ازانست و در شت خاوران قرار نیست بسطام ست و نیز بمعنی خاور آید -

خائیدن - بدندان ریش کردن کذا فی فرهنگ جهانگیری

ختن - بالضم نام ولایتی ست مشک خیز از ترکستان زمین مشهور بمشکها ن و خوبرویان

ختلان - بالفتح نام ولایتی ست و دواوی آن زر باشد و اسپ ختلانی منسوب بدان ولایت ست

خداوران - یعنی آنانکه بعبادت ایزد داور و نیز و کیکه اندیشه و مجور و ملعونان کذا فی شرفنامه و معنی ترکیبی آنانکه از خدا و تقدیر او راضی اند یعنی از قضای خدا

خدافروشان - باواو فارسی یعنی اهل تصوف و معرفت کذا فی شرفنامه و در قنیه ندکور ست و مقصود آنانی که خود را بنقطه و مرتبع آرایند اقول یعنی خرابتیان -

خدایگان - باکاف فارسی بادشاه و در ادوات بمعنی خداوند مهربان مذکور ست و گفته اند

استعمال این لفظ در حق غیر پادشاه نیامده است
خدائی فروشان - آن اهل بدعت که دعوی خدائی کنند -
خراتین - نام سلاحی ست کذا فی القنیه -
خراسان - کشور چهارم که منسوب بنجور شید و خورشید در اینجا یعنی کسان خراسانی هم موجب آن گفته اند کذا فی شرفنامه و در قنیه مذکور ست که نام ولایتی و نام زنانی -
خراس خسیسان - آسمان -
خراشیدن - بالفتح تراشیدن و پوست برکندن
خراطین - کرمی ست که از گل پدید می آید بتازی امعاء الارض و شحمة الارض نامند -
خراهین - مسله -
خرامان - با ناز و تکبر رونده بتازیش متبختر نامند
خرجین - بالفتح زنبیل و یا جوال بزرگ که در آن هر چیزے بیندازند -
خرغون - بالفتح نام شهرے -
خرقه در انداختن - باخانه موقوف یعنی بگناه معترف شدن و عاجز گشتن و تسلیم کردن -
خرقه ساختن - کنایه از چاک ساختن و دریدن و پاره کردن جامه خرقه کردن مثله -
خرکمان - بالفتح یعنی بلند کمان و کار لافتع ولا یعنی و کار و شوار که از ان بدر نتوان آمد کذا فی شرفنامه و در اصطلاح الشعرا یعنی خرقه عطا کردن
خرماستان - باسین موقوف جائیکه خرما دران بسیار بود -
خرمن - بالکسر توده غله مالیده و نخوران بانگاه آنرا میخته
خرو شیلن - باواو فارسی فریاد کردن و بزاری گریستن
خزان - بالفتح هشتم روز از شهریور ماه که خورشید در برج سنبله بود و آن روز چشن مغان ست و بعضے گویند که خزان روز سوم ست از شهریور و فصلے از فصول اربعه سال و آن سه ماه ست که آفتاب در برج میزان و عقرب و قوس باشد و آنرا تیرماه نیز گویند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست که درست تر آنست که خزان خرد هم روز ست از شهریور ماه و در موائد الفوائد مذکور ست ایام برگ ریز
خزران - ولایتی که طوطی آنجا نزید کذا فی الموائد الفوائد و در شرفنامه بدو معنی خزر بفتحتین الیر الف و نون ست پس هر دو لغت باشد -
خزروان - بفتحتین و بکسر ثانی نام مسافر توانی کذا فی شرفنامه و در لغات شاهنامه مسطور ست نام دیوے -
خزیدن - بالفتح و چیزی در آمدن کذا فی زفانگویا
خستن - بالفتح مجروح کردن و شدن و در زفانگویا بمعنی خزیدن مذکور ست -
خوش کردن - با سوم و چهارم فارسی آبے مشهور را پوشیدن و زمین پوسیدن کذا فی القنیه
خسرو اختران و خسرو ستارگان - آفتاب
خسرونشان - یعنی آنکه هر که را خواهد بپادشاهی رساند و نیز در کسی که نشان سلطنت بود و نشان پرویز

خسودن - بالضم درو کردن -

خسیدن - بالکسر خمیدن و در زفانگو یا بالفتح مرقوم است -

خشامن - مادر شوهر زن یعنی خشوی کذا فی البرهان

خشت زن - با ذال موقوف یعنی آنکه خشت زند و آنرا اینجا خشت پز گویند و زننده خشت ای پزنده خشت یا خشت را پز و آنکه خشک کننده بخشت یا زوپین بود یا خشت و نیوپین یکی

خشک انگبین - یعنی شهد که هم در زنبور خانه خشک بود -

خشت زرین - آفتاب -

خشک ماختن - با ذال موقوف یعنی ماندگرد ماختن و هر چه اسباب بود تمام در باختن -

خشک جان - با سوم موقوف یعنی جان بی جرم و جانی که در آن خشم نبود و از نعم نیکبری بهره نیابد

خشاک جهان - با وقف کاف یعنی روزگار که در آن اهل کرم نبود -

خشودن - بالضم برگ از درخت دور کردن

خرخندلان - آسمان دنیا -

خط بر سر کشیدن - یعنی بخطا نامه نسخ کردن

خط مشکین - ای خط سیاه -

خفتان - بالفتح قبای سلاحی کذا فی فرهنگ جهانگیری و در شرفنامه گفته است معروف بهندی انگرکها

خفتانیدن - بالضم یعنی غلطانیدن و خوابانیدن آمده -

خفتن خفتیدن - بالضم غلطیدن کذا فی شرفنامه و در قصیده مذکور ست خفتن بالضم غلطیدن و خواب کردن و نماز عشا و بزانو نشستن شتر و جغرات شدن و منجمد شدن شیر -

خفتان - بالفتح همان خفتان بالضم که بمعنی غلطیدن و خواب کردن و نماز عشا گزاردن و بزانو نشستن شتر ست -

خلد برین - یعنی بهشت بالایین -

خلایق انشین - کنایه از شیاطین -

خلیدن - بالفتح خستن و در رفتن کذا فی زفانگویا -

خمستان - بالضم خانه خمار که آنجا خمها بر زمین فرو برده باشند -

خمسه من - یعنی پنج انگشت من -

خمک زدن - بالضم والتشدید المیم و تاء زدن زدن و خوشی کردن -

خم نیلگون - فلک اول که فلک قمر باشد -

خنبان - بالضم صبیان کذا فی القنیه و نیز خیرکنان

خنبیدن - بالضم والفتح برجستن و خنبانیدن بفتح اول و سکون نون یعنی تقلید کردن در حرکات و سکنات و گفتگوی مردم بعنوان تمسخر لغت اول از قنیه است -

خنجر زرافشان عمود صبح و آفتاب -

خندان - نام شهریست در نواحی چین و هر چیز شگفته را خندان گویند -

خندستان - بالفتح سخن و سخنوری -
خفتستان - بالضم وقیل بفتحتین دزد زفانگی
بکسر وسکون نون نیز ست بمعنی مبارک و خجسته
و فرخنده و همایون -
خفتیدن - بالضم همان خفتیدن کذا فی القنیه
خوابیدن خوابانیدن - خواب کردن -
خواجه اختران - مشتری -
خوابستان - با واو معدوله سیاهی دان که
بتازیش دوات نامند -
خوالنجان - با واو معدوله همان خولنجان
یعنی خسرو دانو خولنجن با واو معدوله مثله
خوانچه زرین - آفتاب -
خوبار کردن - بمعنی ترک عادت دادن آمده
خوب کلان - نام دارویست که بتازیش
خورجگیون - بضم دو متجانس وقیل فتح دوم
بکسور نام دیوی از جمله دوده شیاطین و این
لفظ سریانی ست -
خوردستان - با ثانی معدوله شاخ نوکه از
درخت و یا حین سر برزند و نیک و تازه و
نازک بود کذا فی القنیه -
خوردستان - با ثانی معدوله همان خوردستان
اما معنی ترکیبی لائق دوستان ست -
خورده بین - باریک بین -
خوردهدان - با واو معدوله یعنی دانا
و باریک بین و نکته دان و نیز غیب دان

و بمعنی ماکول بدان نیز آید -
خورشیدپرستان - بمعنی مغان آمده -
خورشیدسواران - با وقف دال یعنی
شب بیداران کذا فی شرفنامه لیکن این معنی
از ترکیبی مستفاد نمیشود اقول اگر ازین جا عبدلان
مراد دارند که مالک دل اند یعنی عنان دل ایشان
جائیکه مشغول میدارند میماند جا بجا نمی رود نوعی
مناسبتی بود زیرا چه دل در قالب بشر بمنزله
آفتابست هر که مالک آن شد گوئی بران سوار شد
یا ازین کاملان مراد دارند که از مقام روح در
گذشته اند و بسر رسیده و روح را آفتاب گفته اند
و لهذا تجلی روحی بصورت آفتاب می باشد
چنانچه در مکتوبات شیخ جهان مذکورست بس
هر که از مقام روح در گذشت و بمقام سر رسید
پس گوئی بران سوار شد و نیز خورشید سواران
ایشان را میگویند که در وقت گرمی و هوای تموز
سوار میگردند هر چه ایشان در گرمی سوارند گوئی
بر آفتاب سوارند و هم بدین میگویند ع سایهٔ
خورشید سواران طلب یعنی هر چه بر سر ایشان
سایه کن و مصراع دوم نیز مؤید اینمعنی ست یا چه
میگوید تو سنج خود و راحت یاران طلب بدین
تقریر میان هر دو مصراع ربط ظاهر ست اما بر تقریر
اول میان دو مصراع مناسبت ظاهر نیست لیکن
از قبیل مواخذه باشد زیرا چه معنی مصراع اول آنست
پر تو کاملان طلب کن و معنی شرفنامه محتمل هر دو

معنی ست بر تقریر اول از شب بیداران همین
اولیار مراد باشد و بر تقریر دوم از شب بیداران
رنجبر مراد باشد زیرا چه کسانیکه بر آفتاب سوارند
ایشان رنجبر نباشند بدانکه معنی شرفنامه از مواد الفوائد است
و در آن توجیه معنی چنین گفته است آفتاب در شب
زیر زمین میرود و هر که در شب بیدار می باشد
گوئی بر آفتاب سوار است -

خوزان - باو او فارسی نام ولایتیست
نام کیخسرو شاه بن سیاوش

خوزستان - با زا رمکسور و موقوف نام ولایتی
قریب اصبهان منسوب بلشکر و در فرهنگ معارف
فخر الدین گجانی مسطورست که خوزستان کرسی

خوشدامن - با واو معدوله و شین نقطه دار
و دال مشدد
مادر شوهر

خوش خنان - ای سپید فام یا بیدار -

خون آلیدن رزان - یعنی می انگوری

خون باران - خون گرفتن کذا فی المواد

خون جهان - ای خون اهل جهان

خون چین - یعنی دمیائی کذا فی زفاملوک

خون حیوان - یعنی گوشت و روغن و شیر
و مبغرات و شحم و جز آن کذا فی المواد -

خون دل ریزان خون روان - ای عرق
سرخ رنگ یا می روان کذا فی القانیه -

خون رزان - می انگوری -

خون سیاوشان - چوبکیست بازیش تقدم نمودن

دهند بگرنامند کذا فی شرفنامه و نیز می اهل را گویند

خیال پختن - ای طمع کردن -

خیال پرستان - ای عاشقان و دل از دست
داد گان کنایه از ارباب نظم و شر نیز ست -

خیبرستان - کشاینده خیبر یعنی امیر الکبیر علی
کرم الله وجهه -

خیروان - با یار فارسی و را رموقوف شیروان
را گویند که آن قصبه مولد خاقانی ست -

خیمه صعبر ابرون - کنایه از غالب شدن

خیمه در خرابی نوان - کنایه از بی شرم و
بیباک بیرون آمده -

خیمه زدن - کنایه از بر سنها ستن و جرپا
نشدن آلت تناسل آمده -

خیمه روحانیان - آسمان -

باب الواو

فصل فی العربی

خثو - اسفل بطن را گویند و قتیله مستر خی باشد
و آن کنایه از عضو تناسل ست -

خثو - بالفتح مع التشدید گرسنگی و بالضم عسل

خطو - بالضم گام -

خظو - بالفتح و الف مکتوبه و ظاء نقطه دار هم سته شدن گوشت

خفو - بالفتح اندک درخشیدن برق -

خلو - بضمتین خالی شدن و خلوت شدن

فصل فی الفارسی

خاک تو - ای تربت تو و متواضع و اسیر تو

کذا فی القنیه و بمعنی طینت تو نیز آید۔
خاکدان دیو۔ دنیا۔
خانه ترازو۔ برج میزان۔
خته۔ بالضم و روی اختلاف بسیارست
بعضے گویند شاخ گاو ست و آن گاو در زمین
چنین باشد و بعضے گویند شاخ ماهست چون هزار
سال از عمر ماه بگذرد و آن شاخ بر آید کذا فی القنیه
و در فرهنگ بمعنی شاخ آمده یا ماهی که او را دال
خرد و۔ بفتحتین با دال مهمله مرخم داراست که
سرگین بر اغلطانده و آن را خیزه و کک نیز گویند۔ نگا
خنزو۔ بفتحتین اثر چیزی از مرده کذا فی فرهنگ
خدیو۔ بالضم و انکسر با یاء فارسی خداوند
پادشاه و وزیر و در فرهنگ ها بمعنی عدد نیز
خدیو۔ بالفتح نام پادشاه و فیل نام پادشاه
خستو۔ بضم کم بسوم با قرار کننده و به زبان گاه
که بتازیش مقر خوانند۔
خسرو۔ بالضم نام پسر سیاوش بن کیکاوس شاه
که کیخسرو گفتندی و نام پدر پیران شاه بن سهراب شاه
بن فریدون که معشوقهٔ او شیرین بود و شکر
و فرهاد سپاهانی را نیز بحباله خود آورده بود و چون
بادشاهی بزرگی صفت کنند خسرو عهدش
گویند کذا فی شرفنامه و در قنیه نامکورست خسرو
مروف و بمعنی سگ نیز استعمال کرده اند کذا فی
تحفه و نیز نام شاعری دهلوی که خمسه خسروی
منسوب بدوست۔

خسرو دارو۔ خولنجن کذا فی طب حقایق الاشیاء
خشو۔ بالضم مادر شوهر و مادر زن۔
خط تو۔ ای فرمان تو کذا فی القنیه
خطی تو۔ ای نیزهٔ تو که آن خطی ست۔
خگاو۔ بالفتح با کاف فارسی نام مقامی ست
خو۔ بالفتح مشتے از خله و آب و جز به آن در
لسان الشعرا صحیح ست که گیاهی ست که از کشت کنند و در
اندازند و در اوات الفضلا بمعنی اخیر بالضم مندرج ست
و بمعنی سرشت و عادت نیز ست۔
خیرو۔ بالکسر نام گلی است بشکل گل بنفشه مزمه کذا فی
شرفنامه و در فرهنگ ها میگوید گیاهی ست که بهندوی
پت بس گویند گلی بزرگ دارد و الاول اصح
خو۔ بفتح کم و ضم دوم آب دهن که خوی نیز گویند

باب الهاء مع القاف العربی

خاتمه۔ [illegible]
خاله۔ خواهر مادر زن۔
خاتوله۔ دغا و مکر و احتیال و دورویی و دوروئے
و ذوی و اثر۔
خافضه۔ فرو برنده و فرو آرنده و زیکننده نامکنه
خاسره۔ تمیگاه مرده۔
خاشعه۔ سر افکنده و فروتنی کننده۔
خاصیه۔ طبیعت و خوی و اثر۔
خاویه۔ خالی و افتاده۔
خجاله۔ شرمندگی۔

خدامه — خدمتگاری۔
خدمه — بالکسر معروف و بادال معجمه غلط ست
منقول از خط شیخ ابراهیم قوام۔
خدیجه — من اسماء النساء و نام مادر بی بی فاطمه
رضی الله عنها۔
خدمیه — بالضم نام بادشاهی بزرگ که اورا
خدمیه برش گفتندی۔
خرافه بضم خنان شیرین خوش خرافات جمع آن
کذا فی القنیه و نام مردی که پریان عاشق او شدند
واو ازان عالم حکایت می گفتے و خلق باور نمیکردند
و هر حکایتے که باور نمیداشتندی گفتندی هذا حدیث
خرافه و فی الحدیث الخرافه حق و نیز خرافه دروغ ملیح
خزرة البصره — بهندوی کادرین گویند کذا فی
بعض الطب۔
خریده — دفتر مشرکین۔
خریطه — معروف۔
خزاعه — بالضم نام ولایتی و نیز نام بادشاهے
که بعد قحطان بمکه آمد بود کذا فی شرفنامه و
فی التاج حی من الازد۔
خزانه — بالکسر والفتح معروف و فی التاج
محل الخازن۔
خزیمه — من اسماء الرجال و نام صحابی معروف
خساره — بالفتح شاخهای پراگنده از درخت
بریدن کذا فی القنیه و نیز زیان۔
خشاره — بالکسر انچه از طعام بر خوان بماند
که بکار نیاید و بالضم ردی از هر چیزی کذا فی التاج
و در شرفنامه خشاره بالکسر پاک کردن باغ و
پالیز و کشت از گیاههای خودرو۔
خشخشه — بانگ کاغذ و جامه نو۔
خصله — حالت و خوی و عادت۔
خصومه — معروف یعنی جنگ۔
خصیه — بالفتح خایه۔
خضره — سبزه۔
خطه — بالکسر آنجا که خط باشند تا کسی نگیرد و
نیاید کذا فی التاج۔
خطبه — بالضم معروف۔
خطیه — گناه۔
خفته — بالکسر پنکی۔
خفاجه — بالضم قومی اند براه مکه که اکثر قاطع طریق
کذا فی شرفنامه و در تاج ست خفاجه حی من عقیل۔
خفیه — بالضم پوشیدگی۔
خاله — بالضم دوستی و بالفتح شراب ترش
خلیل الله — مهتر ابراهیم علیه السلام۔
خلاصه — بالضم پاک تر چیزے و روغن گاو خالص
خلعته — بالکسر معروف که پادشاهان جامه میدهند
خلوه — بالضم رسد اکذا فی القنیه و بالفتح تنهائی
کذا فی التاج۔
خلیفه — معروف یعنی نائب۔
خیمه — بالفتح معروف۔

فصل فی الفارسی

سلطنت بر نوکار با
برای رضای
کے کردن
بفرونی ۱۲

خاتولہ - دغا و مکر و دو روئی کذا فی شرفنامہ و در اوات ست خاتولہ دو روئی و دغا و مکر و دغا باز و اللہ اعلم و الصواب -

خادہ - جارو بی کہ بچوب بستہ سقف و دیوار را از گرد افشانند -

خارہ - سنگ سخت و جنسے از جاہا ی ابریشمی قیمتی کہ بدو گونہ بود سادہ و مخطط ثانی را خارۂ عقابی خوانند و صاحبی و عقاب نام مرد بست

خارچینہ - با را موقوف و جیم فارسی آلت کہ بدان گوشت و پوست و بسر انگشت و یا پونچنگ بگیرند و خارچینہ را تبازی نمناش گویند کذا فی زفانگویا و در تاج معنی نمناش مہی کن نوشتہ است -

خازنہ - خواہر زن -

خازہ - گل سرشتہ کہ تبازیش طین خوانند -

خاشہ - ریزہ کاہ با خاک آمیختہ کذا فی شرفنامہ و در زفانگویا بمعنی ریزہ ہای سرگین گاو و مثل آن مذکور ست و در اوات ست ریزہ ہای کاہ و چوب و سرگین و مانند آن بہم آمیختہ -

خاک شدہ - ای خوار شدہ -

خامہ - قلم -

خامیازہ - با میم موقوف فازہ -

خانقاہ و خانقہ و خانگاہ و خانگہ آخرین با کاف فارسی عبادتخانہ -

خانوادہ - یعنی خیلخانہ -

خانہ - معروف کہ تبازیش بیت نامند و در قنیہ بمعنی زن مذکور ست و این معنی مجاز ست

خایہ - بیضہ مرغ کہ تخم مرغ نیز گویند -

خفہ - بالفتح افشردن گلو و قاسہ و قلواسہ کذا فی القنیہ -

خیرہ - بالکسر و خیرہ بالفتح محکم و استوار -

خیرہ و خیرہ - کلاہما بالفتح مع الباء الفارسی جمع حساب کذا فی شرفنامہ و در زفانگویا خیرہ بمعنی تودۂ ریگ مذکور ست -

خجارہ - بالفتح و الضم اندک -

خجستہ - بالضم مبارک -

خدرہ - بالضم پارۂ آتش کہ در میان دود روشن یعنی شرارہ کذا فی زفانگویا -

خرابہ - بالضم جوئی کہ آب از و گیرند و در عرش بندند آنگاہ سر آن بدین خرابہی پالایند و آنرا خورابہ - بواو معدولہ ہم نویسند ش و بالفتح و برانہ تازیست -

خربندہ - آنکہ در علف دادن و پالان نہادن و بار کردن قصد خر کند و فربان کسیکہ معاش روزگارش از کرایۂ خر بود و تبازیش مکاری خوانند

خرپشتہ - با سوم فارسی مضموم بلندی را گویند کذا فی زفانگویا و در قنیہ مذکور ست بلندی قبر و خبر آن کہ ہای پشت باشد و آنرا قبر ہائے نیز گویند ضد قبر پست -

خریطہ - بفتح یکم و سوم کہ دوم ست یعنی سفرہ

کذا فی زفانگویا۔

خرچینه۔ بالفتح با جیم فارسی همان خرجین مکور و بالضم با جیم تازی جوال و رگوش یعنی تنگبار و قفار بتازیش خرج گویند۔

خرخشه۔ بفتح و دو متجانس خصومت و مجادله کذا فی القنیه و نیز قلق خاطر۔

خرده گاه۔ بالضم جای خوردن و نیز خیمه خرد که پادشاهان در درون خیمه بزرگ برپا دارند برای محل خاص

خروه۔ بالضم شراره آتش و عیب و نکته یعنی باریکی علم و تفسیر شرند یعنی پاژند ساخته زرتشت و در قنیه بمعنی ریزه هیزم و پاره آتش که از حقیق جهد

خروگاه۔ بالضم با کاف فارسی آنجا که بر زمین نشیمند از سینه شتر کذا فی القنیه۔

خرزه۔ بالفتح آلت سطبر و دراز والد۔

خرزهره۔ بفتح کم و سوم درختی ست خرد که برگهایش کافران بهنگام بت پرستی بکار برند مثل هندش کنیر خوانند و قیل خرزهره نامی که بتازیش حنظل نامند۔

خرشه۔ بالفتح جنگ خصومت کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی خراشیده است۔

خرسله۔ نام دارویی ست که هندش گهیکوار گویند یعنی سالی و دوطرفی گویند کذا فی بعض لغات الطب۔

خرفه۔ بالفتح سبزه ایست ترش که بتازیش بقلة الحمقا و هندلونیا گویند۔

خرقه کرده۔ ای چاک کرده۔

خرگاه و خرگه۔ کلاهها بالکسر با کاف فارسی جنسی از خیام مراتب پادشاهان و ملوک و نیز مقام خوشی را گویند چه بهلوی زبان خرپا بالکسر خوشی بود و قیل کلاهها بالفتح

خرگاه ماه و خرگاه مه و خرگه مه و خرمن ماه و خرمن مه۔ کلاهم بالکسر یعنی آن دایره ملون که گاه گاه پدید آید کذا فی شرفنامه و در اصطلاح الشعرا خرگاه بمعنی آسمان مذکور ست۔

خرگره و خرگوره۔ کلاهها بالفتح و بضم کاف گره خرگه تازیش ولد الحار خوانند کذا فی الصراح و

خرگوره۔ بکسر دوم و سوم و چهارم فارسی خرشی که آنرا کوز نیز گویند۔

خرمن سوخته۔ بی مایه و مایه برباد داده را گویند

خرمکه۔ یعنی همان خرسله کذا فی بعض الطب

خرمگاه و خرمگه۔ کلاهها بالضم والراء المشدد و کاف الفارسی همان خرگاه۔

خرمهره۔ بالفتح نوعی از بوق که بهنگام جنگ زنند و مهره ایست کم از زر که هندش سنکهامند۔

خروسه۔ بالضم با واو فارسی در شرفنامه است که گوشت پاره بلندی که بر خنثه گاه زنان برآید یعنی فرج و در فانگویا مندرج ست پوست بالای سر ذکر که دور کنند تازیش بظر خوانند و صحیح آنست پوستی که بختنه دور کنند آنرا خروس گویند از آن فرج باشد یاد کرد۔

خروهه - بالضم با سوم فارسی مرغی که صیادان بر سر دام بندند تا مرغان دیگر فرود آیند -

خره - بالضم خروس و نیز جانوران وحشی و بالفتح کثافت روغن که بعد از پختن بماند هندسی کسل نامند یعنی خرد خرد و آنله رهم آمده است و خره بالفتح والتشدید گل تر که تبازیش طین خوانند و نیز تودهٔ گل و بالضم والتخفیف بادیست که موی را ریزاند و آنرا باد خوره نیز گویند و بالفتح والتخفیف هجوم و ازدحام خلق که لفاظت باشد و خلق را گذاشتن دران بد شواری بود -

خریده - بالفتح بنده و کنیز ک بچه و دختر نابالغ کذافی شرفنامه و در قنیه هست دختر فرد اقول خرید در فارسی آنچه مشتری باشد یعنی خرید شدهٔ بنده یا کنیز ک خرد یا بزرگ اما در تازی بمعنی دختر شکیزه تا آنکه نارسیده و خرده است -

خساره - با سین مهمله شاخهای پراگنده از درخت و در کردن کذافی القنیه -

خستوانه - بالضم با بار موقوف خرقه که از کرباس دوزند و پشمینه ایست که درویشان دارند با موی آویخته و در لسان الشعرا مذکورست که تا سه کرباس خسته - بالفتح تخم و مغز میوه و زخم خورده که تبازیش مجروح خوانند و خسته که تبازیش بامه گویند

خس در دهن گرفته - ای عاجز شده و زنهار خواهنده -

خسرخواجه - بالضم پدر شوهر زن -

خشاره - بالکسر خنیا نچه گذشت در لغت تازی

خشتیجه - بالکسر معروف و نیز زیر کش جامهٔ پوشیدنی کذافی شرفنامه و در قنیه خشتک ازار و در دم عامه سوزه گویند -

خشته - بالکسر قیل بالفتح مفلس و بی برگ

خشک سال حادثه - ای قحطی که از حادثه واقع شود

خشینه - بکسر تن سپید و قیل سپید خود رنگ -

خضه - بالفتح سزه و فشردن گلو کذافی شرفنامه و در قنیه بمعنی غصه مذکورست -

خفده - گرشده -

خفیده - پسندیده و مشهور و معروف و در امثال الفضلاء فی الخوامع الثمار آورده است -

خله - بالفتح آب بینی آدمی و حیوانات و قیل بتشدید الثانی هرزه و گم شده و چوبی که کشتی را بدان برانند و نیز دردی که ناگهان از بند گاه خیزد و هندش هوک نامند و در لسان الشعرا بمعنی نخست بوزان زله تصحیح کرده و در بواقی بتخفیف -

خلوده - بالضم رسوا کذافی القنیه -

خمخانه و خمکده - کلاهما بالضم همان نمستان مذکور و می خانه -

خمسهٔ متحیره - پنج ستاره سیاره و سوی آفتاب و ماهتاب کذافی القنیه -

خمره - بالضم و خنبره بضم یکم و سوم جنسی اوانی که اکثر گلکاره و آجاره ران آنرا دارند -

خنبیده - بالضم مرد مشهور و دانا بکار رسیده و بسیار دیده

خوابگاه و خوابگه - کلاهها با واو معدوله و با موقوف و کاف فارسی آنجا که شب کنند و بجای خواب

خواجه - با واو معدوله خداوند خانه و شیخ و حاکم و خداوند و بندگی و خواجه نظامی علیه الرحمه بمعنی دل استعمال کرده اند و در موائد ست که طائفه علویه روح را گویند کذا فی شرفنامه اقول خواجه معظم آنرا گویند و این معنی شامل ست آن همه را -

خوارد - بالضم و سکون واو فان طعام را گویند و در موائد ست خلط ای لا بدی که قوت بدن بدان بود و خوارد قبه و پرده و در قفنیه بمعنی کلمه است -

خواسته - با واو معدوله و سین موقوف مقصود و مطلوب و نیز مال و سیم و زر -

خوابستن - با واو معدوله و سین موقوف مقصود و مطلوب و نیز مال و سیم و زر -

خوابستن - با واو معدوله و فوقانی بر وزن و معنی خواستن -

خوابزو - با واو معدوله آنچه بدان دزد بگذرانند کذا فی زفانگویا -

خوچیه - با دوم و سوم فارسی تاج خروس و نیز گلی ست سرخ -

خودکامه - با واو معدوله ریزه هر چیزی عجیب و نیز ماکول را گویند -

خورابه - با واو معدوله همان خرابه که گذشت -

خوردوه - با واو معدوله ریزه هر چیزی عجیب و نکته و نیز ماکول را گویند -

خوزه - با واو معدوله نوعی از علتهای سرخ باد کذا فی شرفنامه و در قفنیه مذکور ست خوزه بواو فارسی علتی که بدان موی ریزد و قیل خوزه بالفتح پاچیل

خوسه - با واو فارسی و سین مهمله آن صورت که در کشتها و پالیزها از چوب و کاه و امثال آن بر پای کنند تا بهائم و سباع بدین آن نگریزند و آدمی پندارند و آنرا ترسان نیز گویند کذا فی القفنیه

خوشه - با واو فارسی معروف و نیز بمعنی برج سنبله آید

خوشکار - خوش کار -

خوک پایگاه - با هر دو متحانس فارسی آن خوک که در پایگاه بادشاهان زنده فربه بندند برای افزونی پایگاه -

خونناب - خون که آب گردد و آنچه بگدازند از تن و خوناب نیز گویند -

خون ساوه - ای خون مسرف -

خویله - با واو معدوله لفظی ست که بگل قدح استوار

خوه - با واو فارسی گیاهی ست که دو پشت گندم و جو روید و گندم و جو را زیان رساند و خواهر را نیز گویند -

خه - بالفتح کلمه ایست تحسین و خوشی و خوش و خه خه مکرر مستعمل ست -

خیازه - بالفتح خواهر زن -

خیره - بالکسر شگفت بسیار و آشکارا و شوخ دیده و بی شرم و سست و تاریک و عضو درخواب رفته و بیهوده و خیرگی نیز لغت ست و در زفانگویا بمعنی سرکش نیز آمده است -

خیزیده - با یای فارسی و در لسان الشعرا خیزنده مصحح ست نام مارچی که کوهاموی نیز گویندش

خیشخانه - بایای فارسی و شین موقوف خانه که از خیش سازند سردی را -

باب الیاء
فصل فی العربی

خاتم وحی - یعنی حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم -

خارجی - آنکه بنفس خود شریف و مهتر شود و او را مهتری عرفی نبوده باشد و نیز اهل هوا که خروج بر امام روا دارند -

خاطی - گناهکار -

خرسوی خراسانی - منسوب بخراسان

خرامی - نباتی ست خوشبوی و آنرا خیری و گل نرمه گویند کذا فی زفانگویا و در تاج ست خیری دشتی -

خصمی - معروف یعنی آنکه خصمیه ندارد -

خطمی - بالفتح والکسر نام گلی که سرخ و زرد شود و آنرا خیر و خیری گویند کذا فی شرفنامه و در تاج ست انچه بدان سر شویند -

خفی - پوشیده و در اصطلاح سالکان خفی ذات حق را گویند و این ماخوذ ست از حدیث که گنت کنزا مخفیا ست -

خلافی - بالکسر نام علمی ست -

خشی - معروف آنکه علامت ذکر دانثی بر دو دارد -

خیری - خیر و کذا فی التاج و در شرفنامه مذکور ست نام گلی ست لعل رنگ گل پنبه نرمه -

فصل فی الفارسی

خارا عنابی - جامه ایست قیمتی مخطط منسوب بعناب که نام مرویست واضع آن -

خاری - امی چون سنگ سختی -

خاصگی - باکاف فارسی مقرب پادشاه و خزینه دار

خاک بیزی - سفر -

خاکساری - باکاف موقوف یعنی خواری و خاک آلودگی

خاک نظامی - ای تن نظامی -

خاکه نمی - یعنی آسمی که کمینه تر از آسیهاست

خامشی - مختصر خاموشی -

خانی - حوض زر خالص نیز منسوب بسبب خان و در ادات یعنی حوض خرد ست -

خاور خدای - یعنی خداوند خاور زمین پادشاه آن وسلم بن فریدون را که پادشاه خاور زمین بود خاورخدای گفتندی -

خایی - خاینده و امر آن -

ختلی - بالفتح فرمینده و منسوب بختل و نیز اسپی که از ختلان آرندش -

خدای - همان خدا که در فصل الف مندرج گشت کذا فی شرفنامه و در قصیده مذکور ست خدای بالضم با دال مهمله و معجمه صاحب و دارنده چیزی زمان و مکانی و سرور و پادشاه و این لفظ تنها استعمال نکنند مگر باری عزوجل را و در مخلوق که خدای گویند یعنی خواجه خانه و خدای کشور و خداوند خدایگان گویند

خر عیسی — یعنی آن خر که گاه سیاحت و مسافرت انجیل را بر وی بار کردی۔

خر عتابی — یعنی خری که بر وی جامه عتابی بار کنند

خرمای هندی — میوه ایست ترش که در هند نیکی

خسروانی — بالضم نام لحنی ست از صنعات باربد و آن شری بود در مسجع مشتمل بر دعا و ثنای خسرو پرویز مطلقا نظم دران بکار نرفته چرا که دران زمان نظم نبود و نظم فارسی از وقت بهرام گور ست و این لحن داخل سی لحن مشهور نیست اگر داخل شمار سی و یک میشود خواجه نظامی گنجوی سی و یک آورده سی و یک همین را نام رود آن سی امنیت گنج باد آورد گنج گاو گنج سوخته و شادروان و سخت طاقدیس قفل رومی و سرستان و ارش جان و سروسی و نوروز و مهرگانی و شبدیز و شب فرخ و فرخ روز و نیمروز و ماه بر گوهان و مشک دانه و مشک مانی و خوان سیاوش و سبز در سبز و گنجگران و ناقوسی و غنچه کبک دری و کابین ایرج و باغ شیرین و زیر افکن و شعری و پهلوی و توشین باد و شباب و هر چیزی را که بس نکو و لطیف و بزرگ ست بخسرو نسبت کنند ساخته خسروانی گویند همچو خم خسروانی و مثال آن

خشت زرخاوری — آفتاب۔

خشکنای — بالضم با کاف موقوف نامی گلو بتازیش حلقوم و حنجره نامند

خشت بارانی — کنایت از ملک ست۔

خشی — بالفتح سپید سپید۔

خصمان سفلی — عناصر اربعه۔

خضرنی — شراب۔

خطمی — در دیوان ادب بالفتح و بکسر خا مصحح ست و نام گلی سرخ و زرد شونده آنرا خیرو و خیری گویند

خطیب الهی — هاتف غیب۔

خوالی — با واو معدوله در دیار رود آب

خوبطنی — و در زفانگویاست یعنی فرهنگیان گویند و

خودبینی — با واو معدوله یعنی عجب و تکبر

خودروی — با دوم معدوله گل لاله را گویند۔

خواری — با واو معدوله لائق و زیبا۔

خودکاری — ای کاری که از خود کنند بی زحمت کاری

خوردی — با واو معدوله شور با و نیز بمعنی اکل کردی معنی اول از قتینه است۔

خوزی — منسوب بخوز مذکور که آن نام ولایتیست منسوب بشکر۔

خی — بروزن حی آب دهن۔

خوی — با واو فارسی کلاه آهنی یعنی خود

خوی — بالضم سرشت و خاصیت خو و ملت

خوی — با واو معدوله معروف که بتازیش عرق

خوی خوانی — شرمندگی۔

خوغواری — با دوم معدوله اندوه۔

خهی — بالفتح کلمه تحسین ست چون زهی در اصل خه ای بود چنانچه زهی فی الاصل زه ای

خیره شرمی — بی شرمی و شوخی۔

خیمه زنگاری — با کاف فارسی آسمان۔

خیری - بالکسر نام گلی لعل شکل گل منبسه نرمه کذا فی القنیه -

کتاب الدال

الدال یعنی ان فرد و بحساب ابجد بمعنی چهار عدد

باب الالف

فصل فی العربی

دارا - بیماری و این اسم جامع است مر هر مرض را و عیب ظاهر و باطن را و در شرفنامه بمعنی درد مر قوم ست -

دارالبیضا - سرائیست در بصره بنا کرد عبدالله زیاد که در وصور سر بریده و در و پلنیز آن شیری و سگی و گوسپندی نوشته اند کذا فی القنیه و البضم کدو -

دنیا - این جهان و زفی نزد یک شونده کذا فی المؤائد چو روح الله ترا چشمی بباید اگر خواهی که دنیا رخ نماید -

فصل فی الفارسی

دارا - بادشاه ایران زمین که او را دارای اکبر گفتندی و داراب همو را گویند و دارای اصغر پسر اوست و نیز بمعنی دارنده هم آمده و بدین معنی حق تعالی را و پادشاهان را هفت کرده اند و در قنیه است که در فرهنگنامه آورده است دارا دارنده آسمان و زمین یعنی خداوند تعالی اقول این مشتق از داشتن بمعنی فاعل زیرا که الف چون آخر امر لاحق شود بمعنی فاعل گردد چنانچه دانا و بینا و شنوا پس معنی لغوی آن دارنده باشد و مطلق همین خدای تعالی است پادشاه را که دارا میگویند مجازا چنانچه خداوند و نیز مرکب از لفظ دارا که معنی آن بیماری و رنج ست و لفظ را بمعنی بیماری و رنج -

دردا - بالفتح بازی -

درا - بالفتح امر در آمدن و نیز حرس آواز کنند

دریای عدالت حنا - یعنی عدل تو ثابت الله است و قلیل عدل ترا هنگام عروسی ست -

دربا - بمعنی درو ایعنی حاجت کذا فی زفانگویا

دردا - بالفتح کلمه تاسف ست -

درسر کار خرابات کنند ایمان را - ای در خیال کار خرابات باز دهند ایمان را -

درسا - بالفتح خرگوش -

دروا - بالفتح نگون آویخته و باز گونه کرده و باز گونه آویخته و در زفانگویا بمعنی حاجت هم مندرج ست -

دریای بیضا - مروارید سپید بر اق ستارگان در هوا آویخته معلق -

دریغا - بای فارسی ای دریغ و افسوس کردن بر تقصیرات گذشته کذا فی شرفنامه و در موائد مذکور ست در لفظ دریغ الف زائده در آورده اند برای تعظیم ای اندوه بسیار -

دغا - فریب و ناراستی و نادرست -

دلاسا - بالکسر تسکین خاطر و آسایش دل

ودر بعضی نسخ دال آسا بدین نمط مسطور است که مرقوم ست یعنی آساینده دل ست۔

دلربا۔ رباینده دلهای اصحاب نظر بحسن و ظرافت

دندان نما۔ کنایه از غضبناک و خشم آلوده۔

دندا۔ مکر و فریب۔

دو بترا۔ تیغ و شمشیر۔

دوحور لقا۔ با پنجم موقوف یعنی روح و عقل کذائی نمایند۔

دوغبا۔ با واو فارسی آتش و جغرات۔

دولاب مینا۔ با واو فارسی آسمان۔

دولت خدا۔ یعنی خداوند دولت۔

دولت گیا۔ با کاف فارسی یعنی گیارد دولت

دوه خدا۔ یعنی خداوندیه۔

دوه گیا۔ یعنی دانه که کم از ذرافی بود و خداوند یعنی مقدم آن۔

دیبا۔ با یاء فارسی جامه ابریشمی۔

دیر مینا۔ آسمان۔

دیگ سودا۔ با کاف فارسی آنکه خیالی فاسد در دل کرده باشد۔

دیو پا۔ با دوم و چهارم فارسی جنسے از عنکبوت واللہ اعلم۔

باب الباء

فصل فی العربی

واب۔ خود عادت کذا فی التاج ودر زفانگو باید گورست واب فعلت و شان و روش وحیا بری و در شرفنامه مذکورست واب پیدا کردن گرو فر و آداب بمثله و در بعضی طب منعقد درخت چنار ست۔

وابل الثعلب۔ سا دخور۔

دار الادب۔ یعنی مجلس علم و فضل۔

دولاب۔ دلو آب۔

فصل فی الفارسی

داراب۔ نام پادشاه ایران زمین پسر بهمن شاه که اردشیر نیز نام داشت پسر اسفندیار پسر گشتاسپ پسر لهراسپ و صاحب شاهنامه رح نوشته که داراب بموجب آن گفتندش که بهمای مادر داراب بنت بهمن بود بهمن مرقوم که اردشیر مسطور ست بفتوای علمای آذر پرست بجبالهٔ خویش آورد چه در کیش آتش پرستان دختر خواستندی و بهمای از بهمن بار آورد اردشیر قریب الایام خود تاج و تخت را باستر ضای موبدان بهمای گذشته منکوحهٔ او بود داد ساسان بن بهمن چنان معاینه کرده بموافقت درویشان سر بجیبان در گرفت بهمای بی مزاحمت احدے ملک میراند بعد از مردن اردشیر حمل را از خلق نهان میداشت هنگام وضع حمل بر سبیل تواری و اخفا بسیاری از جواهر نفیسه بازوی مولود بسته در تابوت نهفته بدریای آب انداخت حوالے را به قواری جاسوس دار بداده گرد که مشاهده کنند که حالش بخیر انجامد چون بقضای الهی آن

صندوق را گاذری یافته برگشاده طفلک دلبند
دید با جواهر بسیار و دران روزها باراده الله تعالی
پسران گاذر فوت شده شیر به پستان زنش
باقیمانده گاذر آن طفل را بخانه آورده در پرورش
او اهتمام بلیغ نمود و آن جواهر را بتصرف آورد
چونکه گاذر آن طفل را و آب یافته بود داراب
نام نهاد و بسی سال شده که حق تعالی تخت
بادشاهی رسانید و آمزادای اکبر خواندندی
و پسرش سنگ سکندر کشته شد دارای اصغر و
دارای اکبر هم داراب را گویند و کیقباد دیگر
در شاهنامه و اقبال اکبیفیت آن مشرح ست دارای
اکبر فیلقوس قیصر روم را بشکست کرده هر سال
هزار بیضه بوزن چهل مثقال بر و خراج نهاد
و دوازده سال ملک رانده بعده دارای اصغر
ولیعهد شد۔

دارجوب ۔ با سوم و قوف و چهارم و پنجم
فارسی تخته جامه بتازیش شحب خوانند۔

دارگوب ۔ با ششم فارسی یعنی گرز و مگر

دارآهنگ فرسیاب ۔ با کاف فارسی یعنی
نام عاری نیز دیک بروج که افراسیاب در ان گرخته بود

دخترآفتاب ۔ یعنی مے۔

درامدازخواب ۔ ای بیدار شد۔

دریاب ۔ امر دریافتن یعنی بشناس و در
شرفنامه بدین تفسیر کرده ست اے مدد و
معرفت کن و تدارک کن۔

دل شب ۔ نیم شب یعنی میانه۔

دنب ۔ با بضم دم چارپایان و ما نوران
که بتازیش ذنب گویند۔

دوصطرلاب ۔ یعنی آفتاب و ماهتاب کذا
فی القنیه از حواشی سلیمانی۔

دوحجره خواب ۔ با واو و دوم معدوله اے

دوشاب ۔ با واو فارسی بهمیه شیر آلود و نیز خرما
خرما پخته میگیرد و از و شیره که چکد آنرا دوشاب نامند
و از شکر نیز بهمین گونه مثل جلاب۔

دوشاطرب ۔ با واو فارسی یعنی صراحی۔

دوشب ۔ با الفتح اسپ که برنگ ابلق باشد
زیادت تر بزیر روی باز گردد و کذا فی فرهنگ جهانگیری۔

دوبیمین چوب ۔ نام دارو نیست کذا فی فرهنگ جهانگیری
و در قنیه مذکور ست منقول از صراح و اجمال حسینی
و بیمین با یاء فارسی آن دو چوب که بدان بچگان
بازی کنند و آنرا غوک چوب نیز گویند بتازیش
مقدار و خوانند و الله اعلم بالصواب۔

باب التاء

فصل فی الفارسی

داوردست ۔ بمعنی عادل۔

دارات ۔ پیدا کردن کردگار۔

دارسلامت ۔ بهشت۔

دامن دربرگرفت ۔ کنایه از آبروست۔

دامن باغی گرفت ۔ یعنی خلوت گزید۔

دخت ۔ با بضم مختصر دختر۔

دربالیست - حاجت
دُرُبر سخت - بالضم یعنی گریه کرد و سخن خوب گفت چنانچه گوئی دُر افشاند -
درشت - معروف و نیز بمعنی وارسیاست آید
درخواست - التماس -
درسیاهی ست - ای در ظلمات ست -
درست - خلاف شکسته و مهذب و سلیم
درمشت - ضبط -
دربن جاپه پست - یعنی دنیا -
دست - معروف و قوت و قدرت نیک عدد و اندازه و مایه فیروزی و یکبار باختن قمار را نیز و سر تر و یک قبا و دست جامه فیروزی مقام صدر و در قنیه بمعنی چار بالش یعنی مسند مسطور و وزیر را که دستور میگویند هم بدین معنی که او صاحب مسند ست و نیز دست بمعنی حرافت آید چنانچه گویند فلان را این دست ست -
دست وزارت - یعنی مسند و صدر وزارت
دشت - بالفتح زمین بیابان و نیز ولایتی در ترکستان زمین و فی الصحاح الدشت ایضا الصحرا و هو فارسی و اتفاق وقع بین اللغتین والعربی الدست بالسین -
دندان حوت - قطره باریک -
دنیا پرست - یعنی دوستدار دنیا -
دل میدادت - یعنی دل تو راضی بود -
دوست - یار و دوست دارنده بمعنی مرکب ست کذا فی شرفنامه اقول یعنی آشامکب ست
دوشیزگان جنت - با واو و کاف فارسی بمعنی حوران -
دویت - بالضم دوات کذا فی التاج و لغت دهانی
دهرسپیدست - با پنجم و ششم فارسی و هفتم موقوف ای زور جوان مرد و نیز دست بمعنی حرمت آید چنانچه گویند فلان را این دست ست
دهمست - بفتح یکم و سوم گیاهی ست که دانه او مانند لوبیا بود و بنگ سپید که بزردی زند و بعضی گویند دانه او بمغز فندق خرد ماند و پوست وی سیاه بود و نیز بار درخت جندبست که هندش سکر خوانند کذا فی طب حقائق الاشیاء و آمزا زغار نیز گویند و معنی ترکیبی ده نقرست که تبازیش سکران نامند -
دهرلشت - با با فارسی یعنی گور -
دیده آهوی دشت - ای سیاه -
دیده کافور - ای سپید و نابینا ست -
دیو دولت - با دوم فارسی و سوم موقوف آنکه دولتش را زود زوال باشد و بد بود دشمن دولت
دیهیمست - با با فارسی و واو موقوف گیاهی ست که تبازیش چند قوق گویند کذا فی فانکها

باب الثاء
فصل فی العربی

ذات - خوردن -
ذئبث - بالکسر کمینه -

وثاث - بالکسر باران ضعیف -
وعث - بالفتح سستی پیدا کردن در اول آب
ولاث - شتر تیز رو و وحشت رفتار -
ولاهث - بالضم مرد ولیر -
ولث - بالفتح گام خرد نهادن در رفتار -
ولهاث - بالکسر شیر درنده و مرد دلاور پیشه و حرب
وهث - بالفتح یکم و کسر دوم جای نرم ریگ زار
ویوث - بی غیرت و بی حمیت -
ویث - خواری -

باب الجیم العربی
فصل فی العربی

درج - بالفتح خط نقش امیر و نیز نام مقامی که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم شب معراج ازان درگذشته کذا فی شرفنامه و در تاج است الدرج طومار و یقال فی درج الکتاب کذا و در صراح درج بالسکون کاغذ نوشته و بالضم دو کدان و جایگاه و عطر زنان و در شرفنامه است و بالضم تراب دان که مصغر آن درجک ست -
دراج - بالضم جانوری معروف رنگین تر از بیر اما بسیار نیرو که آنرا خیفطان نیز گویند و در تاج گفته است نمین الخیفطان و آن از طیر عراقی ست و در لغت خیفطان گفته است دراج نر
دواج - معروف یعنی قبای دیباج -

فصل فی الفارسی

داج - تاریکی شب و سیاهی آن -
دربرج - بالکسر قبله پیشینیان تبارش میت العقد نامند و در لسان الشعرا بمعنی تجانه مندرج ست
دست رنج - بانا رموقوف یعنی حرفت و کسب کار و صنعت کذا فی شرفنامه و معنی ترکیبی مشقت دست -
دورنج - بالفتح نام دارویست که آنرا دورنگ
دوج - گیاهی ست -
دونبج - بفتح یکم و سوم سبزی که از کوهها مشرق آرند شیرین بود چون بدهن گیری -
دیوکلوچ - با دوم و ششم فارسی بچه مردم که دیوش بدل کرده باشد -

باب الحاء
فصل فی العربی

واح - ابر پراب -
وبح - سرو پشت فرو آوردن در رکوع و جز ان
وح - بالفتح بزیر خاک و در زیر زمین نهان کردن
وحداح - بالفتح کوتاه -
دروح - بالفتح پیراهن -
ولوح - بضمتین گرانبار بودن راه و گرانبار شدن
دوح - بالفتح درختان راک -
ووشح - بالضم نام زنی -

فصل فی الفارسی

دشنه صبح - روشنائی آن چنانچه تیغ صبح
دم صبح - همشه -
دشن خزینه کشای مجاهز ارواح - یعنی

وم حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم کشاینده اسرار و رموز ربانی که قوله تعالی وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی و حجاب هزار روح ساخته گویند و جامه یعنی حضرت عزت جل جلاله کذا فی الموائد۔

باب الخاء

فصل فی العربی

وبخ ـ پشت خم نادن و سرین برآوردن۔
وخ ـ بالفتح دود۔
وخدخ ـ ماندہ شدن و درشتی۔
وربخ ـ سرفرو کردن۔
ولخ ـ فربہ۔
وماخ ـ کوہہای درشت۔
ومخ ـ نام کوہے۔
ووخ ـ خوارشدن۔
ویخ ـ بالکسر خوشۂ خرما۔

فصل فی الفارسی

داغ برزخ ـ داغ بندگے۔
وخ ـ بالضم گیاہی ست کہ در آب روید از و لوبیا بافند بتازیش حصیر گویند و بہندی چٹری نامند و در فرہنگ ہست بہندی آنرا جایپہ گویند و نیز لک کہ بچگان بشب برات بر دختن تر کردہ بسوزند۔
درخت چہار بیخ ـ کنایت از چہار رکن ست کذا فی القنیہ اقول درخت چہار بیخ کنایت از عالم و چہار بیخ عبارت از چہار عناصر شاید اعلم۔

دوازدہ رخ ـ یعنی نام جنگی ست مشہور با گودرز سر لشکر کیخسرو کہ دیو کوہ کنندہ نزول کردہ بود و با یران سر لشکر افراسیاب شدہ بود و کیفیت آن در شرفنامہ مشرح ست۔
دورخ ـ باواو فارسی لفظ صحیح ست بعضے زبان نیز فارسی گویند جای عذاب کافران مغفور بالله منها کذا فی شرفنامہ و دوزخ فانگویند کہ رست دوزخ معروف و از خدمت امیر شہاب الدین بندگی شیخ واحدی بواو فارسی دوزخ معروف سخنے و درشتی و گرفت در بخ ـ
دومیخ ـ ای دو قطب یعنے قطب شمالی و جنوبی
دیوپیخ ـ برج دلو۔
دیولاخ ـ با یاء فارسی خارستان و چراگاہ و خرابہ کہ دور از آبادانی باشد کہ آنجا گذر آدمی نمیباشد و مسکن دیوان بود و نیز زمین سخت کہ دران سبزہ بار یک رستہ باشد۔

باب الدال

فصل فی العربی

دعد ـ نام نبی و در شرفنامہ ہست نام معشوقہ عرب

فصل فی الفارسی

داد آوند ـ نام نوائی ست ـ
داد ـ عدل و راستی ـ
دارو برد ـ یعنے طاقت و قوت و کروفر
داشاد ـ خوشبوئی فردش کہ بتازیش عطار گویند
داغی شدہ ـ ای عیب دار شدہ ـ

دامگاه خرد - یعنی دنیا کذا فی الموائد -
دامن کشید - ای اعراض کرد و ترک صحبت
دام و دد - مرکب حشرات زمین را گویند
و بعضی فرق کنند و گویند دام جانور وحشی غیر درنده
عموماً و آهو و غزال و پنجیر خصوصاً و حشرات الارض
و پرنده نیز و هر چیز که جانوران دران بفریب
گرفتار شوند کذا فی زفانکلوبا و دد سبع را گویند
آن جانور درنده باشد مانند شیر و پلنگ و گرگ و شیله
و بیابان پر از شکار کذا فی المستطرف -
دانه کرد - ای پراگنده کرد -
دایره گیر - آفتاب -
در باقی شد - یعنی باقی نماند -
در پس زانو نشاند - ای مراقبه شد کذا فی التقنیه
در بند - نام مقامی منسوب بشراب کذا
فی التقنیه و در شرفنامه است نام شهری و نیز
گذر دریاکه عوام بندر نامند و فاصله که درمیان
دو ولایت باشد یعنی اخیر از زفانکلوپیدیا
درج گهر بر گشاد - ای دهان بکشاد -
درج دهقان نورد - ای پیچیده و نوشته
دهقان یعنی رو کننده قول دهقان -
در حساب میکرد - یعنی در شمار می آورد یا در
حساب مواخذه میکرد -
در حیض اند - ای ناپاک اند و تارک صلوة اند
درخت آزاد - معروف که بهندش سکاتن
نامند کذا فی التقنیه اقول و نیز سرو که یک شاخه
راست باشد -
درخط شد - یعنی بجود شد و مدهوش گشت -
درخورد - باو او معدوله لائق و زیبا و
درخور - یعنی زیبا باشد -
درخوی سرد - باو او معدوله ای در سکرات
درد - بالفتح معروف که تبازیش الم گویند
و بفتحتین و قیل بکسر کم علتی که پوست را آواره
کند و ازا پریون نیز گویند مهندش داد خوانند
و بفتحتین مضارع دریدن نیز آید و بالضم ترسکے
مشراب درد عن و امثال آن که در آخر می ماند -
درشت پسند - کثیف طبع ضد لطیف طبع
درشکر ریزند - ای در گریه شادی اند -
درفراز کند - یعنی بندد -
دردمند - باسوم موقوف در دناک و چون
بفتح دال خوانند آن هنگام مستقل در میدان بود
درکجاوی خور - یعنی کجاوه پیدوکی در خورست
درمیان باشد - یعنی بکبر باشد -
درمیگیرد - یعنی میسوزد و بکار نمی آید -
درلوزینه سیر داد - یعنی شادی و غم
بیک جا پیش آورد -
درمند - شکل و صورت و شمائل و سان شی باشد چنانکه گویند فلک
درود - بالضم از ایزد جل ذکره رحمت و
از ملائکه استغفار و از مومنان دعا و از بهائم
و طیور تسبیح -
دریابند - مضارع دریافتن یعنی ادراک
و نیز در ترجمه آب باشد و یابند مضارع یافتن

وبضم واو یعنی لولو باشد۔

درین برکه لاجورد ۔ بکسر نجم که دوم ست اشارت بسوی فلک ست۔

درآلود ۔ بالکسر یعنی خشم آلود و بازار فاسد

دستانرند ۔ بالفتح پدر رستم را سیمرغ نام نهاد

دستبرد ۔ با بار موقوف یعنی فتح و فیروزی

دمچابک دستی و دوقوف یافت و فرورفت

دست بند ۔ دستوانه۔

دست داد ۔ با بار موقوف سخاوت۔

دست بمیگزد ۔ با سوم موقوف و بفتحم مفتوح ای دریغ می خورد۔

دست در کیسه شد ۔ کنایه از کیسه بریست

دست مزد ۔ با وقف تا یعنی مزدوری

دعوی خاکی کند ۔ ای دعوی عجز و ضعف کند کذا فی القنیه و نیز دعوی فروتنی کند۔

دل تنور آتشین شد ۔ ای دل سوخته شد

دل خاک پای او شد ۔ ای اسیر او شد

دل صید او شد ۔ بمثله

دماغ دارد ۔ با عین موقوف یعنی تکبر دارد و مغرور ست۔

دماوند ۔ بالکسر نام ولایتی و شهری و نیز نام کوهی بحد دور ری که چاه بابل در انست

دم سرد ۔ آه نومیدی۔

دند ۔ بالفتح خود کامه و بیباک و ابله و نام لباهی که بهندوی دربن گویند۔

دندان سفید ۔ خندان و خنده۔

دندان نمکین سپید ۔ ای بخندی و تبسم کنی

دندان نماید ۔ یعنی بخندد و خوش شود چه خنده لازم فرحت و سرورست۔

دنیا دنبه میدهد ۔ یعنی دنیا فریب میدهد و غافل میگرداند۔

دود ۔ بالضم معروف و نیز عبارتست از آه

دو چشم چهار شد ۔ یعنی با یکدیگر ملاقات و دیدار شد

دو قرص گرم و سرد ۔ یعنی آفتاب و ماهتاب۔

دوغان گرم و سرد ۔ مثله

ده پانزده داد ۔ یعنی زیب و زینت و آرایش داد۔

دهقان خلد ۔ رضوان که خازن خلدست

دهقان نورد ۔ ای نام دهقان کتاب اشیان

دهید ۔ یعنی بدهید

دیبای شوشتر دارد ۔ ای رنگهای گوناگون دارد

دیر و زود ۔ یعنی آخر کار و عاقبت چیزی کذا فی القنیه اقول یعنی البته و بی شبهه است یعنی این کار شدنی ست دیر یا زود چنانچه گوئی امروز فردا یعنی امروز یا فردا۔

دیوار خانه روان شد ۔ ای دیوار خانه خراب شد

دیو باد ۔ با بار فارسی و واو موقوف گرد باد

دیو بند ۔ با بار فارسی و واو موقوف فارسی طهمورث و جمشید را گفتندی و نیز نام دارویست

دیوند ۔ بالکسر نام دارویست کذا فی القنیه۔

دیو سپید - با دوم و پنجم فارسی و ششم تازیم دیوی که اورا رستم بارندران کشت -

دین در سر مغروری کرد - ای دین در خیال مغروری باو دارد -

باب الراء

فصل فی العربی

دابر - آخر و تابع و باقی از نسل و سبب و نصیب

داخر - خوار -

دار - سرای و دیار -

دبیلة کبیر - نبات الغشر کبری کذا فی المقنیه

دبور - بادی که از سوی قبله آید -

دبیر - بناغ کشنده از پس کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی نویسنده و منشی مسطورست

دثار - جامه که زیر جامه پوشند -

دُر - بالضم والتشدید مروارید بزرگ -

دفتر - معروف -

دمار - هلاکی -

دور - گردش و بمعنی عهد و زمان نیز آید

دهر - زمانه -

دیجور - تنگ تاریک -

دینار - بالکسر مهریست زرین -

فصل فی الفارسی

داوار - باری تعالی و دارنده کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بمعنی دهنده مذکورست

داور - بوزن مادر برادر و دوست و این لغت ماوراء النهرست -

داد بستر - با دال موقوف و کاف فارسی مضموم و تا مفتوح یعنی عادل -

دار - دارنده و امر از داشتن و آن آلت سیاست بست که اهل جرائم و دزدان را بدان سیاست کنند و در بعضی طب دار بمعنی پلپل دراز آمده است -

دار مهرور - بهشت -

دار خلافت پدر و دار غرور یعنی دنیا -

دار و گیر - با دال موقوف و کاف فارسی یعنی فرمانده و در دستور بمعنی هزاهز مسطورست

داستار - با سین موقوف آنکه بتازیش عمار خوانند کذا فی شرفنامه و در قنیه مذکورست آنکه در بازارها کالا بفروشاند و قیمت کند بتازیش سمسار خوانند و نیز تازیش بیاع و دلال با غین معجمه -

داغدار - با نشان و بنده و عیب دار -

داغ گاز - داغی که بزنند بر اچه هر داغی که باشد گاو زرد کنند -

دامگاه یودستور - با سوم موقوف و چهارم و هشتم فارسی دنیا -

دامن گیر - ای ملازم صحبت و مصاحب باش کذا فی الموائد و در قنیه مذکورست دامن گیر با نون موقوف ای مصاحب و قسم و مدعی و مزدیباش

دانشور - دانشمند -

داور - دانشمند و نام خدای تعالی و آنکه میان

نیک و بد فصل کنند بازیش حاکم خوانند۔
وایره دور۔ یعنی فلک۔
دختر نار و دختر شار۔ دختر زن او شوهر دیگر
و دختر شوهر از زنی دیگر۔
وختر۔ بالضم معروف و دختران گیاهی ست
وخدار۔ بالفتح جامه پیچیده در تخت بسته معرب
وخت دار کذا فی الصراح۔
در۔ بالفتح معروف ترجمه باب امر دریدن و
فاعل آن چون مرکب آید چنانچه پرده در و دره کوه
و نوع و جنس۔
درج در۔ باهر دو دال مضموم کنایت از دهان
دراز شمشیر۔ کنایه از تیغ زن و چست و چابک
درخور۔ بالفتح با واو معدوله لائق و زیبا
درخور شیدن در طعام۔
درداره۔ بالفتح با به چهار مهمله درختی ست
و معنی ترکیب سوآخ و دراباندار و درداره۔
دُرُوانه نار۔ قطره خون و درخون۔
دُرُوغ خوار روزگار۔ بالضم فقیر فرومایه زمین
دره دور۔ باهر دو دال مضموم گرداب غرق کننده
درگرو دره گر۔ کلاهها بالضم باکاف تازی
و در شافی واو نیز مختصر درود گر و با کاف
فارسی درو کننده۔
دریابار۔ دریای بزرگ و نیز نام شهری
و در فرهنگ علمی مذکور ست ولایتها که در جزیره ها
و در کناره های دریا ست۔

دریای قیر۔ شب و دوات۔
دریای اخضر۔ آسمان۔
دژدار۔ دارنده حصار و کوتوال و در باران نیز گویند
دستار۔ بالفتح معروف و نیز جامه که سر پوشند
خواه با هر چه باشد و نیز امر دست آوردن فی الحال
دست امر۔ صدر وزارت و صدر امر۔
دست خطر۔ با تاء موقوف یعنی دراز و آخر نزدیک
که دران گرد بسیار بود و سندی که دران آفتی
و مضرتی بسیار بود۔
دست خر۔ یعنی تخت سخت و شام آمده است
دستگار۔ با تاء موقوف و کاف فارسی بمعنی
خداوند دست و با کاف تازی بر دست کارنده
و هم نگارونیز نقشی که بر ملوک و امرا بر بند
و آنرا در دیوار سخت میکنند برای تماشا۔
دستگیر۔ با تاء موقوف و کاف فارسی یاری دهنده
و امر دست گرفتن و گیرنده دست آنکه به بند
دست افتاده باشد بتازیش اسیر خوانند۔
دستور۔ بالفتح صاحب دست و مسند آنکه
در تشبیه امور بر وی اعتماد کنند بتقریبش و دستور
بالضم نیز گویند و نیز بمعنی دستوری و حجت و اجازت
دستیار۔ یاری ده در پیشه وری۔
دسمر۔ بالفتح جنسی از غله که آنرا شاخل گویند
هندیش ارهر خوانند۔
دستخوار۔ بالضم با واو معدوله و شوار۔
دغر۔ بفتح یکم و سوم یعنی سرین و نیز یراکه معنی دغ

در لغت آنجا که مدی نباشد۔

دیگر معروف و بمعنی بعد و سن بعد نیز آید۔

دلاور دلیر۔

دلبر آنکه دلهای خلایق را بحسن خود برباید و بزیبائی دل و آن ظاهر ست و در ترکیب بچند معنی گیرند هم دلاید۔

دلپذیر بایاء فارسی آنکه حرکات و سکنات او قبول دلها باشد و پذیرندهٔ دل و آن

دلگه بفتح کاف فارسی بوزن بهتر یکی از طعام و آن طعامی ست که در تهدیان بپزند و آن را بزور کفگیر جدا کنند۔

دما ای آن زنده یعنی آژدهٔ خون و در فرهنگ مولانا فخر الدین گمانگه بمعنی دو دکه تازی آن دخان ست آورده۔

دمدار بالضم معروف که تبازیش ساقه خوانند

دم خور یعنی فریفته مشو۔

دموک نام قرابت دار افراسیاب که یکی از جنیان قتل سیاوش بود و یعنی آواز نرم و آهسته نیز آمده

دنبه پروار بابای فارسی یعنی دنبه پرورده و نیز نام دارویست که هندیش جیپال نامند

دنیر نام شهری از هندوستان زمین

دوپیکر بالضم سوم فارسی نام برجی که خانهٔ عطارد ست هندیش جوزا خوانند و نیز بمعنی دو پر کاله آید

دوچار هشت و دوچار دوبار روی آوردن و روی بروی شدن۔

دوخواهر یعنی دوستاره که تبازیش شعرایمان خوانند

دودخوار بالضم بالسوم موقوف که چهارم ست و بالچم معدوله پرنده و معروف که هندیش دهنچوه گویند کذا فی القنیه۔

دور روزه عمر یعنی عمر اندک۔

دروروز عمر مثله

دوکاله دار ای آفتاب و ماهتاب روز و شب

دودپادشاه جبار۔

دوهاوت کافر ای دو خونریز کذا فی القنیه یعنی دو چشم ما

دووار یعنی دار و گیر۔

دووچار ای چهار ده۔

دوه وگیر یعنی داد و ستد و بزن و بگیر

دوهزار یعنی بازی چهارم از هفت بازی نرد که ذکر هریکی در لغت خانه گیر گذشت۔

دهقان پیر یعنی جان می انگور را

دی مهر پانزدهم روز از ماه کذا فی فرهنگ جهانگیری

دیجور بالفتح شب تاریک۔

دیدار رویه و پیدا و ظاهر کذا فی شرفنامه اقوات جان و بیت

دیدبانان کبود چشمان کواکب سبعه۔

دیده ور یعنی هنرمند و واقف اسرار کذا فی شرفنامه و معنی ترکیب خود اوند بصیرت ست

دیر بالفتح تخانه و بالکسر بایاء فارسی درنگی و طول مدت

دیگ افزار بالکاف فارسی موقوف آنچه بالای دیگ پخته اندازند خوشبوی چنانچه زیره و فلفل گرد و ادرک و امثال بوزار نیز گویند بتازیش تابل خوانند که جمع آن توابل آید و ادافزار نیز نامند

دیگر - بالکاف فارسی همان وگر گذشته و در قنیه است که بمعنی بار کثیر الاستعمال ست -

دیمر - بالکسر رخسار -

دنیور - بکسر یکم و فتح سوم و سکون ثانی نام مقامی ست که حضرات خواجه احمد شاه دنیوری و خواجه محمد شاه دنیوری منسوب بدان اند -

دیر - بالکسر رخسار -

دیو دار - بایای فارسی و واو معروف نوعی از درخت سرو باشد و بعضی بهندی رانیز گویند و بعضی شجره ایکن خوانند -

دیوسار - یوسوار - آنکه جامه دیو پوشیده باشد و آن جامه ایست از پلاسی درشت که هنگام جنگ پوشند

دیو هفت سر - بایای فارسی و تای موقوف یعنی زمین باعتبار آنکه هفت کشورست یا آنکه هفت طبقه دارد و قیل شب که هفت ساعت ست بساعت بستوی و هر ساعتی منسوب بیکی از هفت سیاره و سیارات آنرا مقسوم دوازده گان ساعت منوج و هر ساعتی منسوب بیکی از سیارات سبعه بر سبیل دور و تسلسل و بملک هند همین قول معمولست کذا فی المؤید -

باب الزاء

فصل فی العربی

دزه - بفتح معروف یعنی دزد جامه خیران در فرو رفتن آن

دهانیز - بالکسر خانه معروف و کدو دری باشد بدان راه درون سرای درآیند و در قنیه بمعنی دالان ست -

فصل فی الفارسی

دار بار - یعنی آنکه بچوب دار بازی کند و نیز امرست بچوب دار بازی کردن -

دال بوز - گونه از فراشتگ که مرغیست سیاه و سفید

دختر رز - یعنی می انگوری و در فرهنگ علی بیگی بمعنی مطلق شراب نگریست اما اصل آنست زیرا چه رز انگور را گویند و در قنیه بمعنی دانه انگور مذکورست -

دخت رز - مثله کذا فی القنیه -

دژ - بالکسر حصار -

دژ بزاژ - بالکسر بازار فارسی خیمه خشم آلوده

دست آموز - مرغ آموخته -

دست انداز - یعنی دهکده زن کذا فی شرفنامه و در قنیه دست انداز بمعنی قاطع طریق نگورست اما معنی ترکیب ظاهرست -

دست آویز - بایای فارسی آنچه بدان مردم تعلق میکنند و هر چه نیک و لطیف بود بچیزی که بناه گیرند و تکیه سازند -

دستارچه ساز - بالجیم موقوف و شین فارسی اسمی هدیه و سلامی بود و استمالت سازد و دست بدارد

دلاویز - بایای فارسی آنکه دلهای اهل نظر و اصحاب بروی مائل بود -

دلسوز - مشفق -

دمساز - بالفتح محب و موافق و همنفس

دم نیم سوز - می که برون می آید چنانچه در شرح مخزنست

دندان افرین - با یاء فارسی خلال و در زفانگو یا بمعنی بوزاست و در لسان الشعرا بمعنی نخست و دندان آفرین در حرف نون با و راد ات حرف زاست لیکن درین معنی یافته نمیشود زیرا که لفظ آفرین یافته نشده است مگر آنکه گویند این تصحیف کاتب ست اصل این افراز بوده است بمشقق از افرازیدن که بمعنی آراستن و خوش کردن ست بعده اما اگر دندچو خلال و دندان افراز گفتند سامع بنده است که یاء فارسی ست بیانوشت بعده دندان افرز شد و معنی زفانگو یا نیز مؤید ست بدین که این مشتق ست از افرازیدن زیرا که بوزا خرش کننده دندان ست و خلال را که دندان افرز میگویند بدین که آرایندهٔ دندان و خوش کننده و بعضے آن فا را بیاء فارسی بدل کرده اند چنانچه در آفرز آپرز نیز شد بعده الف اصل افگندند چنانچه در فقاد و دندان پذیر شد -

دندان بریز - مثله بمعنی نخست کذا فی التقنیه لیکن چنانچه در لغت دندان افرز توجیه کرده شد بمعنے دوم هم تواند -

دوال باز - با دوم موقوف یعنی دغاباز

دولت تیز - با ششم فارسی که دهم ست آن دولت که مردم یکایک بمرتبهٔ بزرگ رسد -

دهاز - بالفتح فغان و درد و با لکسر بانگ و فریاد

دیر رند سوز - یعنی دنیا -

باب الزاء الفارسی فصل فی الفارسی

دژ - بالکسر خشم آلوده بد و در شرفنامه اسدی ست چشم بد

باب السین فصل فی العربی

دباس - دوشاب کر -

دیوس - معروف کذا فی التاج -

دبس - بالکسر و شاب شیرهٔ خرما و بالضم کارهاے بزرگ -

دبس - ریم تن -

دیوس - بی حمیت و بی رشک کذا فی الدستور

فصل فی الفارسی

داس - آلت آهنین سر کژ که بدان کاه برند و کشت درودند و عرب آنرا منجل خوانند و هندو هنسوا نامند

داس و دلوس - بمعنی ضایع و ابتر باشد و نیز فاش و قماش بود کذا فی الادات اقول دس و دلوس اتباع اند معنی اول اما باشد ثانی تابع آن پس باید که داس و دبوس هم همین آلت آهنین کژ باشد و این که میگویند که معنی آن فاش و قماش باشد چگونه آید زیرا که معنی قماش جمع رست و فاش اگر بفا و شین معجمه خوانند چنانچه در ادات و ملتقط و شرفنامه مکتوب ست معنی آن آشکارا رست هیچ مناسبتے ندارد و اگر بقاف و شین معجمه خوانند چنانچه در زفانگو یا مرقوم ست پس خود هیچ معنی ندارد زیرا چه این لفظ نه در عربی و نه در فارسی ست مگر آنکه گویند فاش بفا و شین مهمله است که معنی آن تیر ست و این مناسب ست زیرا چه

واس فارس از جنس قماش ست و این حاصل معنی آنست زیرا چه هر جا که اتباع آید از ثانی مثل اول جنس آن مراد باشد یعنی مثل واس هر چه باشد از جنس قماش تیر و غیر آن و مؤید ست یعنی رامبل چنانچه در تاج ست کمبل اشکاله و سنان فراخ جراحت و اشکاله دامی که بدان تیر پرانند و عصای سر کژ و سنان فراخ جراحت همان تیر ست

واپای طوس - یعنی فردوسی طوسی -

درنفس - یعنی در زمان و فی الحال -

دریواس - بالفتح با یای فارسی و قیل بالکسر گردبرگرد خانه و موضعی که در بسر در نهند محکم را تا کسے باد نتواند کرد -

دستاس - بالفتح آسیائی که بدان غله بگردانند و دوست آس کنند -

دسترس - تا با موقوف قدرت و توانگری

دست مجالس - ای صدر مجلس

دودهٔ عباس - ای فرزند عباس و خلیفه

دوده حواس - یعنی پنج حس ظاهر و پنج حس باطن

دیس - با یای فارسی مانند و تهماو شکل و ساز

باب الشین المعجمة

فصل فی العربی

دارش - پوست -

دیش - بالفتح خوردن ملخ گیاه را -

دعش - بالفتح بر سر چیزی در آمدن -

دوش - بفتحتین خراب شدن چشم از درد

دیش بالکسر نام مردیست -

فصل فی الفارسی

دارگوش - با راء موقوف و کاف فارسی یعنی نگاهدار و مستمع باش -

داش - کاسه و تنور و خشت پخته -

دانش - بکسر سوم علم -

دائره کش - بفتح کاف پرکار و امر دائر کردن و فاعل آن -

ده پیش - نام امیر بدایون -

دختر ان نعش - یعنی بنات النعش -

دخش - بالفتح آغاز کار -

درازگوش - با چهارم موقوف و پنجم فارسی یعنی خر که تازیش حمار خوانند -

دربانج قلم درکش - با نون موقوف و قاف و درخش - آتشکده ایست بشهر ارمینیه کذا فی شرفنامه و در قدینه مذکورست بضمتین یا راه آتش که می درخشد و در اوات ست برق و صاعقه که بهندوی بجلی نامند و بفتح دوم نیز آید -

درکش - با سوم موقوف در نوش -

درفش - بالضم و الفتح آن آلت آهنین که سراجان و کفشگران و امثال اینان دارند و بدان چرم را سوراخ کنند برای دوختن و در اوات ست

درفش بفتح علم و آن آلت آهنین که کفشگران دارند و گروهی بکسر دال خوانند -

درکش - با کاف مفتوح ای محو کن و رد کن

دروش - بالضم با واو فارسی کلک که حجامان دانند کذا فی شرفنامه و قیل بغیر حرف فارسی کذا فی الادات و در قنینه مذکور بست دروش بزن سروش تبازی داغ و نشان اخوانند و بکسر اول بروزن و معنی درویش ست که اخفاء کفش و وزان و امثال آنها باشد -

درویش بالفتح معروف و در اصل درویوش بود خوانند ازدرها کذا فی القنینه و بمعنی بضم اول نیز آمده

دریاکش - کاف مفتوح میخواره باشد بانک شراب ست گردد -

دریانوش - مثله -

درین جبیش - ای درین زمانه -

دست پیش - با سوم موقوف چهارم پنجم فارسی ای دست بدعا برآوردن و گریه کردن -

دست خوش - یعنی سخره و دست مال -

دستکش - با ثانی موقوف یعنی قاعدتا بنیا و مضبوط و اسیر وسایل و در قنینه بمعنی کمان لزوم که آنرا کباده نیز گویند - کباده

دلق پوش - صوفی زاهد -

دلکش - شوق انگیز و آنکه دل سوی او همیشه مائل بود -

دم سیاوش و دم سیاوشی - همان سیاوش مذکور

دندان پریش - با ثانی فارسی خلال و در قنینه آنست که بدون بچگان خلال کنند دندان پریشان میشوند بدنکه مفاصل بسیار میشود

دوآتش - ای دولب -

دوخاتون بینش - ای دو مردمک چشم و آفتاب و ماهتاب -

دودکش - با چهارم موقوف که سوم ست روزن مطبخ و گرمابه و دیگدان و امثال آن که ازان دخان بدر آید -

دوربایش - با ثانی موقوف معروف و بمعنی آه نیز مستعمل ست امر دور بودن و فاعل آن کذا فی شرفنامه و در فرهنگ علمی مذکور ست گیری را بیست بدون ست یعنی دوربایش و نزدیک بیا و نیز چوبی ست مخصوص که بزرگان نقره میگیرند و پیش کوتوال مے برند -

دوس - با واو فارسی شب گذشته و نیز بازو که تبازیش کتف خوانند -

دوشش ای دوازده و اگر با ظهار واو بخوانند بمعنی دوش او نیز آید -

دهش - بکسر تین بخشش و عطا و بمعنی اخیر از شرفنامه

دیانوش بمعنی شخصی آمده که عذر معشوقه و تقرب او قبول افتد

دیبش - بکسر اول بمعنی داد و دهش آمده -

دیفرخش - نام نوائی آمده از موسیقی -

دیورخش - بمثله -

باب الصاد المهملة وفصل فی العربی

وایص بالفتح درد -

وحص - بالفتح جنبیدن مذبوح بعد ست و پا خود

وخص - بالفتح کنیزک -
وخریص - بالکسر تبر یا جامه -
ورص - بالکسر سبزه موش دشتی وگربه وجز آن
وعص - بالکسر ریگ پشته گرد -
وغموص - بالضم کفچلیز -
وتمیص - نام شخصی ست بغایت دنا وزیرک
وعص - بفتحتین پرگیاه شدن شکم شتر -
ولاص - بالکسر زره نرم ودرخشنده -
ولامص - بالضم بمثله -
ومص - بالکسر چیزیکه بالائین دیوار -
ومص - خود آهن -
ویاص - بالفتح والتشدید مردی که کسی
بروی نتواند دست یافت -

باب الضاد المعجمة
فصل فی العربی

وحمص - بالضم نام موضعی ست ونیز نام مردی
وحص - بفتحتین الغزیدن چیزی وسیل کردن
آفتاب از میان آسمان والغزیدن کاه -
وحوض - بضمتین باطل شدن حجت -

باب الطاء المهملة
فصل فی الفارسی

دریای محیط - یعنی دریائی که آفتاب در آن
غروب کند وآب آن دریا گرم وسطبر ست
مانند سیماب کذا فی شرفنامه لقتایل ان بقول
بزعم آفتاب همچند دنیاست ودر چهارم آسمان ست
ودریا جزوی از دنیاست پس غروب آفتاب درین
چگونه شود واین اشکال درین حدیث نیز می آید
که حضرت رسالت با اباذر گفت تومیدانی یا
اباذر که این آفتاب کجا غروب میشود او گفت
خدا ورسول او میدانند فرمود فی عین حامیة
ودر قرآن نیز ست تغرب فی عین حمیة وکعب احبار
را پرسیدند تو در توریت چگونه یافتی گفت فی
ماء وطین واگر گوئی ازین مقابله غروب مراد ست
یعنی مقابل آن آفتاب فرو میشود بگوئیم پس باید
که آسمان در شب هم منجلی باید ونمیرود سی ستاره
نماید زیرا که زمین بنسبت آسمان کخلقه فی قدره است
پس حایل چگونه گردد حاصل این ست دانسته شد
که هیچ ندانسته ایم اما در تحقیق گفته است تومن
ولا تستعجل بکیفیته
وستخط - خطی که از دست خود بنویسند -

باب الظاء المعجمة
فصل فی العربی

واظ - پر کردن ظرف وگاهی کسی گرفتن
ولظ - بالفتح زدن ودفع کردن -
ولنظ - بالفتح شتر ماده پشت سخت -

باب العین المهملة
فصل فی العربی

درع - زره وپیراهن زنان -
وراع - بالضم پوشش مشایخان ست -
وقع - دور کردن -
ومع - سرشک -

باب الغین

فصل فی العربی

دباغ - انچه بدان پوست پیرایند -
دماغ - مغز سر و فارسیان بمعنی عجب و تکبر نیز استعمال کنند -

فصل فی الفارسی

داغ - معروف و نشان و شاعر که نام خود در شعر یا غزل آرد و آنرا نیز داغ گویند و راست است که این لفظ مشترک ست میان عرب و عجم و آنکه داغ کند دفیه نظر -
دالوغ - خربزهٔ هندی که آنرا هندوانه گویند
دروغ - بالضم با واو فارسی معروف که بنازیش کذب گویند -
دریغ - بالکسر با یاء فارسی افسوس و اندوه و دشوار و این کلمه را در محل تاسف استعمال کنند
دغ - بالفتح جائی که موی باشد -
دوغ - با واو فارسی جغرات که در آب انداخته راست کنند و در هند آنرا چهاچه نامند -
دیلیغ - بالکسر بادام -

باب الفاء

فصل فی العربی

دف - بالفتح پهلو و بالضم معروف -
دفاف - دف گیر و دف زن -

فصل فی الفارسی

درجف - بضم کم و سوم و نبور سیاه -
دو حرف - یعنی کاف و نون -
دریا کف - سخی و توانگر و کف دریا -
دست لاف - سودای اول باشد -
دست باف - عمل خود بی آنکه از استاد بگیرد

باب القاف

فصل فی العربی

دابق - نام شهریست -
دانق - بفتح نون و داناق و دانگ و نیز مست ولاغر و افتاده -
دریاق - بالکسر تریاک -
دقاق - آرد فروش -
دقیق - آرد و مرد و بیخ و چیزی باریک و غامض
دلق - دله کذائی التاج و در قنیه فرومایه و ناکس از هر چیزی و رنده و در ادات بمعنی پشمینه است یا موهای آویخته که درویشان پوشند -
دمشق - بکسر تین و تبازیش بفتح دوم خوانند قصبه ایست بشام و در عجائب البلدان مندرج ست که شهریست عظیم بشام که آبی خوش و هوای سازگار دارد بنداری که لقبه از بهشت آورده اند -
دورق - بوزن ورق پیمانهٔ شراب کوزهٔ آن

فصل فی الفارسی

دلق - شکم و درخت بر کذائی بعض لعلب ابط
دق - بالفتح پشمینه که درویشان پوشند یا موهای آویخته و اعتراض بر سخن کسی نمودن کذائی شرفنامه و در ادات ست دق جامه ایست

نفیس بیش بهای که در مصر بافند و گدائی بدانکه
این لفظ عربی ست مشدد بمعنی چیزی باریک فارسیان
این را مخفف بدین معنی استعمال کرده اند و بالکسر
نام رحمتی معروف که بدان بلغم و سر دفع میشود و آنرا
بادشاه رحمتها میگویند هندیش راج روگ خوانند بیشتر
این رحمت از اندیشه و اندوه میشود و نیز بخوردن
آب بسیار در خماری این رحمت پدید می آید اگر در
سی سال این شود کمتر میشود و گویند مدت تمام
شدن این علت هزار روز ست چون هزار روز شود
صورت تدارکی آخر هم تمام شود و اگر پیش از
اتمام این صورت تدارکی کرده شود بهتر هم میشود
و دارو کی این خشخاش ست و این رحمت آدمی
بدین میگویند که بر دم راست لاغر میکند
درخت و قواق - درختی ست که بار او مثل
آدمی ست و تا که بر درخت باشد سخن گوید و چون
بشکنند شش میرد -
درعرق - ای در خجالت و معنی تحقیقی خوی ست
دمسق - بکسر اول و فتح دوم و سین مهمله
ابریشم سفید کذا فی القنیه -
دوازده جوسق - یعنی برج فلک -

فصل فی الترکی

دوزق - دام ماهی -

باب الکاف الفارسی

فصل فی العربی

درک - یافتن و نهایت تعرف چیزی طبقهای دوزخ

دراک - نیک دریابنده -
درک - بالفتح جامی هموار و درشت فشانه ادات
زمین سخت که نی بر نگیرد و پیدا نشود کذا فی القنیه
درک - بالکسر من بلند و بالضم کوه نرم و خرد
و قیل کوه بهمن -
دراک - آنکه در حمام سر ستر و اندام مالد و نیک کند
دلک - بالفتح مالیدن -
دارالمسک - نام داروئیست که برای قوت باه
و فرح باطن خورند شش -

فصل فی الفارسی

داهن خشک - ای داهن خالی از اصلاح
دبیر فلک - یعنی عطارد -
درقص شود مفاصل خاک - باصاد و قاف
ای زمین را از لرزه گیرد کذا فی القنیه -
دروک - بضمتین قیل با واو فارسی هیزم باریک
دشرک - بالکسر بازار فارسی آن گره که از
بافتن ریسمان و امثال آن افتد هندش گره نامند
دست چک - با جیم فارسی فربهی و فیروزی
و قوت و قدرت و حلاوت کذا فی القنیه -
دسک - بالفتح رشته عابه دوختن و قیل
با شین معجمه -
دسوک - بضمتین و قیل بالفتح با واو فارسی
هیزم باریک -
دفترک - بروزن نغرک سطبر و فربه از
هر چیزی که باشد بتازیش کثیف غلیظ خوانند

گذاری القنیه -

دونان فلک - ای آفتاب و ماهتاب -

دوک - بالضم آن آلت آهنی که بدان ریسمان ریسند

دوه یک عشر یعنی دوده یک -

دیرخاک - بالفتح دنیا -

دیلمک - بالفتح مصغر دیلم و ذبه دوک -

باب الکاف الفارسی
فصل فی الفارسی

دامگاه گرگ - بامیم موقوف و هر دو متجانس اولیین نیز فارسی دنیا -

دربن دیرتنگ - بفتح دو متجانس اشارت سوی فلک ست و سوی دنیا نیز -

دژ هخت گنگ - بالکسر با دوم و چهارم و هشتم فارسی و با خا و تا موقوف بیت الاقدس -

دشنگ و دلنگ - کلاهما بالفتحتین آنچه شاخ خربا بر و با شد و بند آب فام شهری و دلنگ آلت آهنی و آنرا گروهی سبل خوانندش و بندرش سابل نامند و در ادات ست آن آلت آهنی دراز که سنگ شکنان دارند گروهی از امتین و گروهی سیل خوانند -

دل دیگ - زیان کردن تو دیگی مخصوص آنکه طبق نبند از پنج و با بیش چه باشد آنرا کهر مینی نامند گذافی فرهنگ علی بیگی -

دم گرگ - بالضم با کاف سخت هم فارسی یعنی طبیخ کاذب و قیل صبح صادق -

دنگ - بالفتح نشان و نقطه یعنی نقطه دائره پرکار و نیز دیوانه و بی هوش -

دود آهنگ - روزن مطبخ و گرمابه و دیگدان کز ان دخان بیرون آید -

دورنگ - بالفتح همان دورنج بضم فارسی معروف منافق و ابلق -

دلومشک - با دوم و سوم موقوف نوعی از جوب چون پوستش دور کنند بعد مقشر ماند و آنرا کادمشک نیز گویند گذافی فرهنگ لوبا

دم پلنگ - سپاهی چالاک و چست و نیز رسم ست که دم پلنگ در تر کش آویزند بجهت شان و هیبت و کیاست -

دنگ - صدائی که از برهم خوردن دو سنگ یا دو چوب برآید

باب الدال
فصل فی العربی

داخل - اندرون چیزی -

دجال - مسیح کذاب -

دجل - بفتح اول و کسر دوم مرد کوتاه و نیز آمده شکم و بالفتح مغاک در زمین و دامی و مرد شعبده باز و خیمه و آنچه در آید و فضا از گشت زار و در آمدن -

دجل و دغل - در آمدن و عیب کردن -

دغیل - آبی که در آید میان نخ و اسپ و مضمار نخل آنا

دغل - بفتحتین دخل گذافی فرهنگ و یا در تاج بمعنی عیب و فساد ست و فارسیان بمعنی تیم ناسره و خاشاک که در مطبخ و حمام سوزند نیز آورده اند و قلبی گذافی شرفنامه و در ادات ست دغل نیک

باید آمیخته از هر چیزی که باشد۔

دلال ۔ با لکسر ناز و حسن و کرشمہ۔

دلدل ۔ نام استر امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ کہ از حضرت رسالت پناہ ذوالفقار بہم مانندہ بود۔ و حضرت رسالت پناہ اسکندریہ با جاریہ مارہ فرستادہ بود۔

دلیل ۔ راہ نما پیش آب مریض کہ پیش طبیب برند تا مرض معلوم کند میگویند عورتی بیرونی بود در بہار مریض شد پیشاب او پیش طبیب بردند گفت این عورت قریب مرد نرفتہ مردمان تعجب کردند کہ با شوہر خود محبتے کامل دارد این نوع چگونہ باشد چون این خبر بدان زن رسید گفت سر انگبس فاش شد اکنون نشاید زیست ہم بدین زن بمرد و میگویند کہ شوہر او خصی بود آن زن سر ش با کسے نمیگفتے بلکہ بدروغ شوہر را ہم غسل کنانید و جنازہ ہم کردے۔

دُمل ۔ با ضم معروف یعنی دنبل قال اصلع الدمل میل

فصل فی الفارسی

داخول ۔ با واو فارسی دارآفرین کہ بر دروازہ طبلہا از چوب و سنگ بود۔

دارخال ۔ با راء موقوف درخت نونشاندہ کہ نہال نیز بدان گویند۔

دارفلفل ۔ یعنی پیپل دراز کذا فی طب جغتائی و الاشیاء و آنرا دار پیپل نیز گویند۔

داہل و داہول ۔ آن عاملی کہ بر زمین انگشتند و دام بران گسترند تا پرندہ از دام نترسد و آہنگ کند و بدام افتد و در لسان الشعراء داہل بوزن کامل بفتح ہا آوردہ است و جہانگیری و برہان داہول بوزن مہمل نوشتہ است

درصدف خون جبال ای در کان لعل و جواہر و یاقوت۔ میان لعل و یاقوت و امثال آن۔

درویزۂ دل ۔ با یاء فارسی مشاہدات عالم علوی و عالم غیب۔

دریادل ۔ با یاء فارسی یعنی جوانمرد و سخی۔

دریای لعل ۔ پیالۂ می لعل۔

دست مال ۔ با سوم موقوف یعنی ہر چیز بدست اللہ و نیز ہر چیز دست بدان مالند چنانچہ پایمال استعمال کردہ اند و دستمال ہم گفتہ اند کذا فی شرفنامہ و در قصۂ یعنی زبون و اسیر و گرفتار و آن پارچہ جامہ کہ قصابان و طباخان و امثال آن بکار برند مذکور ست۔

دستہ گل ۔ یعنی آن شاخہا کہ با گل بشکفند و با گیاہی بندند و بدست و ارند و بویند

دل ۔ با لکسر قلب نیز میانۂ ہر چیزے را دل آن چیز گویند و با ضم غلولۂ بیماری کہ در روی شکم پدید آید کذا فی شرفنامہ و در اصطلاح صوفیہ دل لطیفۂ ربانی و روحانی و او حقیقت انسان است و مدرک و عالم و عارف و عاشق و مخاطب و معاتب ہمانست ہر کہ دل را دریافت خدا را دریافت و ہر کہ بدل رسید بخدا رسید و دانی کہ دل چیست

وکجاست دل منظر خدا ست و مظهر جلال و جمال کبریا ست و منظور لطف الهی ست چون قالب رنگ دل گیرد و هم رنگ دل شود قالب نیز منظور الهی باشد کعبه بنگاه خلیل آذر ست دل گذرگاه

دلهل - بضم یکم و سوم نخود که در خلاف باشد و آنرا بریان کنند مبدل آن دلهنا مند کذا فی القنیه

دنبال - بالفتح مسخره کذا فی القنیه -

دنگل - بالفتح باکاف فارسی نادان و ابله و بی اندام -

دوازده میل - ای دوازده برج فلک -

دود دل - یعنی آه دل غم زدگان -

دور گوشمال - باشین موقوف یعنی روزگار بد و ایام فتنه و ظلم و فقر و فاقه -

دو قندیل - بکسر خیم سیارات و ستارگان قبیل افلاک -

دو هندو و طفل - ای دو مردمک چشم -

دول - دولاب و مرد سفله -

دیل - بضم تحتین و قیل بضم یکم اما در ستان و قافیه گل آمده است در غایت شهرت ست و لهس بی نظیر و مجوف هر دو طرف بجرم دقیق در شادی و غیره آن را مانند جمیل در گلوبی اما از دو یک طرف بچوب میزنند و طرف دوم بدست چپ میزنند و آواز او از دور شنیده میشود -

دیوول - با یاء فارسی و واو موقوف یعنی سخت دل و ور و تاریک دل و جاهل -

فصل فی الترکی

دلجل - بالضم مادیان رانده -

دول - بالضم نیست -

باب الیم

فصل فی العربی

دوام - همیشگی -

دیلم - بفتح یکم و سوم نام زمینی ست از حبش و ترک که مردمان آنجا را مولمی در هم آمیخته باشند و بیچان چون برگ نفشه و ایشان سرهنگ پیشه اند و نیز دیوانه کذا فی القنیه و در دستور مسطور ست دیلم از حبش و ترک زاید -

فصل فی الفارسی

دارای روم - ذو القرنین -

دار بام - آن چوب ملازو سطبر که بدان بام را آسمانه کنند -

دام - جانور نادرنده صد دو بجره ماهی گیران صیادان بدان ماهی و جانور شکار کنند و در شرفنامه بمعنی دامن جامه نیز ست و در زفانگو یا بمعنی نخچیر نیز ست و در دستور مسطور ست دام آهو و انچه بدان صیادان آهو گیرند -

دار الخلافه آدم - دنیا -

داروی گرم - باکاف فارسی مفتح کنایت از چیزی ست مثل زنجبیل و زردچوبه و میخک و زیره و فلفل و مانندان کذا فی القنیه و نیز داروی که دافع سردی باشد -

واضح قدوه ایم - ای نشان محبت نشان بندگی تو دیدم
و دال دوم - درخت متصل کذا فی الفتحیه اقول
دوم بالفتح نقطه درخت مقل ست دال سرخ
اوست چنانچه گویند شین شقاوت -
و ابهیم - کلاه مرصع بجواهر که آنرا بهیم نیز گویند
بتقیل تخت و چتر کذا فی شرفنامه اما در لسان الشعرا
فرق کرده است بهیم را بمعنی چتر و واهیم را بمعنی
کلاه مذکور کرده است -
و بهیرا نجم - خنار -
و ختر خمر - یعنی شراب -
و درخت مریم - آن درخت خشک که زیر آن
مریم عیسی را زاده بود -
و زخما شوم - یعنی جنون و بیهوشی و اندیشه
و دوم سا و دمن و دردمر یعنی فی الحال
و در زبان و در فون و در نفس -
و زنجم - بالفتح نام مقامی ست سوی بدخشان
و معنی ترکیب دانسته نشد -
و زهم - بالکسر معروف و زبان آن سیاه شود
چه از جوع فقر شود و بالفتح بتکلم زید الخیر رمزا و
ترجمه باب نیز دمن ترجمه فی -
و سامه - بالکسر نام دام معروف کذا فی الفتحیه
و سهم - بالفتح بیهوشی و بیحسی و پریشان و
و سخم و درسم بالکسر نام دو مرغ
و سایی بخم - یعنی بال و پای بخیه کرده
و سیچم - [illegible]

و حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم را نیز و تیم گویند
و ژرخیم - بالکسر بازار فارسی بدفوق و در سایه آنچه
سنگ حال و بخیل مستعمل ست و در زفانگویا یعنی
هندی بان ست اما بمعنی ترکیبی بدطبیعت و
تند خصلت ست زیرا چه لفظ خیم عربی ست بمعنی
و ژرهم - بالکسر بازار فارسی مخمور و غمگین و سرد
و فرو افتاده و اندیشه مند کذا فی الادات -
و ستاچه علم - جامه که بر سر بامی می بندند
لعل و سبز و آزاد طره نیز گویند کذا فی زفانگویا
و ستاچه - آبرا زدریغ و نه بهت حسرت خورد
و ستاقلم - بتاء مثناة فوق معنی بریده و دست
و کسی که پیشین میدانند او را هم میگویند دست قلم
شده است -
و ستنه گندم - یعنی موازنه یک مشت گندم
که از همه تا بنیم گویند -
و شماهم - بضم و ال یعنی بیاگهتن بخش
و دهم - بالفتح ترجمه بالفتح تحتیه و امر و میدان
و نامحل آن اگر مرکب شود و نیز اتباعی که آهنگ آن بزرگان
و امثال آن بدان آتش افروزند در شرفنامه بمعنی مرتب و دان
نیز ست و بالضم نوب -
و ساده - بضم سر دو دال یعنی بیاپی و بفتح هر
دال یعنی زدم زدن و دم دم و دم دم بمثابه
و سهم - یعنی خاموش باطاعت و اهتمام
[illegible]
و سه گاهم - با و فارسی قمار موقوف یعنی

آنکه کار بایش برحسب مطلوب و بمراد دل و دستانش بود
دو عالم - ای عالم غیب و شهادت و ملک و
ملکوت و دنیا و عقبی -
دو نیم - ای دو پرکاله -
دو هندو می چشم - باواو و نیم فارسی آے
دو مو و یک چشم -
دو بال - بضم نقطه بیخ است -
دو یم - بدون میم رضا و کذا فی شرفنامه ایا
در ادوات نوشته فوقی از چرم هم هست که تمانی او
دو یمان عالم - کواکب سبعه -
دیو گند دم - یا کوه فارسی خوشه بزرگ
بی دانه کذا فی جمال حسینی -
دیو مردم - با یار فارسی و واو موقوف یعنی
مردم بد و شر انگیز -
دیهیم - بالفتح کماده مرقوم بجواهر و قیمتی تخت
و چتر کذا فی شرفنامه و در ادوات بجای کلاه تاج است
و در لسان الشعراء دیهیم بمعنی چتر فقط است اما بمعنی
کلاه نیز در ادویم است و در ستور دیهیم بمعنی
تخت و کرسی فقط مسطور است -

باب النون و فصل فی العربی

دخان - بالضم دود -
دکان - بالضم کمعروف یعنی مقام نشست
و خرید و فروخت اهل سوق و در دکان باواو
فصیح است بقول بعضی -

دن - بالفتح والتشدید خم -
دمن - بالکسر جمع الدمنة معناها سرگین جمع گشته
در شبانگاه سقوران کذا فی التاج و در شرفنامه است
سرگین دان -
دون - بالضم فرومایه چیزی و در فارسی
بمعنی خیر نیز مستعمل است -
دین - بالکسر کیش و شعار و غیر و اطاعت و
عادت و آداب -
دیان - پاداش دهنده -
دیوان - معروف یعنی جامی جمع شدن مردمان
بدرگاه ملوک و امرا و نیز کتابی که در آن اشعار و
غزلیات باشند و الله اعلم بالصواب -

فصل فی الفارسی

داجیدان - از هم جدا کردن و دیده و رسیدن
و نظر و چیزی انداختن -
دار آفرین - تکیه گاه که پیش در بست کنند
و خیمه دار در بست معنی اخیر از زفانگویاست -
دار پرنیان - یعنی چوب بقم -
دار یونان - با واو موقوف و واو فارسی
دار و میست کذا فی زفانگویا -
دار و ار کردن - یعنی بر پایه بین و ثبات داشتن و بدار
دار و اد و یم بیکران - ای شفقت بی پایان
دار کذا فی التحفه -
دار شیشعان - نام دار و میست که بعربی
عود البرق و قنداول و بهندی کاچهل نهند

پوست درختی ست تند طعم و تلخی کذا فی لغات الطب
داستان - باسین موقوف حکایت گذشتگان قیل مثل و شهرت و افسانه -
داالان - یعنی دهلیز و دهلیز تازی ست -
دامان - مختصر آن دامن آنکه میگویند جمع است
دامغان - باسیم موقوف نام شهریست بحدود طبرستان زمین -
دامن بدندان گرفتن - بمعنی بسرعت گریختن -
دامن کشان - یعنی با ناز خرامان و تکبر و تعجب
دامیدن - زیر چیزی شدن و برابر چیزی شدن و بالای چیزی گشتن -
دانه دانه شدن - ای پراگنده شدن
دانه کن - ای پراگن یکان یکان پراگنده کن
داور آسمان - خداوند تعالی -
داوران - بفتح سوم که ششم ست و سکون راء مهمله که نام دهی ست سوی واسط این هر سه لغت از قنیه است و نیز مرکب بمعنی دانندهٔ خدای و حاکم و امر آن -
دائره دوران - فلک -
دبستان - بالفتح و بکسر دوم دبیرستان مکتب
دبه بر سجتین - یعنی پکان که هندش کهال نامند
دختر عمران - مریم رضی الله عنها -
دختر نعش اکند پروین - ای پراگنده را فراهم کند -
در آبگینه نقش بری بین - با چهارم موقوف و پنجم و دوازدهم فارسی ای پیکر می در قرابه پیکر ساقی در جام و شیشه بین -
در آذرهکان - ای در برج قوس -
دراز خوان - سفرهٔ دراز که در میز باشد فراز کنند و نیز امر دراز خواندن و فاعل آن
در آسمان - کبر بر اراه کاهکشان کذا فی فانگو
در باختن عطا دادن و در قمار بازی خرج کردن اسراف کردن باد و ستان و بیع و شرا و دام گزاردن کذا فی القنیه اما در سعانی اخیر نوع تامل ست -
در باقی کردن - یعنی دور کردن -
دریابی افتاده دان - با دو متجانس فارسی که سومین و ششمین اند و یا هشتمین موقوف است در رنج و مشقت افتاده دان -
دریابی فتنه دمن - ای فتنه از بن بشتاب گریختن می افتد -
در پشم کشیدن - کنایه از پوشیدن ست
در پیش شدن و در پیش کردن - با سوم و چهارم فارسی یعنی در بستن -
در تق سپهر گون - بضم و متجانس که سومین و چهارمین اند و یا و کاف فارسی و راء مهمله موقوف ای در پرده و در حوزه و پیاله لاجورد و در اوراق اشجار -
در ثمین - مروارید بیش بها -
درج دهقان - قول دهقان یعنی روایت غیر معتمد علیها -

درخشان نیکتابان و درخشان گذاشتن
زنگ مویا و شستن نامه اقبال معنی آخر بواو
معدوله باید نوشت -
درخشیدن - بالضم روشن و تابان شدن و
درخط شدن ای بیخود و بیقرار شدن
مطیع و منقاد شدن و در حیرت و تفکر شدن
درخط کمان بالفتح خانه و کاف بی درآمدن کارهای لایقه
درزبن - بالفتح سوزن -
درست خوان - بالضم با تامل و موقوف آنکه
قرآن با ترتیل و ادای درون بخواند و امر بدرست
درس خوان - بالفتح با سین و موقوف شاگرد
کذا فی شرفنامه و الشیخ محمد خضری سماع ست
که درس سبق را گویند -
درغان - بالفتح نام شهریست نزدیک سمرقند -
درغلبگن - بالفتح با کاف فارسی دریی باشد
مانند جعفری با پنجه که هر که دران باشد بنماید -
درفش کاویان و درفش کاویان - رایت
و علم فریدون و کیفیت آن در شرفنامه مشروح ست
درفشیدن بضمتین نیک روشن و تابان و
منور و گشتن -
درفلان گریختن - پناه بدو ساختن -
درگوش داشتن - با کاف فارسی یاد داشتن
درنگ شیدن یعنی درنگ کردن کذا فی
درمان - دارو و نیز امر درماندن -
درم ریز کن - ای ریختن درم کن -

دروزن - بالضم کشت و غله رسیده بریدن
درون پروران - یعنی انبیاء علیهم السلام
و ارباب قلوب و اصحاب مجاهده -
درون کامه هاگن زبان را می خاموش باش
درون نشینان - یعنی گنج نشینان -
دریدن - بالضم بمان درودن مرقوم -
درین میدان - اشارت سوی فلک و
یا سوی زمین ست -
دژالوان - بازار فارسی دریغ و حسرت -
دژبرازان - بالکسر عیب گیران -
دستا خوان - سفره چرم گوشه کندوری -
دست ارنجن - دستوانه -
دست افشاندن ای ترک کردن و با آوردن
و آشکارا کردن کذا فی اللغتین -
دست امتحان - قوت آزمائی - کذا فی اللغتین
دست اندازان - ای آشنا گران کذا فی اللغتین
و در شرفنامه دست اندازد و یعنی دهکه زن کورات
دستان - بالفتح جمع دست بخلاف قیاس و
حکایت پسر و دو مکه و دیبا و نیز نام پدر رستم کذا
فی شرفنامه اما در لغات الفضلا و لسان الشعرا
بمعنی حکایت بالا لف ست -
دست بدندان گزیدن یعنی حسرت
و ندامت خوردن
دست بروبان کردن - یعنی حسرت خوردن
دست ارنجن - همان دست برنجن مذکور -

دست بیرون کن - ای دست قطع کن
دست پیراهن - با ر کسوت تین
دست پیش داشتن - با یاء موقوف و با فارسی گدائی کردن و دست بستن پیش کسی
دست خون - با تاء موقوف با نهی را گویند که دران حریف فره بود و هر چه باشد دریافته شود و قلاشی روی نماید گدائی القتیه
دست زن - سرود گوی و نادم
دست صلیبی مکن - ای پیش مخلوق دست بند و گریه مکن
دست شستن - با سوم موقوف و مشدد ن
دست فرنجن - همان دست برنجن گدائی
دست افشاندن - ترک کردن
دست کنجه کردن - با تاء موقوف و جیم فارسی گریه کردن
دستک زن - همان دست زن و نیز امر و نهی
دست ماهیان - ای دست ساقیان و دست شاهدان
دست نشان یعنی مطیع و فرمانبردار گدائی القتیه
دست و پای زدن - کسب کردن و قیل طلب بجد کردن و جان کندن
دست و برنجن - همان دست برنجن
دست یافتن - با سوم و ششم موقوف غالب آمدن و ظفر یافتن و مستولی شدن بر اوضاع
دسته ریسمان - ماشوره گدائی القتیه و ماشوره ریسمان خامی ست که بر دوک پیچیده شود خواه از دوک برآورده باشد و نیز نی که کوکی ست که جولاهگان و بافندگان ریسمان بران پیچند
دغل گدایان - کنایه از قالب بشر
دف زدن - کنایه از شادی کردن
دق زدن - خواستن و گدائی کردن
دل آسمان - معنی ستاره و کواکب و نیز کنایه از زمین و وسعت آسمان
دل انگیزان - نام سخنی ست از موسیقی
دل بسی لرزیدن کنایه از ترسیدن و غمخوار آمدن
دل خون - مشتاق
دل خورده دران - ای دل باریک بین گدائی القتیه
دل دل کنان - یعنی آه زنان
دل طاق کن - ای دل ابگینه کن و مجرد کن از علائق و محبت زنانه گدائی القتیه
دلقین - با ضم نیوانی ست آبی که چشم ندارد و گردن باریک دارد و آب تیره و شوره قرار گیرد و دهانهاش بزرگ بود بسبب آن بولوگویند
دل نشان - نشیننده دل گدائی القتیه
دمان - تند و تیز رفتن و سخت حمله کردن و غضبان بسبب استعمالش اکثر مرکب ست چنانکه پیل دمان گدائی القتیه و دراوات ست دمان دمنده و این لفظ جزو نصف دریاوه پیل مستعمل نیست چنانکه بحر دمان و مار دمان فیل دمان و سخت حمله و تند

دم زدن - بالفتح ای سخن گفتن و دعوی کردن
دم سیاه و شان دم سیاوشان - یعنی چوب بقم
دم الاخوین - نوعی از داروها و نیز چوب بقم لنافی التنبیه -
دمیدن - لاف زدن و حمله آوردن و رستن
دنان - بالفتح از خشم جوشان کذا فی شرفنامه
اقول قیاس تقاضا کند که فاعل دندیدن دندان آید چنانچه از خندیدن خندان آید مگر آنکه بگویند دندیدن نیز لغتی است -
دندان آفرین - یعنی خلال -
دندان فرو بردن - اقامت نمودن در کاری -
دندان کنان - ای رسوا کنان و خوار کنان
دندیدن - از خشم جوشیدن است گویند فلان با خود همی دندد یعنی از خشم می جوشد و به تندی سخن میگوید کذا فی فرهنگ جهانگیری -
دوان - دونده و دهی ست نزدیک بگازرون
دو بعبتین - یعنی آفتاب و ماهتاب -
دوختن - دو پاره جامه یکجا کردن و دوختن بسوزن و گزاردن و وا داکردن دام -
دوخیطه ملون - صبح کاذب و صبح صادق
دودمان - با سوم موقوف که چهارست خاندان و اصل و در قنیه بمعنی خیلی نیز است -
دور گردون - بالفتح و با کاف فارسی روزگار
دور گران - پادشاه -
دوزیدن - همان دوختن -
دوزبان - قلم و مار و منافق -
دوشنگان - با کاف و واو فارسی بفصل سین و نار موقوف آنکه از جان و تن غمزدان و اندوهگین
دوسیدن - بالفتح و قیل با واو فارسی جستجو کردن
دوصحن - ای صحن آسمان و زمین -
دوصحان - یعنی دو لب شاهدان -
دونان زرنگین - ای آفتاب و ماهتاب -
دونان ملون - مثله -
دهر کاسه گردان - ای روزگار و زمانه گذاشته
دهستان - بالکسر نام ولایتی -
دهقان - دهگان و خوطه کذا فی شرفنامه و در دستور مسطور است دهقان ساکن دیه و در قنیه است دهگان مهترکشاورزان -
دهون - یا دبتازیش حفظ فوانند -
ده هزاران - یعنی بازی چهارم نرد و آن هفت بازی ست که مشرح در لغت خانه گیر گذشت
دیبدین - بالفتح بدبیست و یوم و فرازاده مغان
دیمین - با یاء فارسی آن دو چوب که بچگان بدان بازی کنند و آنرا علوک چوبانیز گویند تبازیش مغلا با لکسه خوانند کذا فی اجمال الحسینی و فی الصراح تحت لفظ المغلا -
دین - بالکسر چهارم روز از ماه کذا فی فرهنگ جهانگیری -
دیدبان - معروف یعنی آنکه بلندی می نشیند و نظر میکند در اطراف تا از لشکر بگاه که یکباره آید از دور بیند و خبر دهد و نیز آنکه در منارهٔ جهاز می نشیند و از زیر و شر

دریافته میدهد و میگوید اکنون در مقام فلان رسید
و آنرا معلم نیز گویند۔

دین فروشان۔ یعنی اصحاب ریا و آنانکه
کار دین برای دنیا کنند۔

دیو جان۔ بای فارسی و او موقوف یعنی سخت جان

باب الواو

فصل فی العربی

واو۔ بالفتح دشنام۔

وجو۔ بضمتین تاریک شدن شب و موتی شدن اسلام

وجو۔ بالفتح و بجا مهمله انا خلق دو دکردن و گستراندن
و اندک برداشتن آب دست خود در رفتار۔

وفو۔ بکسر الدال و سکون الفا و الفتح گرما۔

و آنچه بدان گرم شوند چون جامه جز آن و بچه شتر

ولو۔ بالفتح و لاب و کوزه نظر فیکه بدان آب
از چاه برکشند و نام برجی ست که او بصورت اصلی
خود ست و چون آفتاب بان برج آید آن ماه را
اهل هند بچاگن گویند و ولو بالضم از چاه برکشیدن
ولو و نرم راندن و شفاعت کردن و خواستن و
نرمی کردن و با کسی خاطر و مدارا کردن۔

فصل فی الفارسی

واو۔ نوبت باختن نرد و قمار و باز یهای دیگر
وقت فرهی او و دشوار و دیوار گلی پخته۔

در ایام تو۔ ای در زمان تو و عهد تو و دولت تو

وژبرو۔ بالکسر بازار فارسی و ضم سوم چهارم خشم

دسته بو۔ یعنی موازنه یک مشت علف جو که
بدروند و آنرا مشتواره نیز گویند۔

دم گاو۔ بمعنی نقیر بر آوردن کرنا آمده که آنرا
گاودم نیز گویند و تازیانه بزرگ که گاو و خر و دیگر
چارپا را بدان برانند و بمعنی ترکیبی واضح۔

دندان گاو۔ یعنی خلال۔

دوادو۔ بفتح هر دو دال بمعنی پاپوه و دوند
کذا فی بحر الجواهر۔

دوبدو۔ هر دو با واو فارسی آن نالشی که
درمیان نگنجد کذا فی القنیه۔

دور تو۔ ای زمان تو و عهد تو۔

دوروی۔ گلی ست که دو روی دارد یکی لعسل
دوم زرد و نیز منافق۔

دوشاخ گیسوی او۔ یعنی دو جعد مبارک حضرت
رسالت صلی الله علیه وسلم کذا فی الموائد

دو طفل هندو۔ ای دو مردمک چشم۔

دو کار و گریبان گاو۔ بار ابکار و دو نون گریبان موضع
مقراض که بدان گریبان پیراهن ببرند۔

دو گاو۔ با کاف فارسی موقوف ای برج ثور
بگاو زمین سر شاخ اوست۔

دیده گاو۔ با کاف فارسی نام گلی ست که
بچشم گاو ماند و آنرا گاو چشم نیز گویند و در قنیه است
دیده گاو با کاف فارسی معروف جامه ایست
پشمین که هنگام جنگ در پوشند تا زخم نپوشنده آنرا
دیوسوار گویند بمعنی دشمن نیز آید و نیز نام گلی ست
و بمعنی اخیر از فرهنگ علی ست اقبال شاید درین سهو

کاتب ست که معنی دیو در نخست دیدگاه نوشته است
لیکن معنی اخیر آن اولی ست -

دیو - بابا رغارسی معروف و نیرو جامه ایست
پشمین که هنگام جنگ در پوشند پیش او را دیو آورد
گویند معنی دشمن نیز آمده و در قنیه ست شیطان
و نیز کنایت از غضب ست -

دیوانه رو - آنکه روش او همچو روش دیوانه بود -

باب المهملة

فصل فی العربی

دابه - بر زمین رونده و چارپای سواری و قبیل
جنبنده هر که و هر چه باشد از حیوان مذکر و مانیث

دار القمامة نام معبد مخالف مذهبان و در
اصطلاح الشعرا نام شهر نیست -

دار النکبة - یعنی خانه که دران بلا برسد
و در اصطلاح اسحاق خانه که دران بیش و عدس بیزند

دائره - نام سازیست معروف و مشهور آن جلاجل
دارند و نیز محوطه سرای را دایره گویند و فی التاج
الدائرة کشت و زرد دائره خط -

دجله - بالکسر نام نهر بغداد -

درقه - بالفتح سپر چوبین کذا فی التاج و در شرفنامه
بمعنی زره نیز ست -

درع - بالکسر پیرهن زرهدار و غیر آن -

دراعه - بالضم والتشدید معروف -

دعابه - مزاح و بازی کردن -

دعوه - مهمانی -

دواله - راهبری -

دواه - معروف یعنی دوات -

دوامه - بروزن لوامه آلت چوبین که بر سر او
خار آهنی باشد و بچگان رشته پیچیده بگرد دانند
و آواز کند هندش بجهوره و لتونا مند کذا فی القنیه

دوده - درخت بزرگ -

دوله - بالفتح معروف کذا فی التاج و در موائد
مذکور ست بهره که از گردش فلک بازماند -

دیباجه - رخ و فی التاج الدیباجتان هر دو رخ

دیمه - بالکسر باران شبانه بی برق و رعد -

دیه - بالکسر مالی که بدل نفس لازم شود بقتل خطا
و شبه عمد و الله اعلم -

فصل فی الفارسی

دابر زه - بفتح سوم که دوم ست نوعی از فراشتک

داد خواه - مظلوم -

داداله دادوله دوداله کلهم بالفتح مگر سوم بالضم
و دوم و سوم با سوم موقوف که چهارم ست
نام بازی ست و آن گرد برگشتن ست در بازی
که تبانیش قله گویند کذا فی زفانگویا و در سراج
مسطور ست که قله آنست که بچگان بدو چوب
بازی کنند و آنرا خوک چوب نیز گویند -

داسکاله - باسین موقوف داسی که بدان زر
پیرایند و عصای سرکج -

داغ بر رخ زاده - گویا داغ بندگی زاده و
کذا فی القنیه ای نهنده داغ محبت -

دالانه - دهلیز -

دالیوزه و دلیوزه - کلاهها دال موقوف و واو فارسی در شرفنامه بایا تحتانیه بدو نقطه تازی نوعی از فراشک -

دانش پژوه - بازار فارسی یعنی طالب خرد و علم -

دانگانه - باکاف فارسی یعنی متاع و اسباب کذا فی القنیه -

داه - عدد دوه که بتازیش عشر خوانند و دایه و کنیزک و ناکس -

دبدبه - آوازهٔ بزرگی و زدن طبول و سازها سبب اظهار جاه کذا فی شرفنامه -

دبه - بالفتح آوندی که از پوست خام ساخته کنند برای داشتن روغن وجز آن و بهندش کوپه بهند و فاعل آنرا دبه گر خوانند کذا فی القنیه -

دبه خایه - علتی ست که خصیه بدان همسایه کند و آنرا غربیز گویند بتازیش اوره خوانند -

دبیله - غلوله که از درخت خیزد و کذا فی الادات و در زفانامه یاید گوید دبیله بفتح یکم و کسر دوم و قیل بضم یکم و فتح دوم غلوله و آن حملی ست

دختره - بالضم دوشیزگی یعنی بکارت -

دخمه - بالفتح سردابه و گنبدی که بر سر گور سازند و نیز جایگاهی که مربع کافته باشند و زیر آن پوشش اربع کرده و مردمان در و نهاده چون گبران بمیرند تا بوقت مستی بتازیش شقشقه یکسر تن نیز اینچه شتر از گلو برآرد بوقت مستی بتازیش شقشقه یکسر تن

دخمه فیروزه - آسمان -

دده - بالفتح جانور درنده و بهایم صندوام -

در آب خضر آتش زده - ای آب حیات محو کرده و ترک کرده -

در از سفره - همان دراز خوان -

دربه - بالفتح پیوند و پارهٔ درخت -

درخت سفته - باتا و سین مضموم زنبور سیاه که چوب اسوراخ کند و نیز پرنده ایست که درخت را بشنبد بهندش کٹھ پھوڑا نامند و در زفانگویات بهندش کٹھ بنورا نامند اقول این معنی اولی ست -

درخشنده - تابان -

درخواه - گداوامر درخواستن -

درخوی غنی شد - ای درخجالت شده -

دردره - مراد از ان درد که آزار دردی تیز گویند

دردوانه - وانهٔ درد -

دروزه - بهار -

درسه - درگذاشتن گناه که بتازیش عفو خوانند

درعه - بالضم مختصر دراعه -

درغاله - بالفتح راهی که در کوه بود چون دره

درگاه و درگه - کلاهها باکاف فارسی آستانهٔ تلوک عرب آنرا حضرت خوانند -

درم خریده - یعنی بنده -

درمنده - مختصر درمانده -

درمنه - بالفتح والکسر گیاهی ست که اسپان را چرانند و گویند که آن دروه است بتازی آنرا شیح و شیعه گویند کذا فی الادات -

درنه - بالکسر تیغ کذا فی القنیه -

درونه - بضمتین کمان ندانم -

دره - بالفتح راه باریک درمیان دو کوه بهمین معنی تنگنا -

دریچه - باجیم فارسی در خرد -

دریوزه و دریوزه - کلاهما بالفتح فارسی گدائی و گدائی کردن و در قنیه بمعنی جد و جهد نیز آمده است -

دُریکدانه - یعنی دریتیم و در صفت حضرت رسالت پناه صلعم نیز مستعمل است -

درین خانه - اشارت بسوی دنیاست -

درین هنگامه - مثله

دژآگاه - بازاء و کاف فارسی خشم آلود کذا فی زفانگویا -

دژونیه - بازاء بهر دو فارسی عدد و بعضی دژینه گویند کذا فی الادات و در شرفنامه مذکور ست دژنیه بازاء و کاف فارسی ست و در لسان الشعرا بوزن عبیده بصحیح است

دست انبویه - با تاء موقوف و واو و فارسی غلوله عطریات مرکب که به دست میدارند بتازیش شمامه گویند -

دست جورکوته - اے مغلوب بی قدرت

دسته - بضم یکم و سوم و سین مهمله یعنی تیشه که درودگران بدان چوب بیرند کذا فی الذخیره -

دست شکسته - با دست موقوف یعنی بی پایه و بی قدرت -

دستگاه و دستگه - با تاء موقوف و کاف فارسی کثرت اسباب غنا و سرمایه و قدرت و مرتبه توانائی

دست کوتاه - کنایت از آنست که بچیزی دسترس نباشد

دستگیر کرده - با تاء موقوف و کاف فارسی یعنی اسیر کرده -

دسته - بالفتح گستاخ کردن و گستاخی کردن و گلهای بسیار باشاخ بگیاهی بوئیدن راست میکنند و دسته کاغذ سپید و بالضم سنگ و قیل بالفتح اما در ادات الفضلا و لسان الشعرا بدین معنی بضم مصحح ست اقول در معنی مصدری نظر ست زیرا که صیغه مصدر نیست و ادات مصدر به هم نیست -

دستینه - بفتح یکم و کسر سوم پاره که از آستین دوزند نیز گویند و توقیع و مثال -

دسوارده بفتح یکم و کسر سوم و سکون دوم و چارم مهلتین چوبی که نبازان بدان نان رست کنند بتازیش محور دهند بلین خوانند -

دسمه - بالفتح نوعی از غله

دشمه - باشین معجمه نام سبزه ایرانی -

دشمنگاه - با نون موقوف و کاف فارسی آنکه دشمن از و بیمار و در اندوه و کاهش باشد -

دشنه - بالکسر نوعی از سلاح و دشنه کارد کذا فی

دغدغه - بفتح یکم و سوم و چارم نکشت در نعل و باشکم کسے زون برای خندانیدن هندگدگدی

دل گرم کرده - با سوم فارسی کنایه از رسوخ دل و عاشق طالب و مرید و دل بالفتح پشمینه لیستها با مویها

آویخته که درویشان پوشند مش ولق همانست
وگربه وشتی اما اصح آنست که بر همین معنی مشدد است
دلهای گرم شد - کنایه از دلهای اصحاب رقت
و دلهای عشاق -
دله محتاله - گربه فریبنده -
دمسیچه - بالضم با جیم فارسی پرنده ایست که
چون بر زمین نشیند دو پر بر زمین زند تا زمی آن را صعوه نامند
دمغزه - تتبع دوم کذا فی زفانگویا
و در قنیه بمعنی دنبالهٔ مرغ -
دمنه - بالکسر گیاهی که شتر به را که نام گاو حشی است
بمکر و حیله از شیر کشانید و ایدون در صفت مردمان
استعمال کنند و در قنیه بمعنی سرای و دیه نیز آمده است
دمه - بالفتح آله دمیدن آهنگران و امثال
ایشان و نیز برف را خوانند و در قنیه هست دمه
بروزن همه پیاپی آمدن دم و نیز نام زحمتی از متابعه
دنیره - بفتح دال و یاء و راء طنبور و آن
سازیست که مطربان زنند ش -
دنیوقه - بالضم موی از پس سخته و نیز شمله دستار را
گویند کذا فی شرفنامه -
دنبه - بالضم دنگی و نیز بمعنی فریب و حیله -
دنکداله - بالفتح با کاف فارسی موقوف آبی
که از ناودان یا زمین از سر با بیفتد کذا فی شرفنامه
و الادات و لسان الشعرا اما در زفانگویا دنگ لاله
مرقوم ست با لام بجای دال مرقوم و الله اعلم بالصواب
دنه - بالفتح نعمت کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا
مذکور ست دنه بضم دال و فتح نون بمعنی نعمت و نغمه و در حاشیه است
بمعنی آواز مطرب و در ادات الفضلا مذکور ست دنه
بضم دال نعمت را گویند دنه بسنده یعنی نعمت چند
و دنه بفتح دال نعمت تم لفظه اقول در ادات هر چه
در لغت علیحده ذکر کرده شده است ازین معلوم
میشود که یک لغت بمعنی نغمه مطرب لغت دوم
بمعنی نعمت که موجب شکر ست و الله اعلم بالصواب
دواسپه - یعنی شتابان -
دوته - ای دوتا -
دوچشمه - با جیم فارسی آفتاب و ماهتاب -
دوودواله - بالفتح با سوم موقوف بمعنی بازی ست
و دودواله و دودوله کلاهها بالفتح بمثله -
دوده - بالضم خاندان و پسر مهتر و فرزند و
دودهٔ چراغ که از و سیاهی کنند -
دوره - بالفتح دایره و دوره بوزن شوله
پیمانهٔ شراب کذا فی شرفنامه اقول لغت دوم نیز
بالفتح ست زیرا که شوله بالفتح ست پس چرا علیحده
ذکر کرده اگر گوئی شاید لغت دوم بازار معجمه ست
بعده علیحده کرده ذکر کرد جواب گویم در لسان الشعرا
مصحح ست بوزن شوره را مهله پیمانهٔ شراب اما
چنانچه در ادات الفضلا مذکور ست دوره بوزن
شوره با راء مهله پیمانهٔ شراب اگر صحیح باشد پس
فرق میشود زیرا که شوره با واو فارسی ست پس
ضم نیز جائز باشد -
دوزنه - بالضم بازار فارسی مفتوح نیش شبیه بزنبور

دوشره - بالضم بازار فارسی وقیل باجانور گیاهی ست که بجامه آویزد بهندیش چیچره خوانند
دوسنه ویرانه - دواقالیم سبع کذا فی القنیه
اقول این کنایت از بلای دنیاوی ست
دوسنده - بالضم وقیل بالفتح زمین مغرب بخشان وچفسان وچغیده -
دوشاخه - جنسی ست از پیکان وآن تیری که دو پیکان دوشاخه بود -
دوشه - بالضم باواو فارسی آوندی که در آن شیر دوشند -
دوشیزه - باو دوم فارسی دختر ک نارسیده که اورا سپاس نکرده باشند وعرب آنرا بکر خوانند
کذا فی الادات ودر شرفنامه دختر ک نارسیده که سپاس نکرده باشند تبازیش باکره خوانند
اقول شاید درین خطای کاتب ست که بجای منفی مثبت نوشت -
دوکله وارسپید وسیاه - ای روز وشب وآفتاب وماهتاب کذا فی القنیه -
دوگانه - باکاف فارسی یعنی دوبهم شده ونیز تحیت وصفو ونماز عید ونماز جمعه اوگانه نیز گویند بدین که دو رکعت بهم میگذارند -
دوگانه پیشه - ای روز وشب ومانه کذا فی القنیه
دوگانه واره - باواو فارسی ها موقوف آسمان
دوگونه - یعنی دوسرین -
دونان بینی ویک خوشه - باواو فارسی آفتاب وماهتاب

دوله - بوزن توله گردباد ونیز پیمانه شراب و بالضم آنکه خود را چیزی داند ونبود -
دوه - بالکسر قریه ودهنده وامر آن ودیه بمعنی تخت تا غایت از اهل سخن یافته نشده است و بالفتح ترجمه عشر -
دوهاوده - بالکسر هاندره بالفتح دوستجانس فازه که بهندی جوائی خوانند -
دوه دله - بالفتح وبکسر دال ثانی یعنی بغایت حریص
دهره - بالفتح دسته ودرزفانکو یا یعنی واست
دهن دره - همان دهان دره -
دوه ونه - یعنی زیور وآرایش وزیب ونود که تبازیش تعیین نامند -
دهنه - بالفتح نوعی از جواهر کم ازدکه تعریبش دهنج
دیباه ودیبه - باو دوم فارسی جامه ابریشمی که دیبا نیز گویند -
دیدگاه ودیدگه - کلاها باکاف فارسی جائی که دیدبان نشیند -
دیده براه - ای منتظر براه -
دیزه - باواو فارسی رنگ سبز که نوعی سبز نیلی بود
دیسمه - بالفتح مورچه کذا فی القنیه -
دیگپایه - باکاف فارسی موقوف ویایه دیگدان آهنی -
دیوچه - باواو جیم فارسی چوب اندام خارک که آنرا چوبک نیز گویند ونیز جانوری آبی که خون زاید بدان بمکانند وهندش جونک نامند

فصل فی الترکی

داروغه - باداوفارسی مقطع شهر

باب الیاء

فصل فی العربی

داری - خطار دو نیز خداوند مال و نعمت که مقیم باشد و سفر نکند و طلب معیشت ننماید -

داعی - خواننده و دعاگوی و پسر خوانده -

داهی - فریفتن کذا فی القنیه -

دبیقی - جامه باریک که از مصر آرند -

دجی - بالضم با لف مقصوره تاریکی سخت

دری - بالضم ستاره بزرگ درخشان -

دردی - بالضم دال تیرگی روغن زیتون و جز آن و در اشعار بمعنی تیرگی شراب مستعمل ست

دعوی - معروف بمعنی خصومت و بنای چیزی پیش قاضی -

دنی - فرومایه -

دواعی - خواهشها و گردشهای زمانه -

دواهی - سختیهای زمانه -

فصل فی الفارسی

داد فرمای - بادشاه عادل -

دادی - داروئیست و قیل نوعی از جوب کذا فی القنیه -

داربوی - بارار موقوف و بخم فارسی عود سوخته

دارروفی - داروئیست و می نافع القوه -

داچینی - با سوم موقوف و چهارم فارسی نام خوشبوی معروف مزه دار و مقوی دل و کبد و معده و برای قوت باه بکار می آید و در بعضی طب مذکور ست که بهندی دال چینی گویند -

دارفی - نام موضعی ست در هندوستان که تنباکو نه بسیار در انجاست -

داغولی - باداوفارسی نام جاسوس نصر سیار که بغایت مکار و حیله گر و خاجی بود

دامن درکشی - یعنی ترک صحبت کنی -

دامن کحلی - ای دامن کبود -

دامن نگهدار از تری - ای دست مکن و ما یوث مشو و پرهیزگاری کن -

دانشی - خداوند دانش و صاحب خرد کذا فی شرفنامه اقول در فارسی یا برای خطاب آید بمعنی هستی یا برای نسبت چنانچه در شهرما و برای مصدریه چنانچه دانای اما بمعنی فاعل یافته نشده است مگر آنکه گویند حاصل معنی نسبت ست -

دانه محلی - کنایت از مروارید عمل ست

داد بهفدآوری یعنی هفده رکعت نماز فرض بگذاری

داوری - یکسوئی کردن میان نیک و بد که تبازیش حکومت خوانند -

دائره دریائی - با هفتم و نهم فارسی و هشتم موقوف فلک -

دبستانی - طفل مکتب -

دبوری - دلاوری -

دیبقی - نوعے از قماش -

دختری - یعنی دوشیزگی کہ تبازیش بکارت خواہد

دراری - بالکسر والفتح جرس کذا فی زفانگویا

و در ادات ست اہل ہند آنرا گھنٹی نامند و بشیرازیان

در گردن چارپایہ بندند و در شرفنامہ ست دراری بالفتح

جرس و آنچہ بگردن شتر بندند بندش گھنٹی

نامند عامہ در آمدن و فاعل آنرا گویند و امر آن

و آواز کنند و آواز کن اقول درین پنج معنی

اخیر نظر ست -

درباقی - یعنی بیاقی کذا فی الاستعمال -

درزی - بالفتح خیاط و نیز بمعنی درزینت و

درکسوت مرکب ست چنانچہ کوئی درزی فقیر

درفشی بضمتین بمعنی مشہور کردن خود را

و نیز علم کردن کذا فی شرفنامہ اقول این جا صل

معنی ست و معنی ترکیب علمی ہستی -

دری - بفتح یکم و کسر دوم بمعنی فارسی منسوب

بدرہ چنانچہ گویند کبک دری -

درمدس گیتی - باکاف فارسی اے در

شش جہات جہان -

درلالہ نمونش داری - باہا و شین موقوف اے در لالہ آب

درم شرعی - سہ شہ و چہار جو نقرہ -

درین تنگنائی - اشارت بسوی دنیا ست

ذرجی - بالفتح و قیل بالکسر بازار فارسے

گرفتہ رومی و درز فانگویا بمعنی بندیان نیز ست

دست بازی - یعنی حرکت دیو کذا فی شرفنامہ

دست کشتی - کنایہ از گدائی ست -

دست مردی - کنایہ از قوت و قدرت آمدہ -

دست موسی - کنایہ از آفتاب عالمتاب -

دست شوی - با تا موقوف و واو فارسے

اشنان دہ آن گیاہی ست دوشیوی کہ بعد از طعام

خوردن بدان دست شویند و دست بشوی -

دست گذاری - با سوم موقوف و چہارم و

ہفتم و نہم فارسی ای قدرت و طاقت

و توانگری دیرپا یندہ -

دستگیری - با تا موقوف و کاف فارسی

یاریگری و اعانت و اسیری -

دست مردمی - با سوم موقوف شفاعت و اعانت

دستنبوی - بالفتح و با واو فارسی آنچہ از جنس

میوہ خوشبوی و خلوف و عطر بدست دارند بوئیدن را

دستیاری - با تا موقوف یعنی قدرت و قوت

دست دستی - با یای فارسی ای یاری و در

مثل این ترکیب بمعنی طالب ای دستی بدہ چنانچہ

ہستے بکن -

دشنگی بفتحتین با کاف فارسی روزگار -

دعوت عیسی - ای سرعت اجابت و دعاے

ربنا انزل علینا مائدۃ من السماء -

دعوی - با واو فارسی نام دشتی کہ طوس بن نوذر

و رستم و گودرز و گیو آنجا بشکار دختر کی را مانند

کہ گیکاؤس آنرا بآنجا نگاشتہ و سیاوش را در آتش

و گستہم بن نوذر فرشید ورد و دلہا ک برادران ایرانرا

هم دران دشت کشته۔

دق رومی ۔ جنسی ست از جامہ کہ بروم بافند

دق مصری ۔ جامہ ایست کہ بمصر بافند۔

دلکشای ۔ یعنی فرحت انگیز۔

دمسازی ۔ یعنی موافقت و موافق ہمتی۔

دم عیسی ۔ معجزۂ عیسی علیہ السلام۔

دم سیمبری ۔ ای دعوی احیاء اموات و ذہاب علل و نیز تریاکی۔

دمان نمای ۔ یعنی اظہار غضب کن۔

دوالی ۔ نام مردی کہ والی اسجاد بود و سکندر نوشاہ امیرۂ بروع را بجبالۂ او ورآورد و ملک بروع او را داد۔

دوخادم رومی و حبشی ۔ ای روز و شب۔

دورای ۔ باواو فارسی نوعی از مزامیر کہ آزنای نیز نامند و نوعی از سازہ مطربان۔

دوری ۔ ای دنیا و انچہ دو در دارد۔

دوستی ۔ کنایہ از درازی تیغ است زیرا کہ درازی تیغ مقدار دو دست میباشد و چون صفت تیغ واقع شود جہاد قومی مراد بود و قتیل دہش و بخشش بسیار و از شیخ محمد خضری و در تفسیر حسن بوہری مسموع ست کہ دوستی در خراسان متعارف دران مقام ست جائیکہ مبجاہند کسے را بدوانند در پشت و در دست و ہمکہ زنان میروند تا او شتابان برود۔

دوران خدای ۔ فاسقان۔

دور قمری ۔ ای دور اخیر او دار ہمہ ستارگان را گویند دور ہر کوکبے ہفت ہزار سال میباشد ہزار سال بخود ی خود صاحب عمل ست شش ہزار سال دیگر بمشارکت شش کوکب دیگر و آدم علیہ السلام در اول دور قمری بظہور آمد آن دورہ بپایان رسید از ہیبت این عالم را دور قمری گویند و بعضے بر انند کہ قیامت ہم در دور قمری خواہد شد۔

دور مغری ۔ ہمان دور قمری کہ گذشت۔

دورنگی ۔ باکاف فارسی یعنی دورویی و نفاق

دوروئی ۔ باچار فارسی ہمان دور کہ گذشت۔

دوہستی ۔ معروف۔

دوزای ۔ باواو فارسی نوعی از مزامیر و در بعضے نسخہ ہا رامہلہ دیدہ شد و نیز دوزایمد یعنی اخیر بواو معدولہ نیز خواندہ اند۔

دوستگانی ۔ باواو و کاف فارسی سین مہملہ و تا موقوف در فرہنگنامہ مندجست کہ پیالۂ دوم خوردنش کہ دیگری را دہند۔

دوستی ۔ محبت ضد دشمنی چنانچہ گویند دوستی و اطلاق آن بر محب و محبوب ہر دو درست ست

دوشیزگی ۔ باواو و کاف فارسی و زا موقوف یعنے بکارت۔

دوطفل نوری ۔ دو مردمک چشم۔

دوطوطی ۔ کنایہ از دولت مطلوبہ و محبوب معشوق

دوعلوی ۔ ای زحل و مشتری۔

دوران

دولت خدای یعنی صاحب دولتی و خداوندگار
دولت ولتی یعنی خداوند دولت و نیز یار دولت را دولتی گویند۔
دویست درم شرعی۔ پنجاه و چهار تولہ نقرہ و پنج ماشہ دو جو و هر تولہ دوازده ماشہ و هر ماشہ شانزده جو۔
دوی۔ بیگانگی و نفاق۔
دولی۔ یعنی دغابازی۔
ده پانزده داری۔ یعنی زیب و فر و آرایش داری۔
ده پنجی۔ یعنی زر کم عیار و ناسره۔
ده خدائی۔ ای ده انگشت کذا فی القنیه۔
ده درم شرعی۔ یعنی دو تولچه نقره و هشت ماشه و ده درم جو باشد۔
ده دهی۔ صفت زر خالص۔
دهرنگوهی۔ بارا موقوف و کاف فارسی ذمت روزگار بد و شکایت آن۔
دهگانی۔ بالکسر با کاف فارسی دهقانی یعنی باشنده ده و بالفتح آن مهریست که ده جنبل ارزد اکنون ده جنبل را هم ده کانی مانند
دمی۔ بالفتح مدت ماندن آفتاب بر جی جدی که از اول ماه خانه دوزمستان سرما را هم گویند و نیز نهم روز از هر ماه و بالکسر یعنی زر گذشته
دیده چوکته جوهری۔ ای دیده کبود و نابینا۔
دیده کافوری۔ یعنی دیده سپید و نابینا۔

دیلمی۔ بالفتح قومی اند از ترک موی های ایشان استاده و پر خم باشند چون موی حبشیان و ایشان را بسرفارسی نسبت کنند۔
دینارسی جنسی از حریر و زر گذشته کذا فی شرفنامه و نیز خاراهنی که سرش گرد همچو دینار
دیوی بالکسر منسوب بسوی دیو۔
دیوانستی۔ یعنی نفس اماره و دیوانه کذا فی المؤید
دیرپای۔ با دوم و چارم فارسی بفضل واو موقوف جنسی از منکبوت۔
دیودلی۔ با یاء فارسی و واو موقوف یعنی دلاوری و سخت دلی۔

کتاب الذال

الذال حرف الدیک یعنی تاج خروس بحساب ابجد بفتح صد شد

باب الالف
فصل فی العربی

ذا۔ این مرد خداوند۔
ذرا۔ بالفتح پنهان شدن گاه۔
ذربیا۔ بالفتح سختی زمانه۔
ذفرا۔ بالفتح گیاهی ست ترش بوی و بالکسر بنا گوش
ذکا۔ بالضم نام آفتاب وقت چاشت و بالفتح تیزی طبع و دانش۔
ذوبوا۔ گزیدگی کذا فی بعض لغات الطب۔

باب الباء
فصل فی العربی

ذب۔ بالفتح نگاه داشت کردن و دفع کذا

فی شرفنامه و در تاج بمعنی گاو وحشی ست -

ذباب - بالضم نام کوهی ست بمدینه کذا فی القنیه و در تاج بمعنی مگس ست مذکر و مؤنث و درین برابر ست چنانچه در غراب -

ذبذب - بالفتح دفع و نگاهداشت کذا فی الادات والملتقط و در تاج بمعنی فرج ست -

ذنب - بالفتح گناه و بفتحتین دم و آخر هر چیزے

ذهب - زر سرخ -

ذهاب - باران بسیار -

ذیب - بالکسر گرگ -

باب التاء
فصل فی العربی

ذات - هستی چیزے و نیز مؤنث ذو که بمعنی جهت و ناحیت آید -

باب الجیم
فصل فی العربی

ذات البروج - یعنی کرسی -

ذی المعارج - یعنی خداوند درجات -

فصل فی الفارسی

ذرایح - حیوانی ست مقدار زنبور رنگ زرد و بود نقطه های سرخ دارد چون او را بگیرند بی توقف بول اندازد کذا فی زفانگویا -

باب الحاء
فصل فی العربی

ذابح - معروف و ستاره کذا فی القنیه و در تاج ست ذابح واقع که بر کله نهند و بپنا کردن سعد الذابح منزلی ست از منازل قمر -

ذبح - با سر مرغ و نیز گذر و شتی و رنگ او سرخ ست کذا فی القنیه و در تاج ست نباتی سرخ که آنرا شتر مرغ خورد و یقال انه سم و نیز گوسپند کشی -

ذبیح - گوسپند کشی کذا فی التاج و نیز اسمعیل علیه السلام را ذبیح الله گویند باعتبار آنکه خوابے که برای ذبح اسمعیل از ابراهیم علیهما السلام دیده بود اما در قصاص آن کبش را که از حکم رب العزت آمده بود و ابراهیم در رویت اسمعیل آنرا ذبح نمود و قصه اسمعیل علیه السلام در حق اسحاق علیه السلام در کتب سیر مسطور

باب الذال
فصل فی العربی

ذات العماد - ای باغ ارم و بنای شداد و عماد کذا فی القنیه -

ذرور - بالفتح نام کوهی و قتیل نام نیستانے

ذرور - بالضم راندن و بالفتح اشتران نر که بعد دو سه تا وه باشند -

باب الراء
فصل فی العربی

ذرور - بالضم داروی سائیده و نمک سائیده که بر چیزی افشانند و قتیل داروی روشنائی چشم

ذکر - بفتحتین آلت مرد و نیز از هر جنس و آهن و پولاد و شمشیری که کرانه او از پولاد و میانه او از نرمه آهن بود و بالکسر یاد کردن و یاد آوردن و یاد آور و ستایش و بزرگی و نیز قرآن و مذکور طلب

چه خواهی از ذکر این ست خلاصهٔ همه ذکر-

ذوالفقار بالفتح نام تیغ امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه-

باب السین
فصل فی العربی

ذنب الفرس - کرمی کوچکی از الحیة الابیض نیز گویند کذا فی فرهنگ جهانگیری-

باب الطاء المهملة
فصل فی العربی

ذاط - سخت گلو گرفتن تا که زبان بیرون شود-

ذرمط - خوردنی قبیح درشت-

ذعمط - بالفتح زود گلو بریدن و کشتن-

ذقمط - بالفتح بر رفتن مزغ زیر باده-

باب العین
فصل فی العربی

ذراع - گز و ساق دست و هو من طرف المرفق الی طرف الاصبع الوسطی و نیز منزلی از منازل قمر

باب الفاء
فصل فی العربی

ذرف - بالفتح روان شدن اشک از چشم و نیز روان

ذروف ذریف - بضمتین اشک از چشم

ذعاف - بالضم زهر قاتل مزود جان برد و زنده

ذعف - بالفتح زهر الود کردن و زهر خوردن

ذعاف - چست و شتاب در قتال-

ذفف - بالکسر و ذف بالفتح شتاب نمودن بکشتن کسی و شتابانیدن و چستی نمودن و نیز ذفاف بالکسر آب اندک-

باب القاف
فصل فی العربی

ذرق - گیاهی ست مانند کندنا و کوهی نباتی اورا اوعیه ست که تخم او در انجا بود و دانهٔ آش گرد و بلند کذا فی القنیه اما در تاج ست الذرق

ذوارق - بالفتح طعامیست که از آرد خمیر کرده مقدار زمه جعیل رهت کرده می پزند کذا فی المنتقط

ذوالبختر ق - بکسر الخاء المعجمة و فتح الزاء المهملة نام شاعرے کذا فی القنیه

ذوق - چشیدن-

ذواق - چاشنی گیر-

باب الکاف التازی
فصل فی العربی

ذات الحبک - یعنی آسمان-

ذوالفلک - نام پیغمبریست-

باب اللام فصل فی العربی

ذال - چیدن رفتن و تاج خروس-

ذبل - پشت بازنه بحری کذا فی القنیه و در تاج دست فرجن از استخوان کشیف دریا-

ذل - بالضم خواری و بالکسر نرمی-

ذلیل - خوار-

ذنب الخیل - همان ذنب الفرس-

ذنب الزنجبیل - برگ و شاخ سبز زنجبیل کذا فی غیاث اللغات

باب المیم فصل فی العربی

ذام - عیب کردن -
ذمام - بالکسر حرمت -
ذمم - نکوهیدن -
ذمیم - نکوهیده -
ذی السلم - نام مقامی ست -

باب النون فصل فی العربی

ذارت العین - مملت چشم -
ذوالنون - ای یونس علیه السلام و نیز نام ولیی که او را ذوالنون مصری گویند -
ذقن - بفتحتین زنخدان -
ذنب الزمان - صبح کاذب کذا فی التقنیه منقول از حاشیهٔ زفانگویا -
ذوفنون - یعنی صاحب فنها -
ذوالقرنین - سکندر علیه السلام -
ذوالنورین یعنی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه -
ذوعجون - معنی این در شرفنامه نسیج نگفته است اما در تاج مذکور ست راههای وادی و فی المثل الحدیث ذو عجون تم لفظه -
ذهن - بالکسر هوش کذا فی التاج اکثر استعمال هوش در محل شعور و آگاهی ست چنانچه گویی فلان مست و بیهوش افتاده است آمانگفی فلان مست بی افتاده است پس چگونه نرا خبر آید جواب گوییم ذهن قوتی ورا که است درادمی که بدان دریافت و معلوم میکند پس ازروی مفهوم هر دو لفظ نزدیک اند لیکن در محل استعمال فرق ست و دیگر ذهن عربی ست استعمال ایشان می باید و اگر لفظ عربی در محل فارسی مستعمل می آید از ین تباین فهم نمیشود چنانچه معنی الله خدای ست و در استعمال فارسی که خدای میگویند الکاله الله نمیگویند پس ازین این نمی آید که معنی الله خدای نباشد -

باب الواو فصل فی العربی

ذاو - سخت راندن و پژمرده شدن گیاه و غیر
ذرو - بفتح یکم و سکون دوم بردن و پاشیدن و چیست گذشتن و افشاندن و ترسانیدن کسی را
ذرو - بالضم خداوند و آن مرد -

باب الهاء فصل فی العربی

ذره - کاورس -
ذروه - سرکوهان و بالاترین موضع هر چیز و کل شی اعلاه فهو ذروة -
ذریه - نسل آدم و پری والذریة اسم تقع علی الآباء والامهات والنساء -
ذله - بالضم خواری -
ذمه - عهد و امان -
ذنابه - بالضم والکسر وادی و نیز رکیک که فروداوراق واجزا بنویسند -
ذوابه - بالضم گیسو و غلاف شمشیر -
ذوذنابه - نام ستاره یکه مانند گیسوی دراز

برآید و آن بقول منجمان فارسی دوازده نوع است
خواص بعضی وباست و خواص بعضی ملالت عام است
و خواص بعضی تقاتل و تفاوت خلائق است
و خواص بعضی مرگ راغول و مان و خواص بعضی
قحط است و بقول منجمان هند بشتاد نوع است

باب الیاء
فصل فی العربی

ذکری - یاد کرد -
ذمی - زینهاری -
ذنابی - بالضم دم و بمبالغه چشم مردم و خروس
و هر مرغی که باشد -
ذوی - پژمرده -
ذی - خداوند و صاحب -

کتاب الراء

الراء الذی من اسمائه تعالی یعنی کشنده فریه و بحساب ابجد دویست

باب الالف
فصل فی العربی

ربا - زیادتی و در شرع زیادتی که در بیع قرض
و مبیع مثلا مقابل پدید آید -
ربنا ارنا - ای اللهم ارنا الاشیاء کما هی دعای
حضرت امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه
کذا فی المواهد اما تحقیق آنست که این دعای
حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بود -
رتقا - زنی که با وی جماع نتوان کرد -
رجا - امید -

رخا - آسانی فراخ عیش -
رداء - بالکسر چادر و کل من یتنک فهو رداء
رضا - خوشنودی و مرد پسندیده -
رطیبا - بالفتح چیزیست چرم شکل نقطه تا مقدار
عدس دارد و اکثر اشاوبخ نیز گویند -
رغنا - بالفتح نام گلی و دل سمت و از شیخ
واحدی امیر شهاب الدین محقق است که فارسیان
بمعنی محبوب بسیار استعمال میکنند کذا فی نزهنامه
اقول درین لغت کالیوه گفته است نادان و
سرگشته و دیوانه و احمق تبازیش ارعن گویند که
تانیث آن رعناست -
رفا - موافقت -
رفقا - بالضم جمع رفیق -
روحا - بالفتح والمذام شهریست کذا فی القاموس
و در زجاج ست روحاء دیار -
رویا - خواب -
ریا - بالکسر نمایش یعنی کاری که برای
نمایش خلق کنند -
رئیس الاعضاء - چشم -

فصل فی الفارسی

راه بقا - یعنی پایندگی -
راه فنا - یعنی امراض و آفات -
رخشا - بالضم مختصر رخشان -
رقعه غبرا - یعنی زمین -
رواجا - بزور روا کننده حاجت -

روستا - با واو فارسی و سین موقوف شنیده و به

روئینا - یعنی هدیه روئی که عروسان را دهند

روئینیا - با واو فارسی جنسی از پولاد و قیمتی که بغایت

روی بقا - یعنی راه پایندگی بصحت و نیز روی

پیر و مرشد که انسان کامل است و همیشه باقی بعشق است

باب الباء التازی فصل فی العربی

رکب - شتر سوار

راهسار - صومعه دار کذا فی التاج و در شرفنامه

راهدار ترسایان و در فرهنگ فخر قوامسی بان ترسا

رایب - شک آرنده

رباب - معروف یعنی نام سازیست و نیز

نام عاشق رهه و یعنی ابر سپید نیز است و در قنیه

مذکور است باب بالفتح متابع خواب و بارستی متعلق است

چنانچه گویند فلان خواب رباب است مسموع از

بندگی میر ان سید ناصر شیرازی

رب - بر وزن کار و مالک صاحب بر

بغیر اضافت درست نیست

رجب - معروف که نام شهریست

رطب - بالفتح گیاه تر و بالضم خرمای تر

رعب - بالضم بیم

ترقاب - بالکسر گردنها

رقوب - آنکه او را فرزند نزید

رقیب - پاسبان و نگاهدارنده چیزی

والرقیب النجم الذی یغیب بطلوعه

رکب - منسوب موضع شرمگاه زن

رکاب - نام سیاره ایست در از هشت پهلو و در

تاج ست الرکاب الکواکب و معنی کابوس و فحاب ست

رکوب - آنچه بر و سوار شوند مثل شتر و بغمتین هم آمده

ریب - گمان و شک و بگمان افکندن و سختی و

حوادث زمانه و حاجت و آب و آب خوش

فصل فی الفارسی

ریب - معروف یعنی روزه

راز دل آب - یعنی نمکی که در آب باید و سبزه رستنی

رشته تب - یعنی ریسمانی که ذخترنارسیده بدست

بر سر قد صاحب تب و بران افسون خوانند برای

دفع تب و گربه چند بران زنند و در گردن تب دار

بندند که تب بمجرد بستن آن رشته بر طرف گردد

روزه غراب - نوشت یعنی کاغذ کذا فی القنیه

اقول این تعریف سست زیرا چه غراب هیچ معنی ندارد

مگر این که غراب زاغ را گویند

روضه ترکیب - یعنی قالب مردم

روضه خوب روضه مرغوب بهشت

روی حساب - ای راه حساب

باب التاء

فصل فی العربی

رافات - جمع رافت یعنی مهربانی

رباعیات - بالضم چهار روندان پیشین

ربت - بالفتح فعل ماضی یعنی آماهیده

رت - بالفتح خوک و منقار فی الصحاح الرت

فصل فی الفارسی

راح ریحان ست یعنی شراب خوشبوی

راست - صندوق و نام نوائی و نام پرنده و نیز بمعنی تحقیق آید -

راسخت - معرب آن روسنجج است

راشت - نام روز چهارم از جمله مستوفیه

رحت - بالفتح اسباب خانه و جز آن و طعام یک مرد و پنبه و مانند -

رخت بربست با سوم موقوف یعنی مسافرت و در قفیه بمعنی مردن نیز است -

رست - بالفتح خلاص یافت و رسته آید صفه و رباشنده و بمعنی ماضی نیز آید و بالضم روئیدن و روئیده و دلیر و بمعنی زمین هم آید معنی آخر خاصه در شرفنامه است اما در قفیه بدین معنی با شین معجمه است و نیز رست بمعنی چیره آید -

رشت - بالفتح با شین معجمه گرد و خاک و در قفیه بمعنی زمین ست و بالکسر زشتن -

رفت - بالفتح ماضی رفتن و بمعنی شدن نیز آید چنانچه گویند شد یعنی رفت و بالضم ماضی رفتن یعنی رفت -

رقیبان دست - سیارات و نگهبانان معدد کذا فی التنبیه -

رکاب تو گران گشت - یعنی سوار گشتی و حمله کردی -

رگ خفت - باکاف فارسی ای مرده و بلدی نرفت

رماست - بالفتح با سین موقوف مهلة نوعی از علک رومی -

روز پانزده ساعت - بدان که آفتاب چون در سوم درجهٔ جوزا برسد آن روز بزرگترین روزهای تمام سال ست و در ذوات ساکنان اقلیم چهارم ست روز از دوازده ساعت به پانزده ساعت باز آید و کوتاه ترین شبهای تمام سال همان یک شب ست کذا فی الموائد -

روز رستخیز - یعنی روز قیامت روز خلاص از شر و شمن -

روزه غزلت - روز بطی -

روی باز گونه داشت بفتح اول و سوم و دوم که ششم ست یعنی بیراهی داشت کذا فی الموائد اقول این معنی ترکیبی قافیه مقلوب داشت و قافیه بر قاعده نداشت -

روی تافت بالضم ای روی گردانید -

ره هوان نتوان رفت - یعنی اختیار فقر و خواری نتوان کرد -

باب السین المهملة

فصل فی العزبی

ریابیت - بالفتح چیزهای که از ساحت و از کاخ خیزد و آرد -

ریبش - بالفتح باز داشتن از حاجت و از کاخ

ریشاش - بالکسر جمع ریش یعنی کهنه و سوده و رخنه

ریش - بالکسر رخنه -

رش - بالفتح کهنه -

رعاث - بالکسر گوشوارہ و تاج سر و عنبر خروس -
رعث - بالفتح پشم -
رعوث - بالفتح زن شیر دار و حیوان مادہ شیر دہندہ و گرہ ہفت رودہ -
رغث - بالفتح شیر خوردن -
رفث - بفتحتین جماع و سخن فاحش گفتن -

باب الجیم
فصل فی العربی

راتینج - صمغ درخت صنوبر -
رانریانج - یعنی بادیان ہندش سونف نامند
رانج - جوز ہندی -
رانج - روان -
رتاج - بالکسر دربزرگ کہ دری خرد در میان او باشد و نیز بند در -
رتج - در بزرگ بستن -
رجاج - بالفتح گوسپندان و شتران لاغر و مرد ضعیف -
رج - بالفتح بجنبانیدن و لرزانیدن -
رجراج - لرزان و جنبان -
رجریج - بالکسر نام گیاہیست -

فصل فی الفارسی

رخ - نام ناحیہ ایست از بست -
رخنج - بفتحتین اسعار گوسپند بگوشتابہ پر کردہ کذا فی شرفنامہ یعنی از فرہنگنامہ ہا

رونج بفتح راو کسر او مستعملہ عنبر و رہ -
ریباج - بالکسر بقابۂ الحقا کہ بہندش لونیا نامند کذا فی التقنیہ -
ریواج - گیاہی ست و نیز گویند کہ میوہ ایست پنجہ دار بمقدار دست بغایت نازک و می خوش در موسم گل بود بتازیش ریباس گویند کذا فی شرفنامہ اما در تاج معنی ریباس خیری نوشتہ است و در ادات گفتہ است بہندوی جگری گویند
ریونج - نام درختی ست کہ پوست او بکار برند کذا فی طب حقائق الاشیاء -

باب الحاء
فصل فی العربی

راح - می و شادمانی -
راح روح - یعنی نام نوائی ست و لحنی -
راجح - گران سنگ -
رامح - نیزہ دار و نام ستارہ -
رنج و رباح - سود -
رمح - نیزہ -
رماح - جمع آن -
روح - جمع جان و الروح عند العرب و قد یسمی الوحی و الرحمۃ روحا و روح فرشتہ کہ تنہا یک صف ایستد و دیگر فرشتگان یک صف روح الامین و روح القدس جبرئیل علیہ السلام کذا فی التاج و در شرفنامہ ست و عیسی بن مریم رضی اللہ عنہما و روح بالفتح خنکی فہم و آسانی

نہ دالان بزرگ کہ بہندش سہ دری خوانند کذا فی طب حقائق الاشیاء -

در روز خوش۔

رواح ۔ بالفتح از پس نماز پیشین تا شب۔

ریح ۔ باد۔

باب الخاء المعجمة

فصل فی العربی

راخ ۔ غم و اندوه۔

راسخ ۔ استوار و درست۔

رسوخ ۔ مصدر آن ست۔

فصل فی الفارسی

رخ ۔ رخ شطرنج و در اصل آن مشدد ست اما فارسیان مخفف استعمال کرده اند و در شرفنامه رخ بالضم رخساره و نام جانوری که رخ شطرنج را بانموذج آن موضع کرده اند و آن جانور در کوهها و دریا میباشد بغایت بزرگ ست فیل و گرگ را بیک حمله می برد و طعمهٔ بچگان می سازد و عنان اسب و جانب و معنی رخ شطرنج و نبات تازه تازی ست و قد بعضی رخ شطرنج رکشتی می نامند لیکن هر دو معنی غیر ملائم ست زیرا چه شطرنج انموذج جنگ ست و در جنگ آن جانور معتمد نیست و کشتی نیز غیر ملائم ست زیرا چه جنگ در میدان میشود و هم بمعنی پیل آورده و لو سلم که کشتی نیز در لشکر می باید پس باستی که این از ورق میگفتند نه رخ اما اولی آنست که بگویند این معنی ست یعنی برق انداز اول رخ می آرد بعد و می اندازد

روز رخ ۔ با سوم موقوف که هفتم سیر ای

ای منور الوجه و سرخ روی۔

ریخ ۔ بالکسر معروف۔

باب الدال

فصل فی العربی

راد ۔ آنکه او را طلب آن و ما گیاه و فشاده باشند قال فی الصحاح الرد و الزرد من النساء الشابة

راشد ۔ راه یافته۔

رجل الجراد ۔ زرنباد که اهل هند آنرا نرکچور گویند کذا فی زفانگویا۔

رشاد ۔ سپندان و راه راست۔

رشید ۔ راه راست یافته و رشید صفت خدا هم بمعنی مرشد نیز آید۔

رصد ۔ نگاهبان جمعی راصد و رصدبانی و نگاه داشتن و در شرفنامه رصد گفته چون چهار تن با تفاق قصد کرد که بر تیغ کوهی شامخ نامند و بران حکما نشینند و بطلوع و غروب ستارگان و اسرار فلک معاینه و مشاهده کنند۔

رعد ۔ نام عاشق رباب و تندر و اسم ملک یسوق السحاب۔

رمد ۔ درد چشم۔

فصل فی الفارسی

راد ۔ خردمند و دانا و حکیم و نیز جوانمرد۔

راور ۔ بضم و فتح سوم آنجا که سبزه ها نورسته باشد و آبهای روان و تیرگی آب و جائی که برشته برشته و نشیب و فراز بود۔

راه آورد یعنی هدیه که مسافران برای احبا هنگام مراجعت
راه بند - باهای موقوف راه زن -
راه نورد یعنی مرکب کذا فی شرفنامه و در فرهنگ علمی بمعنی قاصد مذکور است -
رحمت آباد - در شیراز خانقاهی ست عمارت
رخت افگند یعنی مقیم شد -
رد - بالفتح خردمند و دانا و حکیم و بمعنی پهلوان
رسد - ای آید و رسد ای سزد کذا فی شرفنامه
رسیده - معروف و نیز بمعنی بالغ شده و پخته گشته و پیری شده آید -
رشته در رت خواب و خورد دارد - خاصیت بهمی و خفتن و خوردن دارد -
رشته جان و تار آرد - ای خلط مترده دارد و اسهال
رشوت غیری نیز هست -
رشنواد - نام مردی -
رصد بند - واضع قوانین نجوم -
رکناباد - بالضم نام تفرج گاهی ست بشیراز که چشمه کوه الله اکبر آنجا جاریست -
رکید - بالفتح آهسته آهسته از غم و اندوه سخن
رند - بالفتح خراش کذا فی شرفنامه و در زنگنامه است رند بالکسر منکر و بمعنی متحرک و فتنه و چاپلوس نیز آمده و مستعمل ست -
رنگ آورد - یعنی مخجل شد -
رواد - بالفتح همان راود -
روی - بادام و فارسی سپرز و جوی آب و تار ابریشم که بر رباب و غیر آن بندند -
روداورد بالضم و فتح تا - جفاکذا فی زفانگو یا
رفوریه واز کرده باشد - با دوم و چارم فارسی و سوم و هشتم و یازدهم موقوف ای روز بلند برآمده و روز دراز شد کذا فی القنیه و بمعنی آفتاب برآمده هم آید و ذکر روز و اراوت است بتوجیه
روز بیم و امید یعنی روز قیامت -
روز عالم شد - یعنی رونق عالم رفت کذا فی الموائد -
روزگاری سمرد - یعنی روزی معدود و زیست
روز هرمزد - یعنی روز پنجشنبه -
روی آورد یعنی توجه کرد -
روی تردد - یعنی راه تردد -
روی روی آمد - ای مقابل و بیاورد آمد -
ره آورد - همان راه آورد -
ره نورد - همان راه نورد -
روی منود - اکحل شد و در ناظر گذشت و روی را بنمود -
ربید - بالفتح جائی که پیران سر لشکر افراسیاب فرود آمده بود در جنگ دوازده رخ کشته -
ریحان زرد - شعاع آفتاب -
ریشخند - باشین موقوف یعنی مسخره -
ریو و ریوند - کلاهها باو او فارسی گیاهی ست که چرندگان راستی آرد و در بعضی کتب لبلاب ست که سردی آرد -

باب الذال
فصل فی العربی

ربند - بالفتح چست و سبک شدن و فتحتین پشمهای رنگین که بر گردن شتر آویزند برای زینت و یکسر را چاروای که بچیتی دست و پا بندارد در رفتار -

رواف - باران نرم و ضعیف -

باب الراء
فصل فی العربی

رار - مغز تنک استخوان که نرم پست باشد و محکم نیست -

ریر - بالکسر آوازی که از دهان بچه آید -

فصل فی الفارسی

رام اروشیر - نام شهریست -

راصر - نام شهریست که ابریق رامری بدان نسبت دهند -

رامشگر - با کاف فارسی سرود گوی -

راهدار - با دال موقوف یعنی راهزن و معنی ترکیب دارنده راه رهست -

راهروان سحر - با سوم موقوف یعنی سالکان شب بیدار و اولیا الله -

راه غول دار - با لام موقوف یعنی دنیا

راهگذر - با سوم موقوف و کاف فارسی ای راهگذر و نیز امر از راه گذشتن و فاعل آن

راه گشته باد - موقوف یعنی مرکب فراخ رو

راهوار و رهوار - کلاها با دال موقوف مرکب فراخ رو کذا فی القنیه -

رخش بهار - ای ابر بهار -

رستگار - با تار موقوف یعنی خلاصی یابنده و فیروزی یابنده -

رصدگاه دهر - با سوم موقوف که چارم ست و چارم فارسی و نیا -

رنجور - مریض و خداوند رنج -

رنجوردار - با نجم فارسی موقوف محافظ بیمار و خادم آن -

رنگ شه زنگ - با کاف ثانی موقوف تاریکی و سیاهی

روماز - بالفتح خدمتگار بندیان و قتیل بازار معجمه

روح الاکبر - یعنی جبرئیل علیه السلام کذا فی القنیه اما در اصطلاح اهل سلوک روح اکبر و روح اعظم حضرت رسالت را گویند که ازان جمله ارواح در مظهر آمده اند

رودوار - با دال اول موقوف نام رودیست کذا فی زفانگویا -

رودبار - با دال فارسی و دال موقوف لب آب و جوی بزرگ و در قنیه بمعنی شهریست -

روزبازار - با دوم فارسی و سوم موقوف یعنی رونق بازار کذا فی شرفنامه منیری و در قنیه مذکورست که در ملک بالا رسم ست که هر روز از هفته برای بازار دیهی معین ست مثلا چون روز شنبه بحکم قسمت در دیهی بازار شود خلائق از اطراف همدران دیه جمع شوند و خرید و فروخت هم انجا کنند و چون روز یکشنبه بحکم قسمت در دیهی دیگر شود خلائق اطراف همانجا جمع شوند و خرید و فروخت

هم آنجا کنند و همچنین هر روزی بر حکم قسمت بازار
یعنی معین ست غالبا روز بازار در اصل بمعنی
باکاف تازی یعنی روز جنگ اقوال غالب استعمال
این در جنگ ست وگرنه هر کار و شوار که افتد
آنجا این لفظ اطلاق میکنند۔

روزگار مبر ۔ با سوم موقوف یعنی عمر ضایع
مکن و وقت ضایع مکن۔

روضهٔ دوزخ بار ۔ یعنی تیغ۔

ره آور ۔ همان ره آورد۔

رهدار ۔ همان راهدار۔

ریچار ۔ بالکسر با جیم فارسی طعامی که از جغرات
پزند بهر رنگ که خواهند۔

ریخر ۔ نام داروئیست که پازهر ست۔

باب الزاء الفارسی
فصل فی العربی

راز ۔ راس البنائین یعنی مهتر رازان۔

رز ۔ کرنج۔

رزاز ۔ کرنج فروش کذا فی التاج و در
شرفنامه مذکور ست رزشالی را گویند و رزاز
شالی کوب۔

رجز ۔ بالکسر نداب بالضم و الکسر الرنیا و اجناس
دفتین او بحریست که تقطیع او مستفعلن مستفعلن

فصل فی الفارسی

راز ۔ سر پوشیده و نام شهری و نیز آنکه عمارت
کند یعنی بنا کذا فی شرفنامه و در زرفانگویایست
راز گل گر که تبازیش طبان گویند۔

راوین ۔ بابای فارسی گیاهی ست که شترانش چرند
واز بیخش آچار سازند۔

رز ۔ بالفتح انگور و امر زیدن که معنی آن رنگ
کردن ست و فاعل آن آید و نیز شالی را گویند
و رزاز شالی کوب را گویند کذا فی شرفنامه۔

رستاخیز و رستخیز ۔ کلاهما بالضم و بازای فارسی
با ثالث موقوف قیامت و از شیخ محمد مظفر تمی
بالکسر محقق ست و اخیر بالفتح بمعنی خلاص نیز ست

رسن باز ۔ با نون مجزوم طائفه اند باز یگران
که بر رسنها روند۔

رشته دراز ۔ یعنی طول مدت۔

رقیبان راز ۔ یعنی حارسان و اصحاب شاهد غیب
و نگاهبان راز گلان راز۔

رندان خاک بیز ۔ باکاف و بابای فارسی
یعنی آن اصحاب که دقیقه از دقائق دین
فروگذاشت نکنند۔

رنگ رز ۔ باکاف فارسی موقوف آنرا
که عوام رنگرز گویند۔

روان ۔ بالفتح باران مهلهٔ معجمه خدمتگاران بدیان

روز ۔ روزگار مراد گویند امروز روز فلانست
یعنی روزگار اوست۔

روز خسب و شب خیز ۔ یعنی عیار و نیز امروز نخسپید
و شب خواستن۔

روغن مغز ۔ با واو فارسی کنایه از عقل و تدبیر باشد

ریز ریز - امر از ریزیدن و فاعل آن و تیز گام و راهوار و در ملتقط شرفنامه بمعنی لغت و رحمت نیز آورده است و گفته است در لسان الشعرا بازاری فارسی بمعنی اخیر مندرج است یعنی پاره پاره قطره قطره ریزه ریزه اقول نسخه لسان الشعرا که نزد کاتب است دران این لغت مذکور نیست و بازاری نه بازاری فارسی و در ادات فارسی و ادات الفضلا که جامع لغات لسان الشعرا و غیر آنست بمعنی کام و مراد و هوا است بازاری فارسی دران هم لغت نیست و دیگر در ملتقط که معنی اخیر را تفسیر پاره پاره و قطره قطره و ریزه ریزه کرده است قیم آید زیرا چه معنی اخیر در ملتقط رحمت ست و این معانی خود دران مذکور نیست شاید سهو کاتب ست چیزی و نیز در ملتقط مذکور در باب الف ازار انفارسی بمعنی رحمت ست

ریزمریز - بصیغه امر و نهی ریختن و بمعنی مرد ضعیف در صراح مسطور ست ضعبوس مرد ریزمریزه و در صحاح مذکور ست الضعبوس الرجل الضعیف و در تاج آورده است الضعبوس مرد ضعیف و چیزی نا ماند حتا که او را بخورند -

ریزی بریز - باهر سه پارسی یعنی رحمتی کن و جبر نمد ریز -

ریماز - جامه -

ریونیز - بادوم فارسی نام پسر کیکاوس و داماد طوس بن نوذر که بدست فرودین بن سیاوخش کشته گشته -

فصل فی الترکی

ریز - رحمت کذا فی الملتقط -

باب السین

فصل فی العربی

راس - سر و نیز ستاره ایست که بهندی آه گویند

راسا راس - یعنی سر بسر جنس عناب و بید و گندگی -

روح القدس - مهتر جبرئیل علیه السلام -

ریاس - نام داروی ست که آنرا ریواج و ریواس نیز گویند بهندش چکری نامند -

رئیس - مهتر و در ملتقط بمعنی مقدم دیه است

فصل فی الفارسی

رس - بالفتح گلوبند زنان و امر رسیدن فاعل آن

روس - باواو فارسی نام ولایتی -

روشناس - ترجمه وجیه است -

روشن قیاس - یعنی صاحب فراست

روناس ریناس - کلاهما باواو فارسی چوبکی ست که جامه لعل بدان زند و بهندش مجیٹھ خوانند و در لسان الشعرا بواو تازی مرقوم ست کذا فی الملتقط اما در نسخه لسان الشعرا که نزد کاتب ست دران تصریح کرده است بفارسی و در ادات نیز بواو فارسی ست -

ریس - بایای فارسی شورباهر سه پیش از کفچه زدن

ریواس - بالکسر زرق یعنی ریا و نفاق و بایای فارسی میان ریواج مذکور که بتازیش ریاس و بهندی چکری نامند کذا فی القنیه -

باب الشین المعجمة
فصل فی العربی

راش - سست وضعیف -
رش - باران اندک ریزه -
رسواش - بریانی که چربی از وی چکد -
ریش - پر مرغ و در فارسی لحیه ازیش گویند -

فصل فی الفارسی

راش - انبار غله که عوام انبار گویند باین معنی مهمله
رامش - بکسر سوم شادی و طرب و سرود -
رخش - بالفتح نام اسپ رستم که آنرا از میان پنجاه هزار اسپ تخمیص رستم بیرون آورد و غیر رخش اسپی دیگر بار رستم کشیدن نتوانستی و هم بار رخش رستم در چاه افتاد و هر دو در یکجا جان دادند و نیز بمعنی اسپ مطلق هم استعمال کرده اند و بالضم روشنی و عکس و نیز آن کمان شکلی ملون که در ایام برشکال در آسمان پدید آید یعنی کمان رستم -
ریش - بازو و مسافت دو دست چون فراز کنند و نیز ریش خر بائیست سیاه که در ولایت شیراز می باشد و جای دیگر نه -
رندیش - بالفتح برادهٔ چوب و امثال آن -
رنگ فروش - بالکاف فارسی موقوف یعنی ابریشم فروش و ابریشم گرو مکار و فریبنده -
روزگوشش - بالجیم فارسی یعنی روز جنبک -
روش وجنبش - معروف و کنایت از رفتار و سیر -
روش - بفتح یکم و کسر دوم خوی که بتازیش عادت خوانند و نیز رفتار -
روی پوش - بالیاء موقوف و بالواو فارسی برقع و امرأ از پوشیدن و فاعل آن -
ریش - بالکسر معروف که بتازیش لحیه گویند و بالیاء فارسی نیز شورابی هریسه که پیش از کفچه زدن بر وی آبدوا زیرا بی فرو سینه نافع ست -

باب الصاد
فصل فی العربی

رقیص - از رقص شدن نرخ -
رصاص - ارزیز -
رقاص - معروف یعنی بسیار رقص کننده -

باب الضاد
فصل فی العربی

رایض - آنکه اسپ و ستور را رایض کند یعنی رام کند -
روافض - قومی اند بر خلاف سنت و جماعت و بعضی از ایشان فضل سید بند امیر المومنین علی کرم الله وجهه را بر ابوبکر صدیق رضی الله عنه الروافض سموا بذلک لانهم ترکوا زید بن علی بن الحسین رضی الله عنهم -

باب الطاء
فصل فی العربی

رابط - بستن چیزی بچیزی و دل بستگی میان دو کس باشد آنرا نیز ربط گویند -
رباط - بالکسر خانه کذائی فرهنگ علی بگی بمعنی پل و بند آب نیز مستعمل ست و در تاج بمعنی

بندستور ست۔

فصل فی الفارسی

رعنا صاحب بربط الحکمت ستارہ ایست در سوم آسمان کہ عرب آنرا زہرہ خوانند۔

باب الظاء المعجمہ
فصل فی العربی

رعظ۔ بالضم دنبالۂ تیر کہ پیکان در وکنند و رعظ بالتحریک تیرے کہ دنبالۂ موضع پیکان راست شکستہ باشد۔

باب العین
فصل فی العربی

رابع۔ چہار۔

راجع۔ باز گردندہ۔

راضع۔ شیر خوندہ۔

رافع۔ بردارندہ و نام باری تعالے۔

ربع۔ بالضم چہار یک و نوعے از آلہ رصد بر طریق اصطرلاب مختصر تر از وے و بفتح منزل و کشت و یکسر تین تب کہ روز میان ربیع۔ بالفتح نام مردے بافراست و گیاست کہ در عہد خویش یگانۂ عصر بود و جاب امیر المومنین منصور بن علی بن عبد اللہ بن عباس بود و نیز فصل بہار و آن مدت ماندن آفتاب در برج حمل و ثور و جوزا کذا فی المؤید و در تاج بمعنے باران بہاری نیز ست۔

رضاع۔ شیر خوارگی۔

رضیع۔ شیر خوارہ۔

رفع۔ برداشتن و نیز حرکت پیش۔

رفیع۔ چیزہای شریف و آسمان و نیا۔

رقاع۔ بالکسر خطے ست از اجناس خطوط و در قنیہ مذکور ست رقاع میوہ ایست مانند جوز مگر آنکہ سر او تنگ غوزہ باشد و مون او بسرخی مائل بود و در لغات طب مذکور ست کہ بہندی مہل گویند

ربع۔ بار حطی مائل محصول کہ آنرا دخل نیز گویند

فصل فی الفارسی

روضہ مانع رفیع۔ محمد مصطفے علیہ الصلوٰۃ والسلام کذا فی القنیہ اقول شاید لفظ مقام از انجا کہ کاتب ترک کردہ است بسبہو یعنی مقام محمد مصطفے کہ آنرا مقام محمود میگویند۔

رنگ ربیع۔ یعنی رونق بہار۔

ریگ و قطع۔ ہر دو از اسباب سیاست ست چون بادشاہ کہ ابرای کشتن بجضور خود می فرماید بر قطع ریگ می اندازند و بر اطراف گندہ میکشند

باب العین المعجمہ
فصل فی العربی

راقع۔ دامن کوہ بجانب صحرا کہ فرود رود و صحرا و بن کوہ و کشت۔

رافع۔ زندگانی فراخ۔

رایغ۔ میل کنندہ و قصد کنندہ۔

رواغ۔ روباہ بازی۔

فصل فی الفارسی

روغ - باواو فارسی مختصر آروغ -

روغن چراغ - یعنی روغن کنان کذا فی شرفنامه اقول این عرف دیار بهار ست اما از روی ترکیب هر روغن که در چراغ افروزند -

فصل فی الترکی

ربوغ - بضمتین مرد -

باب الفاء
فصل فی العربی

روف - بالکسر میان دو کونه و پیشرو چیزی -

ردیف - پیرو و آنکه از پس سوار بر پهلوی کسی نشیند و نیز ستاره نیز دیگر منسر واقع و در اصطلاح فضلا کلمه که مکرر آید بعد قافیه و قافیه حرفی که مکرر آید در آخر بیت و هر ردیفی که بغیر قافیه آید معیوب باشد مگر آنکه بر طریق مسمط باشد و ردیف همی مصراع آید -

رعاف - بالضم خون بینی -

رغیف - گرده -

رفرف - بالش و بساط گران پایه و نیز نام مرکب محمد مصطفی صلعم که بران سوار شده بمعراج تشریف بردند و در حوالع ند کورست که در شب معراج چهارم مرکب بود براق از کعبه تا مسجد اقصی و پر جبرئیل علیه السلام از مسجد اقصی تا سدرة المنتهی و خیزدم از سدرة المنتهی تا کرسی و رفرف از کرسی تا عرش و گفته اند که این چهار مرکب چهار طبع بود یعنی خاک و باد و آب و آتش و در شرفنامه ست که رفرف تختی بود -

رتوف - مهربان و نام باری تعالی -

فصل فی الفارسی

راف - جایتری که آنرا بسباس گویند و در عربی بمعنی مهربانی و الطاف و بفتح اضافت حلوائی هست نهایت لطیف و در علمی ست که شگوفه و گل بهار جوزست و بعضی گویند پوست جوز

رف - بالفتح بیرون مشتی که در دیوار عمارت برای نشست میکنند و این نوع در عمارت ملک

رودکشف - نام مقامی ست -

باب القاف
فصل فی العربی

راواق - پالوانه و آن آلتی ست حلوائیان را با سوراخهای بسیار که روغن و حباب بدان صاف میکنند و راواق نیز درین لغت ست -

راشق - نام جانوریست -

رابق - آبی که بابداو خورند صافی و بی مزه و اسم للماء خاصة و نیز بحری و وزنی که دران نظم مسلسل آید گویند که در بحر رابق ست و نظم که دران گرفتگی زبان نباشد آنرا نیز رابق گویند

رحیق - شرابی که دران غش نباشد -

رزق - روزی -

رزاق - روزی دهنده -

رزداق و رشتاق - رسواق کلهم بالضم روستا یعنی باشنده دیه -

رفق - بالکسر نرمی و خوش نمودن و یاری

بهمراهی کردن و بالفتح آنچه جستن و یافتن آن شتابان
رفیق - مرد چرب دست و یار سفر -
رق - بالفتح کاغذ و پوستی که بران نویسند
و جز آن و بالکسر نان نرم و تنک زمین نرم و بند
رقیق - بنده و بندگان و چیزی تنک -
رمق - رمه گوسپند و باقی جان که بعد ذبح
باقی می ماند و بدان بعضے گوشت می چنید -
روق و رواق - پیش خانه و یقال
رواق البیت سماوه وهی الشقة التی دون العلیة
کذا فی التاج و در ملتقط شرفنامه روق بمعنی پالود
مرقوم ست و رواق بالکسر صحیح است -
رونق - بالفتح اول هر چیزی و فروغ
دمی و رونق الضحی عنیاره -

فصل فی الفارسی

رفت فتنه در رفواق - یعنی پایه
چنان مالامال و پر شد که نخستین گرفت و
رفواق خواست کذا فی القنیه و قیل این کنایت
از پر شدن صراحی ست زیرا که فتنه آوند شراب را

باب الکاف التازی

فصل فی العربی

رکیک - هر چیزی ضعیف و اندک کذا فی التاج
و نیز نسخه که در بسیار خطا باشد گویند که رکیک ست
روحی فداک - عادت عرب بر هر که خوش
شوند این کلمه گویند یعنی روح من فدای تو باد -

فصل فی الفارسی

راز پنهان خاک - رستنی های دارو
و غیر آن را گویند که بتدریج از خاک بر آید آنرا
نیز خوانند و نیز گاه که تبازیش جفته خوانند
رچیک - بفتح اول و ضم دوم که سوم ساکن
آرفع و در لسان الشعرا با کاف فارسی صحیح ست
رشته خاک - یعنی آدم و آدمیان موجود
رشک - بالفتح غیرت و بالکسر ریمن و شوره
کذا فی شرفنامه و در قنیه مذکور ست که رشک بالکسر
کرمی باشد که تبازیش صواب خوانند و نیز غیرت
و بدین معنی بالفتح را بسیار ست و در ادات الفضلا
مرقوم ست که رشک آن چیز که محب را محبوب
خود بود عرب آنرا غیرت خوانند و کرمی ست
که تبازیش صواب گویند -
رک - بالفتح چون کسی از خشم نرم نرم با خود
سخن گوید گویند می رکد -
رمشک - بالفتح بازار فارسی بوزن ادرک
شخیدن یعنی گناه کردن و لغزیدن و از جای
فرو خزیدن کذا فی لسان الشعرا و ادات الفضلا
لیکن صیغه مصدر در فارسی بدینگونه نمی آید
چنانچه در مصدر کتاب گذشت -
روزن فلک - با دوم فارسی ستارگان
روشنک - با واو فارسی نام دختر دارا ابن
داراب پادشاه ایران زمین و سرهنگان او
در جنگ سکندر بعد کشته و سکندر بموجب
وصیت او روشنک را بحبالهٔ خویش در آورد

ریش خوک - با یا رفارسی و شین معجمه مقلوب خنزیر که در اندام آدمی بیرون می آید نعوذ باللہ منها

ریگ - ای نیک بخت بتازیش وبیک گویند کذا فی شرفنامه -

ریدک - بفتح یکم وسوم کودک فامرد بی کذا فی القنیه

فصل فی الکاف الفارسی

رچیک - بفتح یکم وضم سوم آرزوی کذا فی لسان الشعرا ودر ادات باکاف تازی است -

رنگ - بفتح بنگ معروف وبذکر هے گوزن واهو وامثال آن وحوش وحیلہ ومکر کذا فی لسان الشعرا ودر ادات الفضلا بمعانی دیگر هم آمده است یعنی خیانت وشرمندگی واندک مایه وخجالت بهم وخیانت وخوشی وفائده ودروش وسیرت وشیوه کاروگونه وشکل ودر زرنگ نامه جلاجل وبعضے بزاء معجمه نیز گویند تم الفضلا ودر شرفنامه بمعنی حال وحصه نصیب وسیمے که از وزدان قمار وامثال آن بحاصل آید نیز آمده است ورنگارنگ ورنگ رنگ یعنی مختلف الالوان وگوناگون -

روضه رنگ - ای سبزه وام -

روضه فیروزه رنگ آسمان -

باب اللام

فصل فی العربی

رحیل - اسم من الارتحال ومعنی آن وان شدن

رسال - هر چیزی فرموده از رسال وخبر آن

رحیل - جامه تباه -

رسول - پیغمبر برسالت رسیده وفرستاده وخبر آن وپیغام فرستاده کذا فی التاج ودر شرفنامه بمعنی پیروست واو معتدهم آمده بمعنی رسالت ورسل

رطل - نیم من ومرد سست ودر فارسی معنی پیله هم آمده است -

رعی الابل - گیاهی ست چون شتر آنرا بخورد زهر گزندگان اورا زیان نکند کذا فی زفانگویا

رمل - ریگ ونام بحرے که تقطیع آن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن آید وبجای فاعلاتن فعلاتن نیز آید ونیز در عروض فاعلن وفاعل هم آید ونام علمے معروف که شانزده شکل دارد -

رتال - رمل دان -

فصل فی الفارسی

راهه دان رمل - سازکان فن طالبان حق

رمه اول - کنایه از عرش -

رنجال - بالفتح طعام -

روئیل - نام پسر متسر یعقوب علیه السلام ازمادر یوسف علیه السلام -

باب المیم

فصل فی العربی

راحم - مهربان ونرم دل وامرزنده -

رامه - شتر بچه که در وچیزی آگنده باشند تا میدان تکلی شتر ماده از بچه مرده کنند ونوعے از درخت کذا فی التاج ودر استعمال فارسی میست ویکروز از هر ماه وفرمانبردار ومطیع صندسر کش ونیز

نام معاشق ویسه و نیز نام عادی در هندیه
رتم - رشته که بر انگشت دیگر بندند تا بدان چیزے را یاد دارند رتمه واحد اوست -
رجم - بفتح را و سکون جیم سنگسار کردن و در شرع سنگسار کردن زانی محصن را و بضم را و فتح جیم سنگهای بزرگ و بفتحتین قبر -
رحم - بمعنی بخشایش و رحم بکسر یکم و سکون دوم نزدیکان
رحیم - بخشاینده -
رخام - سنگ نرم و سپید و در بعضی طب سنگ مرمر است و نام شهریکه از انجا سنگ مرمر جن است
رسام - بالفتح نام آهنگرے که تدبیر ساندن آئینه ساخت و نیز نام نقاش بهرام گور این لفظ صیغه مبالغه از رسم است -
رسم - نشان سرای و بر آب شده کذا فی التاج و در شرفنامه است و نیز عهده و قریب صاحب مثل جاداری و آبداری و کسانیکه بر ایشان آنچنین عهده بود ایشان را رسمی گویند و نیز روش آباء و اجداد را رسم گویند چنانچه عوران بعضے افعال در میز بانیها میکنند و گویند که رسم ما
رسوم - جمع رسم -
رسی الحمام - گاو شاخ کذا فی القنیه و غمخواری
رقم - بفتحتین نشان کردن و حرف را فقط زدن و مهر کردن و بسکون قاف جامه که در و خطها بافته باشند و بکسر قاف سخت زنانه -
رمیم - استخوان پوسیده -

ریم - بالکسر آهو که تبازیش ظبی گویند کذا فی القنیه و در تاج بمعنی آهوی سپید خالص و گور و اشخوان بریده از شتر از بس مستمت و بانی هر چیزی و در فارسی ریم آزا گویند که از جراحت و دمل سپید و ام کد و خون و گوشت گنده شده بیرون میآید و نیز آلایش که دانه ام می نشیند بعد م شستن از ا ریم نیز گویند هندش پیپ یا مند و در قنیه ندکور ریم بالکسر معروف که تبازیش دلس و وسخ گویند

فصل فی الفارسی

راه انجام - یعنی مرکب -
رزم - بالفتح جنگ کذا فی شرفنامه و در ادات و زفانگو یعنی جنگ جدال و لسان الشعر ابعنی جا جنگ
رستم - نام پهلوان ایران مین که ولایت ایشان و هندوستان بدیه داشت او را پلتن و پهلتن نیز گفتندی و آن زور شتاد پیل شش صد و شصت سال عمر او بود و مدفن او در بلاد بغیر وست و کیفیت او و شرح در شرفنامه مذکور است -
رقیبان هفت بام - کواکب سبعه -
رم - بالفتح مختصر رمه یعنی گله گوسپندان و مجازا نیز نام دشت -
رنگ ماتم - یعنی سیاهی -
روستم - باو او فارسی و سین مفتوح قوت همان رستم
رو و زم - با واو مفتوح و زا معجمه مفتوح نام اب آبی ست کذا فی زفانگویا -
روز رنگ و نام - یعنی روز جنگ کذا فی القنیه

ونیز مخنا را روزنگ و نام خوانند۔

روز امید و بیم ۔ کنایہ از روز قیامت سعدی گوید ؎ شنیدم کہ در روز امید و بیم بدان را بہ نیکان بخشد کریم۔

رواق منظر چشم ۔ ای مردمک دیدہ۔

روغن گل یا بادام ۔ یعنی گل را با بادام ترکیب میدہند و آنرا روغن گل ہم گویند۔

روم ۔ اقلیمیست فراخ پر نعمت بہپلوی شام ونیز روی من و روی مرا۔

روندگان عالم ۔ سیارات سبعہ۔

روئینہ خم ۔ بادیہ فارسی یعنی دمامہ کوس۔

رہام ۔ نام پسر گودرز۔

رہ انجام ۔ یعنے مرکب۔

باب النون

فصل فی العربی

راس العین ۔ مدینہ است بجزیرہ در بیابانے کہ سیصد چشمہ آنجا پدید آید چون جمع شود بحر الخابور گویند کذا فی الملتقط۔

ربون ۔ بوزن سکون آن سیم کہ پیش از مزد بمزدوران دہند امروز ربون بمعنا مزد را رحمن ۔ بخشایندہ اطلاق این اسم بر غیر خدائے تعالے درست نیست۔

رضوان خوشنودی و نام خازن بہشت

رکن ۔ کنایہ کوہ و رکن الشی جانبہ الاقوی و فلان رکن من ارکان قبیلتہ ای شریف من اشرافہم و الرکن القوۃ و المعز و المتعینۃ کذا فی التاج و در مقدمہ بمعنی گوشہ دیوار ست

رمان ۔ بالضم و التشدید انار۔

رمضان ۔ معروف۔

روشن ۔ بوزن و معنی روزن کذا فی المقدمۃ و در تاج ست الروشن دف و سر بالا کہ از دیوار بیرون بود۔

رہبان ۔ بالضم ترسیدن و بالفتح ترسندہ و نیز رہبان بالضم بمعنی زاہدان ترسایان جمع راہب کذا فی التاج و در ادات الفضلا مذکور ست زاہد ترسایان آن بمعنی مفرد و حق گوید و صفا بزمین گروہ گروہ محبوس۔

ریحان ۔ سپرغم و ہم اسم جامع الریاحین الطیبۃ و نیز ہمہ گلہا را گویند و ہر کشت کہ در کشت زار باشد و از میان محدث منقول ست جنانچہ از شراب و نیز روزی و طلب روزی کردن و روزی جاویدانی و بوی خوش و تحمید فرشتگان و نیز جنسے از خط و باستعارہ بر خط شاہدان نیز اطلاق کنند۔

ریعان ۔ اول جوانی و اول شراب و اول باران

رین ۔ بالفتح پردہ کردن رنگ گرفتن کذا فی الصراح۔

فصل فی الفارسی

رازرین ۔ یعنی سبزہ و گل۔

راس عین ۔ جان راس العین کہ گذشت

رستمان - ضد کجان و صد بقیان و پیغمبران

رهبت روشن - نام وزیر بهرام گور که بر خلق ظلم فراوان کرده و مال و ملک ستده بود آخر الامر بهرام او را کشته و هر چه بظلم ستده بود بخلائق داده -

رهن - رستنی که بوی خوش دارد و آنرا در بنجبیل شامی و بعضی فیلکوش و هندش راسنا گویند کذا فی طب حقائق الاشیا و در زفاگو گیاهی ست و فیل سبزی که میان سیر و پیاز است

ریمش جان - یعنی نام نوائی و لحنی ست

ریمشگران - باکاف فارسی مطربان و قوالان

ریمش کردن با پنجم فارسی معنوم اصحاب و اهل عشرت -

رامین رابین - نام عاشق و پیشه نیز نام جنگ

ران - درخت انگزه و انگزه را نیز گویند

این هندو هنگ مند کذا فی الادات و نیز از سرین گاه تا آمینه زانو را ران گشاده از مرکب فرود آمدن و برهنه شدن و عیب خلاهر کردن -

رانین - جنسی از پوشندگان سلاحی که مبارزان بر هر دو ران پوشند شبیه هندش آکه گویند -

راه بردن - با باء موقوف یعنی رفتن -

راه روان - با سوم موقوف یعنی سالکان

راه زن - با باء موقوف قاطع طریق و مطرب و ام زدن و فاعل آن -

راه کهکشان - با ششم موقوف و راه کاه کشان یعنی راهی که بشب در آسمان پدید آید -

رایت گاویان - با کاف فارسی یعنی علم فریدون که کیفیت آن در شرفنامه است

رایگان - سخت ارزان -

رای من - ای عقل من

ربع زمین و **ربع مسکون** بدانکه زمین از عنصر سفلی ست و جمله زمین احکام رضد سیصد و شصت درجه قسمت کرده اند چون زمین کره بی اشکل ست صد و هشتاد درجه تحت و صد و هشتاد درجه فوق ست از جمله صد و هشتاد درجه فوق نود درجه تحت دریا محیط ست و نود درجه که خشکی ست آنرا ربع مسکون خوانند و از قبله ربع مسکون شصت و دو درجه زمین محترقه و کوههای برف ست در انجا جانوری نزید و امکان آبادانی ندارد و بیست و هشت درجه از جمله سیصد و شصت درجه که باقی مانده است قابل آبادانی ست کذا

ربودن - بالضم بردن

ربون - بضمتین سیمی که پیش از مزدبر دوان دهند و بعیاء را نیز گویند کذا فی شرفنامه -

رجبین - بوزن زربین با باء فارسی نوع سطبر که مانند پنیر بود -

رخشان - بالضم نیک تابان و فروغ ایشان و بالفتح دم سر و از بار کوه مشقت برکشیدن -

رزین - بالفتح استوار کذا فی القنیه و نیز اسم آدمی چنانچه سیمی از آن رسیم -

رستم دستان نام پهلوانی ست مشهور -

رستن - خلاص یافتن و بالضم روئیدن سبزه

و درخت و بالکسر رسیدن ریسمان و پشم و جز آن
و در اصطلاح یسحاق کسی که در خوردن طعام بشدت
رسیدن معروف و بالغ شدن آدمی و پختن
شدن میوه و غیر آن شدن -
رشکن - یعنی رشک کننده که تبازیش غیور خوانند
و غیران کذا فی التاج -
رشن - گزیدن و گزیدگی کذا فی شرفنامه
رطل گران - با سوم موقوف و چهارم مفتوح
رطل گران - با کاف فارسی پیمانه بزرگ -
رفتن - بالفتح بمعنی شدن متذی و فحشا کی
نرم نرم با خویشتن سخن گفتن -
رگ جان بریدن - یعنی میرانیدن -
رمیدن - نفرت گرفتن و بهوش شدن -
رنجیدن - ساختن و الفاختن و ناخوش شدن
کذا فی زفانگویا -
رندیدن - بالفتح خراشیدن و رنده که
آلت نجاراست هم ازین ست کذا فی شرفنامه
و در زفانگویا بمعنی رستن نیز ست -
رنگ آزادان - یعنی سیرت و روش احرار
و جلال زادگان و جوانمردان -
رنگ آوردن - با کاف فارسی و قوق یعنی
خجل شدن و رنگ خجالت هم سرخ ست و
هم سیاه کذا فی القنیه و معنی ترکیب ظاهر ست و
نیز بمعنی خشم با خجالت آوردن -
رنگ رزان - بالفتح با کاف فارسی رنگریزان

و امر رنگ رزانیدن -
رنگین کمان - قوس قزح -
رواق بستیدن - با یا فارسی بمعنی آسمان -
رواق سیمون - با کاف فارسی بمثله -
روان - بالفتح جان معروف کذا فی شرفنامه
و در علمی مذکور ست بضم خطاست تحقیق کرده
شده است و در زفانگویا بالضم و الفتح مذکور ست
و در لسان الشعرا آورده است روان بوزن
جوان جان انگویند و از خط ملک شمس الملک
و مولانا کریم الدین بذکر امیر خسرو بضم راست و نیز
بفتح راست کرده دیده شده است و بعضی
اساتذه بفتح را گفته اند و میان خلق مشهور بضم
راست تم لفظا اقول درین هر دو لغت ضمه راست
اما فتح اولی ست زیرا چه دران وجه تسمیه
یافته میشود -
روبگان - جمع روبه -
روزمان - با زا موقوف سرهنگ -
روزی خواران - یعنی خلائق -
روشن - با واو فارسی معروف یعنی
ضد تاریک و بمعنی معلوم نیز مستعمل ست و از زبان
شیخ محمد خضری روشن بالفتح مسموع ست -
روشنان - با واو فارسی ستارگان -
روضه رضوان - بهشت -
روفتن - با واو فارسی جاروب دادن -
رومی بچگان روان - ای الحکمای روان

روی خاندان - یعنی اشرف جمیل خانه

روی گلگاون - سرخ روی سپید پوست

روئین - باواو فارسی و فتح سوم چوبی که بدان جامهٔ لعل رزند یعنی مجبّد

روئین - نام مبارز ایرانی که پدر اوشنگ نام داشت و او اداطوس بود و نیز نام پسر افراسیاب که در جنگ دوازده رخ بدست بیژن بن گیو کشته شد کذا فی الملتقط و در تحفه نیز نام ولایتی ست روئینه

روئین تن - اسپندیار بن گشتاسپ شاهزاده ایران زمین کذا فی القنیه اما از روئین ترکیب جثه هر که همچو جثه روئین باشد و از روئین تن گویند چنانچه پیلتن و تهمتن و نیز اندام کسی که همچو روی سخت و قوی باشد او را روئین تن گویند چنانچه آهن پیکر

رهانیدن - بالفتح خلاص دادن

رهبان - بالفتح خداوند راه و بالضم زاهد ترسا و در شرفنامه مذکور ست که این لفظ مرکب ست از ره که معنی آن سیرت و عادت و پارسائی و نیکی ست و الف اول الضم این لفظ نازی ست جمع راهب لیکن اهل ترسا بجای مفرد استعمال کرده اند چنانچه لفظ رهبان در جمع ست و فارسیان در مفرد استعمال کرده اند و اینکه گفته اند مرکب ست از ره این اتفاقی ست و استعمال آن بمعنی دلیلی واضح ست برین که رهبان مشتق از ره ست و اگر مرکب بودی ره و هبان باواو فارسی بودرست بودی زیرا چه ره مختصر رده ست

ره بین - محقق و مدقق

رهروان گردون - سیارات سبعه

رهروان - همان راهروان

رهزن - همان راه زن

رهکشان و **رهگاکشان** - همان راه گاه کشان

رهشین - گذری و قاطع طریق و بی خانمان

رهنمون - نماینده راه که تازی هادی گویند

رهیدن - بالفتح خلاص دادن و یافتن

ریشیدن - باشین معجمه ریختن چیزی بر چیزی

ریگ روان - باکاف فارسی موقوف یعنی آن ریگ که جانب شمال ما نند آب روان ست و در انجا جانوری نمیرد و آن ریگ همیشه نقره خام ست و هر چشمه که ازان برمی آید آب و سیماب آمیخته باشد و آب بالا تر سیر و ده سیماب فرود هر که ازان بخورد بمیرد

ریمن - بایای فارسی اسپ سرکش

ریمیدن - بایای اول فارسی افتادن

باب الواو
فصل فی العربی

ربو - بالکسر باخوردن و زیادت شدن و بر بالای چیزی رفتن و معالجت بو مبتلا شدن و بالفتح نفس بلند و زمین بلند

رتو - بالفتح سخت کردن و تقویت دادن

رتو - بالفتح مرثیه گفتن و بر مرده گریستن و رحم

رجو - بالفتح امید داشتن و ترسیدن

رهو - بالفتح آسیا گردانیدن -
رخو - نرم و سست -

فصل فی الفارسی

راسو - خزنده ایست مشهور دشمن مار هندش نیول خوانند -
راهرو - سالک -
رسته پولاو - بالکسر با واو فارسی نام طعامیست که از رشته باریک می پزند کذا فی القنیه
رفو - بالفتح معروف یعنی پیوند بحیثیتی که معلوم نشود که پیوند دست -
رو - امر رفتن -
روا رو - کثرت آمد و شد خلق کذا فی شرفنامه و در فرهنگ علمی ست روا رو با هر دو را مفتوح و نهال کسی بشتاب رفتن اقول الف روا رو همچو الف شباشب است یعنی برای مقارنت رست و معنی آنست اول رفتن کسی مقارن تعجیل آخر رست و این عبارت از سرعت رفتن ست بغیر فصل و تاخیر خواه تنها رود و تا دنبال کسی چنانچه میگویند فلان تا آنجا و تا اینجا رو را رو آمد و در صفت میگوید که رو را رو میرود چون تیر بکمان
رو - بالضم مختصر روی -
رو برو - با هر دو مضموم یعنی مواجه -
رهرو - بالفتح همان راهرو -
ریش گاو - با یاء و کاف فارسی بفصل شین معجمه
ریو - با یاء فارسی فریب مکر و حیله قزوینی

دختر نام پسر کیکاؤس داماد بلوس که بدست فرود بن سیاوش کشته گشت کذا فی اللغت

باب الهاء

فصل فی العربی

راحه - آسانی و کف دست و زمین هموار -
راحله - شتر سواری مسافر و شتر بار کرده -
رافقه - نام شهری کذا فی القنیه و در تاج راقمه است والله اعلم بالصواب -
رافه - مرد با وقار و مهربانی کردن -
راویه - روایت کننده و اشتر آب کش و آنکه شعر بسیار روایت کند -
رایه - علم -
رایحه - بوی خوش و ناخوش را نیز گویند -
ربابه - همان رباب بزیادت ها کذا فی القنیه
ربقه - گردن بند بره و بز غاله و نیز گلوبند
ربوبیه - خدائی و پروردگاری -
ربیبه - دختر زن -
رتمه و رتیمه - کلاهها بالفتح رشته که بر آن نگاشت بندند بجهت یاد کردن چیزی که گفته باشند -
رحمه - قلت وقت و مهربانی و از خدای تعالی احسان رزق -
رخصه - بالضم معروف یعنی سهولت -
رده - بالکسر برگشتن از دین و مرتد شدن و بالفتح برج و رشته که بتازیش صف خوانند
رذاله - فرومایه از هر چیزی -

رزمه - بفتحتین آواز سخت رعد و آواز شتر نر وقت پیش بچه و قیل بفتحتین جامه کذا فی الصراح و در تاج بالفتح و الکسر شتوارهٔ جامه و جزء آن و در شرفنامه بالفتح تنگی و بقچه -

رساله - بالفتح نام پیغمبر و بالکسر پیغام گزاری و نیز کتابی مختصر را رساله گویند -

رشاشه - گلاب زنه کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی قطره های خرد باران که بهندی پهوار نامند -

رشحه - چکیدهٔ قلم یعنی نبشته -

رشوه - بالضم و الکسر معروف -

رعاده - ماهی ست در بلاد مصر چون گوشت او بر عضوی نهند بیخبر کند و حس او ببرد و چون در دوام فتد کشتی را از رفتن باز میدارد اگرچه ملاحان مبالغه کنند -

رعونه - بالضم گولی و سستی و زینت و آراستگی و سرکشی -

رعبه - بالفتح معروف -

رفاهیه - زندگانی فراخ -

رقه - بالکسر نرمی دل و بالفتح نام موضع -

رقبه - بالفتح گردن -

رقعه - بالضم کاغذ پاره که بران نامه نویسند و پاره جامه و نام خود و بساط شطرنج -

رقیه - افسون -

رکوه - بالکسر قدح چوبین -

رکعه - بالفتح معروف -

رمله - بالفتح نام شهرے -

روح الله - عیسی علیه السلام -

روضه - بالفتح مرغزار -

رویه - دیدار -

رهمه - بالکسر باران دایم و ضعیف کذا فی المنتهی

ریبه - گمان -

فصل فی الفارسی

راتبه - معروف همان راتب که گذشت -

راز پوشیده راز سربسته - آن سر که مستور بود و مکشوف نشود -

راز دل زمانه - آفتاب -

رافه - گیاهی ست مانند سیر که بریان کنند و بخورند

راقوته - پودنه -

راو ماده - بضم و کسر سوم که شش ست انگشت

راه - نام پرده ایست از پرده های سی و دو کذا فی الادوات و در شرفنامه راه معروف و نیز پرده سرود و در قصیده مذکور ست راه آنکه اول منوچهر بعده سرود میگویند -

ربوخه - بوزن درونه خوشی و ذوق جماع و آنکه از ذوق جماع خوش باشد و در زفانگو بات هر که در وقت جماع بخوشی برسد گویند ربوخه شده است و بزاء معجمه نیز لغت ست -

ربوده - در تاج نفع و نفاع آورده است و معنی نفاع پودنه است -

رخش خورشید و ماه - ای روشنی خورشید و ماه
رخساره - بالضم معروف که بتازیش خد گویند
رخنه - بالفتح معروف و دریچه کذا فی زفانکو یا
رده - بالفتح برج و رسته که بتازیش صف خوانند
رزده - بالفتح مانده و کوفته و از رده راه -
رزه - بالفتح سک انگور که بتازیش عنب الثعلب
و تبشید بزار در تازی حلقه را گویند که بر آستان
در نصب نمایند و نیز قفل و بمعنی گردن هم آمده و
رشته که هر دو سر آش بجای بسته باشند و بر و هر چیزی
افگنند و در زفانکو یا بازار فارسی مذکور ست -
رسته - بالفتح همان رزه بمعنی اخیر یعنی
رشته - معروف زن بشوی رسیده که بتازی ایم
مشه گویند ضد بکر و میوه رسیده یعنی پخته شده -
و مرد خلاص شده و نجات یافته و مطلق صف را گویند
رشته - بالکسر معروف و مرض نارو نیز طعامیست و آن
بر دو نوع ست یکی با قیمه دوم بی قیمه -
رصدگاه - نظرگاه قدمگاه و جای امید داشتن
رضوان کده - یعنی بهشت -
رقوشه - بوزن ربوخه پی برچیدن و گناه
کذا فی لسان الشعرا و در ادات مذکور ست قوشه
پی برچیده و گناه و قیل بالفتح الراء سحر و در
شرفنامه بحر سه معنی در لغت رقوشه بالفتح
رقامه - بالکسر یک خانه از چهار خانه و ورق
نویسندگان مقامه اول را اصدر گویند و اخیر را
بازر و میانه را اوسط -

رکوه - پاره جامه کهنه و سوده و دریزیده و
چادر یک تخته و رکوی نیز گویند -
رمه - بالفتح گله گوسپندان و بیشان و بزان
و در شاهنامه بسیار محل بمعنی لشکر و سپاه است
رنبه - بالفتح موی زهار -
رنجیده - آزرده کذا فی شرفنامه اقول هر چه
ازین مشتق از رنجیدن ست باید که معنی آن هم
درین هم آید -
رنده - بالفتح نوعی از دست افزار درود گران
که بران چوب تراشیده را هموار کنند و این را
مشت رنده نیز گویند و نیز گیاهی ست بهاری
روانخواه - باو او دوم معدوله گدائی که
از در ها بجوید -
روانه - یعنی روان و نیز بمعنی جائزه -
روباه و روبه - کلاهها باو او فارسی نام
جانوری دشتی که آنرا بحیله گری نسبت کرده اند
رودابه - باو او فارسی نام دختر رستم و
دختر مهرآب والی کابل که بر زال عاشق شده
آخر الامر زال او را بحیله بخویش در آورده -
روده - باو او فارسی سرگین دان مردم
و بهائم و پرنده و جز آن -
روز سیه - باو او فارسی یعنی روز بد و روز تاریک
و روز نحس -
روزمره - بدانچه روز بگذرانند کذا فی زفانکو یا
روزنه - بالفتح روزن -

روزه - باواو فارسی معروف که بتازیش صوم گویند و نیز آن فضله که بر سر موزه باشد یعنی روغن کرده - جوارخانه روغن گران -

روگاه - بالضم با کاف فارسی دیباچه کتاب و دفتر آن و علم خانه و مقدم و سردار و پیشوای قوم را نیز گویند و این هر دو لغت از قبیله است

رومه - موی اندام نهانی و قیل با واو فارسی

رومیه - نام شهری که نوشیروان بر نمونه انطاکیه بر ساحل دریای روم بنا کرده بود و خلق انطاکیه را در وی ساکن کرده -

روه - باواو فارسی سیرت و پارسائی و گرایش بنیکی و نیز نام مقامی که طائفه افغان منسوب بدان است -

ره - بالضم بمعنی نیکی و سیرت زهاد و عباد و پارسایان باشد اقول اگر رهبان مرکب ازان باشد نیز جائز باشد باواو فارسی و بالفتح مخفف راه که بتازی طریق گویند و امر رهیدن هم آمده و بمعنی مرتبه و بار نیز آمده چنانکه گویند یک ره یعنی یک مرتبه و یکبار و بمعنی قاعده و قانون هم آمده -

ریزه - با یاء فارسی هر چه در غایت خردی بود اقول شاید تصحیف کاتب ست بجای زا معجمه و بمعنی بچه و ریش خرد بمعنی عنفقه کذا فی زفان و در تاج عنفقه را ترجمه کرده است بموی زیر لب

ریشه - بالکسر بیخ درخت و با یاء فارسی معروف یعنی ریش جامه و غیر آن -

ریشه ریسیا فیه - با یاء کسوت مرشدان قدس الله

ریکاسه - با یاء فارسی و قبل با شین قرشت جانوریست خزنده که آنرا بتازی قنفذ و بسندی ساهی نامند -

باب الیاء

فصل فی العزلی

رای - انچه در پیش دل آید یعنی اجتهاد دل و بمعنی خرد و قصد نیز آمده و فارسیان بجذف یا استعمال کرده اند و پادشاه هند را نیز رای گویند امید دارنده و ترسنده و گنهگار -

راعی - شبان و کنایت از حضرت رسالت پناه

راقی - فسونگر -

رباعی - شعریست هفت ساله و هشت گاه و گویند چهار ساله کذا فی التاج اقول شش و هفت ساله را که رباعی میگویند بدین که در هفت سالگی چهار دندان میشود و در اصطلاح شعرا چهار مصراع را گویند مصراع چهارم مثل قافیه مصراع اول و دوم باشد و در مصراع سوم لازم نیست که همان قافیه باشد و این رباعی در بحر هزج اخرب مثمن میاید -

ربقی - بالضم نوعی از اصطرلاب -

رجی - سنگ سیاه و دوباره از زمین گرد و بلند و مهتر قوم و عمر رضی الله عنه را نیز رجی میگفتند

ردی - هلاکی و قیل هر چیز بد -

رسمی - بالفتح خدمتگار مقرب چون آبدار و

شراب دار و جامدار و مثل ایشان کذا فی شرفنامه
و نیز هر کالای که بخوبتر و جه راست کنند گویند
رسمی ست یعنی برای رسم کرده شده است -
رکابی - بالکسر رکاب خوب دارد و در قفیه بمعنی
ساقی نیز ست -
رمانی - بضم یاقوت سرخ -
روحانی - بالضم آدمی و پری و یقال الروحانی
خالق روحا بلا جسم مثل الملائکة و الجن کذا فی الناج
و بالفتح نام شاعری که معاصر فرزدق بود -
روی - بفتح اول و کسر ثانی ابر بزرگ قطره
سخت بازنده و حرف آخر قافیه که هر بار مکرر میشود
مثل ار مهر و فکر و بار آفتاب و ماهتاب -
ریحانی - بالفتح بوستانیان و گل فروش -

فصل فی الفا بی

راح ریحانی - می خوشبوی -
رازی - آنکه از شهری باشد و نیز آنکه از شهر
رای باشد کذا فی القنیه -
رامشی - مطرب -
راه خسروانی - نام نوائی ست کذا فی القنیه
و در شرفنامه مذکور ست آن سرود و سمع که بار بد
مطرب پرویز وضع کرده خسروانش نام نهاده
راهوی - نام پرده سرود -
رخ پر از خالهای شنگرفی - بالضم
و پانزدهم فارسی ای رخ پر از اثنک شنگرف -
روانبیلی - کنایت از شب و آسمان -
روا رکجلی - مبشله -
رستی - بالضم نان و حلوا معنی اخیر از قنیه است
و بمعنی رستن نیز ست و خطاب بالفتح خلاص باش -
رشتی - باشین معجمه خاکروب -
رصد گه خاکی - یعنی دنیا و قالب مردم -
رصد دلی - بفتحتین راه دار -
رکاب می - یعنی پیاله می و آن پیاله ایست
دراز و پهلو دار -
رکنی - بالضم زر خالص منسوب بمردی کیمیاگر
در دکنا بادرا نیز گویند -
رکوی - بالکسر و باکاف و واو فارسی چادر یک تخته
و پاره جامه کهنه و سوده و ریزیده -
رواسی - رواج ضد کساد -
روباه ترکی - خارپشت -
روح طبیعی - ای روح حیوانی -
روح قدسی - مراد جبرئیل علیه السلام -
روزبازی - ای بازی روز و نیز بمعنی دهر و
روزگار می آید -
روزی - باواو فارسی معروف و حاکمی ناظم
و مشاهره و سالینه خدمتگار کذا فی المنتخط -
روسپی - باواو فارسی بفتح سین موقوف بمخفه
که بتازیش مخبه خوانند -
روستائی - باواو فارسی و سین موقوف و قانی
روسی - منسوب بولایت روس و نیز نام سلوقی
لوسانی و نیز نام جامه -

روشنی - باواو فارسی روشنائی را مبن گوید و معنی اخیر از زفانگویا است

روغن زبانی - باواو سوم فارسی و چهارم موقوف شیرین زبانی کذا فی القنیه و قلیل چرب زبانی -

روغن مصری - روغن لسان -

روغن جوشی - یعنی نافی آمده که در روغن پزند و در هندوپوری گویند کذا فی زفانگویا -

رومی - منسوب بروم و نیز نام جامه ایست و نیز کنایت از سرخی رو -

رومی و هندی - کنایه از روز و شب و لیل و نهار

رومی خوی - یعنی آنکه بر یک خوی می ثابت نباشد مستقل نبود بلکه با هر که درآمیزد خوی

رومی و زنگی - عبارت از روز و شب است

رومی - باواو فارسی مسمن قلعی آمیخته که بهندش تنکار خوانند و باواو فارسی معروف کوآزا تباری وجه خوانند و نیز یعنی سبب نوع آید و این یعنی هم موجه است و در شرفنامه یعنی ریا و نفاق ست -

رویین تنی - یعنی رویین تن هستی و در قنیه ست کنایت از مغروری ست -

رهانجام وحانی - یراق و نفس مطمئنه -

رهآوردی - توشه و آنچه از سفر بیارند مر یاران و دوستان کذا فی زفانگویا -

رهاوی - بالفتح نام غوائی -

رهنمائی - نماینده راه و راه نما

رهی - بالکسر بنده و نوکس کذا فی زفانگویا و در ادات بمعنی بنده و چاکر ست -

ریشهر - بالفتح نام شهری از خراسان زمین

ریشخندی - بالکسر ریشخند موقوف سخر -

کتاب الزاء المثناة

الزار الرجل الا لوک یعنی مرد یک لبیار خوار باشد و بحساب ابجد مفت عدد باشد -

باب الالف

فصل فی العزنی

زربا - بالفتح مع التشدید زنیکه اندام او پر موی باشد و عادتش سخت -

زرقا - نام زنی که در حدت بصر ضرب المثل بود و در شرفنامه نام دختر خدمیه ابریش که نیک زرگ و عاقله بود شبی پادشاهی قصد شبخون کرد و همه شب تاخت چنانکه شبخونان از پیش ایشان می رسیدند و جانب لشکر خدمیه می آمدند زرقا گفت که در نظر است دریافت و پدر را آگاهی داد که لشکر بجایگاه شبخون می آید پدرش برخاست و لشکر را ساخته کرد و کمین نشست و لشکر خصم را معتمد کرد و اینند و چنان تسامع ست که زرقا سواران را از یک روزه راه میدید و از زرقا مثلها میگفتند -

زرها - بالضم مقدار -

زرهرا - بالفتح لقب فاطمه رضی الله عنها میگویند او را زهرا بدان میگفتند که سپید پوست و در غایت براقت بود و بعضی گویند بر شکم او

در ایام حیض آبی خالص پیدا می دهد و نیز زن سپید روی و درخشنده روی۔

فصل فی الفارسی

زال رخشا - دنیا۔

زبا - نام دختر بادشاه جیره که در غایت حسن و لطافت بود و کیاست و فراست بکمال داشت و چون پدرش اندیمه ابرش کشته و قابض ملک شد و سوگند خورد که تا انتقام پدر نکشد سر اسافل نشود

زبانا - یکی از بست و هشت منزل ماه و صاف و روشن کرده۔

زرقطونا - اسپغول و بزرقطونا بزیادت با نیز درین لغت ست کذا فی زفانگویا۔

زرنبا - نام داروییست که هندش نرکچور گویند و آنرا زرنبا و نیز گویند۔

زرین چلیپا - ماه نو۔

زرین عنقا - آفتاب۔

زقونیا - بالفتح درختی ست خاردار که تباشیر

زقوم هندی تقور گویند قیل سپندنا مند کذا فی

زلف خطا - یعنی گناه و تقصیر

زلیخا - ترجمه زلابه است از شیخ محمد خضری زلیخی سماع است چیزی را که جلیبی میگویند۔

زلیخا - بفتح اول و کسر دوم این محقق ست از ملک یوسف بن لمید لغة الله بغفرانه که نام زنی ست زوجه عزیز که بر یوسف علیه السلام عاشق شده بود بعد از ان و چیا از نکاح یوسف علیه السلام آمد و آن بنت بادشاه طیبوس بود۔

زند استا - بالفتح نام کتابی در احکام آتش پرستی از مصنفات ابراهیم زرتشت

زنگ هوا - باکاف فارسی تاریکی هوا۔

زوفا - داروییست گویند زوفا ر تریم تخم گویند ان که در ارمنیه حاصل می شود و زوفا ر خشک یکی از گوزان خاص میشود و دیگر آنکه تولد بر دنبه و میش و گویند باشد کذا فی التعلیق و زفانگویا۔

زهره نوا - یعنی خوش نوا۔

زیبا - با یای تحتانی هر خوب و با لذت باشد و نیکو آراسته و

زیبق محرا - قطرات اشک۔

زیرا - بالکسر با سوم موقوف طعامی ست

زیره با - بالکسر آش زیره هر نا نخورشی که باشد ریا بسیار بود آخر نام آن با آرند چنانچه گندم با و غوزه با و زیره با از کله گویند ان می پزند برای مریض که نحیف بیاشد میخورانند نفع بسیار دارد کذا فی العلمی۔

زیر بالا - یعنی فرود بالا و بمعنی تجاوز و خطا نیز آمده است و قیل آشی ست که زیره بسیار دران اندازند و بدیه الکان و هندبرای دفع شدن جنون۔

باب الباء
فصل فی العربی

زب - ذکر جسے۔
زباب - موشلان گرد۔
زبزب - نوعے از کشتی۔
زبیب - مویز۔
زینب - دختر خوشبوی و خوش نظر و بمعنی المراۃ
زینب وقیل سمیت من قولهم زینب المراۃ الا نسخۃ
کذا فی التاج و نیز نام حرم محترم حضرت رسالت
صلی اللہ علیہ وسلم کہ اول در حبالۂ زید بود و نیز نام
دختر علی علیہ السلام کہ در حبالۂ نکاح جعفر طیار بود

فصل فی الفارسی

زراب - بالفتح زرحل کردہ و نیز می زعفرانی
زرب - بزنہین کذا فی بعض لغات المطب
زرقلوب یعنی زرکہ معنی آن دخت انگور است
زکاب - بالفتح فیل بالضم سیاہی نوشتن کہ بتازیش حبر
زلعب - رستنی ست۔
زلف شب - یعنی سیاہی۔
زمین کوب - باو او فارسی آہنے ست ستور مثال آن
زناب - بالفتح چشمۂ آبی کہ تعرض بدینبود
و نیز چشمہ کہ از سنگ یا از زمین بدر آید چنانکہ ہر از نہ
زہراب - بالفتح آبی کہ بدان کردہ پنیر زنند
و نیز آن آب کہ در و زہر تعبیہ بود۔
زہرہ شب - روشنائی شب کذا فی القنیہ
زیب - با یا فارسی آرایش و نیکوئی و
ہر چہ خوب و با ملاحت باشد۔
زیرلب - بالکسر سخن پوشیدہ آہستہ گفتن

فصل فی الترکی

زرہپ - بالفتح نام پسر طوس بن نوذر شاہ
کہ خواہر زو نیز بحبالۂ او بود و بدست فرود بن
سیاوخش کشتہ شد و نیز نام مبارز ایرانی کہ بر دم
افراسیاب بخیل کمخیر و بود۔

باب التاء

فصل فی العربی

زابیات - بازہ وارندگان و فرستگان۔
زاعت - فعل ماضی ست یعنی میل کردہ۔
زاکیات - جمع زاکیہ از حد پاک سر زدہ
زفت - تیز و یقال قط زفت یعنی آنچہ بر خنور و کشتی مالند
و در قنیہ ہست زفت بالفتح قیر کہ ہندش رال
گویند و در شرفنامہ ندکور ست و فت بالفتح
مزہ تیز و تناور و رطبہ و فرہ و با الضم گرفتہ روی و
زکت - بالفتح پر کردن ظرف و باز دادن
و بہر چہ و نہند و نیز بمعنی زیبا شدن و زیرک شدن
زیت - روغن زیتون۔

فصل فی الفارسی

زادہ خوست - یعنی پسر ساخوردہ۔
زبان دردسرست - امی قیل و قال و گفتار
و مقال ہمہ دردسرست کذا فی الموائد۔
زبان زمانہ تربودہ است - امی زبان
زمانہ در گفتگو بودہ است۔
زبردست یعنی توانا و فائق و قابض
زراشت و زرادشت و زرتشت

زردهشت - کلمه بالفتح با وقف سوم و اخیر که چارم ست نام حکیمی واضع دین آتش پرستی که مبنی بود علیه اللعنة و یازند و ژند و استا کتابهای اوست و احکام دین آتش پرستی و او از بلخ بود و ابراهیم نام داشت -

زربفت - با الفتح نسیج بزر بافته از زر و زری

زرپوست - یعنی پوست آهو که تنگ کنند و ورق نقره بدان چسپانند و زعفران بران مالند تا زرد شود و بعد ازان روغن کمان بر و کرکند تا زردی و روشنی آن ثابت بماند و اهل هند آنرا اچنی نامند -

زرت - بضم یکم و فتح دوم نام غله که هندش جوار نامند -

زردوست - یعنی بخیل و ممسک -

زرسین سخن فراخ ترست - یعنی در گفتن در نیاید چه سین سخن کنایت ست هم از سخن -

زشت - با الکسر آنچه دیدنش خوش ناید -

زحمت - بفتح یکم و ضم دوم گره بسته چیزی سخت و درشت کذا فی شرفنامه و در فرهنگ مولانا محمد قوام معنی نیشکر ست -

زمین دایه ایست - یعنی نعیم دنیا و بهجت عقبا غذا دارد اکثر و اشربه و فواکه همه از زمین متولد میشود چنانکه شیر که غذای طفل ست از دایه متولد میشود کذا فی الموائد -

زهشت - بکسر تین و قیل بفتح دوم زم و نفس

زیردست - با سوم موقوف یعنی رعیت و ماتگذار و غلامان و کنیزان و نیز کسیکه در دست کسے زبون و بیکار باشد -

باب الجیم

فصل فی العربی

زاج - زاک کذا فی التاج و در فرهنگها زاج هم زنج یعنی پشکری و اجناس آن و در شرفنامه این را بمعنی زن نوازی نوشته که از زاج با جیم فارسی نیز گویند -

زبرجد - ابرتنک بی آب و زر و زرینه -

زجاج - بالضم آبگینه و زجاج بالفتح مع التشدید آبگینه فروش -

زرنیخ - مرعی ست مانند باشه فارسیان این را زنیخ با جیم و زریخ بزیادت نون استعمال کرده اند و نیز بمعنی تشنه شدن آمده -

زوج - زن و شوی و جفت هر چیزی و دنیا -

زیج - بالکسر زه موزه و رشته بنا و فارسیان این را بمعنی سخره و لاغ و راه نقش و کتابی که ازو تقویم استخراج کنند آورده اند و باین معانی با جیم فارسی نیز آمده است و اصمعی گفته است که نمیدانم که این لفظ عربی و یا معرب ست -

فصل فی الفارسی

زنیج - بتحتین پرنده ایست در نده کلان از نخلیوان و آنرا زنیخ با جیم فارسی نیز گویند -

زناج - بوزن زنار رودی که مجرب نبود آنرا

باقیمه پر کرده بروغن بریان کنند و قیل باجیم فارسی و آنرا بزنار تشبیه کرده اند۔

زویج ۔ بفتحتین امعاء گوسپند بگوشتابه پر کرده و نیز روده و مانند آن۔

زیرباج ۔ شوربای مرغ ست کذا فی القنیه واللہ اعلم بالصواب۔

باب الجیم الفارسی فصل فی الفارسی

زاچ ۔ زن فوزای۔

زج ۔ بالضم و تشدید الف تیر پرتاب۔

زنج ۔ همان زمج گذشته و بالفتح نام موضعی کذا فی شرفنامه و در زفانکو یا زنج بالفتح بلور و بمعنی چشکری نیز و بالکسر شکره است معروف که بر کبوتر افتد۔

زناچ ۔ همان زناج مذکور۔

زنیچ ۔ بالکسر آن کتاب که از و تقویم استخراج کنند و نیز مرد لاغر و سخن و راه نفس و نیز رشته بنا که بآن اندازه طرح عمارت کنند۔

باب الحاء المعجمه فصل فی العربی

زاح ۔ یعنی دور رفتن۔

زح ۔ بالفتح مع التشدید دور کردن۔

زحزح ۔ بفتح زاء اول و کسر زاء دوم و سکون هر دو حا فعل امرست یعنی دور گردان و بفتح هر دو زاء و سکون هر دو حا بمعنی دوری۔

زمح ۔ مرد کوتاه۔

باب الخاء المعجمه فصل فی العربی

زاخ ۔ بلندی بینی و مرد بلند و متکبر

زربخ ۔ معروف یعنی هرتال۔

فصل فی الفارسی

زاده مرخ ۔ یعنی آهن و قیل کودک بخیل و بد

زاغ پاسرخ ۔ باچهارم فارسی که دوم ست جانوریست خوردنی که گوشت او بغایت فربه و لذیذ و لطیف میباشد۔

زرخ ۔ آواز جزین و گوشت پاره بلند که در تن مرد برآید و در زکند و آنرا هندی مساخوانند۔

زرگر خیرمخ ۔ آفتاب۔

زرنخ ۔ بفتحتین فرد و لب شهر و دیه سندی ٹھٹوری

باب الدال فصل فی العربی

زاد ۔ بالفتح معروف آنکه از شبهه حرام پرهیز و قبل آنکه از دنیا بگریزد ۔ زاد ۔ توشه ۔

زبرجد ۔ معروف که آنرا زمرذ نیز گویند و آن گوهریست سبز و اعم و بهترین انواع آنست که سبزی و سبزتر باشد و آبدار و صافی بود و زود شکسته شود و طاقت آتش ندارد و گفته اند قیمت قطعه یک درم پنجاه دینار ست و قطعه دو درم بدویست دینار و پنج درم بهزار دینار بود و خواص وی بسیار ست کذا فی طلب حقائق الاشیاء

زرود ۔ نام موضعی ست در راه مکه۔

زمرد - بضم یکم و فتح دوم و سوم زبرجد -
زند - چوب چقماق و استخوان ساعد دست -
شرفنامه است که زند بالفتح نام کتابی از جمله مصنفات ابراهیم
زرتشت در احکام دین باطل آتش پرستی و نیز
نام وزیر سهراب بن رستم -
زیاد - بالکسر نام مردی کافر علیه اللعنة که گواهی
میداد که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم با زن
زید زنا کرده است و او را زیادی منکر میخواندند
و نیز بازی دوم نرد از هفت بازی که اسامی
ایشان در لغت خانه گیر گفته شده و قیل نوعی از
منصوبه نرد بازی هر نقشی که در کعبتین افتد
هنگام بافتن یکی از ان زیاده بازند و قول اخیر
منقول است از ادات الفضلا و در قنیه است بمعنی
افزونی است و زیاد بمعنی اخیر مرکب است فارسی

فصل فی الفارسی

زاد - ماضی زادن و در شرفنامه بمعنی فرزند
آدمی است گرد نوزائیده شد از آب خرد و غیره و گفته
زائیدن هم هست یعنی زائید کذا فی شرفنامه و در عربی
زال سر سپید - یعنی دنیا -
زامیاد - بیست و هشتم روز از ماه -
زاور زاد - یعنی پشت بر پشت از اهل جد -
زباد - بالفتح خوی گربه مسکین را قول جوهری
او این است بلکه منی اوست و اند اچون گربه است
میشود و جهت خانه خود در جوی ماس می کند
زبان بستد - یعنی در گفتار آمد قیل خامه نثری
زراوند - بالفتح نام دارویست و آن دو نوع است
یکی از ان مستدیر است دوم طویل زراوند مستدیر
بهیئت مازو گران سنگ است و پوست وی
هموار باشد و طویل باندازه انگشت نزدیک است
و میانه تلخ او بشمشاد ماند و طعم او اندکی تلخ بعد
طویل از گویند مستدیر را ماده گذا فی طب حقایق الا
زرد آلو - همان زرد آلو که میوه ایست مخصوص
زرنباد - بفتحتین دارویست که بهندی کچور نامند
زره خود - بکسر تین باو او فارسی آنکه زیر کلاه
زره پرند - با راء فارسی نام مبارز مازندرانی
زشت یاد - بالکسر با سوم موقوف یعنی بیدی
یاد کننده بتازیش غیبت خوانند -
زغند - بفتحتین بر چیزی و بانگ کردن
زن بمرد - یعنی قرطبان و قرمساق -
زندگانی میدهد - یعنی می میرد و نیز حیات میدهد
زود از رود - یعنی زود زود -
زود نقد - بالضم با سوم موقوف تو انگر بسیار مال
زورمند - با واو فارسی و رای موقوف
ای توانا و خداوند زور -
زوهمند - با واو فارسی و ها موقوف کشت
بالیده و افزوده و قیل با واو تازی -
زهرخند - با سوم موقوف یعنی خنده که جهت دفع
زهزاد - بالفتح بمعنی نسل و فرزند -

باب الذال
فصل فی العربی

زردآلوذ و زردالوذ - همان زردآلو که میوه ایست مخصوص -

زمرد - الزمرد الزبرجد کذا فی الصحاح -

باب الراء
فصل فی العربی

زاخر - دریا و دریائی که آب او موج میزند -

زار - بانگ شیر و در فارسی بمعنی ناله می آید همه ازین ماخوذ ست -

زبور - نوشته شده و کتاب خدای عزوجل که بداؤد علیه السلام نازل شده بود کذا فی التاج و در ادات ست مایهٔ صفرا و سبز کبود و ام -

زبیر - بالفتح گیاهی ست که بدان جامه سبز رنند و آنرا اسپرک نیز گویند و زعفران و بقم و در شرفنامه این لغت را برین معنی بکسر تین آورده است و در لسان الشعرا بمعنی مایهٔ صفرا بروزن ضمیر آورده است

زفیر - تا آتش و ابتدار بانگ خر و نیز آواز شتر مرغ و هم فرو بردن آدمی و غیر آن و اندوهگین شدن

زمهریر - سرمای سخت و باد سرد -

زنار - معروف که کافران در تهیه می بندند و آنرا تسبیح نیز گویند -

زنبور - بالضم معروف و در شرفنامه است یعنی مگس شهد اقول زنبور عام ست مگس شهد و غیر آن که نیش زند و آن جنس چند می شوند بعضی زرد و بعضی سرخ و بعضی سبز و برنگ دیگر نیز

زنجار - زنگار کذا فی بعض لغات الطب -

زور - سخن دروغ و معبود باطل - شعر آید زمرد رود بار بک بند بم و آنکه او را حدیث با زنان خوش و زیادتی ایشان را دوست دارد و در زر فانگو یا بمعنی نالهٔ باریک نیز ست -

فصل فی الفارسی

زاده خاطر - یعنی فکر و منشات و شعر و غزل و

زار - اندوه زردگان باگریه و دم سرد و جای و بدین معنی مرکب آید چون گلزار و لاله زار بمعنی بانگ شیر نیز ست -

زاستر - با سین موقوف حیوانیست دوتر و بالاتر و یکسوی و در لغات شاهنامه بمعنی زیادت ست

زاغر - بفتح نمین چینه دان مرغ که بتازیش حوصله خوانند و مشهور بضم عین ست قتیل بزاوفارسی

زال زر - نام پدر رستم که ولایت نیمروز را دولتمان داشت -

زاور - بفتح سوم زنده کذا فی الادات و نیز ستارهٔ سیاره در آسمان سوم که کشور پنجم منسوب بدو خانهٔ او برج ثور و برج جوزهست و او را مطربه و وقاقه فلک نامند بتازیش زهره خوانند و در زر فانگو یا معنی آن سیاره آورده ست -

زبان آور - یعنی فصیح و شاعر -

زبان بُر - جوابی که اسکات مدعی بدان شود و

زبر - بفتحتین بالا که بتازیش فوق خوانند و نیز حرکت فتحه و بالکسر یاد که بتازیش حفظ خوانند معنی اخیر از شرفنامه ست و نیز مختصر از بر مرکب -

زر - بالفتح معروف که بتازیش ذهب خوانند
و پیر کهن و همان زال زر و زال را زال زران
گفتند که مادرش سر و اندام سپید داده شده بود -
زر زور - بضمتین دارویست که روشنائی چشم
زر زور - بضم هر دو زا مرغیست و زرزر آواز آن مرغ
زریر خ سپهر - آفتاب -
زریر - بالضم و قیل بکسر تین نام برادر گشتاسپ شاه
و بکسر تین مایه مرغزار و سبزه و کبود و خام گیاهی ست
زغار - بالفتح نعره و فریاد و قیل بازار عطاران
باگ سمناک کذا فی الادات -
زغبر - بالفتح گلستان که هندش السبی نامند -
زغر - بضمتین و تشدید بکسون دوم کلمه دهان -
زکور - کذا فی نسخة قیل و ابیضه پیچیده و قیل بازار عطاران
زلال خضر - آب حیات -
زمج - بلور را گویند که آنرا بتازی زاج نامند
و هندی پهٹکری خوانند و در ادات الفضلا همچنین
مرقوم ست یعنی بفتح اول بالکاف -
زمجیکون - بالجیم بروزن فارسی چیزیست که اهل هند
آنرا پهٹکری خوانند و الله اعلم بالصواب -
زمرد خ سپهر - آفتاب -
زنار ما غر - یعنی آن خط که از شراب تیز
تا سر پیاله بود -
زنبر - بوزن عنبر آلتی ست مربع چوب که
بادو بازو بود و گیرند پیش یکی و پس
و بدان خاک و گل و سرگین و امثال آن بکشند
و اهل هند از خشت پزان گل بدان کشند و بنوعی
از آلات جنگ انگشت دان که عرب آنرا منقل خوانند
زنجفر - بالفتح شنگرف رومی ست هندش
هنگول نامند و آن دو نوع ست کانی و عملی
و عملی که از سیماب و گوگرد سازند کذا فی طب
حقائق الاشیاء -
زنجیر - بالکسر و قیل بالفتح معروف و تخته شیار
که هندش برو تهی نامند و در لسان الشعرا
نوشته هندش بحال گویند -
زن فعل سبز چادر - ای فلک و دنیا -
زنگار - بالفتح با کاف فارسی معروف و آن
دو نوع ست یکی کانی و آن تو تیا سبز ست دوم
عملی که از مس و سرکه و نوشادر سازند کذا فی طب
حقائق الاشیاء -
زنگبار - نام ولایت ترکان -
زندان سکندر - شهر نیز -
زنهار - بالکسر عهد و پیمان و امانت و نگاهداشت
و نیز بمعنی غدر و تاکید آید -
زنهار خوار - بالجیم موقوف و واو معدوله
بمعنی پیمان شکن -
زنهار دار - دارنده پیمان و عهد و مهلت و هندو
زوار - بالفتح و قیل بالضم خدمتگار بندیان
و بیمار و زنده صد مرده و قیل بمعنی سخت مهلت -
زواغار - بالفتح نام شهر -
زود سیر - بالسوم موقوف و بالجیم فارسی

آنکه باندک مایه محبت زود میر شود و نفرت گیرد و دلگیر گردد۔

زود میر۔ باسوم موقوف که چهارم ست زود میرنده و امر آن۔

زہلہ ر۔ بالکسر شرمگاه۔

زیر و زبر۔ ابتر و خراب و تہ و بالا کردہ۔

زیر۔ با یاء فارسی فرود و بمعنی کمتر چیز نیز آید

زیگیر۔ باکاف فارسی آنکه باد در دہن افگند و دیگری سر انگشتان بر سر دو کله اش زند تا باد از دو با واز بیرون آید۔

زیہمار۔ بالکسر همان بمعنی زنہار۔

زیور۔ با یاء فارسی آنچه بدان زیب و آرایش حاصل آید۔

باب الزاء
فصل فی العربی

زوزالزوز۔ انجیر۔

زیز۔ بالکسر دارویست۔

فصل فی الفارسی

زادہ شش روز۔ یعنی هر دو جهان و آنچه مخلوقات ست۔

زنگاره روز۔ آفتاب۔

زود انداز۔ کسیکه بیجا سخن گوید۔

زود خیز۔ فرمانبردار و خدمتگار۔

زہلہ زن۔ بفتح اول بوزن نماد نعره و بانگ و فریاد را گویند۔

باب الشین
فصل فی الفارسی

زاوش۔ ستاره ایست مشتری که آنرا مشتری گویند و قیل باسین مهمله نیز لغت ست۔

زریبار دخش۔ یعنی آفتاب برجیس نیز۔

زرکش۔ بفتح اول و سوم کشنده زر اسے بر نده زر و زرد وزی کنانی القنینه

زوش۔ کند طبع و زود خشم و تند و کرفته و تر بخیده و قیل با واو فارسی۔

زہش۔ بکسر تین صفت و تحسین۔

باب الصاد
فصل فی الفارسی

زرخلاص۔ یعنی زر خالصه که از بوته بیرون آرند۔ قال فی التاج الخلاص ما اخلصه النار من الذهب۔

باب الطاء
فصل فی العربی

زراط۔ بالکسر راه۔

زغرط۔ بکسرتین آب بینی شتر و گوسپند۔

زرط۔ بالضم صنفی ست از آدمی۔

باب العین
فصل فی العربی

زرع۔ کشت۔

زرغ۔ باد سخت که درخت برکند۔

زمع۔ خار سپس پای خروس۔

زمیع - بالفتح مرد نیکو راسی و ستاینده و دلیر
زویع - بالفتح کوتاه و حقیر -
زوع - بالفتح دماسه ترجنبانیدن تا نیک رود

باب القاف
فصل فی العربی

زاغ - معروف زنگیان جماعت کذا فی الصراح و در قنیه است زاغ معروف که بتازیش غراب گویند و جنسی از کبوتر که سیاه باشد و سخت متحرک و فتنه نیز زاغ گویند -
زبغ - بالفتح گردانیدن و میل کردن از طعام و میل

فصل فی الفارسی
زمارو غ - بالفتح و ضم میم و واو و فارسی همان
زبغ - بالکسر بوبا که از دوغ باقی ماند شش و قیل بایا بفارسی -

باب الفاء
فصل فی العربی

زحف - در لغت رفتن کودک بر سرین است و معنی شبی در برگنه نیز استعمال میکنند یا زحف گو سستی لازم و ملزوم ست -
زحاف - مشابه لیکن در عروض بطلاح عروضیان حاف نقصانی که در آخر قوالب افتد آنرا گویند چنانچه از فعولن مثلا فعلن کردند و این بنا بر آنست که زحوف در لغت شتری که پای وی کشند و قت زقار یعنی لنگ و این لنگ بیشک بسبب نقصانی
زخرف - بالضم زر و آرایش و هر چه موده و مزور باشد آنرا زخرف نامند -
زفاف - بالکسر فرستادن زن سوی شوی -
زنجرف - شنگرف کذا فی بعض لغات الطب شاید این معرب ست -
زهف - چست شدن و شتابیدن -

فصل فی الفارسی
زاوه غوف - یعنی عبدالرحمن بن عوف
زراف - بالفتح زرافه -
زروکف - آفتاب -
زرین صدف - مشابه -
زلف - معروف یعنی آنچه موی گوش خسا چون
زندباف زندلاف زنده واف - بالفتح با دال موقوف جانوری عاشق گل که تبازیش بلبل نامند و نیز مرغ چمن و مرغ سحر و مرغ شب خوان آنرا گویند -

باب القاف
فصل فی العربی

زاق - سیماب -
زرق - خیک می و جزه آن -
زناق - بالفتح و قیل لکه زیر کام معرب زنخ و گلوبند زنان کذا فی القنیه و در تاج است انچه بر دهن شتر بندند -
زنبق - بالفتح روغن یاسمین -
زندیق - آنکه بور و ظلمت را ستایی گوید -
زهوق - بالضم فربه کذا فی القنیه و در تاج

بمعنی سبک ست۔

زیبق ۔ سیماب کہ بہندیش پارہ گویند آوزہ اند کہ از معدن زر و نقرہ حاصل میشود۔

زربیق ۔ بالکسر زربیخ۔

زعفوق ۔ بالضم و بالفاء بعد العین المہملۃ بدخوی کذا فی القنیہ معلوم نیست این لغت تازی ست یا فارسی۔

زورق ۔ بالفتح کشتی خرد۔

باب الکاف

فصل فی العربی

زحک ۔ بالفتح ماندہ شدن شتر۔

زحکوک ۔ بالضم مرد کوتاہ و ناکس و شتر فربہ زحاکک و زحاکیک جمع۔

زکارک ۔ مرد زبون۔

زک ۔ بالفتح والتشدید گام نزد یکتا و لاغ

زکیک ۔ زقار خرد گام۔

زلوک ۔ کرمی ست در آب خوردن در کام ستور خفید سر

زونک و زونزک ۔ بفتحتین کلاہما مرد کوتاہ بالا و زبون۔

زنک بالفتح سخت جستن باد۔

فصل فی الفارسی

زنبوک ۔ بالفتح کلمہ ایست کہ در محل دشنام و قدح استعمال کنند۔

زاک ۔ یعنی پشکری و اجناس آن و در طب حقائق الاشیاء مسطوست زاک بہندوی تج را گویند و در شرفنامہ معنی لک ست۔

زاہد خشک ۔ یعنی زاہد بی درد و بی عشق و زاہد

زراغنک ۔ بالفتح زمین ریگ ناک و افصح باکاف فارسی ست۔

زرخشک ۔ یعنی زر خالص و مجرد از آلایش

زرد جامۂ خوردرنگ ۔ باچہارم مارسے کہ دوست جانوریست خرد دل کہ گوشت وے بغایت فربہ و نرم و لطیف باشد۔

درشک ۔ بوزن سرخک میوہ ایست ترش و خوش خوار پرہیزی از ان آش مبازند مرض را می جوزانند نفع بسیار دارد کذا فی فرہنگ علمی و در شرفنامہ منیری در فصل کاف فارسے آوردہ است۔

زغاک ۔ بالفتح شاخ درخت انگور۔

زراغنک بفتحتین آنکہ ہندش ہچکی نامند و قیل باکاف فارسی۔

زلوک ۔ کرمی ست کہ در وقت آب خوردن در کام ستور خفید سر آنرا بر اندام می افگنند تا خون بمکد کذا فی الصراح۔

زمجک باسوم فارسی پرندہ ایست۔

زندہ کردن خاک ۔ یعنی رویانیدن سبزہ و بعث مردہ کردن۔

زورناک باراء موقوف یعنی خداوند زور و توانا۔

باب الکاف الفارسی
فصل فی الفارسی

زرانغنگ - همان زرانغنگ گذشته -

زرشنگ - بکسرتین همان زرشنگ مذکور -

زرنگ بفتحتین درختی ست گویند کہ بازدارد وچوب وی سخت ست وآتش او دیر پاو اگر اخگرش زیر خاک بدارند معاودہ پانزدہ روز آتش دارد وزر وچوبہ را تیر گویند وقیل خرمل کہ بہندی رائی نامند وبضم میم وفتح دوم کلۂ اسپان -

زغنگ - همان زغنگ کہ گذشت -

زنگ - بالفتح زنگار کہ بر آب آہن نشیند وزنگار کہ در قماشی بکار برند ش وآن بغایت تیز ست چون بر زبان نہنند بسیر دمی چون زنگ بدین معنی گفتہ اند وبمعنی تیز تیز آید ونیز بمعنی شتاب وسراب وخیال چشم کہ از بخار چشم خیزد ودلالت زنگبار وجلاجل کذا فی شرفنامہ والادات در علمی بازار مضموم نیز بمعنی جلاجل کہ آنرا زنگل نیز گویند آمدہ است بہندش گھنگرو نامند -

باب اللام
فصل فی العربی

زلال - آب روشن وخوش آسان گوارا -

زنبیل - معروف ودر قنیہ است زنبیل بالفتح انبان چرم وچیزیست مانند توبرہ از چرم راست میکنند وبران خاک بردارند -

زنجبیل نام چشمہ ایست در بہشت -

زوال - میل کردن آفتاب از خط استوا سوی مغرب ودور شدن -

فصل فی الفارسی

زابل - اصلی ست ونام ولایت کہ آنرا ایمرو

زاخل - درخت آک -

زاغیول - باغین معجمہ موقوف وواو فارسی آلتی آہنی سرکج کہ بدان زمین بکاوند مہندش گینتی نامند -

زال - پیر فرتوت ونام پدر رستم کہ باموی سر وابرو ومژہ سپید از مادر زادہ بود وقصہ بے در شرفنامہ است -

زوال - همان زائل -

زاویل - راز کہ تبازیش بنا خوانند -

زراوندطویل - دارویست کہ ہندش کچور بنا مند

زربنال - مشلہ -

زکال - بضم کم باکاف مشدد ومخفف انگشت افروختہ وقلیل بازار فارسی زلف وخال اندرہ را جورد بر بکر عروس شب کار خیز زلفی وخالی می نہند ودر ہند آرایش دنگار میخوانند -

زنبل - بالفتح همان زنبر ونیز بمشت نان گل تر بدان نقل میکنند وانگشت آن ویکی از آلات جنگ -

زندپیل - ای پیل عظیم وبعضی زراوند فارسی خوانند

زنگل - بالفتح باکاف فارسی همان زنگ بمعنی اخیر کہ آنرا در علمی بضم آوردہ است یعنی جلاجل

زنیال - بالکسر شیر تند -

باب الیم
فصل فی العربی

زحام - بالکسر باجار مهلهٔ مزاحمت و انبوهی
مکس کذا فی القنیه -
زریقم - سخت کبود چشم -
زقوم - بالفتح درختی ست در دوزخ کذا فی القنیه
والتاج و در عجائب البلدان ست درختی ست
در بادیه که سقمونیا منبع اوست -
زکام - بالضم سرگرفتگی و در قنیه بمعنی تری و ماهیت
زمزم - معروف یعنی نام چاهی ست در
حرم کعبه الله و بمعنی آهسته آهسته نیز کذا فی شرفنامه
زمالم - بالکسر مهار و دوال مغلین که در پشت پا
بود و دراز گویند میان انگشتان -

فصل فی الفارسی

زاد بوم - با دال موقوف مولد یعنی زمینی
که در آن زاده باشد -
زاد شیم - با سوم موقوف نام جد افراسیاب
زبامج توام - یعنی آفریده توام -
زبرجد شیم - یعنی سبز شیم -
زجل رنگم - یعنی سیاه ام -
زخم - بالفتح جراحت آلت خارجه که بهندی
گهاؤ گویند و در قنیه بمعنی زدن مرقوم ست -
زدست برگیرم - یعنی بکشم -
زلقوم - بالضم حلقوم کذا فی القنیه

زم - بالفتح نام شهریست از ایران زمین و در
ادات ست زم آنکه گوشت اندرون دهان او
بوقت سخن گفتن بیرون رود -
زنده زرم - نام پهلوانی توانی وزیر سهراب
بن رستم که رستم او را بزخم مشت کشت -
زودم - با واو فارسی و دال مفتوح یعنی قوت

باب النون
فصل فی العربی

زبون - بالفتح شتر ماده لکدزن و مرد دو
و در زفانامه بالمعنی اسیر خریست و در شرفنامه
بمعنی عجب و خرید از و گرفتار و زیر دست میچارو
زرجون - خمر تاک -
زعفران - معروف -
زمن - بالفتح و بکسر دوم انکار کذا فی التاج
و بمعنی جای بماند و کوزر که پای بر رفتن نتواند
بقوت دست رود مستعمل ست چنانچه خواجه نظامی
راست عجز رفتم زمین گرفته بمثال آسمانی -
زمان - مشابه و در قنیه بمعنی خمد و قت و فرصت
زناره المسلمین - همان زناج مذکور -
زون - بالضم یعنی بت و نیز تجانه و بت معبودی که
غیر حق باشد و زون بالکسر تبشدید واو مرد کوتاه -
زیتون - نام درختی معروف که از آن روغن زیتون

فصل فی الفارسی

زابلستان - بکسر لام و سکون سین نیز بسکون
لام و کسر سین آید نام ولایت آبا و اجداد رستم

زاریدن - یعنی زاری کردن -

زاغ کمان - یعنی گوشهٔ کمان -

زاقدان - زبدان که تباز لیشن چم گویند -

زال مداین - یعنی آن زال که خانهٔ او در بن کوشک نوشیروان بود -

زاولستان - همان زابلستان -

زبابندان - یعنی صاحب قیل و قال و گویا بکلام زائده فصیح کذا فی شرفنامه اما معنی ترکیب دانسته زبان -

زبان درکشیدن - یعنی خاموش شدن -

زبدهٔ ارکان - خلاصهٔ آفرینش -

زبرقان - بکسر اول و سوم بمعنی ماه و نیز ماه شب چهاردهم و نام مردے نیز -

زبون چهارزبانی مکن - ای اسیر ربقهٔ عناصر مکن -

زجم بریان - یعنی آدم سختی ست -

زدن - معروف ترجمهٔ ضرب و بمعنی گفتن مرکب آید مثل قال و قیل زدن و دروغ زدن و بمعنی دروغ گفتن هم ازین ماخوذ ست و در شرفنامه بمعنی خوردن شراب و ساختن و نواختن پردهٔ و راه سرود و نیز نظر زدن بمعنی نظر کردن آید -

زدائیدن - صاف کردن -

زدم داستان - ای گنبد دستان -

زدودن - بالضم روشن کردن و زنگ دور کردن کذا فی الادات و در شرفنامه بمعنی دور شدن و پاک گردانیدن و روشن شدن و کردن

زراغن - بوزن فلاخن همان آغنک مرقوم یعنی فواق که هندش هچکی گویند -

زرافین و زرفین - زنجیر باریک آهنی که بر در ها و طبلها زنند و حلقه دران افگنند تا باز نشود کذا فی الادات و در شرفنامه ست و آن آهن که در زنند و حلقه دران افگنند -

زربان زربان - کلاهها بالفتح پرکندانی زغانگویا و از ترکیب معنی زربان محافظ زر و زرهان مانند زره نیز بگذار کذا فی الصنیه -

زرچون بفتحتین و با جیم مضموم شراب رنگ

زربین - براده سیاه کدانی زغانگویا و معنی ترکیب بیننده زر -

زعرض دورکن - بالفتح یعنی پیران

زربان - هر دندان دربان پیر سالخورده و نام حضرت ابراهیم علیه السلام -

زروان - بروزن مردان نام یکے از اکابر مجوس که اهل ورا زروانیه گویند و گویند اعتقادشان آنست که یزدان اشخاص بسیار از روحانیات احداث نموده ست و زروان اعظم بزرگترین روحانیات ست و او هرمز از فکر او بهم رسیده و زروان نه هزار و نهصد و نود و نه سال ایستاده عبادت کرد -

زرده کامران - کنایه از آفتاب عالمتاب و نیز مراد از روز که عربان یوم گویند -

زعفن - بفتحتین غلیواز گویند کنجشک سیاه

کذا فی رشحات گویا۔

زفوان — بالضم زبان۔

زقومیان — بالفتح درختی ست خاردار شبیه بسیار تبا زیش زقوم و هندش سیندهوتھوہر نامند۔

زکان — بالفتح والضم آنکه از خود رمیده بود و قلیل بازار فاست۔

زلف زلیمن — یعنی شب کنایت از ان قدر خاک ست که در ذات هر آدمی مرکب ست۔

زلیفین — بالکسر بایای فارسی قبیل بالفتح بابای تازی تریاندین۔

زمزم آتش افشان — یعنی آفتاب۔

زموزن — نقش نگار کردن۔

زنخ زدن — یعنی سخنان بی نفع کردن ولاف زدن بسیار هرزه درائی کردن ولاطائل

زنخ بر خون زدن — کنایه از خجالت کشیدن و شرمندگی بردن و خجل شدن۔

زنخدان — کنایه از فرو دلب زیرین۔

زنخدان گشادن — کنایه از نمودن محبوب و مطلوب با آرایش خود را بر عاشق و شیفته گرداندن او را۔

زنخ یاسمین — سوراخی که درمیان گل یاسمین باشد کذا فی شرح المخزن۔

زندان — بندی خانه۔

زندان ماهیجون — ماهی یونس علیه السلام

زندجوان — بالفتح جانوری معروف یعنی بلبل

زندان خاموشان — کنایه از قبر۔

زن زود افگن — شب تاریک۔

زن سیرتان — یعنی مفعولان۔

زنگه شاوران — بالکاف فارسی نام پهلوان ایرانی

زن کوچه هاستان — دنیا کذا فی القنیه۔

زنوتا کهن — یعنی از جوان تا پیر۔

زنیان — بالکسر نوعی از قبیل نانخواه که بهندی اجوائن گویند۔

زوبین — بادوم مسوم فارسی نیزه هندش سل خواند

زورق زرین — زورق سیمین — یعنی ماه نو

زوزن — نام پادشاهی و ولایتی نیز۔

زهدان — بالفتح قرارگاه نطفه در شکم صورت که تازیش آنرا رحم گویند۔

زهدان نهادن — بالفتح عبارت از خاطر شدن و مصاحبت و مباشرت دریافته شدن و بکمر نهمی خود عمران نمودن

زهره زنان — یعنی شاهدان۔

زهره زمن — یعنی طبع فاطمه من۔

زهیدن — افتادن۔

زیبان — بایای فارسی همان زیبا بزیادت نون

زیان — معروف و زنده کننده۔

زیبین — بوزن زیبق آنکه پشت پای زند۔

زیرافگن — بالکاف فارسی نام پرده سرود که آنرا بهندی بهیر گویند و بایای تازی مرغزه و انگشت وفاصل آن۔

زیان — همان زنیان مذکور بتقدیم نون۔

باب الواو

فصل فی العربی

زرقو - بالفتح بانگ کردن بوم وغیران -
زرکو - بضمتین بناز و نعمت زیستن -
زرو - بالفتح والتشدید اندازه ومقدار هر آنچه حادث شود بعد از مرگ کسی و نیز نام کوهی ست
زهو - بالفتح دروغ و باطل و منظر خوب و غوره خربا رنگ سرخ گرفته نیز زرد و سرخ شدن

فصل فی الفارسی

زاو - ای را که با زلیش بنا خوانند -
زادخو - با دال موقوف پیر سالخورده -
زال سپید ابرو - بالجیم و ششم فارسی و هفتم موقوف یعنی
زبان ترازو - یعنی آن خار که درمیان دسته ترازوی زر بشکل زبان میباشد چون آن خار برابر باشد و چپ و راست سر نکشد و وزن راست آید
زردآلو - نام میوه ایست -
زرو - بالفتح وقیل بالضم جانوریست آبی که خون زائده مکشد و آزادویه نیز گویند هندش جوک خوانند -
زلو - بمثله کذا فی الملتقط -
زره مو - آنکه بر خویشتن موی را زره سازد یعنی ستر موی کند چنانچه زینب رضی الله عنها کرد
زمو - بالفتح گل تر و خشک وقیل بالضم باو فارسی گل تر و خشک -
زنجرو - بفتح کم و ضم سوم و چارم صمغی ست که زرهدان حاصل کنند و عرب آنرا انزروت خوانند

وقیل گیاهی ست و رتاج معنی از زروت کنجدست اما از ربصمغ نم حل نمیشود -
زیلو - بوزن میکو شطرنجی زیلو چه مصغر آنست

باب الهاء

فصل فی العربی

زاغه - میل کنندگان از حق -
زافره - یاران و یاوران و کارسازان مرد مستر د سلطان وغیره -
زاکیه و زکیه - پاک زاکیات جمع -
زاویه - پیغوله و گوشه خرد چشم و گوشه خانه -
زبانیه - فرشتگان دوزخ -
زبره - منزلی از منازل قمر -
زبیده - بالضم نام زنی -
زجاجه - بالضم آبگینه -
زحمه - انبوهی کذا فی التاج و در فارسی بمعنی مرض و ملالت مستعمل شده است -
زرافه - بالضم شتر گاو و پلنگ کذا فی التاج و در قنیه بمعنی بوقلمونست و در زفانکه بمعنی زنج دست
زرقه - کبودی -
زربیه - شبگاه گوسپند از مجوب و گیاه و نیز کارد صیاد و جائی که نخچیر بدانجا نهان شود -
زله - بالفتح والتشدید خطا و لغزش و گناه و نیز آنچه بهر کسی از طعام دهند و نیز زله بالکسر والتشدید کرمی که در غله در گرما باشد و بانگ در شب کند و بعضی تیز پرانند هندی جهینگر نامند

ونیز دو عدد نان تنک با قرص۔
زلابیه۔ نام حلوائی ست که آنرا زلیبیا بزوزن
ولیسیا خوانند۔
زلاقه۔ بالفتح زمین نمناک۔
زلقه۔ نزدیک شدن ونیز درجه و منزلت
ونزدیکی و پاره از شب و دراعت که بمعنی موی
در فارسی مستعمل ست هم ازین ماخوذست بمعنی اخیر
زمره۔ بالضم جماعت مردان۔
زمزمه۔ بکسر هر دو زا مثله کذا فی القنیه اما
در فارسی بفتح هر دو زا بمعنی آواز نرم و خوب
مستعمل ست چنانچه سعدی رحمة الله علیه گوید
او نه بنی آدم اند و بس ۔ هر بلبلی که زمزمه بر شاخساری
کند و چنانچه آگوش بزمزمه چنگ و رباب ست
زهره۔ خوبی و بالضم ستاره ایست معروف
ونام زنی که هاروت و ماروت شیفته او شدند
ونیز قبیله از قریش۔
زیاده۔ افزونی۔
زینه۔ آرایش۔

فصل فی الفارسی

زاده۔ آفریده و فرزند۔
زاره۔ زاری کردن۔
زال کوفه۔ یعنی آن زال که چشمه طوفان
نوح اول از تنورش بدر آمد۔
زال موسیه یعنی چنگ کذا فی القنیه۔
زنه۔ پرنده خرد ست که در گرمابه ها باشد
و فریاد کند کذا فی القنیه۔
زانو گنم رصد گه۔ یعنی مراقبه کنم و بفکر فرو روم
زاولانه۔ بندهای آهنی که در پای بندیان و
مردم گریز پای کنند۔
زاده۔ نام شهریست۔
زادکوه۔ نام کوهی ست۔
زاهدکوه۔ آفتاب۔
زاینده۔ مادر۔
زبان بره۔ گیاهی ست که اطلاق شکم
باز دارد کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست که
آنرا اسبغول گویند و بتازیش لسان الحمل خوانند
زبونخه۔ خوبی و وقت جماع۔
زبوده۔ بالفتح و قیل بالضم گندنا و آن نوعی ست
از سبزه های ماکول که میان ترب و پیاز کارند۔
زچه۔ باجیم فارسی مشدد و زن که فرزند
زاده باشد تا چهل سال در زچه خوانند کذا فی الادات
زجمه۔ بالفتح سخن کذا فی القنیه۔
زخاره۔ شاخ درخت۔
زخمه۔ بالفتح مضراب که بربط و رباب و امثال آن
زده۔ خورده و گفته کذا فی شرفنامه۔
زدوده۔ بالضم روشن کرده و زنگ دور کرده
کذا فی الادات۔
زراچه۔ بالضم باجیم فارسی و قیل باجیم تازی
نام زنگی که در جنگ بنگبار بهفتاد مبارز رومی را
در اول مصاف بکشته آمد بدست سکندر بیک ضربت

گرز دمار از نهادش برآمد۔
زربافته۔ بافارسی موقوف زربفت یعنی نسیج بزر بافته و زردوزی۔
زرد چوبه۔ یعنی زرچوبه که بتازی شیل اصابع الصفر گویند
زرده۔ بالفتح اسپ برنگی معروف و نام کوهی که آنجا کان نقره است۔
زرد فواره۔ یعنی آفتاب۔
زرساده۔ بالفتح با سین مهله یعنی زریکه از کان بیرون آورده باشند و هنوز گداخته نبود۔
زرکوه۔ بالفتح با واو فارسی نام کوهی ست در میانهٔ دریا چون جهاز آنجا رسد غرق شود۔
زرنباهه۔ جهان زرنباله که هندش کچور گویند
زره۔ بکسر تین معروف که وقت جنگ میپوشند و نیز نام ولایتی که جندل از آنجا آرند۔
زرین کاسه۔ آفتاب۔
زژره۔ بکسر تین با دو ره فارسی رشته که سر دو سرش بجای بسته باشند و بران هر چیزی آویزند۔
زغاره۔ بالفتح نان کاورس و از زغ کاورس و بمعنی گلگونه و غازه زنان نیز آمده زغاره و زغاله
زغوشه۔ بالفتح با واو فارسی رسیمان کن بروده که پیچیده بود و آنرا ماشوره نیز گویند۔
زغوشه و زغونه۔ مثله۔
زغانه۔ بالضم زباله و قیل بازار فارسی گذا فی الادات وغیره و در قمنیه بمعنی گران نیز ست
زکاسه زکاشه۔ کلاهها بالضم و با سین مهله

و معجم جانوریست خزنده که اورشتیش مانند دو کفارهای سرتیز باشند چون کسی قصد گرفتنش کند خود را بیفشاند خارها چون تیر جهند و در اندام قاصد نشینند و آنرا خاریشت و روباه ترکی تیز گویند و اهل هند ساهی نامند و در ادات بازارخار سی نامند
زله۔ بالکسر با تشدید گرمی ست که در گرمابه ها باشد و بانگ کند بیکدم تا دیر شب بعضی پرنیز دارند هندش مچهنگیر نامند۔
زمانه۔ وقت یعنی گردش فلک۔
زموده۔ بالفتح بگار که تازیش نقش نامند۔
زمین زاده۔ یعنی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم و جمله مردم موجودات دنیاوی۔
زنبورخانه۔ بالضم بازار موقوف خانه بگس شهد که دران شهد بود کنافی شرفنامه و در قمنیه نام کورست و نیز کنایت از تن سالک باشد که در مجاهدات و ریاضات گوناگون زار و نزار می نماید اما مشحون و مملو بانواع علوم من لدنی بود چنانکه زنبورخانه که از بیرون سیاه و زشت نماید و از درون بغایت شهد پر باشد تم لفظه و نیز کنایت از قوم سرکش و بد باطن و شریر بود زیرا که هرچه زنبورخانه را بیاشوبد زنبوران بد چسپیده نیشها زنند و هلاک کنند۔
زنبوره۔ بالضم جنسی از حشرات۔
زند۔ نام پهلوانی توانی وزیر سهراب بن رستم که رستمش بیک مشت کشته۔

زنفلیچه و زنفلیچه - کلاهها بمعنی الکتف -
زلقه - بفتحتین کوچه باریک و تنگ کذا فی القنیه
زنگانه - بالفتح با کاف فارسی نام زنی بود نام
زنگله و زنگوله - کلاهها بالفتح با هر دو کاف فارسی
جلاجل یعنی جرس خرد که بچگان بندند بهندش
گهنگرو خوانند و نیز زنگله نام مبارز تورانی که در
جنگ دوازده رخ فرود اول ایرانی او کشته -
زنگه - بالفتح با کاف فارسی نام ولایتی نیز نام
پهلوانی که نام پدرش شادان بود -
زواره - بالفتح نام برادر او در پسر رستم پسر
بن سام کذا فی شرفنامه و در ادات بجای زاء
دال نوشته است -
زواله - بالضم غده آرد خمیر کرده که هندش
پیڑه خوانند و در زفانگویاند گوست که طعامی
که تا بایش فرزقوقه گویند و در علمی ست مقدار
انگشت دست دراز کرده تنگها سازند و آنرا بلغ
زه - زادن و نطفه و فرزند چنین کذا فی
شرفنامه و در ادات بمعنی رحم که آنرا زهدان نیز
گویند اما بمعنی زادن نیست آن خاصه شرفنامه است
شاید ماخوذ است از در زده و آن بمعنی مدور رحم
و با کاسر معروف و دواسهای باریک و پاداش
نیلی و چله کمان ابریشم و روده تابیده و نیز زه
گریبان و در ادات ست این کلمه است که بجای
تحسین و آفرین استعمال کنند و قیس شادباش
زیلزه - بالکسر از هر سوی آفرین و نیک نیک
گفتن و نیز برابر -
زهره - بالفتح تلخه و قوت و قدرت و بمعنی
دیگر در لغت تازی گذشت -
زیرگاه - با یاء و کاف فارسی بفصل ارمونت
زیرمیانه - ای کمینه که سخت کمینه باشد -

باب الیاء

فصل فی العربی

زانی - معروف -
زجاجی - آبگینه فروش و انچه از آن زجاج باشد
و در شرفنامه هست نام یکی از هفت پرده چشم -
زکی - پارسا و پاکیزه از گناه و بری -
زنبری - بفتح سوم که دوم ست کشتی بزرگ
زی - جامه و صورت و آرایش -

فصل فی الفارسی

زای - زاینده و امر زادن -
زاری - معروف بمعنی گریه و بمعنی دعا نیز آید
کذا فی زفانگویا -
زدای - بالضم روشن کن و دور کن روشنی
کننده و دور کننده -
زرجنبری یعنی زر خالص منسوب به جنبر که نام
زرده دهی - زر خالص صره تمام عیار -
زرده دهی - یعنی زر کامل العیار کذا فی القنیه
زرده دهی بمثله -
زرکنی - آن زر که منسوب به رکنی کیمیاگر
کذا فی القنیه -

زررومی - آفتاب -

زرشش سری - یعنی زرد دوازده مهی -

زرمصری و زرمغربی - یعنی زر خالص

زره موی - آنکه بر خویشتن زره آموی کند یعنی ستر بموی کند -

زشتی و نیکوی - بدی و نیکوی و غم و شادی و رنج و راحت و فقر و غنا -

زبانه کش ترکی - مریخ کذا فی القنیه -

زمین پیمایی - با بای فارسی سیاح -

زمی - بالفتح مختصر زمین -

زناشوی - کنایت از جماع کردن ست و در شرفنامه بمعنی انعقاد و نکاح نیز ست و محبت و آمیزش و وصال -

زنجیری - بالکسر بمعنی دیوانه -

زندپجی - بالفتح با دال موقوف و جیم فارسی جامه سفت و سطبر مثل بافت -

زنهاری - بالکسر امان خواه نیز بمعنی مکر و خداع و فریب کذا فی القنیه اقول این تصحیف زورگوی با دوم و چهارم و پنجم فارسی و سوم موقوف اقتراء و بهتان کننده کذا فی فاکهو

زولانی - با واو فارسی نام جاسوس صاحب الدعوه ابومسلم مروزی که بانواع حیل مردم را از خود رجع برآورد

زهی - کلمه ایست که بجای تحسین و آفرین گویند مانند مرحبی و این هم مرکبست از زه و ای -

زلیبی - بالکسر ابو الشیخ محمد خضری سماع ست که جلیبی را گویند و در تاج معنی زلابیه زلیبیات

زوزنی - با دال معجمه خداوند یعنی خواجه نزد فارسیان بمعنی مصحف استعمال کرده اند -

زی - امر زیستن و سوی که ترجمه الی ست

زیاوی - بالکسر با واو فارسی همان زیلو چه یعنی شطرنجی -

زیافی - زنده کنی و زنده هستی -

زینهاری - امان خواه کذا فی شرفنامه اما در تاج ترجمه زنهاری آورده است -

کتاب الزاء من الفارسی

باب الالف فصل فی الفارسی

زرفا - اگر الف مصدری گیرند بمعنی عمق و عمیق باشد و اگر الف زائد گیرند بمعنی عمیق مطلقا باشد خواه رودخانه خواه دریا و امثال آن و کنایه از احتیاط نمودن و نظر بدقت کردن و باریک بینی -

باب الباء

فصل فی الفارسی

زرفکاب و زرفکاب - بمعنی آب چه سرکه باشد که در گوشه و چشم جمع شده باشد خواه تر باشد یا خشک -

باب الجاء

فصل فی الفارسی

زرخ - بالفتح گوشت پاره بلند که در بن مرو برآید و در دنکند و سیاه و سرخ می باشد

تا زیش ثولول و هندیش مسانا مند و در لسان الشعرا بمعنی آواز خریس مذکور ست

باب الدال
فصل فی الفارسی

ژرد - بمعنی مطابق صمغ آمده -

ژرد - بسیار خورده و پرخور ی -

ژغند - سخنی و آواز مهیب و گمان و مرد بلند آواز گویند که سباع و بهایم وقت گرفتاری و رام کنند -

ژند - پاره و نیز زردشت و ژندژند یعنی پاره پاره

باب الراء
فصل فی العربی

ژاله از نرگس تر - اشک از چشم کذا فی المنتخب

ژاغر - چینه دان مرغ -

ژغار - بالفتح نعره و فریاد و دراوت بمعنی بانگ سهمناک ست و در قنیه بر معنی زغار آورده است

ژکفر - بالفتح شکیبا که بتازیش صبور خوانند

ژکور - بخیل و گرفته و دزد و بزاء تازی نیز درین لغت ست -

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

ژاژ - هر سبزه که خمش نبود و در قنیه است هر سبزه که بیمزه باشد و بیهوده را نیز گویند

ژوژر - خار پشت -

ژیژ - نجس و مردار -

باب السین المهملة
فصل فی الفارسی

ژرکس - لفطیست که بمقام معاذ الله فارسیان استعمال کنند -

باب الغین المعجمة
فصل فی الفارسی

ژغرغ - آوازی باشد که از دندان بسبب کثرت درد برآید و نیز آوازی که در محل چیزی خوردن و چاویدن از دهن برآید و نیز آوازی که بسبب زیادتی سرما از دهن برآید و قهیل آواز و صدای گرد گان و بادام و امثال آن از زخم خوردن و فشنگیه در جوال و یا جای دیگر بریزند -

باب القاف
فصل فی الفارسی

ژرف - بالفتح بن چاه که عرب آنرا غور خوانند و مغاک که دور اندران بود و عرب آنرا عمیق خوانند و بمعنی باریک نیز آمده -

باب الکاف
فصل فی الفارسی

ژورک - پرنده ایست سرخ پر مانند گنجشک خانگی و در صراح ترجمه عثمان ژورک نوشته و در تاج اسامی معنی عثمان بچه خرچال و بچه مار مذکور ست و در شرفنامه بجای خرچال خاب مرقوم شده پس ژورک همان سرخاب باشد و نیز در صراح جمره ژورک نوشته است و در صحاح مذکور ست

ازجمرة ضرب من الطیر کالعصفور رنگ قطرهٔ باران

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

ژنگ — قطرهٔ باران کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا بمعنی جلاجل نیز هست لیکن در نسخهٔ لسان الشعرا که نزد کاتب ست وران نیست اما زنگ بازار تازی بمعنی جلاجل آمده است

باب اللام

فصل فی الفارسی

ژکال — بالضم انگشت سوخته که تبازیش فحم گویند و گفته اند که این لغت ارمنی ست و بزار تازی نیز درین لغت ست کذا فی الادات و در شرفنامه با کاف مشدد ست بمعنی انگشت افروخته اما در تاج بمعنی فحم انگشت مرده است

باب النون

فصل فی الفارسی

ژفیدن — بالفتح تر شدن تبازیش ترشف گویند کذا فی زفانگویا —

ژکان — بالضم آنکه از خود رمیده بود —

ژنگمیدن — بالفتح با کاف فارسی موقوف شخصی را گویند که از روی قهر و غضب و خشم زود بجوش آهسته در زیر لب سخن کند —

ژولیدن — بالضم درهم رفتن و پریشان گردیدن و پریشان شدن —

ژون — بضم اول و سکون واو و نون بمعنی بت آمده که تبازی صنم خوانند —

ژومیدن — بمعنی چکیدن آب آمده بسبب باریدن باران از سقف و امثال آن

ژیان — بکسر اول بمعنی تند و در اجلال حسینی ترجمه باجلاجل و قیل ژیان لکهر خشم آلوده از شیر و پیل و شتر و انچه بدین ماند کذا فی شرفنامه و در ادات گفته استعمال این لفظ جز در وصف پیل و شیر نیامده ست و در قنیه که از لغت شاهنامه است بمعنی درنده است

باب الواو

فصل فی الفارسی

ژاو — بمعنی خالص و خلاصهٔ هر چیز آمده —

ژغاو — قحبه خانه و زن فاحشه —

باب الهاء

فصل فی الفارسی

ژاله — بالفتح انچه از ابر بیارد و نیز خنک باد و رودمیده که وقت شنا کردن زیر سینه نهند ش کذا فی شرفنامه و در ادات ست سنگچه که از ابر بارد و سالهی و در فرهنگ علمی ست قطرهٔ آبی که بر برگ و هر چیز مانند آنست و آنرا تشبیه بمروارید کرده اند اقول یعنی شبنم

ژاله در قدح لاله — کنایه از لعاب دهن عاشق که در دهان معشوق ریزد چرا که لاله کنایه از لب معشوق ست

ژغاره — نان کاورس و بزار تازی نیز درین لغت ست و در قنیه بانگ سهمناک ست

ایاد ادات برین معنی ترخار بغیر یا آمده است -

ثرغاله - بمعنی غازه و سرخی آمده و نیز فریاد و فغان و ناف هر حیوانات عموماً و ناف انسان خصوصاً و دهان از دن را نیز گفته اند -

ثرفره - بمعنی پیرامون دهان آمده -

ثرفیده - چیننده و تر شده -

ثرکاره - بالفتح والضم تیزنامه و بزار تازی نیز گویند -

ثرکاشیه - بانو لیست خزنده که تازیش تحفذ گویند و فیل بزار تازی -

ثرنده - بالفتح چیزی تنک کهنه و چیزی بزرگ و موی بینی پیل اچون ببزرگی و اهنگی صفت کنند ثرنده پیل نامند و فیل بزار تازی -

ثرولیده - باد او فارسی با یکدیگر آمیخته و بدست مالیده و شده و پریشان نام کتاب آتش پرست و ملحد

باب الیاء

فصل فی الفارسی

ثرفی - بمعنی ثروت شدن آمده و بمعنی احتیاط کنند نیز آمده -

ثرکفری - بمعنی شکیبائی آمده -

ثرمی - بالفتح آبگیر و آبدان که عرب آنرا غدیر خوانند

باب السین

السین الرجل الکثیر التفخ یعنی کسی که تفخ بسیار کند و بحساب ابجد شصت عدد -

باب الالف

فصل فی العربی

ساسا - کلمه ایست که عرب چون خر را بر اب آب خوردن می طلبند بدین لفظ می طلبند -

سبا - بالفتح نام شهریست که بلقیس ملکه آن بوده و باسم او معروف -

سجا - بند نامه گذاری التاج و در شرفنامه هست عنوان نامه -

سخا - جوانمردی -

سقا - مشک پر آب را بالفتح تا قاف و مشدد آب مکیده -

سلما - بالفتح از اسماء زنانست و در شرفنامه میگوید نام معشوقه عرب هرچه این لغت در قافیه الف می آید در الف آورده شد -

سمانا - بالفتح و قیل بالضم جانوریست حقیر گذاری القنسیه -

سما - آسمان و بلندی انچه بالای سر باشد مانند سقف

سنا - بالفتح روشنائی و گیاهی است که تداوی کرده میشود بدان گذاری التاج و در شرفنامه هست چوبی ست که ازان مسواک سازند و آنرا بمکه و حرم نسبت کنند -

سودا و سوداء - میانه دل گذاری التاج نیز سودا سیاه را گویند و سوداء سیاهی اندک اما فارسیان سودا را بمعنی تجارت خرید و فروخت آورده اند و خیال و مایه میوست که در دماغ و دم افتد و ازان خیالات فاسد زاید و خلل دماغ آرد گذاری شرفنامه و در ادات ست سودا غلظ و خشکی که از خشکی طبع خیزد و خلل دماغ آورد و در قنیه بمعنی اندیشه آمده است و در استعمال بمعنی حرارت و شوریدگی

یافته میشود و این سوده از تخمه است
از دست شیخ سعدی رحمت
خوست شده و در حوالی معالست
از طبایع و عناصر ست
وخون و بلغم ست این
قنینه بمعنی نقطه ایست
بکمال رسیده گردد۔
سوق الثمانا ۔ بازاریست
محول علمای ترسایان
سوسا ۔ بالضم ستاره ایست
کبری در غایت خوردی
و در تتابع این را رباب
در شرفنامه در
که در قاف الف
سیما ۔ با
شنا
سا
جا
سوا

سارا ۔ نام عجم مهتر ابراهیم علیه السلام و نوعی
از عنبر و در اوراد معنی آن عنبر خالص و سپید
و در شرفنامه میگوید نیز مشک خالص و مشک سارا
جزو شاهنامه جای دیگر یافته نشده است۔
سامرا ۔ بفتح سوم و تشدید چارم مهله نام
شهریست بنا کرده معتصم کنا فی القنیه۔
سبز پا ۔ باسوم معجمه موقوف و چهارم فارسی
نامبارک قدم ضد سپید پا۔
سبک لقا ۔ یعنی آنکه ملاقاتش زود دست دهد
و آنکه دیر نشین نبود۔
سپید پا ۔ با دوم و سوم فارسی و چارم موقوف
طعامی ست معروف یعنی شوربا بوبنج گذاشتن
زنگ یا دقیل سپید یا با دوم و سوم فارسی
و چارم موقوف یعنی مبارک قدم۔
ستا ۔ بالکسر ستایده و امر ستودن و
ورباب و ستاره و ستایش و آفرین و حمایت و پناه
و نیز بازی سوم نزد و آن هفت بازی ست
ایشان در بعث خانه گیر گفته شده است۔
سرا ۔ مختصر سرای که ترجمان دارست و در
شرفنامه خانه پنجی یعنی حاریق۔
سرتاپا ۔ با بای فارسی ای از سر تا پا کذا فی
شرفنامه و معانی دیگر در صدر کتاب گذشته است
و در باب الف ساکن۔
سرای جزا ۔ ای عالم آخرت و بهشت۔
سرمها ۔ بالفتح بار ساکن یعنی فدیه۔

سرکا - همان سرکه که تباز پیش خل گویند و در نسخه صراح که بخط خراسانست در بعضی محل با لف نوشته است -

سرکه با - یعنی سکبا و آن ناخورشی ست که از گوشت با سرکه میکنند کذا فی رفائع لغویا -

سروا - بوزن پروا حدیث -

سزا - بالفتح موافق و پاداش نیکی و بدی

سقلاطا - بالفتح همان سقرلاط -

سقف مینا - آسمان -

سقمونیا - بالضم نام دارویست سخت تلخ کذا فی القنیه و در شرفنامه هست درختی ست سخت تلخ که آنرا زقوم گویند و در طب مقابل الاشیا مذکورست که این لغت یونانی ست و بعرب محمودہ خوانند شیر درختی ست منعقد و بهترین انواع وی انطاکی است که بلون نغز باشد و بجرم تمام و صاف بود و در رفائع لغویا مذکورست گیاهیست ترش برگهای سه زاویه دارد در سرکه و میوه خشک و نبات و گوشت پزند -

سکباج چهارپا - بالکسر ششم فارسی یکسو ترش

سکنه صحرا - آب درختان سبز و امثال آن

سکان حنفیه دنیا - با دوم فارسی اهل اسلام دنیا

سکویا - بالفتح نام مرغی که در شرع مسخ است و با بلوز

سمیرا نام مغنی ست بزمان کعبه مبارک و نیز الت کذا

حجام کذا فی شرفنامه و در اصل است الت حجام گر

وقیل نام زنی نامزدی گندم گون -

سوفرا - نام وزیر کیقباد که پادشاه مداین بود

سیا - بالکسر مختصر سیاه -

سیخ مهرا - آنکه بعد پختن گوشت و مغز پخته را با سیخ بریان میکنند بغایت نرم و لذیذ میشود این سیخ بریان مخصوص وضع مؤلف فرهنگ علمی

فصل فی التر کے

ساترا - سرکه و با لکسر شمار -

باب الباء

فصل فی العربی

سارب - بیرون رونده و ظاهر شونده -

ساغب - گرسنه -

ساب - گلو گرفتن چیزی را چندانکه بیرون

سبب - پیوستگی و عهد و درس و مودت و وصلت و در روی الحدیث کل شی یتوصل بہ فہو سبب -

سحاب - ابر که خوشتین را میکشد -

سداب - معروف کذا فی الثلج و در شرفنامه

بالفتح گیاهی ست مثل پودنه که ایگان بر

استقاط حمل عورات بکار برند و نیز آنرا آتش

میکنند و دود ناخورش می اندازند -

سراب - کوراب و در شرفنامه آنکه در نیم روز

از تابش آفتاب بر زمین سپید آب نماید و نباشد -

سرداب - با لکسر سردابه و در شرفنامه

آمده سرداب بالفتح خانه مخصوص که برای سردی

کنند و سرداب نیز گویند و آب سرد در خانه

تالب بتانی اقوال این لغت معرب ست -

سزاب بالفتح بازار معجب گیاهیست که بهار شود دارو هندش سماق گویند کذا فی برهان قاطع

شجاب بالکسر معروف کذا فی انجمن آرای ناصری و شرفنامه و لغات ترکی ست جنسی از پوستین پوشش ملوک و سلاطین و نیز نام ولایتی و قلعه ایست بترکستان و اسپان اقوال مختلف است بالکسر نکی ست اینجا نیز

سنبیل عرب نام مردی از شاهزادگان عرب

فصل فی الفارسی

سماق مشک یعنی ماه و مصحح و در شرفنامه بمعنی پیر و مرشد نیز هست

سیاه رکاب یعنی حمایت و پناه

شتاب اول و دوم فارسی نام ولایتیست که کاوه و اصحاب او بعد از فرار ضحاک بدو آمدند و از آب بیاری بسیار گذشتند و بنای طلیس و شهر فیروز و قلعه دژ شتاب و دژ شتاب کنونی بنا فرمودند

سرشتاب بالضم [illegible]

تاراج شب [illegible]

سنگ عقاب سنگی ست که در آشیانه عقاب باشد و خواص آن بسیار ست

سیلاب آب مقیما یعنی قبه باندیست که وقت باریدن باران بزرگ بر آب پدید آید و آنرا عوزه آب نیز گویند تبازیش حباب بالفتح هندی

سهراب نام پسر رستم زال ست از دختر بادشاه سمنگان و آن شهریست از ترکستان و مین کیفیت ولادت او در شرفنامه منیری با بسط تمام گذشته رستم روزی بشکار قریب سمنگان رفته بود کوری را

ناگاه جفت او بخود را دران آتش افگند و آنرا خرچال گویند و او نوک نیز گویند هندیش چکوا چکوی نامند و میگویند که ایشان را دو عادی بد رام ست که در شب یا جفت جدا میشوند و نیز نام مزارگاهی ست در [illegible] که بهروی عروسان میروند

سیاب [illegible] و نیز بمعنی شراب آید

سرخوش [illegible] یعنی تازه روز زوال کذا فی القنیه

سرکوب بادوم فارسی یعنی حریف قوی [illegible] کذا فی شرفنامه و در اصطلاح الشعرا بمعنی شاهین زیردست و فائق در همه فن مذکور ست و نیز بمعنی ضابطه آید

سرکه شتابی و شتاب ای سخت گوی و عتاب

سرطراب [illegible] همان سرطراب مذکور

سقلاب بالفتح نام ولایتی از ترکستان زمین [illegible] و نیز لغت ست در زفانگو یا ست سنگ آبی که سیاه می باشد

سنگ عقاب سنگی ست که در آشیانه عقاب یابند و خواص آن بسیار ست

سیلاب آب مقیما یعنی قبه باندیست که وقت باریدن باران بزرگ بر آب پدید آید و آنرا عوزه آب نیز گویند تبازیش حباب بالفتح هندی

سهراب نام پسر رستم زال ست از دختر بادشاه سمنگان و آن شهریست از ترکستان و مین کیفیت ولادت او در شرفنامه منیری با بسط تمام گذشته رستم روزی بشکار قریب سمنگان رفته بود کوری را

سیخ کرده خورده و رخش را بچرا گذاشته خود بخواب
رفته و سواران در وقت چند سوار از ان سمنگانی که بشکار
آمده بودند رخش رستم را بگمند گرفته ببردند چون رستم
از خواب بیدار شد پیادگی از ان سواران سمنگان
رسید چون پادشاه سمنگان خبر مقدم رستم شنید
باستقبال آن با اقبال بیرون آمده ملاقی گشت
رستم او را گفت رخش مارا دزدان اینجا آورده اند
اگر میسر شود مهم المراد و گرنه این حصار و کوه را
با خاک زمین پست گردانم القصه پادشاه سمنگان
رستم را مهمان داشته مجلس عجیب و غریب برو
کشاده و دختر خویش را بجبالهٔ رستم داده و رخش
پیش رستم کشیده و وقتیکه رستم مراجعت کرد آن
دختر حامله بود چون مدت حمل بسر رسیده مانند
آفتاب پسری آمده چون آن پسر بحد بلوغ رسید
بهلوانی سرآمد روزگار شد و از مادر شکشاف حال
پدر کرده که ای مادر من پسر کیستم و پدر من کیست
چون بنسبت و نسب بر رستم شنید و او معنی جمع
افراسیاب رسید متعلق شده و همان وقت لشکر را بدوازده هزار
نامزد سهراب کرده و ولایت ایران و ستاد
چون سهراب بشهر سپید رسید هجیر بن گودرز را
زنده اسیر ساخته و این خبر چون بر کیکاوس رسید
اندیشیدند گشته و با رستم مقام لشکر مقابله لشکرگاه
سهراب فرود آمد هر چند که سهراب از هجیر نشان
رستم پرسیده هجیر گفته که هنوز رستم نیامده است
چون در مصاف با رستم ملاقات شد بعلامتی که از مادر
شنیده بود پدر را شناخته نام پرسید رستم نام بگفت
تعریف خویش کرد چون میان پدر و پسر جنگ شد
آخر الامر کار بکشتی کشیده هر دو پیاده گشته و دست
بکمر یکدیگر زده سهراب پدر را از زمین برداشته
و در خاک زده چون خواسته که بکشد رستم بحیله خود را
از دستش مخلصی داده و بار دیگر رستم بر سهراب
قادر شده و پشتش بر زمین آورده و فی الفور
بر سینه بر جگرگاهش زده سهراب گفت هرگاه که
مرا کشتی از دست مدرم رستم جان بکجا خواهی برد
او خون من از تو خواهد گرفت چون رستم دانست
که سهراب پسر اوست و مهر که بنشان مادر تسلیم
کرده ببازوی پسر یافته آه پر درد از جگر بر کشید
و جزع و فزع و ناله و زاری پیش نهاد و خود را بخاک
و خون در زرد فائده نکرد و سهراب از جهان فانی
بملک جاودانی در پیوست ظهیر فاریابی گوید
همیشه تا ز شفق روی چرخ سیمابی ۔ بسان خنجر
رستم ز خون سهراب ست ۔

سمب ۔ بالضم سم و سوراخ کننده و سوراخ کن ۔

سیب ۔ بایاء فارسی سرگشته و نیز نام میوه
که در خراسان و مازندران بیشتر میشود و مؤنث آنرا تیب نیز
میگویند کذا فی شرفنامه و در قصه است که بحساب
جمل مقتاد و مرد عدد بود ۔

سیراب ۔ بایاء فارسی بغیر الف کذا فی القصه و نیز آنرا
از آب سیراب شده باشد ترجمه زبان ضد تشنه و
نیز کشتی که آب داده بود بگویند سیراب شد ۔

سیمن دخت - نام زن مهراب ست والی کابل که مادر رودابه همدبا دربن رستم بود -

سیه دست - یعنی بخیل و شوم -

فصل فی الترکی

سوت - شیر -

سوغات - ارمغانی -

سولت - بید -

باب الجیم

فصل فی العربی

ساج - طیلسان سبز و گویند سیاه چوبی ست که آنرا هندسا گهو گویند و در ادویات مادهٔ مرنج کنجد خوانند

ساوج - تعریب ساده و نیز دارویی یعنی برگ درخت صندل که هندش چرج و کندنیز گویند و گویند برگ قرنفل ست و گویند برگ درختی ست که دارچینی پوست اوست و کنایه از ثمر او -

سدج - دروغگو -

سراج - چراغ -

فصل فی الفارسی

سارج - جانوریست پرنده که آواز او را تا دو چهار تاره تشبیه کنند و آنرا شارک نیز گویند -

سارنج - مرغکی ست کوچک و ضعیف -

سپنج - بادوم فارسی با پرنده و غایت و نیز بمعنی چه آید بحساب جمل جیم سه ست -

سخن سنج - شاعر -

سرای سپنج - سرای عاریت و دنیا -

سربادسنج - ای مغرور و متکبر و سری طلب -

سرنج - بکسر تن آنکه بهندش کچنال نامند و در علمی ست که جهانجر اهم گویند -

سفنج - بفتح یکم و سکون دوم و خر یزه نارسیده که بپشکلند برای میاله و در زرفانگو ماند گویند ست

سفنج - باجیم تازی نوعی از شراب ست که آنرا تبازی مثلث گویند -

سفیداج - بالکسر با یای فارسی سپیده -

سکنج - بفتح یکم و ضم دوم گنده دهن -

سنج - بالفتح بوزن رنج بمعنی وزن و کیل ست که از وزن کشیدن بتراز و باشد و بکسر اول جلاجل دف و دایره و مخفف سنج نیز ست و نیز رنگی که مصوران و نقاشان بکار برند و بالضم سرین مردم و جزآن معنی اخیر از قتیبه است -

سنجج - تنگی نفس کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه میگوید که در لسان الشعرا با جیم فارسی مصحح است اما در ین نسخه که بنزد کاتب ست نیست و در ادات بدین معنی سنجج با جیم فارسی در باب السین مع النون آورده است والله اعلم -

سنگخوارج - با کاف فارسی موقوف و واو معدوله مرغی ست سنگ خوار تبازیش قطاف گویند -

سه تلج - موالید ثلثه -

فصل فی الترکی

سانفج - اندیشه -
سونج - بضم کم و فتح دوم شادی -

فصل فی الترکی

سنج - نقجتین است پیروست -

باب الجیم الفارسی فصل فی الفارسی

سادوج - بروزن سالوس نام مقام ومسکن سلیمان -
سیپیچ - بایای فارسی سازو ترتیب چنانچه امیر خسرو در بهت شعر میدارد چو نظم نامه ایچ باقی نگذاشت بهر مانیچ -
سراچ - بضم عین وسرا نعوج باواو فارسی سرپوش دالک دختران نارسیده که بهندش کوچی نامند -
سراماج - تخته سیار وآن تخته باشد که برسر آهن بود وبدان زمین را بکاوند برای استیالت تبا زیش عضه نامند کذا فی القنیه -
سنیج - همان سنج مذکور -
سپیچ - بالفتح قعب وحفره زدن بر زیر زمین وگنبد چون خانه کردن -
سنخ - بالفتح بانون مفتوحه وخاء ساکن تنگی نفس کذا فی القنیه -

فصل فی الترکی

پیچ - بالکسر موی -

باب الخاء

فصل فی العربی

سانخ - اسپ نیک ودونده -
ساخ - میان سر وکشادگی -
سانخ - آن صید که از دست راست درآید
سبوح صفت خدای تعالے یعنے منزه از هر عیب -
سطیح - نام خلقه از خیبر ونام کاهن -
سفیح - تیر هشتم از قمار که اورا پنج نصیب نباشد
سلاح - بالکسر هر سلاحے که بدان جنگ کنند -
سمح - جوانمرد -

فصل فی الفارسی

سبک روح - باکاف ساکن یعنی طریق -
سلیح - باسین مضموم ویای فارسی سلاح کذا فی القنیه اقول در اصل این لغت تازی است فارسیان بر بنگونه استعمال کرده اند الا ابا اله یا کردند زیرا چه کسر در زبان ایشان ثقیل ست -
سه روح - یعنی سه روایه -

باب الخاء

فصل فی العربی

سارخ - پشه -
سالخ - پوست برکننده -
سبخ - بالفتح مع التشدید مرد سخت خواب کننده
سماخ - سوراخ گوش -

فصل فی الفارسی

سیخ - بالکسر وبایای فارسی چیز راست چون ستون وقامت مردم وراست بقد -

سنخ - بالضم خویش کذا فی شرفنامه -

سرانسنخ - بوزن قنادیل این جهان -

سرجانخ - بوزن سرخاب بکسر انیز آمده است چوبهائی که بدان بام خانه پوشند و سرها بیرون عمارت بود

سران جرخ - کروبیان و حمله عرش و ملائکه مقربین کذا فی اصطلاح الشعرا و در قنیه اینجا شک آورده است بر اینکه انعنی از ترکیب بنی نیز دانقول در ترکیب صحیح مضاف چنانچه گوئی ع سران دلی در بهار آمدند یعنی اشرافان اهل دل آمدند آنجا و اینجا هم یعنی سران اهل جرخ و اهل مدح ملائکه اند و سرانشان کروبیان اند

سلطان جرخ - آفتاب -

سنگلاخ - زمین سنگستان -

سونج - نام شهریست کذا فی شرفنامه -

سینج - بالکسر معروف -

باب الدال

فصل فی العربی

ساعد - ساق دست ای بازوی مردم و پر و بال مرغان و در اصطلاح سالکان عبارت از محض قدرت باشد -

سبد - بفتحتین موی بز یقال مالهٔ سبد و لا لبد لاذو شعر و لاذو وبر و قیل مالهٔ شئی کذا فی التاج و فی الصحاح السبد بالتشدید حلق الشعر کالاسباد و التسبید و بالکسر الذئب و الداهیة و هو سبد اسباد و داهیة فی الصوصیة و بالتحریک القلیل من الشعر و لا سبد و لا لبد محرکتان ای لا قلیل و لا کثیر

و کصرد العانة و ثوب سبد بالحوض لملاتیکدر و در فارسی بمعنی ظروف مستعمل ست یعنی چیزی که در آن غله و اسباب و قماش کنند -

سد - کوه کذا فی التاج و سد راه حجاب

سدو - بفتحتین و سداد بالفتح در گفتار راست شدن و حق شدن -

سدید - درست استوار و درست و راست

سرمد - همیشه -

سرو - نام زرهی ست -

سعد - یک صد بخش و نام مردی عاشق اسماء و سعد النجوم عشر سعد بلع و سعد مسعود و سعد منحسه و سعد ذابح و هذه الاربعة منازل من منازل القمر و سعد اشر و سعد الملک و سعد البهام و سعد الهمام و سعد الماخ و سعد مطر و هذه استه لیست من منازل القمر و کل منها کوکبان مبنیا فی المنظر بحو ذراع

سعاد - نام زن کعب -

سعید - نیکبخت

سواد - میانه دل و سیاهی و شخص مردم و غیر آن

سید - مهتر -

فصل فی الفارسی

سابو - رسنی که در بازیها بپای آویزند و نیز مهتر

ساده مرد - یعنی نادان -

سازمند - بازار موقوف یعنی ساخته -

سالخورد - بالام موقوف و دال معدوله یعنی کهنه و دیرینه -

سازندهٔ رود - نام سازیست مثل رباب -

سایهٔ خورشید - ای حمایت خورشید -

سپهرو - بضمتین و با دوم فارسی بمعنی سپهرین و در ادات و شرفنامه بمعنی گوشه نشین و قناعت و تحمل و فروتنی در راه سلوک -

سبق برد - یعنی فرو رفت -

سپند - دانهٔ سوختنی معروف و نام کوهیست و سر اندر زر -

سپهبد - بالکسر و الضم با دوم فارسی سر لشکر و سپهدار

سپید - ضد سیاه و نام دیوی که رستم بمازندران کشته و نیز نام دژی ست -

سپید مرو - بالکسر با دوم و سوم فارسی و چهارم موقوف و پنجم مفتوح نام درختی ست که بهندش سهجنه نامند -

ستاوند - بالکسر صفقه بلند -

ستو - بالضم ستایش و درود کذا فی فرفانگویا و نیز ماضی ستودن -

سجد - بفتحتین سرای سخت نازک کسی را که سر بمازند گویند سجیده شده و سجیده گویند روزی سجاید یعنی نیک سر میشود و بعضی بشین معجمه میگویند کذا فی فرفانگویا -

سرای جاوید - یعنی بهشت و آن جهان

سرای محمود - یعنی مقام محمود که خدای تعالی برای حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم وعده کرده است کقوله تعالی و لعبشک ربک مقاما محمودا -

سراد - بالفتح صواب ضد خطا -

سرآمد - یعنی بزرگ شد -

سر اندر رود - یعنی سر بکشید کذا فی الاصطلاح و در قنیه نوشته اپنهان شد از ترس و بیم و کنایه از سر در گریبان فرو بردن و متفکر و متحیر شدن یعنی سر در گریبان فرو برد و متحیر و متفکر فرو ماند -

سر برآورد - ای خروج کرد و باغی شد -

سر برکرد - باغی شد و سر بالای کرد -

سر برد - غمخوارگی و بایست کار و آنچه بدان روزگار گذرانند

سر بگریبان برد - ای فکر کرد -

سر تو دارد - یعنی خیال تو دارد و میل محبت و مزاحمت تو دارد

سرت سبز باد - یعنی عمرت دراز باد -

سرخ بید - بالضم با سوم موقوف و پنجم فارسی یکی از هفتده بید -

سرخ مرو - بالضم با سوم موقوف سبزی لعل و در زفانگویا نوشته گیاهی ست که برگش ببرگ بستان افروز ماند و ساق آن سرخ و خوش آیند بود

سرو - معروف و کاهل کذا فی القنیه

سرد باد - ای دم سرد و آه سرد کذا فی الاصطلاح و در قنیه است با سوم موقوف ای دم نومیدی اقول بمعنی میرد نیز آید -

سرد شد - با سوم موقوف در شرفنامه بمعنی مرد

سرند - بکسرین و قیل بالفتح همان سابو بمعنی سخت و نیز آن گیاه که همواره در آب روید و ببندی سوال گویند و نام فنی بهست از فنون کشتی گیران

و آن آنست که کشتی گیر پای خود را سپاهی نگیرد
بندکند و او را بیندازد و آنرا بعربی شغر نیه
خوانند و بمعنی ریسمانی باشد که یک سر آنرا حلقه
کنند و در زیر خاک پنهان سازند و سر دیگر را شخصی
گرفته در کمین بنشیند تا آدمی یا جانوری که پای
در ان میان نهد آن شخص سوی خود کشد و او را بگیرد
سرواد - بالفتح شعر و نظم -
سرود و سرودہ - سر بحذف الف همان
سرواد یعنی شعر و نظم بزبان عجم کذا فی القنیه -
سرند - مع النون ریسمان که در بازیها بیاویزند
سرید - بالفتح مع الیا خانهٔ غوک را گویند و آن
باشد سبز که در آبهای ایستاده بهم سرشته بی
جانی آویزند و بران نشسته در هوا آیند و رونده -
سری که از تو به پیچد - یعنی سری که مطیع تو نباشد
سغنبه او باشد - آنی تشنه او باشد کذا
فی الاصطلاح و در قنیه شاهین قوشست است
آزروی و شوق او باشد و شتاقال و والله اعلم بالصواب
سقد - بالضم نام ولایتی ست از ماوراء النهر و آن
قریب سمرقندست و گفته اند بنیاد اربعه السقد بالضم
سقرود - بالفتح همان سنگ خاره مذکور که بعربی قطا خوانند
سفید - بوزن و معنی سپیدست که نقیض سیاه
باشد و بعربی ابیض خوانند و کنایه از ظاهر نیز هم
هست چه هرگاه گویند سفید شد مراد از ان آن باشد
که ظاهر شد و نمایان گردید و سفید نشد ای پنهان شد
کذا فی الاصطلاح -

سمن زرد - نام گلیست که بوی لطیف دارد
سگ کف فاکرد - ای سگ اصحاب کهف
سکندر می خورد - چون آب کسی در شیراز
بسر آید گویند آبش سکندر می خورد -
سمرقند - بفتحتین نام شهریست در غایت شهرت
بنا کرده سکندر و در تاریخ طبری مرقوم ست که
در اصل سمرکند بود چه سمر نام پادشاهی ست بانی آن
و کند ترکان شهر و ده را نامند -
سمند - بفتحتین سمگون نیز آنچه بیند با بقدار اوست
و این لون در ستور مشهورست
سنجد - بکسر کم و سوم میوه ایست سبز مانند کنار
در غایت سردی تلون در رطوبت خشک گردانند
تبا زیش عناب خوانند -
سند - با الکسر همان خرا قتاده که از کویش بردارند
تبا زیش لقیط خوانند و نیز نام رودی ست مشهور
که در سرحد خراسان و هندوستان است
سنباده - بکسر اول و سوم موقوف کهنه ایست که بدان صیاقل
سنگ اندازد - ای بشکند -
سوسپند - با الضم با سوم موقوف شتر گیاه اقول
درین تصحیف شیرخه گیاه است چنانچه در فرهنگ فخری
نوشته است سوسپند با با فارسی شیرخه گیاه است
که هندش دودهی گویند -
سوسن آزاد - گلیست معروف که سپید و زرد باشد و دو زبان دارد
سه بعد - یعنی طول و عرض و عمق
سه رود - یعنی چنگ و رباب و بربط و نیز ستاره

ونامه سازاست که در روستا تارست -

سه فرزند و سه موالید - یعنی حیوانی و نباتی و جمادی یعنی کانی -

سیاوشاباد و سیاوش گرد - نام شهریست بتوران زمین آباد ان کرده سیاوش بن کیکاوس -

سیاه و سپید - یعنی روز و شب و روم و زنگ و خیر و شر کذا فی شرفنامه و در اصطلاح الشعرا بمعنی روزگار و کل خلائق -

سیر در لاورینه دارد - یعنی شادی و غم بهم دارد

سیلاب کند جائیکه سیلاب بریده باشد -

سیلاب شد - بار موقوف یعنی ناپدید شد و گریخت و لقمه آب گشت

باب الذال المعجمة
فصل فی العربی

سمید - نان سپید -

باب الراء
فصل فی العربی

ساحر - جادو و عالم نیز -

ساطور - کارد بزرگ گوشت بر -

سایر - باقی

ستر - بالکسر پرده و بالفتح پوشیدن چیزی

ستار - بالتشدید پرده دار و پرنده پوش و در لسان الشعرا میگوید ستار بوزن غفار زمینی که در و آب تنگ بود و کشتی را بگیرد -

سحر - بفتحتین بوزن کمر پیش صبح یعنی آخر شب و بکسر اول و سکون دوم جادوئی و کار بغایت نازک و باریک و بفتح اول و سکون دوم و نیز بضمتین شش آدمی و غیر آن -

سدر - بالکسر درخت کنار و سدره یک درخت که در ان مقام جبرئیل ست -

سحر - بالکسر اول و ذکر و نکاح و فرج زن و نکوترین جای در وادی و نیز گفته میشود سحر قوم هم ای افضلهم و نیز انچه دایه ببرد بهندسش سال گویند و خطی که بر کف دست و پیشانی باشد -

سریر - تخت کذا فی التاج و در لسان الشعرا مذکور ست سریر بوزن صفیر قوس الله که نادانان گمان رستم گویند و کافران قوس قزح خوانند و قزح نام دیو ست -

سطر - خط و فی التاج الصف من الشی کالکتاب و الشجر و غیره و الخط و الکتابة و یحرک فی الکل

سعر - بالکسر نرخ قال فی التاج الذی یقوم علیه الثمن

سعتر - بفتح کم و سوم گیاهیست مشهور که صوفیان هنگام ریاضات خورش و تاج ست السعتر پیش بوده گویند قیل السعتر نبت و السعتری الشاطر و الکریم

سعیر - آتش فروزان نام درکه چهارم دوزخ از جمله

سفر - بضم اول و ثانی و سکون را بمعنی سخول ست که خار پشت بزرگ باشد اقول این لغت سغر با غین معجمه بتصحیف خوانی شده است

سفر - معروف و سپیدی روز و بالکسر کتاب و نامه

سفیر - بیاغ ومردنیک ودانا ورسول و قال فی الصحاح السفیر ما سقط من ورق الشجر ورجل رسله الی السفر -

سقر - دوزخ ششم -

سکر - بالضم والتشدید بشکر ودر قنیه است سکر طبرزد مصنوع است وبسکون کامون مستی -

سمر - بفتحتین حدیث شب وشبی که دران قمر باشد ودر صراح بمعنی افسانه است -

سمسار - بالکسر بیاغ ودلال که در بازار کالا را قیمت کند وبفروشاند کذا فی القنیه ودر تاج السمسار استاد ومرد بزرگ ودانا بکارها ودر اجمال حسینی ست سمسار دلال -

سمور - معروف یعنی جنسے از پوستینها که کلاه ودیگر پوشش دوزند -

سنور - بالکسر والضم دست ورنجن ودر قنیه است نام شهری از ولایت بلغار وآن شهر سنوار نیز خوانند بالکسر مع التشدید گربه بالفتح والتشدید سلاح جنگ که از دوال بافند مانند زره وسپر وجمع السنور ایضا نیس کل قبیا جمع الذکر والانثی سور - سباره کذا فی التاج ودر ادات بمعنی عروسی ومهمانی ضیافت است ودر شرفنامه بمعنی شادی ودیوار حصار ست -

سیر - روان شدن ونیز دوال -

فصل فی الفارسی

سابقه سالار یعنی سرلشکر ومقدمه امیر کاروان

کذا فی شرفنامه وقتیل حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم سیاجو رگردن بند -

سگ ساز - گار ای ومانند ووافق ونیز بمعنی خداوند آید چنانچه لفظ گار با کاف فارسی هم بمعنی شکار وشکرمند میگویند وجانوریست که آن را شارک گویند وآواز او را از رباب چارتار وشبیه میکنند -

سماروار - بازار موقوف موافق مزاج کذا فی شرفنامه واقول این حاصل معنی ست نا معنی ترکیب مانند سازست -

سازور - بازار موقوف ساختگی ومعنی ترکیب خداوند سازست -

سماسر - بوزن لاغر کلک یعنی فی خامه ونیز ساسر بوزن داور همان ساج مذکور کذا فی لسان الشعرا والادات -

ساغر - پیاله وآوند شراب -

سالار - پیشرو قافله وسرلشکر وهمتر قوم وزرخانگیو یا بمعنی کهن نیز آمده است -

سایبان حضر - آسمان -

سایه پرور - آنکه همیشه در آسودگی بوده باشد ونیز بار رستمی ست که ناخورش کرده می خورند وآن دو نوع ست یکی باغبانان در کشتکاری می برند وآن بادکین ست ودوم در خانه ها می بویند واین لطیف ومفید ست هندش ترئی نامند

سایه قشور - ای سایه درخت -

سپار - بالضم بادوم فارسی یکی از آلات آهنی

بزرگی که زمین را بدان شیار کنند مهندسش
بهمان ماند و امر سپردن و فاعل آن و بالضم
و الکسر خرج انگور مال -

سپر - بالکسر بادوم فارسی معروف که آنرا
تبازی خربز گویند و نیز سه پر -

سپحه بلور - ستاره -

سپحه دار - بالضم ذاکر و مستعد -

سپکپر - باچهارم فارسی مفتوح تیز پر -

سپکتر - ای شتاب تر -

سپکسار - یعنی بقرار و شتابکار و نیز سبکسار
بمعنی سبک شونده و مجرد آید -

سپند یار - بالکسر بادوم فارسی و چهارم
موقوف نام سپهسالار گشتاسپ شاه ایران زمین که
بهمن شاه سپهر از بود و او را رویتین تن بود
آخر الامر بدست رستم کشته گشت -

سپه دار - بالضم و الکسر بادوم فارسی
خداوند لشکر و سرلشکر و آنچه اهلی ترکیب داده که
سپهسالار -

سپهر - بالکسر بادوم فارسی آسمان -

سپهر اثیر - بادوم فارسی کره آتش و قیل
فلک خورشید -

سپاه سالار - یعنی سرلشکر -

سپیدار - بالکسر بادوم و سوم فارسی نام
یکی ازان پنج درخت که بار ندارند -

سپیدپر سبادوم فارسی آنکه تبازیش بق خواهند
و در تاج اسامی معنی سپیدپر پشه نبشته است کذا
فی القنیه اما نسخه که نزد کاتب است دران معنی
بق پشه سپید نوشته است -

سپیدخا - بادوم و سوم فارسی و چهارم موقوف
نام دارویست که نسبت او در کوهها و مزارها
تبازیش شوکة البیضا خوانند کذا فی طب اکبر -

سپیدگا - بادوم و سوم و پنجم فارسی بفصل
چهارم موقوف یعنی صالح و نیکبخت و نیکوکار -

ستار - بالکسر نام سازی که سه تاره نیز گویند -

ستم پرور - ای پرورنده ستم یعنی ظالم -

ستمگار - باکاف فارسی یعنی ظالم -

ستور - بادو فارسی اسب و چارپای دیگر -

ستیر - بالکسر بایه فارسی شش و نیم درم سنگ
کذا فی الادات و در لسان الشعراست ستیر
بوزن کبیر سیر که بدان وزن کنند ازین معلوم
میشود که سیر مختصر ستیر است و کارکنان که جمع این
استاری آرند این هم دلیل برین است لیکن درین
شبهه است زیرا که تیر بایه تاری ست -

ستیزه گار - باکاف فارسی ستیهش کننده
تبازیش عنید گویند -

سخن بکر - یعنی سخنی که کسی نگفته باشد و پی
نبرده باشد خواجه نظامی فرماید سخن گفتن و
بکر جان سفتن ست + نه هر کس سزای سخن گفتن و
سخن بوی سخن بی لطافت -

سخن چین - زهر پرای سخن بی لطافت -

سخنی می پراگند هر تنکی و حادثه روزگار و نیز مراد از آفتاب

سدیر - بالفتح قصریست نزدیک خورنق که ابیات

سر - بالفتح معروف و نیز بمعنی خیال آید کذا فی شرفنامه و در قنیه مذکورست سر قوت گویند سر آن ندارد یعنی زور آن ندارد و بزرگان گویند سر گروه یعنی مهتر و بالضم کفشی که از ریسمان و پشم سازند و بمعنی میل و خواهش هم آمده و بمعنی بالا باشد که بعربی فوق خوانند چنانکه گویند بر سر دیوار یعنی بر بالای دیوار و بر سر کوه یعنی بر بالای کوه و بر سر راه یعنی بر بالای راه -

سر ا سر - ای از اول تا آخر و از زمین بر تا آن سر دو شرق و مغرب -

سرای سرور - یعنی بهشت

سربار - یعنی زیادتی بار که بالاستر رکاب و خورجین

سربسر - ای از یک سر تا سر دوم و نیز بمعنی بالا

سرخر - بفتح اول و کسر ثانی معروفست بعربی اس الحمار میگویند و کنایه از مردم بیحیا -

سرخ سوار - کنایه از جگر -

سرخ شبان یا **پهودار** - نام حضرت موسی علیه السلام

سرخوار - ولی و نبی شاعر و صاحب سر -

سرخ سر - با خار موقوف بندیست مانند کنجشک خانگی آنرا بزرگ نیز گویند بتازیش حمره خوانند -

سرخویش گیر - یعنی خیال خویش گیر

سردار - بالفتح پادشاه و خداوند و سرغنه -

سردور - سرگردان جاسوسانی که احوال امرا بپادشاهان نویسند و در فانگلو بایست سردور مهتر

سرو سیر - با دال موقوف و با یای فارسی یعنی که خاصیت سرد دارد و کذا فی القنیه -

سرشک شور - یعنی اشک غم زدگان

سرشیر - بالفتح یعنی کفک شیر که بوقت دوشیدن بالا آید و در شهرهای هندش ملائی نامند

سرشمار - آنکه حاکم شمار رعایا کند و از هر یک چیزی ستاند یا آنکه شمار اهل صلاح و تقوی نماید و بایشان احسانی نماید -

سرعشر - بالفتح یعنی کلک که در مصاحف بر سر هر ده آیت نقش کنند و در اصطلاح اهل ملک الا چنانچه در هند پنج آیت مصطلح ست کذا فی المؤید و در قنیه است بدانکه درین ترکیب لفظ سر زاید یا اصلی ستانند و راء عشر ست یکی آنکه لفظ سر عشر اول آیت ده مراد ست دوم از قبیل ذکر محل و اراده حال ست ازین رو که سر عشر ذکر کنند و ده آیه مراد میدارد و این مثل خرمای لمیزاب ست سوم آنکه لفظ سر مهمله و معجمه ست هیچ معنی ندارد بلکه از سر عشر همان عطر مطلب ست لفظ سر هم لفظها اقول در تقریر سوم نظرست زیرا که سر عشر محل عشره نیست بلکه از قبیل ذکر جزو و اراده کلی چنانچه میگویند سر فلان سلامت می باید یعنی ذات فلان اما در بیت خاقانی معنی اول ست بلکه جان معنی متعین ست تامل تعرف حانیکه معنی حقیقی تواند و بایل بمجاز نبا شد و بدانکه در دیباچه که در مصاحف عین میکنند و آنرا رکوع

میگویند آن همین علامت عشرات ست در اصل
لیکن این زمان خبط شده است و آنکه می گویند
رکوع وضع امام شافعی ست و امام شافعی را در آن
یاد نبود ابعد و مقدار یکان سپاره روز مطالعه کردے
و شب در تراویح میخواندی آنجا که او رکوع میکرد
علامت آن همین کرده اند و آنجا که تراویح مرتب
کردی علامت سیپاره کرده الجزء الاول
و الجزء الثانی نبشته اند این غلط ست چه اگر
علامت رکوع می بودی بایستی که سیپاره
بیست رکوع می بودی و همچنین نیست بلکه همین
علامت عشرات ست و این سیپاره از آن نیست بلکه
وقتیکه مصحف را جمع کردند نبی جزء و مرتب شد
متاخران در هر جزوی علامت کردند و بشنگرف
نوشتند اما در مصاحف که بالاست بشنگرف
نمی نویسند بعین الجزء الاول و الجزء الثانی در
گرانه می نویسند و اگر این سیپاره از خواندنی
امام شافعی میشدی در هر سیپاره التراویح الاول
و التراویح الثانی می نشستی و چهار رکعت هم سیپاره ربما بودی از این
نمیشدی زیرا چه مستحب این ست که قراءة تمام
بر سوره کنند با وجود سوره مجرد چرا استجاز رسوے
ربما بود کرد و اینهم نیست که هر سیپاره برابر ست

سرقانی بکار آب در - ای در شراجز ردن -

سکندر - همان اسکندر -

سکنگبور - بالفتح باهر دو کاف فارسی انگبردشتے
که هندش لسوڑه و بجوار نامند و بعضے گویند که
گیاهیست که بتازی عنب الثعلب خوانندش و
بعضے لسیڑه گویند کذا فی زفانگویا -

سکوفه بهار - ای پیشانی نو بهار و شگوفه

سلحدار - بالکسر مختصر سلاح دار -

سلحشور - بالکسر با واو فارسی مستعد و ساخته
و سلحدست نیز پایه سلاح و مست -

سلطان دهر - خدای تعالی -

سلطان سپهر - آفتاب -

سلغر - نام پدر سلجوق شاه که بادشاه شیراز بود

سماکار - سبوکش خماران و کبنی گران -

سم اه پیر - ای سم اسپ -

سمر - بالفتح با نافی گشاده مفتوح ماده نهار -

سمنار - بالکسر نام حکیمے که بنای قصر فورق بود
بتازیش سنمار گویند -

سمنبر - آنکه کنارش چون گل سمن بود -

سمندر - بوزن قلندر و سمندور بوزن سلحشور
و سمند بالفتح دال و کسر آن موشی ست که در آتش
پیدا آید و آتش آنرا نسوزد و چون از آتش بیرون
آید بمیرد و از پوست آن رومال میسازند و چون
یکچند شود در آتش اندازند تا ریم بسوزد و بهرنگ
اصل باز گردد و قیل مرغیست -

سنا - بالفتح آن آب که کشتی دران نرود و
رود آبی که تنگ بود و کشتی را بگیرد -

سنبل تر - یعنی زلف شاهدان و خط نو دمیده

سنبل تابدار - ای زلف خوبان و پیچش آن -

سنبلهٔ زر - انگشت دان

سنجار - بالفتح نام قلعهٔ سنجر شاه و نبز نام کوهی است بجدود موصل -

سنجر - بفتح یکم و سوم نام بادشاه خراسان که وارث ملک شاه بود -

سنقر - بضم یکم و سوم پنده ایست درنده که بدان شکار کنند -

سنگ خوار - باکاف فارسی موقوف و واو معدله جنسی از جانور پرنده بتازیش قطاة خوانند و خورند

سنگسار - باکاف موقوف یعنی بسنگ زدن اهل قصاص را که بتازیش رجم خوانند -

سنگ مرمر - باسوم فارسی و باضافت آنکه بهندش کهرپا مانند زبرجد سپید بود و قیام و سنگ

سنگور - بالفتح باکاف فارسی بادریسه دوک و نیز نام مرغیست -

سوار - بوزن خمار معروف یعنی راکب -

سوسمار - بالضم باسوم موقوف جانوری آبی و در خشکی نیز بود بتازیش گوه باداء فارسی مانند

سوفار - بالضم و الفتح -

سوگوار - باواو فارسی و سوم موقوف فارسی یعنی ماتم زده و غمگین -

سهر - بکسر اول و سکون ثانی گاو را میگویند

سه گوهر - حیوانی و نباتی و جمادی -

سیور - بایاء فارسی قصبه ایست بتابان کذا فی القنیه منقول از لسان الشعرا و قتیل

سیور بایاء فارسی قصبه ایست بلخ بهار مشهورست -

سیر - بایاء فارسی صندگر سنده و نیز وزنی است معین و آن شش و نیم درم سنگ ست در زمین بالاست و در بلاد ما هفتاد و دو درم سنگ ست و نام شهریست کذا فی زفانگویا و بایاء تازی گیاهی ست که بوی زشت دارد بتازیش ثوم

سیسنبر - بکسر یکم و فتح دوم گیاهی ست مانند پودنه دافع زهر کژدم بوی خوش دارد و نیز گلی که بگوش مانند معنی اخیر او ز فانگویاست

سیمغور - بالفتح جامه ایست سیاه ابریشمی -

سیمرغ آتشین پر - آفتاب -

سیم کاو رس وار - ستارگان ماهتاب

سیه سار - جانوریست در آب که نهنگ گوید پیش کذا فی زفانگویا -

سیه کار - باکاف فارسی بدکردار و فاسق

باب الزاء من التازی

فصل فی العربی

سلغز - بالفتح دشمنی که دشمنی سخت نماید

سنیر - بالکسر نام دهی ست بملک فارس احمد بن عمر بن عبد الکریم السنیری المقرئ و علی بن المعلی المحدث از انجاست -

فصل فی الفارسی

ساز - تشکل مانند و نفع و استعداد و آنچه میسازند مثل بابی بربط و چغانه و امثال آن کذا فی شرفنامه و نیز امر ساختن -

ساز نوروز - نام بخشے ست -

سبرز - بضمتین با دوم فارسی آن پارچه گوشت در معدہ ماوہ سود است مر عجال ہندی نامند

سبز و سبز - نام نوائی ست و بخشے -

سبک خیز - ای شتاب خیز -

ستیز - با کسر اول فارسی سر تیز و نیز تیز - بمعنی ستیزش و امر ستیهیدن و بمعنی ستیزه سجده

سر افراز - یعنی گردن شکن کذا فی الملتقط اما معنی ترکیب سر بلند ست و نیز متکبر و گردنکش

سر انداز - مندیل کہ بالای معجر پوشند و زردوزی ہم باشد کذا فی الملتقط و نیز مقنعه

سر و پا کی را گویند کہ زنان بر سر اندازند و کسیکه سر خود را از مستی و سخوت بہر جانب حرکت دہد و مزاحمان خود را ہمان بر اورد و نیز مرد جلد و چابک و امر سر انداختن و فاعل آن -

سرتیز - بالفتح مژه و خارستان و نیزه را گویند و مرد تند و تیز و تیز مغز -

سر سبز - یعنی جوان کذا فی الملتقط شرفناح و در ہندی کنایه از اہل دولت و پادشاہی ست

سر و ناز - یعنی آن سرو کہ شاخہایش متمایل شده باشند کذا فی الملتقط لیکن از شیخ محمد خضری سماعت کہ سر و ناز آن سرو را گویند کہ نو بر بود و چون پخته شود صنوبر گویند -

سر بر سیر افراز - آن حصار کہ رو بخشت و بام کنگره دار ست -

سبز باز - زن شوخ کہ آلت چرمی بخود در بندد و با زن دیگر بطریق مردان مجامعت کند اہل ہند پیتی گویند و عوام الناس ہند بغلط چپر باز خوانند

سگان آز - یعنی حریصان -

ساکز - نام دیہی ست کہ نیشکر خوب آنجا باشد

سکیز - با یاء فارسی بر جہنده -

سنز - بضم یکم و کسر دوم سیاه دانه -

سنگ انداز - یعنی شراب خوار متواتر دبی ناغه و شرابی کہ در آخرین ہفته ماه شعبان بنوشند و امر سنگ انداختن -

سوز - با واو فارسی سوزش و سوزنده و امر سوختن و بمعنی درد و مہر نیز آید -

سیز - با کسر و تحتیل با یاء فارسی تیزای ضد کند

سیه مغز - سودائی -

فصل فی الترکی

سوز - بمعنی سخن -

سیز - بکسر تین پی -

باب السین فصل فی العربی

سادس - ششم -

سانس - نگاہبان و در تاج بمعنی سور باشد -

سدس - بالضم شش یک -

سندس - دیبای تنک -

سوس - بالضم اصل و طبیعت و بیوچه یعنی چوب بادام خوار و نیز گیاه خشک مثل سیت خشک و در شرفنامه بمعنی درختی ست و در زفانگویا بمعنی

یعنی سوسمار و گیاهی که بهندوی ملیحی و ملهی گویند

سید الناس - ای حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم

فصل فی الفارسی

سالپوش - بوزن سالوس بمعنی گذافی

سالوس نام بانگ و دروغ و فریب و فریبنده و حرب زبان

سالار هفت خروار کوس - آفتاب گذافی الیقینیه

ساویس - آن پنبه آگنده که هنگام جنگ از ان سلاح سازند و نیز انچه در پنبه بهند گذافی الاداته

سیاس - بدین قیاس منت و در استعمال بضم شین می آید گذافی لسان الشعراء و در شرفنامه بمعنی شکر و حمد نیز ست -

سبز خنگ منحوس - زمانه -

سپس - بالکسر با دوم فارسی پس و پستر

سبوس - بالفتح با و او فارسی پوست غله که هنگام سختین و کوفتن بدر آید عرب آنرا نخاله گویند

سدکمیس - بالفتح و با یاء فارسی آن کمان شکلی که در ایام برشگال در آسمان پدید آید -

سرباب - بالفتح و با بسوم فارسی گرز که بدان جنگ کنند و قیل با شین قرشت -

سرخس - بفتحتین نام شهری در خراسان

سریس - مرد عنین که از وی بازان جماع نشود و نزی که با وی را آلبستن نتواند کرد -

سقلیس - نام شهری آبادان که وی وی والقرنین

سندروس - بضم یکم و چارم همان اصل السوس گذافی طب حقائق الاشیاء و قیل سندروس با ضم و با سوم موقوف چوبی که از ان روغن کمان کشند و نیز بمعنی سرخ استعمال کنند و قیل صمغ ست که روغن از وی کشند گذافی شرفنامه و در طب حقائق الاشیار مذکور ست که سندروس بدو نوع ست یکی آنکه چون پیش آتش داشته شود جرم او گداخته گردد و نوع دوم انست که پیش آتش گداخته نشود این نوع بدبا شد گذا فی الیقینیه اما در لغت اهل السوس گفته است و

سوسیس - بالفتح تا آگاهی که تبازیش غفلت خوانند

سیمبوس - اسبغول و در زفانامه یاسیموس مذکور ست چنانچه گذشت

باب الشین

فصل فی الفارسی

ساعات روز و شب ورش - ای بیست و چار تا در جنگ گذافی الاصطلاح

سالکان عرش - اهل سلوک

سایه پوش - یعنی سایه ابن

سپرش - با دوم فارسی دامنی -

سبز فرش - بازاء موقوف فلک و نیز سبزه زار

سپیش - بفتحتین و با دوم فارسی معروف و آن دو نوع ست سیاه و سپید و در نسخه صراح که بخط خراسان ست بفتح سین مرقوم ست -

سپه کش - بالکسر با دوم فارسی یعنی سرلشکر و لشکر کش -

ستایش - بالکسر دعای نیک و ستودن و آفرین
سرپایش - بالفتح با سوم فارسی یکی از اسلحه
سرگران یعنی کرزه گران
سرخش - یعنی حصه و نصیب -
سرخوش - بالفتح با واو فارسی شوربای که در اول جوش کشند و آنرا سرویک هم نامند -
سرورفترآفرینش یعنی حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم -
سرزنش - ملامت عتاب و سرزنش کذا فی فرهنگ جهانگیری و فرهنگ رشیدی و فرهنگ سروری و فرهنگ انجمن آرا و فرهنگ مؤید الفضلا و فرهنگ مجمع الفرس و فرهنگ مشوف

وبمعنی با گوسپند هم آمده است -
سماط - بالکسر گرده و بالفتح آسی که بپشت کسی بطریق بار گیرند مشک ند کذا فی القنیه -

فصل فی الفارسی

سیاط - بالفتح نام شهر بروی لغت در زبان پارسیان باشین منقطه نیز هست -
سمر وخیط - یعنی مطیع و منقاد و فرمانبردار -
سقر - نام جهنمی که در صد و القرنین از بهر ین نکالهای روزگار بود -
سقراط - بیان - تقریرات شکر -
سقلاط - مشاطه -

باب العین
فصل فی العربی

سمایع - بفتحتین -
سمع - بضمتین سماع جمع آن -
سمع - بالفتح قرن و نیز کلام مقفی -
سمع وسماع - بضمتین و سماع سرود و نیز گویند -
سمیع - شنوا -
سنع - خوب و زیبا و نیز بمعنی خوبصورت -

باب الفین
فصل فی العربی

سمایع - فراخ و تمام نرم و فراخ و ماهی خود -
سمالغ - گوسپند -
سمالغ - گوساله -

فصل فی الفارسی

سبنزاغ - بالضم موقوف که نقطه ست و نیز سپرغم بضم یکم و فتح دوم فارسی و زای غانوی یا بضم سین [illegible] خوشه های انگور -
سمناغ - گره و آب شیشه نوازه نازین کرده یعنی مطلق آب شیشه آید و شیشه آن شیشه آورد و نیز آن مردان را نیز گویند کذا فی الادات -
سنبیغ - بای فارسی چیزیست شبیه بدیبا و پرنیان ستوان هست بقدر فیل سمان کذا فی الادات و در شرفنامه هست نیز سیصد تنگ و در قنیه بمعنی پوشش نوشته منع - بالفتح پوشش گنبد معروف کذا فی شرفنامه و در ادات هست پوشش گنبد که عرب آنرا زنج گویند و سقف بی تیر و گزاره پوان گنبد و سرگاه و قبیل یکسر یکم و فتح دوم کذا فی الادات -
سماروغ - بالضم و الفتح با واو فارسی چیزی است که تخم ندارد و از بیخ گیاه و عفن و پدید آید بپارسی بوم نشک مردمان آنرا می خورند عامه چتر مار گویند و گروهی کمهوه نیز خوانند بتشدید میم و عرب آنرا ابنات الارض خوانند -
سمغر - فوق و ماغ - یعنی سمغل و ماغ یکی محل و مکان و دوم محل خیال سوم محل حفظ کذا از بهر دوم فرهنگ سیمرغ - بالکسر جانوریست معروف که بتازی عنقا خوانند و مقامش کوه قاف ست و وجه تسمیه سیمرغ آنست که هر لون که در هر مرغی از انواع مرغان پیدا شود در بال او موجود ست و از و تغیر همین اسم معلوم میشود پس اسمی با مسمی ست بعضی گویند

که اعیان شابه او ست وجود خارجی ندارد وجود تصوریست نامبرده در عالم واگر کسے را خیال تحقیق سیمرغ باشد منطق الطیر بخواند۔

فصل فی التر کی

سارغ - زرد۔
سانغ - هوشیار۔
سبنغ - بوریا۔
سرنغ - اسپ زرد۔
سنغ - سواد۔
سینغ - بهاے۔

باب الفاء

فصل فی العربی

ساف - شاخ شاخ پیدا شدن بر گردن۔
سالف - خداوند شمشیر۔
سفساف - کلام رذی۔
سقف - آسمان خانه۔
سلیف - گذشتگان و رذیل۔

فصل فی الفارسی

سرف - بضمتین و فیل بالضم و دگمه که از سرفه بود کذا فی شرفنامه و ادات بعضی خانه کلوست و لفق ست و سرفه بخاف با۔

سرشف - بروزن حقیقت مذاییست خرد مانند زردال که ازان روغن تلخ میکشند و آن لعل زرد بود رندان اهل هند سرسون گویند و لعل تورنی نامند۔

سقف - بضمتین حاکم ترسایان و مهتر ایشان و زاهد نجیر پوش و بیشه ا۔
سیشف - بکسر یکم و فتح سوم معجمه چوبیست محکم و درخت ابنوس بزرگ میشود هندش سیسو نامند۔

باب القاف

فصل فی العربی

ساق - یعنی بالائی شتا لنگ و تذرو خت و کبوتر۔
سبق - انچه درمیان کنند بدان در چیزے گرو بندند چون اسپ تاختن و تیر انداختن و نیز انچه پیش استاد درس خوانند۔
سباق - لکهر بندیا و بندباز و بالفتح باهی شکیبی و در الصحاح السرق شقق الحریر الابیض او الحریر عامة بالمشرق الناقص لضعیف الخلق و المستمع مختفیا۔
سرق - تعریب بک و تاج ست نوعی از شورگیا۔
ساوق - معروف یعنی طبیعت کذا فی التاج و تقدیر است نام شهریست از مین سلطنیه یا شوب مان الف۔
سابق - بالفتح پلک۔
ساق - بالفتحتین بیخ مرجموا کذا فی التاج و تقدیر است و خت و میوا۔
ساق - بضمتین و الضم و فتح کذا فی التاج و در شرفنامه نوشته ساق بالضم میوه ایست [illegible] که ازان اش پزند بغایت لطیف ست۔
سندق - معروف کذا فی التاج و تقدیر است سندق سده و آن دارچینست معروف مرغلان

فصل فی الفارسی

سالش بمعنی مرتع - یعنی مریخ -

سلجق و سلجوق - نام پادشاهی که آن را سلجوقیان گویند -

سنجق و سنجوق - کلاهها بالضم وقیل بالفتح کمربند و بالضم علم و درآمن قبا و پرعلم و سلحشوری آن علم و بضم کیم و فتح سوم نیز آمده است -

فصل فی الترکی

سیچق - تیرب زنبور -

سرمق - سیر -

سفراق - بالفتح کاسه و رزفانگ و یا بمعنی کاسه شراب مرقوم ست -

سفیرجق - یار -

سقشق - شمال

سفاق - بیشن -

سفاق - شکال -

سفرق - همان سفراق -

سقی - آبرو -

سقق - پس -

باب الکاف الفارسی

فصل فی العزق

سالوس بصیغه مبالغه است بمعنی رجل کثیر السلوس چنانچه فاروق که لقب امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه ست بدینکه او فارق بود میان حق و باطل بروجه مبالغه فاروق خوانند و در اوات یعنی راه رست چنانچه در فصل فارسی می آید شاید فارسیان این معنی استعمال کرده اند و بمعنزه کلاه حضرت شیخ سعدی درست می آید جائیکه گفته است خ گر سالوس این مرم سعرت -

سک - بالفتح میخ آهنی و نیز چک که می نویسند و بالضم داروی گاه و از مشک و رانگ و خوشبوهای مصنوع ترکیب نهند و بندش سدارس گویند کذا فی القنیه و در تاج مذکور ست رانگ چیزی سیاه ست اورا با مشک بیامیزند و ازان سک سازند و آن نوعی از عطرست -

سکاک - بالفتح و التشدید سوراخ کردن و چاه تنگ و دار و میت خوشبوی -

سکک - صدر هوا -

سلک - بالکسر رشته سوزن و ازان مروارید بسیازند

سلوک - براه رفتن و این در عرف رفتن و در راه طریقیت ست -

سمک - آسمان خانه و ماهی کذا فی التاج و در اوات و شرفنامه بمعنی رضائی و نوعی بهترست

سماک - بالکسر نزلی ست از منازل قمر و سماکان بالکسر دو ستاره اند یکی اعزل و دوم رامح چنانکه عرش السماک چهار ستاره ست -

سواک - بالکسر مسواک و نیز رست رفتن چاربدا از اداری کذا فی التاج -

فصل فی الفارسی

سازخک - بوزن باریک بازار موقوف پشه

ساکنان خاک - ای مخلوقات روی زمین
سالوک راهزن که تبازیش قطاع الطریق گویند کذا فی الادات و همان سالوک یعنی دزد
سایه خزک - با خاء و زا معجمه رستنی ست دراز که بمواز نک گزنا باشد با خطهای سپید بریده میخورند هندش جچپیڈہ گویند -
سمارو ک - بالفتح کبوتر و در لسان الشعرا بروزن سمارو ع با یا رفارسی مصحح ست -
سبزک - مصغر سبز جانوریست پرنده -
سبز پوشان فلک - با سوم موقوف و چهارم و پنجم فارسی فرشتگان -
سبز کالک - بضم کاف الفی الاسدی -
سبز گوشک - با سین موقوف آسمان
سپرک - بکسر یکم و با دوم فارسی نگی ست که رنگ زنان جامه سبز بدان زنند و بتازیش ورس خوانند این لغتی ست در اسپرک و نیز مصغر سپر بهر دو معنی -
سبک - ضد گران و مجرم و بمقدار شتاب که غرب آنرا عجول گویند -
سپتاک سپتپاک - کلاهما بالکسر با دوم و سوم فارسی سپیده کذا فی شرفنامه و در لسان الشعراست سپیدهٔ سرخی که زنان بر روی مالند و نقاشان و مصوران هم بکار برند و مخفف تپیدک هم هست و آن بوته ست که بعربی کرته ایضا خوانند
ستاک - بالفتح شاخ نو که از زرعت و ریاحین بهمه و سبک و نازک بود -
سترک - بضمتین خشمناک و در شت سیتهند و قومی و قبیل بزرگ جثه و باکاف فارسی محقق ست
سترنک - پوتست سخت لعل کذا فی شرفنامه الادات
سچیک - بفتح یکم و ضم دوم و فتح دوم فارسی و قیل بضمتین و بضم یکم و فتح دوم نیز خوانده اند جهندگی سینه هندش بچکی نامند و نیز آن شیر که بر دوغ دوشند ش
سرای خاک - دنیا -
سرانچه خاک - مثله درین آچه بجذف یا نیز آمده است
سرشک - بکسر تن قطره باران و قطره آب که از جاهای تر بشال آن جهد و آب چشم و پاره آتش که جهد و درخت آزاد و نیز گلوله ست که گوچک سپید بود و بسرخی می زند -
سرک - بالکسر سپیده و سرخی و بالضم علیق ست از دو میدگی که بر روی مانند کوه کان پدید آید و بتازیش حضبه خوانند و اهل هند بوده را مند یعنی سیل
سرپک - بالفتح نام بازی ست که بچگان بر یکدیگر سوار میشوند کذا فی زفانگویا -
سرمک - بوزن نغزک نوعی از شوره گیاه و بتازیش سرمق خوانند کذا فی القنیه -
سرونک - با یکم و سوم و چهارم مفتوح و سرنک بفتح یکم و ضم دوم و سکون سوم و با و فارسی شورش
سرمونک - مثله کذا فی الادات -
سطلک - مصغر ستل و در فرهنگ علمی ست که سطل آوندی ست برنجینه دران آبجی پیمایند آن

نام طعامی ست و در تاج ست سطل داشت خرد با گوشه

سفرخشک سفرخشک رنگ - شاشم موقوف کنایه از سفر فی منفعت -

سک - بالکسر سرکه و بار کب از بین ست کذا فی شرفنامه

سکسک - آبکی راه نداشته باشد ضد اهوار کذا فیها

سلک - باکاف فارسی مصغر سنگ گیاهی ست که مندش چنجر و خوانند -

سلطان فلک - آفتاب و ماهتاب -

سلکک - مضد سلک دوان قلیل آهن قرشت و در لسان الشعرا با کاف فارسی صحیح نیست

سماروک - بالفتح و با واو فارسی کبوتر -

سنبلهٔ فلک - برج میزان کذا فی التنقیح و در مصطلح الشعرا برج سنبله است و هو الصحیح -

سنگخوارک - با سوم موقوف فارسی و چهارم معدوله همان سنگخواره -

سنگرنگ - بوزن و رو رنگ با دو سین و دو کاف اهل هند آنرا پهرکی خوانند -

سنگوک - مثله کذا فی الادات -

سنگک - مصغر سنگ و ژاله و نام علفه که هندش کلاوه خوانند -

سوسک - بالضم نام مرغکی ست خرد تر از گنجشک که تبارش تیهوج خوانند -

سوکک - بالضم زردی کشت -

سونانک - بالضم نقش بینی و در لسان الشعرا با واو فارسی مصحح ست -

سکوهک - با واو فارسی نام گیاهی ست که هندگو کهرو نامند -

سیامک - نام پسر کیومرث که در حیات پدر مرد و نام پهلوان تورانی که در جنگ دوازده رخ بدست گودرز به مبارز ایرانی کشته شد -

سیخک - سیخهای خرد می تراشند و گوشت را بدو سیخ کرده بر ما مخصوص بریان می سازند بغایت لذیذ میشود کذا فی شرفنامه -

سیسنک - بوزن سلک کرم گندم خوار که هندش گهن نامند و نام غله ایست که آنرا هندی نامند و اهل هند کلاه و بتوره گویند و در بعضی نسخه سینک نیز آمده است کذا فی الادات و در شرفنامه بمعنی نخستین ست سیلک مثله بهر دو معنی کذا فی شرفنامه و قیل سیلک بوزن نیلک کرم گندم خوار کذا فی لسان الشعرا و الادات -

سیک - بوزن خیک زردی کشت -

سیگون خنگ - با میم موقوف و چهارم و هشتم فارسی ماه و معنی ترکیبیان نقره فام -

فصل فی الترکی

سوک - بود -

سرجک - بالضم افسانه -

سکدک - بول -

سیوک - استخوان -

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

ساختہ رنگ - ای موافق -
سازخنک - بوزن بارک پشہ -
سایۂ این دو رنگ - ای حمایت این دو نام -
سایہ برگ - نام گیاہی ست کہ چون شتر بخورد ش خواب آرد و از برگ و بیخ وی آبے بیرون آید و در آفتاب نہند منعقد شود و آنرا سیر مرغ نیز گویند -
سترگ - ہمان سترک کہ در باب سابق گذشت
سترنگ - بفتح یکم و سوم گیاہی ست بحدود چین کہ بصورت مردم بر آید ہر کہ آنرا بکند بمیرد و در بعضے نسخ طب دیدہ شدہ است کہ ہندش لکھنا نامند فاما گیاہ لکھنا را این خاصیت نیست کہ کنندہ آن بمیرد لیکن سنجد او در اصورت او شباہت ست و آن دو نوع میشود یکے نر و دوم مونث اگر نر را با شیر گاؤ کہ بچہ نر زندہ داشتہ باشد عورت را بعد پاک شدن از حیض بخوردن دہند بکرم اللہ تعالی پسر زندہ زاید -
سیتیل برگ نام رستنی ست کہ تبازیش بقلہ یمانیہ و ہندش چولائی نامند کذا فی التقنیہ
سہ رنگ - با چارم فارسی دنیا -
سرآہنگ و سرہنگ - کلاہہا بالفتح پیشرو لشکر
سرو یک - یعنی شوربائی کہ در اول جوش کشند و آنرا سر جوش نیز گویند -
سنگ - معروف کہ تبازیش حجر خوانند و گرانی و فروقیمت و قدر -
سوگ - باد او غارسی معروف و بیزی بمعنی مژہ موی آمدہ و تیزی خار و سخنین داشتن جامہ یعنی رنگین داشتن کذا فی التقنیہ و در شرفنامہ بمعنی مصیبت و ماتم و تعزیت و ترک اسباب جمیل پس از مرگ عزیزان

باب اللام
فصل فی العربی

ساحل - لب دریا -
سال - بتشدید لام آب روشن -
سافل - چیزی پست ضد عالی -
سبل - بفتحتین علتی ست چشم را کہ موی فرو ریزد بلکہ بر آید چشم را کہ موی فرو آورد پلک آید مکحل چشم بدرد آید
سبیل - راہ -
سجل - کتاب و قیل صحیفہ کہ در ان کتاب بود و قیل ہر کتاب العہد و قیل ہو الکتاب کذا فی التاج و در شرفنامہ بمعنی حکمنامہ و پیادہ حاکم -
سجنجل - بالفتح آئینہ رومی و زعفرانی -
سجیل - بالکسر سنگ چون گل کذا فی التاج و در شرفنامہ ہست تعریب سنگ گل و قیل در اصل سجین بود بعد نون را بلام بدل کردند -
سراویل - شلوار -
سطل - بالفتح طشت خرد با گوشہ کذا فی التاج و در شرفنامہ ست کہ آوندیست بر شبیہ کہ در ان اجی پزند
سلاسل - جمع سلسلہ یعنی زنجیرہا -
سلسال - آب آسان گوار -
سلسبیل شلہ و در شرفنامہ ست کہ چشمہ ایست در بہشت

سنبل - خوشۂ آں حیوان مشک ہمین ست و در فردوسی سنبل ریحان آگویند و اہل ہند باکچھر نامند -

سہل - آسان و زمین نرم و مرد نیک خوی و خواجہ سہل تستری نام فیلسوفی ست و در قتنیہ آمدہ سہل یمن گفتہ است نیز نام وزیر مامون بادشاہ کہ پدر او فضل بن یحیی بن خالد بن برمک بود

سہیل - ستارہ ایست روشن کہ در جانب جنوب برآید و اہل یمن بہ بینند آنرا در تیرماہ پدید شود در اول شب طلوع چہ مہا بالای بام دیوار می اندازند از تابش آن بوی و رنگ گیرد آنرا بلغاء گویند و اول طلوع چہ مہا بالای بام اندازند آن زمانست کہ آفتاب بہ برج اسد پانزدہ درجہ گذرد و نیز نام مردے ست معروف -

سمیطل - بالفتح ہمان سطل مذکور -

فصل فی الفارسی

سادہ دل - یعنی سلیم القلب و ضعیف العقل و نادان و گول و احمق -

سپال - بالکسر سبلت یعنی موی لب -

سپل - بفتحتین با دوم فارسی سم شتر و امثال آن کذا فی القنیہ -

سحر حلال - بیان فصاحت -

سراچہ گل - با جیم فارسی و نیز کاف بکسور عرش کذا فی القنیہ اقول سراچہ گل زیباست یعنی سرای خرد از آن گل و با کاف فارسی مضموم عبارت از دور گل ست و نیز عرش را گویند با عتبار نزہت و لطافت و با کاف فارسی بمعنی فرش ست و ہمل ترکیب چہ عقل کل ست بعد و عقل را حذف کردند التقا بگل کہ جزو ترکیب ست بسبب شہرت -

سراندیل - بالفتح نام شہریست بزرگ بر آب دریا کہ آنجا گویند قبر آدم علیہ السلام ست و آنرا سراندیپ نیز گویند -

سرپل نام مقامی ست -

سرخیل - صاحب خیل خانہ و سرگروہ و سرلشکر و درین لغت فک اضافت ست چہ سرخیل می باید و درین نمط اکثر می آید -

سفال - بالضم گل ناپختہ و پز کالہ و آوند گلے و استخوان جوز یعنی خشہ و پستہ و فندق و مانند آن

سقای سنبل - کنایت از ابرست -

سکل - بالفتح با سوم فارسی چیزیست کہ بچگان ریسمان ہمچو گوی میسازند برای بازی کردن ہندش گینند نامند و سکل سکل بفتحتین ہما سکک کہ گذشت یعنی چٹچرہ کذا فی الادات و القنیہ

سگال - بالکسر با کاف فارسی اندیشندہ و گویندہ و بمعنی امر آن نیز آید -

سکول - ہمان سکجلک در شرفنامہ و ادات بمعنی تخت دل و بد دل و بد مرد ست و بمعنے ظاہر نیز آید -

سل - بالکسر علتی ست کہ مرد م ضعیف و نزار گرداند و نیز یکی از اسلحۂ ہندوان کہ آنرا سیلیہ

خوانند وژوپین همین ست -

سمن لعل - نام گلی ست بوی ندارد -

سندل - بروزن صندل کفش -

سنگدل - بالکاف فارسی سخت دل -

سنگ زدر قندیل - بالکاف فارسی موقوف ای تاریک وبگدر کرد -

سونچل - بفتح یکم وچهارم که سوم ست بمعنی ازنمک ست کذا فی طب حقائق الاشیاء

سیاه دل - بابای موقوف ای جاهل و بی ایمان وسخت دل ونامهربان -

سیماب دل - بابای موقوف آنکه دل اورا قراری نباشد وگریزپای وغزول -

سیخول - بادا و فارسی حابنویسیت خنده یعنی خارپشت که بتازیش قنفذ گویند ودر لسان الشعرا بودان میکوش ست -

فصل فی الترکی

ستمال - ریش -

سکال - پیار -

سل - بالضم خبر -

سیغل - غارت -

باب المیم

فصل فی العربی

سام - مرگ ونام پدر عرب وآن یکی ازپسران نوح علیه السلام بود ونام جد پدرین رستم که ولایت نیمروز وزاولستان وهندوستان داشت واورا سام یک زخم ازان خواندندی که اژدهارا بیک زخم گرز کشته بعد آنکه سه چوبه تیر در دهانش زده بود ونیز کوهی ست ماوراالنهر -

مسام - بالکسر احتراق زبان ودراوات بمعنی خلل ومانع ست -

سقم - بضمتین وسقام بالکسر تاریکی -

مقیم - بسیار بیمار -

سلام - معروف ونام باری تعالی ودارالسلام بهشت -

سلم - معروف یعنی آنکه چیزی معین میدهند تا درونت معین آن چیز بستانند و سلم بالضم نردبان وسلم بالکسر صلح ونام پسر نریمان افریدون -

سم - زهر وسوراخ کردن وسوراخ گوش فارسیان مخفف استعمال این کرده اند - و قیل سم بهره وتیر که بیندازند ودر فارسی بمعنی ترس وهیبت مستعمل ست تمام جماعت -

سمسم - کنجد -

سموم - اتفت بادروز وقیل بادشب کذا فی التاج وسماعست اززبان بندگی سلطان که سموم بادیست بهرعضو که رسد خشک وسوخته گردد وآدمی وچارپایان بادهلاک میشوند

سمسم المخشم - نام عهده ایست چنانچه سرلشکر وعارض لشکر -

فصل فی الفارسی

ساخته رستم - ای موافقم -
سالار بیت الحرام - حضرت رسالت
صلی اللہ علیہ وسلم -
سالار بیوم - سرلشکر -
سایه مرورا ان نخم - با پنجم فارسی کپنجم
آن را بفارسی انگور گویند و بتازی عنب -
سایه رب النخم - یعنی خلیفة الله پادشاه
سپر افگنم - ای عاجز شوم -
سپر غم - با دوم فارسی یکی از ریاحین خوشبوی
که بتازیش ریحان خوانند -
سپر افگنم - با کسر با دوم فارسی مفتوح ای عاجز شوم
سپر اعظم - عرش -
سپر هشتم - کرسی -
سپیده دوم - با دوم و سوم فارسی یعنی سحر
و بضم دال دوم جنبے از سبزهای ماکول که آنرا
سپرغم گویند -
سپید موی زنم - یعنی سنگ که هندوان
در وقت جنگ موی سرش بجای برغون زنند -
شام - با کسر ساخت اسپان و جز آن که
از رو نقاده بود و قبیل لگام -
شخت - با کسر با یاء فارسی ریسمانی که بر سر زانوی
دو پای ایستادگان سر اکه بر پیش و بدو ریش پایا بند
شخت لگام - با با و سوقوف سرکش و نارام
شدوعم - نام حاکمی بے دیانت -

سرانجام - یعنی عاقبت کار -
سرعطسه آدم - سالکسر یعنی عیسی علیه السلام
سردار همه عالم - یعنی پادشاه همه عالم -
سراه دارم - یعنی خیال راه دارم و نیت
سرگم - بالفتح و ضم سوم فارسی یعنی بیراه -
سروش اعظم - جبرئیل علیه السلام -
سر بعد عالم - با با بضم سوم ای طول عرض و عمق
سرشیم - بالفتح با یاء فارسی همان سرش کذا
فی شرفنامه و در فرهنگ معلمی ست انچه از جنس
چنسا نیدنی بود مثل آنکه از آرد می پزند و هندو آنرا
سکنه عالم - یعنی عالم مخلوقات -
سلطان انجم - آفتاب -
شام - بالضم خانه که زیر زمین کنند بدرست کنند و آنرا
تصغیر سیچک گویند و قیل شام بالضم نام شهرے -
شگم - با کاف فارسی حیوانیست پرنده و
قیل آن می ست که می پرد کذا فی الادات -
سنه شامنم - ای با نصد و چهل سال -
سواد اعظم - شهر بزرگ -
سه نام - با ضم اندک و قیل با واو فارسی
سه علم - یعنی آمی طبیعی و ریاضی -
سیام - با کسر کوهی ست و رباط بالنهر که
این مقنع حکیم از آن کوه بحکمت ها و با آورد و معجزه
تقرر - مدرج بنی ساختن خویش ساخته
کذا فی الملتقط و هم در ملتقط مذکور ست که در بلخ
مقنع که از چاه کوه سیام بر آورده -

سیاه گلیم - باء موقوف یعنی بدبخت و بدطالع
سیم - بالفتح نوعی از سازبزرگ گویند کذا فی القنیه و بالکسر نقره و نیز باغی مزار
سیه گلیم - باء موقوف همان سیاه گلیم یعنی بدبخت

باب النون

فصل فی العربی

ساکن - آهسته و نیز حرف مجزوم و معنی باشد و چنانچه گویند فلان ساکن موضع فلان
سجستان - سگ بستان کذا فی البرهان یعنی بلوچستان
سجن - بالکسر زندان
سحاب - بالفتح باقی آب مشک و زبان نام مروی حنیفه که در شعر مثل بود و فصاحت و بلاغت حکایت کند و نیز نگفتی و آگاه شدن از افتادن بعبارت دیگر باز نمودن
سرطان - پنج پا یک پیش زخم و نیز آن نام برجی کذا فی التاج و در شرفنامه هست و نیز نام خلقی که بدان روشنانه پدید آید نعوذ بالله منها
سراج السماکین - یعنی ماهتاب
سرقین - بالکسر سرگین
سعدین - مشتری و زهره
سفان - کشتیبان
سفن - بضمتین جمع سفینه کشتی و نیز آب را گویند
سفانین - عطارد و زهره کذا فی القنیه

سفین - کشتی
سکان - بالضم و بنا بالکشتی و نیز کارگر
سکنجبین - بکسر یکم و فتح دوم و ضم چهارم تعریب سکنگبین
سکون - بالضم آهستگی و جزیم که عبارت از عدم حرکت ست و نیز قوطیه از یمین
سکین - بالکسر و التشدید کارد
سلاطین - جمع سلطان و امرا و نیز سلاطان گویند
سلطان - معروف یعنی پادشاه و تذکیر و تانیث درین لفظ رایج ست و معنی حجت و قدرت نیز آمده هست و قتیل سلطان کل شئی حرمته و سطوته
سلمان - نام شاعری مشهور و نام کوهی
سمین - فربه
سن - بالکسر دندان و زاد مرد و قیس سن نوک قلم و نیز سن مفتاح و دندان اهی گلید
سنن - بفتحتین میانه راه
سنان - بالکسر نیزه و معنی سندان فارسی ست
سندان - بالفتح معروف یعنی چیزی که بران آهن گرم بکوبند
سیحون - بالفتح نام رود بلخ و بعضی گفتهاند گویند کذا فی القنیه و در اوایل ترجمه سیحون همین لب آب گنگ نوشته است و معنی سیندرا گویند در حدیث ست که دو رود از بهشت فرود آمده اند یکی سیحون و دوم سیحون

فصل فی الفارسی

ساتگین - باکاف فارسی پیاله و آوند شراب
ساربان و ساروان - کلاهها بار موقوف
سارقین - نام داروئیست -
سازیدن - ساختن و راست کردن و درخور آمدن
ساسان - نام پسر بهمن بن اسفندیار چون بهمن ملک بهمان جا که هم دختر و هم منکوحه او بنو سپرد و ساسان از غلبه سیاست خود اهرمنی از درویشان سر در جهان گرفت و او را پسری بنو ساسان نام بابک والی پارس دختر خویش بنو داد و پس فرزندان ساسان قابض ملک شدند و ایشان را ساسانیان گویند و در اجمال حسینی معنی
ساق عروسان - نام علوفه ایست که از مانده و شکر پیکل ساق آدمی می سازند و در قران می پزند بغایت لطیف میباشد -
ساکتان کردن - ستاده با -
سالاجقوان - چاشنی گیر و قتیل طباخ -
سالیان - ای سالها نیز بمعنی سال واحد آید
سالیدن - تخم کرفس کوهی -
سامان - قرار و مقدار و اندازه و نیز بمعنی شهر و قصبه و ده آید و بمعنی اخیر از شرفنامه بدست خاصه و در اوات بمعنی جد و قرار پذیرفت نیز ست -
سان - مانند و رسم و نیز آن سنگ که بدان کارد و تیغ و امثال آن تیز کنند کذا فی الادات و در شرفنامه میگوید آن سنگ که بدان تیز کنند و اول و لی ست زیرا چه سان مصنوع میشود -
ساویدان - ستودن یعنی مساس کردن کذا فی تفسیر زادی -
سائیدن - مشله -
ساوین - سبدی که در و پنبه نهند -
سایه شکن - یعنی شکننده مذهب ظلمت و روشن کننده مذهب اسلام -
سایه نشین - ملوک و امرا را آنکه گرمی و نگارند
سایه یزدان - خلیفة الله و پادشاهان
سپاهان - با دوم فارسی نام شهری ست در زمین فارس که رجال ازان ولایت پدید آید و نیز نام نوائی ست -
سپهداران - ذاکران و مستغفران و صالحان
سپنج کعبتین - سی مهره نرد و باستعاره سی روز ماه رمضان مراد دانند -
سپنجین - بفتحتین با جیم فارسی یعنی آن باقیات انگور و میوه که جا بجا در باغ مانده باشد -
سپرانداختن - با دوم فارسی یعنی عاجز شدن و در شرفنامه بمعنی غروب کردن نیز ست -
سپر بر آب انگندن - مشله -
سپردن - بضمتین با دوم فارسی در گوشه نشستن و تسلیم کردن و با دوم مفتوح راه یافتن و پایمال کردن -
سبز بادبان سبز طشت سبز نگون
سبز میدان سبز گلشن سبز ایوان
سبز بستان - کلهم با سوم مضموم یعنی آسمان

سبز پوشان - بازاریست موقوف و واو فارسی

سپستان - با دوم فارسی انگور دشتی و آن میوه ایست که اندرون او لنج ست اهل هند اسپوزه گویند کذا فی القنیه اما با با تازی

لغت عربی ست چنانچه در تاج ست و راوات نیز با با تازی ست -

سبکتگین - با اول مکسور و کاف دوم فارسی نیز مکسور نام پدر سلطان محمود غزنوی -

سبکساران یعنی مفلسان فرومایگان کذا فی شرفنامه و در قنیه منقول از مصطلح الشعرا یعنی اصحاب ل نیز ست لیکن نسخه مصطلح الشعرا که نزد کاتب ست و ان این معنی نیست -

سبک عنان - شتاب رو و آنکه حمله بر دکذا فی

سپوختن - با دوم و سوم فارسی و خاء موقوف چیزی را در چیزی بعنف در آمیختن کذا فی شرفنامه و الادات اما در حواشی ملتقط بقلم میان قاضی شه خطاب بمعنی دفع کردن بکار است و در زفاگویا ست سپوختن با با تازی نیز خوانده اند -

سپوزیدن با دوم و سوم فارسی و ثقیل با دوم فارسی مشله -

سپهر آفرین - خدای تعالی -

سپهر زرین - آسمان هفتم و کرسی و عرش

سپهر بوقلمون یعنی آسمان پیر که مقطوع الالوان ست هر زمان کاری دیگر و واقعه دیگر و تاثیری دیگر پیش می آرد کذا فی الموائد -

سپیدی سرخی زنان در اصطلاح چینیان را گویند که زنان در روی مالند تا رنگ خاصه پیدا شود

ستاره شمردن - کنایه از بیدار بودن ست -

ستائی زبان - یعنی خاموشی و منع از بیهوده گوئی علیه الرحمه فرماید ستائی زبان از رقیبان از کرتا از سلطان نگویند باز -

ستاره برقلندران - یعنی آفتاب

ستان - با لکسر تا بنده و او رستدن و برداشتن - نمطیدن و بای ستانیدن -

ستانیدن - با لکسر سوم و ان یعنی صفت کردن و بیان و محاسن کردن -

ستر کردن بفتحتین تشدید او دو کردن -

ستردن بفتحتین و قبل با لضم نا ناکه بتاریش عقیمه خوانند و نیز آن زن که در عمر جز یک فرزند

ستوران - با لضم با و او و فارسی گوید خانه گیران و آزاد و خمه نیز گویند یعنی حاجی مردگان نهادن و در فرهنگ نامه مولانا فخر قوامس مسطور ست جای پرستیدن و غان اگویند -

ستوردن بفتحتین صفت کردن و بیان محاسن

ستوردن بفتحتین با راء موقوف معنی ستودن ست که

ستهیدن بوزن شکیبیدن یعنی ستیزه کردن

سجامیدن نیک سرشدن و سرو کردن -

سجامیان - مشله -

سجستان - با لکسر میم و ای قیق مشله کرده از اسپستان

ونیم وزنیز گویند۔

سنجیدن - بالفتح سرمای سخت شدن سجانیدن وسجائیدن مشتق هم ازین ست۔

سحرآفرین - آفرینندهٔ سحر۔

سحرسخن وسحرسخن - فصاحت وبلاغت سخن۔

سختن - بالضم والفتح وزن کردن۔

سختیدن بالضم مثله۔

سخن - بفتح یکم وضم دوم وبضم یکم وفتح دوم نیز آمده است مرادف کلام گویند وقیل سخن همان سخن وسهل کنایت ازضم اول وسکون دوم است۔

سخن آفرین - یعنی شاعر کامل سخن نیکو گفتار

سخن سرایان - شاعران ومردم فصیح بجای سخن سخنوران هم آمده است۔

سخن زن - شاعر کامل از انما الفقیه۔

سار وسارینان - مادگان تقریر۔

سرا پرده وسرادار - آسمان۔

سرابستان - باغیکه درخانه بود۔

سرازکام چیدن - اعم بلغه مانی کردن۔

سرافگندگی - انفعال وشرمنده شدن۔

سرآمدن - غالب شدن وتمام شدن گویند عمر او بسر آمد یعنی تمام شد یعنی هنوز

سراچه - یعنی داشت مادان وانما

ماده وان نیز بین لغت ست۔

سرانیدن - بالکسر گفتن قول خوان مرغ ودر پرده سرود خواندن وسرود گفتن ورزفانگویا بمعنی حکایت گفتن نوشته۔

سرپایان - باسوده فارسی که دوم ست شمله دستار وتیرکلاه آهنین که آنرا خود نامند کذا فی شرفنامه ودراوائست سرپایان یا بار فارسی شمله که عرب آنرا عمامه خوانند وخود آهنین وغفر آن که عرب آنرا مغفر خوانند ودرزفانگویا نیز بمعنی عمامه ست ودرتاج ست شمله گلیم فرنگ را خود همچنین۔

سرپنهان - یعنی مطلع ومنتظر شدن۔

سرتاختن - بمعنی قصد وعزم کردن کذا فی شرفنامه وبمعنی تکبیر همچنین یعنی سرگردانیدن

سرخاریدن - یعنی نومید شدن ودرنگذاشتن ازعاجز شدن وجواب خصم درمانده شدن

سرخیلان - بفتح یکم وسوم قدیم داوران ایلان مالی باشد که اسپر بدل خود دهد ودرایلان خود از آنچه شمه سر باند کذا فی الفقیه

سرخ زنبوران - باخار موقوف آنان درخته

سرخکان - جمع سرخک که مصغر سرخه است دمیدگیها که بر اندام مردم بیرون آید وبسیار باشد گردم را بلک کذا فی آرایش سرخ وهندش

سرخیل شیاطین - بکسون دوم بفک اضافت مستقل ست وقیاس یکسر میاید یعنی ابلیس علیه لعنة

سردبیان - باول وفتح ثانی مرد غیر فصیح

وکند طبع وکسیکه بسخنان راست مردم را برنجاند
و مردم ناموزون۔

سرشکوان ۔ بکسر تین وکاف موقوف فارسی
و در زفانگویا با کاف معلوم آمده است و
سرشکون ۔ بکسر تین با کاف فارسی پرده
که آنرا کلمه خوانند و پرنده عروس و عزیزان بالفتح
والکسر ترکی که آنرا سنای نیز گویند۔

سرفیدن ۔ بالضم والکسر آواز بگلو کردن یعنی
سرفه کردن و سرفه را بتازی سعال نامند۔

سرگران ۔ یعنی متکبر و نیز کنایت از درد سر
و ملالت ست۔

سرکه فروختن ۔ عبارت از بیشروئی کردن ست

سرخرامان ۔ شاهد تمام قد که با ناز رود و در
اصطلاح الشعرا یعنی شاهد تمام قدست۔

سروستان ۔ نام نوائی ست یعنی در آنجا
که درختان سرو بسیار باشند۔

سرون ۔ بالضم وقیل بالفتح شاخ گاو و گوسفند
و امثال آن و نیز سرانها که آنرا سرین گویند۔

سرین ۔ بکسر تین سرانها که نازیک و رک

سطربون ۔ بالفتح در کتاب جاوی آورده است
که نباتی ست که باو ابریشم شویند۔

سعدین ۔ ماده مشتری۔

سفاهان ۔ بالکسر سپاهان مذکور سفتن

سفتیدن ۔ مثله۔

سفتین ۔ نام ولایتی ست از ترکستان زمین

منسوب بمشک و فوبرویان۔

سفن ۔ پوستی ست درشت که بر قبضه کمان
و شمشیر بپیچند گذافی الادوات۔

سقسین نام ولایتی ست۔

سقف ایوان و سقف جهان آسمان۔

سقلاطون و سقلاطین ۔ همان سقرلات مذکور
و قیل جامه پنجوانی۔

سقیلان نام کوهی ست بزمین روم که گشتاب
آنجا اژدها را کشته بود۔

سکالیدن ۔ بالکسر با کاف فارسی گفتن و شنیدن
و پرسیدن و دراوات بمعنی اندیشیدن نیز ست
و در زفانگویا بمعنی اندیشیدن و خواستن ست۔

سکاهن ۔ آن سرکه گرفتاران را فشند و آهن
ترکیب کنند برای سیاه کردن چرم۔

سکستان ۔ انگبد و قیل گذافی الادویه اصطلاح۔

سکجان ۔ یعنی سختی کش و سخت جان و پردل

سکنجیدن ۔ تراشیدن و کندن و سرفیدن
یعنی آواز بگلو کردن۔

سکنگبین بکسر کم و فتح دوم و ضم جیم و سکون
سرکه و شهد و زعفران که چند یکجا کرده بپزند۔

سکنه کانون ۔ انگشت۔

سکیزیدن بالکسر با سوم فارسی برجستن و در
زفانگویا برجستن ستوران ست۔

سلطان خاوران آفتاب۔

سلطان دریاسیان یعنی حضرت سلطان الانبیا

محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم۔

سلطان یکسوارہ گردون ۔ آفتاب

سماطین ۔ جاے خانہ کذا فی القنیہ

سمان ۔ نہصت و ہفتم روز از ماہ۔

سمن ۔ بالفتح و قیل بالضم گلی ست سپید کہ ہندش چنبیلی نامند و در شرح مخزن میگوید سمن را در ہند چنبیلی میگویند اما سماعت از خراسانیان کہ گل چنبیلی در خراسان نیست و آن زرد میشود و نہ سپید۔

سمنگان ۔ بالفتح با کاف فارسی شہری ست در توران زمین کہ سہراب بن رستم مبطنہ دختر بادشاہ آن بود۔

سنبیدن ۔ بالضم سفتن و ہفتہ ہم ازین ست و در زفانگویا بمعنی زیر پا کسی آوردن ست۔

سنجد جیلان و **سنجد میلان** ۔ ہمان سنجد معروف

سنجیدن ۔ بالکسر و قیل بالفتح وزن کردن ترازو کذا فی زفانگویا۔

سندان ۔ یکی از آلات آہنگران کہ بران آہن بکوبند و بندش دہنہائی نامند۔

سنگ بقرابہ و **سنگ آبگینہ** زاج کلانہا با کاف فارسی موقوف یعنی آوند شراب پیالہ شکن و توتیا منصوح کن۔

سنگستان ۔ بالفتح با کاف موقوف فارسی زمین سنگلاخ۔

سنگ پشتہ ۔ بالفتح با کاف فارسی موقوف

بمعنی ہمان سنگلاخ کہ گذشت کذا فی شرفنامہ لیکن ترکیب بدین معنی دال نیست شاید تصحیف کاتب دست سنگ پشتان نیست۔

سنگ شکن ۔ نام غلہ ایست کہ ہندش کلتھی نامند

سودن ۔ بالضم سائیدن و بمعنی سودہ کردن ہم ریزہ ریزہ کردن و بمعنی پاے مالیدن۔

سوزبان ۔ با واو فارسی و زاء موقوف سرپایہ و عنبار۔

سوسن ۔ بالضم با سوم مہملہ مفتوح نام گلی ست کہ برگ او را بزبان تشبیہ کنند چنانچہ در شرفنامہ منیریست و در طب حقایق الاشیا مسطور ست سوسن تجنی ست کہ ہندوی ملہٹی گویند و قیل جنیست زرد رنگ و مزہ او شیرین ست۔

سوفش دندان ای قطرات باران و سرشک و برف کذا فی القنیہ و در صطلاح یعنی سرشک باران فقط ست۔

سوگن ۔ بالفتح لغتی در سوی ست بمعنی طرف و جانب و شبیہ فقیہ و مانند را نیز گویند و بفتح اول بمعنی مدح و ثنا باشد۔

سوہان سوہن ۔ کلاہا با واو فارسی آن آلت آہنی کہ در از و خشن بود و خشونت آہن و پیکان و تیغ بدان دور کنند۔

سوی پای دیدن یعنی شرمندہ شدن

سوہن ۔ بالفتح آبدان سنگ۔

سه خوان - یعنی طائفه که ثالث ثلثه میگویند و خدای تعالی را سه میدانند -

سه خواهران - آن سه ستاره صف زده که متصل بنات النعش کبری است -

سه فرزندم جشیجان با خاء موقوف و یاء و جیم فارسی یعنی موالید ثلثه -

سهیل یمن - ای سهیل تستری رحمة الله علیه کذا فی القنیه اما سهیل تستر بغیر یاء صحیح ست و در شرح مخزن میگوید مراد ازان سهیل ستاره و سهیل یمن بدین میگویند که اول در یمن طالع

سیاوشان و سیاوشان کلاهها بالکسر موضعیست که جماعه سوخ بدان رزند بنازیش لقب خوانند و هنه گم گوید وجه تسمیه آنست که چون افراسیاب سیاوش را کشته جائیکه خون او بر زمین بخیه شد همان زمان ازان مقام این درخت برست

سیاهان - هندیان و حبشیان و زنگیان و دزدان و رهزنان و زلف و خال و چشم و ابروان

سیبوسن - اسبغول -

سیر آمدن - ای اول شدن تنگ آمدن کذا فی القنیه و بی نیاز شدن -

سیستان - بایاء فارسی و سین موقوف نام ولایتیست -

سیستن - بالکسر اسم موقوف بمعنی جستن آمده

سیلان - بالفتح نام ولایتی ست و بالکسر بایاء فارسی جنسی ست از دوشاب -

سیماب آتشین - آفتاب -

سیماب شدن - از رسیدن و ناپدید شدن

سیم سخن - یعنی سلک سخن و نقد سخن -

سیم کشان - یعنی جوانمردان -

سیمین صولجان - ماه نو -

سیمین نان - ماه شب چهاردهم -

سیه پستان آن زن که فرزندی نزاید کذا فی الاصطلاح و در قنیه است آن زن که هر گز شیر در پستانش نیامده و نیز حاله و آن دایه که بچه را از شیر باز کرده باشد معنی اخیر از شیخ محمد خضری

سیه خانه آبنوسین - نامی -

سی تن - نام سرودی که باربد پیش خسرو بنواختی و آن سی لحن بدین تفصیل ست آرایش خورشید و آئین جمشید و آذرنگی و باغ شیرین و باغ طاقدیس و خنده کاوس و راح روح و فرخ روز و آرایش جان و سبز در سبز و سرو بستان و سرو سهی و شادروان مروارید و شبدیز و شب فرخ و قفل رومی و گنج بادآورد و گنج گاو و گنج سوخته و کمین ایرج و کمین سیاوش و ماه بر گوهان و شکار و شکار و مرغزای نیک و مشکبالی و مهر گانی و ناقوسی و نوبهاری و نوشین باد و نسیم میروز و نخجیر گانی -

فصل فی الترکی

سبزغن - ستاره -

سدتن - بضمتین بها -

سیجقان - موش -

سبزن - بالکسر نخیل -
سفن - گوزن -
سفان - پیاز -
سفغنان - عقیق -
سقمتن - سرنگه -
سکستان - انگور وحشی -
سن بوسوسن - صد بخن مندش
سنگور بهندی -
سوان - ندارد -
سوس پاکن - گاؤزنده -

باب الواو

فصل فی العربی

ساو - همت ونیت ووطن راهم گویند فارسیان بمعنی دیگر استعمال کرده اند چنانچه در شرفنامه است ساوسوس هر چیزی وزیده زر خالص وخراج وانچه از اناج سبیل بستانند ودر ادات ست ساوخراج وباج که از سود اگران بستانند وسوسش زر وهر چیزی که صاحب انبار سبیل آنرا مقرر کند ودر لسان الشعرا بمعنی مرسوم نیز ست -

سرو - بالفتح فرود تر از بلندی کوه وبرتر از ان وروش ودرختی معروف ودر شرفنامه است سرو درختی ست بلند ودرست منسوب بقد شاهدان وآن سه نوع ست یکی سرو آزاد که یک شاخ دارد راست ایستاده باشد ودوم سروسهی که دو شاخه دارد برآمده باشد شاخی متمایل انشده وسوم سرونازکه دو شاخه رسته باشد ویکی ازان متمایل گشته ونیز نام بادشاه یمن که خضر خواجه هر سه پسران فریدون بودند ودر ادات ست که آن درخت بار ندارد وهمیشه سبز بود وبرگ نیز اورا زیان نکند ورنگش متغیر نگرداند ودر برگ او نقشهای لعل فام میباشد واز اتشبیه بنقش نگار دست شاهدان میدهند وسماعست از شیخ محمد خضری مادام که سرو قد آدمی وار است وشاخهای او بتنهٔ چسپیده است سرو ناز گویند وچون بار آرد وشاخهایش منفصل شود آنرا صنوبر خوانند بدان که بار اورا بدل صنوبری اللحم می ماند میگویند چون آدمی وزد از بر گهایش آواز خوب ولطیف برمی آید وآنکه گفته اند که سرو بار ندارد ازان مراد آنست که چنان بار ندارد که مردم بخورند میگویند که دربارش پوست پاره پاره تبه بر تبه بر هم نشسته میباشد -

فصل فی الفارسی

ساسو - نام مردی کذا فی القنیه -
سایهٔ تو - یعنی حمایت تو -
سایه رو - شب رو ونیم شب بیدار وعیار -
سپرگاو - ماه دوم وچارم فارسی آنکه از چهارم گاو وعاموش هنگام شکستن حصاری می سازند -
سبکرو - شتاب رو -
سبو - ظرف گلی بس بزرگ که آب وشراب دران کنند -

سقو- بالکسر مهریست که ظاهر وی زر و نقره باشد
ومیانه وی مس تعریفش سقو قه بود-
سخت بازو- ای توانا-
سخقو- بالضم رودهٔ چرب که درون آن
بنج با مقل پر کنند بطریق کبیا پزند و در
روغن بریان کنند و در لطیفه آنرا باقضیب
تشبیه کرده اند کذا فی شرفنامه-
سر که ابرو- یعنی ترش ابرو-
سر زانو- باضافت کناید از مراقبه-
سر و آهو- ای شاخ آهو کذا فی الاصطلاح-
سعدو- بضم یکم و سوم نوعی از طعام کذا
سغو- بالفتح بانگ طاس و این لغت نیز از تتمهٔ
سکارو- بالفتح وقیل بالکسر مالیدن نان باشت
پخته و نام طعامی ست چنانکه انگشت عروس
معنی اخیر از شرفنامه است-
سکالیو- بوزن خیالو با تش پخته نان وغیره
کذا فی لسان الشعرا و در اوات ست که نان وغیره
سکو- بالکسر یم و بفتح دوم چوبی دو شاخه
که بدان خوشه های خرمن را بگردانند و پاک کنند
عرب آنرا مذری خوانند و هندا کهین نامند
کذا فی القنیه و در تاج معنی مذری اسکو و نوشته است
بالف اول و ها را آخر و نیز در قنیه است سگو بالکسر
با کاف فارسی مفتوح چیزی که بدان غله خرمن
بباد دهند و پاک کنند و بیفشانند و آنرا اج نیز
گویند و تبازیش نشق خوانند نشق بر باد دادن خرمن

وجز آن ست هندش چهاج و سوپ نامند-
سمنو- بالضم نوعی از طعام آشامیدنی که
آنرا آش رشته و آش اکرا نیز نامند-
سناو- بالفتح سونش کذا فی القنیه-
سنگ بسر برد او- ای عظمت عرش او-
سنگ سبو- یعنی سبو دان کذا فی شرفنامه
و از شیخ محمد خضری سماعت که این بطریق مثل است
یعنی آنچنین مندرش شد که سنگ او خاک گشت و سبو شد
سنبل سو- زلف-
سو- بالضم جانب و بدسازو نیز بزبانی
آب را گویند کذا فی القنیه-

فصل فی الترکی

ستر غو- پاچی-
سر وو- پیمانه-
سنگو- تره-
سیلکو- باک-

باب الهاء

فصل فی العربی

سابقه- پیشدستی-
ساجه- آن چوب که معیار عروی کشند-
ساحه- فراخی گاه میان سرای وغیر آن-
ساعتگاه- یک ساعت دوازدهم حصهٔ روز ست
زیرا چه روز و شب جمله بیست و چهار ساعت ست
بعد و حروف کلمهٔ طیبه در یک ساعت هزار دم
از مردم بر آید زیرا چه شب و روز بیست و چهار هزار دم

از مردم برآید و ساعت قیامت را نیز گویند۔

سبابه۔ انگشت شهادت که آنرا مسبحه نیز گویند

سبعه۔ بهمنت مرد۔

سبله۔ معروف یعنی موی لب و فارسیان این لغت را در باب استعمال آورده اند۔

سبیکه۔ زر و سیم گداخته۔

ستاره۔ پرده۔

ستره۔ بالضم آنچه صیاد پس وی نهان شود و آنچه در وقت نماز پیش نهند تا گذرنده بره گذر و مقدار آن مقدار یک ذراع باشد۔

ستوقه۔ بالفتح معرب ستو۔

سجاده۔ بالفتح معروف یقال من عینه سجاده اثر سجوده اما فارسیان بمعنی مصدر استعمال کرده اند چنانچه سجاده نیک مردان بر آب راند شیخ محمد خضری بالضم مع التشدید صحیح است اما غلط است۔

سجده۔ بالکسر و قیل بالفتح پیشانی بر زمین نهادن و فروتنی کردن۔

سجیه۔ بالفتح والتشدید خو و طینت۔

سحابه۔ بالفتح ابر۔

سحره۔ بفتحتین جادوان و سحره بالضم جمع

سخفه۔ بالفتح باران سخت و فرهی پشت اگر ناز برداشته باشد و مازه صلب را گویند۔

سخه۔ بالفتح خالص و سنجیده۔

سخره۔ بضم یکم و فتح دوم آنکه مردم او را فسوس کنند

و آنکه بروی فسوس کنند و در فرمانگو بمعنی مکاری و امثال مذکور است۔

سدره۔ بالضم و سدره بالکسر درختی است بغایت

سرعه۔ بالضم زودی۔

سرفه۔ بالضم جانوریست که درخت را سوراخ کند و خانه سازد و نام زنجیست در آدمی که بتازیش سعال گویند و این سرفه مقدمه دق است۔

سرقه۔ بالفتح دزدی کردن۔

سریه۔ لشکر مقدار صد سوار و سریه بالضم و تشدید الراء المهمله و تشدید الیاء کنیزک که مالک او را بسری سازد و در تاج مینویسد که این را سریدان میگویند که منسوبست سوی سر و سرجماع را گویند لیکن ضم داده شد شین را تا فرق باشد میان حره و امته زیرا که حره و قتیکه نکاح میکنند یا فاجره میگردد سریه گویند یکسر سین و بعضی گویند سر سر و را گویند و نام نهاده شد جاریه را سریه زیرا که آن محل سرور مرادست و این آن است و بعضی گفته اند که این را سریه بدان میگویند که آنرا پوشیده میگرداند از نظر مردمان۔

سعاده۔ نیک بختی۔

سعسعه۔ بزرار اندن۔

سعاه۔ بالضم کوشندگان و کارکنان و عاملان و گواه۔

سغنه۔ با غین معجمه جربوکذا فی التاج

سغبه۔ با غین معجمه پیش آرنده موحده آرزو

کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی چربو و چیزی فربیته مذکور است اقول آنچه در اداست صحیح ست بال بمعنه که بمعنی گرسنگی آمده است زیرا که آرزو همان گرسنگی ست و آنچه در شرفنامه گفته است که معنی آن سعنه باعین مهمله است پیش از نون پنانچه

سفاهم - بیخردی -

سفره - طعام مسافر و کندوری و آنهم دو نوع ست یکی جاگی و دوم چیزی از آن جامه دراز و گرد هم میشود و اما از آن چرم هم سفره میشود -

سفسفه - بفتح سین در خاک پنهان کردن و نیک چرب کردن طعام -

سفله - بالکسر مردم فرومایه و کمینه و نیز کنایه از بخیل شیخ محمد خضری سماع ست مردم فرومرتبه -

سفینه - کشتی و نیز کتاب را سفینه گویند که حامل جواهر الفاظ و لآلی معانی ست -

سفیه - بیخرد -

سکه - بالکسر و التشدید کوچه بازار کذا فی التاج و در فارسی آن میخ که در والقاب پادشاه نوشته بود تا مهر در هم زنند و لباس مردم -

سکینه - معروف -

سلاله - چیزی بیرون آورده از چیزی و در لغت و نطفه و در مقدمه ست سلاله پاره گل که از میان انگشتان بیرون آید -

سلامه - رستگاری -

سلسله - بالکسر زنجیر -

سله - بالفتح با دوم مشدد و نانوشته در اوات بمعنی زنبیل و سبد و طعام و سبدی که در وبار کنند آمده ست -

سلیخه - نوعی از ادویه چینی نیک کذا فی القنیه و نیز در قنیه ست گیاهی که آنرا اشترخار گویند -

سلیقه - سرشت و طبیعت -

سماجه - بالفتح زشتی و درشت شدن -

سمعه - بالضم کاری که برای شنوانیدن سمسمه - بکسر هر دو سین مورچه سرخ -

سمره - بضم میم و سکون دوم رنگ گندم گون

سنبله - بالضم خوشه گندم و نام برجی -

سواه - عورت مردم -

سوره - قوت شراب و گزند زهر و ظلم و تعدی سلطان و قوت مرد نام رجب و سوره از قرآن و جایی جمع آیتها و گویند رفعت و منزلت که مرتفع است سوی منزلتی دیگر و بهمزه بمعنی قطعه

سوسطائیه - قومی از حکمای زنادقه که نفی حقایق اشیا میکنند -

سوقه - مردم فرومایه کذا فی القنیه و در تاج میگوید آنکه فرود تر از ملک بود و یقال السوقة بمنزلة الرعیة و السوقة من الناس و سواهم -

سویه - همواری و راستی -

سیاره - بالفتح مع التشدید کاروان و آفتاب و ماهتاب و ستارگان روشن شده -

سیاسه - بالکسر نگاه داشتن کذا فی التاج

و در صراح ست رعیت داری کردن اما عرب سیان آنرا گویند که کسی را عقوبتی کنند و کاری که تا کسے آن کار نکند و درین نگاهداشت رعایاست -

فصل فی الفارسی

ساجه - آن چوب که معیار بروی کشند و معیار بالکسر آلتے ست که بدان ترازو راست کنند

ساده - بی نقش و بی تکلف و مجرد و بی پیرایه گذافی الادات و در شرفنامه ست مردم بی اندیشه و نادان و خالص -

سارجه - جایی و مانند و جابوری که آنرا شارک

سارقه - زن دزد -

سارقیه - نام موضعی ست در راه کعبة الله

ساره - رشوت و نیز جادری که یک سرش درمیان بندند و سر دیگرش بر سر اندازند چنانچه زنان کفار و واقفین می بندند -

ساقیان لبجه - مطربان -

ساکنان سدره - ملائکه مقرب -

سال خورده - با لام موقوف و واو معدوله یعنے پیر فرتوت و مرد معمر -

سال مه - با لام موقوف و واو علی الدوام و با لام مکسور سال قمری که سه صد و پنجاه و چهار

سامایچه - با کاف موقوف و جیم فارسی سینه بند زنان

سامه - ساگند و عهد خاصه و معنی اخیر خالی از تسامح نیست

ساده - ریزه زر و نام مسابز (؟) قرابت دار کاموس که رستم کشته و نام شهری که سلمان محمد ساوجی منسوب بدانست و چنان تسامع ست که در شهر ساوه روی بود که هر سال یک آدمی در ان غرق میگردند تا از سیلاب امان بود یکی از معجزات حضرت نبوی علیه الصلوة والسلام آنست که بشب لادت با سعادت آن خاتم النبیین صلی الله علیه وآله اجمعین آب ساوه خشک گشته -

ساهره - روی زمین و قناعت -

سایه زده - آنکه آسیب دیو بوی رسیده باشد

سایه - معروف و نیز نام دیویست -

سباده - بضم اول بروزن کشاده و مخفف سنباده سنگی ست که بدان سلاح را تیز کنند گویند سنگ سیاه است گذافی زفانکو یا و در ادات و شرفنامه بار امر قوم ست -

سپاره - نام آن سنگ که از و فسان سازند برای تیز کردن اسلحه -

سپاسه - بالضم و قیل بالکسر با بفارسے منت بر کسی نهادن -

سپاه و سپه - کلاهها بالضم و بالکسر با دوم فارسی لشکر کش و انبوه -

سپر بر آب افگنده - یعنی گریخته -

سپر داده - با دوم فارسی سپاس داده -

سبز آشیانه - آسمان و سبزگاه و سبز منظره بشله

سبک سایه - یعنی کم تقاوگذ زنده -

سبنجی خانه - با کسر با دوم فارسی خانه عاریتی و خانه سبیلی

سبوسه - بالفتح باواو فارسی پوست غله که در جنین حاصل آید و نیز نوعی از علت سرمردم که آنرا سر برشده آسمان بلند -

سپیده مهره - باد دوم و سوم فارسی و چارم موقوف آن سپیده مهره که هنگام جنگ نشدش و در طب حقائق الاشیا مذکور ست آن نوعی کاز حشرات بحری ست هندش سنکه گویند -

سپیده و سیاه - یعنی نیک و بد و صالح و طالح و شب و روز و عرب و عجم و روم و زنگ و خطا هیچ

سپیچه - بالضم باد دوم و سوم فارسی یعنی کلک شتر

سپیده و سفیده - معروف آن انواع ست یکی آنکه از سرب سازند و دیگر آنکه از زر میکنند و دیگر آنکه از سنگ مروارید ست کنند و دیگر آنکه از شاخ گوزن بسازند و این بر طریق ست که شاخ گوزن را بسوزند و آش کنند و با دوغ جمع کنند و خشک گردانند بعد بسایند و نگاه دارند هر که آنرا بر روی طلا کند هیچ کدورتی در روی او نماند و روی صاف شود و کذا فی طب حقایق الاشیاء

ستاره - معروف که تابانیش نجم خوانند و آن رباب که در ان ستاره بود و نیز آن قبه که برای دفع پشه و مگس نصب کنند و گسترند آسمان کذا فی الادات معنی سوم ماخوذ از عربی ست زیرا چه در عرب ستاره یعنی تابان ست

ستاره بست سیاره - یعنی زهره رباب ستاره را ساز در ساخت برای نواختن بست ستاره

ستاره سوخته - یعنی بدبخت و فقیر و بدحال و نیز از آه گرم ستاره را بر آسمان سوخته -

ستانه - بالکسر مختصر آستانه -

ستاه - یعنی سته ناه و سته عدد و سیم قلب و معنی آخر از

ستره - بالضمتین استره -

ستم دیده - یعنی مظلوم -

ستینه - بالکسر ستیهیده و نیز آن دیو که در خواب مردم را فرو گیرد و تازیش کابوس و هندی اچهامه گویند

ستوده - صفت کرده شده و به نیکوئی ذکر کرده شده

ستوه - بالضم باواو فارسی و سته بالضمتین تنگ آمدن تنگ آوردن که عرب آنرا طالت خوانند و نا خوشی طبع و بکسر تین ستهیش و بفتحتین انگور را گویند و بکسر کم و فتح دوم رنجور کذا فی زف نگویا و باد دوم مشدد هر چه بران شب گذشته بود کذا فی شرفنامه و بمعنی شش تازی ست -

ستیزه - ستیش یعنی جنگ و سرکشی و ظلم و تعدی

ستیهنده - بکسر تین بیغمانی و ستیهش کننده

سدیا یه - بزن نسبا خنزنده است بسیار پای زهردار که بعضی آنرا هزارپای گویند هندیش کنکهجوره

سذه - بالفتح با ذال معجمه مفتوح آتش افروختن مغان در شب بیداری تا زیش سدق گویند کذا

سراپرده - با باء فارسی سراچه پادشاهان و ملوکان اما معنی ترکیب پرده سرای ست -

سراچه - با جیم فارسی سرای خرد -

سراسیمه - یعنی سرگشته و دیوانه و شیفته و پریشان

سرآمدگه - بزرگ و در اصطلاح یعنی سیکیم و دانا

شنوفا است در زبان فارسی و نوشتن شاه نامه در روایت درست نیست

ورساد در کارهای دنیا وعقبی و در قلنیه است
استاد ماهر وتمام کار و خاتم سرای وراوی -
سرپنجه - قوت وظلم -
سرپوشیده - پوشیده -
سرپوشه - بابار فارسی وشین موقوف سرپوش
چون دامنی وکلاه واشال آن وطبق پوش را نیز
سرتازیانه - ای فی الحال والزمان استوار وایستاده
سرخاره - بوزن انگاره سوزن زرینی باشد
که زنان جهت زینت بر سر زنند ومقنعه آبان بر نیک
بندکنند تا از سر ایشان نیفتد وپنجه مانندی را نیز
گویند که از استخوان سازند وبدان بدن را خارند
سرخچه - بالضم وباجیم فارسی سرخوه بضم یکم و
فتح سوم نوعی از علت وسیدگی که بچگان را بر روی
وتمام اندام پدید آید بتازی حصبه هندی چیچک گویند
سرخه - بالضم نام پسر افراسیاب وکبوتر یکه منقار رنگ باشد
سردابه - آن خانه تابستانی که تحت سرد بود
آن خانه که برای سرد کردن آب ساخت کنند -
سرودفواره - یعنی دهنگشاده ناخن معشوقه
سررشته - یعنی مقصود -
سرزده - ای سرکوفته -
سرریزه - نام گیاهی ست خوشبوی -
سرسامه - دیوانه -
سرگشته - یعنی شوریده مغز وجز آن -
سرکه ده ساله کنایه از کهنه ده ساله است -
سرمه - بالضم معروف که تیاذیش کحل نامند

ودر شرفنامه است سرمه نام دیهی ست نزدیک سپاهان
که کحل سرمه آنجاست -
سرمه بیننده - یعنی روشنی دیده -
سرنامه - انچه بر سرنامه نویسند ودیباچه کتاب
سروال - بالضم گیاهی ست که نوک دارد وکمانی القنیه
سروپاچه - بابار وجیم فارسی آنکه سروپای گوسفند
یکجا کرده می پزند کذا فی القنیه -
سرویزه - بوزن درویزه نام گیاهیست
سرولیسه - بالفتح بابار فارسی آن کمان شکل که
در ایام برشکال در آسمان پدید آید ودر قنیه گفته
مهرهای سنگین ست -
سروشه - بالضم همان سروش بزیادت یک الف
سره - بفتحتین شقه حریر پدید کذا فی زفانگویا
والقنیه ودر لغات وخیزان یعنی راست وبی عیب
وپاکیزه است -
سریچه - باجیم فارسی پرنده ایست سیاه دم
دراز نوک آزا تردکی وترندک وبتازیش صعوه و
هندی مولنامند -
سرینگاه - بکسرتین باکاف فارسی نشستگاه
تخت گاه پادشاهان که بران نشینند -
سغدره - بالفتح باغین معجمه ساکن آماده موجود
سفرنه - بضم یکم وفتح دوم بار ساکن
پیش از نون فارسی پشت که آزا قفد گویند -
سفالینه انچه از سفال بود ودر مجهول را نیز
سفالینه میگویند واین سهو از شیخ محمد خضری ست

و آنرا مغالیه بدین میگویند که از زیره آبگینه و گل میسازند این نیز از ایشان سماع ست

سفته - بالفتح بافارساکن انچه کسی را در شهری قرض باو بدهند و در شهری دیگر بستانند هندش هنڈوی نامند بضم ها و سکون نون و دال هندوی بالضم حلقه زرین و سیمین و آهنی و مثال آن که در گوش کنند و هر چه سوراخ کرده بود از مروارید و بسد و مخرز آن و نیز صفتی ست از پیکان بغایت ستبر نیز معنی خیر از شرفنامه ست و نیز بمعنی سخن نو گفته اند

سفیجه - بالکسر و یا سوم فارسی خربزه خام که بشکنند و بدان شراب خورند

سفره خلیل الله یعنی طعامی که در روضه ابراهیم خلیل الله علیه السلام خرج میشود

سقف میخانه - یعنی گنبد آسمان

سکاچه - بالضم با جیم فارسی همان ستبد

سکاشه و سکرنه - بوزن و معنی سفرناست

سگ بوزنه - آن سگ که بران بوزنه سوار شود و بتعلیم بازیگران

سکر فنده و سکره فنیده - کلاجا بالفتحتین آنست آنیده کذا فی زفانگویا و در شرفنامه با ثانین معجمه

سکرکه - بضمتین شرابی که از آب نیشکر سازند و آن شراب اهل حبش ست

سکره - بالضم کاسه خرد که هندش سکوره نامند

سکنه - گرد و غبار که تبازیش بیرم خوانند

اسکنه بزیادت الف نیز آمده ست کذا فی شرفنامه

اما در تحفه و لغت اشکفه با ثانین معجمه مرقوم ست

سکینزده - بایا رفارسی آسیب ستبر رسیده

سکینزیده - با یا رفارسی آسیب بر سر آمده

سکیله - بالفتح سینه هندی که آنرا خنک نیز گویند و در زفانگویا بکسر تین نیز آمده ست

سلطان یک سیه سلطان نگیرد اره - آفتاب

سماچه - بالکسر و قبیل بالضم با غار معجمه موقوف پیش از جیم فارسی سینه بندزنان

سماکاره - بالفتح سبوکش غاران و بکنی گران

سمانه - پرنده ایست

سمچه - بالضم با جیم فارسی مصغر سم کنمر قوم گشته

سمهریه - نیزه بخت

سمه - بالکسر و قبیل بالفتح رنگ آب و مالهٔ آهار جولاهان

سنبوسه - سا واو فارسی معروف و در شرفنامه ست که آن دو جنس میشود یکی شکری و یکی نمکی

سنبه - بالضم آلت تیز کردن آهن گر و بر غلام

سنجه - بالفتح آن سنگ که بدان وزن کنند چون درم و مثقال و نام شخصی کذا فی الادات و نیز نام دیوی ست با زندرانی این معنی از شرفنامه ست

سنده - بالکسر آن چرم زاده که از کوی بردارند و بتازیش لقیط خوانند

سنده - بالکسر نجابت مردم سندی مشتق ازین ست کذا فی وصیت الغراب تصنیف بندگی شیخ واحدی و نیز نام لب آبی معروف

سنگانه - بالفتح با کاف فارسی پرنده ایست

خود که آنرا سریچه گویند تا زیش صعوه خوانند۔
سنگچه ۔ باکاف فارسی پیش از جیم فارسی الف یعنی آب منجمد که از ابر ببارد۔
سنگخواره ۔ باکاف فارسی پیش موقوف سنگ سخت یعنی سنگخوارک۔
سنگدانه ۔ باکاف فارسی موقوف موصله مرغ و غیره که تبازی کاه و ریگ و ریزه و پشکل و کشتی نامند کذا فی
سنگ و موزه ۔ باکاف فارسی موقوف یعنی اقامت و ترک سفر و نیز سنگ و موزه افتادن یعنی بقرار شدن و فراغت یافتن ست۔
سنگ سیاه سنگ کعبه ۔ یعنی حجر الاسود
سنگ صابونیه ۔ سنگی که بر روی عطر و جز آن بسایند هندیش سیل گویند کذا فی القنیه۔
سنه ۔ با فتح نعت و قبل شین قرشت و با ضم با سکون نون زن پیر۔
سینرو ۔ با فتح آن فی که ریسمان خام بدان تنند۔
سوامه ۔ شب و آن سیاهی که در قمر است۔
سوخته ۔ با واو فارسی و خا موقوف جامه کهنه پاره ۔ سوخته کذا فی زفانگویا و در شرفنامه سوخته معروف و آنکه جگرش از حرارت فاسد شده باشد و آنکه او را دردی رسیده باشد۔
سوداویه ۔ با فتح نام فرقه از اغنار پادشاه که بین شوری نام داشت و دیار یکیکاوس بود آخر الامر بدیش بن کیکاوس بدست زن دیگر بود عاشق شده در شاهنامه است که پدر را با شاه ماه دان ست۔
سوداوده ۔ یعنی دیوانه و سرگشته۔
سوداوده ۔ با فتح همان سوداویه مذکوره۔
سوده ۔ با ضم نیک کهنه و زده و مالیده شده۔
سوزمه ۔ با واو ضم فارسی و سوم موقوف ماست یعنی جغرات و نیز در قنیه مذکور ست سوزمه با واو فارسی و را موقوف نوعی از ترشی که بروغن جوشانیده و مشک کرده راست کنند هنگام حاجت حل کرده بنیرزد آنرا از زمینیز گویند و آب آنرا مصال گویند۔
سه ۔ با فتح مرسومی که غازیان را از حصه خویش نویسندگان را دهند۔
سوسه ۔ کرم گندم خوارک۔
سوکه با ضم در شرفنامه بمعنی سوراخ بن و سوراخ فرج زن آورده است و در ادات سوراخ آلت ست۔
سومه ۔ یعنی انتها و حد و طرف باشد۔
سه پیه ۔ یعنی سخت شتابنده چه چون سلاطین کسی را بنازعت نام زد میکنند در راه سه پیه اسپ سوار بیشتر تا شتاب برسد و دو پیه هم آمده است
سه جاده ۔ طول و عرض و عمق جهان کذا فی الاصطلاح الشعرا و در اصطلاح سالکان شریعت و طریقت و حقیقت ست۔
سهاله ۔ بروزن فسانه خرده و ریزه و سوتش طلا و نقره۔
سه پره ۔ یعنی سه برگ ست و آن چنانست که سه چوب قمار باختن بکشند۔
سه گانه ۔ کنایه از جام و پیاله شراب خواری

سه گنجه - مثلث را گویند -

سیاه چرده و سیاه چزره - کلاهها با بار موقوف و جیم فارسی آنکه رنگش بهتر از زنگی زند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ست سیاه چزره و سیاه چرده کلاهها با جیم فارسی مفتوح سیاه و ام یعنی آنکه رنگ سیاه دارد

سیاه خانه - با بار موقوف بندیخانه و خانه سیاه

و سیه خانه نیز آمده است -

سیاه کاسه - با بار موقوف بخیل و در شرفنامه بمعنی سفله نیز ست و در قنیه بمعنی بدبخت ست

سیه کاسه نیز درین لغت ست -

سیاهی ده - اسی خلافت ده کذا فی شرفنامه و بمعنی ولایت ده کذا فی اصطلاح الشعرا -

سیچغنه - با لکسر با سوم فارسی مضموم و چهارم بعجمه با نوری خرد که تبازیش معوذه خوانند -

سیراده - با لکسر نوعی از خوردنی که از شیر و عجرات ترکیب کنند کذا فی القنیه -

سیر بادیه - گیاهی ست شاخ مربع پر گره و متفرق کذا فی زفانگویا -

سیستاره - بدبخت و طالع منحوس و زحل

سیله - با لکسر گله سپان و در نسخه کاف است با کاف مرقوم ست اما در لسان الشعرا با لام است بروزن حیله شاید آن کاف خطا کاتب است -

سیماب ضلاله - ضلالت را تشبیه کرده بسیماب بدینکه هر دو سبب گمراهی گوش اند اگر سیماب در گوش اندازند کری طنا بر گردد و بضلالت ورزیدن گوش باطن کر شود -

سیمین فواره یعنی ماه -

فصل فی الترکی

سرجه - آبگینه -

سرجه و سرلچه تلخ -

باب الیاء

فصل فی العربی

سابری - جامه ایست تنک -

سارمی - سرایت کننده -

سایق - کوشنده و نیز غماز -

ساقی - معروف یعنی آنکه آب و شراب خواند

سامری - موسی بود که نام او موسی بن ظفر بود گاو زرین ساخت و در دهان او خاک پای اسپ جبرئیل علیه السلام در وقت غرق فرعون یافته بود او ساخته آن گاو را بانگ کرده بعد چند نیم سبط گوساله پرستیدند چون موسی علیه السلام از میعاد آمد دید قوم پرستش هارون علیه السلام بسیار عتاب کرد آخر سامری را دعای بد کرد و را ندام او آتش خاستی چون تن یک مردمان می آمدی لامساس گویان یکدیگر نجستی -

سبع المثانی - نام سوره فاتحه -

سنجی - جوانمرد -

سنجتیانی معروف کذا فی القنیه -

سقطی - پیرهن فروش -

سلمی - نام زنانه نیز بنان ست و در شرفنامه بمعشوقه عربی -

سلیمانی - خرمائی ست سفید و نیز یعنی بادشاہی

سیمی - ہم مانند -

سوفی - بازاری -

فصل فی الفارسی

سائلی و ساتکینی - کلاہا باکاف فارسی قوج بزرگ و آوند شراب و آنرا ساغر گویند -

ساختہ طوبی - بہشت -

سادہ دلی - یعنی نادانی -

ساری - ہمان سارچہ و نیز نام مقامی ست

سازگاری و سازواری - کلاہا بازار موقوف و اول باکاف فارسی موافقت در مزاج و در طبع و در کارہا -

سائلی - گدا و گدائی -

سال جلالی - یعنی شمسی و آن سیصد و شصت روز میباشد یازدہ روز از سال قمری زیادہ میشود زیرا کہ سال قمری سیصد و پنجاہ روز میباشد و تفاوت میان سنہ و شہور یعنی بدین تفاوت ست و سال شمسی را سال جلالی بدین میگویند کہ سلطان جلال الدین رومی این تاریخ بستہ بود یعنی موقف سال شمسی -

سالی - دہیزہ -

ساتی - سایندہ و دارندہ سیدان -

سایہ پرستی - یعنی فسق و فجور -

سایہ نشینی - کنایہ از تعب و محنت و نگاہ بدیدن ست -

سپاہی - با ہای فارسی لشکری -

سپہر شنگرفی - آفتاب -

سپہر دوتائی - یعنی شب کذا فی القنیہ -

سپہر دولابی و سپہر رنگاری - آسمان -

سپہری - بالکسر و با دوم فارسی تیری مشہور کہ بجای پیکان سندان دارد و تمام شدن و بسر رسیدن و بسر رسیدہ -

سپہرگی - با دوم و چہارم فارسی سختی و رنج و دقت

سبکساری - خواری و بیقراری و شتاب کاری و سبک رایت کنندہ و سبک مرغ یعنی شارک و سبک دستی ای بیقرار ہستی -

سبک سنگی - بیقدری و بی قیمتی -

سپنجی - بالکسر با دوم فارسی خانہ عاریتی و نیز پانزدہ ہستی -

سپیدہ دمی - با دوم و سوم فارسی و چیزی بشتابی آوردن یعنی بعنف چیزی در آری -

سپیدہ رویہ - ای روی روشن

سپیدہ کاسہ - با دوم و سوم و چہارم فارسی یعنی بی شرم

سپیدہ بالائی - یعنی صبح کاذب -

سپیدہ پہنائی - صبح صادق -

ستائی - ستاینده و دارندہ ستودن و سہ عدد -

ستمگری - بالکسر ہمان ستمگری کہ نام کردہ رستم دستان ست و ساکنان آنرا ملکزان نامند -

سخن آرائی - شاعری و منشی کامل -

سخنوری - افسوس داشتن و افسوس

سرایدہ کحلی - بابا بر فارسی یعنی ابر سیاہ و آسمان و شب -

سرابیلی - پسر بچہ یعنی بدکار و سفلہ و بی ہنر و بی تمیز -

سرابیگی - سرگشتگی و حیرانی -

سرابچگی - شمشیر برندہ کہ منسوب باشد بہ سیچ آہنگر -

سرافگشتی - باکاف فارسی و با ضافت بنا آن قسمی از طعامی ست مقدار سر انگشت از آرد راست کردہ می پزند -

سرای پنجی - خانہ عاریتی -

سرای شش دری - دنیا -

سرای - خانہ و کاروان سرای -

سراویل کحلی - ازار سیاہ -

سربارمی - بار اندک کہ بر ستانند -

سرخاری - یعنی ورنگ کنی کذا فی شرفنامہ و در قنیہ میگوید سرخاری یعنی نومید شوی اما بعنی خجل شوی مشہور ست -

سرخریدن از چیزی - یعنی نومید شدن از ان چیز کردن -

سرخ پاکی - سبزیست بغایت نازک و ترش ست کہ تبا زیش حامض مانند مہندش -

سردستی - یعنی فی الحال و با حضری و در راہ -

سرکحلی - بوزن سرقفلی ہر چیز سیاہ را گویند عموما و ابر سیاہ را خصوصا -

سردگوی یعنی سخت گوی باکاف فارسی -

سرد و فوارہ راز زہرہ کند بساحری - اے سرد و ناکس خود را در کمال خوش نوازی مانند زہرہ سازند -

سرسری - بالفتح مردم فرومایہ و کار آسان و کارے کہ غایت حقوق آن کار بواجبی بکنند و آن کار را بکلفت و ران چندان ننمایند و سخن سریع الفہم و اسپ سریع السیر را چہ سر سر باد صرصر را ہم گویند مثلا کہ فارسیان در قفص قحبہ ہم استعمال کردہ اند -

سرکہ ہندوی - آنکہ ہندش کانجی نامند -

سرمن داری - یعنی خیال من و محبت من دارے -

سرمہ گیتی - یعنی شب -

سرنای و سرنی - کلاہما بالضم نائی کہ چنان تسامح است کہ بین شہنائی ست -

سروسہی - یعنی آن درخت سرو کہ از بن دو شاخہ برآمدہ باشد و شاخی متاصل نگشتہ باشد و نیز نام نوائی و لحنے ست -

سروی - بالضم سرون -

سرہائی - بالضم لغت ترسایان یعنی بابت و نوبت نازل شدہ -

سریری - بالفتح بادشاہ مہر -

سرکش - مرد متمرد و مدبر گوار و چیزی خرد -

سطل سراجی - آوندی کہ از برنج سازند و دران سقری - بالفتح زن شوخ کذا فی زفانگو یعنی بدکار و فاحشہ کہ بزن طلاحبت مساس فرج بفرج ہمدیگر کند -

سعد سعد مندی - یعنی نام ولایتی نزدیک سمرقند کہ آنرا بہشت دنیا گفتہ اند -

سفلی - بالکسر دیگ آهنی که هندش کراهی نامند
و بر قعر آن از آب کل هم میباشد و هندعلوی تا ثریست
سقف محنت زای - آسمان -
سقوطری - دارویست که آنرا صبر نامند
سکزی - بالفتح با کاف فارسی نام کوه
رستم دستان و ساکنان آنجا را سکزیان نامند
و ایشان بدین لقب مباهات و سیستانی را تحقیر خوانند
سکسکی - بضم اول و سوم آن حرکت که از غایت
ضعف پیدا شود و باز کردن جنبش در دو بار زدن دل
سبکی پذیرد و غرق شدن گیرد اگر دیر وقت
زود محکم کند اشتاب برود یا بسیار بر وارد یا جماع
سخت کند خوف هلاک بود کذا فی القنیه -
سکان فرشی - بالضم والتشدید همه خلائق
سکلابی - بالفتح سگ آبی در صراح ترجمه قضاعی
سکلابی مذکورست و در صحاح معنی قضاعه کلبه
مسطورست و در تاج معنی قضاعه سگ آبی ست
کذا فی القنیه اقول سگ آبی خطای کاتب ست
سگک آبی با کاف تصغیرست -
سگکی کردی - بی بی روی و ناهمواری کردی
سلاسی - یعنی سلاحدار -
سلطقی - نوعی از پوشش قلندران که
با درهای بسیار از چهار سوی آویخته باشد -
سلک الآلی - دندان معشوقان -
سلنجی - بالفتح با یا و تازی سلاحدار -
سماری - بالفتح گشته -

سما عیلی - قربانی و نیز طائفه که بر ده پیشوا پرستند
سنا بکلی - نسبت بکل است و آنرا سنا رکی نیز
گویند نام درختی ست که برگهای او مستطیل بود
هندش سکهارنا مند -
سنا رموسی - جنسی از چوب سوار دست چنانکه
سنا بکلی و سنا رچرمی کذائی رفانگویا -
سنائی - نام ویلی در بخشی شب -
سواران آبی - همان سواران آبی بتازیش
حباب خوانند -
سوسی - بضم نام گلی ست لعل و در قنیه است سوسی
شادی و جنسی از بیگانه نیز -
سوزن عیسی - یعنی چون عیسی علیه السلام را
بچارم آسمان برند ملائکه خواستند که فراتر برندش
فرمان حضرت عزت در رسید که عیسی را تفحص کنید
که از اسباب دنیا وی چیزی با خود دارد یا نه چون
تفحص کردند یک کاسه شکسته و یک سوزن دوخت
وی یافتند فرمان شد هر چه از علائق دنیا وی
چیزی با خویشتن دارد هم بآسمان چهارم باز گردد
سوی - بالضم زی یعنی جهت -
سه دوری - طول و عرض و عمق -
سیاه روئی - شرمندگی و بی آبروئی -
سیاه کاری - فسق و گناه و بدبختی -
سیاه گلیمی - بدبختی و درین هر سه لغت
بجای سیاه سیه هم آمده است -
سیخی - ابزار موقوف دکان فارسی

نختے وریخ و درد۔

سیکی ۔ جنسے از شرابہای مقطر۔

سیلاب ارغوانی ۔ خون و اشک غمزدگان

سیلی ۔ بالکسر کف دست انگشتان کہ بزدے

فصل فی الترکی

سماچی ۔ باجیم فارسی پیغمبر

سنچی ۔ باجیم فارسی سوداگر

سنغری ۔ گنجینہ۔

سنجی ۔ بالکسر پاسبان۔

سموچی ۔ بالفتح باجیم فارسی پیغمبر۔

سوس غری ۔ گاومیش۔

کتاب الشین

الشین الرجل الکثیر النکاح یعنی مردی کہ بازنان بسیار نکاح کند و شین متحرک و ساکن معنی او واو آید و معنی خود نیز آید و نیز ساکن برائے مصدریت آید اگر ماقبل او مکسور باشد چنانچہ دانش و بینش و بجساب ابجد سہ صد عدد۔

باب الالف

فصل فی العربی

شتا ۔ بالکسر زمستان و عرب شتا را فوط نامند بدینکہ در شتا گرسنگی بسیار میشود و سختے شتا سبب قلت باران میشود کذا فی التاج و در شرفنامہ بمعنی گرسنہ و بابا راست۔

شعرا ۔ بالضم جمع شاعر۔

شفا ۔ بالکسر ضد مرض و نام کتابی ست در علم طب از مصنفات بوعلی سینا کذا فی شرفنامہ اقول شفا صحت ست و نام کتابی دیگر نیز ہست

شقا ۔ بدبختی و بدبخت شدن و برآمدن دندان شتر و شانہ کردن موی۔

شکلا ۔ بالفتح حبت و چشمی کہ در سفیدی و سرخی باشد۔

شوا ۔ بکسر یم اندام و سونگی دست و پا کذا فی کثرت کار سخت و سطبر گردد و ہندش گرہ خوانند و نیز دالان خرد

فصل فی الفارسی

شا ۔ مختصر شاد چنانچہ شاباش۔

شاخ گوزن اندر ہوا ۔ باکاف فارسی ماوفق

شاہ خرگاہ مینا ۔ باخا معجمہ بکسور و کاف فارسی آفتاب۔

شاہنشاہ ژندو استا ۔ مثلہ چہ جملہ گرمی از و پیدا میشود و آتش پرستان ہم بدین سبب آتش می

شترک بیضا ۔ ہمان شترخار۔

شحنۂ غوغا ۔ یعنی سر متقیان۔

شش درفنا یعنی دنیا۔

شش عروس عنا ۔ یعنی شش ستارہ سیارہ و راہی آفتاب ای زحل و مشتری و مریخ و زہرہ و عطارد و ماہ۔

شغا ۔ بالضم و قیل بالفتح تیر دان کہ بلبلک ترکش ست کہ تیر بر پشت جعبہ گویند۔

شکیبا ۔ بابای فارسی صبور۔

شکیبا ۔ بالفتح دعایہ ترسایان۔

شنا ۔ ہمان آشنا بحذف ہمزہ۔

شیب بلا - یعنی دنیا -

شیدا - دیوانه و والهه -

شیربا - یعنی شیر را مایه می دهند مثل مغزات بسته میگیرد و در ان میوه های خشک می اندازند

شیرپها - بار ارموقوف یعنی زر و جواهر که از جانب داماد بخانهٔ عروس میفرستند -

شیوا - بکسر و با یار فارسی فصیح گویند و شیوا زبان بمثل

باب الباء فصل فی العربی

شاب - جوان -

شباب - بالفتح جوانی و نام پروه سرو وقت آن دو پاس اول روز است هندش ناث گویند اما درین دیار آخر روز می گویند -

شارب - کراذار سبلت و نیز آشامنده و در قافیه است ضعیف و لاغر -

شب - زاک سپید که بهندوی مچهکر نامند

شراب - هرچه او را بیاشامند -

شعب - بفتح اول و سکون دوم قبیلهٔ بزرگ و نام کوهی و مانند و بکسر شعب کوه در کوه باشد و راهی که در کوه باشد

شعب - بفتح اول و سکون دوم تشییع کردن و شعب انگیختن و فتنه و تباهی بر انگیختن -

شهاب - بالکسر یکی از هفت ستاره و اسپنجه بود چون آتشی و پارهٔ افروخته -

شیب - بالفتح پیری -

فصل فی الفارسی

شاداب - تر و تازه و در لسان الشعرا

شاداب بوزن آداب سیراب و در ادات بهر سه معنی بذال معجمه نیز ست -

شبان فریب - جانوریست مانند خرگوش کذا فی زفانگویا -

شب تاب - ای کرمکی که بشب بماند اگر تا بدهندش مجمعی نماند و یا ذر آبادگان او را چراغ گویند کذا فی زفانگویا -

شترب - بفتحتین پلنگ -

شحنهٔ چهارم کتاب یعنی حضرت رسالت پناه صلے اللہ علیہ وسلم -

شرب - بالفتح جامه ایست از شعرهای ابریشمی

شستم بهفت آب یعنی باحتیاط تمام شستم و قیل در شستن جامه که پلید باشد اختلاف بست گویند سه بار شوید و بشیلد و اکثر هفت بار ست -

شش ضرب - واویست در بحر دکه آن را بحر کت می رباعیات -

ششش - نتیجهٔ خوب - یعنی گوهر و زر و مشک و انگبین و اجناس میوه -

شکر لب - یعنی شیرین لب -

شکر خواب - یعنی خوابی که بعد صبوح کنند و خواب استراحت و خواب خوش -

شکر پیرطرب - یعنی گریهٔ شادی -

شکر لب - نام کنیزکے و نیز آنکه لب شیرین و حکایت شیرین دارد -

شکرستان - با واو فارسی دستار -

شکیب - بایا - فارسی صبر -

شمع عالمتاب - آفتاب -

شنبه - باواو فارسی یعنی روشنائی -

شنبه آشوب - یعنی از شنبه تا شنبه آشوب باشد

شنبیه - بالکسر و یا یا فارسی نشیب یعنی کوتاه

[illegible]

[illegible]

شاه بلبه - آفتاب -

شب - [illegible]

[illegible]

[illegible]

شاهد - شاهدی کننده بمکروه دشمن -

شاهخانات - بلندان و کوه و بلند -

شبت - بکسر اول و سکون ثانی و فوقانی رستنی ست که از او بندی سیاه گویند و در لسان الشعرا است شبت و لیز فرد و کوچک باشد

شبتت و شبت - کلاهها بالفتح کلاه

شبخت و شبخت - کلاهها بالفتح بارچه

فصل فی الفارسی

شانه دست - ای کف دست -

شاه بخت شاه وقت کلاهها با او موقوف ای پادشاه سه نوبت زنه کذا فی التحفه لیکن در اصطلاح الشعرا شاه سه وقت یعنی با پادشاه سه نوبت مسطورست -

شاه سیارات - آفتاب -

شقفت - بالکسر و قیل بالفتح الشین ایضا بلندی و پوشش عمارت که بتازیش سقیفه گویند

شست - بالفتح بوزن دست معروف که عرب او وگرفت سوفار تیر مرتره کمان هنگام تراندن من و افشیم چنگ و انچه بدان ماهی گیرند یعنی قلابه نشتر حجام که بدان رگ زنند و در لسان الشعرا بمعنی نشستگاه زنان نیز ست -

شش جهت - ای شش طرف شرق و غرب و جنوب و شمال و فوق و تحت -

شکست - شکستن و ماضی آن و بمعنی انهزام و خجالت نیز آید کذا فی تحفه نامه -

شکنجه - بکسر تین عجب و نادر -

شکیفت - بالکسر بایا فارسی صبر کرده و صبه کرده

شکیبت و شکیبیت - کلاهها بالفتح کلاهست با شکن که هندش میتهی نامند -

شور بخت - بالضم اول و باواو فارسی و راء موقوف بدبخت -

شوبست - بوزن شوخست فسون و علاج

و شویست بفتح یکم و کسر دوم پراکندگی و در لسان الشعرا بیک معنی هر دو بخط تصحیح کرده است فاما در اوراد بدین طریق تمییز کرده است کذا فی شرفنامه قول در لسان الشعرا مذکورست

شویست بوزن وویست یعنی حرف دویست و علاج و افسون و پراگندگی و وداد است شویست پراگندگی و علاج هذا لفظها فافهم ما تفهم۔

شهنشه وحدت ۔ همان وحدت که صفت واجب است و کذا فی المؤید اقول شهنشه وحدت حضرت رسالت است صلے اللہ علیہ وسلم هرچه این تار در فارسی ظاهر میشود همه ازین باب وارد شده۔

شیشه ساعت شعبت یکی از آلات منجمان که در رصدها و بشی که ابر باشد بدان ضبط ساعت کنند

باب الشاء

فصل فی الفارسی

شبت ۔ بفتحتین هزار پای و عنکبوت۔

شیث ۔ بالکسر نام پیغمبر است و او صاحب غزلت بود و مقراض را ازین سنت اوست نقل است که مقراض جبرئیل علیه السلام بود و مقراض آورد گفت هر که بتو وصل کند ازین مقراض چند موی از سر وی ببری و شیث بلغت عبری هبة الله است۔

باب الجیم

فصل فی العربی

شاهترج ۔ معرب شاهتره کذا فی التاج و در قنینه میگوید هندش ترمره گویند و در شرفنامه میگوید که در زفانگو ولایت شاه تره را بانجبوته راگویند که هندش تترمی نامند و تتری شاه سپرغم نیز گویند و دونه و مروه هم گویند۔

شرج ۔ بفتحتین [illegible] و راه کاریان کذا

فی التاج و در شرفنامه میگوید عیبه و خیمه۔

شطرنج ۔ بالکسر معروف و فارسیان بفتح شین

شنج ۔ معرب سنگ کذا فی بعض الطب۔

فصل فی الفارسی

شادنج ۔ بعربی حجر الدم گویند سنگیست شبیه بعدس و بابون فخ کنند و سرخ بهترین اقسام بعد ه زرد و ابلق و زبون ترین او خاکستری رنگ تیره هست و مصنوع از مقناطیس محرق نیز می باشد سیاه و زود شکن تر از معدنی و در جمیع افعال مثل آن بخلاف مصنوع از حجر الحار محرق که اغبر و ثقیل الوزن ست کذا فی بعض لغات الطب

شاه مثلث برج ۔ آفتاب۔

شاهشاخنج ۔ بالفتح گرد گلین که بتازش خندر نامند و این در زفانگو یاست اما در فرهنگها و دیگر با جیم فارسی مصحح ست و در نسخه لسان الشعرا بشین خانج بوزن درماندست۔

شکنج ۔ بالکسر نوعی از علت رمیدگی که هندش بدنامند و بفتحتین گرد که برابر و زنند و چین زدن و اندام هندش جهری نامند۔

شنج ۔ زمین سخت برکوه و زمین بلند کوه کذا فی الادات اما در لسان الشعرا بمعنی شنج بوزن بنج ست و در بعضی طب ست شنج بهندوی سنکھ

شوربا ج ۔ بارا موقوف شورباست۔

شیطرج ۔ بالکسر گیاهیست که بهندوی جیتیه نامند کذا فی طب یونانی و آثار عاوست که این لغت عربیست یا عجمی

شیرخ - بفتحتین روغن کنجد -

باب الخاء

فصل فی العربی

شیح - بالتحریک و شیح بضم یکم و سکون دوم بالضم بخیلی -
شحاح و شحیح - بخیل -
شریح - بالضم و بفتح دوم نام مردی -
شیح - در لغت ترکی را گویند کذا فی القنیه -

فصل فی الفارسی

شمع صباح - آفتاب -

باب الخاء

فصل فی العربی

شماخ - کوه نیک بلند -
شیخ - بالفتح خواجه و پیر شیوخ جمع آن و در اصطلاح درویشان شیخ آنست که صاحب شریعت و طریقت و حقیقت بود -

فصل فی الفارسی

شاخ - معروف و سرون جانوران و نیز نام پیاله دراز و نیز چنبر از زنار و گلاب آمیخته استعمال کنند و شاخ صدفی بغایت خوب می باشد و این را هرچه اکثر در شاخ کرده می آرند نام این هم در شاخ افتاد کذا فی القنیه -
شلخ شاخ - یعنی پاره پاره و گوناگون -
شاطح - نام غله ایست که دانهای خرد دارد چون کاکن هندش سانوه خوانند -

شاه ترخ - دارویست که هندش پاپره گویند -
شاه طغان چرخ - آفتاب -
شلیخ - نام مقامی ست -
شب فراخ - نام نوائی و لحنی ست -
شیخ - بالفتح شاخ درخت و زمین سخت و بیک و زمین بلند و چرک اندام و حامه ایست و سی ستاره کوه معنی اخیر در لسان الشعراء و زفانگویاست اما معنی اول در شرفنامه ست فقط و هدرانست که باخا رشد و نیز آمده و بالضم همان شوخ یعنی ریم اندام
شکوخ - بالضم باواو فارسی در لسان الشعراء بوزن کلوخ لغزش و انقیادگی و بسر آمدگی -
شماخ - بالتشدید نام مبارز ایرانی که اوسوری بود و با دشاهی داشت کذا فی شرفنامه -
شمع هفت چرخ - آفتاب -
شوخ - باواو فارسی معروف و نام درختی که چون شاخش ببرند بسیار شاخهای دیگر برآرند و بی شرم و بیباک و ریم اندام و بخشکی دست و پای که از کثرت کار سخت و سطبر گردد و در ادات معنی دیده باز نیز ست و در زفانگو یا معنی دزد نیز ست
شیر چرخ - برج اسد -

باب الدال

فصل فی العربی

شاهد - زبان و مرد حاضر و گواه کذا فی الکتاب اما فارسیان با له خوانند و معنی خوبصورت و معشوق استعمال کنند و در قنیه معنی فرشته هم نوشته -

شداد نام پادشاهی که دعوای خدائی کرده بود
و بهشت در دنیا ساخت کرده آخر دران رفتن بتیغ
و اینکه میگویند بهشت هشتم همانست دروغ ست
زیرا چه گمینه خانه بهشت مانند ده دنیا باشد -
شدید - سخت با قوت و بخیل -
شهد - عسل از موم جدا کرده و نام کوهی ست
و نیز نام رودی -
شهید - نام باری تعالی و آنکه در جنگ کافران
کشته شود یا بناحق و در قتینه یعنی کشته شده است

فصل فی الفارسی

شاد - یعنی که با فراخ باشد یعنی خوش خرم -
شادروان مروارید - نام نوائی و لحنی ست -
شادورد - باسوم موقوف که چهارم ست آن ایزد
که گاهگاه گرد آفتاب و ماهتاب برآید و آن را
برهون و خرگاه قمر و خرمن قمر و خرگاه مه و خرمن مه
و سابو و سابونیز گویند شرف مطرب نامی الاداوات
در شرفنامه بمعنی فرش گستردنی ست -
شارمارند - یعنی مار سخت بزرگ -
شاکمند - باکاف موقوف بمدی که از پشم
سازندش و در زرفانگو یایت مند بزرگ که از روی
برگستوان سازند -
شاه آفاق گرد - یعنی اسکندر ذوالقرنین
شاه رود - باباء موقوف و واو فارسی نام
شابورد - باباء موقوف همان شاه رود که
مذکور شد کذا فی الادات و شرفنامه -

شب بکاهش افتاد - یعنی کمی پذیرفت
و کوتاهی گرفت -
شب در میان دهد - یعنی بضمانت شب دهد
کذا فی شرفنامه و قیل یعنی بوعده یک شب دهد
و این کجا میگویند جائیکه کسی کالای عاریتی
نمیدهد بدین جهت که شتاب نخواهد داد میگوید
شب در میان دهد -
شب شد - یعنی جوانی رفت و شب گذشت
شجد و شجتین - هاء مختفی بدون کسر اماله نگویند شجتین
شجاید - یعنی زیبا کند -
شحوذ - بالفتح بناخن کندن یا زدائی الاصطلاح
تیز آنچه بناخن برند و در لسان الشعراء نوشته است
یا آنچه ناخن برند و در نسخه ادات ست که بدان ناخن
شحیذ - بالفتح از دهای فروخزید -
شد - رفت و گذشت -
شغاد و شگاد - کافان فارسی نام برادر رستم
که رستم را بدغا کشت -
شکار و شکاریدن - یعنی شکار کردن و شکنند -
شکر - یعنی شکار کرده و شکست -
شکنجید - بضم تین شکنجه و شکنجه گردانید
کذا فی شرفنامه لیکن در معنی انیز نظرست زیرا چه
گفته نمیشود که صیاد گل را شکنجند -
شکنده - باکسر جانور یست خزنده -
شکوهید - ماضی شکوهیدن ای اغزید و افتاد
شکوهید - بضمتین ترسید و زیبا شد

عظمت خویش اظهار نمود در سخن و سخن سنجی در آگوش کرد۔

شمسه نه مسند۔ یعنی حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم۔

شمشاد۔ بالفتح نام درختیست منسوب بقد شاهد و در حواشی ما قط بقلم میان قاضی شه مسطور است اشاره بزلف محبوبان و در زفانگویاست که سین دوم معامله آمده است اما در شرفنامه میگوید که این غلط است۔

شمشیر کژدارد۔ یعنی شیر دم را کژدارد در آنجا شم دم را گوئید۔

شمامه۔ همان شمامیت مذکور۔

شمیه۔ بمعنی شمیران۔

شنبلیه۔ همان شنبلیته که درست نیز نام گلی است

شنه۔ بالفتح فتاده پستگان۔

شنیه۔ یعنی بشنید۔

شنود۔ بفتحتین هنری که بهندی گیان گویند

شنیدن آموزه۔ بابرد و واو فارسی موضع خرد

شهرآزاد۔ نام پادشاهی۔

شهر بند۔ بارا رموقوف یعنی آنکه بر موقوف بعنه یعنی بندی و نیز بمعنی بندخانه آید۔

شهرود۔ بالفتح نام رودی در جهان شاه رود

شید۔ بالفتح زرق او نوری که اهل فرنگ آنرا وشید با یاء فارسی روشنی آفتاب گویند و در زفانگویا بمعنی چشمه آفتاب است۔

شیر مرد۔ با دوم فارسی و سوم موقوف یعنی آنکه سرد و گرم مجاهدات در راه عالم ملکوت و جبروت کشیده و تلخ و ترش ریاضات و مسافرت عالم لاهوت چشیده و از حظ نفس فارغ شده و بذکر الله مانوس گشته و از بلاهای ناز نعم هر دو جهان نفرت گرفته باشد کذا فی الموائد و نیز دلاور۔ والله اعلم

باب الذال

فصل فی العربی

شاذ۔ تنها مانده و نادر و مخالف قیاس

شخذ۔ تیز کردن کارد و مانندان۔

شذاذ۔ بالفتح و تشدید دال اول مردی که در میان قومی باشد و از قبیله ایشان نباشد۔

شذر و ذر۔ پراگنده۔

شقذ۔ بفتح اول و کسر دوم آنکه نخلبند میکند

فصل فی الفارسی

شنقتالو۔ میوه ایست و کنایه از بوسه هم کرده اند

باب الراء

فصل فی العربی

شاصر۔ آهوبره۔

شاطر۔ دلاور و چالاک و تیز و شطرنج باز۔

شاعر۔ معروف یعنی آنکه اشعار از خود انشا کند

شاکر۔ شکر گوینده و نام مهتر نوح علیه السلام و او در عهد مهتر آدم علیه السلام زاده بود و بروزگار هزار و هشتاد سال عمر بود و جبرئیل علیه السلام بر و بیست و سه بار فرود آمده بود کذا فی سیاق حسین شاهی

شبور - معروف -

شبیر و شبر - بفتحتین بخشش و بفتح یکم و سکون دوم بکسر اکردن اشتر نر بجهت کسی و مال و شکیر بکسی دادن و حق نکاح و اجر رضاع -

شجر - درخت و گیاهی که اورا تنه باشد -

شر - بد و بدی -

شرار و شرر - پارهٔ آتش که هندش چنگی نامند -

شرشور - بضم دو متجانس مرغی ست فرد چون -

شریر - نهایت بدکردار -

شطار - بالضم و التشدید گروهی اند اولیای خدای عزوجل سلوک ایشان در راه موتو قبل ان تموتوا ست و ایشان عاشقان چالاک اند و جانبازان پاک -

شطر - نیمه هر چیزی و مانند -

شعر - بالفتح موی و جامهٔ ریشمی باریک و بالکسر دانستن بحق موزون و مقفا و معتد در فارسی اقل سیزده بیت ست و قیل پانزده بیت و آنچه فرد و این باشد آنرا غزل نامند -

شعار - بالکسر جامه که متصل بتن باشد و نیز علامت -

شعیر - جو -

شغر و بغر - کلاهها بفتحتین چون متفرق شوند در هر طریق بگویند شغر بغر شدند یعنی جابجا شدند

شکر - بالفتح فرج زن و بالضم سپاس -

شکور - سپاس دارنده -

شهر - ماه و هلال -

شهر الصبر - ماه رمضان -

فصل فی الفارسی

شاپور - با سوم فارسی که دوم ست نام پادشاهی از آل اشکال که از پیشگان یافث ابن نوح بود بعد فغفور در ملک نشست پنجاه سال ملک راند یحیی و ذکریا علیهما السلام در عهد او کشته شدند و نام پهلوانی از آل فریدون که پدرش شنور نام داشت در جنگ افراسیاب بانوذر کشته شد و نیز نام خدمتگار خسرو پرویز

شاخسار - بالفتح باخار موقوف آنجا که شاخها بسیار باشند -

شادوبهر - با واو موقوف یعنی خوشدل کدا فی شرفنامه و نام کنیزکی -

شادخوار - با واو موقوف و واو معدوله یعنی آنکه شراب خورد بی هیچ اغیاری و مزاحمتی

شادکار - بکار بلند نامور و نام پادشاه عجمان و نیز راه فراخ و گشاده و نیز نام جانوری که آنرا شاگ

شاگکار - با دو کاف فارسی و بجای زه کار نادادن کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا مذکور ست شاکار بوزن تاتار بغلت با لام شین بوزن بیکار همان بیگار و در اوایل ست اجرت برانداز کار نادادن بلکه ندادن و آنرا بیگار نیز گویند و در قنیه است شاگ با کاف فارسی و شیگار با یار فارسی مرادف موازنه کار اندک دادن یا بکلی ندادن و بزور و حکومت کار کنانیدن یعنی بیگار -

شادر

شاور - بروزن گاز رو شاور باشباع بروزن ساطور آنکه میان عاشق و معشوق مبانجی بود و پیغام بر یکدیگر رساند -

شاوغ - بروزن گاو سر ولایتی ست بر کنار لب آب و او را الغهره و آنجا بیابان ریگ ست و ایلان همه کفاران ساکن اند و بیشتر حولا هماند و همه مردمان باشدت اند -

شاه افسر - اسپرک کتبازیش کلیل الملک خوانند

شاه خاور - آفتاب -

شاه خاور - مثله

شاهوار - باهار موقوف دری که بی همتا بود و تبازیش دریتیم نامند -

شاهو رو شپیز - دوم با یا بر دوم فارسی جانوریست پرنده که پر ندارد و بر و زنه بیند و در شب بیرون آید و شپرک نیز گویند و تبازی خفاش خوانند -

شبر - با کسر نام قاتل امیر المومنین حسین رض -

شپیر و شپیز - کلاهما بالفتح و با دوم فارسی مشدد و مخفف هم آمده است فارسیان امیر المومنین حسن و حسین رضی الله عنهما را گویند -

شبگیر - با کاف فارسی با بداد که تبازیش صبح خوانند و پیش از صبح که آنرا سحر گویند و رسالة الصبیر مرقوم ست که آخر شب را گویند

شبور - بوزن تنور نوعی از مزاحیر علم خانهٔ بادشاهان که در وقت سواری بنوازند و شبکور نیز گویند کذا فی الادات و در قنیه است بوق و قیل مهرهٔ ترسایان که یکی از سازهاست -

شبهر - بوزن عبهر بول صقر کذا فی القنیه -

شب یار - یعنی صبر کذا فی الملتقط -

شترخار - درختی ست خرد خار دار هندش جواسه نامند و در زفانگو یا نوشته شترخار درختی ست که خارهای بسیار دارد و میوه گرد و سرخ دانه اش مثل دانهٔ انجیر بود تبازیش نعرور خوانند -

شترغار - مثله -

شحنهٔ پنجم حصار - یعنی مریخ -

شخار - بکسر انچه رنگ زنان و نگارزان بکار برند هندش ساجی نامند -

شدیار - با ضم زمینی که از بهر کشت و زراعت باز کرده باشند و معنی ترکیب فت یار -

شراب دینار و شربت دینار - نام شرقی ست

شراب نوشکار - شراب شهد و شراب انجار

شر - با لکسر آفتاب کذا فی القنیه -

شرمسار - با میم موقوف شرمنده -

شش با نوی پیر - یعنی شش تار موی آفتاب

شش پر - گرز شش پری -

شمتر - با ضم نام شهری که با به شتری منسوب بدوست -

شمشدر - با الفتح مرد از خانه که در وقت جوانی بیکار باشد و این نوع در زند فارسی و هندوی اکثر بود و معروف است -

شغر بفتحتین پوستی که از کثرت کار در دست و پا می افتد بهندش گره نامند۔

شقنقور گزر و شتی کذا فی بعض لغات الطب

شکار بالکسر صید۔

شکایت گستر بالکاف دوم فارسی بمعنی مظلوم

شکر بفتحتین معروف و نام دختر سپاهانی که بر غم شیرین خسرو او را بجانه خویش آورده و ذکر جمال او شنیده بود چون کرت اول در سپاهان رفته طریقه ناشناخته در خانه شکر رفت بعد که بدست آمد شکر بمقتاوی که داشت میهانه برخاست و بکوشک خویش کنیزکی را بر خسرو فرستاد و پرویز در آن شب با آن کنیزک خفت و نیز کرد چون صبح شد شکر باز آمد و با خسرو نشست و هر چه از کنیزک شنیده بود با خسرو گفت که ترا بوی دهن خوب نیست تو دندان آن سالی سیر خوردن ست ترا نخست بحمام باید رفت سیر بخور بعده ملازمت کن تا بخور و شود چون پرویز دران بار مراجعت کرد تا یکسال سیر نخورد بخور دفع شد باز در سپاهان رفت و هم بران نمط با شکر ملاقات کرد شکر همان نرد و خماری شب سابق با خسته چون روز شد خسرو شکر را پرسید که مانند من گاهی ترا مریضی دیگر هم آمده بود شکر گفت آری پارسال شخصی را مانند تو دیده بودم لیکن او عیب بسخره داشت و ترا آن نیست پرویز او را گفت که افشار عیب گیران بر همین نمط نکته فرما عیب نمی نگری گفت که عیب در من چیست خسرو پرویز گفت وای بر این کدام عیب خواهد که با هر اهل و نا اهل تن در میدهی شکر گفت تو چه میدانی که دوش بدوش تو در آفرش من بودم لابد تا غایت من هم خوردم که معتاد من ست چون حریفی آید اول با او در آمیزم چون با من حریفی ست گردد پیمانه بر خیزم و مکیدست تخته کنیزک بفرستم تا شب با او خسپد چون او بخسپد بر خیزم و تحقیق شد شکر با او در آغوش می آرد کذا فی المنتقاوی و در فقه ست شکر بفتحتین معروف و آن نبوت سیاه رنگ که بر بگل می روید و خشش گزنده و هندش بعربی ما مهدی گویند و در فارسی شکر وین و نام شکر دختر سپاهانی که خسرو پرویز با او عشق می باخت و شکار بالکسر صید کذا فی المنتقاوی و در فقه ست

شکایت گستر بالکاف دوم فارسی بمعنی مظلوم

شکر بفتحتین معروف و نام دختر سپاهانی که بر غم شیرین خسرو او را بجانه خویش آورده و ذکر جمال او شنیده بود چون کرت اول در سپاهان رفته طریقه ناشناخته در خانه شکر رفت بعد که بدست آمد شکر بمقتاوی که داشت میهانه برخاست و بکوشک خویش کنیزکی را بر خسرو فرستاد و پرویز در آن شب با آن کنیزک خفت و نیز کرد چون صبح شد شکر باز آمد و با خسرو نشست و هر چه از کنیزک شنیده بود با خسرو گفت که ترا بوی دهن خوب نیست تو دندان آن سالی سیر خوردن ست ترا نخست بحمام باید رفت سیر بخور بعده ملازمت کن تا بخور و شود چون پرویز دران بار مراجعت کرد تا یکسال سیر نخورد بخور دفع شد باز در سپاهان رفت و هم بران نمط با شکر ملاقات کرد شکر همان نرد و خماری شب سابق با خسته چون روز شد خسرو شکر را پرسید که مانند من گاهی ترا مریضی دیگر هم آمده بود شکر گفت آری پارسال شخصی را مانند تو دیده بودم لیکن او عیب بسخره داشت و ترا آن نیست پرویز او را گفت که افشار عیب گیران بر همین نمط نکته فرما عیب نمی نگری گفت که عیب در من چیست خسرو پرویز

شکار بالکسر صید۔

شکایت گستر بالکاف دوم فارسی بمعنی مظلوم

شکر بفتحتین معروف و نام دختر سپاهانی که بر غم شیرین خسرو او را بجانه خویش آورده و ذکر جمال او شنیده بود چون کرت اول در سپاهان رفته طریقه ناشناخته در خانه شکر رفت بعد که بدست آمد شکر بمقتاوی که داشت میهانه برخاست و بکوشک خویش کنیزکی را بر خسرو فرستاد و پرویز در آن شب با آن کنیزک خفت و نیز کرد چون صبح شد شکر باز آمد و با خسرو نشست و هر چه از کنیزک شنیده بود با خسرو گفت که ترا بوی دهن خوب نیست تو دندان آن سالی سیر خوردن ست ترا نخست بحمام باید رفت سیر بخور بعده ملازمت کن تا بخور و شود چون پرویز دران بار مراجعت کرد تا یکسال سیر نخورد بخور دفع شد باز در سپاهان رفت و هم بران نمط با شکر ملاقات کرد شکر همان نرد و خماری شب سابق با خسته چون روز شد خسرو شکر را پرسید که مانند من گاهی ترا مریضی دیگر هم آمده بود شکر گفت آری پارسال شخصی را مانند تو دیده بودم لیکن او عیب بسخره داشت و ترا آن نیست پرویز او را گفت که افشار عیب گیران بر همین نمط نکته فرما عیب نمی نگری گفت که عیب در من چیست خسرو پرویز

شکار بالکسر صید۔

شکایت گستر بالکاف دوم فارسی بمعنی مظلوم

شکر بفتحتین معروف و نام دختر سپاهانی که بر غم شیرین خسرو او را بجانه خویش آورده و ذکر جمال او شنیده بود چون کرت اول در سپاهان رفته طریقه ناشناخته در خانه شکر رفت بعد که بدست آمد شکر بمقتاوی که داشت میهانه برخاست و بکوشک خویش کنیزکی را بر خسرو فرستاد و پرویز در آن شب با آن کنیزک خفت و نیز کرد چون صبح شد شکر باز آمد و با خسرو نشست و هر چه از کنیزک شنیده بود با خسرو گفت که ترا بوی دهن خوب نیست تو دندان آن سالی سیر خوردن ست ترا نخست بحمام باید رفت سیر بخور بعده ملازمت کن تا بخور و شود چون پرویز دران بار مراجعت کرد تا یکسال سیر نخورد بخور دفع شد باز در سپاهان رفت و هم بران نمط با شکر ملاقات کرد شکر همان نرد و خماری شب سابق با خسته چون روز شد خسرو شکر را پرسید که مانند من گاهی ترا مریضی دیگر هم آمده بود شکر گفت آری پارسال شخصی را مانند تو دیده بودم لیکن او عیب بسخره داشت و ترا آن نیست پرویز او را گفت که افشار عیب گیران بر همین نمط نکته فرما عیب نمی نگری گفت که عیب در من چیست خسرو پرویز

شغر بفتحتین پوستی که از کثرت کار در دست و پا می افتد بهندش گره نامند۔

شقنقور گزر و شتی کذا فی بعض لغات الطب

شکار بالکسر صید۔

شکایت گستر بالکاف دوم فارسی بمعنی مظلوم

شکر بفتحتین معروف و نام دختر سپاهانی که بر غم شیرین خسرو او را بجانه خویش آورده و ذکر جمال او شنیده بود چون کرت اول در سپاهان رفته طریقه ناشناخته در خانه شکر رفت بعد که بدست آمد شکر بمقتاوی که داشت میهانه برخاست و بکوشک خویش کنیزکی را بر خسرو فرستاد و پرویز در آن شب با آن کنیزک خفت و نیز کرد چون صبح شد شکر باز آمد و با خسرو نشست و هر چه از کنیزک شنیده بود با خسرو گفت که ترا بوی دهن خوب نیست تو دندان آن سالی سیر خوردن ست ترا نخست بحمام باید رفت سیر بخور بعده ملازمت کن تا بخور و شود چون پرویز دران بار مراجعت کرد تا یکسال سیر نخورد بخور دفع شد باز در سپاهان رفت و هم بران نمط با شکر ملاقات کرد شکر همان نرد و خماری شب سابق با خسته چون روز شد خسرو شکر را پرسید که مانند من گاهی ترا مریضی دیگر هم آمده بود شکر گفت آری پارسال شخصی را مانند تو دیده بودم لیکن او عیب بسخره داشت و ترا آن نیست پرویز او را گفت که افشار عیب گیران بر همین نمط نکته فرما عیب نمی نگری گفت که عیب در من چیست خسرو پرویز

روشنائی صبح و آفتاب و جز آن -
شمگیر - باکاف فارسی نام سرلشکری ست -
شنار - بالکسر آن سوی که در طرف کشتی ایستند
و در نهایت خرابی بود و شنا کردن -
شناگر - باکاف فارسی شنا و بالفتح شناکننده -
شنگور - بالفتح و باکاف فارسی با در سه نقطه -
شور - نقیض ماء و انچه مزه تیز دارد چنانچه آب شور -
شور مور - بالضم مورچه خرد -
شوشتر - باواو و فارسی نام شهری منسوب
شهپر - باسوم فارسی معروف -
شهر مصر - جامع -
شهرزور - نام شهری نزدیک بل کذا فی الاصطلاح
شهریار - باسوم موقوف پادشاه روزگار که
بقیه خویش از کمترین پادشاهان بود -
شهریور - بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج سنبله
و چهارم روز از ماه -
شهوار - بالفتح همان شاهوار مذکور -
شیار - بالکسر زمین زراعت بگاو و آهن شیار افتاده
شیپور - بالفتح باسوم فارسی همان شیپر -
شیرزور - لقب بهرام گور ست -
شیرسپهر - برج اسد -
شیرسوار - آفتاب -
شیرگار - بایا و کاف فارسی همان شاگار
مذکور و این اصلی نیست بلکه اماله الف ست -

باب الزاء

فصل فی العربی

شونیز - سیاه دانه -
شیراز - معروف کذا فی التاج و در شرفنامه
میگوید نام شهری معروف از پارس زمین و از
بندگی شیخ واحدی محقق ست که شیراز معموره
عمر ولیث را گویند چه عمر ولیث نام پادشاهی ست
که شیراز آباد ان کرده اوست بمعنی کنج لفظ تازی ست
و آن نانخورشی ست که از شیر سازند مش و در اصل
که شیسه آباد ان کوه سلیمان علیه السلام ست و در اصل
شیر ساز نام داشته بود مدسین کاسا قط کردند از
کثرت استعمال شیراز شد -

فصل فی الفارسی

شاه باز - با یا موقوف باز سپید -
شاهد روز - آفتاب -
شاهی دوسر از رخ دراندازی یعنی بی حجاب
در سازو ملاقی شود -
شبدیز - با یا فارسی نام اسپ شیرین که
معشوقه خسرو بوده و خسرو شیرین نظامی نکوست که
گلگون و شبدیز بهر دو اسپ زاده ماه ان دشتی بودند
که اردشت رسکله بود بهندران دشت اسپی سنگین نمود
چون حاجت کشتی شدی آن ماه ان بر بین اسپ
سنگین آمده جفتی خروی بقدرة الله تعالی
آن ماه دو بار گرفته و تاج آن بز میشدی و نیج اسپ
دیگر و نیاله آن آجا کنند کذا فی شرفنامه و در اقوال
بدمعنی ابا در مهمله ست -

شده سینه باز - یعنی دورنگ -

شش روز - بیان اقلیت و آن مدت آفرینش آسمان و زمین و آنچه درون آنست

شکر ریز - گریهٔ شادی کذا فی القنیه و در بشر فنامه بمعنی شادی ست -

شمع طراز - یعنی شمع منقش -

شملیز - تخمی ست معروف که بهندی میتهی نامند

شمیز - با الضم زمینی که از زراعت بکاوند -

شنگوفیز - بالفتح با کاف فارسی موقوف و قیل یانیز فارسی سندهی ست -

شوریز - با واو فارسی مزارع زمین که از سبب زراعت پاک کرده و بحالت مانده باشند و نام داروئی ست کذا فی رفائی و یا

شومیز - بوزن و معنی شوریز مذکور غیر انی اخیرا مادر لسان الشعرا مذکور ست بوزن شومیز بمعنی مزارع فقط و در ادات با واو فارسی بمعنی دوم فقط و بالفتح بمعنی اول و در بشر فنامه بدین عبارت ست بوزن شومیز زمین که از بهر گشت پاره کرده باشند و در لسان الشعرا قدیم ست که مزارع را گویند و قیل با واو فارسی تم لفظا و قیل نام شهری ست کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا بازار مهلبه ست و الله اعلم بالصواب -

شهرناز - بالفتح بازار موقوف نام خواهر دوم جمشید که اول در حبالهٔ ضحاک بود چون فریدون ضحاک را کشت شهرناز و ارنواز را که از خواهر دوم جمشید بود و نیز دختر ضحاک را در حبالهٔ خویش درآورد -

شهنیمروز - کسر دوم حضرت رسالت پناه محمد صلی الله علیه وسلم و قیل رستم و هر که پادشاه ولایت سیستان باشد و بمعنی آفتاب هم آمده در اصطلاح الشعرا بمعنی دل نیز ست مبانستن من آدم علیه السلام را شهنیمروز گویند بدین که در شصت پادشاهی نیمروز او را بوده ست و آن نیمروز یا پنصد سال دنیا خواهد بود و اما حضرت رسالت پناه محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم را که شهنیمروز میگویند معلوم نیست که کدام جهت میگویند بدین معنی نزد استعاره و اگر اطلاق کنند بر حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم درست باشد زیرا که او آفتاب عالم روح ست بدین که همه اقتباس ظهور از نور آفتاب عالمتاب میشود یعنی طریق بروز قیامت از نور کرامت ظهور حضرت رسالت پناه صلعم خواهد بود

شهیر انداز - بازار موقوف در ستان کذا فی رفائی و یا بازار فارسی بمعنی اندازندهٔ شهیر آمده -

شهنیز - نام درختی ست -

شهنیز - همان شونیز -

باب السین المهمله

فصل فی العربی

شمس - آفتاب و قلاده -

شموس - اسبی که وقت برنشستن قرار نگیرد و بمعنی گرم نیز آید -

فصل فی الفارسی

شربت الماس - کنایت از نیغ ست -

باب الشین المعجمه

فصل فی العربی

شغوش - نوع من الفتح و نام راهی ست -

شماش - بالفتح نام مردی قتیل نام راست -

شمشش - بالتحریک چیزی ماهی که استخوانش سخت شد

فصل فی الفارسی

شاباش - مخفف شاد باش -

شاهد زربفت پوش - آسمان و زمین و روز و آفتاب -

شاه پوش - با ہاء موقوف یعنی تاج رشش

شب پوش - ہاء سوم و چارم فارسی یعنی جامه خواب کذا فی شرفنامه -

شخشخ - بالفتح باسکون دوم و ثالث و فتح رابع و خاء معجمه ساکن و شین معجمه مکسور و یاء تحتانی ساکن و نون مکسور و ہاء ساکن و خاء معجمه ساکن و شین معجمه مکسور و یاء تحتانی ساکن و نون مکسور و ہاء ساکن و خاء معجمه ساکن و شین معجمه مکسور و یاء تحتانی ساکن و نون مکسور و ہاء ساکن و خاء معجمه ساکن و شین معجمه مکسور و یاء تحتانی ساکن و نون مکسور و ہاء ساکن

شمشش - بالضم نوعی از شکنبه که بادبه دل میگویند

شمشش پیچر انا مند و نیز پستان -

شفشش - بالفتح باسکون دوم آن نی که بدان پنبه را بران کرده آرد و آنرا شفشش نیز گویند و نیز شاخ درخت و برین معنی بضم یکم و فتح دوم و قیل بضم دوم نیز ست -

شماساشل - نام مردی مبارز تورانی که بردست قارن بن کاوه آہنگر کشته شد و نیز برابر افراسیاب پہلوانی دیگر ہم شماساشل نام داشت واینجا از طرف سیاوش سر لشکر ایران شده بود -

شنشش - ہمان شفشش بمعنی اول -

شوشش - شہریست بخورستان زمین -

شیدوش - بایاء و واو فارسی نام سبارز کیکاوس که پدر اورا گودرز نام بود و برادر گیو -

باب الصاد المهمله

فصل فی العربی

شاخص - تیری که از بالای آماج گذشته باشد و بلند برآمده از چیزے -

شخص - بالفتح و بجار مهمله گوسپند ماده و شتر ماده که شیر نداشته باشد -

باب الضاد المعجمة

فصل فی العربی

شحر الارض - خراطین کذا فی القنیه -

شرمض - بالفتح زمین درشت -

شرواض - مرد بزرگ تن -

باب الطاء المهمله

فصل فی العربی

شباط - بالضم ماه آخرین زمستان و این لغت رومی ست و بصراح باہین مہمله آورده است

شرط - معروف و نشان -

شرط - برگ کشت که سخت برآید و نهالی که گرد برگرد درخت رسته باشد و آب جوی رود

شطط - عدو تجاوز بی اندازه و زیادتی -

شمط - بفتحتین جامه است کبود کتانی -

باب الظاء المعجمه

فصل فی العربی

شطاط - بالکسر جوانک کوشه جوان نامرد -
شرط - بالفتح والتشدید گوشه بستن جوال را -

باب العین

فصل فی العربی

شارع - راه بزرگ و نیز بر حق تعالی و حضرت رسالت پناه صلعم اطلاق کرده اند بدین سبب حضرت شارع
شافع - گوسپندی که بره از پیش میرود و دوشتی که در شکمش بچه باشد و بچه دیگر از پیش میرود یکی از نامهای مصطفی صلعم ست چرا که فردای قیامت امتان او پیش از همه بچگان گوسپند خواهند رفت و به شافع از بنی مطلب بن عبد مناف هم از اسامی ابو عبد الله محمد بن ادریس الشافعی صاحب مذهب
شنیع - سیری -
شجاع - دلیری -
شرع - راه دین -
شعاع - روشنائی آفتاب -
شفیع - شفاعت خواهنده و شفقت خواهنده و شفاعت گر -
شمع - معروف و در بعضی فرهنگ تفسیر بوم کرده است و آن غیر مسلم ست زیرا که شمع عبارت از مجموع ست موم و آتشی که قائم ست بدان و دیگر شمع مخصوص بموم نیست بلکه از آن

شیرازه - درزی هم هست یکماند و ابراشا نهاده شود
درخت میشود و در به شاخی چراغی می افروزند
و یک شعله بزرگ دران می افروزند بغایت
زیبا می نماید و این دو سه افروخته را شمع
می نامند مجازا و فی الحقیقة شمع آنست که از
روشنائی حاصل میشود -
شنوع - درخت بان -
شنیع - زشت -

باب الغین المعجمة

فصل فی الفارسی

شبیهراغ - بالفتح با سوم فارسی گویند بلغتی
شتر قرغ - نام جانوریست آتش خوار پرواز
و بالش چون پای شتر -
شنغ - بالضم و قیل بالفتح سه رن گاو که بدان
جنگ کنند -
شیر مرغ - یعنی جمال چه مردمان شیر ندانند -

باب الفاء

فصل فی العربی

شرف - بفتحتین بزرگی و نیکی و بلندی گویند
کذا فی التاج و در شرفنامه ست بفتحتین
شعث - گرد پیشانی و بودن با ضم جمع شرف
معنی کنگره است و در فرهنگ علی یکی ست
شنف - بالفتح و ضمتین و فی کل بالای درخت
[illegible]

از آل بتول باشد و پیش نسبیه رسول باشد
شفاف - بالفتح آنچه صافی و نیک باشد
و دران هیچ کدورت نبود و عکس پذیر بود و فیه
آوندی که از طرف پیش می آید مبالغه خوب و از
آنچه آبگون باشد آن را شفاف صیقل شده و آنچه
سفید صیاشد از آن چینی می نامند میگویند پیاله آن
که خمیر میکنند پسر را کارمی آید و آن آوند ها را
شفافیه میگویند -
شنجرف - معروف یعنی شنگرف -

فصل فی الفارسی

شمان - پنبه که بدارد تر کرده بر جریان زخم
شمانه باف - نام جامه ها بود و گویند شمانه پیشه
جامه ایست که از طرف فرو دوست می بافند
ششش طرف خاتون - یعنی
یعنی شش ستاره در اطراف آفتاب شش طرف
شف - بوزن و معنی شب و زرفانگویند
میگویند پارا الف بدل کردند -
شفشف - شاخ درخت -
شگاوف - رخنه در از دهن و امثال آن شگافتن
و شگافنده -
شگرف بالکسر با کاف فارسی مفتوح زیبا
و بزرگ و با شکوه از هر دو مکارو امثال آن
کذا فی الادات و غیره ملا و در زفانگویند با کاف دوست
شگرف بالکسر با کاف فارسی با بطاقت و نیز
بمعنی شگفت آید و در قنیه بمعنی خوش هم آمده

شمشیرون - بوزن خندق کبل و دمامه و طبل -
شنگرون - بالفتح با کاف فارسی معروف
و کرم کشت خوار که هندش گرو می نامند

باب القاف

فصل فی العربی

شارق - آفتاب یا ماه یا راه -
شاهق - کوه بلند -
شجرة الیقطین - درختی ست که هندش کدو
نامند کذا فی طب حقائق الاشیاء -
شرق - آفتاب و جایی بر آمدن آفتاب
شفق - بقیه روشنائی مغرب آن سرخی که
اول شب ست و قبل آن سپیدی که بعد سرخی می باشد
شفیق - دوست ناصح که در پیش باشد و در اطلاع
شق - بالفتح نیم و تنگ کاف قلم و دیوار و جز آن
و کوه کذا فی التاج و در قنیه بمعنی شگاف فارسی
تا اسمانی ست و شق بالکسر نیمه چیزی و
قنیه بمعنی نام کاشنه و برادر و دوست ست و نیز
لختی از چیزی یعنی بخشی -
شقائق - لاله و آنرا شقائق نعمان نیز گویند
کذا فی شرفنامه -
شقیق - برادر -
شوق - بالفتح آرزومندی -

فصل فی الفارسی

شاه مشرق - و شاه مغرب آفتاب -
شاهد ناطق - شاهد انه کذا فی بعض اغات الطب

شحنهٔ دریای عشق - یعنی حضرت رسالت پناه صلے اللہ علیہ وسلم -

شریاق - رگ چشم -

شیرزنق - اسپ سیاه دنب وپای هر چهار او سپید بود کذا فی القنیه -

شفیق - بوزن رفیق پسر خوانده -

شیرحق - سایهٔ فارسی امیر المؤمنین علی کرم اللہ

فصل فی التاء

شغراق - بالفتح دیله کرد و مادیگر -

شاتاق - بالفتح خرخشه و جنگ -

باب الکاف

فصل فی العین

شرک - بفتحتین دام و بالکسر با سکون دو دوال انبار ی

شراک - بند نعلین -

شریک - انباز -

شبک - کمان -

شعوک - نار -

فصل فی الفارسی

شل دروان خاک - زمین

شمارک - مرغی معروف که آواز وش را آواز دهد تار و تشبیه کرده اند -

شاشنک - مرغی ست ضعیف که آواز تیز دارد گویند و نیز رباب چهار تاره -

شاهد لعمرک - یعنی حضرت رسالت پناه صلے اللہ علیہ وسلم -

شاه فلک شاه طارم فلک و شاهنشاه فلک و شاهوار فلک و شهسوار فلک - آفتاب و نیز حضرت رسالت پناه صلی اللہ علیه وسلم -

شبان فریوک - بالفتح یکم و پنجم و هشتم ها ی فارسی شب پرک کذا فی الادات و غیاث ها و در فرهنگ جهانگیری شبان فریوک بروزن کمان و یوک گفته است و در زفانگویا و محلی ست که این جانور دیگری ست که آواز شبان فریب نیز گویند -

شبپرک - بالفتح با دوم فارسی که سوم ست همان شبپرهٔ مذکور یعنی خفاش -

شبشمک - بالکسر آنکه بازی الکد بر سینه کسی زند

شب چراغک - همان شب تاب -

شبدیز - بالفتح و خناک - یعنی خاک شب رو و روناه

شبرنگ - نام اسپ سیاه وش -

شبک - بالکسر با سکون دوم و دوک و گردهٔ دوک کذا فی شرفنامه اما در لسان الشعرا نوزن کبک مذکور ست و در فرهنگ نامبرده نیز بفتح اول مرقوم ست -

شباهنگ - بالفتح با دو فارسی درویشی که تمام شب بالای منار و یا بالای درخت سوار شود و همسایگان را دعا کند و وقت سحر بر ایشان بدمد و برود -

شتاک - بالفتح شاخ نوکه از درخت و بن باشد سر بریده و نیک نازک بود و آنرا خورد وستان نیز گویند -

شپچک - بضم کم و سکون دوم و جیم فارسی چوبندگی سینه هندش چکی نامند -

شه فاک - بالفتح آواز دوم اسپ اشتر و امثال آن هنگام رفتن -

شرک - بالفتح و تسهیل بالکسر نوعی از بید که بیشتر کودکان را بود هندش بودری نامند وسهیل نیز گویند وقیل شرک بفتحتین نام مراتعهای بزرگ و میان راههای بزرگ -

شرشک شقشک - کلاهها بفتحتین بی هنر نادان و نابکار و جلق زننده -

شکانک - بالفتح وقیل بالکسر سنگدان مرغ

شکتوک - بالفتح شالی -

شکاشک - بفتح هر دو سنجاق آواز هنگام رفتار و بعضی شکاشک نیز گویند -

شکوفه سرکوک - آن علتی ست که در شورهٔ جوی ریزد آن وقت تیز و نیز پیشتر شدن باشد و آنرا شپیره و شپیره نیز گویند فی القنیه -

شلک - بالکسر گل سیاه دوات و تیره که بای زن بدشوار می کشند -

شلک - بالکسر و بالفتح نام دیوان -

شلک فلک - آسمان سیاه -

شنگرف - با دو سر دو کاف بندشت گلی نامند و در ادات شنگوک با واو مرقوم ست

شنلک - بوزن بغلک خوشه کذا فی القنیه

شوالک - پرنده ایست سرخ و گویند مرغیست که زمان زمان رنگ بگرداند بنابرین ابوتراب خوانند -

شوربای شک - با دوم فارسی و سوم موقوف ای اشک غم زدگان و معنی دوم ترکیب اشکی که همچو شوربا ست -

شوشک - بالضم همان شاشک مذکور -

شوکک - بالضم مادر لیه دوک -

شولک - با واو فارسی اسپ تیز رو و در فانگو بمعنی گرده دوک ست -

شیر فلک و شیر مرغزار فلک - برج اسد

شیرگنجشک - با دوم و چارم فارسی و سوم موقوف پرنده درنده که آنرا در کلک نیز گویند -

شیشک - بالکسر پنبک یعنی غنچه دوده فرهنگنامه است شیشک تیوست کذا فی فرهنگ یا دو دوات بهر دو معنی آمده است -

فصل فی الکاف الفارسی

شمالنک - مثالچون کسے ازان کسی چیزے بزور ستده باشد و ازو می یابد پس آن ازین یا ازان ظلم و آن مدیون یا ازان ظالم و یا از ضعیفان ایشان ازان کسی چیزی دیگر بیابند تا ازیشان ازان ایشان بزور ستده اند و هند شما این را شمالنک میگویند هندش کاوندہ نوشتہ کذا فی القنیه -

شابنگ - بالام موقوف گرد گان -
شام رنگ - بالضم موقوف سیاه وام -
شام رنگ شب شباهنگ - بالفتح شب و شبانگاه و نیز ستاره ایست شب کش که بتازش شهر میرود -
شب دیز نقره خنگ - نلک -
شبرنگ - نام اسپ سیاوش و نیز سیاه و درزنا نگویند سیاه و نام گلی ست در بیابان خود رو که آزاد و سیاه و ام بوی مشک دارد -
شتالنگ - بالکسر استخوان لمبند -
شترگاو پلنگ - با چهارم و هشتم فارسی بهیمه ایست وحشی که آنرا شترگاو نیز گویند و گرب -
شرزه یابر - بالفتح با یا فارسی شیر -
شرزه شرنگ - بالفتح والکسر هر دو فیل خر پزنگ و در تحفه از صراح نقل میکند که شرنگ بفتحتین گیاهی ست که برگ وی همین بود و بتازی قطلن گویند -
شش در شنگ - ای شش جهات دنیا
شنشر نگ - بفتح یکم و سکون نا یا تا موقوف یا در رزنی ست مانند شقاقل و بیشتر مرغ بسفید بود
شنقشا هنگ - بالفتح تخته آهن که دران سوراخها ختانه کشاده و بار یک بسیار بود تا زره آهن و شمال آن در کشند تا دراز و هموار گردد و شاخسار و کمان ندانف و مشتهٔ او کذا فی شرفنامه اما در ادات نگویند ندانف -
کمان او و مشتهٔ او -
شکر عتیق رنگ - لب محبوب -
شکر برگ - جنسی ست از شکر بای صلابت که ازان برگ اسای دراز و مهین بندند تا زیش عبر -
شلنگ - بالکسر یکان ای قاصدان پیون استاده میباشند می جنبد هر نفسی که پاشنه پا و انهیا
شنگ - بالفتح درخت سرو و زور ابنزن و مکابره کردن - متکبر خوب و شوخ کذا فی الادات و در تحفه از لغات شاهنامه یعنی سار و بازنقل
شهرگ - معروف نیز کنایت از لذت جماع کذا فی التحفه و قیل شهرگ عبارت از محل جماع و آلت قاطع است
شهلنگ - بالفتح رستاب

باب اللام فصل فی العربی

شحم الزنل - خراطین -
شعرا الغول - گیاهی ست که با بیخ از زمین برآید سرخ بود و بسیاهی زند -
شغل - کار یا پروائی -
شغال - بالفتح جانوری وحشی که آنرا سگال نیز گویند و نام پدر رستم که بحیله رستم را در کابل کشت و آنرا شیکار نیز گویند -
شکل - بالفتح صورت مانند -
شماشل - بضم هر دو شین مروسبک -
شمال - بالفتح با دی دست چپ کذا فی الصراح و بالکسر دست چپ -
شمائل - اخلاق -

شمول - بمعنی کل و جمیع و عموم و مردمست گزیدہ

شمال - نام ماہے کہ بعد رمضان آید -

شمخۃ الرجال - یعنی رابعہ عدویہ رضی اللہ عنہا

فصل فی الفارسی

شاخص - بفتح سوم نام غلہ ایست کہ آنرا ارزن گویند گذافی القنیہ شاخص ارزن است

شمال - بکسر اول و ثالث مرد زیرک و توانا بود

شلیل - بالضم نام سبزی است کہ آنرا ترہ نیز گویند بود -

شتر دل - بمعنی غرور دل و نامرد -

شنبلید - بکاف فارسی نام گل معروف -

شنفیل - بفتحتین سرمہ شتر -

شقاقل - بفتح اول و ثانی و چہارم بیخ درخت گز است گذافی القنیہ شقاقل بہ پارسی گز گویند و بہندی گوند گذافی فرہنگ گویند کہ شقاقل چیزے از زمین بیرون آید کہ برگ ندارد و قدر یک ماہ ضربہ باشد است -

شقاول - بالضم بادفارسی بلدی -

شکال - بالفتح با کاف فارسی بانوے وحشی در غایت سفرت بتازش شغال خوانند

شمل - بالکسر کبر اندوختہ ہندش سیاہ گویند -

شمل - بفتحتین پای افزار چرمین و شمال آنند

شنگل - بالفتح و قلیل بالضم با کاف فارسی مزدور و راہزن و نام پادشاہی کہ بعد افراسیاب آمدہ بود و افراسیاب بیاری پیران بر او جنگ

فرستادہ و بالفتح یکم و سوم فارسی جنسے از غلہ کہ آنرا مشنگ خوانند گذافی شرفنامہ و در اوراد [illegible] باکاف فارسی است و بعضی [illegible] بضم و قلیل ہندی [illegible] بضم کاف فارسی [illegible] ہر دو زبان ہنگل است [illegible]

شش گوش - بالکسر با کاف فارسی و واو فارسی در سہ -

شول - بادو نام فارسی [illegible]

شیر دل - بادو نام فارسی [illegible]

باب الصاد

فصل فی العربی

شاہر - بمعنی نام [illegible] فارسیان بمعنی شباہنگ [illegible] کردہ اند و در شرفنامہ بمعنی [illegible]

شعم - بضم و سکون [illegible] خربزہ کہ آنرا گویند بمعنی [illegible]

شعر - شاطر و چست و [illegible] بعاشقی و بیکر فارسی است [illegible]

شعر - بکسر اول و فتح [illegible] زنی کہ [illegible] وقیل بفتح یکم و کسر دوم کذافی القنیہ

شعم - بالفتح [illegible]

شوم - بمعنی نامبارک -

شیکم - ارزن و آن دانہ [illegible]

و درمیان کشت کندر میدمد و میانه وی سفید بود و
هندش سیندها گویند کذا فی طب حقائق الاشیا
و در تبادست تخم که درمیان خلنه افتد تاج نیز گویند
و قیل بیمین بکل۔

فصل فی الفارسی

شاه رسل اعظم ۔ یعنی حضرت رسالت پناه
صلی الله علیه وسلم۔
شاه اخجم ۔ آفتاب۔
شاهبا عجم ۔ نوعی از مرامیر۔
شاهپر غم و شاه پرغم ۔ کلاهها بارفارسی
نوعی از ریحان کذا فی شرفنامه و در اوات معنی
شاه پرغم بستان افروز نوشته است و بستان افروز
در بالا در شرفنامه بتاج خروس تفسیر کرده است
شهپرم ۔ داروئی ست۔
شبنم ۔ بالفتح اول و سوم افشک۔
شتکار ۔ بالفتح کسی را بزور و بر چیزی
داشتن و چیزی از کسی بزور ستدن که تبادیش ظلم
شجام ۔ بالکسر سرمای سخت و آفت که از
سرما بسبب میوه را خشک گرداند۔
شکر ۔ معروف که تبادیش حیا خوانند
شکر بادم ۔ یعنی مغز سرش خشک کرده کذا
فی شرفنامه و قیل شکر کنایت از لب بادم
عبارت از چشمان۔
شکر قلم ۔ چان شکر برگ و نیز حلوائی ست
که از شکر مقدار تراش قلم میسازند و نیز شیرینی قلم

شلم ۔ پای افزار مسافران کذا فی الادات۔
شلغم ۔ بالفتح گیاهی ست خوردنی هندیش
گنگلو خوانند۔
شم ۔ بالفتح و قیل بالضم معنی نخست پای افزار
و دوم دیدن ای دم خوردن۔
شیم ۔ بالکسر نام رودی ست و نیز ماهی
و دم و زر و قیل بسین مهمله که معنی آن نقد نیز
آمده است و در قنیه بالکسر ماهی که یونس علیه السلام
را فرو برده بود۔

باب النون

فصل فی العربی

شان ۔ کار۔
شیون ۔ عرق از تراب که در شتوق حیال
باشد ازان چشمه تراود و شیون خمر چیزی که
سرایت میکند در رگهای جسد و شیونات
ذاتیه حقایق صفات که در کتم احدیت مکتوم
و مختفی اند۔
شاهین ۔ معروف و در شرفنامه است
شاهین بسته تازه و پرنده ایست که بدان
شکار کنند و در قنیه بمعنی بحری ست۔
شحن ۔ پر کردن و راندن کذا فی تاج المصادر
شریان ۔ هر رگی که می جهد پیوسته۔
شعبان ۔ نام ماهی ست که پیش از رمضان است
شمن ۔ بفتحتین بت پرست کذا فی
شرفنامه و در صحاح و صراح بمعنی بت ست

شین - بالفتح زشتی کذا فی التاج و در قنیه مذکور ست شین نباتی معروف که دانهٔ او به نخود ماند بعضی گویند درختی ست پر خار شگوفه -

شیخ المرسلین - یعنی نوح علیه السلام کذا فی القنیه اقول اولی آنست که از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم مراد بود -

شیطان - دیو و نوعی از مار زشت منظر و هر تمرد را از جن و انس و دواب شیطان نامند از سهر بعد او از حق لانه مشتق من شطن ای بعد

فصل فی الفارسی

شابران - نام ولایتی ست و قیل نام شهری

شاخ زرین - ای کلک زرد و ام کذا فی

شادروان - بفتح دال جامخانه و در قنیه گفته ست که شادروان بساط و پرده که بر در باشد و گویند پاس که بر در آویزند و نام نوعی

شادمان - بادال موقوف خوش و خوشدل

شارستان - بکسر اکه شک شهر که تا دیوار بلد دنا مند کذا فی القنیه و قیل قبهٔ بزرگ که اطراف بساتین بود -

شاریدن - تراویدن جراحت -

شاشیدن - کینر کردن و ترشدن آب -

شان - خانهٔ زنبور که دران شهد بود ضدان و اکثر بحمل ضدمان و شان را محذوف بود و نیز چنانچه گویند این آیت در شان آن نزل ست یعنی در حق آن و بمعنی بکار تازی ست و بمعنی مرتبه نیز آید و در قنیه شان آن بمعنی ایشان ست

شاوران - همان شابران مذکور -

شاه توران - یعنی افراسیاب -

شاه دیوان - دیوی که تمیم انصاری رضی الله عنه را شب بر دوش در مملکه انداخت بعد هفت سال عیسی نام پیری بود تمیم انصاری را بعد محاربه و انهزام دیوان نجات داد -

شاه جهان - باهاء موقوف نام شهری که آنرا

شاه چین - آفتاب -

شاهد جان - ای مقصود جان کذا فی

شاه یاحین - گل بعل و سمن بر دو در از چنبر و رای بیل کذا فی القنیه -

شاه زنبوران - یعنی آن مگس شهد که پیش امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه آیان آورده و او را بادشاه زنبوران بود یعنی سر ام داشت -

شاه گردون - آفتاب -

شاه گویندگان - یعنی حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم -

شاهیدن - بزرگ شدن و پارسائی کردن

شایان - لائق و زیبا -

شایگان - باکاف فارسی یکی از سماعات شبا که در قافیه مفرد و جمع آرند چون در قافیه فرسلان و مهمان و کهان که جمع کرده بهست آرند و نیز مانند کثیر و ذخیره کرده -

شبان - بالفتح جمع شب دیز [illegible]

و با ضم چیدن بمعنی گوسفندان و بیشتران و قتیل گ
شبان و راوی امین - منسی علیه السلام -
شبستان - آنجا که شب بهتر راحت کنند
و بجای خواب و بیدار خانه و سالخین -
شبخون - شبیخون - دوم با سوم فارسی
اشکار کردن بر لشکر بیگانه -
شب پیما - یعنی شب بیداران از صحی
و مشتاق و محبان -
شب تیره - شب سیاه -
شب سیاه گون - شب سیاه گون -
شب گیسو - شب تاریک -
شب افسن - با کسر با بیاء موقوف شباب و ن
شب یلدا - با کسر با بیاء موقوف شباب و ن
شبیدن - همان شبیدن مذکور با سین مهمله
شجیدن - نالیدن -
شخشیدن - بوزن ترسیدن از جای
بر و غلتیدن و لغزیدن و گناه کردن -
شخشیدن - با فتح و ضم با خ کندیدن و
چیزی کذا فی زفان گویا از ادوات معلوم میشود
که شخشیدن بنا خ کندیدن و خلیدن است
زیرا که معنی شخشان بنا خ کنندیه و خلیده
شخشوخیدن - با کسر با بیاء فارسی صفیر زدن
و زبان بنا خ کندیدن کذا فی الادوات و غیرها

اقول بالیستی که پژمردن نیز معنی این بود
زیرا چه معنی شخولیده پژمرده نوشته اند چنانچه
شخشیدن - بالکه بمثله -
شخمیدن - بوزن رسیدن همان شخشیدن
کذا فی سترفنامه اما در لسان الشعرا بمعنی شخشیدن
بمعنی از جای فرو غلتیدن -
شدیاریدن - با ضم جیم و اندن در زمین
شراب بگردان یعنی بگو اشرب که معنی آن
شراب بخور است زیرا که لفظ شراب را چون اقتلب
بعضی کنند اشرب شود و نیز شراب را چون
بگردانی کذا فی القنیه -
شران - با کسر باران تند و قتیل باران مستعد
شروان - نام شهری که نوشیروان بنا کرده
و مولد فاتانی همانست قتیل با فتح -
شریدن - با فتح اول بمعنی رفتن -
شش پستان - با ضم با سه نقطه از تحت
گردو مست یعنی زنی که پستانش از غم
افتاده بود -
شش پنج زنان - بفتح فارسی
و خم موقوف کنایه از قمار بازان و آزادگان کامل
را نیز گویند و نیز شخصیکه هر چیز دارد در معرض تلف آرد
شش روزگان - یعنی آن شش روز
که آفرینش عالم در آنست کذا فی الاصطلاح الشعرا
شش روزان - مثله کذا فی المناقط
و اقول باید نبشتن من درین لغت خطائی کاتب است

که بدرکون برارد وزن نوشته است

شش سدی **هفت خوان** - بالفتح
باهشتم موقوف که آخر هفت ستانی شش خوشه
و هفت کشور کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا تفسیر
شش جهات هفت کشور کرده اند و همین صحیح است

ششم زمین - یعنی کشور ششم آن
ولایت دوم است -

شش مسکن - یعنی معدن و منبع
و کان زر و نقره شکر و نخست میوه دار و خار کبر
و متر انبین جمع شود کذا فی المنتقط و در اصطلاح الشعرا
بجای نامیه قیه است و همین صحیح است

شفقتن - بالکسر تراویدن جراحت و تکیدن
و شفتیدن بالکسر مثله -

شگافتن و **شگافیدن** - بریدن ست
و در قنیه شگافتن بمعنی کافتن ست -

شکاریدن - بالکسر کار کردن و شکستن

شکاریدن - بالکسر کار کردن یعنی شکستن کذا

شکرزبان - یعنی شیرین زبان و شیرین گوی

شکرستان - یعنی آنجا که شکر راست کنند

شکرفیدن - بالسب و ستور در سر آمدن -

شگفتن بکسرتین و عجب شدن و حیران گشتن
و بکسر کیم و ضم دوم بهین شدن و از هم باز شدن
گل و خرم شدن روی -

شگفتیدن بکسرتین تعجب کردن -

شگفیدن بالکسر مثله -

شمکن - بالکسر خم هر چیزی و چین جامه و جز آن
و شکننده و بخل سر بوتکر نیز می باشد و چین که بر
شاهان افتد و امر شکستن و فاعل آن و بالفتح
بالسکون دو مرتبه و لاتی -

شمکوفیدن - بالکسر و قیل بالفتح و با واو فارسی
بسر آمدن اسب و غیر آن و افتادن حبیب بدون

شمکوفیدن - بالضم شکستن لشکر -

شمکون - بالضمتین و بالکاف فارسی فال بد گویند
و بمعنی شمکون و شکن با سین مهمله خوانند و نیز جنبی

شمکوهیدن - بالضم با واو و فارسی علامت
نمودن اظهار کردن از خود بخل کسی و گوش کردن
و نیوشا شدن و ترسیدن و هراسان شکوهیدن -

شکیبا بیدن - صبر کردن و تحمل نمودن و
قرار گرفتن و نیز صبر کنانیدن -

شکیبیدن - بالکسر با یاء موحده صبر کردن

شمانیفتن - بالکسر با یاء فارسی و موحده شبه

شماهران - نام جانور لیست -

شماسیان - بالفتح با دو میم مشدد و قوم هندوان
شماس که دافع دین باطل آتش پرستی بود و غیره

شمعدان - بالفتح نام مرزی -

شمیدان بفتحتین کردهٔ اندازیت پرستان
و اهل تناسخ تا زیش سمینه خوانند کذا فی الصراح
اقول اگر این با خوانند از سمینه بودی با سین مهمله
بودی هر چند با شین معجمه است معلوم شد که این
جمع شمنی ست که منسوب است سوی شمن که معنی آن

شبت بست سنگی بت پرست شمنیان بت پرستان

شبیدن - بالفتح و سکون ثانی و یای مجهول و دال مهمله شبیدن بیهوش شدن و کردن کنایه از بیهوش شدن و هم در شرفنامه در واقعات سیم بمیدان اول دم خوردن مذکور است و اینجا بمیدان بار اول معنی اگر بخشی مستور شاید که در تصحیف کاتب باشد و نیز شبیدن بمعنی بیهوش آمده است و نیز آشفته شدن و پریشان گشتن و ترسیدن و به آسیمه سر و نوحه افغان کردن و گریستن و تنفر شدن و نفرت کردن

شبیران - نام ضابطه شکن که یاری پیران فرستاد و افراسیاب بجنگ او رفت آمد -

شبیه - مانند گمان - ای عامیانه -

شبیه - بالفتح پوست گیاهی که آنرا بمندی سنی نامند و از پوست ریسمان سازند -

شبیه بفتحتین شنیدن -

شبیه گان - بالفتح با کاف فارسی نام ولایتی است

شبیدن معروف بوبیدن و بمعنی عاقی بالفتح هم خوانند و با خراسانیان بهر دو معنی الفتح شین

شبیز - نام مرغی -

شبیر بان - همان بشوریدن که در کتاب البابر گذشت و نیز بمعنی عنصه کردن و در عبارت شدن

شبیگون - بفتح یای دوم و ضم سوم فارسی ان شبگون

شبیله سیدن - متحیر و واماندگی شدن کذا فی شرفنامه

شبیه زدن - کنایه از بیهوش شدن است در شرفنامه در کتاب البابر بمعنی بشولیدن شوریدن نوشته است

شبیه میزیدن - زراعت کردن -

شبیدن - شعله های آتش -

شبیدان - بالفتح نام کوهی و گویند نام ولایتی و قبیل نام مقامی است نزدیک کوه ارونده -

شبیاریدن - بالکسر زمین پاره پاره کردن از عجلت

شبیان - بالکسر جزاء و مکافات -

شبیبان - نام شهریست -

تنقیح اشکبوان بالکسر با یاء فارسی نام مرزبان ابدال از پایان قبر علی رضی الله عنه بندان بوبان خداست و دانش دران لعل خلید ماند و سرش مردمان بزور برداشتند -

شبیدان - گرگ -

شبیر آسمان - برج اسد -

شبیروان - با یاء موحده یعنی گوشتی که شیر ازان آید هندش کچیری نامند -

شبیرزنگان آنانکه بمدت رضاع شیر بمراد خود نگذرانده اند -

شبیرستان - با هر دو یاء فارسی یعنی رستم در شرفنامه شبیستان با شین معجمه آورده است و آن غلط است زیرا که ولایت سیستان با سین مهملات

شبیر شادروان یعنی نقش شیر که در جاجمخانه و بساط باشد -

شبیر شنگرف گون - با کاف فارسی می انگوری

شبیر گردون - با دوم و چارم فارسی برج اسد

شبیر مردان - سالکان جانباز و عاشقان

مسرا انداز و نیز مبارزان و داراوران۔

شیرین ۔ معروف و نیز نام معشوقۂ فرہاد و خسرو و نیز بچہ شیر خوار را لب شیرین گویند چنانچہ لب شیرین و زلف مشکین۔

شیرین دہنان ۔ یعنی شاہدان۔

شیلان ۔ بابا یہ فارسی خوان طعام۔

شید آہرمن ۔ سلطان یا گویند کذافی فرہنگ ہا و کنایہ از خیالات زشت و تخیلات باطل۔

شیراوژن ۔ باواو و زا بر فارسی بروزن و معنی شیر افگن ست کہ کنایہ از مرد شجاع و مردانہ باشد و نیز نام شخصے کذافی فرہنگ ہا۔

شیرنام خوران ۔ کنایہ از نعمت کہ دون و خام طبعی

شیرگ گردون ۔ کنایہ از زوال دادن و مستولی گردانیدن باشد کسے را۔

شیشہ باغ زدان ۔ آسمان سپید۔

شیشہ گردان ۔ بکاف فارسی ای آسمان

شیمواز بان ۔ باواو فارسی نام موضع

شیون ۔ بایا یہ فارسی ماتم و فریاد۔

باب الصاد و

فصل فی العربی

شجو ۔ دہن باز کردن و دہن باز شدن۔

شحو ۔ اندوہگین شدن۔

شدو ۔ شتر را راندن۔

شصو ۔ بضمتین مع التشدید چشم در کشودن نہادن و بلند شدن ابر۔

شطن ۔ قریہ۔

شکو ۔ شکایت و گلہ کردن۔

شلو ۔ مالکر عضو آدمی کہ با گوشت باشد۔

فصل فی الفارسی

شاخ آہو ۔ کنایہ از کمان ست نیز و عذر و فروع

شاخ گیسو ۔ یعنی تار مویی و سہ تار مویی

شاشہ ۔ گیاہی ست کہ خمش بکار برند

شاہ دارو ۔ بابا موقوف جمشید شراب انگوری را نام داشتہ و چگونگی آن چنان بود خواست کہ آن انگور را از انگور اکثر اوقات نگاہ دارد گرفت پس آب انگور گرم کردہ و آوندی داشت چنانکہ بجوشش آمدہ تیرگی نماند آنرا در آوندی کہ جمشید آنرا ہر روزی چشیدہ و عیارش بگیرد زبان خود نیالودہ یکبارہ چون از جوشش باز ایستاد تا شد گمان برد کہ زہر ست و بر گرد آوند بنوشت کہ زہر قاتل و بداشت کہ از آب انگور زہر قاتل آید و بہ شما حرام می باید داد و جمشید را کنیزکی بود بغایت زیبا کہ او را دوست میداشت قضارا او بر شہ رفت و زہر را بخورد و بیطاقت گشت و بر گرد خود را بخواند گفت صواب آنست کہ از آن زہر بقدر کہ بخورد تا بمیرد پس قدحی برداشت و بخورد اثری بظہور نہ پیوست قدحی دیگر بکار برد و ہمچنان قدحی دیگر بکار برد و ہیچ اثری در خود ندید سر بخورد و چند روزے بخواب نرفتہ بود یک شبانروز بخواب رفت چون بیدار شد از ان زحمت خلاص یافتہ آن

حال با جمشید تقریر کرده تا شید از اشاه داره
نام شاه و در امر مرض و سل کمال قوی بود
شاه آلو - نوعی از آلو که بی هسته است گذاش
شبر در معنی شیار و دوده و سیاهی استعمال
عاشق و شب پیدا و سیاهی نیز آمده
شتر گاو - با کاف فارسی بهیمه ایست دشتی
که تبار بیشتر زرد فام گویند
شش با ثو - شش ستاره در پای آفتاب
شتمتالو - نام میوه ایست و کنایت از بوسه نیز کنند
شهر با نو - با راء مهمله نام معشوقی
شیشو - همان شیشک مذکور گذاشی الاوات
و تیر و غیره فارسی معرب و با ب چیزی باشد مبنی اخیر
تقل نسان الحمل لیکن در لغت کاتب معنی مذکور
شوشک و شاتک ست لا شیشو ست

باب الشین المعجمة	
فصل الشین مع العین	

شاهه - نشان و مثال سیاه کرمان باد
باشد نشان اندرین بخارا و الوان و دیگر جای
دست چپ را و جانبیت هر اطراف را و مرتبه
چیزی آن را محسوس می شمرند چون مرکز
گویند باشد گویند زمین شاهست یعنی مرکز
آن را شوم پندارند -
شایه - آمیزش و آلودگی و استعمال مجمل
اشتباه نیز ست که اشتباه و آمیزش باشد
شب - بالکسر و شیبه بالفتحتین بیخ و مانند چیزی

و نیز زن جوان را شیبه گویند و دوشیزه کبود
شبوه - بالضم معروف اسم ست از اشتباه
شبیه - مانند -
شجره - درخت -
شحنه - بفتحتین گروهی که شهر را نگاه دارند
اما فارسیان بسکون حا استعمال کرده اند -
شده - بالکسر و التشدید حنی و گرشنی و لاور
شراسه - بالفتح بدخوئی -
شربه - بالفتح و التشدید چاله یا هر حوضی
مثل حوض کوچک که در باغ و خانه ها باشد لذا
فی القنیه و در تاج مست شربه الحوض و بر کرده
درست از بهر آب و بالفتح یکبار خوردن آب
و جرعه آن و در عرف شربه شکر و آب کرده
شرطه - بالضم پیشانی و علامت و بر کنار
بیکدیگر دادن کنایت از دوستان و یاران
جهاز ست نیز آید و در بیان ابر شرطه مسطور
از دریا بشور بری آید و لزوم افتد جهاز
را بر عرض بادبان میکرده و این حالت اطوفان نامند
بعد و چون باد و موج خیزد آن ابر را می آرد طوفان
و بشد بعد جهاز را در دریا اندازد و این باد را
باد شرطه نامند و در رشته قیامه میگوید شرطه
بالفتح از امیر شهاب الدین حکیم مصحف ست که باد
موافق را گویند -
شرک - بالکسر انبازی -

شره - بفتحتین حرص کذا فی الادات و در صراح بمعنی آزناک ست -

شریعه - راه مسلمانی -

شعبه - بالضم شاخ برین درخت و پارهٔ از چیزی و نیز اسپخه از پرده نشعب میشود -

شعبده - بالفتح بازی -

شعشعه - روشنائی کذا فی الادات

شعوده - همان شعبده -

شعله - بالضم پارهٔ آتش که می تابد -

شفره - کارد بزرگ و تیزی آتش و شمشیر -

شقفه - مهربانی -

شقشقه - بالفتح لاغر و نزار کردن غم تن را و نیز پرده تنک و شاخ درخت -

شقه - پاره از تارهای خیمه -

شقشقه - بانگ کردن شتر فحل و کنجشک و شکافتن هزم و سخن خوب آمدن و بالکسر تیزیست مانند شش که شتر از دهن بیرون آرد -

شکایه - گله -

شکوه - شکایت کردن -

شله - بت کذا فی التاج و در قنیه است شله بالفتح والتشدید بت و بت پرست و بالضم والتشدید مانهٔ عورت یعنی جامه که در خون حیض عورت می باشد و سرگین دان و جای خاک و پلیدی که در کوهها بود کذا فی زفانگویا و ایضاً در لسان الشعرا بدین معنی مذکور -

شلاهطه - بوزن فلاسفه نام جزیره ایست در ولایت چین که منبت درخت کباب چینی در انجاست کذا فی طب حقائق الاشیاء -

شمامه - دستنبویه و در زفانگویا ست یعنی غلوله عطریات مرکب که در دست دارند -

شمله - گلیم خرد که در خود پیچند و در عرف این دیار شملهٔ طره دستار که طرف خنامی گذارند -

شوکه - شدت قوت در جنگ و خارکه بدان نار ریست کنند کذا فی التاج و در طب حقائق الاشیاء بنکوریست شوکه سپید خارست و عرب آن را شوکة البیضا خوانند و منبت او در کوهها و مغزار ها باشد و آن دارویی ست و شوکه بالفتح آنرا گویند که در عقب زاید و منحوس و شوم بود و هر فرزندی که ترس معمار آید در پدر را میزند شومت خود بیفکند کذا فی شرفنامه و در تاج ست بمعنی سلاح و خوار و تیزی و قوت و پیدا آمدن پستان دختر -

شوله - بالفتح منزلیست از منازل قمر -

شوه - بفتح یکم و سکون دوم زشت و بفتحتین بد چشم شدن -

شهاده - گواهی و در صراح ست شهاده خبر درست

شهره - بالضم مشهور -

شهوه - آرزو -

شیمه - خوی و خلق -

شیعه - بالضم گروهی که جمع شوند بر امری

فصل فی الفارسی

شاخابه - شاخی که از دریای موجی برآید بتازیش ملح و شرم خوانند -

شاوگونه - با دال موقوف و کاف فارسی نهالی یعنی جامهٔ خواب -

شاونه - داروئیست که بتازیش شاذنج و بهندوی سیزامند کذا فی القنینه و فیها ایضا شاونه داروئی تست -

شارویه - باواو فارسی نام پسر پرویز که بعد کشتن پدر و برادران شش ماه ملک انده بود پس بجای داروی باه زهر خورد و بمرد و آن زهر پیش ازان پدرش نهاده بود و بر مهر خمره نوشته که داروی مجرب باه -

شاره - آن جامهٔ لعل و تنک که گرد شمع بپیچند تا باد نکشد و نیز جامه ایست لعل مخصوص پوشش

شیافه - آنکه ادویه در جامه کنند و در قبل یا دبر بیندازند کذا فی القنینه -

شاماخچه و شاماکچه - کلاهها با خار و کاف موقوف و جیم فارسی سینه بندزنان -

شانه - معروف و نوعی از دست افزار جولاهه و نیز زنبوران شکل که آنرا زنبور خانه نیز گویند و در زفانگویا بذکورست شانه کاشانه بحذف کاف و نیز عضوی معروف و آلت چوبین که در کشند -

شاه - بادشاه و هر مردی را گویند که کار خیر او کند و بزرگترین مهره شطرنج و راه بزرگ که عامهٔ خلق دران نگذرد و اما دازان که وبرا غزنو بزرگ دارند و نیز شاه نام جامه ایست که از بهندوستان آرند کذا فی الادات و در زفانگویا بذکورست که شاه بزرگ و آنکار او از نیاست که بهاندار او جهاندار بادشاه را گویند و در شرفنامه هست نام جانوریست که بهندوستان بود -

شاهراه - راه گشاده که بسیار راهها ازو بگشایند و عامهٔ خلق دران بگذرند -

شاهانه - انچه از آن شاه بود -

شاهتره - با سوم موقوف تره معروف است که آنرا ترمره گویند کذا فی زفانگویا و نیز در زفانگویا مذکورست گیاهی ست که برگهایش شگافته بود و بوی تلخ دارد و آنرا بادرنجبویه نیز گویند و در نسخه مطب مذکورست شاهتره آنکه هندیش دونه مروه نامند و در نسخه دیگرے بجای مروه نیز ست

شاهدانه - با سوم موقوف یعنی تیک تخم کذا فی زفانگویا و با سوم مکسور یعنی طرز شاهدان کی مانند آن شاهدان چنانچه عاشقان ای طرز عاشقان بدانکه این صیغه برای نسبت ست و مفید معنی تشبیه نیز میشود -

شاهراه و شاهره - کلاهها با سوم موقوف یعنی راه فراخ -

شاهنده - نیکوکار و صالح -

شاهنشاه - آنکه با عانت او در مظاهرت او

دیگران بادشاه شوند و بادشاهان او را خدا
گویند منقول ست که شاهنشاه و رای خدای را
نگویند اما شاعران اطلاق میکنند بر غیر خدای نیز
چنانچه لفظ خداوند -

شاهیده - همان شاهنده مرقوم -

شاهه - نام شهر پرسواره که رزن کیکاوس
بود بزمین هاماوران -

شبانکاره - نام ولایتیست نزدیک شیراز -

شبانگاه و شبانگه - کلاهها باکاف فارسی
آنجا که شب کنند و وقت درآمدن شب -

شبانه - خماری و هرچه بران شب گذشته باشد
و آنرا شبه نیز گویند کذا فی الادات وغیرها
اقول این منسوب ست بآن شب چنانچه غدائیه
منسوب به غداست پس معنی ترکیبی آن شب بود
هرچه باشد خواه کباب و خماری را که شبانه
میگویند هم ازین که اثر شب ست بالضم چرا نمیدهند
که سفندان و بزان و امثال آن که از آنها شبان
نیز گویند کذا فی شرفنامه -

شب پاره - شبپرک کذا فی القنیه و در
شرفنامه بمعنی بایاطی ست -

شبپره - بالفتح با سوم فارسی همان شبپرک مذکور

شبخانه - بالفتح خانه که آنجا شب گذرانند -

شب فازه - بفتح جایگاه گوسپندان و قتیل بارای مهمله

شبه - بفتحتین مهره ایست سیاه که بر سر
سلک مروارید نظم سبد هند و در فرهنگ مولانا
فخر قوامی ست که هندش ریتهی نامند و در ادات
مذکورست که آن مهره یمانی ست بتازیش شبح
و هندیش پوتھ نامند -

شبگاه - باکاف فارسی شبانگاه یعنی آنجا
که شب خانه کنند و هر جا که شب باشند و وقت آمدن
کذا فی فرهنگ جهانگیری -

شب نیاسوده - اسی بیدار کذا فی الاصطلاح

شب پاره - همان شب پرک -

شبگرکه - بالضم باکاف فارسی بمعنی معلوم یعنی
مخالف و نامتجانس و ترکیب نا موافق -

شبگرکه - بضم کم دو دوم و چهارم موج دریا کذا

شته - بالکسر آبار مشده و غیر مشده و نیز
آمده است انگور و هرچه شبانه بود -

شخکامه - اسی افسرده و منجمد گشته که از باران
بارد آنرا شالهٔ نیز گویند -

شخوده - بالفتح بناخن کنده و خلیده کذا فی

شخولیده - باواو فارسی پژمرده کذا فی الادات
و غیرها اقول این مشتق از شخولیدن ست پس باید
که بمعنی شخولیدن می بود اگر آنکه گوییم این حاصل
معنی ست زیرا چه هرچه بناخن کنده می شود
پژمرده میگردد -

شراب - معنی پیاله آمده است کذا فی القنیه

شرزه - بالفتح درنده است غالب تر از شیر

شروه - نام مردی ارمنی مبارز لشکر روم -

شره - بفتحتین حرص کذا فی الادات و در قنیه

میگوید گیاهی ست که بهندوی تلسی نامند۔

شش وره ۔ بالفتح یعنی مروارنا : و نیز بمعنی دنیا آید۔

شش ضربه ۔ یعنی داویست نرد که بحرکت می بازند

شغنه ۔ بفتحتین آن پوست که از کثرت کار بر دست و پای سیاه و سطبر گردد و هندش گرده نامند و بعین معجمه نیز گویند کذا فی الادات و در قنیه مذکور ست شغنه بالضم و قبل بالفتح سرزنگاه که بدان جنگ کنند شنع شاه۔

شفانه ۔ بالکسر مرغی ست بزرگتر از خلیدواز چهار رنگ دارد۔

شقشقه ۔ بالفتح شاخ درخت و نیز سلک زر۔

شکافه ۔ بالکسر زخمه که مطربان بدان چنگ و رباب و امثال آن زنند۔

شکافته ۔ بالفتح کافته کذا فی القنیه اما معنی مشهوره شق شده است۔

شکاوند ۔ بالکسر و باواو فارسی بکسور کاوند و بهم بمعنی کفن دزد را گویند و شکاوه نیز خوانند۔

شکاه ۔ بالکسر تیه دان تبازیش جعبه خوانند۔

شکاپاره ۔ باباء فارسی جنسے از حلوا که تبازیش قطاع نامند۔

شکرپوره ۔ سنبوسه شکرین که با میوه ها در فرن می پزند و سمرقندیان شکرپه باباء فارسی نامند

شکرخنده ۔ یعنی شیرین متبسم و آن خنده که از خوشی باطن بود۔

شکرفنده ۔ اسپ بسر آینده۔

شکرینه ۔ بفتحتین نوعی از حلوا که تبازیش ناطق گویند۔

شکره ۔ بفتح یکم و کسر دوم جانوریست معروف که بازان صید کنند۔

شکسته ۔ تنگ آمده و شرمنده و منفعل و منکسر

شکفته ۔ بفتحتین برگ و گل و بان بسته که از شاخ سر برزند مهندش کوسلی نامند۔

شکم بنده ۔ یعنی حابکر نان و بسیار خوار و در قنیه است یعنی عبد البطن۔

شکم خاره ۔ یعنی سخت گرسنه و بسیار خوار و شکم خاره مبشله۔

شکمها چار پهلو کرده ۔ یعنی شکمها سخت

شکنجه ۔ عذاب و آلتی ست مجلد را و در ادات ست نوعی از علت و در قنیه میگوید شکنجه نخچه یعنی ژاله در تاج اسامی ترجمه بر بفتحتین شکنجه آورده است و در صراح بمعنی بر بفتحتین نخچه گفته است حم لفظها اقول آن شکنجه نیست بلکه شکنجه است تصغیر سک۔

شکوخیده ۔ بالکسر باواو فارسی و قبل بالفتح اسپ بسر آمده و لغزیده و افتاده و هیبت زده

شکوه ۔ بالضم باواو فارسی بشکل باقوت و مهابت و بزرگی بسیار که تبازیش حشمت گویند و نیز ده خرد و ده پست و بعضی بفتح یکم و سکون دوم بمعنے ده خوانند۔

شمامیه نام کتابیست فخش و دوم کتاب الفیه است
شمالة - بالفتح شمع و در وقت تنج نیز استعمال کنند
شمسه - آن قرص منقش که در مساجد بنگارند شعاع راست کنند -
شمشیره - بالفتح بوی ناک کذافی شرفنامه و در اوات ست بالفتح همین نیز گویند و قبل از فتح بوی ناک یعنی بوئی از نام مردم برآید -
شمشیره - بالفتح بویدن شمشه و بیم زده و مفتح بوینده نیز آید -
شمه - بکسر میم و فتح دوم و شد و تخفیف نیز آمده است چربی گوسفند و بزغاله که هندش پاراوی گویند -
شمیده - بالفتح همان شمشیره مذکور و معنی بوئیده نیز آید -
شناه - شنا کردن در آب و آشناه نیز درین لغت ست -
شنزبه - بالفتح نام گاوی که قصه آن در کلیله و دمنه مذکور ست -
شنگله - بفتح یکم و سوم فارسی ریش دامنی و دانهٔ انگور و خوشه -
شنگوله - بالفتح با کاف و واو فارسی و سازه -
شنگه - با کاف فارسی نره که تبازیش ایرو ذکر خوانند و در زرفانگو باید گورست که جامه کوزنان بشب نهندش پسگین دان و جای ناک و پلیدی در کوچه -
شنوسه شنوشه - کلاهها باواو فارسی

و اخیر با شین معجمه عطسه -
شوره - بالفتح جنبل و با واو فارسی خاک کرنمک ازان شود و معروف که نقاشان بکار می برند و در آتشبازی هم بکار آید - ماشق
شهریده - با واو فارسی پریشان و دیوانه مزاج
شهنیزه - بفتح یکم و کسر سوم و تحتانی نام مسجدیست
شوشه - با واو فارسی ریزه هر چیزی و شبه و علامتی که بر سر قبر شهدا بپا کنند و نیز سلاح زره -
شهادت سربسته - یعنی شهادت مخالصانه
شه چراغ - آفتاب -
شهرآزاده - نام بادشاهی که اردشیر بن شیرویه را بزهر کشت و قابض ملک شد -
شهراه و شهره - همان شاهراه -
شهیره - بالفتح زن سخت پیر -
شهله - بالفتح گوشتی که سخت مجرب باشد چون سرسینه و امثال آن -
شهنشه - همان شهنشاه و در اوات شهانشه مرقوم ست معلوم نیست که خطای کاتب ست یا لغتی
شهنگانه - بفتحتین با کاف فارسی ژاله کذافی الاقنیه
شیدانه - با کسر نام میوه مانند کنار که تبازیش غراب خوانند مزاج سرد دارد -
شیده - با یای فارسی نام پسر افراسیاب که پشنگ نام داشت و صورتش بغایت خوب بود افراسیابش شیده لقب کرده بود و کیخسرو شاه بن سیاوخش بن کیکاوس او را در میدان کشتی

چنان برزمین زده که جانش بهان زدنش از قالب برآمده و مجسمه خواهرزاده او بود و نیز نام حکیمی شاگرد شمنار بود بهرام گور او را هفت گنبد بهفت رنگ ساخته بود -

شیر ازه - جزو بندی کتاب -

شیرزنه - آن آلت چوبین که بدان جغرات بندند و مسکه بیرون آرند و آنرا شیرزنه با سوم موقوف نیز گویند -

شیر مشرزه - با لکسر و با یار فارسی معروف و نیز امیر المؤمنین علی را گویند -

شیرونه و شیرینه - نوعی از حلتهاست که بتازیش سعفه خوانند و در تاج ترجمه سعفه ریش سرست و معنی بیماری سر و جنون نیز هست و در قنیه شیرینه مترادف شیراذه آورده است -

شیرویه - با دوم و چارم فارسی نام پسر پرویز که آنرا شارویه نیز گویند -

شیره - با یار فارسی خوانی مثل چوبکی -

شیشله - با لکسر ست -

شیفته - با دوم فارسی و سوم موقوف یوانی -

شیون - با یار فارسی معروف یعنی هنر

شیهه - با لکسر آواز اسپ -

باب الیاء

فصل فی العربی

شاطبی - کرانه وادی -

شافعی - امام معروف صاحب مذهب که نامش محمد بن ادریس بود کنیتش ابو عبد الله منسوب بسوی بنو نافع که از پسران مطلب بن عبد مناف ست و در حواشی مفصل که راست کرده شیخ برهان الدین صوفی ست میگوید که شل فی نام قبیله ایست -

شاکی - با سلاح تمام و شکایت کننده -

شرابی - با یار تازی یعنی ساقی کذا فی القنیه و در تاج بمعنی شراب دار ست -

شعر الحیار - یعنی خرچیا که آنرا سرخاب میگویند و در زفانگویا میگوید پرسیاوشان ازین معلوم شود که سیاوشان سرخاب را گویند -

شعری - با لکستاره ایست معروف که بعد جوزا برآید و شتی - بر بخت -

شوی - بفتح اول و کسر دوم چیزی حقیر و نفتحین دستها و پایها و سر مردم کذا فی القنیه -

شوری - با ضم با لف مقصوره کنکاش یعنی مشورت و اصحاب شوری عثمان و علی و عبد الرحمن بن عوف و طلحه و زبیر و سعد بن ابی وقاص -

شی - چیزی -

فصل فی الفارسی

شادی - خوشی و نیز نام غلامی حرامخوار -

شاه بوی - با یار موقوف و واو فارسی گیاهیست -

شاه مشلش - یعنی آفتاب -

شانه کاری - یعنی درآویزی کذا فی القنیه -

شاهی - پادشاهی و شاه هستی و نام شاعری

از شیر از و جنسے از دملو کہ تخم مرغ با نشاستہ ترکیب کردہ می پزند۔

شب بوی - با واو فارسی نام گلی است زرد آنرا شب بو بدان جہت خوانند کہ در شب بو می کند و

شب بیداری - با سوم فارسی کہ دوم ست شب بیدار۔

شب زنگی - شب سیاہ۔

شبکوری زحمتی ست معروف کہ بدان شب

شبی - بکسرتین وقیل بالفتح نوعی از کوتہ جامہ وقیل نوعی از پوستین۔

شترپای - بالضم با جایہم فارسی گیاہی ست کہ برگش ہمچو پای شتر است۔

شنگلی - بالفتح خار گیاہ و در لسان الشعرا ست بوزن حنظلی خار گیاہ و بیخ گیاہ معنی اخیر از زفانگلو یا ست اما در نسخہ بر طبق خار گیاہ و بیخ گیاہ است و این صحیح ست زیرا کہ بیخ گیاہ ہیچ معنی ندارد و شاید از خطای کاتب ست کہ بیخ را شیخ نوشت

شراخی - بالفتح نام طعامی کہ کباب باریک با برنج میان شتگلی در ان می پزند بغایت لطیف

شش دری - یعنی دنیا۔

شش سری - یعنی زر خالص۔

شکپوی - با با و یا رفارسی آواز پای شکم

شکر ریزی - یعنی گریہ شادی۔

شکم خواری - یعنی گریہ سنگین۔

شکن شکاری - دیگری را بلعنہ شکستن۔

شکنی - نام ولایتے ست۔

شکیبائی - با سوم فارسی صبر۔

شماخی - نام قلعہ ایست نزدیک شروان۔

شمع الٰہی یعنی قرآن مجید قبیل آفتاب و ماہتاب

شنگرف زاوی آنکہ زنان در فرق سر کشند ہندش سیندور نامند۔

شوخگنی - با واو فارسی و خار و موقوف و کاف نیز فارسی پوست کہ از کثرت کار سخت و سطبر شود در دست و پای۔

شوی - بکسرتین وقیل بالفتح والان خربزہ ہندش سوئی نامند۔ ف روٹی

شہریاری - ای پادشاہی۔

شیخ نجدی - شیطان علیہ اللعنۃ۔

شیر آسمانی - برج اسد۔

شیرماہی - با یای فارسی ماہی ست بزرگ کہ

شیروی - بوزن نیروی مبارز نور آدمی کہ بجنگ رستم برابر منوچہر بود و ہمان شیرویہ مرقوم۔

ایرانی

کتاب الصاد

الصاد الدیک المتمرغ فی التراب یعنی خروس کہ در خاک مراغہ کند و بحساب ابجد نود عدد۔

باب الالف

فصل فی العزبی

صبا - بادی کہ از پس پشت آید چون روے بقبلہ آری کذا فی الکتاب پس ازین معلوم میشود کہ ہر کہ از قبلہ طرف مشرق باشد باد شرقی ست باد قبلی

باد صبا گویند و هر که از طرف مغرب باشد باد غربی ست
و هم حسن ساکنان جنوب و شمال اما در شرفنامه
میگوید که باد صبا باد شرقی را گویند و در فرهنگ علمی
و علی بیگی باد می ست که از زیر عرش می خیزد و در وقت
صبح می وزد باد می لطیف خنک نسیمی خوش دارد
صحرا - کشادگی -
صدا - مغز سر و جایی شنوائی در سر و آواز
گنبد و کوه و چاه و امثال آن که باز شنوند چون
چیزی بلند گویند و در تاج اسامی بابا مبدل باء
آورده است و فارسیان آواز لطیف و خوب
از چنگ و نای و مانند آن که بر می آید آنرا هم میگویند
صعدا - بالضم والد آه سرد که برکشیده شود
صفا - سنگ لغزناک سخت کذا فی التاج و
نیز صفا بالفتح روشنی صند کدر و بالفتح والقصر
میل کردن و سنگ هموار و موضعیست در مکه
که آنرا صفا و مروه گویند و آن دو سنگ اند قریب
کعبه که میان آن سعی کنند و آن یکی از شعائر حج است
صلا - آتش افروختن برای دفع سرما از زبر
عامه واو از آنکه برای استحضار طعام کنند کذا فی شرفنامه
صما - بالفتح با میم مشدد سنگ لش و سخت -
صوم العذرا - یعنی روزه مریم -
صهبا - بالفتح شراب -
صیدا - بالفتح والمد نیز درشت و سخت و سنگی ست که از فولاد

فصل فی الفارسی

صاحب جوزا - یعنی ترکه بتازیش عطارد خوانند و او نیز فلک ست و خانه در برج جوزا دارد
صاحب کف بیضا - موسی علیه السلام
صاحب امضا - وزیر را گویند -

باب الباء

فصل فی العزفی

صاحب - یار و خداوند چیزی و وزیر را نیز صاحب گویند
صاحب فصل الخطاب یعنی داؤد علیه السلام
صطرلاب - همان اسطرلاب -
صعب - ترس و دشوار -
صلاب - بوزن خلاب سختیها و آن جمع صلیب ست -
صلب - بالضم استخوان پشت مرد که از آن نطفه در رحم زن می افتد و بیکبار همه اندام او میریزد و همه استخوان بوسیده گردد مگر صلب که باز آفرینش همه از آن خواهد شد و اجزای متفرقه هم بدان خواهد پیوست اما اندام تمام خواهد گشت و بالفتح
صلیب - سخت و چربیش و مغز استخوان و علم دراز و چهار ستاره که در پیش نسر واقع میباشد و قیل سپس نسر واقع و چلیپا که ترسایان بجود دارند بدین شکل ✠ و در شرفنامه ست آن تقاطع که از خط محور و خط استوا بر فلک مدید آید و زرفانگوها و نهنگ کشتی و زنار نوشته که آنرا چلیپا گویند و چوب که در روزن میدارند و آن چهار گوشه ست و آنرا صلیب نامند و روا گویند و در شرح مخزن ست که وضع صلیب آنست که چون عیسی علیه السلام را بر آسمان بردند خطوط

که شبیه عیسی داشت اورا بدار همیشی کردند و
صورت دار ساخته بودند و در گردن خود او نهشته
و آنرا صلیب نام کردند -

صواب - راستی و بالضم رشک -

صهیب - نام صحابه -

فصل فی الفارسی

صبح صادق - یعنی صبح کاذب -

صفه یعقوب - نام شهر بیت الاحزان و ولایت
شام نزدیک ست بحزم که آن ولایت تمام بیت
قریب صفه یعقوب بزاویه مشرق واقع است
که در آن چاه برادران فته یوسف علیه السلام را
انداخته بودند الیوم آنجا در ساخته اند و قبر تمیر
یعقوب و بتر ابراهیم و فته یوسف در شهر
خلیل الرحمن ست و از انجا که بود تا طول تا دو پاس
راه است و قبه فته موسی علیه السلام در کوه طور ست

صبر نیم شب - یعنی نالیدن نیم شب بحسرت و
ندامت پدید آید کذا فی القنیه و الدرائد الفوائد -

باب الطاء

فصل فی العربی

صاحب الحوت - یعنی فته یونس علیه السلام

صامت - زر و سیم و امثال آن از نقدی مملکت

صفریت - بالکسر بوزن عفریت تهمت و دروغ کذا فی

صمت - خاموشی -

صوت - آواز -

صیت - بالکسر آوازه -

فصل فی الفارسی

صبح کاذب - صبح دروغ -

صبح نخست - صبح صادق -

باب الجیم

فصل فی العربی

صاحب التاج - یعنی هرثمه و غضبان فلک
نیز گویند ایشان کذا فی شرفنامه اما غضبان صبح را
گویند زیرا چه او غضبوست برین که سرهنگ فلک ست
و صاحب تاج صبح خنک نوشته و گفته که این
معرب ست و بمعنی دف عربی ست -

صاحب المعراج - یعنی حضرت رسالت علیه

فصل فی الفارسی

صفر کن این برج - ای خالی کن آسمان
کذا فی الاصطلاح -

باب الحاء

فصل فی العربی

صباح - نیکروز -

صبح - پیش از سفیده دم -

صباح - بامداد و بمعنی غارت نیز آید -

صبوح - شراب بامدادی -

صبیح - خوب روی -

صحیح - تندرست -

صحاح - جمع آن و نام کتابی در لغت که صراح خلاصه

صراح - بالضم خلاصه و نام کتابی در لغت خلاصه صحاح

صرح - کوشک و هر بنای که بلند باشد و نیز خالص هر چیزی

صریح - صند کنایت یعنی سخن ظاهر گفتن -
صلاح - آشتی -
صلاح - نقیض فساد و بالضم نام مکه -

باب الخاء

فصل فی العربی

صباخ - نام بادشاه مین و مبارز لشکر کیخسرو بن سیاوش
صطرخ - نام شهری مر ایران مین که تختگاه دارا
بن داراب آنجا بوده و در عجائب البلدان ست
که لشکرگاه سلیمان علیه السلام آنجا بوده و آنرا اصطخر
و اصطخ نیز گویند -
صماخ - بالکسر سوراخ گوش و در لغت عربی که صاد
و ضاد بود آن لغت بسین هم آمده است -

فصل فی الفارسی

صاحب چرخ - یعنی خداوند نجوم -
صد شاخ - یعنی صد پاره -

باب الدال

فصل فی العربی

صاحب الرصد - یعنی حکیمی که بر عمارتی
بلندی منتصد گزیده تربیع کوه شامخ نشسته
طلوع و غروب سیارات و ثوابت معاینه کند -
صاحب عباد - وزیری که بغایت کیس بود
صاد - نام حروف تهجی و معانی دیگر در صدر
کتابت مسطور است -
صمدو - نزدیکی -
صمید - زرد آب -

صهرو - بالفتح باده یعنی شراب نیز سر و صند گرم -
صعود - بالا رفتن -
صعید - روی زمین -
صلد - سنگ اغرناک بی خاکی -
صمد - بفتحتین بی نیاز و مهتری که حاجتها بگیرند
و قیل الصمد الدایم الباقی و قیل السید الذی
ینتهی الیه السود -
صمدید - مهتر و کریم صنادید جمع آن -
صید - شکاری نا گرفته و نشده و تثنیه و جمع
درین برابر ست -
صیاد - شکار گیر -

فصل فی الفارسی

صمد پیوند - با سوم فارسی گیاهی ست که
بتازیش عصافیر الراعی گویند کذا فی القنیه
صد چهارده عقد - ای صد چهارده سود و زیان
صرفه نبرد - ای مغلوب نیاید این معنی
مسموع ست از شیخ امام محمد خضری -

باب الراء

فصل فی العربی

صابر - شکیبا ابو صابر کنیت نمک ست
صادر - ظاهر و باز گردنده -
صاغر - پیاله و نام مردی و سگی کذا فی القنیه
صبر - بالفتح شکیبائی و نوعی از داروها و در
قنیه ست گیاهی ست بغایت تلخ هند گهیکوار
نامند قیل درین معنی بکسر صاد ست و در نسخه طب ست

صبر سقوطری از خراسان می آرند جوشانیده و نیز سبندمی گویند۔

صبار۔ بالضم میوه درختی ست که طعم او ترشی مائل ست و آنرا خرمای هندی نامند کذا فی التقنیه و در تاج نیز بمعنی خرمای هندی ست و در تقنیه بمعنی بابونه ست۔

صبور۔ شکیبا و نام باری تعالی۔

صدر۔ سینه و پیشگاه و بمعنی ابتدا نیز آید۔

صرصر۔ باد سخت سرد۔

صریر۔ بانگ لگام و بانگ قلم و تخت نعلین و انچه بدین ماند۔

صحر۔ بفتحتین میل کردن و صحراء چنانکه گذشت۔

صغار۔ بالفتح خردی و بالکسر ضد کبر۔

صغیر۔ خرد۔

صفار۔ بالفتح والتشدید زردی روی۔

صفر۔ بفتحتین شکم مردم باشد و نام کوهی و نام ماهی که با محرم ست و بالکسر خانه خالی از متاع و صفر در حساب هندوانرا ست و در موالید صفر بالکسر در اصطلاح نجومیان جزم اگویند

صفیر۔ بانگ کردس۔

صقر۔ چرغ۔

صقار۔ بالضم والتشدید خرمای هندی که آنرا

صقیر۔ دوم روز از ایام عجوز۔

صنوبر۔ بفتح یکم و دوم و چهارم درخت چلغوزه کذا فی التقنیه و در شرفنامه ست نازبو سرو را

سے گویند و در تاج میگوید که صنوبر میوه نازبو گویند و درخت را نیز صنوبر باعتبار میوه گویند۔

صور۔ مانند سرون ست که دمیده میشود۔

صهر۔ بالکسر خسر خواجه و داماد۔

فصل فی الفارسی

صاحب خبر۔ حجاب و نقیب۔

صدف گون ساغر۔ پیاله بلوری۔

صرصر پیکر۔ با پنجم فارسی اسپ استر و شتر نر۔

صفحه تیغ سحر۔ روشنائی اول بامداد و آسمان۔

صف خاص ترک۔ ای صف انبیاء علیهم السلام

صفدر۔ زنده صف۔

صفدوار۔ بالکسر بار موقوف اندک و در تقنیه بمعنی صف و راست لیکن آن خطا۔ کاتب ست

صلیب اکبر۔ خط استوا و خط محور نود و شش فناست یعنی تقاطع خط استوا و خط محور کذا فی الآلات و فی المدائد تقاطع میل شمالی و تقاطع میل جنوبی و تقاطع فلک تدویر را نیز توان گفت۔

باب الزاء

فصل فی الفارسی

صاحب شبدیز۔ لفظ مرکب بمعنی ماه نو۔

باب الشین

فصل فی الفارسی

صفرای روی آتش۔ ای آفتاب و زردی روی۔

صیقل مصر آفرینش۔ ای آفتاب۔

باب الصاد

فصل فی العربی

صیاص - گوشهای درشاخهای گاوان -
صیصی - خبار و نرم استخوان -

فصل فی الفارسی

صفت خاص - یعنی صفت انبیاء علیهم السلام

باب الضاد المعجمة

فصل فی العربی

ضرس الارض - کندناسی کوهی -

باب الطاء

فصل العربی

صراط - کلهراه راست و نیز فردای قیامت راهی خواهد بود بر پشت دوزخ باریکتر از موی و تیزتر از تیغ همه بروی بگذرند -
صقراط - بوزن فعلات و بمعنی جغرات -

باب العین

فصل فی العربی

صاع - پیمانه چهار منی کذا فی التاج و در قدیمه میگوید پیمانه ایست سیزده سیر کم کدران سیزده گندم و ثلث سیر کنجد بسیر جلالی که سه درم سنگ ست و بسیر بهار یکمن تولد باشد -
صانع - کارگر و بمعنی خالق نیز می آید و در شرفنامه بمعنی خالص نیز ست نیز در شرفنامه بمعنی صنع - آثار ست کردن بانگشت -
صداع - بالضم دردسر -

صبح - گونه ایست از هر چیزی صرعان حداة و غشی و دوشتر که یکبار یکی مختلف گردند بدین که یکی رود و دیگری بیاید از بهر بسیاری شتران و در اصطلاح الشعرا بمعنی ریس ست -
صنع بدیع - آفرینش نو بادده -
صنع - کارکردن -
صواع - بالضم آب جامه -

فصل فی الفارسی

صحن وسیع - بمعنی صحن عظیم -

باب الغین

فصل فی العربی

صایغ - زرگر -
صبایغ - رنگ رز -
صدغ - زلف میان دو ابرو چشم و گوش -
صمغ - معروف که هندش گوند گویند -

فصل فی الفارسی

صفحهٔ تیغ - آسمان کذا فی القصیده
صیقل تیغ - بمعنی -

باب الفاء

فصل فی العربی

صفاوف - گویند بسیار پشم کذا فی التاج و در فارسی صفاوف آنرا گویند که دران اصلا کدورت نباشد برین معنی در اصل صافی بوده است از صفات -
صدف - کرانهٔ کوه بلند و گوشهای کران

خانهٔ مروارید ست -

صرف - بالفتح گردانیدن و نام علمی معروف که آنرا ام العلوم گویند و افزونی درم بر درم در نیکوی و قیمت و بمعنی فضل و توبه نیز آید و بالکسر شراب بی آمیغ و آنچه خالص باشد -

صراف - معروف یعنی آنکه زر و نقره و امثال آن بفروشد و بخرد و سره و ناسره شناسد نیز لقب شاعری معروف و مشهور که سید عسجد نام داشت و نیز آنکه علم صرف بسیار داند -

صف - بالکسر ابر کدانی القنیه و بالفتح رشتهٔ هر چیزی و نمازگاه -

صفصف - زمین هموار -

صلف - بفتحتین لاف -

صنف - بالکسر گونه از هر خرمی و پاره از هر چیزی

صوف - پشم و در شرفنامه پشم گوسپند ست و در قنیه مذکور ست صوف بالضم آنچه در دوات اندازند

صیف - بالفتح تابستان و باران تابستانی

فصل فی الفارسی

صباغ زریوسف - یعنی آفتاب -

باب القاف

فصل فی العربی

صادق - راست گوی و نیز اسمعیل علیه السلام و معنی اخیر از شرفنامه ست -

صداق - کابین -

صدوق - مثله لیکن این ابلغ ست از صادق

صدق - بالکسر ضد کذب -

صدیق - بوزن حبیب دوست و صدیق بالکسر مع التشدید راست گوی بغایت زیرا که این صیغه مبالغه ست و نیز لوط علیه السلام و ابوبکر رضی الله عنه -

صندوق - بالکسر پرده مروه و در قنیه بمعنی تابوت ست -

فصل فی الفارسی

صد هزار بیدق - ستارگان -

باب الکاف

فصل فی العربی

صعلوک - بالضم درویش -

صک - چک -

صکاک - چک نویس -

صلیب الفلک - دو خط ست در فلک یکی خط استوا که از مشرق تا مغرب ست دوم خط محور که از شمال تا جنوب ست و از اجتماع این خطوط صورتی که حاصل شود آنرا صلیب الفلک نامند

فصل فی الفارسی

صاحب سفران خط افلاک - سیارات سبعه -

صدف فلک - آفتاب -

باب الکاف الفارسی

صحن ورنگ - دنیا -

صدبرگ - نام گلی معروف سپید رنگ

که چندروزپیش از گل لعل میشود و نیز صدا شنیده اند -

صعدف مشکین رنگ - کنایه از آسمان -

صرف بیجاده رنگ - می زعفرانی -

باب اللام

فصل فی العربی

صاحب النحل - یعنی امیر المؤمنین علی کرم الله

صقال - بالفتح والتشدید مهره زن -

صیقل - تیغ بزدوده و در شرفنامه گردان تیغ بزدوده -

صل - بالکسر مار که در وی افسون کار نکند وچون کند در وقت بکشد -

صلصل - بوزن بلبل ناخته -

صلصال - بالفتح گل خشک و خام که چون سر انگشت بروزنند آواز دهد -

صایل - بالفتح آواز لگام و بانگ خم شمشیر و بانگ آهن -

صندل - چندن و آن چوبی خوشبوی و خنک و سفید رست و در شرفنامه میگوید که نیم سرخ میشود و نیم زرد و اما آنچه سرخ میشود برای تداوی بکار نمی آید چندانی ندارد و آن جنبی دیگر است ولب چندان نامند و این که گفته است که زرد میشود آن جنبی دیگر است که بزردی زند هندش گهنبان هندی میگویند که خاصیت صندل اصلی آنست چون در روغن گرم اندازند سرد شود و درخت آن مار پیچیده باشد بوی آن درختان دیگر میگیرند آن می آید اینجا صندل اصلی کجا می آید -

صهیل - بانگ اسپ -

صیقل - بالفتح آنکه آهن روشن کند -

فصل فی الفارسی

صاحبدل - آنکه بدل رسیده باشد علامت آن آنست که آنچه در تمام عالم است نور یابد و اطلاع بر مغیبات دارد خیر شرق و مغرب داند

صبحدم و صبحدل - باسوم متوقف و شدل

باب المیم

فصل فی العربی

صارم - شمشیر تیز -

صایم - سار روزه دار -

صریم - بوزن علیم شب تاریک -

صمصام - تیغ برنده و هر چیزی صیاقل دل و در فرهنگ علی بیگی و فخر قواس بمعنی باغ است

صنم - بت که از چوب یا مس یا نقره باشد و قیل هر چیزی که مصور باشد بصورت آدمی صنم گویند و آنچه صورت ندارد آنرا وثن گویند

صوم - کامسا و سرگین شتر مرغ و روزه -

فصل فی الفارسی

صبحدم - وقت صبح -

صبح دوم - صبح صادق -

صحن ارم - باغ -

صحن عظم - زمین -

صحرای سیم - صفحه کاغذ و کنایه از صبح صادق

باب النون

فصل فی العربی

صابون - معروف یعنی آن چیزے کہ جامہ را بدان سفید کنند۔

صحن - کشادگی سرای و میان بیابان و زمین ہموار و قدح بزرگ۔

صفون و صفین - نام دیہی ست۔

صنعان - نام شخصے کہ موازنہ ہفتصد مرتبہ برابر برداشت و از انجا بزیارت بیت اللہ روان گردید چون بروم رسیدہ عاشق دختر ترسائی شد آخر الامر آن دختر مسلمان شدہ جان گفت تسلیم کردہ و بشیخ صنعان رو براہ کعبہ آورد۔

صمن - بالکسر سختین روز از ایام عجم۔

صولجان - بالفتح چوگان۔

صین - اقلیمی ست فراخ کہ جملہ کافران از و زمین صین مروارید باشد بغایت نیکو تا یکدانہ صد ہزار دینار ارزد۔

فصل فی الفارسی

صاحب خطران - ملک و مشاہیر۔

صاحب زمین و یران - یعنی برج ثور۔

صاحب افسر گردون - عیسی علیہ السلام۔

صاحب خاطران - خوبطبعان و شاعران۔

صاحب صفین - بکسر صاد دوم تشدید فا یعنی امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ۔

صاحبقران - بکسر قاف آنکہ ولادت او مسقط نطفہ یا مستقر راس وقت قران عظمی باشد و برج قران در طالع بود و بالضم قاف یعنے محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم۔

صباح کنان - بالضم کاف ای صباح الخیر گویان۔

صبح بسپین - صبح صادق۔

صبح جوان - جوانی۔

صبح نشینان - صبح خیزان۔

صدف اشتین - آفتاب۔

صراف خزان - یعنی آفتاب و باد۔

صرفہ بردن - یعنی راجح آمدن۔

صغانیان - شہریست ماوراء النہر۔

صفر کن - ای خالی کن۔

باب الواو

فصل فی العربی

صحو - ضد سکر یعنی ہشیار صحو و سکر دو حالت سالک است وقتی کہ فی شعور باشد گویند صاحب صحو است و در تاج ست یوم صحو روز میغ۔

صفو - چیزی برگزیدہ۔

باب الہاء

فصل فی العربی

صاحبہ - زن۔

صاعقہ - پارہ آتش کہ از آسمان افتد آواز شدید۔ عمدہ نیز برق چون بکشد انسانرا بگویند اول صاعقہ رسید و صاعقہ اسم است مر ہر عذابی را۔

صایحه - آواز نوحه -

صبحه - بالضم خواب بامداد -

صبغه - رنگ و دین صبغة الله نظر به سخلقه وکل ما تقرب به الی الله فهو صبغة -

صحه - تندرستی -

صحبته - یاری و همنشینی -

صحابه - مثله وجمع صاحب ایضاً -

صحیفه - مصحف و نامه و تخته دل و صحیفة الوجه بشریت و یقال الصحیفة وجه الارض - بشره

صخره - سنگ بزرگ -

صدره - بالضم سر سینهٔ مردم و پیراهن کوتاه

صدقه - انچه بدهند کسی را تطوعا بلکه هر نیکی صدقه گویند چنانچه خار از راه دور کردن و رحمت است شوهر که لقمه زن کرده را می خورد انهم صدقه

صدمه - اسپ -

صدیقه - بالکسر والتشدید زنیکه دائم تصدیق کسی کند ولقب حضرت عایشه رضی الله عنها

صره - بالضم همیان -

صراحیه - آوند شراب -

صرفه - یکی از منازل قمر شمیه صرفه الانصراف البرد واقبال الخیر -

صعوه - سر بچه -

صغانه - چغانه -

صغیره - گناه خرد -

صفه - بالضم والتشدید خانه چوبین وفیز زیر پوش زین وبکسر اول وفتح دوم معروف بمعنی آفرین و در شرفنامه بهت نشان -

صفحه - یکروئی و یکسوئی کردن و یکروئی ورق

صفره - بالضم زردی -

صفقه - بالفتح دست زدن مشتری بر دست بائع -

صفوه - چیزے برگزیده -

صفیه - بفتح اول وکسر دوم نام موضعی ست براه مکه و انچه پیش از قسمت گیرند -

صله - بالکسر عطا -

صلابه - بالفتح درشتی و سختی و بالکسر سنگے که بدست گیرند و بآن دارو سایند و سنگی پهن که بر سر آن دارو سایند و هر چه بآن دارو سایند و هاون دسته را هم گویند -

صلوه - سورهٔ الحمد و ثنا من الله الرحمة ومن الملائکة الاستغفار ومن المؤمنین الدعا ومن الطیر والهوام التسبیح و گذشت جهة ان

صناعه - صنعت کار و در اصطلاح شعرا حسن کلام را صنعت نامند چنانچه ترصیع و تجنیس

صنعه - کردار نیکو -

صوره - پیکر و صفت - صنعت

صومعه - جایگاه -

صیحه - بالفتح بانگ -

صیعه - غبار برشده و در اصطلاح صرفیان عبارت از هیئت کلمه است -

فصل

فصل فی الفارسی

صبح رست خانه - صبح صادق -
صنم خانه - بتخانه -
صور آه - نعره آه -

باب الیاء

فصل فی العربی

صابی - یعنی میل کننده واز کیش بکیش شونده وکواکب سبعه ارض -
صفی - دوست یگانه وبرگزیده -
صفاقی - اسپ کمیت یا اشقر که بر سپیدی غلبه دارد ویقال اسپی که در میانه سپیدی سیاهیش موی سپید آمیخته باشند وانهی در هیچ لغتی نیست الا در صاد -
صنعانی - منسوب بصنعا شهری -
صوفی - پشمینه پوش ودر اصطلاح سالکان صوفی آنرا گویند که واصل کامل باشد بر جاده شرع سالک است که روزی قاضی شمس الدین دمشقی که او هم دانشمند بود نزد بندگی شیخ همام قدس سره آمدند شیخ در استغراق بودند پرسیدند که صوفی کرا گویند فرمودند آنکه به نبودنه صفات حق تعالی موصوف بود ایشان بازگشتند شیخ بعد دیرے بحالت صحو آمدند فرمودند جولاهے کسے آمده بود گفت آرے فلان آمده بود فرمودند چیزی از زبان من ازان بیرون نیامد انچه مذاکره بود جولاها تقریر کرد شیخ فی الحال دولت طلبیدند سوار شده نزد قاضی مذکور رفتند وعذر خواستند که این فقیر را گاهی گاهی غلبه یاد میشود در حالت چون چیزے خلاف شرع صادر شده باشد معذور دارند وبعضے میگویند صوفی وقلندر کمیست وبعضے قلندر افضل میدهند وبعضی صوفی را -
صید لافی - عطار گذافی القینه ودر تاج ست صید لافی بلور -
صیدنافی - مشک -
صیرفی - صراف -

فصل فی الفارسی

صاحب صابی - یعنی عیسی علیه السلام -
صاحب سی - ابو علی سینا را گویند ازین که وزیر فخر الدوله پادشاه ری بود ودر اصطلاح صاحب وزیر را گویند -
صاحب کافی - نام مردی صاحب قبال که منصب وزارت داشت ونامش اسمعیل بود -
صاحبی - جامه مخطط چون شعتری -
صبر سقوطری - همان صبر را گویند که از دوا های تلخ ست وآن سرد ترست بدرجه اولی در حرارت غلبه خواب انبساند وآن دافع صفرا هست هندش گهیکوار نامند کذا فی شرفنامه -
صحرای قدسی - عالم لاهوت -
صخر جنی صخر جنی - امیر جنیان فارسی هر دو نام دیوی که انگشتری مهر سلیمان علیه السلام غایب کرده بود وآزاد دیو سپید نیز گویند -
صایب خطی - خط چهار گوشه -

صلیبی - زنار دار و آنکه پیش صلیب کند -
صوت صبحگاهی - آن آوه که وقت صبح زنند -
صوت نیم شبی - آه نیم شبی -

کتاب الضاد

الضاد الهدهد الذی یرفع راسه ویصیح یعنی هدهدی که بردارد سر خویش را و آواز کند و بجواب ایجد هشت صد عدد -

باب الالف
فصل فی العزبی

ضحا - چاشتگاه فراخ و طعام آن و نماز آن وقت را صلوة الضحی گویند -
ضیا - روشنائی -

باب الباء
فصل فی العزبی

ضب - سوسمار -
ضرب - گونه هر چیزی و باران سبک و زدن و زدن و پدید کردن مثل و دست کسے در مال وی بستن و لفجتین شهد سپید -
ضراب - زدن و درم -
ضغیب - بر جویش چیدن خر گوش و قتیکه کوته شود و آواز کردن خر گوش -

باب التاء
فصل فی العزبی

ضلالت - لاغر شدن -
ضراعت - زاری کردن -
ضلالت - گمراه شدن -

باب الثاء
فصل فی العزبی

ضغاثت - آنکه خود را پنهان کند در جای تا بانگ بر کودکان نزند تا بترسند -
ضبث - زدن -
ضغث - آمیخته کردن چیزی -

باب الجیم
فصل فی العزبی

ضارج - اسم مکانی ست -
ضجاج - بالفتح بدی و بالکسر بدی کردن -
ضجوج - شتر ماده که در وقت دوشیدن بانگ کند -

باب الحاء
فصل فی العزبی

ضباح - بانگ روباه -
ضبح - خاکستر -
ضح - آفتاب -
ضراح - اسم بیت المعمور -
ضرح - قبر کندن -

باب الخاء
فصل فی العزبی

ضمخ - آلوده شدن بوی خوش -

باب الدال
فصل فی العزبی

ضمد - ناهتا -
ضماد - بند جراحت وخرقه که بر سر چوب کرده
نهند کذا فی التاج ودر نسخه طب مذکور است که
ضماد بالکسر هر دارویی که آنرا طلا بکنند -

باب الراء
فصل فی العربی

ضار - گزند رسانیدن وقیل گزند -
ضامر - باریک میان ولاغر -
ضبر - چار مغز وجوز بوا -
ضجر - طپیدن دل -
ضرار - گزند رسانیدن یکدیگر را -
ضر - بالفتح گزند رسانیدن وبالضم
سختی ولاغری وبدحالی وبالکسر مع التشدید
زن خواستن بزن پیشین -
ضریر - گزنده وعابی شک -
ضریر - نابینا وباقی زندگانی وشکیبائی کنار رفتن
ضمیر - اندیشه وچیزی مضمر ودر شرفنامه
بمعنی درون ست -

باب الزاء
فصل فی العربی

ضار - ناقص کردن -
ضامر - خاموش -
ضرز - مرد بغایت بخیل -
ضرز - چسپیده شدن خیک اعلی بخیک اسفل
ضغز - بالفتح جماع کردن -
ضیز - کم کردن حق کسی را -

باب السین المهملة
فصل فی العربی

ضبس - بفتحتین بد نفس شدن -
ضراس - زه زاد کردن اشتر -
ضرس - بفتح یکم وکسر دوم بد خلق -

باب الطاء
فصل فی العربی

ضاغط - نگاهبان -
ضغط - بالفتح نگهداشتن -
ضغط - فشردن -
ضیاط - بالفتح والتشدید مرد درشت خو -

باب الظاء
فصل فی العربی

ضغاظ - گروه بازرگان -
ضاغوظ - بضم یکم وسوم آنکه بشبهها چنان
نماید که مردم را فرو میگیرد وهندش کتماره بهند
ضراظ وضرظ - باد آدمی یعنی گوز -

باب العین
فصل فی العربی

ضایع - تباه وبشک بویا -
ضبع - کفتار -
ضجیع - هم بستر -
ضرع - پستان گاو وگوسپند ویقال مالا
زراع ولا زرع ای لا شئ -

ضعضع - غوک -
ضاع - استخوان -

باب القاف
فصل فی العزبی

ضعف - بالکسر درماندن و بالفتح سستی -
ضعیف - سست -
ضفیف - مهمان شدن -

باب القاف
فصل فی العزبی

ضایق وضیق - بالفتح والتشدید بمعنی تنگ بالکسر تنگ واخیر بمعنی تنگی نیز است -

باب الکاف
فصل فی العزبی

ضاحک - خندنده و فی الثلج سنگی که از کوه می درخشد بهر رنگی که باشد -
ضحاک - راه پیدا فرنام پادشاهی معروف که ظالم بود هزار سال یک روز کم بعد از عهد جمشید پادشاهی می راند میگویند ادل پدر را کشت بمشورت آن بر هر دو کتفش ماری پیدا شد ند و طعمهٔ آن ماران مغز سر آدمی بود چون مغز نمی یافتند او را گزیدندی بدین سبب بسیار آدمیان را کشت مگر آهنگری کاوه نام در اصفهان بود چون دو پسر او را گرفتند برای کشتن پس آن آهنگر پوست آهنگران بر سر چوبی بست و روان شد دیگر خلقی انبوه پس او روان شدند و بر فریدون پیوستند فریدون بموافقت خلق ضحاک را بر انداخت و آن جرم که کاوه علم ساخته بود مرصع کنانیدند و آنرا مبارک شمرده بعد فریدون سلاطین دیگر آن علم را از برای یمن پیش می بردند و در فرش کاویانی نام کردند در عهد خلافت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه چون خراسان فتح شد آن علم را بغنیمت بردند لشکر را قسمت کرده دادند و در زر فا گیو پاست که او از قبیلهٔ مهر بود -

باب اللام
فصل فی العزبی

ضال - گمراه -
ضلال - گمراه شدن -
ضلیل - بیراهی بغایت و گمراه و ضلال

باب المیم
فصل فی العزبی

ضخم - ستاور -
ضرغام - شیر -
ضیغم - مثله و در شرفنامه شیر گزنده است
ضیم - بالفتح ستم کردن -

باب النون
فصل فی العزبی

ضامن - تاوان دار و بدرفتار -
ضبان - نفتحتین جستن ریش -
ضغن - بالکسر کینه در شدن و کینه ورزیدن میل کردن
ضمان - پذیرفتاری و برجای ماندگی -

ضمین - پذیرفتار -

ضمن - بفتحتین وکسر دوم برجای ماند کذافی التاج فارسیان این را بازا معجمه خوانند -

ضمنین - یکس -

ضمیران وضمیران - کلاهما بفتح یکم وضم سوم شاه سپرغم -

فصل فی الفارسی

ضحاک ران - همان ضحاک مذکور -

باب الواو
فصل فی العربی

ضبو - برپایان کردن -

ضحو - آشکارا شدن -

ضرو - چکیدن خون از جراحت واز رگ -

ضغو - شتاب -

ضغو - بچه وفرزند -

ضو - روشنائی -

باب الهاء
فصل فی العربی

ضاحکیه - یکی از چهار روندان که پس گشته بود

ضحکه - بضم یکم وفتح دوم وقیل بفتحتین آنکه بسیار خندد بر مردمان وبضم یکم وفتح دوم مسخره

ضحوه - بالفتح پس آفتاب برآمدن وفی شرفنامه چاشت فراخ -

ضرغامه - شتر باده -

ضروره - بیچارگی -

ضریبه - بزر بامی وپشم زده کرده بهم گردوتا بریسند ومالی که بریبند وظیفه کنند تا بهر وقتی که دهد والضریبة آلة الطبیعة والمضروب بالسیف ایضا

ضغینه - بالفتح کینه سخت -

ضغیره - گیسو بافته -

ضلاله - بیراهی -

ضنه - بالکسر وضننا نه بالفتح بیماری -

ضیافه - مهمانی -

ضیعه - بالفتح کشت زار وحرفه -

ضیقه - تنگی وبالفتح مع التشدید یکی از منازل قمر میان حمل وثور ایران -

باب الیاء
فصل فی العربی

ضابی - خاکستر گرم -

ضاحی - آشکارا -

ضاری - خوگر وزگی ست که از وپیوسته خون آید وسبع که پیوسته شکار کند -

ضافی - آنکه موی او بسیار باشد وچیزتمام وپیچیده بسیار

ضمادی - بتشدید یا لاغر وباریک اندام -

ضحی - چاشتگاه کذافی شرفنامه وفی التاج پس آفتاب برآمدن وقیل جمع ضحوه وقیل الضحی بعد الضحوة وفیر نماز چاشت -

ضری - بالضم رگی ست که از وخون آید

ضمی - بالفتح وبالف مقصوره دختر زنا که در شهر وده بود -

ضنی - بالفتح لاغر بیمار -
ضواحی - بالفتح گوشه های زمین که آشکارا باشد و آسمانها -
ضوی - بالفتح مانند -

ضنیزی - بالکسر با الف مقصوره نارسا و بی اعتبار -
ضیغمی - بالکسر و با الف مقصوره قسمت بجور و ستم و ناحق و ناقص -
ضوضی - بالضم و الفتح بمثله -

خاتمة الطبع

بعد حمد و سپاس علیمی که بحکمت کامله خویش حروف و کلمات را بنور معانی رنگین نموده برای ارباب دانش و بینش هویدا باد که بعد حسن و صفا کتاب **موید الفضلا** که اسم با مسمی ست تا این هنگام کسی از ابنای زمان همت بطبعش نگماشت و نسخ قلمیه خاصیت عنقا پیدا کرد درین زمان حسب خواهش شائقان جلد اول از کتاب الالف تا کتاب الضاد با حروف تهجی ترتیبی بماه ستمبر سنه ۱۸۶۳ع بتصحیح تمام و تنقیح مالا کلام بمقابلهٔ چهار نسخ قلمیه علی الخصوص از نسخهٔ که خاص مسودهٔ مصنف مغفور ست و بمقتضای وقت بکوشش کارکنان مطبع هذا بدست آمده و مطبع نامی گرامی جناب منشی فول کشور صاحب دام اقباله برایهٔ انطباع پذیرفت و عنقریب جلد دوم از کتاب الطا تا کتاب الیا و ضمیمهٔ کتاب حلیه پوش طبع گردیده نضارت بخش چشم نظارگیان خواهد شد خداوند عالم مقبول جهان کناد بمنه و کرمه

صحیحنامہ مؤید الفضلا

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۴	۱۸	بجیدن وگریز	بجیدن
″	۲۱	دردست	درواست
۵	۴	استمرآید	استمرارآید
″	۵	بدرا	بد
″	۷	زنادوکناد	زنادوکنا
″	۱۰	سوار	سوارا
۶	۸	نویسایندۂ	نویسایندن
۷	۶	بدروانزا	بدان را
″	۱۰	و	وعروس را اسے
″	۲۳	مرکب	مرکب بمعنی
۸	۱۷	اسرآن	اثران
۹	۱۴	ست	نیست
۱۰	″	غاله	غساله
۲۱	۱۸	اور	او
۲۹	۱۴	ازخر	اذخر
″	۱۸	ازان الحمار	اذان الحمار
″	۲۲	ازان الفاذ	اذان الفاذ
۳۱	۱۹	آتش	آتش تر
۳۲	۱	بید	بسد
۴۰	۹	موز	مورد
۴۱	۲۲	کیمے	حکیمے
۴۹	۳	اشتیشاق	استیناق
۵۸	۱۹	عہد	عهد
۶۰	۹	الکلام	کلام
۶۴	۱۷	وآن	آن

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸۸	۱۰	احشو	اخشودا
۹۱	۷	ارواه	اداوه
۱۰۰	۲۴	زنان	نان
۱۰۵	۱۹	مگزارید	بگزارید
۱۰۶	۲	راتبی	آتبے
۱۱۰	۱۹	ناکردن	کردن
۱۱۱	۲	او	و
۱۲۸	۱	نام	نام اسپ
۱۲۹	۲۴	بصر	بصل
۱۶۵	۲۰	گدازیدن	گرازیدن
۱۶۹	۱۵	بشیبون	بشیون
۱۷۲	۲	بیابان	بیابانیان
۱۸۳	۱	نسیل	قول
″	۳	نسخ	نغمه
۱۹۰	۱۷	مینی وقع کذا فی	سفے
۲۰۵	۲۰	مردان	مردن
۲۰۸	۲۲	برترگران	زرگران
۲۱۳	۱۳	و	بن
۲۸۹	۱	شفقت	مشقت
۳۲۶	۷	چهل وچهله	چهل چهله
۳۳۰	۱۷	جلبت	حلبت
۳۴۰	۶	بن	سر
۳۴۵	۱۳	سیاهته	سپاهے
۳۵۳	۱۰	بیرے	تریرے
۳۶۹	۵	خوانجان	خونجان

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳۷۰	۱۲	وسرمه	سرمه
۳۸۸	۳	بایران	پیران
۳۹۶	۱	فارس	فاس
۴۰۰	۹	واو	وداو
۴۰۲	۱۲	الند	مالند
۴۱۱	۱	واله	دلالت
۴۱۹	۱۶	مرد	مردو
۴۳۱	۲۴	فرودین	فرود
۴۴۲	۶	راخله	راحله
۴۷۲	۲۴	کنند	نکنند
۴۹۴	۵	گدازه	گرازه
۴۹۷	۲۴	جبه پرین	جسد
۵۰۷	۲۲	ساعتگاه	ساعت
۵۰۸	۶	سبیکه	سبیکه
″	۹	رونده	رونده
۵۲۶	۴	اشکان	اشکال
۵۲۹	۳۰	رمکله	رمکه
۵۳۷	۱۶	ماهی زهره	ماهی زیره
۵۴۴	۲۰	میراند	سے آرند
۵۴۷	۶	سوداوه	سوداء
۵۶۳	۲۴	خنک	خنک
۵۶۶	۰	منورشوده	نمود

شرح نصاب الصبیان بہت مستند شرح ہو شہور بشرح دشت بیاضی شارح مولوی کریم الدین دشت بیاض۔

کشف اللغات - دو جلد ہین۔

۱- جلد۔ لغت ہمزہ سے طاے مطبقہ تک۔

۲- جلد۔ طاے تازی سے یاے مثناۃ تحتیہ تک مصنفہ مولوی عبدالرحیم بن احمد سور۔

غیاث اللغات - مع نقشہ کرہ مصنفہ مولوی غیاث الدین مع چراغ ہدایت۔ در اصطلاحات فارسی۔ مصنفہ سراج الدین علی خان آرزو۔

برہان قاطع مع تتمہ۔ لغات و مصطلحات فارسی مین بڑی سند کی کتاب ہو مصنفہ مولوی محمد حسین دو جلد۔

۱- جلد اول۔ ہمزہ سے زاے فارسی تک۔

۲- جلد دوم۔ سین مہملہ سے یاے مثناۃ تحتیہ تک۔

ایضاً برہان قاطع - بطرز جدید کہ ہر لغت آغاز سطر سے ہو۔

بہار عجم - لغات و اصطلاحات فارسیہ مین ٹیک چند بہار کی مشہور کتاب ہو جسکو برعایت ترتیبی حروف تہجی بعنوان برہان قاطع مولوی ہادی علی نے بکمال شفقت اصل سے دہ و تخطی مصنف سے لفظ بلفظ مطابق کر کے بصحت تمام چھپی۔

ہفت قلزم - یہ ترتیب خاص برابع لغات و اصطلاحات و استعارات فارسی انتہا درجہ کی کتاب ہو جسکی سات جلد ہین جلد اول سے چھ جلد تک لغات و مصطلحات کا بیان ہو بترتیب حروف تہجی خوشخط اور عبارت آغاز سطر سے تعلیم ممتاز ہو کہ ناظرین کو نکالنے لغت کی بہت آسانی ہوتی ہو اور جلد ہفتم صنائع لفظی اور معنوی کی حاوی ہو جملہ اقسام صنائع مع امثلہ کا بیان ہو کہ کوئی صنعت فروگذاشت نہین ہوئی سابق یہ کتاب مطبع شاہی عہد دولت ابوالمظفر غازی الدین حیدر شاہ غازی بصرف خزانہ بیشمار باہتمام و ترتیب مولوی قبول محمد جیسی تھی فی الحال بنظر خواہش خریداران بطرز پسندیدہ سات جلد یکجائی ہو کر بصحت طبع ہوئی

فرہنگ گلستان - لغات عربی و فارسی گلستان رویف وار باتشریح اور اُسکے معانی کا بیان ہو مصنفہ مولوی عبداللہ صاحب۔

فرہنگ جہانگیری - مولفہ جمال الدین حسین انجو ملقب بعضد الدولہ دو جلد۔

۱- جلد۔ باب ہمزہ سے فاتک۔

۲- جلد۔ باب کاف فارسی سے تایاے تمتانی۔

فرہنگ سکندر نامہ - جسمین لغات و محاورات مخصوصہ سکندر نامہ رویف وار ہین یہ فرہنگ جدید الترتیب کاشف مطالب سکندر نامہ ہو مولفہ سید ابن حسن ملازم مطبع۔

لطائف اللغات - فرہنگ لغات و مصطلحات خاص مثنوی مولانا روم مصنفہ مولوی عبداللطیف۔

کتب لغت مختص بمفردات مطب اردو

مخزن الادویہ - اردو جسمین ہر ایک دوا کی ماہیت طبیعت مقدار مصلح - بدل - مضر - نسبت - افعال خواص کمال اسہال و قبض سے لکھے ہین مع رسالہ تعداد ادویہ مفردہ حکیم محمد نور کریم دو جلد مین۔

مجموعۂ میزان الادویہ۔ الفاظ الادویہ۔ فرہنگ نصیریہ
مخزن الادویہ۔ یہ مجموعہ تین کتاب کا علی الترتیب تصنیف
حکیم نورالدین شیرازی و حکیم غلام محمد و حکیم احمد علی عظیم آبادی ہے
ضروری المطلب۔ مولفہ حکیم شہاب رائے جداول مین
نام دوا و اُسکے مضر و مصلح کا بیان ہے۔
مقالات احسانی۔ مفردات کا بیان مصنفہ حکیم احسان علی وکیل

کتب غیر مختص

تنقیح اللغات۔ مولفہ سید ضامن علی تخلص بہ جلال۔
امان اللغات۔ مصادر عربی کے مشتقات کا بیان
مولفہ مولوی محمد امان الحق مدرس۔
کریم اللغات۔ کلان حاوی الفاظ لغت عربی و
فارسی بہ بیان معنی اردو مصنفہ مولوی کریم الدین
ڈپٹی انسپکٹر مدارس پنجاب۔
ایضاً۔ خرد۔
نفائس اللغات۔ کلان لغت عربی و فارسی کے چہرہ
اور معانی کا اردو مین بیان ہے مولفہ مولوی امدادالدین بگلانوی
ایضاً۔ خرد۔
لغات سروری۔ عربی فارسی الفاظ کا اردو مین
ترجمہ مولفہ مفتی غلام سرور لاہوری۔
خیابان گلشن۔ نصاب لغت ہے زبان دری
فارسی کی مولفہ مولوی محمد علی۔
اربع عناصر۔ اسمین جداول کے چار خانے ہین
خانہ اول لغت اردو خانہ دوم لغت فارسی خانہ سوم
لغت عربی نسخ خط مین خانہ چہارم لغت انگریزی انگریزی
خط مین مولفہ مولوی محمد ناصر علی کتاب نادر الوجود
اسمین ترتیب اسطور پر ہے کہ مثلاً لغات اعضاے
حیوانات کے ایک جگہ ہین اور نام اہل قرابت اور
رشتہ دارون کے جو جو رشتہ ہو الگ الگ ہین
وعلی ہذا جسقدر حیوان مذہب حنفی مین حلال ہین
وہ یکجا اور اسی طرح حیوانات پرند بہرحال سب لغت
اپنے مناسبات کے ساتھ مذکور ہین یہ طریق
فائدہ مندی کا ہے ایسی کتاب اس صورت خاص سے
کہ لغت اردو اور فارسی خط نستعلیق مین ہوا اور
خط عربی مورب خط نسخ مین اور لغت انگریزی خط
انگریزی مین بحروف چھاپہ ٹیپ مین چھپے ہوے
سرخ رنگ کے اور جداول ہر صفحہ کی اور خطوط ہاین
صفحہ کے سب سرخ چھاپہ ٹیپ کے ہین۔
فرہنگ دستور الصبیان۔ درحقیقت یہ فرہنگ
بمنزلۂ شرح دستور الصبیان کے ہے اسمین سب مطالب
جزئی اور کلی کو حل کیا ہے مصنفہ منشی گردھاری لال
تخلص فطین مدل کلاس اسکول ضلع فرخ آباد۔
تیسیر الفرقان لتخریج لغات القرآن۔ اسمین مخصوص
لغات قرآن ہین اب قرآن کے معانی سمجھنا اسکے ذریعہ سے
بہت سہل ہو گئے مصنفہ مولوی محمد مسیح صاحب۔
لغات ناصری۔ بہت سودمند مختصر نسخہ ہے بصورت
جداول اسمین جسقدر لغات عربی فارسی کے متداول الاستعمال
کتب درسی فارسی کے ہین انکی ترتیب حروف تہجی سے
ہے بلحاظ حرف آخر لفظ اردو کے۔

به عون صناع مکین و ممکن فضل خلاق زمین و زمان

نادر کتاب مدار افاضل لغات حامل آداب شعرا عنی مصطلحات که بر تسدید بنیاد اعتبار
سند تداول جهان گیریش اتفاق محققین برهان قاطع ست دست آویز علماسے به

جلد دوم

مؤید الفضلا

مع خاتمة الکتاب

تو گوئی همت قلزم لغات ست که از هر چشمه ردیفش صدر یای کلمات منونه موج در موج
روانست از تصنیفات رشیقه بحر جواهر فنون نفیسه فاضل متبحر تحقیق بنیاد مولوی محمد لادم

در مطبع نامی منشی نولکشور به طبع گزین مهین منطبع شد

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب لغت عربی و فارسی و اردو وغیرہ کی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو

کتب لغت عربی

مجمع بحار الانوار مع تکملہ کے چھپی چھاپہ بہت صاف خوشخط اعلی درجہ کی صحت اور یہ اس رتبہ کی کتاب ہی کہ جیسی قاموس عادی لغات عرب ہی ویسی ہی یہ کتاب جامع لغات و احادیث سرور دو عالم ہی مصنفہ عالم جلیل القدر شیخ طاہر پٹنی قیمت اسکی زیادہ تھی تبدیر عام نفع کے لیے قیمت مین تخفیف کی گئی اور اس بے بہا کتاب کی مع تکملہ چار جلد ہین -

۱- جلد اول مین لغات ہمزہ سے تا حرف راے مہملہ یا ہاے مطی ہین -

۲- جلد دوم مین لغات حرف راے مہملہ یا خامی معجمہ سے تا عین مہملہ یا یاے تحتانی ہین -

۳- جلد سوم مین لغات حرف غین معجمہ سے تا یاے تحتانی مع الیا ہین اور اس جلد کے آخر مین علوم لغت اور انکی اصطلاح اور رواۃ و محدثین کے طبقات کا بیان اور واقعات غزواۃ کا بیان تخصیص و صراحت نام مقامات بقید ماہ و سال اور خاتمۃ الکتاب اور خاتمۃ الطبع ہی -

۴- جلد چہارم - مین تکملہ ہی جسمین لغات ہمزہ سے تا یاے تحتانی مرسوم ہین اور آخر کتاب مین بحوالہ ہر کتاب کے جو اضافہ لغات کا ہی بحروف مرموز تصریح کردی ہی درحقیقت یہ کتاب کیا ہی ایک معدن لغات حدیث سرور کائنات ہی -

قاموس - لغت عربی کی کتاب متعارف و متداول مستغنی الصفات ہی از مجد الدین محمد فیروز آبادی شیرازی دو جلد ہین -

۱- جلد اول - مین ہمزہ سے حرف سین مہملہ تک کے لغات کا بیان -

۲- جلد دوم - مین لغات شین منقوطہ سے تا یاے تحتانی و حروف معنوی کے استعمال کا بیان ہی -

صراح - مع ضمیمہ و فرہنگ قراح مشاہیر کتب معتبرہ لغت سے ہی کہ جسکے ہر صفحہ مین دو کالم ہین و ہر لغت سرسطر سے آغاز ہی کہ ناظرین کو اس طریق سے نکالنا ہر لغت کا آسان ہی -

منتخب اللغات - معروف کتاب ہی لغات عربی کی جسکا بیان معنی عبارت فارسی مین ہی مصنفہ مولوی عبد الرشید الحسینی المدنی -

کتب لغت فارسی

لغات المبتدی - ردیف وار لغات کا بیان حرف اول و آخر کی رعایت بترتیب حروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی -

نصاب الصبیان - ہر قسم کے لغت منظوم ہین مصنفہ ابو نصر فراہی

به عون صناع مکین و مکان فضل و خلاق مین و زمان

تا در کتاب مدار افاضل لغات حامل آداب شعرا معنی مصطلحات که بر تشیید بنیاد اعتبار
سند تداول جهان گیرش اتفاق محققین برهان قاطع ست دست آویز علما سلف

جلد دوم

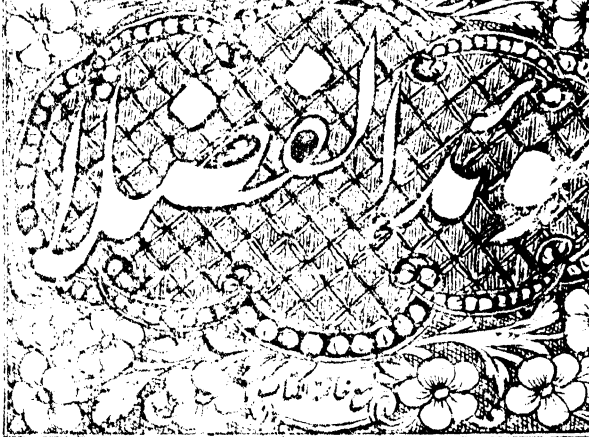

طبع خانه الکتاب

تو گوئی هفت قلزم لغات ست که از هر چشمه بر بیش صد [illegible]
روانست از تصنیفات رشیقه بحر جواهر فنون نفیسه فاضل [illegible]

در مطبع نامی منشی نولکشور [illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

مؤید الفضلا جلد دوم

کتاب الطاء

الطار الرجل بکثیر الجماع یعنی مرد یکه صحبت با زنان بسیار کند و بجماع آید بعدد -

باب الالف

فصل فی العربی

طرفا - درخت گز -

طغرا - القاب پادشاه که بر لفافه ها بخط سبز نویسند کذا فی المؤید و در شرفنامه بمعنی نشان پادشاه است -

طلا - آبیوه و گوساله نوزاده و چیزی که بقطران اندوده و در سبدی که بدان هیزم و برنج و غله می نهند و بر قطران و پیه مالیده و شرابی که دوسیر و رفته باشد و یقال ابطلا الخمر و تمیل طلا علیا ارز که بهندی ثان نامند - قاموس

طور سینا - کوهی است در حدود مصر و صحرائیه بنی اسرائیل و گویند آن کوهی است که حق تعالی جل اسمه تجلی کرد طور سینا بود

فصل فی الفارسی

طاق خضرا - آسمان -

طشتی خضرا - سپهر -

طیلسان مطرا - کنایه از شب -

باب الباء

فصل فی العربی

طاب - خوشی و پاکی -

طالب - جوینده و من اسمار الرجال -

طب - بانگ زیرشکی و جادوی -

طبیب - پزشک و جادوی و دانا -

طبیب القلب - زهره -

طحلب - بفتح اول و سوم نیز جامه خوک کذا فی التاج و در تنزیل است نقش جزوی اول صورت از صورت نبات پیدا میکند صورت طحلب است و این طحلب گیاهی است که از دریاها آرند و بر آب می آید صورت

نبات و اشجا پیدا میکند تا حدی که شخص سوار در
نزدیک شود و در بعض اوقات غالب شده که هیچ کس را نمی بیند

طرطب - بضم دو مشدد نسبتیان کلان است

طرب - بفتحتین نرخی که در روز افزوده
از نهایت شادی یا از نهایت اندوه یا از هر دو کذا
فی التاج و در شرفنامه بهجت شوق فرح -

طلب - بفتحتین بمعنی جستن باشد مگر در بعض موارد

طلیب - بالفتح مع التشدید خوشبو پاکیزه و
حلال و پاکیزه از هر چیز و هر پاکیزه و حلال را گویند

فصل فی الفارسی

طاق نرسیدن - یعنی تکلف بکار و فرو خود نمائی

باب البا الفارسی

فصل فی الفارسی

طهماسپ - نام پادشاه ایران زمین که
بعنایت سپاه خراج رعایا بخشیده بنوعی که پنجاه سال ملک را

باب التا

فصل فی العربی

طاغوت - هر چیز او را بدون خدای
پرستند صورتی کانت او غیر صورتی در ین
تذکیر و تانیث و مفرد و جمع برابر است و التا
فیه غیر اصلیه و ایضا دیدم کذا فی التاج و در
کلام مشایخ ست ما شغلک عن الحق فهو طاغوتک

طالوت - نام مردی مسلمان بود و در اصل
سقا بوده است بارای خدای اورا ملک گردانید

طلسمات - بخشان از چیست کذا فی
شرفنامه و بقلم میان قاضی شهر خطاب حاشیه
ملا تیطر و قوه دست ملا ان ضد طاعات -

طراوت - تازه بودن -

طست - بوزن زمعنی طشت -

فصل فی الفارسی

طوق طاعت - یعنی طوقی که ملوک در گردن
بازگشتگان و مطیعان خود میکنند -

باب الثا

طرقوش - نام گیاهی ست -

طمث - خون حیض و نیز حیض کردن بکارت
بردن

طهمورث - بالفتح نام بادشاهی که در مدت
ملک وی بسیار اختلاف ست اقل آن سی سال
و اکثر آن هزار سال و او اول پادشاهی ست که در ایران زمین
ساخته بود و او از پیشینگان هوشنگ ست

باب الجیم

فصل فی العربی

طیهوج - کبک دری و هو ذو الوبر من السباع کذا
کذا فی التاج و فی الاجمال تیهو -

باب الجیم الفارسی

فصل فی الفارسی

طمغاج - نام شهری و ولایت از انجا نیکو

باب الحا

فصل فی العربی

... بجوبه - مشک که پر شده باشد از شراب
... بکی گیرد -
... زند میزان وکیل مرتفع ملح
طرح - چیزی اندا خته گر کسی را بوی حاجت با
... دوری کذا فی التاج و در تاج المصادر بمعنی
بیفکندن است و در صراح ست طرح التحریک جانب
و در شرفنامه بدوری انگندن و نیز فارسیان
رشته را استعمال کرده اند و نیز اخچه نقاشان اول
نشانی میکشند بعده بران رنگ آمیزی میکنند

فصل فی الفارسی

طرفی صبح - کنایه از اندک تاریکی صبح

باب الخاء

فصل فی العربی

طباخ خوالیگر و آن یزدی التاج المصباح
قوت و فربهی و بالتشدید خوالی گر -
طبخ - دیگ پختن -
طبیخ - هر چیزی که اندرون دیگ پزند فی توابل

باب الدال

فصل فی العربی

طبرزد - شکر ست بغایت سفید کذا فی شرفنامه
طبرا و - بر یکه گیرد همه کردن -
طرید راننده شدن -
طود - کوه بزرگ و بلند -

فصل فی الفارسی

طبع جامه - ای ناموزون -
طبع طراز - آذوش شده کذا فی القنیه -
طرز آستین کردای نصب عین کرد -
طریق طاعت بسر آرند - ای فرمانبردار باشند
طشت بلند - آسمان -
طشت من از بام افتاد - ای آبی دوازده بادی من
طاقیه گشت و آفتاب روز بازار من فرو میرفت
طغانند بکسر کاف و فتح دوم نام پسر پای بادشاه
سمندی که اول بادشاه آن عجم بود و گیومرث
خرد بود و کیفیت او در شرفنامه منیری شرح مسطور
طمع بند - مطمع و دام طمع بستن -

باب الظاء

فصل فی العربی

طاهر - پاک نام خدای تعالی و نام آدمی نیز
طائر - پرنده و عمل از نیک و بد -
طباشیر داروی که بهندی منسلوچن گویند
کذا فی زفانگویا -
طبرستان - بفتحتین نام ولایتی که آنرا طبرستان
گویند و به طبری هم منسوب میباشد -
طرار - سیه با بالفتح والتشدید حیله گر و پر کینه
طنبور - بالضم ساز یست کذا فی شرفنامه
و در زفانگویا ست که دهی طوالی و آن ساز یست
که می زنند یعنی کنکره -
طور - بالفتح یکبار و بالضم کوه و در شرفنامه
طور بالضم آن کوه که موسی علیه السلام بران از حضرت
عزت ملاقی شدند -

طومار - بالضم مکتوب دراز -
طهر - پاکی -
طهور - بالفتح آبدست و آب پاک کننده -
طیر - مرغان و فال بد و آن جمع طائر است و واحدش نیست -
طیعور - بالفتح طائر -

فصل فی الفارسی

طارم خضر - آسمان -
طاس زرین - ماهتاب -
طاوس آتشین پر - آفتاب - طاوسان پران خرم خضر کنایه از روشنگران
طبق زنبور - یعنی زنبور خانه -
طرائق تشویش جهات منظری مانند شتاب آبستن جهت می پالاید -
طرفدار - پادشاه -
طشت زر - بازار مجمع پیش از معامله و مانند آن نام جام طلاست کذا فی الشعیه اما در شرفنامه در فصل زایچه آورده و نیز آفتاب -
طشت گیر - نام قوالی کامل حال -
طلبگار - باکاف فارسی جوینده -
طوق بهار - قوس قزح -
طوق دار - باقاف موقوف یعنی مخطوط و اسیر و بنده و گرفتار و قدری را نیز گویند -
طوق عنبر - یعنی خط تمام دایره -
طیلسان مزعفر - شعاع آفتاب این هم از جمله طلاح الشعراست -
طیغور - مطلق هر قدری را گویند -

باب الزاء

فصل فی العربی

طراز - آنجا که جامه های گرانبها سیاه یابند و یقال الرجل العظیم انه من اطراز الاول و نقش علم کذا فی التاج و در شرفنامه است شهریست حد و دو چین و آن آخر بلاد اسلام ست خلق آنجا روی بهمه نیکو دارند و آنجا جامه های فاخره و گرانمایه بافند و نیز یعنی روشنائی فتح الشین بیت کل طنز - نادره سخر و خنده و خوشی و شادی و نیز خوشی کننده و رقاص را باز -
طناز - بالتشدید چربک گوی و مسخره کننده و رقاص را باز و خندان و خوشی کننده و رقاص را باز و روبنده کذا فی القنیه و برای ضرورت شعر مخفف هم آید -

فصل فی الفارسی

طبل باز - یعنی آن طبل خرد که در پیش کوه زین ملوک و سلاطین هنگام شکار زنند -
طشت زر - یعنی جامه ایست ابریشمین کذا در شرفنامه ایماء و قنیه بدینمعنی طشت زرست که ترجمه طشت الذهب است والله اعلم بالصواب -

باب السین

فصل فی العربی

طاس - جام و نیز طاس آزاسه گویند -

که هفت جوشن مانند قرص آفتاب راست میکنند
و بر ملوک و سلاطین می آویزند و مقرعه میزنند
تا مردمان دانند که هشتم حصه پاس گذشت در
یکپاس هشت بار میزنند و یک پاس چهارم حصه
روز را گویند۔

طاؤس - جانوریست معروف و الطاؤس
فی کلام اہل الشام الرجل الجمیل و فی کلام اہل الحجاز
الفقیہ کذا فی التاج و در شرفنامہ ہست و نیز نام
منزلی ست در کرمان بین و نیز نام مردیست از
صحابہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم و در مدینہ است
نام مخنثی کہ در مدینہ بود و نیز مخنثی کہ پدر کشت
او را طاؤسی میگفتند بتصغیر و او را با اہل
گفت از غایت شوخی و بدبختی خود چشم دارد
بیرون آمدن دجال۔ تا آنکہ مہدی میان شما آید
چون من بیرحم از حال امین شوید زیرا کہ شب
کہ من زادہ شدم مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم
از جہان فرامید و روزی کہ مرا از شیر جدا کردند
آن روز امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ
رحلت فرمود و روزی کہ بسن بلوغ رسیدم
امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ را کشتند و روزے
کہ مرا فرزندی زاد امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ
شربت شہادت چشیدند و او را عبد النعیم
و طاؤس الحجیم میگفتند۔

طرابلس - نام مقامی ست۔

طرسوس - بالضم نام موضعی ست۔

فصل فی الفارسی

طاقدیس - با قاف موقوف و با زای فارسی
نام صفحہ سلیمان علیہ السلام و نیز صفحہ پادشاہان
و معنی ترکیب طاق مانند ست۔

طاق مقرنس - صفحہ سلیمان علیہ السلام
و نیز طاقی مدور و بلند و کنایہ از آسمان ہم ہست

طاؤس نزاع نفس - انگشت نیم سوختہ

طبیعت شناس - طبیب۔

طرسیقوس - بالضم نام مردی از زہاد ترسایان
و نام جنگی کہ ترسا بود و با مسلمانان و بعضے
گویند کہ نام بادشاہ ایشانست۔

طرطوس - نام مبارز لشکر روس۔

طناب عوس - یعنی طول امل امنی ازی امید
کذا فی المستطرف۔

طوسیقوس - ہمان طرسیقوس۔

طوس - با واو فارسی نام شہریست بحدود
خراسان و نیز نام بادشاہ زادہ کہ پدر او نوذر شاہ
بود و اکثر جنگہا میکرد و او را لشکر میکرد۔

باب الشین

فصل فی العربی

طرش - بالتحریک کر شدن و کری۔

طرشخش - الطرشخش الرعد یعنی غریدن

طش وطشیش - باران ضعیف باریدن

طفش - جماع کردن۔

طیش - بالفتح سبکی و خطای تیر کردن

فصل فی الفارسی

طواف سرکش - یعنی آنکه میوه و جز آن بر سر کوه میگردد و می فروشد -

طوطیانوش - بالضم با واو و دوم فارسی نام مردی رومی که ندیم سکندر بود چون بر سالت بر پانگ شاه زنگ رفته پلنگ او کشته فوشش خورد؟

طیور سدرهٔ نشاش - یعنی فرشتگانی که کرتقام ایشان سدرة المنتهی ست -

باب الظاء

فصل فی العربی

ظاظ - مرد دراز -

ظوظ - پنبه -

ظیوظ - برانگیخته شدن -

باب العین

فصل فی العربی

طالع - برآینده و در اصطلاح منجمان طالع مولود آن برج باشد که ماه دران باشد مثلاً در وقت ولادت احمد ماه در برج حمل بود گویند احمد طالع حمل دارد علی هذا القیاس اگر ماه در منزل سعد باشد گویند طالع سعد دارد الخ

طابع - فرمانبردار -

طبع و طبایع یعنی خو و سرشت کذا فی التاج و در شرفنامه بجای طبع طباع مذکور ست و آن تصحیف کاتب خواهد بود -

طبائع - جمع طبیعت ست یعنی چهار سرشت حرارت و برودت و رطوبت و یبوست و بدانکه حرارت آتش برودت باد رطوبت آب یبوست خاک ست

طلوع - برآمدن آفتاب مانند آن

طمع - معروف یعنی طلب چیزی از کسی بر وجه

طوع - فرمانبرداری کردن -

فصل فی الفارسی

طاشت شمع - لگن و آن طبقیست که شمع دران نهند و دیوارش بلند باشد و آن از سیم و زر و روئین و جز آن باشد والله اعلم بالصواب

باب الغین

فصل فی العربی

طاغ - از حد گذشته گناه و بیقرار پادشاه کشنده

باب الفاء

فصل فی العربی

طارف - مال نو یافته -

طایف - وسوسه از شیطان گویند که گمان و خیالی که بخواب آید و نام شیطانی طواف کننده گذاشته

طرف - بالفتح چشم و منزلی از منازل قمر و نفیسترین پاره از هر چیزی و کرانهٔ هر چیزی کریم الطرفین اصیل الطرفین از هر دو جانب اصیل و در شرفنامه است و نیز فارسیان بمعنی بند شلوار و ازار بند و غیر آن که بر کمر بندند استعمال کنند -

طلف - بزه -

طوف - گرد برآمدن -

طواف - معروف -

لطیف - خیالی کہ بجواب آید -

فصل فی الفارسی

طبع مخالف - یعنی نفس امارہ و بد کردار کذا فی الموائد -

باب القاف

فصل فی العرفی

طاق - معرب فارسی ست و نوعے از جامۂ کتیا و طیلسان و الطاق عقد البناء در فارسی بمعنی فرد کہ ضد جفت ست نیز مے آید و بمعنی یکی ہم آید چنانچہ گویند فلان طاق ست درین فن یعنی یکی ست او را دومی نیست در قنیہ مذکور ست سمان یعنی آنکہ روی سوے آسمان دارد ضد قفا مسموع از قاضی شہ معدنی و ایشان مستمع از امیر حسین تیرازی

طارق - ستارہ روزی و سمی طارقا لانہ یطلع باللیل و ماتا کہ یہبند فہو طارق کذا فی الصحاح و در قرآن تفسیر طارق نجم ثاقب کردہ است

طبق - معروف و عامت کہ سرپوش باشد کذا فی الصحاح و در قرآن ہفت طبق آسمان ہفت یکدیگر و ما اہل و باران عالم و کشت جماعتے از مردمان کہ مانند جماعتے دیگر باشند -

طراق - بکسر طا پنجہ کذا فی زفانگویا و طراق بالفتح آوازی کہ از زخم متصل و پیاپی از چکیدن حبوب و استخوان برآید باین معنی مکرر آید بلکہ آواز تو بیز تو خیز و چنانچہ گویند فلان فلان را طراق طراق میزند -

طریق - راہ و نام شکل شانزدہم علم رمل -

طرق - بضمتین جمع طریق و نگاہداشت سرد کذا فی القنیہ

طق طق - بالفتح آواز بہم زدن از غایت سرما

طلاق - بالفتح کشادہ و در قنیہ است نوعی از ادویہ است و در شرفنامۂ گوہر کانی کہ بہندیش ابھرک گویند و در لطائف الاشیا مذکور ست کہ آن دو نوع ست یکی سپید دوم زرد کہ بسیاہی زند و در ادویہ زرد ہم استعمال کنند بکسر طا و در مغرب طلق بکسر طا ہر چیز را گویند

طلاق - کذا شتن زن شوہر را -

طوق - طاقت و چیزی کہ گرد و آہن اما در شرفنامہ ہست آنچہ در گردن افگنند و در جامہ و رسم سالکین ہا ضبیطہ ہست کہ چون کسے را بنوازند طوق زرین و زر کمر بہ بندند و چون بر کسی خشمگین شوند طوق آہنین در گردنش کنند و بجولان دریاے

فصل فی الفارسی

طرخشقوق - بفتحتین و ضم چہارم و سکون پنجم نام مرغ کہ تبارلیش بنفسیہ خوانند کذا فی القنیہ و در تاج معنی بغضیہ ملخ چوک آورد ہست گویند کاشی بریست

طرق شش طاق - اسباب دنیاوی

طلسم عشقوق - بفتح یکم و سوم اسباب دنیاوی

طلسم طراق - بالضم مکلف اگر و فرو آواز دور شدن طراق ترتیب مبتلہ و در زفانگویا معنی طلسم چیزی بکار کردہ و طراق آواز کہ سبب قرع باشد و مجموع عبارت از کردو فرست

باب الکاف

فصل فی العربی

طراک - همان طراق کذا فی شرقنامه -

طنک - پست چیزے کذا فی القنیه معلوم نیست کہ این ہر دو لغت عربی ست یا فارسی

طویل لاک خنکی باد مترا -

فصل فی الفارسی

طاسک - مصغر طاس -

طنبک - بالضم آن چنبر عمیق کہ یک طرف سجام گرفته باشند پشت کنار ان دارند و کرنای مسین کہ تبایش بوق نامند -

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

طاق با زیکیه رنگ - یعنی آسمان

باب اللام

فصل فی العربی

طائل - چیزے با فضل -

طبل - معروف کہ بدوال چرمی زنند -

طحال - بالکسر سپرز -

طفل - بالکسر کودک خرد -

طفیل - بضم کیم و فتح دوم نام مردے کہ بطفیل مگران در ضیافت و سور و خانه مردمان میرفت طفیلی منسوب بدوست فا طفیل ہم بمعنی طفیل استعمال کرده اند -

طل - باران نرم -

طلل - بفتحتین شخص مردم و نشان سرا کہ پیدا بود

طول - بالفتح قدرت و قوت و فضل و فہم و درازے

طویل - دراز و نام بحری مخصوص بعربی کہ اصل فعولن مفاعیلن فعولن مفاعیلن ست و در فارسے بازدہ شش نرد اگویند و آن جمله ہفت بازی ست و اسامی آن در لغت خانه گیر گفته شد بحر طویل آنرا میگویند کہ دران قوالب و اجزا از ہشت بیش باشد و ہر چه کمتر باشد بہتر

فصل فی الترکی

طغرل - بالضم نام پادشاہی و نیز نام جانور معروف از پرندگان کہ فارسیانش شاہباز نامند -

طل - بالضم میوه -

باب المیم

فصل فی العربی

طارم - بفتح را خانه چوبین چون قبه و خرگاه و خانه بلند و گنبد و سراپرده و بام این لغت عجمی ست

طرم - بالکسر عسل و مسکه -

طعم - بالفتح مزه

طعام - خورش -

طلسم - بکسر تین حکمت ساختن و چیزے و تعبیه انگیختن و تعبیه کذا فی زفانگویا -

فصل فی الفارسی

طاق نرم - همان طراق و در زفانگویا بمعنے خودنمائی نیز نوشته -

طمع خام - یعنی طمع محال که هرگز درست نشود
طاق طارم - یعنی فلک -
طاق مشبرق حرام - آفتاب -
طرفدار اجم - یعنی بادشاه آسمان و آن آفتاب است

باب الطاء
فصل فی العربی

طالقان - نام شهریست -
طاعون - معروف و هو کالشامت و در قتنیه است یعنی مرگ عام -
طرخون - بالفتح غزمان رشین کذا فی التاج و در فتاح نوشته غزمان رشین معروف ست و در زفانگویا مذکور ست که عاقر قرحا بیخ طرخون کوهی ست -
طرنجبین - معرب ترانگبین ست -
طنین - بانگ کوس و بانگ طنبور و بانگ مگس و بیشه و طشت -
طوفان باران - غلبه کننده همه جای والطوفان من کل شی فان کان کثیرا عالیا محیطا بالجماعة کالماء الغرق الذی شمل البدن الکثیر والقتل الذریع والموت الخارق -
طین - گل -
طیلسان - بالفتح جامه که خطیب و اهل عرب بر سر میکشند

فصل فی الفارسی

طارم نیلگون و طاس نگون و طاس آبگون و طاس سرنگون - آسمان -
طائر واقع گردون - در ستاره اند که ایشان را آرگ گمان خوانند -
طبرخون - چوبی ست سخت سرخ و گویند که سرخ مروست و بعضے گویند طبرخون تخم است بشکل و طعم تخم سبز کذافی زفانگویا -
طپیدن - بیقرار شدن -
طرخان - بالفتح نام پادشاهی -
طرف بستن - امید بستن کذافی شرفنامه و از شیخ محمد خضری سماع ست که طرف بستن عبارت ست از حاصل کردن -
طرکیدن - طرقیدن یعنی از هم واشدن -
طریق طاعت بسپردن - یعنی فرمانبرداری کردن -
طغان - بالضم نام پادشاهی ست -
طفل غازیان - ای کودک غازیان -
طفل مشیمه رزان - می انگوری -
طشت زرین - آفتاب -
طشت سیمین - ماهتاب -
طشت نگون - آسمان -
طفل زبانداز - آن کودک که سخنان اوستاد را پی برد که چه میگوید -
طلق حلال باردان - بالکسر یا هم موقوف یعنی شرابی که از بار دان کشیده باشند و بار دان صراحی شراب بود و حلال که بیرون آورده شده است از صراحی کذافی الموائد -
طلق روان - بفتح اول و ثانی و ضم چهارم بمعنی شرابی ست که ساده کننده دلها و خانهاست

یعنی مطلق کشاده و معنی روان جایست که ذاتی الماء
طهور روان ـ اسپ و شتر ـ
طیغون ـ بالفتح نام شهری از ایران زمین
که نشستگاه سلاطین ایران بود ـ

باب الواو

فصل فی العربی

طبو ـ بالفتح خواندن ـ
طبخو ـ بالفتح گستر انیدن و رفتن ـ
طبر و بالفتح والضم درآمدن جایی بجایی و بر سر چیزی
ناگاه آمدن ـ
طغو ـ بالفتح والضم بسیار آب آمدن
طمو ـ بضمتین غلبه ـ
طهو ـ پختن ـ

باب الهاء

فصل فی العربی

طارمه ـ خانه چوبین چون قبه و هی اعجمیه
طاعه ـ فرمانبرداری ـ
طاقه ـ توانائی و زور و پاره از موی و
یکتا از رسن و یک شاخ از سپر غم ـ
طاهره ـ معروف ـ
طائفه ـ پاره از چیزی یقال طائفه من
افراس و طائفه من اللیل ـ
طباهه ـ تباهه کذا فی التاج و در قنیه است
طباهه خاکینه یعنی خایه ریز ـ
طبریه ـ شهریست بمغرب که آنجا عقارب بسیار اند

طبقه ـ گروهی از مردمان ـ
طبیعه ـ سرشت ـ
طره ـ کرانه ازار و کرانه موی و طره بضمین النباتیه
و طره کل شی ناحیته و پیشانی کذا فی التاج و در
زفانکو یا یعنی ریه و امنی نیرست و در قنیه طره بضمتین
موی که بر دوش سد بسبب درازی پیوسته و بر ابر پرنیان ند
طراوه ـ تازگی ـ
طرفه ـ بالضم چیزی که بچشم خوش آید و قنیه بمعنی عجب است
طریده ـ ناوک تیر گرد و دوک کشنده و فرزند دوم و شکاری
طریقه ـ طبق آسمان زیر یکدیگر و گروه و دمان گاه
و گاهی تنهین یا پلاس مخطط فقال مازال علی طریقه
واحده ای حال واحده و طریقه الرجل سنه و ذهبه
و در اصطلاح سالکان شریعت تصفیه ظاهر اگویند و
طریقه تزکیه باطن را نامند و در حدیث ست الشریعه
اقوالی والطریقه افعالی والحقیقه حالی و خویش
طعمه ـ بالضم روزی و خویش
طعنه ـ نیزه و معروف
طلاقه ـ کشادگی زبان و خنده روی ـ
طلبه ـ جمع و آنچه طلب کنی بمعنی بکسر لام است ـ
طلعه ـ دیدار روی و در قنیه بمعنی روی و پیشانی
و بضمتین زنی که بسیار بیرون آید ـ
طلیعه ـ طلایه آن فوجی که پیش از مقدمه لشکر رود و قنیه بمعنی پاسبان
طنطینه ـ بانگ و دوبربط و در قنیه بمعنی کرنا است
طنفسه ـ نهالی و نوعی از محقوری ـ
طویه ـ اندیشه ـ
طوطیه ـ معروف ـ

طیاره - کشتی تیز رو -
طیبه - خوشی و نام مدینه -
طیره - فال بد و فارسیان بمعنی غصه و خجالت استعمال کرده اند کذا فی القنیه -
طیسه - بالفتح نهالی بستر -
طینه - خلقت -

فصل فی الفارسی

طارم فیروزه طاق نهمین خانه بطاق فیروزه -
طاقچه - با واو و جیم فارسی طاق خرد -
طائر سدره - روح الامین -
طباهیجه - خایگینه -
طباشیجه - طماشیجه -
طبانگاه - با کاف فارسی مطبخ -
طراره - بالکسر نابکشیده و ابریشمین که بر سر سلمان و سلم بندند -
طرازگاه - کارگاه دنیا -
طرایه - بالفتح فوجی که چهار سوی لشکر برا گیرند تا از لشکر مخالف متفحص باشند و خبر لشکر بیگانه آرند و تبازلیش طلیعه گویند -
طرازنده - بالفتح آرایش دهنده -
طرفه - بضم اول چیزی را گویند که مدتها بنظر غریب آید -
طشت خایه - یعنی آسمان و زمین و گویند آسمان و آفتاب و فیل نام بازی و نام طلسم معنی اخیر از لسان الشعراست -
طفل چهار روزه - آدم علیه السلام -

طلایه - بالفتح همان طرایه مذکور -
طمانچه - بر روی زدن از دست درین حال کنگشتان کشاده باشند -
طمغاج خانه - نام بادشاه سمرقند -
طوق ماه - خرمن ماه -

باب الیاء

فصل فی العربی

طاوی - ثابت -
طاعی - از صدر برگشته در گناه -
طافی - بر سر چیزی آینده -
طاوی - گرسنه -
طاهی - خوالیگر -
طری - تازه -
طفیلی - منسوب بطفیل ای طفیل رجل من بنی عبد اللہ بن غطفان و یقال طفیل الاعراب کذا فی التاج و در شرفنامه است اے مهمان طنبری - طنبور زن -
طنبی - بفتحتین حجره که مطول بود کذا فی الملتقط
طوبی - فعلی من الطیب المعنی المعیش الطیب لهم وقیل الخیر لهم وقیل هو اسم شجرة من الجنة و فارسیان بامالہ استعمال کرده اند -
طی - در لغت چیزی و تبدیل از یمین طائی منسوب بدوست -

فصل فی الفارسی

طاق آبنوس سرای - آفتاب -

طاق نیلوفری - فلک -
طایر قدوسی - یعنی فرشته -
طبع کافوری - یعنی مرد کند طبع و سرد و خشک مزاج طبع -
طبع المندری - بفتح یکم و سوم نام مقامی قبیله طبقچه و بعضی گویند باقچه و در نسخه نوشته دیده شد است غلط کتابت -
طفل حشیش فروش - نامی وقتی کسب داری معروف و مرتاض بوده -
طلق روان گوهری - بفتح اول نعم دیاری یعنی شرابی که کشاده کننده راهای روانهای مردم اهل و معنی طلق کشاده و معنی روان جاری باشد کذا فی المدار -
طلوطی - بالضم جانوری معروف مرغ آشنا شود تا زبش بنا نامند -

کتاب الظاء

الظاهر شدی المرأة از است یعنی پستان زن زال و بحساب ابجد پنصد عدد -

باب الالف

فصل العرنی

ظبا - بالکسر والمد جانوریست بشکل گربه -
ظربا - بالکسر والمد جانوریست بشکل گربه -

باب الباء

فصل فی العزنی

ظاب - شوربزه ابرزن -
ظباظب - آوازهای گوسپندان -
ظرب - پشته -

باب التاء

فصل فی العزنی

ظلمات - نام مقامی هست در کنار دریا که آنجا آفتاب به گرمی نتافته است و نیز ایکیها -

فصل فی الحاء

ظل عنایت - امی سایه عنایت -

باب الراء

فصل فی العزنی

ظاهر - آنکه با نام خدای تعالی و شر فتاح یعنی غلبه کننده فتنیت -
ظفر - بالفتحتین میوه فرفری -
ظهر - بالفتح پشت و نکلف البطن و کل شی و بالضم نماز پیشین -
ظهار - آنکه زن را تشبیه بمحارم کند در حق حرمت بعد او را کفارت ظهار لازم آید اول یک بنده آزاد کند و اگر نتواند شصت روز متواتر روزه دارد یا شصت مسکین را طعام دهد -
ظهیر - هم پشت و یاری کننده -

باب العین

فصل فی العزنی

ظلع - میل کردن -
ظلع - میل کردن -

باب الفاء

فصل فی العربی

ظرف - باردان و حامئه چرمی معنی اول از شرفنامه است -

ظریف - سبک روح و تیز دل و خوش طبع و یوصف به الفتیان دون الشیوخ والصبی و بزرگ شدن -

باب القاف
فصل فی العربی

ظل حق - خلیفه و سلطان -

باب اللام
فصل فی العربی

ظلال - بالکسر جماعت و ظلال البحر امواجه لانها تقع فتظل السفینة و یقال فلان یعیش فی ظل فلان ای فی کنفه -

ظلیل - سایه دائم و ظل ممدود سایه همیشه مدوام کذا فی التاج و الشرفنامه و القنیه ظل سایه و تاریکی شب و موج دریا و حمایت -

باب المیم
فصل فی العربی

ظالم - ستمگار -

ظلم - ستم و کفر کذا فی شرفنامه و قیل ظلم عبارت از کردن و التکریب عند اهل اللغة بدل علی وضع الشی فی غیر موضعه -

ظلام - بالفتح و التشدید سخت ستمگار و بتحقیق تاریک

ظلوم - ستمگار -

باب النون
فصل فی العربی

ظنبون - استخوان -

ظن - گمان و هو من الاضداد -

ظنین - تهمت زده -

ظلیان - یاسمین دشتی -

فصل فی الفارسی

ظلمیتان - ای طائفه و تبان که نور و ضیا را آلا گویند کذا فی القنیه -

باب الهاء
فصل فی العربی

ظبیة - اهوی ماده -

ظرافه - ظریف شدن و نوشدن -

ظفره - ناخنه چشم -

ظله - بالضم و التشدید سایه بان و الظلة اول سحاب ظل و الظلة کبیته الصفة -

ظلمه - تاریکی -

ظنیه - تهمت -

ظهاره - بالکسر ابره -

ظهیره - نیم روزی -

فصل فی الفارسی

ظلمات ثلثه - ای کدورت طول و عرض و عمق جهان و آن سه ظلمت که یونس علیه السلام بدان مبتلا شده بود یکی تاریکی شب و دوم تاریکی دریا

سوم تاریکی شکم ماهی۔
ظلمکاه ۔ بامیم موقوف کاهنده ظلم۔

باب الیاء
فصل فی العربی

ظامی ۔ تشنه۔
ظهری ۔ پس پشت۔
ظبی ۔ آهو۔

کتاب العین

العین چشم و چشمه و نقش هر چیزی و کوهان و بحساب ابجد هفتاد عدد بود۔

باب الالف
فصل فی العربی

عبا ۔ بالفتح والمد کلیم۔
عذرا ۔ کنیزک و دوشیزه عذاره بالضم جمع آن و نیز نام معشوقه وامق که در عهد سامانیان بود و برج سنبله و آشکارا و نیز هر که تو به توبه زده مذنب بود از حریف آن بازنمی را گویند که عذرا نبود و از حریف یکی بسته گرو بستاند و کیفیت مذنب مشرح در لغت مذنب گفته آید۔
عرا ۔ بالکسر معرفه که میان رخ و شاه شطرنج حائل بود و اصل این عرا است یعنی زمین که درو درخت و پوشش نباشد لیکن آن مهره که عرا میگویند بدین که مقام عراست از قبیل تسمیة الشیء باسم محله لیکن عین بکسره داده تا دلالت کند بر تغیر لفظ و تغیر معنی۔
عرق النسا ۔ بالفتح نام رحمتی که از غلبه باد پیدا شود و آنرا بعد باد بیکهن گویند۔
عروق الصفرا ۔ زرد چوبه۔
عزا ۔ سال تنگی و سختی و صبر کردن بر مصیبت۔
عشا ۔ از نماز شام تا نماز خفتن۔
عصا ۔ چوب دستی۔
عضبا نام ناقه رسول الله صلے الله علیه وسلم۔
عطا ۔ بخشش۔
عفا ۔ خاک که آنرا بپوشند۔
علا ۔ بالضم بزرگواری۔
علیا ۔ شله و سرکوه بلند۔
عما ۔ ابر تنک۔
عنا ۔ فروتنی و خواری نمودن۔
عنقا ۔ سیمرغ و نیز نام نوائی که آنرا نغمه عنقا گویند و درزرخانگویا یعنی چنگ انیز آمده است۔
عوا ۔ منزلی از منازل قمر۔
عیشا ۔ آن اسباب که جنین بدان در رحم موجود گردد۔
عین الصفا چشمه روشنائی۔

فصل فی الفارسی

عاشقیا ۔ جنسی از طعام تبش ست
عاقرقرحا ۔ اگر کربا ای طرخون و در تمنیه است بیخ طرخون ست نبات او را اکلیلی باشد چون درشبه طعم و او زبان آبسوزد و هندش کاکراه گویند
عامل حبان را ۔ ای حضرت عزت را وکیل

عناصر اربعه را گذاشی الاصطلاح -

عرطنیثا - بفتح یکم و سوم خربزه سرخ که میان وی سپید باشد گذاشی القثاء گویند چو بک آنستان -

علی کلا - نام ولیی از اولیای خدای عزوجل گذاشی القثاء -

باب الباء

فصل فی العربی

عاقب - آنکه از پس کسی آید و نام حضرت رسالت پناه زیرا که او آخر الانبیاست -

عتاب - بالفتح و التشدید نام مردی که خدای عتابی را وضع کرده - شکافتگی

عجب - استخوانی که نشست مردم بر وی بود -

عجائب - و عجیب شگفت -

عذب - آب خوش -

عذاب - ریگ تنک و شکنجه -

عرب - تازی زبان -

عرب - مرد بیابان -

عصب - نوعی از بربط یمنی و نخستین بسیار پی شمار چیزی -

عصیب - جگر آگند -

عقب - پاشنه و نخستین پس و آخر چیزی و خلف مرد و زن -

عقاب - بالضم آله سیاه معینی پرنده است که بدان شکار کنند و علم بزرگ و بالکسر عذاب و پاداش بدی -

عقرب - گردونه یکی از بروج فلک که بصورت عقرب است

عقیب - آنکه از پس کسی آید -

عکاب - بوزن عقاب دهان -

عنب - انگور -

عنب الثعلب - سک انگور -

عناب - بالفتح و التشدید میوه جبلیان و آن میوه ایست هم چند کنار کوچک و لعل رنگ و طعم وی مانند طعم دلکشتان خوبان او را تشبیه کنند -

عندلیب - بالفتح هزار داستان -

عنکبوت - عنکبوت -

عیب - معروف -

فصل فی الفارسی

عروس عرب - کعبه -

عشر ادب - ای سبق ادب -

عود الصلیب - چوبی ست که آتش بدان کارنکند ترسایان بدان توبه کنند و نیز آن چوب سه گوشه که در تعویذهای کودکان در رشته در آرند تا بخواب نترسند -

باب التاء

فصل فی العربی

عرفات - جای استادن حاج -

عفریت - بالکسر آدمی و پری گردنکش و در شرفنامه دیو ستیزنده است -

عنکبوت - جولاپک -

فصل فی الفارسی

عروسان درخت - یعنی شاخهای نوخیز

علم کاتبات - یکسر میم آسمان کذا فی اصطلاح

علم انداخت عنان تافت - یعنی منهزم شد و گریخت -

عنان تو سبک گشت - ای حمله کردی و سفر و رحلت فرمودی -

باب الثاء
فصل فی العربی

عبث - بازی و بی فائده -

عشعث - فساد -

عثاعث - شدت -

عمرولیث - نام پادشاهی کیش از آباد ان کرده اوست و بعضی گویند آباد ان کرده مهر سلیمان علیه السلام

باب الجیم
فصل فی العربی

عاج - استخوان پیل و لاسیمی نحریاب الفیل عاجا ویقال للمسک عاج کذا فی التاج -

عجاج - گرد و غبار -

علاج - دارو -

علج - خربزه هندی که میانه کوسه پیدا باشد کذا فی المقنع

عوج بکسر یکم و فتح دوم کشتی و بالضم نام پسر عنق مادر او دختر آدم علیه السلام بود ... و بالقصد سالها عمر یافت طوفان نوح علیه السلام کمر گاه او فرو نیامد تا روزگار موسی علیه السلام برسید چون موسی از تیه قصد کرد او کوهی مقدار دو فرسخ بر سر گرفت تا بر لشکر موسی زند حق تعالی هدهد را فرستاد تا آن سنگ را سوراخ کرد و آن سنگ گردن عوج افتاد و باند موسی علیه السلام عصا بر کعب او زد عوج بنفتاد و جان بداد کذا فی عجائب البلدان

عوسج - بفتح یکم و سوم نوعی از خار با درخت بسیار خار کذا فی التاج : در قنیه نوشته گیاهی که چون خشک شود آنرا خریع گویند در نسخه طب است پارسی اشتر خوار گویند بهندوی اُنگبارہ نامند -

باب الحاء
فصل فی العربی

عمود الصبح - صبح صادق کذا فی شفاء اما عمود عبارت ست از سپیدی که مانند ستون برآید و آن علامت صبح کاذب ست زیرا چه در وقت صبح صادق سپیدی بهنائی ظاهر میشود -

فصل فی الفارسی

علم چهل صباح - یعنی آن علم که در چهل صبح بتحصیر و طهارت آدم علیه السلام مخمر کردند -

عید سیح - یعنی آن روز که خدای تعالی بشتی بدعوت عیسی علیه السلام از آسمان فرو آمد -

باب الخاء
فصل فی الفارسی

عروس خرم - بالضم فارسی آفتاب -

باب الدال
فصل فی العربی

عاد - قبیله هود پیغمبر علیه السلام -

عابد - پرستندهٔ حق -
عاند - گردنکش -
عبد - بنده -
عباد - قبائل چند از عرب اند که جمله ترسایانند
عبید - جماعت -
عتاد - سازراه و فی التاج آمادگی -
عتد - آماده -
عد - شمردن -
عدد - شمار -
عسجد - زر -
عضد - بازو و نام مردی -
عطارد - تیر -
عقد - بالفتح گره و طاق خانه و پیمان و نایست ده عدد را یعنی ده صد الک را عقد گویند و نیز نکاح را عقد گویند و بالکسر گردن بند زنان و فی شرفنامه سلک مروارید و قیل عقد آنکه هندش بارنامند -
عماد - ستون و بناهای بلند -
عمود - ستون و چوب و خیمه و فی القنیه گرفتن کذا فی زفانگویا -
عنبر - مهتر -
عنجد - بوزن ابجد کشمش و فی القنیه مویز و بعضی تخم مویز را گویند -
عنید - ستیزه کار -
عود - چوبی ست معروف که ببوی خوش آن بوی خوش آید و بربط که ساز نیست و بالفتح بازگشت
عهد - وصلت و منزل هر کجا که بروند تا بجا بازآیند و باران سپس باران و امان و یمین و ذمه و موثق و قیل و فی العهد لانه ولی المیثاق الذی یوجد علی من تابع الخلیفة اکنون عهد یعنی زمان مستعمل شده اما مأخذ آن همین ست زیرا چه گفته میشود در عهد فلان خلیفه چنین شد در شرفنامه بجای وصلت وصیت ست والله اعلم
عید - معروف و در زفانگویا نام سروری ست که وی عشق زردشت ست و فی القنیه نام محلی ست

فصل فی الفارسی

عالی مرد - چیزیست که بهندوی سیکچه گویند در مکتوبات بندگی شیخ مخدوم مرقوم ست مسی که یک دو روز زر گردد باز همان مس شود چه کار آید تا کاکسیر اصلی در روزه نیفتد و از حقیقت او را نگرداند هیچ نبود مقصود درین بود م که اکسیر و سیکچه چگونه بدست آید -
عالم کون و فساد - دنیا این هر دو لغت از آن قنیه است -
عجب نی زد - باو او فارسی آواز مزامیر مثل چنگ و رباب کذا فی شرفنامه و در قنیه است ساز نیست که می نوازند یعنی چهره -
عروسان خلد - حوران بهشتی -
عطسهٔ عنبرین دهد - امی بوی خوش از بینی شل کند و منتشر گردد کذا فی الموائد -

عمر در سر شد - ای عمر تمام شد -
عنان باز کشید - اسب باز ماند -
عنان باز رود - بفتح واو یعنی شتاب رود -
عیسی خورد - بضم یعنی خوشه انگور -
عیسی هر ورد - یعنی می -

باب الذال
فصل فی العربی

عاید - بچه نوزاده را تا هفت روز گویند -
عوذ و عیاذ - بلجا کذا فی شرفنامه و خلیل
عوذ پناه و پناه کردن بکسی -

باب الراء
فصل فی العربی

عار - انچه بدان سرزنش کنند -
عازر - نام مردی که کافر مرده بود و بعد
قرنها بدعای موسی علیه السلام زنده شد و ایمان
آورد و همان نام باز مرد این لغت عجمی ست -
عاقر - زن نازاینده و فی شرفنامه زن و مرد نازاینده
عامر - آبادان -
عاهر - زانی -
عایر - خاشاک بچشم در افتاده -
عبقر - برد و فی المثل هو ابرد من عبقر و
قیل اسم موضع فی الحجاز کثیر الجن -
عبهر - نرگس و بوستان افروز یا خیری
و یا نرگس و مرد فرومایه گنده گوشت -
عبیر - زعفران و یقال هو خلاصة تجمع
بالزعفران اما دین و یا عبیر از آن صندل ست که
از گل پرورده میکنند -
عذر - پوزش ای بهانه -
عذار - بالکسر رخسار و افسار اسپ کذا فی القنیه
و یک سوی ریش -
عرار - بالفتح حال کسی یا چیزی و گل گاو چشم و کشتی
و گاو دشتی که آنرا گاو چشم خوانند -
عرعر - سرو و نام موضعی -
عسار - درویشی -
عسر - بالضم دشواری و بفتح یکم و کسر دوم دشوار
عسیر - مشابه -
عسکر - لشکر و نام مقامی ست منسوب بآن لشکر -
عشار - بالفتح و التشدید دهه یکستان و بازوبان
عشر - بالضم ده یک و بفتحتین ده و بعد اصطلاح الشعرا
بمعنی ده آیت است و بکسر دوم هم عشر ست -
عشیر - مشابه بمعنی اول و آخر او در طب بمعنی
درخت آک ست -
عصر - شپلیدن و آخر روز و وقت نماز دیگر
و زمانه و فی شرفنامه آخر روزگار و پناه و زمانه و
بمعنی اعصار نیز آید -
عصار - بالتشدید روغن گر -
عصفر - معصفر کذا فی بعض لغات الطب
عصفور - گنجشک و ملک کتاب و منج کشتی
و استخوان سرون برآمده بر هر چهار سرگاه اسپ
و پاره از دماغ و گرسنگی و نوعی از درختان که

صورت کنجشک دارد و ملخ نر و سیخها که چوب بالا تر بود
و سپیدی روغنی است که بر بینی رسد -

عصیر - شیره و شراب -

عطر - بوی خوش -

عطار - خوشبوئی فروش و در فارسی داروفروش
را نیز گویند -

عقار - بالضم می و نوعی از جامهای سرخ و بالفتح
زمین و ضیاع و درخت خرما -

عقاقیر - داروهای گرم ترکیب کرده -

عمر - بالضم زندگانی و در اسم عین را فتحه میدهند
و بضم یکم و فتح دوم نام خلیفه دوم حضرت رسالت
علیه السلام و بالفتح میان دندان و زندگانی
و نام مردی آن هنگام شیر را اوحی نویسند تا
فرق باشد میان عمر و عمرو -

عمار - بالفتح والتشدید نام مردی که عماری منسوب
بدوست بدانکه وضع اوست اما در شاهنامه
عمار مخفف بمعنی عماری مندرج ست فی التاج
هر چه بر سر بود چون دستار و کلاه و تاج و جز آن

عنبر - معروف و در عجائب البلدان درختی ست
در دریا که عنبر صمغ اوست و بعضی گویند چشمه ایست
در دریا از قعر می جوشد و بر سر آب می آید و بعضی
گویند سرگین دابه ایست و در طب طبایع الاشیا نوشته
عنبر بوزن جنبر معروف ست معدن او در کوهها
و جزایر از دریاهای سنگ تراشیح میکند و نیکوترین
انواع عنبر اشهب ست و اشهب باعتبار رنگ او
گویند و جرم او تو بر تو نشسته بود و چون شکسته شود
میانه او سپید بیرون آید بزردی مائل باشد و
در میان آن بر شکسته چشم ملخ نقطها بود و نوع
دیگر را عنبر مبلوعه خوانند که ماهی را صید کنند و اگر
طاسی بالای آتش بدارند بگدازد و آن نیکوتر باشد
تم لفظها مرنوع و دیگر هم میشود که آنرا عنبر لاون میگویند

عنتر - بوزن عنبر نام کافری علیه اللعنة -

عنصر - بضم عین و صاد اصل و حسب یعنی
گوهر مردم و بزرگی و بزرگواری عناصر جمع عنصر
کذا فی القنیه و قیل عنصر بنیاد سرشته چون خاک
و باد و آب و آتش که ایشانرا عناصر اربعه گویند

عوار - بضم عیب -

عور - برهنه فارسیان باو او فارسی استعمال کنند

عیار - بالکسر عایرت به والعیار المکیال
والمیزان کذا فی التاج و نیز عیار آن را گویند که
بعیار زر را بر محک میزنند و در یکه عیار او معلوم
کردن می خواهند آنرا هم بحسب او در محک میزنند
و طلای هر دو را برابر میکنند بعده معلوم میکنند
قدر آن کامل العیار ست یا نی اهل هند آنرا بان
می نامند و بان نه از دوازده زیاده شود و نه از
هفت نقصان بلکه روی نیز هفت بان سنجیده
میشود هر زری که دوازده بان باشد آنرا کامل العیار
میخوانند معیار را در هند پوزاری می نامند محک را
کسوٹی می نامند و کسوٹی بفتحتین بالای هندی
سنگی ست سیاه و ران زر اندوده بر می شود

بجرد مساس کردن بفوت و بالفتح مع التشدید
اسپی که هر سوی رود از نشاط و کذلک رجل عیار
اذا کان کثیر الحرکة و کثیر الطوان و العرب
یمدح به و تذم و یقال غلام عیار نشیط فی المعاصی
و غلام عیار نشیط فی طاعة الله و در زفانگو یا بمعنی مرد
بیباک و شب رو است -

عین البقر - گاو چشم و بعضے گویند نوعی از
انگور کوهی ست و قیل عین البقر نوعی از انگور -

عین الثور - ویران که یکی از منازل قمر ست -

فصل فی الفارسی

عالم امر - عالمی ست که بے ماده موجود
گشته باشد همچو عقول و نفوس و این را عالم ملکوت
و عالم غیب نیز خوانند -

عالم ثر - بفتح لام عالم جاهلیت و بکسر لام و میم
و فتح فوقانی و سکون راء قرشت کنایه از
شخصے ست که خود را صالح و فاضل و عالم و امثاله
و جاهل و فاسق باشد -

عرار - گلی ست که آنرا بابونه گاو و گل گاو چشم گویند -

عدت دار بلد - آن می که هنوز از ان نخورده باشند -

عرش اکبر - قلب انسان کبیر -

عرق گیر - ای شرمنده آن جامه که آنرا
عرق چین گویند -

عزیز مصر - پادشاه مصر -

عقاب اهنین منقار - یعنی تیر با پیکان -

عقیق ناب بر صفحه زر - ای اشک
خون آلود بر رخسار زرد -

علف خوار - حیوانات و نیز وظیفه خور یعنی
چاکر و نوکر و خورنده علف -

عناب تر - سرانگشت -

عنبر تر - خط نو دمیده -

عید فقیر - در اصطلاح کنایه از انقطاع و بریدن
از خلق ست که سبب وصول الی الله ست -

باب الزاء

فصل فی العربی

عاجز - معروف یعنی ضد قادر ای ناتوان و بیچاره
عجز - بفتح یکم و ضم دوم و دو گونه و بالفتح عاجز شدن
عجوز - کهنه پیر و عجوزه با ها نمطست کذا فی
شرفنامه اما اگر تا برای وحدت بود از وے
قاعده منافی نیست -

عزیز - بی همتا و با صفة الله تعالی هو المغالب
الاعز القوی الممتنع فلا یغلبه شیء علیه و غلبه کننده
و چیزی در نشت و ایدون پادشاه مصر را گویند
هر که باشد و من قبیله وزیر مصر را گفتندی چه در عهد
یوسف علیه السلام ریان پادشاه بود و شوهر زلیخا
و فی القنیه ارجمند و اطلاق بر اد و نایاب نیز
کرده اند -

عزاز - بالکسر جماعت و نام سکباژی که در شیراز بود

فصل فی الفارسی

عروس روز - آفتاب -

عقد شب افروز - سیارات و ثوابت و

روشنائی شب از زیشانست -
عقد شب افروز سیارگان -
علم روز - آفتاب وصبح -
علمهای روز - صبح صادق وکاذب وآفتاب وستارهٔ سحری -

باب السین
فصل فی العربی

عابس - ترشروی -
عانس - دختری که در خانهٔ پدر دیر مانده باشد بی شوهرے -
عباس - نام خلیفه ونیز نام مرزبے بود که بطایف الحیل گربه میکردی کیفیت او در جوامع الحکایات مرقوم است
عبوس - روز ناخوش -
عدس - بفتحتین معروف یعنی غله که هندش مسور گویند ودر اصطلاح یسحاق لغتی مراد است از هرچه بود وفی التاج العدس سنگ -
عرس - بکسرتین بردو بالضم مهانی عروس -
عروس - زن نو را گویند ومرد را نیز مانند ونیز نام بیابانی ست براه کعبة الله که آن را وادی عروس خوانند وایضاً نام گنج کاوس که بشهر طیس نهاده بود وکیخسرو آنرا تسلیم گودرز کرده که بزال ورستم وگیو بدهد وپرویز شاه را نیز گنجے بود که عروس نام داشت -
عمس - آنکه شب گردد برای احتراس وزدان الواحد عاس -

عطاس - بالضم عطسه وعارضه که از ان عطسه آید -
عین الشمس - نام موضعی ست در مصر که منبت بلسان در انجاست وآنرا بانها باشند مستدیر مانند بیضهٔ کذا فی طب حقائق الاشیاء -

باب الشین
فصل فی العربی

عرش - سقف افلاک وآسمان خانه عرش وارج مانند خیمه از چوب وگیاه وعرش چیزیست مانند هودج که بر شتر بندند وزنان در انجا نشینند -
عطاش - بالضم علتی که تشنگی آرد -
عیش - زندگانی وچیزی که زندگانی بان باشد وزیستن

فصل فی الفارسی

علم بخش - قسمت غنایم -
عمود آخش - نیزهٔ اسپ -
عنان کش - قائد سوار -

باب الصاد
فصل فی العربی

عقص - مازون وآن داروی است کذا فی القنیه ودر تاج ماه نو وبغیر نون ست بهندش ماجوپهل نامند -
عقاص - گیسو بند -
عیص - اصل مردم وبیخ درخت -

باب الضاد
فصل فی العربی

عارض - ابر سیاه فگن ودندان شکر

وآفتی که پیش آید از دنیا وی واز بیماری و شکستگی
و ناتوانی که مردم را افتد و آنکه لشکر را عرض کنند
و دوال لگام هر پیشانی اسپ یکسوی ریش و
نا سیان معنی دیگر به استعمال کرده اند۔

عرض ۔ بالفتح پیش آمدن و پیش آوردن و
گرانه و آن متاعی که نه موزون گیرد و اندام و پیمانه
طول و متاع نامند و بالکسر تن و تقال شخص بستانکه
ازین و تقال عرضه اهل حشمه و بفتحتین آنچه
مردم را از دنیا وی و شکستگی و بیماری افتد۔

عروض ۔ کرانه چیزی و میزان شعر و مکه و مدینه
و جانب و برابر و معنی سخن و جزو آخر مصاع اول
که قصل نیز خوانندش۔

عریض ۔ پهن۔

عوض ۔ معروف یعنی بدل۔

عوارض ۔ جمع عارض و فی شرفنامه دندان
پیشین و شانزده دندان که از لب پدید آید
عارضه یکی ازان و بیماریها و حاجتها و نوعی از سقف
بالضم نام کوهیست۔

باب الطاء
فصل فی العربی

عائط ۔ شتر ماده که البستن شود۔

عبط ۔ بالفتح بهانه۔

عبیط بالفتح جامه شگافته۔

عطاط ۔ شیر درنده۔

باب الظاء
فصل فی العربی

عکاظ ۔ نام بازار عرب در ناحیه مکه معظمه

باب العین
فصل فی العربی

عامل طبع ۔ یعنی روح و دل و نفس۔

عاملان طبع ۔ یعنی سیارات و عناصر اربعه

علم نافع ۔ ای العلم الذی یفلح الداعی
الی الله تعالی۔

باب الغین المعجمة
فصل فی الفارسی

غوسان بالغ ۔ گل و نهال نو برآمده دیر
ورخت میوه دار۔

باب الفاء
فصل فی العربی

عارف ۔ مرد شناسنده و خدا شناس

عاصف ۔ باد سخت۔

عاطف ۔ مهربان۔

عبد مناف ۔ پدر حضرت رسالت پناه
چهارم محل واو بن قصی القریشی بن کلاب
بن مره بن غالب بن فهر بن کعب بن لوی العدوی
القریشی۔

عرف ۔ بالضم گردنیکو و نیز بمعنی معروف آید

عراف ۔ کاهن و طبیب۔

عطف ۔ بالفتح مهربانی کردن و حمله بردن و
بازگردانیدن و دوتا کردن و بالکسر کوفت و جانب

وبرگردیدن از چیزی وقول حق تعالی۔

عطوف ۔ مہربان۔

عفاف ۔ نہفتگی۔

عفیف ۔ نہفتہ۔

علف ۔ معروف یعنی خورش ستور وجز آن

علاف ۔ جمع علوفہ است خلاف قیاس

عنیف ۔ مردود رشت۔

باب القاف

فصل فی العزبی

عارق ۔ برادر مہلہل نام شاعری۔

عاشق ۔ شیفتہ شدن بدوستی وشیفتہ دیوانہ

عتق ۔ آزادی۔

عتیق ۔ امیر المؤمنین ابا بکر رضؓ را گویند ونیز آزاد کردہ وبرگزیدہ ونام گوہری مرد شریف وکریم وکعبۃ اللہ وقدیم از ہر چیزے عتیق الطیر ہوا لبازی۔

عرق ۔ بفتحتین خوی وبالکسر بیخ درخت وبرگ

عراق بالکسر نام ولایتی ونام پردہ سرود۔

عروق ۔ بالفتح بار درخت پستہ چون مغز درو نباشد کذا فی القنیہ۔

عشرق ۔ بکسرتین بفصل شین معجمہ گیاہی ست

عشق ۔ معروف وقیل فرط محبت را عشق نامند

عشاق ۔ بالضم والتشدید جمع عاشق مرد عاشق پیشہ

عقعق ۔ مذکورہ فی التاج عقعق بفتحتین نام مرغ مشہور کہ آنرا اسپرک نیز گویند وآنرا شوم دانند کذا فی زفانگویا۔

عقوق ۔ بضمتین نافرمانی کردن کسی را کہ حق او گزاردن واجب باشد۔

عقیق ۔ کوہی ست درمین کہ ازان عقیق آرند وعقیق سنگے ست چون ہمہ وہ انگشتری کنند اندوہ از دل ببرد ودر خبر ست تختموا بالعقیق فانہ مبارک ودر حقائق الاشیاء مذکور ست عقیق انواع ست از ہمہ زرد وام وصاف وشفاف بہتر بود وفی التاج العقیق اسم موضع العرب یقول الکل مما یلی ذا العقیق وہو سبعۃ عقیق۔

علق ۔ بفتحتین خونی کہ نیک سرخ باشد وخون بستہ وعشکلۂ جامہ ودر اجمال حسینی معنی این جملہ جامہ نوشتہ است وفی التاج خون بستہ وعشکلہ چاہ وویچہ آبی وچرخ چاہ بالجملہ الآبہا وبالکسر نقیض از ہر چیزی۔

علوق ۔ بالفتح مرگ کذا فی القنیہ۔

عاقق ۔ بالفتح فرج زن۔

عق ۔ بالضم مغاکی۔

عمیق ۔ مغاک وفی الشرفنامہ جوی ژرف ودر مزدوہ

عنیق ۔ بالفتح آلت مرد۔

عیوق ۔ نام مقامی ست ودر عجائب البلدان است کہ چون عیوق درآید ہمہ آبہا بجاہا دیگر رود ذیل

باب الکاف الہندی

فصل فی العزبی

حمائک ۔ بتا شیر ترش۔

عارک - مالنده و خشک کننده -
عانک - خون سرخ -
عنک - بنشستن پنهان رفتن -
عرک - مالیدن -
عفک - احمق -

فصل فی الفارسی

عاشق خشک - یعنی عاشق غیر صادق
عالم خاک - قالب بشر و دنیا -
عروسک - معنی عروس کرمکی ست که شب چون آتش نماید و نیز جنسی ست انجنیق که خرد الانست و نیز پرنده ایست که بشب بانگ کند و فی القنیه دختر نا و شیزه که کابرش شده باشد و ماده بوم -
عروش فلک - آسمان فلک قبل آفتاب
عشک - بازار فارسی نام سازیست که مطربان دارند و گویند بطنبور ست -
عنان ملها سبک - ای نومید شده -
عوانان فلک - ستارگان سیاره -

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

عالم دورنگ - روزگار دو نیا منافق و غدار
عذر لنگ - یعنی مقبح -

باب اللام

فصل فی العربی

عاجل - شتابنده دنیا متاع بی مهلت
عاذل - ترازوی راست و داد گر -
عاطل - خالی و بیکار و زن بی زیور -
عاقل - خردمند و نام کوهی ست -
عامل - کارداره و نیزه که زیر سنان بود -
عاهل - بی شوهر یا پادشاهی که بالاسر او پادشاه نبود و نیز خدای ست -
عایل - درویش -
عدل - داد و گواه راست و مرد صالح در راستی و برابر و پسندیده -
عدول - با ضم تجاوز کردن -
عدیل - همتا و هم تک -
عسل - انگبین -
عطل - با ضم حرفی که درون نیاید -
عقل - خرد و دانش و نوعی از جامه های سرخ که زنان عرب بدان هودج پوشند -
عقال - با کسر زانو بند شتر و خراج یکساله و زکوة یکساله -
عقول - با ضم خردمند و با فتح جمع عقل -
علیل - بیمار -
عمل - کار -
عندل - ماده شتر بزرگ سر و نام شاعر شیرازی
عنصل - پیاز کوهی آنرا پیاز موش نیز گویند -
عیال - معروف -
عید الهیکل - عید گرسایان -

عین العجل - همان عین البقر -
عین الکمال - چشم زخم -

فصل فی الفارسی

عام اول - یا بسال -
عقل اول و عقل کل - عرش را گویند
کذا فی شرفنامه و قیل عقل اول و مهتر جبرئیل
علیه السلام و کشف الوجود مذکور ست عقل اول
همان روح اعظم ست و آن کنایت از نور محمدی
و الیه اشار بقوله علیه السلام اول ما خلق الله نوری
و اول ما خلق الله العقل و آنرا عقل کل نیز گویند -
عکس بالال - یعنی لاله -
عنبر سنبل - با شم موقوف و سیاه خشبو

باب المیم

فصل فی العربی

عام - ضد خاص -
عالم - بفتح لام آن جهان و این جهان انسان
آفریده است اند بکسر لام و انا اول کل زمان
عجم - بالفتح نقطه و اعراب حروف و فتحتین
غیر عرب و دانه خرما -
عدم - بفتحتین نیستی و درویشی -
عدیم - درویش -
عزم - آهنگ و کاری -
عظم - بالفتح استخوان و بالضم بزرگی -
عظام - بالفتح عظیم بزرگ و عظام لکاهب عاقبت
عقام - بالفتح و تشدید زنان بد خلق و آنکه اولاد

فرزند نشود و جنگ سخت و در بی دوا -
عقم - بالفتح جامه سرخ و نازایندگی و عقم بالضم
زنان نازاینده -
عقیم - بالفتح نازاینده و یاران بی فرزند و بی نیاز
عکام - بالکسر سن که بآن چیزی یا ماربندند
علقم - درخت حنظل و فی القنیه تخریزه -
علم - بالکسر دانستن و علوم جمع آن و علم
بفتحتین نشان که اندر بیابان بود و کوه بلند
و جامه و جائی که در لب بالائین بیاشد و نشان
علم الثوب میلی که بر جامه می اندازند و فتحتین
علیم - دانا -
عم - برادر پدر -
عموم - ضد خصوص -
عمیم - دراز و تمام -
عندم - بالفتح اسپرک و فی التاج خون
سیاوشان و دار پرنیان -
غوام - ضد خواص -

فصل فی الفارسی

غدر قدم - یعنی آن تواضع که آینده را بکند
تا در رسانیدن آینده شکر قدم -
غزم - خوشه انگور -
غلم - بالتحریک نیزه -
غلم ماتم - علمکه پیش تابوت برند -
غندم - بقم را گویند -
غنم - گلنار را گویند -

چنار - درخت چنار -

باب النون
فصل فی العربی

عاین - بچشم خود معاینه کننده -
عثمان - نام خلیفه سوم حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم و نام برادر اورنگ زیب شرح قاقانی بمعنی بچه مار و پیل هم آمده است -
عجمین - سه رشته و جنبر -
عدان - نام شهریست مبین که حقیق آنجا شوخ و خوب بیشه و درخت عدن نام بهشتی ست
عدوان - بالضم ظلم -
عراقین - عراق عرب از ان سوی حلوان یعنی بغداد و عراق عجم ازین سوی ست یعنی شیراز و فی الصحاح عراقین کوفه و بصره است و نیز نام کتابی ست -
عروق الصبا نتین - رود چه بکنار فی القینه -
عرین - بالفتح بیشه یعنی جنگل و نیستان و در تاج ست نانه شیر -
عریان - بالضم برهنه -
عزیف البطان - توانگر -
عصیان - بیفرمانی کردن و گناه کردن -
عفن - بفتحتین و کسر دوم آنکه در هوای برشکال از زمین سرکین ناک و امثال آن برآید هیئت رش اچها نه گویند کذا فی فرهنگ مخزن قواس اما عفن صفت بین نیز واقع میشود

میگویند زمین عفن و دماغ ست عفن مصدر صفت ست و آن دلگیری هوا پوشیدگی است
عقدتین - یعنی راست و چپ -
علمن - آشکارا -
علویین - زحل و مشتری -
علیون - بالکسر لام و یا مشدد و علیین بکسر تین و یا مشدد جاهای بلند اند بهشت و گویند زیر هفتم آسمان لا واحد له و در تفسیر زاهدی مذکور ست که علیین جمع واحد علی و قیل لفی علیین ای فی الملاء الاعلی و فی المواضع العالیة و هم در تفسیر زاهدی مذکور ست که جان دنیه کتاب اعمال مومنان ابرار در علیین بود زیر هفت آسمان و هم در تفسیر مذکور ست که نامه نیکوکاران در پایه عرش بود و در تفسیر بحر المواج ست که علیین بالای هفت آسمانست -
عمان - بالضم والتشدید نام مقامی ست و در عجائب البلدان قصبه ایست که در او اصفهار خوانند و آن کناره دریایست و در فرهنگی ست که دریائی ست که در ان مروارید میشود -
عنان - آن هر دو دوال که سوار بدست گیرد
عنفوان بضم کیم و سوم اول جوانی و اول نبات و فی شرفنامه اول هر چیزے -
عنوان - بالضم نامه فی القینه نشان و سرنامه
عنین بالکسر التشدید آنکه بازن صحبت نتواند کرد
عون - بالفتح یاری -

عوان - بالفتح والتشدید سخت گیر و بتخفیف زن میانه سال -

عهن - بالکسر پشم رنگین ریزه شده -

عیان - ظاهر -

عین - بالفتح چشم و چشم زخم و چشمه آب و چشمه آفتاب و چشمه ترازو و چشمه زانو و دینار و زر و درهم نقد و دیده بان و جاسوس و مهتر و گزیده هر چیزی و بهتر و نفیس هر چیزی و باران پیوسته و دست راست رو بقبله عراق و آبی که از روی قبله عراق برآید و چربی یک پاره ترازو و فساد و دوام در پیراهن و هستی چیزی و منظر و مشاهده و شکی که آغاز کرده باشند در بدن و عین الیمین چشمه ایست و نیز نام کتابی ست و بالکسر صفت مؤنث جمع عین -

فصل فی الفارسی

عالم جان - ای عالم ارواح -

عامل دریا و کان - آفتاب -

عباسیان - یعنی خلفای که از آل امیر المؤمنین عباس رضی الله عنه بوده اند -

عبهر لبزان - گیسوی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم کنایه از القنیه -

عبهر خشک پستان - ای دنیا -

عدد داران زان - کنایه از خمهای باشد پر از شراب که بنوبت سر آنها را گشاده باشند -

عراق آبگون - شاید مراد گویند -

عروس ارغنون - زهره کذا فی القنیه -

عرش روان - انبیا علیهم السلام و اولیا رحمهم الله یا روح القلب و اهل دل -

عرشیان - کروبیان و حاملان عرش -

عرصه کون - عرصه عالم -

عرق کردن - کنایه از چیزی که از آن چیز جمع شده باشد -

عرق چین - با جیم فارسی رومالی که بدان خوبی از اندام بچینند و چینده خوبی و در قنیه آمده است جامه که فرو و جامه بپوشند تا خوبی اندام زان گیرد و جامه مدان سلامت ماند -

عروسان بیابان - شتران را و نیز -

عروس چمن - درخت گل و میوه دار و گل شاخ نو از درخت بیرون زده و همان چمن -

عروس ارغنون - زهره -

عروس خشک پستان - زن پیر و زنی نازاینده که شیر در پستان او نباشد و نیز اشارت از دنیاست -

عروس عدن - شبی که دران ستارگان بسیار باشند و نیز اشارت از دنیا -

عروه ثریان - شیر خشکین -

عسل لبن - نوعی از صنع باشد که آنرا مانند کنند رسوزانند بعربی میعه سائله خوانند -

عسقلان - نام بلده ایست که در انجا آثار قدیمه بسیار باشند بطرف دریا و مابین آن و غزه سه فرسخ راه است و درین زمان

خراب ست کسی از ساکنان در انجا نیست۔
عشاق سگ جان۔ یعنی طالبان دنیا بحرص و معنی سگ جان سخت جان ست کذا فی الموائد الفوائد۔
عشر خوان۔ قاری دہ آیت و حافظ کلام اللہ
عصمت ایزدی در رکاب عثمان لے بر دست و پای آن فعل نمی رود کہ دران رضائے خدائی نیست۔
عصمتیان۔ انبیاء علیہم السلام و ملائکہ و اہل عزلت و مخدرات۔
عطف دامن۔ بالکسر فرود دامن و قرار دیرجا
عطسہ عنبرین۔ کنایہ از بوی خوش۔
عطف کردن۔ کنایہ از روی برگردانیدن
عغیدن۔ بالفتح آواز و فریاد کردن سگ کذا فی المواہب۔
عقرب پریشان۔ یعنی برقع۔
عقار گوہان۔ دوائیست کہ آنرا عاقرقرحا خوانند
عقربان۔ دوائیست کہ بشیر ازی زنگی دارو گویند
عکس من۔ یعنی نم۔
علویان۔ سیارات سبعہ۔
علم نیگن۔ یعنی غافل مشو۔
عامل دریا و کان۔ کنایہ از آفتاب۔
عنان زمان گشتن۔ کنایہ از شتابان رفتن۔
عیسی دہ بقان۔ مے انگوری۔
عیسی رہ نشین۔ آفتاب۔

باب الواو

فصل العربی

عدو۔ دشمن۔
عضو۔ اندام کذا فی الصراح۔
عفو۔ درگذشتن از گناہ و مال بسیار۔
عکو۔ بضم دوم چار و ابستن و فی التاج موی را در ہم بافتن و در ہم ابستن موی سر و مہربان کردن کسی را۔
علو۔ ضد اسفل و بضمتین مع التشدید بزرگوار شدن و بلند شدن و بزور چیزی ستدن۔
عو۔ بالفتح بانگ شتر و بانگ سگ کذا فی القنیہ

فصل فی الترکی

عیجم او۔ ای چشم۔

باب الہاء

فصل فی العربی

عاجلہ۔ این جہان۔
عادہ۔ خوی۔
عارضہ۔ حاجت و قدرت و چوب زیر دروگاوی کہ پیش آید و یکی از شانزدہ دندان کہ لب پدید آید ہشت زیر و ہشت زبر۔
عارقہ۔ کردار نیکو۔
عاریہ۔ معروف یعنی آنچہ ازان دیگر چیزی طلبیدہ بیارند تا او ازان از تن خود بیرد۔
عاطفہ۔ مہربانی۔
عافیہ۔ صحت و تندرستی و فارسیان بمعنی پارسائی نیز استعمال کردہ اند۔

عاقبه - آخر کار و نیکوی آنجهان -
عالیه - زیره نیزه و بالای هر چیزی -
عاهه - آفت -
عبد الله - نام امیر المؤمنین ابو بکر صدیق رضی الله عنه و نام والد بزرگوار حضرت رسالت پناه صلعم
عبره - بالفتح اشک و بالکسر چیزی که بوی پند گیرند
عبرنه و عبرانیه - لغت جهودانست -
عتبه - آستانه فردوس و عتبة الداخل نام مختم شکل علم رمل هشتم عتبة الخارجه -
عتره - بالکسر خویشاوندان نزدیک و فرزندان -
عجمه - دانگینه از دانگهای شترنامه -
عجاله - بالضم پیش خورده -
عجله - شتابی -
عجمه - بالضم بستگی زبان و لغت غیر عربی که در عربی مستعمل کنند -
عده - بالضم ساخته شده و آمادگی و بالکسر عدت زنان که بعد طلاق سه حیض در خانه می نشینند بعد از شوهر علیحده میشود و بعد از مردن شوهر چهار ماه و ده روز بخانه شوهر می نشینند آنرا نیز عدت میگویند و عده شمار هر چیزی -
عدالله - داد -
عداوه - دشمنی -
عذبه - دوال و علاقه تازیانه و سر زبان و سر شاخ و خاشاک که بر سر آب باشد و نیز خاشاک چشم -

عراده - منجنیق خرد -
عراضه - بالضم راه آورد -
عراقه - بالضم گوشتی که از استخوان بسایند
عربده - آزردن ندیم -
عرصه - کشادگی که در دنیا و درخت نباشد - و بساط شطرنج را نیز عرصه نامند -
عرضه - نمودن و اظهار کردن مقصود و پیش داشتن نامه نوشته -
عرفه - روز نهم از ذی الحجه -
عروه - انگلیه پیراهن و گوشه هر چیزی و شیر درنده
عرونه - روز آدینه را گفتندی در جاهلیت چنانکه هر هفت نام درین دو بیت آورده است ؎
برامل آن عیسی و آن یومی - بادل او باهون
اوجبار - اولتالی دیار او قیومی - بمونس او
عرونه او ستار -
غره - بالکسر عزیزی و بی همتائی و بالفتح آهو بره ماده و نام زنی معشوقه کبیز -
غزله - بالضم جدائی -
غرمه - معروف و الغرائم الآیات یقرأ علی المریض و جائز کتبها و کانوا یسمون السم فی الغرائم کذا فی التاج و در شرفنامه افسون و غرامت بمعنی قصد و رخصت نیز آمده -
عسره - بالضم دشواری -
عسیله - نام بیابانی ست در راه مکه معظمه و بالضم یکم و فتح دوم کنایت از لذت جماع -

عشره - اسم من الاباشرة ولذت -
عشقه - لبلاب -
عشوه - گذاشتن امری غیر مبین -
عشیره - خویشاوندان -
عصابه - سر بند و دستار -
عصاره - گنجاره و نیز چیزی که از فشاریدن بگیرد و قبل آب خدا -
عصبه - پسران و خویشان از جانب پدر -
عصمه - بالکسر نگاه داشتن و باز داشتن از معصیت و از خوف کسی را در حصن و کل شی ء اعتصمت به و تعلق به فهو عصمته و معنی اعانت و پارسائی نیز آمده -
عصیده - معروف یعنی کاچی -
عضاه - گوشت ساق -
عطسه - معروف که تری دماغ پدید آید و آن علامت صحت ست -
عطله - بیکاری -
عطیه - عطا یعنی دهش -
عظمه - بزرگی و سطبری و ساق دست
عفه - بالکسر والتشدید پارسائی و نهفتگی -
عفیفه - ستور و فی شرفنامه زن پرهیزگار پاکدامن -
عقبه - معروف یعنی امری عظیم و دشوار سخت که پیش آید عقبات جمع آن -
عقده - بالضم گره -

عقوبه - بالضم معروف یعنی پاداش بدی و فی شرفنامه شکنجه -
عقیده - بالفتح در دل گرفته -
عقیقه - بالفتح پوستین بره کذا فی القنیه و فی التاج موی کودک چون بزاید یعنی گوشت که بموی برداشتن کودک کنند و پشم گوسپند و آب اندک و شعاع برق و بالکه عقیقه آنست که چون فرزند تولد شود هفتم روز سر حلق کنند و بوزن آن نقره فقرا را بدهند و یک گوسپند ذبح کنند اگر دختر بود و اگر پسر بابت دو و موی را یخنیش کرده بدهند و استخوانش نشکنند و زیر زمین دفن کنند حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم عقیقه خود کرده بود بعد نبوت -
عقیله - چیزی گرامی و بمعنی پای پند نیز آید -
عکه - بالضم والتشدید جانوریست که بتازیش عقعق گویند و گفته اند که آن زاغ دشتی ست کذا فی زفانگویا و فی التاج چیخک و غن مادهٔ گاو -
عکاشه - بالضم عنکبوت و نام صحابه از نبی اسد که دعای عکاشه منسوب بدوست -
عکنه - لوز و شکم و فی زفانگویا شکن اندام و شکن هر دو پهلو از فربهی -
علة - بالکسر والتشدید بیماری و کل حدث شاغل علة کذا فی التاج در اصطلاح اصولیان و منطقیان علة چیزیست که موجب باشد وجود آن وجود سببی دیگر را من غیر تاخیر چنانچه وجود شمس موجب ست

مر وجود نهار را من غیر تاخیر۔

علاقہ۔ بالضم دوسیی کہ دل را ملازم گردد با شد و بالکسر دوال تازیانہ و شمشیر وغیر آن۔

علامہ۔ کشتاغی بالتشدید مرد بسیار دان۔

علاہ۔ سندان۔

علانیہ۔ آشکارا۔

علفہ۔ بالضم متعلق شدن دل بدوستی کسی وفی التاج اثر چیزے۔

علوفہ۔ اشتر و اسپ و گوسپند کہ در خانہ بستہ دارند و علف دہند و بچہ انفرستند کذا فی التاج این زمان اسم شدہ است مر خورش را کہ روزینہ دادہ شود آدمی را یا حیوانات را۔

عمہ۔ بالضم و بالتشدید خواہر پدر۔

عمارہ۔ بالکسر آبادانی و دین و دیار اسم شدہ است مر بنای خشتی را۔

عمارہ۔ نوعے از محل۔

عمالقہ۔ قومی کہ مصر را بابتدا شعلہ گرفتند۔

عمامہ۔ معروف یعنی آنچہ بر سر بندند۔

عمدہ۔ بالضم مقصود و مالیعتمد علیہ۔

عمدہ۔ بالضم معروف۔

عملہ۔ گفتہ اند عاملان و فی التاج عملہ ای غنیمت الکسب و کسبہ۔

عوذہ۔ تعویذ۔

عورہ۔ شگافتگی کوہ و عورت مردم و ہر چیز کہ از انجا خوف بر رود کل شئی یسوءک منہ فہو عورۃ۔

عومہ۔ بالفتح کرمکے سیاہ بر روی آب شنا کند ہندش بجوزہ مانند و فی التاج ماہی ست در دریا۔

عہدہ۔ بالضم وثیقہ و یقال عہدۃ علی فلان ای ما ادرکتہ من درک فاصلاحہ علیہ کذا فی التاج و در عرف تفویض آن امر بسی اصلاح آن امر۔

عیبہ۔ معروف یعنی عیب کردن و معیوب شدن و جامہ دان قبیل

عیہلہ۔ بالفتح زن پیر و زنی کہ یکجا قرار نگیرد از سبکساری۔

فصل فی الفارسی

عبرت شمس روزہ۔ آسمان و زمین و مخلوقات کہ درین ہر دو ست۔

عربانہ۔ دف بزرگ کہ در آن جلاجل ہا مثل کنند

عصمتکدہ۔ خانہ مریم رضی اللہ عنہا۔

غطسہ چاہ یعنی بالا۔

علم انداختہ۔ اسی منہزم شدہ و گریختہ۔

علف خانہ۔ دنیا۔

عناصر اربعہ۔ چہار طبع کذا فی التقویۃ نیز نظر

چہار طبع حرارت و برودت و رطوبت و یبوست است و آن بمنزلہ جان است مر جہار عنصر را کہ عبارت از خاک و باد و آب و آتش است۔

عنبر نیہ۔ آنرا عنبر چینی گویند و ایرانیان

برگردن اندازند۔

عیدگاہ۔ با موسوم بوقوف مہیا و فارسیان نماز گاہ عید

عیسی شمامہ یعنی انگور و میوہ ہای دیگر

در ایام بهار که آفتاب در نقطهٔ حمل آید بار گرفته بود چون آفتاب در برج میزان در آید آن میوه ها شیرین گردد و پخته شود۔

عیسی کده ۔ آسمان چهارم و خانه عیسے علیه السلام و آنرا صومعه و معبد نیز گویند و خانه مریم رضی الله عنها۔

عیسی نه ماهه ۔ یعنی خوشه انگور که ازان می سازند۔

عیش ده روزه ۔ یعنی زندگانی اندک۔

باب الیاء

فصل فی العربی

عادی ۔ دشمن و چیزی قدیم و نیز عادی دراز قد را گویند۔

عاری ۔ برهنه و فارسیان بمعنی جاهل نیز استعمال کرده اند۔

عاسی ۔ بدبخت و خوشهٔ خرما۔

عاصی ۔ بی فرمان و گناهگار چنانچه گوئی فلان درین کار عاصی ست ای گناهگار ست۔

عالی ۔ بلند و بزرگوار و برتر و هم بدین صفت خدای تعالی واقع میشود۔

عانی ۔ اسیر۔

عبری ۔ بالکسر زبانی ست۔

عبقری ۔ مردی که کسے ازو بفضل برتر نباشد و بساط نیکو و گرانمایه۔

عبهری ۔ نام کتابی ست۔

عتابی ۔ بالتشدید جامه ایست مخطط ابریشمی که آنرا خارای عتابی نیز گویند۔

عجمی ۔ معروف یعنی غیر عربی۔

عدنی ۔ منسوب بعدن۔

عربی ۔ تازی زبان۔

عدوی ۔ مابعدی سن حرب او غیره و فی شرفنامه سرایت کرد غیر آن۔

عزی ۔ بالضم اسم بتی ست معبّد و قیل صنم۔

عسری ۔ دشواری و سختی۔

عسکری ۔ جنسی از شراب که از نیشکر سازند و آن ازان جهتش گویند که از نوشیدن آن عرق آید و بمعاینه آن سیری میشود کذا فی القینه و نیز لشکری۔

عسلی ۔ معروف و فی شرفنامه لسان جهودان۔

عصافیر الراعی ۔ گیاهی ست که او را صد پیوند گویند کذا فی القینه۔

عقبی ۔ سرانجام و پاداش و فی شرفنامه آخر عمر۔

علی ۔ بالضم بلندی و بزرگواری و علی بالفتح بلند پایه و نام پدر امیر المؤمنین حسن و حسین رضی الله عنهما۔

عنصری ۔ نام شاعریست که ندیم سلطان محمود سبکتگین بود۔

عنکبوتی ۔ نام یک پرده از پرده های چشم۔

فصل فی الفارسی

عاریت سرای ۔ دنیا۔

عالم علوی ۔ آن جهان۔

عالم معنے ۔ در اصطلاح متصوفه عبارت از

ذات وصفات واسماست ودرلغت بمعنی قصد کردن باشد۔

عرش سبائی۔ کنایه از تخت بلقیس بلکه تهمتن سبا وحرم مهتر سلیمان علیه السلام بود۔

عروس خاوری۔ آفتاب۔

عقرب نیلوفری۔ برج عقرب۔

علک رومی۔ مصطگی۔

عماری۔ هودج۔

عود قماری۔ جنسے از عود ست۔

عوری۔ باواؤ فارسی برخنگی۔

عید اضحی۔ عید گوسفند کشان۔

کتاب العین

العین الابل الوارد علی الماء وابری که همه روی آسمان بپوشند وبحساب ابجد هزار عدد۔

باب الالف

فصل فی العربی

غبرا۔ زمین۔

غذایا۔ بالفتح والمد زنی که بامداد چیزی خورد۔

غذا۔ بالکسر خورش۔

غرار۔ بالضم وبالفتح چشمه آفتاب ودرزفانگو یا بمعنی روشنی ست وعبارتی که عربی آمیخته باشد آنرا نیز عبارت غرا نامند۔

غشا۔ بالکسر پوستین وپوشش دل۔

غطار۔ مشله ودرشرفنامه بمعنی پوشش نیز ست۔

غلوا۔ بالفتح واعد بمعنی اول جوانی وتیزی آن۔

غمیضا۔ بضم یکم وفتح دوم ستاره ایست از شعری معروف وهو علی من الغبور۔

غنا۔ بتخفیف سبزگی وبالفتح والمد سرود درنصاب ست ع چون غنا دان بی نیازی وی بمدحخوانی سرود

غوغا۔ ملخ که پرش برآمده باشد وفریادهای بسیار که ازمردمان کثیر یکجا خیزد وفی التاج والغوغا شئی شبیه بالبعوض۔

فصل فی الفارسی

غرغا۔ بازاره فارسی همان غرغا ومعنی غرغا درزفانگو یاست گونه از گاوان وحشی وآن در زمین بدخشان درجان ومتر گان بسیار بود ودر شرفنامه بمعنی قلاده وبرحمه مذکور ست۔

غورپا۔ باواو فارسی وراء موقوف قلیه انگور خام

غوشا۔ بالضم باواو فارسی پاچیک دشتی۔

باب الباء

فصل فی العربی

غاب۔ بیشه شیر ودراداب ست که سخت یاوه وبیهوده وچیزی از کار بازمانده که بتازیش ستقط خوانند۔

غائب۔ ناپیدا ضد حاضر۔

غب۔ بالکسر آخر کار وسرانجام چیزی که یک روز بیاید ویک روز فی وشب ایستادن وشب گذاشتن وگندیده شدن۔

غبب۔ وغبغب پوست آویخته ازگلوگاه دودزفانگو یا جای زخ

غراب۔ زاغ ونام کوکبی وغراب البین

زاغ سرخ نول۔

غرب ۔ دلو بزرگ و جای رفتن آب چشمہ و جائے فرو شدن آفتاب۔

غریب ۔ معروف والغرائب من الکلام الغامض وفارسیان بمعنی لطیف وعجیب استعمال کردہ اند وبمعنی نادر ہم آمدہ است۔

غضب ۔ سخت سرخ وبفتحتین خشم۔

غضوب ۔ بالفتح نیک خشمگین والجبۃ الخشنۃ العظیم۔

غراب ۔ بالکسر جائے ناپدید۔

غیب ۔ زمین پست وجائے ناپدید وناپیدائی خدای تعالی وقیل قرآن وقیل آخرت۔

غیہب ۔ تاریکی در شب وشب تاریک۔

فصل فی الفارسی

غوب ۔ بالضم بازار فارسی انگور ودانہ انگور کہ شیرہ وتخم اندرون او بود وبچشم آمدن دور لسان الشعرا بمعنی خوشۂ خرما ست کذا فی شرح فناح لیکن در نسخۂ لسان الشعرا کہ نزد کاتب ست در آن خوشۂ انگور مرقوم ست ورای آن ہیچ بیان نکردہ است بلکہ بوزن سرب گفتہ اما در ادات بعد معانی نخست گفتہ وبرابر عربی نیز گویند

غوک چوب ۔ باچارم وپنجم فارسی آن دو چوب کہ بچگان بدان بازی کنند یکی دراز بود بمقدار گز دوم مقدار یک شبر تا زیش مقلا بالضم وبتخفیف خوانند ومقلا بالکسر والمد گویند بہندش گلی ڈنڈا نامند وآواز ایں نیز گویند در صراح ترجمہ مقلا غوک چوب نوشتہ است۔

غیوران شب ۔ شب بیداران از عباد وعشاق

باب الثاء

فصل فی العربی

غافت ۔ دارو ئیست کہ آنرا غافث ہم گویند

غلت ۔ بضمتین سہو وغلط کردن۔

غمت ۔ گران آمدن طعام بر دل۔

غمرات ۔ سختیہا۔

غوایت ۔ گمراہ شدن۔

غلیبت ۔ ناپیدا۔

فصل فی الفارسی

غث ۔ بضم اول وسکون بمعنی جاہل واحمق وابلہ ونادان۔

غرشت ۔ بضم یکم وکسر دوم آواز اسپ۔

غلدت ۔ غلط کردن در حساب ودر موائد بمعنی آن غلطیدن ست۔

غوشت ۔ باواو فارسی وشین موقوف بہ ہندہ در از و

باب الثاء

فصل فی العربی

غث ۔ بالفتح لاغر شدن ولاغر گوشت۔

غرث ۔ بالفتح گرسنگی۔

غوث ۔ فریاد رس۔

غیث ۔ بالفتح باران بے ہنگام۔

غیاث ۔ بالکسر فریاد رس وچیزی کہ بدان خلاص یابند وآواز فریاد رسی۔

باب الجیم
فصل فی العربی

غاج یغوج - مثنی و تعطف یعنی فراخ سینه شدن
غسلوج - والغض اللبن -
غلج - نیک رفتن اسپ -
غمج - جرعه جرعه نوشیدن آب -
غنج - بضمتین و غنج بضم یکم و سکون دوم کرشمه و کرشمه کردن و بالتحریک مصدر رنه یعنی خرامیدن و کرشمه کردن و نیز پیر و شیخ و بالضم سرین مردم و خرامش و ناز کردن و غیر آن و در لسان الشعرا بالفتح صحیح است و معنی آن سُرین مردم و کرشمه آورده است -
غناج - بالفتح والتشدید کرشمه کننده -
غوج - بالفتح دو تا شدن و بروی در آمدن و فراخ

فصل فی الفارسی

غارج - بوزن غارت صبوح یعنی شراب بامداد -
غرلفج - بایاء فارسی خلیج و آنرا چغله و خلاب نیز گویند -
غمخج - سندان بهندش نهائی گویند و در ادات باجیم فارسی ست -
غلج - بوزن فرج گرهی که آسان نگشاید -
غلغلیج - زیر بغل و شکم کسی انگشت زدن برای خندانیدن و آنرا دغدغه نیز گویند بهندش گدگدی گویند کذا فی شرفنامه و در ادات باجیم فارسی مصحح ست و در لسان الشعرا بهر دو غلغل

ولام دوم بکسر و لام اول و یا ساکن و در زفانگو یا بالفتح دو متجانس نیز هست -
غلیواج - بایاء فارسی جانوری معروف که سالی ماده و سالی نر بود -

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

غفج - سندان -
غلیچ - همان غلج مذکور -
غلغلیچ - بمثله کذا فی الادات -
غلیچ - بکسر یکم و سوم بمثله -
غلمیلیچ - ایضا بمثله کذا فی شرفنامه -
غوچ - بالضم زنبیر زن -

باب الخاء المعجمة
فصل فی الفارسی

غبوح - بالفتح شراب شبانگاهی که بتازی غبوق خوانند کذا فی فرهنگ علی بیگی -

باب الدال
فصل فی العربی

غامد - قبیله ایست در یمن -
غد - فردا -
غمد - بالکسر نیام شمشیر -
غید - بفتحتین نازک شدن و نازکی -

فصل فی الفارسی

غرد - بالفتح خانهٔ تابستانی -
غرود و غرید - کلاهما بالفتح زنی که بشته را

دوشیزگی نخواهند شد و او باکره نبود و در لسان الشعرا بمعنی عزیز بوزن فرقدست -

غمند - بالضم چیزی باهم شده -

غوشاد - باواو فارسی جای کاروان گویند ان وجایگاه دیوان و قیل درختی ست بلند -

باب الذال المعجمة
فصل فی العربی

غاذ - باذال منقوطه و تشدید ریش پشت چارپا که ریم و آب ریزد -

غذ - بالفتح و رم کردن جراحت و ریم برآوردن جراحت و نقصان کردن چیزی -

باب الراء المهملة
فصل فی العربی

غار - لشکر و شکاف کوه و نبات خوشبوی در وقت سوختن و الغاران البطن و بالفتح فی زفانگو یا گیاهی ست که دانهٔ او مقدار لوبیاست بزردی مائل و سر او نیز مغز حریف دارد و تغارها و همنها شراب بدو پوشند بجاورت او شراب خوشبوی میشود و تباونگرد و کذا فی طب حقائق الاشیاء فصل

غار - بی همت و آن بار درخت جندبیدست هندش سکر نامند و پوست درخت غار چون شربت کرده خورده شود سنگ گرده را شکند و بول او برگ سیخ بر یا شونیز ست در ادویه و تشدید را ر بمعنی فاعل آید -

غابر - باقی و گذاشته و آینده

غادر - بی همت و بی وفا -

غبار - بالضم گرد برانگیخته و فارسیان بمعنی کدورت نیز استعمال کرده اند -

غدر - معروف گویند فلان غدر کرد یعنی صاحب خویش را کشت او موافق مخالف گشت فی التاج الغدر گرفتگی زمین -

غدار - بالفتح و التشدید غدر کننده و لشکر انبوه را گویند که لشکری غدار ست -

غدیر - گذر آب درشت و سیل گرد آمده و مغاک بافندگان و فی الشرفنامه کوک در آب دشت گیرو و تاریک غدار خواب اندک و قیل خواب کردن و فی التاج آب خورد اندک -

غرر - بفتحتین روشنائی کذا فی فرهنگ علی بیگی و فی التاج الغرر خطر کبیع السمک فی الماء و بضم یکی جمع غرة

غرغر - بمعنی سر حلقوم ست -

غرور - فریبنده و شیطان دارو ی غر -

غریر - بی تجربه و خوی خوش و بالبان بسیار و علم بحید

غضنفر - شیر درنده و مرد غلیظ -

غفر - یکی از منازل قمر -

غمر - آب بسیار و فراموشیدن آب چیزی را و بفتحتین کینه گرفتن کهنه و تشنگی و بالضم کار ناآزموده کذا فی زفانگویا -

غور - بالفتح مغاک چیزی و زمین فرد کوه و غور کل شی قعر -

غیار - بالکسر جایه زنرکه جوان در جامه خود بیند و زنده معروف است -

غیور - بالفتح رشک کننده -

غیر - بالفتح کلمه استثناست بمعنی نفی و این لفظ مرادف است
و بمعنی وراء نیز آید و در اصطلاح موحدان هر چه غیر خداست

فصل فی الفارسی

غاشیه دار - جبرئیل علیه السلام و رکابدار -

غالیه بار - بوی خوش دهنده -

غدر - جبه جامه -

غمر - بالفتح دیه خانه و کسیکه باو اندرون و بیرون آید
و دیگری بنسبت ایشان هر دو کلمه اش نتواند یا و آواز
بیرون آید و زن و بکاره و در هم غرقه اهر چیز بسیار گویند
و بدرد دل را نیز نامند و بالضم آنکه دیگر کس مردم نداند
بریدن و نگاه داشتن آن فرو گذاشتن —

غرق چشمه سیماب و قیر - ای فریفته روزگار -

غربو لادر - بضم یکم و سوم و بفتح پنجم و ششم
و به برسیختن غوغا و بمشاله -

غمزه اختر - روشنی ستاره -

غمگسار - یعنی آنکه بحسن اخلاق و الطاف غم اندوه از دل اندوهگین برد

غنجار - بالفتح آن سرخی که زنان بر رخسار مالند
تا رنگ وی ایشان سرخ نماید -

غور - او او فارسی نام شهریست و نیز نام ولایتی -

غولان و زنگار - ای طالبان دنیا و دیو مردمان

باب الزاء الثاری
فصل فی العربی

غارز - شتر ماده که شیر -

غرز - بالفتح میخ فرو کوفتن -

فصل فی الفارسی

غاز غاز - چیزیکه بسیم شگافته و باز رفته باشد -

غباز - چوب دستی باریک که بدان خمیر برانند -

غمزه ستیز - یعنی حرکت مژه -

فصل فی الترکی

غز - بالضم جنسی از ترکان کذا فی الاجمال حسینی
و در ادات الفضلا مندرج ست قومی که ملک خراسان
در عهد ملک شاه بزور گرفته بودند -

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

غلیفیر - بوزن و معنی غرغیر -

غلیواژ - همان غلیواج -

باب السین المهمل فی العربی

غرس - بالفتح درخت نشاندن و فی التاج
الغرس و الغراس نهال خرما بوقت نشاختن و
و در ادات ست غراس و غرس خشم و در اساس
و خشم آلوده و بشین معجمه هم گفته اند ثم للطلحات و
در لسان الشعر غرس را و سین مهمله آورده است
بمعانی مذکوره لیکن بجای خراش خراشیده آورده
و غراش را و شین معجمه آورده بمعنی خشم فقط

غلس - بفتحتین تاریکی آخر شب -

غموس - سوگندی که صاحب خویش را در بزه
افگند بینکه او را کفارت نیست چنانچه سوگند خورد
بر امری که کرده است نکرده ام یا بر خلاف آن
و بمعنی کار سخت و فرو رونده و فرو برنده در آب

و یا چیزی دیگر و نیزه که محکم فرو رفته باشد در چیزی

فصل فی الفارسی

غورگس - بالضم بار از موقوف نوعی از زنبور خرد مانند مگس کبود چشم سبزه رنگ که او را طرف دم نیش بود و تبار شیش بغره گویند -

باب الشین المعجمة

فصل فی العربی

غش - بالکسر آب تیره و در شرفنامه بدین معنی بالفتح است و نیز بمعنی خیانت کردن است و در قمینه بکسر بمعنی کمدورت ست -

فصل فی الفارسی

غاوش - بوزن چاوش خوشه انگور که هنوز خرد بود و خیار که برای تخم دارند -

غماش - شور و غوغا و سخت و نیز کسیکه عاشق سخت بود گویند که عاشق غماش ست و فتنه عاشق ست و قتیل بلند طبع -

غراش غرش - کلاهما بالفتح خشم و خراش کذا فی الشرفنامه و در زفانگو یا ست غراش بالفتح خشم و خراشنده و خشم آلوده -

غرانوش - بالضم باو او فارسی طبر خون -

غنج ریش - بمعنی اوزع و غوک ست -

غنجمش - بمثله -

غندش - پنبه زده و گرد کرده را گویند -

غوش - باو او فارسی چوبی ست که ازان سلاحداران تبر سازند و مطربان زخمه راست کنند

غیش - با یا فارسی غم و اندوه بسیار و هر چیزی ابنوه و بدحال و بیشه و جنگل -

باب الصاد

فصل فی العربی

غموص - ستاره ایست معروف -

غوص - مقامی که ازان مروارید برآید -

باب الضاد

فصل فی العربی

غامض - زمین مغاک و چیزی پوشیده و مشکل

غرض بفتحتین نشانه و آرزومند گشتن و تنگدل گشتن

غیض - بالفتح بقال ما عنده غیض و لا فیض ای اعطا منع -

باب الطاء

فصل فی العربی

غایط - زمین مغاک و در قرآن کنایت از حدث است

غطیط - آواز خفته و خرخر کردن -

غلط - فی المنطق و الامر و غلت فی الحساب و بعضهم جعلها بمعنی -

باب الظاء

فصل فی العربی

غلط - سطبر شدن -

غلیظ - سطبر و درشت و نیز بمعنی سطبر و غلیظ شدن

غیظ - بالفتح اندوه لازم و یقال الغیظ اشد الکرب و خشم و بخشم آوردن -

باب الفاء

فصل فی العزبی

غضف بفتحتین درختی ست مانند خرما از فروع تا بابن برگهای پوشیده۔

غطریف ۔ بالکسر مهتر و جوانمرد و بچهٔ باز۔

غلاف ۔ بالکسر پوشش شمشیر و دبّ آن۔

باب القاف

فصل فی الفارسی

غاسق ۔ تاریکی اول شب پس از شفق و در قنیه بمعنی ماه است۔

غاق ۔ آواز زاغ۔

غبوق ۔ شراب شبانگاهی۔

غدق ۔ بفتحتین آب بسیار۔

غرق ۔ معروف یعنی آب فرو رفتن از انبوهی آب بسر گذشتن

غسق ۔ بفتحتین تاریکی اول شب۔

غساق ۔ بالضم و تشدید سین مخفف سرد کننده و خون و چرک هم شده

غلق ۔ با و بسته و کلید آن کذا فی التاج در کاست هیچ بصحت نپیوسته اما بمعنی اول بضمتین مستعمل است و فی الفتحتین و فی الشرفنامه غلق اسم آله انغلاق یعنی بسته شدن چنانکه باز نتوان شدن و خشم گرفتن۔

غلاق ۔ بالفتح نام مردی از بنی تمیم۔

غیلاق ۔ نام موضعی ست نزدیک دشت قبچاق که تیرهای آنجا نیک سخت و راست میباشد چنانکه اگر بسنگ زنند نشکنند کذا فی زفانگویا۔

غیداق ۔ مردم بزرگوار و جوان نازک اما

درشرفنامه بمعنی غلاق بالام بجای دال آمده است و فی التاج الغیداق والغیلاق سوسمار و بچهٔ او کودک نارسیده و جوانمرد فراخ خوی بسیار عطا و غیث غیداق مخفف غیاداق بمعنی سخت غیلاق ست در شرفنامه۔

فصل فی الفارسی

غنوق ۔ بالضم چوک۔

باب الکاف التازی

فصل فی الفارسی

غابوک و غالبوک ۔ گان گروهه که غلوله آهنین و سنگین و گلین بدان اندازند و قیل گروهه مذکور۔

غدرک ۔ نوعی از اسلحه پوشیدنی که بهندی گدرنا مند۔

غرتک ۔ بوزن خردک آواز نرم در گلو یا گریه و نالهٔ و قرقاول و در زفانگویا بفتحتین مرقوم ست۔

غزالهٔ فلک ۔ آفتاب عزیز برج حمل۔

غزلورامک ۔ همان غزلولا در۔

غمازک ۔ بالفتح والتشدید چوبکی یا چیزی دیگر در شست ماهی بندند و آن در آب فرو نمیرود اما چون ماهی بقلابه می آویزد آن غمازک اندک فرو میرود معلوم میشود که ماهی در دام آمده است کذا فی القنیه و در زفانگویا بمذکورست غمازک پرندهٔ کشتی را گویند۔

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

غاوشنگ چوبی که بدان گاو را برانند۔

غدنگ بفتحتین بے اندام و ابله۔

غراورنگ بالفتح تخت بزرگ کذا فی زفانگویا

غرنگ بفتحتین همان غرنگ مذکور۔

غنگ بالفتح آن چوب گران سنگ که عصاران دارند همدش لاتھ خوانند۔

باب اللام
فصل فی العربی

غافل گول و بیخبر۔

غربال بالکسر معروف یعنی چیزیکه از و آرد بیزند

غزل بفتحتین معروف و بمعنی دوک ریسمان فروش کذا فی شرفنامه و در اصطلاح شعرا غزل اقل پنج بیت ست و اکثر یازده و قیل سیزده و بشرط غزل آنست که در مطلع او قافیه بود و در ان تذکره می و محبت و وصف لعب و جمال باشد

غزال بالفتح والتشدید ریسمان فروش و بالتخفیف آهو بره چون بحرکت آید و فی القانیه غزال آفتاب الجمل این مجازیست۔

غسل معروف یعنی سر و اندام شستن

غل بالکسر کینه و کینه ورشدن و بالضم بند آهنی و حرارت و سختی تشنگی غلال جماعت و فی القنیه بالضم طوق۔

غلغل بضم یکم و سوم شوریدن بلبلان و پرندگان از غایت مستی و فریاد کثیر که بیکبار برآید و معلوم نشود که چه میگویند۔

غلول طعامی که در آید در شکم۔

غول بالضم آنچه مردم را هلاک کند و یقال الغول شیطان یا کل الناس و کل ما اغتالک من جن او شیطان او سبع فهو غول کذا فی التاج لیکن فارسیان باو او فارسی میخوانند چنانچه در ابیات ست غول باو فارسی شباگاه گوسپندان و دیو بیابانی که مردم را در دشت از راه ببرد تا هلاک کند و بتر ساند۔

فصل فی الفارسی

غرول بفتح یکم و کسر سوم کاهل و ترسنده

غلوال طعامی را گویند که در راه گلو بند شود و بزحمت تمام فرو رود۔

باب المیم
فصل فی العربی

غرم بالضم تاوان و فی الشرفنامه غرم بالفتح تاوان و تاوان دادن و بالضم بز کوهی میش وحشی و قیل گوسپندی که کوهکان بر وی سواری آموزند کذا فی الدستور۔

غرام عذاب دائمی۔

غریم وام دار و آنکه بر و وام باشد و هذا من الاضداد کذا فی شرفنامه اقول وام دار و آنکه بر ست بایستی که میگفتند وام خواه و وام دار و فی التاج الغریم والغارم والمغرم وام دار۔

غشم ستمگار۔

غشوم ستم۔
غشمشم بالضم بغایت شجاع و مردے کہ ذاتی شرفناما
غلام فارسیان عبد را گویند اما عربان ہر مرد را غلام گویند خواہ حر باشد خواہ عبید۔
غم اندوہ و فراپوشیدن و غمگین کردن۔
غمام بالفتح ابری کہ آفاق را بپوشد۔
غنم گوسپندان و در شرفنامہ است کہ اسم جنس ست و بالضم غنیمت یافتن و غنیمت۔
غیم بالفتح ابریکہ آسمان را بپوشد۔

فصل فی الفارسی

غژم بازار فارسی بجشم آمدن خوشہ انگور و دانہ انگور کہ شیرہ و تخم اندرون او بود کذا فی الادات و در لسان الشعرا بازار ہوز ست۔

باب النون

فصل فی العربی

نحبین ضعیف رای۔
نغث و سمین یعنی اندک و بسیار و توانگر و فقیر و نیک و بد و قوی و ضعیف پیش ہا کم ارزد
نغبان گرسنہ۔
نغسلین بالکسر سوزان بغایت و آنچہ از اندام گداز پالاید چون صدید و جز آن در دوزخ۔
نغمن بالفتح شاخ درخت و شکن پشیانی
نغضبان خشمگین و فارسیان بمعنی منجنیق نیز استعمال کردہ اند۔
نغضن بالضم شکنج۔

غلمان طفلان صغر سن کافران کہ مردہ اند و می میرند در بہشت قرار کردہ اند و میکنند اللہ جل شانہ بروز قیامت بمومنان التفات برای خدمت میدہد۔
نغیان بالفتح پیری و جوانی۔
نغین بالفتح ابر کہ ہمہ آسمان را بپوشد فی الشرفنامہ نیز ابر گرفتن آسمان و تشنہ شدن و پردہ پوشیدن و فراپوشیدن چیزی دل او بالکسر فرحتان سبز بسیار شاخ

فصل فی الفارسی

غارتیدن تاراج کردن لغت تازی را بتصرف فارسی کردہ اند مثل طلبیدن و فہمیدن۔
غاریقون بارا و معلہ گیاہی ست چون او را بشکنند جرمی او بہموار بیرون آید و کرانہ ہا نیز ہموار بود کذا فی زفانگویا و بازار عجمہ دارد فی ست کہ برای اطلاق شکم بکار آید۔
غاژگردون بازار فارسی یعنی دانہ پنبہ بیرون آوردن و صاف گردانیدن بر آریسیدن
غراب زرین کنایت از شب ست۔
غراشیدن بالفتح خشمگین شدن کذا فی زفانگویا
غرجستان نام ولایتی ست و در شرفنامہ مذکور ست باسوم فارسی ولایت غرجکان۔
غرشیدن بالفتح ہمان خراشیدن۔
غرنبیدن بضمتین آواز بلند برداشتن در گلو کذا فی شرفنامہ و در زفانگویا ست بانگ سخت بخشم زدن و او در رون بجوشیدن۔
غروزیدن بوزن و معنی پروزیدن ست۔

غرزان

غرضهان - بالفتح بای فارسی مشکله و در لغات هروی بمعنی خلاب سیاه که در بن حوض و تالابها و ته جوبها میباشد مسطور ست و در لسان الشعرا لغت اخیر بروزن کشیدن بمعنی غربال و مناسبت بروزن کدیور یعنی کشاورز بمعنی غربال ست و در ملتقط بدو معنی غرزیان بالف مرقوم ست -

غرمیدن - بالفتح والتشدید غرمیدن -

غرزیدن - بالکسر بار اول مشدد و ثانی موقوف مثل غریوان بالفتح بای فارسی فریاد کنان باگریه -

غریودین - باسوم فارسی غریو کردن کنانیدن -

غزنین - نام شهری در غایت شهرت و ولایتی در حدود هندوستان که دوازده هزار مدرسه آنجاست و سرحد اسلامست -

غلبکن - بوزن سرمرن دری باشد شبکه دار که در پیش در بالنصب کنند -

غلتان و غلطان - غلتیدن و امر غلطانیدن و غلتیدن -

غله وان - آنجا که اهل دکان سیم نهند کذا فی فرهنگها و نیز چیزی که غله وران دارند چنانچه کنند و جز آن -

غلیون - بای فارسی گل سیاه که بزیرش آب باشد کذا فی شرفنامه و در قنیه عکس این ست یعنی گل سیاه که در زیر آب بود و در لغات ست گل سیاه که در آب بود و آنمعنی از قنیه نیز ست -

غمزه نسرین - ای شکفتن گل نسرین -

غمگین - بالکاف فارسی عنین و غم گین -

غن - بالفتح والتشدید چیزی گران سنگ که عصاران دارند ش هندیش لاتھ خوانند -

غنودن - خواب سبک کردن -

غنیچه ارغوان - ای شراره آتشین -

غوغای هراسندگان - استغاثه ترسانیان و نعره ترسندگان و نادمان -

غولان - بالضم جمع غول یعنی دیو سیه بالفتح گیاهی ست -

غولین - سبوی سرفراخ -

غیرمیدن - بادوم و سوم فارسی بزانو دویدن رفتن کودک خرد و چیزآن و در کشاف مسطور ست که بسرین رفتن کودک تبازیش تزحف خوانند و الله اعلم

باب الواو
فصل فی العربی

غاو - گوئی که در زمین باشد مسموع از در و بیشه سیاح ست کذا فی القنیه -

غالو - گروه گمان و گویند گمان کرد و کذا فی فرهنگها

غثو - بالفتح بردن سیل صلابت و خوشی چراگاه را

غدو - بامداد کردن و بامداد بجائی رفتن -

غذو - بالفتح غذا دادن -

غرو - بضمتین شگفت داشتن و بسرش چیزی چسپانیدن و فارسیان فی میانه تهی را گویند و نزار معجمه قصد که سوی دشمن بود -

غلو - از حد در گذشتن -

فصل فی الفارسی

غریو - بالفتح بایاء فارسی آواز نرم در گلو یا گریه و فریاد با گریهٔ کثیر -

غرّخاوه و غرگاو - کلاهها بالفتح بازار فارسی و ثانی با ثالث نیز فارسی قلاوه پرچم که آنرا اکزگاو نیز گویند گذافی شرفنامه و در فرهنگها یاء مذکور هست گوید از گاوان وحشی مر آن و زرمین بدخشان و وخان و وخرگان بسیار بود -

غنچهٔ تو - ای دهان تو -

غو - بالفتح غلبه و آواز و صدای بلند -

غیو - بایاء فارسی مثله -

باب الهاء

فصل فی العربی

غابه - بیشه و نیستان -

غاره - بازار کاسد و تاراج و خیل غارت کنند و تافتن ریسمان و در قنیه است نوعی از ساز کفشگران -

غاشیه - زین پوش و روز قیامت -

غالیه - عطریست بغایت لطیف و در زفانگه یاد کرده ست خوشبوی و سیاه و گویند که مجموع خوشبوی از مشک و عود و کافور و دهن البان ترتیب دهند و در صراح ست که سیاهی خوشبوست که موی را بوی خضاب کنند -

غانه - شهریست در حدود یمن هر روز بوقت بامداد خانها برو بندد و خاک آن بگداز ند از ان زر بگیرند از دانگی تا دیناری بر قدر فراخی سرای کذا فی عجائب البلدان -

غانیه - زنی که بشوی خود بسنده باشد و نیز زنی که بی نیاز باشد از زیور و مستغنی باشد بحسن خود -

غایه - علم که در دکان خارزنندنشان راه و کرانهٔ چیزی و پایان کار و نیز آخر اجزاء مصراع ثانی که ضرب و عجز نیز نامندش -

غائله - دشمنائی و شر و عیب و بدی و سختی -

غباته - ضعیف رای -

غبطه - حسن الحال -

غداه و غداوه - میان نماز بامداد و بر آمدن آفتاب کذا فی التاج -

غرابه - سخن غریب آوردن و این معانی از کلام است

غرامه - تاوان -

غربه - بالضم معروف یعنی تنهائی و بیکسی -

غره - بالضم سپیدی ست زیاده از درهم مردم شریف و غرة الشی اکرمه و غرهٔ ماه روز اول هر ماهی و اول هر چیزی کذا فی التاج و در قنیه اطلاق بر روی هر ماهی نیز کرده اند و بالکسر غفلت و زن کار ناآزموده و بالفتح مغروری و فی المؤید غره بالفتح والتشدید فریفته و زنی کار ناآزموده -

غرفه - بالضم بالاخانه که بر بام خانه باشد و بالفتح مقدار یک کف دست آب و باده خوری -

غزه - موزون معنوی از طبیعت برآمده -

غزاه - معروف و فی الشرفنامه قصدی که

سوی دشمن بود در حرب۔

غزالہ ۔ آفتاب ویقال الغزالۃ ارتفاع الضحی یقال طلعت الغزالۃ ولا یقال غابت الغزالۃ۔

غزنہ ۔ نام شہرے۔

غسالہ ۔ بالضم بالای ہر چیزی۔

غشاوہ وغشوہ ۔ بالحرکات الثلث پوشش وفی شرفنامہ پوشش چشم کہ بسیاہی افتد۔

غشیہ ۔ بوزن غشیہ بیہوشی۔

غصہ ۔ بالضم طعام در گلو ماندہ وآنرا وہ گلوگیر ودر فرانگلو یا بمعنی خشم نیز مذکور ست۔

غضارہ ۔ فراخی عیش۔

غضاضہ ۔ نرمی۔

غطیطہ ۔ آواز خفتہ۔

غفلہ ۔ بیخبری وخواب دلی۔

غلبہ ۔ معروف یعنی غالب شدن بسیاری وفراہمی

غلہ ۔ بالفتح والتشدید معروف یعنی نزلہ ومشاہرہ ونیز غلہ آنرا گویند کہ اہل حرفہ وپیشہ وران مبلغ میدارند وشالی وگندم وجو وامثالہا ونامند آن را نیز غلہ نامند ودر قنیہ بغیر تشدید بمعنی درخت ست مانند نبات۔

غلالہ ۔ بالکسر آن جامہ کہ در زیر زرہ وجوشن پوشند ودر فرہنگ جلی بیگی بمعنی شعاع آفتاب ست

غلفہ ۔ بالضم بسکونی ودر تاج ست پوستے کہ درختنہ ببرند۔

غلقہ ۔ بالضم وفتح ست کہ ادیم را بوی پیراینہ

غلوہ ۔ بالفتح تیر پرتاب۔

غمزہ ۔ گرداب وسختی مرگ۔

غنہ ۔ بالضم آواز بینی۔

غنیہ ۔ بی نیازی وتوانگری۔

غوایہ ۔ گمراہی وبیراہ شدن وبالفتح نومیدشدن

غوصہ ۔ سر فرو بردن بآب۔

غوثہ ۔ بمثلثہ۔

غوطہ ۔ موضعی ست بزمین شام وآنرا بہشت دنیا گفتہ اند کذا فی شرفنامہ ودر قنیہ مذکور ست کہ غوطہ وغوصہ وغوثہ سر بآب فرو بردن باشد۔

غیابہ ۔ تنگ چاہ وتاریکی آن وآب وادی وجائے ناپدید۔

غیبہ بالفتح جایی وسر نیم حلقہ ومیانہ حلقہ وملک گفتن عیب کسے در غیب۔

غیرہ ۔ غیرتہا کذا فی التاج ودر صراح ست غیرت بار شکنی ودر شرفنامہ است غیرۃ بالفتح رشک۔

فصل فی الفارسی

غائبانہ ۔ بمعنی بازی وآن چنان باشد کہ پس پشت حریف لطع شطرنج را فراز کنند چون حریف دوم مہرہ روان کند او را اعلام دہند کہ فلان مہرہ فلان خانہ بفلان خانہ روان کردہ است واو بیاید اعلام کند کہ ہمان مہرہ بہمان خانہ روان کنید ہمچنین طریق بیاید حریف رامات کند این بازی غائبانہ نامند کذا فی شرفنامہ اقول غائبانہ از روے لغت انچہ از آن غائب باشد ومنسوب بہ بسبب

غائب بدین سبب غیبتی که او را خصم حاضر نباشد گویند
غائبانه است یعنی از غائب ست۔
غبارہ۔ بالفتح و قیل بالضم چوب دستی که فرا بدان
غنغرہ بالفتح و قیل بالضم بلبد کمند بلبع و زبون
گرفتن و زبون گیر و آبله گیر۔
غدارہ۔ بالفتح پیکان بزرگ و در قنیه بمعنی دبه
برنجین تیرست و نوعی از پوشش سلاحی چون خفتان
کذا فی الادات۔
غرارہ۔ بالفتح بوزن کناره آبزی آهن کربن
دصبانیدن باشد برای پاک کردن دهن و آنرا
بعربی مضمضه گویند و در شرفنامه بمعنی غافل شدن از
غفلت و رزیدن و ناآزموده گشتن از روزگار
و بالکسر آنچه از ریسمان مانند جوال راست میکنند کاه
و امثال آن دران پر کرده می آرند و نوعی از
سلاح جنگ ست که آنرا در روز جنگ پوشند بمعنی
گویند فراوده بدال ست و آن خود آهنین باشد۔
غراشیدہ۔ بالفتح خشم آلوده۔
غرچہ۔ بالفتح بالجیم فارسی نادان و نامردو مخنث
و نیز اصلی ست و یک نفر غرجستانی را نیز غرچه گویند
غرمینہ۔ بضمتین بانگ تشنیع و خیشم زدن
کذا فی زفانگویا۔
غرونہ۔ مثله کذا فی الشرفنامه۔
غرواشہ۔ بالفتح گیاهی ست که جوالهگان و
امثال ایشان ازان بکس سازند۔
غزارہ۔ بالفتح بازار مجمعه پیکان بزرگ و

و به برنجن و چیزی مانند شریط و در تاج معنی شریط
جامه که بر سر بندند۔
غلبہ۔ بوزن کلبه جانوریست پرنده که آنرا سبزک
نیز گویند۔
غلغلہ۔ غمزه مژه چشم بر هم زدن بنازو حرکت چشم
غمکاہ۔ نقصان کننده غم و آنکه دیدار او غم و
اندوه از دل ببرد۔
غمکدہ۔ بفتح یکم و سوم غمخانه یعنی خانه غم
غمندہ۔ بفتحتین غمگین و کدر شونده۔
غنادہ۔ بالضم سازیست مطربان را و در زفانگویا
مسطور ست که نام بازیست که تبازیش زوجه گویند
غنچہ۔ گل ناشگفته و قیل بالجیم فارسی۔
غندہ۔ بالضم عنکبوت و نیز هیئه برزوده و گرد کرده
رسیدن راهندش گاله خوانند۔
غنودہ۔ نیم خفته۔
غوتہ۔ سرکاب فرو بردن کذا فی الادات۔
غورواشہ۔ بالفتح بارا موقوف همان غرواشه
غورہ۔ بالضم انگور نارسیده که هنوز ترش بود۔
غوزہ۔ باواو فارسی گیاهی ست که بتر شی بخورند
و بخشکیش اشتهای سازندای دوست شوی۔
غول و اربادیہ۔ دنیا۔
غیشہ۔ بالکسر گیاهی ست که آنرا تابند و جوال
بافند و ستورانش نیز خورند آنرا رخ نیز گویند
تبازیش طرفا خوانند و نیز جنگل انبوه که آشیانه شیر
و قبل باشین و در قنیه مذکور ست جوال کاهکشان

باب الیاء

فصل فی العربی

غازی - معروف یعنی غزا کننده و نیز بازیگر که پای چوبین بسته آید -

غاوی - بیراه -

غبی - نادان بکارها -

غری - بالکسر با الف مقصوره سرش مضبوط و نوعی از خمیار و نوعی از پوست گاو و نوعی از ماهی که آنرا غری السمک گویند -

غشی - بیهوشی -

غمی - پوشیدگی و بیهوشی -

غنی - بالکسر با الف مقصوره توانگر و بی نیاز شدن و مقیم شدن و زندگانی کردن و توانگری و بفتح یکم بکسر دوم مالداری بی نیازی و نیز نام صبیه بنت

غوی - بیراه -

غی - بیراهی و نام موضعی در دوزخ -

غیلانی - تیری ست سخت که از سنگ گذرد و منسوب بغیلان که نام مقامی ست -

فصل فی الفارسی

غارجی غاوجی - بفتح یکم و را مهمله موقوف و دوم با و او موقوف صبوحی لغت اخیر از زفان گرفته

غربت گرای - با کاف فارسی بکسر سوم میل کننده بغربت

غرنجی - با جیم فارسی در عراق سرما را گویند -

غوغجی با را مهمله و جیم فارسی مشله -

غوشای با و او و فارسی سرگین ستوران کهنه بدشت خشک شده

کتاب الفاء

الفاء مبدا البحر یعنی کف دریا و فا بحساب ابجد هشتاد و است

باب الالف

فصل فی العربی

فافا - آنکه زبانش با فا گردد -

فتا - جوانی و در شعر فتا مه بمعنی جوان و جوان است

فحشاء - معصیت زشت -

فحوا و فحوی - معنی سخن -

فدا - بکسر با زخریدن و در شعر فدا مه بهتر زنی که خوشین را بدان برهانند -

فضا - زمین فراخ و گشاده -

فنا - بالفتح و المد نیست شدن -

فحا - بالکسر مقاجات و بالفتح آرزش دوشیدن

فنجا - بالفتح برف که آنرا دمه نیز گویند - بالکسر دمه که آن زحمت ست نعوذ بالله منها و فی الانتاج فنجار حالتی ست که آدمی را در وقت در آمدن تب واقع شود و آن خمیازه و کش و کمان کش بدن باشد و بعربی تمشعر یره و تمطی خوانند

فصل فی الفارسی

فاشرا - با شین موقوف هزار پشان -

فاوا - سفیده منده -

فرا - بالفتح بالا و پیش چنانچه گویند فرا تر و پیش بالاتر و پیشتر و در میان و سطرا هم گویند و نیز بمعنی قریب و بعید یعنی نزدیک و دور و نیز بمعنی در و در میان و نزدیک نیز می آید چنانکه

گویند فراهم آمد یعنی درهم آمد و بهم آمد و بمعنی گنج و مجتمع نیز آید و مخفف زائده را گویند و بمعنی شنیدن هم آمده است و با تشدید شافی بلغت عربی بمعنی گرد بختن و گریزان شدن باشد و مختصر فراخ نیز گویند و فراکن بحذف خا نیز زائده آید چنانچه گویند فراهم شدند و بمعنی تمام نیز آید چنانکه گویند فراوش یعنی تمام پیش و فراوش بتخفیف و فتح راخر و حشی یعنی گورخر و فرا بتشدید یا نام یک نحوی که او پیشتین دوزبوده و فرا بالکسر و المد گورخران و پیشتینها و اوجمع فرد و فراهرد و آمده است کذا من زف نگویا۔

فراخا ۔ کشادگی سرای۔

فردا ۔ صندروز آینده و ضد دوی و بمعنی فردنام کبست

فرمانروا ۔ بادشاه و نافذ الامر۔

فزا ۔ بالکسر همان افزا بحذف همزه که معنی آن افزاینده و افزودن ست۔

فیروزه گون دریا ۔ با کاف فارسی آسمان۔

فکنده سرش را ۔ با دوم فارسی ای در مراقبه نشسته را و ماتم زده را۔

باب البا المعربی
فصل فی العربی

فتح الباب ۔ نام شهریست۔

فم الکلب ۔ نام ستاره ایست۔

فصل فی الفارسی

فاریاب ۔ نام موضعی که ظهیر منسوب بدو ست۔

فتح باب ۔ آغاز بشکال کذا فی الاصطلاح

اما معنی ترکیب کشادگی درست۔

فراسیاب ۔ همان افراسیاب۔

فرسب ۔ بفتحتین جامه که بدان بام را پوشند و در شرفنامه بدین معنی با با فارسی ست و در زفانگویا هر دو لغت است۔

فرزند آفتاب ۔ لعل و جواهر نفیس۔

فریب ۔ با با فارسی غافل گردانیدن کسی را بدغا

فلک نکوکب ۔ کرسی۔

باب البا الفارسی
فصل فی الفارسی

فرسپ ۔ همان فرسب مذکور آن چوب سطبر که بدان شفتن کنند و بمعنی نزدیک و نزدیک آید۔

باب التا
فصل فی العربی

فتات ۔ ریزه هر چیزی۔

فحت ۔ بالفتح ماهتاب۔

فرات ۔ بالضم آب خوش نام رود آب کوفه

فوت ۔ بالفتح از دست شدن و فی التاج هر انگشتی میان بدو بند و فی الصراح در گذشتن۔

فصل فی الفارسی

فتنه خفت ۔ ای فتنه فرو نشست۔

فراخ دست ۔ با خا موقوف یعنی سخت جوانمرد

فرت ۔ بالضم گیاهی ست که در دشکم را سود دارد و بالفتح تارک ضد پود ست و قیل بهندی المعنی ایضا با لضم۔

فرتوت - بالفتح پیر سخت سال خرف زده -
فروت - بالضم بسیار و بسیاری و قلیل با واو فارسی
فرود اشت - با واو فارسی بمعنی تسکین
فرود همی بگشت - ای شتاب همی نوشت -
فرهست - بفتح یکم و سوم جادوی -
فهرست - بالفتح معروف یعنی آنچه در صدر کتاب بطریق اجمال ابواب تمام کتاب ذکر کنند -
فلک ثابت - عرش -
فیروزه تخت - با ششم موقوف کپنجم ست تخت کنیه و کنایه از فلک -
فیروزه طشت - فلک -

باب الثاء

فصل فی العربی

ثوم - بالفتح نام گیاهی ست -
فرثه - شکافتن و پاره پاره کردن جگر -
فلاسث - فرج زن -

باب الجیم

فصل فی العربی

فالج - مرد مظفر و بادی معروف -
فالوذ ریج - تعریب پالوده -
فرج - بالضم فرج مرد و زن کشادگی میان دو پنج
فرزوج - بالفتح والتشدید جوزه مرغ -
فلج - بیرون خرج نقل بالتحریک ظفر یافتن
فلک البروج - یعنی گردسی -

فرنج - بالضم جماعت مردمان جنگی -
فیروزج - تعریب فیروزه و در طب حقائق الاشیاء مسطور ست فیروزه جوهریست معروف در غایت شهرت قیمت او اگر صافی و پاکیزه بود بمثال بدره دینار بود قطعه سه مثقال بصدق چهار دینار بیرزد و سبز و ام را بهای کم بود و بهترین انواع او اسحاقی ست و آن بغایت صاف باشد و بعد ازو سلیمانی و بعد ازو ی ازهری و این زرد بود که در رگ نقطها باشد زرد و سفید و ام و فیروزه را همچو مروارید نگاه دارند تا باطل نشود -

فصل فی الفارسی

فرنج - بالضم فروهشته لب -
فرنج عاج - ای بمعرف دنج -
فرنج - بضمتین و قبل الضمتین پیرامون دهان و با جیم فارسی نیز چنین است و از رفنا نگویا مذکور ست فرنج بضمتین دیوسنبه -
فرناج - شاه بهرد و معنی در لسان الشعر ست فرناج بوزن فرمناج شاخ بزرگ که در شاخ دیگر رود -
فرمنج - پودنه گذاقی القنیه -
فرشنج - بالضم نام شهریست -
فرنج - بالفتح و سه جامه و رشته ای تسبیح و در قنیه مذکور ست معنی آماس خصیه که بنا بزبان او ره گویند هندش گکا نامند چون صاحب این علت برچوبی گردان طلا کنند بواسطه خایه بنشیند خایه اش چون غوک بانگ کند و چون همین آماس بزرج زن

شوو فتح ماده نامند و بعضی هم بدین فتح با منقوط قرشت و خار معجمه گویند۔

فیروزه تاج - یعنی تاج کیخسرو۔

فیلزهرج - درخت حضض را گویند و ثمره اش مثل حضض ست و حضض عصاره اوست کذا فی التقویم

باب الجیم لغات ازی

فصل فی الفارسی

فرخ - بضمتین نقل اسپ و رشوت۔

فرسخ - بفتحتین و قیل بضمتین همان فرخ بمعنی سخت

فصل فی الترکی

فرغاج - بالفتح ماده گاو که نیک فربه باشد۔

باب الحاء

فصل فی العربی

فاتح - کشاینده و حاکم۔

فتح - کشایش و فیروزی و آبی که از جائی بیرون آید و یا از چشمه و بالضم در فراخ گشاده۔

فتوح - بضمتین کشایش ها و فیروزیها و او جمع فتح ست و فتوح بفتح یکم و ضم دوم مصدر ماده گسترا - پهناش گشاده باشد و نیز هر چه بر او فتوح مانند

فتاح - بالفتح نام جوئی به بهشت۔

فرح - شادی و در شرفنامه بمعنی شادمانی ست

فرخنده - فرح مفتحتین نام نوائی ست و ارژنگی پیرایه آن

فسیح - فراخ و در شرفنامه بمعنی شادمانی ست۔

فصیح - تیز زبان۔

فلفل - بالضم گیاهی ست و بعضی گل او فرا گویند

فلاح - رستگاری و پایندگی در چیزی۔

باب الحاء

فصل فی العربی

فسح - انگشتری بی نگین کذا فی التاج و در قنیه بمعنی فخ ست و فخ دام را گویند۔

فرمح - بالفتح والتشدید مبارک و همایون و شاخ زرع که از دانه بدر آمده باشد و نزدیک باشد که شاخ شاخ شود و بچه مرغ و در قنیه هست اصلش فرخ بود و معنی فرزیبا بود۔

فکاهخ - بالفتح آن شیر که بر خورد نی ریزند کذا فی التاج و در لسان الشعرا بالضم مصحح است۔

فرسخ - فرسنگ که سه میل باشد۔

فصل فی الفارسی

فراخ - بالفتح بسیار و بمعنی گشادن نیز هست۔

باب الدال

فصل فی العربی

فارد - تنها و گاو وحشی و نیز بازی یکی از هفت بازی نرد و اسامی هر هفت در لغت خانه گیر گفته شده است۔

فرد - تنها۔

فرصاد - بالکسر درخت توت۔

فرقد - گوساله و یکی از دو ستاره بنات النعش صغری همان فرقدان و فرقدان بمعنی دو برادر نیز آمده است

فرند - بالکسر بودن فرنگ گوهر تیغ۔

فرید - تنها و میانه قلاده و نیز نام درویشی معروف

فساد - بکاری و تباهی و در تاج ست یوم الفساد من اهل العرب و یقال له زمن الفساد و عام الفساد -

فصاد - بالفتح رگ زن -

فصد - رگ کشودن -

فم الاسد - نام مقامی خطرناک در دریا -

فمد - بود -

فید - بالفتح خرامیدن و زیاده شدن و منه الفائدة و موی لب است و منزلی ست در راه مکه و در قدیمه است زعفران سوده -

فصل فی الفارسی

فتردن - بالفتح فرنده و دریده و دریدن گذاشتن و شکافتن

فراوند - بالفتح چوبی که پس در نهند شتا دیگری باز نکنند -

فرتوت - بروزن فرسوده پیر سخت بسیار سالخورده کذا فی القدیمه منقول از صراح -

فرجد - پدر جد -

فرجمند - بوزن دردمند خداوند زیبائی و شکوه

فرزد - بوزن فشرده سبزه ایست که همواره در آب روید و بسیار شده و تباریش اشنگ خوانند

فرسود - بوزن فرتوت سخت کهنه و ریزند کرده و سخت کهنه و ریزیده ساخته -

فرشید - بالفتح و یاء فارسی نام برادر پیران بن ویسه که در جنگ دوازده رخ بعد کشته شدن پیران با مبارزان گرفتار شده کرزی نخورده چون از نیگاه باک گریخته گرد از لشکر ایران گستهم بن نوذر شاه را نامزد کرده گستهم ایشان را از عقب تعاقب نموده چون بدیشان رسید بهر دو را عاقبت تیغ گردانیده و کیفیت جنگ در لغت دوازده رخ در شرفنامه مرقوم ست -

فرغند - بالفتح گیاهی ست که بیخ ندارد و بهر درخت که پیچد خشک کند و نیز بمعنی گندیدگی آید که بوی گندیده دهد

فرکند - بالفتح جای گذر آب چه بر دیوار و چه بر زمین

فرمود - بفتح میم و دوم و چهارم یعنی فرماید چنانکه سلام و دعا از فلان بمطالعه فرمود بدین طریق بسیار جا موجود ست -

فرود - فریفته و عزه شده و در قدیمه است فرود بالضم با واو فارسی زیر که تبازیش سخت خوانند -

فرویشه مرید - ای فرو نشست و تیزیش برفت

فرهاد - نام پهلوان که یکاوس شاه ایران زمین و نام پسر گودرز شاه که تازیانه در جنگ استش افتاد و چون بطلب آن رفته کشته گشته و نیز نام پسر برزین که مبارز لشکر ایران بود و نیز نام سنگ تراشی که عاشق شیرین معشوقه خسرو شده بود چون او بمیعاد نیافتن شیرین در میان کوه راه کرده پرویز کسی را فرستاد او بدروغ برفرهاد گفته که شیرین مرده بتسامع این خبر ناخوش خود را از کوه انداخته جان شیرین بیاد شیرین داده -

فرمند - یعنی خداوند و قیل بمعنی دانا و خردمند

فسرد - بفتحتین شکاری و منجمد شده -

فشرد - همان فسرده یعنی نخست کذا فی زفانگو یا

فغند - بالحرکات برجستن وزغند زدن و
دورزفانکو یا بمعنی فرغندست یعنی عشقه -
فقاع از وکشاید - یعنی تفاخر بد و کند -
فلخوذ و فلخند - کلاهما بالفتح پنبه دانه -
فلغند - بفتح یکم وسوم وقیل بضم غین بر چین
وفارسیست که جهت محافظت کشت و بستان
نصب کنند و بهندش پاڑ گویند -
فلک اندازه کرد - ای بلند قدرت و بلند قدر
کرد و بزرگ مرتبه شد -
فنغود - فریفته وغره را می گویند -
فند - بالکسر نام شاهری -
فیروزه گون گنبد - آسمان -
فیروزمند - با یاء فارسی و واو و فارسی خدا آورد
کرامت روا باشد و نیز بمعنی فتح و اوند عنصر و ظفر و فوائد -
فیه - بمعنی کذا فی القنیه -

باب الذال
فصل فی العربی

فالوذ - تعریب پالوده -
فانیذ - معرب پانیذ و آن نوعی از شکرست
وقیل قند -
فخذ - زانو و قیاسیه که کم از بطن باشد -
فاند - پاره جگر و جگر شتر -
فولاذ - تعریب پولاد -

باب الراء
فصل فی العربی

فاتر - سست -
فاجر - بیفرمان و دروغ گوی -
فاخر - چیزی بغایت نیکو -
فتور - سست شدن و شکسته شدن و گنده شدن
و زمان میان دو پیغامبر -
فجور - فسق -
فخار - بالفتح والتشدید مثقال و بالکسر والتخفیف
نام شهر ترکستان -
فخر - نازیدن و افزون آمدن از کسی -
فخور - نازنده -
فخیر - آنکه بسیار فخر کند و در تاجست آنکه
با کسی مفاخرت کند -
فرار - گریزنده و در فارسی بمعنی غره و زیرکی
و شکنجه است چنانچه در لغات ست فرار بالکسر گریختن
و واکاویدن از چیزی -
فرجار - معرب پرگار -
فطر - بالفتح آفریدن و آغاز کردن و کاری
و اختراع کردن چیزی و شگافتن چیزی و
بالکسر روزه گشادن و هر چه زود رسانیده شود -
فطیر - خمیر بی مایه -
فقر - درویشی -
فقیر - درویش -
فکر - اندیشه و رای و تدبیر -
فور - بالفتح ساعت و هنگام و برجوشیدن دیگ
و چشمه و بالضم پادشاه قنوج که سلطان سکندر

و بسیدان اورا کشته و نیز آهوان۔
فهر۔ بالضم کتابخانهٔ جهودان و هی کلمة بطلیة اعجمیة

فصل فی الفارسی

فاغر۔ گل پنبه کذا فی الطب۔
فتنه را کشاده کرد۔ ای فتنه از کمینه گشتی
بازمانده کذا فی الاصطلاح الشعراء۔
فراخور۔ بالفتح لائق و زیبا۔
فرخار۔ بالفتح هر چیزی که آراسته بود و نام
شهری مشهور بدین بوم و بران و نیز نام تنجانه است
فرغر۔ بالفتح باورد معروف و دباغی گذر آب۔
فرو۔ بالفتح زان فراوند۔
فرسنگسار۔ اکاف فارسی موقوف سنگین
کردن بهر نشان فرسنگ بر سر راه کنند۔
فرغانه۔ بالفتح نکبیر شده و سرشته و نام ترکی
که افراسیاب بشکر بجاسوسی فرستاده بود تا بداند
که رستم چه مقدار لشکر دارد۔
فرغر۔ بالفتح کیم و سوم حوض و زمین که آب در
گرد شده جای مانده باشد۔
فرقر۔ بالفتح شتاب خواندن و بسرعت نوشتن
و باو زنده و درز فا گویند است گله و روان۔
فرفره۔ بادبزن۔
فرمانبر۔ خدمتگار۔
فرهکار۔ بالفتح گذارده چهار پهلوی خانهٔ تابستانی
که فراز بام بود۔
فرو بارم گهر۔ یعنی خون گریم۔

فروزنده خاور۔ یعنی خورشید۔
فریر۔ بالفتح گیاهی ست خوشبوی و بتازی
زبان گوساله بود۔
فرهیور۔ بابای فارسی آنکه راه رست دارد و دین
فزار۔ بالکسر آلت هر چیزی۔
فسار۔ بالکسر سر افسار اسپ۔
فشار۔ بالکسر امر از فشردن و فاعل آن۔
فغفور۔ پادشاه چین را گویند هر که باشد نیز
پادشاهی از آل اسکان که از فرزندان افشین
بن نوح بود و بعد از سکندر پادشاه شد و از جمله
تاری ولایت داشت ملوک دیگر را خدمت کردی
شصت و دو سال ملک اندر ملک دیگر که دران
ایام بودند ایشان را ملوک طوائف خواندندی۔
فغفار۔ بالکسر مژدگانی و کامرانی۔
فغیار۔ بالفتح عطای شعر و مژدگانی و پاداش گردانند
و بازاو هوز هم خواندند۔
فگار۔ باکاف فارسی افگار۔
فواقل مور۔ یعنی پلپل مور۔
فلک پرده دار۔ عرش و آسمان دنیا۔
فلک سیر۔ ای سریع السیر۔
فنور۔ بالضم جدائی۔
فور۔ با واو فارسی رنگ مرغ که سرنگ موش
سرخ نباشد بلکه سپیدی زند هندش بهورا گویند و
در نسخهٔ صراح بخط خراسان ست بالای آن
سه نقطه داده است کذا فی القنیه۔

فیاوار - بالفتح وقیل بالکسر شغل -
فیاور - مثله
فیر - بالکسر سحر و فسوس -

باب الزاء

فصل فی العربی

فارز - رستگار و پیه وزنی آستانه بلند -
فالیز - معرب پالیز -
فاذر - بکسر تین گوهر گداخته که از دیبای هاون کنند و در شرفنامه است فاذر بکسر تین جواهر رومین مثل زر و سیماب و مس و امثال آن -
فوزر - بالفتح فیروزی -

فصل فی الفارسی

فرابرز - نام مردی از رای زنان دارا بن دارا و در اسکندر رخصت نداده -
فراز - بالفتح گستردن و بستر و کشادن و نزدیک و پیش و بالا و بلندی و فراهم -
فرامرز - نام پسر رستم که سرخه بن افراسیاب را زنده گرفته آخر الامر از بهمن شاه باغی شده و بهمن بزابلستان لشکر کشیده و فرامرز تا سه روز جنگ کرده بعده گرفتار شد بهمن بانتقام پدر خویش گرد رستم او را کشته بود بر دار کرده -
فراوینه - بالفتح با یای فارسی پیوند دوا که بر سر آستین و گریبان و دیگر دوزها کذا فی القنیه -
فریبرز - بالفتح با سوم فارسی نام پسر کیکاوس که در جنگ دوازده رخ گلباد بن ویسه را کشته و نیز نام عورتی ست -
فریزه - بالفتح گیاهی ست خوشبوی و کباب قبض -
فغفیاز - بالفتح عطای شعر و نثر بگمانی و شاگرد واز
فلفل - بفتحتین چیزی که از خوردنی و جز آن دامه و ازار بندگره زنند -
فیروز - یاء فارسی آنکه حاجتش برآمده باشد و نیز نام خرگوشی که کیفیت آن در کلیله و دمنه مذکور ست

باب الزاء الفارسی

فصل فی الفارسی

فاژ - فازه که بهندی بمهانی گویند -
فرژ - بفتحتین گیاهی ست تلخ دافع کتاک -

باب السین

فصل فی العربی

فاس - تیره و نازه لغام -
فارس - سوار و بارسال و در شرفنامه است فارس نام ولایتی ست و آن چهار شهر اند شیراز و سپاهان و کرمان و یزد و اغلب و اکثر شعراء استادان نثر فارسی خارج وزن آمده است بنظر خواننده که هم را ظاهر شود و هم سین لطیف تا قیاع سامین
فرس - بالضم اهل فارس کذا فی القنیه و در تاج ست الفرس بالفتح علی الذکر و الانثی و فرس بالکسر گیاهی ست -
فردوس - بهشت بسیار درخت و بستان انگور
فریس - بالفتح چنبر رسن -

فطیس - بالکسر والتشدید پتک آهنگران -
فطیوس - مشابه کذا فی القنیه -
فلس - بالفتح پشیزه و پشیزه سیمین یا آهنین -
فهرس - فهرست قال ابو منصور هو معرب

فصل فی الفارسی

فانوس - چیزی از دکاکین مانند قفس سازند و در آن چراغ حکمت سازند و آن چراغ بسیگرد و
فرطوس - با واو فارسی مبارز افراسیاب ضابط چغان -
فرفربوس فرفوربوس - یکم با ششم فارسی و دوم با هفتم با سی نام حکیمی که از حکمای یونان بود -
فرتاس - بالفتح نادان و نیم خفته و غافل و نیم خواب و خواب اندک مایه -
فرنکیس - بالفتح با پنجم فارسی نام دختر افراسیاب که بحبالهٔ سیاوش بن کیکاوس بود و کیخسرو پادشاه پسر اوست و در ادوات الفضلا با شین و تشدید مرقوم است و حکیم سوزنی در دیوان خویش با سین مهمله آورده است -
فسوس - با واو فارسی حسرت و سخر و در لغات شاه نامه مسطور است فریاد راه بیدار شدن -
فلک اطلس - عرش -
فیلاقوس فیلیقوس - کلاهها بالفتح نام پدر ذوالقرنین که مولد و منشاء او یونان بود و فرمانروای ملک او مقارن نیمهٔ روم و روس ولایت داشت و بزبان امیر لشکر را گویند -
فیلق - وس لغتی است فیالقه و گفته اند با این امیر لشکر گویند و فیلق لشکر یعنی امیر لشکر و بسیاوات -

باب الشین

فصل فی الفارسی

فاحش هر چیزی که از حد در گذشته باشد -
فحش - سخن زشت -
فحاش - فحش گوی -
فرش - جامهٔ خانه -
فراش - بالفتح پروانهٔ چراغ و بالکسر بستر و هر چیزی که بگسترانند و نیز کنایت از زن است و بالفتح مع التشدید آنکه جامه بگستره -

فصل فی الفارسی

فاش - آشکارا و در ادوات یعنی پراکنده و گشاده نیز است و در قنیه با لام نیز روایت است یعنی فاش و در قافیه در رویش و نعویش نیز استعمال کرده اند -
فراموش - با واو فارسی یعنی بیهوش -
فرخاش - جنگ -
فرغیش - بالفتح با یاء فارسی معنی کاهل و بی همت پوستین بد آورده بود -
فراموش فرمش فرموش - با واو فارسی کلمهٔ مختصر فراموش -
فرویش - بالفتح با یاء فارسی کاهلی و مانند شدن در کاری و در قنیه یعنی بیکاری نیز هست و در ادوات کاهلی و عطلت و فرو گذاشتن کار با

فرنیش - بالکسر بایاء فارسی بمعنی کذا فی القنیه والاوات مدرسه شرفنامه برین معنی فرنیش آورده است و آن خطائی کاتب است والله اعلم بالصواب

فرنگیش - همان فرنگیس باکاف -

فرنیوکیش - بمعنی راست دین -

فرس - بالفتح مانند تراویدن وشرح وهم اسب وهم پیر و بالضم موی گردن اسب و دنبالهٔ هر چیزے و دنب که بتازی ذیل و ذنب گویند -

فرنیش - بایاء فارسی مترادف این ست -

فرشفش و فشافش آواز تیرها -

فرنغاغورس - نام حکیمی -

فیلکوش - باللام موقوف وکاف وواو فارسی نام گلی ست ونیز نام حلوائی ست و پیلکوش نیز درین لغت ست -

باب الصاد	
فصل فی العربی	

فحص - بالفتح نیک وا پژوهیدن -

فالیص - رگهای گردن -

فحص - نکاشتن بیغوله چشم واصل کار وحقیقت وکنه چیزی و بنگاه و جدا کردن فحوص جمع وهم نام کتابی درباب اسرار حقیقت

باب الضاد	
فصل فی العربی	

فرض - فرموده خدای تعالی و فریضه گردن وعطا دادن و عطا هبه یقال ما اعطانی فرضا ولا فرض وکل جزو فرض -

فاقل البیض - تخم سهجنه -

فیض - ریختن ورادن وهم نام شرفنامه اسپ رونده در رود و بصره و آشکارا شدن چیزی و بسیار شدن چیزی و بسیار -

فیاض - جواد و سخت

باب الطاء	
فصل فی العربی	

فرط - پیش دستی و شتافتن بر کسی و از پیش شدن و تقصیر کردن -

فرقوط بالفتح ولیده و گندم کوفته و دو دو نیم کرده و حلوائی که آنرا فرشه نیز گویند کذا فی القنیه -

فسطاط - سراپرده و شهر جامع و نیز شهریست در ولایت مصر -

فلک المحیط - عرش مجید -

باب الظاء	
فصل فی العربی	

فظ - درشت خوی -

فظیظ - مار الفعل فی رحم الناقة -

فیظ - بالفتح زدن -

باب العین	
فصل فی العربی	

فجع - بدرآوردن و مصیبت رسانیدن واندوهگین کردن -

فرد الشجاع - نام کوکب -

فرع - شاخ و موی سر و اولین بچه شتر و شیر نیفته

فزع - ترسیدن و پناه بردن و بفریاد رسیدن و بیم و ترس -

فصل فی الفارسی

فصل ربیع در ادات الفضلات نام وزیر هارون رشید و فی المؤانسة نام حاجب امیر المؤمنین منصور بن علی بن عباس بن عبد الله بن عباس که در فراست و کیاست یگانه روزگار بود -

فقاع - بالضم و التشدید نوعی ست از شراب که از جو سازند -

فقاقیع - جایهای آب روان -

باب الغین

فصل فی العربی

فارغ - پرداخته ای خالی -

فراغ - فرحت و خوشی دل و با و سرود و مهتر و آب خانه و ریخته شده کذا فی شرفنامه و در تاج بیت الفراغ انخانة الفراغ الناعیة التی تصب الماء من الدلو و کل اناء عند العرب فرغ -

فصل فی الفارسی

فروغ - با واو فارسی روشنائی -

فغ - بالضم آن دوست که بجای معشوقه دارند شش و نیز صورت تراشیده و بزبان فرخانیت را گویند و فغستان مرکب ازین ست -

باب القاف

فصل فی العربی

فاف - یعنی پس -

فوف چیزیست سپید مثل که در ناخن پدید آید و او را سپیدک گویند و در استخوان دانهٔ خرما باشد و خط سپیدی که بر چیزی باشد -

فیف - بالفتح جای هموار فیوف جمع و فیف الریح نام یک روز ست نزد عرب -

فصل فی الفارسی

فصل خریف - آن وقت که آفتاب در میزان و عقرب و قوس باشد -

فف - بالضم معروف ای دمیدن دم -

فیلسوف - بالفتح و بالام موقوف زیرک و دانا و استوار تبازیش حکیم گویند و گویند فیلا و دوستدار است و سوف حکمت بود معنی ترکیب شد حکمت باشد و جمعه فلسفه آید و فلسفی منسوب بدو ست -

باب القاف

فصل فی العربی

فالق - در ایام جاهلیت ماه رمضان را گفتند

فاروق لقب عمر بن الخطاب رضی الله عنه و او بر جدا شده از ابر ها -

فارق - جدا کننده -

فاسق - بیفرمان و در شرفنامه بمعنی در و غ زن ست

فالوذق - معرب پالوده -

فالق - شگافنده -

فایق - پیوندگاه گردن با سر و انچه پالان بر چیزی باشد -

فتق - بالفتح از هم جدا شدن و گردن و در

شرفنامه است فتق مرضی معروف نعوذ باللہ منہا و فی اشتقاق المشایخہ در روشنائی صبح و فراخی سال۔

فرق - بالفتح جدا کردہ و کشادگی میان دو چیز و فرق سر یعنی کشادگی کہ میانۂ سر باشد ہندش مانگ نامند و بالضم فراق و بالکسر مہ گویند و گروہ مردم و پارہ از چیزے۔

فراق - جدائی۔

فرزدق - بفتحتین و بفتح چہارم ژولیدہ خمیر و نام شاعر عرب۔

فریق - گروہ اکثر من الطائفہ۔

فستق - بالکسر تعریب پستہ۔

فندق - بکسر یکم و ضم سوم میوہ است معروف سیاہی مغز بادام لعل سیاہ وام باشد و در قدیمہ فتق کہ بکسر یکم و فتح سوم میوہ است مانند کنار و نیز نام بازی است کہ بچگان بازند و معنی اخیر از لسان الشعرا نکو ست و آن چیز یست کہ ریسمان خام گرد کردہ می پیچند محکم طریق گردی میشود بر زمین میزنند بکف دست و ہندش گینہ نامند و در تاج الفندق فندقہ و کارواں سرا۔

فواق - بالضم سکاکہ کہ ہندش ہچکی نامند و بالفتح یکروز اعلی و یکروز اسفل۔

فیلاق و قیلاق - بالفتح سیاہ و در شرفنامہ است قیلاق بالفتح لشکر قدم آوردہ و بالکسر معرب ییلاق

فصل فی الفارسی

فخل آ فاق - یعنی آفاق بزرگ چنانچہ گویند قول علمای علمای بزرگ و این حاصل معنی است اما از روی لغت فخل ترکش را گویند۔

باب الکاف

فصل فی العربی

فارہ المشک - نام مشکنافہ۔

فدک - نام موضعی کہ ملک آن فاطمہ زہرا رضی اللہ عنہا بودند کذا فی شرفنامہ اما در تاج فدک را مخفف نام قریہ است فدلک وزن کذلک عافیہ و حاصل چیزی و سرمایہ و در حساب کذا فی القنیہ و در شرفنامہ است جمع حساب بعد تفصیل اما معنی ترکیب پیش ایشان ست۔

فلک - بالضم کشتی و بالفتح باد و پیش و بفتحتین گردش آسمان و پارہ ہائے زمین گرد بر گرد بلند۔

فلک الافلاک - عرش مجید۔

فنک - معروف و در قدیمہ است فنک بفتح یکم و کسر دوم جنسے ست از پشمینہ۔

فصل فی الفارسی

فتراک - دو الہای زین کہ راست و چپ پس و پیش کوہۂ زین آویختہ باشند۔

فدرنجبک - بوزن فرہنگ پیرامون دہان و نیز آن گرانی کہ مردم را در خواب فرو گیرد و در لسان الشعراست بافار مکسور دیو خانہ۔

فدرونک - بوزن معجونک سنگی کہ برای دفع غنیم بر سر کنگرۂ حصار نہند تا زیش مترس خوانند۔

فراترک - پیشترک۔

فراشتک — بالفتح باشین موقوف مرغکی ست سیاه و سپید که بخانه و در آشیانه سازد و بانگ کند تا بازایش خطاف هندوستان و بهندوی چمرک کذا فی الادات و در قنیه لغت فرسیق گفته است که مرغی سیاه منسوب بزاغ

فراشوک — بالفتح بمثله

فرانک — نام مادر فریدون شاه بن آتبین

فرخاک — بالفتح موی فروهشته و در لسان الشعرا فرخال بالام ست بمعنی موی راست

فرخواک — بوزن و جواب گوشتابه و در زفانامه یا باقاف آورده است

فرسک — نوعی از شقتالو

فرش خاک — زمین

فرع خواران خاک — آدمیان

فرغوک — بالفتح با واو فارسی تاخیر در کار و دیر زدن

فرفخشک — بفتحتین با جیم معجمه ساکن ست که بوی خوش دارد و آنرا پلنگ موش نیز گویند هندش سکسی نامند

فرموک — انچه از چوب تراشیده کودکان رسن پیچیده گردانند هندش لٹو خوانند

فرنجک — بکسر تین و فرو نجک بضمتین پیرامون دهان

فغاک — بوزن مغاک ابله و حرام زاده کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه بالضم ست و در ادات بالکسر مرقوم ست

فورک — بوزن بورک نام دختر پادشاه هند که بهرام گور در جبالهٔ خویش آورده

فیلک — بوزن پیلک گویند تیر دوشاخه ایست و نام مقامی ست براه کعبة الله کذا فی شرفنامه ازین معلوم می شود که بهر دو معنی بروزن پیلک ست زیرا که نام مقام فیلک ست بکسر کم و فتح سوم اما در لسان الشعرا و ... نوشته گفته که تیری ست در غایت بدخشانی که پیکان دوشاخه دارد

باب الکاف الفارسی مع المیم فی الفارسی

فدرنگ — بالفتح و قتیل بالکسر چوبی که در پس دروازه بندند تا دیگر باز نکنند کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا و ادات الفضلا بمعنی دستور نیز ست

فراچنگ — با جیم فارسی یعنی در چنگ و قتیل بمعنی تیز کردن کذا فی شرفنامه

فرشنگ — گروه زمین

فرنگ — بالکسر نام ولایتی ست خیلی بیت شهرت بیشتر کافران دارند

فرهنگ — ادب و دانش و بزرگی و نیز کتابی در علم لغت و او اکثر فارسی باشد

فرزنگ — بفتح یکم و دوم و چهارم معجمه آنکه در ازار گره بندند

فیروزچنگ — با پنجم موقوف و ششم فارسی آنکه بر موسیقی و شمنی ظفر یابد کذا فی القنیه و در اصطلاح آنکه همیشه مظفر و منصور بود

باب اللام

فصل فی العربی

فال - معروف و مرد ضعیف رای -
فاضل - صاحب فضل و دانا و هم بچه سگ کذا فی حواشی زفانگویا -
فحل - نر شتر و قتیل بالضم فحل گشنی قتیل مثال خرما
فصل - یکی از چهار فصل سال و فصل کتاب نمد و صل
فصیل - شتر بچه از شیر باز کرده و دیوار درون حصار و قلعه -
فضل - افزونی و نام پسر یحیی بن خالد برمکی کز همه برمکیان مکرم تر بود و نام برادر شرجعفر بود
فضل سهیل - نام وزیر امیر المومنین هارون رشید
فضیل - بضم یکم و فتح دوم مسمار را میخ -
فطحل - بکسر یکم و فتح دوم دهر و زمانه کذا فی از خلقت آدم بود -
فعل - کردار و فعال کردارها -
فلفل - بضم یکم و سوم پیل و بکسر هان پیل و آن دو نوع ست یکی دراز و دوم گرد -
فول - بالفتح باقلا -
فیل - پیل -
فیصل - حاکم -

فصل فی الفارسی

فتال - بالفتح درشت نوشانده و بالکسر زده بزمین و میدان از هم شکستن چیزی باز گشتن -
فرخال - بالفتح موی فرو هشته و در لسان الشعرا موی راست ست -
فرغول - بالفتح همان فرغوک مذکور که در باب کاف گذشت اما صحیح بالام ست -
فرویل - بالضم با واو فارسی نام مبارز ایرانی در لشکر کیخسرو شاه که در جنگ دوازده رخ زنگله مبارز تورانی را در میدان کشته و ام فرویلیدن -
فسرده دل - مرده دل و سخت دل و بی درد و نامهربان -
فلل - چوب درخت آبی و نیلوفر -
فلفل - بیخ پیپل -

باب المیم

فصل فی العربی

فطیم - آنچه از شیر باز شده و باشد -
فم - دهان -
فلک الاعظم - یعنی عرش -
فلک المستقیم - مثله و قتیل کرسی -
فهم - دریافتن قبیله از قیس -
فهیم - دریابنده -

فصل فی الفارسی

قام - مانند و گونه و وام که تبادیش دین خواهند
قحم - بالفتح چادری که نثار چنین نثار از سر بدان بگیرند -
فراهم - بفتح یکم و دوم و چارم یکجا و گرد آمده
فرجام - نیکوئی آخر کار -
فرم - بالفتح فرو ماندگی و دلتنگی -
فرو بردن دندان بکام - یعنی کامیاب

گشتن و مستولی شدن -
فسرده قدم - ای ثابت قدم -
فلک نشینم - ای آفتابم -
فندق سیم - ای ستاره -

باب النون

فصل فی العربی

قنان - زر گر و فتنه انگیز و شیطان نیست
فرن - بالضم فرنی کذا فی التاج و در شرفنامه که تذوری ست و در قنیه میگوید سماع ست که انچه از خشت راست کنند و درمیان آن مرمج کلال بنهند و فرو و چرخ آتش بنهند و بالای آن کنند و نان پزند و آنرا نان فرنی گویند -
فرزان - بالکسر فرزین -
فرعون - بالکسر نام عجمی و هو اسم لکل ملک من ملوک العمالقة مثل قیصر الروم و کسری الفرس و اسم تابوس و قیل کیکاوس و قیل ولید بن مصعب کذا فی غرة التفسیر -
فرقان - جمع فرقان بالضم قرآن -
فرقدان - دو ستاره پسین بنات النعش کبری
فرطن - زیر لب فی التاج الفطنة بالکسر الخدر
فلان - بالضم کنایت از آدمی ست و چون از بهایم کنایت کنند معرف بلام الف آرند -
فندقصبا غین - نوعی از هندی مجیئه کذا فی القنیه

فصل فی الفارسی

فاشرسین - سپندان سوختنی کذا فی شرفنامه
فاشقون - نام بیشه ایست در روم -
فتالیدن - بالکسر فشاندن و ریختن -
فتردن - بکسر فا و فتح دریدن کذا فی شرفنامه
فتنه از جایی بجایی بردن یعنی سخن چینی کردن کذا فی القنیه -
فراخ استین - یعنی جوانمرد -
فراختن - بالفتح و با چهارم موقوف فراشتن یعنی برآوردن و بلند کردن و برکشیدن -
فراخیدن بالفتح برتن خود ستن بتازیش اتشعوا - خوانند کذا فی القنیه و نیز در قنیه است فراخیدن بالفتح از هم جدا شدن -
فراسیون - بالفتح گیاهی ست که اورا گندنا گویند نیز گویند تازیش صدف الارض خوانند و بعضی گویند که آن علقم ست کذا فی زفانگویا -
فراشتن - باشین موقوف برآوردن و بلند کردن و برکشیدن و بپای کردن -
فراکن - بوزن فلاخن بلند -
فراوان - بسیار -
فرزان - بالفتح استواری در کار که تازیش

اما در ادات و قنیه برین معنی فارشرشتین باشین معجمه موقوف و بارا موقوف و راء مفتوح و سین مجزوم و تا مثناة فوقانی و لیدن با واو فارسی و در تر شدن و بکسر شدن و راست شدن کذا فی الادات و لسان الشعرا بودن آمدن و یدن بمعنی راست کردن و در تر کردن و فارشیدن - بازار فارسی فارژه آوردن -
فاستقون - نام بیشه ایست در روم -
فتالیدن - بالکسر فشاندن و ریختن -
فتردن - بکسر فا و فتح دریدن کذا فی شرفنامه
فتنه از جایی بجایی بردن یعنی سخن چینی کردن کذا فی القنیه -
فراخ استین - یعنی جوانمرد -
فراختن - بالفتح و با چهارم موقوف فراشتن یعنی برآوردن و بلند کردن و برکشیدن -
فراخیدن بالفتح برتن خود ستن بتازیش اتشعوا - خوانند کذا فی القنیه و نیز در قنیه است فراخیدن بالفتح از هم جدا شدن -
فراسیون - بالفتح گیاهی ست که اورا گندنا گویند نیز گویند تازیش صدف الارض خوانند و بعضی گویند که آن علقم ست کذا فی زفانگویا -
فراشتن - باشین موقوف برآوردن و بلند کردن و برکشیدن و بپای کردن -
فراکن - بوزن فلاخن بلند -
فراوان - بسیار -
فرزان - بالفتح استواری در کار که تازیش

حکمت خوانند۔

فرزندگان ۔ باکاف تازی لفظ جمع فرزندک که مصغر فرزندست و آنکه بکاف فارسی خوانند غلط زیرا که جمع بزیادت لفظ گان در آخر منقص ست با لفاظی که در آخرش ها باشد چنانچه فرشتگان جمع فرشته است و نیکان جمع نیک۔

فرزین ۔ از بندگی شیخ واحدی بکسر فا صحیح مشهور معروف و شطرنج که آنرا دوز نیز گویند و قتیل بالفتح

فرسائیدن و فرسودن ۔ کلاهما بالفتح سخت کهنه و ریزیده شدن و کردن و کاهیدن و تحلل پذیرفتن کذا فی المشرف نامه و در زفانگویا فرسائیدن بمعنی مانند شدن ست ۔

فرستادگان ۔ پیغمبران و رسولان ۔

فرسطون ۔ بفتحتین کیان۔

فرشته تنان ۔ درویشان و خوبصورتان و صاحب عفت و پاک دامن در روحانیان

فرغاریدن ۔ بالفتح چیزی سخت تر کردن چه آب و امثال آن ۔

فرفتن ۔ مختصر فریفتن۔

فرفیون ۔ بفتح اول و کسر سوم و قتیل بفتح سمغ ماذریون کذا فی المشرف نامه و در زفانگویا بنگرید که نام داروئی ست۔

فرکن ۔ بفتح کم و سوم جوی کذا فی لسان الشعرا

فرمکن ۔ بالفتح با کاف فارسی مکسور و تنگ و فرمانده کذا فی الادات و در شرفنامه نیز همچنین ست اما در معنی اخیر تصحیف کاتب ست

فرمانده را خورده مانده نوشته است زیرا چه این لفظ مرکب ست از فرم که معنی آن فرومانده گی و تنگی ست

فروختن ۔ بیع کردن و مختصر افروختن۔

فروردین ۔ بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج حمل که فارسیان یک ماه دانند و فروردین ماه گویند۔

فروتن ۔ یعنی متواضع ۔

فرودین یافتن ۔ با واو فارسی یعنی باز گونه یافتن و آن آنست که دست راست را وقت تاختن بسوی اندام خود بکشی۔

فروزان ۔ بالضم با واو فارسی سوزان و تابان۔

فروشاندن ۔ دور کردن۔

فروگشتن ۔ ناپدید شدن۔

فروکوفتن ۔ زدن سخت۔

فرومانده ۔ یعنی سرگشته و متحیر شدن۔

فروهلیدن ۔ یعنی فروگذاشتن و بفگندن

فروهیختن ۔ نیکو و با ادب شدن کذا فی زفانگویا

فرهنگیان ۔ باکاف فارسی ادب آموزان و اهل ادبان۔

فریدون ۔ بایای فارسی نام بادشاه ایران زمین که ضحاک را کشته بموافقت کاوه آهنگر که از ضحاک روگردانیده بود بسبب کشته شدن پسرش بسیاران با او موافقت کردند بسبب ظلم او و اول روز مهر کان بر تخت ملک نشست خلائق آن روز را مبارک گرفتند و جشنها کردند

وعید شمردند ونیز او حکیم پیشه بود و شراب انگوری وحکمتهای دیگر ساخته و پادشاهی او مدت پانصد سال بود۔

فریزکردون۔ بالکسر با یاء فارسی ستردن پشم وموی و مانند آن ونیز نوعی از ادویه که تبارزش موج گویند۔

فریفون۔ با یاء فارسی نام مردی۔

فریفتن۔ فریب دادن یعنی نمودن چیزی دیگر وکردن چیزی دیگر خصم غافل ماند۔

فرمودین۔ بالفتح با یاء فارسی یعنی راست دین

فزون۔ زیادت و بسیار و افزون بزیادت همزه نیز لغت ست۔

فسان۔ بالکسر آن سنگ که ادران چرخ سازند برای تیز کردن تیغ و کارد و امثال آن راو حکایت گذشتگان یعنی افسانه۔

فسانیدن۔ بالکسر لغتی ست در افسانیدن کذا فی زفانگویا۔

فسرده پستان۔ باششم موقوف زن عقیم وزن پیر که از زادن باز مانده باشد۔

فسردن۔ بضمتین بربسته و منجمد کردن آب وامثال آن۔

فسن۔ بالکسر همان فسان مذکور۔

فسون۔ بالضم کلماتی که ساحران بکار برند برای حصول اغراض۔

فشاردن۔ با راء موقوف همان افشاردن یعنی شپلیدن۔

فشان۔ بالکسر ریزه و ریزنده و ریزان۔

فشانیدن۔ همان افشانیدن۔

فشردن۔ بضمتین شپلیدن و پای محکم داشتن

فشدغیان بکسر کم و پنجم موقوف قومی اند از ترکان صحرانشینان که از عاقت گاه به حلقت گاه روند کذا فی زفانگویا۔

فضل مروان نام وزیر امیر المؤمنین معتصم که در غایت عقل و نهایت کیاست بد بیضایی نمود و در روایت قصب السبق از اقران خود همی ربود کذا فی القنیه۔

فطرهالیون۔ نوعی از سماروغ ست۔

فغان۔ بالکسر فریاد و بانگ و نعره۔

فغستان۔ بضم کم و کسر دوم حرم خانه و فرخ آن دوست باشد که او را بجای معشوقه دارند و صورت تراشیده و فرخ بزبان فرغانه بت را گویند۔

فغفوریان۔ چینیان را گویند۔

فلاخان و فلاخن۔ چیزیست که بهنگام جنگ سنگ و کلوخ بدان از زه بلند شده گوفن گویند۔

فلاطن و فلاطون۔ همان افلاطون مذکور۔

فلخیدن۔ پنبه برزدن کذا فی زفانگویا۔

فلخودن۔ بالفتح پنبه از پنبه دانه جدا کردن کذا فی الادات۔

فلسطین۔ شهریست در شام۔

فلفل در آتش افگندن یعنی بیقرار گردانیدن

فلک تیز عنان - ای تیز رو -
فنفودن بالضم و فنودین بالفتح مرد با غرت و .. فریفته شدن -
فوران - شهری قنوج -
فورودین - بالضم با راء موقوف همان فروردین
فوردیان - بالضم با راء موقوف و دال مکسور پنج روز آخر از ماه آبان که آفتاب در برج عقرب بود و آن روز جشن مغان ست -
فوریان - قنوجیان -
فیطوطه نان - یعنی جایئه که بالای خوان اندازند
فیروزیدن - بروزن ریزیدن پر فعت شدن و افسوس و استهزا کردن -

باب الواو
فصل فی العربی

قبقه - جوانان و جوانمردان -
قجو - کشاده و سینه شدن کمان از زه -
قرو - پوستین -

فصل فی الفارسی

قراخ رو - بالفتح و با خاء موقوف یعنی شتاب
قراشتو - با شین موقوف همان قراشک مکور یعنی شپرک که در پند آنرا بادرگوبند کذا فی القنیه
قرستو - بفتحتین با سین مهمله مرخمکی ست سیاه منسوب بزلف شاهدان کذا فی القنیه و در شرفنامه بمعنی قراشک مذکور ست و در ادات بدین معنی با شین معجمه است -

باب الهاء
فصل فی العربی

فاتحه - اول کار و نام سوره الحمد مصدر الصابرین و در قنیه مذکور ست نام زرمتی ست مخصوص در کاغذی که بندگی والد مرحوم فقار ربنده گی قاضی علاء الدین ملوسی نوشته بود ندوزرمتی ست ریخور همین بس فاتحه می فوافی ۞ ای دوست نمیدانی که فاتحه ریخوریم ۞ و در آن کاغذ معنی بدین طریق نوشته بود یکی همین که نام زرمتی مخصوص دوم معنی آنکه هر که در مقام طریقت خوی بلاو زحمت گرفته است بواسطه نعمت سبب بلا میداند و از فاتحه خواندن نخورد میگردد تم لفظها و این را سوره وداع نیز گویند زیرا چه هنگام وداع دوستان برای خیریت ایشان می خوانند -
فاحشه - معصیت و زن بدکاره -
فاره - موش و نافه مشک -
فاصله - آخر آیات در قرآن و فاصله عروضی جمع شدن سه حرف متحرک و چهار م ساکن مثل فعلن و پنجم ساکن بود آنرا فاصله صغری بضاد معجمه خوانند -
فاغره - نوعی از عطرست که دانه آن مقدار نخود و دهن شگافته و سخت -
فاقه - درویشی و در قنیه بمعنی حاجت نیز ست و در عرف چون شب نخورند گویند فاقه شد

و سر لیض چون یک شبانه روز نخورد گویند فاقه شد۔

فالهه ۔ میوه ۔

فائده ۔ معروف یعنی نفع ۔

فترة ۔ سستی و مدتی که میان دو رسول صلوات الله علیهما بوده آنرا ایام فترت گویند۔

فتنه ۔ آزمایش و بمعنی داهیه و بلا و عشق نیز آید و فی شرفنامه مفتون فتنه معروف و نام کنیزک بهرام گور که در شکار برابری نمود روزی بهرام بیک تیر شش و سر گور دوخت او گفت که کار بکثرت ست بهرام رنجید و بکشتنش فرمود و سر او را نگاشت در خانه بدینگه شاید شاه نادرم گردد کنیزک یک گوساله پرورید و هر روز گرفته بالای بام رفیع می برد تا که آن گوساله کاراشد آن کنیزک سر هنگ را گفت که سلطان مهمان گیر سلطان چون بامش رفیع دید گفت خوش جامی ست لیکن بهنگام پی بکار نیاید سر هنگ گفت مرا کنیزکی ست آنرا گاو را گردن گرفته بالای آن می برد سلطان تعجب نمود و احضارش فرمود چون دید فرمود که کار بکثرت آن کنیزک سر بر زمین نهاد که خداوندا عمالم بر این سخن مرا بکشتن فرمود سلطان بدین سخن خوش شد او را نوازش و سر هنگ را انعام داد

فتیله ۔ بالفتح پلیته که بدان چراغ افروزند۔

فجرد ۔ بیرون روندگان از فرمان خدای تعالی

فدیه ۔ بالکسر بدلی که خویشتن را بدان رهانند

فذره ۔ بالکسر و بالذال منقوطه پاره گوشت

فراحله ۔ برداشته و بلند کرده ۔

فراسته ۔ بالکسر کیاست ۔

فراغه ۔ بالفتح و اپرداخته شدن از چیزی و فرصت و خوشی دل ۔

فرافضه ۔ بالضم شیر درنده ۔

فراهه و فراهیه ۔ کلاهها بالفتح زیرک شدن

فرجه ۔ بالضم کشادگی میان دو چیز ۔

فرحه ۔ بالفتح شادی و فرح و مرد جنگی ۔

فرصه ۔ بالضم معروف و نوبت آب خوردن و رخنه که بر آب جوی باشد و راز و نوبت آنجا که سیاهی در رو بود ۔

فرقه ۔ بالضم جدائی و بالکسر گروه جدا کرده

فریضه ۔ معروف یعنی آنچه بر ذمه لازم بود مانند صلوة و خمس و صیام رمضان و حج و زکوة

فسحه ۔ بالضم فراخی ۔

فصیله ۔ بصاد مهمله خون دندان نزدیک ۔

فضیحه ۔ رسوائی ۔

فضیلة ۔ افزون آمدن چیزی بر چیز دیگر بوجه بزرگی در فضل و طاعت که فریضه باشد و سنتی

فطره ۔ بالکسر آفرینش ۔

فطنه ۔ بالکسر زیرکی ۔

فقاهه ۔ دانش ۔

فقره ۔ مغاکی که اندر زمین باشد و پست مانده و نیز علامتی که در میان دو مصراع بود ۔

فکره - بالکسر اندیشه -

فلکه - باو ریسه -

فواره - بالفتح باو دوم مشدد و معروف -

فوطه - بالضم فوته یعنی تهبند -

فوه - بالفتح روناس هندی مجیٹھ -

فصل فی الفارسی

فارزه - سایبان کذا فی القنیه و در شرفنامه است فارزه بازار فارسی همان غاره مرقوم -

فاشیه - چیرنده و پراگنده -

فاغیه - گل حنا و بعضی گویند چون خوشه ها بیرون آید و گلها بشکفند فاغیه گویند کذا فی شرفنامه و در ادات ست فاغیه گل حنا اردو و شگوفه

فانه - چوبی که میانه شگاف چوب سطبر نهند در وقت پاره کردن کذا فی الادات و در فرهنگ آمده است که فانه آلتست چوبی که در درهای خلانند تا کسی در را بتعجیل نتواند شکست و اسدی گوید فانه تباست یعنی چوبکی که در شگافته نهند تا محکم کنند کذا فی زفانگویا -

فتخ ماده - خلتی ست که بدان فرج زن آماسد و چون برمرد شود خصیه آماسد فتخ ماده نیز گویند کذا فی القنیه -

فتنه را پنجاه سال زمان و انبان یافته - ای فتنه را گوشه نشین و خلوت گیر یافته -

فدره - بالفتح چیزیست مانند بوریا که از شاخ خرما راست کنند و بالای سقف خانه نهند تا گل درون نیفتد -

فراز نده - بفتح یکم و چهارم بالا کننده کذا فی القنیه اما قیاس تقاضا کند که چهارم مکسور باشد -

فراسوده - یعنی فرسوده -

فراسته - بالفتح پروانه چراغ و بالتشدید یکینه و یکنه جاروب که بدان خاک برو بند -

فراهمه - بفتح یکم و سوم نیکو روی و مهوت -

فرهمه - مشابه کذا فی زفانگویا -

فرخشه - بضمتین نانی که از شاسته یا اوزینه سازند بتازیش قطیفه خوانند که جمع آن قطائف ست -

فرخنده - بفتح یکم و سوم مبارک -

فردره - بوزن غرغره چوبی که پس درنهند تا دیگری باز نکند و در زفانگویا بزای معجمه نیز ست -

فرزانه - استوار کار که تبازیش حکیم خوانند

فرستاده - رسول خواجه نظامی فرماید

فرستادهٔ خاص پروردگار پذیرندهٔ محبت هستوار -

فرسته - بکسر تین مهمله پیغامبر کذا فی لسان الشعرا و در شرفنامه است فرستاده و پیغمبر و رسول -

فرسوده - سخت کهنه و ریزیده شده و خلل پذیرفته

فرشته - بکسر تین روحانی علوی فرشته بانیا نیز گویندش -

فرغانه - بالفتح سرود و شعبه نهاوند و نیز نام شهری

فرفته - مختصر فریفته -

فرفره - بوزن غرغره چرمی مدور بریده که بچگان در رشته پیچیده گردانند هندش پهرکی هند

و باد و نه را نیز گویند۔

فرمان دہ - بوزن و بمعنی امر فرمان اول و فاعل آن و در رشد نامہ ہست یعنی پادشاہ و نواب و کارفرما۔

فرنجہ - بکسر تین ولایتی ست بر ساحل دریا۔

فروارہ - بالفتح بوزن ہموارہ گنجینہ و در ادات بمعنی گذارہ چہار پہلو و خانہ تابستانی کہ بالای بام باشد نیز ست۔

فرو ماندہ - ای عاجز و درماندہ۔

فرومایہ - یعنی بی ہنر و فقیر و آنکہ کارہای دنی کند

فروزینہ - با واو فارسی آنچہ بدان آتش افروزند و ابتدا۔

فروہندہ - با واو فارسی فرشتہ کذا فی الادات و رشد نامہ۔

فرہختہ - بروزن برجستہ و قیل بفتحتین ہمان فراہختہ مذکور یعنی با ادب و خوبروی کذا فی فرہنگنامہ کتاب لغات فارسی۔

فرہ - بکسر تین سبقت۔

فریہ - نفرین کہ تبازیش لعنت خوانند۔

فرورہ - بالفتح با دوم معجمہ و با سوم مہملہ مفتوح ہمان فرورہ کہ گذشت۔

فرشہ - بالفتح بازار فارسی مفتوح زشت و زیبا یعنی پلید آید کذا فی شرفنامہ و در ادات ست زشت و پلید و زہا بہ الصحیح و در شرفنامہ بجای پلید پلپل بدو مستجانس آورده ست تصحیف کاتب است و در لسان الشعرا مذکور ست فرشہ بوزن زدہ ستنے در وزغ و پلید و پلشت و غالب شدن و در زفانگویا مذکور ست فرہ بالفتح بازار فارسی دانہ کلید۔

فسانہ - بالکسر ہمان افسانہ۔

فسردہ - بنجمتین بیکاری کذا فی زفانگویا و در ادات ست فسردہ بربستہ ای منجمد شدہ و در ادات الفضلا در حرف دال بہر دو معنی مشین معجمہ نیز آمدہ است۔

فشردہ - بالکسر و زدہ در صراح ترجمہ فذفر آورده است و در تاج اسامی معنی آخر فذفرہ گفتہ است پس فشردہ و فذفرہ بیک معنی ست و آنکہ حائی مذکور ست کہ فزدہ و فسردہ عطف تفسیری ست۔

فسیلہ - بالفتح گلہ اسپان و شتران و شکاری

فسلہ - بغیر یا مثلہ۔

فکانہ - بالکسر با کاف فارسی مولودی کہ ناقص مدت زادہ شود و چہ از انسان و چہ از بہایم۔

فلاتہ - بالضم و الفتح حلوای شیرہ کہ بنبات ملمع کرده باشند و در فارسی آنرا میدہ گویند۔

فلاوہ - بالضم بیہودہ و بیفائدہ و قیل بالفتح

فلخوہ و فلخیدہ - پنبہ از پنبہ دانہ جدا کردہ۔

فلخندہ - بمثلہ۔

فلہ - بالضم و الفتح شیر بہیمہ شامل شتر و غیرہ کہ چون گرفتہ رسد زود بپندد و بہندی پیوی نامند و عرب لبار خوانند کذا فی الادات و در قنیہ مذکور ست بالفتح و الضم و اوی ست کہ ہندی گویند

فلک ساده - عرش و کرسی -
فنفوده - بضمتین فریفته و مغرور -
فواره - چیزی که در میان حوض خرد بقدر آدمی ستونی از سنگ و یا از چوب و یا از مس بمیان خالی برپا کنند و از زیر آن آب جاری آرند و از غلبهٔ آب از میان آن ستون آب بالا جهد و در حوض افتد -
فوته - باو او فارسی و یا موقوف از نار نامه -
فیلافه - بالفتح نام زنی که امیر ولایت بزنی بود و آنرا نوشابه نیز گویند -
فیروزه - جوهریست مبارک قیمتی سبز و ام در غایت شهرت و باد او که چشم بران آید روشنی بیفزاید و کیفیت آن در لغت فیروزج گذشته است
فیله - بالفتح رخساره و پیله نیز گویند کذا فی شرفنامه

باب الیاء

فصل فی العربی

قالی - خال گونه -
فانی - پیرسخت و بمعنی منعدم نیز استعمال کرده اند چنانچه میگویند دنیا و انچه در وست فانی ست
فتوی - بالف مقصوره معروف و با لام نیز خوانند
فحوی - بمعنی سخن -
فرحی - معروف -
فی - بالفتح سایه پس از زوال و خراج و غنیمت
فدائی - کسی و چیزی که آنرا فدا کرده باشند و فدا آنچه کذا فی شرفنامه و در قصیدهٔ مذکور ست

فدائی بالکسر آن دزد که بقصد هلاک جان کسی در آرند بهندی آنرا آهن گویند -

فصل فی الفارسی

فری - بالفتح با یاء فارسی فربه ضد لاغر -
فرزانگی - باکاف فارسی حکمت -
فرسای - امر فرسودن چیزیکه سوده و ریزیده کنند
فرشته صوری - اسرافیل علیه السلام بسبک اضافت و بفتح واو چون خوانی بمعنی فرشته صورت هستی -
فرموشی - مخفف فراموشی -
فروتنی - تواضع -
فرومانی - بالفتح با واو و یا فارسی بمعنی درمانی و بسته زبان گردی و متحیر و عاجز شدن
فزهی - افزونی -
فره ایزدی - یعنی شکوه خداوندی -
فستقطی - ساز مطربان -
فش کردن بینی یعنی فشردن بینی و اندا ختن اسپنه درون آنست و بیحساب گوئی یعنی گوئی فلک سحر کرده است -

و حدا این از لغت هایی پراگندن ست -
فیروزی - روانی حاجت و ظفر و فتح -

کتاب القاف

القاف المستغنی من الرجال یعنی تو انگر از مردمان و بحساب ابجد صد عدد

باب الالف

فصل فی العربی

قبا - بالفتح والمد معروف جامه ایست که بپوشند.
قرنا - زنی که او را قرن باشد یعنی در فرج او مانعی باشد از رفتن ذکر خواه نخدود و باشد یا گوشت یا استخوان -
قضا - حکم خداوند ازل و بعضی گویند قضا در مرتبهٔ اجمال ست و قدر در مرتبهٔ تفصیل -
قطا - سنگ خوارک -
قفا - سپس گردن و نیز بمعنی سیلی چنانچه گوئی از و قفا خوردی -
قلیا - شخار و این را قلیه استعمال کرده اند -

فصل فی الفارسی

قبه سر فراز بینا و قبهٔ مینا - آسمان -
قرا - بالکسر منجنیق -
قرومانا - چوب باریک یعنی زرد و بعضی گویند وام باشد کذا فی القنیه -
قسطا - بالضم نام حکیمی صاحب کتاب و قیل نام کتابی در احکام دین آتش پرستی که یونانی حکیم ساخته -
قلب ربا - یعنی ایر که معنی آن ابر سپید ست -
قلب شتا - آتش -
قلب عنقا - یعنی اقنع که معنی آن قانع ست -
قلما - بالفتح غلاغن -
قلولا - بالفتح نماز یعنی بط -
قلیمیا - بالکسر جان اقلیمیای مذکور -
قندیل ترسا - یعنی آن قندیل که ترسایان در معبد خود بیش سوزانند -

باب الباء

فصل فی العربی

قباب - اندازه و خانه گمان میان سته و حم کوشه
قاتل الکلب - کرنب و شتی کذا فی القنیه -
قالب - کالبد -
قرب - بالضم نزدیکی و بفتحتین نام مقامی ست
قرقوب - بالضم نام مقامی ست که انجا جامه خوب بافند -
قریب - نزدیک و خویشی -
قصب بفتحتین نی و جامه که از کتان بافند و سازند و حریر و کمخا و بالضم بریدن و عیب کردن و بمعنی رودهٔ و تمیگاه و میان هم آمده است بر سبیل استعاره -
قصب الجیب بفتحتین نوعی از خز و قیل نوعی از شیکر و قیل نوعی از شیرینی مصنوع از میان این علیه الرحمة والغفران کذا فی القنیه اما میان شیخ بیاره قوام نقل از میان ابن مذکور میکنند که قصب الجیب آنست که شوهر مرزن را و زن شوهر را گل آگنده نیز ند که در هند بولاسنی نامند اما اینجنی مناسب مقام یافته نمیشود -
قصاب بالتشدید نای زن و گاو کش -
قضیب باضاد معجمه ایر و نره و شاخ باریک و شمشیر باریک و ذکر آدمی و جز آن -
قطب - آن ستاره که میان الجدی و فرقدانست

که مدار فلک بر ویست و فلان قطب بنی فلان
ای سید هم کذا فی التاج و نیز قطب سیصد و پنجاه
و شش تن که اخیار اند تمام عالم پیش آنان همچو
کف دست راست ست بقای عالم همین ابتناست

قلب - دل و عقل و کل شی خالص و اشرف
کذا فی التاج و در قنیه ست قلب و اشرف
چیزی و نیز بمعنی میان استعمال کرده اند و ضد
راست و قلب بمعنی ناسره هم آمده است -

قلاب - بالتشدید کنیه کسی که بندش بروه باشد
و بالتخفیف در دول و بالفتح و التشدید قلب بمعنی
دوغباز -

قنب - بالکسر و التشدید درخت کنب
معرب قنبل عربی و فی القنیه قنب شاه دانه -

فصل فی الفارسی

قنبک اب - بالضم و التشدید حباب -

قلب عقرب - نام منزلی از منازل قمر
در برج عقرب و فی شرفنامه قلب عقرب بیست و
قندآب - با سوم و قوق که چهارم ست
شراب و شربت -

قندر شب - ای سیاهی شب -

فصل فی الترکی

قرب - در بیشی -

باب التاء

فصل فی الترکی

قانت - فرمان بردار -

قوت - آنچه روزی بدان بگذرانند -

فصل فی الفارسی

قابل ماهیت - انسان -

قبه زرافت - آسمان و شب که پرستاره شود

قلم نیست - ای حساب نیست -

قوی همت - توانا و همت او بر و غالب

باب الثاء المثلثة

فصل فی العربی

ثمن - فراهم آوردن کشیدن -

قریث - ماهی -

قماش - متاعی ست که از گرد چیزها فراهم آرند

قعیث - بخشش بسیار -

باب الجیم

فصل فی الفارسی

قلب گنج - یعنی خبث -

قنج - از کرشمه و آن کشیدن مژه و قوس ست
و از عاشق -

قنوج - نام شهریست -

قلنج - بضم کم و کسر سوم و سکون سوم و فتح
کردن با سوم و نام -

فصل فی الترکی

قرنج - فرانشک -

باب الجیم الفارسی

فصل فی الفارسی

قوچ - بالضم گوسپندی که گوسفندان بران سوار

آموزند و هندیان بر خوانند و بر هایی هندی بر خوانند
و در شرفنامه بجی و نیز سرون نیز ست -
قیچ - بالضم چپار پائی که سر و دو پایش از هم جدا
بود و سه زانو بای پیش او پیوسته باشد -
قفوچ - همان قیچ مذکور -

باب القاف مع الجیم
فصل فی العربی

قیچ - زشتی
قیچیح - زشت -
قلیح - بالفتح سند مدح و بالکسر تیر که بدان
قمار کنند و بفتحتین کاسه عرد -
قزح - بالضم یکی و بفتح دوم کمان شکلی بلون
که در ابام بر شکال ابر بر آسمان در آید اگر آفتاب
طرف مشرق باشد آن در طرف مغرب بر آید
و بر عکس آن و آنرا قوس قزح نیز نامند و گویند
که قوس قزح نگویند چه قزح اسم دیوانست بلکه
قوس الله گویند فاما اساتذه فارس استعمال کرده اند

فصل فی الفارسی

قوس قزح - همان قوس مذکور -

باب الجیم مع الجیم
فصل فی العربی

قفاج - بالکسر دون وزن خوبرو -
قلاج - نام شاعرے -
قلج - بانگ کردن اشتر -

فصل فی الفارسی

قاصد چرخ - بالجیم فارسی آفتاب و قیل ماهتاب
قاضی چرخ - بالجیم فارسی مشتری -
قالزم پنج شاخ - بالجیم فارسی و هفتم و تون
کف دست سخی و کریم -
قلزم نه شاخ - آسمان -
قندیل زیر چرخ - بالجیم فارسی آفتاب و ماهتاب

باب الدال
فصل فی العربی

قاد - مقدار -
قاصده نزدیک - یعنی پرایه نیز استعمال کرده اند
قراد - بالضم کنه و سرپستان -
قرمود - بالضم بچه بزکوهی -
قرصید - بالکسر خشت پخته -
قصعد - آهنگ و راه راست -
قعود - نشستن -
قند - معروف و هو عصارة قصب السکر
کذا فی التاج و در شرفنامه است قند در ایران
و فارس از نبات مصری خوبتر میشود و قند ولایت
ما را آنجا قندی نامند -
قنید - بالکسر شرابی ست در اهل خیبر را که
بزعفران رانند -
قید - بالفتح بند -

فصل فی الفارسی

قافا شد - ای انبیاء علیهم السلام رفتند
کذا فی التحفه و در صراح اطلاح الشعر المعنی ترکیبی

قافله رفته است و آن معنی که در قتینه گفته است شاید از ان قافله سالار مراد باشد گفته اند لیکن لفظ سال از کتابت ستر و که افتاد و سهواً -

قا قم آرند - یعنی روز آرند -

قا در د - نام حلوائی -

قباد - بالضم نام پدر نوشیروان که حلوان بگاز ان بنا کرد در چهل سال در ملک ایران زمین پادشاهی داشت و بزرجمهر و پدر بزرجمهر که سوفرا نام داشت وزیر او بودند و قتیل نام دزختی ست با خار شتران او در انجوزند مگر آن سال که باران نبارد و کشرو جمع اوست معنی اخیر از زفانگویا ست

قباتنگ شد - با کاف فارسی یعنی طاقت نماند

قحط در علم خانه افتاد - یعنی طاقت نماند عمارو سپری شد کذا فی المولد و علم خانه کنایه از دیبات

قد الف چو میم کرد - ای قامت چون حلقه میم کرد و در مراقبت و سر بجیب فرو برد -

قدح لاجورد - آسمان -

قرص خورشید در سیاهی شد - یعنی آفتاب فرو شد و سیاهی پدید آمد -

قرص گرم و سرد - یعنی آفتاب و ماهتاب -

قرص هفت رکرد - با تاء موقوف و او فارسی آفتاب

قزاغند - نوعی از اسلحه که هنگام جنگ پوشند ش و کنند ها در و قریب یکدیگر میکنند از ابریشم خام در و مے آگنند کذا فی شرفنامه و بعد از ان سیاه نامند و در فرهنگ نامه ست زره و در زفانگویا بمعنی طاقت ست و این لغت منطبق

قزاگند - بالفتح با کاف فارسی مشله -

قضای بد - ناگهان

قطره دزد - ای دزد ند و قطره و نیز کنایه از ابریست که آن ادر یا قطره می دزدد -

قلم در کشید - یعنی محو کرد -

قلغند - بالفتحتین یعنی زاک سپید کذا فی القنیه -

قند زآرند - ای شب آرند -

قید بند - قلعه حصار -

باب الذال المعجمة

فصل فی العرفی

قنفذ - جانوریست که آنرا خار پشت گویند و بهندی سامی نامند اما در تاج ترجمه باشه نوشته است

باب الراء

فصل فی العرفی

قار - نام داروئی ست و الفوری معنی سپید استعمال کرده است مند تیر کذا فی شرفنامه و در فرهنگ علی بگی مذکور ست که قار سیاهی را گویند و در ادات نوشته قار نام داروئی ست سیاه و فی التاج القار تیر و درخت تلخ -

قاصر - کوتاه -

قاهر - قهر کننده -

قبر - گور -

قبار - بالضم تا تار قرشت بوی بران و بوی دیگر

قثاء الحمار - بالکسر و التشدید خیار دشتی -

قچقار - بالضم گویند گشن کذا فی القنیه -
قدر - بالفتح اندازه و لیلة القدر معروف ست وهی التی یقدر فیه الاشیاء و نظر و قدر بمعنی مرتبه نیز مستعمل ست و بفتحتین اندازهٔ هر چیزے که در ازل شده و گویند حکم کلی ازلی را قضا گویند و حکم جزئیات را قدر یعنی قضا در مرتبهٔ اجمال و قدر در مرتبهٔ تفصیل استعمال کرده اند و بالکسر دیگ -
قدار - بالضم و تخفیف دال مهمله نام مردے از قبیله ثمود که ناقهٔ صالح علیه السلام را پے کرده بود و او را اقمر ثمود نیز گفتند -
قرار - آرامگاه کذا فی التاج اما مستعمل بمعنی آرام ست -
قرقا - بالفتح شتر روشن آواز و در شرفنامه بمعنی کبوتر بغدادی مسطور ست -
قشر - بالکسر پوست هر چیزی و جامه -
قصیر - کوتاه -
قطار - بالفتح گروه شتر -
قطیر - بالکسر بویتی که بر استخوان خر باشد و نام سگ اصحاب کهف -
قعر - بالفتح مغاک -
قمار - بالکسر بازی کردن و بازی و چیزی با فتن و گرو که در نرد و جز آن درمیان نهند و در شرفنامه هست قمار شهریست اما در هند متاع وے عود و قیری و طاؤس و عنبر بود و هم در شرفنامه نیز که بر بین معنی قیر هم آمده است -
قمر - ماه کذا فی التاج و در قنیه مذکور ست قمر نام چشمهٔ آبی که در ولایت خرگوشان بود و پیلان آنجا برای آب خوردن می آمدند و در صراح ست که از سه روز تا آخر ماه قمر ست و پیش از سه و ز هلال و در شرفنامه هست از شب چهارم تا سیزدهم شب قمر گویند و نام غلامان -
قمطر - بوزن احمر انچه خطاط در و نهند کذا فی القنیه
قنطار - پوست گاو پر از زر -
قهار - شکننده کارها -
قهر - شکستن کام و در صراح بمعنی غیره شدن ست
قیصر - بالفتح بادشاه روم را گویند -
قیمور - بالصم شهریست ورای چین نزدیک دریای اخضر کذا فی الادات و در عجائب البلدان مرقوم ست که دریای هند کوهی ست اگرچه این لغت عربی یافته نشده است لیکن هر چه صاد در فارسی نیامده هست هم در فصل عربی آورده
قیر - بالکسر معروف کذا فی الصراح و در شرفنامه قیر سیاه و نیز روغنی ست که در شتر گرگین مالند -

فصل فی الفارسی

قراسنقر - نوعی از پرندگان و نده که بدان شکار کنند رنگ سیاه دارد و نام سنجر بن ملکشاه بادشاه خراسان کذا فی الاصطلاح اشعرا و او را قرهٔ سنقر هم میگویند و کنایه از شب هم ست که در مقابل روز ست
قرص زر - آفتاب -
قراچور - بمعنی شمشیر ست و گویند شمشیر دراز

قفر - نام دارویی ست که آنرا کشوث خوانند

قفاهیر - بروزن مشاهیر روی خوب کذا فی فرهنگ مخزن الادویه -

قلاب بر و شیر - یعنی ریش سپید کذا فی المقنیه

قلقطار - خاک زرد -

قلعه بند - نام قلعه ایست در شیراز بالای کوه کذا فی فرهنگ علمی -

قلندر - آنرا گویند که او را تجرید و تفرید از کونین باشد

فصل فی الترکی

قتر - است -

قداول و قداور - کاف با بالفتح راهب و قیل سواران که بیرون لشکر باشند محافظت را و هند چوکی نامند و نیز هر دو لغت با ذال معجمه هم آمده است

قندهار - بالفتح نام شهری از ترکستان زمین منسوب بخوبرویان -

باب الزاء

فصل فی العربی

قرباز - بفتح و التشدید معروف که هندی سانسی

قفاذ - برقع ها -

قفر - برجستن -

قفز - مرد فرومایه -

قفز - ریگ پشته خرد -

قفز - یک نوع جامه -

فصل فی الفارسی

قائم انداز - یعنی تماشا دارنده بازی شطرنج

قرمزی روز - روشنائی صبح صادق -

قندز - بضم یکم و سوم نام ولایتی ست و نیز پوستینی ست کسکوت سلاطین و ملوک بیشتر از صد و دو ظلمات آرند و در قندز مذکور ست جانوریست کوتاه از سگ در ترکستان و نام شراب -

فصل فی الترکی

قاز - پرنده ایست آبی سپید که اندکی پر دو در زبان انگلستر امعنی آن بط نوشته است -

قبقاز - بط سپید -

قمز - بالضم گران بها -

قیز - دختر

قیغز - بضم

قداوز - همان قداور مذکور -

باب السین

فصل فی الفارسی

قاس - اندازه کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی ابر بمر قوم ست والله اعلم بالصواب -

قابوس - کنیت نعمان بن منذر -

قبس - پاره آتش که از جائی برند -

قدس - پاکی و در اصطلاح الشعرا ست قدس زمین بیت المقدس -

قدوس - پاک -

قربوس - بالضم پیش کوهه زین -

قرطاس - بالضم و الکسر هدف تیر و کاغذ -

قساس - نام کوهی ست که ازان عقیق آرند

گذافی عجائب البلدان و فی التاج جبل بنی اسد

قوس - بالفتح کمان و نام برجی و بالضم سومنه ترسایان -

قیاس - بالکسر اندازه کردن و برابر گرفتن چیزی را با دیگری و گمانها -

قیس - بالکسر دانائے ترسایان و دانشمند و قیل امام ترسایان و قیس بالفتح اندازه و نام عاشق لیلی که او را مجنون خوانند و نیز گویند که او را قیس صلعم گفتندی کذافی شرفنامه اما در تاج بمعنی نخست بکسر قاف مکتوب است و در قصیده قیس بالفتح نام عاشق

فصل فی الفارسی

قباس - بالضم آفتاب -

قبله گاه مجوس یعنی آتش

قبض - همان قفص -

قفنس و قفنوس بضم یکم و سوم نام جانوریست خوش آواز که در منقار شیشه و سوراخ دارد هزار سال بزید چون هنگام موت قریب برسد هزار پشته هیزم جمع کند و مقابل بادنشیند از هر سوراخ آوازی لطیف و دلگرگون برآید و از سماع آن آوازها مست گردد و از غایت مستی پرزدن گیرد چندانکه از پرهای او آتش خیزد و دران هیزم افتد و با هیزم بهم سوخته گردد و خاکستر شود و چون باران بارد حق تعالے ازان خاکستر بیضه پیدا آرد و ازان بیضه باز مثل آن جانور شود -

قلقدیس - زاک سرخ -

قلیدس همان اقلیدس که گذشت -

قندس - قندان که بهندوی قنواتی نامند -

قندروس - نام مرده -

قیلموس - هوشیاری -

باب الشین

فصل فی العربی

قریش - نام قبیله ایست از عرب که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم منسوب بدوست

قماش - مجرد از هر دو عالم گویند و بی ننگ و نام

قماش - [illegible] بیت المال خانه -

قوش [illegible] و خرد انام کذا فی الصراح و در مجمل اللغات مذکور است اسپ و شتر که پهلوے سوار کشند و آنرا جنیبت نیز خوانند -

فصل فی الفارسی

مثل آن جانور بیرون آید و آنرا هزار آواز بیرون گویند و در منطق الطیر مندرج ست که موازنه او گرفته آمد صد سوراخ در منقار اوست و حاذق ماده ندارد علم موسیقی از آواز او گرفته اند چون موقش رسد موازنه صد شبانروز هیزم جمع کنند و ازان نقبهای منقار آوازهای لطیف برآرد بسیار جانوران از آواز او حاضر آیند و اکثری از انجمله بمیرند آخر الامر از بال او آتش جهد دران هیزم افتد با هیزم بهم سوخته خاکستر شود و ازان خاکستر بیضه پیدا آید باز مثل آن جانور شود -

قاضی ارش - با واو فارسی یکی از خواهندگان که بطائف الحیل گریه کردی -

قلب پیش - یعنی شیر -

قلقاش - بالضم رستنی ست چون کدو و تربز که زیر زمین باشد و ازان نانخورش پخته میخورند هندارد می گویان نامند -

قلماش - بالضم بیهوده و هرزه و یاوه -

قلم درکش - ای دور کن و محو کن و خط بگیر -

فصل فی الترکی

قرغش - بالفتح دعای بد گفتن چنداست

قرقرندش - بفتح هر دو قاف برادر کلان

قرندش - برادر -

قروش - بالکسر نزدیک -

قیش - خویشاوند -

باب الصاد

فصل فی العربی

قرص - بالضم کلیچه و قرص آفتاب و هم قرص ماه

قریص - تخم الحمرة -

قص - سرگین گوسفند و

موی سینه چیدن و موی بریدن و نزدیک شدن مرگ

قصاص - بالضم رستنگاه موی و بالکسر کشتن کسی را بدله خونی که ناحق ریخته باشد -

قصص - بفتحتین قصه و سخن -

قفص - همان قفش مذکور و در تاج ست القفص معروف کوفجان هندی پنجره -

قمیص - پیراهن و غلاف دل -

قنص - شکار -

قوارص - سختیها -

قیص - چینه دانهای مرغان -

قیص - دندان افتادن از بن -

باب القاف

فصل فی العربی

قابض - گیرنده و ترک کننده روزی -

قبض - مال قبض کرده و غنیمت جمع کرده -

قرض - وام و هر چه پیش فرستاده آید از نیکی و بدی و بریدن و گذشتن و شعر گفتن

باب الطاء

فصل فی العربی

قبط - بالکسر اهل مصر -

قحط - تنگی سال -

قرط - بالضم گوشواره -

قراط - تخم نیل و بالکسر شعله آتش چراغ -

قسط - بالکسر نیم صاع و بهره و راستی و در شرفنامه بمعنی بخشش نیز ست و بالضم دارویست هندی از انرا بهکر مول نامند و فی التاج القسط الجوز جوز البحر و القسط بالضم عود هندی و عربی بزنافع للکبد جدا و للمغص و الدود و غیر ذلک و بالتحریک یکیس فی العنق عمق و قسط یقسط قسطا بالفتح و قسوطا بالضم جار و عدل عمدا بالحق و النش فرقه البحر -

قسط - هرگز -

قسطط - بضم یکم وفتح دوم موحی جعد کذا فی شرفنامه وفی التاج القسطط مرد سخت جعد موی وشعر وگویند که مذکر ومونث درین برابرست -

قماط - بالکسر خرقه که بچه خرد را وران پیچند وگاهوارہ بندد وپای بند بزرگوسفند وقت کشتن

قیراط - نیم دانگ ودر قمنیه سه نیم حبه وجو -

باب الطاء

فصل فی العربی

قرظ - برگ سلم که بدان پوست پیرایند ودر طب حقائق الاشیاء مسطور ست زوبک بعضے قرظ همین ام غیلان ست -

باب العین

فصل فی العربی

قاع - زمین هموار ونرم -

قاطع - برنده وقاطع طریق راهزن -

قاطع - یخ برکننده -

قامع - کوبنده -

قانع - خرسند -

قرع - کوفتن -

قطع - بریدن -

قطاع - بالضم والتشدید راهزن -

قلع - ازیخ برکندن -

قمع - کوفتن -

قناع - بالکسر طبق هدیه ومقنعه زنانه ای دامنی وطبق که دروی طعام خورند -

باب العین

فصل فی الفارسی

قلب مغ - یعنی مغ قیمت وتخم مزع یعنی طعامی ست کذا فی شرفنامه -

فصل فی الترکی

قبغ - در -

قبغ - بخت -

قباغ - هیشمند وبزرگ -

قذغ - کناره -

قدلغ - بضم یکم وسوم قبیله ایست از ترکمان

قیلغاغ - خشمناک -

باب القاف

فصل فی العربی

قاف - یکی از حروف معجمه کوه محیط دنیا از زبرجد وفی عجائب البلدان پانصد فرسنگ بالا وپست کرد درگرد اب دارد چون آفتاب بران تابد شعاع سبزی بر آب آید ومنعکس شود وآسمان لاجوردی نماید والا نه رنگ آسمان کبود نیست بلکه در غایت صفاست ودر قصیده قاف زنی زند -

قحف - کاسه وماهیانه سرکذا فی التاج ودر شرفنامه هست القحف استخوان پیرامون مغز

قذف - دشنام دادن وسخت گفتن -

قرقف - بفتح هر دو قاف می کذا فی التاج

و در شرفنامه است قرقف بفتح دو متجانسین و بضمهما کتاب ترسایان و آن سه اند۔

قطائف ۔ نام حلوائی ست۔

قطف ۔ خوشهٔ خرما و میوهٔ پخته۔

قطیف ۔ نام موضعی ست۔

فصل فی الفارسی

قالی باف ۔ جامخانه باف را گویند۔

فصل فی الترکی

قف ۔ بالضم برخیز۔

باب القاف

فصل فی العربی

قاق ۔ مرد بغایت دراز و احمق و آنچه بچگان بدان بازی کنند کذا فی الصراح و در شرفنامه بمعنی گوشت خشک نیز ست۔

قلق ۔ بی آرامی و خلجان۔

قیق ۔ بکسر القاف رسمهای درست و در ادات بمعنی نعرهٔ بلند ست و در شرفنامه در لغت ترکی آورده است و فی الصحاح القیق صوت الدجاجة اذا دعت الدیک للسفاد و بالکسر الاحمق الطائش و الجبل المحیط الدنیا۔

فصل فی الفارسی

قتق ۔ بفتح یکم و کسر دوم ترشی سعرازند کذا فی شرفنامه و بفتحتین مهمان کذا فی القنیه۔

فصل فی الترکی

قپچاق ۔ با دوم و سوم فارسی نام بیابانی و نیز اصلی ست ترکان را که ایشان را قپچاقیان و یک نفر قپچاقی و نیز قپچاق گویند و نیز قپچاق هم درین لغت ست۔

قندق ۔ بالضم فرکره۔

قراق ۔ دیدبان۔

قرنعق ۔ شیر و کنجشک۔

قرسق ۔ معده و بفتح یکم و سوم مشک را گویند

قرقلق ۔ پرسنده۔

قرنق ۔ کنیزک۔

قشراق ۔ بالکسر خانهٔ گرم که برای زمستان سازند

قراشق ۔ کوش۔

قرق ۔ ماديان۔

قیرق ۔ دم۔

قیق ۔ نعره آواز بلند و همان قاق

قیق ۔ کوهی ست محیط بدنیا۔

باب الکاف

فصل فی الفارسی

قاضی فلک ۔ مشتری۔

قبهٔ فلک ۔ عرش۔

قتاک کتاک ۔ قتل کرک قتق کتاک قتق کرک و قرک کرد قتاک کرک کلمه مرکب معنی آنست که مهمان می آید کذا فی شرفنامه۔

قراخوک ۔ گوشتابه۔

قرصمک - معنی قرص شیرینی ست که بهندش برسوا نامند کذا فی شرفنامه -
قرنجک - کابوس -
قضاهای فلک - ای سیلیهای فلک و حوادثش
قلنبک - بفتح یکم و دوم و چهارم عنبی از عنبود بغایت خوب چون بدست مالند دست خوشبو شود

فصل فی الترکی

قرقلک - بالفتح شست ماهی -
قراک - آبدان -

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

قرآگنگ - باکاف اول نیز فارسی زرد
قلب مذنگ - گندم را گویند و قلب قلب مذنگ میانه گندم که شکافته باشد

باب اللام

فصل فی العربی

قابیل - نام پسر آدم علیه السلام که هابیل را کشت و اول کسیکه کافر شد از بنی آدم او بود و آدم علیه السلام را اولاد و احفاد بسیار شدند و بعمارت روی زمین اشتغال نمودند و پیغمبر مواضع و بکثرت مجامع اهتمام مرعی داشتند روایت ست که حوا هشت نوبت حامله شد و هر نوبت یک پسر و یک دختر متولد میشد مگر شیث علیه السلام که تنها آمد مراورا بنوه شیر بعطا لنور نبیا العظیما اصلعم بعد از دو معول بسن بلوغ دختر حملی ابی پسر شکمی میداد در آن وقت شریعت نبود و با مکسر

اول بطنی که ایشان در وجود آمد قابیل و توام اقلیما دوم هابیل و خواهرش لبودا اوامر اینچنان بود که اقلیما را بهابیل و لبودا را بقابیل دهند اقلیما بس باجمال و لبودا نه چنان درمیان قابیل و هابیل منازعت پیدا میشد او گفت این چگونه باشد بعد این را گشت و خواهر خود را خواست در کتب تواریخ مرویست از ابن عباس هرگاه که کشت قابیل هابیل را آدم علیه السلام در مکه بود دید که روی زمین متغیر گشت و مزه های طعام متغیر و میوها ترش شد و آب تلخ گردید گفت آدم قد حدث فی الارض حدث پس آمد در هند دید بیند که قابیل هابیل را کشت پس آدم علیه السلام قطعه یعنی بیت عربی در مرثیه او نوشت اولش این ست شعر قد غیرت البلاد ومن علیها و وجه الارض متغیر قبیح و آخرش اینست و ما فی الاحیاء عندی تنوح و هابیل قد تضمنه الضریح و قبیح بعده ابلیس علیه اللعنة بگهایت بیت او را جواب گفته است اولش این ست شعر تنوح علی البلاد و ما علیها و انا فی الفردوس نعانق بک القبیح و آخرش این ست شعر فلولا حمة الجبار اضحی بکفک من جنان الخلد ریح پس جواب داد او را حوا رضی الله عنها بدو بیت شعر تنوح فانت شیطان لعین و بغیض الوجه ملعون قبیح طوال الدهر اقتلنا عدوا و قابیلک قد مات فتریح میگویند که آدم در موت او متالم می بود و بفرقت او جزع بسیار می نمود جبرئیل جهت تسلیه خاطر حزین او نازل شد و او را بشارت داد که حق تعالی عنقریب

بتو مرزند شایسته ارزانی خواهد فرمود که سید اولاد آدم علما رشدا و باشد بعد از انقضای مدت پنج سال از قتل هابیل بقول جمهور شیث متولد شد و بعد قتل هابیل صد سال آدم علیه السلام زیست و همیشه و بگین می بود و گاهی خنده نکرد۔

قاقل ۔ بضم سوم واو زنی که از زان بسیار زند

قال و قیل ۔ مشله۔

قال و دال ۔ یعنی قولی و دلیلی۔

قابل ۔ سال آینده و نیز هر که صلاحیت دارد گویند که قابل ست یعنی شایسته است و نیکبخت ست

قایل ۔ گوینده و نام دریائی ست که از انجا مروارید بسیار آرند کذا فی القنیه و قیل بفتحتین اندام نهانی مرد و زن و بالفتح پیش و بکسر کم و فتح دوم بمعنی نزدیکی و طرف چنانچه گوئی از قبل فلان چنین گفتم۔

قبول ۔ بادی که از پس پشت آید چون رود بقبله گوهری همه خوبو و نیز پدیدار رفتن۔

قبیل ۔ جماعت مردمان از گروه مختلف که از پنجاه زیاده باشد۔

قتل ۔ دشمن را کشتن و بالکسر دشمن که جنگ کند

قتال ۔ بالکسر جنگ و بالفتح و التشدید بسیار کشنده

قتیل ۔ کشته۔

قرنفل ۔ بفتحتین و ضم چارم نوعی از خوشبوی ها بضم طاء مانند گل کنار بیشود و هندیش لونگ گویند شگوفه درختی ست که از قصار بلاد هند آرند۔

قفل ۔ معروف۔

قل ۔ بالضم شراب کذا فی فرهنگ علی بیگی و معنی لغوی بگوست و نیز آوازی که از ریختن شراب از صراحی و هر که این را بمعنی شراب گفته است هم بدین مناسبت۔

فصل فی الفارسی

قلب و اقبال لایقال

قاقلم ۔ بضم هر دو و تاف مرد سبک و نظر بینه اسپ سریع رفتار و نیز آوازی که هنگام شراب در پیاله ریختن آید و معنی قل بگو باشد پس قل قل ای بگو بگو و در زفانامه یاست تقلقل تخم انگشن و معنی شراب نیز آمده۔

قنبیل بوزن زنبیل واروی ست که هندوی کنبیله گویند۔

قندیل ۔ بالکسر معروف که برای روشنائی در مساجد و جز آن فروزند از آن شیشه صاف میشود و در درون آن فتیله میسوزند و بباد کشته نمیشود۔

قنطال ۔ بالکسر نام بادشاه رومی که اسکندر او را اسیر کرد و باز نواخت و ولایت همیدون آن او بود۔

قیل ۔ یعنی آن قوم که برای تخریب کعبه فیل آورده بود و فیل گفتار و در شرفنامه بمعنی بیابانی

قیفال ۔ رگی ست در دست که فصد کرده شود

فصل فی الترکی

قرال بفتح یکم و کسر دوم شیر و نیز نام بادشاهی که ممدوح ظهیر فاریابی بود که آنرا قرال ارسلان گویند

قتل - بالضم غلام -
قتیل - اسپ توسن -

باب المیم

فصل فی العربی

قادم - پیش کوہہ پالان واز سفر باز آیندہ وقادم الانسان رہ -
قاسیم - قسمت کنندہ دنام مردم -
قائم - بضم قاف دوم معروف کذا فی التاج ودر شرفنامہ است قائم جمعنی از پوستینہائی نفیس کہ قیمتی باشد وبلوک وسلاطین از دوکس میپوشند ودر زفانگویاست قائم آس -
قائم - پاینده واستاده ومیزان قائم آنست کہ زبانہ راست وقائم السیر دستہ شمشیر وقائم العین آنکہ چشمش برجا باشد وخم نبیند -
قدم - بفتحتین پیش پای یعنی از روی تا انگشتان وغیر سابقہ از خیر وشر ونشانہ نیکی وسابقہ بدی واثر قدم وبضم وفتحتین وپیش رفتن وبالکسر وبرینہ شدن ودیرینہ وپیش رونده -
قدوم - بالفتح تیشہ واز سفر باز آمدن -
قرطم - تخم معصفر -
قسم - بالکسر یکره وبفتحتین سوگند -
قسام - بالفتح والتشدید آنکہ مال تقسیم کند وقسمت کننده -
قسیم - مشله یعنی اخیر وخوبروی ودر قنیہ است قسیم بفتح یکم وسکون دوم خوردن وشکافتن

قضام - چیزی از خوردنی -
قضم - بالفتح وسکون ضاد معجمہ خوردن سگ وشتر وگاو وبندان پیش چیزے خوردن وبفتحتین شکستہ شدن وبفتح یکم وکسر دوم شجر کہنہ وسست شکستہ -
قضیم - بالفتح جو شکستہ کہ ستور را می دہند وپوست وکاغذ سپید وقیل سیم -
قلم - خامہ تراشیدہ وشیر کہ بدان قمار کنند وتاج سلت کارد ونیز چیزیکہ بدان قسمت کردند درجاہلیت ومعنی بریدہ نیز استعمال میکنند بدین کہ مناسبت خامہ بریدہ است -
قلزم - دریا وچاہ بسیار آب ونیز قاتل ودریا قلزم را قلزم میگویند بدین کہ ہرکہ بدان سوار شود قلزم اورا قلزم ومشقہ من القلزمۃ وہو الابتداء
قمقم - بوزن قلقل آفتابہ ومالبشت
قمقام - دریا وکار وبزرگ وسرداب -
قوم - گروہ مردمان -
قوام - بالکسر بقا واستادن -
قوائم - پایہا -
قیام - جمان قوام -
قیوم - پاینده -

فصل فی الفارسی

قرم - بوزن ومعنی ملازم -
قلب نعم - یعنی رمغ کہ بمعنی آتش پرست کذا فی القنیہ -

قلب یم - یعنی می -
قند خام - یعنی قند خشک -

باب النون
فصل فی العربی

قاب قوسین - ای اندازه دو کمان و این عبارت ست از سخت قرب کذا فی شرح فتاح و سماع ست که عبادت عرب ست چون دو کس عقد محبت بندند هر دو کسان کمان خود با هم کنند و در صراح ست که اصل این قاب قوسین ست -

قارن - بکسر اول مرد با تیر و شمشیر و آنکه حج و عمره و لبیک کند و بفتح نام پسر کاوه آهنگر و نیز نام مردی از آن گیخسرو بن سیاوش -

قارون - نام مردی کافر از بنی اسرائیل که پنج گنج خانه داشت و با آن گنج بهم در زمین رفت و تا هنوز میرود و میگویند که از بنیامین بود بمدی که زکوة هم نمیداد و این لغت عجمی ست

قرن - بالفتح شاخ و گیسو و کوه و مرد و گرد و کرانه آفتاب که اول پدید آید و پاره جوی و القرن اعلی الجبل و عطاء للموج و اول الغلاء و من القوم سیدهم و من الکلام خیره و آخره او امة الذی لم یوطأ و المطلق من الجاری و الدفعة من المطر و ولدة الرجل و هو علی قرنی علی شبی و عمری کالقرین دار بعون سنة او عشرة او عشرون او ثلثون او خمسون او ستون او سبعون او ثمانون او مائة او مائة و عشرون و الوقت من الزمان و الجیل المفضول من بحار الشجرة و الخصلة المفتولة من العهن و اسفل الرمل و علبة من عرق و اهل زمان واحد و امة بعد امة و المیل علی ثم البشر او الکحل من حجارة و میل واحد من الکحل و اسم للوادی للعسکر و مردمان روزگاری و شاخ گوسپند و مانند و رم زن و پنجاه سال و هشتاد سال و گویند سی سال و نصف تین نام محلتی از یمن و بالکسر همتا و حریف -

قران - بالکسر سن که بدان دو بخروار دوشتر بهم بندند و شتر که با شتر دیگر بش قرین کرده باشند و در اصطلاح منجمان بیوستن دو ستاره بیرجی گویند صاحب قران بوده و قران بالضم و المد بمعنی کلام ربانی که بر نبی ما نازل شده است -

قربان - بالضم مخصوصان و نزدیکان پادشاه و بالضم معروف یعنی ریختن خون یکی برای سلامتی دیگری و در قنیه ست قربان بالضم کمان و آن بمعنی ندا نیز آید -

قرطبان - بالفتح قلتبان -

قرة العین - مردم دیده و گرفتن آن کذا فی القنیه و در تاج ست ناقة کریمة و قیمت غنائم مسکینة و میخورند از امر دیان قرة العین گویند تم لفظه و نیز معنی چشم و روشنائی دیده را گویند چنانچه در ترجمه حدیث قرة عینی فی الصلوة میگویند و بعضی میگویند ازان قرة عینی بی بی فاطمه رضی الله عنها مراد اند ازین می آید که قرة العین فرزند را گویند اما این معنی

مجازیست —

قرن — یاء و مضاعف و بهتر قرنیان امیر المؤمنین ابوبکر و طلحه —

قطن — بالضم پنبه —

قطران — بفتح اکیم و کسر سوم جامه سیاه و دوغیان کذا فی القنیه و در تاج ست انچه در شتران کرکین مالند و قد تحقق پارسیان کبران گویند بالکسر و قتیل بالفتح نام شاعریست و در شرفنامه مذکورست قطران مدینه بود عظیم در مغرب بنای شیث بن آدم علیهما السلام و در انجا قومی بت پرست بودند و صنمی و اشتند از زبرجد سلیمان علیه السلام دیوی را فرستاد و کنام وی قطس بود تا آن قلعه را بر کنند و بر دوش گرفته پیش حضرت سلیمان آورد —

قفدان — بفتحتین غریطه عطار —

قمقان — عدد بسیار و دریا و مهتر و کار فرمای دکنه و پیش ریزه و خرد —

قیروان — کاروان کذا فی التاج و در شرفنامه است نام شهریست در مغرب و هم مشرق را گویند و هم مغرب را —

قیطون نام مردی کذا فی القنیه و در تاج بمعنی گنجینه است —

فصل فی الفارسی

قاآن — پادشاه چین را گویند و قان نیز خوانند و از امیر شهاب الدین حکیم کرمانی سماع ست که یکی از فرزندان چنگیز خان کذا فی شرفنامه —

قابون — بر وزن اشتر

قاضی صاحب طبلکسان و قاضی گردون شهری

قافیه سنجان شعرا —

قاآن — همان قاآن —

قانون — اصل و بهم و نام کتابی در علم طب از مصنفات ابو علی سینا و نیز نوعی از مزمار که بغدادیان دارند گوشه ست این لفظ اگرچه در عربی مستعمل ست اما عربی نیست —

قانون نجم آسمان مریخ —

قباتنگ شکمدان — کنایه از بطیاقت شدن —

قبه زرین — آفتاب —

قبله زردشتیان بمعنی قبله و همان ست که کنایه از قبله زردشتیان ست —

قبله زردشتیان — بمثله —

قدرخان — نام پادشاه سمرقند و چین —

قدسیان — روحانیان —

قدالف چو میم کردن — کنایه از مراقبه —

قدم از جان برآوردن کنایه از ترک جان گفتن

قدم افشردن — کنایه از ثابت قدم بودن —

قدم بر سر کار خود نهادن — کنایه از مطلب مقصود و مراد خود گذاشتن باشد —

قدغن — کنایه از تنبیه ساختن و مانع آمدن از کاری

قراخان — نام پادشاه هند که معاصر سکندر بود و نیز نام مبارزی از افغان افراسیاب —

قرابۂ زرین - آفتاب -
قرب دوسر کمان - قرب دو گوشۂ کمان
قرب قاب قوسین - بمثله -
قرص زرین - آفتاب -
قرص سیمین - ماه -
قزوین - نام شهریست قدیم -
قفل آسمان - شرک زهراکه بواسطه شرک جبان
ازآسمان اول گذشتن نتواند -
قلات گازران - بالفتح باکاف فارسی
نام موضعی ست درشیراز ودروضنه بندگی شیخ
سعدی انجاست وبندگی شیخ ومیاسی
گوشوارۂ زرران انداخته بودند چون کسی را
حاجت می باشد ماهیان شیخ راندر سیکنند
چون حاجت برمی آید طعام می پزند وماهیان
آن حوض را میخورانند وآنرا گازرگاه نیز گویند
قلب مجن - یعنی نجم -
قلقبان - دیوث یعنی آنکه اجرت زنان
ودختران وخواهران بخورد هند بطرف گویند -
قلعه نشین - آنکه محاصره کرده شود ودو قلعه
است آنکه محصر کند حصار را -
قلم زن - یعنی نویسنده -
قلم کردن - تراشیدن وبریدن -
قند البان - شیرین دهنان -
قوریون - کشنیز -
قوین - مرضی ست که آنرا بفارسی کهنکو

وبتازی عرق النسا خوانند -
قهرمان - کارفرما -
قهستان - بضم یکم وکسر دوم نام ولایتیست

فصل فی الترکی

قازغان وقزغان - دیگ مسین -
قیلین - بالفتح گفتار -
قزل ارسلان - شیر سرخ نام پادشاهی که موج طبرستان را بدو
قلین - بالفتح جوین -
قلون - نام ترکی که رستم اورا کشته هنگام بردن
قباد چون ریش گرفته بود
قمن - گورخر -

باب الواو

فصل فی العربی

قبتو - فراهم آوردن -
قبتو - خدمت کردن -
قبرو - فتح چوبین -
قسو - ناسره شدن درم -
قشو - پوست باز کردن از چیزی -
قصو - بضم یکم وتشدید سوم دور شدن -
قطو - شادان رفتن -
قفو - درپی رفتن -

فصل فی الفارسی

قراسو - نام رودی که پنج کروهی خوارزم میرود

فصل فی الترکی

قولاغو - بضم یکم نوعی از بیماری ستور که در منکب

پدید آید کذا فی الصراح۔

قیدو - پادشاه مغلان۔

قیو - فرزوده و الله اعلم۔

باب الهاء
فصل فی العربی

قوه - طاقت۔

قابله - پازاج

قارورہ - شیشه۔

قاعده - پایگاه و بنیاد و دستور و زان نشسته کذا فی التاج و اشرفنامه بمعنی قانون نیز آید

قافله - کاروان آینده۔

قافیه - قفا و قافیه شعر و سمیت قافیة لانها تقفو اسائر الکلام و العرب یسمی البیت بالشعر قافیة و ربما یسمی القصیدة اذا جری ای هر حرفی که تکرار می آید در آخر مصراع و یا آخر بیت و در نثر های بالای ردیف نیز قافیه می آید و اگر ردیف بغیر قافیه آید معیوب باشد۔

قامه - بالای مردم ایستاده و نیز تکبیر کردن گویند برای فریضه۔

قائمه - یکی از جای پای ستور۔

قبض الخارجة - شکل چهارم علم رمل۔

قبض الداخلة - شکل سوم این آن۔

قبه - خرگاه۔

قبضه - چندانی که در کف گنجد۔

قبله - بالکسر کعبه سمیت لان الناس یقبلون الیها فی صلوتهم و جهت و بالضم بوسه

قبیسه - بضم یکم و فتح دوم حلوای نشاسته۔

قبیله - جماعتی از یک پدر۔

قتاده - بالفتح درختی خارناک و نام مرد بے و در قتنیه است خار مغیلان۔

قحبه - زن بدکاره بلغت اهل یمن یقال مرأة قحبة ای فاجرة کذا فی التاج و در قتنیه است قحبه روسپی

قدره - توانائی و رجل ذو قدرة ای بسیار قریب

قره - بالضم والتشدید روشنائی چشم کذا فی شرفنامه و در تاج ست القوة کل شئی قرت عینک و نیز در تاج ست و بلغة القدرة لصغیر القوة و هی ناقة توفذ من المقسم قیل قسمة الغنائم فتنجو و تسلم و یا کلها الناس یقال لها ناقة العین۔

قرابه - خویشان و خویشاوندی و هو فی الاصل مصدر القرابة معروفه کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی معروف مشهور قوم ست و نیز قرابه آونده شراب را گویند۔

قراضه - ریزه زر و در تاج ست القراضة آرایش پاره و زری از آن زرگر۔

قرچه - بالضم خوابیشی و نزدیکی۔

قرطه - بالضم معرب کرته۔

قرعه - زننده او را باشد و در قتنیه است قرعه چوب فال از شیخ محمد خضری سماع ست و قرعه از آن استخوان میشه مانند زده و دران قمار می کنند چه رقم که بیرون آید بر وفق حال او در اشکال رمل میکنند

واز آن چوب هم می باشد و در عرب قبیله
بطریقی دیگر اندازند جماعتی که نشسته باشند
چند کسان از ایشان مشت بندند و آنشان نبود
هر همه یکبارگی بگشایند کسی یک کشاید کسی سه
کسی چار کسی پنج هر پنج آن همه را جمع کنند
و بر مردمان حاضر مجلس بشمارند و بهر که عدد
منتهی شود قرعه بنام او شود این نیز از میان
محمد خضری سماع ست -

قرفه - پوست چیزی و پوستی که در دارو
کنند کذا فی التاج و در قنیه است درختی که طعم
او همچو قرنفل باشد یعنی گویند پوست درختی که
بدارچینی ماند -

قریه - دیه و خانهٔ زنبوران -

قریحه - طبیعت و آبی که از چاه بدر آورده باشد

قرینه - راه نمای وزن منکوحه و بمعنی علامت
نیز مستعمل ست -

قساوه - سختی دل -

قسمه - بهره -

قصمه - بالکسر و التشدید امر و حال و سختی که در
دل آدمی بود و میخواهد اظهار آن و در استعمال
حکایت و راز را گویند -

قصیده - شعر که از جهت کسی گفته باشند
کذا فی التاج و در اصطلاح فضلا شعری مطول را
گویند و قاعدتست یک بیت را شعر نامند چون آن
زیادت باشد قصیده خوانند -

قضیه - خبر و حکم کذا فی التاج و در اصطلاح
امریست حادثه آید -

قضاعه - سگ آبی یعنی قندز کذا فی زفانگویا

قطره - معروف یعنی سرشک باران و مانند آن
هندش بوندنامند -

قطعه - پاره از چیزی و نیز دو بیت بدین شرط
که دران مطلع نباشد همچو غزل سر بریده نماید -

قطیفه - گلیم شب پوش کذا فی شرفنامه و در
زفانگویا دیم بغسل و آن پوستینی ست که در یمن
سازند اما اینجا قطیفه از شهر و بلاد دست می آید
قرمزی و فرنگی نیک باشد قطیفه یک رویه میباشد
نیز رگهای ریشم که دران می باشد بدان واسطه
بغایت نرم میشود و آن بر رگها چفسیده می باشد
و هموار -

قعده - نشستن و مرکب بمعنی اخیر و بعضی
نسخه بالضم ست و در تاج ست القعده بساط ینبذ

قفه - کالاودان کذا فی القنیه و در تاج ست
سبد گرد کرده بر مثال کدو -

قفاخیره - بروزن سراسیمه روی که تبازیش
و وجه مانند این معنی ارسیان ابن قاضی نظیر الدین
گنبدی نقل میکرده اند کذا فی القنیه و در فرهنگ علی بیگی
باباهوزند کورست بمعنی خوبروی و در فرهنگ مخزن قوافی
بدین معنی قفاهیر بوزن تباشیر باباهوز و بغیر هاء
اخیره است اما در نصاب بعضی گویند که میره بزبان
بخارا بمعنی قفاست مجموع یک لغت ثابت و بعضی

گویند که مجموع یک لغت ست بمعنی روی اما بدین
بزن لفظ عربی نیامده است مگر آنکه بگویند
عجمی ست لیکن در عربی مستعمل شده است۔

قفانزه ۔ دست موزه ۔

قله ۔ بالضم والتشدید سر کوه و سر مردم و
برتر چیزی و سبوی بزرگ و رز و هنگ فخر قوس
قله بهت را گویند اما اعراب آنهیچ بیان نکرده ۔

قلانه ۔ بالضم والتشدید والتخفیف کنیزک که
بندوبی برده نامند ۔

قلاده معروف یعنی آنچه در گردن بندند ۔

قلعه ۔ بالفتح معروف یعنی حصاریکه بالای کوه بود

قلقله بفتح هر دو قاف آوازی که هنگام
سختن از دیگ قلیه بمبنج و امثال آن آید و بضمها
آواز صراحی شراب کذا فی شرفنامه و در تاج ست
القلقله بانگ قفل و کلید ۔

قلیه ۔ معروف و بمعنی شنجار نیز آید اما در تاج
بمعنی شنجار قلی نیز آمده است و در قنیه ست بعضی
گویند که کنایت از مسکرات ست ۔

قمره ۔ یعنی قمار ۔

قمه ۔ زیر سر مردم ۔

قناعه ۔ معروف یعنی راضی شدن بهرچه رسد

قنه ۔ بالضم سرگوه ۔

قنیه ۔ بالکسر سرمایه و قنیه بوزن وفنیه آنرا
شراب کذا فی شرفنامه و در فواید بمعنی صراحی
وجام ست و در صراح قنیه بالکسر والتشدید شیشه

قوه ۔ نیروی ۔

قواره آنچه برکاوند و جیب کذا فی شرفنامه
و در تاج ست القواره البطیخ پرکاه و خربزه ازین
معلوم میشود که آنچه می برند از جیب آنرا قواره نامند
و در تاج ست بالضم والتشدید معرب ست اما در
شرفنامه اعراب آنهیچ بیان نکرده است لیکن خاقانی
محقق استعمال نکرده جائی که گفته ع سر سرده قواره
را زهر کند بساحری ۔ و در دواالفواد بمعنی آنچنین
گفته یعنی دهان خود را در کمال خوشنودی
مانند زهره سازد از بیقی دیگر معلوم میشود که قواره
انگشتان را گویند چنانچه گفت ۔ ماه شب چارده
بر سر هلال شین ۔ بر شکمش قرارها در حرکات زیر و بم
ازین ماه شب چارده دلیره خوانده است و از
ده هلال جلاجل که دران می اندازند آن مراد داشته
آن جلاجل دیده نمیشود مانند هلال مینماید چنانچه
درویشان در دف وصل میکنند و ازین قوارها
انگشتان مراد دارند کذا سمع من الخراسانی و در
قنیه مذکور ست قواره پاره قواره قواره ۔ پاره پاره ۔

قوصره بالفتح مشل تنگی از برگ خرما سازند و
خرما بر کرده بدریا ها می برند کذا فی شرفنامه
و در تاج ست القوصره جای خرما از فی وکاک ۔

قهوه ۔ بالفتح شراب ۔

قهقهه ۔ خنده با آواز بلند ۔

قیس صاعده ۔ نام یکی از مردمان عرب ۔

قیسنه - بالفتح کسر کمغنیه باشد یا غیر مغنیه

فصل فی الفارسی

قاه قاه - همان قهقهه -

قاقله - بار و رختی ست که ازان نانخورش میشود آنرا سایه پرور نیز میگویند هندش الایچی گویند کذا فی شرغنامه کذا فی فرهنگ فخر قواس و در قنیه مذکور ست قاقله چیزی ست که بتخم سپندان ماند و تخم در غلاف باشد و غلاف آن سه خانه دارد و آنچه در غلاف باشد آنرا الایچی نامند و بی غلاف را هیل وایل گویند -

قانونچه - نام کتابی در علم طب نیز نوعی از مزامیر

قباچه - قبای خرد و کوتاه مصغر قبا -

قباه - همان قبا بزیادت ها -

قبعه - بشیرازی زبان قبه را گویند -

قبه گردنده - باگان فارسی آسمان -

قد الف چو میم کرده - سی قد رست کوز و خم ساخته در مراقبه و مجاهده -

قراوه - کجاوه -

قسطنطنیه - بضم یکم و فتح دوم شهریست از دار الملک روم -

قفاهیره - بوزن سر آسیمه روی که بتازیش وجه خوانند و این معنی میان ابن اد قاسمی نصیر الدین گنبدی نقل کند کذا فی القنیه و در فرهنگ علی یگی با ها رهوز مذکور ست بمعنی خوبرو و در فرهنگ فخر قواس قفاهیر بوزن تباشیر با ها رهوز و بغیر ها را خیره بمعنی روی خوب نوشته است

قلب کلاه - یعنی هلاک

قنبیله - دارویست نبات او را تخمها حزو ماشد در غلاف توشیده چون دست مدور شده بر و رسد سرخ کردد کذا فی القنیه

قوت بیخ یکشنبه - ذریا -

قوقه - تکه گاه -

قهنده - خزنده -

قیدافه - نوشابه را گویند کذا فی عجائب البلدان و در زفانگویا مندرج ست که زنی بود بادشاهی آمر و ملک بروع و اندلس داشت و در شاهنامه است که زنی بود بادشاهی در روم و بعضی فداقه بفا خوانده اند چنانچه گذشت -

فصل فی الترکی

قبجه - کجا -

قرعه - زاغ -

قره - اسپ سیاه -

قشقه - اسپ روی سپید -

قله - اسپ برنگ معروف -

قسمه - هم -

قوله - یکبار -

قنده - کجا -

قومه - سرقه قرابات -

قیده - کجا قین الله جره -

قینانه - حشور -

باب القاف

فصل فی العربی

قاری - خواننده و بستاره و سیاهی که انی القنینه

قاضی - معروف یعنی حکم کننده و نیز اواز کننده

قانی - معروف -

قبطی - معروف -

قطانی - بالضم طریقه سنبوسه میان و عن می پزند و در ادات تعدیه با دویه گرم و با حلوای شکر بامیوه پر کنند کذا فی شرفنامه -

قلی بالکسر سمار که بندش هجده نامند و رقنیه بکسر تین ست -

قلعی - ارزیز -

قماری - جمع قمری و منسوب بسوی قمار

قمری - بالضم فاخته کذا فی التاج اما قمری دیگر ست و فاخته دیگر قمری سخت سپید شود و دو نوع میباشد یکی کافری دوم طوقی اما فاخته خاکستری نیکست طوق دارد و آواز کوی یکی تو میگوید و بعضے گویند او خود میگوید و آواز قمری هنگام نشاط کوی با غفور میگوید -

فصل فی الفارسی

قاقلی - رستنی باشد مانند اشنان -

قائم نمای - سپیدی نمای و روشن نمای

قباچای - همان قباچه که قبای کوچک باشد

قبله نمی - بفتح کیم و سکون دوم فارسی علوفه ایست که در جلاب اندازند -

قبه سبز زمرجدی - آسمان

قرط فشقی یعنی پیراهن سبز سرخ وام کذا فی المؤید

قصبه سه تائی - قباچه خاکدار -

قرصه زر مغربی ماه -

قرقونی - بالضم جامه ایست که در عراق عرب بافند ش کذا فی شرفنامه -

قرمزی - جامه ایست سرخ فرنگی که بکرم رنگ کنند ش

قعب مصری - نوعی از جامه ها که در مصر بافند ش و نیز در اصطلاحات بمعنی شعاع آید -

قصر دوازده دری - یعنی فلک که هشتمین ست

قفل وحی - نام نوائی ست

قلب دمی - یعنی یدای دست -

قلب می - یعنی یم که معنی آن دریاست

قلی - بضم کیم و کسر دوم دوک -

قواد کی - معروف یعنی قلتبان

قوامی - بالکسر یعنی خواجه و قوامی گنجه نام شاعری مشهور ست -

فصل فی الترکی

قازی و قزی - بالفتح و بهی شکم کذا فی القنیه -

قشی - بالفتح فرود آمد -

قوی - کرکس -

قیارباشی - نام شهری -

قیمچی - بالضم با جیم فارسی سلاح دار -

قرطی - ماه خوار -

قیری - وتیر تیر شیر خوار -
قیرقی - کوته نفس همسایه -
قیقی - کر -
قیزی - بره شیر خوار -
قیوی - گوسپند -
قنی - کدام -

کتاب الکاف التازی

الکاف المصلح للامور یعنی باصلاح آرنده کار ها ویکی از حروف تهجی که بحساب ابجد بست باشد وکاف ساکن برای تصغیر آید چنانچه مردک وسبه برگ -

باب الالف

فصل فی العربی

کتان الماء - بالفتح والتشدید جامه خوک که هندش سوال نامند -
کرا - جرت -
کسا - کلیم -
کشوثا - بالفتح نباتی ست کبیخ دارد بسر درخت خاردار وامثال آن که کوتاه ساق باشد تعلق کند
کعب الغزا - لغتی ست در کعب الغزال -
کلا - حرفی ست برای رد سخن پیشین رای لیس الامر کذا زعمت ورد ع تنبیه علی الخطا وزیر بمعنی خطا بود -

فصل فی الفارسی

کارگیا - باکاف دوم فارسی کارفرما -
کالا - متاع خانه -
کانا - ابله وناوان وچوب بن خوشه خرما وگویند کانا پاره از خوشه خرما وانگور ست کذا فی الادات -
کاسه سر گون مینا - آسمان -
کاسه مینا - مشابه -
کاه ربا - معنی ست ازان ورخت وچون بسته میشود آنرا سید الکبریت خوانند آتش در وزنده ودر گیرد وخاشاک را بخود جذب کند وهر که کاه ربارا با خود دارد از زیر قان ایمن بود وبطبع گرم ست چون آنرا بگدازند ماند روغن شود گویند در روغن روس مشیمه است که می جوشد وباد بر وی آید وبسته میشود وکذا فی شرفنامه ودر ادات مینویسد سنگی ست زرد
کپا با - بالکسر باد وم فارسی خواجه ودو یعنی مقدم وه کذا فی شرفنامه -
کبدا - بالفتح کفشیر که بتازیش لجام گویند وهندش کوزنامند -
کهبا - بضم یکم وسکون دوم نوعی نانی ست که از شکر وگنجد پزند وقتیل حلوائی ست که بتازیش ناطف خوانند ودر لسان الشعرا کبنا باکاف مضموم ویا بکسور بمعنی حلوا ست -
کجا - کدام جای وهر کدام مقام وفردوسی در شاهنامه واکثر مقام وجا بجا بمعنی چه استعمال کرده است ودر قدیمه است کجا مخففه چه کجاست
کدخدا - خداوند خانه -

اگدونا - قلیه کدو -

اگدیرا - بالضم چیزی که درخ یا امثال آن باشد -

گرا - بالفتح والتشدید حجام واگر مع التخفیف خوانند مختصر هر گرا باشد و بمعنی کدام کس را بطریق استفهام

گرارا - چوب زیرین در کذافی شرفنامه و در ادات گرارا بعد راء دوم دال ست و در زفانگو یا بدین معنی کواوست والله اعلم بالصواب

گریا - بالفتح با یاء فارسی وقیل عربی گیاهی است که آنرا بلند و رز گویند -

گربلا - نام بیابانی ست که امیر المومنین حسین رض انجا شهید شدند -

گروناگ - کروناک با کذافی لسان الشعرا و با کاف فارسی نیست و گرد با بوزن مرد را مرغ یا چیزی را که بر آتش بریان کنند و بگیرند و بلغتی کاف فارسی و در ادات بهر دو معنی بکاف فارسی ست اما بمعنی اخیر با کاف فارسی مکسور و در زفانگو یاست و بمعنی بکسر قاف و دال گویند

گروقبا - ای چاک کرد -

گزنبا - بالفتح رستنی ست که آنرا چقندر بزرگ گویند

گزنیا - نوعی از پسته و دوگران -

گسرا - بالکسر نوشیروان و همه پاشاهان مجارس را گسری گویند -

گسیلا - واروی ست بهندی کفیلا بالفاء

گشا - امر از گشودن و گشاندن -

گشکیا - بالفتح با سوم موقوف آش حلیم گویند

گفا - افشردن گلو و سختی و رنج که بکسی رسد

گف بیضا - یعنی ید بیضا که معجزهٔ موسی علیه السلام که چون هر دو دست از بغل میکشیدی نوری پیدا شدی که تا آسمان گرفتی -

گلا - بفتحتین و گلوا بالفتح غوک کذافی القنیه

گله خضرا - آسمان -

گله شوربا - سرگوسپند -

گلیسیا - بالکسر با سوم فارسی جایی پرستش گبران و ترسایان -

گلیسا - بشاله کذافی القنیه منقول از صراح که دران اکثر بغیر یاء دوم نوشته است -

گما - بالضم راف الی جابتردا شتن کذافی شرفنامه و در ادات ست گمارا ف ای آستین زننده و در لسان الشعرا ست گما راف اسے جابتری بدانکه از شرفنامه معلوم میشود راف جابتری را گویند و از ادات معلوم میشود که دران آستین زننده را گویند -

گنجا - بالکسر جامه ایست کهنه نقش و ساده بود سبک رنگ و در لسان الشعرا گنجا بوزن اعدا منقش بود و جز و یک رنگ -

گمرا - بالفتح جایی گوسپندان و طاق و دیوار و فیل زنار

گنا - بالضم مز یعنی زمین کذافی زفانگویا

گنبد خضرا - آسمان -

گندا - بالضم دانا و حکیم و منجم -

گندنا - بالفتح سبزه ایست کبیان پیاز و تربد
کاربندش وقیل باکاف فارسی وکسر دال وزیر آمده
گنگره کبریا - نهایت مرتبه جبروت من حیث
العروج زیرا چه نهایت ارتفاع دیوار بگنگره است
گوارا - بالضم چوب زیر در کذا فی زفانگویا و
در شرفنامه بدین معنی باد و راست چنانچه گذشت
گوته پا - مخرگوش -
گوشا - باواو فارسی گوشنده -
گونیا - افرازی ست درودگران را کذا
فی زفانگویا و در شرفنامه بدین معنی گونیا که است
گهربا - همان کاهربای مرقوم -
گهواره فنا دنیا -

گهیلا - نام مبارز ایرانی -
گیا - بالکسر پهلوان کذا فی شرفنامه در اثنای
شاهنامه مذکور ست بمعنی پهلوان را گویند و
در زفانگویا مذکور ست نوعی از علفهای رومی و
در ادات بکاف فارسی مذکور ست از لغت
دوگیا معلوم میشود که خوطه و مقدم را گویند -
گیانا - بالفتح طبائع اربعه کذا فی الادات -
گیا - بالفتح بزبان شیرازیان نقره را گویند
کذا فی زفانگویا اما در ادات بکاف فارسیست
گیمیا - معروف و مکر و حیله -

باب الباء
فصل فی العربی

کاتب - دبیر و نویسنده و صاحب قرا
و نام مقامی و قیل نام گویی کذا فی التاج اما
در قنیه بمعنی کایب بیارخلی ست والله اعلم
کاعب - تارپستان -
کباب - بتاهه در یک بر هم نشسته و خاک
در یک و نعم -
کباب - اذا رکب بعضه بعضا لکثرته کذا
فی التاج و در فارسی پاره گوشت بریده را گویند
کتاب - بالکسر نوشته کتب بضمتین جمع آن
کتاب - بالضم والتشدید نویسندگان -
کذب - دروغ چون بمقابله صدق واقع
بکسر کاف و سکون دوم خوانند والا بالفتح کاف و
کسر ذال -
کذاب - بالفتح والتشدید دروغ گوی -
کرب - اندوه -
کسب بالفتح اکتسافتن و عمد کردن
بالضم گنجاره -
کعب - شتالنگ و سر بند نیز میان این
بند تا آن بند و بمعنی شرف نیز آید -
کعاب - تارپستان کذا فی التاج و در شرفنا
کعاب مشدد بمعنی شوم قدم ست -
کف الخضیب - بفتح الکاف والخا نام
ستاره ایست -
کلب - سگ و بالتحریک سگ دیوانه
کذا فی التاج و در قنیه است کلب بفتحتین
زمستی ست مانند جنون که مردم را پیدا شود

از گزیدن سگ مجنون کذا فی مجمع البحرین و
این سگ که بطریق مجنون میگردد از خوردن
گوشت آدمی شود کذا فی حواشی الضیائیه و
گویند او را دوائی نیست مگر آنکه قطره خون از
انگشت چپ از پای مردی شریف بستاند
و بر خرمائی نهند و او را بخوردن دهند باذن الله
بهتر شود و در شرفنامه بمعنی منقار مرغان است
و بدین معنی بای فارسی نیز است

کلاب - بالفتح و التشدید صاحب سنگ
و در نسخه بمعنی فواره و آهن ست که بر پاشته
میزده را لین باشد که تیغگاه ستور نیزند بوقت
راندن و بالضم و التخفیف نام موضعی ست و در
صراح ست نام آبی ست

کوکب - ستاره و نقطه سپید که در سیاهی چشم
و گروهی سواران و جماعه مردمان و لشکر و
مسمار و کوکب آتش معظمه کواکب مجمع آن -

فصل فی الفارسی

کارآب - یعنی شراب بافراط خوردن -

کارچوب - بای موقوف و بیم فارسی
آن چوبها و آلتها که بران تخسته قرار کرده بافند
تازی منسج بکسر میم گویند -

کامیاب - بای موقوف آنکه حاجتش
برآمده باشد و امر از نایافتن کام -

کپ - بالفتح اندرون رنج -

کبوتر در آب - ای پایاب -

کرم شب تاب - ای تاریکی شب -

کرم شب تاب و **کرک شب تاب** آن کرم
که در شب بانند آتشت سوزان ریزش می نماید
اکثر در صحراو بیابانها می باشد هندی جگنو هند

کره آب - بالضم موج آب بالتخفیف موج آب
کذا فی القنیه اقول اگر با تشدید بود این معنی
باشد زیرا چه کره بچه خر و ستور را میگویند موج آب را
گویی بچه اوست و اگر کره بالضم و التخفیف بود
آن هنگام فلک آب مراد بود چنانچه از کره آتش
فلک آتش زیرا چه کره خورد بر آگویند همچنین
گوئی را میگویند و کره چهارست یکی کره نهاد که
دوم کره باد سوم کره آب چهارم کره آتش -

کرنب - همان کرنبای مذکور -

کشکاب - بالفتح از آرده و جو ریست کنند همانند

کعبه جا روب - ای حق تعالی کذا فی الاصطلاح

کمخواب - جامه ابریشمی معروف کذا فی زفان گویا

کمر آفتاب - کوه و بتجویفات آن کذا فی
الاصطلاح -

کم کم نقاب - بالفتح هر دو متجانس آن دارو که

کنب - بالفتحتین گیاهی ست که از لیف
آن رسن سازند و آن را اسفی نیز گویند و بفارسی
بنگ را گویند -

کنه کوب - بالام موقوف تشویش و اضطراب
کوبیدن و کوفته خواب ای خواب کوبیده
کرده و رفت کذا فی الاصطلاح -

کوهه آب - باکاف فارسی موج آب -

کهکوب - باواو فارسی یعنی اسپ دستور -

باب الباء الفارسی
فصل فی الفارسی

کپ - همان کب مذکور -

گرشاسپ - نام پهلوانی از آن فریدون ومنوچهر ونام پسر گودرز بن ملهاسپ پادشاه ایران زمین که بعد پدر سی سال پادشاهی کرد ونیز نام مبارز و قریب کیخسرو بن سیاوش -

گشتاسپ - بالضم نام پادشاه ایران زمین پسر لهراسپ نام داشت صد و شصت سال ملک راند واو در دین زرتشت حکیم درآمد وچون زرتشت را که در دین معنی دعوی نبوت کرد در شهر بلخ کسی نشست جاماسپ حکیم را که وزیر او بود بجای زرتشت نصب کرد تا او دین آتش پرستی را آب داد و در لسان الشعرا بابا رتازی ست گذا فی شرفنامه اما در نسخهٔ لسان الشعرا که نزد بنده است دران بابا فارسی مذکور ست -

کلپ - بفتحتین منقار و بابا رتازی نیز آمده

کتب - بفتحتین همان کتب شد مذکور گذا فی الادات

گوزاسپ - نام مردی گذافی زفانگویا -

گرشاسپ - باواو فارسی سین معجمه موقوف واحتلام در خواب گذافی زفانگویا و در ادات باکاف فارسی ست و در لسان الشعرا بدین معنی

گوشتاسپ بزیادت تا بعد شین آورده و الله اعلم بالصواب

گوشتاسب باواو فارسی احتلام در شرفنامه است وبلغتی کپ و کلپ و کتب که گذشت بیک معنی ست گذافی لسان الشعرا تم فقطها اقوال این غلط است ودر لسان الشعر آنگفته است وبلغتی کتب و کپ و کلپ بالا که نبشته ایم بدین معنی بابا رفارسی ست

گیلهراسپ - بالفتح لهراسپ شاه که در عصر بعضی بزرگترین پادشاهان بود لفظ گی بر و زیاده کرده مثل کیقباد و کیکاوس و کیخسرو -

باب التاء
وفصل فی العربی

کبریت - بالکسر گوگرد و در خانمن کبریت احمر میخوانند -

کمیت - بضم یکم و فتح دوم هر اسپ دوتان

کمیت - بوزن کمیت و بضرورت شعر مشدد هم آید چیزی که بسیاهی زند و آنچه کرشمه و دنبال سیاه دارد و نیز نام شاعری -

فصل فی الفارسی

کارتو همه کار و مارست - ای کار تو همه تغلب ست کذا فی القنیه -

کاسه پشت - جانوریست آبی که آزابا هم گویند و فلک نیز -

کاست - باسین موقوف اگر کردو نقصان شد

کاشت - باشین موقوف ماضی کاشتن و روی بر گردانیدن -

کافت ـ ماضی کافتن ست و در قنیه است کافت با کاف فارسی ترکافت ـ

کبود هشت ـ آسمان ـ

کبیت ـ بالفتح بمعنی شهد ـ

کبیست ـ بفتحتین باسین مهمله پوست پشکیر و خربزه تلخ یعنی حنظل و در ادات میگوید هندیان اندرائن کا پھل گویند ـ

کت ـ بالفتح تاج و تخت و در فرهنگنامه فخر قواس ست کت تخت هندوان باشد میان بافته گوئی نفرس کهست کذا فی زفان گویا

کمال شریعت یعنی حضرت رسالت

کرفت ـ بکسرتین آنکه خود را از آلایش نجاست پاک ندارد ـ

کفت ـ بالکسر و وش کرتابیش کفت خواهند

کفیت ـ بالفتح ای ترکافت و ازهم جدا کذا فی الادات و در شرفنامه است ازهم باشکله و ازهم باز کردن و ازهم باز شدن ـ

کلات ـ بالفتح دیهی که بر بلندی و یا بر کوهی باشد آبادان بود یا خراب و بعضی گفته اند کلات دیه ایست کوچک کذا فی الادات و بنام شهرے از ترکستان زمین که فردوین سیاوخش با مادر خود که جریره نام داشت انجا بود ـ

کلیم دست ای مبارک دست و شیرین کار ای در دستکاری ید بیضا می نماید کذا فی الاصطلاح ـ

کمر بست ـ یعنی اختیار کرد و نیز کمر بستن عبارت از قوی شدن کاری و اهتمام نمودن دران کار

کنار گرفت ـ یعنی جدائی گزید و علیحدگی گرفت

کنت ـ بفتحتین همان کست مذکور و قیل یکسر تین کذا فی شرفنامه ـ

کنج دیوار ست آن کنج که دیوار آن خضر علیه السلام راست کرده بود و نیز گنج که همچو دیوار توده بسته و انبار کرده شود ـ

کنشت ـ بضم کم و کسر دوم عبادتگاه جهودان و جای بستن خوکان کذا فی زفان گویا ـ

کنیت ـ با یاء فارسی بمعنی کنیه کذا فی القنیه

کوت ـ با واو فارسی بمعنی مردم ـ

کورشت ـ با واو فارسی و راء مکسور و شین معجمه و آن دو چوب باشد که بوزکان بدان باز کنند و آنرا پنجوک چوب نیز گویند و قیل با کاف فارسی

کوه رحمت ـ کوهیست نزدیک مکه ـ

کهنه خرابات ـ دنیا ـ

کومیت ـ بفتح یکم و کسر دوم کوفتگی ـ

کیمخت ـ معروف قاموس است کفل و سافری اسپ و غیرست که بنوعی آنرا دباغت میدهند کذا فی الادات و در زفانگویا پاشتی مرتبیده و گویند که دانه او را کیمخت گویند یعنی پوست پشیر است

باب الشاء

فصل فی الحروف

کباث ـ میوه درخت ارا[illegible]

پیلور را گویند۔

کرث بالضم گندنا و کرث بالفتح گیاهی کہ بیخ ندارد و بر درخت خار دار و مثال آن کہ ساق او کوتاہ باشد تعلق کند۔

کوش کفش۔

فصل فی الفارسی

کیومرث کیومورث نام بادشاہی از فرزندان آدم علیہ السلام کہ سلطنت در کوہ داشت و در اول دنیا اول پادشاہی کرد و مدت سی سال ملک راند و پوشش از پوست پلنگ بود۔

باب الجیم مع الفارسی

کیتیج بالضم زنار و فی الصحاح آنچہ مغان بر میان بندند۔

کوبیج کوسہ و نیزہ ماہی ست در دریا اگر در شب او را صید کنند در شکم او پیہ بیابند و اگر در روز بگیرند ہیچ نیابند و نیز منجمان ہم علم رمل

فصل فی الفارسی

کاج آنکہ چیز را دو بیند بتازی اصول خوانند و نیز بمعنی کاش آمدہ بمعنی آن افسوس ست

کنج خرد و سربیدہ و چون زیر دہان دریا یا آماس کنند گویند کہ گنج شدہ است

کنج بالفتح و رنتی ست کہ بند شر کچہ بدو کنند فی ملک مقائق الاشیا

کنج بالفتح کشتی صغیر ہست و آن را آہن سر کژ کہ بر سر چوبی استوار کنند و بدان بارہای بیخ از بیخدان کشند و سقایان نیز دارند۔

کرنج بالفتح زخمہ گریبان و قیل با جیم فارسی

کرتیج بفتحتین زہر و خرمای ابوجہل و

کریخ بالفتح و قیل بالضم چیزیست کہ بدان خمر مان ازند

کلیچ بالفتح و با جیم فارسی ریم اندام و ریم دست و معجب و خود ستا و بسد کناس گذا فی لسان الشعرا و در شرفنامہ این را با جیم فارسی آوردہ است و در فرہنگ با جیم تازی و فارسی ہر دو گفتہ است و بعضی بکسر کاف و فتح لام گویند

کماچ بالضم مانی ست کہ بکاہد در دن می پزند و قیل با جیم فارسی کذا فی شرفنامہ

کنج بالضم گوشہ خانہ و جز آن و بالفتح بیرون کشیدہ و در فرہنگ بمعنی این احمق و خود ستا نوشتہ است کذا فی شرفنامہ اما در ادات

کوج ہمان کاج کذا فی شرفنامہ و در فرہنگ بمعنی آن احول و چند و پیادہ و دو و در ندہ است و بدین معنی با جیم فارسی نیز ست۔

کولانج بوزن توماند حلوائی ست کہ ہندوآنرا لابر خوانند و نیز بادلیست کہ آنرا قولنج گویند کذا فی شرفنامہ اما در ادات بمعنی سخت فقط است با کاف و واو و جیم ہر سہ فارسی۔

کونیج بوزن و معنی تخم کنج در شرفنامہ بمعنی آش دان نیز ست اما در لسان الشعرا بمعنی کونج باغ است

کونج بفتح کیم و کسر دوم سیاہ دانہ۔

کلین ایرج - نام نوائی ست وشنے -

باب الکاف
فصل فی الترکی

کج - زور -

کمنج - خشت -

کلج - موی پیشانی اسپ -

کمنج - بیگانه -

باب الکاف
فصل فی الفارسی

کابلیج - بسکون ثالث وکسر لام وجیم سمان ازبنج انگشت کمین پای که بعربی خنصر گویند -

کابلیج - بمثله -

کاج - نام کوه ولیسان الشعرا گاهی گاج وسیلی یعنی قفا زدن ست -

کاکلیج - بایار فارسی آلتی باشد که زرد وزرگران وکشیدگان از زه بدان سازند -

کاکلیج - بوزن کالیج کبوتر نگشت کمین پای وبزبان فرنگیان بمعنی خود نیزست -

کلیج - همان کلیچه قرص -

کلیج - بمعنی قاصر پای باشد -

کلیج - بالفتح ریم اندام ودوست نوعیست خودرو وبالکسر نان ریزه وبکسر کاف وفتح دوم سبد کناس گفته قتیل بالفتح کذا فی شرفنامه -

کلیج - بوزن فوج ریم اندام وبزبان فرنگیان کدو در فرهنگنامه مذکورست کلیج العرق معجب وخودرستا بود -

کلوج - باواو فارسی بدل کرده -

کلیواج - بیشن باشد کذا فی زفانگویا وبقیت در شرفنامه بمعنی پشن بندآهنین که بر تخته وچوب زنند تا نشنوند وبسیار فرمانش استحکام را وموی گردن اسپ وناقص القول اگر پشین بدین معنی بودی در ادات نگفتی که قومی آنرا پشن گویند ازین معلوم میشود که پشن بایار فارسی مختصر پشیده است والله اعلم

کناج - بالضم همان کماج -

کنج - بوزن رنج احمق وخودستا

کنکاج - بالفتح باکاف دوم فارسی کنگاش بمعنی مشورت لیکن در استعمال غالب بر مشورت عذر شده است -

کوچ - روان شدن از منزل وبنیه جانوریست شوم که تبازیش بوم خوانند کذا فی شرفنامه وبزبان فرنگیان کوچ باواو فارسی وچند و پیاده وزنده ومعنی بجیم عربی گویند -

کوچ کوچ - مرکب وزبان را مانند وتیره رفتن بتواتر -

کولیج - بالضم نوعی ازنان که بکالسده وتنوره پزند کذا فی القنیه منقول از سراج -

کلیچ - بایار فارسی پراگنده وجنسی ست از قماش معنی آخر از زفانگویا ست -

باب الجیم
فصل فی العربی

کماشج - دشمن نهانی -

کشخ - تهیگاه -

فصل فی الفارسی

کشتی نوح - پیاله و قالب آدمی -

کوس صبح - آوازهٔ صبح -

باب الخاء

فصل فی العربی

کلخ - خانهٔ بی روزن کذا فی التاج و در لسان الشعراست کلخ کوشک و خانه و روزن و نعت گویند کلخ خانهٔ با روزن و در اوات بمعنی گاوان آبی ست

کلنج - اسم خلقی ببغداد -

کوخ - کاراه که از نی و کلک ساخته کنند فارسیان بواو و فارسی استعمال کرده اند -

فصل فی الفارسی

کاکوخ - نوعی از رستنی باو در فرهنگ مخزن قواس کاکوخ بدو کاف ست -

کنج - بوزن کرخ و قیل بضمتین و قیل بضم یکم و کسر دوم چیزیست ترش که از جغرات سازند و آنرا پنیر خوانند و نیز آن شیر که بر دوغ دوشند و نانخورش ست که از شیر سازند بتازیش شیر گویند و در زفاگو یاست ترشی شیر مثل پنیر که جغرات را با شیر میکشند گویند کشک یعنی پنیر و در اوات ست شیر جغراتی که شیر و روغن در و انداز ند و بدان خورند -

کلخ چرخ - آسمان اول -

کلخ - بالضم آنچه از صورت زشت نگارند و غیر آن که کودکان را بدان ترسانند هیچ ش و هیچا نامند و در اوات ست کلخ زنده دیوار را گویند و در زفاگو یا بجای زندزنده باست -

کلاه چرخ - ای گردش چرخ -

کلوخ - با واو فارسی پارهٔ خشت پخته -

کورمیخ - بالضم با سوم موقوف و نجم فارسی آن میخ چوبین بزرگ سر که بطویله اسپان بکار برند و کرمیخ بجذف واو مشله تبازیش اخته خوانند -

کونیخ - بالضم با دوست کذا فی شرفنامه و در اوات کونیخ با واو فارسی نام مردی تورانی که اسپندیار را با شهر روئین از راه بیشه توان رهنمائی کرد و در لسان الشعراست کونیخ بوزن کوچک آتشدان

کیرخ - بوزن گیرد تخته چوب شگافته درمیان پیوسته دارند و قرآن و کتاب را بدو نهند تبازیش رحل خوانند -

باب الدال

فصل فی العربی

کبد - بفتح یکم و کسر دوم جگر -

کباد - بالضم درد جگر -

کد - ریخ و کوشش -

کید - بفتح یکم مکر و حیله و جنگ کردن و حاصل شدن زن و نیز نام پادشاه هند که اسکندر را اطاعت کرده بود و پیل و مال و دختر خویش پیشکش کرد -

فصل فی الفارسی

کاسه رود - ها و او فارسی نام رودیست -
کافد - شکافد و شگافته شود -
کافور خورد یعنی سرد و نامرد شد و تقصیه گشت
کبد - بالفتح گوشت آویزان فرج -
کبود رنگی معروف و نیز نام کوهیست کذا
فی شرفنامه و در قنیه است کبود آسمان گون
که بتازیش زرق گویند -
کحلی پرند کنایه از تاریکی شب است -
کجا دیده ای هرکجا که دید -
کراد - بوزن سواد جامه کهنه و پاره کذا
فی لسان الشعراء و در قنیه بازار معجمه است -
کرد - بفتح اول و سکون ثانی و دال مهمله
ماضی کردن است یعنی بفعل آورد و بمعنی کرداهم
آمده است که کار و عمل بفعل تنها مانند اعم از نیک
و بد و سامر را نیز گویند که در وقت پیر ساختن درخت
بریده باشند و طائفه ایست مشهور از صحرانشینان
و ایشان در وقت پاداش ضحاک پیدا شده بودند
و پدید آمدن و قطعه زمینی را نیز گویند که کناره های آن
بلند کرده باشند و در میان آن سبزی بکارند یا زراعت
دیگر کنند و زمین زراعت کرده را گویند عموماً
و کشت و زراعت شالی و برنج و سبزی خوردنی و
تره و مانند آن را خصوصاً و بمعنی آبگیر و آب انبار و
تالاب هم هست که بعربی شمه گویند و چوپانان و
گوسفندچران را نیز گفته اند -

کرد مند نکرد مند - دوم با دال یعنی جلد
و تند و تیز و تعجیل و شتاب و سخت باشد یعنی بسیار
جلد و تند و نیز و جائی که از و آب بدشواری گذشد
کزر و کزرو - بفتح اول بروزن نردوشاخی را
گویند از درخت که در وقت پیرایش و پیراستن کارش
از درخت بریده باشند -
کژوند - بره کلیدان را گویند -
کشاو - بروزن سواد بمعنی امر بازروا
و کشاد بفتح کرد و باز کرد و خندیده از دست ها کرد
کذا فی الادات و بمعنی اخیر من شرفنامه اقول
این ماضی کشادن ست و معنی آن خندیدن
یافته نشده است -
کشید - ماضی کشیدن در شرفنامه
کشواد - بمعنی می خورد -
کفد - بفتحتین از هم باز شود و از هم باز کند
و بطرتد و بطرقانه -
کف سپید کنایت از برف ست و نیز بید بیضا
یعنی معجزه موسی علیه السلام -
کعبه جهان گرد آفتاب -
گله اندازد - یعنی باشتیاق تمام طلب کند -
کلباد - نام پهلوان تورانی که در جنگ
دوازده رخ بدست فرامرز بن گیکاوس کشته شد
و آن رزم در کنار رود بند بوده است -
کلند - نوعی از دست افزار آهنین مانند تیشه
چوبین و غایت شهرت کلند بزرگران و باغبانان

وکلاه گران دارند۔

کلوند۔ نام کوهی ست و کلوبند که از جوز و ابخیر
انگبند و باکاف فارسی نیز گویند۔

کم زده چند۔ یعنی کفار و منافق۔

کمند۔ معروف یعنی رشته که چرمین و جزان
که میدان جنگی را پیش ازین در بیجامی گرفتند
و در کمند و جز آن زنند و آنرا گرفته بالا روند۔

کنایه بالفتح نام مقامی که آنجا کوهیست که گودرز سر لشکر
خسرو فرود آمده بود و در برابر پیران سر لشکر افراسیاب
لشکرگاه داشت اول بیژن پسر گیو جهان پهلوان گیاک
نستهین برادران پیران را یکچند مصاف کشته
بعد از ده پهلوان ایرانی دیگر بر دست ده مبارز
ایرانی کشته گشتند و سهدران روز پیران آگود زده
از بالای کوه کشته و این زخم اجنگ دوازده رخ خوانند
کنند۔ ماضی کندیدن و ترکان ده را خوانند۔

گنبد چهارند بالضم با چهارم فارسی و راء
موقوف دنیا۔

گوجه بند۔ بالضم با جیم فارسی بمثله دنیا۔

گوجه فتاد۔ یعنی غریب شد۔

گوه اسد۔ کوهی ست که از ان آتش می درخشد
که هرگز فرو نمی میرد کذا فی عجایب البلدان۔

گهبد۔ بکسر دوم گزین بادشاه که تبا زیش
ناقد خوانند و نیز آن مرد که زر و سیم بدو سپارند
تا او بخزانه برساند تبا زیش محصل خوانند کذا
فی الادات و در لسان الشعرا بوزن مهتر ست

و بالضم از زهاد و عباد در گذشته و در هدی
و فردوسی بمعنی دهقان ست و در شرفنامه
خیطه ده را گویند و در لسان الشعرا بروزن فرقت
مذکور ست اما قیاس تقاضا کند بروزن برشن
باشد بضم ثالث زیرا که معنی آن کوه بود آمده است
گیقباد۔ نام پادشاه ایران زمین که در عهد
وی بزرگترین پادشاه بود صد سال ملک راند
و گیقباد مرکب ست۔

باب الراء

فصل فی العربی

کافر۔ ناگرونده و جوی سبیار اب و شب
تاریک و کشاورز و آنکه زیر زره جامه پوشد

کافور۔ معروف و آن دو گونه است یکی از
درخت می آید که آنرا بمعنی نامند یکی عملی از چوب
جوشانیده بیرون می آرند و نیز بمعنی معبد نیز
استعمال کنند و نیز نام چشمه ایست در بهشت
و نام پادشاه شهر میداد که آدمی خوار بود بر رستم
شهر ویرا فتح کرد و او را بکشت۔

کبر بفتحتین دارویی ست بخراسان طریقه
کنگر میشود و نیز گویند که میوه ایست اچار کرده
با بحمد لمان آرند بش کذا فی شرفنامه و فی التاج
الکبیر کبر انگور و طبلیه بکر دو در ادات کبر بمعنی
شرفنامه بکاف فارسی صحیح است یعنی کافور خود
و کلاه آهن را نیز خوانند و بکسر اول و فتح ثانی سیری
و بزرگی یعنی بلند سالی و بسکون ثانی بزرگواری

کبار - بالکسر بزرگان -

کبیر - بزرگ و بزرگی باصالت و بالکسر کوبان

کبار - بالضم بسیار -

کثر - بالضم والکسر بسیار و چیره شدن بر بسیاری و بفتحتین بر درخت خرما -

کحل الجواهر یعنی سرمه که از مروارید و جواهر ترکیب کنند روشنائی چشم را -

کدر - بفتحتین بیرمی و تیره شدن و بفتح کم و کسر دوم تیره رنگ شدن -

کرار - بالفتح والتشدید نام امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه -

کسر - شکستن شکسته و زیر که آنرا جر گویند و نیز بقیه حد را گویند چنانچه از درم پنجم حصه و از نیم سهم مثلا کسور جمع و در شرفنامه است کسور بالضم حرفه و پیشه ری -

کفر - بالضم معروف و پوشیدن -

کفار - بالضم والتشدید کافران -

کلب الجبار - ستاره ایست -

کوثر - بالفتح خیر بسیار و مرد بسیار خیر و خیر بسیار و اسم شهری ابجنة و قیل الاسلام قتیل القرآن و قیل النبوة -

فصل فی الفارسی

کافر - بر قان کذا فی شرفنامه -

کار - معروف یعنی صنعت و هنر و پیشه و بمعنی زراعت کردن هم ست یعنی بکار زراعت کن و بمعنی جنگ و جدال هم و بمعنی کاشتن نیز استعمال کرده اند و بمعنی سخن هم گفته اند -

کارزار - بار ار موقوف یعنی جنگ و جدال کار و کاریکه نخستین بار ار موقوف و کاف هر دو فارسی در صفت تیر و نظیر و امثال آن استعمال کرده اند کذا فی شرفنامه اقول معنی آن کارکننده است و بمعنی خداوند کار نیز آید -

کاژغر - بازار موقوف فارسی و قبیل تازی نام ولایتی ست و در شرفنامه شهریست بترکستان زمین نزدیک ختن که از نور ماه ابن یقطن روشن شدی و آنرا کاشغر نیز گویند -

کاسه گر - با کاف فارسی نام مطربی که واضع قول ست و نیز در کاسه شفاف آب اندازد و آنرا می نوازند عالمی سرود و پرده می خیزد و بمعنی ترکیب ایست کننده کاسه -

کاشغر - همان کاژغر -

کاشمیر - نام شهریست منسوب بخوبیرویان -

کاغذ زر یعنی کاغذی که بران زر چسپیده بکسی دهند و نیز آن کاغذ کوران مال دوشته میدهند چنانچه پروانه و نیز زر گرفته -

کافور بار - یعنی سرو خوشبوی و برف بار -

کامگار - با میم موقوف و کاف آخر فارسی یعنی خداوند مراد و بمعنی کارگیر را نیز گویند -

کاذر - کندوی غله و آنرا کنور نیز گویند -

کان لبسیار یعنی نیک تو انگر و سخت مایه دار -

کبک انجیر - انچه بدان سنگ فرستند و پرند
تیز پلند پرواز و مرغی سپید و بعضی مرغ را گویند
بمعنی خود مراد است -

کبود - بالفتح گرمی ست که بر آب رود
و جز در شب پیدا نیاید و قیل گرمی ست مادهوار -

کبیخ شیر - یعنی جغزانی که نمک و شیر در وعن در و
اندازند و بخورند -

کدیور - بایای فارسی باغبان و مزارع و بعضی
خانه دار نیز آمده و قیل بالفتح -

کر - بالضم برج و نام رودیست و بالفتح توان و مرد

کراکم - بضم و فتح چهارم زاغ -

کروان - بالکسر فعل نیک و بد -

کره - بالکسر با واو موقوف و ضم چهارم
اشکنه یا برمای درود گری که بدان نشره و یا
پانزه سوراخ کنند فاما بکاف فارسی مصحح ست

کرور - بالفتح زمین سخت و درشت کوه و دره کوه

کرسی - دار مجلس تور - موسی پیغمبر علیه السلام

کرسی زر - روز و آفتاب و نیز کنایت از
سرین بیم اندام ست -

کرنگار - بالکسر با واو موقوف و کاف فارسی
آنکه همه از رست و ان خدای تعالی ست -

کرکس - بکسر هر دو و سجانس با قاف اکذا فی
شرفنامه فاما در اوات با کاف فارسی مرقوم ست

کرکسار - بالفتح و با کاف آخر فارسی موضوع
نام ولایتی ست و نام پهلوانی تورانی که بهمن

در راه شکیر ساخت و همت در رویین بر راه
هفتخوان در میان بی آبی بدو ما پرداخته
آخر الامر بهمن او را کشته -

کزیر - بالضم با پکاف ای پاشیکار کذا فی شرفنامه
و در لسان الشعرا بر رار علامت نا زفارسی
کرده ست اما در اوات بواو مصحح است و الله
اعلم بالصواب -

کزه - بالضم بازار فارسی چینه دان مرغ که
بتازیش مزبله گویند و بازار تازی نشیمن حمام

کسا - بالضم خورنده و خورنده شراب همچو غمگسار
و باده کسار یعنی خورنده غم و خورنده باده و
مخمار و باده خوار مرکب ازین ست

کشته فور - کدرو بی نور -

کشتار - بوزن هشیار جانور مبسمل کرده که
بعربی مذبوح خوانند -

کشت خاطر - بالفتح شوق -

کشتکار - کشت زار -

کشتی زر - یعنی ماه نو و نیز پایه زرین که بصورت
کشتی می سازند -

کشک الخیر - بالضم یکی از آلات جنگ ست
و آن سنگی ست که بقوت دوالهای آتشین بر آن
کنند و بهندیش گولنا مند و کوشک الخیر لونیز
لغت ست و معنی ترکیب آن سوراخ کننده
کوشک ست -

کشمر و کشمیر - همان کاشمر مذکور -

کشمور - نام مقامی ست که انجا دشتی ست -

کشور - بالکسر یک اقلیم -

کفتیر - بالفتح با یا سفار سکی چیوندز رونقره کنند ش
بندش کوتیر نامند -

کلاادر - فوک -

کلاهور - بالفتح و با واو فارسی نام مهپکوی آماز ندرانی

کله دار - یعنی پادشاه و سرکش -

کمر - انچه درمیان بندند و نیز میانه کوه و صحرا
گویند کمر کوه -

کمر بر کمر - یعنی بلندی بر بلندی -

کمر دار - یعنی چاکر -

کمر ساز - یعنی بنا کر کذا فی زفانکویا -

کنا - بالضم والتشدید میوه در غایت شهرت
و بالفتح مع التخفیف نیز خوشه خرما و قیل میوه که
آنرا مورد گویند و بالکسر معروف یعنی آغوش و نیز
بمعنی جدائی آید -

کنداور - بالضم و سکون لام و ضم دال و سکون واو و فتح
و سکون کذا فی زفانکویا و قیل سپیدار و بهار زه

کندر - بضم کاف و سکون دال و فتح ست پون دوت
پسته اما میوه و تخمی ندارد و نام مبارزی که
بیاوری افراسیاب کرد بود و او با دشاه
ستقلاب بود -

کنده پیر - سخت پیر و فرتوت کذا فی زفانکویا
اما مستعمل بکاف فارسی -

کنکار - بالضم و قیل بالفتح با دو متجانس فارسی

با پوست انگشت -

کنکار - بالفتح با سوم موقوف سبزه ایست
خاردار که در جزیرات می اندازند لذا پشیزه
در قفیه است که نباتش حرق گویند -

کنور - بهندی غله -

کوار - بالضم مبدی که بدان خاک و میوه و
جز آن بردارند -

کوتاه نظر - بالضم آنکه از عواقب امور نیندیشد
و غافل بود -

کوتر - مختصر کبتر -

کوچه خطر - دنیا و نیز کوچه معشوق را میگویند -

کودر - بچه کوزن -

کوه پیکر - پیل و اسپ بزرگ هیکل -

کوهسار - زمینی که در آن کوهای بسیار باشند

کهسار - مشله -

کویر - زمین سراب و سامان بی آب

کهر - بالفتح قهر کردن و منع کردن و مانند
شدن رونق -

کهن دیر - آسمان و دنیا -

کیا - بالکسر کاهی و نیز گیاهی -

کیکپر - بالفتح و قیل با اول فارسی نوعی از
پستنبها و قیل بازار معجمه کذا فی شرح نصاب و در
ادبیات ست کیکپر با یا اول فارسی نوعی از
پستنبهای دریا و کیکیل با لام نیز خوانند -

کیمنه - بی معنی

فصل فی الترکی

گزاور - اسپ منکدرے باید بود یا نہ -

باب الزاء

فصل فی العربی

گراز - بالفتح والتشدید خفاریکہ فرجیہ شان بردارد و خفاز گویند کش را گویند گذافی الصراح

گنباز - بالفتح گنج پنہان و بالکسر شیرہ و پرگوشت

گنز - بالفتح گنج پنہان گنوز جمع آن -

فصل فی الفارسی

گارساز - بارہ موقوف آنکہ کارہای خلائق بسازد و حاجات مردمان بسیار برآرد -

گارسی در پای بیندازی یعنی باہمال و مماطلت کسی را در آمدن -

گاریز - بایای فارسی جوی سرپوشیدہ کہ چون تخم کاوند آب ان از جایی بجایی برند -

گاز - معروف کہ بر سر کوہی باشد گذافی الادات و در لسان الشعرا بیگو و بصحیح کاف فارسی ست

گاناز - چوب بن خوشۂ خربا -

گاز - آلتی ست آہنی چنانچہ تیشہ و تبر دارد و جز آن -

گراز - بالکسر خرامیدن و خرامش و امرار گزاردن و در فنیہ مذکورست گراز بالکسر یلی باشد بر و شتہ بستہ و دکن ہمی گشند و زمین رست کنند و فی شرفنامہ گراز بالفتح کوزہ سرتنگ و نیز آن آب سخت کہ زبان را ہنگام زدن از درد زبہ کند

گرسیوز - بفتح کاف و پنجم نام برادر افراسیاب پادشاہ توران زمین پسر پشنگ کہ سیاوخش را کشانید

گرم قز - بالکسر ابریشم و آن تخم افریشم ست

گروز - بالفتح شادی و نشاط و طرب قبیل بازافای

گریز - بالفتح گنج و گوشہ خانہ و فریضہ کہ بازبند و پر ریختن و معنی فریضہ باصاد مہملہ آنست کہ دستہا زیر پا بیابند و پا دست و پا بیابی بندند گذافی و در لسان الشعرا نگورست گریز بودن گریز بصحیح چارہ پر ریختن باز و امثال آن و فریضہ و معنی فریضہ بصاد مہملہ چنانچہ گذشت بمحیان مذکورست و در صراح مذکورست فریضہ گوشت میانہ شانہ ستور و در کز وزخ کہ بر کلو باشد و فریضہ بدین معنی ملایم بازست اما بمعنی کہ در ادویہ مذکورست ہیچ نشانی معلوم نمیشود و بالکسر آنکہ دعینہ خوانند

گفگیر - بالفتح با چہارم نام نوعی از آلات کہ حلوائیانست کہ بشکر و روغن بدان صاف کنند و آن را بسیار دارد و ہندش پالوانہ خوانند

گلوخ انداز - یعنی آن شراب کہ پیوستہ و بی ناغہ خورند و نیز شرابی کہ در آخر ماہ شعبان خورند گذافی الاصطلاح -

گمیز - بالکسر و بایای فارسی پیشاب

گند - نام شہری آبادان کردہ فریدون در توران زمین کہ اکنون آنرا بیکند گویند گذافی شرفنامہ -

گنیز - بالفتح و قیل بالکسر معروف کہ بتازیش

جاریه گویند و مصغر آن کنیزک آید که پرستار و خدمتگار زنان باشد۔

کواز۔ بالفتح چوب دستی که بدان چهارپای و خر را برانند۔

کوز۔ باواو فارسی چنانکه شیخ سعدی در قافیه روزآورده اند و معنی آن در غایت کمر و پشت گرانی شرفنامه و در ادات ست کوزخته آی دوتا شده۔

کوینه۔ گوشه خانه۔

کند زنام شهریست۔

کیز۔ بالکسر نمد۔

کیسه پرداز۔ باسین فارسی یعنی فالی کننده کیسه

کیلز۔ بالفتح گیاهی ست و در فرهنگنامه کیکیز بدو کاف مکسوره و یا دو دال فارسی رستنی ست زیبا گذانی زعفرانگونا۔

کینه توز۔ باواو فارسی کینه کش۔

فصل فی الترکی

کجیز۔ بی زور۔

باب الزاما لفارسی

فصل فی الفارسی

کاژ۔ آنکه یک چیز را دو بیند یا زیش احول گویند

کژ۔ بالضم بنج درخت و در قنیه مذکورست

کژ۔ بالفتح بمعنی کج ست که نقیض راست باشد و قسمی از ابریشم فرومایه و کم قیمت بود که بعربی قز گویند۔

کژدم۔ با هر دو راء فارسی کج مج۔

باب السین

فصل فی العزنی

کابوس آنکه در خواب چنان نماید که مردم فرو گیرد یعنی دیو ستبه۔

کاس۔ قدح باشراب۔

کبس۔ بالفتح خاک انباشتن چاه و سرگین و فرو کشیدن و رد ستور بمعنی شبخون بردن هم آمده ست و بفتحتین به پیشانی و رگ قناوان و سرگین آمده و بالکسر خاکی که بدان چاه انباشته باشند و الکبس ضرب من الثمر و ملی معروف فحش طبیا و لغة الکبیسة التی یسبق منها یوم و ذلک عام الکبس فی حساب اهل الروم فی کل اربع سنین یزیدون فی شهر شباط یوما و یجعلونه تسعة و عشرین یوما فی ثمانی سنین ثمانیة و عشرین یقولون بذلک کسور حساب السنة یسمون العام الذی یزید فیه الیوم عام الکبس۔

کدس۔ بالضم خوال ساکن شده زمین را کوفته۔

کرباس۔ بالکسر جامه نرم معروف۔

کرس۔ بالکسر سرگین و بول که بر یکدیگر ریزند شود کذا فی التاج و در فارسی بضم و فتح بمعنی ریم اندام آمده ست و در زعفرانگویا بمعنی مو پی پیچیده و ریم تن و جامه ست و بکاف فارسی نیز ست

کرپاس یا بکسر با یا بفتحها آبخانه بام یعنی

آنجا نه که بالای بام بود و معنی دریا نیز استعمال کنند و کلیاس نیز نامندش —

کسیس — چیزیست که گوهر شمشیر بدان آرایند کذا فی الادات و در تاج ست الکسیس نبیذ خرما و ارزن است —

کناس — بالفتح و التشدید آنکه جای روبد کذا فی التاج و فیها ایضا الکناس خانهٔ آهو و گورخر و دگاو و شتی و فی القنیه کناس بالضم و التشدید تنخانه کذا فی القنیه —

فصل فی الفارسی

کاسه لیس — یعنی سخت بسیار خوار و نیز فقیر —

کاکوس — مرد سخره و مقهور و غمناک —

کاموس — باو او فارسی نام مبارزی کیانی که بهد دا فراسیاب آمده بود و رستم بخم کمندش دستگیر کرد و کشت و او بادشاه سنجاب بود و تا روم ولایت داشت

کاوس — همان کیکاوس که در روزگار خویش بزرگترین بادشاه بود صد و پنجاه سال بادشاهی کرد و گردیهی مغرور را گویند و بعضی فرعون را نامند —

کبوس — بالضم باو او فارسی کژای صدمت

کرفس — احمود گویند آن رستنی باشد مانند خرشی سازند یعنی در سرکه اندازند و خورند و گویند تخم آن شهوت مردان و زنان را برانگیزند و ازین جهت ست که زنان را که به بچه شیر دهند از کرفس خوردن منع کنند و گویند آن اقسام ست و فطراسالیون مذکوره قسم جبل صخری اوست و جبل غیر صخری نیز می باشد و کرفس بطی اشتوی و مشرقی را کرفس غلیم نامند

کرکس — باسوم فارسی پرنده ایست مردارخوار که پرهای او در تیر بکار برند تا زیش بسر خواهند

کس — بالضم فرج زن کذا فی القنیه —

کلیاس — بالکسر در خانه کذا فی القنیه

کماس — کوزه گرده مسین بر شال کشت از چوب و سفال و جز آن که زیر نعل اندازند اکثر درویشان و شبانان دارند و اهل هند آنرا کجکول گویند کذا فی الادات و در شرفنامه بالضم و التشدید مذکور ست —

کنکاس — بالفتح با کاف فارسی یعنی مشورت در سراج ترجمهٔ شوری آورده است —

کورس — نخستین ریم اندام —

کوس — باو او فارسی طبل معروف که بر درباوک و سلاطین برای شرف و حشمت زنند و دو تن که با یکدیگر پهلو با پهلو یا دوش با دوش بهم را گویند تا گهان یا عمدا و مانند و زبان و اشارت کذا فی الادات —

کیکاوس — همان کاوس مذکور —

کیلوس — بالفتح پخته و رسیده غذا کذا فی القنیه

کیمس - بالفتح نام مردی -
کیموس - دوم بار بخلیه غذا -

باب الشین

فصل فی الفارسی

کبش - گوسپند کشن
کشمش بکسر یکم وسوم معروف یعنی انگور خشک

فصل فی العربی

کاش - افسوس -
کاوش - آوند دوغ
کاوش - بالکسر مرغ ورد غنگر -
کرباش - بالفتح کرکش -
کرش - بفتح یکم ودوم جانوریست گزنده چون لاراست وپای دارد کوتاه دم سبک گردد رود وبیشتر بویرانه ها باشد وهر گرا بگزد وندهد در ماهی زنده نماند -
کرزش - بفتح یکم وسوم تظلم کردن کذا فی شرفنامه اما در لغات بمعنی فارسی ست -
کرفش - جانوریست مانند حربا اما ازان کوچک می باشد چون بزنندش دم علیحده میشود وقادیزی جنبد وآنرا کرپنیز گویند واگر شب در خانه ها بیفتد مکاکی زنگ میشود کریه الاصوات بازلیش ورغنه نامند اما بدبستن کرفس لغتی ست ودرگرش زیرا چه در حدیث ست هر که وزغه را بزند گوئی هفت من گندم صدقه داده باشد واین دلیل برین ست که آن جانور

از موذیان ست وکرفش بمعنی مذکور از موذیان نیست اما بمعنی گرزش از موذیانست چنانچه در لغت آن گذشت -
کرکس ترکش - یعنی تیرهای کذا در ترکش گذارند چه کرکس بمعنی تیر هم آمده -
کره آتش - یعنی فلک عنصر حرارت -
کزایش - بالضم بس لائق ودرخور ودر لغتی کادن فارسی ست -
کش - بالفتح امر از کشیدن وکشندو امر و اسم فاعل فرمودن شراب ونیز دست وبغل کردن ودست بردست باد بهاران ویا دست بر شیگاه ونام شهریست از ترکستان زمین که از نور ماه این منقطع روشن شده کذا فی الامات والشرفنامه ودر قنیه است کش بالفتح میان بغل ودهلو را نیز گویند وبالضم امر کشیدن وفاعل آن وبالکسر کشتی ولاح -
کشاکش - یعنی فرمایش قهر تو وفرمایش هر دو در اصطلاح الشعرا کشاکش فرمایش یعنی ناخوشی که از غمهای بسیار زاید وبزودی از زودن وامر و نهی وناخوشی وغم والم بسیار وخویش وناخویش
کشتی کش - لاح وشراب خواره -
کشش - ناز وکرشمه وبسیار رفتن وبسیار توانستن روز راه رفتن کذا فی الادات ودر اصطلاح الشعرا است کشش با معشوق ناز او ستمکاران ورفتار با ناز وشادمانی

کشمکش - یعنی امر و نهی و کشاکش و طرف و بضم هر دو متمانش امر و نهی از کشتن و این لازم صاحبی و پادشاهی ست -

کشمیش - بالفتح معلم ترسایان و کشیده روی و کشیده ریش یعنی دراز روی و دراز ریش بغیر نهانی و بتازیش مخروط الوجه و مخروط اللحیه نیز گویند -

کفل پوش - نوعی از زره و زیرها با قلیفه و قاقم و جواهر مرکب کرده که بر فرج اسپان پادشاهان باشد کذا فی الاصطلاح الشعرا اما در ادات و شرفنامه بدیمعنی کفشلوش ست باشین مفتوح بعد فا و آن تصحیف کاتب ست زیرا که کفشل بمعنی فرج نیامده است -

کفش - با فرازمعروف که بتازیش کوش گویند

کلاکموس بالفتح با چهارم فارسی و میم موقوف موش دشتی -

کماش - جان کماس با سین مهملة یعنی کجکول

کمربندباش - یعنی مطیع باش حاضر باش -

کندش - بضم کم و کسر سوم و قیل بالفتح کم و ضم سوم تنبه برزده و گرد و کرده برای پسیدن کذا فی الاپاغنده نیز گویند و بفتح کاف و ضم دال و نیز درین لغت ست کذا فی الادات -

کنش - بضم کم و کسر دوم کردار -

کوش - بالفتح و قیل بالضم صنعت کنانی شرفنامه و در ادات بکاف فارسی بمعنی درست

کهربرش لون خواهند -

کوش چهارم روز از ماه کذا فی شرفنامه و در ادات کوشیدن و فاعل آن -

کوشمیش - با سوم موقوف نوعی از موش که بوی گربه دارد و آن در روز بیرون نیاید -

کویش - بالفتح آوند دوغ -

کهن فرش - زمین -

کیش - با یای فارسی شهریست در جزیره دریا بالای کوهی و مذهب دین و تیرداران که بتازیش جعبه گویند -

کین سیاوش - نام نوائی مست و لحنی -

فصل فی التاء

کش - مردم -

باب الصاد

فصل فی العربی

کرص - بالفتح کشک یعنی پنیر -

کصیص - جنبیدن و لرزیدن -

فصل فی الفارسی

کباک رقاص - یعنی اسپ چماش -

باب الضاد

فصل فی العربی

کراض - بالکسر بیرون انداختن -

کرض - آب منی غیر -

باب الطاء

فصل فی العربی

کشط بالفتح پوست کندن و جل چارپا را برداشتن و برهنه کردن۔

باب الظاء
فصل فی العربی

کظاظ - بالکسر از حد بدر بردن و دشمنی۔
کظ - رنجانیدن و در اندوه انداختن۔
کنظ - دشوار آمدن کار بر کسی۔

باب العین
فصل فی العربی

کراع - پایچه ستور۔
کرع - آب بابهان ایستادن

فصل فی الفارسی

کشادن دفاع - دفاع کردن کذا فی الاصطلاح هندیان
کیماع - بالکسر سرشیر و جغرات که هندلانی

باب العین
فصل فی العربی

کاع - آواز جنبانیدن کلهٔ گاو که بهندی جگالی نامند۔
کریع - بالضم با یاء فارسی گریزو گریختن اما در ادات بکاف فارسی ست۔
کرنع - با لضم با یاء فارسی گیاهی ست که کمانگران بر بازوی فرود آمده بندند کذا فی شرفنامه
کلاع - بالضم زاغ سیاه دشتی و بالفتح و قیل بالضم کنگر که گرد بر گرد قبور بزرگان میدانند و آن از سنگ و چوب بود۔

کناع - بالضم و قیل بالفتح تار ابریشم که از دو دیبای زر و امثال آن بافند و کرم ابریشم که از ابریشم پیله نیز گوید و تنه عنکبوت۔
کنع - بالنون پنجال چشم۔
کوه تیغ - روشنائی بسیار۔
کوی باغ - میوه ایست مانند بادنجان۔
کیغ - با یاء بوزن شیخ پنجال چشم که از انزاج نیز گویند لغت اول زاد است و لغت اخیر از شرفنامه و لسان الشعرا۔

باب الفاء
فصل فی العربی

کاف - حرفی از حروف تهجی و مادهٔ مستری که دندانهاش کوتاه شده و نزدیک آمده که بر و دو در ادات یعنی گنگاف ست اما بر این معنی بکاف فارسی نیز آمده است و بر معنی این فارسی ست
کتف - بالفتح یکم و کسر دوم شانه۔
کسوف - گرفتن آفتاب۔
کشف - با شین معجمه موقوف و دور شدن پرده و حجاب از روی حسرت۔
کف - بالفتح و التشدید میانهٔ دست۔
کفاف - آنقدر قوت که بس باشد و بالکسر بنده و گرداگرد چیزی۔
کنف - کرانه و سایه و کنف الله حرزه و ستره و در قنیه است کنف بوزن الف لیه و زری
کنیف خطیر و شتران و مستراح۔

فصل فی الفارسی

گرسی انحراف - نام کوهی ست -

گزف و کشف - بالضم سیم سوخته کذا فی شرفنامه اما در ادات گزف با کاف و زاء فارسی بر این معنی و بمعنی قنینه است لیکن در لسان الشعرا هیچ تصریح نکرده اما در ضمن کاف تازی ذکر گزف کرده -

کشتی زرین بکف - پیاله زرین که مانند کشتی ست بر کف -

کشف - بفتحتین باغه و نام رودی ست

کف - مخفف معروف چنانچه گویند کف دریا و بهندش پهین نامند -

کوف - بالضم پرنده ایست که در روز نه بیند و در شب بیرون آید و در ویرانه باشد تبارش بوم خوانند و نیز شانه چوبینه را نامند -

باب القاف

فصل فی الفارسی

کوه حیروق یعنی آن کوه که تجلی حضرت عزت بران بوده و جبل کوهیست معهود و امن تبارش حراق گویند

باب الکاف

فصل فی الفارسی

کابک و کابوک - آنچه در ان کبوتر را بدارند و آشیانی کنجشک خانگی و در ادات ست چیزی مانند زنبیل آن میان تهی که در خانه آویزند تا کبوتران بیضه بچه کنند و بچه کشند -

کاچک - باجیم فارسی مفتوح تارک سر -

کارخانه فلک و کارگاه فلک - یعنی دنیا

کاردارن فلک یعنی سیارات سبعه -

کاژنجک - باسوم و نیم مفتوح خیار و بادرنگ بود کوچک نبود -

کاروانک - بار و موقوف پرنده ایست آبی دراز گردن سپید -

کاسک - مصغر کاسه -

کاف لولاک - ای مخاطب بخطاب لولاک و آن حضرت رسالت ست صلی الله علیه وسلم

کاک - مردم و مردم چشم که تبارش انسان العین گویند کف یعنی قرص -

کاواک - هرچه از میان تهی بود و قیل با کاف فارسی -

کبک - بالفتح پرنده ایست خوب رفتار آتش خوار کند پرود در دره کوه باشد -

کباک - بالفتح آنچه از خرما بس سازند و بعضی حرف انجیر را گویند -

کبرک - گیاهی ست خاردار که آنرا خشک گویند و هندش گوکهرو نامند -

کبوک - پرنده ایست آبی تیره پرسرخ دم و آنرا سرخاب نیز گویند -

کبیک بضم نکم و فتح دوم و قیل بفتح نکم و کسر دوم سبعه که بدان آسیا تیز کنند و قیل کبتک حرف دوم همچو چهارم تا قرشت و قیل کبنک

بالکسر با دوم فارسی و نون مفتوح معروف
کتک بالفتح بمعنی قرشت نوعی از گوسپند
کوتاه دست و پای که بتازیش نقد بالتحریک
گویند کذا فی الصراح -
کچک - با جیم فارسی جانوریست کہ مشک
آب را پاره کند و آنرا مشک درنیز گویند کذا
فی شرفنامہ اما در ادات این ابلام آورده است
کراک بالکسر چیزی از غلطه پرسیدند
و آنرا بتازی لغز گویند و هندو پهیلی نامند
کروک - بالضم و فیل بالفتح پرنده ایست سیاه
و سپید در اندام کہ بر کنارہ آب نشیند و دم را بجنباند
کرک - بفتح دو متجانس استخوانی ست
بتازیش ناعضر و عضروف خوانند کذا فی
زفانگویا کرک بضم کاف و فتح دوم سرین موے
وکل بالفتح نیز گویند و بکسر تحتین مرغی بود کذا فی
لسان الشعرا و در لسان الشعر و ند کورست کرک
بودن نیک یعنی گیاہ مخلوق و در ادات تحت
لغت کرلک گفته است کہ کرک نیز گویند ازین
معلوم میشود کہ بمعنی مرغ بضم کاف و فتح دوم است
کرہ خاک - زمین و بطمتین ماکیان کہ از بضیه
نهادن باز ایستاده باشد و تاج اسامی معنی
مقصد همین طریق ست کہ مذکور شده و در
اجمال حسینی ترجمہ مقصد ماکیان کرک نوشته است
و در زفانگویا بدو کورست کرک بالفتح مردم چشم
کرسی خاک - زمین -

کرکس فلک - بالفتح و با سوم فارسی
مفتوح ستاره ایست کہ آنرا شعری خوانند
کذا فی القنیه و در شرفنامه است یعنی کرکس
و واقع کہ آن مرد و ستاره اند -
کربک - بفتح طعامی ست کہ از باقلا پزند -
کره خاک - ای عنصر خاک و زمین -
کرلشبک - بالکسر و با پارسی مرد جنگی و چوزه
هر چیزی و بالضم کوره مغاک و قیل با یازاری -
کرک - بفتحتین بازار فارسی قلاب -
کرلک - بکسر کاف و سوم کاروخرد نوک کژ باز و
کشنگ - بالضم خزنده ایست کہ آنرا خیزوک
نیز گویند -
کشتگ - بالفتح نانخورشی ست کہ از جغرات
می پزند کذا فی شرفنامه و در حواشی مصلح ست
آن طلامی ست معروف و آن از آرد و گندم و
جو راست میکنند و جنبی ازان از گوشت و گندم
نیز میکنند و آنرا بر بریسه می خورند -
کعک - بالفتح کلیچه و قیل کاک کذا فی الصراح
کفچلیزک - بکسر کاف و سوم فارسی خزنده ایست
کہ دست و پای دارد و دمش سرخ بود و هندش منحنی
نامند و بعضی گویند خزنده ایست کہ پای دارد همین
و بالای سر از تارک تا پیشانی کذا فی الادات و
در شرفنامه بدین معنی بلام ست -
کلیک - بالضم کرنج خرمن کہ بدان خرمن اندازند
کذا فی شرفنامه و در قنیه است جایی نگهبانان

خرمن و در لسان الشعرا خرمن و آن چیزیست که خرمن بدان اندازند۔

کلک ۔ بالکسر آن کرا ان قلم سازند و قلم را نیز گویند و آتشدان گلین را هم نامند معنی اخیر از شرفنامه است و در لسان الشعرا کلک بوزن ملک کاریعنی احول و در شرفنامه است کلک بالفتح و بالضم بغته فیه و بالفتحتین بی موی و نشتر و بفتح اکیم و کسر دوم همان کوف و در فرهنگ جهانگیری کلک بالفتح یکم و کسر دوم کژ چشم یعنی کاز

کلکنک ۔ بکسر یکم و سوم و فتح چهارم تخم جقرح یعنی لونگ۔

کلنک ۔ بوزن و معنی کلنک و قیل کاف دوم فارسی و بکسر اول و فتح دوم سوراخ کلیدان و قیل حرف اخیر فارسی۔

کلوتک ۔ آلت چوبین گازران که بدان جامه بکوبند کذا فی الاصات و در شرفنامه کلوتک با تا مرقوشت است۔

کلیه گوشهٔ ملک ۔ شاهزاده۔

کلیک ۔ بالفتح همان کوف یعنی بوم کذا فی شرفنامه و در قنیه و اوات یعنی چشم کز یعنی احول

کمان فلک یعنی برج قوس۔

کمسک ۔ بفتحتین با سین مهمله و معجمه نیز کشمش سیر که با جغرات میکنند و کشمش را نیز گویند و لعزبی شیرا گویند کذا فی زفانگویا۔

کناک ۔ بفتح در دوشکم کنجشک مرغ خانگی کذا فی شرفنامه اما در ادات بکاف فارسی

کنجک بالضم با جیم مفتوح چیزی نوکه در مذاقش خوش آید و آنرا نوابو هیر گویند عربی نزاطر نوکه گویند

کندک ۔ بضم یکم و سوم نان ریزه۔

کنک ۔ بفتحتین تکی که می تابند رسن اگر دوی که چند انی مغز دارد بنجیل را نیز گویند

کوچک با دوم و سوم فارسی خرد و قلیل با سوم فارسی لفظ پرنمط نخستین ماده زوج کرده را نیز گویند۔

کورک ۔ مصغر کورست و سنگ گازر و بدمعنی با واو تازی ست۔

کوشرانوک بضم یکم و پنجم و با سوم فارسی پرهٔ کلیدان۔

کوسک بالضم مرد خردانداهم که تبازیش قوش بالضم خوانند کذا و بدت فی دیوان الادب الذی کان بخط خراسان مصححة غایة الصحة و در صراح ترجمهٔ قوش کوچک نوشته است کذا فی القنیه و فیها ایضا۔

کوشک بروزن موشک بنا ربلند که تبازیش قصر خوانند مسموع از میان ابن۔

کووک ۔ خدمتگار و بنده و پسر که بسلوغ نرسیده باشد و آزاد بود بر سبیل ترحم و بیا کووک گویند۔

کوک ۔ بالضم همان کمان و کوک با واو فارسی تره ایست که از خوردن آن خواب یا وه شود

طبیع وی سرد و تر است چنانکه از خوردن خشخاش
تادی آرد خسرو بهندوی اسپند گویند۔

کیک بالکسر همان کاک بدو معنی گفت یعنی
مردم و مردم چشم و بالفتح جانوریست خرد
گزنده و چمیده و کلب الاخبار گوید عمرش زیاده
از پنج سال نبود و تبازیش بر فوت و بهت
چیونا مند و بکسر کم و دوم نام میوه ایست کذا
فی شرفنامه و در فرهنگ علی بیگ مذکور است که
کیک گربه که تبازیش سوزگویند و در تنبیه
اغرابش بعلم مصنف بکسر کم و فتح دوم است
کیماک - بالفتح نام داروییست کذا فی
شرفنامه

فصل فی الترکی

کرک - بفتحتین می باید۔
کسلمناک - موش خوار۔
کلسک - کبک دراج۔
کیکیک - ستنبه۔
کیبک - فراخ۔

باب الکاف

فصل فی الفارسی

کاه برگ - با بار موقوف یعنی برگ کاه۔
کرنگ - بوزن کرنج چوب گاذر کذا فی
شرفنامه اما در لسان الشعرا بازار مرقوم است
و در فرهنگ با ذکور است کرنگ کارد۔
کرونگ - دیوث و ابله و بی اندام۔

کرگ - بالفتح جانوریست چهارپای شکاری
و بر پیشانی او یک شاخ بود که اوان بسته
کاردساز مند هندش گیند و نامند و نام بلیی
کتابیات وی مشهورست و در تاج بمعنی کرگدن است
کذا بفارسی کرگن گویند۔
کرنگ بضم کم و فتح دوم رنگی ست اسپان را
کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بازار مولد بمعنی چوب
گاز مترادف کرنگ ست۔
کاسنگ - بالضم یکی از آلات جنگ کاندران
سنگ و کاوخ اندازند و آنرا فلاخن تیز گویند۔
کانگ - بوزن فرنگ سه باغ کلیدان و بهر دو
معنی بکاف تازی نیز آمده است چنانچه گذشت
و بضم کم و فتح دوم پرنده ایست دراز پای
و دراز گردن و دراز نوک و هندش سارس گویند
کذا فی التنبیه منقول از حواشی نصاب الصبیان
و نیز خروس بزرگ و نیز نام مردی۔
کنارنگ بالضم شحنه ولایت و زمیندار که آنرا
مرزبان نیز گویند۔
کوهنگ - بالفتح بر وزن [illegible]
کهربارنگ - زرد رنگ۔

باب اللام

فصل فی العرف

کامل - تمام را گویند و نام [illegible] که بو
مرتبی النفس را۔
کحل - بالضم سرمه و بالفتح نام آسمان و سال نیک

کذا فی الصراح و در قنیه بضم کاف برین هر دو معنی منقول ست از دستور۔

کسل ۔ بفتحتین کاهلی۔

کعب الغزال نام حلوائی ست۔

کعدل ۔ بالفتح کژ بین۔

کفل ۔ میان و کوه۔

کفیل ۔ پذیرفتار۔

کمال ۔ تمام و نام موشاعری از اصفهانی دوم کمال خجندی۔

کهل ۔ مرد فارسی سال گذشته۔

کیال ۔ بالفتح و التشدید آنکه به پیمانه غله پیماید

کیل ۔ بالفتح پیمانه و پیمودن۔

کیول ۔ بالفتح مع التشدید بین صفهای دفنی الصراح آخر صف۔

فصل فی الفارسی

کابل ۔ نام شهریست در میان کوه سیستان هندوستان و خراسان زمین کذا فی شرفنامه و در سوانح ست کابل نام ولایتی ست در ملک بالا و در انجا جراحان کامل و استاذند۔

کاجال ۔ با جیم فارسی آلات و ضروریات خانه از هر گونه کذا فی الادات و در لسان الشعرا بمعنی متاع و اسباب ست۔

کاجون بروزن شاغول حرکت دادن سر بین بوقت رقصیدن و سخرگی کردن۔

کاکل ۔ با سوم مفتوح و قیل بکسوم آن کلک میان تهی که در آب روید هندش کانس میخوانند و نی که میان خالی او کذا از آن قلم سازند و فصیح بضم هر دو متجانس ست کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا ست کاکل با سوم مفتوح و قیل بکسوم آن کلک میان تهی بوزن قاتل که در آب روید تم بفظها اقول شاید این تصحیف کاتب ست و نیز در شرفنامه کاکل بضم سوم سوی که بر فرق سر بندند و کاکوک شمله بمعنی اخیر۔

کال ۔ نوعی از غله ها۔

کاول ۔ با دال مضموم همان کابل مذکور و بمعنی چاشنی گیر نیز ست۔

کاوول شمله بمعنی اخیرین هر سه لغت در شرفنامه ست

کاه گل با سوم موقوف و چهارم فارسی بکسوم اندایس یعنی گچ و کهگل بالفتح بمشابه کذا فی زفانگویا۔

کتل بضم یکم و فتح دوم معروف که آنرا اب کوتل میگویند کذا فی شرفنامه۔

کچاول ۔ با دوم و چهارم فارسی معروف کذا فی شرفنامه اما در ادات تحت لغت کماس گفته ست که هندش کچلول نامند ازین معلوم میشود که این از لغات هندست۔

کچل ۔ با دوم فارسی مابنور لیست مشک و کذا فی الادات۔

کدام دل یعنی چه دلیری و چه قدرت۔

کرونگل ۔ بفتح یکم و سوم با کاف فارسی مفتوح

همان کردنگ مذکور یعنی دیوث و ابله و در زبان گویا
کاف اول فارسی نیز آمده است -

گرمائیل - لکنهرم یکی از ان دو شاهزاده که از جمله
خمسه خلق نخستین طعام آموختند یعنی ضحاک
شدند و دومین را رائیل نام بود از جمله آن آدمی
که برای گشتن تسلیم ایشان میشدند که مغز ایشان
ماران را میداد هر روز یکی را میگذاشتند
بجای مغز گوسپند تعبیر میکردند و کسی اگر را
میکردند گوسپند میدادند میگفتند که از بجا
بگیرند و در عراق بها متوطن شو میگویند که گردان
از همان دشتیان اند که گذاشته شدند -

گستل - بضمتین خر و بوک -

گسیل - با یاء فارسی و بضم کاف تازی و
قبل فارسی وقع کردن و فرستادن و نام مرد
و در شاهنامه کسی بی لام نیز درین لغت است

گشاغل - با ضم اشین معجمه مفتوح و قبل مضموم
منسلی از غله هاست و گویند همان غله شاغل است
گذافی زفانگویا -

گعب غزال - جنسی از شکر و نیز بمعنی شراب
آمده و نیز گعب غزال نام حلوائی ست و گعب الغزال
نیز درین لغت ست چنانچه گذشت -

گنجه نول - بالفتح با جیم فارسی پرنده ایست
گذافی زفانگویا -

گل - بالفتح انکه در میانه سرش موی نبود -

گلال - بالفتح بالای پیشانی و میانه تارک
وقیل با کاف اخیر بالضم آنکه آوند کلین راست کند -

گلگل - بفتح دو متجانس معروف ای کاو کاو
کردن گذافی شرفنامه اما اکثر این لفظ مستعمل
هندوی ست و در زفانگویا بمعنی هر سینه مذکور ست

گنجال - مثل هر تخمی که روغنش بدر آرند گنجاره
نیز گویندش -

گنفلیل - بوزن زنجبیل ریش سپید بزرگ

گویل - با واو فارسی گفتگو نه گذافی شرفنامه
اما این لفظ هندیست اصل این گویل ستانو گنج

گوتوال - با واو و فارسی محافظ شهر و فرستگ

گوردل - با واو و فارسی مداوم و موقوف گندم طبع
کرده بین نیز دارد -

گوریاتل - با یاء مثلثه بانگ پنج و قبل و حا تورا
گذافی الفنیه -

گول - با ضم و با واو فارسی کنف و نیز خرانه
آب دهان بمعنی اول و بفتحتین دلق و کلیم کهنه

گوه خلیل - نام کوهی که نوح آنجا خانه داشت
آب طوفان از ان کوه پدید آمده بود -

گهیل - بفتح کاف و ضم سوم نادان و احمق قاچ
گذافی الفنیه -

گیل - با لکسر آرزو و منی -

فصل فی الترکی

گجل - بفتحتین مرد -

گول - جان -

باب الیم

فصل فی العربی

کاظم پیچیدہ۔ دد و حیوانہ۔
کالم زنی کہ شوہرش مردہ باشد یا گذاشتہ
کالہ نیز گویند۔
کتم پوشش و مخمین نباتی ست کہ خلط کردہ
میشود بموسمہ برای خضاب۔
کرم آن را گزیدگی و بزرگواری و زر یعنی انگور
کرام بالکسر جمع کریم۔
کلام بالفتح سخن و بالکسر رشتہ گیہا۔
کلیم ہم سخن و این خطاب موسی علیہ السلام
کہ او ہم سخن اللہ بود بی واسطہ و اطلاق این
بر حضرت رسالت نیز درست ست۔

فصل فی الفارسی

کاف و لام۔ کنایت از کل چیز کفایت از اللہ کند
کام۔ دہان و دہن نزد یکی بخلق کہ آنرا دہان
نیز گویند تا زیش خیک خوانند و ہندش تالو نامند
و نیز بمعنی مراد بود و در قافیہ بمعنی چارہ نیز ست
چنانچہ گوئی ناکامی ناچاری۔
کام نا کام یعنی ابستہ۔
کمکان بزم۔ ساقیان و شاہدان
کمیت۔ بالفتح بر گستوان اسپ و آنرا کمین
و زین نیز گویند۔
کم۔ غمان۔
کرم۔ بالفتح اندوہ و غم و دل گرفتگی و رنج
و سبزہ کہ بر سر جوی روید کذا فی الادات

و زغنگویا و در لسان الشعرا بمعنی کرم پوزن جرم ست
و بالضم زحمت و رنج۔
کمان رستم۔ کہ آنرا قوس اللہ گویند و بعضے
بکاف فارسی نیز گویند کذا فی زغنگویا و در
لسان الشعرا بمعنی بکاف تازی فقط است
و در اوہست کرم بضم کاف فارسی زحمت و
اندوہ و غم و دل گرفتگی و رنج و کمان رستم
کہ قوس اللہ ست بعضی بکاف عربی گویند۔
کلیچہ سیم۔ باکاف فارسی ماہ شب چہاردہم
کمام بالکسر صمغ بعضے کم
و بالفتح نقصان و ترک و اندام و بعضے
چند تازی ست و بالضم با قشد یدمیم اشتین
فارسیان بامیم مخفف ہم استعمال کردہ اند
کمکام۔ بالفتح دارویی سمع کہ آنرا بتازی
ضرع گویند و بعضے افواہ اطیب خوانندش
کم کم۔ آواز فتن نقب و دزدان و نیز آواز
مال کہ سیہ کہ چون بجنبانند۔
کمان رستم۔ یعنی آن کمان فلکی کہ ابوان
مختلفہ ایام بر شکال طرف آسمان برابد تابد ش
قوس اللہ خوانند و عرب قوس قزح نامند۔
کہام بالضم مع التشدید و التخفیف بیشہ سباع
و وحوش۔
کوام بالضم و باواو فارسی و کوم بالضم
گیاہی ست خوشبوی مانند کنیل۔
کوہم آن گیاہہا کہ در زمین شدیا رابانیدند

وبن او همچو بن فی باشد۔

کهرم نام مبارز تورانی که در میدان بدست پرنه پهلوان ایرانی در جنگ دوازده رخ کشته گشت وکیفیت جنگ مذکور در شرفنامه مرقوم گردیده است۔

باب الکنون
فصل فی العربی

کافوران ۔ با ذال منقوطه هر دو طرف بالای ران و در صراح ست یکی گوشت بالای ران۔

کافون ۔ آشیان روئین یا آهنین و کانون الاول و کانون الآخر شهرانی قلعه اشتار ویست۔

کاهن ۔ فال گو ہی۔

کتان ۔ معروف کذا فی التاج و در قنیه است کتان بالفتح والتشدید تخمی ست که از ان روغن کشند۔ هندیش السی نامند و نیز جامه ایست که چون روشنائی ماهتاب بر و افتد پاره پاره شود و اقول در تاج که معروف گفته است بمعنی اخیر گفته است۔

کتمن ۔ بالفتح باز گشتن از هر چیزی کذا فی القنیه و در تاج ست الکبن قوج الطبخ الدخان بالبیت والسواد فی الشقه و نحوه۔

کرکون ۔ بضم اول و فتح ثانی و مع التشدید الکنون کرکیا یقال آنها تحمل القتل علی قرنها کذا فی التاج و در بعضی نسخ کرگدن با دال ست و این معرب کرگدن ست۔

کروان ۔ بفتحتین جگر کذا فی التاج و در قنیه است کروان گیاهی ست که او را قوت مفرح ست و مرغیست که به بط ماند و شبها نخسپد کذا فی زفانگویا۔

کعبتین آن دو مهره نرد که در میان طاس افگنند و آن پاسه نرد باز ست۔

کفین دو ستاره اند کف الخضیب و کف الحدیه

کفن بفتحتین معروف یعنی جامه که مرده را بدان پیچند و دفن کنند۔

کلبتان آلتی ست آهنگران را که آهن گرم را بدان گیرند بندش سندسی گویند و در قنیه اعرابش بفتح یکم و کسر سوم مصحح است و فی التاج الکلبتان مایشبه الملقی یکون مع الحداد ین کلبتین مثله کلبتان ذلبتان قال الاصمعی هو ما خوذ من الکلت وهو القتاده و البار والنون زائدتان وهی اللفظة القدیمة عن العرب فعدتها العامة الاولی فقالت الفلطبان و جات العامة السفلی فقالت القرطبان۔

کلون ۔ پوشیدگی۔

کمین ۔ نهان کردن کذا فی التاج و در موائد مذکور ست یکین بروزن زین قصد کردن کشتن دشمن بر سبیل خفیه۔

کهون ۔ اسپ گران رو کذا فی التاج و در شرفنامه بمعنی کند طبع ست منقول از لسان الشعر است اما نسخه که نزد کاتب ست دران نیست و لیکن در اوات بمعنی اسپ کند رو ست

کون ۔ چیزی حادث۔

فصل فی الفارسی

کابین - مهر زنان و آنرا کاوین نیز گویند -
کاتب جان - یعنی خداوند تعالی -
کاخ نگون - یعنی آسمان -
کار آگهان یعنی دانایان و منجمان و اصحاب فراست و ارباب تجربه -
کارچراغ خلوتیان افروختن و بام افگندن زدودن و روشن کردن تاریک و سوختن باه
کارشناسان یعنی عارفان و حکما -
کارگاه کن - یعنی ایجهان و آنجهان
کارکن کون و مکان - جمله موجودات
کارزرون - بازار فارسی نام شهریست -
کاروان و کاربان - راهگذری که در سفر رود و برای تجارت -
کاستن - باسین موقوف نقصان شدن و کردن و کاهیدن نیز -
کاسه گردان - فلک و گدا -
کاشان - نام شهری که دران همه رنج و انس اند
کاشتن - باشین مثلثه معروف گردانیدن روی کاشتن در شاهنامه و محلهای دیگر هم بدین معنی مستعمل ست و بمعنی غله و جز آن
کاشتن یعنی تخم ریختن در غایت شهرتست -
کافتن - شگافتن کذا فی القنیه -
کافید و کاویدن عمق پیدا کردن بیت در زمین و مانند آن برکشیدن خاک از آلت

کالیدن - درهم شدن و کردن -
کامران - با میم موقوف آنکه کارهایش بمراد برآمده باشد و بمعنی امر آن نیز آید کذا فی شرفنامه و در ادات ست آنکه کارهای خود برمراد خود کند و هیچ مانعی پیش نیاید و معنی ترکیب رانده و مراد ابران -
کان - معدن که بهندش کهان نامند -
کان کن - ای کننده کان و کان را بکن و نیز بمعنی فرهاد آید که عاشق شیرین بود زیرا چه او سنگ تراش بود و بضم کاف آن ترکیب اضافی ست اضافت مشبه به مشبه کن که همچو کان و معدنست و مراد ازین کن که امر فیکون ست و وجه تسمیه آنست چنانچه از معدن جواهر گوناگون بیرون می آید همچنان از امر کن فیکون انواع کائنات ظاهر گردد -
کاهکشان - با ها موقوف راه شکلی که بشب در آسمان پدید آید -
کاهیدن بمعنی کاستن یعنی نقصان شدن و نقصان کردن -
کپان - با دوم فارسی ترازوی معروف که یک پله دارد و بجای پله دوم منفذ بود که بدان قماش و جز آن وزن کنند و با دوم مشدد نیز آمده است -
کبک لشکستن - تکدری ملول و غصه کردن
کبودان - با دو فارسی سیاه دانه -

کتابون - نام دختر قیصر روم که در حبالهٔ گشتاسپ شاه بود کذا فی شرفنامه و در فرهنگ بانو بمعنی نام مردی و عورتی -

کتران - بفتح کاف و کسر دوم نام واروی ست سیاه که بر اشتر کرکین مالند تا نیکو شود و عرب آنرا قطران خوانند و آن روغن درختی ست مانند عرعر یعنی گویند که از درخت صنوبر متولد میشود

کجین - بالفتح برگستوان اسپ و بالکسر آرد و روغن را نامند -

کدبانون - عروس خانه که بزرگ و صاحب خانه باشد کذا فی زفانگویا -

کدین - بالفتح و قیل بالضم آن آلت چوبین که نرد کوبان و گاوران دارند و بدان جامه کوبند -

کدن - روستان ست که آنجا ده هزار مرد بهر عاشوره گرد آیند و هیزم که عرب آنرا محتش خوانند و بعضی کوفی گویند بجای دال او تو بسیار گرد آرند و بسوزند

کراجیدن - بالفتح با جیم فارسی بانگ کردن ماکیان بروقت بیضه دادن یعنی آنکه کاک کاک کند کذا فی زفانگویا -

کراخان - نام پسر مهتر افراسیاب -

کرازان - بالکسر خرامان -

کرازانیدن - بالکسر خرامانیدن -

کراویدن - بالکسر خرامیدن و گرازیدن -

کراشیدن - تباه شدن کار و پریشان شدن کذا فی شرفنامه و در قنیه است کراشیدن بالفتح شکستن چوب و جز آن کذا فی تفسیر الزاهدی فی سورة الحجرات -

کران - کرانه و دوری جستن و حد -

کرباوان - بالفتح باو او فارسی نام واروی ست که آنرا هندوزنیر گویند کذا فی زفانگویا -

کردون - بالفتح کرد آوردن گویند غله درکند و کرد یعنی گرد آورد و کذا فی القنیه اقول این چه حاجت ست که معنی گرد آوردن گویند زیرا چه معنی مستقیم ست و آن حاصل معنی هست لغوی

کردوگان - بالکسر با چهارم فارسی جوز و باکاف فارسی افصح است هندش اکهروٹ نامند -

کرزن - بالفتح نیم تاجی از دیبا بافند و جواهر در و نشانند تاجی گران بار و در تازی مشرفق گویند که هندوی مانگ گویند و قیل با کاف فارسی کذا فی الادات -

کرستودن و کرستون - فریب دادن و فریفتن کردن -

کرسیوز - نام مبارز افراسیاب -

کرکدن - بالفتح و با سوم فارسی پرنده ایست که پیل را شکار کند و در عجائب البر و البحر دیده شد که چهار پایه جانورست که همچو آن در شکم مادر پنج سال می ماند اول بعد یک سال سر دران طرف میکشد و علف میخورد و چون برین نمط چهار سال دیگر میگذرد بطریقی نیز از شکم مادر بیرون می جهد

و میگریزد و حکمت الهی در ان آنست که چهار پایان
بچه را بعد از دون بزبان می لیسند و در زبان آنها
خارهای سخت بزرگ و تیز اند چون آن بچه را
مادر او بلیسیدی همه اندام او پاره پاره گشتی
و آنرا اگرک نیز گویند در شرح مخزن اسرار است که آن
جانوریست که بر پشت او خارها چون ستون ست
هر پیلی را که شکار کند بر پشت انداز د و به اندک مدتی
بچگان آرد چون موت وی قریب رسد یک پیلی
بر پشت او فرا موش شود آن پیل گنده شود و
کرگان بفیتند آن کرگان پیل را بخورند بعده آن
جانور را خوردن شروع کنند هم بدان جراحت بمیرد
و در زفانگویا ست که کرگدن جانوریست و گویند
قتیل آبی ست۔

کرکن ۔ غله و ریل یعنی گندم و جو و نخود و باقلا
که نیم رس شده باشد همچنان با شاخ و برگ و میان تهی
و بخورند که هندش او می گویند و بکاف دوم مضموم
و بکسور نیز گویند و بلغتی هر دو کاف فارسی ست
گذافی زفانگویا اما در لسان الشعرا کوکن بواو سکون
با واو مذکور ست یعنی غله و ریل اما در ادات بار از مهله
و هر دو کاف فارسی صحیح ست و الله اعلم بالصواب
و بمعنی ریله در تاج خاکستر گرم ست۔

کرگان بکاف دوم فارسی نام ولایتی ست
و قیل نام بیابانی ست۔

کرگدان ۔ گیاهی ست که او را قوت فرح ست
و در مثلی ست که به بط مانده شبها نخسپید گذافی زفانگویا

کرمان ۔ بالکسر نام شهریست از ولایت فارس
بنا کرده بهرام بن پیروز بن یزدجرد و مجمع کرم
کرمان شهان ۔ بانون و قوف نام شهری
کرموخان ۔ نام پهلوان تورانی ۔ پادر پیران ویسه
کرمه آتشین ۔ چرخ آتشین و ملک اثیر۔
کریان ۔ بالضم فدا۔
کریختین ۔ بوزن و معنی گریختن و اصح باکاف
فارسی ست۔
کریمان ۔ بالفتح نام مبارز ایرانی و آنرا کریم نیز
گویند و رستم بن زال بن سام بن زبیان این
کریمان ست و نیز شهر کرمان را گویند و نیز جمع
کریم بمعنی کرم کنندگان۔
کزرویدن بالفتح بازا معجمه پیر استن را گویند و
کزروشانی شکسته را که پیرانند۔
کزروان ۔ بالضم چار پا جستن۔
کزشخاطران ۔ بالفتح با دوم فارسی نام موزون مطبعان
از انکه فکه صاحب ندارند۔
کزطغوان ۔ با دوم فارسی نام داروی ست
با واو افزا که آنرا کاکره نیز گویند و تبازیش عاقرقرحا
کزمازون ۔ نام داروی ست گذافی زفانگویا
کزان ۔ مجتمعین مجمعی باشد که در روز را شوره
آنجا خلق بسیار جمع آید گذافی التصنیه۔
کزین ۔ بازار فارسی و کاف منقوط بر گستوان
گذافی التصنیه۔
گسارون ۔ بالضم خوردن و غمگسار و باده گسار

هم ازین ست کذا فی شرفنامه اقول اگر بمعنی خوردن بودی طعام گسار و نان گسار هم درست بودی لیکن استعمال آن هم در شراب خواری و غمخواری آمده است اما شراب گسار و اندوه گسار هم نیامده است زیرا چه استعمال آن بلفظ باده و غم آمده است -

گسر بکسان - خدای تعالی -

گسستن - بضم یکم و دوم کشادن و شکستن و این دو تا را هم گویند کذا فی زفانگویا -

گسیختن بالضم با یاء فارسی و خاء موقوف گسستن ای رشته و امثال آن شکستن کذا فی شرفنامه -

گشان - بالفتح خیمه گرد و نام ولایتی ست و نیز بمعنی کشنده اسم فاعل از کشیدن آید گویند فلان طغان کشان خورد یعنی اندک خورد و دردی کشان بمعنی دردی نوشان ست و دل کشان می باشد یعنی بیان کشاده بسی گویا و فصیح -

گشتن - بالکسر زراعت کردن -

گشتبان مزارع -

گشتیبان - ملاح -

گشتی زرین - یعنی آن پیاله زرین که بصورت کشتی سازند و ماه نو -

گشتخان بالفتح قلتبان تبازیش قرمبان خوانند

گشفتن - بضمتین پژمرده شدن پژمرده کردن کشودن

گشکین - بالفتح نانی که از باقلا و نخود و جو گندم و از هر گونه غله یکجا کرده پزند -

گشن - بوزن خشن و بشکون دوم نیز آمده است بسیار و انبوه و افصح با کاف فارسی ست -

گشیشان - بالفتح جمع گشیش مذکور -

کعبهٔ جان مقصد جان -

کعبهٔ محرم نشان - آفتاب -

کفانیدن بالفتح بدرازی شکافت کردن شکم و گوشت و امثال آن -

کفتن و کفیدن - از هم باز شدن -

کلاسکن - بالفتح علامی ست دوالدار -

کلان - بالفتح بزرگ و مهتر کذا فی شرفنامه و در ادات معنی اندازه و فزون نیز آمده است در مواشی ملتقط بالقلم میان قاضی شه و خطاب ست جمع آن کلانان آمده است کذا فی التاج -

کلاه زرین - ماهتاب کذا فی زفانگویا

کلاه آختن فریاد کردن و در چیزی که همه طالبان باشند گویند مردمان برای این کله می اندازند یعنی طالب هستند -

کله مشکین - زلف -

کله گوشه بر آسمان - کنایه از عظمت و مرتبه بسیار و سر فراز

کلن - بالضم پنبه بر زنده گرد و کرده ریسیدن را گویند و در زفانگویا بمعنی باغرده کار زحمتی ست نیز مرقوم ست -

کلندیدن - بفتحتین کاهیدن -

کلیدان - کنند که در سیاه ذره‌ان افگنند و این از اجمال حسینی منقول است و در تحفه کلیدان بهترین قفل که بر درها باشد

کلید ایمان - یعنی کلمه شهادت -

کماج دان - یعنی کاسه کماج -

کمان شیطان - یعنی جهان کمان رستم -

کمان - معروف که بتازیش قوس خوانند و در قفنیه است برج نهم باشد از جمله دوازده برج فلک و نیز جمع کمه است یعنی کلاها -

کم زن - یعنی مدبر و بی دولت -

کم زبان - آنانکه از بالا بری ساکن باشند یعنی آنچه باید گفت نتوانند گفتن -

کم کاسکان - ای ناقصان کذا فی القفنیه

کم کاشان - همشه -

کم کردختن - ترک دادن -

کمند افگن - قوت جاذبه کذا فی القفنیه

کنبوریدن - فریفتن -

کنبیدن - از جای کشیدن -

کنجانیدن - کنجیدن - راست و درست و میزان و برابر آوردن -

کندلان - بفتح کم و ضم سوم و سکون ثانی نوعی از خیام

کنعان - بالفتح نام پدر نکرو و نام شهریست که سکونت یعقوب علیه السلام و مولد یوسف علیه السلام در آن بود و نام پسر نوح علیه السلام -

کن کن - امر و نهی و تردد و این ملازمه صاحبی است

کنودان - بالفتح و بانون مضموم و قبل مفتوح شاذ

کواردن - علت درد که پوست را آورده کند و در ادات الفضلا بالکاف فارسی صحیح است و بعضی بزاء معجمه نیز گویند -

کوبین - باواو فارسی آلت رونخگران ست که بتازیش معدل گویند و آن چیزیست چون کمان ترازوی از خوص بافته بزرگ که آتش کرده در اندازند و عصارات آن آس کرده ازان در سکبیر نهند تا روغن زود بیرون آید و پیچه و کوبر این نیز گویند -

کوون - بفتح کم و سوم کند و کمینه و کور -

کوبین - باواو فارسی و راء موقوف بمعنی کوبین ست -

کوفجان - پنجره که بتازیش قفص گویند کذا فی الاصل و در قفنیه مذکور ست کوفجان باواو فارسی و فارسی موقوف جماعتی از مردم که در کوههای کربان باشند کذا فی تاج اسامی تم لفظها اما در نسخه تاج اسامی که نزد کاتب ست و همچنین نوشته ست القفص کوفجان اهل کربان ست جبال الماکالا کرادو در تاج مذکور ست هر حرف صاد القفص معروف القفص کوفجان تم لفظه اقول ازین هم معلوم میشود که کوفجان بمعنی پنجره نیست زیرا که بمعنی پنجره معروف ست و در بعضی نسخه کریجان برا مهمله ست والله اعلم بالصواب

کوفته بریان - طعامی ست که گوشت را کوفته بعد بریان میکنند -

کوکان - سازگار و قبیل باواو فارسی -

کوکن - غله و ریگ کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا

کوکن بوزن سوکن غله و ریگ اما در زفانگویا واو ات الفضلا بالا اصح است و در تاج معنی لب مشده و هامه مکدر است و معنی ریگ خاکستر گرم است اما در زفانگویا گفته است غله و ریگ که هندش او می گویند -

کولان - گیاهی ست که در آب روید و از آن بوریا سازند چنانکه از برو ی - است

کون - بفتحتین همان کزن کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا

کون بوزن چمن جمعی ست که بروز عاشورا چندین هزار مرد آنجا جمع آیند اما در تحفه بمعنی اغیر باز معجمه است چنانکه گذشت و الله اعلم بالصواب

کونیان - خراب باشد کذا فی زفانگویا و الله اعلم شاید چوبست زیادت الف بسهو کاتب ست

و کونیا لغتی ست در کونیا له باکاف فارسی -

کوهان - باواو فارسی آسمان و بلندی آن

وزین آسیب و آنچه از پشت شتر و گاو برآمده باشد آنرا هم کوهان گویند بطریق مجاز -

کوهستان - باواو فارسی پیش ازین ولایات ماوراء النهر را گفتندی و نیز جایی که کوه بسیار باشد

کوه کن - یعنی کننده کوه و فرهاد را نیز گویند که عاشق شیرین بود -

کوستن کویستیدن کلاهها بالفتح بایای فارسی غله کوفتن کذا فی زفانگویا -

کهان - جمع کهی خردان -

کهستان - همان کوهستانی

کهکشان - همان کاهکشان -

کهین - خرد ترین -

کیاخن بفتح یکم و چهارم و قبل بکسر خانه آشتگی و استواری و رکار و بزمی کارکردن و قبل باکاف فارسی -

کیان - بالفتح جمع کی و معنی آن بادشاه جبارست که در روز خویش بزرگترین بادشاهان بود و در قرون سابقه پنج نفر بادشاه بوده اند که ایشان را کی گفتندی کیومرث و کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ و بالضم خیمه گرد و در شرفنامه کیان بالضم خیمه گرد و در ادات الفضلا ست خیمه گرد و کرد و طائفه اند کذا فی زفانگویا و لسان الشعرا

کیسیدن - از جایی بجایی کشیدن -

کیکن - باهاء و کاف تمکن و تاریکی شب و در شرفنامه کیلین بالام بمعنی تاریکی فقط ست و در زفانگویا ند کورست کیلین بکسر هر دو تحتانی اس و دوم فارسی میل -

کیمیای جال شراب انگوری -

کین - کینه و مخفف کراین -

کیوان - بالفتح زحل که پاسبان فلک گویندش

فصل فی الترکی

کزن - راسو -

کاکلیک - جانور - کبوتر -
کاکین - خرگس -

باب الواو

فصل فی العربی

کفو - بالضم وهال بالضم فتیل بالفتح انبار و

فصل فی الفارسی

کالیو - بایای فارسی نادان و سرکشته و دیوانه
کاهو - جنازه گیران و نیز گیاهی که خورند و
خورنده را راستی آورد -
کتو - بالفتح پرنده ایست که او را سنگ خوار ک
نیز گویند و قبل بالضمتین -
کراشو - بالفتح و کرشو بالضمتین کرفس -
کشو - بالضمتین جانوریست آبی که آنرا ماهی
نیز گویند و نیز سنفی را گویند که ازان رسن تابند -
کشت زار دیو - بالکسر با سوم موقوف دیوانه
کشکه و کشکا و کلاهها بالفتح اشین معجمه
طعامی ست معروف کذا فی زفانگویا -
کرشش نام تو اسی شوق ذکر تو -
کهنبه زهرو - آفتاب -
کلو - بالکسر با واو فارسی صاحب محله -
کلاتو - بفتح یکم و ضم چهارم کوزه که چهارم ست غوک
و آنرا کلا نیز گویند و در ادات کلاتیک و ادبست
کندو - بضم یکم و چهارم با سوم موقوف مصطکی
و آن تخمی ست که آنرا ماهی خایند و کندو بالضم غول
بیابانی و نام دارو هم ست کذا فی بعض لغات الطلب

کفشو - بالفتح انگور خام -
کشو و کنشو - بفتحتین همان کشف یعنی باخه
کذا فی شرفنامه اما در ادات ست کنشو گیاهیست
که از پوست او رسن سازند و آنرا سن گویند -
کمنو - بفتح اول و ثانی و سکون واو و نون گویند
کیبو - بایای فارسی پرنده ایست که در بیابان سر نمز
گویند ش کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا بجای
کیلوست با لام بجای یا -
کیخسرو - نام پسر سیاوش بن کیکاوس که بلعهد
جد خویش شده و او پسر و ختر بن افراسیاب بود
و کیخسرو آخر الامر فرهاسپ را بلعهد خویش ساخته
خود در میان کوهها رفته و آن غار در شهر
سرپل زهاب است -
کیلو - بالکسر خزانه آب و در لسان الشعرا بجای
لام کاف ست -
کینو - بالکسر سنگ خارک -

فصل فی الترکی

کجلو - بازدر -
کسو - زشت -
کرکلو - خوب -
کنلو - سخت بسیار -
کو - هیچ بود و دوام -

باب المیم

فصل فی العربی

کالمه - بالکسر زمی که یک شوی کرده باشد

کذا فی فرهنگ جهانگیری و قیل زنی که شوهرش مرده باشد یا گذاشته و قیل کالمه ضد باکره الکینه که زنی که در افزاینده آن بر چهار سالی باشد -

کمدره - تیرگی در رنگ -

کدوره تیرگی در بخش و آب -

کره - بضم و شواری -

کراسه - معروف کذا فی التاج و قیل نیمه مذکورست کراسه بالضم و التشدید در مصحف جامع

کرامه - بزرگی و بزرگواری عادات کذا فی السامی ظاهر شود آنرا کرامت گویند و نیز طبق سرپوش هم طبقی که بر سر خوان و چاه نهند -

کسوه - جامه کعبه بیت الله -

کنه - بالکسر و التشدید دانه گندم که در وقت مالیدن خوشه در پوست مانده باشد و دوم آزار مبالغه تا صاف شود کذا فی التحفه و در برهان بمعنی پایه تا از غله گرد کرده است و در اوبهات است اسپچه و دانه باشد و در شرفنامه بمعنی پاشیدن است

کفاره - معروف آنچه بعد خبث لازم شود و بجز روزه ماه رمضان و بظهار و سوگندان و هر چیزی را کفارتی معین است -

کفاله - پذیرفتاری -

کله - بالکسر و التشدید پرده تنگ و پرده زنان که اورا چون خانه بدوزند کذا فی التاج و در شرفنامه است کله پشه خاد و نیز آن تنگ را گویند که بر تخت نصب کنند چنانچه از تعزیه داری معلوم میشود و در تذکیر متکلمین فیما علی الاراکه و در قنیه مذکورست پشه خانه و قبه شاه و سایبان -

کلفه - بالضم [illegible] تیره رنگ میشود و آنرا بیرنگ کنند و بیماری پوست [illegible] و بیرنگ ست بخش جهانی نامند و مزاج آزاد گویند روی گفته است در شرفنامه است کلفه بالضم [illegible] که در آن سیاهی باشد بر روی مردم افتد -

کلمه - سخن و قصیده و نیز کلمه گویند -

کنه - بالفتح و التشدید زن پسر و زن برادر و جمیع چیزهای را که آن چیز نگویند -

کناسه - خاکروبه که بجاروب رفته باشند و خانه روبه و نام جایی بکوفه -

کنانه تیردان کذا فی التاج و در شرفنامه است کنانه بالفتح کوه و قیل نام شهر در اوبهات ستان بالعنه گوید -

کنیسه نام عبادتگاه ترسایان -

کوفه نام شهریست -

کوکبه - بالفتح باحشمت و انبوهی و نشان -

کیله - بالفتح یعنی یک کیل -

کینه حال و در عرف کینه آنرا گویند که کسی از کسی در دل پوشیده دارد -

فصل فی الفارسی

کاسیله - دارو که بجهت اطفال و آنچه در وقت خلوج [illegible]

بکوبند یعنی باون۔

کاتوره - سرگردانی و سرگشتگی و سرگشته گذا
فی الادات و در لسان الشعراست کاتوره بوزن
ماشوره سرگشته و اول بمقام بادل مرقوم است
و در آخر بار و الله اعلم بالصواب۔

کاخه - بوزن باخه باران و نیز علت یرقان
گذا فی لسان الشعر و ادات الفضلا و در شرفنامه
مذکور است که در زفانگو یا بمعنی اخیر باران است۔

کاخ مه - برج سرطان۔

کار آگاه - یعنی بهره و نصیب و قابل و لیاقت

کارشت - بفتح راو سکون ثانی و ثالث و ضم شین
و تای مفتوح مشنبلیت۔

کارنامه - بار موقوف یعنی علم خانه و خانه
نامه سیج کار و آنکه آنجا کار مردم فرار آید و شب بماند

کاره - پشته و ارد۔

کاشته - نشستگاه چوبین و صوفه که بر سر
باشد و دست افزار صیادی که از شاخهای درخت
سازند و بر ابر دام بپا کنند و از پس آن صید
کنند نام خان او رانه بینند و گویند که از بهر ما بالا
و سایه بپا کنند و بازار فارسی بجای کاری
بازار فارسی و اند معصفر و در لسان الشعر ابنیز فارسی است

کاسکینه - با سین موقوف و چهارم فارسی
مرغیست سبز با منقار آمیخته مانند هزار مکدار است
و آنرا سبز کنیز گویند۔

کاشانه - خانه و زمستانی و گویند خانه مرغ گذا

فی زفانگو یا و در شرفنامه بمعنی اخیر فقط است

کاشته - همان کاشته بازار تا دهی۔

کاشتنه - پرنده ایست که شب بانگ کند
و نیز گرمی ست سرخ۔

کاکرد - بوزن ناسزه دار و ئیست باد افزاکه
بتازیش عاقر قرحا گویند۔

کاکله - نام مبارز تورانی که از فرزندان تور بود

کاکله دیوانه - احمق که تبادیش ارغن گویند

کتانیش - آن رعناست گذا فی الادات و
شرفنامه اقول بالا در لغت رعنا گفته است
زفی ست۔

کالیده - موی درهم شده و موی ماهر زاد گذا
فی زفانگو یا و در قنیه است کالیده بروزن بالیده
شده و پریشان شده۔

کامه - سفره ایست و نیز لبسد را گویند که تبادیش
مرجان نامند و هند بنوالی خوانند و مناسبت
او تعدد ریاست و چون درخت بروید رسنها
و آب نگذند و بر گشند سبز باشد و چون باد و
آفتاب بدان رسد سرخ گردد و باکمال سایند
قوت بصر را گذا فی شرفنامه و در ادات ست
نیز نام طعامی ست که تبادیش کاچ گویند۔

کاکه - چون کسی را بکسی برتبه و سری و مهتری
و بلندی همی گوشد گویند او می کاکه میکند
بتازیش هرا با میم مکسور و کسر تین مهمله با لاله
آمده است۔

کاوند - همان کاغذ که آنرا عروسک نیز گویند
کاهیده - یعنی نخله کذا فی اجمال الحسینی -
کاه - معروف که تبا زیش تین خوانند
وامر کاهیدن وفاعل آن -
کائینه - بوزن آئینه امر کردن بدان که
چشم ازمن بگرداند -
کیابه - بالفتح واوی ست از رستنی ها آن
بردو نوع ست یکی کیابه واوی باد کرده اورا تخم بیرنجاسف
خوانند دوم کیابه چینی که منبت او در جزیره شود
واو پلپل گردد مشابهت در واو وحرارت در دو
بیش از قافله است کذا فی طب مقائق الاشیاء
کیباده بالفتح گمان لزوم که بغایت نرم شود
کذا سمع من اهل اللسان -
کیچه - بالفتح با سوم فارسی خرد بریده وجدا کرده
که زیر دهانش اماسد گویند کیچه شده است کذا
فی الادات ودر قنیه هست کیچه بالفتح با سوم فارسی
چوبی که بدان پشت بشولانند تباز یش مجدع خواهند
کیچوده - نام چوپان افراسیاب -
کیبسته - بفتح اول وثانی وسکون سین و
فوقانی حنظل وزهر گیاه است -
کیبیده - بوزن قصیده حلوای معروف است
کیپچه - بوزن دریچه چاروائی را گویند که
زیر دهان اودرم وتماس کرده باشد -
کبیده بالفتح ولیده درشته وميل بضم کم
وفتح دوم کذا فی شرفنامه ودر قنیه است
کبیده - بالفتح پست از گندم وجز آن -
کتابه - بالفتح آنرا گویند که در کاغذ وجامه
کلام الله ویا چیزی آن بخط درج چنین بنویسند
ودر دیوارهای عمارت قریب سقف موصل
کتاره - معروف واین لغت هندی ست
باتاء هندی پارسیان باتا رفارسی استعمال
کرده اند کذا فی شرفنامه واگرچه این لغت
ملائم نیست که ذکر کنند لیکن کاتب بدین جهت
آورده است تا لغات شرفنامه درین لغت
متروک نیفتد -
کتف ساوه - آنجا که پیش زین بر دو بدان
کتیره - بروزن بیره صمغ درخت قیاداست
وآن درخت ست بخار که شتر اورا بخورد ومگران
سال که باران نبارد کذا فی زفانگویا -
کدنگه - بالضم چوبی که بدان جامه را کوبند
کذا فی زفانگویا -
کدوانه - نام علتی ست مشهور -
کجاوه - کلاهی بالضم انچه بر پشت شتر بندند
وبدان سوار شوند تا دلیش موضع نامند -
کجیره - بالضم با جیم فارسی مفتوح پیشوا و بعضی
بکسر جیم وباو فارسی گویند کذا فی زفانگویا -
کج زندی - دیوار را گویند -
کدو - بمعنی پیاله که از کدو سازند وبدان شراب خورند
کده - بالفتح کلیدان مفاد وبمعنی اخیر مرکب
استعمال کرده اند مثل میکده وعکده -

گراوه - جامهٔ کهنه و پاره پاره -

گرد آشیده - بالفتح کار و بار آن تباه و پراگنده

گرانه - بالفتح بوزن نانه بمعنی کنار است مثلاً مرغزار است

سیاه رنگ یعنی السیر -

گرایه - بفتح اول مرغیست سیاه رنگ یعنی السیر

و بکسر اول اجرت بار کردن اسپ و شتر وغیره

و اجرت نشستن در خانه و دکان مردم -

گرباسه و گرباشه - چلپاسه اما با شین نقطه

یعنی گرفش ست -

گربه - بالفتح گرفش یعنی جانوری که بخورند و دکان

و بدین هر دو معنی در زفانگو یا بالکسر نیز ست و در

بعضی طبعت گربه آن گیاه را بتازی حلفا نامند -

گرته - بالکسر گیاهی ست که از ان حصیر سازند

و در ختی ست خرمغار دار و بالضم چیزی است که بر

قرطه خوانند -

گرزه - بالفتح نام دارو که بتازی الشقاقل و در فرقا

کاف فارسی ست -

گرسنه - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح

نون چرک و یخی را گویند که بر روی زخم بسته

و سخت بوده باشد و بفتح اول و سکون ثانی و

فتح ثالث و نون نام غله ایست تیره رنگ و طعم

آن مابین ماش و عدس باشد آنرا مقشر کرده

بنگاو و بهندگاو را فربه و چاق کنند -

گرشمه - بفتحتین ناز و در شرح اسرار نوشته

حرکت چشم را گویند -

گرم پیله - کرم ابریشم -

گرم تابو امه مشهد -

گروارده بفتح و تجانس مهله بنیاد کنانی

زفانگویا -

گرباچه و گرباوه معروف کنانی شه فنا

لیکن این غلطست زیرا که آن بکاف فارسیست

گرنده - بالضم بار اهله مصور و دانسته نشد

که روی بدو بهوا رکنند تا بازیش شوکه تواناک

گویند هندش کونچه خوانند -

گروه - بالضم با واو فارسی سود حصه کاه و

یک گروه سه برگ گیاست تا چهار هزار گز که زیاده

ازین نیست و بعضی آرامگاه و تماشا

مرغان وغیره و بفتح اول و بفتح ثانی ثالث

و سکون ثانی زمان میان تهی و کاه اک را گویند

و بفتح اول و ثانی و ثالث جانوری باشد

سیاه رنگ گویند نصف آن جانور زیاده از زخم

مارست -

گره - بالضم و با تشدید چیزی است و بستر و خرد

لی التصغیر گرو بالضم بتخفیف گوی گردان که بچگان

بازند و بچه اسپ و غیر آن القول هر چه گرد باشد

آنرا گره گویند و گره چهارست گره خاک و

گره باد و گره آب و گره آتش و در اوات ست

زیر لغت گره بازار فارسی یعنی گویند اهله

گره گلیدان و دندانه گلیدان و گویند که

این در وقت ترست و در زفانگویا که بر اهله گلیدان

کرپچه - بالضم ما جیم فارسی کرچ گذشته -
کرشاوه - بازار فارسی همان کرچاوه -
کررمانه - خواب نامه -
کرزه - بالضم گیاهی ست خوشبوی و در شرفنامه آنرا
نیز کیاری و آب دادن کشت را نیز گویند -
کرشه - بازار فارسی و فصحتین آن گوشت که در
حلق بر بن زبان آویخته است و نیز چوبی را گویند
که بکلیدان فرو دادند تا در نتوان کشادن کذا فی
شرفنامه و در ادات ست کرشه بازار فارسی بلاره
که عرب آنرا لهاة خوانند و چوبی که بکلیدان فرو دادند
تا در نتوان کشادن و بعضی گویند برای معلقه است
و گویند کرشه کلیدان و ندانه کلیدان و گویند که این
درست ترست و بعضی گویند کرشه و ندان کلیدان
و بچه اسپ گوی و در زفانگو یاست کرشه و ندانه
کلیدان و بعضی برای معلقه گویند و این درست ترست
و بعضی گویند کرده برای معلقه کلیدان و کرشه بازار عجب
و ندانه کلیدان -
گسارنده - بالضم خورنده غم و باده -
گسمه - بالفتح چندی از موی بریده که بر رخساره
دارند و آنرا بچه نامند -
گسمه - آسانی و قلیل باشین قرشت -
گشاده - بالضم فراخ و باز کرده و مفهوم عوام
و مردنی تکلف کذا فی القنیه -
گشاده دل و دیده بر دوخته - ای در راقبه شده
گشاد نامه - بالضم با چهارم موقوف یعنی منشور -
گشفه - بضمتین کهنه و پژمرده
گشمنه گشکینه - همان گشکین -
گشواده - نام مبارز ایرانی که نامزد گودرز و در
جنگ پیران سر لشکر افراسیاب بود -
گشه - بوزن پشه مکندالان و قلیل الکسر با تخفیف
نیز آمده کذا فی شرفنامه و در زفانگویا ندکورست گشه
بالکسر و التخفیف و التشدید خط و در ادات بمعنی آسانی
نیز ست -
گشته - واروئیست که از کشنیز نیز خوانند و نوعی از
تاروئی و در زفانگویا بمعنی تشنه است -
گفته و گفیده - کلاهها بالفتح از هم باز شده و شکافته شده
گفچه - بالفتح با جیم فارسی چمچه و چنگ و تاب سر زلف
طره را نیز گویند کذا فی فرهنگ مخزن قواس و نیز گفچه را کذا
فی القنیه و نیز گفلیر را گویند و معنی ترکیب کلمه خود ست
گفلیر اگر بگفچه میگویند هم بین که سر شر مناسبت کف
دارد و سر مار هم وقت غضب همچون گفلیر میباشد هم
بین جهت آنرا نیز گفچه میگویند -
گفشنه و موزه مخواه - اقامت کن و بسلامت رو -
کلابه - بالفتح آنچه از ریسمان میسازند کذا فی شرفنامه
و در زفانگویا ندکورست کلابه بالفتح فلوه ریسمان و
گویند چرخ جولاهگان بود که ریسمان بر وی تند تا ازو
بکار برند -
کلاته - بالفتح دوخته و محله را نیز گویند و در نسخه
بلند و پست ست کذا فی الادات و در قنیه است
کلاته بالفتح بنای بلند مانند قصر سلاطین و

ملوک را بود و گرد بر گرد او نشانها باشند تا بر ریش
رسکره خوانند و در بعضے نسخه رسکوه با واو است -

کلاژده - باژ فارسی و ضم کاف و قیل با فتح
پرنده ایست سرخ دم مانند هزاچ دارد او را سبز کن
نیز گویند -

کلاسه - بالضم نام مقامی -

کلاله - بالضم موی پیچیده -

کلاوه - بالفتح همان کلابه ریسمان -

کلبه - خانهٔ تنگ و گوشه -

کلپتره - بالفتح با باء فارسی چیزی ناراست و بوبکر
ثانی را نیز گویند و معنی اخیر از زفانگویا مرقوم است -

کلته - بالفتح اندک و نامرتب و خرد -

کلینه - بضم کاف و فتح دوم و قیل بضمتین غلوله حلوا
که هندش کلچه نامند و در لسان الشعرا باواو فارسی
مصحح است -

کلوندده - بالفتح خیار بزرگ که هندش گلگری نامند

کله - بالفتح و الضم بمعنی کاکه محنت بسر نیز و بید بگری
پرواز و بالضم موی را گویند آن چنان باشد که
موی را از کنار بالای سر گره بندند و در هند آنرا
جوڑه گویند و بمعنی سر و دهن نیز می آید -

کلاژده - با لکسر با لام مفتوح مشهد و تخت با گماه -

کلیچه - بالضم با جیم فارسی قرص آفتاب کذا فی
زفانگویا -

کلیدانه - آنچه بتازیش قفل گویند -

کاسه - بالفتح کوزهٔ چوبین و یا سفالین گرد و میان

برمثال کتف که بیشتر شبانان و درویشان دارند
هندش کمکول خوانند کذا فی الادات و در شرفنامه است
کماسه بالضم و الفتح کاریز کن و نیز نام کاهی ست
در خراسان فحکی و شاهد بازی اقول بمعنی کاریز کن
کمان ست -

کمانچه - نوعی از مزامیر و نیز کمانی که زنان بدان
پنبه زنند -

کمان گره کمان گروه - در هر دو لغت کاف دوم
فارسی و در اخیر واو نیز -

کمان مهره - کمانی که بدان غلوله اندازند و عوام
آنرا غلول نامند -

کمانه - بالفتح و الکسر کاریز کن در ادات ست یعنی
آلت سوراخ و در قنیه ست کمانه بالفتح کمان شکلی
که بدان بعضی از سازها می زنند -

کمربسته - چاکر و ساخته و مستعد برای خدمت -

کمرکوه - آفتاب و نیز عیسی علیه السلام و بیت المقدس
و بیت المعمور و میان کوه که نه فرود باشد و نه بالا
کذا فی القنیه -

کمرده - بفتحتین سر زکر -

کمینگاه کمینگه - با کاف فارسی جائیکه دزدان
و رهزنان مخفی شده باشند تا هر که آید او را بگیرند -

کمینه - فرومایه و هر چیز کم از ارزش بود -

کنبوره - بوزن مذکوره فریبنده -

گنجاره - بالضم ثقل هر تخمی که روغنش بدر
آورده باشند -

گنجده بضم یکم و سوم و قیل بفتح سوم دارویست بتازیش عنزروت مانند کذانی شرفنامه و قنینه است

گنجده بالضم کلفه مرد زنگ فخر قواس پازهر اگویند بالضم موی مادرزاد -

کندواله - گنگ و فربه -

کندوله - بوزن مجهوله کند -

کنده - بالفتح آنچه گرد بر گرد حصار کاوند تقریب آن خندق ست و بالضم بند چوبین که بر پای زنان و محبوسان نهند و آن چوب کلان که قفا عیان و قصابان دارند و غول بیابانی زام و قوی

کنغاله - بالضم کوهی ست در خراسان و روسپی و بارکی یعنی قحبگی و بخیلی و قیل بالفتح

کنگره - بالفتح با سوم فارسی مضموم آن محرابهای که بر بوزن دیوار و منظرها و کوشکها و برجهای حصار ساخت کنند کذانی زفانگویا -

کنه - بالفتح آنکه مانند سپش در سگ و بهایم بچسپد هندش کلی نامند و فی القنینه کنه بالضم و التشدید سایه بان -

کواده - چوب زیر در -

کواره - بالفتح و بالضم سد و بدین معنی باکاف فارسی هم آمده است و نیز خانهٔ زنبور -

کوازه - بالفتح و قیل بالضم بازار فارسی طعنه و طعام زنان نیم پخته و در لسان الشعرا مرقوم ست مرد مزاح کننده و طعنه زن و طبیعت کننده و قیل باکاف فارسی و در فرهنگ علی بیگی در فانگویا

بمعنی وامنی هم آورده است -

کواسه - گونه ای صفت -

کواشمه - بروزن مناصفه بمعنی سهل و آسان باشد

کواشمه بالضم آسانی کذانی شرفنامه و در لسان الشعرا

کواشمه بالضم کاف تازی فارسی بوزن نارسته ازار وامنی و در ادات بهمین معنی باکاف فارسی منضموم و مفتوح نیز -

کوالیده - بالضم و الفتح خایه مالیده و کاشت مالیده

کوپاوه - باواو فارسی کلهٔ گاو و غیره -

کوپله - باواو فارسی سوارکان آب موی کلهٔ مردم و قفل و شکوفه کذانی الادات و در لسان الشعرا کوپله بروزن حوصله بمعنی قفل مصحح است و در زفانگویا باکاف فارسی ست لیکن بار اهیچ بیان نکرده و در شرفنامه باواو فارسی و بار تازی بمعنی موی کلهٔ مردم ست

کوبه - باواو فارسی گیاهیست شیرین که آن را میخورند و نیز آلت کوفتن هر چیزی بتازیش مدق خوانند

کوپیاره - باواو فارسی و یا موقوف بیخ کوب کذانی شرفنامه -

کودره - بالفتح یکم و سوم مرغی ست که در آب نشیند

کورگیاه - باواو فارسی و را و یا موقوف نام گیاهیست که بتازیش خرنوب گویند -

کوره - بالضم آتشدان آهنگر و جز آن که بهندش بهٹی نامند و نیز سیلاب و سیلاب گنده شده و گل درمانده و در قنینه بمعنی بچهٔ اسپ و جز آن آمده است -

کوزه - بالضم معروف یعنی پنبه بزم کذا فی شرفنامه و هر چیزی که آب و مانند آن نوشند و در ادات این را بکاف و واو فارسی تصحیح کرده -

کوشه - با واو فارسی اندک -

کوشه - با واو فارسی اندک ریشی و شخصی که در دهانش بیست و هشت دندان بود مذمت تاریش کوسج نامند -

کوفته - با واو فارسی و فا موقوف آرزده و اندوه شدن و چیزی از نا نخوردش که گوشت با چربش کوفته غلوله سازند هندش بلری نامند و نیز ازان غلوله سازند و میان آتش اندازند و برشته هم کنند و چون غلوله های بزرگ ازان سازند کنده و با کاف مضموم فارسی نامند و چون غلوله خرد سازند کوفته لک خوانند و بالای ستم مزع نیز گیرند که آنرا قتدم گویند و کوفته با واو فارسی گوشت که کوفته می پزند و نیز مانده راه را کوفته می گویند -

کوفشاره - با واو فارسی و فا موقوف بولاهه

کوکله - بالفتح پرنده ایست اجدار که تبادیش بهندی نامند -

کوکشته - دوکونه آدمی ای سرین -

کوکم - بالضم سرین -

کوکم گرفته - یعنی دیو گرفته کذا فی الاقتنیه منقول از میان این کوکم با واو فارسی پیش آهنگ پس آهنگ موج آب و حمله و در قتنیه بمعنی دهکده است -

کویته - بالضم دو کوبه یعنی سرین و بالفتح و با واو فارسی غلبه کوفته و در لسان الشعرا این بوزن تریسه تصحیح کرده است -

کویشه - آوند دوغ -

کوله - بالفتح یکم و کسر دوم موی کله مردم کذا فی شرفنامه و در ادات با واو فارسی ست -

گوبه - با واو فارسی گیاهی ست شیرین که مردمان آنرا می خورند -

کوی هفتادراه - یعنی دنیا -

که - بالکسر و ها ساکنه رابطه است و میان صفت و موصوف و وصف چنان و چندان چنانچه گوئی چنان کردکه حیران گشت مردم و چندان و چندان بود از روش زید که عمرو نیامده است و بمعنی هر که و زیرا که و بلکه و کدام کس آید و بمعنی نه نیز آید و با لکسر ها ساکن ضد مه یعنی خرد -

کهبله - بوزن مشعله نادان و احمق مزاج -

کهره - بالفتح بز غاله شیر است -

کهسته - بضم یکم و کسر دوم با سین مهمله و معجمه کوزه پر آب -

کهینه - کهتر -

کیسته - بالکسر ریسمان بر دوک رسیده که هندش لکری خوانند -

گیک دریا بچه - ای بی آرامی و بیقراری -

کمیوه - بایای فارسی کفش چاکی وقیل باکاف فارسی نعلین چرمین راهم نامند وبالفتح سبزه است که برگ آن مغز دار شود وآنرا کاهو نیز گویند بسیوه آن خوب خوش می باشد -

کمیه - نوعی از ملک رومی ست یعنی مصنلگ -

فصل فی الترکی

کنده - خود که راچون کیس کلاه -

کیکه - کلاه را -

کحاله - دیرینه -

باب الیاء

فصل فی العربی

کابی - بزرگ -

کاتب وحی - یعنی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه -

کاغذی - کاغذ گر وکاغذ فروش -

کافی - بسنده کار فارسیان یعنی صاحب کتاب استعمال کرده اند ونیز نام کتابی در علم فقه ونام کتابی در علم نجوم ورمل وتکسیر وآن دو کتاب ست کافی ویوفی -

کحلی - بالضم جامه ایست سیاه که در فرنگ بافند -

کرسی - معروف یعنی فلک هشتم ونیز تخت خرد را کرسی نامند -

کروبی - بالکسر ابر بلند -

کروبی - فرشته مقرب -

کری بالفتح کرایه گرفته ومکاری وآنکه چاروا را کرایه دهد -

کسائی - بالف مقصوره کاهلان -

کسائی - نام مردی قاری -

کسری - خسرو ونیز طاقی که خسرو برویزده بود روزی که تولد حضرت رسالت شد آن افتاد ودر شرفنامه ست کسری نوشیروان اگویند ونیز هرکه پادشاه فارس باشد اورا نامند شخصی که بعد یزدجرد در ایران زمین بادشاه شده آخر الامر بهرام گور ملک ازو بستده - والله اعلم -

فصل فی الفارسی

کاچکی - باجیم فارسی موقوف کاشکی کذائی

کاخ مشتری یعنی برج قوس وبرج حوت ونیز فلک هشتم -

کارکشای - کشاینده کارها وکار را بکشای

کاروانی - بارار موقوف ویا تازی اهل کاروان

کاسموی باسین موقوف موی خوک که کفشگران بران کفش دوزند -

کاسنی باسین موقوف گیاهی ست که تب نافع است هندیش کسنی خوانند وکسنی نیز درین لغت ست کذافی شرفنامه ودر قنیه است کاشنی باشین معجمه موقوف درختی ست درتلخ که تب زده را بجهت شستشو میدهند -

کاسه گروانی یعنی لدانی -

کاشکی - کلمه تمناست ودر شرفنامه یعنی افسوس وحسرت ست -

کبرا به وهر -

کافوری - کل لعل و نیز هر چه سفید عوام بود و سبزه ایست که آنرا بابونه نیز گویند و بتازی قحوان خوانند -

کاکوتی - گیاهی ست که بتازیش سعتر خوانند -

کاکوی - باو فارسی نام پهلوان پسر رستم دستان که فرید و پسر دختر ضحاک که بدست رستم زنگیان کشته شد -

کامرانی - بهیم موقوف راندن و کردن کارها بر حسب مراد و مطلوب خویش بی موانعی یعنی بادشاهی و دیگر کامران هستی -

کاولی - طائفه اند بی اعتبار و مسخره که اهل هند ایشان را بهامڈ گویند -

کبابی - آنکه بسیخ کباب بپزد و بفروشد -

کبک دری - جانوری ست که در دره کوهها باشد منسوب بخجندهٔ شاهان در هند آنرا تیتر خوانند -

کپی - بالفتح با دوم مشدد فارسی بوزنه و آن دو نوع میباشد بوزنهٔ سیاه و بوزنه سپید قلیل -

کپی بوزنه سیاه معنی اخیر از زفانگو یاست -

کدبانوی عروس خانه و کدبانو نیز گویند -

کدخدای خداوند خانه و کدخدانیز گویند -

کدیوری بالفتح با سوم فارسی زراعت -

کراپی - بفتح یکم و تشدید دوم حجام -

کرته دشتی - بالکسر گیاهی ست خوشبوی که بتازیش اذخر نامند کذا فی بعض لغات الطب

کردوی - بالکسر نام میوه ایست و آن دو نوع است یکی مغز دار که آنرا جوز گویند و دوم هندانی مغز ندارد و آنرا کنک بالفتح نیز خوانند -

کرکری - بضم دو متجانس استخوان نرم که خورده شود

کرپای بفتح یکم و تشدید دوم آنکه بر در پادشاهان و بهنگام جنگ زنندش بتازیش بوق خوانند و در هند بهیر نامند -

کرنیزی - بضم قریضه که باو رازهند و پیر معنی که فتوای او فتور گرفته و خرف شده باشد -

کرنی - تیر و خشک و قیل بکاف فارسی و فتح نون کذا فی الادات اما در ادات با کاف تازی بوزن زردی ست بفتح هر دو دال -

کسمی - بالفتح گیاهی ست تخم در ملک بالاو قلیل بالکسر الاول افصح بعضی با نون می خوانند -

کستی بالضم زنار تعریب این کستیج ست کذا فی شرفنامه و در ادات ست کستی زنار و آن ریسمانی ست که کشتی گیران در کمر بندند آنرا در عرف ایشان زنار گویند و نیز آنکه ترسایان دارند که بتازیش کستیج گویند

کشاورزی بالفتح زراعت کردن و زمین زراعت

کلاجی - کاچی یعنی مالیدن -

کاجی کشتی بالضم معروف و بسین مهمله که خواهند غلط ست کذا فی شرفنامه اقول کشتی گیر بمعنی پهلوان و کشتی گیرنده و بسین مهمله مصحح است و بشین معجمه غلط ست زیرا که کشتی ریسمانی است که کشتی گیران در کمر بندند و بالفتح سفینه و نیز پیاله که بشکل کشتی سازند و هندوستانیان که بکسر کاف میخوانند آن غلط است و بالکسر معنی زراعت کردن و بالضم خطاب از کشتن -

کشتی - بالکسر با شین معجمه پیش از نون مکسوره

جنگل یعنی درخت انبوه کذا فی زفانگویا۔

کشیخ دشتی گیاهی ست آنرا بالنگو نیز گویند

کشور خدای یعنی خداوند کشور و پادشاه و پادشاه هستی و خداوند هستی۔

کشیده وی۔ یعنی دراز روی لفیر پهای تبازیش مخروط الوجه خوانند۔

کفتگی۔ کفیده بودن۔

کفر حقیقی۔ عبارت از فنا ست زیرا که کفر در لغت پوشیدن ست و فنا که محو هستی مجازیست پوشیده شدن و مخفی گشتن یقین سالک ست که موجب غیریت و دوئی بودن در ظهور وحدت و یگانگی حق مطلق۔

کف موسی۔ ید بیضا که معجزه او بود علیه السلام

کاله نیلوفری۔ فلک۔

کاله داری۔ یعنی تکبر و سرکشی و عیاری و کاله دار هستی۔

کاله دخانی۔ یعنی فلک و ابر سیاه و شب تاریک

کاله سائلی۔ یعنی سیاه گلیمی و بدبختی هم باشد چه سیاه گلیمی و بدبختی لازمه سوال و سائلی ست و تاج ماثر در صفت هندوان گشته مندرج ست و لبیاری کلاغ که از بهر فوردن مغز سر شکسته بود بیت مهمنه بین کاله سائلی نمود بچشم نزدیس کرم بر سر ایشان فرو نشسته غراب۔

کماچی نام یکی از مبارزان ایرانی۔

کنده کفش و مزکمی۔ چوبی که بدان کفش و مانند آن دوال بدابر کنند تا زیش صاف خوانند۔

کورکانی۔ بالضم با چهار هم فارسی سخیف تهاکورکانی سازار معجمه بمثله۔

کوهاموی با دوم فارسی نام با نوعی ست۔

کی۔ بالفتح پهلوان و پادشاه جبار که او را همه پادشاهان عصر مویش بزرگتر بود و جمع آن کیانست و در قرون سابقه پنج پادشاه را کی گفتندی کیومرث و کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسب

کیانی۔ بالکسر جباری و کیانی نسبت بدو کنند کذا فی زفانگویا۔

فصل فی الترکی

کرتی۔ راستی۔

کرلی۔ خاریشت۔

کندنی۔ خورا۔

کتاب الکاف الفارسی
باب الالف فصل فی الفارسی

گرا۔ بالفتح بازار مشدد حجام و فیل با کاف فارسی عربی حجام و بکاف فارسی غلام هندی یعنی کت کذا فی زفانگویا۔

گردا۔ مختصر گردان۔

گرده نا۔ بالفتح کردانک و باب و بالکسر مرغی و چیزی که بر آتش گیرد و اند و بر سیخ بریان کنند کذا فی شرفنامه و در ادات ست سیخ بریان و در لسان الشعرا بالفتح کاف مصحح ست چنانچه گذشت و در زفانگویا بکسر کاف و دال ست۔

گزا - بالفتح گزیده -

گلو آسیا - مغاکی که بالای سنگ آسیاست و آنچه چوب اندازند برای آس کردن -

گم شدگان آب حیات - آشنایان و غرقیان دریا

گنج خضرا - نام گنجی که پیر بیرش نهاده بود

گندنا - بفتح یکم و لسر سوم همان گندنای مذکور

گوهر گندنا - ناقی است که آنرا اعلم می گویند -

گوا - بالضم مختصر گواه است بمعنی شاهد گویند

گوارا - بالضم آنچه از جنس آشامیدن در حلق بآسانی رود مقابل گلوگیر -

گوشیا - بالضم چوبی ست بر طریق تخته مثلث کربه مقطوع راست و اشکال مربع بانواع ازان کشند

گویا - بوزن جویا ای گوینده و سخن کننده کذا فی الصحاح -

گلنبارها - بروزن سمن زارها بمعنی گلبنهاست و آن شش روزی ست که در ان تمامی عالم را غذای تعالی آفریده -

گیا - بالکسر مختصر گیاه ست -

گیپا - بالکسر با سوم فارسی طعامی ست که در میان پوستی گوسپند برنج و گوشت می پزند

گیپا - بکسر یکم و سوم همیا که نوعی از جامه و پارچه لطیف ست کذا فی زفان گویا -

باب الباء التازی
فصل فی الفارسی

گاو اب - عمامه نوک که تازیش طعلب

و نوژ الماء گویند هندش سوال نامند -

گران جوراب - بالکسر با نون موقوف و واو معدوله و دیر خسپ -

گران کاب - بالکسر با نون موقوف یعنی آنکه بحمله خصم از جای نجنبد -

گرد آفتاب یعنی ذره که تا زیش سواره بالکسر گویند -

گرد شب - بالفتح تاریکی شب -

گرفته لب - یعنی خاموش -

گلاب - بالضم معروف یعنی عرق گل -

گنج افراسیاب نام گنجی ست که او نهاده بود و پرویز آنرا بیافت و آن گنج چهارم ست از جمله هشت گنج خسرو پرویز که گنج عروس و گنج بادآورد و ودیعه خسروی و گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج خضرا و گنج شادآورد و دو گنج بارمابشد -

گوداب - با واو فارسی طعامی ست که در زیر بریان پزند و آنرا بریان پلاو خوانند -

گوراب - با واو فارسی سراب -

گورب - بالفتح موزه که تعریبش جورب خوانند

گوزاب - آشی که از گوشت و برنج و سخود و گردگان پزند -

گوشاسب با واو فارسی آنکه خطش نو دمیده باشد و معنی احتلام هم هست -

گوش لب آنکه خطش نو دمیده باشد -

گوناب - سرخاب که آنرا گلگونه نیز گویند -

باب التاء التازی
فصل فی الفارسی

گذشت - بالضم ماضی گذشتن و نیز بمعنی حرکت وغیره آمده است -

گران پشت - بالکسر با چهارم موقوف و بسین فارسی مضموم حمال و قوی پشت -

گران دست - کسی ست که کارها بسیار و بتانی و درنگ کند -

گران سرشت - کنایه از مردم متکبر صاحب و قحط و نیز مردم کاهل و باطل -

گرانمست - بروزن سرمست رستمی باشد

گرفت - گرفتن و نیز بمعنی موافق حلاید و بمعنی خصوص و کسوف هم استعمال کرده اند -

گره گوشت - بالکسر آنکه بتازیش عده خوانند

گربت - بالفتح انچه از رعایای کفره بر سبیل معین هر سالی بستانند بتازیش جزیه خوانند -

گست - بالفتح روی درشتی و دیدن معنی اخیر از زند و فانگویاست -

گشت - بالفتح با شین نقطه گردیدن و گردیدن و خربزه معنی اخیر از زند و فانگویاست و در فردوسی بمعنی حنظل ست -

گفت - ماضی گفتن و بمعنی گفتار نیز آید

گلگشت - یعنی گشتی که در گلزار یا جای آنفرج کنند

گنبد فیروزه خشت - آسمان -

گنج و دیوار نبشت - گنجی که همچو دیوار توده بسته و انبار کرده بود یعنی گنج بزرگ و نیز آن گنج که دیوار آن خضر علیه السلام راست کرده بود -

گنگ دژ بهشت - باسوم فارسی شهری ست مشهور بجنوب بربریان در حدود مشرق که ترکانش مدین نام خوانند -

گنگ و زهره خشت - بفتح کم و کسر چهارم با سوم فارسی موقوف قبله پیشینیان تا بازیش مبشر المقدس خوانند و بعضی بتخانه گویند -

گوارست - بضم کم بکسر سخن گوارش -

گوش بشت - یعنی کشاده کرده

گوهر سخت - عبارت از کلام سربسته و نیز کلامی که در آن تمام استعداد خود خرج نکرده باشد زیرا چه نیم سخت نیم چکیده را نیز گویند -

گوهشت - با یاء فارسی کوفتگی -

گویندهٔ دوم گرفت - یعنی گویندهٔ صداخواب نیاز شکست شد -

باب الجیم التازی
فصل فی الفارسی

گنج - بضم کم و کسر دوم بمعنی گنج -

گنابج - علوکیست پاکیزه عربان قطائف خوانند

گنبج - گلوله خمیر -

گلبج - مسئله -

گنج - بالفتح معروف و در زند و فانگویا بمعنی احمق و خودستای ست و بالضم گنجش و مقام و دفینه بمعنی خزینه است -

گنگمرج - باسوم فارسی معروف وچهارم مکسور وچیم فارسی قبلهٔ پیشینیان یعنی بیت المقدس -

گوشت آهنج - باواو فارسی وتاء موقوف بدانچه گوشت بریان کنند کذا فی زفانگویا ودر قنیه است آن کرک آهنین که ازان برکباب گوشت ازدیگ برکشند -

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

گردون گردیج یعنی ملک گردش سما وقاصد گردش یعنی گردون گردانیده -

گرگیج باسوم وچهارم فارسی نام شهریست -

گلاچ - بالضم نام حلوائی ست ودر شرفنامه بجیم تازی ست -

گمیچ - احمق وخودستا -

گنگاچ - بالضم باسوم فارسی موقوف آنکه در دهانش لکنت بود وسخن بصعوبت گفت یا درویش راست وکند زبان -

گوش پیچ - یعنی گوشمال -

گولاچ - باواو وغاء بی نام حلوائی ست که هندش لاپره خوانند -

باب الخاء
فصل فی الفارسی

گرخ - بالفتح نام شهریست -

گرم وسرد چیرخ - ای آفتاب اهتاب دولت جاودان -

گستاخ - بالضم دلیر وتند وشوخ کذا فی فانگویا

گلوسرخ - بضم اول ودوم وپنجم مهلهٔ مری گویند وامثال آن که جای گذشتن طعام وآب ست

گل سرخ - آفتاب -

گوسپند سرخ - باسوم وچهارم وهفتم فارسی وسوم موقوف یعنی برج حمل که برجی ربیعی ست ومشرق آفتاب وروایست کذا فی الموائد -

باب الدال
فصل فی الفارسی

گاوزاد - یعنی میراث رسید -

گربه بید - بالضم وکاف فارسی یکی از هفده بید که بعضی ازان در ظلمات اند وبعضی ازان در غیر ظلمات واین را گلی ست خوشبوی وپنجه این راست بپنجه گربه ماند وپشم دارد واین را بید طبری نیز گویند -

گرچند - باسوم فارسی یعنی هرچند -

گرو - بالضم پهلوان -

گرداوزند - نام مردی کذا فی زفانگویا -

گروآلود - یعنی اسباب دنیاوی -

گروباد - بالکسر باوال موقوف بادی که برشمال آسیا گردد کذا فی زفانگویا -

گرود - بالکسر باسوم موقوف وچهارم معلوم سینه که مدان پشیزه یا پزه جامه رفع کنند وقیل باکاف فارسی گماسبق وکنایه از پاسبان -

گرد و زمرد - یعنی خط نو دمیده و سبزه که سر از زمین برکرده باشد -

گردون خط بانگ کرد - یعنی شتاب راند و غضب کند و قیل فلک در نده شود -

گرم و سرد - یعنی نعمت و بلا و شدت و رخا و بدی و نیکی و مشقت و راحت -

گزارنده درج دهقان نورد - یعنی تأمل بحق و معتمد علیه و معنی ترکیب گزارنده آنچه بخیه نبشته های دهقانیان ست یعنی محو کننده گفتار دهقانیان و قیل ای نگارندهٔ نقش و نامهٔ دهقان و ازو دهقان مراد ایرانیان -

گزرد - بضم یکم و فتح دوم چاره -

گزند - بالضم آفت و چشم زخم -

گزید بالفتح ترسیده و آزرده و ملدرشده و جهان گزیت مذکور و نهاشت و میوه و خزان بدندان گرفت و برید کذا فی شرفنامه و از زفان بمعنی رشوت و هدیه و بالضم اختیار کرد و گزیدن برگزید یعنی بزرگ کرد -

گل آگین کند - بضم یکم و سوم تازی ای پر از می لعل کند -

گل خیمه بصحرا زد - بالضم ای شگفت و بهار آمد

گل صد برگ از آسمان پدید آمد - یعنی آفتاب برآمد -

گلوبند - بالفتح نام کوهی ست و گلوبند که از جواهر سازند و قیل با کاف تازی گلوبند

انچه ازان مروارید و جز آن در گلوبند کنند -

گنبد بضم یکم فارسی بنا معروف مدور غیر مسطح بشکل نیم بیضه -

گنبد گیتی نورد آسمان -

گنج باد آورد - نام نوائی ست و لحنی و نیز نام گنجی ست نهاده پرویز در مصاف الاشعار مذکور ست که آن گنج که لشکر پرویز شاه ارخزائن روم چند کشتی بار نفیس غنیمت کردند و آن گنج تیها را باد بجانب الحاق آورد و گنبد گنبده شود -

گنجشک چو ان بارش آمد - یعنی چون مرغ خانگی پر بر آورد

گنج شاد آورد - همان گنج مذکور -

گور کند - کنندهٔ گور و او را آن و نیز جانوری دشتی که گور کند و نیز زمین کنده گور دشتی -

گویند و گوسفند کلاهها با واو فارسی و سوم موقوف و یکم و چهارم فارسی معروف -

گوش بفشرد ای گوشمال داد -

گوش کرد - یعنی نگه کرد و دید -

گوگرد - با دوم و سوم فارسی معروف که هندش گندهک گویند -

گوی برد - یعنی فتح کرد و فیروزی یافت و سبقت کرد در امور -

گیتی نورد - یعنی جهان گرد و قیل آفتاب و بعضی سکندر را هم گویند و نیز اسپ تیز رو و خوش رفتار استعمال کرده اند -

باب الراء

فصل فی الفارسی

گار - خداوند و گرمتراوف این ست و هر دو مرکب استعمال کنند چون کارگر و سازنگار -

گاوزر - یعنی صراحی که از زر بصورت گاو سازند و بعنی گاوی که سامری از زر ساخته بود نیز آید -

گاوسار - جاهل کذا فی الاصطلاح -

گاوعنبر - آن گاو که سرگینش عنبر باشد -

گبر - بفتح کاف کافر و فخقان و کلاه همچنین که بهنگام جنگ پوشند بفتحتین خود و خفتان و آنچه بدین ماند نه از آهن و نیز نام گیاهی ست مثل ترب کذا فی شرفنامه و در ادات ست گبر بکاف فارسی وارونی ست در خراسان -

گوید میوه ایست که آچار کرده از سند و ولایتان می آرند و عرب آنرا اصف خوانند و در زفان گویا نام گیاهی ست در خراسان مانند و خیبل که از زمین بیرون آید و برای سردی میخورند و بعضی لبکون با گویند و بعضی بکاف عربی گفته اند -

گذر - بالفتح سلاحی که غازیان پوشند کذا فی زفان گویا -

گر - بالفتح همان گار و مختصر آن و نیز بمعنی یا آید و نام رود و دیست بسرحد ولایت غزان -

گرانبار - یعنی آنکه بار قر باشد و آنکه غنایم کثیر کرده باشد و کسی که پنبه بسیار دارد -

گران سر - یعنی متکبر و خیل خانه دار و بسیار خور

گرد گیر - بالضم با سوم موقوف و چارم فارسی نام پسر افراسیاب -

گرز گاو سار - گرز گاو سر گرز گاو چهر یعنی آن گرز که کاوه آهنگر برای فریدون ساخته بود بصورت سر گاو و فریدون بدان سر ضحاک را کوفت -

گرگر - بفتح هر دو و تجانس نام باری تعالی ست بمعنی صانع الصنائع و در شرفنامه چینیان باج را باج نامند و بکسر همان با قلاوز در لسان الشعرا بمعنی کان تازی ست -

گرگ فسونگر - یعنی دنیا -

گرم تر - بالفتح با سوم موقوف شتاب تر -

گرهم سیر - بالفتح با میم موقوف و یا فارسی آن زمین که خاصیت او گرمی دارد -

گرنج شیر - بالضم با چهارم موقوف شیر که در پنیر می پزند -

گرو گر - بالفتح با واو و کاف فارسی همان گرگر بمعنی اول -

گزار - بالضم نشیمن حجام و در لسان الشعرا بکاف تازی نیز مرقوم ست و نیز نقشی باریک که اول میکشند بعد به بالای آن رنگ آمیزی میکنند و نیز بمعنی ادای می آید و او ادا کن و ادا کننده و بیان و تفسیر و بالضم بازاء فارسی چینه دان مرغ که آنرا زاغر نیز گویند بتازیش حوصله خوانند و در لسان الشعرا بکاف تازی مرقوم ست -

گزر - بکسر اول و فتح دوم آنکه بهندیش گجا جر نامند

گزیر - بضم اول و کسر دوم چاره گر بفتح و ضم دوم

و آنرا شیخ محمد خضری مصحح ست که گزیر بالکسر غاز و سخت گیره سرینگ و قیل بالکسر

گستر - بالضم و بفتح سوم امر از گستردن و گستردن و خار سیاه و درز فانگویا بالفتح است -

گلبار - بالضم نام شهری ست -

گل بیخار - یک نوع گل لعل ست نیز خدساده

گل تر - عارض خوبان و لب معشوق -

گلچهر - بالضم و بکسر سوم نام معشوقه او رنگ

گل حجر - آتش که بعربی نار گویند

گل خار - بالضم آن گل لعل که در هند میشود و در ان خارها میباشد اما در خراسان گل لعل بی خار میشود و بویی بغایتی دارد که اگر یک گل در مجلس باشد تمام مجلس معطر گردد و این گل لعل که در هند با خار ست و در خراسان بکوه ها و دشتها میروید گذافی القضیه لیکن کاتب اسماع ست که در خراسان نیز گل لعل با خار میشود اما گل بیخار آن یک صنفی از گل لعل ست مانند شیخ برگ خارها ی تنک دارد -

گلزار - بالضم جائیکه غیر گل چیزی دیگر نه کاشته باشند و بالکسر جائیکه گل بسیار باشد -

گلشهر - نام زن پیران ویسه که سر لشکر افراسیاب بود

گلنار - بالضم گل انار و بعضی گویند که آن گل درخت انار بری ست و بغیر از گل ثمری ندارد و هر گل سرخ بزرگ صد برگ را تیز گفته اند کنایه از معشوق نیز -

گنبد آفت پذیر - فلک فانی و دنیا -

گنبد اخضر - یعنی اول فلک -

گنبد دوار - آسمان -

گنبد معنبر - موی و راز معشوق کذا فی الاداب و الاصطلاح الشعرا لیکن موی را بگنبد نسبتی نیست

گنج باد آورد - همان گنج باد آورد -

گنجبار - یعنی آن گنج که پرویز شاه بر منذر ولی بزرگتری یافته بود و آن صد آفتابه زرگران از غنائم ذو القرنین بود -

گنجور - بالفتح خازن -

گندنا گوهر - بالفتح گیاهی ست و گویند که آن علقمست کذا فی زفانگویا -

گوار - بالضم سبدی که بدان خاک و میوه و غیر آن بردارند و در لسان الشعرا بکاف تازی مرقوم ست -

گواشیر - نام ولایتی ست که فیروزه سبز و اعلی از انجا آرند و آن کم از زر ست -

گور - با دوم فارسی خرشتی و قبر و نیز لقب بهرام و شاپور ساسانی که آنرا بهرام گور گویند

گوش بدر - یعنی منتظر خبر خوش -

گوش دار - یعنی نگهدار و محافظت کن

گوشیار - نام حکیمی ست

گوهر تر - اشک خونین عاشقانه

گوهر - بالفتح جوهر معرب و اصل و در اصطلاحات سحاقیه گوهر کنایه از دانه تخود کذا فی

فرهنگ علمی و نیز سر را و صفه پوشیده را و چیزی گزیده را گوهر گویند و توجیه این لغت در گوهر سلوق می آید و گوهر بالضم گیاهی ست که بتازیش اذخر گویند کذا فی القنیه و در ادات بمعنی کوم باکاف تازی و آخر میم ست -

گوهر مطهر - بمعنی اصل سره و نفس سره -

گویر - بایاء فارسی پاکبار ای پشکار و جهان شور آب مذکور و در لسان الشعرا بمعنی نخست باکاف تازی و با تا تازی بمعنی بیابان ست -

گوی زر - با واو فارسی آفتاب -

گوهر گستر - جواهر و ناصح یعنی واعظ و فصیح

گهر - بالضم همان گوهر و در موائد الفوائد آورد گهر جمع گوهر ست -

گیاشیر - یعنی شیره گیا -

گیبر - بفتح کاف و ضم سوم جنسی ست از یکیان

گیرودار و گیرودار - یعنی فرمان دهی

گیودار - یعنی موکل زاده -

گیگیر - ترمیره که بتازیش جرجیر گویند و قیل باکاف تازی و در ارمعله و زار معجمه -

باب الزاء الکتازی
فصل فی الفارسی

گاز - جندان از فتن و جای و مقراض که زرو نقره بدان ببرند کذا فی شرفنامه و در زفانگویست گاز پیش دندان و موی حجامه و جمعه باشد بر سر شسته و در ادات بدین معنی اخیر باکاف تازی ست -

گراز - بالضم خوک نر و آنرا گرازنده نیز گویند و بعضی بر مردمان و لاوه نیز اطلاق کنند و آن آلت چوبین مزارعان و باغبانان که دو کس گرفته کشند تا زمین هموار شود و برای تخم پاشیدن هندش چوکی نامند و آخر اهل چوبین نیز گویند و نیز کوزه آب سر شکن و این معنی از لسان الشعرا منقول ست و در ادات بمعنی باکاف تازی ست

گزنیز - بضم کاف و سوم و قیل بکسر سوم و یاء و نیز گزدل او و بکاف تازی نیز خوانده اند و در زفانگویا بمعنی گرگنکاره نیز ست -

گرگنز - بالضم باسوم و چهارم فارسی نام ضابطه ولایت و هر گرمسیاری پیران و شاه پرا فراسیاب آمده بود

گرم خیز - بالفتح هوم موقوف و خیم فارسی ای قبیح خیز و زود خیز و تیز رو و نیز صفتی که در رفتن تیز خیزد کذا فی القنیه -

گریز - بالضم گریختن و گریخت و با یاء تازی کنج و گوشه خانه کذا فی شرفنامه اما در ادات بمعنی باکاف تازی ست اقول امر گریختن ست

گز - بالفتح تیری پر که بتازیش گز گویند کذا فی الصراح و امر گزیدن و فاعل آن تبر ذراع و در شرفنامه است گز بالفتح معروف و نیز نام درختی ست که بهندیش جهاؤ نامند کنار رودها روید و اکثر در کنار رود گنگ میشود -

گشنیز - بالفتح ترکمار با زو شادمانی و خرامان و شادرفتن کذا فی الادات و در شرفنامه

و در فرهنگ علمی ست باکاف فارسی مکسور ترجمهٔ خلخال و در قنیه نیز ست بالکسر انچه در هندش دهنیا نامند و در شرفنامه بدین معنی باکاف تازی مرقوم ست۔

گمیز۔ بالکسر با یاء فارسی پشیاب که تبازیش بول خوانند کذا فی القنیه اما مستعمل بالفتح ست۔

گنبد اندز۔ بالضم بالکسر دال در شرفنامه است حصاری که اسفندیار در ان بند بود۔

گواز۔ بالضم چوب دستی که خرابدان رانند و تپ سخت که پیشتر زنان را وقت ولادت گیرد کذا فی لسان الشعرا و در ادات بدین معنی باکاف تازی و در اقوشت ست و بمعنی اول باکاف تازی ست۔

گودرز۔ با واو فارسی نام پسر قارن بن کاوه آهنگر که پهلوان لشکر ایران بود و ولایت سپاهان داشت و نیز نام پسر شاه رکه ولیعهد ملک پدر خویش بود و در عهد وی مساجد و معابد خراب شده مجور و ظلم آشکارا گشت پنجاه و هفت سال ملک اند و عیسی علیه السلام در عهد او زاده و این هر سه پادشاهان از ملوک اشکانیان بوده اند۔

گوز۔ بالفتح و قیل بالضم جوز فارسی که هندش اکهروٹ نامند و در زفانگویا ست و نیز هم بدین معنی گویند انفزی تغزی و یا گوزان گوزی و بالفتح بضم گاف و واو الفارسی گویند و بدین لغت ماوی که از و برر باشود مراد ست باکاف و واو هر دو فارسی

یعنی جوز فارسی ست که آنرا چارمغز نیز گویند۔

گوهر خانه خیز۔ محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم نظامی گوید ؎ گهر بافتن گوهر خانه خیز ؎ چو بوطالبی را کند سنگریز۔

باب السین
فصل فی الفارسی

گاورس۔ بفتح واو کال و در زفانگویا یعنی ارزن که هند چینه نامند نیز آمده ست و در فرهنگ فخر قواس گفته است گاورس خلنه منقوره گویند

گاویس۔ آوند دوغ۔

گویس۔ بمعنی و بالضم موی پنجه و نیز بمعنی گرسنگی آید کذا فی شرفنامه و در ادات ست باکاف تازی موی پنجه و ریم تن و جامه و بعضی بکاف عربی مفتوح گویند۔

گنبد صوفی لباس گنبد طاقدیس گنبد مقرنس یعنی فلک۔

گنج عروس۔ بالفتح نام گنجی که پرویز نهاده بود

گنگاس۔ بالفتح باسوم فارسی مشورت باکدیگر

گورس۔ همان گورس مذکور

گورنفس۔ یعنی تن مردم کذا فی المؤید

گویس۔ همان کاویس مذکور

باب الشین
فصل فی الفارسی

گاویانی درفش گاویانی درفش علم فریدون که بدو گیر سلاطین ایران بود۔

گاموریش - با واو موقوف احمق -

گاویش - آونده و نوع دوم از ادات بکاف تازی هست

گاه گوشش - وقت جنگ -

گرانی گوش - بالکسر کری -

گردبالش با وال موقوف بالش گردان و بلش گردان گرده را گویند -

گردنکش - بالفتح ظالم و گناهکار و متکبر -

گزرش - بالفتح زاری نمودن که تبازیش تضرع خواندند و تظلم -

گریش - بالفتح با یاء فارسی جانوریست که گوتاه دست و پا می دارد و نیک دود -

گزارش بالضم تعبیر بیان کردن خواب کذا فی شرفنامه و نیز ادا کردن و جزآن -

گزایش بالفتح در غوره و بخش و قیل بالضم -

گشن - بالفتح خویش و قمار بازو شاه و بالضم بمعنی انبر آرزو خانگویاست و بهمین معنی با کاف تازی نیز آمده و بمعانی دیگر با کاف تازی نیز آمده و بمعنی بازار السلام الفتح الخ و در شرفنامه مذکور است کش کشتی ملاح و بالضم بالضم و در ادات است گش بکاف فارسی بالضم کشتی ملاح ازین معلوم میشود که بهر دو معنی بالضم است زیرا چه بمعنی بلغم بالضم صحیح است و کش بالفتح بمعنی وسوسه و مزاحمت نیز آمده چنانچه گوئی من درین کار بودم تا کذا فی شرفنامه و در ادات بکاف فارسی است و نیز در زبان خانگویاست گندم آش بلغم را گویند

گواش - بالضم و قیل با کاف تازی مسافت

گوش - با واو فارسی معروف و نکره و در قنیه بمعنی گوشه و محافظت مستعمل ست -

گوش موش - گیاهی ست که تبازیش اذان الفار و بهندی موساکنی گویند -

باب الغین
فصل فی الفارسی

گریغ - بروزن و معنی گریز و نیز نام پرنده ایست

گوی بانغ - با واو فارسی با در ستنبه که آبان خویش سازند مانند بازسنجان هندی بندش نامند

باب الفاء
فصل فی الفارسی

گاف - با فتح با کاف تازیست -

گرشاف نام پادشاهی -

گزاف بالضم گفتار بیهوده و مقال دروغ

گزف بازار فارسی و کشف کلاهها بوزن برف قیر و سیم سوخته که بالای کار بدوزند

باب القاف
فصل فی الفارسی

گنبد ازرق - آسمان اول

گوهر سلجوق - ای فرزند سلجوق شاه کذا فی الاصطلاح و ازین معلوم میشود که گوهر بمعنی فرزند نیز آمده و لیکن درین لغت یافته نشد اما در استعمال که پوشیده باشد و باز ظاهر گردد آنرا نیز گویند چنانچه گویند شخصی آنیک گوهر خود پیدا کرد بدان مناسبت که گوهر آهن پوشیده میباشد

بعلاج ظاهر میگردد و نیز گوهر در سنگ پوشیده میباشد تر اشیده بیرون می آرند اگر بدین مناسبت فرزند را گوهر گویند درست باشد زیرا چه الولد سر لابیه لاشک فیه۔

باب الکاف التازی
فصل فی الفارسی

کاواک ۔ میانه خالی هرچه باشد چه استخوان و چه چوب و جز آن۔

کاوفلک ۔ برج ثور۔

گدک ۔ بفتحتین گیاهی خرد۔

گدبرک ۔ همان گذرمذکور۔

گردناک ۔ بالفتح با دال موقوف معروف یعنی آلوده گرد۔

گزلک ۔ بکسر کم و سوم کارد خرد با دسته و قیل با کاف تازی۔

گلنگ ۔ گرنج خرمن بان۔

گلشاک ۔ بالضم بازوبی درد۔

گنجشک ۔ بالضم با سوم مکسور جانوری معروف در غایت شهرت که آزار مرغ خانگی نیز گویند تبازیش عصفور خوانند و مرغ کوچک۔

گوشخارک ۔ با واو فارسی و شین موقوف معروف یعنی چیزی که گوش خارند و نیز خزنده است بسیار پای که در گوش خزد۔

گوشواره فلک ۔ ماه نو۔

گویک ۔ با واو فارسی ماده خر کره۔

گره‌های عقد فلک ۔ سیارات و ثوابت

گهر ملک ۔ شاهزاده ملک کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا لفظ ملک نیست۔

گیاه نمناک ۔ همان برهپن که بالا گذشت۔

فصل فی الفارسی

گاومشک ۔ نوعی از مصوب ست پون پوست او دور کنند بعد سه مقشر ماند و او را و مشنگ نیز گویند کذا فی زفانگویا۔

گرزگاورنگ ۔ یعنی همان گرزگاو و سازند کور۔

گرگ ۔ بالضم جانور یست وحشی درنده و در غایت شهرت که تبازیش ذئب و سرحان خوانند۔

گریشتیک ۔ بالضم ما بازی فارسی گریمناک و در لسان الشعرا بایا تازی مندرج ست۔

گلبانگ ۔ بالضم آواز بلبل و بانگی که قلندران و درویشان بکبارگی برکشند۔

گلرنگ ۔ رخ گلرنگ ای گلهای رنگارنگ۔

گل شبرنگ ۔ ای گل سیاه و خراقه رنگ۔

گنبد بارنگ رنگ ۔ آسمان۔

گنگ ۔ بالضم معروف یعنی لال که تبازیش ابکم خوانند و بالفتح چارخانه است در ترکستان زمین و آن کوشکی ست ساخته کیکاؤس و نام رودی معروف بهند در غایت شهرت و نام خزینه ایست و بعضی تجانه را نیز گویند و نام هرچه که پست بداند و نیز قبله پیشینیان که تبازیش بیت العتیق خوانند

گیرنگ ۔ بالفتح نام قصبه ایست۔

باب اللام فصل فی الفارسی

گال - نوعی از غله

گاودل - یعنی بزدل و نامرد

گربال - بتوراک یعنی اخیر کذا فی الادات در لغت بتوراک گذشت والله اعلم شاید که این فارسی غربال ست

گربنگل - کاف دوم نیز فارسی ابله و بی اندام و کوتوث و قتیل حرف اول تازی

گسیل - بالضم بایه فارسی دفع کردن قتیل یا کاف فارسی

گل - بالضم مطلق بهترین گل گل ست مگر آنکه اضافت کنند بنگام آن گل مراد باشد چنانچه گل نسرین یا گل یاسمین و بالکسر خاک با آب آمیخته

گنبدگل - پیاله زرین

گنبد نامل - فلک چهارم کذا فی الاصطلاح

گوپال - بادوم و سوم فارسی نام مبارزی که از خونیشان پادشاه روس بود و نیز گرز و چقماق در هندی و فارسی گویند تخت آهنین و چوبین باشد کذا فی فرهنگ جهانگیری

گول - فتحتین پشمینه ایست که دروپشان دارند تبازیش دلق نامند و بادادو فارسی نادان و نیز پرنده ایست شوم که بر خانه ننشیند و در شب بیرون آید و بویرانه ماند تبازیش بوم و هندالو نامند قتیل یا کاف تازی

باب المیم فصل فی الفارسی

گام - معروف

گاوچشم - باداو موقوف یعنی نام گلی ست که تبازیش عرارنامند و آنرا در شب بوی بود و در روز نه بدین جهت شبوی هم نامند کذا فی شرفنامه و در فرهنگ گویا ست گلی ست زرد که عرب آنرا بهار نامند و گویند که نوعی از بابونه ست و بعضی گویند نوعی ست از انگور کوهی بتازی آنرا عین البقر خوانند

گاودم - باداو موقوف و دال مضموم یعنی بوق و در فرهنگ بایست بوقی که چاپک بر شکال دمد گاو بود

گرزم - بالضم نام پهلوان ایرانی که بگفته او گشتاسب شاه اسفندیار را بسته بود

گرسنه چشم - یعنی بخیل و فقیر و حریص و قحط زده

گریم - بالضم غم و اندوه و زحمت و دل گرفتگی و کمان رستم و بالفتح معروف و بمعنی شتاب و غضب هم استعمال کرده اند

گردن کشان نظم - شاعران نام آور

گزدم - بازار فارسی نام پهلوان ایرانی

گزشم - بازار فارسی درختی ست

گستهم - نام پسر نوذر شاه بن منوچهر شاه که پهلوان لشکر ایران بود و نیز نام پسر گرشاسپ دهم

گلگونه آدم - آدم ای سرخ کننده روی آدم کنایه از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله وسلم

گندم خوردم - ای بیفرمانی کردم و خوار گشتم و بیرون شدم و فریب خوردم -
گنبد اعظم - عرش مجید -
گنج حکیم - سورهٔ فاتحه -
گوهر آدم - فرزند آدم و ذات پاک او و خاک
گویم - بالضم گیاهیست مثل کیله بوی خوش دارد و کنایه از شرفنامه و دراوات بکاف تازیست
واللہ اعلم بالصواب -

باب النون
فصل فی الفارسی

گاو آسمان - برج آسمان -
گاو آهن - یعنی آن آلت بزرگ ران که زمین زراعت بدان پاره کنند بعضی شیار گویند -
گاو زبان - نباتی ست که خاصیتهای بسیار دارد
گاو زادن - میراث یافتن -
گاو زرین - یعنی آن صراحی که بصورت گاو بود -
گاو زمین یعنی آن گاو که زمین بر سر دو شاخ دارد
گاو سفالین - یعنی آن صراحی که بصورت گاو راست کنند -
گاو ساران - حمقا و نادان -
گاو گردون یعنی برج ثور و نیز گاوی که گردون را بدان کشند -
گاو گلین - یعنی همان گاو سفالین -
گاو میزان - با یاء فارسی چیزیکه از زهرهٔ گاو

بدر آید هندش گاو و هن نامند -
گران جان - یعنی سخت جان و نیز پاپوش را گویند ازین که طریقهٔ پیران درانست -
گران رکاب سبک عنان - ای آنکه پیاپی حمله بر حمله برد -
گداختن - گداختن و گداخته شدن -
گرانیدن - بالکسر میل کردن -
گرائیدن - بمثله -
گربه درانبان - یعنی مکر و حیله -
گرختن - بضم کم و کسر دوم مختصر گریختن -
گردان - بالضم پهلوانان -
گردخوان و گردهٔ خوان - بالکسر بادام و نون سفره
گردون - فلک -
گردش گردون - روزگار -
گردگان - بالکسر میوه ایست که تازیش جوز نامند و اهل هند اکهوٹ گویند -
گردنان - بالفتح جمع گردن چنانچه سران جمع سر و این جمعیست برخلاف قیاس -
گردون گردان - فلک -
گردهٔ گردان - آفتاب -
گردهٔ ران - یعنی استخوان ران که گوشت بران باشد
گرده بان - بالکسر نگاهبان چه گرده بمعنی نگاه هم آمده است -
گرزدن - بضم اول بمعنی چاره و علاج نمودن
گرزمان - بفتحتین عرش و آسمان -

گرزن - تاجی گران بها و مهم تاجی که از دیبا بافند و جواهر در و نشانند -

گرستن - بکسر تین مختصر گرسیتن -

گرسنه چشمان کنعان - برادران مهتر یوسف علیه السلام -

گرفته مزن - یعنی لاف مزن -

گرگان - بالضم با سوم فارسی نام ولایتی و قبیل نام بیابانی ست تعریب آن جرجان ست و نیز جمع گرگ -

گرگ سیم سمین - ای غالب و قوی و پرزور و زیادتی کنندهٔ -

گرگ مست من - ای ستم گرترین من کذا فی الاصطلاح -

گرگین - با سوم فارسی در بکن کذا فی شرفنامه و الادات اما در لسان الشعر است کوکن بروزن سوکن خله و ریله و در تاج اسپاسی یعنی خاکستر گرم ست و تحقیق این بالا گذشت

گرگین - بالضم با سوم فارسی پهلوان ایرانی که در جنگ مذکور ست در لغت گیو گفته شده است

گرم دلان - یعنی عاشقان و سوخته دلان

گرم روان - یعنی شتاب روان و عاشقان و سالکان و در تثنیه است سالکان چالاک و عاشقان نا صبور -

گرم و سرد جهان - ای خیر و شر و شدت و راحت روزگار -

گروگان - بالکسر با چهارم فارسی چیزی که بدل چیزی بدارند و ببندند -

گرویدن - بالکسر ایمان آوردن کذا فی الادات و الشرفنامه و در زفانگه یاید گورست گرویدن بالکسر پذیرفتن و سر نهادن و بدل گره بستن -

گره بباد زدن یعنی اعتماد و تکیه بر باد کردن

گره بر گوش زدن - کنایه از کر شدن ست و نیز گوش مالیدن -

گره گروان - با هر دو کاف فارسی نام بازی ست در خراسان -

گریان - بالضم و بالکسر فداء قتیل با کاف تازی و در فرهنگ فخر قوامس گریان یعنی فداء نوشته است کذا فی شرفنامه و در زفانگه یا میگوید این زبان سیستان ست و بکسر یعنی گریه کننده است -

گریبان را کنم دامن - ای در مراقبه شوم -

گریختن - بالضم معروف و بتازی فرار گویند

گریستن - بالکسر گریه کردن گرستن نیز لغت است

گزارندهٔ درج دهقان - ای نگارندهٔ نقش نامهٔ دهقان -

گزافرنگان - با کاف دوم فارسی شتاب کذا فی الادات و در شرفنامه بدین معنی گزافرنگان ست -

گزاردن - بالضم چاره کردن و چاره شدن کذا فی شرفنامه و در قنیه است بفتحتین با دو ضم مجهم چاره جستن و بضمتین چاره شدن -

گریزیدن بهشله۔
گزیدن بالضم اختیار کردن و بالفتح ترسیدن و بدهان گرفتن و بریدن و در زفانگویا بمعنی تپشه نیز ست۔
گزدم طاس آبگون بایای فارسی و بار موقوف بمعنی عقرب۔
گستردن گستریدن فراز کردن۔
گشن بالضم معروف تبازیش مخل گویند و بالفتح ابنوه بسیار و بالفتح یکم و کسر دوم مشله و بکاف تازی نیز درین لغت ست۔
گلان جمع گل برخلاف قیاس۔
گل انگبین ترشی ست معروف کذا فی شرفنامه۔
گلابین بالضم درخت گل۔
گلخن بالضم روفته کذا فی شرفنامه و تنبیه بضم یکم و فتح دوم مقامی که آنجا روفته اندازند۔
گل جان بالضم بجیم فارسی ملسوه درختی ست معروف که بندش مهدوذ نامند۔
گل چین بالضم بجیم فارسی نام مرغی دلکه خدارا در خواب دیده بود و معنی ترکیب خندیدن گل و گل چین۔
گلزریون نام شهریست از ایران زمین۔
گلستان بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث گلزار جای گل بستان و ستاننده گل۔
گل شدن ظاهر شدن۔
گل صدبرگ آسمان آفتاب۔
گل کردن کنایه از خاموش کردن۔
گلشن بالضم همان گلزار۔

گلگون بالضم با سوم فارسی لعل و نام اسپ خسرو شیرین و این گلگون و شدیز زاده مادیان دشتی بوده اند که در وشت رسکله بود و مهران وشت آبی سنگین بود چون حاجت کشنی شدی آن مادیان بدین اسپ سنگین آمده هفتی خوردی بقدرت الله تعالی آن مادیان بارگرفتی و کیفیت این اسپان بندگی مواجه نظامی در خسرو شیرین مشرح و مصرح نوشته اند۔
گلمین ای چون گل کذا فی شرفنامه۔
گن بالکسر هر چه مرکب شود و معنی آن خداوند آن چیز بود و بان و خداوند و گین و مند دارد و در اواخر کن پیش از راء مهمله در معنی و استعمال قبله یک وجود دارد۔
گنبد آبگون و گنبد جهان ستان و گنبد سیمابگون و گنبد گردان و گنبد کهن فلک
گنجانیدن و گنجیدن بالضم راست در آمدن و در چیزی کذا فی زفانگویا و قیل گنجیدن بالضم در آمدن بفراخی و گنجانیدن در چیزی آوردن۔
گنجدان بالفتح بجیم موقوف جای گنج و انبار۔
گنج روان گنج قارون و آسمان باستارگان و شب۔
گنج شایگان یعنی گنج بی پایان۔
گندناگون بادو تجانس فارسی و اول مفتوح یعنی سبز رنگ۔

گندیدن - بالفتح گنده شدن -

گوانبرون - بالضم وسد که پوست را آواره کنند و درشت گردانند -

گوالیدن - بالضم والفتح بالیدن هر چیزی را از نهال و درخت و کشت و بعضی بکاف تازی گفته اند -

گوان - بالفتح با کاف فارسی پهلوانی که صعب و با شکوه بود -

گوبان - با واو فارسی همان چوپان یعنی شبان گوسپندان و گله بان اسپان -

گوبین - با واو فارسی چوبی ست مانند ترازو

گودان - اسپ غیر تازی و پالانی -

گودرخان - با کاف و واو فارسی و راء مهمله موقوف نام بادشاه ختن و نیز بمعنی بهرام گور آمده

گورنامدفون - ماهی یونس -

گوروین - با واو فارسی و راء مکسور گاو میش -

گوزان - بفتحتین گاو وحشی و آب چشم او تریاک زهر ست -

گوش داشتن - با شین موقوف نگه کردن و دیدن

گوکن - با واو فارسی و لام موقوف همان گلخن

گونه - صفت و رنگ و نوع -

گونا گون - رنگ برنگ و جنس بجنس و الوان

گوهر آسمان - کنایه از کواکب و اصل و جوهر آسمان -

گوهر اربعه - عناصر اربعه -

گوهر آگین - کاوند دوم تیر فارسی هر چه در و گوهر نشانده باشند -

گوهر سفتن - عبارت از انشاء سخن کردن

گهان - بالکسر مختصر گیان و این زبان شیرازیست

گیاخن - آهنگی و استواری در کار و بزمی کار کردن و قیل بفتح کاف تازی و خاصی -

گیتی ستان - پادشاه هفت کشور -

گیو گان - با یاء فارسی نام پهلوان ایرانی پدر گرازه

گیریان - همان گریبان -

گیلان - بالکسر نام ولایتی ست -

گین - همان کن -

گیهان - بالفتح این جهان کذا فی الادات

باب الواو
فصل فی الفارسی

گاو - معروف که بتازیش ثور خوانند و نیز صراحی که بصورت گاو سازند کذا فی شرفنامه و نیز سه گروه زمین را گویند در مجموعه خانی مذکور ست که یک گروه سیوم حصه گاو ست و آن سه هزار گز ست تا چهار هزار گز پس گاو نه هزار گز باشد تا دوازده هزار گز کذا فی القنیه -

گرگ مست شو - بالضم با سوم فارسی ای دیده شو گل شده سرو - ای لطافت -

گاو - بالضم معروف که بتازیش ثور خوانند و نیز گویند و در زبان گویا مذکور ست بزرگ زبان و این زبان شیرازیست

گنبد نیلوفر - فلک -

گنج گاو - یعنی آن گنج مدفون که از زمینهای بزرگری پرویز شاه را بدست آمده گویند بزرگری زراعت را آب میداد ناگاه سوراخی بهم رسید و آبها تمام بآن سوراخ میرفت و صدای عجیب ازان سوراخ می آمد بزرگر نزد بهرام آمده احوال را گفت بهرام با نجا رفته فرمود که آنجا را بکنند چون کندند غاری پیدا شد بس عالی اشاره بموبد کرد که درای باین خانه چون درآمد دو گاو میش دید از طلا ساخته بودند و چشمهای آنها از یاقوت قیمتی بود و شکمهای آنها پر از انار و سیب و امرود زرین و در دهن میوهای زرین پر از مروارید ساخته بودند پیش هر گاو میش آخوری از طلا بسته بودند و آنها را پر از جواهر قیمتی نموده و بر گاو نام جمشید کنده بودند و بر اطراف گاو میشها اقسام جانور پرنده و چرنده از طلا ساخته مرصع کرده بودند خبر بهرام آورد و بهرام فرمود تمام آن گنج را بآن شخص فرومایه و کم بضاعت دادند که در معاش او تنگی و پریشان نماند که صاحب سامان شد و نیز نام فوائی ست و کهنی -

گو - بالفتح پهلوان و مرد جنگی و مفاک و بالضم امر گفتن و کهنی که بچوگان زنندش -

گوشهٔ بالش تو - باواو فارسی نی گوشهٔ مسند تو

گیو - با یاء فارسی پسر گودرز که بیژن پسر او بود و کیفیت او در شرفنامهٔ منیری مشرح ست -

باب الهاء

فصل فی العربی

کارزگاه - کاف دوم نیز فارسی نام مقامی در شیراز که روضهٔ شیخ سعدی آنجاست و آثار ترات گازران نیز نامند -

گاژه - آنچه صباد از شاخ درخت دکا میسازد و پس آن نشیمنها مانند خانه میبندد و نشستنگاه چوبین باشد و بعضی فرهنگیان گویند گاژه بزبان فارسی مابی باشد و بزبان عربی درز فاکویا -

گاله - غلوله پنبه گذاشتی ز فاکو با این لغت هندوی مشهور ست -

گاو پیشه - با چهارم و پنجم فارسی روزگار -

گاوه - آهنگری که بر رای مسل ضحاک سر غوغا و فریدون را بپسر اختیار کرده -

گاه - جای و وقت و پوته و تخت پادشاهان و کرسی زرین -

گاهواره - با واو موقوف معروف که دران بچگان خورد را بغلطانند و بجنبانند تا بآرامش مهد گویند -

گدازه - بالضم سنگ که با تخته در سقف نهند -

گذشته - غیر و جز و گذشت نیز در بعضی آمده است و خبر سابق و قصهٔ پیشینه -

گرازه - بالکاف فارسی نام مبارز ایرانی که در جنگ دوازده رخ سیامک پهلوان تورانی را کشته و نیز خوک نر -

گران مایه - بمعنی عالی مرتبه و قبیل آنکه حضورش

محرش نیاید۔

گرانمایہ ۔ یعنی قیمتی و بیش بہا کہ تبادیش نفیس خوانند۔

گربہ ۔ بالضم معروف و گیاہی ست و نیز جنسے از ہفدہ بید ست کہ آنرا بید گربہ گویند۔

گربہ شانہ ۔ بالضم بفک اضافت کنایہ از مکاری و خداع گری ست۔

گرد آلودہ ۔ کنایت از زائل اسباب دنیاوی ست کذا فی الموائد۔

گردنامہ ۔ باو ال موقوف معروف کذا فی شرفنامہ

گردہ ۔ بالکسر کلیہ و زان۔

گرزہ ۔ بالضم ماری بزرگ کہ سرش اندکے پہن باشد

گرگ زیرہ ۔ گرگ سیاہ رنگ اگویند و جامۂ اطلس کذا فی زفانگویا۔

گرمابہ و گرماوہ ۔ معروف کہ تبازیش حمام خوانند

گرمی نعنا ۔ بای بسیاری گریہ خونین کذا فی القنیہ و در ہفت اقلیم الشعرا مذکور ست شتابی

گریزان ۔ بہ و نون بسیاری گریہ عشاق۔

گز ۔ بر وزن [illegible] و فارسی جمعی از مردم کہ تبازے [illegible] بکاف تازی سوم [illegible] گروہ سہ ہزار گزیدہ [illegible] بکسر تین [illegible] و کاف فارسے [illegible] بیخ [illegible] گل دشکل۔

گزینہ ۔ گزینہ

گرہمہ ۔ ہمان گروہہ یعنی غلولہ سنگ و گل و امثال آن کہ عرب جلبق و جلاہق خوانند۔

گروی زرہ ۔ بالضم با واو فارسی نام قرابت دار افراسیاب کہ در کشتن سیاوش سعیہا کردہ بود

گرہ ۔ بکسر تین معروف کہ تبازیش عقدہ گویند بفتحتین یا ضم دوم فارسی مختصر گروہ۔

گرمیوہ ۔ بالفتح و الکسر با یاء فارسی و کاف بلند و آن درکہ بلند کہ جوی و آب باران از پارہ کند و بیرون می آید۔

گرزنامہ ۔ بضم یکم و فتح دوم معجمہ یعنی خواب نامہ و تعبیر خواب۔

گرزہ ۔ بفتح یکم و ضم دوم کشت سیراب و نیز گیاہی ست خوشبوی کذا فی زفانگویا۔

گزیدہ ۔ بالفتح بدندان گرفتہ و ترسیدہ و بالضم بہترین چیزی و اختیار کردہ شدہ۔

گسنہ ۔ بالضم گرسنہ۔

گل آن روضہ ۔ ای دولت مصطفےٰ۔

گل بیاوہ ۔ نام گلی ست کہ بہندش گل کانچنار گویند

گلچہرہ ۔ باسوم فارسی نام معشوقہ او رنگ

گلدستہ ۔ بالضم چند شاخ گل کہ بشکنند و ہمہ را یکجا کردہ بگیاہی ببندند و بدستش بدارند بویند۔

گل شام ۔ بالضم معشوقہ واتہ۔

گاؤزبان و گلگونہ ۔ کلاہما بالضم و کاف گونہ نوعی از گیاہی سرخی کہ زنان بر رخسارہ بالند تا رنگ روی شان خوب نماید۔

گل غونده - بالضم باواو فارسی پنبه بر نده و یکجا کرده برای ریسیدن هندش گالهٔ نامند و چون کسی فربه دست و بیکار بود بکنایه گویندش گل غونده است کذا فی القنیه -

گلگینه - بالضم جامهٔ مخمل -

گلمرد - بالکسر آدمی و زمین -

گلوبنده - بزرگ بمرتبه کذا فی زفانگویا -

گلوته - بالضم حلقهٔ دام و دامک دختران که هندش کوچی گویند -

گله - بالضم حلقهٔ موی و قیل باکاف تازی و در قنیه است گله بالضم والتخفیف یکه و دک ریسمان تبازیش حلابق خوانند و بالفتح والتشدید همه اسپ و شتر و گوساله و جز آن و بالکسر شکایت -

گمانه - بالضم همان گمان که تبازیش ظن گویند

گنبیده بدر رفته -

گنبد فیروزه - آسمان -

گنج سوخته یعنی نام گنجی که پروبزش نهاده بود و دیگر نام نوائی و بحری ست -

گنجه - بالفتح نام مقامی که مولد بندگی خواجه نظامی ست رحمة الله -

گنده بالضم در لغت گوفته شده و بالفتح انچه بوی زشت کند تبازیش متن گویند

گوانه - بالضم سبدی که خاک و میوه و جز آن بران برند کذا فی شرفنامه و در رادات یعنی خانهٔ زنبور نیز آمده ست و در لسان الشعرا باکاف تازی بروزن کناسه مذکور ست یعنی سبد فقط و قیل کوازه بازار معجمهٔ تازی چوب دستی که بدان مواشی را برانند و بالفتح والضم بازار فارسی مزاح کردن و طعنه زدن و مزاح کن و طعنه زن و طیبت کننده و طعام نیم پخته یعنی اخیر از ادات ست و در لسان الشعرا باکاف تازی و زار فارسی یعنی مرد مزاح و طعنه زن و طعام نیم پخته

گوآشمه - بالضم والفتح دامنی -

گوانگله باکاف دوم نیز فارسی چوزه شکر کذا فی الادات و در ما تقط بجای زوج جوزگره زوج گره مرقوم ست و در اصطلاح الشعرا مذکور ست گوانگله جوزگره و آفتاب -

گورشکاونه باواو فارسی و راء موقوف شین باکاف یعنی کفن و زد -

گورگیاه باواو و کاف دوم فارسی باهاء موقوف یعنی گیاهی که علف گورخر باشد تبازیش افزغر گویند

گوزه باواو فارسی باز پنبه نرمه کذا فی الادات و الشرفنامه و در زفانگویا مذکور ست دوتانیه -

گوزشکسته فلک کذا فی الاصطلاح الشعرا -

گوزینه - بالفتح طعامی ست کذا فی القنیه -

گوش پیچیده - با دوم و چهارم و پنجم و ششم فارسی یعنی شاگرد و گوشمال داده -

گوشهٔ جام شکسته - اسی ماه نو کذا فی الاصطلاح الشعرا

گوش خزه - باواو فارسی و شین موقوف گوش خارک کذا فی شرفنامه و در ادات ست

فرزند لبسیار پای که بهندش کنسلائی نامند۔

گولہ ۔ شلوار بزرگ شکین که برای منجنیق سازند گذافی زفانگلیا۔

گومہ ۔ آنجا که از کاه بندند سبب باران بهندش ٹتی نامند و خرپشته که تباه سازند۔

گونہ ۔ رنگ که بمعنی آن گون نیز آمده است و نوع و طریق۔

گوہر شاہ ۔ ای شاهزاده و شاه زاده۔

گوی چوگان ۔ باواو کاف فارسی چوگرده آفتاب

گوی شدہ ۔ ای ارمرقه شده۔

گیتی پژوہ ۔ ای طالب جهان و جهانیان بناه

گیتی گروہ ۔ ای گرده گیتی و آن آدمیان اند

گویلہ ۔ باواو فارسی موی کله مردم و باکاف تازی نیز درین لغت ست۔

گوینده ۔ باواو فارسی زبان و قائل و قبیل گوینده یعنی گوینده و یعنی چون ده معنیان سرود گوینده و گوینده که بعده نیک شنیده میشود و ذوق بدید آید۔

گیرہ ۔ بایار فارسی که بهندش چکیره نامند۔

گیوہ ۔ نام بادشاه خاوران زمین که یکی از مهاران کیخسرو شاه بود و بایار فارسی کهفش جابگی و بدین معنی بکاف تازی نیز لغت ست۔

باب الیاء
فصل فی الفارسی

گازسی ۔ گلی ست که بهندش کیوڑه نامند کذا فی طب حقائق الاشیاء۔

گاوسامری ۔ یعنی آن گاو که سامری زرگر که یکی از اقربای موسی علیه السلام بود از زر غنائم فرعونیان ساخته بود و خاک سم اسپ جبرئیل علیه السلام که در روز غرق فرعون بدست آورده بود در دهانش دمیده آن گاو زنده گشت و خاصیت سم براق آنست که اگر مرده زنده شود بدان سبب آن گاو بانگ کرد بدین فریب نه نیم سبط بنی اسرائیل اگوساله پرست گردیدند۔

گرامی ۔ بالکسر عزیز و محبوب و بزرگ و معنی انجیر از زفانگلیاست۔

گران گوشی ۔ بالکسر بانجم و ششم فارسی کری

گرای ۔ بالکسر امر از گرائیدن و فاعل آن

و بالفتح مع التشدید حجام و در شرفنامه بدین معنی باکاف فارسی ست۔

گریزی ۔ بضم کم و کسر سوم و چهارم زیرکی و دلیری و خردی کذا فی شرفنامه و الاولیات اما این معنی مناسب نیست بیت شیخ سعدی که تاجم کرد آن زر را گریزی ۔ پراگنده شد حاجز از لشکری ۔ زیرا چه این بیت در شان پادشاه ظالم ست که از رعایا مال بظلم ستده برد و مال از رعایا بستدن نه زیرکی ست و نه دلاوری بلکه اینجا معنی خونریزی مسلمانان ست و اصل بر کشتن این عم دلالت میکند بدین معنی که اصل آن

گرگ وبز بود بعده بکثرت استعمال کاف ساقط
گریزاند و خلف سر بعده یا بنسبت در آورند گریزی
باشد و در زنه فانکو یا بمعنی گریز که مکاره گفته است
هم بدین گه گرگ بزرا بلکه گیرد و زیرا چه در اداء
و لسان الشعرا تصریح بکاف فارسی کرده است
گریه در زندان سرای سازغایت بخل گریه
در بندی خانه کند۔
گردش معوی۔ بالکسر انچه بهندش بهنور نامند
گرفتاری۔ بالکسر با دال موقوف لک سرخ و
انچه کودکان پای رفتن بدان آموزند و چیزیست
چنین که اندرایان پیچیده بچگان بگردانند
بهندش لٹو خوانند۔
گرگ آشتی۔ یعنی صلح با نفاق و فریب
گرگوری۔ اسم دهم و چهارم فارسی مرباری که
بعد واو فارسی آمده افراسیاب او را بیاری خود
برای جنگ طوس بسیستان فرستاد۔
گروی۔ با واو فارسی همان گروی زر ند کور
گره گشائی۔ یعنی آنکه مشکل حل کند و کار
بسته از و گشاده شود
گرهی۔ ای مشکل
گزی۔ بکسر اول گزیستن بختگی گیرنده
گزاری۔ بالفتح گزیده و امر گزیدن و آزادات
بازار فارسی مرقوم است۔
گزاری۔ گزارنده۔

گزنی۔ بفتح یکم و سوم تر و خشک در شرفنامه است
بکسر نون ست و در لسان الشعرا است گزنی
بوزن وزنی در فصل دهم گل تر و خشک و در
شرفنامه ست و قتیل بکاف تازی۔
گسنی۔ بالفتح گیاهی ست تلخ و بکاف تازی هم
نیز لغت ست۔
گسی۔ بالضم با یای فارسی روان کردن فرستادن
گسی را جائی و گسیل با لام نیز آمده است کذا فی
شرفنامه۔
گشتی۔ بالفتح مشدد و مخفف خوشی و فتار
با ناز و با ناز رفتن۔
گشتی۔ بالضم چیدن جانور چهارپای برهاده و
گشتی درخت آنست که شاخ کند و درخت دیگر
درخت دیگر پیوند کنند تا بارگیرد
مفترق رسالت از گشتی و فتان
نگردند در آن سال و فتان
نفتند بر سال الله و بر
و فتان
یعنی شما را تر
بعد یاران
و فتان
که در قرآن ست ما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی
یوحی یعنی او بغیر وحی نطق نمیکند و می پس گفته
او بگونه خلاف واقع شود جواب آنست که در امور
دینی بغیر وحی سخن نمیگفت و بگراین آیت در باب

قرآن ست که قرآن بهوای خود نگفته بلکه بوحی گفته

گل و ریحان - گلی ست که همه زمستان دوام دارد و هم سرخ

گل گنبد انشین - مردی یعنی گل نشکفتی کذا فی الاصطلاح الشعرا -

گل کهنی - آن گلی که در برگهای او سه جای خار باشد و آن نوعی میشود و یکی سفید و دوم زرد برنگ هندش کیوڑه نامند و نیز گل پیاده و از روی معنی ترکیب گل نرمین هر گلی که باشد -

گل نارق - یعنی لعل و گل انارق گل آتشین و گل نار بستی -

گلیم شوی - بالکسر با یاء فارسی و سیم موقوف یعنی سگ پنبه گلیم و گلیم را بشوی و چیزیست که پشم را بغایت پاکیزه کند و بعضی مشائخ ازان سی سن را بشویند و گویند که آن بیخ زعفران است معتمد اینست از قتنیه است -

گلین گوی - بالکسر با کاف و واو فارسی زمین گم کرده بی نشان -

گنبد و لابی و گنبد نیلوفری - گنبد ماه

گنبد وام ماهی - ای آسمان اول همچو دام ماهی مشبک و رخنه دار -

گنج خالی - آدم علیه السلام و فرزندان او

گنج پیه خسروی - نام گنجی که پرویز نهاده بود

گوا بنجی - بالفتح پهلوان دلیر -

گوارش طلبی - یعنی داروی ست خوشبوی کذا فی شرفنامه -

گوزگانی - با چهارم فارسی سختیان و بلغتی هر چهار حرف نخستین فارسی ست و قتیل هر سه فارسی بفصل ازمعجمه و قتیل کاف اول تازیست

گوشت باهی - باو او فارسی ربا یه گوشت و نیز نیلوا زود در شرفنامه هست که نیلوا بخشش ماهه و بخشش ماهه بود و صحیح آنست که سالی فرد سالی ماده باشد -

گوش ماهی - باو او فارسی خلاف مروارید و امثال آن تبا زیش صدف خوانند و نیز یا یه که از صدف سازند و در قتنیه ندکورست گوش ماهی درصراح ترجمه دیل نوشته است و در صحاح هست دیل چیزیست همچو دندان پیل و آن پشت باخه دریائی ست که ازان دست برنجن سازند و در تاج نیز هست الذیل دست فرنجن از استخوان کشف دریا -

گوهر کبی - یعنی نیکو کار و هنرمند و عادل و فصیح

گوهری - اصیل -

گوی - امر گفتن و نیز غلوله که بچوگان کشند

گیتی - با دوم فارسی روزگار و قتیل این جهان و در شرفنامه هست که یعنی زمین نیز آید و از بندگر شیخ واحدی با ثار مشلثه محقق ست نا ما در شرفنامه مشهور تبار قرشت ست -

گیروی - بالکسر با واو فارسی نام پهلوانی کذا فی زهر نگویا -

گیلی - بالکسر نام طائفه از ترکان ست نسبت

یکی ست و در زفانگویا طائفه اند از گلیم پوشان
واللہ اعلم بالصواب۔

کتاب اللام

لام زره و بحساب ابجدی سی و دو در لغات
کہ از خلیل احمد بصری مصحح ست دران مندرج
اللام الشجرة الناصرة

باب الالف
فصل فی العربی

لا۔ بمعنی نہ و نیز کنایت از لا الہ کہ عبارت
از نفی غیرست چنانچہ از لا الہ الا اللہ درخشند
لالا۔ اللالا بالفتح النام کذا فی التاج
و در شرفنامہ مذکورست لالا غلام و درخشند
و این جزو در صفت لو مستعمل نشدہ است
و در زفانگویا مذکورست لالا دانہ ایست مانند
گنجد اقول این لفظ عربی ست اما فارسیان
بمعنی غلام استعمال کردہ اند۔
لقا۔ دیدار و بمعنی موت نیز آید۔
لوا۔ بالکسر علم بزرگ۔

فصل فی الفارسی

لوبیا۔ معروف و آن غلہ ایست کہ ہندش
بوده نامند و در طب حقائق الاشیاء مذکورست
غلہ ایست کہ ہندش جولادر و انس گویند۔
لیلا۔ بالفتح سبز سیاہ تاریک و نیز نام معشوقہ
مجنون ست۔
لابرلا۔ تو بر تو۔

لب چیرا۔ بالفتح با جیم مفتوح یعنی خورد نی و
علف را نیز گویند۔
لب خضرا۔ کرانہ آسمان کذا فی الاصطلاح
لخا۔ بالضم کفش و سر موزہ معنی انیز از زفانگویا
لختیها بالفتح بر وزن سختیها بمعنی جزئیات کہ مقابل
کلیات ست و لک سیاہ و لک سرخ و لاک۔
لعل قبا۔ جگر۔
لقوما۔ نام پدر ارسطاطالیس۔
لوشا۔ بالضم نام حکیمی ست۔
لوفا۔ نام مصنف قسطا و آن کتابی ست
در احکام دین باطل آتش پرستی و آن را
قسطا لوفا خوانند
لهنه جانگزا۔ سنگی ست در سوچگاه دریای
اعظم کہ ہر کہ آنرا بیند چندان بخندد کہ بمیرد۔

باب الباء
فصل فی العربی

لب۔ بالضم و التشدید جزو مغز و میانہ ہر چیزے
لباب۔ بالضم بہتر ہر چیزی و چیزی بی آمیغ و
نام کتاب۔
لبلاب۔ تربیخ کذا فی التاج و در شرفنامہ
مذکورست لبلاب گیاہی ست کہ بیخ ندارد و بر ہر
درخت کہ پیچد آنرا خشک گرداند و آنرا عشقہ نامند
و نیز بمعنی معزم کہ عزیمت خواندن آمدہ است۔
لبیب۔ خردمند و حکیم۔
لعب۔ بفتح کیم و کسر دوم بازی و بسکون دوم مصدر

لعاب - بالفتح والتشدید بازگردن و بالضم مع التخفیف آب دهان لعاب الشمس مانند باریکی که از هوا فرود آید و یقال لعاب الشمس الذهب و لعاب النحل العسل و لعاب الحیة سمها -

لقب - بفتحتین نام کذائی التاج و در اصطلاح نحویان میان علم و لقب فرق آنست که در لقب معنی منظور باشد و در علم نباشد -

لهب - بفتحتین زبانهٔ آتش -

فصل فی الفارسی

لاب - یونانیان آفتاب را گویند و اسطرلاب مرکب ازین ست چه اسطر ترازو را گویند معنی ترکیب ترازوی آفتاب بود -

لابقا مقلوب - اقبال زیرا چه لابقا چون قلب کنی اقبال شود -

لب آفتاب - شعاعی که متصل سایه بود -

لبالب - یعنی لب بر لب و پر و مالامال -

لعل خوش آب - با واو معدولة لب معشوق

لعل مذاب بفتح المیم می سرخ و ام و خون کذا فی القنیه اما مشهور بامیم مضموم ست -

لکدکوب - ای لکدمال -

باب الباء الفارسی
فصل فی الفارسی

لهراسپ - بالضم نام بادشاه ایران زمین که کیخسرو شاه او را تاج و تخت داده بود و آخر الامر مملکت بگشتاسپ شاه پسر بزرگ سپرد و خود در بلخ با آتش پرستی مشغول شد

باب التاء
فصل فی العربی

لات - نام بتی ست که اعتقاد آنرا پرستیدی

لت - معروف کذا فی التاج و در شرفنامه مذکور ست کتان و زدن و قلع کردن و بمعنی عمود نیز آید و در ادات ست لت کوزه پاره و قطع و کتان و زدن و در لسان الشعر است قطع کتان و پاره و لخت مترادف انست اقول لت مشدد عربی ست فارسیان مخفف بر تمعنی استعمال کرده اند -

لفت - بالکسر شلغم -

فصل فی الفارسی

لابقا مقلوب قبالست ای اقبال را چون مقلوب نویسی نقش لابقا خیزد کذا فی الاصطلاح

لت لت - یعنی پاره پاره -

لخت - بالفتح سبزه و مرده و کفش پای و پای افزار و جرم و برخ ای بعض و پاره پاره کردن و لت زدن و سلاح آهنین سر کز که آنرا گرز گویند

لوت - با واو فارسی طعامهای خوب و لطیف کذا فی شرفنامه و در زفانگو یاست آن و طعام

لهفت - بوزن و معنی لعبتم آن صورتیست که از جامه می سازند هندش گڑیا نامند -

لیرت - بوزن سیرت عود که بتازیش مفقر نامند و ندارد کذا فی الادات و در لسان الشعر امعنی

اخیر ست و در حواشی ملتقط تخت غداره است و آن بمعنی ست از اوانی اقول این معنی غدار باهر و در اره مهمله است و آن ملائم مقام ست در ظن من این غداره با خمین معجمه مفتوح بعد را مهمله و آخر دال مهمله که معنی آن بمعنی از سلاح پوشیدنی ست و این ملائم خود ست۔

باب الشاء
فصل فی العربی

لوث ـ قوت کذا فی التاج و در فارسی بجای آلایش و آلودگی مستعمل ست چنانچه کوئی فلان را در ین باب هیچ لوث نیست و از لوث معاصی و ذنوب پاک ست۔

لیث ـ شیر و عنکبوت مگس گیر۔

باب الجیم التازی
فصل فی الفارسی

لجاج ـ ستیزه کاری۔

لجلاج ـ مرد مشروده که در بانیش نگیرد و در سخن کذا فی التاج و در شرفنامه است نام واقع شط رنج و در قنیه ست لجلاج نام واقع شطرنج۔

فصل الجیم فی الفارسی

لچ ـ لکد۔

لچک ـ بفتحتین زاک سیاه که زنگیان بکار برند کذا فی شرفنامه و در زفانگویا بسکون جانیزه است و در رادات بجیم فارسی۔

لفج ـ بالفتح بسکون فا فرو هشته آب بسر آب

و کسیکه بخشم باشد و آب را فرو هلد گویند لفج شده است و بعضے لفجتین گویند و بجیم فارسی نیز درین لغت ست کذا فی زفانگویا و در رادات و شرفنامه بجیم فارسی فقط ست و در لسان الشعرا فرق کرده و جیم عربی گفته است لفج بوزن خفج اول آب بسطر چشم هم عربیست و پارسی هم آمده است و کسی که چشم باشد بهم لفظها۔

لنج ـ بیرون روی چون بینی و برمینی و زنخ و در دست بیکار معنی اخیر از زفانگویا ست و بالفتح بیرون کشیدن و کشیدن چیزی از جای۔

لنعج نام ولایتی ست از ایران زمین۔

لهج ـ بفتحتین سازنگار و حیل بالضم۔

لیلنج ـ نیل کذا فی القنیه۔

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

پچ ـ بالضم برهنه مادرزاد و در زفانگویا ست

پچ بالضم زخ و گویند رخساره و روی عارض۔

لچ ـ بفتحتین همان لچ مذکور۔

لفج ـ بالفتح آب متبرز و پرکاله گوشت بی استخوان و آنکه لب فرو هشته باشد و کسیکه بخشم رود و لب را فرو هلد گویند لفج کرده است کذا فی الادات و الشرفنامه و در زفانگویا و لسان الشعرا بجیم تازی نیز آمده است چنانچه گذشت۔

لوج ـ بوزن کوچ احول۔

لوالج ـ حلوائی ست که هندیش لابر خوانند۔

باب الالف
فصل فی العربی

القاح بالضم سایهٔ برگ کذا فی القنیه

القاح بالکسر دستبنویه وگروهی که بادشاه را فرمان برند و ایشان را در ایام جابایست هیچ بار و سیر نکرده باشند۔

لوح بالفتح تخته و استخوان پهن و تخته شانه و شنگی

باب الخاء
فصل فی العربی

لخالخ جمع لخلخه است۔

لخ بالفتح بسیار اشک شدن چشم۔

لطخ آلودن۔

لطوخ داروئی که بر جریده بمالند۔

لاخ جایی را گویند چنانچه دیو لاخ یعنی جای دیو و سخت و سیاه گویند سنگ یعنی زمین سنگستان کذا فی فرهنگ جهانگیری و در الادات و شرفنامه بمعنی زمین سنگستان و بیابان و مقام دیوان ست۔

لخ بالضم گیاهی ست که در آب روید و آن را برخ نیز گویند بتازیش حصیر و هندی بیترا نامند۔

باب الدال
فصل فی العربی

لد اسم موضع در شام که مهتر عیسی علیه السلام و دجال لعین را در آن موضع خواهند کشت۔

نسبه [illegible]

لحد معروف کذا فی التاج یعنی گور که در آن مرده را دفن کنند و درین زبان در عرف لحد آنرا گویند که در آن مرده را غسل دهند۔

فصل فی الفارسی

لاو وسارتنگ و نرم و پناه دیوار۔

لاجورد لازورد بازار فارسی معروف و آن رنگی ست که از سنگ مخصوص میکشند و آن سنگ از کوههای آرند و یک نوع دیگر علی شبه لاجورد کنند۔ با واو فارسی و راء موقوف پشته که آنرا سیلاب بالب آب کنده باشد و زمین که بگرد آن گود شده باشد کذا فی شرفنامه۔

لوند بالفتح آنکه خرابات بیان را مهمان باشد کذا فی الادات و در عرف لوند سرهنگ بمیاک را گویند که او را نه ترس خدای و نه شرم خلق باشد و حق مردمان در حق خود مباح پندارد۔

لوید بالفتح با یاء فارسی و یک مسین بزرگ کذا فی الادات و در لسان الشعرا بکسر لام نیز ست

لکد بفتحتین با کاف فارسی لت یعنی زدن بپای۔

باب الدال
فصل فی العربی

لحد بسیار حبس کردن۔

لاذ مرد خوش سخن۔

لذیذ بالفتح بامزه۔

باب الراء

فصل فی العربی

لسان العصافیر - درخت او بزرگ و برگ او
بیرگ آلو مشابهت دارد چون خوشه او شکفند
پرشبه و پرپنبه از وی بیرون آید تخم او در میان
آن باشد و درخت او را بهندوی گربه خوانند
و بارا و را اندر جوانمند گذافی طب حقائق الاثمار

فصل فی الفارسی

لار - نام شهریست -
لاشه زیر خسر - کمینه -
لاله زار - جائی که در آن لاله ها بسیار رسته باشد
لتیر - بفتحتین کاهل و بسیار خوار -
لب - بالضم نوعی از اصلهای مردم و بکام و زبان
و بره گویند و نام شهریست که آنرا لوه نیز گویند
و نیز آنکه از سیلاب در زمین کوشیده باشد -
لئیم - بالفتح پرهیزگار و بزرگ و هوشمند -
لعل آبدار و لعل شکربار - لب معشوق
لغز - بفتح یکم و سوم آنکه پرسش از وی باشد
و آنرا معنی لغز آنجا که موی باشد گذافی الفتنیه
لئیم - مردم فرو -
لنگر - باکاف فارسی بدانچه کشتی بدارند و از
هر چیزی و بنا بر این قافیه را نیز لنگر گویند -
گذافی زفانگویا -
لور - با واو فارسی نام شهری که آنرا لوه نیز
گویند و نوعی از اصلهای مردم و جغرات پیچیده
لور آور - با دوم فارسی دبه بزرگ و

دبه بار روغن نیز -
لهار - بالفتح نام شهری گذافی فرهنگ -
لهاور - بالضم شهریست در حدود هندوستان
که هندش لهابن گویند -
لیچار - بالکسر با سوم فارسی طعامی که از جغرات
پزند بهر رنگ که خواهند -

باب الزاء المنقوطه

فصل فی العربی

لغز - بفتحتین مشکل و در زفانگویاست اغز فرو
خزیدن باشد -
لوز - جوز و بادام -

فصل فی الفارسی

لب آبشمه خشه سازد - یعنی مدام شراب باب
مملو دارد گذافی المائده هم در مدح آید سوال کرده اند
که لب آبشمه گفتن تو چیست زیرا که آب از
چشم چیزی خارج میشود نه داخل و در شراب داخل
میشود نه خارج پس لب آبشمه گفتن محض بی فائده
باشد جواب ها بنجا گفته است که لب آبشمه باعتبار
خروج و دخول کرده است بلکه باعتبار مجرد اتصال آبشمه
خوانده است ای همواره آب از شراب مملو دارد گذا
فی الصفیه اقول لب آبشمه بخضر بندمدان گفته اند
که صفت اخبار امیات و زندگی آبدار دهر کرده شد
لرز - لرزه -
لعل طراز - یعنی آفریننده لعل رنگین بدان -
لیز - آمیخته و دست افزار کشیدن چیز

کذا فی شرح نصاب۔

باب السین

فصل فی العربی

لاباس - یعنی باکی نیست۔

لباس - هرچه پوشند و لباس التقوی ذلک خیر و لباس الرجل المراته وزوجها لباس و اکذا فی التاج و در زاهدی مذکور است لباس هر چیزی پنجه آسایش آن و چیز باشد و ازین را که لباس مرد و مرد را لباس زن هم بمعنی لفقه است و شب را که لباس گفته اند هم بدین که در شب آسایش و رفع کما قال الله تعالی وجعلنا اللیل لباسا۔

لبوس - زره۔

لحیة التیس - نباتی ست که در زمین و رهم یافته شود و گویند که گیاهی ست بیشتر در دشت ها پاشد شاخهای او سیاه و تا شاخ بز ماند گذا فی المنتهی

فصل فی الفارسی

لاس - جنسی از ابریشم کمتر۔

لاغوس - خرگوش این لغت رومی ست

لاقیس - نام دیهی که در نماز و طهارت و سنن

لقوا بس - نام حکیمے۔

لوس - بادام فارسی کز و بان و خلال کنند پاے از دی بدشواری توان کشید و بندش جهکه ماند و در لسان الشعرا بمعنی فریب و اون و فوقانی کردن نیز مرقوم است

باب الشین

فصل فی الفارسی

لاپش - کم خرد و بی اعتبار۔

لخش - لخشنده۔

لشکرکش - کشنده لشکر۔

لعل گوهر پوش - لب معشوق۔

لقوابش - پدر ارسطاطالیس۔

لوش - بادام فارسی همان لوس بدو معنی سابق است

باب الصاد

فصل فی العربی

لحاص - بفتح اول و کسر چهارم سختی۔

لحیص - تنگ۔

لحص - پر گوشت شدن۔

لصّ - دزد۔

باب الضاد

فصل فی العربی

لفاض - زیرک و دانا۔

باب الطاء

فصل فی العربی

لقیط - حرام زاده و جامه نو کرده و نیز بچه افگنده و جزآن که بردارند او را۔

لوط - نام پیغمبری که قوم وی بلیات مشهور است

باب الظاء المنقوطة

فصل فی العربی

لفظ - معروف یعنی چیزی که تلفظ کنند بدان از

باب العین
فصل فی العربی

لاع - مرد بزدل -
لامع - درخشنده -
لذع - سوزانیدن -
لع - گزیدن -

باب الغین
فصل فی العربی

لاغ گزیدن -
لغغ سیر و آب تا و حرکت دادن بالام گفتن
لذغ - گزیدن مار و کژدم -

فصل فی الفارسی

لاغ - بازی کذا فی القنیه -
لغ - بالفتح موی دراز لف نیز گویند -
لوغ - باد او فارسی آشامیدن و شیدن و نوشیدن

باب الفاء
فصل فی العربی

لحاف - بالکسر قرا کند -
لطیف - بالضم رافت و رفق -
لطیف - رفیق و مهربان و اللطیف من الکلام ما غمض معناه خفی لطیف باریک و چابک و نیکو کار کذا فی التاج و نام باری تعالے -
لفیف - دوست -
لفاف - بالکسر چادر -

فصل فی الفارسی

لاجوردی سقف - کنایه از آسمان -
لاف - کلام بیهوده کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست لاف کلام مفصل و عبارت نشاد و خوشتین ستانی و بیازیش یعنی دعوی آید لشکر شکوف ای لشکر شکننده -
لیث - نهالی -

باب القاف
فصل فی العربی

لاحق نام اسپ معاویه و نیز آنکه در اثنار صلوة او را حادث لاحق شود بعد او اسپ ذهنی رفته باز آید و باقی نماز را بغیر قرات ادا کند
لقلوق - بالفتح زبان -

فصل فی الفارسی

لق - بالضم لغ -

باب الکاف من العربی
فصل فی العربی

لک - بالضم آنکه لاک معروف یعنی جرم سرخ مخصوص که بچوب قطیفه پیچه نماید -
لبیک - جواب ندا است بروجه تعظیم معنی اقامت استاده ام ترا استادنی -

فصل فی الفارسی

لاک - همان لک که بدان هر چیز رنگ کنند و کاسه کذا فی زفانگویا و در ادات است لاک نوعی از لاکران سخت که بدان اسپر و افسر و جامه رنگ کنند

و آن معنی ست که بدان دبالهٔ کارد و تیغ و امثال آن در دسته استوار کنند تا نجنبد و لک و لکاو نیز گویند و در شرفنامه بمعنی متعار ست۔

لالک تاج فروس کذا فی القنیه۔

لشک ۔ پاره پاره۔

لک ۔ بالضم غدهٔ او سرخی که بدان هر چیزی رنگ کنند گویند رنگ لکی ست و هر چیز کنده و تا تراشیده و گرد و هموار برآمدگی که در اعضا بهم رسد و آنکه کسی فریب خورده زود تر در چیزی نیفتد و در اسدی ست لک بن لاک و لکا باشد که آن پس مانده باشد و در بن دسته کارد و امثال آن نشانند تا آهن راست گیرد این هر دو معنی اخیر از فرانگو یاست ۔ بالفتح مرد بیوده گوی و ابله و نادان و احمق و صد هزار را گویند یعنی عدد و هر چیز که بصد هزار رسد و شخص ابله بیهوده گو و زنان را نیز گویند و جامه و دلقی که پاره پاره شده و رشتی و لباسی که مردم روستا پوشند فراخ باشد خواه کهنه و خواه نو و لکه جامه و عرب آنرا هم دارد گویند و نام طایفه باشد از کردان صحرانشین و مال موی و صعان را نیز گویند و بمعنی شالنگ نیز ست که بعربی کعب گویند و بمعنی گیاهی هم ست که بر دشتها می دارد و سرخ میباشد و بیشی را نیز گویند که دشنگ و ایشوچ نامند شکم را سوراخ کنند و آنرا در پوست بیله گویند و بکسر اول جانوریست پرنده که گوشت لذیذ دارد و آنرا فرخ یا خواننده۔

لک و یک ۔ با یاء فارسی یعنی بی هنری و بضاعت مزجات چنانکه گویند لک و یک آورده است و در لسان الشعرا بمعنی تنگاپوی آورده است۔

لمشک بکسر تین جغرات که نمک و شیر در و انداز ند و بخورند۔

لنبک ۔ بفتح اول نام مقامی که در عهد بهرام گور بود و بهرام را مهمانی کرد و بهرام تمام مال و اسباب براهام سپرد و دلی را بار داد و بضم اول مردم فربه و پر گوشت و ناهموار۔

لورک ۔ با واو فارسی و راء مفتوح کمان ندف و قیل با دادتازی و در زفانگو یا بمعنی شهتیر نیز آمده است۔

لوک ۔ با واو نوعی از شتران کم موی باریک و هر چیز حقیر و زبون۔

لیاک ۔ بفتح اول نام برادر پیران که پهلوان تورانی بود و در جنگ دوازده رخ گرگسته و گستهم را اتعاقب کرده و کشته و بضم اول عمامه و مادهٔ چیزی را گویند کذا فی القنیه و در شرح مخزن ست ایک پیمانه است که بدان غله و خرما و جز آن پیمایند و مختصر لیکن۔

باب الکاف الفارسی

فصل فی الفارسی

لکلک ۔ با دو کاف فارسی جانوری پرنده معروف

لگ ۔ با الفتح بند و بیخ و لت کذا فی زفانگو یا

لنگ - بالکسر شالنگ پای و بالفتح معروف که بتازیش اعرج گویند -
لوح دو رنگ زمانه -

باب اللام
فصل فی العربی

لال بهد والتشدید الالف صاحب لولو گزلایزال - همیشه باد -
لایل - شب تاریک -
لسان الحمل - زبان بره و آن گیاهی است که اطلاق شکم بازوارد
لیل - شب لیال جمع آن و فارسیان جمع لولو هم لیالی آورده اند و این خلاف قیاس است زیرا که جمع آن لالی آمده و در لالی اگر لالی گویند بحذف یا درست باشد چنانچه در متعالی متعال و در تعالی تعال آمده است -

فصل فی الفارسی

لال - گنگ -
لعل - گوهریست قیمتی در رخشان بدین حدود نیفتد مگر بسیار اندیب و آنرا گاوی آرد اظلمات و در دهن میگیرد و نیجر ابهند و بر و شناسائی آن علف خورد و مردم کمین کنند و گل تر بر سرش زنند گاو بانگ و زاری کنان باز بدریا شود و مردم آنرا برآرند و بمعنی سرخ و لب معشوق نیز آمده کما فی شرفنامه سوال از کلام خواجه نظامی معلوم میشود که جای لعل و گوهر در سنگ است چنانچه در لغت حضرت رسالت میفرماید لب و دندانش زان در سنگ زد چنگ + که دارد لعل و گوهر جای در سنگ + و درین بیت در مجلس فصیح خان دو پرسش کردند یکی میان رانو پرسیدند که لب و دندان کجا چنگ بسنگ زدند بلکه سنگ چنگ زد بدندان این را جواب گفتم که ازین چنگ زدن مساس کردن مراد است اما بگویم عبارت محمول بر قلب ست و نکته قلب ست و نکته قلب عبارت او بست زیرا که این ترکیب نیست که بگوییم سنگ بدندان رسید و درین دوم میان متحمله متعلم امام فصیح خان میگذرد و دندان حضرت رسالت مجروح شده بود و لب پس این بیت چگونه راست آید کاتب جواب گفت میان لب و دندان بعد نیست ممکن ست که بهر دو رسیده باشد بعده ایشان گفتند که این معنی نیست که سنگ بلب نرسید اما لب مبارک بسنگ رسیده بود که بحجر اسود بوسه و او این جواب را ایشان گفتند و پسند کردند و بدین جواب پرسش اول هم وارد نمیشود الغرض درین بیت تصریح ست که جای لعل و گوهر در سنگ ست و مؤید ست و این را آنچه در طب حقائق الاشیا مذکور ست که لعل در قدیم نبوده است بنابر آن در کتابها نیامده و گفته اند چون کوهای بدخشان زلزله سخت پدید آمد و کوهها بشگافت لعل پیدا شود اول که یافته شود سرخ ست بعده زرد و زرد از سرخ

محکم تر است و دیگر بر نگ پوست پیاز است آنرا لعل پیازی خوانند و بهای او نزدیک تر است بهای زمرد و سبز تیره رنگ هم باشد این بقیمت کمتر است اگر بر کودک بندند بد خوابی نکند۔

لگل۔ بکسر یکم و فتح دوم مراد و تبازیش مرد نامند کذا فی زفانکلویا۔

باب المیم
فصل فی العربی

لا اسلم۔ یاد نمیدارم۔

لام۔ زراه و نام یکی از حروف تهجی و این را تشبیه بمویها کرده اند بدو جهت یکی بسبب نکون و دوم بدین که موی همچو زره میپوشد اندام را چون پراگنده بر تن خویش چنانچه زره بر تن میکند عنهاشر خود را بمویها کرده بود هنگام که نظر عنایت رسالت رسید فرمود اللهم ثبت قلبی علی دینک و در شرفنامه است و نیز سپند سوختنی که مقدار مالیده در بناگوش بچگان مالند دفع چشم زخم را و آنرا نیک نیز گویند۔

لجام۔ لگام و لغام بالضم کف دهان شیر را گذاشتن و بعضی لگام را لغام هم میگویند و در تاج اسامی در لغت صریر نوشته است بانگ لغام و بانگ لغام و بانگ دود و قلم و تحت و لغلین و انچه بدین ماند۔

لحم۔ بالکسر و با۔

لحیم۔ بالفتح نجیل۔

فصل فی الفارسی

لگام۔ بالکاف فارسی معروف و نیز نام کوهی بشام

لوح و اتع توساید در دو دوم۔ ای در زمانه شد و نادر زمانه بنده تو و مملوک تست۔

باب النون
فصل فی العربی

لبن۔ بضمتین شیر و بالکسر خشت۔

لبعون۔ بچه شیر انچه دو ساله باشد

لحن۔ بالفتح بمعنی سخن و راه کج گویند یعنی سرود و در قنیه است تکلم در زبان و آواز۔

لحیان۔ نام شکل دوازدهم علم رمل که آنرا الحیان الضاحک الشباکی نیز گویند۔

لسان الثعبین بالفتح انچه مسکینی بپای کنند و میان کشت تا مرغان تبر سند و رانده شد و بمعنی قاعون۔

لقمان۔ نام حکیمی معروف و بعضی گویند هم نبی بوده

لون۔ بالفتح گون۔

فصل فی الفارسی

لادن۔ نوعی از معجونات عطر مانند و شاب و شیاف و خوشبوی و گویند که آن عنبر نطی ست که جنسی از عنبر ست و گویند لادن مشکی ست کذا فی فانکویا و در شرفنامه است نوعی از معجونات عطر مانند دوشاب و بعضی ست از عنبر۔

لاغون۔ خرگوش بلغت رومی کذا فی القنیه

لان۔ گوی باشد در زمین و هر چه در وی افتد

لالن - کوهی ست نزدیک روس -
لائیدن - گفتن در زفانگویاست هرزه ملای یعنی بیهوده گوی -
لباس راهبان - یعنی لباس سیاه -
لبان - بالفتح کندر و آن درختی دارد مانند پسته میوه و تخم مربع باشد و جمع لبنه مخالف قیاس
لب آتش فشان - ای دهن معشوق و کنایه از لب شخص ست که از دهان او آه سوزناک بیرون برآید و طعنه زننده را نیز گویند و مظلومان آه زن -
لت انبان - فارسیان در محل قدح استعمال میکنند و ازمیان این منقول ست که بسیار خوار را گویند -
لخشیدن بالفتح افتادن کذا فی زفانگویا
لشکر شگافان - یعنی دلاوران -
لشتن - بفتح یکم و کسر دوم لخشان بی خشوت
لعاب گوزن - یعنی روشنائی صبح و روشنائی آفتاب
لعاب لعل سان - می سرخ -
لعبتان - جمع لعبت که دختر کان بصورت آدمی از جامه میسازند مهندش گرگ یا نامند -
لغزیدن - فرو افتادن و فرو خزیدن کذا فی شرفنامه والادات و در زفانگویا بمعنی روشیدن و آشامیدن ست بلغت بادرا النهر
لگن - بفتحتین طشتی که شمع دران نهند دیوارش بلند باشد و آن از سیم و زر و غیر آن سازند و آنرا طشت شمع نیز نامند -
لمغان - نام شهریست نزدیک غزنین -
لنگ هن - باکاف فارسی فاقه کذا فی القنیه -
لوسیدن - با واو فارسی و سین مهمله فریب دادن و فروتنی کردن کذا فی زفانگویا -
لوغیدن - با واو فارسی بزانو و دست رفتن بچه و غیر آن و بسرین رفتن کذا فی القنیه -
لوهنین - انچه بدان پنبه دانه بکشند -
لهقان - بالضم جمع لهقت آن لعبتان دختر کان و بازی بچگان یعنی بازی دختر کان و در قنیه بجارحطی نیز ست -
لهقان - دریغ خوار -
لهیدن شدن - بتازیش هور را گویند کذا فی الصراح
لیان - بالکسر تابش و فروغ که از پس یکدیگر درخشد
لیزیدن - آمیختن -
لبق وان - دوات و صندوق شنگرف کذا فی القنیه

باب الواو
فصل فی العربی

لغو - سخن نافرجام -
لولو - مروارید و نام غلام -
لهو - بازی و مشغول کننده از کار خیر ابو اللهو طنبور

فصل فی الفارسی

لعاب گاو - باکاف فارسی ای کاغذ سپید و برق و روشنی صبح کذا فی القنیه -

لیمو - بالکسر میوهٔ معروف در غایت شهرت وآن دو نوع میشود ترش وشیرین کذا فی القنیه

باب الهاء
فصل فی العربی

لبه - بالفتح والتشدید سر سینه وموضع گردن که گشتن گاه است -

لجاجه - شیره کردن -

لجلجه - لقمه در دهن گردانیدن -

لجه - بالضم والتشدید میان دریا -

لحیه - ریش -

لخلخ - بالفتح معجونی خوشبوی کذا فی التاج ودر زفانکو یا مندرج ست گوی عنبرین با چند خوشبوی آمیزعون عود قماری ومشک اذری وعنبر اشهب وکافور نامی -

لعبه - بالضم چیزی که بوی بازی کنند کذا فی التاج وبالفتح یکبار بازی کردن وبالکسر یک نوع بازی کردن

لعلعه - شکستن ودرخشیدن سراب بیابان

لعنه - نفرین راندن کسی را به لعنت -

لقطه - بالضم چیزی که افتاده یابند -

لقمه - معروف یعنی پاره طعام که برای دهان انداختن معین کنند -

لقوه - بیماری که روی کژ کند وآئینه بحکمت می سازند چون دران بینند بعنایت الله تعالی دفع گردد -

لوعه - سوزش دل -

لوحش الله - بالفتح در محل تمنی استعمال کنند

لهاه - ملازه -

لهجه - جایگاه بهم آمدن گوشت میان دو استخوان زنخ وگوش کذا فی التاج ودر فرهنگ علی بیگی بمعنی نوک زبان ست ودر عرف لهجه طرز نواختن خراسان را گویند -

لهنه - طعام ناشتا ونیز بیماری -

فصل فی الفارسی

لابه - اظهار اخلاص با نیاز تمام وبازی کردن وچیزیست که از ستادم به بچند کذا فی شرفنامه ودر زفانکو یا لابه چاپلوسی وخوشی وخوشامد -

لاشه - معروف یعنی لاغر وضعیف -

لاخشه - تتماج -

لاذنه - گیاهی ست که بهندوی راتنی گویند کذا فی زفانکو یا -

لاله - هرگل خودرو را مانند خاما چون لاله تنها واقع شده باشد لاله لعل مراد بود که میانه وی مقداری سیاهی ست وآن سیاهی را بسوائد دل نسبت کرده اند وآنرا لاله نعمان نیز گویند وچون موصوف واقع شود مثل لاله کبود وسبز آن هنگام لاله دیگر مراد بود ولاله ها بهفت رنگ اند لاله گوهر ولاله صحرا ولاله شقایق ولاله دروی ولاله دلسوز ولاله دلسوخته ولاله نعمان ولاله خطائی هم مستعمل

لانه - کاهل وبیکار وانچه در وشهدی باشد وآنرا زنبور خانه نیز گویند -

لبلبه - بالفتح معروف

لب کشتی گاه - گذرگاه که تبازیش معبر خوانند

لبیشه - بالفتح با یاء فارسی رسنی که در دهن اسپ و جز آن بندازند و هر دو طرفش کشیده چون عنان سازند کذا فی القنیه و در زفانگویا با سین مهمله است -

لتره - پاره پاره و دریده و رانده و کهنه

لته - بالفتح پارهٔ جامه تبازیش طرمه خوانند

لخشه - بالفتح شعلهٔ آتش و سرشک آن -

لعبتان دیده - ای مردمان دیده

لغونه - بالضم آرایش -

لفچه - با جیم فارسی سر بریان و کله بریان گاو

لقمهٔ خلیفه - ایک نوع حلوای ست -

لقوما - نام برادر ارسطاطالیس -

لکامه - بالفتح اسعار گویند بگوشتابه پر کرده و رودده و امثال آن و در لسان الشعرا لکامه بوزن بهانه مرقوم ست -

لنبه - بالفتح مرد فربه

لسخه - خراسیدن بناخن و نغم -

لوسه - لوبیا -

لوزینه - بالفتح حلوای ست که دران مغز بادام کرده باشند و از مغز بادام پخته ساخته طعام سازند

لوره - باواو فارسی و راء مهمله سیلاب کنده و زمین کوشده کذا فی زفانگویا -

لوله - باواو فارسی یک شب خیسانیده و نیز کبر شتر و غیر آن

باب الیاء

فصل فی العربی

لا ابالی یعنی باک ندارم من و در استعمال کسی را گویند که بی باک باشد -

لاوی - نام پسر یعقوب علیه السلام

لای - گل لغزان که آن را جلیش نیز گویند کذا فی القنیه و در شرفنامه نوعی از جامهٔ جنس که از فرشین و رنگین ست و آب باران که در کوچه ها روان شود و بمعنی خواز نیز آید -

لیلی - بالفتح نام زنی معشوقهٔ قیس کذا فی القنیه لیکن نام معشوق قیس که مجنون لقب او شد

فصل فی الفارسی

لاماقی - معنی زرد پوشی -

لاینی - بکسر یکم و سوم و چهارم نوعی از جامه ها کوتاه که درویشان پوشند کذا فی شرفنامه و در لسان الشعرا با یاء حطی ست و لون و در زفانگویا با لامی بروزن آبی از آبدن و بمعنی جامه سوزنی که درویشان پوشند کذا فی القنیه -

لباس زنگاری - با کاف فارسی ازنی سنه

لوشاوه - باواو فارسی زمین گوشده سیلاب کنده

لوشابه - باواو فارسی هر چه چرب و شیرین باشد چه سخن و چه لقمه و در لسان الشعرا باواو تازی مرقوم ست بمعنی فریب و فروتنی کردن نیز آید

لوشیشه - غلک کوفته -

لیوه - بالکسر سنگین و سگال و فریبنده و قیل چاپلوس

تخلخ های عنبری - بافتح دوم لام و سه دو خا معجمه یعنی سایرات شب و معنی تخلخ علوله و معجون خوشبوی که بدست گیرند کذا فی المواند -

تختی - بالفتح قدری یعنی از گل بوئی

لعل پیازی - با یار فارسی نوعی از لعل که رنگ او باسپیدی و سرخی آمیخته باشد -

لعل قبائی - کنایت از جگر است -

لوح خاموشی - یعنی خاموشی باستعاره آنرا لوح می خانند -

لوری - بالضم باد خورده و علتی که تبازیش جذام گویند و بواو فارسی طائفه اند که کمانچه زنند و بحجامت نیز کنند و اکثر از ایشان سیاه چرده باشند -

لولی - با واو فارسی سرود گوی در و ایشان و گدای کوچه گرد و بمعنی ظریف و نازک نیز آید معنی اخیر از شرفنامه است

لهنه جهان گزای یعنی آن سنگ که موج گاه دریای اعظم است و آب آن دریا هیچ سیاست و آفتاب بهمدران غروب می کند هرگه آن را به بیند از شادی چندان بخندد که میرد کذا فی شرفنامه و لسان الشعرا -

لبی - خصوصیت بازی کردن کذا فی فانکوبا

کتاب المیم

المیز - ای یعنی شراب صاف میم ساکن و ستحرک بمعنی من و مراد خود آید و بحساب ابجد چهل

باب الالف فصل فی العربی

ما - آب -

ما الاسماء - لقب مردی و زنی -

ماجرا - سرگذشت

ماوا - جای بازگشت -

متبسنا بضم کم و فتح دوم و سوم و چهارم مشدد با الف مقصور بسیر خوانده -

متکا - تکیه گاه -

متوضا - آب خانه -

مجرا - بالفتح جای روان شدن و جای جریان و بالضم روان کرده شده و رانده شده

محابا - بالضم مهر و محبت که در دل می افتد و نیز مختصر محابات ست و معنی آن فروختنی کالای نو باندک بهاست بتراضی و توافق جانبین -

مدارا - مصالحه و آهستگی با قول اصل این مدارات ست و معنی او با کسی دیگر پوشیدن عداوت و نرمی کردن ست -

مذا - ترتیب کرده شده و نیز نام حلوائی ست

مرار - با کسر سیزده و در شرفنامه بهت باسی سری و مرتبه پهلوزدن -

مسیحا - عیسی علیه السلام -

مطرا - تازه و آشکارا -

معلم اسما - آدم علیه السلام -

ملا - صحرا -

ملجا - جای پناه -
منا - نام مقامی ست که بازار آنجا می شود در ایام حج -
مها - گاو و شتی و بلور -
مهنا - گوار و گوارانیده و مبارک یا و کرده شده و ابو المهنا شراب -
مهیا - آماده و ساخته و موجود -
مینا - گوهر آبگینه و آنجا که کشتی باز دارند بر لب دریا و در قنینه یعنی شیشه مندرج ست اما در استعمال فارسیان در مقام سبز ست -

فصل فی الفارسی

ماخولیا و مالیخولیا کلاهما باو او فارسی خلل زایع و سودای خام -
مارافسا - آنکه زهر مار و افسون و غیر آن علاج کند -
مارما - طائفه اند در کوه البرز که بصورت روی انسان باشند و باقی بصورت مار و بطریقی مار براه روند بسینه و شکم -
مارشیدا - ماریکه اصلا قرار نگیرد و هیچ افسون او را آرام نتواند کرد و هر کس را که بگزد در زمان هلاک شود -
مارقشیشا - داروی ست کافی که هندش سونا مکھی و ماگید گویند کذا فی القنیه و در طب حقائق الاشیا سنگی ست که چون او را بشکنند مانند زر چشمها در وی پیدا آید هندش سونا مکھی گویند
ماستیا - آهن جراب -

مامیثا گیاهی ست که در آب باشد و بی سر و بود
مانا - پندار و بکر -
ماها - ای ماه و چندی از جنس خویشان -
مردم گیا - باکان فارسی یعنی گیاهی ست که در حد بدخشین بصورت مردم برآید بدین که آن را بکنند بمیرد و عند الحاجة یک رستی در میان سنگی نگاهدارند بندند و سر و دم آنرا در آن گیاه استوار کرده و بندند پس گوشت سگ نا بدچون سگ بسوی گوشت قصد کند مردم گیا کندیده شود سگ بمیرد و در کتب طب مذکور ست که بهندش لکھنا هندی لکھنا را کاتب دیده ست بیخ او مشابهت بصورت آدمی دارد و درین علامت ذکر میباشد و در باده برخلاف آن هر زنی عقیمه که با شیر ماده گاو در یکشنبه بخورد و هند فرزند شود اما در نر و ماده آن تفرقه تواند کرد اگر از نر بخورد فرزند نر و اگر از ماده بخورد فرزند ماده -
مبرعوا بالفتح یکم و سوم مضموم فال بد -
مرقشیشا - همان مارقشیشا مذکور -
مروا - بالفتح فال نیک -
مسافران فی الا - یعنی اولیا الله و سالکان راه خدا و طالبان مولی
مغیثا - بالفتح سنگ سلیمانی که یکرنگ مشهور ست و شیشه گران بکار برند و بعضی گویند گلی باشد سیاه رنگ و آنرا از کوه کاشان آورند و آن مرقشیشا مانند بود -

ملیکا بالفتح با سوم فارسی قصد۔
ماکا نام مردی صاحب قصه مذهب سابیان وفقیه ومجتهد ملت ایشان۔
مینا بالکسر شراب کذا فی فرهنگ علی بیگی
مویکیا با سوم موقوف وچهارم فارسی نام گیاهی ست۔
مها بالکسر ای مه یعنی ای بزرگ۔
مهد مینا یعنی فلک۔
مهرا نیک پخته۔
مهرگیا بالکسر با ره موقوف وکاف فارسی مکسور نام گیاهی ست۔

باب الباء
فصل فی الفارسی

باب جای بازگشت۔
متقارب با یکدیگر پیوسته ونام بحری معروف که تقطیع وجزآن فعولن چهار بار آید۔
مجیب نام باری تعالی ونیز جواب دهنده۔
مجبوب ساده کرده وخصی کرده شده۔
محبوب دوست داشته شده۔
محب دوست دارنده۔
محتسب معروف یعنی آنکه حساب سنگ وترازو وازه گانداران بستاند ومحافظت منع کند
محجوب نابینا وپرده کرده شده وآنکه ممنوع از میراث شود بسبب ارثی دیگر۔
محراب معروف یعنی طاق مسجد وشریف ترین جای نشستن۔
محصب بالضم والتشدید یعنی آن موضع که سنگ انداز ند بمکه۔
مخلب بالکسر داس بی دندانه ونیمه پنجه وچنگال مرغ ودرنده۔
مذنب بالضم وبکسر ثالث گناهکار وبالکسر بفتح ثالث کفلیزه وراه گذر آب۔
مذهب بالفتح راه وروش وآنجا نه وبضم یکم وفتح دوم وسوم مشدد نیز آمده کرده شده وباستعاره راه دین را مذهب گویند وصاحب مذهب انبیاء اعظم ابوحنیفه کوفی ست که در باب او حدیث رسول ست لولم ابعث نبیا لنعمان بن ثابت ومذاهب باتفاق علما چهارست۔
مرکب بالفتح اسپ وشتر وجز آن وبالضم با تشدید ثالث ترکیب کرده شده ونیز سیاهی که بدان می نویسند ونیز میوه ایست مانند گردنه بلکه از آن خرد ونیز خوش می باشد۔
مضراب بالکسر وجمه رباب وعود وطنبور وحلقه چوب که بدو تار ازان گیرند ونیز گز کمانی شرفنامه ومعنی ترکیب پنجه ی که زنند ودر قینه بمعنی عقاب ست۔
مطرب بالضم بکسر ثالث معروف یعنی سرود گوی ومعنی ترکیب طرب آرنده
مطلب نام مردم۔
مغضوب غضب کرده شده۔

مغرب - بالفتح جایی فرو شدن آفتاب و بالضم نام کتابی در لغت -

مکاتب - بالفتح چهارم آن بنده که خویشتن را بخرد

مادتب - بالفتح و بیرستان و بالضم کم و کسر سوم جایی نشست و صدر و در استعمال بجای مسند هم آمده است و بکسر کم و فتح سوم ریگ مایهٔ آهنین -

منکب بفتح یکم و کسر سوم و ش آدمی مهتر عارفان و قهرمانان و کرانهٔ زمین و جای بلندی و بازی که فریق و من الجبال کل ناحیة منها منکب و المنکبان سر دوم بازوی و در موکب آن

موکب آن مرکب سوار که با امیر نشیند کذا فی التاج و در قنیه هست پاره لشکر و سواران فی جملگی

میزاب - ناودان -

فصل فی الفارسی

مار یعقوب - نام مرغی که صاحب مرتبه سیمرغی نو

ماه آب - مدت ماندن آفتاب بر برج است که آنرا آبان خوانند و آن از ماههای خزانی است بادهای بی منفعت دران می وزد -

ماه تاب - پرتو ماه و نیز آنچه از شعله و گنده راست نیکنند و کاغذ پیچیده در محابس می سوزند خصوصاً در دیار و در شب برات راست میکنند روشنائی ماه می نماید -

ماه نخشب - آن ماه را گویند که ابن مقنع بکیم از کوه سیا از میان چاه برآورده بود چون ماه فلک فرو رفتی آن ماه برآمدی چنانکه چهار شهر روشن گشتی

مریخ سلب یعنی سرخ پوش -

مکیب - بالفتح با یاء فارسی از راه بی راه رو و از راستی بکژی مشو -

ملخ آب - نوعی از ماهی خزنده که بتاویش ارسان و بهندوی جهینگه نامند -

منزل نهره فریب یعنی دنیا -

مهراب - بروزن محراب بمعنی مهر است که نام بادشاه و والی کابل باشد و معنی ترکیبی آن آفتاب رونق بده زیرا که مهر آفتاب و آب رونق آنرا گویند

باب الباء الفارسی

فصل فی الفارسی

مسپ بروزن اسپ با سین مهمله یعنی نفس با سکون و این لغت پهلوی ست و این بمعنی ست از شیخ مزمان و ایشان اسماعیلی ست از مسافر بالادستی کذا فی القنیه -

باب التاء

فصل فی العربی

مات - یعنی مرد و نیز در شطرنج گویند شه مات شد یعنی بیخ خانه نماند شه را -

مبهوت حیران کرده شده مشتق من بهته اذا تحیر -

مقلات بالکسر تابه -

مکافات بسندگی و پاداش -

ملکوت - بادشاهی و در اصطلاح صوفیان

عالم ارواح را ملکوت نامند یعنی عالم معنوی۔
موت ۔ مرگ۔
موات ۔ چیزی بی جان و زمین خراب که ملک نبود
میت ۔ مرده۔
میقات ۔ وقت و آنجا که احرام بندند۔

فصل فی الفارسی

ماست ۔ جغرات انداخته آب کرده
فی شرفنامه و در زفانگو یا است باسین مهمله
موقوف جغرات و گویند انچه جغرات بدان بسته شود
و انچه سر جغرات بسته میشود و ملک رومی را
ماست گویند۔
ماقوت ۔ نام حلوائی که آنرا ماقوتی نیز نامند۔
مرکت ۔ بوزن و معنی مسجد۔
مست و مشت ۔ کلاجا بالضم یخ گیاهی است
خوشبوی که آنرا مشک نیز گویند مثل مومیائی
مشک پشت ۔ باخه کذا فی زفانگو یا۔
مفت ۔ بالضم اسیر و زیردست۔
مطربان چاپکدست ۔ ای مطربانی که در زخمه و ضرب
دو رقصیه است ای مطربانی که در زخمه و ضرب
مهارتی کنند۔
ملمخت ۔ بالفتح پای افزار و هم لخت متراد
این ست
مهتر شریف ۔ یعنی حضرت رسالت صلی الله
علیه و آله وسلم۔
می پرست ۔ یعنی دائم الخمر۔

میدهٔ بهشت ۔ یعنی چاشنی گیر و خادم تو
میر بهشت بهشت ۔ کنایه از رضوان۔

باب الثاء

فصل فی العربی

مثلث ۔ سه کرده شده و سه یک گرفته شده
و شرابی که شیرهٔ انگور پخته شده باشد چندانکه
ثلث آن رفته باشد و ثلثی مانده و سرشتی باشد
از مشک و عود و عنبر کذا فی التاج و در
شرفنامه است سیکی و ستار رسن و در حواشی
ما ثبت بقلم مصنف ست سیکی یعنی بجای از
شرابها معطر و آنرا سه یک نیز گویند۔
مخنث ۔ معروف یعنی آنکه لواطت کناند
و آنکه نه مرد باشد نه زن۔
معمورهٔ عمر ولیث ۔ یعنی شیراز و عمر ولیث
پادشاهی بود که شیراز آباد ان کرده اوست
مغاث ۔ بالفتح یخ انار دشتی و بعضی
سنبل راگویند۔
مکث ۔ بالفتح درنگ۔
مکیث ۔ بالضم مردی باوقار آهسته در کارها
مؤنث ۔ مردی که در وی نرمی باشد کذا
فی التاج و نیز ضد مذکر۔
میراث ۔ بالکسر معروف یعنی متروکه مرده
که زنده را رسد۔

فصل فی الفارسی

مرکز مثلث ۔ و آن چهار اندیکی مرکز مثلث

آتشی و دوم مرکز مثلث خاکی و سوم مرکز مثلث بادی و چهارم مرکز مثلث آبی۔

باب الجیم
فصل فی العربی

ماجوج رجل من الناس کذا فی الصراح و در نقل ست کہ یاجوج و ماجوج مخلوقی بصورت آدمی در آخر الزمان پیدا خواہند شد قد ایشان مقدار یک شبر خواہد بود سد سکندر را کندیدہ ایشان بیرون خواہند آمد۔

محتاج نیازمند۔

مزاج بالکسر آمیزش و آنچہ قیام آدمی بر آنست از طبایع۔

معراج بالکسر نردبان کشادہ و نیز قرب حضرت عزت را معراج نامند چنانچہ گفتند معراج موسی بر طور بود۔

معرج بالضم نام جامہ ایست منقش و نیز نام علتی کہ پای را کژ گرداند کذا فی القنیہ۔

منطقۃ البروج کرسی۔

منہاج راہ روشن۔

موج جنس آب۔

فصل فی الفارسی

بازماج مانند بازہ و آن چیزیست فرد۔

ج بالفتح راوی یعنی آنکہ روایت کند و نام رودی ست معنی آخر از زفانگویاست۔

مرغ رنگین تاج خروس کہ تبازیش نیک خواہند

مرج بالفتح مرغی ست آبی و نیز شہریست۔

مشنج بالفتح نگسی ست کہ چون بر گوشش نشیند گوشت را گندہ کند و کرم افتد۔

مغراج بالضم یعنی مغ بچہ۔

مغلاج بالکسر گویی کہ در روی چوگان بازی کنند و در ادات با جیم فارسی مندرج ست۔

منج بوزن رنج داروی کہ آنرا ریوند نیز گویند و ہمان شنج و نگس شہد و در قنیہ منج بالضم بمعنی تنگ نیز آمدہ است۔

میدان عاج صفحہ و ورق سپید۔

باب الجیم
فصل فی الفارسی

مغلاج ہمان مغلاج۔

ملج گیاہی ست کہ چرندگان را مستی آرد۔

باب الحاء
فصل فی العربی

متاح شب دراز۔

مجاہز ارواح ساخت کنندہ جانہا یعنی حضرت عزت جل جلالہ و عم نوالہ۔

مدح ستودہ۔

مداح بسیار ستاینده۔

مراح نام کتابی در صرف و جای روح و مراح بالکسر شادی۔

مستراح بالضم آبخانہ۔

مسح سودن۔

مسیح - دم بی نقش و نوی و چیزی مالیده و آنکه زمین را مساحت کند و ستاره درست و مردی که مجامعت بسیار کند و نیز عیسی علیه السلام و آنکه دروغ گوید و یک چشم و یک ابرو ندارد و آنچه دجال کذاب را گویند که در دجال علیه اللعنة آنچه علامت خواهد بود از عیبت نام او دجال شد.

مصباح - چراغ و نام کتابی.

مطرح - جای افگندن شکار یعنی دام.

مطمح - جای نظر.

مفتاح - کلید و نام کتابی در معانی.

ملح - بالکسر نمک و آب شور.

ملذ - آن دارو که قوی دل و شاد کننده آن بشد کذا فی المهذب.

ملاح - بالضم ملح و بالفتح و التشدید کشتیبان.

ملاح - نعوذ بالله که بدام بندد تا مگر ان بگیرد و گوید دانه و آن آشتر آب که فربه شود و بره و بزغاله که در هنگام شیر بندند تا نروکیتر آید و او را بکشند.

ملح - بالفتح نکیه ابو الملیح چکاوک.

فصل فی الفارسی

معجزه مسیح - اموات بدعا زنده و نزول مائده از آسمان.

ملجای نوح - کوه جودی.

باب الخاء

فصل فی العربی

مخ - بالضم مغز و مخ کل شی خالص و خیره کذا فی التاج و در شرفنامه موات مخ لگانی ست سنگین که بر سر اسپان سرکش کنند تا نرم شوند.

مخ - بالفتح زنبور و در لسان الشعرا بهر دو معنی بالضم تصحیح کرده است و بدین هر دو معنی این لفظ فارسی ست.

مریخ - بالکسر نام ستاره سرخ و آسمان پنجم.

مسخ - معروف و آن در امم سابق بود که چون کسی نافرمانی کردی خدای تعالی او را بصورت دیگر کردی چنانچه شکار گردند بدان شومت ایشان همه بصورت شدند و قوم مسخ از همه زودتر پیش نرسیدند.

مسلوخ - معروف.

مطبخ - جای دیگ پختن.

مطبوخ - پخته شده.

ملخ - چراده.

منقخ - دمه آهنگران.

فصل فی الفارسی

ماخ - سیم ناسره و هر چه ناسره باشد مردم نافهم.

ماشکم سوراخ - بایم موقوف کنایه از نانی هفت بنداست که استادان نانی نوازند.

معجر زرد مریخ - گلهای زرد و اوراق زرد خزانی و شعاع صبح.

ملاخ - نام مقامی ست.

ملنجم - بکسر کم و فتح سوم سنگ فلاخن.

مناخ - نام مقامی ست و قتیل مناخ بر وزن و معنی فراخ گست که کشته شد با و بمعنی تنگ هم آمده.

باب الدال
فصل فی المعزنی

مادره - بروزن ناوره کلاب در اصل مادر الوره بود بکثرت استعمال لام تعریف مذوف شد مادره گردید

مارد - بکسر سوم مکون وسته ودیوسینه

مترصد - ای منتظر

مجاهد - غازی

مجید - بزرگوار ونیکوکار

مجدود - نیک بخت ونیز نیک وزی

مجرد - بالضم تنها وآنکه اسباب دنیاوی هیچ ندارد

محسود - حسد کرده شده

محمود - ستوده ونام حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم ونام متقی

مد - بالضم سه سیر و ثلث باشد وآن ربع صاع بود کذا فی القنیه ودر تاج ست المد طل وثلث وعند الحجاز رطلان عند العراق والمد بکیال معلوم وهو اربع الصباع

مدد - معروف یعنی اعانت

مداد - بالکسر سیاهی وهر چه بدان چیزی مداد کنند چون روغن چراغ را

مدید - دراز وبالکسر نام بحری از شعر که تقطیع آن فاعلاتن دو بار آید

مراد - بالضم خواسته شده ونیز قبیله از ین وبالفتح گردن که آماج را عنق نیز نامند

مرتد - از دین برگشته

مردود - رد کرده شده

مرد - بالفتح میوه ارک وفارسیان بمعنی رجل استعمال کرده اند

مرصد بالفتح جای دیدبان وبالکسر راه فراخ

مرصاد بالکسر مثله بمعنی اغیر

مرقد - خوابگاه

مرید - بالضم معروف وقتیل المریدین یعنی الشیخ کالبیت بین یدی الغسال یعنی مرید الحج اختیاری نباشد وبالفتح دیده شتنبه ومن باد در سر سجاده

مسجد - مرکب یعنی جای عبادت

مسعود - نیک بخت کرده شده ونام شاعر

مسند - بالفتح بالش بزرگ وزمانه وپیغامبر وحرام زاده

مشعبد - بضم میم وفتح دوم وکسر چهارم بازیگر ودر قنیه بدال معجمه مرقوم ست

مشهد - معروف وجای گرد آمدن مردمان

مصعد - بالفتح جای برآمدن وبالندی

مطرد - بالضم جاری

معاد - بالفتح جای باز گشتن

معبد - بالفتح جای پرستش

معتمد - آنکه بروی استواری دارند ونیز نام خلیفه

معدود - شمرده شده

معد - ساخته ومهیا

مفرد - بالضم وفتح سوم تنها وبکسر سوم آنکه حج

کند بی عمره۔
معید۔ بازگرداننده و نام باری تعالی۔
منقطوع۔ گم کرده شده۔
مفید۔ بالضم فائده دهنده۔
مقعد۔ بالفتح جای نشستن۔
مقلد۔ گیرنده قول دیگری بی دلیل۔
مقلد۔ کلیدها۔
محمره۔ خانه ساده۔
من بعد۔ ازین پس۔
من یرید۔ استعمال این کلام در کالا فروختنی میکنند چون نفیس و پیش بها بود و کم کسی رغبت در طلب آن همه کس باشند و معنی آنست هر که زیاده کند بهای بستاند یکه زیاده میکند بها و نیز کنایت از بازار گرمی کنند۔
موجود۔ هست و هست کرده شده۔
موجد۔ پیدا کننده۔
مورد۔ بالفتح نام درختی ست و در زفانگویا ست که بهندش مورز گویند و در طب تعالیق الاشیاء کنند و مورین و در تاج ست مورد آب نور۔
موعد۔ جای وعده۔
موعود۔ وعده کرده شده۔
مولد۔ وقت زاد و جای زادن۔
موید۔ بالضم باسوم مشدد و مکسور قوت دهنده و باسوم مشدد و مفتوح قوت داده شده۔
مهد۔ گاهواره۔
مهند۔ تیغ هندی۔
میعاد۔ وقت وعده و جا یگاه و عده و نیز میلاد۔ وقت زادن۔

فصل فی الفارسی

مار اسپند۔ بیت و نهم روز از ماه ماکیان بر در کنید یعنی از غایت بخل ماکیان ایدر کنند۔
مانید۔ بوزن مالید یعنی مانید۔
ماندائید۔ مانند بفتح نون و ال لغتی ست در مانده اند چنانچه خواجه عطار رحمت شعر صد هزاران خلق حیران مانده اند ٭ اندرین ره زار و گریان مانده اند ٭ چون به فرسنگی شیخ آمدند ٭ آسیا شان جمله در ده مانده اند۔
ماه آفرید۔ سر ایرج که بعد کشتن ایرج معلوم شده که حمل دارد آخر دختر آورد که پسران منوچهر شاه بود و آن دختر تور نام داشت۔
محراب جمشید۔ آفتاب و آتش و جام جهان نمای و مے
مجموعه احمد۔ الف احمد۔
مخمید۔ بالفتح جنبید۔
مرد۔ بالفتح روز ششم از ماه کذا فی زفانگویا۔
مراد ریا خشاک کشید۔ اسکی مراد رسلک زاولانه در آورد و زاولانه نوعی از بندهاے آهنین که در پای مردم کنند۔
مرداد۔ بالضم مدت ماندن آفتاب در برج اسد که فارسیان مرداد ماه نامند و هشتم روز از ماه معنی افیزا زفانگویا ست۔

مرغ کازرا فروزد - یعنی پروانه -
مرداد ازیاد - یعنی فراموش مباد -
مرورود - باواو اول موقوف و واو ثانی فارسی نام مقامی ست -
مرود - بالضم باواو فارسی نام میوه ایست که آنرا امرود نیز گویند -
مزد - بالضم اجرت کار -
مس بند - بالکسر یعنی کسی که پای بند کسی شود که بدان سبب جائی نتواند رفت -
مستمند - بالضم حاجتمند و غمگین
مشتی زیاد - یعنی گروه مخالفان
مشک را کافور کرد - یعنی موی سیاه را سفید کرد
مشک بید - بالضم کاف موقوف پانجم فارسی خود -
مصحف عید - ای عید -
مغز ما برد - یعنی سر ما خالی کرد -
مکروسر دارد - بفتحتین با دوم فارسی اسم کمر از رفتن نمی ترسد -
ملک را فربه کند - ای قوت دهد و بیفزاید
ملایک پی اند - یعنی مبارک قدم اند -
مند - بالفتح بمعنی صاحب خداوند باشد و نیز استعمال این در آخر کلمات آید همچو دولتمند یعنی صاحب دولت و ارجمند یعنی صاحب نصیب خداوند قدرت و قسمت و حاجتمند و دانشمند و دردمند هم ازین قبیل ست

و نام نوعی از جنس عنبر هم هست و آن سیاه و سنگین و گران میباشد -
موید - بضم یکم و فتح سوم و تشدید دوم نام حاکم آفتاب پرستان و دیر از معنی اخیر از زفانگو یا مسطور ست -
مهمد - مرقد و جای بودن را گویند کذا فی فرهنگ فخر قواس
میدان بسر آید - ای محشر پیدا شود یا قیامت قائم گردد -
میزد - بالیای فارسی و فتحتین مهمانخانه و مجلس خانه مهمانی و عشرتگاه و در فردوسی ست مهمان خانه
می سپرد - پس میرود -
میلاد - نام شهری که کید ای هند در آن دارالملک داشت و نیز نام پهلوان ایرانی که چون کیکاوس با مازندران رفته آن را با دو سپرده و گرگین پسر او بود -
میمند - بفتح هر دو متجانس نام مقامی از ترکستان منسوب بدو ست و این مجموع از بندگی شیخ الشائخ میان عبد الغنی ست کذا فی القنیه -
می نیارد - ای نمیتواند -

باب الذال المعجمة
فصل فی العزمی

مستعذ - باو گیر کذا فی القنیه -
معاذ - بالفتح جای پناه گرفتن و معاذ الله معناه اعوذ بالله -

مغناطیس - همان مغناث یعنی جامی فریاد کذا فی التاج
و در قنیه است بالتشدید کذاب -
منفذ - جامی انفاذ و خرج -
موبذ - بالضم حاکم مغان کذا فی التاج -

فصل فی الفارسی

ند - بالفتح صاحب و خداوند و استعمال مرکب

باب الراء
فصل فی العربی

ماهر - استاد در کار خویش -
مباشر - مادیان نوخاسته که قصد کشن کنند
کذا فی التاج و نیز کننده کار و اصل استعمال این
در جماع کردن ست -
مجاهر - بلند سخن -
مجزور - مضروبی که بضرب مثل حاصل آید
دو را ضرب کردیم چهار شد این چهار را
مجزور گویند مال هم -
مجمر - بالکسر انگشت دان و انچه بر آتش افگنند
کذا فی التاج و در استعمال یعنی عود سوز ست -
محتکر - انبار دار -
محشر - جامی گرد آمدن -
محضر - جامی حاضر آمدن -
محور - بالکسر قطب یعنی آن چوب که چرخ بر و گردد
و چوبه نان تناف و خط محور خطی ست در فلک
از شمال تا جنوب -
مخیر - نام پرده ایست که هندش تودی نامند

مخمور - خمار زده -
مخمر - پخته شده و سرشته -
مدر - بفتحتین کلوخ -
مدبر - بضم یکم و فتح دوم و بکسر ثالث مشدد
تدبیر کننده و بفتح سوم نیز آزاد کرده پس مرگ
و بالضم با سوم مکسور مخفف بدبخت ضد مقبل -
مذکر - ضد مونث یعنی نرینه -
مر - بالفتح و التشدید کاند -
مرمر - بفتح اول و سوم سنگ رخام کذا
فی التاج و آن سنگی ست سپید و ام بدین
هم چنین نرم می نماید که گویا پای دران فرو گیرد
مرعفر - بضم یکم و فتح دوم بزعفران رنگ -
مزمار - بالکسر نایی کذا فی التاج و در زر نانگویا
یعنی در نده گلگاون و نیز آواز ساز مطربان -
مزور - آشام کو مریض را دهند چنانچه درین
ولایت از برنج و مشک آشام میسازند و در خراسان
از شکر و انار دانه دهند مزور نیز گویند -
مزمر - بکسر یکم و فتح سوم بربط -
مستظهر - طلب ظهور کننده و قوت یابنده
و بمعنی یاور نیز آمده -
مسطر - بالکسر معروف یعنی چیزی که بدان سطر
راست شود -
مسمار - بالکسر بند و میخ آهنی -
مشیر - بالضم خداوند مشورت و اشارت کنند
مصر - بالکسر نام شهری معروف اکنون هر شهر را

مستمر نامند و حد میان دو چیز و بالفتح بقیهٔ شیر
و سرانگشتان دوشیدن و تمام شیر پستانها را
دوشیدن -
مصدر - بالفتح جای صدر و تاج بمعنی جای
بازگشتن ست و بالضم یکم و فتح دوم مشدد مصدر
نشانده شده و در تاج بمعنی سخت ستیز و شیر زنده
مصور - بالضم و فتح دوم و سوم مشدد نام
خدای تعالی بصورت کرده شده و بکسر ثالث
تصویر کننده -
مضر - بالضم و کسر دوم زیانکار -
مضطر - بالضم بیچاره شده و عاجز گشته -
مضمار - بالکسر میدان -
مطر - بفتحتین باران -
معبر - بفتح یکم و سوم گذرگاه -
مطفف الخمر - ششم روز از ایام عجوز -
مطهر - جای طهور -
معاشر - بایکدیگر عشرت کننده -
معجر - بالکسر دانی -
معصفر - معروف -
معمار - بسیار عمارت -
معمور - آبادان -
معنبر - عنبر آمیخته -
معیار - بالکسر ترازوی زر -
مغار - سوراخ -
مغفر - بالکسر خود -
مغفور - آمرزیده -
مفتقر - محتاج -
مقصر - گریزگاه -
مقمار - قمارباز -
مقمشر - بضم یکم و کسر سوم درویش -
مقتدر - توانا -
مقدار - بالکسر اندازه -
مقصر - تقصیر کننده -
مقشر - بالضم باشین مشدد پوست باز کرده -
مکشار - بالکسر بسیار -
ممر - گذرگاه آب -
منار - نشان راه که اندر بیابان بود و نام
کتابی در علم اصول و جای نور و نام ملکی از
ملوک چین -
منبر - بالکسر معروف -
منتشر - پراگنده -
نشور - پراگنده و نام مبارزی که بیاری
افراسیاب آمده بود در ایامی جنگ ایرانیان
منخر - بالکسر سوراخ بینی -
منذر - بالکسر اره و نیز نشور کشادن سر حد
معنی سادات و در مواید بمعنی فرمان و مجمید ست
و در قنیه بمعنی فرمان بادشاست -
منصور - نام مردی و نصرت داده شده -
منظر - بالفتح جای نظر و بالضم مهلت داده شده -
منظار - بالکسر آئینه -

منظور نظر کرده شده و معنی معشوق نیز آید
منقار - خایسک که بیا کذا فی المقنع و بمعنی
نوک هم نوشته آید و در تاج ست منقار شکنه و چکوچ
آسیا و بقول مرغ -
منکر - بضم کم و فتح سوم نام شیاطین غیر مشهور
را نیز منکر نامند و نیز نوشته که در گور سوال کند
موتمر - بالضم پنجم روز از ایام عجوز کذا فی المقنع
و در تاج ست المؤتمر اسم المحرم فی الجاهلیة
موسر - توانگر -
مهاجر کسی که برابر حضرت رسالت هجرت
کرده بود از مکه بسوی مدینه و در فرهنگ شعوری
بمعنی خانه چشم ست -
مهر - بالفتح کابین زن و کابین کردن او
و استاد زیرک کردن در کار و بالضم گرد آب
و دوستان که در سالا سینه پیدا شود و نیز سکه
و بضم کم و فتح دوم گرد ها ماده دود و صطلح
مهر الکسر محبت که اهل خود بود یا وجود علم و کمال
از نیا بافت مقصود و مقصود -
میزر - ازار کذا فی التاج و این زمان در
دیار ما جامه مخصوص اسپگویند که آنرا اسرویل میگویند

فصل فی الفارسی

ماخور - خرابات کذا فی الصراح -
مارزدر - زن پیر -
مارافسار - یعنی آنکه بافسون مار را مطیع
خود کند و زهر مار گزیده را بنشاند کذا فی الادات
والاقیاس مارافسا بفتح را بهست -
ماه خور - بار امر موقوف و واو معدوله نوعی از
گوسپند کاهی که نوزند مارست گویند در سوراخی
که در ان مار باشد چون آن گوسپند دهن خود را
آنجا برده دمه که مار بجرد آنکه بوی او دریابد از
سوراخ بیرون آید گوسپند دمه را بخورد و
چون این گوسپند را که نزدیک سوراخ مار بسوزند
بجرد آنکه دود به مار رسد شوریده بیرون آید و
از کثرت اضطراب هر گرد و از میان قاضی شه
منقول ست که ایشان میگفتند که در قلعه
رفیع الرکانی این نوع بسیار شده بود
و میگویند که از دهن آن مار خورکه می یافتند
آن را پرسش شود -
مار خوار ست مثله -
ماش عطار - یعنی غایه شنگ -
ماشو - چیزی بهم آمیخته -
مالک دینار - نام ملکی -
مانیار - مهار شتر -
ماه کاشغر - همان ماه منخسف -
ماه منور - مثله -
ماهی گوماهیان چشمه خضر یعنی زبان دهان
مانده سالار - با پنجم موقوف چاشنی گیر -
مبار - بالضم روده پاک کرده که درون آن

گوشت یا برنج کرده بپزند هندش قمار نامند
مدر - اندرون زمین و حوض -
مر - بالفتح ریسمان و نام قبیله ایست
از قبائل بنی سباء و در فرهنگ شیخ ابراهیم
بمعنی حساب مسطور است فاما جامع شرفنامه را
چنان محقق است که شلاده هزار تنگه را کسے
می شمارد و در هر صدی یک عددی از چیزے
میدارد و چون همه شمرده باشند آن اعداد که
در صد داشته است بشمرد تا معلوم کنند که همه چند صد
شده اند آنرا مر مند هندش سارده گویند -
مربع خانهٔ نو - خانهٔ کعبه -
مرغزار - بالفتح با نین موقوف آنجا که سبزه
بسیار رسته باشد و آنانکه مضموم خوانده اند
غلط است زیرا که در مرکبات اظهار حرکت نشاید -
مرغ یاقوت پر - باشتم موقوف و نعم فارسی
بمعنی آتش است -
مرغ زحل خوار - آتش انگشت وان -
مرتیم غور - شاخ انگور در ایام خزان -
مزدور - آنکه باجرت کار کند -
مشار - نام داروی ست و آنرا مرنیز گویند
گذافی زفانگویا -
مشت افشار - آن زر که همچو موم نرم درشت
خرد بود و در وقت بازار عام از ان صورتهاے
مختلف راست کردی و بازمی شکستے و هیچکس
بر وزنش اومطلع نشدی -
مشتی شرار - ای چندی بدکار و از سیارات
نحس نیز کنایت ست -
مشتمر - آن مهره که او را جای نهاده باشند
مشرق کشاده زال زر - ای آفتاب وصبح پیدا
آورده گذافی الاصطلاح و در بعضے نسخ بجاے
زال بال ست -
مشک دز - بالفتح با کاف موقوف جانوریست
که مشک را دارد -
مشکر - ای شکار کن -
مشکین و فاداد - بالضم نام گلی ست و فادار
ازان جهتش گویند که در آخر سال تمام باشد -
مصباح هفت و چهار - ای روشن کننده
هفت کشور و چهار مذهب و آفتاب گذا
فی الاصطلاح الشعرا و در قصیدهٔ تفسیر حضرت رسالت
صلی الله علیه وسلم ست -
مصری مار - نیزهٔ مصری -
معده انبار بسیار خوار -
مغال نمار - ای کور -
مغزمبر - بازار معجمه موقوف یعنی شغالی کن
مغ سر - ای معبر دنیا گذافی الاصطلاح الشعرا
مگر برای استثنا می آید ترجمه الا بمعنی شک
استعمال کنند و بمعنی یقین و تمنی هم آمده است -
مگس گیر - با هر دو متجانس فارسی عنکبوت
ملمع کار - مکار و غدار و منافق -
منادر - شهری نزدیک ختن -

منده ر - بالفتح مع ضم الدال بی دولت بی بهره از نعمت خدای تعالی -

منقصر - بفتح یکم وضم سوم نوعی از پیل ریز خرد و کوچک باشد و بضم اول قدم و نام شراب و جز آن -

منوچهر - باواو وجیم فارسی نام نبیسه دختر زاده ایرج بن فریدون بادشاه ایران زمین که صد و بیست سال ملک راند و بکینه ایرج سلم و تور را که هم برادر و هم کشندگان ایرج بوده از گشته نوذر نام برادر ایرانی از آن کجخسرو شاه که پدر او را ارس شاه نام بود -

موج - باواو فارسی موجه -

موسیقار - نام سازیست که درویشان زنند و در زنانگویاسا بستی شبانان دارند و در نسخه علم موسیقی ست موسیقار نام جانوریست که در منقار آن سوراخ باشد از ان سوراخها آوازهای گوناگون بیرون می آید و علم موسیقی هم ازان ماخوذ است

معکبان سحر - یعنی آن ملایکه که در شب معراج برای حضرت محمد مصطفی صلعم نامزد بودند -

معیه گر - یعنی نوحه کننده -

مهار - بالضم مان ماهار کذا فی شرفنامه در زنانگو یاست چوبی که در بینی شتر کنند و بر و ریسمان بندند یعنی مهار شتر -

مهتر - بزرگ تر -

مهر - بالکسر شفقت و آفتاب و سنگ سرخ و دمدت ماندن آفتاب در برج میزان که فارسیان یک ماهش شمرند و مهرماه نامند کذا فی شرفنامه در زنانگو یاست گرشاسف روز دهم روز از ماه و نام مرد بی عاشق وفا و با ضم سکه -

منجوق فیر - با هفتم موقوف و هشتم فارسی آن قبه زرین که بر سر چتری نصب کنند -

موز - بفتح یکم و سوم گیاهی ست که بر قدر که ماه در نقصان باشد آنرا بگیرند و آن در زمین عرب بود و تبازیش بزاق القمر و بساق القمر و ید القمر نامند کذا فی زنانگو یا

میدان اغبر - بالکسر زمین -

میگسار - می خوار -

باب الزاء

فصل فی العربی

مجاز - آنخانه مجاز معروف یعنی رادت غیر او ضع له

مرکز - بالفتح جایی کذا فی التاج و در قسمیه یعنی دائره پرکارست -

مفرور - کوز پشت و بسره جدا کرده -

معز - بالفتح معروف یعنی میوه که هندش کیلا نامند

معاذیر مهمیز - کلابها بالکسر جان مهمیز کرد - شکل فارسی ست -

فصل فی الفارسی

ماز - شکاف که در خری از چوب افتد مثل دیوار و یا جز آن -

ماشوره - بوزن باجوره آلتی ست آهنگران را

که هندش سنڈاسی نامند۔

مجلس افسر و زشمع و نام نوائی کدانی فرهنگ و قیل ع بصوت

مرز۔ بالفتح زمین رانده و کشت و درز فرهنگ و بمعنی آبادان نیز ست و در فرهنگ مخرقوا مرزبالضم بمعنی کون ست و قیل بکسر و ضم سحر خیز آنکه ذاکر بگشند۔

مرغز۔ بفتح یکم و ضم سوم نام مقامی ست۔

مرغ روز۔ آفتاب۔

مرغ شب و روز۔ یعنی آفتاب و ماهتاب

مرغ شب آویز۔ مرغی ست که خود را شبها از یک پا آویزان می دارد و حق حق میگوید تا وقتیکه قطرهٔ خون از گلوی او نچکد۔

مشعبدان حقه زسبز۔ کنایه از آفتاب و ماهتاب و سیارات سبعه۔

مشعلهٔ صبح خیز۔ کنایه از خورشید۔

مشعلهٔ نیمروز۔ کنایه از حضرت آدم علیه السلام۔

مشعلهٔ روز۔ آفتاب۔

مشعلهٔ گیتی فروز۔ بایاء اول و او فارسی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم۔

مغلی قندز۔ بضم یکم و نجم و هفتم اسم مغل بچگان ولایت قندز که بغایت بهیر و خونریز باشند و خواجه رشید مغلی قندز و خنجر صفت و قتاب شکن محبوب را گویند تو همچو مغل بچه قندز بیمهر ستی و خنجر صفت خونریز هستی و شکننده دل عاشقان هستی۔

ملک نیمروز یعنی حضرت رسالت صلعم و بادشاه سیستان و رستم را نیز گویند۔

مویز۔ انگور خشک۔

مهمیز۔ بالکسر بایاء فارسی آن میخ آهن ستبر که در پس پاشنهٔ موزه بود برای راندن اسپ سرکش را تا چون خوب نرود مهمیز محکم کنند بیرون جهد اصل این مهمیز ست لیکن الف را هر جا بایاله خوانده شود فارسیان بیاء نویسند و مولانا عاشق بر وزن پرهیز آورده است

مهوز۔ بفتح یکم و چهارم گیاهی ست که آن را تبازی براق القمر گویند۔

میز۔ اسباب مهمانی میزبان مرکب ازین ست میهمان میزبان مویز۔

باب الزاء
فصل فی الفارسی

مژ۔ بالکسر گرد صدر راست و بالضم مژه چشم که هموار تاریک کند و در رز فرهنگ و بمعنی ابر آبدار گرد ست گویند گرد و مژ ست آنکه هر بار گرد گردد۔

مژمژ۔ بکسر یکم و سوم و بار دوم فارسی گیاهی ست سبز که چون بر گوشت نشیند گوشت را گند کند گرم افتد کدانی شرفنامه و در رز فرهنگ و بمعنی خرگس ست۔

باب السین
فصل فی العربی

مجلس۔ نشستگاه۔

محبس۔ زندان۔

مجبوس - بند کرده شده و در تاج ست المجبوس آنکه پدر و مادرش پرستار بوده باشند -

مجوس - بالکسر جمع -

مشمس - آفتاب پرست -

مقنطیس - مقناطیس کذا فی التاج و در قمنیه مقناطیس ست بالکسر با نون معجمه صحیح ست بمعنی سنگ آهن ربا -

مهراس - بالکسر سنگ میان کاوا کی که در وی چیزے کنند و استر سخت و نام پدر الیاس پیغمبر علیه السلام مهتدس - تقدیر کننده و نویسنده -

فصل فی الفارسی

مرس - بالفتح یکی از موضوعات پوئی که در پس دندش تا دیگری باز نکند و آزاد در رنگ نیز گویند بنا دیش شود بالکسر خوانند کذا فی القنیه و در زفا گوید بالکسر جز این نیست که در ضمانه وی بند و در وقت جنگ -

مرس - بفتحتین آنکه طبیب باید -

محضر نویس - نویسنده راگویند که هر روز عاملان درگاه ملوک را می نویسند تا از بیم آن همه عاملان شوند و تا نویس را نیز گویند -

مرس - بالفتح نام مغنی ست کذا فی شرفنامه و در لب حقایق الاشیاء مذکور ست که نام موسیقی هندش طبل نامند -

مرس - بالضم پای بند یعنی رسنه که کسی از آن نتواند رفت و قیل بالفتح -

مقرنس - بنای بلند مدور که بانوبان بران برروند و در فرنگلوپایست بنای مدور آهوپی و گویند زوبان پایه و پست بلند و نیز کلامی ست اقول از محل استعمال معلوم میشود که مقرنس بزنگ بزنگ میشود -

مقناطیس و مقنطیس - کلانبا باکرنگی ست که آهن بخود جذب میکند هندش آهنگ گویند و در قمنیه مقناطیس نیز آمده است با نون بعد و در عجائب المخلوقات مندرج ست که معدن وی در قعر دریاست و واگر آنرا با آب سیر و بلعاب دانه دارینه دارند جذب نکند -

منشور نویس - نویسنده منشور یعنی دبیر و فرمان نویس -

باب الشین
فصل فی العربی

ماش - نام خانه و منه قولهم الماش فیرمن ماش اراد لا شی محقق الا زوجها یعنی کما شی کذا فی التاج و دین قول دلیل ست برین که برای جمع تقیر کلمه درست ست و در قمنیه غلط ست معروف و نیز امبور آهنین که هندش سندآسی نامند و در بعضی نسخ نصاب الصبیان با ندکور ست و در بعضی بغیر ها و دین محل تامل ست -

هوش - بیهوش فارسیان بواو استعمال کرده اند -

مرزنجوش - مرزنگوش -

مرزنگوش - گویند بچه که در رحم مشرف بر کمال باشد و در شرفنامه با ضمیمه معجمه نام مقامی هست منسوب باو سوران و در قنیه است مرزنگوش بکسر کاف و فتح سوم مهمله نام مقامی بکجا و عرب -

مشماش - بالضم سرها استخوان نرم خایندنی

مشمش - زردآلو -

مشوش - تشویش و بنده و بفتح واو نام حلوائی ست -

معاش - جای عیش و کل شی بعاش فهو معاش

مغشوش - آمیخته و کمدر و تیره -

مفرش - جامه غراب و جامه خواب و ادان متاعرش جمع و کریم المقدش آنکه با زنان بزرگ تزویج کند -

ملک العرش - بکسر دوم یعنی خدای تعالی -

منقش - نگاشته -

فصل فی الفارسی

مادر رایچه اش - ای مادر گریه و سوز -

ماه کش - همان ماه کاشغر -

مجمر نصر پوش - سونا -

مرد احمد باش - ای شایسته خدمت و متابعت محمد علیه السلام باش -

مرزنگوش - بالفتح بالکاف فارسی ریحانی ست منسوب بخط قرمیش مرزنجوش بود کذا فی شرفنامه و در زنگویاست که گل او کبود و مصفات هندش موساکنی نامند و در اصطلاح الاشیاء مذکر است که هندبش مرجه نامند -

منش - بفتح کیم و کسر جیم طبع باشد و بهت

میخوش - بالفتح خوش نوش -

میشوش - جاودانه فارسی یعنی مشو -

مهوش - یعنی ماه پیکر -

مهرکش - ای مسرت ده -

می ناقصاب جوش - یعنی شراب ریشن و بی کدورت کذا فی الموائد -

می ناخط از رکش - ای پیاله پر می کن بخور

میرآش - یعنی آنکه با کش نوازد کسیکه

رو در رایاش خود رو طلبد -

می شعر می آش - ای می مرغ وام -

باب الهاء
فصل فی العربی

ماص - ماه که تبازیش فرخوانند خواجه منصور شیرازی در شعر صاد بجیم خود استعمال کرده است کذا فی القنیه با آنکه در لغت هیچ تحقیق نشده که عربی ست یا فارسی لیکن در فارسی صاد نادر و شاذ می آید والنادر کالمعدوم -

محوص - بالکسر جمجمه -

مصوص - بروزن معقول مرغ باسر که بر روده کذا فی القنیه و الشرفنامه و در تاج بمعنی کبک بریان در سرکه است -

منقص - بضم یکم و فتح دوم و سوم مشدد بمعنی ناقص

باب الضاد
فصل فی العربی

محض - صرف خالص چیزی شرابی بیغ علوکان او حامضاً -

محیض - حیض -

مرض - بفتحتین بیماری هر چیزی که بیرون آید مردم ازان ازدرصحت علت باشد آن چیزے باتلاق یا تقصیر درکاری -

مریض - بیمار -

معرض - چیزی که درپیش آید و در تاج ست المعرض کرانه شکم فرو دستخوان تهیگاه و جایگاه تنگ شتر و گفته میشود فلان در معرض هلاک ست یعنی بمنزلهٔ هلاک ست -

معروض - عرضه کرده شده -

مقراض - کمان حامه بر و کارد و شعر گفتن کذا فی التاج و بمعنی تیغ هم آید -

باب الطاء
فصل فی العربی

متوسط - میانجی -

مجسطی - بکسر میم و فتح دوم نام حکیمی که کتاب مجسطی منسوب بدوست -

محیط - در گیرنده و نیز دریای بزرگ -

مخبط - خبط کننده و شونده و در تاج ست آنکه نیکوی جوید از توانی آنکه خویشتن را مرد -

مخطط - جامهٔ باخطها و نیز آنکه خطها دارد -

مخیط - سوزن -

مشمط - بالفتح شانه کردن موی و بالضم شانه که بر موی کنند و استخوان شانه تن و استخوانهای پشت و نام گیاهی ست -

باب الظاء
فصل فی العربی

متعظ - بضم میم و فتح تا مرشد و پند پذیرنده

میقظ - بالفتح بیدار کننده -

محظوظ - بهره مند و صاحب بخت -

محفوظ - نگاه داشته شده و فی التاج المحفوظ بادولت -

محافظ - نگاهبان -

مشظ - بفتحتین خار و چوب دست آختن -

مظاظ - بالکسر دشمنی و بدی کردن -

مرظ - بالفتح مع التشدید انار دشتی و کوهی

مغیاظ - خشم گیرنده -

ملظاظ - بالکسر مبالغه کننده -

ملفوظ - بزبان در آورده شده -

موعظ - پندها -

باب العین
فصل فی العربی

مالع - کوه بلند و شراب نیک سرخ و تر از دنیکو کذا فی التاج -

مانع - بازدارنده -

مایع - سایل و خرما دور سخت آمده -
متبدع - بدعت کننده -
مبیع - بالفتح کالای فروختنی -
متاع - جامه و کل شی تمتع به و منتفع به فهو متاع
متمتع - تمتع گیرنده بحجی و بعمره یا بقران
یا بروزه از احرام بیرون آید -
مجتمع - خط ریش سبیر سیده و انچه جمع باشد
مربع - معروف یعنی چهار گوشه و نام منزلی
از وقف اعداد و نام چله و جایی که سها انجا گذرد
مرتع - چراگاه
مرتفع - بلند -
مرصع - بالضم با تشدید سوم مفتوح انچه در و جوهر
نشانده باشند و نیز کلامی که کلمات قرینهٔ دوم
موافق اول باشد و روزن سجع -
مرفوع - ضم داده شده و برداشته شده -
مرقع - بروزن مشفع مشد و خرقه -
مشفع - شراب ناب آمیخته -
مضارع - شابه و نام بحری از عروض که آنرا
مستقبل هم گویند -
مطلع - بکسر لام موضع طلوع و بفتح صدر ست
گذافی التاج و نیز مصرع اول شعر غزل را مطلع
گویند و بالضم با تشدید دوم برآینده بمعنی بینده نیز آید
مطیع - فرمانبردار
مقاطع و مقنع - کلاهها بالکسر چیزی که بدان
سر و روی پوشند -

مقنع - بالضم با تشدید سوم نام مردی که
گبر بود و او را بدین مقنع خواندندی
و او بحکمت از زمیان چاه کوه ماه برآورده بود چون
ماه خلق فرود رفتی آن ماه برآمدی چنانکه چهار
شهر روشن شدی کذافی شرح مقامات و فی التاج
المقنع خود پوشنده -
ملمع - بالضم با تشدید سوم چیزی را بوده بزر
و نقره و شعر که یک مصراع او عربی و یک فارسی بود
و جامه که از هر گونی پرکاله بر و وصل کرده باشند
منبع - بفتح یکم و سوم جای بیرون آمدن چشمه
منقطع - بالضم بریده شده -
منیع - باز دارنده و عزیز -
موالع - حریص -

فصل فی الفارسی

مادهٔ طبع ای مفعول -
مشک افشان ابر تفاع - یعنی آنکه بوی دهن او
خوش باشد -

باب الغین
فصل فی العربی

مبلغ - جای رسیدن و در فارسی بمعنی مال
استعمال کنند -

فصل فی الفارسی

مادر باغ - یعنی زمین و یا همین باغ -
ماغ - پرنده ایست آبی سیه رنگ -

مرغ - بالفتح سبزه و رستنی و نباتات و مرغزار مرکب ازین ست و نیز نام شهریست از هندوستان زمین و بالضم معروف و بمعنی آفتاب نیز آید

مغ - بالفتح کوه و ژرف کذا فی رفانگویا و بالضم آتش پرست مجوسی خواه شراب فروش ایشان خود را امت مهتر ابراهیم علیه السلام گویند و یشان را گبر نیز گویند

منشور نویسان باغ - جماعتی طایران اند فرمان نویسان تصور کرده است

میغ - بابا رفارسی ابر

باب الفاء
فصل فی العربی

مالوف - الفت گرفته شده

متلهف - ارمان خوار یعنی حسرت کننده

مجوف - میانه خالی

محذوف - اسپ و نبال بریده کذا فی التاج و نحویان محذوف کلام متروک را گویند

محلوف - سوگند داده

مخلف - بضم یکم و کسر سوم کبوتر بچه کذا فی شرفنامه

مشرف - بالضم نویسنده که بالای طومار گماشته شود که در دیه و پرگنه بران تفحص حاصل دیوان پس تعیین حد کرده شود و بالسوم شده و مفتوح تشریف داده شده

مصاف - بالفتح جمع الصف یعنی جابیهای صف و بالضم بایکدیگر صف کشیدن کذا فی شرفنامه

مصحف - بالضم معروف یعنی قرآن و بالسوم مشدد و تصحیف کرده شده

مطاف - بالفتح طواف گاه

معرف - شناساینده و آنکه در مجالس مردمان را بجائی نشاند

معروف - شناخته شده

معلف - بالکسر ناکوبی کذا فی شرفنامه و فی التاج المعلف آخور ست

مکتوف - پس پشت بسته کذا فی القنیه

مکفوف - نابینا و پرکیف کرده شده و کف نام تعلیلی ست در عروض

مکلف - بالضم بالسوم مشدد و مفتوح رنج رسانیده و در شرع عاقل بالغ را مکلف گویند

ملهوف - فریادخواه

منصف - بالضم انصاف کننده و فی التاج المنصف داد دهنده

موقف - بالفتح بالسوم مکسور جای استادن و عرفات و شمارگاه

موقوف - بالفتح حبس کرده شده و نیز وقف کرده شده

فصل فی الفارسی

نامزناف - بامیم موقوف دایه شیر کذا فی رفانگویا

منسوج باف - یعنی جامک و درقبیه

باجیم فارسی مرقوم ست۔

باب القاف
فصل فی العربی

محاق ۔ سه روز آخر ماه گذاشتن اتاج و در فرهنگ علی بیگی ست محاق گرفتن ماه را گویند

محلق ۔ بالضم بالام مشدد استرده گذاشتن اتاج و نیز مهر یست در عرب محلوق سترده شده۔

مرق ۔ شوربا و فی اتاج المرق خوردی۔

مخداق ۔ مشله گذاشتن اتاج و نیز بمعنی کام و زبان یعنی جای چشیدن۔

مراهق ۔ بکسر ہا کودک که نزدیک بلوغ رسیده باشد

مرفق ۔ بکسر میم و فتح سوم آرنج و منفعت

مزق ۔ بالفتح بنده۔

مروق ۔ شراب پالوده۔

مزیق ۔ معروف یعنی سخت بی دیانت

مزراق ۔ بالکسر و تقدیم المعجمة علی المهملة نیزه

مشتاق ۔ مردی که بهر چیزی که آرزو برد۔

مشرق ۔ جای برآمدن آفتاب۔

مصداق ۔ بالکسر سخن راستی و مصدق الشی بالصدقه۔

مصفق ۔ شراب باآب آمیخته۔

مضیق ۔ بالضم تنگ و بالفتح مع سکون الیاء جای تنگ۔

معراق ۔ بالکسر تازیانه۔

مطلق ۔ خنده مقید۔

مغلق ۔ بضم میم و کسر سوم آنکه شعر نکوید گوید گذا فی اتاج و بفتح سوم شعر مشکل که اغلاق در اردو نیز دریافته۔

منافق ۔ آنکه در دل دگر و بزبان دگر باشد۔

منجنیق ۔ معروف۔

منطق ۔ بالکسر کم زبان و بالفتح گفتار و زبان

موق ۔ پیش بند موزه۔

موثق ۔ بالفتح عهد و استواری۔

موثوق ۔ اعتماد کرده شده۔

میثاق ۔ آن موز که خدای تعالی از بندگان وثوق داشته باشد قال الوثیق ثقة و موثقا و تمنة و الوثیق المحکم و وثق بکرم صار وثیقا و اخذ بالوثیقة فی اداء اے بالثقة کتوثق و ارض وثیقة کثیرة العشب المیثاق و الموثق کمجلس العهد

فصل فی الفارسی

مایه صدق یعنی امیر المومنین عثمان رضی الله عنه

مختارحق ۔ حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم

منجوق ۔ بالفتح آنچه از زر و سیم و مزآن بالای سر علم و چتر نهند گذاشی شرفنامه و در قصیده است آنکه اورا هنگ میگویند و آن خاصه بپ پادشاهان است

منهیان سبع طباق ۔ سیارات هفت فلک

میم مطوق ۔ کنایت از ذکر ست۔

باب الکاف
فصل فی العربی

مالک ۔ بادشاه و نام خدای تعالی و نام خازن دوزخ

مبارک - میمون و برکت کرده شده و کبوتر
محک - بالکسر خط تراش نیز آزمایش و شرح
مخزن ست محک سنگ ست که برای امتحان
عیار زر کنند -
مداک - آن سنگ که بر وی عطر سایند کذا
فی التاج و در تعنیه است مداک سنگ صلایه -
مدرک - رسیده کذا فی التاج و نیز دریابنده -
مسک - مشک -
مسواک - معروف یعنی چیزی که دندان بان
ملوک - پادشاهان -
ملک - بالکسر معروف و بالضم بادشاهی و
ولایت و بفتح یکم و کسر ثالث بادشاه -
مثلک - مثله -
ممسک - بازدارنده و بخیل -
مملوک - بنده زرخریده -
من و لک - همان تملک و معنی ترکیب آنست
منسک - طاعتگاه و قربانگاه -

فصل فی الفارسی

مانک - مصغر نام که معنی آن مادر ست -
مانورک مانوزک - پرنده ایست آبی تیز پر
عامه امر خاب نیز گویند و بتازیش قبره مانند
و در اجمال الحسینی ترجمه قبره مانورک برا مهمله است
مازاک - مثله -
مشلشه خاک - برج ثور و سنبله بهندی -
مجاوران فلک و مجریان فلک سیاران سبعه -

محرک - بفتحتین سخره و بیگار و در لسان الشعرا
با کاف فارسی مصحح است -
مدبران فلک - سیارات سبعه -
مروانیک - نام نوائی و لحنی -
مرزمانک - بضم یکم و کسر دوم مرکب باز
مانک - نام داروی ست و آنرا خوب کلان نیز گویند
مزدک - بالضم نام مردی که در غایت فصاحت
و کیاست بود و در عهد قباد مذهب اباحت
بنیاد نهاد چون نوبت ملک به نوشیروان رسید
مزدک را با هشتاد هزار مرد که متابع او بودند کشت
مشبک - رخنه دار مانند دام کذا فی الموائد -
مشتی خاک - ای گروهی آدمیان خاک -
مامیسلک - بالضم بیخ گیاهی ست که هندش
مویتها نامند -
مسلک - بالضم جانوریست مانند کبک -
مسکینک - بالضم نام حلوائی ست -
مغاک - بالضم و الفتح غاری که عمیق باشد
مک - ژوپین و امر مکیدن -
منجنیک - بالفتح فلاخن بزرگ بتازیش
منجنیق خوانند -
منجک - بفتح یکم و سوم اسپچه بازیگران بدان
سنگ از طاس و قلم و دوات و امثال آن
بجهانند و قبیل با کاف فارسی -
منشی فلک - عطارد -
منغرک - بفتح یکم گیاهی ست که لزان جاروب سازند

مهرهٔ خاک - زمین -
مهره های فلک - ستارگان -
مهندس فلک - زحل -
میدان خاک - زمین -
مینرک - با یاء فارسی و زای معجمه بوزن کبوتر نامی در زنگویا
مینک - بالکسر گیاه ماروب -
مینوی خاک یعنی گور -

فصل فی الفارسی

مانک - بوزن بانک ماه و در زرفانگویا بمعنی آفتاب -
مجاچک - بالفتح با و دو تجانس فارسی آلتی ست که سعتریان از چرم سازند برای خود یعنی ذکری باشد از چرم که سعتریان بکار بندند و سعتریان زنانی اند که با یکدیگر مساس کنند جمع سعتری ست و آن زن شوخ ست کذا فی زرفانگویا -
مجرک - همان مجرک -
مدنک - بفتحتین و نداء کلید و پیچ قفل و قلب مدنگ میز چوبی گران سنگ را گویند که از بیرون تخته نهند ش -
مردارسنگ - بالضم با راء موقوف نوعی از سنگ که قوارهٔ قوارهٔ علیحده میشود چنانچه از زرنیخ و آنرا در مرهم اندازند هندش کهربا مانند -
مرداسنگ میشله -
مردریگ - بالضم با دال موقوف ریگ نرم

انچه از مال و اسباب بعد مردن کسی بماند و بورثه رسد بتازیش میراث خوانند و در زرفانگویا ست و نیز کنایت از سست و فرومایه کنند که بکار نیاید
مشتاسنگ - بالضم سنگ فلاخن -
مشتنگ - بالفتح و قیل بالضم بفتح سوم و زد و راه زن -
مشنگ - بالضم غله ایست مدور بر رنگ سبز هندش گاؤ نامند و در زرفانگویا -
مشکلنگ - نام غله ایست که هندش کهاری نامند
ملسگتنگ یعنی شراب بسیار بسیار -
منجاب - همان منجاب -
منگ - بالفتح قمار و فازه و اندام شکستن و دزد راه زن و قمار باز و در زرفانگویا ست منگ شکل منکه بهار نیز گویند و بالضم غله ایست معروف

باب اللام
فصل فی العربی

مال - معروف الاموال گویند مال را که میگویند بر این ست که طبع بسوی آن مایل باشد و در اصطلاح محاسبان مال محدود را گویند -
مثل - مانند -
مثال - معروف یعنی فرمان و مانند چیزی کذا فی التاج و در قنیه ست مثال بالکسر شبیه ای شمع نزد یک مشایخ مثال میفیه ست نزد یک اهل شرع غیریت ست و میان مثل و مثال بعضے فرق کرده اند یعنی در مثال بنوعے

مشابهت ثابت میشود اما در مثال شبهه نام می‌یابد زیرا که کثرت حروف دلالت بر کثرت معنی دارد وقیل علی العکس وعالمے ست بالا از عالم شهادت وفرود تر از عالم ارواح عالم شهادت سایه عالم مثال ست وعالم مثال مشابه عالم ارواح ست وانچه درین عالم ست آن همه در عالم مثال ست وآنرا عالم نفوس نیز گویند ودر خواب چیزها دیده میشود آنرا صور عالم مثالی میگویند

مثقال - هم سنگ چیزی گذانی التاج ودر تفسیر آمده

مثقال بالکسر چهار باشه وسیزده ونیم جو انگشت ودر حاشیه گنز

مثقال بیست قیراط را گویند وقیراط یک حبه چهار حبه باشد وحبه شش ماشه باشد زیرا چه هشت حبه یک ماشه نامند

متثل - بفتح هر دو میم پناه وجای پناه

متول - بر پای ایستادن وبر زمین چسپیدن واز موضع خود نمیت شدن

مجال - بالفتح جای جولان کردن

مجدل - بالکسر کوشک

مجعول - گردانیده شده

مجل - بالفتح آبله وآبله برآوردن دست از کار

مجلل - فراهم آورده شده

مجعول - سینه بند زنان

محل - بالفتح آنجا که فرود آیند

محال - بالضم سخن نا راست

محتال - بالضم حیله گر

محصول - حاصل گذانی التاج

محفل - انجمن

محل - بالفتح معروف گذانی التاج ودر شرفنامه هست بفتح یکم وکسر سوم گزاوه

مدخل - بضم اول وکسر سوم درآرنده یعنی مخیل وبفتح یکم وسوم جای درآمدن گذانی التاج ودر شرفنامه هست دو کتاب ست در نجوم یکی منظوم ودوم نثر

مرجل - بکسر یکم وفتح سوم دیگ ومین

مرسل - بالضم نبی کرصاحب کتاب باشد وحدیث مرسلات گویند که مقبول الاسناد باشد

مسائل جمع مسیل ومسئله که آنرا مسئله نیز گویند ونیز سلسله گره شده وسلسله زنجیر را گویند هم بدین هست بعد مسلسل بالضم

مسلسل بفتح دوم وچهارم نام خطی ست ونیز عبارتی ست که دران گرفتگی زبان نباشد گویند کلامی مسلسل ست

مسیل - راه گذر آب هر کجا که باشد

مشاغل بالفتح جمع مشغله

معتدل بضم یکم وکسر سوم روز بغایت گرم گذانی التاج اما قیاس تقاضا کند که معتدل هوای راست وبرار وآرمیده را گویند که نه سخت گرم باشد ونه سخت سرد ودر تاج مصادر الاعتدال راست شدن وقیل معتدل خود گذانی التاج نویسد انچه مقتضای عدل باشد گویند

معتدل ست۔
معلول۔ علت گرفتہ۔
معول۔ بضم یکم و فتح دوم و سوم مشدد دادا کردہ شدہ۔
مغزل۔ بکسر یکم و فتح سوم و وک۔
مغزل۔ بالکسر و بالضم دوک پنبہ۔
مغتسل۔ بضم یکم و فتح چہارم انچہ از وچیزی پاید شویند و جای غسل و آئینہ آں چیزہا شویند و نیز شراب۔
مغسل۔ بفتح یکم و سوم جای تن شستن۔
مفصل بفتح یکم و کسر سوم بندگاہ و بفتح سوم زبان کذا فی التاج۔
مقتل۔ بالفتح یکم و سوم جای کشتن۔
ملول۔ بالفتح معروف۔
منديل۔ بالکسر دستار۔
منزل۔ بالفتح و کسر سوم جای باز گشتن و آنجا کہ فرود آیند و خانہ آسیا خرد۔
منقل۔ بضم یکم و سوم یعنی انگشت دان کذا فی القنیہ و در شرفنامہ بضم یکم و سوم تصحیح کردہ است۔
منکل۔ انچہ در وجواہر ہا نشاندہ بدہ بدر ہا آرایند۔
منوال۔ بالکسر طرز و طریق و از استویت علیہ فیر ہم علی منوال۔
واحد کذا فی التاج و در قنیہ است منوال طریق و منسق و آواز چوب کہ جامک جامہ بافند و در ان پیچند وقت بافتن۔
موصل۔ بضم یکم و کسر سوم رسانیدہ و نیز نام شہریست کہ ہر کہ آنرا در مقام کند قوت را زیادہ کند و نیز بارگاہ دارا و سکندر ہم بزمین موصل بود۔
مہیمل۔ بوزن فعیل قصی الرحیم۔
میسحل۔ با حاء حطی امیر المؤمنین علی کرم اللہ وجہہ و منخل جمع منخلہ است وہی الدین۔
موکل۔ بضم یکم و فتح سوم مشدد سپردہ شدہ و بکسر ثالث سپارندہ کار بدیگرے۔
میل۔ بالکسر مقدار یک مد بصر یعنی مقدار رسیدن گاہ بینائی چشم و سرمہ و چوب و سنگی و نیز سنگ کذا فی التاج و در شرفنامہ مذکور است میل بالکسر تختہ خاک و علامت سنگین کہ از بہر نشان فرسنگ بر سر راہ کنند و آنرا فرسنگ آز نیز گویند کہ گمنبدیست مرتفع و نیز درمیان چوگان بازی دو میل سیاہ نہند ہر کہ گوی را در میدان آن در آرد گویند کہ خال گیرد و نیز بر دو نیزہ سواران اسپان را کہ میدوانند درمیان ہر دو میل ہر کہ اول بگذراند واجرہ برد و میل بفتحتین در اصل صفت خمیدہ شدہ۔

فصل فی الفارسی

مالامال۔ نیک پر۔
مالول۔ گلہ بندہ یعنی غلام بزرگ مرتبہ و شیرازیان گلہ بزرگ را گویند۔
محضر عدل۔ یعنی امیر المؤمنین عمر رض

مخالف مال - مالنده مخالفان امی قاهر اعدا باضافت مکرم -

مرغ دل - یعنی عقل فنیز همان دل -

مرغول - باواو فارسی موی پیچیده ونشاط ومعنی اخیر از زفانگویاست -

مغل - بفتح اول یعنی خواب واستراحت باشد

مقمر نس سنگدل - یعنی دنیا وسنگ دل سخت وورشت کذافی الموائد -

مقل - بالضم گز وگوپال فنیز نام درختی ست فنیز داروی ست که ببندی کشکل نامند کذافی شرفنامه ودر بعضے طب مذکورست عطرے که از چهار چیز ساخته باشند عود وعنبر اشهب صندل وال

مقیل بضم می یعنی شراب -

منبل - بدعتقاد گویند اول نیم یعنی غیر معتقد اوستم

مندل - بالفتح عود تر واحاطه اورکه اهل عرائم کشتند بهندش مندل خوانند -

منقار گل - باکاف فارسی مذکور زبان کذا فی شرح المخزن -

منکل - بفتح کیم وسوم فارسی موزه ودوزدو راندن ودوشواری ودرماندگی وواقعه -

مهره گل - بکسر کاف فارسی زمین وقالب بشر

میل میل - یعنی میل درمیل -

میوه دل - یعنی سخن وفرزند -

باب المیم
فصل فی العربی

مجرم - بضم اول وکسر سوم گناهگار -

محترم - بالضم حرمت داده شده -

محرم - بفتح یکم وسوم آنکه با وی نکاح روا نبود ویقال ذو رحم محرم آمزا گویند که از چیزے پوشیده نباشد محرم راز هم برین معنی میگویند یعنی از وراز پوشیده نیست واین لازمه محارم زیراچه پیش محارم هیچ پوشیده نیست بدین که در شرع پیش ایشان شدن درست ست وبضم یکم وکسر دوم حرام کننده وبفتح سوم مشدد و حرام کرده شده فنیز ماه محرم که سر سال ست تاریخ هجری را -

مدام - بالضم همیشه ومی -

مدغم - بالضم چیزی در چیزی درآورده شده

مدینة السلام کوفه را گویند که دار الملک عراق عرب مرهم - دارو می نرم که بر جراحت بندند کذا فی التاج وآن روغنی ست که دران موم و استخوان سوده وعنبر آن انداخته می پزند و در زفانگویاست مرهم خسته بند یعنی بنے که بر شکسته بندند -

مسلم - مسلمان فنام مردی -

مسام - بن موی که منفذ خوی ست -

مشام - بتشدید میم جامی شمیدن اما فارسیان مخفف استعمال کرده اند -

مشموم - خوشبوی وعطر -

مظلوم - آنکه بر وجور وستم رفته باشد -

معتصم - از القاب خلفاست
معجم - عجمی کرده شده و نیز ترکیب ایجد
الی آخره را عجم برین گویند که این ترکیب وضع
اعراب نیست میگویند که این رسم کلیه نام
هشت پسر بادشاه بود
معدوم - نیست شده و نایافت شده -
معظم - بزرگ -
معلوم - دانسته شده و آگاهی و بمعنی خبر نیز آید
معلم - بضم یکم و فتح سوم تصغیف نشان که
اندر راه بود و بتشدید سوم مقنوع آموخته شده
و بکسر سوم مشدد آموزنده -
مقام - بالفتح جای استادن و شمار گاه قیامت
و جای بودن
مقدوم - بکسر یکم و فتح سوم آن چوب که یک
سر او در تخته شیار باشد و سر دوم در دست گیرند
در وقت شیار هندش اگنه نامند -
ملحم - جامهٔ ابریشمین -
ملدم - بکسر یکم و فتح سوم احمق کذا فی القنیه
منام - خواب -
منجم - ستاره شناس -
منفسکم - قسمت کرده شده -
منهزم - گریزنده از هیجا -
منهوم - حریص و سیر ناشده از طعام
موم - بالضم معروف یعنی عصارهٔ شهد
جمع آن میام بالکسر آید اما فارسیان باو او
فارسی خوانند و در قنیه بمعنی پرسام ست و
آن علتی ست معروف -
مواسم - بالفتح جمع موسم و نیز روزهائی چنین
چنانچه عید و شب برات و نوروز و محاشور و
مهرجان -
موسم - بفتح یکم و کسر سوم جای گرد آمدن خلایق
و عید و نوروز و مانند آنرا که موسم میگویند چه بدین
دران روز مردم جمع آیند و بمعنی وقت هم آید
چنانچه گویند موسم بهار و موسم نوروز و موسم حج

فصل فی الفارسی

نام - ماه -
ماه سیام - همان ماه کاشغر -
مبشر پیام - یعنی عیسی علیه السلام زیرا که او
گفته بود انی مبشر برسالتی من بعدی اسمه احمد
مخالفان و طبل زیر گلیم - ای مخالفان تو طبل
زیر گلیم پوشیده اند کذا فی الاصطلاح -
مرغ بام - همان مرغ سحر -
مرکب جم - باد -
مریخ آفتاب علم - آتش -
مرم - بفتحتین ای رسیده مشو -
مریم - بالکسر با یاء فارسی مختصر میریم -
مسدس عالم - شش جهات -
مسند جم - باد و نیز منصب جمشید -
مشکین خنام - بالضم و کسر خاء معجمه شرابی که بعد
از نوشیدن بوی مشک دهد و این در صفت

شراب افتد۔

مشیمۂ عالم۔ آسمان کذا فی الاصطلاح الشعرا و در شرفنامہ بمعنی آفتاب ست۔

مغز سر۔ یعنی استخوان کذا فی شرفنامہ۔

مغرق المنعم۔ بفتح یکم و کسر سوم جانوری ست کہ آنرا غنقا تیز گویند کذا فی القنیہ۔

مقیم منزل ہفتم۔ زحل۔

ملغم۔ بالفتح ہمان مرہم۔

ملہم۔ بالفتح مشہد۔

منادی سلام۔ یعنی موذن

منازل شناسان سلام۔ کنایہ از علما و عارفان

منزل الم۔ کنایہ از دنیا۔

منزل شناسان کم کردہ قدم۔ یعنی شناسندگان منزلی کہ اثر قدم آنجا دیدہ نیشنود و آن کنایہ از عارفان مجردان فانی۔

منظر چشم۔ کنایہ از مردم دیدہ۔

مورد اسپرغم۔ نوعی از ریحان کہ برگ آن ببرگ مورد ماند۔

مہر جم۔ بالضم کنایہ از خاموشی۔

مہرہ افگندن در جام مہرہ انداختن در جام گویند کہ در زمان کیان رسم چنان بود کہ جامے از ہفت جوش مرصع می ساختند و چون پادشاہ سوار میشد مہرہ بر از ہفت جوش در میان آن جام می انداختند و نوازندگان صدای خطمی بر می آوردند و مردم خبردار شدہ سوار میشدند۔

مہرہ سم۔ کنایہ از ستارگان

میخ درم۔ سکہ را گویند۔

میخ قدم۔ باخار معجمہ موقوف آنکہ پاے شکستہ در کفش نشستہ بود و جای زدن کذا فی القنیہ

میم۔ بفتحتین نام مقامی ست۔

میلم سلم۔ ای سبز سم و سیاہ سم۔

میدان کشادہ یا قدم۔ ای عیش و عشرت و وسعت و فراغی بسیار یافتم۔

باب النون فصل فی العربی

مارن۔ سر بینی۔

مازن۔ بوزن مجازن بضیغم مرغ و نام مرزبے کذا فی القنیہ و در تاج ست ای زن خانہ زنبور و در شرفنامہ ست مازن چوبک پشت

مالک الخزین۔ بوتیار کذا فی القنیہ

مبرہن۔ روشن و معلوم

مامون۔ نام خلیفۂ عباسی و نیز امین۔

مبین۔ بالضم ظاہر و باسوم مشدد مفتوح بیان کردہ شدہ و بگریبان کشیدہ۔

متن۔ پشت و گوشت تازہ و جای سخت و بلند و مرد با قوت و سطری نیز کذا فی التاج و نیز آنچہ سطور سطر در میان صفحہ مینویسند آنرا متن گویند ضد حاشیہ۔

متین۔ بالفتح استوار۔

مجن۔ بکسر یکم و فتح سوم سپر

مجنون - دیوانه -

محاسن - جمع حسن برخلاف قیاس و بمعنی ریش نیز مستعمل ست -

محصن - بضم یکم وسوم آنکه مردی باشد زن دار و با تشدید سوم نگاه داشته شده -

مداین - شهریست در عراق عجم وجمع مدینه

مدون - دیوان کرده شده -

مدهامتان - دو باغ بهشت که بغایت سبزی وسیاهی میزنند -

مدین - بوزن سمین بندی -

مرجان - بالفتح مروارید خرد کذا فی التاج ودر شرفنامه بمعنی لعل سپید نیز ست -

مرزبان - بفتح یکم وضم سوم مقتدر وصاحب مغان کذا فی التاج ودر شرفنامه است بفتح یکم با سوم موقوف زمیندار ونگاهبان زمین و مالک زمین بدین معنی آن صاحب ست -

مزن - بالضم ابر -

مزین - موی ستر -

مسن - سنگ آسیا -

مسکن - بفتح یکم وسوم آرامگاه -

مسکین - بیچاره وبی خبر -

مسنون - سان تیز و مرد دراز روی و آنچه در وسنت رسول ست -

مشعله الطالبین نام میوه ایست که اطراف ندارد

مطران - حاکم ترسایان کذا فی فرهنگ زفانگو و در تاج ست المطران آنکه فروتر از جاثلیق باشد برتبه و جاثلیق حاکم ترسایان را گویند -

معدن - کان -

معن - نام یکی از کریمان که آنرا معن زیده گفتندی

معین - صیغه اسم مفعول فحل گاه و ترکش و تیر که آنرا بوقا خوانند -

مکان - جایگاه -

مکفی الطعن - هشتم روز کذا فی القنیه -

مکین - جایگاه دارنده -

من - بالکسر تگبین که از آسمان همچو برق می بارید بر قوم موسی علیه السلام وقت صبح و شیرین بود همچو شهد و نیز من چهل استار را گویند و من عرب سه نیم استار باشد -

منان - نیکوکار سخت -

منتقم - بالکسر گیرنده -

منجنون - بالفتح چرخ دولاب -

موذن - اذان گوینده -

موسن - گرونده -

مهان - بالضم خوار و بالکسر جمع مه ای بزرگان

مهین - خوار و کمست -

میدان - بالکسر معروف یعنی جای دوانیدن اسپ و در فارسی بالفتح مستعمل ست و در کنز بمعنی دشت نیز

میرین - میر خسرو و میر حسن -

میزان - ترازو و نام برجی که خانه زهره است -

میمون - نام مادینه بن معاویه -

میمون - خجسته و نیز نام مردی که زرنشن را خجسته گویند و طوطی نامه قصه او ست و نیز میمون جانوری ست و نیز چیزیست که برابر سر آدمی میشود و در دهن او قدری سوراخ میکنند و در ان آب می اندازند چون خواهند که پیر مرد را فریب دهند آنرا قریب کرده دارند قدری افگار در آن میزنند تا گرم آن گرم شود و چون آب گرم شود و در زبان گیرد اگر پیر مرد باشد باز بسوی دوا نمیدان -

فصل فی الفارسی

مامیران - نوعی از زرد چوب ست بر جرم او گره ها ست و او را میران نیز گویند -

مایون - نام مردی و نام علتی ست کذافی زخائر -

ماخان - نام پهلوان چین و نیز نام شهری از ولایات شهر مرو -

ماده کوبک گریبان - یعنی جوزگره -

مارافسان - افسونگری که مار را بگیرد -

مازریون - بفتح یکم و هفتم گیاهی ست که اطبا بکار برند و بعضی مورد زرد را گویند و دارو ست مجرب از برای استسقا و آن دو نوع می باشد سفید و سیاه سفید آنرا الحیض و سیاه آنرا هفت برگ خوانند و آن برگ کوچکتر ست از برگ مورد و بزرگتر به زردی مائل و بعضی گویند آن نوعی از مورد باشد و بعربی ریتون الاصل نامند -

مازن - بازار معجونچی که هندیش مائین گویند

مازون - بازار معجونچی و آن میوه درخت کزبست کذافی زخائر و او آنرا زمان بکار برند برای تنگی فرج

مازندران - نام ولایتی ست -

ماکان - نام ولایتی ست که اکثر سلاح اینجا ازو چین ست -

ماکیان - مرغ خانگی یعنی مادینه خروس -

مان - اسباب خانه و بگذار و باش و مانند و مادر و دختر شان و بعضی اخیر چون بود اکثر محل بعد او را محذوف باشد کذافی شرفنامه و نیز توان گفت درین معنی این کلمه را باخان استعمال کنند گویند خان و مان -

مانستن - بصفت چیزی شدن یعنی مانند شدن

ماندن - مثله و در شرفنامه ست ماندن چیزی گذاشتن و گذاشتن چیزی و رها کردن -

ماه چوشاخ گوزان - باکاف فارسی ای ماه باریک و خمیده -

ماهان - نام شهریست بحدود کرمان و نیز جمع ماه بر خلاف قیاس چنانچه قوامد در آغاز کتاب در باب اول گذشته -

ماه برگوهان - یعنی نام نوائی ست و لحنی

ماهیان - ماه را گویند چنانچه سالیان سال را مانند

مایون - نام گاوی ست که فریدون بشیر او پرورده شد -

متولی چیره زبان - عطارد -

مجاهر کان - ای آفتاب -
مجیدن - بالفتح بجیم فارسی دیدن و خرامیدن
محک زریان - یعنی حجر اسود -
مختصران - یعنی فرومایگان
مخزان - بالفتح نام معبد ترسایان که هم بنام بانی خوانند و نیز مخزان نامند -
مخیدن - بالفتح خزیدن و جنبیدن -
مردان علوی هفت تن - ای سیارات سبعه و هفت اقلیم -
مرزبان - بالکسر دو ستاره اند -
مرزکون - بالفتح با کاف فارسی آلت مرد
مرغ چمن - یعنی بلبل -
مرغزن - بفتح یکم و چهارم با غین موقوف گورستان -
مرغ سلیمان - یعنی جانوریست که آنرا هدهد خوانند
مرغ شبخوان - یعنی بلبل -
مرغوام غان - نشاط مرغان و موی خوبان
مرویسیدن - بالفتح با واو فارسی سین مهمله عادت کردن و دریچیزی و رنج دیدن در کاری و در پی چیزی -
مروشاه جان و مروجان - نام شهریست که آنرا مرو نیز گویند -
مزاج گوهران - کنایه از عناصر اربعه -
مزدوندان - آن نقد که قرار بعد از طعام خوراندن بدست دهند -
مزدقان - نام شهریست در کوهستان -
مزدوردیوان - آنکه کارهای الایعنی کند که در آن فائده دینی یا شده دنیاوی -
مزیدان - مکیدن و دوشیدن -
مسند آسودگان دنیا و قبور -
مشبت زن - بالضم معروف -
مشک فروشان - کنایه از مردمان خلیق -
مشک زمین - بیخ گیاهی ست که بوی خوش دارد و هندش موتها نامند -
مشکین - بالضم آنچه معطر بمشک بود و نیز نام گلی ست که ابر را مشک و فادار گویند بسبب آنکه تمام سال در خراسان می ماند -
مشکین سنان - با چیم موقوف مژگان خوبان معاشران - ای مصاحبان -
معجر خالیه گون - شب -
معدهٔ تنگ گردون - با کاف فارسی موقوف یعنی سخت پرکردن و سیر خوردن -
معلق زن - یعنی طائفه اند از بازیگران و طائفه رقاص که سر زیر پا بالا نشینند و چرخ زنند چنان و انرا گویند که خلط کنند -
مغرتر کردن - عبارت از سخن سر ایندن ست
مغفر در سر کردن - کنایت از سکوت کردن
مغفرین - نام جامه ایست -
مغلان - نام شهریست بکابان -
مغیلان - بالضم نام درختی ست خاردار که

که بتازیش ام غیلان گویند۔
مقیلان پاکستان یعنی دنیا۔
مقلعان نام رودی بسرحد ولایت غزان ونیز رستگاران۔
مقامات جنوان ہشت بہشت۔
مقصود کن فکان یعنی حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم۔
مکالس کردن یعنی نہایت جستن کذا فی المؤید
ملاشت کردن ملیشت کردن یعنی درنگ کردن قناعیر کردن۔
ملکران بالضم نام شہریست ولایت آنرا نیز گویند
ملکیدن بالفتح ہمان مزیدن۔
ملک ہفت زمین پادشاہ ہفت کشور
منبر الوکان قالب فاسقان۔
من معروف وتو ولو چیزی کنایت از غیر
منتر حان ای مقصد جان وملکی علیین
منزل جانان ای منزل محبوب ونیز دنیا مراد باشد۔
من اندر سنزان بیزان بزان ای من گیے سرد گریبان کنم از حیرت وفکرت کہ پیش آید دیگی بر می آرم کہ کجا پیش می آید وقتیل گہی از خوف دشمن پنہان بیشوم وگہی سر بیرون می آرم تا بنگرم کہ دشمن رفت یا نہ۔
منگیدن بالضم باسوم فارسی آہستہ آہستہ وزیر لب سخن گفتن از روی قہر وغضب واز بنی حف زدن۔
منوشتان باواو فارسی نام پادشاہ پارس مبارز لشکر گیخسرو ونہی نوشانیدن۔
مؤران بازار فارسی وقیل واو نیز چشم خواب آلود وچشم پر کرشمہ شہلا ونرگس نیم شگفتہ را نیز گویند۔
موشک پران بالضم وفتح بار فارسی وتشدید راء مہملہ جانوریست مانند موش کہ سپید بود واز ستاد مش پشمہای بزرگ باشند وبالای وزغان میباشد واندک پیر ہمیشہ ازین موشک پران نامند ہندش روگہی خوانند
موغان شہریست بآذربیجان۔
موقان نام شہریست کہ دشت آنرا بصفت کردہ اند۔
مولیدن خزیدن ومازکردن کذا فی فانگویا ودر شرفنامہ بمعنی بازگردانیدن ست۔
موئیدن باواو فارسی گریستن۔
مہان بالکسر جمع مہ۔
مہران نام رودیست ونیز نام مردے صاحب فضائل۔
مہرخاوران بالکسر کنایت از انوریست زیرا کہ خاوران ولایت ست۔
مہرومیان تا سوم موقوف روزہ داران
مہروہان روزہ داران آفتاب۔
مہرکان بالکسر با راء موقوف وکاف فارسی

شانزدهم روز از مهر و ماه و آن روز جشن مفاسد است و بعضی خزان را نامند.

مه روشن - ماه تابان و نام معشوقه مولانا عاشق صادق پسر مولانا جانی که بدیر گجرات رفته.

مهره در گردن شکستن یعنی گردن شکستن.

مهمان - بالکسر آنکه او را نیز بان برای طعام خوردن و جشن کردن در خانهٔ خویش ببرد.

مهین - بالکسر ضد کهین.

می پرستان - شراب خواران و مدمنین خمران.

میان - وسط ضد کنار و بعربی وسط گویند و بمعنی کمر و کمرگاه هم گویند و در هند کسی که بزرگ باشد آنرا میان گویند و خلاف کارد و خنجر و شمشیر و مانند آنرا نیز گفته اند و بمعنی همیان هم آمده و آن کیسه باشد طولانی که زردان کنند و بر کمر بندند.

میخین - باد و دم فارسی آلتی ست دراز آهنی که سنگ شکنان بدان سنگ از کان کشند. هندش سابل نامند.

میر بهشت جنان - رضوان.

میر مفتین - یعنی زحل.

میزبان - بازاء موقوف آنکه او مهمانی کند.

میزیدن - بازاء فارسی بول کردن.

میل کشیدن محو کردن و دور گردانیدن و بمعنی سرمه کردن نیز آید.

میمن - بوزن میزن پسر و فرزند و خانمان

و زاد و خویش و جای قوم و مسکه که شیر و جغرات و خوشخو و در زفانگو یا بمعنی بشر آید.

فصل فی الترکی

مین - بالکسر و الضم عیب ست.

باب الواو
فصل فی العربی

مرو - بالفتح سنگ سپیدیابان که در آتش باشد و نوعی از ریاحین الواحد مروة کذا فی التاج و در زفانگو بایست مرو گل کبود برگ بشاخ و آن دو لیست شگوفه است و در شرفنامه مرو بروز سر و نام شهریست که آنرا مرو شاه جان گویند.

فصل فی الفارسی

مازو - چوبکی که میان پشت بود و چوبیکه که گشت را بدان مانند و نام داروی ست گذا فی شرفنامه و در زفانگو بایست که از دوسیاهی نیز سازند بغایت تلخ و گلگیر باشد و هندش ماس نامند زنان آنرا بکار برند برای تنگی فرج و در قنیه است که آن تخم درختی ست مانند سپاری خرد سپیدام رنگرزان نیز آنرا بکار برند و هندش ماجوپهل نامند و نیز چیزیست که ازان سیاهی دوات سازند و در طب حقائق الاشیاء مسطور ست مازو بیخ درخت بلوط کهسال مازو بار آرد و کهسال بلوط اقوال ازین معلوم میشود که ماس و مازو پهل یکیست اما هم چنین ست بلکه ماس خرد میشود و گرد و نیا شد ماشقا - گلیم و پلاس و نوعی از نمافته پشمین.

که فقیران و درویشان پوشند و نوعی از غربال باشد
که چیزها بدان بیزند و نیز شتی بالارا نیز گویند و آن
ظرفی باشد که روغن و شیر و امثال آن دران
صاف کنند۔

مرزو۔ زمینی باشد که بجهت زراعت آماده
کرده کنارهٔ آنرا بلند ساخته باشند

مرسخ و کیوان مدین معنی و ای انگشت نیم سوخته
در منقل و بدین آنکه کاربی منفعت کند۔

مستمو۔ بالفتح گلی ست سرخ که آنرا مغز نیز گویند
کذا فی القنینه۔

مشکو۔ بالفتح با واو فارسی مشک خرد و آنرا
مشکیزه نیز گویند

مشکین جو۔ خال۔

منتو۔ بالفتح طعامی ست۔

معلو۔ شاخ آهو که جوگیان نوازند هندش
سینگی نامند و در زفانگو یاست حلقهٔ آهن وا
گویند که ناقوس ست باریک زاهد تر سایان آنرا
درون دیر زنند و حلقهای آهن بجنبانند۔

مو۔ بالفتح گذر و شتی۔

میاسطو۔ معبد ایست ترسایان را۔

مینو۔ بالفتح با واو فارسی بهشت و در لسان الشعرا
بوزن یکو صحیح است بمعنی آسمان و بمعنی میناام
آمده است

فصل فی الترکی

سنکلو۔ بالکسر جاوید۔

منلو۔ عیب ناک۔

منو۔ گربه دشتی۔

مو۔ اینکه تازی آن هذا باشد۔

باب الهاء
وفصل فی العربی

ماریه۔ نام حرم رسول صلعم که در حجرهٔ آن
یک ماهه حضرت رسالت بر حکم اشارت
حضرت عزت بوزند و آنچه او را احرام گردانند
بر خویش بی بی عایشه رضی الله عنها گفتند که یا
رسول الله در نوبت من شما او را دست گرفتید
و در شرفنامه ماریه نام عورتی که آمرهٔ بعضی قوانات
من بود و حکم اکسیر از ارسطو حکیم آموخته و حمامی
ساخته بود بر سبیل اهل کیمیا که مذبوب با دست و آنرا
حمام ماریه گویند و او را ماریه قبطیه گویند۔

ماشاء الله۔ نام حکیمی ست صاحب مدخل

ماشطه۔ معروف یعنی آرایندهٔ عروس۔

ماموسه۔ آتش کذا فی الدستور و فی التاج
اما سوسه شکستگی که میان دو می و میان دو نافع
پوستی تنک انداخته باشد۔

مایه۔ آینه و نام زنی۔

مائده۔ خوان آراسته و آرد و باریک که آنرا
میده نیز گویند و نیز مجلس طعام پادشاهان
چنانچه گویند در مائده بخت بود۔

مباره۔ بالضم با کسی نکوئی کردن۔

مبسوطه۔ ستاره۔

متابعه - پیروی کردن -
متخیله - درگذشته و محل خیال یعنی دماغ -
مثابه - بالفتح جای بازگشتن کذا فی القنیه و منزل دوام گاه صیاد اما تامل فارسی بمعنی منزلت چنانچه اکوفی این مثابه آنست ایے بمنزله آنست و همچو آنست و بمعنی طریق و نوع نیز آید و یکی از کلمات تشبیه است -
مثله - بالضم آن عقوبتی معروف که در ایام جاهلیت بود یعنی گوش و بینی و دست و پا اول می بریدند بعده بجان میکشتند یا همچنان میگذاشتند
مثوبه - پاداش -
مجره - بالکسر راه گاه کشان -
مجه - بالفتح آنجا که طبیب بگیرد از دست -
مجوسیه - مغنی و زن مغنی -
محاوره - با هم حرفی و را و ترشت روی جواب کذا فی فرهنگ مولانا فخر قواس و در صراح است محاوره پاسخ دادن یکی مر دیگری را -
محاکاة - با یکدیگر حکایت کردن -
محبه - دوستی -
محبره - بالکسر سیاهی که بدان نویسند و قیل دوات -
محتاله - زنی حیله گر -
محجوبه - چوبی که پیش در نهند -
محصنه - زن پارسا -
محله - معروف -
محمده - ستائش -
محنه - بالکسر معروف یعنی رنج -
مخافه - ترس -
مخدره - زن پردگی
مخدراه - تو بردہ
مدر - بالضم معروف -
مدینه - شهرستان یعنے کوشک و نام دیهے که مدفن رسول صلعم آنجاست و در قنیه است مدینه بزبان کمینه شهر و نیز قبه بزرگ که اطرافش بسا تین بود -
مذقه - مزه چیزی -
مرامه - نکوشش -
مراره - زهره و تلخه -
مرحله - جای فرود آمدن -
مرتبه - معروف یعنی جای فرود آمدن و پایگاه و قدر -
مرسله - بالضم قلاده که در وی مروارید جزآن باشد کذا فی القنیه و در شرفنامه است مرسله گلوبند و در اوات ست گلوبند زنان اما معنی جوهر مروف فرستاده شده است -
مروفه - بوزن مرزوقه اسم مفعول ترقیه مشتق از رفاهیت ست یعنی آسوده کرده شده و در بعضی دیوان حافظ بجای مروفه مرزوقه است آن هنگام همان مروج باشد لیکن برای استقامت قافیه

حارا بها بدل کرده چنانچه در قفص صاور آیین بدل میکنند۔

مرمه ۔ معروف یعنی شکسته بستن ۔

مروحه ۔ بالکسر باد بزن ۔

مروه ۔ بضمتین تبشدید واو مروی ۔

مزوجه ۔ اسم مفعول از تمزویج و کلاهی ست که بیان آن بنیه می آگنند و حاوی اشکوفی را تشبیه بمزوجه کرده اند کذا فی شرفنامه ۔

مزوره ۔ همان مرزبه که گذشت ۔

مزه ۔ بفتح والتشدید معروف که از الذت نیز گویند

مزیله ۔ بالفتح مرزبه ۔

مزجاه ۔ بضاعت اندک ۔

مزبه ۔ ابر و باران و بالفتح باد شدید و قوی فضا

مساهله ۔ بالضم با کسی نرمی کردن و با هم آب کشیدن ۔

مشابه ۔ دندان زبرین شتر نر پیاده تا برابر بروت

مسائله ۔ سوال ۔

مسبحه ۔ انگشت شهادت ۔

مستحاضه معروف یعنی زنی که در ایام حیض خون ببیند ۔

مسخره ۔ معروف ۔

مسکه ۔ بالفتح خلاصه دوغ ۔

مسکنته ۔ بیچارگی ۔

مشاعره ۔ جامعیت و با کدیگر شعر گفتن ۔

مشعله ۔ بالکسر معروف ۔

مشغله ۔ بالفتح با غین معجمه مفتوح غوغای مردمان آواره و جای مشغولی و در قلنیه مذکور است مشغله فریاد و فتنه و فغان ۔

مشکاة ۔ معروف ۔

مشیمه ۔ بروزن رقیمه پوستی که در پنجه شکم مادر اندرون وی بود کذا فی المؤالد ۔

مصطبه بالفتح جایگاه غربا و خمارخانه این لغت بغدادست ۔

مصلحه ۔ معروف یعنی نیکوی ۔

مصیبه بالضم آنچه رسد از آفت و رنج و اندوه

مصابه و مصوبه ۔ مثله ۔

مضغه ۔ بالضم گوشت پاره ۔

مضمضه آب در دهن کردن و بیرون انداختن

مضیره ۔ دوعبا ۔

مطموره حصار و جایگاه و مغاک در زمین که در و طعام و آب پنهان کنند کذا فی الصراح و در قلنیه بمعنی حصار و جایگاه ۔

مطبخیه گوشتابه ۔

مطهره ۔ بالکسر معروف یعنی آوندی مانند مشربه و جز آن ۔

مظلمه ۔ جایگاه ۔

معتوه ۔ بالفتح بیهوشی کذا فی الصراح و در شرح معتوه آنرا گویند که بعضی سخن او همچو دیوانه باشد و بعضی سخن همچو هشیار ۔

معرفه ۔ آشنائی ۔

معرکه - بالفتح حربگاه -
معصیه - بالفتح بیفرمانی -
معونه - یاری -
معیشه زندگانی و آنچه بدان زندگانی کنند
مغاره - سوراخ در کوه -
مغره - گل سرخ و آنرا گیر و گویند -
مفاجاه - ناگاه گرفتن موت -
مقابله - بایکدیگر برابر کرده شده و در اصطلاح منجمان آنست که نظر یکیاره باستاره دوم بهفتم خانه باشد و این دلیل بر تمامی دشمنی چنانچه یکی در حمل باشد و دوم در میزان
مقاتله - بایکدیگر قتال کردن -
مقاله - گفتار -
مقبره - بالفتح گورستان -
مقبوضه قبض کرده شده و زینهار -
مقدمه - معروف و پیش آهنگ لشکر -
مقرحه - بالکسر مبنی ست از پیکان تیر -
مقرعه - بکسر میم و فتح سوم تازیانه که زنان المواشی
و نیز گرز بزرگ و در صراح ست گوید -
مقصوره - جایی استادن امام و نماز -
مقله - بالضم سیاه و سپید چشم -
مقنعه - بالکسر آله سر افگندن -
مکه - معروف یعنی شهریکه در آن بیت الله است
و نیز نام زنی عربی که او را مامی پرسید که ما اسمک
پس گفت مکه بعد آن مرد گفت ما قبل
حجر الاسود بس بدهم بوسه بحجر الاسود یعنی
خالی کی بر لب ست پس آن زن گفت بیت را
خواندان تکونه بالغیر الا بشق الانفس یعنی
هرگز نخواهد رسید مگر بمشقت و انتها و این آیت
در قرآن در باب حج ست بعده آن مرد از آنجا
خود در ستی چند کشیده بدرود او بعده آن زن
گفت الان ان شیبت او خل مسجد الحرام یعنی
فاقبل حجر الاسود یعنی اکنون اگر بخواهی در آ
و ببوس حجر الاسود اگر بخواهی بعده
مکره - بالفتح میم و بضم را بزرگی و بفتح میم آن
مکره - بالفتح میم در کار نیک و در بین بضم میم
بفتح بخشیدن کردن و بیزار گردانیدن -
مکروه - ناخوشی ضرر -
مکره - آنکه او را با ناخوشی در کار دارند -
مکنسه - بالضم جاروب کردن و رفتن و سامان
ملمه - بالکسر و التشدید دین -
ملاحه - نمکینی -
ملازمه - لازم گرفتن و معنی دیگر در اصطلاح شطرنج
بردن قاضی -
ملاله - رنجیدن و بیزاری -
ملاطیه - بفتح یکم و دوم و کسر سوم با یا مشدده
نام شهر -
ملعقه - بالکسر آلهٔ چمچه -
ملیطه - بروزن قبیله نام مقامی ست کذا
فی القنیه -

ملکه - بالفتح پادشاهی -
منه - بالکسر والتشدید سپاس و نعمت -
مناجاه - راز گفتن با خدای تعالی -
منزله - مرتبه -
منصوبه - بازی هفتم نرد و آن هفت اند اسامی ایشان در لغت گنجانه گیر گذشت و نیز در شطرنج منصوبه هاست چنانچه منصوبه بلارام منقبه بالفتح هزیمت و بالکسر راهی که سر بسر کوه باشد
معوده - دوستی -
معهبه - بخشش -
مهدیه - بالفتح شهر است بحدود مغرب -
میمنه - طرف دست راست -

فصل فی الفارسی

مارمهره - با سوم موقوف یعنی مهره مار کذا فی شرفنامه و نیز مارمهره دار میگویند مارمهره دار در شب تار از دهان خود مهره بیرون می نهد و چون می افتد آن مهره بسیار میخزد و در خانه که آن مار باشد دولت بود و آن مهره بسیار بکار آید -
ماریره - دایه و مادر خواننده کذا فی فرهنگ گویا
مازه - چوبک پشت تبار زیش حلب گویند
مازیاره - با ز ار موقوف چیزیست خوردنی
ماشوره - ریسمان خام که بر دوک ریسند هندش کنگر بی نامند کذا فی کشف نامه و در لسان الشعرا نوشته است نام بازی ست و در تمنیه است ماشوره فی میانه خالی که بدهان نهند و بدان آب کشند از جو و تبار زیش صمور گویند و نیز آلت در اندرون صراح مذکور ست مبصره با لکسر آلت دراز و آن چنان باشد که یک سر وی در دهان گیرند و دیگر در گوش شنونده باشد و در فرهنگ ها یست و هر چیزی که در آمیخته بود
ماشه - آله آهنگر بزرگ که تبار زیش کلتبان مانند
مافه - بر وزن شافه و آن چوبی ست که بس در دهنه اش تا دیگری باز نکند -
مالیه - دست افزار جولاهه و آنرا ما سز نیز گویند هندش کونچه نامند
ماهیچه - با با ر موقوف و سوم فارسی سنور ان خرد که در پیراهن و امثال آن دوزند و آنچه از زر و نقره بر مس بر جلم رست می کنند و گلی که نقاشان در نگارستان کشند -
ماه - معروف که تبادیش قمر خوانند و ترجمه شهر هم رست و آن از دیدن هلالی تا دیدن هلالی دیگر که دوازده هم حصه سال ست و آن گاهی سی روزه باشد و گاهی بیست و نه روزه و مدت ماندن آفتاب در یک برج و نام روز دوازدهم بود از هر ماه و نام فرشته هم هست که موکل ست بر جرم قمر یعنی قرص ماه و هر ماه که روز دوازدهم ست از ماه شمسی با و تعلق دارد و بزبان پهلوی شهریور مملکت را گویند که عربان مدینه خوانند گویند حدیقه بعد فتح همدان به نهاوند آمده

وچون نهاوند کوچک بود و گنجایش سپاه نداشت آنرا مردم آنچه لشکر گونه بود بدستور و هرچه سپاه بصره بود به نهاوند فرود آمدند و چون ماه بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند نهاوند را ماه بصره و دینور را ماه کوفه گفتند لهذا اعرابان هم این دو شهر را ماهین گویند و کنایت از معشوقه نیز

ماه دو هفته یعنی ماه شب چهاردهم۔

ماه سی روزه یعنی ماه سخت باریک۔

ماه نوسی شبه یعنی ناچیز و محو گشته۔

ماهوبه عامل یزدجرد نوشیروان که کسان او چون یزدجرد منهزم شد خفیه دریافتند خفه کردن و کشتند۔

ماهه یکی از آلات سنجاران که آنرا بربط نیز گویند و دوازدهم حصهٔ توله که هشت حبه بود و توله نود و شش حبه باشد۔

ماهیابه نانخورشی ست که از ماهی سازند تبازیش صحناگویند کذافی زفانگه یا و در شرفنامه بدیم یعنی ماهیانه بالون مذکور ست۔

ماهیانه مشاهره چنانچه سالیانه و در شرفنامه هست ماهیانه نانخورشی ست که از ماهی سازند۔

ماهیچه باجیم فارسی آنکه بروز عید فطر پزند هندش سوهین نامند۔

مامده باچهارم موقوف و نیچه کسوره چاشنی گیر۔

مایه دستگاه یعنی کثرت و اسباب غنا و سرمایه و قدرت و در زفانگه یا ست مایه ماده و بنیاد چیزی و سرمایه۔

مبشره بازار فارسی نام دختر افراسیاب که معشوقهٔ بیژن بن گیو بود۔

مناره بالفتح آوندی که از رو وضو سازند تبازیش مطهره خوانند کذافی الدستور۔

متة بالفتح والتشدید همان ماهه کذافی شرفنامه یعنی برمه و در قنیه مذکور ست متة کرمی که در صوف و گندم افتد تبازیش سوسن خوانند۔

مخندد بضم یکم و کسر دوم فرزند عاق و خرند و جیپنده کذافی شرفنامه و در زفانگه یا مخنده بمعنی خرنده یعنی حشرات زمین نوشته است و مخنده بفتح میم و یا آورده است بمعنی فرزند عاق

مراغه غلطیدن خر و اسپ و خبر آن۔

مرجان پر و رده یعنی لب وحی۔

مرجانه بالفتح آلتی ست چوبین که بدان در آب رخت آن عمر کنند و مانند پاره از چوب راست میکنند و بنش دامی مانند کاه بر میکنند بالای آن اسباب مردم سوار شده گذار امیشوند۔

مرغشه بفتحتین و قیل بالکون دوم نخس ضد سعد۔

مردارخانه بالضم با پنجم موقوف یعنی خانه که از ان مهره نزد بیرون آمدن نتواند۔

مردم گیاه همان مردم گیا که مرقوم شد

مرزه - چراغ دان و در لسان الشعرا بتقدیم زا معجمه و را مهمله و فی بعض لغات الطب مرزه بلغتی موش را گویند عربی آن فاره بود و این جهت ترجمه ازان الفارسی مرزنگوش نوشته است

مرغان شاخ سدره - فرشتگان -

مروه - بوزن معنی مروح اصل این مروح بود لیکن فارسیان برای استقامت قافیه جا حطی را بهاء هوز بدل کردند چنانچه در قفص صادر السین بدل میکنند -

مژده - بالضم و قیل بالکسر بازار فارسی خبر خوش و شادی -

مژه - بالکسر بازار فارسی موی پلک -

مژیده - بازار فارسی بازیست -

مسته - بالضم طعمه شکره و دیگر مرغان شکاری که بر مشت دارند و دگران نکند -

مسهای زراندوده - ای محتنها باتفاق

مشک قلعه - انگشتان آهنی -

مشمشه - بضم یکم و فتح دوم حلوائی ست که بتازیش مشاش خوانند -

مشترنده - بالضم با بار موقوف آلتی ست دروگران را که آنرا درنده نیز گویند و بدان چوب تراشند -

مشتواره - بالضم با بار موقوف گندم و جو و شالی و گیاه که مواز یک مشت درو کرده باشند و با چیزی بسته در دست گرفته باشند همچو پشتواره که بندند و بر پشت گیرند -

مشکوله - بفتح با و واو فارسی

مشکیزه - یعنی مشک خرد -

مشکین چه - با جیم فارسی خال کذا فی القنیه اما در اصطلاح الشعراء بمعنی مشکین چه مذکور ست

مشکین کلاه و مشکین کله - یعنی زلف

مشکین مهره - زمین

مصر زلیخا پناه - فلک و قالب مردم که ملجا و روح ست -

معین آمده - نام یکی از کهمیان -

مغ کده - بالضم میخانه -

معتمده - بالضم نام علتی که بر اندام مردم از گوشت مانند گوبی برآید هندی بتوڑی نامند

مقدونیه - بالفتح نام شهر لیست -

ملازه - بالفتح و بالکسر بازار فارسی آن گوشت که درون حلق بر بن زبان آویخته باشد -

ملخ پیاده - آنکه پرنده رود و بر زمین رود همچو مورچه و درصحاح ست ملخی ست که هنوز پرش نبامده بود بتازیش زبا خوانند -

ملک آوازه - ای بلند آوازه -

ملک شاه ملک شه - کلاهها بفتح یکم و کسر دوم نام پدر سنجر که پادشاه خراسان بود -

ملوکیه - آفتاب پرست که آنرا بیرنگ نیز گویند کذا فی بعض لغات الطب -

منبریایه - یعنی عرش مجید -

من و ویه - ای میله ساز -

مُنش اشته - مراض و طبیعت گردیده

منظر خیمخانه - فلک و گنبد -

منقله - بضم میم و سوم انگشت دان -

موالید سه گانه و موالید ثلثه - برسته و برسته و جنبیده یعنی جمادات و نباتات و حیوانات کذا فی زفانگویا -

مورچه - با دوم و چهارم فارسی و سوم مشدد مفتوح مصغر مور است چه با پنجه مصغر مانع و نیز نوعی از مرنگار که در تنبیغ و امثال افتد و نیز کنایت کنند از کسی که سخت عاجز و ضعیف و نحیف باشد

مورچانه - با راء مفتوح و جیم فارسی مورچه آهن که از زنگار در آهن بفتد -

موزه - معروف و نیز نام حلوائی ست -

موسه - بالفتح و قبیل بالضم زنبور -

موسیچه - بالضم با جیم فارسی مرغیست سپیدرنگ چون قمری -

مویه - با واو فارسی گریه و نوحه -

موئینه - پوششی که از قاقم و سمور و سنجاب بود و امثال آن -

مه - بالفتح نوبه بالکسر بزرگ -

مهره - بالضم معروف یعنی گوهری گرد و نیمه از هر چه باشد و نیز سنگ ریش همچو پشم بران کاغذ بمالند کاغذ درفشان میشود و نیز سنگی که بران دوغ زهر گردد -

مهرگیاه - بالکسر با راء موقوف و کاف فارسی نام گیاهی ست که خاصیت آنست که نزد هر که باشد میان خلق محبوب و معزز و معظم بود و در زفانگویا ست گیاهیست که برگ او مقابل آفتاب باشد -

مهروماه - بالکسر با راء موقوف مدت ماندن آفتاب در برج میزان -

مهواره - بالفتح مشاهره -

مهینه - بالکسر کرایه و بزرگتر ان کذا فی الادات و در زفانگویا بمعنی مهتر ست -

مهوه - بفتح یکم و سوم طعامی ست لارمان را که از ماهی خشک آب زده در آفتاب می پزند

میانه - عذر کرانه و آنچه در میان حقه از جواهر بزرگ و امثال آن باشد تا بازی را واسطه العقد خوانند -

میخانه - معروف یعنی خانه می و معنی آوند شراب نیز آید -

میده - معروف نیز نام حلوائی ست که چند میوه را در شکر می پزند -

میره - بالکسر میر و خواجه و معنی عمارت و طعام که برای عیال یا برای فرو خلق از جای آرند تازی ست -

میکده - خمخانه -

میلاده - شکرانه و نذر دکانی و نو -

میوه - بالکسر بار درخت -

فصل فی الترکی

ملکه - گرامیخته چندین -

باب الیاء
فصل فی العزمی

متواری - سرگشته و پوشیده و شنونده -
متجلی - بالضم با لام مشدد ظاهر شونده -
تجلی کننده -
متحلی - بالضم با لام مشدد و با جا رمهله آراسته
متنبی - آنکه دعوی پیغمبری کند و نباشد
متقی - پرهیزگار و در قرآن هر جا که ذکر متقی
افتاده است ازان مومن مراد است -
مثقالی - نوعی از انگبرست و انچه بوزن
مثقال باشد -
مجازی - بند حقیقی و بالضم جزا دهنده -
مجسطی - بکسر میم و فتح دوم کتابیست مغان را
در احکام دین باطل آتش پرستی مدرز ف نگنجا
مندرج ست که نام کتابی ست در علم اشکال
سیاخته اقلیدس حکیم -
مخلفی - کبوتر بچه کذانی الاسحاقی -
مدنی - حضرت رسالت صلعم -
ندی - آبی که بیرون آید وقت ملاعبه و ملاعبه
مری - بالکسر راه گذر آن آب -
مروی روایت کرده شده -
مسی - بضم میم و کسر دوم بدگردار و بفتحتین
با لف مقصوره شبانگاه -
مستوفی - تمام گیرنده و نیز عهده دارے که
سر دفتر همه کارکنان باشد و قرطاس همه
نویسندگان در دفتر او ثبت شود و بفتح استیفا
کرده شده یعنی تمام ستده شده -
مشتری - بالضم با چهارم بکسور خریدار و نام
ستاره مشتری که آنرا قاضی فلک گویند -
مشی - رفتن و بسیار فرزند شدن -
مصری انچه منسوب بمصر باشد چنانچه کلک
و تیغ و قند و جز آن و زر را نیز مصری گویند
مصطکی - بالفتح نوعی ست از علک رومی و
گویند انچه سپیدست علک رومی و انچه بلون
سیاه است علک حبشی ست و بصری -
مصلی - مشدد بکسور نماز گزارنده و صلوة
فرستنده و در آتش سوزنده -
معری بفتحتین بار امشدد نام شاعرے
که کنیتش ابو العلا بود -
مغری بضم میم و کسر دوم مشدد نام شاعری
ماوح مسجع -
مغنی - بالفتح با الف مقصوره جاے خواستن
و بمعنی مراد نیز آید و با نون بکسور خوسته شده
لیکن در فارسی با یاء فارسی محقق استعمال
کرده اند و بضم میم و فتح دوم با نون مشدد بکسور
عنایت کننده و با غین معجمه سرود گوی -
مغرمی نام شهرست و زر خالص و نیز
نام شاعرے عربی -
مفتی بالضم و بکسر ثالث فتوی دهنده -

مقراضی - جنسی ست از جامهٔ ابریشمی -
مقوی - بالضم باو امشد دکسه تقویت دهنده -
مکاری - بالضم خربنده -
منادی - بالضم باجار مکسور ندا کننده -
مناعی - بالفتح خبرهای مرگ مردم و او جمع منعاست -
منجلی - روشن -
منزوی - بالضم گوشه نشین کذا فی فرهنگ علی جیکی -
منقی - بالفتح نقی کرده شده -
منقی - بوزن مصفی پاک کرده شده -
موسی - بالف مقصوره ستره و نیز نام پیغمبری از بنی اسرائیل -
مولی - بالفتح بالف مقصوره آزاد کرده و آزاد کننده و یار و دوست و مهر و هم عمل و متابع و همسایه و ندیم و پسر عم و خداوند بارے
مهدی - بالضم راه راست نماینده و بالفتح راه راست نموده و نیز مهدی مردے از خاندان رسول در آخر زمان خواهد بود که خاتم ولایت خواهد بود و همه عالم بو اسطهٔ وی روے باسلام خواهد نمود و قبیل عیسی علیه السلام -

فصل فی الفارسی

ماچی - با خار موقوف و جیم فارسی اسپ گذارنده که تبازیش بروزن گویند و آن اسپ پارسی ست و گویند ترکی و تتلی و بعضے گویند اسپ هندوی که با کوب باشد -
مارافسای - بارا موقوف افسونگر که مار گیرد مارافسای و مارغسای کلاهما بارا موقوف و سین مهمله یعنی افسونگری و مارافسائی کذا فی زفانگویا -
مارخمری - مارضحاک -
مارخطی - نیزه که از خطا آرند -
مارضحاکی - زاولانه و زنجیر و گیسوی محبوب -
مارماهی - بارا موقوف جانوریست آبی که همچو مار دراز و خشن باشد و آن ماهی ست بصورت مار کذا فی زفانگویا -
مارمیخوری یعنی غم واندوه میخوری -
ماسی - باسین مهمله بیباک -
ماسه ماهی - جوینده در دریا نیز -
ماش هندی غله ایست عودی رنگ مانند گندم کوچکی و آنرا بعربی حب القنب خوانند -
ماکانی - طائفه اند ساکن ماکان -
مالای - ای آلوده مکن -
مانی - بابا بر فارسی نام نقاشی رومی که مدعی دعوی پیغمبری کرده و نقاشی را معجزه ساخته بود در عهد بهرام شاه بن بهرمز شاه بود و بهم بدست او کشته گشته
ماه خرگهی - کنایت از شاهد مهوش ست -
ماه جلالی - چنانچه گذشت در لغت اول اردی بهشت -
ماه عالی - اشاره بر جسار سرور کائنات صلعم -

مامی - نام شهریست از هندوستان زمین ونیز نام بازی ست -

متواری - پنهان شده، مثلثه آتش کنایه از برج حمل و برج اسد و برج قوس -

مثلثه بادی - کنایه از برج جوزا و میزان و دلو

مثلثه خاکی - کنایه از برج ثور و سنبله و جدی

مثلثه مائی - کنایه از برج سرطان و عقرب و حوت

مثلثه هوائی - اسی برج جوزا و میزان و دلو

مثل عطاردی - یعنی همیشه مدبر -

مجری - بالکسر با یاء فارسی ظرفیست عطاران را

مجسطی گشای - بکسر کم و فتح دوم حل کنندهٔ مشکلات و خصوصے را گویند که حل مسائل کتاب مجسطی را که در علم ریاضی نوشته اند بکنند -

محکم رو دپای چوبین نجاری - یعنی با نغز پای چوبین از جاہای این معنی اصطلاح است مسموع از شیخ محمد خضری شیرازی و نیز فرسودن که در لغزیدن محکم بود -

مذکر سماعی - یعنی شهری که مضبوط زبان باشد کذا فی القنیه -

مردری - بالضم میراث و نیز کنایت از پست و فرومایه کنندگه بکار نیاید کذا فی فرهنگ جهانگیری

مرغ الهی - روح -

مرغ عرشی امینی - ملایکان عرشی -

مرغزار عقبی - بهشت -

مرغ عیسی - شپرک را گویند بدان جهت که حضرت عیسی علیه السلام از خالق الخلق درخواست که من مرغی از گل بسازم تو آنرا حیات بخش فرمان شد که راست بکن عیسی جانوری راست کرد و قصد آن فراموش کرد حضرت صمدیت آنرا جان بخشید چنانکه آن جانور بپریده واز نظر خلق غائب شد واز انجا بقیامت و بمر و خدای تعالی مرغی دیگر مثل آن آفریده تا بروی روزگار یادگار بماند -

مرغ گوشت بای - غلیواز -

مرقع دار ابلیسی - اسی نائب شیطانی و در حبالهٔ صلحا کار بد میکنی کذا فی الاصطلاح الشعرا و در قنیه مذکور ست ای خلیفهٔ ابلیسی فسق و فجور

مرگامرگی - با هر دو میم مفتوح و هر دو کاف فارسی ندارد عام و مرگ عام که تبازیش طاعون نامند

مری - بالکسر با یاء فارسی کوشیدن با کسے بمرتبه و همسری کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست با یاء فارسی دارد یست که آنرا آب کامه نیز گویند و در فرهنگ فخر قواس ست مری چوب گران

مزگانی - با زاء و کاف فارسی شادیانه و عطا و شعر و شاگردانه و در زفانگویاست مژگانی با بضم آنکه در شراب نوبت خویش بدوستی ایثار کند

مشتی - با یاء فارسی یعنی چندین معدود و گروهی اندک -

مشتی آتشی - یعنی گروهی ظالمان و دیوان

مشعلهٔ خاوری - آفتاب -

مشک کاشغری - آن مشک که از کاشغر آرند

مشک بانی - بضم باکاف موقوف نام نوائی ست نخنی
مشکاوی - بالفتح نام حلوائی ست که بادام را
سوده با شکر بریان می پزند و در مشک می اندازند
مشکبری - بالفتح مشک خرد کذا فی شرفنامه
و در تقنیه ست بالضم با واو فارسی تنجانه ایست
و نام کبد مشک شیرین و قیل کو مشک مطلق و در
زفانگویا بمعنی حرم پادشاهانست -
مصرع خاوری - ای آفتاب لرزان بوقت غروب
مصری - منسوب بمصر را گویند و کنایه از قلم و
شمشیر و تریاک و نبات -
معلومی - بایای فارسی آگاهی بر چیزی -
مغاک ظلمت خاکی - ای جهان و قالب بشر
مقام صلی - جائی را گویند که ابراهیم
علیه السلام در انجا نماز گزارده بود -
ملای - بالفتح مگوی و آلوده مکن -
ملائک پی - کنایه از مبارک قدم -
ملک ارسی - بضم اول و فتحتین در دوم
با ترکیب زبانی ای ملک ایران زمین -
ملمع کار شیطانی - ای آیاتی که باطل را
در لباس حق می آرند -
منازل شناسان گم کرده پی - یعنی
شناسندگان منازلی که آنجا اثر قدم دیده نمیشود
و قیل عارفان فانی -
منزل خاکی - دنیا -
موزی - ناودان کذا فی زفانگویا -

موسیقی - علم سرود -
موصلی - بالضم مواروئیست و آن دو نوع است
سیاه و سپید و موصلی سیاه همین تالموفی ست
مومیائی - باسوم موقوف دارویست چون
استخوان کسی بشکند بخورانند و یا در انجا ببندند
در ساکن شود و آن دو نوع ست یکی کانی و
دوم فرنگی که آن عملی میشود و ترکیب آن چنانست
که بچه سرخ روی و سرخ موی می آرند و می پرورند چون
سال عمرش درون سی میشود صندوقی راست میکنند
و آنرا بشهد پر میکنند و آن مرد را دران می اندازند
و یکصد و بیست سال سر بمهر آن صندوق امید دارند
بعده میکشایند هر چه ازان شهد و ازان مرد مانده
آن همه مومیائی میشود و آن مومیائی درین ولایت
کمتر بهم رسد و این قسامع ست از امیر شهاب الدین
حکیم کرمانی کذا فی شرفنامه و در طب حقائق الاشیا
مذکورست بعضی حکما میگویند معدن او معلوم نیست
و بروایت ابوریحان حکیم که درین باب ست گویند
در وحی خانه کرده اند چشمه آب دران خانه هست
در سالی یکبار بحضور کسان امیر باز میکنند و بر در چشمه
غربالی از مس نهاده اند قیاس چندین درم معدود دران
غربال میاندازند میگیرند مهر کرده بخزانه امیر میرسانند
و بعضی گفته اند که مومیائی همین حصاجیت ست -
مهد نفس عیسی - کنایه از بابوتی ست که مریم
علیه السلام را بعد از ولادت از خوف و بیم فرعون
در وی نهاده و در دجله روان کرده بودند کذا فی المواهب

مهربانی - بارادهٔ موقوف محبت و شفقت و نیز جامهٔ لطیف و نازک بغایت خوش قماش و نام نخی هم هست -

مهرهای سلیمانی - ستارگان کذا فی الموائد و در اصطلاح الشعرا بدین معنی مهرهای سمائی مذکورست

مهرگانی - بالکسر با کاف فارسی نام نوایست و لحنی

مهری - اسمی از اسماء پنبک -

مهسی - نام آوریعنی شاعر کذا و جدی من حواشی خسرو شیرین منقول از میان محدث -

مهمانسرای - کنایه از دنیا -

مهمانی - بالکسر استعداد ضیافت کردن از طعام و شراب و جز آن -

مهی - بالکسر بزرگی -

می - شراب -

میخی - خرقه پوشان درویشی ست -

مهمان خاکی - زمین -

میرین دهلوی - میر حسن و میر خسرو -

میزبانی - بارادهٔ موقوف خدمت مهمان کردن و مهمان داری -

میستی - بوزن و معنی مستی یعنی جذامی -

میشماق - بالکسر گیاهی ست که آنرا ابتازی حمی العلق گویند کذا فی زفانگویا -

کتاب النون

النون دوات و نام ماهی و بحساب ابجد پنجاه عدد

باب الالف

فصل فی العربی

سنجبا - برگزیدگان -

ندا - بالکسر بانگ -

نرشا - برجستن

نسا - زنان -

نشا - پیدا شدن -

نضجا - اثر زرکنندگان -

نعما - انعام کرده شدن -

نفسا - زن زاچه باشد و بعد از زائیدن خون آید آن خون را نفاس گویند و آن زن را نفساء خوانند -

نقا - پاکیزگی -

نکبا - بادی که میان صبا و شمال جهد کذا فی الصراح و در شرفنامه هست بادی که از چهار سو وزد -

نما - افزونی و افزایش کردن و بلند شدن

فصل فی الفارسی

ناخدا - صاحب جهاز و صاحب کشتی -

نارپا - بارادهٔ موقوف آشی که از نارون پزند

ناشتا - بکسر شین گرسنه که از صباح چیزی نخورده باشد و آنرا ناهار نیز گویند -

نانوا - با سوم موقوف خبازی نان پز

نرگس بینا - چشم -

نعل بها - با لام موقوف یعنی مالی و خدمتی که فدای ولایت خویش بلشکر خصم قوی دهند

تا نیست و تاراج نشود۔

نغنار۔ بود نه اصل این نغناغ است و آن تازیست فارسیان بحذف عین استعمال کرده اند

نغمه غنقا۔ نام نوائی ست و لحنی۔

نغوشا۔ بالکسر و قیل باواو فارسی مذهب گبران و آتش پرستان شونده۔

نقاب خضرا۔ آسمان۔

نگیسا۔ بالکسر بگاف فارسی نام چنگی خسرو که در روزگار خویش مانند نداشت و سرود خسروانی وضع کرده اوست۔

نوا۔ بالفتح کثرت اموال و اسباب و نواخت و آوازی که بر اصول سرود باشد و نرده را نیز گویند و نواختن سرود نیز چون کسی به تدبیر کسبی بنوازد یا سببی بکرد باشد گویند فلان نوای او ست و امسی ست مغلان را کذا فی شرفنامه و نیز مختصر نواه بمعنی استخوان خرماست در لغت تازی و نیز پیش کشی که پیش سلاطین میفرستند تا از تاخت و غارت کردن سلامت مانند۔

نور عذرا۔ یعنی نور مریم و عیسی علیه السلام کذا فی شرفنامه۔

نوادر خارا۔ بالفتح نام شعبۀ نوا۔

نورسرز صبا۔ نام شعبۀ بوسلیک۔

نون ها و نون ویا۔ یعنی نه و نی۔

نه حصار نیا و نه سپهر بالا و نه شه جلا و نه فطا
ای نه فلک۔

نیا۔ بالکسر جد و برادر مادر و برادر بزرگ و قدر چیزی

نیسویا۔ کذا فی حاشیه زفانگویا۔

نیوشا۔ بالکسر باواو فارسی شنونده۔

نیلگون فطا۔ آسمان کذا فی الاصطلاح الشعرا و در قصیده نیلگون فطا بمعنی آسمان مذکور۔

نیلی پرده ها۔ مشله۔

باب الباء
فصل فی العربی

ناب۔ هر چیه بی آمیزش و خالص باشد و آنکه بر فرح اسپ افتد از فربهی کذا فی الادویات و در تاج ست الناب چهار دندان پیش سگ و مهتر و در قصیده بمعنی پشته است۔

نجیب۔ مرد گوهری و پرمایه و شتر برگزیده

ندب۔ بفتحتین افزونی کرد بازی نرد را گویند و در نرد بازی هر کرا بازی چرب شود او یکی بدو کرد بگنبد و چون بازیش چرب گردد یکی بسه کرد و نجیب برین نمط تا هفت بازی افزونی بازی بتواتر را ندب گویند و چون از هفت تا یازده بازی شود که نهایت بازیست فره برد آنرا تمامی ندب نامند و هر که سوی یازده ندب ببرد آن بازی را گویند که عذرا برد از حریف یکی بسه گردد و انچه شده باشد بستانند و آنکه چند ندب از حریفی شده باشد بعده حریف دوم یازده ندب بتواتر ببرد آن بازی را گویند که وامق برد بدانچه گرد بازی رسیده باشد یکی بدو از حریف دو بستانند

واگر ازان حریف چند ذنب شده باشد بعده
حریف دیگر چند ذنب بر ذنبه بعده باز حریف سیوم
تمامی ذنب کند نه آن بازی عذر را باشد نه
وامق را بلکه هر چه گرد باشد همانقدر باید کذا فی
شرفنامه و در تاج ست الذنب اثر جراحت که از
پوست برخاسته باشد و انچه درمیان کنند چون
پرچیزی گرد بندند.

نسب - بفتحتین اهل و گوهر و انچه بدان
نامها خوانند.

نصب - بفتحتین رنج و بضم یکم و سکون دوم
بدی و بلا و بفتح یکم و سکون دوم برپای دا
و برپای کردن و بپاهستگی رفتن و سرود گفتن
و دشمنی کردن بحرکت قضیه چون بکی و جزآن.

نصب عین انچه مثال چشم باشد و بالفتح بر

نصاب - بالکسر اصل مال که چون بدان حد
رسد زکوة واجب آرند.

نصیب - بالفتح بهره و بضم یکم و فتح دوم
نام شاعرے.

نقب - سوراخ و راه اندر کوه.

نقاب - روی بند و مرد و نا بکار که پوشیده

نقیب - معروف و فی التاج النقیبة النفس
والعقل والمشورة وانفاذ الرای والخطیبة.
والعظیمة الفرع من النوق والنقیب المزمار.
ولسان المیزان وشاهد القوم وضمنهم وعریفهم
والنقیب صار دلیلا ونقیبا وخان النقیب بعیره

نهب - بالفتح غارت کردن و فتحتین غنیمت

فصل فی الفارسی

ناخن آفتاب - آتش و ناخن شاهد و ناخن نائی

ناخنهٔ چشم شب - اسی ماهتاب -

نار ریباب - انار یست خوش ترش -

نار نیمه شب - نیم شب -

سخنشب - بالفتح نام شهریست که از بخارا مقنع
روسپید شد -

نرگس بیخواب - چشم معشوق و چشم خواب آلود -

نرمه آب یعنی موج آب -

نشمیب - بالکسر بایر فارسی پست ضد بلند
و فروخریده کذا فی زفانگویا -

نمایش آب - زمین سپید و شوره زار زمین
کز دور چنان می نماید که آب ست و نباشد
تبازیش سراب خوانند -

نوشاب - بالضم باو او فارسی آب حیات
و آب شیرین -

نوشین لب - با دوم و سوم فارسی موقوف
شیرین لب و نیز آن بری که قصهٔ اش مشهور ست

نهیب - بالکسر بایر فارسی هیبت و وقار
و عظمت -

نیم تاب - بایم موقوف یعنی آن سخت تافته
نباشد یش -

باب الباء
فصل فی العربی

نبات - معروف یعنی کوزهٔ شیشه پر شکر
کبر سر آن دو چوب نصب کنند و آنچه برآید از زمین
نعت - صفت و هر چیزی که بغایت نیکو بود
و در اصطلاح شعرا صفت حضرت رسالت پناه
صلی الله علیه وسلم را نعت گویند -

فصل فی الفارسی

ناخواست - غیر طلب نام او و در شرفنامه
ادات ست ناخواست بپای گوفته -
ناداشت - باشین موقوف لنگ که
انعام خویشتن بسپرد -
نافه مشک یافت - باکاف موقوف ای
آواز بلند و نیکنامی یافت -
ناگرفت - یعنی ناگهان -
نان نمکدان شکست - یعنی حرام خواری
و بغی ورزید -
نخست - بضمتین اول -
نشاخت - بالکسر نشاید -
نشست - بالکسر خوشی کذا فی فرهنگ جهانگیری -
نعل در آتش ست - سماع ست چون
میخواهند که کسی را بیقرار گردانند نعل را بنون
خوانده در آتش می افگنند او بیقرار میشود و در خانه
آنکس می آید -
نقش بست - یعنی آفرید و تصور کرد و
تصویر ساخت و تخیل نمود -
نگون طشت - بالکسر آسمان و نیز آنکه
صد عیب کرده و صد خطا گرفته و بخیل -
نوراوست - ای در بشرهٔ او نور نهاده اوست
نوشت - بضمتین برچید و نوشت بفتح یکم
و کسر دوم کتابت کرد -
نهفت - پوشیده و نام شعبه و پرده بزرگ
نیم دست - باسین موقوف یعنی مستمند خرد

باب الثاء

فصل فی العربی

ثبایث - خاک های چاه -
ثبث - بالفتح بدست چاه کندن -
ثقیث - بیرون ترابیدن آب از مشک -
ثث - فاش کردن خبر -

فصل فی الفارسی

ثقشبند حوادث - خداوند تعالی -

باب الجیم

فصل فی العربی

تارنج - معروف یعنی میوه نارنگ و نیز فی تاج
تباج - بلند آواز و نیز ساج جولاهه -
تسبیح - بالفتح بافتن جامه -
تسیج - بی نظیر و بافته شده جامه و نیز
جامه دیبا و زربفت -
تهج - بالفتح راه فراخ -

فصل فی الفارسی

تشکنج - گوشت و پوست که بسر ناخن گیرند
و بعضی مذاقها بلیک نیز گویند و قیل بالکسر و ضم

فرهنگ فخر قوامس ست نیلک نون و فرا کوفتن

نبیرج — بالفتح سحر و افسون و جادوئی۔

نسیج — بالفتح با یاء فارسی مریر ز ربافته گذاری رفانگو یا۔

نفروج بالضم آن چوب که بدان نان پهن کنند که بتازیش منظم و مدمل خوانند مهندش نبلین گویند کذا فی القنیه۔

نمالج — بالفتح نم و تری۔

نوبج — بالفتح و الکسر با یاء فارسی گیاهی ست که آنرا البلاب نیز گویند۔

باب الحاء
فصل فی العربی

ناصح — پندزه هنده و نیک خواه۔

نباح — بالضم آواز سگ۔

نجاح روای حاجت و فیروزی۔

نصوح توبه استوار که باز عزم ندارد که پیش بدان گناه باز گردد کذا فی التاج و قیل نصوح نام مردی بود که در جماعت بکبوت زنان می ماندی و زنان را غسل میکنانیدی و روغن در اندام ایشان می مالیدی و با ایشان فساد میکردی روزی دختر امیر را برای غسل آمد چیزی زرینه او گم شد چندانکه تفحص و تجسس کردند نیافتند گفتند بیائید هر همه ابرهه کرده به بینیم نصوح چون این شنید مزح دلش از آشیان تن پرید و در سر با خداوند تعالی نالید خداوندا تو ستاری سر من فاش مکن ازین روز باز این کار نکنم بفرمان خدای تعالی همان زمان زرینه یافتند آبروئے او ماند ازان روز ببعدی آن کار نگشت اکنون ضرب المثل شد بر اینچنین توبه۔

نوح نام پیغمبری که او را ثانی آدم می گفتند اگرچه این لفظ عجمی ست اما مستعمل در عربی ست و بعضے گویند که او را نوح بدین میگفتند که او نوحه بسیار میکردی از خوف خدای بدین که همه خلق غرق شدند بدعای او چندین که سلامت ماندند۔

فصل فی الفارسی

نهادن بپای قدح — کنایت از شراب خوردن زیرا چه بپای نهادن استاده کردنست و آن عبارت از مستانه کردن بقدح ست و استاده کردن قدح لازمهٔ شراب ست۔

باب الخاء
فصل فی العربی

ناقح — دمنده دم۔

نسخ — بالفتح دور کردن چیزی بچیزی احسن و نیز نام قلم ست از شش قلم که اختراع خواجه یاقوت مستعصمی رحمة الله علیه ست و بدین معنی ست که بدان قلم خط نسخ می نویسند و بعضی گفته اند خواجه جمال الدین یاقوت مذکور قلم نسخ اختراع کرد این قلم قلمهای دیگر منسوخ گردانید بدان سبب این قلم را نسخ نام نهاد۔

نفخ — بالفتح دمیدن دم در چیزی۔

فصل فی الفارسی

ناچیخ - باسوم فارسی مضموم نام سلاحی ست کذا فی زفانکویا و در شرفنامه ست -

نان گرم چرخ - آفتاب -

نان حلال شیخ - کنایه از زهد و تقوی ست

نسخ - بالفتح کیسه ابریشم و نوعی از جامهای گرانمایه و شطرنج مفسه که بران نشینند ای نهالچه

نرخ - بالکسر معروف که بتازیش سعر خوانند

نرگس سقف چرخ - ستارگان -

نه کاخ - نه فلک -

نهم چرخ - عرش مجید -

باب الدال
فصل فی العربی

ندد ندید - همتا -

نرد - بالفتح معروف یعنی بازیست و مهره آن بازی را گویند و در شرفنامه بمعنی تنه درخت نیز ست

نشد - شعر کذا فی شرفنامه اما در تاج بمعنی نشید بایاست حیث قال النشید شعر الیتغنی بین القوم و هوان ینشد بعضهم بعضا و در قنیه بمعنی سرود ست -

نضید - برهم نهاده درخت -

نقد - برگزیده و چیزی در حال حضور داده و ستانده شود یعنی حال حاضر -

فصل فی الفارسی

نابود مند - یعنی مفلس و فقیر -

ناجود - بروزن نابود کاسه بزرگ و آوند شراب

نارد - بفتح را جانوریست خرد که در سنگ و بهائم چسپد و آنرا کنه نیز گویند هندیش کلی نامند و در فرهنگ مخزن قواس ست نارد سازنیک در زدن و نیش پشه -

نارد ران افشانده اند - باسوم موقوف ای خون گریسته اند -

نارکند - بارا موقوف و کاف مفتوح دهی را گویند که در ان درختان بسیار باشند -

ناف تو برعجم زدند - یعنی ناف تو بوقت نحس بریدند -

ناف من زد - ای در وقت ولادت -

ناگوارد و ناگورد - کلاهها با واو فارسی موقوف واول بارا موقوف گرانی شکم که از ناهضمی طعام باشد بتازیش بدغه گویند -

نامرد - باسوم موقوف لشکری براه کردن برای مهمی و کاری -

نام سرین از شکم افتاده بود - ای نایاب بود کذا فی القنیه و در اصطلاح اشعار بجای سرین شیرین ست

ناورد - جنگ تازیش و نا خوانند و نیز بمعنی رفتار -

ناهید - بیار فارسی بقول فردوسی نام خواهر اسکندر که دختر فیلقوس بود و ستاره ایست در آسمان سوم که بتازیش زهره گویند و آن مطرنه فلک ست -

نبرد - بفتحتین جنگ -

نبشتم اسجد تجرید - ای نخفته دوم که تجرید است نوشتم

نخلبند - آنکه نخلبندی کند از موم و جز آن

نخلهٔ محمود - چندی از دختان خرما در کعبه اند

کذا فی شرفنامه و در اصطلاح الشعرا است نوعی از دختان خرما می جید -

نرد - بالفتح تنهٔ درخت و نام بازی و مهره آن بازی

نزد - مختصر نزدیک -

نژاد - بالفتح و قیل بالکسر بازار فارسی اصل و در ادات ست اصل مردم و در فرهنگ فانگه است نژاد بالکسر اصل و تخم و نسب و در فرهنگ مخزن قواس اصل و اصلی -

نژند - بالکسر و قیل بالضم بازار فارسی غمگین و درمانده و سرفرو افکنده و سرشته کذا فی شرفنامه و در زفانگو یاست نژند بالفتح و الکسر بازار فارسی سرفرو افکنده یعنی خوار و بالضم غمگین و نشیب یعنی ضد بلند -

نسرو - بفتح یکم و ضم سوم و نیز بفتح یکم و ضم دوم شکاری -

نشید - بازار فارسی سرود -

نعل در آتش افگند - یعنی بیقرار گردانید چه نعل اسپ را سحر کرده در آتش اندازند از جهت بیقراری -

نعم تاک بستاند - ای اعمال آنچنانی غایت کند کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا ست

مصالح عالم ثابت گرداند -

نغنوید - ای نخسپید و غافل مشوید مشتق است از غنودن -

نفس آباد - بفتحتین شش -

نقرهٔ این کار با آهن کشید - ای کار رجحانت و در اقبه و فکر با آهن کشید یعنی بخوف خبث در ملک بالا دست رسم ست که مجنون را بسلسلهٔ آهن کشند کذا فی الشرح المخزن -

نقش زیاد - یعنی اسمی باسمی و آنچه قابل دیدن نبود -

نقش نوشتند - یعنی در خیر و جود بیاوردند -

نگزیرد - با کاف فارسی چاره نباشد -

نمک سود - کنایت از قدید کذا فی الشرح المخزن

نواند - بالفتح مالنده و آگاهی کذا فی زفانگو

نورد - بفتحتین جنگ و هیچ که در چیزی افتد و پسندیده و در مورد کذا فی الادات اما در استعمال بمعنی جا هیچ نیز ست در شرح مخزن ست و آلتی چوبین نیز ست شعرا را که وزان شعر می بافند

نوشاد - بالضم و باو او فارسی و قیل بالفتح نام ولایتی ست منسوب بجنوب رویان لازم نوش کناد

نوند - بفتحتین اسپ تیز رو و در پیک خیلی بر و نیز نام مقامی ست که آتشکدهٔ برزین آنجا بود و در ادات بمعنی استره نیز ست -

نوید - بالفتح با یاء فارسی آگاهی ضیافت و مهمانی و امیدوار گردانیدن و وعده کردن

بخداوند- دیوانی وکاربای عظیم وبیکران وفائده کذافی زفانکویا بمعنی متحرک ولرزان وحرکت کرده ولرزان شدن ولرزیدن هم آمده وبضم اول وثانی مجهول بروزن کوبید یعنی بلرزد وبنالد ونوحه کند وباثانی مجهول بروزن امید مژده ومژدگانی وخبرخوش وهرچیزکه سبب خوشحالی شود-

نهاد- بالکسر بنیاد ورسم ومعنی وضع کرده ومعنی نهادن وورزفانکویا بمعنی تن ست واستعمالش درمحل خلقت وجبلت نیز آید-

نهارید- بالفتح ترسیدوورزفانکویا بازآ معجمه نیز بدین معنی آمده است-

نهاوند- بالکسر نام شهریست عظیم درکوهستان زمین ونیز نام پرده سرود-

نه برو- بالضم-

نه گنبد- یعنی نه فلک-

نهید- بالفتح نوعی ازخوردنی که ازمغز حنظل وآرد ترکیب کنند-

نهی ورنهورد- ای بی نام وبی نشان کذا فی الاصطلاح-

نیازمند- بازاء موقوف حاجتمند-

نیرومند- باواو فارسی توانا وخداوند زور

نیشکرخد- ای خط بسبب سبزی وشیرینی کذا فی شرح المخزن-

نیوشید- باواو فارسی شنود-

باب الذال وفصل فی العربی

نبید- شراب خرما وقیل کشمش وفی الکشاج النبیذ معروف-

باب الراء وفصل فی العربی

ناجر- ماه تابستان که بغایت گرم بود واسم ست سر صفر را درایام جاهلیت-

نادر- اندک ونایاب ونیز انچه نیک لطیف بود گویند نادرست-

نار- آتش وفارسیان بمعنی انار نیز استعمال کنند

ناسور- علتی ست که درگوشه چشم افتد وازان سبب پیوسته چشم آب ریزد وجراحت دنبلهای کهنه کذا فی التاج اصل معنی این ست اما این زمان غالب آمده است بر ریشی که دائم جاری بود ازان ریم وخون هند شن ناسور گویند وقیل ناسور زخمی ست که درمقعد میشود-

نامر- بایکر ونیز نام شاعری-

ناضر- نازکننده-

ناطور- باغبان وازشیخ بمعنی پاسبانی منقولست یعنی نگاهبان-

ناظر- سیاهی چشم که مردمک اندروی پیدا شود کذا فی التاج ونیز بمعنی بیننده ونگاه کننده آید وآن بویسنده که بالای مشرف گماشته شود وهرکه پایش زمین کند آنرا نیز ناظر میگویند-

ناثور - صور و نای بزرگ -
نثار - بالکسر معروف یعنی ریختنی -
نجار - بالفتح والتشدید درود گر -
نحر - بالفتح شگافتن سینه شتر -
یوم النحر دهم روز ذی الحجه ایام نحر دهم و یازدهم و دوازدهم ماه مذکور -
نحریر بالکسر دانا و استاد نیک -
نذر - بیم -
نذیر - ترساننده و نیز نام مصطفی صلی الله علیه وسلم
نسر - بالفتح کرکس و نام بت و ستاره ایست و نیز آن نسر طائر و نسر واقع و آن سه کوکب ستاره اند میان ایشان سمت قبله واقع است و در شرفنامه نسر بالفتح و نسر بالفتحتین سایه کلاه -
نطع - نام مردی صاحب مذهب ترسایان
نشر - پراگنده و پراگنده کردن و بوی خوش دمیدن -
نصر - یاری کردن و نیز نام مردی -
نصیر - یار و یاور -
نضیر - باضاد معجمه تازه و تر -
نظر - بفتحتین دید و بینائی -
نظیر - همتا -
نفر - بفتحتین جماعت مردمان از سه تا ده و نیز نفر بمعنی نفرین است کذا فی التاج این زبان خاک آمده است بر بنده و بنده را که نفرین میکنند بدین که همتا ایشان بگریختن و بیرون آمدن ست از اطاعت مالک -
نفور - بضمتین گریختن و رمیدن -
نفیر - گریز -
نقار - بالفتح والتشدید منقار سوراخ کننده و بمنقار دانه برچیننده و منقار بر درخت زننده
نقیر - تا ده و جویک دانه خرما کذا فی التاج و در شرفنامه است خستهٔ خرما که در خرما باشد -
نکیر - نام فرشته که در گور سوال کند و ایشان دو فرشته اند منکر و نکیر -
نمر - پلنگ -
نور - بالضم آنچه ظاهر شود بدان چیزی و هم بدین اقران را نور میگویند که بدان ظاهر میشود حق و اطلاق نور بر حق تعالی هم بدین معنی ست که از وست ظهور اشیا و روشنائی را که نور میگویند هم بدان که ظاهر میکند اشیا را و بالفتح شکوفه درخت
نوشاد - معروف کذا فی التاج و در شرفنامه است نوشادر بالفتح کوهی ست بناحیهٔ سمرقند و دوی ازان برمی آید و برهم میشود و نوشادر میشود -
نهار - روشنائی روز و حر حال سچه و سنگخواره
نهر - بالفتح جوی -
نیر - روشن -

فصل فی الفارسی

نابکار - هر که بکاری نیاید او را گویند و بد کردار
ناچار - چیزی که لازم بود و بی آن مفر نباشد

بتازیش لابد گویند۔

نازنین پیکر۔ ای نازنین و لطیف صورت

ناگزر۔ باکاف فارسی ناچارہ کذا فی شرفنامہ

ناگزیر۔ باکاف فارسی مضموم ناچار کذا فی اصطلاح الشعرا و در ادات بمعنی ناگزیر بغیر یا آوردہ است۔

ناگوار۔ باکاف مضموم فارسی بد لخت طعام

نادر۔ معدوم۔

نام آور۔ یعنی خداوند تعالی و آوازہ چہ در نیکی و چہ در بدی۔

نام بردار۔ یعنی مشہور و معنی ترکیب نام بردار زندہ است و در شرفنامہ است کہ شیخ واحدی بضم با خواندہ اند۔

ناموس اکبر۔ مہتر جبرئیل علیہ السلام۔

نامور۔ بامیم موقوف ہمان نام آور۔

ناہار۔ کاہش و گدختن و گداختن و گداز شدن گرسنہ کہ از پگاہ چیزی نخوردہ باشد۔

نحس اصغر۔ مریخ۔

نحس اکبر۔ زحل۔

نخجیر۔ بالفتح با سوم فارسی شکار و شکاری و شکار کنندہ و شکار گرفتن و بہیمہ دشتی و در زفانکو یا بمعنی شکارگاہ نیز ست۔

نخیر۔ کمین و باز از معجمہ نیز درین لغت است کذا فی شرفنامہ و در ادات کمنین بست بجای میم ہاست۔

نر۔ بالفتح صندیدہ و درشت و قوی و دیو ستبر و نرہ دیوان ہم بدین معنی آمدہ است۔

نزار۔ بکسر سخت لاغر۔

نسر۔ بفتح یکم و سوم سایۂ کلاہ کذا فی فرہنگ فخر قواس۔

نسترن۔ بالفتح نام گلی ست۔

نشاپور۔ بالکسر نام شہری کہ آنرا مینا پور نیز گویند

نشتر۔ بالکسر آن نشتر کہ آلت حجامت است۔

نشخوار۔ بالضم کاہی کہ بعد از خوردن اسپ و ستور بماند پس آنرا کہ گویند غلط ازین ست و نشخور با ضم با واو فارسی مشلہ کذا فی القنیہ منقول از صراح۔

نعل من کمند۔ یعنی نعل من مثل برج جوزا

نعمان منذر۔ نام پادشاہ حیرہ کہ از شہرہای عراق است

نقشہ مصدور۔ در سینہ۔

نقش قندہار۔ ای صورتہای خوب۔

نقطۂ روشن تر پرکار۔ ای قطب و مرکز فلک و محمد علیہ السلام۔

نقیبان بار۔ ملائکہ۔

نکتۂ پرکار۔ ای سخن باریک و دلپذیر۔

نگار۔ بالکسر با کاف فارسی نقش و امراز نگاریدن و نگارندہ و آنکہ او را سخت دوست و محبوب خوانند۔

نگونسار۔ بالکسر با کاف فارسی سرنگسار و ہر کہ بغیر نون می نویسد غلط ست چنانکہ در

شرفنامه است که بغیر نون غلط است چنانچه
می نویسد که نگونسار یا بلکسر با کاف فارسی آنکه
از شرمندگی سر افگنده بود و آنکه سر زیر و پای
بالا باشد و نگونسار که بغیر نون بنویسند غلط است
بلکه مختصر آنست و مثل این بسیار آمده است و در
ادات بدین معنی بغیر نون مسطور است -

نوار - بالضم آن ریسمان بافته که با پی خرد
ستور را به پشت و شکم بربندند تا بیفتد کذا فی
شرفنامه و در ادات بجای ریسمان بافته رسن است -

نوالهبر - یعنی کاردبد بمعنی بضم با است و اگر
بفتح با بخوانی بمعنی برنده نوالهبا شد و امر بدان

نوبر - نوبرآمده کذا فی زفانگویا و نیز عورتی
که پستان او نوبرآمده باشد -

نوبهار - معروف و خانه بود در بلخ عظیم بنای
هریک و آنرا رسا بد بخراج پوشیده بودند -

نوذر - نام پادشاه ایران زمین که پدر او را
منوچهر نام بود آخر الامر افراسیاب او را زنده گرفته
و اسیر ساخته و سران لشکر او را کشته -

نوزادگان خاطر - مصنفات و منشیات بلیغ
و خیالی و معانی شعر -

نوش آذر - با واو فارسی نام آتشکده است
لعنان را -

نوکر - چاکر و نام پادشاهی -

نهار - بالفتح روز و بچهٔ خر چال و همان نهار
که چیزی نخوردن از بامداد باشد تا مدتی از روز -

نه پدر رای نه فلک و قیل کو اکب سبعه و عقل متین
نه سایه بر و گستر اند نه نور یعنی نه فرود آید بران
و نه بیند آنرا ای التفات بدان نکند و قیل
نیوشد آنرا و نه آشکارا کند و قیل نه مهر کند بر و
و نه قهر ا معنی اول اولی ست بوتیه سیاق
زیرا چه بیت بدین گونه است ؎ گر افسانهٔ بیند
از کار دور ؎ نه سایه بر و گستر اند نه نور ؎
یعنی اگر حکایتی در سکند زنامه نالائق بیند
بدان التفات نکند و در پی آن نشود و نیز یعنی
نه بد گوید و نه نیک -

نه قصر - نه فلک -

نه گنبد و قوار - نه فلک -

نه مقرنس و قوار - مثله -

نهار - بالفتح عظیم از هر کار و هر چه بسیار
و عظیم و عجب و بی اندازه باشد -

نیزه بکف برهنه پیکر - ای علم در دست
و برهنه قالب -

نیشاپور - با یاء فارسی همان نشاپور که
در انجا فیروزه میشود -

نیشتر - با یاء فارسی و شین موقوف نشتر -

نیفهٔ رو به چو پلنگ بزیر - ای پوستین نرم
بسبب بیقراری همچو شیر ست -

نیلوفر - با یاء فارسی معروف یعنی گیاهیست که در آب
بود و آفتاب پرست نیز گویند هندش کنول
نامند کذا فی زفانگویا -

نیلی دوار - افلاک -
نیمور - بالفتح کبر که بتازیش ابر خوانند -

باب الزاء
فصل فی العربی

نجز - نیست شدن -
نجایز - طبیعتها -
نجر - بالفتح چوب تراشیدن و آب گرم کردن
نشز - جای بلند -
نفز - پر جستن آهو و بز غاله -

فصل فی الفارسی

ناخن روز - آفتاب -
ناو - کشش معشوق از عاشق و نام درختیست
خوشبوی و در غایت شهرت که بتازیش صنوبر
خوانند و قیل معنی اخیر بازار فارسی ست -
نجیز - همان نجز که گذشت -
نغز - بالفتح چیزی نیکو و بدیع که دیدنش
بچشم خوش آید و چابک معنی اخیر از زفانگویاست
نماز - پرستش و در زفانگویا بمعنی خدمتگاری
و نواز و بود -
نوآموز - طالب علم مبتدی و نیز معلم صبیان
نواز - بالفتح نوازش و نوازنده امر نواختن
نوروز - یعنی آن روز که آفتاب ببرج حمل
آید بتازیش نیز روز گویند آن روز جشن مفاخرست
نوز - باو او فارسی هنوز و نیز نام درختی ست
نوعروسان روز - درختان گل شکوفه کرده -

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

نار - درخت صنوبر -
نوش - باو او فارسی درختی ست خوشبوی
کذا فی شرفنامه و در فرهنگ فخر قواس در قصیده
مذکورست نوش باو او فارسی و زا نیز فارسی
درختی ست معروف و آن درخت بر شبیه
سدره است و بار او چون تر نجبی باشد و بعضی
گویند که کاج و صنوبر باشد و بعضی گویند که
درختی ست مانند صنوبر که پیوسته سبز و خرم باشد
و بازار عربی و واو فارسی یعنی هنوز نیز آید لیکن
بنیاد جهان نوزست و بازا مدت کذا فی زفانگویا

باب السین
فصل فی العربی

ناقوس - چوبیست که ترسایان نوازند بهنگام خویش

نوبیاز - مبتدی -
نهاز - بالفتح گوسپندی که پیشرو گله باشد
و باستعاره بر پیشروان قوم اطلاق کنند کذا
فی شرفنامه و در قصیده است نهاز بالکسر برگشن -
نهنگ سبز - باکاف فارسی تیغ پولاد -
نیاز - بالکسر حاجت و احتیاج و دوست و
محط و این را نوازان نیز گویند کذا فی زفانگویا
نیل رز - بالکسر با لام موقوف آنکه بتازی نیلی رز
نیم روز - با میم موقوف و واو فارسی معروف
نام ولایت سیستان و نیز نام نوائیست و لحنی

ناموس - کازه صیاد و نام مهتر جبرئیل علیه السلام و در شرفنامه منقول از ادات یعنی بانگ و آواز است اما در نسخه ادات که نزد کاتب است دران این لغت نیست و از شیخ محمد خضری یعنی ننگ و نام سماع است

نجس - پلید -

نحس - نافرخنده -

نحاس - مس -

نخاس - مشدد جای برده فروشی کذا فی الاتاج اکنون مخفف مستعمل شده است و آن بازاری را گویند که دران بزرگان و ستوران و جز آن فروخته می شوند -

نرجس - معروف یعنی نرگس و این معرب است

نسناس - دیو مردم جنسی انداز خلق که بر یک پای می جهند و جز آن پای ندارند و زبان عربی بدارند -

نفس - بفتحتین دم و بالفتح خون و تن و سمت و جان و داب -

نفاس - بالکسر فراغی و خونی که بعد از ولادت روان شود -

نفیس - بالفتح چیزی گرانمایه -

نقس - بالکسر سیاهی دوات و بالفتح عیب بالکسر چیزیست که آبله ها را بگیرد و بکشد -

فصل فی الفارسی

ناودوس - جای عبادت مغان -

نتاس - بالکسر خویش و خرم گویند عمر نتاسان گذاشتیم یعنی بخویشی گذرانیدیم کذا فی زفان گویا -

نرگس - بالفتح با کاف فارسی نام گلی ست خرد و گرد و مهد در وقی او زرد ست و در بیرونی او سپید و باستعاره چشم معشوق نیز مراد دارند -

نس - بالضم میان لب و بینی و گرداگرد دهان و گرداگرد لب -

نلکس - سر دیوار و بلکس نیز درین لغت است نه دمینی و نه مقرنس - یعنی خ ملک -

باب الثین

فصل فی العربی

نباش - مشدد کفن بیر -

نعش - بالفتح جنازه چون مرده بر و باشد و چون نباشد سریر گویند و بنات نعش کبری و صغری معروف اند -

نقش - نگار و نیز جنسی از اجناس سرود یعنی در بیت فارسیان بکلامی مسجع غیر موزون

نقاش - نگارنده -

فصل فی الفارسی

ناخن خوش - نام دارویست که تبا بریش انظفار طیب هندش بالچهڑ نامند کذا فی زفان گویا -

نارنابش - یعنی بالش سر تبا بریش مخند خوانند و هی التی توضع تحت الخد -

نامیش - بوزن نارونش بیراهی کردن

نامیوش - سازیست از آن مطربان کذا فی زفان بگویا -

نسرین نوش - باو او فارسی نام دختر سقلاب شاه که بهرام گور در حبالهٔ خویش آورده -

نش - بالفتح سابیکلاه -

نورپاش - ای پراگنده کنندهٔ نور -

نگوهش - بالکسر با دوم و سوم فارسی سرزنش کردن کذا فی زفان بگویا -

نگهبان آن پیکران درفش - یعنی آسمان و پیکران درفش ستارگان و نیز فرشته که موکل است بران ستارگان و در فرهنگ مخزن قوامس بمعنی زهره و خدای بوجهل آمده است -

نوش - باو او فارسی چیزی شیرین و آب حیات و تریاک و امر نوشیدن و نوشنده -

نیایش - بالکسر زاری کردن و در زفان بگویا بمعنی دعا و آفرین کردنست -

نیش - با یا فارسی خار که بدان گزدم و زنبور را زنند **شعر** برای گرفتن روان کرده نیش ؛ نهاده پدر چنگ در نای خویش ؛ یعنی دست در حلق خویش نهاده بود و این کنایت از بخیلی ست که خون می خورد -

نهادم قدم بر سر کام خویش - یعنی از مراد خود در گذشتم

نیوش - بالکسر و قیل بالضم شنونده و امر شنیدن -

باب الصاد
فصل فی العربی

ناخص - پیرزن لاغر شده از غایت پیری

نبص - آواز کردن مرغ -

نص - کرانهٔ چیزی پیدا و نیز قرآن را گویند

باب الضاد
فصل فی العربی

ناقض - شکننده -

نبض بالفتح آن جای که طبیب گیرد در دست

نقض شکستن و آنچه از بنا شاندن افتد

نقیض آخشیج و انگشت شکننده و پیوندها و بانگ پر عقاب و ماکیان و دخل و آواز فرمدن حجام شیشه و آواز علک کذا فی التاج نیز منطقیان میان نقیض و ضد فرق کرده اند بدین که ضدین در محلی مجتمع شوند اگرچه مجتمع نشوند و نه مرتفع چنانچه نفی و اثبات و موت و حیات اما نقیضین مرتفع شوند اگرچه مجتمع نشوند چنانچه لعل و سیاه بدین که سپید باشد و نیز بمعنی شکننده آید جای بلند و کعبه -

باب الطاء
فصل فی العربی

نشاط - بالکسر خوشی -

نفط - معروف و آن دارو میست که حکماء میازند هر جا که میریزند آتش میگیرد -

نمط - بالفتح گونه از چیزی -

باب الظاء
فصل فی العربی

تعوظ - برخاستن قضیب وقت شهوت -
نمظ - بفتحتین نوعی از فگندنی وگروه که بریک کار باشند ونیز بمعنی طریق وگونه وبساط آید -

باب العین
فصل فی العربی

نزاع - جنگ وخصومت -
نطع - معروف یعنی چرمی که برای سیاست میان بگسترانند وبدان ریگ اندازند ونیز چرمی که درمیان خفته بگذاشته روغن درانداز طلا کنند ونیز بساط شطرنج را مندونیز گسترون -
نقاع ونقع - روبودن کذا فی التاج ودر شرفنامه در لغت پودنه آورده است بنا بریش نقاع گویند ونیز در لغت نقاع تفسیر کرده است وگفته است نقنا بنیر عین هم استعمال کرده اند -
نفع - سود -
نقع - گرد -
نوع - گونه فی التاج النوع کم از جنسے -

باب الغین
فصل فی العربی

تقنع - بضم یکم وسوم پیمانه که بدان غله پیمایند وتبازیش قفیز نامند -
نقانع - بالکسر قدح آب وآن طاس که بدان شراب بخورند -

نوخ - باواو فارسی نام موضعی ست نزدیک خفچاق که حافظ نوعی منسوب بدوست -

باب الفاء
فصل فی العربی

نتف - بالفتح موی برکندیدن -
نحیف - نزار -
نداف - معروف یعنی حلاج -
نصف - نیمه -
نغنف - زمین خالی کذا فی القنیه -
نیف - زیادتی یقال عشرة وبضعة نیف -

فصل فی الفارسی

ناف - معروف وهر چیز را ناف آن چیز میگویند
نکاف - بالکسر موزه درشت یعنی دستوانه شکره داران که بردست می پوشند کذا فی زف نگویا -
نوف - بالضم بانگ وصدا که از کوه واز گنبد وآب واز چاه وامثال آن پدید آید -

باب القاف
فصل فی العربی

ناطق - گویا در تاج ست الناطق مالزنده یعنی حیوان ودر قنیه است ناطق اسپ وستور وامثال آن -
نسق - بالفتح رشته النسق من کل شئے ماکان علی نظام واحد -
نطق - بالضم نیکو سخن گفتن -

نطاق - بالکسر و نیز نطاق مانند ازارست که دران ازار بندے کنند ازار زنان -

نغیق - آواز زاغ -

فصل فی الفارسی

نسخ تعلیق - نام قلم که عجمیان آنرا مسلم از شش قلم قدیم استخراج کرده اند یکی تعلیق که از قلم توقیع رشیده اند دوم همین نسخ و تعلیق که قلم نسخ و قلم تعلیق را جمع کرده و آن را نسخ و تعلیق نام نهاده اند اکثر نسخ و قلم اثبات بدین قلم می نویسند و خوب می آید و آنکه نسخ تا آنکه گویند خطاست -

نهر الملاق - نهریست عظیم هر که بدان نهر غسل کند آن شب احتلام آید -

نه رواق و نه طبق - یعنی فلک

باب الکاف
فصل فی العربی

ناجرمک - نام مردی از زهاد ترسایان -

ناصیه داران پاک یعنی اولیا روزها و عباد و اتقیا و ملائکه -

ناک - خداوند و صاحب برین معنی مرکب استعمال کرده اند چنانچه دردناک و غمناک و نیز مشک خالص که در و جگر سوخته خلط کرده باشند کذافی شرفنامه و در زفانگویا ست ناک مشک انچه با کافور مغشوش کنند و در فرهنگ فخر قواس ناک مشک مغشوش -

نان سپید فلک ماهتاب -

ناوک - آن آلت چوبین خالی که میان آن تیر ناوک داشته اند و بمعنی تیر ناوک نیز استعمال میکنند -

نشاسشک - گریستن و گریه کردن -

نروک - بفتح یکم و سوم لغز و افسانه کذافی زفانگویا و معنی ترکیب نرو خورد ست -

نرسک - نلهٔ نرو که تبازیش عدس خوانند کذافی الاقتنیه

نستاک - بالکسر چاک شکم -

نشک - بالفتح نام غلهٔ ایست که تبازیش عدس خوانند و جزوی از کتاب اخبار گبران که آنرا سوره سوره و جزو جزو خوانند و قیل بالضم کذافی شرفنامه -

نشک - بالفتح درختی خوشبو -

نشستم چو خاک - آبا رام حلم و خواری سرافگندگی نشستم

نغاک - نادان و ابله و حرامزاده -

نغزک - میوهٔ معروف که انب و انبه نیز گویندش -

نغوشاک - بالکسر مذهب گبران و آواز گیش بکیش شونده در زادهای ترجمهٔ صاص -

نلشک - بکسر تین و ضد ارکذافی الادات و در زفانگویا ست بعضی تبسین مهلهٔ نیز گویند -

نلک - بالکسر ادراک و دانه شملیت و در بعضی طب ست که نوعی آلوست و آن دو نوع ست یکی در غایت سپیدی بزنگ شیرست و دوم در غایت سرخی و شیرست -

نمشک - آن شیر که بر دو نوع دوشند و در ادات

بدین معنی نمشک ست۔

نمشک ۔ بضم تین چیزیست سرخ مانند بہ و در نسخہ

نمسنگ فخر قوامس سوم حرف تازی قرشت ست۔

نموسک نموشک ۔ بالفتح وقیل بضم باسین مہملہ

و معجمہ مرغیست خرد بتازیش تیہوج نامند۔

نمنک ۔ نشانہ تیر۔

نور فلک ۔ آفتاب۔

نوک ۔ باواو فارسی سر تیغ و قلم و پیکان و

بجز آن ۔

نہ فلک ۔ یعنی یکی آنکہ ماہتاب در وست

و بر دوم عطارد یعنی دبیر بر سوم زہرہ یعنی ناہید

بر چہارم آفتاب و بر پنجم مریخ و بر ششم مشتری

و بر ہفتم زحل و بر ہشتم آنکہ دوازدہ برج و بیست و

ہشت منزل در وی و بر نہم یکسر جملہ بر ویست و

آنرا کرسی و فلک کواکب فلک ابروج و منطقۃ البروج

نیز گویند بہمین عرش ست کہ کرسی با ہفت افلاک

در وست و آخر افلاک الافلاک و فلک اطلس

و فلک ساوہ و عقل کل نیز گویند۔

نیشک ۔ قرضدار۔

نیل فلک ۔ ای نخوست فلک و نیز سیاہی آن

نیلک ۔ بالکسر گوشت و پوست کہ بسر ناخن

گیرند و بیفشرند۔

نیم ترک ۔ بالکسر و باسوم موقوف و تا قرشت

یعنی ترک خرد کہ در سقف و عمارت بکار برند۔

واللہ اعلم۔

فصل فی الترکی

ناک ۔ بالکسر خوبچہ مثل غلام قل ناک و تو

و این ملحق بکلمہ۔

باب الکاف التازی
فصل فی الفارسی

نارنگ ۔ میوہ ایست در غایت شہرت کہ

تعریب آن نارنج ست۔

نام و ننگ تفخر و تفاخر و بزرگی یعنی از

چیزی کہ موجب بیغرتی بود خود را نگاہ داشتن۔

نتیجہ سنگ لعل و آہن و آتش و امثال آن

نرسنگ بالفتح دایرہ لشکر کہ در شکار از جہت

شکار می کشند۔

نفس تنگ ۔ زمانی لطیف کہ در پلک زدنی بگذرد

ننگ ۔ عار و عیب۔

نہنگ ۔ بالکسر بالفتح شیر آبی و باستعارہ

بتیغ و قلم نیز اطلاق کردہ اند و در قضیہ ہست منقول

از کتابی نہنگ ادر عربی تمساح و بہندوی

ستار گویند و اگر مدتی در آب بماند

کہ وی را آفتی نرسد طول او بشصت گز شود و

گویند نہنگ بیضہ را در کرانۂ آب زیر ریگ نہد

تا بچہ پیدا آید ہمانجہ برابر در آب باشد نہنگ شود و

آنچہ در صحرا و ریگستان رود سقنقور شود و پوست

نہنگ بریان کردہ بخاصیت صرع را مفید بود

و تلخۂ او اگر در چشم کنند فرود آمدن آب باز دارد۔

نیرنگ ۔ بالفتح سحر و افسون و جادوئی

و افسونگری و طلسم و در تعریب کلمات فارسی را
با جیم عربی بدل کنند کذا فی فرهنگ گویا۔

نیم جوسنگ ای مقدار نیم جو در وزن۔

نیم لنگ بکسر لام یعنی قران ترکش و ساعدین

باب اللام

فصل فی العربی

نارنجیل - جوز هندی این لغت عرب ست

ناول - امر مناوا از باب مفاعلن ست
از نول که معنی آن دادن ست و امر در کلام حافظ
بمعنی اصل فعلاست یعنی بده و بمعنی شارکت نیز
مرعی ست بدین که عادت میخواران ست که
بیکدیگر میدهند پیاله را۔

نحل - زنبور شهد۔

نخل - باخا معجمه درخت خرما۔

نخیل - خرماستان۔

نزل - بالضم روزی و بالفتح آنچه پیش آیند
مهمان از اسباب ضیافت۔

نزیل - بالفتح مهمان۔

نسل - بالفتح فرزند و زائیده۔

نصل - بالفتح تیغ و پیکان۔

نعل - نعلین۔

نعال - بالکسر جامه و نیز صف اخیر را گویند
بدین که جای نعل نهادن ست۔

نفل - طاعت که نه فریضه و نه سنت بود
و غنیمت و نوعی از ریاحین بادیه۔

نقل - بالفتح از جائی بجائی بردن و هم بمعنی
چون کسی پیری گوید نقل کردم یعنی از زاویه بدار انتقا
رفت و بالضم آنچه میخورد ان بران تبدیل زبان میکنند

نکال - عقوبت۔

نمل - زنبور۔

نوال - خجشیدن و حق و سزاوار۔

نوال - صواب و عطا۔

نیل - بالفتح دریافتن و بالکسر رود مصر که از
کشور زنگبار که مدت ست و زنگی ست سیاه معروف
و سپند سوخته که در بنا گوش بچگان بمالند دفع
چشم زخم را معانی اخیر از استعمال قرین ست

فصل فی الفارسی

نال - نی که درون خالی باشد و بمعنی قلم نیز آید
و پرنده ایست خرد که اهل هند آنرا نولی گویند
کذا فی الادات و در شرفنامه بمعنی نیشک ست
و از شیخ محمد خضری شیرازی سماع ست که نال
رگی ست باریک که از میان کلک بیرون آید
و در تتمه نیز ست نال کلک میان خالی و بسیان
که در ان کلک باشد۔

نخل مرصل - آنکه شاخ درختی وصل کنند
چون یکی شود بن شاخ پیوند درخت هر دو بارور دهد

نسخیل - بالفتح با سوم فارسی گرفتن اندام باشد
باد و سر ماخن یا دوسنگ گشت و بست چنانکه
بدر رود آید۔

نرجیل - بفتحتین جامه ایست ریشمی که در هر شش فتا

شپیل - بالکسر بابار فارسی شبست که ماهی را بدان گیرند و قیل بانیز فارسی -

نشبل بفتحتین دو چیز که بیکدیگر گیرند و بیاویزند لغانی شرفنامه اما در ادات لفظ بیاویزند نیست

نشول - باواو فارسی پوشش سر فروبان -

نقش کل - یعنی عرش -

نقشهٔ گل - کنایه از مرکز زمین ست -

نشکل - بالفتح باکاف فارسی آنکه خطش تمام ندمیده بود -

نور بی زوال - نور الله تعالی -

نون و دال - پنجاه وچهار -

نول - باواو فارسی منقار مرغ و نادره مراد و مشتره و امثال آن -

نهال - درخت نونشانده -

نهل - نام مبارز تورانی -

نیم بلال - بامیم موقوف لب معشوق -

باب المیم
فصل فی العربی

ماندم - پشیمان -

نائم - خفته -

نجم - ستاره و پروین -

نجوم - ستارگان روشن درکرانهٔ آسمان

ندیم - مدار شراب و نشین مجلس پادشاهان بزرگان

نسیم - باد نرم و خوش که از آخر شب تا طلوع آفتاب وزد و بوی خوش آید کذا فی زفانگویا و در شرفنامه بمعنی باد خنک خوب و لیست -

نظام - بالکسر نام یکی از ملوک که یکی از گربا بود و مروارید رشته کرده و شعر و استی کار و کسیکه کار بدو راست شود و در قنیه بمعنی پیوستگی ست -

نظم - سه ستاره است بجوزا نزدیک و نیز سلک در و مروارید و سلک سخن موزون و لطیف

نعم - بفتحتین ستوران اما غالب آمده است بر شتران و نیز بمعنی آری ست برای تصدیق کلام سائل و در شرفنامه بمعنی چارپای نرم رو و بکسر کم و فتح دوم جمع نعمت -

نعیم - بهشت ناز و نعمت -

نمام - بالفتح والتشدید سخن چین و در قنیه است نام سیستر و آن گیاهی ست مانند پودنه دافع زهر کژدم و بوی خوش دارد -

نوم - خواب

فصل فی الفارسی

ناف عالم - یعنی کعبة الله -

ناکام - ناچار و معنی ترکیبی مراد و ناخواست اما استعمال این در محلی ست که کار بغیر خواست بنده محض بارادهٔ الله تعالی از هرچه بارادت خدا باشد بغیر خواست بنده برای رد آن هیچ چاره نباشد از بنجا بگویند ناچار و ناکام ست -

نان حادثه خام - ای حادثه مغلوب و نامراد کذا فی الاصطلاح -

نرم لگام - یعنی اسپ رام که سرکش نباشد.
نریم - بالفتح نام پدر سام که جد رستم دستان بود.
نرم - بالکسر بازار فارسی چیزیست مانند دود که هوا تاریک کند و در لسان الشعرا بازار تاری مندرج ست و در فرهنگ مخرقواس معنی این شعر که از آثار یک کمند مذکور ست.
نسل اوهم - یعنی شرابی که از انگور سیاه سازند.
نسیرم - بالفتح آنجا که آفتاب نیفتد کذا فی شرفنامه و در فرهنگ مخرقواس بدین معنی نسیرم ست و آنجا که بران آفتاب نیفتد.
نشیم - بالکسر با یاء فارسی آشیان مرغان و جای نشستن و آن مقام که همیشه آنجا باشند.
نعل شام - ماه صبح و نزدیک میدان صبح و صبح.
نوجذر اصم - ای نعمت تو هشت بهشت.
نعام - بالفتح زشت و تیره گون و در لسان الشعرا و فرهنگ مخرقواس نعام با فارمرقوم ست اما در اوراق صحیح با عین ست.
نقش سحرام - یعنی اگر کسی قدری و خامتی دارد و سخت کاهل بود و اماتش بضرب مثل گویند که نقش سحرام.
نکته موهوم - یعنی جوهر فرد و نم یعنی ترصد خشک.
نم گرم - بالفتح با کاف فارسی مفتوح اشک غم زدگان.
نوخط شده عذار عالم - ای بروی زمین سبزهای نورسته.

نو قلم - آنکه نوشتن آموزد.
نه بام - نه فلک.
نیر اعظم - بالفتح با یاء مشدد ترکیب توصیفی یعنی آفتاب کذا فی فرهنگ علی بیگی.
نیرم - بالفتح همان نریم مذکور.
نیست سنگم - ای وقر نیست مرا.

باب النون فصل فی العربی

ندمان - ندیم و همنشین.
نرجس وان - معرب نرگس وان.
نسرین - نسترن.
نسیان - فراموشی.
نصفان - قدح که شراب او به نیمه سیده باشد.
نصیبین - نام شهریست.
نطرون - بالفتح بوره سرخ و قیل نمک دریاست مش سمندرک گویند کذا فی القنیه و در بعض لغات طب جوا کهار نوشته.
نعمان - بالضم چارپایان و نام شخصی ست که ملک عرب بوده و نیز نام امام اعظم ابو حنیفه کوفی و بالفتح رودخانه ایست در طائف که بطرف عرفات میرود و انها نعمان الملائک گویند.
نون - ماهی بزرگ و دوات و نیز شمشیر و چاک رنج کذا فی التاج و در فرهنگ گوید بمعنی دولت لغت بغدادی ست و نیز حرفی از حروف تهجی و کنایت با بر و کمند و در قنیه است

نون بالضم و حال نون نیز یعنی اکنون و شاهنامه آمده است پس فارسی باشد و در زفانگویا یعنی تنه درخت -

فصل فی الفارسی

ناخن بریان - نام دارویست که بتازیش اظفار الطیب و هندیش انکهه نامند -

نارپستان - ای زنی نوبر و سخت پستان

ناروان - بار او موقوف نار ترش و آتشدان -

نارین - بار او موقوف سنبل رومی زرد -

نارستان - جائیکه درختان انار بسیار باشند -

نارون - بار او موقوف درختی ست راست و دراز بالا سخت خوب منسوب بقد شاهدان که کتیشه داران ازان دسته سازند و نیز نام پیشه ایست نزدیک نخیشه و در ایران زمین که از انار پیشه نارون گویند و در شرح مخزن میگوید درخت انار ست -

نازیدن - فخر کردن و تر سیدن -

ناشتا گستن یعنی نهار خوردن -

ناف زمین - یعنی کعبهٔ مبارک -

ناقوس مغان - یعنی آن چوب که آتش پرستان هنگام عبادت زنند -

نالان - نالنده و کوهی ست میان شیراز و گازرون -

نان دهقان - یعنی نان بادشاه -

نان زرین - آفتاب -

نان سیمین - ماهتاب -

نان کشکین - نانی که از گندم و سخودو جو و باقلا و از هر گونه بهم آمیخته پزند -

نان مشیدن - از جهان پیری ندیدن ماوا -

نزیدن - خم دادن و مانده گردانیدن کذا فی القنیه -

ناوه دان - با او موقوف سیل آب چه در دریا چه در زمین -

نازدان - یعنی حرامان و گربزان -

نثار اشک من - ای ریزش اشک من

نثاریدن - بالکسر نثار کردن -

نخجوان - نام موضعی و نام ولایتی -

نخجیر کان - با سوم و ششم فارسی و را او موقوف نام نوائی ست و لحنی -

نردبان - بالفتح با دال موقوف معروف و بتازیش سلم و در رجبه و هندسیڑهی نامند -

نرگان - بالفتح با دوم مشدد کمدان شوخ -

نرم گردن - با سوم موقوف و چهارم فارسی شوخ

نریمان - بالفتح همان نریمن

نزیدن - بالفتح با را معجمه بیرون کشیدن کذا فی زفانگویا -

نسترن - بالفتح یکم و سوم و چهارم نام گلی ست خوشبوی سپید تازیش نسرین گویند و در زفانگویا میگوید نسترن و ای نسرین ست اما در تاج ترجمهٔ نسرین همین نسترن آورده است و قتیل گلیست زرد نستهمن و نستیهن - کلاهها بالفتح و ثانی با یا رعا

نام پهلوان تورانی برادر پیران که در جنگ کوه کنا بدو رسید بعد از کشته گشتن هومان چون شنید بر لشکر کیخسرو زبردست بیژن کشته گشته۔

نشاختن - بالکسر نشاندن۔

نشاختیدن مثله کنانی زغانگویا۔

نشان - علامت و هدف و امر نشاندن و فاعل آن۔

نشاندن - نهادن یعنی بنشاندن۔

نشرهٔ طغلان یعنی آن نقش و نگار که در تخته پسران نویسند و عامه آنرا هدیه خوانند۔

نشکنجیدن نیلک زدن کنانی زغانگویا۔

نشیدن - بالفتح نهادن۔

نشیمن - بالکسر با یاء فارسی همان نشیم مذکور و در فرهنگ فخر قواس ست که خلوتگاه خانه را گویند۔

نصب حین - بالضم بنظری۔

نغلان یعنی ناخواه و آن تخمی ست که پیچاک شکم را ببرد و ناگوار را هضم کند و گفتگی آرد و هندیش اجوا این نامند۔

نغوالان - بوزن چمین خوابان مثله

نغوشاکیدن - بالکسر از کیش بکیش شدن کردن

نغزیدن - بالفتح دعا بد گفتن و کردن۔

نفرین - بالفتح و قیل بالکسر دعا که تبا زیش لعنت خوانند۔

نقدروان - مال سره ضد ناسره و نیز نقد جان

نقد گیران - یعنی رشوت خواران طالبان دنیا

نقش برآب زدن - محو کردن۔

نقش بر کار کن - ای مخلوقات همه۔

نگارستان - با کاف فارسی نگارخانه۔

نگران - بالکسر با کاف فارسی بیننده و مقابل

نگون - بالکسر با کاف فارسی آنکه کور باشد و فرو و سرافکنده۔

نگوهیدن - بالکسر با کاف فارسی و واو فارسی ناپسندیده و زشت گفتن و سرزنش کردن و بد گفتن و غیبت کردن۔

نمد در آب داشتن - کنایه از مکر کردن و در فکر و حیله و دغا بودن۔

نمدزین - نمدی که بر پشت اسپ نهند۔

نمشیدن - برادر رسیدن۔

نمک - کنایه از گریه کردن۔

نمک بر جگر داشتن کنایه از محنت بر محنت و عذاب بر عذاب کشیدن باشد۔

نمکدان - کنایه از دهان محبوب۔

نمکدان شکستن کنایه از بیوفائی و رمیدن ست

نمک در آتش افگندن شور و غوغا و فریاد کردن

نوای جان یعنی اسیر محبت جان و سرو و عیش جان۔

نواختن - با خارموقوف سرائیدن و بانگ زدن و خوش کردن و برادر رسانیدن۔

نوازبان - بالفتح مژدگانی و عطا و شعر و نیز

بمعنی فدا آید یعنی بچیزی که جان خود را بدهد.

نوازن - یعنی نوازنده و نوازنده و نواز

نوازیدن - نواختن -

نوالیدن - بالفتح نالیدن و جنبیدن کذا فی زفانگویا -

نوالهٔ سنج خوان - خادم و غلام -

نوان - بالفتح نالیدن و جنبیدن بزخوشتن مانند حیوان بروز شنبه و اگاهی و دو و تو کرده و کوز و نگون شده و خمیده -

نوانیدن - بالفتح والنون بعد الالف نالیدن و آگاه شدن معنی اخیر از زفانگویا ست -

نوائیدن - بانگ کردن -

نوائین - آراستگی و میزبانی که بجهت خانه نو کنند کذا فی زفانگویا اکثر در صفت پادشاهان آید

نوبت خوبی بزن - ای در ملک حسن پادشاهی کن -

نوبهاران - جمع نوبهار برخلاف قیاس

نوجوان - یعنی آنکه هنوز خطش ندمیده بود

نوردن و نوردیدن و نوشتن - کلمهٔ بفتحتین پیچیدن کذا فی زفانگویا و در شرفنامه مذکور ست نوردیدن تا کردن و گذاشتن و راه یافتن و در قنیه است نوردن بفتح اول و دوم و چهارم آن چوب که حنا بر آن پیچند و قت بافتن -

نور مجسمین - محمد صلی الله علیه وسلم و روح او

نورستگان چمن - نهالها و گلها و شگوفه ها و شاخهای نو دمیده -

نوربان - همان نوراهان -

نوزادگان چمن - همان نورستگان چمن -

نوشیروان - بالضم با واو فارسی پادشاه ایران زمین که تولد حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در زمان او بوده است و او مشرف حکیم را که صاحب مذهب باحث بود با هشتاد هزار مرد که متابع او بودند کشته و کوشکی که آنرا ایوان کسری گویند بنای اوست هرچه نامرتب مانده بود پرویز پسر او مرتب گردانید تبازیش انوشیروان گویند

نوشیدن - با واو فارسی آشامیدن -

نوشین روان - بالضم با راء مفتوح آن جان شیرین

نوعروسان - همان نورستگان چمن -

نوخندیدن - با واو فارسی خندیدن -

نونیازان - سالکان مبتدی در جماعت قلندران هرکه نوآید او را نونیاز گویند -

نویان - با واو فارسی مانند طبقی که از بید بافند

نویان و نوئین - کلاهها با واو فارسی ترکان سلاطین و ملوک را بدان خطاب کنند -

نویدن - بالفتح زاری کردن و نالیدن

نهازیدن - ترسیدن -

نهان پیکران - فرشتگان و پریان و مانند ایشان

نهان - پوشیده -

نه بام ایوان - نه فلک -

نهفتن - پنهان کردن و پنهان شدن -

نهشتن - بالکسر نهادن -
نه صحیفهٔ گردون - نه فلک -
نهبن - بکسر کم وفتح دوم وچهارم سرپوش دیگ و درزفانگویا مطلق ست یعنی سرپوش
نهنگ شیرخفتان - ای شمشیر اجل زیر جوشن یعنی مرگ مفاجات که مردم ازان نالانست کذافی الموائد معنی نهنگ شیرآبی اینجا تیغ مراد ست -
نهیدن - بالکسر اندیشه کردن و غم خوردن ونهادن کذافی زفانگویا -
نیازیان - حاجتمندان -
نیاکان - بالکسر جدان ومهتران وکذافی زفانگویا
نیازلان - بفتح یکم وسوم وقیل بضم سوم آنکه شپتها چنان نماید که مردم را فرو دمی گیرد وآن مقدمهٔ صرع است هندش کهاره مانند وصرع را هندمرگی بالکسر گویند -
نیرهٔ آتشین - آن تارهای نورانی که چون سوی آفتاب نگری پیش چشم آید -
نیسان - بالفتح مدت ماندن آفتاب در برج حمل ونیز مانند فی -
نیستان - بفتح یکم وکسر دوم ونیز بسکون دوم وکسر ثالث بیشه که آنجا فی بسیار باشند -
نیفهٔ پوستین بادوم وپنجم وششم فارسی روباه را گویند چنانچه در شرح مخزن ست -
نیل خم آسمان - یعنی سخوست فلک -
نیلگون - آسمانها -
نیل کشیدن - سپند سوخته در بناگوش پنهان کردن نقطه نهادن برای دفع چشم زخم -
نیوشیدن بالکسر باواو فارسی شنیدن وسخن کسی در گوش کردن کذافی شرفنامه ودر زفانگویا بالضم نیز ست ومعنی جستن وطلبیدن وتفحص وتجسس نمودن هم آمده است -

باب الواو
فصل فی العربی

نحو - مانند ونام علمی که تصحیح اعراب بدان شود
نصو - سوی پیشانی گرفتن -
نضو - جامه برکندن -
نطو - دوری -
نفو - استخوان -

فصل فی الفارسی

نارخو - بار ار موقوف گل انار وآنرا گلنار نیز گویند
نافه آهو - مشک وبوی خویش باشد که زلف وکاکل معشوق ست -
ناو - چوب میان خالی وخسته خرما وامثال آن کذافی شرفنامه ودر قنیه است که ناو بمعنی کشتی هم مستعمل ست -
نخجیرگاو - نام نوائی ست -
نسطور نام مردی صاحب مذهب ترسایان وقبله ومجتهد ملت ایشان -
نسو - بالکسر ابین مهمله ونشو بالفتح با شین معجمه

کلاهها باد او فارسی نش که در هیچ درشتی نبود
و بخشان باشد - چه برونهند بفشند و برون نماند -

نشتو - شین معجمه و تا مرقوشت نام مردمی کذا فی [illegible] یا -

نشیمن دیو - یعنی دنیا -

نمکدان تو - یعنی دهان تو -

نو - بالفتح خند کهنه و تجدید و امر نویدن که معنی آن نالیدن و زاریدن ست -

نوو - بفتح یکم و همزهٔ مضموم و او مرقوم شده خرابی تر و در شرفنامه نو بغیر واو دوم نیز بمعنی مرقوم ست و در فرهنگ فخر قواس ست که نوین نکوشه خرما -

نوشدارو - با دوم فارسی و سوم مقلوب شراب و تریاک یعنی پادزهر -

نیرو - با واو فارسی زور که بتازیش قوت نامند

نیشتر - نشتر حجام که بتازیش مبضع خوانند

نیو - با یا فارسی پهلوان و دلیر و معنی اخیر از زرفانکو یاست -

باب الهاء
فصل فی العربی

ناحیه - کرانه -

ناشره - زنی که با شوی آرام نگیرد -

نبوه - پیغمبری -

نتیجه - معروف یعنی زاده و پیدا شده -

نجاه - رستگاری -

نجاسه - پلیدی -

نجبه - با جیم مرد نجیب -

نخبه - با خا معجمه مرد بدل و مهتر از هر چیزی و مرد گزیده و دوستکانی -

نخوه - تکبر -

ندامه - پشیمانی -

نزله - معروف کذا فی التاج و در قنیه نزله بالفتح زکام گه دیرتر باشد -

نسخه - بالضم معروف -

نزهه - بالضم پاکیزگی و تازگی -

نسیه - معروف -

نصره - بالضم یاری -

نصر الخارجه - نام شکل یکم علم رمل و دوم نصر الداخله

نصفه - واو و هو الاسم من الانصاف -

نصیحه - پند -

نطفه - آب منی -

نظاره - جمع نظرندگان و فارسیان بمعنی تماشا استعمال کرده اند -

نعامه - شتر مرغ -

نغره - مگس که در بینی خر در آید کذا فی التاج اما این زنان اسم شده است مراد از زنجور و حزین

نغمه - با لکسر روزی و دسترس و نیکی و منت و ناز و نکوئی و با لضم روشنی چشم و چشم روشن گردانیدن بچیزی و چشم روشن شدن بچیزی و نغمة الله و نعماه و النغمة اسم من الانعام

النعمة از کذا فی التاج و در قنیه است نغمه بالکسر بمعنی مال نیز آمده است۔

نغمه - بالفتح آواز۔

نفحه - وسیدن بوی خوش۔

نفقه - روزی۔

نقاره - بالفتح با قاف مشدد و طبل مسین که در موکب ملوک و سلاطین نوازند و بعضی بغلط نغاره و نغره گویند

نقره - بالضم سیم و بالفتح دانه چیدن مرغ۔

نقطه - بالضم معروف

نکهه - بوی دهان کذا فی التاج و در فرهنگ علی یگی بمعنی بوی خوش ست

نمیمه - سخن چینی و حرکت و جنبیدن و آواز کردن

نواک - حماقت۔

نوالة - بالفتح معروف یک عطیه فارسیان بالکسر بمعنی یک لقمه طعام و آنچه بیک دست گیرند از برنج و نان و مانند آن استعمال کرده اند و طعام پس خورده را نیز گویند و جنبش از لوازمات

نوال - حاجت و مراد۔

نوابه - فربه شدن ستور۔

نوبه - مدت و وقت و بمعنی کثرت نیز آید

نوبة - آنچه بر دربار پادشاهان نوازند از طبل و نام ولایتی ست و عهد۔

نوحه - زاری کردن با واز بلند۔

نهایه - پایان کار۔

نمنمه - مراد و نیز قصد دل۔

نیابه - نوبت کذا فی التاج و در عرف نیابت بمعنی وزارت ست۔

فصل فی الفارسی

ناترا شیده - یعنی بی ادب بی ساز و بی اصول

ناخن خامه - ای نوک قلم۔

ناخنه - پوست تنک که از بیغوله چشم سد شود و بتدریج تمام چشم را بپوشد و گفته اند که بدین ستاره سهیل دفع شود۔

نا رسیده - خام و باکره و بی مهر

نارگفیده - ای نارطقنده۔

نارهزبانه - کیان

نافرهخته - بفتح سوم و پنجم زشت رو و بی ادب۔

نافه - معروف ای نافه آهوی مشکین

نافهفته - یعنی روز سه شنبه

نالهه - آه و زاری کردن با واز

نامویس گاه - ای جای جنگ۔

نامه - معروف و کتاب

نانخواه - همان نغز خوالان

نانخورش خانه - یعنی سرکه تا بر دیش اندیم آیت خوانند کذا فی حواشی مصابیح و نیز گدا۔

ناوه - آن چوب میان خالی که نیز ناولدان نهند و بیندازند و آنچه در و خمیر کنند و آلتی ست که بدان گندم و جو از دو دل بشکافند

رود و چوب یا از آهن خالی که تیر ناوک را دران
نهاده اندازند و چوبک میان پشت آدمی و دانهٔ
گندم و خستهٔ خربزه را نیز گویند و نام مقامے
و چاه در کمنه را هم گفته اند و نیز
گویند که قالب روح باشد هر دو معنی اخیر از
زفانگویایست -

نایزه - نعل آهن دار از هر چه باشد و بازار فارسی
سازیست جولاهگان را گذافی زفانگویا -

نبرده - بفتحتین مبارزه و دلاور -

نبره - نبیره -

نبیسه - بفتحتین پسر دختر گذافی القنیه
اما در هند نبیسه پسر پسر را گویند و نبیره پسر دختر را

نبیره - بالفتح با چهارم فارسی پسر پسر و پسر دختر
و اینجا نبیره از جانب دختر و نبیسه از طرف پسر گویند

نبکله - بالفتح جوز فارسی که بهر زه توان گفت
هندیش اکهروٹ نامند -

نترگه - بالفتح با کاف فارسی بکسور آن گلی که
بر سقف از حاج یا از استخوان راست کرده
وصل کنند -

نره - بالفتح موج آب و آلت رجولیت و
و با را مشدد گدای شوخ و درشت و قوی
دستینه بدین معنی در صفت دیوان و شیران
استعمال کرده اند و بمعنی اخیر مخفف هم آمده است
و بدین معنی بجذف با هم آمده است -

نرموره - لک کرده و مین باشد معینی کرد

و فندق بزرگ گذافی زفانگویا -

نزهتگاه - اسمی تفرجگاه و در فرهنگ فخر قوامست
که بمعنی اهل است -

نزاده - بالفتح و الکسر بازار فارسی گوهریست
که تبازیش اهل خوانند -

نزل پرستنده یعنی نعمت خوار و طالب شبت

نسترنه - بالفتح نام ستاره -

نشره - بازار فارسی تیر سقف -

نسفته - بالفتح با و او فارسی نام پهلوان ایرانی
و نیز جنگ آور و دستیهنده و بعضی بالشین معجمه
نیز گویند گذافی زفانگویا -

نسله - بالفتح و با لکسر گله اسپ و ستور و در زفانگویا
بضم نیز آمده است -

نشانه - بدف -

نشته - همان نشته مرقوم -

نشاره - بالفتح هدیه که بر تخته کودکان نگارند

نشارده - بفتح یکم و سوم دست افزار است
کفش گران را -

نشوره - بالفتح با شین معجمه مستی -

نشیمه - آن پوست خام پراسته که
آنرا در هند میرم خوانند -

نطامیه - نام مقامی ست -

نعل نرده - یعنی نعل بسته و در صطلاح الشعرا
ای اسپ ابرای سفر ساخته کرده -

نعمتکده - یعنی بهشت -

نغوشه - باواو فارسی دل کسی از بیم شکستن و گویند تسکین دل کسی دادن و در لسان الشعرا باسین مهمله مرقوم ست و در زفانگویا باشین معجمه ست والله اعلم بالصواب

نغوله - باواو فارسی زلف و گوشش و نزد بعضان که آنرا نغول نیز گویند کذا فی زفانگویا -

نغایه - درم ناسره -

نقد شش وزه - یعنی این جهان و آنچه در دست -

نقطه دائره - یعنی حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم و قطب مرکز فلک -

نگارخانه - بالکسر با کاف فارسی و الف موقوف یعنی آن خانه که نقش گوناگون آراسته و نگار کرده باشند -

نگشوده - با کاف و زای فارسی گوزه و شیره سفالین و در لسان الشعرا بازای تازی مرقوم ست

نمونه - بالکسر نگار و بازگونه و مانند کذا فی زفانگویا -

ننگ نامه - با سوم فارسی موقوف یعنی نامه ننگ -

نواجسته - بفتح یکم و چهارم باغ نوشانده و در لسان الشعرا با خاء معجمه مرقوم ست -

نواخانه - یعنی بندیخانه -

نواسه - بالفتح همان نبیسه مرقوم کذا فی اجمال حسینی -

نواشته - بالضم خشت زده و کژ و خمیده و قیل نبسین مهمله ست -

نوباوه - بالفتح بار میوه که اول رسیده باشد و چیزی که دیدنش بچشم خوش آید و تازیش طرفه خوانند و در لسان الشعرا بمعنی تحفه مذکور ست -

نوخیه - بفتح یکم و سوم سیلاب تیز -

نوده - بالفتح فرزند عزیز -

نوروده - بفتحتین تنه پیراهن و پیچیده و در ادات ست پیراهن و قبالهٔ کذا فی زفانگویا و در فرهنگ فخر قواس ست که بمعنی پیرهن ست

نوره - بالضم در عربی اهک و فارسی تیر سقف

نوژده - گریبان جامه -

نوسیه - فریاد و گریه بیکبار -

نورساروه - امی نوربی که در وقت نور مجرد

نوسه - باواو فارسی قوس قزح و در فرهنگ فخر قواس باشین قرشت ست -

نوشته - بفتحتین پیچیده -

نوشین باوه - باواو فارسی نام نوائی ست و بحنی و شراب گوارا -

نوگواره - بالفتح با کاف فارسی مکسور بسیار گوی

نونده - بفتحتین اسپ و نوند نیز گویند -

نهاده کلاه - امی سجده کرده و سر نهاده -

نهاله - بالفتح کاشو صیاو -

نهانخانه - مکبر خانه که زمین کنده و در ست کنند و در هوای تابستان در و باشند مبندش نمبره

نامند بتازیش حضیره خوانند۔

نه پیروه۔ ای نه فلک۔

نه چهره۔ یعنی نه حرمان حضرت رسالت پناه صلی اللہ علیہ وسلم۔

نه وه۔ یعنی زیور و آرایش۔

نهروالہ۔ گجرات۔

نه زن سیده۔ یعنی نه حرمان حضرت رسالت پناه صلی اللہ علیہ وسلم۔

نیاز نده۔ نیفگنده۔

نیبره۔ بابا فارسی معروف که بتازیش سنان نامند و نیزه علم۔

نیستنه۔ بزیادت ها لشکنه بمعنی نیست۔

نیفه جامه۔ رواه ای پوستین رواه کذا فی شرح مخزن۔

نیفه۔ بقیچه جامه کذا فی شرفنامه و قدیمیه است

نیفه آنجا که ازار بند بود۔

نیلی حقه۔ آسمان۔

نیم خانه۔ گنبد کذا فی زفانگویا۔

نیم خورده۔ یعنی اندک و ناتمام۔

نیم سفته۔ سخن ناتمام و سر بسته و نیم تراویده

نیمه۔ نصف هر چیزی و نیز برقع۔

نیم کاره۔ کاری که ناتمام بود و هندی ادهورا گویند

نیوشنده۔ باواو فارسی شنونده۔

نیوشه۔ باواو فارسی سخن کسی در گوش کردن و گوش بسیتن بگلو۔

نیوه بایاء فارسی ناله و خروش و نوحه۔

فصل فی الترکی

سحه۔ چند نه چیزی۔

نویقه۔ پوست سر۔

نه۔ چیزے۔

باب الیاء
فصل فی الفارسی

ناسی۔ معروف کذا فی التاج و در شرفنامه ناسی سازیست معروف و نای گلو۔

نبی۔ پیغمبر علیه السلام۔

نجوی راز۔

نخاسی منسوب بسوی نخاس امام دین و یا نخاسی کسی را گویند که سپ بفروشاند۔

نصرانی۔ ترسا۔

نصفی۔ بالکسر نام صطرلابی ست و نام جنگلی و نیز نوعی از پیاله است۔

نطاسی طبیب نیک استاد دانا۔

نقطی۔ نقطه انداز و در قدیمیه بهت رنگی را گویند که سبز باشد و بسیاهی زند۔

نقی۔ پاکیزه۔

نواحی۔ جمع ناحیه یعنی اطراف۔

نهی۔ باز داشت۔

فصل فی الفارسی

نادانستی۔ بی شرمی و بیحیائی و بیغرتی کذا فی زفانگویا۔

نادان وده مرده گوی - یعنی نادانی که سخنان نالائق و بیهوده و پریشان و بفائده گوید

نادای - یعنی منکر -

نازپری - بازاری موقوف و یا رفارسی نام دختر بادشاه خوارزم که بهرام گور بجمال او خویش آورده بود -

نارنگی - باکاف فارسی معروف یعنی نام میوه و نیز نیرنگی -

ناسازی - یعنی مخالفت و بی وفقی

ناطوری - کشت بان کذا فی القنیه -

ناظر درسرای - یعنی ناخه نویس -

ناقوسی - نام نوائی ست و لحنی و اورنگی

نامی - نامور و نامدار -

نانبائی - طباخ یعنی نان پز چنانچه در تفسیر زاهدیست در قصه زن ایوب که روزی بدکان نانبائی رفت و گفت آن مبتلا را چیزی ده طباخ گفت برو اگر ترا کسی اینجا بیند از من نان نخرد -

نان جوی - یعنی گدا و طالب دنیا -

نان فیروزخانی - باو او فارسی نانی ست از جنس خطائی موازنه یک منی می پزند -

ناوک سحری - یعنی آه و دعای بد سحرگاهی

نائب تنکری - خلیفه خدا و سلطان -

نای ترکی - آنکه بر در ملوک و سلاطین هنگام رزم زنند -

نائی - نای زننده -

نای - سازیست معروف -

نرسی - بالضم بایه فارسی نام پسر نودر پادشاه ایران زمین -

نزل عیسی - مائده که از آسمان می آمد -

نسطوری - نام ترسائی ست -

نظارگی - باکاف فارسی بیننده کذا فی شرفنامه اقول گی بر کلمه که صادر شود بمعنی مصدر بود چنانچه زندگی زنده بودن پس معنی آن بیندگی و دیدن باشد -

نفیری - نوعی از مزامیر معروف که هنگام سواری سلاطین و بوقت جنگ نوازند -

نیلی شب -

نقش خاک گوهری - ای صورت مردم اصیل و صاحب

نقره خنگ زرنشتی - آفتاب بدانکه زرتشت نام حکیمی آفتاب پرست واضع دین آتش پرستی که دعوی پیغمبری کرده بود بدعوی معجزه او بطلب آن بود که با سهای خود اسپ بر گرفت و معلق ماند یا دشاه آفتاب او قت برامدن تشبیه باسپ زرنشت کرد بسبب معلق برآمدن آفتاب را تشبیه باسپ کرده اند -

نکته بادی - سخن مردود پذیر کذا فی اصطلاح الشعرا

نمکری - نفیسترین حلوائی ست که از عسل با دوشاب آرد بادام ساخته می پزند -

نمی - تری -

نوآموزی - یعنی ابتدای تعلم -

نوی - نام جنیه است و نیز اسب نوی که معتاد زین کرده مهیا دارند و نوبت زده -

نوبهاری - نام نوائی ست و لحنی -

نوداراني - عطار شعر و شاگرد انه -

نوی شاکر بالفتح تازگی و تجدید و زاری کنی و نیز گویند هستی -

نوی - بالکسر با یاء فارسی قران -

نهامی - بالفتح آهنگر -

نهنگ هندی - یعنی تیغ هندی -

نی - بالفتح نی و نیشکر و نی های دیگر نیز آید

نیروی - بالکسر با واو فارسی زور که بتازی قوت خوانند

نیزه خطی - نوعی از نیزه های مبارزان -

نینوی - نام شهری که مقر یونس علیه السلام دران شهر بفرمان خدای تعالی برای دعوت رفته بود و وقوع در بطن حوت همانجا بود -

نیوباردی - یعنی نه انباشتی -

کتاب الواو

الواو که نهای آبی رنگ و الایل الکثیر و بسیار ایجد ششم باشد و واو مفتوح و آخر از حروف تهجی و نیز متروک آید و هم بمعنی لطف و مختصر او آید -

باب الالف
فصل فی العربی

وبا - بیماری عام -

وحاشا جمع وحاشان بمعنی گرسنه -

ورا - بالمد پس و پیش و فرزند و فرزندزاده و هومن الاضداد و در فارسی ورای نویسند در اصطلاح الشعرا معنی ورای هر تر نوشته است چنانچه در باب الدال می آید و در نسخه بیرون است اما معنی اول در مصراع شیخ شرف الدین یانی پتی مؤید ست ع وحدت ورای کنگره کبریا کشده و بمعنی غیر استعمال میکنند اما میان غیر و ورای نوعی حرفی ست زیرا چه صفات خدای غیر ذات گفتن درست نیست -

ورقا - کبوتر خاکستری رنگ

وغا - بانگ و جنگ یعنی کارزار را که وغا میگویند هم بدین که حق دوستی چنانکه هست تمام نگذارده هست کذا فی القنیه

وغا - پیمان نگاه داشتن و حق چیزی تمام گزاردن و نام معشوقه

ولدالزنا - حرام زاده و در فارسی ولدالزنا پروانه و کرمهای دیگر را گویند که بطلوع سهیل می میرند -

فصل فی الفارسی

وا - یعنی آش ست همچو ماست و ایعنی آش ماست و یعنی باز هم هست چنانکه گویند وا بگوی یعنی باز بگوی -

وابا - قوت فهم -

وال - نوعی از عمامه از پشمینه تنک که زنان

پوشندش وزبردست وبزرگ بقدر وجاه وبلندی-

وایا - حاجت-

ورا - مختصر اورا-

وطا - بستر ونهالی گسترده-

وسطا - ستایش خدای تعالی-

وکانا - بالفتح پاره از خوشهٔ خرما وانگور-

ویدا - بوزن ومعنی پیداست ودر دکه تباش الم خوانند وآزار را نیز گویند بمعنی نقصان نیز آید وبدین معنی بغیر الف هم آمده است-

باب الباء
فصل فی العربی

واب - شتر ماده

واجب - فرض شدن-

واصب - دائم-

ورب - درونده-

واهب - بخشنده

وثاب - نشستنگاهها-

وجب - بفتحتین مرد بد دل کذا فی التاج ودر شرفنامه بمعنی کیا بالشت بت-

وصب - درد-

وهاب - بسیار بخشنده ونام باری تعالی-

فصل فی الفارسی

ورق آفتاب - یعنی رخساره-

وریب - بالضم بایر فارسی گز-

باب التاء
فصل فی العربی

وتبات - جمع وتب بمعنی رخساه-

وفات - مرگ-

وقوت - گاه-

فصل فی الفارسی

وخشت - چهارم روز از فوردیان-

ورت - بالفتح برهنه از پوشش-

ورغست - گیاهی ست بهاری آدمیانش نیز خورند-

وفات - ای وفای تو-

وهشت - نام روز چهارم ست از ماه مستعرفه قدیم-

باب الثاء
فصل فی العربی

وارث - میراث برنده-

ورث - بالکسر میراث بردن میراث یافتن

وطث - بالفتح پای بر زمین سخت زدن

وغث - بالفتح زمین بغایت نرم-

ولث - بابان اندک-

باب الجیم
فصل فی العربی

وتیج - سطبر-

وج - نام شهری-

وواج - بالکسر مرگ گردن که بریدن وی نشان میرد

وودج - بالتحریک مثله -

فصل فی الفارسی

واویج - خوشه که انگور بر و اندازند و آنجا که انگور رسته باشد و گویند جای انگور آویختن معنی اخیر از زفانگویاست و در فرهنگ نجم قوامست که انگور بدو اندازند -

ورتاج - بالفتح گیاهی ست که در آب روید برگ وی روی سوی آفتاب دارد و در روز بشگفد و در شب بسته کرده و بارش برای خلی میخورند و از آفتاب پرست گویند تازیش نیلوفر نامند کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست گیاهی ست سبز که برگ او هر جانب که آفتاب گردد سوی او روی کند -

وریج - بالفتح پرنده ایست که از اویلج نیز گویند و در زفانگویاست پرنده ایست شبیه باوراج و از دراج خرد تر تازیش سمانی گویند -

وبرج - دارویست که بهندیش بچ گویند -

باب الجیم الفارسی

واسج - بالفتح و بار ار موقوف رسن دوتا که بر آویزند و بران نشینند و بجنبانند بهندیش پینگه نامند -

وارج - بفتحتین زشت -

ویج - بالکسر همان ویلج مذکور -

باب الحا فصل فی العربی

واضح - روشن و سپید -

وشاح - بالکسر بند گردن -

ونوح - بالضم روشنائی و سپیدی -

ویح - بالفتح کلمه ترحم -

باب الخا فصل فی العربی

وخواخ - سمت -

ورخ - بالتحریک نرم

وشیخ - بفتحتین ریم

باب الدال فصل فی العربی

واجب الوجود آنکه وجودش از مقتضای ذات او باشد -

واجد - یابنده

واحد - یکی و لاشل

والد - بکسر سوم پدر

وتد - میخ -

وجد - غم و دوستی و یافت

وجود - هستی -

وحید - تنها و دوستی

ودود - دوست

وداد - بالکسر دوستی -

ورد - بالفتح گل و بالکسر نوبت و روزینه و بالضم لشکر و بهت این هر دو معنی از زفانگویاست

وعید - بیم و وعده عقوبت

وفد - نام قبیله -
ولد - بفتحتین فرزند -
ولید - کودک آدمیزاده و بنده و نام مردی -
ولیعهد - بادشاه وقت و معنی قائم مقام نیز آید

فصل فی الفارسی

وارث داد - سلیمان علیه السلام -
والاد - عمارت گلین و در فرهنگ فخر قواس بمعنی وارست -
ودود - بالفتح دانا و حکیم و خردکنانی شرفنامه اما در فرهنگ فخر قواس بدینمعنی ورد بارا گرشت ست -
وراسی پست و بلند - ای برتر از زمین و آسمان کذا فی القنیه منقول از صراح و در نسخه اصطلاح الشعرا که نزد کاتب ست آن نوشته است ای بیرون آسمان و زمین ای عالم لاهوت و عدم
ورهشتاد و رستاد - انچه بدان وزیکذارند بتازیش وظیفه خوانند -
وزرود - بالفتح بازار موقوف نام ولایتی
وستاد و استاد - کلاهها بالفتح بسیار از هر چیزی -
وقت زود - ای وقت کارزار کذا فی الاصطلاح و در قنیه بارا آورده است
وید - بالفتح بمعنی کم باشد که در مقابل بسیار ست و بمعنی گم و برابر پیدا هم ست و هر چیز بنقص را نیز گویند و بمعنی چاره و معالج هم مستعمل چنانچه گویند چه ویدکنم یعنی چاره کنم و بکسر اول و ثانی مجهول نام کتابی ست آسمانی باعتقاد کفره هند

باب الراء

فصل فی العربی

وافر - تمام تر -
وتر - بالفتح سوم روز از ایام عجوزه و بالکسر طاق و کینه و نیز نام نمازی معروف که نزد یک امام شافعی رح سه رکعت ست بیک سلام و نزد یک امام اعظم رح بدو سلام و بفتح یکم و کسر دوم و قیل بفتحتین تازه کمان
وجاف القمر - بالکسر زه کمان و با عامه نام سوئی
وزر - بالکسر بار و گناه -
وزیر - وستور مشتق من الوزر بمعناه الذی یعتمد علی رایه فی اموره و یلتجا الیه کذا فی التاج و در شرفنامه ست وزر چوبه که آنرا زیر نیز گویند اقول این استعمال فارسیانست والله اعلم -
وفر - بالفتح مال بسیار -
وکر - بالفتح آشیانه مرغ و بضمتین پر کردن طرف شکم رو و بدان اسب و شمشیر -

فصل فی الفارسی

واتگر - با تا موقوف پوستین دوز -
وار - مانند و خداوند بمعنی دار و مرکب استعمال کنند
وخشور - بالفتح پیغمبر را گویند صلی الله علیه وسلم -
ور - بالفتح سبق و تخته نجاران که حسابان شاگردان را بدان تعلیم کنند گویند فلان در کتب ور میبرد و نیز ور بجائی برمی آید بمعنی دارد و اگر اسم آید

بدین که در اصل وار بوده است بعده الف وصل ساقط شد و رشد -

وقت زور - اسی وقت کارزار کذا فی القنیه اما در صراح اصطلاح الشعرا با دال مرقوم ست چنانچه گذشت -

وهر - بالفتح نام ولایتی ست -

باب الزاء
فصل فی العربی

وجز - موجز و سخن کوتاه -

وخز - بالفتح هر ریده و خنجر زدن و آمیختن و چیزے اندک

وز - بالفتح مرغابی -

وزواز - مرد سبک و کم عقل -

وشز - بفتحتین سخن و جای بلند -

وعز - اشارت کردن و پیش رفتن بکارے -

وفاز - بالکسر ساز -

فصل فی الفارسی

ورز - بالفتح نام رود ماوراء النهر و فاعل ورزیدن و امر آن -

ورساز - نام مقامی ست و نیز خداوند ساز و هر که نیک طرق باشد گویند ورسازست -

وریز - صنع انبه و آنرا قصا قیا و اقاقیا نیز گویند اما در شرفنامه اقاقیا وسلم گفته است -

باب الزاء الفارسی
فصل فی الفارسی

وتکتر - بفتح یکم و سوم نخود و دانه انگور -

باب السین

فصل فی العربی

ورس - بالفتح نباتی سرخ کذا فی القنیه و در شرفنامه ست ورس بالفتح و قیل بفتحتین بند درشته ریسمان

وسواس - بالفتح آواز پیرانه و شیطان و دیو و اندیشه و آواز نرم سگ و صیاد و وسوسه کننده و بالکسر مدبی و کار ناصواب در دل انداختن -

وکس - نقصان و انجا که ماه گیرد و روی

ویس - بالفتح کلمه رافت و استماع ست و در محل استحقار و استغفار چیزے گویند و استحقار و استغفار یک معنی اند و در شرفنامه یعنی ویس بنداری نوشته است و در قنیه است ویس بالفتح همانا یعنی بنداری که پرنده است معنی اخیر از زفانگو یاست و بر ین هر دو معنی فارسی ست و بالکسر نام معشوقه رامین که وی را ویسه نیز گویند و رامین آرام نیز خوانند -

فصل فی الفارسی

وادی موس - نام وادیست براه کعبه الله بالای فانوس - جامه که بالای فانوس می اندازند و آن از حریر اکثر می باشد -

والیس - نام حکیمی که انیس و جلیس سکندر بود

باب الشین
فصل فی العربی

وحش - مرد گرسنه و پنجیران و شتی الواحد وحشی
وحوش و وحیش جمع آن -
وحش - اراذل مردمان برابر است درین
تثنیه و مذکر و مونث و نیز نام مقامی ست -

فصل فی الفارسی

وش - دنباله و بسیار و نیز نام شهریست منسوب
بجنوبریان و جامه که آنرا اطلس وش و دیبای
وشی نیز گویند -
وبیش - بضم یکم و فتح دوم بسیار و انبوه از
مال و نعم و پیشه و استعمال این در چیزهائی که
بی جنبش بود کنند نه در جاندار و قیل بابا فارسی

باب الصاد
فصل فی العربی

وبیص - درخشیدن -
وصاوص - برقعها سنگها که بر پشت زین باشد
وصوص - برقع و روی بند -
وصوص - سپر دوسوراخ خرد که در برقع و غیره باشد
وقاص بالفتح مع التشدید جنگ جو -

باب الضاد
فصل فی العربی

وخص و وخیض - کلاهها بالفتح با نیزه
زدن و خسته کردن -
وقاض - بالکسر کشمای تیر
وقض - بالفتح شتاب -

باب الطاء

فصل فی العربی

وسط - میانه و بتحریک سین میانه میان و راست
از مردم و فاضلتر از هر چیزی -

باب الظاء
فصل فی العربی

وشیظ - مرد فرومایه -
وعظ - پند -

باب العین
فصل فی العربی

وارع - آنکه لشکر را بهم آرد کذا فی التاج الاسامی
واسع فراخ و نام خدای تعالی -
واضع و وضع وضع کننده و زن سر برهنه -
واقع - واقع شده و نسر واقع نام ستاره
مقابل نسر طائر -
وجع - درد -
وداع - بدرود -
ودع - استخوانهای جانوران دریائی کذا فی الاساس
و در قینه هست ودع خسته که در خرید و فروخت
بکار برندش هندش گوده نامند
ورع - بفتحتین پرهیزگاری و بفتح یکم و کسر دوم
پرهیزگار -
وسع - بالضم طاقت -
وسیع - فراخ -
وضیع فرومایه و خرد و خسیس شریف -
وعع - آواز سگ و ع بالکسر کنایت از جماع و

وبالفتح مرد غیبت کننده -
ولغ - آز

باب الغین
فصل فی العربی

وبغ - بیماریست که شتر را پیدا شود -
وتغ - هلاک شدن وگناهکار -
وثغ - هلاکت وملالت وقلت عقل درکلام وزیادتی جهل ونام دردی ست -
وزغ - سام ابرص -
وسغ - قلیل -
وشغ - آب با فسون خوردن -

فصل فی الفارسی

وازغ - بدانچه زر باف بندند ودر فرهنگ فخری وازغ بازار هوز انچه از درخت خرما بیرند -
وارغ - بالفتح شعله آتش -
ورغ - بالفتح بند رود وبند آب وکشت -
وروغ - بالضم بالسوم فارسی یعنی آروغ و بعضے بفتح گویند -

باب الفاء
فصل فی العربی

وصف - نشان وصفت کردن -
وقف - استادن درکلام ونیز دست برسخن
وقوف - بازاستادن ومعنی اطلاع نیز آید -

فصل فی الفارسی

واف - نیل ومعنی خواننده هم آمده -

باب القاف
فصل فی العربی

وثاق - بالکسر وبالفتح بند وبالضم خانه گذاشی شرفنامه اما معروف بمعنی بکسر ست -
ورق - بفتحتین برگ وبفتح یکم وکسر دوم وبالضم جمع ورقا یعنی کبوتر خاکستری رنگ -
وراق - نویسنده ومرد بسیار اقچه دارنده -
وفق - موافقت -
وفاق - بالکسر درخورد -

فصل فی الفارسی

وامق - نام عاشق عذرا وانچه اصطلاح نزد بازیست در لغت ندب مرقوم شده که ویق پرنده ایست که سپیدی زند -
وزق - بفتحتین بازار هوز غوک که تبازیش صعدع خوانند کذا فی القنیه نقل از حون سید ناصر شیرازی -
وشاق - بالضم خدمتگار فقیران ودرویشان ومعنی غلام نیز آید -
وسق - بفتحتین پوستی ست که سپیدی زند در ترکستان میشود وآن جانور نیست چون وباه از پوست او پوستین سازند -
وقواق - بالفتح در عجائب البلدان مرقوم ست که کوهی ست که معدن زر ست ومردم انجا جمیع ظروف وروانی خود وزنجیر وقلاده ها سگان از طلا سازند وانجا بوزنه بسیار می شوند وآن

بوزنگان را بیاموزانند تا در خانها کار کنند و سرای روبند و بیزم کشند و در ادات افضلا مندرج ست

کنام جزیره ایست از جزائر دریا و آنجا درختی ست که بار او بصورت آدمی ست و سخن گوید و چون آن درخت بشکنند بمیرد چنانکه گویند نه سخن گوید و نه جنبد و بار او بصورت جانوران دیگر هم می ماند و بعضی محل بمعنی همین درخت آمده است -

باب الکاف فصل فی العربی

ورک - سرین -

ویحک - کلمه ترحم ست باکاف خطاب ضد ویل -

ویک ویک - بایار فارسی بمثله چنانچه می آید در فصل دوم -

فصل فی الفارسی

وباسک - بالفتح یعنی فازه که بتازیش ثوباو و هندجوائی نامند -

وبروک - اغز کذا فی زفانگویا -

وخیک منقاد کذا فی فرهنگ فخر القواس و در قنینه بغیر واو ست -

وردوک بفتح یکم و سوم حرور انگبین یعنی اکر کذا فی القنینه -

ورشک - بفتح یکم و سوم جامه دار و در لسان الشعرا مرشک مرقوم ست -

ورکاک - بالفتح پرنده درنده است که اورا شیر کنجشک نیز گویند -

وشرک - بمان ورشک مذکور کذا فی شرفنامه ایا در ادات بمان ورشک فقط بمعنی ست

وشهک - بالفتح پای افزار چرمین -

ونک بفتحتین جانوریست خرد تر از گربه که دم ندارد و بسبز رنگ بود و در خانها باشد تا بازیش و بر نه انند کذا فی القنینه -

ویچیک - بالفتح باجیم فارسی رنگ کذا فی زفانگویا و در نظر من این کلمه ویحک ست که کلمه ترحم باشد و معنی آن ویک ست بایار فارسی کاتب بتصحیف بر رنگ نوشته است والله اعلم بالصواب

ویدانک بایار فارسی نامه -

ونیدانک بفتحتین و بفتح نون دوم مثله وتیل بایار فارسی -

ویک - بالفتح بایار فارسی یعنی ای نیک بخت و بمعنی ویحک نیز استعمال کنند کذا فی الادات والشرفنامه -

باب الکاف الفارسی فصل فی الفارسی

واذارنک - یعنی میوه ایست که آن را ترنج گویند کذا فی القنینه -

وزنگ - بالضم والفتح بایار فارسی پیوندد و آرایش پوستین که در دهن و آستین و کریبان و روزنه از قند زوسمور کذا فی زفانگویا و در شرفنامه است آنرا غراو نیز گویند

وزنگ - بالفتح درویش و گدا -

وزنگ - رسنی که یک سر او بجائی بندند و سر دوم بجائی و میان آنرا مانند دو در زنگ فخر قواس بمعنی آویزند مذکور است -

باب اللام
فصل فی العربی

وایل - پیوسته و رسنده -

وبال - سختی و بمعنی سبب بلا که چیز آمده -

وحل - بفتحتین و غلاب -

وحیل - پیوند -

وکیل - معروف یعنی آنکه کار چیزی بر خود گیرد و نام خدای تعالی -

ویل - وای و هی کلمه بفتح و نام وادی در دوزخ کذا فی التاج و در شرفنامه ویل بالفتح فرصت یافتن در کاری و ظفر یافتن بر کسی و نام دیوی که بر مرد خویشی -

فصل فی الفارسی

وال - ماهی بزرگ و دم دار -

ورل - بفتحتین و بنویسند مانند سوسمار و اطراف او نقش ست کذا فی فرهنگ جهانگیری -

وزغال - بالفتح و الضم با دوم فارسی و قتیل با واو فارسی مثله -

وشکول - بالفتح و الضم جلبی و رکار و قتیل با واو فارسی -

وشکل - گویند کذا فی فرهنگ فخر قواس

وکال - باکاف فارسی انگشت مرده -

باب المیم
فصل فی العربی

ورم - آماس -

وسیم - خوبروی -

وشم - بالفتح بخار که از آب گرم و زمین عفن خیزد و هندش بهاپ خوانند کذا فی شرفنامه و با در تاج ست و شم نقش کبود بر پشت دست و هم کمان -

فصل فی الفارسی

وامسه - بعد یکروز آفتاب -

والی مهر سپهر - باهر دو متجانسین سپهر معنی مهر آمده -

وام - ترجمه دین و هر یکی که باشد و مانند بهر سه معنی نام نیز آمده است و بمعنی اخیر مرکب استعمال کنند -

باب النون
فصل فی العربی

وثن - بفتحتین بت -

وزن - سنجیدن و ستاره ایست در جنبه که پیش از سهیل برآید -

وتان - بالکسر معروف -

وطن - معروف و آن دو قسم ست یکی وطن اصلی که آنجا زاید و دوم وطن اقامت -

وهن - سستی -

فصل فی الفارسی

واپسین - باسوم فارسی یعنی بازپسین -

واچیدن - باسوم فارسی چیدار زروی دور کردن دانه بمنقار و بدست برگرفتن کذا فی شرفنامه

واخیدن - ازهم جدا کردن کذا فی زفانگویا -

وافیان - گیاهی ست بوستانی وگویند که آن والان ست کذا فی زفانگویا -

وادی ایمن - وادیست که ازان ندای حق بموسی رسید یعنی وادی مقدس -

واران - بفتح راء مهمله بندگاه که میان ساعد وبازو دست وآنرا رمخ نیز گویند وبضم راء مذکور لغتی ست درواروں بحذف واو -

واژون - بدنهاد وبدبخت وبخس وشوم وبازگونه این هرد و معنی ازز فانگویا یست -

والان - دارویست وآن بردو گونه میشود والان بزرگ که بتازی آنرا رازیانج وبهندوی سونف گویند و والان خرد که بتازیش شبت و بهندوی سوا نامند کذا فی زفانگویا -

وامران - بامیم موقوف گیاهی ست معروف کاو چین آرند -

وام زمین - یعنی آن ذره خاک پاک که در ذات مردم مرکب ست وحیوان ونباتی وکانی هریکی وام زمین ست -

وثاق پیرزن - یعنی آن حجره که در باغها کسری پیرزنی داشت هرچند کسری بهمانجا نرفت اولفرو خت -

وجوه سازمعادن آفتاب -

ورجین - بالفتح با خا معجمه جانوریست آبی که چشم ندارد وگردن دراز وماریک ودندان دراز ودرآب تیره وشور قرار گیرد بهندوی بوبو گویند کذا فی زفانگویا -

ورزیدن - اقبال کردن درکاری -

ورشیان - بفتح یکم وکسر سوم وبفتحتین ایضا ورزرکن - کوره پرآب کذا فی القواس ودر فرهنگ نون معجمه ست -

ورفان - بفتح یکم بارا مشدد ومفتوح شفیع اسے خواهش کننده -

وزیدن - بزیدن -

وشن - بفتحتین خواب سگ -

وشاقان چمن - نهالهای نونشانده در بستان گل -

وشکر ویدن وشکریدن - کلاهها بالفتح چیست کردن وساختن -

وشکولیدن - بالفتح باچهارم فارسی جلبی بمعنی دون وکاه

ولایت ستان - ای اولیاء الله تعالے کذا فی الاصطلاح ودرقنیه بمعنی ولایت ستانست

ویدیدن - بالفتح چاره جستن -

باب الواو
فصل فی العربی

وضوء - بالضم آب دست وبالفتح آب که بدان آب دست کنند -

فصل فی الفارسی

ورگو - بالفتح با دوم مهمله و چهارم فارسی نام شهری در زمین خراسان ست که بالای کوه آباد آن ست و در کرانهٔ آن شهر هر چهار طرف از زیر آن سنگے چشمهای آب روان ست کذا فی القنیه و نیز بمعنی برگوآید -

باب الباء

فصل فی العربی

واسطه - میانه قلاده و بهترین هر چیزے که در و بود و دست آویز آماج کذا فی التاج اما اکنون در استعمال هر میانگی و هر دست آویز را گویند -

واقصه - نام مقامی ست در سر حد دریا و در قنیه ست در سر حد مکه و مکه پایان بحر ست -

واقعه - حادثهٔ عظیم و قیامت -

واله - بکسر لام آنکه شیفته باشد از فرزند یا دوست

وثیقه - استواری -

وجه - روی النهار اوله والوجه مستقبل کل شی والوجه یعبر عن ذات الشی و حقیقته کذا فی التاج و نیز بمعنی جهته گویند و آنچه برای معاش سلطان و ملوک معین شود از دیه و زمین و مال گویند فلان وجه انعام ندارد یعنی چیزی معین ندارد وجاهه بزرگی و سری -

وجهه - رخساره و وجهه بالضم قبله -

وجیه - اسپ و من الخیل الذی یخرج مبلن الناس عند النتاج و گودگے که در شب زاید کذا فی التاج و نیز بزرگوار را گویند و مدت تنهائی -

وحدانیته - یگانگی -

وخمه - بالضم طعام ناگوارنده -

ودیعه - زینهار کسی یعنی امانت -

ورطه - گلی که ستور در وی افتد و خیزد و قیل الورطة ارض مطمئنة لا طریق فیها و قیل الورطة اهویة منصوبة یکون فی الجبل شبیه بحلق من وقع فیها ثم صار مثلا لکل شدة وقع فیها الا کالورطة الهلاک کذا فی التاج و در فارسی یعنی گرداب نیز می آید بدین که آن هم مهلک ست

ورقه - بالفتح نام عاشق گل شاه و نیز ذی القعده را در جاهلیت ورقه میگفتند -

وساده - بالکسر بالش -

وسیله - نزدیکی کسبی یا چیزی -

وصله - بالفتح پاره و بالضم پیوند و خویشی -

وصمه - بالفتح عیب -

وصفه - کنیزک کذا فی التاج و در قنیه است وصیفه دختر ایام نادیده -

وظیفه - آنچه مقدر کرده شود هر روز از طعام و غیر آن -

وفاه - مرگ -

وقاه - بالفتح شوخی و درشتی و درشتی و سختی

وقایه - بالکسر معروف یعنی خلاف ماند آن

وکاله - وکیلی -

ولایة - تصرف کذا فی التاج و نیز قربت و دست یافتن و ای و وی شدن و بازو و دست و بعنی ملک پرگنه هم آید و در حدیث ست که کافر را بر مومن هیچ ولایتی نیست یعنی هیچ حق نیست و دست نیست -

وله - بفتحتین شیفتگی -

ولیمه - معانی و عروسی -

وهله - معروف یقال لقیته اول وهلة ای اول شی -

فصل فی الفارسی

وارونه - بمعنی وارون مذکور جمیع معانی اما در شرفنامه بمعنی بدبخت ست فقط -

وادی گده - ای جای وادی -

والغونه - با لام موقوف سرخی که زنان بر رخسار مالند تا رنگ روی شان سرخ نماید و گروهی سرخی و سپیدی را گویند -

واله - شراب -

واماندہ - یعنی درماندہ -

وانه - ترجمهٔ بغارست در فرهنگ فخر قواس

واو معدوله - یعنی واوی که نه خوانده شود و نه در وزن آید اما در کتابت آید چنانچه واو خود و خور و خواب و خوش و خوشی -

وایه - حاجت -

وخشینه - سپیده که ذکر فی شرفنامه و در زفانگویا مذکور ست وخشینه با لفتح با خا و شین معجمه مر غیست سپید در وقت بهار و در باغها نشیند و در فرهنگ فخر قواس وخشینه بدو شین معجمه است اخیرست تمیل اهل هران وخشینه است چنانچه با لا گذشت لیکن در زفانگویا بجای شین دوم نون ست تصحیف کاتب ست -

ورپوشه - با بار و واو فارسی سرپوش چون دامنی و چادر و امثال آن -

وزولیده - بروزن خرشیده شور و غوغا و تقاضا کننده و نیز آنکه آیده بجنگ گویند -

وژوه - چکیدن باران را گویند -

وزواژه - با لفتح بنای معروف که بنا زیش عرقه نامند هندش چهرنامند -

وسمه - با لفتح خیار سیاه و سنگی ست سبز که ابرو بدان کشند چنانکه سرمه و چشم کذا فی شرفنامه و در ادات نیز میگوید سنگی ست که مرکان بدان ابرو کشند اما از شیخ محمد خضری محقق ست که وسمه نام آن رستنی ست که برگ او خرد از برگ مناست شیرهٔ آن سبز میشود ولی سیاهی زندان شیره بر آتش نهند بعده برابرو میکشند چون خشک میشود زیبا و لطیف می نماید اما بمعنی داغ و داغ کردن عربی ست -

وسه - بفتحتین چوب دستی کذا فی زفانگویا و بمعنی قوت و قدرت هم آمده -

وشکرده - با لکسر با جد و کوشش و با لفتح جست و ساخته و با جد و جهد و صاحب قوت و قوی هیکل

کذا فی شرفنامه۔

وشکله بالفتح دانهٔ انگور۔

وشکنه بفتحتین باکاف عورت مرد یعنی ذکر و در اوات بمعنی وشکنه است۔

وشینه بالفتح جوش۔

ولانه بالفتح والکسر ریش که تبازیش جراحت نامند کذا فی زفانگویا۔

ولغونه بروزن ومعنی گلگونه۔

ولوله شور و غوغا۔

وله بوزن کله و قتیل بالام مشدد و له زده ای عاشق و دیوانه خشم۔

ویده بالفتح بادهٔ جبتن۔

ویره بالکسر درخت خرنیزه۔

ویژه بایای مزاری فارسی خالص در زفانگویا بایای عربی نیز آمده است۔

ویسه بالکسر نام معشوقهٔ رامین و نیز بدر پیران سرلشکر افراسیاب راویسه نام بود۔

ویشه بروزن ومعنی بیشه است۔

ویشیده بروزن ومعنی پیچیده است۔

ویله بالفتح وای ویلا کردن۔

باب الیاء
فصل فی العربی

وادی بیابان ورود خانه۔

واشی دروغ گوئی۔

واصی زمین پیوسته گیاه۔

والی معروف یعنی امیر۔

واهی گراد کذا فی الادات والشرفنامه و در تاج بمعنی سست است۔

وثنی بت پرست۔

وحی الهام و پیغام دراز و نبشته و آواز آتش کذا فی التاج و در موائد بمعنی فرشته وحی و اشارت و سخن پنهان نیز مذکور است۔

وحشی نخجیر وحشی۔

ودی آنکه بیرون آید بعد بول۔

وردی اسپ گلگون و گل فروش کذا فی القنیه

وری بالف مقصوره خلق۔

وسطی بالضم با الف مقصوره میانگی و انگشت میانگی۔

وصی معروف و باضاد معجمه موربرو۔

وطی بی شرکردن و جماع کردن و فی الالف مقصوره همان وناکه در باب الف گذشت۔

ولی دوست و نزدیک و خویش و یار یگر و باران دوم در بهاری۔

فصل فی الفارسی

والی بالی میوه ایست مثل کنار خوشترین کذا فی اسحاق۔

وائی گمراه۔

وایاوی یعنی شور و واقعه زنگان۔

وخشی نام جامه ایست۔

وجی بفتحتین با چهارم ملیدی ورشتی۔

وزیری جنسی از انچه لطیف و نیز وزیر بودن و وزیر هستی -

وسنی - بفتحتین چون دو وزن در جبالة یک مرد بوند هر یکی مر دیگری را وسنی نامند و بالضم والسکون و بفتح یکم و کسر دوم نیز آمده است -

وشی - بالفتح جنسی ست از جامهای ابریشمی که منقش باشد این منسوب ست بسوی شهر وشش و بتشدید شین نیز آمده است -

ولایت قالوا بلی - کنایه از ایمان یعنی ایمانی که ارواح مومنان باجنای تعالی بدان در میثاق عهد بسته کذا فی الموائد -

ولوالی - بالفتح رباح و این لغت سمرقندیان ست

وی - بوزن کی بمعنی اوست و این فصیح تر از آنست -

ولیمای - مهان و لیمه -

کتاب الها

الها مراد از طپانچه بر روی کسی زدن و بیاض فی وجه الطیر و بحساب ابجد پنج عدد باشد و های لاحقه برای چند معنی آید یکی برای اضافت و نسبت آید چنانچه رایت هر روز و حساب همه عمر و همه سال یعنی هر روز ازان و همه عمر ازان و همه سال و دوم برای تعقب چون آخر ماضی لاحق شود و بعد او ماضی دیگر واقع شود چنانچه گفته اند دیده رفت یعنی گفت بعده آمد و دید بعده رفت و اگر فعل مضارع و امر بعد او واقع شود پس فعل اول را نیز بمعنی مضارع یا امر کردند یا معنی تعقیب چنانچه دیده آید و گفته دو معنی به بیند و بعده آید و گوید بعده برود و میرود تعقیب آید چنانچه درین ترکیبها گفته است و گفته بود و گفته شده و گفته خواهد شد و گفته شده است و گفته میشود و گفته شده و اندکی لفظ بنده محذوف آید چنانچه گفته است و شنیده شد یعنی گفته شده و شنیده شده و گفته آمد و هم ازین قبیل ست و نیز تا زائده عربی در فارسی باء لاحق خوانند چنانچه رساله عجوزه صحیفه اما باء ساکن در عربی برای سکوت و نیز در حالت وقف

باب الالف
فصل فی العربی

هبا - گرد که از سم ستوران برآید و در صراح است گرد هوا که از روزن پیدا آید در آفتاب -

هجا - بالکسر معرکه -

هوا - میان آسمان و زمین کذا فی الصراح و نیز آرزو کردن و دوست داشتن و بی فرزند شدن و قال ربیل هوا را مرد بی عقل کذا فی التاج و در فارسی بمعنی عشق و دوستی و استیناف هم بالف ممدود آورده اند اما در عربی بدین معنی با الف مقصوره است و نیز خوش آمد نفس و خلاف شرع و رقنیه ست هوا یک فصل از چهار فصل ست

هیجا - بالفتح جنگ جا کذا فی القنیه و در تاج بمعنی کارزار ست -

فصل فی الفارسی

هرا- بوزن غرا ساخت اسپان و بمعنی آواز نیز آید و بدین معنی هرین هم آمده است کذا فی شرفنامه و در قنیه بمعنی شور و حمله نیز ست و آواز زه کمان

هزارا- آواز یعنی بلبل-

هزار پا- کرمی ست معروف که بتازیش شیث گویند کذا فی زفانگویا-

هفت اختر دها- کواکب سبعه-

هفت خضرا- هفت آسمان-

هفت دختر خضرا- مثله-

هفت قلعه مینا- هفت گنبد خضرا و هفت نیمخانه مینا و هفت والاخضرا و هفت اسما- هفت آسمان

هشت بانج بقا- این هشت بهشت و مرغان هشت بهشت-

هلا- بالفتح کلمه تنبیه ست-

هما- بالضم نام جانوریست که استخوان بوسیده و پوشیده بخورد و سایه او بر هر که بفتد بادشاه می شود-

همانا- بالفتح پنداری کذا فی الادات و الشرفنامه و در قنیه است همانا بالیقین و قیل همان و در زفانگویا بمعنی مانند نیز آمده است-

همتا- همزاد-

باب الباء الفارسی
فصل فی العربی

باب- گسسر با اسم فعل ست و لفظی ست که برای راندن اسپ گویند-

هارب- گریزنده-

هباب- بالکسر نشاط-

هبایب- جامه بریده-

فصل فی الفارسی

هاروت کوب- یعنی فرود رونده شاگرد بابا که دارد بدو هر چهار کتاب- توریت و انجیل و زبور و فرقان

باب التاء
فصل فی العربی

هیهات- ای دور ست و در فارسی بجای افسوس و دریغ مستعمل ست-

فصل فی الفارسی

هاروت- نام یکی از ان دو فرشته که در چاه بابل معذبند و نگون آویخته و اگر کسی بطلب جادوئی درون چاه نزد هاروت میرود هاروت او را جادوئی می آموزاند و فرشته دوم را نام ماروت ست این لغت اکثر عجمی ست اما فارسی نیست-

هرات- نام شهریست از خراسان که آنرا هریو نیز گویند هر چه خوشتر ست یعنی سخت و نهایت خوشتر ست-

هفت پرشر یا شکست- ای از شر یا سبقت گیرنده و هفت پر بدین سبب گویند که هفتم ستاره سخت خرد ست-

هفت پوست- ای هفت فلک-

هفت حکایت- ای خزینهٔ هفت اندام و

و نیز آن هفت حکایت که دختران بابهرام گور گفتند

هفت در هفت - یعنی زیب و آرایش -

هفت خاصیت - در هفت اعضا و هفت ستاره در هفت فلک و هفت کشور و در هفت زمین و هفت ستاره که در هفت کشور عامل اند -

هفت و هشت - کنایه از گفتار خصومتانه -

همدست - همسر در مرتبه و در قوت و عظمت و همنشین -

همکخت - پای افزار چرمین و آنرا مکخت نیز گویند -

همه گلزار پر از پیکانست هوا یای مال مغلوب و خوار -

همنفس صبح قیامت کنایه از طوالت -

هنگفت - تا بار قرشت و بضم یکم و سوم جامهٔ هفت - والله اعلم -

باب الشاء فصل فی العربی

هلات - نرم شدن و سست شدن عضو

هلبوث - مرد گول -

هلبایث - کارهای سخت -

هیث - چیزی اندک دادن -

باب الجیم الزای فصل فی العربی

هزج - بحری از عروض تقطیع مفاعیلن هشت بار

هووج بالفتح عماری -

فصل فی الفارسی

هوایج - بوزن و معنی توابل کذا فی العلمی القول اصل آن حوایج ست فارسیان حارا بهابدل کردند

هیدج - بالفتح آهسته رو و تند و تنبل و در لسان الشعرا باخا معجمه آمده است -

هیداج - بالفتح منجمان دلیل عمر را گویند و این هندوی مستعمل در فارسی شده است -

باب الجیم الفارسی فصل فی الفارسی

هیچ - بالفتح و قیل بالضم نصب بنیزه و علم و هست کردن آن و اگر چیزی بر زمین افگنی و راست باشد گویند هیچ کرده است و در فرهنگ قوامس ست قضیب و علم -

هیچ - بای فارسی معدوم و چیزی و چیزی نه -

باب الخاء فصل فی الفارسی

هنجانه - آفتاب -

همسایه - مثله -

باب الخاء فصل فی العربی

هیخ - پسر فربه -

فصل فی الفارسی

خرا هیخ - بار امر موقوف خرقه ایست کوران بسیار کنده زده باشند -

هیدخ - همان هیدخ -

هفتاد و دو و شاخ - ای هفتاد و دو قوم و هفتاد و دو ترتیل قرآن -
هفتاد چرخ - چشم کواکب سبعه -
هفتاد و نوبتی چرخ - مثله والله اعلم -

باب الدال
فصل فی العربی

هدهد - پرنده ایست معروف بر سرتاج دارد و فی شرفنامه اقلیمی ست -
هر - بالفتح والتشدید تنگستان عمارت -
هراهر - نام قبیله ایست از یمن -
هود - نام پیغمبر علیه السلام -

فصل فی الفارسی

همبد - بفتحتین مالکه بدان کشت هموار کنند بعضی بذال معجمه و بعضی با با فارسی گویند کذا فی عملی و زفانکو -
هرمزد - بضم کم و سوم نام ستاره ایست ستاره که تابانیش مشتری می و هند برسپت گویند و نیز اول روز فارسیانست از هر ماه -
هزار نقش برارد - یعنی هزار قضیه پیش آرد -
هفت چرخ کبود - کنایه از آسمان -
هفت رصد - یعنی هفت کشور -
هفت گنبد - آسمان و نیز هفت گنبد سپهر گویند
هفت مرد - یعنی اصحاب کهف و آن بلیخا و مکسلینا و مشلینا و مرنوش و دبرنوش و شاذنوش و مرطوش باشد که شبان ست و اخیار را نیز گویند که قطب و غوث و اخیار و ابدال و اوتاد و نقبا و نجبا باشند -
هلد - بکسر اول و فتح ثانی یعنی بگذارد -
همانند - بیکار -
همه - یعنی همه -
همانند - بالفتح مختصر هم مانند -
هم آورد - بالفتح هم کوشش و در فردوسی بمعنی همراه مذکورست -
همای آزاد - نام دختر بهمن که زن پدر خود بود
همزاد - یعنی هم تن -
هنرمند - یعنی خداوند کسبهای علوی کذا فی الادات و الشرفنامه -
هنگارد - تندی -
هوا همچو پشت سنجاب بلغار کرد - ای هوا از کثرت ابر همچو پشت سنجاب گوناگون بماند کذا فی الاصطلاح -
هورفرد - بار امر موقوف همان هرمزد -
هوید - بضم اول جهار شتر را گویند و آن بمنزله پالان اوست -
هیربد - بالکسر با یاء فارسی و سوم موقوف خادم آتشکده و قاضی گبران و در لسان الشعرا بایا تازیست و در زفانکو یا نام بستانی ست در سیستان -
هیرمند - بار امر موقوف نام رودی ست در سرحد ولایت نیمروز و در تاج بمعنی نخست هزار

با ذال معجمه است -

باب الذال
فصل فی العربی

بذ - بالفتح بشتاب پریدن و بشتاب خوردن و سبک خواندن و کاردن -

بذوند - بالفتح برنده -

هربذ - خادم آتش -

هوفز - سنگ خوار -

باب الراء
فصل فی العربی

هجر - بالفتح منع و در فارسی بجای فراق مستعمل ست بدین که دران منع وصال ست و فی اتلاج الهجر کرمگاه -

هجیر - نام پهلوان ایرانی پسر گودرز برادر گیو که سهراب او را زنده گرفته و در جنگ دوازدوخ هجیر کهرم پهلوان افراسیاب او را در میدان کشته کذا فی شرفنامه -

هدر - بفتحتین باطل و هرزه شدن حق کسی و بیهوده شدن خون کسی و بیهش زدن شراب و شیر و امثال آنها بیده شدن و باطل شدن -

هذیر - بکسر اول و فتح دوم جوشیدن شیر و شراب

فصل فی الفارسی

هر سه دختر - آن سه ستاره که متصل بنات النعش ست -

هر هفت گروه یار - یعنی یار خود را آراسته و زیور پوشیده کذا فی شرفنامه و نیز بمعنی از پا آویختن باشد یعنی هر هفت آرایش را یکجا کردن چنانکه گویند فلان دوارا شهد یار کرده در کار بند و شاید قصده اصطلاح الشعرا هم بدین معنی ست بعده ترجمه لفظ یار نیاورده همچنین گفته یعنی آراسته و زیور پوشیده -

هزار - بالفتح ده صد که تبازیش الف گویند و نیز بابل و هزار دستان -

هشریر - بازار - فارسی نوعی از علتهای اسپان و بیماری و علت زیادتی دندان که اسپان ابود تا آنرا نشکنند بدفع معالف نخورند -

هشریر - بالفتح بازار - فارسی زیرک و فریفته و نیکو دستور -

هنبر - بفتحتین تبخ تبازیش عبد و جلبد گویند

هشت منظر - ای زشت هشت و هشت فلک

هشوار - بالضم هشیار -

هفت ایوان خضر - هفت آسمان -

هفت آبگون چتر - کنایه از هفت آسمان -

هفت پدر - هفت ستاره -

هفت پیر - ای هفت تنها و هفت قراء قرآن

هفت جمله نور - کنایه از هفت پرده چشم

هفت کوس خروار - کنایه از هفت آسمان

هفت پیکر در سفر - یعنی هفت ستاره که ستاره اند و در سیر خود اند و در هر ستاره هفت هزار سال ست مجموع چهل و نه هزار سال میشود حکما گویند که چون

هر هفت دور تا آخر رسد قیامت قائم شود۔
هفت اُور ۔ یعنی هفت ستاره۔
هفت دریای خضر ۔ ای هفت فلک۔
هفت دور ۔ ای دور سیارات سبعه بهان شرح که بالا گذشت۔
هفت و شش و پنج و چهار ۔ یعنی هفت آسمان و ستاره و شش جهت و پنج حس و چهار طبع۔
هفتم کشور ۔ یعنی هند۔
هلال معنبر ۔ ای ابروی شاهد۔
هلند ور ۔ بالفتح گیاهی که برای دارو بکار آید کذا فی لسان الشعرا و در اوات الفضلا هلند ور با زا معجمه مرقوم است۔
هما ور ۔ بالفتح ولایت هاماوران را گویند۔
همبر ۔ همکنار۔
همدگر ۔ ای یکدیگر هم شریک و موازی۔
همزه مسمار ۔ ای نیخ زدن که بدشواری بیرون آید یعنی مسدود و مضبوط و سخت۔
همواره ۔ همیشه و چیزی که دران کژی نباشد۔
همنجار ۔ بالکسر راه کاروان ترک کردن راه برای رفتن و مست کذا فی الادات و الشرفنامه اما در ملتقط میان ناحضی شده بمعنی اخیر صفت کرده۔
هندویار ۔ یعنی هندوستان و دوات۔
هندوی پیر ۔ یعنی زحل۔
هنر ۔ بضم یکم و فتح دوم کسب علوم چنانچه خواندن و نبشتن و بافتن و دوختن که این خرقه است۔
هنکا ۔ بالفتح تندی۔
هنگامه گر ۔ یعنی بازیگر۔
هوا افشانده دُر ۔ ای باران تقاطر کرده۔
هوذر ۔ باواو فارسی زشت و در لسان الشعرا بوزن نوذر مرقوم است و بلغتی بوزن جوشن آمده است و بعضی بذال معجمه خوانده اند۔
هوبر ۔ کفت کذا فی القواس۔
هور ۔ باواو فارسی ستاره ایست که پس از هزار سال برآید و نیز آفتاب را گویند۔
هیر ۔ بالکسر آتش۔
هیکر ۔ بالفتح با کاف فارسی بکسور آب سیاه که ابر حمل زند۔

باب الزاء
فصل فی العربی

هامز ۔ بکسر سوم از پس مردم عیب کننده و سخن چینی کردن۔
هز ۔ بالفتح والتشدید جنبانیدن۔
هاز ۔ جنبنده۔
هزیز ۔ جنبانیدن درخت۔
هماز ۔ بالفتح والتشدید عیب و سخن چینی کردن

فصل فی الفارسی

هرمز ۔ بضم یکم و کسر سوم همان هرمز دیعنی مشتری نام شهریست بکنارهٔ دریا و نام پسر نوشیروان

که پدر خسرو پرویز بود۔
هرموز۔ همان شهر هرمز ماه مذکور۔
هزاهز۔ جنبشی که از ترس خصم در لشکر افتد۔
هفت پرکار تیز۔ هفت فلک۔
هلندوز۔ همان هلندورند کور یعنی گیاهی است که برای دارو بکار آید۔
هم آواز۔ یعنی آنکه آواز او موافق آواز دیگرے بود۔
همباز۔ حریف۔
همراز۔ محرم اسرار۔
همنباز۔ بوزن و معنی انباز۔
همنوز۔ بفتح یکم و ضم دوم تا اکنون و تا ایندم بنازیش بعد بضم الدال است۔
همیز۔ با یاء فارسی لغتی است دران و استعمالش در ناهیدی اکثر است و در قمینه بضم و فتح دوم منقول از قاضی محمود هر دو کسر است بفتح یکم و کسر دوم نیز منقول است بمعنی اکنون و زیادت
هیوز۔ با واو فارسی آواز تند و تیز و صدائے که از طاس برنجی و امثال آن برآید و نام مقامے و جائی نیز هست۔
هورمز۔ نام فرشته و نام روز۔
هوشاز۔ تشنگی اسپ و شتر۔
هیز۔ بالکسر مخنث کذا فی زفانگویا۔

باب الزاء الفارسی

هاژ۔ سرگشته و فرومانده۔

باب السین
فصل فی العربی

هراس۔ نام درختی ست سدرخار دار و در خار بعنی درس
هرمس۔ نام حکیمی که انیس و جلیس سکندر بود۔ و گویند که یونانیان او دیس علیه السلام را گویند که واضع حساب ست۔
هواس۔ بالفتح والتشدید شیر درنده۔

فصل فی الفارسی

هرنفس۔ ای هر دم۔
هفت چشمه خراس۔ کواکب سبعه و قیل هفت فلک کذا فی القنیه و در اصطلاح الشعرا هفت چشمه خراس فلک سیارات نمای۔
هفت خراس۔ ای هفت فلک۔
هفت مروارید کوس۔ مشاه۔
همنفس۔ یعنی محب و موافق در جمیع امور
هم چیز و کس۔ ای همه کذا فی القنیه اقول از همه چیز غیر عقلا مراد اند و از کس عقلا۔
هوس۔ بفتحتین میل طبع که هندش ساده گویند

باب الشین
فصل فی العربی

هراش۔ بالفتح سگان را دراندختن برای جنگ
هشاش۔ شادی کننده۔
هش۔ بالفتح والتشدید برگ از درخت ریختن برای گوسپند۔
هوش۔ بالفتح جنبیدن و برانگیختن و فتنه کردن

فصل فی الفارسی

هرانش هرانش - کلاهها بالفتح قی -

هربنات النعش - ای هر متفرق الاحوال

هش - بالضم ذهن کذا فی شرفنامه و در اوستا هش مختصر هوش و عرب آنرا ذهن خوانند -

هشوش - پنجم روز از فروردیان کذا فی زفانگویا

هفت فرش - یعنی هفت زمین و هفت اقلیم کذا فی الاصطلاح -

هفوش - بالفتح چیزیست خوردنی که برنج کرده میکوبند و در جامه بسته بالای آب گرم در اوندی مهر کرده و مقداری دران سوراخ کرده میدارند از بخار آن پخته شود هندش بهاک نامند کذا فی فرهنگ فخر قواس -

هوای حسان هوش یعنی هوای ابرناک -

هوش - با واو فارسی همان هش در محل آگاهی و شعورست چنانچه گوئی فلان مست و بیهوش افتاده است ازین معلوم میشود که ذهن نیز بمعنی شعورست لیکن در محل استعمال فرق ست -

باب الصاد
فصل فی العربی

هبص - بفتحتین شادمانی نمودن -

هصص - بالفتح مع التشدید فشردن -

هصهص - گرگ -

هصیص - پدر بطی از قریش کذا فی الصراح -

باب الضاد

فصل فی العربی

هرض - دانه های خرد مانند آبله -

هرض - شکستن -

هرضیض - شکسته -

باب الطاء
فصل فی العربی

هبط - لاغر -

هبوط - فرود آمدن -

هبیط - شتر ماده لاغر -

فصل فی الفارسی

هفت خط - یعنی هفت اقلیم -

هفت محیط - هفت فلک -

باب العین
فصل فی العربی

هجوع - بالضم خوابگاه و آرام -

هجیع - بالفتح پاره از شب -

هزیع - مثله -

فصل فی الفارسی

هرسه نوع - یعنی هرسه موالید -

هفت شمع - ای هفت ستاره -

هفت قطع - یعنی هفت زمین و هفت کشور کذا فی القنیه -

باب الغین
فصل فی العربی

هبوغ - خفقان -

همینغ - مردن -

فصل فی الفارسی

هفت چراغ - هفت ستاره -
هشت باغ - هشت بهشت -

باب الهاء
فصل فی العربی

هاتف - آواز کننده گذا فی القنیه اما این زمان غالب آمده است بر ملکی که آوازی بدید از غیب
هدف - آماج و نشانهٔ تیر و هر چیزے عریض و مرتفع -

فصل فی الفارسی

هفت سقف - هفت آسمان -
هف - بالفتح کارگاه جولاهه که آنرا بفتری نیز گویند و فخر قواس گوید هف چوبی که جولاهگان در بافتن بر جامه زنند این معنی اخیر از زفانگلویا هندش هاتھ نامند -

باب القاف
فصل فی العربی

هبنق - بفتحتین و تشدید نون نام مردی که در نهایت حمق بود بحدی که میگویند عقدے در گلوی خود انداخت برای نشانی خود تا گم نشود روزی یکی در خواب دید آن عقد از گلویش کشیده در گلوی خود انداخت او چون بیدار شد فریاد برآورد که من گم شدم بعده این ضرب المثل شد که احمق من الهبنق -

هبنیق - چاکر -
هدق - شکستن -
هرق - سوختن -
هزق - بسیار خندیدن -
هبق - گیاه نرم و تازه -
هبیق - شتر مرغ نر -

فصل فی الفارسی

هفت پرده ازرق - هفت آسمان -
هفت رواق - مثله -
هفت طبق - هفت آسمان و هفت زمین -

باب الکاف
فصل فی العربی

هلاک - تباه و فوت -
هلک - بالضم هلاک شدن -
هیت لک - ای هم سا درین مذکر و مونث وجمع و مفرد برابر است -

فصل فی الفارسی

هیاک - با دوم فارسی و در زفانگلو یا با دوم تازی ست یعنی تارک سر -
هزاک - بالضم ابله و نادان که آسان فریفته شود
هسک - بفتحتین غله افشان قلیل بسکون اسین هندش چهاج نامند -
هفت محراب فلک و هفت نژاد فلک - کواکب سبعه -
هلک - بالکسر آنکه بهندی چکی نامند -

هومیدیک - نام شخصی از ملحدان -

هولک - بوزن گولک وقیل باواو فارسی گردون بازی کذا فی شرفنامه و در زفانگویاست هولک بوزن کوچک گردن بازی اما در اوست بدین گونه هست هولک بازیست در ملک بالا -

هیرک - چنانچه بچه گوسپند را بره گویند شتر بچه را هیرک نامند -

فصل فی الکاف الفارسی

هفت اورنگ - بالفتح آن هفت ستاره که بتازیش بنات النعش خوانند و آن دو است یکی هفت اورنگ بزرگ دوم هفت اورنگ خرد که گرد قطب گردند و چهار ستاره ازین که مثال چهار پایه تخت اند آنرا نعش نامند و سه ستاره ازین چهار ستاره که مقدم اند بپارسی این سه فرقدان نامند این ترکیب اضافی است یعنی هفت ستاره ازان تخت که آنرا اورنگ تخت نامند -

هفت رنگ - باتار موقوف آرایش زنان چنانچه سرمه و سرخی و مانند آن کذا فی زفانگویا و در شرفنامه یعنی نبات نعش ست اما گمان من آنست که خطا در کاتب ست هفت اورنگ را بسهو هفت رنگ نوشت و الله اعلم بالصواب -

هفتورنگ - بفتح یکم و سوم همان هفت اورنگ لیکن بکثرت استعمال الف ساقط شد کذا فی الملتقط

هم سنگ - هم وزن و هم قدر -

هنگ - بالفتح زیرکی و هوشیاری و غدر و قوم و سیاه و در زفانگویا بمعنی زکام نیز ست -

هوشنگ - باواو فارسی نام پسر کیومرث پسر سیامک که آهن از کان کشیده و آلات زراعت را پیدا آورده و آهنگری کرده و چوبهای ساخته و رباط و شهرها بنا کرده و شیاطین و دیوان را از مخالطت آدمیان پراگنده ساخته و بعده کیومرث بر تخت نشسته چهل سال ملک راند و بعد او سه صد سال ملک محل بود و در زفانگویاست نام پادشاه از پاستانیان -

باب اللام
فصل فی العربی

هابیل - نام پسر آدم علیه السلام که قابیل قاتل او بود این لغت عجمی ست بدانکه هر جا قابیل قاتل هابیل بود قاف علامت قاتل بر سر نام او آمد و هر جا هابیل بر هدایت ماند ها بر هدایت بر سر نام او شد

هاتل - ترسانده مشتق از هول -

هرقل - بکسر یکم و فتح دوم پادشاه روم را گویند هر که باشد و دیریست که آنرا دیر هرقل خوانند و در شرفنامه بفتح یکم و کسر سوم نیز ست -

هزل - بالفتح مسخرگی و بیهودگی -

هلال - بالکسر نام غلام معبره بهشت مشتاق دیدار او بود و حضرت رسالت او را غلمان بهشت خود داد و هلال بکسر ماه نو تا سه شب از ماه هلال گویند و بعد ازان قمر خوانند و سر کژه و نیزه باریک و دو شاخ که بدان وحشی صید کنند و غلام خوبرو و قبیله ایست از هنود

هلاهل - جمع هلهل زهر کشنده و در شرفنامه هلاهل بفتح و کسر چهارم زهری سخت قاتل که در زمان بکشد -

هول - بالفتح بیم -

هیطال - حوض و زبان بنجارا مردمی باشند باخیر و هیاطله نام قومی ست و ولایتی کذا فی القنیه

هیکل - بالفتح بنا ربلند خانه است و جثه بزرگ کذا فی الادات و هر بنا که بلند باشد و نیز اسب بزرگ و یقال الهیکل الضخم من کل حیوان و حامل را نیز هیکل گویند بدین که مضخم میشود و نیز تعویذ که در گلوی بندند آنرا گویند و بمعنی شکل نیز آید -

فصل فی الفارسی

هال - آرام و قرار کذا فی الشرفنامه و در قنیه بمعنی قافله و بمعنی قافله در زرفانگو یاند کورست چیزیست تخم سپندان مانند تخم در خلاف و خلاف سه خانه و تخم سه کان و مزه کافور دارد و آنچه در خلاف بود آنرا الایچی گویند و بی خلاف هیل و ایل مانند -

هفت اصل - یعنی هفت طبق زمین و قیل هفت کشور -

هفت حال - تا بار موقوف یعنی بهمه حال و علی الدوام -

هفت فعل - نام دعائیست -

هفت منزل - هفت فلک -

هفت هیکل - باسوم موقوف دعا و تعویذ

هلاهل - بالکسر بگذار و فرو گذار -

هلهال - انچه بدان آرد بیزند تا بریزش عزلان مانند

همال - بالضم و قیل بالفتح انباز و همتا -

همسفران جاهل - ابی نفس و قالب -

همتیال نام ولایتی ست -

هیل - بایای فارسی مثل الایچی که انرا بلوانه مانند کذا فی شرفنامه و از زرفانگو یا معلوم میشود که هیل و ایل دانه الایچی مقشر را گویند -

باب الهاء مع الیم

فصل فی العربی

هاشم - استخوان سر و نام جد حضرت رسالت پناه صلعم

هاضم - شکننده گفته میشود که این طعام هاضم است یعنی شکننده و ریزنده است در معده -

هجوم - انبوهی -

هرم - ویرانی سر چاه و کرانه چاه و که ویران شود و در چاه افتد -

هزم - بفتحتین پیری سخت -

هضم - شکستن و ریزه ریزه شدن -

هم - اندوه و اندیشه چیزی فارسیان مخفف استعمال کرده اند -

همام - بالضم مهتر همی بمعظم همته و نیز نام شاعر تبریزی

هموم - جمع هم و نام پهلوانی بود عشقی -

فصل فی الفارسی

هادی مهدی غلام - یعنی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم -

هرو قوم - بالفتح والضم باسوم فارسی تخم اسفنول که بتازیش بذر قطونا گویند -

هروم - نام شهری و نام پهلوانی -

هفت ابام - هفت آسمان -

هفت خوان عجم - ای هفت عقبه که در هفت منزل در راه دژ رویین است و آن راه جز رستم و اسفندیار کسی نرفته -

هفت طارم - هفت آسمان -

هم - یک جا و بایه دیگر و هم بمعنی نیز هم آید -

همدم - یار و محب و موافق -

همقدم - یعنی همراه و همسفر و هم طلب -

هم نعل فرگند و هم سم - یعنی لنگ شد و از سیر باز ماند -

هندوی چرخ هفتم - زحل -

هنگام - باکاف فارسی وقت و گاه که مترادف ست

هنوز ا بجد میخوانم - ای هنوز ابجد تجرید که تختهٔ دوم ست میخوانم -

هوم - بر وزن یوم نام مردی از آل فریدون که در پیرانه می بود -

هیم - بفتحتین هستم و هی بمعنی هست هم هست

باب النون
فصل فی المعرّب

ها وانج - معروف کذا فی التاج و در فرهنگها بای فارسی هاون بهاء مشبع و واو و الف و نون آرد و گویند

و در موائد الفوائد ست هاون جوازی که در و دارو با کوبند و نیز غله و اهل هند آنرا اوکهلی خوانند -

هذیان - بیهوده گوئی -

هرطمان - بالفتح نوعی از حبوب ست -

همدان - حی من العرب -

همیان - معروف یعنی مانند خریطه که در کمر بندند و دران درهم و دینار می اندازند -

هون - آهستگی -

هوان - خواری -

هوازن - بالفتح نام قبیله -

فصل فی الفارسی

هاروت و ن - یعنی ساحر و جادوگر -

هارون - نام برادر بزرگ مهتر موسی که بدعای موسی علیه السلام پیغمبری یافته و نام یکی از خلفای عباسیه که او را هارون رشید گفتندی و نیز قاصد و نقیب بمعنی نخست در عربی هم مستعمل ست

هارو تیدن - فرو ماندن و حیران شدن کذا فی فرهنگ جهانگیری -

هازیدن - نگریستن و گریستن -

هامان - نام وزیر فرعون این نیز در عربی مستعمل ست -

هاماوران - نام ولایتی که پدر سودابه که زن کیکاوس بود بادشاه آن بود -

هاموں - هموار و دشت و گویند زمین سخت که باران قبول نکند معنی اخیر از فرهنگ جهانگیری ست -

هان - کلمه تنبیه است و از شیخ محمد خضری منقول بمعنی بلی ای آری -

هاونان - هدیه و نذرانه یعنی آن نقد که فقرا را بعد طعام خوراندن بدهند -

هراسیدن - ترسیدن -

هراسندگان - تائبان و خائفان و متقیان کذا فی اصطلاح الشعرا و در قنیه یعنی ساحر گفته است و آن ملائم نمی آید -

هرمان - بفتح یکم و ضم دوم قلعه ایست بسجستان و مصر

هرین - بالفتح بار اشدد آواز مهیب و هرار نیز بدین معنی آمده است -

هزار استین - دریا -

هزاران - جمع هزار بر خلاف قیاس و نیز بازی چهارم نرد را نامند و آن از جمله هفت بازیست چنانچه در لغت خانه گیر گذشت -

هزارجان - گیاهی ست مانند خوشه انگور میوه او پوست گران دارد و باعث بکار دارند تا بزیش فاشرا گویند کذا فی زفانگویا -

هزاردستان - بار اردهم موقوف یعنی بلبل و گویند فاخته و صحیح آنست که جانوری دیگرست کذا فی زفانگویا -

هزبان - مختصر هزبان -

هشت بهشت - هشت بهشت -

هشت دهان - با تا رموقوف گیاهی ست واصح آنست که گلی ست که آنرا خیر و نیز گویند -

هشتن - بالکسر فروگذاشتن و در زفانگویا بمعنی گذاشتن و آویختن و رها کردن ست -

هشیدن - بالکسر بمثابه گذاشتن زفانگویا -

هشت پیکر صنوان - یعنی هشت بهشت

هفت اختران - کواکب سبعه -

هفت ایوان - فلک -

هفت آینه خوبین - کواکب سبعه -

هفت بنیان - هفت آسمان -

هفت تنان - یعنی اصحاب کهف و نیز هفت اخیار که قوام عالم از برکت ایشان ست و ایشان مخصوص نامزد اند برای آبادانی و قوام عالم از اجناس ایشانست قطب و غوث و اخیار و اوتاد و ابدال و نقبا و نجبا و در بعضی اطلاعات ایشان را هفت مردان نیز گویند کذا فی شرفنامه و در بحر المعانی مذکور ست این همه صد و پنجاه و شش کس بر شش مراتب اند سه صد و یک مرتبه هفت در یک پنج در یک یکی در مرتبه الاهیات او قطب است

هفت چیر آبگون - هفت آسمان -

هفت خوان - با تا رموقوف و عقبه بوده اند یکی آنکه در انجا که کیکاؤس در مازندران به بند تم افتاد و رستم برای مخلصی او قصد کرد و در اثنای راه دو راه پیش آمدند یکی راه امن بود که بچند ماه توان رفت و راه دوم هفت روزه بود اما در ان راهها بلا بوده اند جاهای جادوان و جای دیوان و همچنین چیزهای دیگر چنانچه در شاهنامه مشروح ست

آخر الامر رستم چنین راه اختیار کرد و همه بلاها را
کشت و چندان جانوران را شکار کرد که مدتی
دد و دام گوشتهای ایشان ذخیره ساختند
و عقبهٔ دوم براه دشت روئین از انجا ارجاسپ با دشمن
توران زمین در ایران آمده خواهران اسپندیار را
بند کرده برده بود بسبب آن چون اسپندیار را
از بند پدر خلاصی یافته گرگسار پهلوان لشکر
ارجاسپ را زنده گرفته همراه خود ساخته گرگسار
بدغا برای که امن بود و بزرد برای آنکه خواست تا
اسپندیار را با لشکر تلف کند براه هفتخوان رهبری
کرد آخر الامر چون وفای او اسپندیار را روشن شد
گرگسار را کشته و آن همه بلاها که در هفت منزل بود
شر ایشان بکفایت رسانیده در دشت روئین رسیده
بدغا ارجاسپ ابا سران لشکر او کشته و خواهران
خود را از انجا آورده رهبری کرده و در جامع الحکایات
و لوامع الروایات مذکور است که کیفیت هر دو هفتخوان
محض بنسبت اهل فارس است والا معنی نبود هفتخوان
معنی هفت فلک نیز آمده است کذا فی اللغت و در
زفانگویا است که هفتخوان منزلست که هفت منزل است میان
ایران زمین و توران زمین دران راه جزو و پس
نرفته یکی آسفندیار و دوم رستم و این را هفتخوان عجم
گویند و هفتخوان ازان گویند که دران هفت عقبه
بود و هر عقبه که گذشت مهمانی کرده بود -

هفت دکان - هفت کشور -

هفت خشان و هفت سلطان - هفت ستاره سیاره

هفت قبه اوکن هفت شادروان اوکن - یعنی

هفت زمین و هفت کشور -

هفت شمع درخشان - هفت ستاره -

هفت مروان - همان هفت تنان -

هفت مطرهٔ زرین - این هفت ستاره سیاره و

هلال منظران - خوبان که شمار الیه اند در حسن -

هماوران - نام پادشاهی کذا فی زفانگویا -

همایون - مبارک و میمون و نام معشوقه -

همای همچو گندم طمیدن - ای بیقرار شدن

میگویند که چون گندم را بریان کنند از غلغلهٔ دیگر سخت طپند -

همچنین - مختصر آنچنین -

همداستان - با سین موقوف تابع و هم حکایت

در شرفنامه بمعنی خرسند نیز ست اما مضمون لفظ همداستان

جمع همدست یعنی همه کار و نیز همان همداستان و

در شرفنامه بمعنی دست بدست نیز ست -

همراهان و همرهان و همه مصاحبان و همعنانان

همراه و برابر و بمعنی همسر نیز گفته اند -

همکنان - بالفتح با کاف فارسی ای همه کسان

کذا فی شرفنامه اما در استعمال بجای همچنان سماعیست

از شیخ محمد خضری بمعنی همسر منقول ست -

همنشین یعنی کسی که بیک جا نشسته باشد -

هم آیندگان - موجودات و مخلوقات -

همه پایندگان - بهشت و دوزخ و عرش و کرسی

و لوح و قلم -

همیدون - با یاء فارسی هم اکنون کذا فی شرفنامه

و در زفانگویا ست وقتی از اوقات چنانچه گویند

درین ناگاه -

هن - بالکسر هست بلغت شیراز -

هنا هین - هجوم مردان و آواز ایشان و این درشور و غوغا و آواز استعمال کنند کذا فی القنیه

هنبان - بوزن و معنی انبان یعنی زنبیل و پشتبان که بازیش جراب خوانندش -

هنجیدن - کشیدن

هندوی باریک بین - زحل -

هندوی شهر هفتمین - بمثله -

هندوی گنبد گردون - ایضاً بمثله و بخار کردن گردون نیز آمده است -

هنگامهٔ طفلان - یعنی دنیا -

هوای سنجاب گون - یعنی هوای ابرناک -

هوختن - باواو فارسی و خاء موقوف بیرون کشیدن و آمدن و پیدا شدن -

هوچیدن - مثله -

هوشاریدن - باواو فارسی بغایت تشنه شدن

هومان - نام برادر پیران و نیز پهلوان تورانی که در جنگ کوه کنا بدو رسید بدست بیژن گیو کشته شد

هون - بفتحتین و قیل بسکون دوم زمین کشت با کلوخ -

هیوفار قون - مروه بشتی و آن گلیست کذا فی القنیه اقول مروه گل نیست بلکه ریحانیست باریک و خوشبوی -

هیون - بالفتح شتر و اسپ رونده و گویند شتر مبارزه بغیر تند که بسیار دود و هندش سانڈ گویند کذا فی زفانگویا -

هلیدن - فروگذاشتن و ترک دادن و دور انداختن

هین - بالکسر سیلاب و اینک و بگذار و بشتاب کذا فی شرفنامه و در قنیه است هین بالکسر کلمهٔ تنبیه است که مراد از نبه است -

باب الواو
فصل فی الفارسی

هارو - فرومانده و حیران -

هردو - مرد دیر کذا فی زفانگویا و در فرهنگ فخر قواس هردو مشدد یعنی کریه است -

هستو - مقر -

فصل فی الفارسی

هفت بانو - کواکب سبعه و هفت کشور -

هلبو - بالفتح سیل -

هم ترازو - یعنی برابر و مقدار و مرتبه -

هندو - بالکسر معروف و نیز بمعنی بنده آید -

هندوی تو - ای بنده تو و بنده تو -

هو - بالفتح ریم و زرداب -

باب الهاء
فصل فی العربی

هاله - خرمن ماه -

هامه - تارک سر -

هاویه - دوزخ -

هبیه - نام زنی که ضرب المثل ست در حماقت -

ونیز کنیز ک و دختر خرد۔

ہجرہ۔ بالکسر فروگذاشتن وطن۔

ہدیہ۔ بالفتح انچہ بکسی بفرستند۔

ہزیمہ۔ گریختن و شکست خوردن در حرب۔

ہمہ۔ بالکسر اندوہ واندیشہ کذا فی التاج و در قنیہ بمعنی دغاست۔

ہمزہ۔ معروف یعنی الف متحرک باسکن مضغطہ وانکہ مردمان را بسیار طعنہ زند۔

ہندسہ۔ بالکسر علمی ست کہ ازان معرفت اشکال و مقادیر ان حاصل میشود و نیز ارقام عدد بحساب جمل کار بندند و بمعنی شکل نیز آید۔

ہنغہ۔ منزلی از منازل قمر در برج جوزا۔

ہیضہ۔ رفتن شکم ناگوار طعام۔ شکل

ہیئۃ۔ بالفتح با ہمز ۱ مسوم مفتوح کیفیت مرکب و

ہیبۃ۔ ترس۔

فصل فی الفارسی

ہامراہ۔ با میم موقوف یعنی ہمراہ کذا فی شرفنامہ

ہائینہ۔ بودن آئینہ ناچار چسبیدن کذا فی شرفنامہ

ہجدہ۔ ہزدہ۔

ہرہ۔ بالضم فائدہ و حق۔

ہراہیدن۔ بالفتح و الکسر انچہ کسی را بترساند و نیز چیزی کہ در کشتہا مثل صورت شیر و نہال آن راست کنند تا جانوران کشت بگیرند۔

ہرہ۔ ہمان ہریو۔

ہرائینہ۔ ناچار و بیشک۔

ہرروزہ۔ با واو فارسی پیوستہ بتازیش رقواعد

ہرزہ۔ بالفتح بیہودہ و دروغ گفتن کذا فی زفانگویا۔

ہرہفت گردہ۔ ای آراستہ و زیور پوشیدہ

ہرکارہ۔ بالفتح و گاف آہنی کہ در وصلہا پزند و بتازیش طوبنجر گویند کذا فی زفانگویا و نیز آنکہ در ہر کاری برسد۔

ہروانہ۔ بیمارستان۔

ہریسہ۔ بالفتح معروف یعنی انچہ گوشت و گندم یکجا کردہ می پزند۔

ہریوہ۔ شبینہ کہ تعین کنند برای کذا فی زفانگویا۔

ہزارچشمہ۔ بارا موقوف و میم فارسی ریشی کہ در پشت بیرون آید و سوراخ کند و نعوذ باللہ بتازیش سرطان خوانند و در دکہ زحمتی ست پوست اندام را آوارہ کند و معنی اخیر از زفانگویا

ہزارخانہ۔ انچہ سیان شکنجہ باشد کذا فی زفانگویا

ہزینہ۔ بالضم ہمان ہرروزہ یعنی پیوستہ و در زفانگویا ست ہزینہ انچہ بدان روزگار و روزبگذرانند یعنی نفقہ و سوراخ و نیز ترجمہ نفقہ ہزینہ نوشتہ است۔

ہشتہ۔ بالکسر فروگذاشتہ۔

ہفت خزینہ۔ یعنی ہفت عضو باطن و ہفت آسمان

ہفت خلیفہ۔ ای خلفاء روح و آن ہفت عضو باطن اند دل شش جگر زہرہ سپرز معدہ گردہ

قبل روح حیوانی و عقل و حواس خمسه و قبل منبت عضو ظاهر که سجده اند کذا فی شرح مخزن الاسرار۔

هفت دانه - با سوم موقوف طعامی معروف که در عاشورا می خورند۔

هفت دد - بفتح دال یعنی آراسته و زرد زیور پوشیده و بکسر آن هفت کشور و هفت فلک

هفت علم خانه - هفت کشور و هفت ستاره

هفت گاه - هفت کشور و هفت فلک۔

هفت کره - کواکب سبعه و هفت کشور۔

هفت میوه - یعنی کشمش مرس انگور طائفی انجیر و زیری شفتالو امرود و آلوچه این هر هفت میوه را یکجا می خورند و هفت میوه می نامند۔

هفت نقطه - یعنی هفت سیارات فلک

هفت وشه - یعنی آرایش زیور۔

هکه - بالکسر و التشدید کاهک۔

همارہ - همیشه۔

هم پیشه - با ہاء فارسی یعنی هم کار۔

همخانه - همجنس۔

همخوابه - یعنی آنکه با او یکجا بخسپند۔

همکاسه - آنکه با او یکجا طعام و شراب خورند۔

هم کوشه - همجنس و مشابه کذا فی الاصطلاح و الکنیه

هندسه - اندازه و شکل و نیز عددهای که در تخت حروف ابجد مینویسند بچنین (ابجد هوز حطی) 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

هندوانه - بالکسر خربزه هندی از شیخ محمد خضری شیرازی سماع ست که تخم خربزهای هندی را چون در زمین چرامیان کشتی کارند هندوانه بار آرد و درختش تنه ندارد و پس چون چنین نباشد چرا نباشد که شبی و امثال بر حسب مقامها مختلف هم چند رنگ صور و اشکال بر آمد۔

هنگامه - با کاف فارسی انجمن و مجمع بازیگران و افسانه گویان و قصه خوانان۔

هویه - بالفتح و قبل با واو فارسی و با یه موحده و وش که تبازیش کتف خوانند بمعنی حمایت نیز آید و در زفانگو یا بدین معنی با یا مطی ست و در ادات نیز با واو فارسی ست۔

هده وه - همان هده۔

هوشازده - با واو فارسی اسپان و شتران که بغایت تشنه باشند۔

هوشبه - با واو فارسی همان هویه۔

هه - بالفتح چون بخواهند که بوی کسی در یابند بگویند هه کذا فی القنیه۔

هیاسه - بالفتح بد انچه زین کشند کذا فی زفانگویا

هیاطله - نام شهری که والی او را خویش نامند۔

هیمه - گوشاله بزکوه و با یا فارسی قبل بالفتح هیزم

باب الیاء
فصل فی العربی

هادی - راهنمای۔

هدی - بالضم با الف مقصوره راه راست۔

هنی - بالفتح گوارنده۔

هندی - بالکسر منسوب ببوی هند و شمشیر هندی

وآهن پولاد۔

ہی ہی ۔ بالفتح آواز خواندن اہل عرب شتر را بجہت علف خوراندن چنانچہ جاجا برآے آب خوراندن خوانند کذا فی القنیہ۔

فصل فی الفارسی

ہایا ہای ۔ یعنی شور واقعہ زرگان۔

ہایا ہوی ۔ یعنی شور و غوغای شادی و سیزبانی کذا فی الادات و در شرفنامہ بہمین معنی ہای و ہوی آمدہ است۔

ہرزہ ہلای یعنی بیہودہ گوی کذا فی زفانگویا

ہرمہی ۔ یعنی ہر شی

ہری ۔ نام شہری بنای اسکندر و ہمان ہریو ہزار پایی کرمی ست معروف کہ بتازیش شیث گویند کذا فی زفانگویا۔

ہزار میخی ۔ ہمان ہزار میخ گذشتہ۔

ہشت اوی ۔ بالف مقصورہ ہشت بہشت

ہفت پردہ گلی ۔ آسمان۔

ہفتاد کشتی ۔ یعنی ہفتاد ملت کذا فی القنیہ منقول از لغات شاہنامہ۔

ہکری ۔ بالضم آن کشت کہ از باران آب خورد

ہکوی ۔ بالفتح سرگشتہ و متردد۔

ہلیوی ۔ بالفتح با یای فارسی گردون بازی کذا فی شرفنامہ اما در فرہنگ مخرقوا ست ہلوی بغیر یا اول و معنی آن گردون بازیست

ہولک ہمای ۔ بالضم ہمان ہماے و نام

کیخسرو و خواہر اسپندیار کہ ارجاسپ اسیر کردہ بردہ بود و در دژ رویین موقوف داشتہ و نام دختر بہمن کہ اسپندیار در حبالۂ خویش آوردہ بود چون در رویین باطل گیران دختر خویش رہا بود ہمای از پدر خود حاملہ شدہ بود کہ پدرش مرد بعد بہمن بحکم وصیت پدر قابض ملک ہمای شدہ وسی سال در ملک ایران زمین فرماندہی کرد و آخر الامر ہم در حیات خویش پسر خویش را کہ دارا ب نام داشت ولی عہد خویش کردہ و نام شاہزادہ کہ عاشق ہمای بود و صنعت ست از علم کہ بر سر آن ہمائی رہت کردہ بدارند و نام دختر قیصر روم کہ بہرام گور در حبالۂ خویش آوردہ بود

ہم بوی ۔ با واو فارسی یعنی ہم خوی و ہم رو

ہمخانہ عیسی و ہمسایہ عیسی ۔ یعنی خورشید

ہم کدرو ہم خسی ۔ یعنی ہم خاکی و ہم روحانی

ہنگی ۔ بفتحتین با کاف فارسی یعنی تمام

ہنری ۔ کسی کہ ہنرمند باشد۔

ہواجوی ۔ یعنی طالب و عاشق۔

ہواداری ۔ دوستداری۔

ہواری ۔ بادگاہ۔

ہویا ہوی ۔ ہمان ہاہوی و بالفتح ہست و بمعنی تاکید و زجر نیز آید۔

ہیلوی ۔ بالفتح با واو فارسی و قیل با یای فارسی چار مغزے و گرگان بازی و آن نام بازیست در خراسان کذا فی زفانگویا و آنرا ہولک نیز گویند۔

کتاب الیاء

الیا رگه شه کمان و یا تازی برای خطاب آید چنانچه کردی و یا رفارسی برای تنکیر چنانچه مردے و بجناب ایجده باشد۔

باب الالف
فصل فی العزبی

یرا۔ بالفتح شلنج که در اندام و جز آن افتد یعنی ترنجیدگی و گنجلکی کذا فی القنیه۔

بغلنا۔ تحقیق نشده که این لغت عربی است یا فارسی بگمان عزبی این را در تحت عربی آوردم وگرنه بتحقیق نیست۔

یوم تحمی۔ یعنی روزی که گرم کرده شود نال و بدان داغ داده شود در روز قیامت پیکوهم سگان

یرنا۔ بالضم حنا کذا فی القنیه۔

فصل فی الفارسی

یارا۔ ای یار و زهره و قوت و محال و محل و حوصله یار اهم دریای بزرگ۔

یدبیضا۔ دست مستر موسی علیه السلام سوخته بود و او معجزه شد و آن سپید بود کذا فی فرهنگ و یا در شرفنامه است که در کف مبارک نوری بوده بهر که می نمودی طریقه جاه و کشتی چون دست خود از بغل میکشیدی نور پیدا شدے و تا آسمان بر متی آن نور فافران بچشم می دیدند

یغما۔ غارت و نام شهری از ترکستان بچین منسوب بجوبرویان۔

یکتا۔ یک عدد و یک تو و نام جامه که پوشش تر کش بندان ست و آن بغلبند میشود و وقت دیوان داری پوشند۔

یلدا۔ بالفتح شبے ست تاریک و دراز ترین شبهاست در تمام سال یک شب میباشد و در زفانگویاست که شب یازدهم بود چون در جدی آفتاب باشد و آن شب در غالیت نحوست ست و گویند که آخرین درجه از قوس ست۔

باب الباء
فصل فی العزبی

یارب۔ یعنی ای پروردگار و فارسیان بمعنی آه و ناله استعمال کنند و برائے تعجب و تحیر آید

یباب۔ خراب۔

یعسوب۔ امیر و امیر زنبوران شهد۔

یعقوب۔ کبک نر کذا فی الفتاح و نام پدر یوسف علیه السلام بمعنی عجمی ست و نیز نام مردے صاحب مذهب ترسایان مجتهد و صاحب قول علم ایشان۔

ینبوب۔ بوزن یعقوب نام درختی که بارا ورا بغش بالفتح گویند کذا فی القنیه و در تاج ترجمه ش نوشته است بار درخت کوکنار و کوکنار درخت خشخاش را گویند اما در تاج بدمعنی مینبوت تا بار درشت نوشته ست چنانچه می آید ازین معلوم میشود که شاید این از تصحیف کاتب ست۔

یاقوت مذاب یعنی می و خون و اشک عنبی

یب پیر را گویند کذا فی زفانگویا۔

یشب۔ بالفتح ریشم و آن نوعی از سنگ ست

فصل فی الفارسی

یوسف زرین نقاب۔ یعنی آفتاب کذا فی فرهنگ علی بیگی۔

باب التاء
فصل فی العربی

یاقوت۔ سنگی ست سرخ و زرد و کبود و از همه سرخ نیکوتر بود و همه جواهر شکنند و بگداز ند مگر یاقوت هر که با خود دارد از طاعون ایمن بود و نیز نام خطی و باستعاره از لب معشوق هم مراد بود کذا فی شرفنامه اقول در حدیث ست یاقوتیة بیضا از ین معلوم میشود که یاقوت سپید هم هست ولیکن نایاب ست

یبنوت۔ بالفتح درخت گوکنار کذا فی التاج۔

فصل فی الفارسی

یخ در بهشت۔ یعنی نام حلوائی ست۔

یک پشت۔ یعنی موافق و یار یکدیگر باشید

یموت۔ با واو فارسی مرگ عام از ان ستوران چنانچه مرگ تمام مردمان را و با گویند کذا فی الصراح تبازیش حافه گویند و در تاج معنی حالفه سالی که مار را هلاک کند مذکور ست۔

باب الجیم
فصل فی العربی

یاجوج و ماجوج۔ دو گروه اند از آل یافث بن نوح علیه السلام۔

یبروج۔ بالفتح مردم گیا در باب با این را دمید آورده است و گرنه در فرهنگ نامه دیگر با یا مندرج ست و در قصه است یبروج سایه برگ۔

یبج۔ کلمه ایست که هنگام نشاندن شتران گویند و سخنی پنهان گفتن چنانکه کسی مفهوم نکند که چه میگویند گویند که مردمان عام یبج یبج میکنند۔

فصل فی الفارسی

یقتبج و یقتیج۔ با نون فا بوزن فرشیج مار سیاه که مشتر دریا نهاد بود و نه گز و زهر هم ندارد کذا فی زفانگویا

یوج۔ جانوریست از خزندگان کذا فی زفانگویا

باب الجیم الفارسی
فصل فی الفارسی

یاهیج۔ بالضم و کسر سوم نیز برخفتج بالفتح گرانی که در خواب چنان باید که فرو میگیرد و بتازیش کابوس نامند هندش احچا گویند

یفج۔ بوزن رمح لعاب دهن۔

فصل فی الترکی

یلاوج و یلواج۔ کلاه تحتین و اخیر بسکون نیز یعنی پیغمبر

باب الحاء
فصل فی العربی

یوح۔ بالضم آفتابه۔

یوم الصباح۔ روز غارت

باب الخاء
فصل فی العربی

یافوخ - تارک سر -

فصل فی الفارسی

یافته میدان فراخ اما بمجال بے مزاحمت و بی موانع یافته

یخ - بالفتح همان برف ست چون منجمد و بسته میشود میگویند و در زفانگو یا سطورست یخ اشک زمستان -

باب الدال
فصل فی العربی

ید - دست و نعمت و قوت و ملک و طاعت

یحمد - نام قبیله -

فصل فی الفارسی

یار اسفندد - نام پسر گشتاسپ شاه ایران زمین که پسرش بهمن شاه بود و آنرا اسپندیار و اسفندیار و سفندیار نیز گویند و یار اسفند مخصر استعمال نوریست چنانچه گویند تا که بر بنطع دهر بازی ست رخ بهرام و اسپ یار اسفند + باد فرزین عزم حرکت راه از پیاده دوام فرزین بند -

یارد - تواند -

یافته ایام تا رو پود سای روزگار پیوستگی بی خلل یافته -

یاکند - بفتح یکم و ضم سوم یاقوت -

یزد - بالفتح نام شهریست در زمین فارس و در وی مدرسه وقت و ساعت ست ساخته حکما و کیفیت آن مطول ست بندگی شیخ واحدی در حبل المتین بشرح و مصرح نوشته اند -

یزدجرد یزدگرد نام بادشاه ایران زمین که بغایت ظالم بود و بیسار و را بهرام گور گفتندی آخر الامر بر دهان او اسپ لگد زده چنانکه جانش از تن بدر آمده و او را یزدالاشم گفتندی و نیز نام پسر نوشیروان که از خوف شیرویه مخفی شده بود آخر کار همون قابض ملک گشته و او را شهریار خواندندی چهل سال ملک اندرس و عهد خلافت بندگی امیر المومنین عمر رضی الله عنه را برای فتح خراسان نامزد فرموده بود یزدجرد بن نوشیروان منهزم گشته به نیشاپور رفته کسان ماهویه که عامل او بود او را خفته دریافتند خفه کردند و کشتند و آن آخرین بادشاه عجم بود -

یک چشم زد - ای یک پلک زد -

یک نورد - یعنی یک طریق -

یکی در سیاه و یکی در سپید - یعنی یکی در شب و یکی در روز یا یکی در نیکوکاری و یکی در بدکاری و یا یکی در جوانی و یکی در پیری -

یمرود - همان بیرون بهرد و معنی -

یمورد - بروزن محمود نام جائی و مرد نازک و شاخ نازک -

یوسفی کرد - ای پادشاهی کرد -

یونس در دهان ماهی شد - عبارت از رفتن و رود و آمدن شب ست -

باب الراء

فصل فی العربی

یسر بضمتین و بالضم آسانی۔
یسار۔ بالفتح دست چپ و توانگری۔
یشکر۔ بفتح یا و ضم کاف نام پسر نوح علیہ السلام و کیفیت او در لغت شاکر گذشت۔
یغفور۔ بروزن پربوع آہو بره مذکور شده و نام خری که مصطفے صلعم غنیمت از فتح خیبر بحضرت خود برداشت این خر بحضرت رسالت در سخن آمد پیغمبر صلعم فرمود ترا چه نام ست گفت یغفور از نسل من چیزی نیامده هستا میدوار بودم که روزے برمن سوار شوی و پیش ازین بر دست یهودی مبتلا بودم مرا رنجانیدے بعد و حضرت صلعم فرمود که نام تو یغفور کردم ای یغفور گفت لبیک فرمود که ترا شهرت ماده هست گفت نیست پیغمبر صلعم بره سوار میشدی چون حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم وفات یافت یغفور خود را در دجله انداخت و هلاک شد و در ترغیب الطالبین ست آن خر میان مومنان و منافقان فرق کردی و چون منافقی را دیدی سر بن خود بسوی او فرو بردی و می گوزیدے دیگر میگویند که چون بر حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم کسے بفرودی و حاجت بطلب یاری میشدے آن خر را میفرمودی که بر فلان را طلبیده بیار او میرفتی و بر در آن سر خود می زدی تا که او از خانه بدر آمدی و پیش حضرت آوردی۔

فصل فی الفارسی

یاور۔ دهم روز از ماه۔
یادگار۔ با دال موقوف و کاف فارسی آنکه برسبیل تحفه فرستند احبارا۔
یار۔ معروف و مانند و یاری کننده۔
یافر۔ بازگیر۔
یاور۔ یاری ده
یرمر۔ انتظار۔
یکسر۔ یعنی تنها و ناگهان و از یکسر تا سر دوم۔
یک سوار۔ یعنی مجرد و تنها۔

باب الزاء
فصل فی العربی

یاز۔ تصدد و قصد کن۔
یغمانا۔ نام دختر خاقان چین که بهرام چین در حبالهٔ خویش آورده بود۔
یغمر۔ بفتحتین معروف یعنی یک نوع رنگ است
یک انداز۔ بروزن سرانداز نام تیری ست زبون که چون بیندازند و تفحص جستجوی آن نکنند و بعضی گویند تیر کوچکی ست که پیکان باریکی دارد و مقابل آورده و بعض دیگر گویند تیری ست که پیکان دو شاخی دارد و جایی از کوه و کنار رود خانه و امثال آن نشانیز گفته اند که از بالا تا پائین برابر و هموار باشد چنانکه سهپ آدم وغیره بالا نتواند رفت و پائین نتواند آمد کذا فی زفانگویا و در عرب یک انداز یکسان را مانند۔
یک و نیم ساز۔ یعنی صفتی باشد از صفات

سازهای ذوی الاوتار و نوعی از فنون سازندگی

یلدر رنام مردی و نیز نام ستارهٔ است ...

یوز - باو او فارسی نام درندهٔ مشهور که در هند آنرا چیتهٔ نامند کذا فی زفانگلو یا و نیز بمعنی جستن آید و سگ کوچک انیز گویند کذا فی شرفنامه و برجستن چنانکه زده یوز و جنگ یوز و دربسی و لات پارسی گویان سگ خرد را گویند که چون کبک در سوراخ بود اندر فرستندش تا کبک از سوراخ بیرون آرد و آن سگ را یوزک گویند و در فرهنگنامه لفظ یوز برای گرسنجین هم آمده است -

یوسف روز - آفتاب -

فصل فی الترکی

یاشینز - غم -

یرقز - بیگناه -

یلغز - تنها -

یوز - بد -

باب السین
فصل فی العربی

یاسن - نومیدی -

یابس - خشک -

یبس - خشکی -

باب الشین
فصل فی العربی

یزوان بخش نام وزیر هرمزبن نوشیروان

یش - بالفتح طرف که پرسیدن کنند -

یلمه پوش - قبا پوش -

یلمو پوش - بمثله -

یوش - جستن و جویندهٔ -

فصل فی الترکی

یریش - هم شریک -

یکرش - کسر یکم و سوم بچه که پدرش از ترک بود و مادرش از هند یا بعکس -

یلیش - همراه -

باب الصاد
فصل فی العربی

یحمص - فعل مضارع معنی آزمودن

باب الضاد
فصل فی العربی

یرفض - بصیغهٔ مستقبل معنی می رویاند -

باب الطاء
فصل فی العربی

یعاط - کلمه ایست که برای راندن لرک گویند -

باب الظاء
فصل فی العربی

یقظ - بیدار -

باب العین
فصل فی العربی

یبوع - واردیست از جنس گیاه و بعضی گویند یبوعات هفت ست مانند یوان شبرم عشق لاغیشه غطشیا جلد از ماهیو دانه کذا فی القنیه -

یراغ - مرد بدول و جانور یست کو بشب پرد
چون چراغ نماید کذا فی التاج و در زفانگو یاست کہ
یراغ قلم نا تراشیدہ -
ینبوغ - چشمۂ بزرگ و بچۂ دراج -

باب الغین
فصل فی الفارسی

یراغ - بالفتح اتفاق و صلحت کذا فی القنیہ
منقول از امیر جان خسروانی -
یونغ - بالضم انچہ بر گردن گاو و در جفت رانی
و گردنکشی بندند و در فرہنگ فخر قواس بجیر تخته مزدم
است

فصل فی الترکی

یرلغ - بیچارہ و بفتح یکم و ضم سوم فرمان پادشاہ
و یرلیق و یرلق نیز درین لغت ست -
یغلغ - تیر -
یزیلغ - زاغ -

باب الفاء
فصل فی الفارسی

یاف - ای گم شد و این یک لغت اعجمی ست
یوسف - نام پیغمبری معروف و نیز نام مردے
در روزگار کہ مریم رضی اللہ عنہا را بدو متہم کردہ بودند
بعضے بد بجگمان -

باب القاف
فصل فی العربی

یلق - بالفتح سپید سبخت -
یلمق - بالفتح یعنی قبا این لغت معرب ست

فصل فی الفارسی

یاشق - نام درختی ست -
یساق - شریعت مغلان -
یتاق - بالفتح پاس داشتن و پاس -
یرمق - بالفتح درم -
یرنداق - رودکانی گوید دوال کفشگر و قنینہ
بفتحتین دوال مطلق ست -

فصل فی الترکی

یاختاق - روستائی -
یارق یاروق - دست بند -
یرق - گناہ -
یزلق - بفتح یکم و سوم فرمان پادشاہ -
یرمق - سالوس -
یغناق - بالفتح نیزیست کہ آنرا یغلناق
و یغلطاق نیز گویند -
یغرلیق - سنگ خارک -
یغشاق بخشش -
یلاق - نام بادشاہی و غلام را نیز گویند
یغلاق - ہمان یغلق مذکور -
یمشق - بزم -
یلق - خانہ -
یورق - نزدیک -
ییلاق - خانہ سرد کہ از جہت تابستان سازند

باب الکاف الفارسی
فصل فی الفارسی

یارک - بروزن شارک پوستی که بر روی شتر پیچند تا بچه گراید تبازیش سلا خوانند وسلا بالفتح آمده و نیز مصغر یار و بمعنی بچه و ان زنان نیز ست -

یزک بفتحتین یکی از چهار فوج سواران اندک که مقدمهٔ لشکر باشند تا از لشکر خصم با خبر بوند از شیخ محمد خضری منقول ست که این لغت ترکی ست -

یشک - بالفتح یکی از چهار دندان تیز و درازِ دندان پیشین چه از آدمی و چه از جانوران و در فرهنگ فخر قواس بمعنی خالص و بیغش نیز ست چنانچه ناب اقول ناب در عربی بمعنی دندان سگ ست و بمعنا و لهذا سگ را دندان ناب گویند و ناب در فارسی بمعنی خالص ست وضعاً -

یکایک - یعنی ناگهان -

یکدک - آب شیر گرم -

یلک - کلاهی ست ملوکانه و آن کلاهی ست با جمدهٔ گوش کذا فی زفانکویا -

یمک - بضمتین نام شهری باشد و نیز نام ولایتی که منسوب بجوبرومان ست و نیز بادشاه یغور را گویند هر که باشد -

یوزک - با واو فارسی مصغر یوز و سگ بچه که برابر کبک بسوراخ در رود و آنرا بگیرد کذا فی شرفنامه اقول و معنی آخر نظر ست زیرا چه یوز جانوریست خرد مانند سگی که کبک را از سوراخ بیرون آرد چنانچه بالا گذشت نه سگ بچه -

یوک - انچه بر دندان نهند و در تفوز زند کذا فی التقنیه

فصل فی الفارسی

یک رنگ یعنی فی نفاق و مخلص فی ریا -

ینگ - بروزن رنگ بالفتح شکل و مانند -

فصل فی الترکی

یکرگ - اسپ دونده -

یماک - نام غلام ترکان -

باب اللام
فصل فی العربی

یذبل - نام کوهی ست -

یرتل - روی مردم -

یعلول حباب آب -

یل - شتر نر -

یلیل - کوتاه شدن دندان بای بالائین

فصل فی الفارسی

یال - موی گردن اسپ کذا فی الادات و در فرهنگ فخر قواس بمعنی گردن آدمی ست در شرفنامه هست -

یساول - نقیب -

یل - بالفتح پهلوان و مبارز و شیر -

فصل فی الترکی

یل - بالفتح محکم -

ینال - نام ترکی ست -

باب المیم
فصل فی العربی

یاسم یاسمین -

یتیم - بی پدر و از بهایم بی مادر و از دربی خواهر یعنی بی نظیر و تنها چه در صدف تنها میشود

یشم - سنگی ست سبز و ام و این لفظ معرب است

یلملم - وادی میقات اهل شام -

یم - دریا -

یوم - روز -

فصل فی الفارسی

یام - نام قبیله ایست -

یارم - یعنی توانم -

یاقوت خام کنایت از لب معشوق ست

یرقانی شده عالم - ای زرد شده و عالم را خزان گرفته -

یسم - بالفتح سنگی ست سبز و ام که برای دفع آفت برق و صاعقه از و انگشتری سازند

یغام - غول بیابانی کذا فی فرهنگ مولانا فخر قوامس -

یک چشم - ظاهر بین و کم بین و منافق کذا فی القنیه و قیل یک چشم موحد -

فصل فی الترکی

یارم - نیم -

یتکم - بالفتح خانه تابستان و نام ترکستان و گروهی جعفر آگویند کذا فی زفانگویا -

باب الکنون

فصل فی العربی

یاسمون یاسمین یاسمن - نام گیاه سپید

یرقان - بیماری آدمی و بیماری گشت کذا فی التاج اما آن زحمت زرد یست برای دفع آن ماهیچه از زرد رست کرده در آب می اندازند و او را می نمایند و در صراحت زردی که در گشت افتد و بیماریست زرد و در طب میگویند هندش بند روگ نامند -

یقین - بیگان -

یقطین - درخت کدو کذا فی شرفنامه و در تاج ست کدوی مانندی و کلی و مذهب بسطانی الارض مثل البطیخ و القثاء -

یغطان - بیداران -

یمن - بالضم نقیض شوم کذا فی التاج و معنی برکت هم آید و بفتحتین نام و لایتی ست که ستاره سهیل ازان طرف برآید کذا فی شرفنامه -

یمان - مشله -

یمین - دست راست و سوگند و قوت و نیرنگ و مکر

فصل فی الفارسی

یاختن - با خا موقوف قصد کردن و زدن و انداختن و بیرون کشیدن و آشکارا کذا فی زفانگویا -

یاردن - مشله و توانستن و دست دراز کردن و پرسیدن

یارستن - با را موقوف توانستن -

یاریدن - دراز شدن -

یاقوت روان - یعنی می سرخ و اشک خونین

یاقوت ازان و یاقوت آن جهان

یریان — شهر سمرقند را گویند.

یرمغان — همان ارمغان.

یزدان — شعر اخدای عزوجل را گویند و طائفه مویه آفریننده و خیر و نور را گویند و آفریننده شر و ظلمت را اهرمن نامند و فقها خدای باطل را گویند.

یکران — بالفتح با کاف فارسی اسپ که همچو اشقر بود اما نقش و دنبال و سپید باشد و اگر چنین نبود دهیا باشد.

یک چشمه زدن — اشاره کیا باک بهم زدن

یلان و یلان آنشان — نام پهلوان تورانی که بدست بیژن گیو ایرانی کشته گشته.

یوسف زرین توسن — آفتاب.

یوسف گرگ مست من — یعنی ساقی من و یا شاهد من و یا معشوق من گرگ شده و من مست گذاشی المواعدا قول نسبت گرگی بمحبوب غیر مناسب است.

یونان — بالضم جنسی از زنگی که مندیش.

یهودان — بالضم نام ولایتی که اکثر جگیا در انجا بوده اند گویند آن ولایت بدریا غرق گردیده

فصل فی الترکی

یرتقن — آفریدگار.

یعن — پیل.

یکدرجن — دویج.

یلغن — دروغ.

یمن — بد.

باب الواو
فصل فی العربی

یغلو — بفتح یکم و سوم و یکی ست مخصوص گوسپند میان آن می پزند و این لغت ترکی است.

باب الهاء
فصل فی العربی

یبوسة — خشکی.

یسارة — توانگری.

یقظة — بیداری.

یمامه — بالفتح نام کنیزی کبود چشم که از بسه روزه راه سوار را می دید کذا فی القنیه و فی التاج الیمامه کبوتر خانگی.

فصل فی الفارسی

یاختن — بافتن. موقوف خمره کذا فی القنیه و نیز ماضی باختن.

یاره — دست برنجن که تازیش سوار خوانند و فیل طوق گردن.

یاقوت سرخ — دهن معشوق و لب خاص.

یخچه — بالفتح با سوم فارسی ژاله.

یستمه — بالفتح چرم و پوست خام که بزور دست تا نرم رسانیده باشند نه بآلتش و دباغت کذا فی شرفنامه

یقه - با قاف مشدد گریبان کی در خصومت گرفتن
یکه - اسپ یعنی تنها سوار و آفتاب -
یگانه - با کاف فارسی بی مثل و مانند -
یک تنه - یعنی تنها -
یگانه یک دله - یعنی موافق بی ریا -
یک رشته یعنی یک حال -
یک ره - یعنی بی ریا و بی نفاق گذاشتن اصل
و در قتینه یعنی یکبار و یک طریق نیز است -
یک سواره - یعنی یکبارگی -
یک سویه - یعنی سکون ست -
یکسره - یکباره -
یلمه - بالفتح قبا و جامه پوشیدنی -
یله - رها کرده شده -
یلمرده - بالفتح گیاهی ست که آنرا سایه برگ
گویند بتازیش برموج خوانند -
یوبه - بالضم آزمودن و امید و یوجه و یوبه و یوبه
چشم و گوش بتر اوف این اند -

فصل فی الترکی

یرغه - بالفتح اسپ تیز رو در رهوار که در قطار خلد انگند
یلبه - باد بیزن -
یبه - اسپ -
یوبله - چنین -

باب الیاء

فصل فی العربی

یحیی - نام پیغمبر علیه السلام و نام وزیر
هارون رشید که پدر او خالد برمکی بود -
یمانی - منسوب بسوی شهر یمن و نیز شمشیر -
یهودی - منسوب به یهود -

فصل فی الفارسی

یارگی - توانائی کذا فی رفاقتو یا -
یاغی - زمین -
یافه دراقی - بفتح دال یعنی یاوه گوئی -
یاوری یارگیری -
یتاقی - بالفتح پاسبان -
یحیی برمکی - نام جوانمردی -
یخچی - آنچه بدارند از مال و اسباب تا در
وقت حاجت بکار آید - تبازیش ذخیره گویند و نیز
بعضی از طعام و غایت شهرت و آن از گوشت
گوسفند پزیده و ریزه ریزه آسرا می شود
و ذخیره ست -
یزدانی - ضیعت و تخم مزد مذکور -
یک رنگی - یعنی اخلاص که در و شایبه
و نفاق نبود -
یک روئی - یعنی بی ریائی -
یکسه پهن کشتی - یعنی دین اسلام
چنانچه هفتاد و دو کشتی کنایه از هفتاد و دو ملت
گذا فی الحقیقه اقول پهن کشتی بدین معنی باید که دین
کفر اگویند زیرا چه ایشان هفتاد و یک کافری اند
و لیکن دین اسلام را پهن گویند هر که در آید
بآسایش باید

فصل فی الترکی

یارنی - دارنده -
تخشی - نیکو و خوب -
یرحمی - رحمت کننده -
یرشفی - شب پرک -
یرقلی - گناهکار -
یرگلی - دلاور -
یغشامجی - جوانمرد -
یقری - بالا -
یکندی - سجده کرد -
یلدی - راهبر -
یلیقی - گله -
یلیغجی - گله بان -
یمشی - صعود -
یری - ازین سوی -

الکتاب فی الاعداد

کتاب در بیان اعداد و حساب ارقام عربی و غیر آن

باب اول در بیان عدد عربی

واحد احد یک اثنان دو ثلثه سه اربع چهار خمس پنج ست شش سبعه هفت ثمان هشت تسع نه عشره ده احد عشر یازده اثنا عشر دوازده ثلثه عشر سیزده اربعه عشر چهارده خمسته عشر پانزده سته عشر شانزده سبعه عشر هفده ثمانیه عشر هژده تسعه عشر نوزده عشرون بیست احد عشر و اثنان و عشرون بیست و یک اثنان و عشرون بیست و دو ثلث و عشرون بیست و سه همچنین تا ثلثون سی احاد و اهم بران عشرات آرند اربعون چهل و خمسون و خمسین پنجاه ستون و ستین شصت سبعون و سبعین هفتاد و ثمانون و ثمانین هشتاد و تسعون و تسعین نود مائه صد مائتان و مائتین دویست ثلثمایه سیصد اربعمایه چهارصد خمسمایه پانصد ستمایه ششصد سبعمایه هفتصد ثمانمایه هشتصد تسعمایه نهصد الف هزار الفان و الفین دو هزار ثلثه الاف سه هزار همچنین تا مائة الف صد هزار مائتا الف دویست هزار ثلثمائة مائة الاف صد هزار همچنین تا الف الف هزار هزار انگه در عدد مفرد از عکس تانیث است یعنی برای مذکر و برای مؤنث بغیر تا و عدد و این همه لفظ جمع آید چنانچه ثلثة رجال تا عشرة رجال و در واحد اثنان برای مونث واحد و اثنا ایضا و در اثنتان مثنی نیز آمده است و در مرکب واحد عشر و اثنا عشر رجلا و اثنان و عشرون رجلا و احدی عشرة مائة و اثنتا عشرة امراة و در باقی تا نیث جزاول اکتفا کنند مگر برای مذکر و بعکس آن مونث پس بگوی و ثلثة عشر رجلا الی تسعة عشر و ثلث عشرة امراة الی تسع عشرة امراة و در لفظ مائة و الف عکس این تذکیر و تانیث برابر است پس بگوی و مائة رجل و الف امراة و عشرون رجلا و امراة و هجذا

الف و واو حالت نصبی و جری بالا آمد پس بگوی تو وحدت اثنین و رهما و اثنین جنکه و عشرین و ثلثین و رهمی و جنکه۔

باب دوم در هندسه

۱-۲-۳-۴-۵-۶-۷-۸-۹-۱۰-۱۱-۱۲-
۱۳-۱۴-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۱۹-۲۰-۳۰-۴۰
۵۰-۶۰-۷۰-۸۰-۹۰-۱۰۰-۱۰۰۰-۱۰۰۰۰

همچنین بهر صفری یک مرتبه زیاده می شود و مرتبه بحساب هندسه بیست و یک آید اکاد و دهاک سهسن و دهسهسن لکهن و دهلکهن کرور و دهکرور اربن و دهاربن کهرب و دهکهرب نیلین و دهنیلین مهانیلین و دهمهانیلین سنکهن و دهسنکهن مهاسنکهن و دهمهاسنکهن و در حساب هندالا این نیست و در حساب عرب تا سه هزار این همین چهار مرتبه باشد چنانچه از اسجد معلوم میشود و حساب بکمل

ا ب ج د ه و ز ح ط ی یا کلمن سعفص قرشت ثخذ ضظغ

باب سوم در بیان حروف ابجد

ابجد - ای اوجد بوفی اعتقد یعنی اکتساب کرد از عصیان - هوز - ای ارتع هواه یعنی پیروی کرد خواهش خود را حطی - ای حط وزره بالاستغفار والتوبة وسن بالعفو والرحمة یعنی نابود شد گناه او باستغفار و توبه و احسان گردید باو بعفو و رحمت -

کلمن - ای تکلم بکلمة فتاب علیه ومن بالقبول او الرحمة یعنی کلام کرد بکلمه که محتوی بر طلب رحمت بود پس توبه قبول کرد خدا بر و و احسان نهاد به قبول و رحمت

سعفص - ای ضاق علیه الدنیا و قبض علیه یعنی تنگ گردید دنیا بر آدم و سختی آورد بر و -

قرشت - ای اخذ بذنبه فلسترعلیه بالکرامة یعنی گرفتار شد بباعث گناه پس پرده پوشید بسبب کرامت او

ثخذ - ای اخذ من الله العفو یعنی بگرفت او را جانب خدای تعالی عفو و صفح و درگذر

ضظغ - ای سعد نزع الشیطان بالقرعة یعنی باز داشته از آدم گرفتگی لا اله الا الله محمد رسول الله صلعم و قیل ملکی بود نام اسپرا و این بود ابلیس یعنی بر عمار قول لا اله الخ -

فصل در اعداد الترقی

بیرمک آکی و دواج سه ترت چار نیس پنج الکتی شش اقی هفت تکن هشت تقرنه آن ده آن بیرازده آن اکی دوازده آن اج سیزده آن ترت چهارده آن نس پانزده ان الکتی شانزده آن اقی هفده ان سکر هژده ان تقرنوزده آکمر مه بیست اتبر سی ترق چهل آلک پنجاه الکتش شصت تمتش هفتاد و سکن هشتاد نقش نود نیوز صد اکی یوز دویست همچنین تا منک هزار ان منک ده هزار یکر مه منک بست هزار اتر منک سی هزار ترق منک چهل هزار الک منک پنجاه هزار الکتش منک

شصت هزار تشمنک هفتاد هزار
سلمنک هشتاد هزار تقتمنک نود هزار
تمن لکه تمن بی حساب بیحد و بون بم من
تمن یک من بسقی مثله سیر ارش یک سیر
سیر ب راش یک -

باب چهارم در بیان قواعد تصرفات فارسی

قسم اول در بیان استعمال افعال و آنچه
مشتق از وست و آنچه متعلق بدوست بدانکه
آخر ماضی در فارسی همیشه موقوف باشد و در آخر
او نباشد مگر تا یا دال چنانچه گفت و شنید و
اندکی ست که دال ساکن آید چنانچه زد و آمد و شد
و در آخر مضارع نیاید مگر دال ساکن ماقبل مفتوح
چنانچه گوید و شنود و زند و ستاند و برای حالیه
لفظ می افزایند چنانچه میگوید و می شنود و برای
استقبال لفظ خواهد بر ماضی آرند چنانچه
خواهد گفت و خواهد شنید و برای تراخی لفظ سرانجام
دید و سرانجام خواهد کرد و در آخر مصدر نون ساکن
آید چنانچه گفتن و شنیدن و دیدن و کشتن و
و یا ساکن بلفظ گی با کاف فارسی مکسور نیز
برای مصدریه آید چنانچه می آید و در آخر اسم فاعل
لفظ انده بوزن زنده آید لیکن الف بوصل ساقط
شود چنانچه گوینده و شنونده و اندکی ست که الف
هم برای فاعلیه آید چنانچه دانا و شنوا و گویا
لیکن این مطرد نیست و دیگر ادات فاعلیه آید
چنانچه در محل آن گفته آید انشاء الله تعالی

و در آخر ماضی مجهول لفظ شد بعد ها آید چنانچه
گفته شد و کرده شد و در مضارع مجهول بجای شد
شود آید چنانچه گفته شود و شنیده شود و در آخر
اسم مفعول لفظ شده بعد ها آید چنانچه گفته شده
و شنیده شده و اندکی ست که اکتفا بیا و قط کنند
یعنی بزیادت ها در آخر ماضی چنانچه گویند گفته
اوست و شنیده اوست و آخر امر ساکن
باشد یا موقوف چنانچه بزن و بکوب و برای امر
غائب لفظ گو آید بر مضارع چنانچه گو بزند آن مرد
و برای نهی غائب گو مزند آن مرد آید اما در شرح
شرح کافیه نهی لیضرب باید که بزند آورده است اما
از شیخ محمد خضری نیز همچنین محقق ست پس ازین
معلوم می شود که برای امر غائب و نهی آن لفظ
باید که می آید و صحیح همین ست زیرا چه لفظ گو در آخر
متکلم وحده نمی آید و این زیادتی نماید و نهی همچو امر
غائب بزیادت میم در ابتدا چنانچه مزن و مکوب

باب پنجم در بیان بازائده

که بالای ماضی مضارع و امر بار مکسور زائده آید برای
تحسین کلام و اگر بعدا وضمه باشد مضموم آید چنانچه
بزد و بزند و بزن و بگفت و بگوید و بگو اگر فعل منفی بود
و شیخ ابراهیم گفته اند بار با نون مقدم بیاورند
اگرچه عوام بعکس خوانند یعنی نه بزند و نه بگو بند
اما در کلام فصحا بر فعل منفی بار نمی آید بدانکه لفظ می
برای معنی حالیه می آید و در امر هرچه معنی حالیه
وضعی ست برای تاکید آن می آید و در کلامی که

با وی بر وی آید می مقدم باشد بر با چنانچه گوئی میرفت و چون این لفظ می با نون منفی جایز نیست و اگر لفظ خواهد بر با ضی آید بمعنی مستقبل گردد چنانچه خواهد گفت و در ماضی مجهول نون نفی بر شد آید چنانچه گفته شد و الله اعلم بالصواب -

باب ششم در بیان ماضی از مصدر

بدانکه چون خواهند که ماضی بنا کنند از مصدر نون را بیفکنند اگر ما قبل نون با شد وقف کنند چنانچه گفت از گفتن و کوفت از کوفتن و اگر دال ماند ساکن خوانند و اگر ما قبل دال ساکن یا موقوف باشد چنانچه زد از زدن و ستد از ستدن باشد با موقوف میخوانند چنانچه داد از دادن و کشاد از کشادن و افشارد از افشاردن و گذارد از گذاردن چون خواهند که مضارع بنا کنند با بر ساکن مده پیش از دال بیفزایند چنانچه از انداز انداید و از سوزد سوزاند اگرچه ایشان را ماضی سماعی آمده است و آن اندخت و سوخت ست -

باب هفتم در بیان ها

اگر در آخر ماضی ها آید و بعد آن نقلی و یگر آید مفید معنی عطف باشد یا وصل چنانچه گوئی فلان دیده رفت ای دید و رفت و اگر اضافت کنند بمعنی اسم مفعول گردد چنانچه دیده او و شنیده او ای دیده شده او و شنیده شده او و اند کی ست که بغیر اضافت هم بمعنی مفعول آید چنانچه مرده و افگنده و دگر بعد با آید مفید و بعد معنی بود چنانچه گوئی گفته بود و شنیده بود و اگر بعد آن لفظ است آید برای تقریب مع التحقیق بود چنانچه گوئی گفته است و شنیده است این است محذوف آید و اگر بعد با لفظ شود آید بر ماضی مجهول چنانچه گفته شود و اگر می شود آید مضارع مجهول بمعنی حال بود چنانکه گفته میشود و اگر لفظ خواهد شد آید مستقبل مجهول با چنانچه گفته خواهد شد بعد آن ها لفظ شده آید اسم مفعول بود چنانچه گفته شده است و زده شده است و اند کی ست که محذوف آید -

باب هشتم در بنا مضارع از ماضی

بدانکه مضارع در فارسی دو نوع ست یکی سماعی و دوم قیاسی اما سماعی اکثر در تلافی آید مانند گفت و گوید و رفت و رود و زد و زند و آمد و آید و داد و دهد و زاد و زاید و بود و بُوَد و آورد و آرد و کرد و کند و نوشت و نویسد و گشت گردد و شد شود و ستد ستاند و گرفت گیرد و نشست نشیند اما قیاسی بدانکه در آخر هر ماضی که با شد در مضارع دال ساکن گردد چنانچه شگفت شگفد و کشت و کشد و گیرد و هر که او را مضارع موضوع نبود و چون خواهند که مضارع بنا کنند دال در آخرش افزایند چنانچه نهفت و نهفتد و سفت و سفتد و خفت و خفتد و اگر با قبل آن تا فاما بعده مده افتد در مضارع زا گردد چنانچه ساخت سازد و باخت بازد و افراخت افرازد و تاخت تازد و افروخت افروزد و سوخت سوزد و ریخت ریزد و انگیخت انگیزد و بیخت بیزد و

شناخت شناسد و فروخت و فروشد و بگسیخت بگسلد
شناسد و اگر دیده مذکور رو او باشد در مضارع آن فا
یا گردد و پیش از با الف آید چنانچه نماید و نماید و ربود
رباید و کشود و کشاید اما کشاید چنانچه کشاید لغتی ست
در کشود و اگر بعد از الف مذکور نون غنه باشد آنرا
در عروض عطل و ضائع نامند در مضارع ثابت و مفتوح
گردد چنانچه خواند خواند و راند راند و اگر بعد از الف
مذکور را موقوف بود مفتوح گردد چنانچه گذارد و آزارد
و افشارد و افشارد و اگر بالای تا سین ساکن بود
در نیفتد چنانچه دانست داند و توانست تواند و
بایست باید شایست شاید و در تلاقی مضموم الابتدا
آن سین باشود و او فارسی پیش وی نشود
چنانچه رست روید و شست شوید و جست جوید
و از مفتوح الابتدا بها بدل شود و فتحه کسره گردد
چنانچه جست جهد و رست رهد و اما خاست را مضارع
وضعی نیامده و همچنین ها گردد و آن سین چون موقوف
بعد الف آید چنانچه خواست خواهد و کاست کاهد
اما خاست نیز و شانست و اگر بعد ما آید حذف
گردد چنانچه زیست زید و گریست گرید اما نگریست
نگرد و شانست و اکثر فا را موقوف در مضارع اغلب
با بدل شود چنانچه کوفت کوبد و آشوفت آشوبد
و شکافت شکابد و رافت ربابد و فریفت فریبد
اما در کافت کاود و تقلب بقا بوا و آمده است
فا را بوا و بدل میکنند بسبب قرب مخرج چنانچه شگفت
شگوفد و رفت روید و اگر بجای فا شین موقوف

باشد در مضارع را گردد چنانچه داشت دارد و کاشت
کارد اما در افراشت افراز د بقلب را با ز آنچه
می آید شانست بر ماضی که با دال موقوف باشد
در مضارع ساکن شود و با قبل او مفتوح بود چنانچه
خورد خورد و شمرد شمرد و اگر پیش از دال مده الف
باشد با یا در مضارع بیفتد از بهر اجتماع ساکنین چنانچه
فرستاد فرستد و افتاد افتد و نهاد نهد و رسید رسد و
رسید رسد و خمید خمد و زائد نیست که بعد الف یا
افزایند چنانچه زاد زاید و کشاد کشاید و اگر دیده مذکور
او باشد در یکے یا گردد و بالای آن الف زائده
آید چنانچه افزود افزاید

باب نهم در بنای مصادر

بدانکه مصدر اصلی بنون ست و هر که میگوید مصدر
ماخوذ از فعل ست او میگوید چون خواهند که مصدر بنا
کنند در آخر ماضی نون ساکن بیفزایند و قبلش فتحه نهند
چنانچه گفتن و شنیدن از ان گفت و شنید آمده است
که شین ساکن برای مصدریت آید چون الا چیز شود
با مرو با قبل آن مکسور بود چنانچه دانش بینش آمیز ش
و همچنین یا اگر لاحق شود در آخر اسم فاعل یا آنچه بمعنی
فاعل یا مفعول ست چنانچه دانای و شنوای و
بیاری و غمگساری و مادری و خوشی و سالاری و
اندکے ست که ماضی بمعنی مصدر آید با لحاق الف
ساکن و زاء موقوف در آخر چنانچه گفتار و رفتار
و ندار و این نوع مصدر بمعنی فاعل آید چنانچه خریدار
بمعنی مفعول چنانچه رفتار و گفتار در قوله فلان

گرفتار شد یعنی گرفته شد و این دیوان گفتار
فلان ست یعنی گفته شدهٔ فلان ست و ماضی
و مثل این ترکیب نیز بمعنی مصدر آید چنانچه گوئی
با فلان نشست و خواست و گفت و شنید نیست
یعنی نشستن و خواستن و گفتن و شنیدن نیست
و ماضی با اضافت نیز بمعنی مصدر گردد چنانچه امر
و مثل این ترکیب خرید و فروخت او بسیار ست
یعنی خریدن و فروختن او چنانچه گوئی انگیز فلان
و سپندارا و یعنی انگیختن فلان و سپندا شتن آن و
نیز برای مصدر به لفظگی با کاف فارسی مکسور آید
و این نباید مگر در آخر کلمات که ذوالهاء باشند
چنانچه بندگی و پایندگی که بمعنی بندبودن و پایندہ
بودنست ـ

باب دهم در بناء اسم فاعل

بدانکه اسم فاعل ماخوذ ست از مضارع بحذف دال
که علامت مضارع است و بزیادت لفظ آ
و بر وزن زنده و در آخر آن الف لیکن الف وصل
ساقط شود لفظاً و خطاً و کسرهٔ آن ما قبل هند
بعد از ازالهٔ حرکت ما قبل تا دلیل باشد بر حذف آن الف
وصل چنانچه اگر گوید زننده و از زنند زننده و امید
که الف برای فاعلیت می آید در آخر بعد حذف
دال چنانچه گویا از گوید و شنوا از شنود و دانا از داند
و این قیاسی لیکن این مطرد نیست زیرا چه از زنند
و از کشاید کشا یا درست نیست و همچنین الف و نون
برای فاعلیت آید چنانچه گویان از گوید و تپان از تپد

و جان از چمد و جهان از جهد و کشان از کشد و
روان از رود و این نوع بسیار می آید اما از زند
زنان نمی آید و از شنود شنوان نمی آید و نیز
ترکیب با مفعول مقدم مفید معنی فاعلیت باشد
چنانچه کارکن ای کارکننده و جان افرین ای آفریننده
جان مگر لفظ چون خواهد اگرچه لفظ امر ست لیکن
مفید معنی فاعلیت ست و در مثل این ترکیب فصل
پیخبری دیگر درست نیست زیرا چه در معنی مضاف
مضاف الیه است لیکن مضاف الیه مقدم شده است
یعنی کننده کار و آفریننده جان اگر گوئی در بوستان
آمده است حکیم سخن بر زبان آفرین معنی آن آفریننده
سخن بر زبان ست لفظ بر زبان وصل آمده است
جواب گویم در اصل نسخه سگویم سخن بر زبان آفرین ست
بجای چگویم که حکم آمده است غلط ست و نوشته است
کریمش شیخ واحدی شیخ ابراهیم فاروقی میخواند لفظ
چگویم گرم خورده را شیخ واحدی آنرا حکم خواندند
نسخهای که از ان آبستگی یافتند دران حکم نوشته اما بعضی
نسخه کهنه که قدیم اند دران چگویم ست و معنی آن
مستقیم ست یعنی چه سخن گویم بر آفرینندهٔ زبان
اگر گوئی شیخ واحدی هم اهل لسان بود او چگونه
چنین نواند المجتهد یخطی و یصیب و همچنین ست هر ترکیبی
که مفید وصفیه باشد چنانچه گویند ماه رو و خوش خو و پاکیزه
و پلید تن و هر لفظی که در آخر آن لفظ گار با کاف فارسی
و بان آید بمعنی فاعل باشد چنانچه خدمتگار و نگاهبان
ای خدمت کننده و نگاه دارنده و آفریدگار و

پرورگار ای آفریننده و پرورنده و کشتیبان
ای دارنده کشتی و لفظ خداوند مترادف گارست
لیکن گار آخر آید و خداوند مدبالا چنانچه گوئی خداوند
کشتی نه خداوند مال و خداوند مال اما لفظ گار چون
با خداوند بود معجمه و زائده باشد چنانچه خداوندگار
و نیز همچنین ست لفظ وار در امیدوار ای دارنده
امید اما لفظ وار که در بنده وار و شاهوار ست
بدین قبیل نیست و همچنین لفظ ور چنانچه پیشه ور
ای خداوند پیشه لیکن این ور اول هم آید چنانچه
زر سای ای خداوند ساز و هم ازین قبیل ست
لفظ آور چون دلاور و همچنین ست لفظ ور لیکن
در اصل الف ساقط شود چنانچه رنجور ای خداوند رنج
و مانند این ست لفظ مند چنانچه دانشمند و همچنین ست
لفظ گر با کاف فارسی مفتوح چنانچه زرگر و آهنگر
ای رهنت کننده زر و آهن و همچنین ست لفظ گین
با کاف فارسی چنانچه خشمگین و اندوهگین یعنی
خداوند خشم و اندوه و اندکی ست که بحذف یاء نیز
آید چنانچه فرمگن و بر طریق ندرت بحذف کاف
نون هم آید چنانچه درنگین۔

باب یازدهم در بیان امر

بدانکه امر را خود ست از مضارع بحذف دال و آخر
او موقوف بود اگر بلاقی ساکن باشد بعد از الف
روا باشد که حذف کنند چنانچه بکشای از بکشاید
و بگذار از بگذارد و الا ساکن بود چنانچه بنون برد
از برند و بده از بدهد و اگر در آخر امر با باشد بعد از
الف روا باشد که بیفتد چنانچه بکشا و بنما و در اول
امر اکثر با بر زائده آرند چنانچه در اول فعل مضارع
اما در اول فعل ماضی اندک ست و آن کمتر باشد
و مضموم برای موافقت مابعد و اگر مضموم باشد
چنانچه بزن و بکن و بنا رهنی مانند رست

باب دوازدهم در بیان افعال عامه و متعدی کردن لازمی

بدانکه هر چه غیر مشتق باشد یعنی آنرا ماضی و مضارع
نیامده باشد آنرا فعل عام بدل کنند یعنی لفظ کرد و کند
و بود و بود و شد و شود و گشت و گردد و بیارد
چنانچه گوئی فلان نیک کرد و نیک بکند و او بد کرد
او نیک بود و همچنین در دیگر الفاظ چنانچه چون
کرد و از الم شد و اشکارا گردد۔

باب سیزدهم در بیان تعدیه

اگر خواهی تعدیه کنی در فعل مضارع پیش از دال
نون مفتوح یا الف ساکن در آری چون کند و
کناند و در خورد و خوراند و در افروزد و افروزاند
و اگر خواهی که بنا ماضی کنی ماضی را هم بر بن مضارع
بنا کن بزیادت یا رمده پیش از دال پس بگو
کناند و خوراند و افروزاند و امر و نهی او را از
مضارع بدستور بنا کن۔

باب چهاردهم در بیان تعریف فعل از تثنیه و جمع و ضمائر

بدانکه متکلم اگر فاعل واحد باشد بهم ساکن آید در آخر
فعل ماضی چنانچه گفتم و در مضارع بجای دال چنانچه
بگویم و اصل این الف وصل افتاد و خطا از بهر
کثرت استعمال آنرا گفتند بعد و می آنرا اصل آید

چنانچه گفته ام وگوینده ام وزده ام وروا ست که
بعد از سیم من هم آید چنانچه گفتم من بگویم من و برای
تثنیه وجمع متکلم فاعل میم متحرک بعد یا ساکن آید
وماقبل او مکسور بکسر فارسی چنانچه گفتیم وگوییم و
روا ست که بعد این ما آید وصل این ام ست وهم
از بهر این بعد ذوی العلم بر اصل آید چنانچه گفته ام
وگوینده ایم وبرای اهل غائب ولعد لفظ آن و
او آید وبرای تثنیه وجمع آن غائب لفظ ایشان
آید وعلامت تثنیه وجمع در فعل الف اند زیادت کنند
اما در مضارع بعد از حذف حرف آخر لیکن الف
وصل ساقط شود خطاً نیز چنانچه گفته اند وگویند و
بکنند تذکیر وتانیث در فعل برابر ست اما الف
وصل در ذوی العلم ساقط نشود چنانچه گفته اند ایشان
وبرای مخاطب لفظ تو آید وعلامت آن با ساکن
آید در آخر چون کردی وگفتی در فتی وجمع آید یا وقف
دال چنانچه گفتید شما ومیگویند تان اما در ذوی العلم
الف مذکور سلامت ماند چنانچه گفته شود اگر متکلم
مفعول بود لفظ مرا آید چنانچه گفت مرا واز ضمیر متکلم
مذکور متکلم آید همین میم ساکن آید چنانچه گفتم وگویدم و
گویم یعنی گفت مرا وگوید مرا وگوم را واگر برای خطاب بعد
ساکن متصل متحرک بود چنانچه گفتیم ای گفتی مرا واگر
مفعول ضمیر غائب باشد او را او آنرا باشد چنانچه
گفتم او را او طلبیدم او را واگر متصل بفعل بود پس
شین ساکن آرند چنانچه گفتمش وگویدش وگویمش
ای گفت او را وگوید او را واگر بعد ساکن آید
متحرک بود چنانچه گفتش ای گفت او را واگر مخاطب
مفعول بود لفظ ترا آید چون گفت ترا وگوید ترا و
واگر متصل بفعل بود تا ساکن باشد چنانچه گفت
وگویدت ای گفت ترا وگوید ترا ومعنی شمار نیز آید
اگر متکلم مضاف الیه باشد واگر متصل میم ساکن آید
متحرک بود چنانچه غلامش غلام او وغلامم او را واگر
بعد ساکن افتد متحرک خوانند چنانچه بی نوایی ای
بی نوای از دو مضاف الیه بجای تو ساکن آید
ومتحرک بعد ساکن بدانچه علامت شمار به۔

فصل در بیان تصرف اسماء

بدانکه چون خواهند اسمی را جمع کنند بینند وبه بینند
واگر حیوان یا خداوند جان باشد در آخر آن الف
ونون زیاده کنند واگر ذوالها نباشد چنانچه آدمیان
وپریان واگر وبیان وسروشاق وروحانیان
ومردان وزنان وسپیان وگوسپندان وجانوشان
وکریان وهمچنین ست جز آن اما اگر ذوالها باشد
در آخرش لفظ کان باکاف فارسی بیفزایند بعد
حذف ها چنانچه فرشتگان وآیندگان وروندگان
وپیادگان وهمچنین غیر آن واگر معدن ونبات
نباشد ویا افلاک واجزا حیوانات باشد در آخر
آنها الف زیاده کنند چنانچه کوهها ودریاها
وآسمانها وگلها وگیاهها ونغلها ومروارید باشد
ودستها وپایها وچشمها وگوشها واگر در آخر این جمع
ها زائده باشد آن ها را فتحه دهند وآخر الف افزایند
چنانچه جاهها وپیالهها بر خلاف این آید شادست

چنانچه اسمها و گرمها و دزدستان و لبان و چشمان اما در ترکی چون خواهند جمع کنند و بران زیاده کنند یعنی یوم و شب۔

فصل در بیان نسبت

چون خواهند که نسبت بچیزی کنند در آخر آن یای ساکن آرند چنانکه شهری و دیهی۔

و بعد از یا نون نیز آید چنانچه سیمین و مشکین و سنگین یعنی از ان سیم و از آن مشک و از آن سنگ

بعد یا نون یا موقوف هم آید برای نسبت چنانچه چوبینه و پشمینه یعنی از آن چوب و از ان پشم و همچنین ست دوشینه و دیرینه و اندکی ست که بران نسبت لفظ گی با کاف فارسی مکسور آید بر کلمه که روا باشد چنانچه جرگی و خانگی و جاگی و بندگی یعنی از ان خرد و از ان خانه و از ان جامه و امثال مجرد برای نسبت آید در آخر همی که الف نون ساکن چنانچه گوئی طرز شاعرانه و فاضلانه است یعنی طرز از ان شاعران و فاضلان و هم ازین قبیل ست جائه زنانه و کودکانه و بچگانه و مردمانه و بچگانه و ناطرانه و هم ازین باب ست غایبانه و اندیشه که در غیر جمع نیز آید چنانکه گوئی یک روزه ای از ان یک روز و یکماهه و یکشنبه هم ازین قبیل ست۔

فصل در بیان تصغیر

بدانکه تصغیر خرد گردانیدن ست و خوار و اندک که برای مدح و شفقت و تلطف و ملاحت آید و سوخت سازد و افروخت افروزد و پخت پزد و انگبین انگبین

مگر در فروخت که فروشد آمده است و خلاف قیاس آرند دفع القیاس یعنی اگر مضارع این فروزد گفتی معلوم نشدی که مضارع افروخت ست بحذف الف وصل یا مضارع فروخت اما شناخت شناسد و بگسیخت بگسلد شاذ ست یا از باب تداخل ست و اگر سجافا باشد یا گردد چنانچه گوئی گوید و آشوفت آشوبد و شنافت شتابد و در یافت دریابد مگر در یافت که در با فراآمده است بر خلاف قیاس هر امن اجتماع الیائین که الف ساکن همچو مست ست اما کافت کاو و از باب تداخل ست از قبیل قلت یا بواو که فارسیان بجای یا واو می خوانند چنانچه در کلام عین القضات شائع ست بزیر آورده و از ز نخواهند چنانچه در کلام درین باب یاد نیامده است مگر فرقت فرید و اگر بجای آن زاشین بود راشود چنانچه داشت دارد کاشت کارد و در افراشت که افزارد آمده است بر خلاف قیاس قرار من اجتماع الراءین در باب دادی و یارکم آمده اند و اگر پیش یا شین بعد از الف آمده باشد ها شود چنانچه خواست خواهد و کاست کاهد اما خواست خیزد شاذ ست و اگر شین مذکور بعد ها آمده افتد و آن یا مفتوح گردد چنانچه زیست زید و گریست گرید اما در نگریست که نگرد آمده است بر خلاف قیاس لا جرم دفع القیاس یا مضارع منفی گریستن یا از باب تداخل ست و اگر سین در ثلاثی ذوالثلاثه مضموم الابتدا آید در مضارع آن سین یا گردد و پیش از وی زائده آید

چنانچه جست جوید و شست شوید و رست روید و اگر در مفتوح الابتدا واقع شود با بود فتحه بکسره بدل شود چنانچه جست جهد و رست رهد اما جست را مضارع نیامده است۔

فصل در آخر هر ماضی که دال موقوف باشد در مضارع ساکن شود ما قبل او مفتوح بود چنانچه خورد خور و شمرد شمر و اکثر در مزید ثلاثی پیش از دال الف مده باشد نیفتد از جهت اجتماع ساکنین چنانچه فرستند نهاوند آید چنانچه در عربی مشهور ست و چون خواهند که در فارسی تصغیر کنند آخر کلمه کاف ساکن لاحق کنند چنانچه مرد مرک در تصغیر مرد و نغز نغزک و چوبک در تصغیر نغز و چوب برای ملامت و مدح است و پسرک برای شفقت ست و برای تلطف نیز و لفظ چه با جیم فارسی مفتوح برای تصغیر آید چنانچه باغچه و مورچه و سنگچه یعنی باغ خرد و مور خرد و سنگ خرد و بازیچه هم ازین قبیل ست و امدکی ست که الف نیز برای تصغیر آید چنانچه در قصیدهٔ الطالبین مذکور ست در لغت بازار یعنی مصغر بازار ست و خوشا و در رویشا و بد اسلطانیا هم ازین قبیل ست و لیکن در درویشا برای مدح ست و در سلطانیا برای تاکید تحقیر۔

فصل بدانکه در مرکبات فارسی جزو اول را موقوف کنند چنانچه کارکن و خداوندگار و کوهسار و سمگین و امثال آن نگردد ترکیب اضافی و توصیفی که جزو اول اگر بعد مده دو حرف متحرک آید اول موقوف خوانند چنانچه اوستار و استرکیا و ایستاد

بدانکه بعضی ترکیب مفید معنی و صفیت باشد چنانچه گذشت نیکوروی و زشت خوی خداوند روی نیک و خداوند خوی زشت و بعضی ترکیب مفید معنی تشبیه باشد چنانچه ماهروی و مشکبوی هستای روی همچو ماه و بوی همچو مشک۔

فصل بدانکه بای فارسی در آخر برای نکره آید یعنی برای فردی غیر معین چنانچه مردی و شهری و شخصی یعنی یک مرد غیر معین یا شهر غیر معین و یک شخص غیر معین۔

فصل هشت حرف در فارسی نیاید ص و ض و ط و ظ و ع و ث و ح و ق و ف۔

فصل هر دال که در فارسی بعد ده آید ذال شود چنانچه استاد و شاذ و در عربی با در فارسی و جیم فارسی و زا در فارسی و کاف فارسی نمی آید و اگر آید از فارسی آید در ترکی هم می آید مگر با در فارسی و کاف فارسی و زا در فارسی و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب۔

تمت تمام شد

خاتمة الطبع

حمد محمودی که بشنیدن او خاتم بر مغز فیض معلق و دلها بحر الجواهر عز فانست و بانشراح نفاتیح گشایش بر سینه ها
بر آسان و نعت جمیلش که رونق گلزار کائنات از ظلمت آباد غوایت راجع الی نور هدایت فراراه گذاشته و بدیع
وحی منزل که بر اتقان رسائلش برهان قاطع ست اهل ضلالت است فصل ساخته پس آفرین بر رساله
دقائق پیرای محققان لغات مخترب مباد که هر صفحه نمایندهٔ الهی درین مطبع اراده و اختیار و فخار بسیاری از کتب ادبیه
و اقسام علوم و فنون عربی فارسی اردو بیشتر از ترکی و سنسکرت بحواشی انگریزی مطبوع گردیده و میگردد
یک قسم کتب لغات ست که تفصیلش درارده زبان که افهم نزد و یکتر باشد در ذیل همت تسطیر خواهد یافت لیکن اکنون
کتاب مذکور بخطاب پاسبانی دیگر تصنیف جامع لغات عربی مستعمل فارسی بقید یا یکجا و لغات فارسی
و پهلوی و لغات ترکی که آمیزش اردو با فارسی غلبهٔ تمام دارد بنام نامی کتاب مذکور اکثر لغات و عبارات
متداوله زبان باشد بحوالهٔ برهان قاطع و غیاث اللغات و مفید و لغاتش در تدریس کتب درسیه مانند شاهنامه
حکیم ابوالقاسم فردوسی طوسی و خمسهٔ نظامی گنجوی و گلستان شیخ سعدی و مثنوی مولوی روم و دیوان حکیم خاقانی و قاآنی و عبدالدین ابوبکر
ظهیر فاریابی و عنصری و منوچهری و حافظ شیرازی و سلمان و سعدی شیرازی و خسرو و جزآن کار آمد و کافی و وافی ست
برای مدرسین صاحب فهم و ذکا و باشد صداق اسم با مسمی مؤید الفضلا ست مع تکمیل و زیادتی که الکتاب کم
و بی مشتمل ست بر بیان احداد و حساب قوا حد فرس و بعضی از تصرفات فارسی زبان با جمله کتاب سابق الذکر
مبوب ست به ابواب و مفصل ست بفصلها و در هر باب سه مفصل فصل اول در مذکر لغات عرب
مستعمل فارسی و فصل دوم در بیان لغات فارسی بپهلوی و فصل سوم در لغات ترکی زبان مصنفه
محقق کامل از لغات هر زبان ماهر و سه زبان استاد مولوی محمد لاوست و مصنف علام و هر بابی که لغات
هر سه زبان مستعمل فارسی بهم مایلت هر سه زبان یکجا یافت بیان اکتفا ورزیده و از حرف اول کتاب از حرف آخر باب او
گرفته پس کتاب موصوف البیان مجلدست دو مجلد که مجلد اولینش از کتاب لا الی کتاب الضاد و المعجمة است
که سابق درین از یکی ماه دسمبر ۱۸۶۲ع درین مطبع طبع آمده حالا مجلد دومش که از کتاب طا بر مطبقه تا کتاب یای
مثناة تحتانی مع تتمه است بر نسق مجلد اول بر لیس بتمام رسیده بنخستین در مطبع نامی منشی نول کشور بمابه ۱۲۷۹ھ
مطابق ماه محرم ۱۸۶۳ع حلیه پوش انطباع گردیده خداوند سخن بر زبان آفرین بقبول جهانیان کناد و بنده گرمه

قطعهٔ تاریخ ریخته کلک جواهر سلک منشی گوبند پرشاد متخلص فضلا مؤسس مطبع

منشی فیض بخش و فیض رسان	ساخت مطبوع نسخه والا
سال طبعش فضلا چنین جو گفت	نادر آمد مؤید الفضلا
	۱۲۷۹ھ

تفصیل موجودہ کتب لغات عربی فارسی اردو سنسکرت انگریزی کی

کتب لغات عربی کی دو قسم کی ہین

ایک قسم وہ ہے کہ لغات اور بیان انکے معانی کا بھی عربی ہے

تفصیل قسم اول

(۱) قاموس کامل مصنفہ مجد الدین فیروزآبادی مشہور کتاب جامع لغات عرب تمام خط نسخ مصنفات ایک ہزار اٹھارہ کاغذ دبیز پیمانہ ۱۲ × ۱۰ انچھ ہر صفحہ مین دو کالم یعنی دو حصے ہین اس غرض سے کہ ہر لغت بقلت متاز آغاز سطر سے ہو تاکہ بیننده کو لغت مطلوب بآسانی نظر آوے بار نظر کو انتشار نہ ہو مطبوعہ ۱۲۸۳ھ اجزا ۲ ورق کلان قیمت پانچ روپیہ (۵)

ایضاً مطابق جملہ مراتب بالا کاغذ دسمی پیمانہ اجزا ۲ قیمت چار روپیہ (۴)

(۲) مجمع بحار الانوار مع تکملہ چار جلدین یہ نادر کتاب بمثل قاموس کے دوسرا جامع لغات تمام عرب ہے اور یہ جامع لغات احادیث سرور عالم ہے اور ہر لغت کی سند کے لیے قول عرب اور حدیث نبوی منقول ہے نہایت صحیح صاف چھاپہ خط نسخ صفحات ایک ہزار چھ سو چھتر کاغذ سفید پیمانہ ۹ × ۱۴ انچھ مطبوعہ ۱۸۶۶ء اجزا ۴ بلیہ کلان قیمت سات روپیہ آٹھ آنہ۔ (۷)

دوسری قسم وہ ہے کہ لغات عربی کے معانی زبان فارسی مین ہین

تفصیل قسم دوم

(۱) صراح لغت مع ضمیمہ فرہنگ مسمے بہ فراح دو جلد ہین ماخذ اسکا صحاح جوہری ہے جو اول درجہ کی کتاب سابق قاموس سے ہے مصنفہ محمد بن عمر بن خالد مشہور بہ جمال القرشی صفحات ایک ہزار ایک سو چار کاغذ سفید پیمانہ ۱۱ × ۷½ انچھ مطبوعہ ۱۸۸۳ء اجزا ۴ قیمت تین روپیہ آٹھ آنہ۔ (۳)

ایضاً مطابق جملہ مراتب بالا کاغذ دسمی پیمانہ اجزا ۲ قیمت دو روپیہ چار آنہ (۲)

(۲) منتخب اللغات داراشکوہی مصنفہ مولوی عبد الرشید الحسینی المدنی جو بمقابلہ ہمعصر قاموس بنائی گئی صفحات پانسو چونتیس کاغذ دسمی پیمانہ ۱۰ × ۶½ انچھ اجزا ۲ ورق قیمت ایک روپیہ چار آنہ۔ (۱۴)

کتب لغات فارسی و ہم عربی مستعمل فارسی

دو قسم کی ہین

ایک قسم وہ ہی جسکا بیان معانی کا فارسی زبان مین ہو

تفصیل قسم اول

(۱) **غیاث اللغات** مصنفۂ مولوی غیاث الدین مصطفےٰ آبادی یعنی رام پور کہ واسطے اعانت تدریس کتب فارسیہ درسیہ کے نہایت کارآمد ہی ہر صفحہ مین تین کالم ہین مانند قاموس کے ہر لغت کا آغاز سر سطر سے ہی صفحات چار سو کاغذ رسمی پیمانہ ۱۴×۱۱ انچھ مطبوعہ ۱۲۹۲ھ اجزا بیع کلان قیمت ایک روپیہ آٹھ آنہ (عہ)

(۲) **برہان قاطع** مع تکملہ - دو جلد مین یکجا خاص زبان فارسی کے لغت مصنفۂ محمد حسین مرحوم صفحہ مین تین کالم ہر لغت کا آغاز بقلم ممتاز سر سطر سے ہی صفحات پانسو چھیاسٹھ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۱۰ انچھ مطبوعۂ ۱۲۹۳ھ اجزا بیع کلان قیمت تین روپیہ چار آنہ (عہ)

(۳) **بہار عجم** دو جلد مین یکجائی جامع لغات و مصطلحات و استعارات و کنایات فرس مصنفۂ شیخ چند بہار تخلص بترتیب حروف تہجی واسطے آسانی برآمد لغت مطلوب کے مولانا مولوی ہادی علی اشک مرحوم نے مرتب کیا ہر صفحہ مین تین کالم ہر لغت و اصطلاح بقلم ممتاز آغاز سر سطر سے ہی صفحات ایک ہزار چار کاغذ سفید پیمانہ ۱۴×۱۱ انچھ مطبوعۂ ۱۲۹۹ھ اجزا بیع کلان قیمت دس روپیہ (عہ)

ایضاً حسب مراتب صدر کاغذ رسمی حسنائی قیمت نو روپیہ (عہ)

(۴) **ہفت قلزم** سات حصے ہین اور ہفتم مین سوا ہی لغات و مصطلحات کے صنائع بدائع بہت ہین بحکم شاہ ابو المظفر نواب حامد علی خان بہادر حاکم سکندر آباد دکھن مولوی قبول محمد نے مرتب کیا ہر صفحہ مین تین کالم ہر لغت کا آغاز سر سطر سے ہی صفحات ایک ہزار ایک سو بائیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۴×۱۱ انچھ مطبوعۂ ۱۲۹۹ھ اجزا بیع کلان اور قیمت بارہ روپیہ (عہ)

(۵) **کشف اللغات** دو جلد مین مصنفۂ مولوی عبد الرحیم صفحات ایک ہزار چھ سو بتیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۹ انچھ مطبوعۂ مطبع مرزا پور ۱۲۹۲ھ اجزا بیع کلان قیمت تین روپیہ (عہ)

(۶) **فرہنگ جہانگیری** دو جلد مین مصنفۂ مولوی جمال الدین انجو ملقب بعضد الدولہ صفحات آٹھ سو باسٹھ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×۶½ انچھ مطبوعۂ ۱۲۶۲ھ اجزا بیع قیمت بارہ روپیہ گیارہ آنہ۔ (عہ)

(۷) **لغات المبتدی** مصنفۂ مولوی سیف اللہ عظیم آبادی صفحات پانسو بیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا ایک قیمت ایک روپیہ (عہ)

(۸) **لطائف اللغات** فرہنگ لغات و مصطلحات مختص مثنوی مولانا جلال الدین رومی مصنفۂ مولوی عبد اللطیف صفحات دو سو دس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۵ء اجزا ایک قیمت آٹھ آنہ (۸ک)

(۹) **فرہنگ گلستان** مصنفۂ رضی الدین عبد اللہ الموسوی صفحات بیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۵ء اجزا ایک قیمت نو پائی (۹پ)

(۱۰) **فرہنگ بوستان** بترتیب حروف تہجی مولفۂ سید ابن حسن دیرینہ خدمتی مطبع صفحات بائیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا ایک قیمت نو پائی (۹پ)

(۱۱) **فرہنگ یوسف زلیخای جامی** مرتبۂ سید ابن حسن ایضاً صفحات بتیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۲ء اجزا دو قیمت ایک آنہ (۱ک)

(۱۲) **فرہنگ سکندر نامۂ بری نظامی** مدونۂ سید ابن حسن صفحات چوالیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا دو قیمت دو آنہ (۲ک)

(۱۳) **نصاب صبیان** مصنفۂ ابو نصر فراہی نظم قابل حفظ طبرزبان مبتدیان صفحات تیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۳ء اجزا ایک قیمت ایک آنہ (۱ک)

کتب لغات مختص بمفردات طب

(۱۴) **مخزن الادویہ با فرہنگ** مع **تحفۃ المومنین** مصنفۂ حکیم سید محمد حسین و تحفۃ المومنین مصنفۂ حکیم میر محمد مومن تنکابنی صفحات سات سو بہتر کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۱۰ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۳ء اجزا مدہب کلان قیمت تین روپیہ (۳ر)

(۱۵) **مجموعۂ الفاظ الادویہ** مفردات طب کے لغت صفحہ تین سو کام مصنفۂ حکیم نور الدین محمد شیرازی صفحات مجموعہ کے پانسو دس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا ایک قیمت ایک روپیہ (عہ)

(۱۶) **اختیارات بدیعی** مفردات طب کے لغت مصنفۂ حکیم علی بن الحسین الانصاری الشہیر بہ حاجی زین العطار صفحات پانسو چوراسی کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۱/۴ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۹ء اجزا ایک قیمت ایک روپیہ آٹھ آنہ (عہ)

(۱۷) **مفردات ناصری** ایجاز و لب لباب مخزن الادویہ کا جدول کے خانون میں مولفۂ حکیم ناصر علی آروی صفحات ایک سو بارہ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۰×۱/۴ ۶ انچھ مطبوعۂ مطبع صمد مجلس لکھنؤ ۱۸۸۲ء اجزا پانچ قیمت تین آنہ چھ پائی (۳ر۶پ)

دوسری قسم لغات فارسی و عربی مستعمل فارسی کی مع مشتقات وہ ہی کہ جسکا بیان معانی کا اردو زبان مین ہی

تفصیل قسم دوم

(۱) **زبدۃ اللغات** معروف بلغات سرور بیان بترتیب حروف تہجی اور ہر لغت مین حرف اول و ثانی کی ترتیب ملحوظ ہی مصنفۂ مفتی غلام سرور لاہوری صفحات پانسو اٹھانوے کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۷½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۵ء اجزا ۳ قیمت ایک روپیہ آٹھ آنہ (عہ۸)

(۲) **کریم اللغات** لغات متداول کتب درسی سررشتہ تعلیم کی معین کتاب ہی مبتدیون کو مصنفۂ مولوی کریم الدین صاحب ڈپٹی انسپکٹر لاہور صفحات ۲۲۰ دوسو بیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۷½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۴ء اجزا ۱ قیمت عہ آنہ چھ پائی (۱۰ پائی)

(۳) **لغات ناصری** تصنیف مولوی صرعلی آروی لغات فارسی و عربی مستعمل فارسی کے معانی اردو مین ہین اور ترتیب حروف تہجی کی اردو مین منضبط ہی صفحات پچاس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۷½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۴ء اجزا ہے قیمت ایک آنہ چھ پائی۔ (۱۰ پائی)

(۴) **فرہنگ دستور الصبیان** صاف صاف معانی کا اردو مین بیان ہی مصنفۂ منشی گردھاری لال متخلص بہ نطیر صفحات اٹھائیس ۲۸ کاغذ رسمی پیمانہ ۱۱×۷½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا ۱ قیمت ایک پیسہ آنہ چھ پائی۔ (۱۰ پائی)

کتب لغات اردو جنمین بعبارت فارسی ہر لغت کی فارسی و عربی ہی

(۱) **نفائس اللغات** اردو لغت کی فارسی اور عربی اکثر جا باشلۂ کلام شاعر و محاورہ عرب مذکور ہوتا ہی مصنفۂ مولوی عالم محقق مولوی احمد علی صاحب بالکرامی صفحات چھ سو چالیس کاغذ رسمی پیمانہ ۱۳×۹ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۸ء اجزا ۱ قیمت دو روپیہ چار آنہ (عہ۲)

(۲) **گنجینۂ زبان اردو** مسمی بہ گلشن بیخزان اردو لغت بیان فارسی اور اکثر جا اردو کے ثبوت محاورہ کے لیے کلام شعرای مستند اردو کا سند مذکور ہی مصنفۂ حکیم سید ضامن علی جلال تخلص صفحات آٹھ سو چار کاغذ رسمی پیمانہ ۹×۵ انچھ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا ۲ قیمت ایک روپیہ بارہ آنہ (عہ۱۲)

(۳) **اربع عناصر** اردو مین چار زبانون کی لغت مترادف المعنی مذکور ہین اور ہر زبان کا لغت اوسی شان خط مین لکھا گیا ہی جسمین وہ رائج ہی اردو لغت خط نستعلیق مین۔ فارسی لغت ایضاً خط نستعلیق عربی لغت خط نسخ مین معرب کرکے جیسی اوسکی شان تحریر ہی انگریزی لغت انگریزی خط مین اور بڑا لطف و کمال یہ ہر لغت کو اپنے اپنے مناسبات کے ساتھ کیا ہی مثلاً رشتہ دارون کے لغات جیسے باپ دادا بھائی وغیرہ یہ سب ایک جگہ مذکور ہین علی ہذا اور بہت سے اقسام کو قیاس کرنا چاہیے بڑی فائدہ کی کتاب قلیل الحجم کثیر المنفعۃ مصنفۂ مولوی ناصر علی آروی صفحات ۲۶ مطبوعۂ ۱۸۸۱ء اجزا ۱ قیمت

کتب لغات سنسکرت و بھاشا خط دیوناگری مین

(۱) امرکوش مع ترجمۂ بھاشا لغات سنسکرت کے معانی و ارتھ بھاشا زبان مین مترجمۂ پنڈت مہیش دت مشکل صفحات چار سو چون کا غذ رسمی پیمانہ ۱۰ × ۶½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۵ء اجزا ۳ قیمت چودہ آنہ تین پائی۔ (۱۴ / ۳ پائی)

(۲) انیک ارتھ بنایا پنڈت نند داس جی کا لغات سنسکرت کا بھاشا مین بیان صفحات بائیس کا غذ رسمی پیمانہ ۹ × ۵½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۴ء اجزا ایک قیمت نو پائی (۹ پائی)

(۳) منگل کوش دو جلد مین بنایا ہوا لغات بھاشا زبان کے معانی بھی بھاشا مین صفحات ایک ہزار بارہ ۱۰۱۲ کا غذ رسمی پیمانہ ۸ × ۵½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۷ء اجزا ۲ قیمت ایک روپیہ چار آنہ (صفحہ ۴)

کتب لغات انگریزی بخط انگریزی

(۱) اسکول ڈکشنری۔ اسمین لغت انگریزی بخط انگریزی کا بیان زبان فارسی عربی اردو بھاشا مین بخط انگریزی ہو مبتدیان انگریزی خوانون کو بہت فائدہ مند ہو صفحات تین سو چھبیس ۳۲۶ کا غذ رسمی پیمانہ ۸½ × ۵½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۶ء اجزا ۱ قیمت بارہ آنہ فی جلد (۱۲ / ۱)

(۲) ڈکشنری سدا سکھ لال جی مترجم گورنمنٹ اسمین لغات انگریزی بخط انگریزی اور معانی متعدد اسکے اردو زبان اردو خط مین ہین صفحات ایک ہزار پانچ سو ۱۵۰۰ کا غذ رسمی پیمانہ ۸½ × ۵½ انچھ مطبوعۂ ۱۸۷۶ء اجزا ۲ قیمت تین روپیہ دو آنہ فی جلد (صفحہ ۴)

غلط نامہ مؤید الفضلا جلد دوم

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۸	۴	زدن از غایت	زدن و ندان از غایت
۱۱	۱۴	الشریقۃ	الشریعۃ
۲۶	۶	خربزہ	خر زہرہ
۲۹	۸	اسفل	سفل
۴۱	۱۳	فروش	〃
۵۰	۹	بود معنی	بمعنی
۵۱	۲	من اہل	یوم لاہل
۵۳	۱۱	فراوند	فراوار
۵۴	۱۵	خیر	تیر
۵۶	۱۹	الفعل	الفحل
۶۵	۱۲	نادرم	نادر
۷۹	۲۳	شرلیا	تشریفا
〃	۲۵	العظیما	وتعظیما
۸۰	۲	صاحم	〃
۸۲	۲۱	قوہ	تزقہ
۸۸	۶	یکشنبہ	×
۹۹	۲۳	کنار دریچہ	کنارہ
۱۰۱	۲۰	شہر	تہر
۱۰۳	۱۹	بیون رشت	چیون وچشت
۱۰۴	۳	افر	ابر
۱۰۶	۹	مکس	کس
۱۱۴	۸	مو	دو
۱۱۹	۱۶	ہیز	خیز
۱۲۱	۲۰	مزاح	مزاع
۱۵۲	۱۷	فخوتابہ	خونابہ
۱۶۴	۱۸	ہم را	حمرار

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۶۵	۱۳	لای	لالی
〃	۲۱	حلف	علف
۱۶۹	۱۴	افرشیمین	ابریشمین
۱۷۱	۲۱	موئنی	موئے
۱۷۷	۱۸	ارابع الصباع	ربع الصاع
۱۸۲	۱۹	اوار	ازار
۱۸۸	۱۱	فرد	مرد
۱۹۱	۱۰	موز	امور
۲۰۵	۶	خداہ	مخالاۃ
۲۰۶	۵	دنیچہ	بچہ در
۲۰۷	۲۳	بلعۃ	ملعقہ
۲۱۳	۱۵	کرفیشن	کنفیشن
۲۱۷	۱۶	فرہ	فرو
۲۳۱	۱۶	فی العربی	فی الفارسی
۲۳۴	۱۴	آخرشش	اخرشب
۲۴۸	۲۰	کونماے	اونمائے
۲۵۰	۲۱	بالاے	والائے
۲۷۳	۱۹	درسیہ	〃
۲۷۶	۶	ہمن	سامی
۲۸۱	۱۳	چیزی	چوبین
۲۸۴	۹	کلی	کل ما
۲۹۳	۲۲	ہم	میم
۲۹۶	۱۰	نیکتر	تنکیر